Периодика и литература

том 4 ✶ 1911-1917

II
5481

Академично издателство
•Проф. Марин Дринов•

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

ЧИТА

Периодика и литература

ПОРЕДИЦА ОТ ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА ЛИТЕРАТУРАТА
В БЪЛГАРСКИЯ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ
(1877–1944)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ НА ПОРЕДИЦАТА: ЙОРДАН ВАСИЛЕВ
ОТГОВОРЕН СЕКРЕТАР: ЕЛКА ТРАЙКОВА

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

Книгата
е издадена
с конкурс
на Националния
център
за книгата

ПОДГОТОВКАТА НА РЪКОПИСА
Е ОСЪЩЕСТВЕНА СЪС СЪДЕЙСТВИЕТО
НА НАЦИОНАЛНИЯ ФОНД „НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ"

П 5481

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

ЧИТАЛНЯ

Периодика и литература

том 4

ЛИТЕРАТУРНИ СПИСАНИЯ И ВЕСТНИЦИ,
СМЕСЕНИ СПИСАНИЯ,
ХУМОРИСТИЧНИ ИЗДАНИЯ
(1911–1917)

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

София. 1995

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПРОФ. МАРИН ДРИНОВ“

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА ТОМ 4

ВИХРЕН ЧЕРНОКОЖЕВ, ПЕНКА ВАТОВА, ЮЛИЯ ОБРЕТЕНОВА

Поредицата „Периодика и литература“ е пръв опит за цялостно литературоведско проучване и описание на литературния периодичен печат от Освобождението до 1944 г. Изданието е и задълбочено аналитично изследване, и богат справочник.

Четвъртият том съдържа преглед и анализ на литературни списания и вестници, смесени списания и хумористични издания, излизали от 1911 до 1917 г. Всяка статия започва с историята на списанието или вестника — основатели, програма, обща насока и т. н. След това се разглеждат публикуваните наши и преводни литературни произведения, разпределени по родове и жанрове. Статиите завършват с досегашните оценки на съответното издание и с обобщена характеристика от съвременно гледище. Особено ценен е именният показалец, който дава сведения за стотици дейци от областта на културата и обществения живот у нас.

П 5481

Б 1632/97

ПРОВЕРКА
2009 - 2010

ISBN 954-430-304-9

© Институт за литература при БАН, 1995

82 Б

БАН
БИБЛИОТЕКА

БИСЕРИ

Седмично литературно обществено списание. Год. аб. 5 лв., ед. цена 10 ст. Редакция — Ив. Ст. Андрейчин, София, ул. „Раковска“ № 46. Гл. ред. Ив. Ст. Андрейчин, изд.-стоп. Ив. Г. Игнатов — София.

1 1—40 29 октомври 1911 — 5 юли 1914

Прекъсва от 3 дек. 1911 до 5 окт. 1913.

Сп. „Бисери“ излиза в 40 броя в периода 1911—1914 г. с едно продължително прекъсване — повече от една година. Редакторът обяснява това с финансовите затруднения на изданието. Иван Ст. Андрейчин е известна фигура в литературния живот по онова време. Редактор на списанията „Из нов път“ (1907—1910), „Българан“ (1909) и сътрудник на „Мисъл“, „Ново време“, „Художник“, „Начало“ и др., той има амбицията да направи от „Бисери“ престижно литературно списание, обединяващо младите модерни писатели. Концепцията на списанието е ясно определена и издържана последователно в духа на новите за българската култура естетически идеи. „Бисери“ не успява да стане водещо литературно списание, но създава един постоянен кръг от сътрудници — поети, писатели, критици. Повечето от тях публикуват редовно, някои се очертават като професионални журналисти. Самият Андрейчин печата свои и преводни художествени и нехудожествени произведения във всеки брой. Списанието помества изключително български литературни произведения, по-малко преводни художествени материали и доста статии, очерци, есета на общокултурни теми. Прави впечатление тематичната компактност на публикациите. Художествените произведения — поетически и прозаични, както и критическите, са ориентирани към разкриване на психологическите дълбочини на личността, към вътрешните емоционални проблеми на човека. Поезията е любовно-сантиментална, прозата се стреми към поетическа изразност, критиката обръща най-много внимание на психологическата достоверност на художествения образ и литературността на произведенията. Общофилософските проблеми за любовта, смъртта, щастието, творчеството са основни за публикациите в „Бисери“. По подбора на художествените произведения може лесно да се определи естетическата позиция на списанието — тя се изразява в стремежа да се психологизира изкуството, да се пише на литературен поетичен език, главен герой е индивидуалността на човека, акцентът е върху неговите душевни проблеми. Социално-обществената чувствителност на списанието е слабо изразена. С изключение на няколко разказа, посветени на Балканската война и социалната трагедия на беднячеството, останалите публикации са ориентирани към духовно-естетическите проблеми на съвременния човек. Литература, театър, психология на междуличностните отношения — това са основните опорни точки в „Бисери“.

Като най-активни сътрудници на списанието се изявяват Ив. Ст. Андрейчин, Ив. Мирчев, Л. Чакъров, Вл. Минев, В. Панайотова, Д. В. Василев, Б. Авелов, К. Хитилов, Д. Хорачек, Хр. Д. Миндов, Д. Хр. Максимов, В. Стефков. Под псевдонима Ерик Светлооки, Ванка Надински, И. С. А. се крие главният редактор, Христо Ц. Борина — Христо Цанев Минев, Лепо — Денчо Станчев Марчевски, Пилигрим — Йордан Йорданов Сливополски.

В „Бисери“ дебютира поетът Ив. Мирчев, публикуват Йордан Йовков, Николай Лилиев, Сирак Скитник — имена, останали в литературната история. Произведенията, които печатат тук, не са значими за творчеството им, но са част от него и от тяхното участие в литературния печат.

Излезлите броеве на списанието са интересни и показателни за развитието на художествената и критическата мисъл в България през този период. Амбицията на списанието да представи модерната естетическа линия в българската литература не успява, то по-скоро отразява средното равнище, отколкото авангардното, въпреки усилията и таланта на редактора.

Стихотворенията, публикувани в списанието, се отличават с романтична образност, любовно-сантиментално настроение, твърде изкуствен поетичен израз, постигнат с употребата на много клишета, с многословност, стигаща до безсмислица. Те са опит да се разкрие и изобрази художествено вътрешният свят на героя, неговите вълнения и душевни терзания, но много рядко е намерена сполучливата художествена форма. Стиховете на Ив. Ст. Андрейчин, Ив. Мирчев, Л. Чакъров, В. Панайотова, Ив. Арнаудов са пълни с типично романтични образи на смъртта, вечността, скръбта; героите им са немотивирано самотни, скитащи и страдащи. Те са неубедителни и явно създавани под влияние на символизма. В много от тях се усеща влиянието на Теодор Траянов, а някъде долавяме драматичност, напомняща Яворовата поезия. Стиховете на Андрейчин са отглас от романтично-символистичен начин на преживяване и пресъздаване на действителността. В тях липсва конкретност. Авторът е нарекъл „новобългарска балада“ стихотворението „Юнак и гора“ (12), а по нищо не може да се разбере, че героят е българин, възхвалата е декларативна и голословна. Съвсем слаби са любовните му стихотворения „Ревност“ (34), „Любовно пътешествие“ и „Любовна целувка“ (35). Малко по-сполучливи са „За надпис на моя гроб“ (1) и „Есенна обада“ (11). В тях се търси символика на душевността, образите са много характерни за естетическите търсения на незрелия символизъм:

душата ми дете злочесто,
що дири свойто родно место.

(„За надпис на моя гроб“)

или:

Герой е днес тълпата многобройна,
кога сплотена е в единица бойна
и движат я могъщи умове
от сили и закони тайни,
създавани през векове
по пътища незнайни.

(„Есенна обада“)

Общо взето, в „Бисери“ Андрейчин се изявява като слаб поет, добър критик и ентусиазиран редактор.

Подобна романтична образност изпълва и стиховете на Л. Чакъров. Негови са петте цикъла стихотворения: „Тъжни песни“ (4), „Сонети“ (5, 7), „Уединение“ (12), „Елегии“ (15), „Балади“ (25). Тук непрекъснато се повтарят образи от типа на „гробна хладна вечност“, „гробовен покой“, „кървава луна“, „нощта е велик всемирен храм“ и т. н. Лирическият герой се моли „в покоя на Нирвана“, страда в тъга и усамотение, чувства се обречен в хаоса на живота. Настроението е меланхолично и страдалческо. Всичките стихотворения от този автор са многословни, объркани, написани на претенциозен литературен език, изкуствени и насилени. Явен е стремежът към естетизация на духовни проблеми, към мащабност на образите, който за съжаление не намира адекватен художествен израз.

В. Панайотова, също постоянен сътрудник на списанието, публикува главно стихове и по-малко поетически миниатюри в проза. И в тях преобладават мистични романтични образи и настроения, още по-слаби в художествено отношение, наивни и сантиментални. Повечето стихотворения са любовни: „Закъснял пътник“ (4), „Requiem“ (5), „Exselsior“ (6), „Умрели без любов“ (7) и др.

Дебютът на поета Ив. Мирчев е свързан с традициите на символизма. Публикуваните тук стихове са сантиментално-съзерцателни, многословни. Те са част на от неиздадената му стихосбирка „Акварели“: „Сонети“ (35), „Акварели“ (20), „Из „Монастирски песни“ (30—31). Ето един типичен за тях образ:

Нощта отново тихичко разтвори
на тъмний храм железните врата...

(„Из „Монастирски песни“)

Подобни образи и мотиви — опити в областта на символистичната поетика, изпълват и другите стихотворения на Ив. Мирчев: „Венерини химни“ (26), „Стихотворения“ (28), „Елегии“ (37) и др. Пълни с излишни повторения са „Зимни вечери“ (24) и „Ландшафт“ (22), които са с несполучлива образност и картинност. Те са интересни като първи етап от развитието на поета и напълно съответстват на естетическите позиции на списанието.

В „Бисери“ публикуват по-рядко и други поети: Б. Авелов, Д. В. Василев, К. Гюлеметов, Ив. Арнаудов, К. Хитилов, С. Д. Славчев, В. Карагьозов и др. Всички те просто допълват общия поетичен вид на списанието. В първите му десетина броя стихове публикува Б. Йоцов, може би най-слабите в цялата годишнина, лишени от всякаква художественост. „През тиха вечер“ (13), „Видение“, „Извор“, „Вечерен час“ (14) и др. са толкова бездарни, че изпъкват на общия фон, който и без това не е блестящ. Защо редакторът е публикувал стихотворението „Есента умира“ (14), което е уникално по своята абсурдна глупост? То се състои от три безсмислени двустишия, които се пренареждат последователно в три куплета. След подновяването на списанието този автор не е вече сред сътрудниците му.

В рубриката „Поща“ (6), която отразява кореспонденцията на редакцията със сътрудници и читатели, намираме положителен отговор на редактора за изпратени от Йордан Йовков произведения, а в същия брой е публикувано единственото стихотворение на Николай Лилиев в списанието „Край Рейн. (Малки поеми)“. Стихотворението се състои от три части, без да е поема; макар и слабо, в него личи типичният стих на поета:

... златни сълзи ронят дървесата.
Скоро към потайни далнини
ще отлитнат сиротните птици,
ще запеят мъртви тишини.

Тук се съдържат образи, които по-късно Лилиев изчиства докрай. Наред с тях се срещат и други — съвсем слаби и клиширани:

На окаянствата безкрайни
изпих ликьора — и без страх,
очарователните тайни
на своя мъртъв блян презрях.

Поместени са две стихотворения от Й. Йовков: „Спомени“ и „Пленница“ (10). Те са подражателно символистични, несполучливи.

Художествената проза е също обемно застъпена в списанието. Към нея се отнасят публикуваните разкази и т. нар. „стихотворения и поеми в проза“. Този стремеж към определяне на прозата като поетична е феномен в списанието. В повечето случаи такова подзаглавие носят късите повествователни форми, есеистично-импресионистични по образност и настроение. Те са много на брой, повечето любовно-сантиментални, изпълнени със сладникави и абстрактни образи на любовта, жената, живота, смъртта, самотата и пр. Такива са произведенията на: Вл. Минев — „Цъфтят, но зад прозорците цветя...“ (7), Ив. Ст. Андрейчин — „Мак“ (11), Св. Стоянов — „Коледа“ (7); многобройните безсъдържателни миниатюри на В. Панайотова, Тихомир Павлов и др. В тях се преразказват мисли, настроения, преживявания, езикът им е изкуствено поетично нагласен. Те нямат художествена стойност, но са показателни за развитието на художествената проза по това време, за модните влияния на някои чужди литератури.

В полемичната си статия „Закачки“ (17) Андрейчин защитава „поетичната проза“ от нападките на Т. Христов, който нарича „поемите в проза“ отживели. Друг редовен сътрудник — В. Стефков, пишейки за драмата „Синята птица“ от Метерлинк (30), я нарича „... не пиеса, а поезия, поема...“. Изобщо понятието „поетична проза“ се употребява често в българската критика от началото на века. Излезлите по това време „Идилии“ на Петко Ю. Тодоров най-често са били определяни като „поеми в проза“ — характеристика, която им се дава от критиката като за високо художествени произведения. Явно, за такива са се смятали определено поетичните произведения; художествените възможности на прозата са се търсели в нейната поетичност.

В списанието срещаме и едно друго определение на много кратки разкази — „приказка“. Обикновено те са нравоучителни, героите им са абстрактно-обобщителни, някои от сюжетите са притчи. Такива са приказките на Ив. Ст. Андрейчин „Малка славянска приказка“ (11), „Госпожа Способност“ (12), „Целувка“ (24); на В. Стефков — „Чудната малка страна“ (34), „Приказка за детинството ми“ (31); на Мара Даскалова — „Приказка за лилията и розовия храст“ (3); на И. Тимовски — „Пътят на щастието“ (10), и др.

Други жанрови определения, носещи претенция за художественост, приближени към много разкази, са „писма“ и „извадки от дневник“. С детайлно описани мисли, любовни терзания, желания, обяснения са пълни „Писма, непостигнали до нея“ (40) от Ив. Ст. Андрейчин, „Писма от войната“ (27) от Ина; даже в първите четири броя има рубрика „Най-хубавите любовни писма“, в която са публикувани три писма на Балзак, преведени от Андрейчин.

Истинските разкази, публикувани в списанието, са много малко. Вл. Минев и В. Стефков имат някои сравнително добри постижения в жанра на късия разказ. В четири броя е поместен цикълът „Отломки“ (21, 34, 36, 38) от В. Стефков. Разказите в него са доста разточителни, но са написани на хубав български език. Те само се доближават до формата на късия разказ, без да

имат неговите класически характеристики. Най-интересни и сполучливи, наистина художествени, са двата разказа на Денчо С. Марчевски (псевд. Лепо) „Срещу Възкресение“ (34) и „Убийство“ (39). Първият е на социална тема, трогателен, но малко сълзлив, докато вторият е художествено издържан къс разказ, убедителен, вълнуващ. В него се разказва за социалната трагедия на една вдовица и кървавото отмъщение за грубото посегателство върху женската ѝ чест. Героите, първични селяни, донякъде напомнят героите на Елин Пелин. Този разказ е едно от малкото сполучливи произведения, публикувани в „Бисери“. За съжаление авторът не е от редовните сътрудници на списанието.

Преводни материали има почти във всеки брой; най-активен като преводач е главният редактор. Превеждани автори са: Scipio Sigele, Mecislas Golberg, Zucien Jean, Marcel Boulenger, Selma Lagerlof, Claude Anet, Iwan Gilkin, Ostave Uzanne и др.

Андрейчин е превел цял цикъл лекции на общообразователни теми от D-r Tolouse. Публикуван е превод на стихове от Дж. Байрон, направен от Георги Минев (16), от Х. Ибсен, прев. от руски Л. Чакъров (21). Хубав вид на списанието придават преводите на критически статии: „Обичате ли театъра“ (28) от В. Г. Белински, „Да обичаме книгите“ (11) от А. Франс, прев. Ив. Ст. Андрейчин. Негово дело е и преводът на „Мълчанието“ (15) от М. Метерлинк, с който редакторът много се гордее. Васил Карагьозов е превел „Из „Характери“ на Лабрюер (30). Преводната литература показва интереса на българския читател към френската, руската, английската и скандинавската литература.

Наред с преводните материали на общокултурни теми, в списанието се публикуват и много статии за живота у нас. Ив. Ст. Андрейчин пише „Изборът на книга“ (1), „Естетиката на София“ (5), „Визитните картички“ (9), „Издирване на бащинството“ (10). Тези статии са написани професионално, с остро критично отношение, интересно и занимателно. Няколко други, пак от Андрейчин, са посветени на новото българско актьорско майсторство: „Липса на такт“ (6), „Ехо“ (13), „Юбилей на артисти“ (20). В тях повече се критикува театралната ни школа, но се отбелязват и добрите артистични изяви. Изобщо списанието следи отблизо театралния живот в София, главно представленията в Народния театър. Ив. Ст. Андрейчин пише критична рецензия за постановката „В полите на Витоша“ от П. К. Яворов — „По повод на една трагедия“ (5). Отзивът е отрицателен — критикът смята образите за неубедителни, драмата намира объркана. Покрай това той засяга и други проблеми от литературния живот, а втората част на рецензията разглежда общотеоретичния въпрос за „смисъла на думите“. Остро критични са бележките на същия автор за поезията на Трифон Кунев — Ланчелото, в „Хлевоустия писателски“ (3) и изобщо често го дава за пример на лош поет.

Йордан Сливополски — Пилигрим, е един от най-редовните и добри критици, които пишат в „Бисери“. В списанието той се очертава като сериозен и задълбочен критик и професионален журналист. Освен няколкото статии на общокултурни теми: „Американското изкуство“ (33), „Наука за щастието“ (37) и др., които са типично популяризаторски, той пише рецензии за драми на Иван Вазов, Стефан Л. Костов, Никола Атанасов, Кирил Христов. Драмата „Ивайло“ от Ив. Вазов се дискутира по страниците на списанието от Пилигрим и от Д. Хорачек — „Ивайло“ (25) и „Бележки за „Ивайло“ (23). И двамата отричат категорично художествената стойност на драмата. Д. Хорачек смята, че Вазов трябва да се откаже да пише повече, а Пилигрим, който по-подробно анализира произведението, сочи, че „героите са обрисувани обективно с една лека небрежност“. И в двете рецензии мненията са крайни, но и в двете се

признават големите заслуги на народния писател за развитието на българската литература. Заедно с някои други бележки, мнението за Вазов, изразено в „Бисери", показва писателя като спорна фигура в противоречивия литературен живот през десетилетието. В статията си „Спокойна беседа" (32) Андрейчин говори остро против Вазовите преводи на чужда литература, окачествява ги като неинтересни за българската публика. Всъщност статията е посветена на Кирил Христов. Остроумно, дори остро заядливо на места, Андрейчин разобличава некоректното поведение на К. Христов спрямо д-р К. Кръстев, когото първо е възхвалявал, а по-късно хули, чувствайки се недооценен от него. Андрейчин пише, че К. Христов иска да се „вреди до великана Вазов", което според него е невъзможно. В друга статия — „Закачки" (17), Андрейчин пак остричко се „закача" с шумящата писателска личност на К. Христов.

Много интересна е рецензията на Пилигрим за драмата на К. Христов „Старият воин" (28). Безапелационно се отрича художествената стойност на произведението, а също така се излагат и по-общи възгледи — „изкуството не е средство на политиката...". Както виждаме, списанието изразява единна позиция, в него не се създават спорове, не се публикуват противоположни мнения. Със снизходителен тон се отличава рецензията на Пилигрим за драмата на Ст. Л. Костов „Мъжемразка" (40). Той я оценява като слаба, но казва няколко насърчителни думи за автора. В два последователни броя са поместени рецензии за постановката на „Огнището угасва" от Н. Атанасов (26, 27). Първата е от Д. Максимов, втората — от активния Пилигрим. И в двете се изразява убеждението, че драмата е слаба, че не заслужава внимание. Пилигрим тъжно набляга, че вкусът на българската публика е принизен и че вестникарството ще нарече драмата „социална" и ще сипе хвалебствия.

В списанието се рецензират най-много театрални постановки и само два отзива са за други събития от културния живот: „Изложбата на К. Щъркелов" (1) от Светослав Камбуров и „Утро по случай превземането на Одрин" (35) от Отавио Грустин — едно мнение за концерта, посветен на годишнина от освобождението от турското робство.

Може би най-интересни от публикуваните в списанието критически статии са няколкото литературни обзора. В „Един лъч върху нашата литература" (Из едно приятелско писмо, 8) Ив. Ст. Андрейчин едновременно оценява състоянието на българската литература и своето собствено място в нея. Написана под формата на писмо, статията дава отговор на отрицателното мнение на Димо Кьорчев за писателя Андрейчин. Редакторът и писателят е много засегнат и дръзко и самоуверено пише обвинения и самохвалства, които звучат дори смешно: „... че е неокачествимо нахалство това, дето един човек като г. Кьорчев, който още няма почти връзки с нашата литература, излиза с един мършав подлистник да прави преглед на дейността на един писател, чиито следи личат навред по пътищата на българската мисъл". На друго място авторът съобщава, че да се оцени неговата литературна дейност е „по-мъчно, отколкото да се направи за който и да е друг наш писател". Това са доста пресилени самооценки, макар наистина литературното дело на Андрейчин да е трудно обозримо и разнолико. По-важна е картината на литературния живот в България, която Андрейчин очертава. Между многото възмутени реплики за съвременните литературни нрави най-интересно е изразеното мнение за кръга „Мисъл". От литературните групи, които са „разделени на котерии, подобно на партиите", той признава поезията на „Мисъл" за смислена и основателно популярна. Но по-нататък, без да отрича талантите на творците от кръга, се доизяснява в отрицателното си отношение към тяхното влияние в литера-

турния живот. Според него те са виновни за „маниерничене“ и подражателствата, заселили се в нашата литература, и смята, че връзките им със социалистите са хитра пропаганда, че те създават „израждането“ и „смешното“ на понятията от литературната ни история.

„Новата полска поезия“ (16) от Пилигрим разглежда облика на цяло поколение в полската поезия: М. Конопницка, Ян Каспрович, Ст. Виспянски и др., като засяга отношението на реакционната критика към тях. „Мозайка от съвременни знаменити романи“ (37) от В. Стефков е критичен обзор на поредицата преводна литература. Авторът се обръща направо към издателката от Пловдив С. Юрукова, като заявява несъгласието си с анонимността на преводите и се спира подробно на лошия превод от руски език на О. Уайлд. Като интересна може да се отбележи още статията на Вл. Минев „Поет на съзерцанието“ (18), посветена на Илия Черен: не толкова заради писателя, колкото заради мненията на критика за състоянието на литературата у нас. Той посочва като добри произведения „Слънчова женитба“ от Петко Ю. Тодоров и „На острова на блажените“ от Пенчо Славейков, а всичко друго нарича „измислена“ литература. Това мнение е доста разпространено и показва популярността на писателите от „Мисъл“ в този период.

Единственият публицистичен материал в списанието, отразяващ обществено събитие, е „Фантазия“ (13—14) от Ив. Ст. Андрейчин. Той се отнася за последиците от Балканската война. Написан е темпераментно и показва възможностите на автора като публицист. Пълно с патриотизъм е възмущението на гражданина: „Смърт на Свободата, разбираш ли какво страшно нещо е то... След толкова усилия, след толкова кръв и жертви...“ Наред с малкото слаби стихотворения и разкази, посветени на войната, „Фантазия“ изразява демократичната обществено-политическа позиция на списание „Бисери“.

Сред излизащите през десетилетието литературни издания, списание „Бисери“ се отличава с изцяло литературнокритическото си съдържание. Наистина, малко са значимите в художествено отношение произведения, публикувани в него, но по-важно е, че списанието има определена културно-естетическа позиция, която отстоява, както и професионално журналистическо оформление. За всичко това заслугата е на главния редактор — Ив. Ст. Андрейчин, който в „Бисери“ доказва неоспоримия си организаторски талант.

Милена Савова

ВЕНЕЦ

Илюстровано списание за ученици от прогимназиите. Изд. на Съюза на учителите от прогимназиите и средните училища в България. Излиза на 15 число всеки месец от септември до юни. Ред. к-т: председател Н. Станев; членове: М. Теофилов и Хр. Кантарджиев. С., Придворна печ. 8°. Год. аб. 4 лв.

4000 — 17 000 тир.

1	1—10	септ. 1911 — юни 1912
2	1—10	септ. 1912 — юни 1913
3	1—10	септ. 1925 — юни 1926
4	1—10	септ. 1926 — юни 1927
5	1—9	окт. 1927 — юни 1928
6—20	1—8	окт. 1928 — май 1943
21	1	окт. 1943

4 ред.: Минко Генов и Хр. Кантарджиев; от 5 ред. Минко Генов; от 9 ред.: М. Генов, Н. Станев и Сл. Генчев; от 12 ред. к-т, изд. Просветният съюз; от 19 ред. Минко Генов. Ред. е бил и М. Теофилов.

Печата се и в печ.: Радикал, Балабанов, Ботев, Художник, Глушков, Книпеграф и Рангел Младенов.

„Венец“ се появява на бял свят без предисловия — без програмна редакционна статия, без дори една обяснителна или рекламна бележка, която да изложи пред читателите обществената и естетическата позиция на изданието. Точно по този начин списанието прекъсва своето излизане (за цели 12 години — 1913—1925 г.), възобновява го отново и спира окончателно чак през втората половина на 1943 г., оставайки докрай чуждо на всякакви програмни текстове и саморекламни декларации: те не са му необходими. „Венец“ е плод на една обективна необходимост от страна на читателската публика, а не на индивидуалната или колективната воля на неговите редактори и сътрудници.

Списанието успява да преживее цели двадесет годишнини — твърде много в сравнение с редица свои събратя. За човек, запознат с механизмите на периодичния печат, това почти сигурно означава, че то не разчита само на собствените си сили, че бива субсидирано от стабилна държавна, партийна или професионална организация. В случая това е Съюзът на учителите от прогимназиите и средните училища в България, а от 13 годишнина — Просветният съюз. Същият фактор допринася и за прегледността и прецизността на изданието. „Венец“ се печата на сравнително добра хартия, бива богато илюстрирано със снимки, рисунки и винетки, сливането на два броя в един — нещо обичайно за другите издания — тук е почти непознато явление. Относително високият тираж също допринася за неговата стабилност — и трябва да се признае, че той се дължи до голяма степен на обективните му качества. „Венец“ честно се стреми да отговори на жадната любознателност на читателите си и да вмести на своите страници всичко, което би заинтересувало българските юноши между 1911 и 1943 г. Публикуват се пространни статии за

българската и чуждата история; в популярна форма се предават най-различни проблеми от областта на палеонтологията, антропологията, геологията, физиката, химията, астрономията, зоологията и др.; почти във всеки брой се печатат любопитни факти, пътеписи и географски материали, репродукции от картини на известни български художници и статии върху изобразителното изкуство, статии и репортажи на спортни теми. Както по отношение на литературата (която винаги е на първо място и по броя на отделените ѝ страници, и в композицията на отделните броеве), така и по отношение на останалите материали „Венец“ е едно *развиващо* се списание. Започнало само с няколко раздела, в последните си книжки то има следните рубрики: 1. Стихотворения; 2. Разкази и пътеписи; 3. Бележити българи; 4. Родно изкуство; 5. Из българските земи; 6. Исторически разкази; 7. Велики музиканти; 8. По чужди земи; 9. Вяра и човещина; 10. Предистория; 11. Естествознание; 12. Химия, физика, изобретения; 13. Астрономия; 14. Вести из науката и живота.

Сред хората, които редактират „Венец“ в течение на цялото му съществуване, безспорно водещо място заема известният български историк Никола Станев. Една юбилейна редакционна статия — „Н. Станев — 80-годишен“ (20, 2) — го определя като „виден писател — историк и общественик, бивш учител и директор“, „първият редактор на списанието и негов постоянен сътрудник“, „автор на учебници по българска и обща история и по български език, на много прочитни книги и на няколко статии, обнародвани в различни времена по българските списания и вестници“. Никола Станев е първият редактор на списанието не само по хронология. Той е този, който до голяма степен е определял неговия дух и стил, и същевременно най-постоянният му и плодовит сътрудник. Благодарение на него историята във „Венец“ е застъпена в същата степен, в каквато и литературата. В абсолютно всяка книжка има негов материал, и то в обем, не по-малък от 10—20 страници. Историята е разгледана в много широк контекст — Н. Станев запознава младите си читатели както с родната, така и с европейската история (древна и нова), спира се на конкретни исторически личности и събития, има редица статии — портрети на видни политически и културни дейци. Безспорни заглавия като „Ивайло — селски цар“ (7, 6), „Момчил войвода — родопски цар“ (7, 7), „Злополучният поход на византийците към София“ (9, 2), „Братя Асеневци“ (9, 7), посветени на нашата средновековна история; или пък „Апостолът“ (4, 5), „Героизмът в Дряновския монастир“ (10, 1), „Въстанието в Чипровци“ (16, 3), „Македонските българи в борба за свободата си“ (19, 3), разглеждащи историята на родното възраждане, са изиграли своята положителна роля за формиране на патриотично съзнание у българските ученици. Трябва да се отбележи, че голяма част от статиите на Н. Станев имат пряко отношение към историята на българската литература. Такива са: „Цар Симеонови срещи с Климента Охридски“ (9, 5), „Работа и смърт на Свети Кирила“ (10, 8), „Свети Кирил при арабите“ (11, 8), „Свети Кирил при хазарите“ (12, 8), „Мъките и делата на д-р Селимински“ (11, 7), „Кои са първите народни будители“ (12, 4), „Втора група народни будители“ (12, 5), „Трета група народни будители“ (12, 6), „Василий Априлов (13, 2), „Свети места за Иван Вазов“ (14, 2), „Любен Каравелов“ (15, 2), „Учителят на българските войводи Георги С. Раковски“ (15, 4), „Захарий Стоянов“ (17, 4), „Васил Друмев“ (17, 5), „Братя Миладинови“ (17, 6), „Христо Ботьов — поет-войвода“ (17, 8), „Добри Войников“ (18, 5), „Кузман Шапкарев“ (20, 2) и др. Трудно могат да се намерят някакви приносни моменти в споменатите статии — не това е тяхната цел и функция. Основното намерение на Н. Станев е да *запознае* българския ученик с националната ни история в достатъчно достъп-

на за него и преди всичко достатъчно *занимателна* форма. Неговият стил балансира на ръба между популярната статия и историческия разказ. Без да акцентира върху каквото и да е концептуално или философско разбиране за историческите процеси, но и без да изопачава историческата истина, Н. Станев сладкодумно преразказва историята. Написани живо и емоционално, очерците му се стремят преди всичко да избягнат сухото изброяване на фактите, да представят събитията като непосредствена, съпреживяна реалност, ангажирайки по този начин вниманието на читателите. Затова и понякога е трудно да се определи доколко техният автор се представя пред нас като историк-документалист и доколко като исторически писател, разчитащ колкото на своята ерудиция, толкова и на своето въображение. И може да се каже, че подобен подход на белетризиране на материалите е характерен въобще за списание „Венец", включително и за статиите, посветени на точните науки — например тези на Рафаил Попов и на д-р Н. Анастасов, занимаващи се с палеонтология и антропология, или тези на Дончо Славчев, посветени на естествознанието, и особено за географските материали, автори на които са най-често Слави Генчев и Любен Мелнишки. Освен с белетристичните моменти, очерците на Н. Станев представляват интерес и с това, че са почти единствените идеологически натоварени материали в списанието, и до голяма степен определят и неговите обществено-идеологически позиции — доколкото то въобще има такива, — за което ще стане дума по-нататък.

Несъмнено участието на Н. Станев в редакторския състав на „Венец" е от голямо значение за редовността и прегледността на списанието — тъй като той е и човекът, който постепенно натрупва богат редакторски и издателски опит — и то предимно в сходни популярни издания. Трудоспособността му наистина е забележителна, като се има предвид, че освен на „Венец" той е бил главен редактор и на сп. „Развитие (1918—1919), участвал е в редактирането на сп. „Училищен преглед" (1896—1943), сп. „Читалище" (1911— до днес), „Учителски вестник" (1903—1934), „Младежка библиотека" (1904—1907), уредник е на сп. „Славянски вести" (1936—1943), сътрудничи на сп. „Славянска беседа" (1937—1943), „Просвета" (1901—1911) и др. Другите редактори на „Венец" също имат дълъг и значителен опит, например Михаил Теофилов участва в списването и редактирането на списанията „Златно руно" (1920—1921), „Отзвуци" (1919), „Професионален подем" (1926—1935), „Родна песен" (1925—1942), „Труд" (1928—1942); Минко Генов е главен редактор на вестниците „Просвета" (1902—1908) и (от 1923 г.) „Демократ" (1906—1934), и сътрудничи на списанието на Богдан Филов „Родина" (1938—1942). Този твърде опитен редакторски състав гарантира успеха на „Венец" — успех, за който можем да съдим по неговата продължителност и сравнително голям тираж.

За дълговечността на изданието има обаче още една причина — думата „политика" е почти непозната за авторите му и, доколкото все пак може да се открие нейното далечно ехо, то винаги е в полза на управляващите кръгове. „Венец" не излиза от 1913 до 1925 година, като по този начин пропуска един от най-горещите периоди на българската история. Когато през 1925 г. то бива възобновено, в отдела за любопитни факти можем да прочетем и следното наистина любопитно заглавие: „От какви болести умират най-много гражданите в България". Споменава се, че „от м. януарий до 31 септемврий 1925 г., или за 9 месеца, са умрели в 63 града 13 903 души". Умрелите са класифицирани според болестите, вследствие на които са приключили жизнения си път — и сред тях първа е туберкулозата — 1964 души. Не се споменава за убити и

безследно изчезнали, които биха заели някакво място в тази класификация на гражданската смъртност. Това е показателно за списанието — то е и се стреми да бъде изцяло аполитично.

Тази аполитичност обаче е аполитичност само на пръв поглед. За епохата на „Венец“ мълчанието означава практически съгласие с официалната политическа линия. Това съгласие е косвено, а понякога и пряко потвърдено. Странен е например начинът, по който Никола Станев интерпретира някои политически събития. Когато става дума за възрожденска и стара история, тонът му е обективно патриотичен, на места дори романтично приповдигнат. Но когато пише за близки и актуални спрямо съвременността събития, обективността е предпазливо коригирана. В „Нова България“ (7, 7) например се казва следното: „Цели двадесет години княз Фердинанд и българските министри се грижели да водят народа към мир и напредък...“ Малко по-нататък на българския народ е даден следният трогателен съвет: „Ако се така мирно и умно напредва България и ако народът не се вдава в пиянство, ако работи трезво и спестовно, раните му от войната ще заздравеят и той ще може да излезе пред света с чест и добро име.“ След две национални катастрофи и една гражданска война тези думи звучат най-малкото неуместно. Твърде обстоятелствен в своите очерци, спрямо някои събития Н. Станев проявява необичаен лаконизъм. Абдикацията на Фердинанд например е претупана с едно-единствено изречение: „Цар Фердинанд се отказал от престола и заминал в странство.“ По същия начин се отнася и към Октомврийската революция в Русия: „През 1917 г. станал бунт в Русия. Цар Николай II бил убит и руската войска вече не можела да се бие.“ За това, доколко редакторът Н. Станев не обича такива „бунтове“, можем да съдим по неговата статия „150 години от Френската революция“ (16, 8), където за Марат отнася определението „най-големият и кръвожаден човек“, а за Шарлот Корде епитетите „честна и храбра“. От тази гледна точка закономерен е начинът, по който списанието реагира на събитията през 1941 г. Кн. 8 започва с редакционна статия, озаглавена „Велики дни“ и посветена на „възстановяването на велика България“, в която можем да срещнем и следните твърде характерни изрази:

„Победоносното воинство на нашите могъщи съюзници Германия и Италия сразиха враговете ни. Робските вериги на поробените братя паднаха и ние сме щастливи да изживеем великите дни на българското обединение... Хвала и признателност към освободителното дело на Германия и Италия!“

В същата книжка Н. Станев публикува статията „Санстефанска България възстановена“, в която става дума за това, как „от две години насам великият германски народ, начело със своя смел водач Адолф Хитлер, води страшна война с Англия и Франция“, и завършва със следния прочувствен и наивен финал:

„Като свърши всичко това с чудна бързина, Германия се обърна към България и каза:

— Българи, преди 22 години вашите съседи постъпиха много несправедливо с вас. Разкъсаха и заграбиха много от старата ви бащина земя. Сега тези земи са свободни от чуждо иго. Идете, вземете ги и си възвърнете Санстефанска България!“

Тази на места прокрадваща се официозна линия, прокарвана от списанието, не би трябвало да се възприема като хвърляща сянка над цялото му съдържание. Тя е дело на неговите редактори, но едва ли е споделяна от повечето сътрудници. Във „Венец“ се срещат почти всички съществени имена в литературата ни от 30-те години, но авторите вероятно са гледали на това

списание само като възможност да печатат, а често и да препечатват съвсем независимо създадени произведения на детско-юношеската литература. От своя страна списанието е организирало постъпилите материали както може и *както иска*, а в някои случаи — не съвсем честно. Така например споменатата редакционна статия е подкрепена с три стихотворения, писани по съвсем друг повод или най-малкото от съвсем друга гледна точка, — това са „Трите наши езера" на Иван Вазов, „Македонска песен" на Йордан Стубел и „Пролет над Тракия" на Никола Фурнаджиев — като текстът на статията им придава различен, чужд на авторовите намерения контекст.

Как бихме могли да характеризираме подхода, чрез който се подбират и организират литературните материали във „Венец"? Това, което можем да прочетем в него, несъмнено отговаря на подзаглавието му: „Илюстровано списание за ученици от прогимназиите". Това означава, че материалите (все едно дали литературни или не) винаги са съобразени с нивото на своя читател — лесно смилаеми, елементарни в сюжетно отношение, достъпни; и с гледната точка на своя издател[1] — т. е. почти винаги дидактични. Списанието е до голяма степен плод на убеждението, че казаното от него в литературна форма ще влезе по-лесно в главите на българските юноши, отколкото ако бъде казано от учителската катедра. По всичко личи, че поне първоначално неговите създатели са го оформили като издание с *приложен и просветителски*, а не толкова с художествен характер. Най-общо казано, те са се ръководили от това поместените материали да помогнат на учениците да научат нещо ново, а конкретно — посредством художествената литература да възпитат у тях нравствени и граждански добродетели. Любов към родината, уважение към труда, съчувствие и милосърдие към бедните и онеправданите, преклонение пред природата, вяра в позитивните сили на науката и упование в знанието са принципите, на които тотално се подчиняват материалите във „Венец".

По отношение на литературните материали списанието претърпява интересна еволюция. Изглежда, първоначалният замисъл е да бъдат запознати читателите с големите имена в дотогавашната история на родната литература и с по-изявените съвременни писатели. Това става чрез публикуването на кратки, най-вече биографично-информативни очерци (в които най-съществено място се отделя на детските и юношеските години на съответния писател), придружени с характерни примери от неговото творчество. Няма да разглеждаме подробно тази дейност на „Венец", тъй като почти винаги става въпрос не за сътрудничество на списанието, а за препечатване на отдавна известни произведения. Най-често биографичните очерци са неподписани, а изборът на художествени образци не може да се похвали с някаква систематичност — напротив, той е твърде произволен. Често се печатат не цели произведения, а откъси от тях, без това да е указано от редакцията. Например към очерка за Яворов е взет един откъс от „Калиопа" (навярно, за да се избегне еротичният подтекст на поемата) и без всякакви обяснения е публикуван като отделно стихотворение под заглавието „Топола и бръшлян". По този начин — с очерци и художествени образци — са представени Иван Вазов (3, 1), Васил Друмев (3, 1), Любен Каравелов (3, 2), Петко Славейков (3, 3), Христо Ботев (3, 4), Константин Величков (3, 5), Михалаки Георгиев (3, 6), Тодор Влайков (3, 7), Захари Стоянов (3, 8), Елин Пелин (3, 9), Алеко Константинов (3, 9), Пенчо Славейков (4, 2), Пейо Яворов (4, 3), Петко Тодоров (4, 4), Стоян Михайловски (4, 6),

[1] Всички редактори на „Венец" са учители. Н. Станев е бивш учител, по-късно директор на прогимназия.

Кирил Христов (4, 7), Цанко Церковски (4, 8), Йордан Йовков (4, 9—10), Антон Страшимиров (5, 1), Иван Кирилов (5, 2), Добри Немиров (5, 4), Георги Райчев (5, 5), Димчо Дебелянов (5, 6), Дора Габе (5, 8—9), Стилиян Чилингиров (6, 2), Николай Лилиев (6, 4), Теодор Траянов (6, 6), Ангел Каралийчев (7, 2), Никола Ракитин (7, 3) и Владимир Полянов (7, 4)[2]. Паралелно с изчерпването на имената в историята и настоящето на литературата расте и броят на реалните сътрудници на списанието. Първоначално те са случайни и с неизвестни имена — Михаил Теофилов, П. Петров, Д. Шишков и др. От третата годишнина нататък все по-често се срещат и имената на някои второстепенни писатели като Никола Никитов, Никифор Попфилипов, Иван Кирилов, Трайко Симеонов, Денчо Марчевски и др. Постепенно към тях се присъединяват Кирил Христов, Никола Ракитин, Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Йордан Стубел, Константин Петканов, Дора Габе, Елисавета Багряна и много други, като към 10-ата си годишнина списанието разполага със сериозен контингент известни сътрудници, който постепенно се разширява, за да обхване в последните годишнини и автори от новите литературни поколения — като Александър Вутимски, Александър Геров, Христо Радевски, Младен Исаев, Стоян Ц. Даскалов, Емилиян Станев и др. Не трябва да се смята обаче, че всички тези автори са гледали сериозно и отговорно на сътрудничеството си във „Венец". Показателно е, че немалко от техните произведения са печатани първоначално другаде; също така показателен е и фактът, че автори като Никола Фурнаджиев и Елисавета Багряна печатат тук работи, които са далеч под техните реални творчески възможности.

Що се отнася до отношението на списанието към актуалните противоречия между различните кръгове и направления, както и за ценностната йерархия на предпочитаните от него автори, може да се каже, че те са еклектични или, по-точно казано — никакви. Под покрива на „Венец" мирно си съжителстват — понякога дори един до друг — стиховете на поети като Младен Исаев и Христо Радевски и религиозните прозрения на Георги Караиванов; майстори на стиха като Разцветников и Багряна и несръчни стихотворци като Иван Карановски, Трайко Симеонов и Ненчо Савов; изтъкнати прозаици като Ангел Каралийчев, Георги Райчев и Константин Петканов редом с дидактичните и естетически анемични писания на Никифор Попфилипов и Денчо Марчевски. Най-често печатаният автор е Йордан Стубел, което (поне от гледна точка на неговото присъствие във „Венец") не говори за особено висок художествен вкус.

Тази еклектика обаче далеч не е всеобхватна. Независимо от присъствието на Хр. Радевски и Мл. Исаев нито едно произведение на пролетарската литература не е прекрачвало кориците на списанието. В твърде пространния биографично-популяризаторски период като безспорни литературни авторитети са представени и автори като Иван Кирилов и Стилиян Чилингиров, но там няма да срещнем нито Смирненски, нито автори като Христо Ясенов и Гео Милев, нито литературни експериментатори като Николай Райнов, Чавдар Мутафов или Светослав Минков. Честото присъствие на Вазов по страниците на „Венец" е указание за предпочитания от него стил: стила на обективистичния, патриотичновъзпитателен, възрожденски тип реализъм. Критерият, който се прилага при подбора на материалите, не е толкова естетически,

[2] Всички тези очерци нямат никаква литературно-историческа или литературнокритическа стойност. Те разказват много повече за писателя, отколкото за неговите произведения, при това умишлено наивно и елементарно.

ЧИТАЛНЯ
БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

колкото тематичен. Редакторите на „Венец“ може би невинаги са били наясно какво заслужава да бъде публикувано, но винаги са били „наясно“ какво е подходящо за съзнанието на подрастващото поколение. Принципите са: патриотизмът, схващащ родината като непротиворечива цялост, е неоспорим; в борбата между доброто и злото възтържествува винаги доброто; любовта към родния край е определяща за психологията на българина; трудът и ученето са свещени; оптимизмът е опора за човешкото съществуване; природата е образец на красота и съвършенство. Идеологията на списанието отхвърля тотално както острия социално-критичен, така и нихилистично-декадентския възглед за света, и по този начин литературните материали в него се подчиняват на един изцяло позитивен стереотип, който именно чрез замазването или игнорирането на реалните противоречия в действителността изглежда малко сладникав и фалшив. Разбира се, както всяко правило и това си има изключение — например най-добрите разкази на А. Каралийчев, К. Петканов и Г. Райчев далеч не се подчиняват на тези нивелиращи изисквания.

Поезията в списанието е изключително разнообразна по отношение на печатащите в него автори — поради своята продължителност то обхваща имена от трите литературни поколения, но затова пък удивително стереотипна по отношение на застъпваните теми и мотиви. Сред неговите сътрудници си заслужава да бъдат споменати имената на Кирил Христов, Никола Ракитин и Емануил Попдимитров, на Никола Фурнаджиев, Асен Разцветников, Елисавета Багряна, Дора Габе, Славчо Красински, Димитър Пантелеев, Георги Караиванов, Йордан Стубел, Асен Калоянов и Асен Босев, на Христо Радевски, Младен Исаев, Александър Муратов и Александър Вутимски[3]. Независимо от голямото разнообразие на творчески индивидуалности, тъкмо тематичните стереотипи на стихотворните материали позволяват те да бъдат типологизирани. В тази типологизация пейзажната литература трябва безспорно да бъде поставена на първо място. В почти всяка книжка на „Венец“ се печатат своеобразни „сезонни“ стихотворения. Тъй като списанието не излиза през лятото, естествено пролетта, есента и зимата са тематичните центрове на този тип стихотворения, с явно предпочитание към пролетта като по-оптимистичен сезон. Няма автор, който да няма една или няколко „Пролет“-и: „Пролет“ (17, 7), „Пролет над Тракия“ (18, 8) и „Предпролет“ (19, 5) на Фурнаджиев; „Дъхът на пролетта“ (16, 8) и цикълът „Пролетни мотиви“ (19, 7) на Славчо Красински, „Майски песни 1, 2“ (14, 8), „Април“ (16, 7) и „Пролет“ (18, 6) на Мл. Исаев; „Предпролет“ (11, 6) и „Пролет над родината“ (13, 5) на Й. Стубел; „Пролет“ (14, 7) на Дора Габе; „Пролет“ (8, 6) на А. Разцветников; „Майски дни“ (11, 7) на Н. Ракитин, „Пролетен гост“ (19, 6) на Димитър Пантелеев и много, много други — изброявам само по-сериозните автори, при това далеч не всички техни заглавия. Подобна аналогия би могла да се направи и от есента: „Есен“ (16, 1) и пак „Есен“ (19, 2) на Фурнаджиев; „Есен“ (17, 1) и пак „Есен“ (18, 2) на Мл. Исаев; „Есен“ (4, 1) на К. Христов; „Есенна песен“ (14, 1) на Й. Стубел; „Есенна песен“ (18, 2) на А. Геров; цикълът „Есен“ (15, 2) на Хр. Радевски; „Октомврий“ (9, 1) на Разцветников, и от зимата: „Зиме“ (16, 4), „Зима“ (18, 5) и „Родината зиме“ (18, 4) на Фурнаджиев; „Зимен спомен“ (10, 4) на Славчо Красински; „Зимна радост“ (12, 4) на Й. Стубел; „Зимна приказка“ (17, 4) на Богдан Овесянин; „Зимна вечер“ (6, 3) на Стамен Панчев; „Снежинки“ (2, 7) на Васил Карагьозов и т. н. и т. н.

---

[3] Далеч не всички стихотворения от „Венец“ — дори при автори като Фурнаджиев, Разцветников и Багряна, са препечатвани по-късно в техните „Съчинения“.

Стереотипността на заглавията говори още за известен шаблон в разработката на темите. Обикновено това са леснодостъпни и непретенциозни пейзажни стихотворения, използващи елементарната символика на сезоните, според която пролетта се идентифицира с радостно чувство, есента — с тъга, зимата — с очакване. При някои автори шаблонизацията на темата достига до неоригиналност — както е станало например в стихотворението на Трайко Симеонов „Есен“ (7, 1), което завършва така:

Капят и листата
от унили клони,
златошита есен
златни листи рони.

Почти буквалното заемане на „Златна есен златни сълзи рони“ от Емануил Попдимитров просто се набива в очи. Това обаче не означава, че пейзажната лирика във „Венец“ е изцяло художествено непълноценна. Понякога дори съвсем неизвестни автори се домогват до прост и първичен, но въздействен художествен образ — както например Панайот Петров в стихотворението си „Ранна пролет“ (7, 4):

Аз чувам трясъка на ледовете —
троши земята тежка зимна броня;
лъх топъл приласкава ветровете
планински — преспите топи, отроня.

През зиналите пукнатини пресни
току-що дъх поела — ей, наднича
готова пролетта със свойте песни
като изпод черупка пойно птиче.

Още първите стихотворения на А. Разцветников във „Венец“ — „Пролет“ (8, 6) и „Октомврий“ (9, 1), са класически примери за детско-юношеска пейзажна лирика. Лекият и игрив стих на „Пролет“, неподправеният и свеж образен свят и бодрото, радостно чувство са характерни въобще за пролетния лирически свят, с който се сблъскваме на страниците на „Венец“ — особено за стиховете на Сл. Красински, Мл. Исаев, Хр. Радевски и Й. Стубел. Обратно — есенните пейзажи са изпълнени най-вече със запустение и самота и в съгласие с традициите на българската лирика есенната красота е тъжна красота, в която, както е в „Октомврий“ на Разцветников и особено в „Есен“ (16, 1) на Фурнаджиев, звучат понякога и мрачни нотки:

От тъмното поле неспирно духа,
днес вятър пее като над мъртвило,
дърветата сами стоят, и глуха,
и черна гледа близката могила.

О, тъжна и самотна, и пустинна
е родната земя осиротяла,
и само вечер, във небето синьо
над нея грей луната избеляла.

Невинаги обаче това е емоционалната гама на този сезон. Понякога, както в цикъла „Есен“ (15, 2) на Хр. Радевски, есента е просто опорна точка, за да

се изгради като нейна оптимистична антитеза надеждата за идващата пролет:

Слънцето е още живо, живо —
там в небето мрачно, мълчаливо.

То ще грейне пак от висините,
ще стопи скръбта ви и мъглите.

Често и понякога твърде умело в този тип стихотворения се използват похватите на народната песен. Пример в това отношение е „Тъй както всяка година“ (15, 4) на Багряна, където фолклорната структура служи като основа за интересни метафорични натрупвания:

Ето я, бяла къделя
зимата по нас запрела.
Бързо е, ситно запрела,
тихо е, сладко запрела —
голи ѝ стволи — хурката,
тънки ѝ венки — вретена,
бяла ѝ вълна — снежецът,
сладка ѝ песен — ветрецът.

Коледа и Нова година са основните два празника, признавани от „Венец“. Във всяка трета книжка литературните материали са посветени изключително на тези теми — обикновено се включват няколко коледни и новогодишни стихотворения и голям религиозен разказ — преводен или оригинален. Професионален автор на коледни стихотворения е Стубел, който от 13-а до 20-а год. печата във всяка трета книжка по едно или две такива произведения, обикновено изградени върху фолклорни мотиви. Също върху фолклорни мотиви са изградени и „Коледарски песни 1, 2“ (17, 3) на Багряна. Но значително по-висок успех е постигнала поетесата в стихотворението си „За Коледа“ (18, 3), където коледният мотив е пречупен през копнежа по родния дом:

Където и да бях по света —
в най-пищни зали и палати —
в сърцето тегнеше скръбта
през тези дни и нощи святи.

И спомен чист, незабравим —
детинство, близки, родна стряха,
трапеза и тамянен дим,
неудържимо ме зовяха...

Далеч не всички автори интерпретират коледния празник в онзи празнично-религиозен контекст, който се опитва да изгради списанието. Дора Габе например насища своето стихотворение „Коледа“ (13, 3) с дълбоко хуманистична тревога за съдбата на човека, в която не липсват и социални акценти:

Докато същата звезда от векове обажда,
че Бог Исус отново пак на таз земя се ражда —
на таз земя отново пак с хиляди умират
деца от студ, от глад, от кръв, че още жив е Ирод.

Редом с преклонението пред природната красота любовта към родината и родния край е другата поетична тема, която обстойно е разработена на страниците на „Венец“. Тук именно се наблюдава пресичането на много различни подходи, на много индивидуални гледни точки. Тъй като в списанието се застъпват автори от различни поетически генерации, можем (макар и ограничавани от задължителното условие за лекодостъпност на стихотворенията) да проследим динамичната еволюция на мотивите за родното в лириката между двете световни войни.

Преди всичко трябва да се има предвид, че при редица автори, и особено при Никола Фурнаджиев и Славчо Красински, пейзажната лирика и патриотичните мотиви са дълбоко и неразривно свързани. В много техни стихотворения преклонението пред природната красота неусетно преминава във възторжено патриотично чувство. Природното се възприема и съживява не само̀ по себе си, а като качествен определител на една по-висша стойност, — а именно на родното. По този начин например чисто пейзажното стихотворение „Утро“ от цикъла „Пролетни мотиви“ (19, 7) на Славчо Красински придобива по-друг смисъл чрез последния куплет:

И в тая утрина окъпан,
аз дишам с радостни гърди
и виждам, колко си ми скъпа,
земя на моите деди!

Подобен финал е характерен и за стихотворенията на Фурнаджиев — например „Родината зиме“ (18, 4) и „Зима“ (18, 5). По сходен начин в стихотворението си „Стара планина“ (19, 5) той вмъква между обективистично-образните си описания и една ретроспекция, отправена към героичното минало на народа ни:

И в робско време с дебрите си скрити
за буйните глави закрилник бе,
на нея падна горд Хаджи Димитър,
и Ботев в свойте песни я възпе.

Други автори предпочитат да дадат по-пряк и панегиричен израз на патриотичните си чувства. Интересен пример в това отношение е Трайко Симеонов, който насочва погледа си към историята и (следвайки Вазовия пример от „Епопея на забравените“) изгражда цял пантеон от стихотворения-портрети, одаично възхваляващи героите на националното ни възраждане: „Волов“ (14, 4), „Ботев“ (15, 5), „Марин Дринов“ (16, 2), „Бенковски“ (16, 7), „Каблешков“ (17, 5), „Васил Друмев“ (18, 6), „Иван Вазов“ (19, 1), „Раковски“ (20, 2), „Левски“ (20, 6). Тонът в тия стихотворения е равен, по възрожденски патетичен и на места пресилено емоционален.

Емоционално приповдигната и преди всичко тотална възхвала на родината, която обхваща нейната красота, нейното славно минало и нейното светло бъдеще, и която се декларира като еднопосочно, неподлежащо на съмнения и противоречия преклонение — това е най-често срещаният тип патриотична лирика във „Венец“. Стихотворението „Обичам“ (17, 8) на Асен Калоянов е много типичен пример — тук всеки куплет започва с „Обичам...“, обхващайки първо сетивния образ на родината, после нейното героично минало, за да завърши елиптично по следния начин:

Обичам твойте синове и внуци,
потомци славни на деди без страх,
че ти си таз, която ме научи
и аз да те обичам като тях.

Друг тип патриотични стихотворения е този, при който образът на родината е регионално ограничен, сведен е до „родния край“ и „родната стряха“, които от своя страна се издигат като символи на любовта към родината въобще. „Чужденецът“ (14, 6) на Ел. Багряна, „Копривщица“ (14, 2) на Тр. Симеонов, „Нашата къща“ (14, 5) и „Зимен спомен“ (10, 4) на Сл. Красински, „Родно огнище“ (18, 2) на Мл. Исаев, „Къщата над Вардар“ (20, 5) на Д. Пантелеев, „Родна къща“ (16, 4) на Ат. Душков, „Бащината къща“ (15, 7) на Н. Никитов и много други са сред примерите за такъв тип стихотворения. Трябва да спомена, че тяхното художествено равнище е твърде различно, че между многото приемливи стихове се срещат и поетични недоразумения като „Бащиния ми коптор“ (1, 10) на Христо Ц. Борина.

Патриотичната тема в поезията на „Венец“ има различна степен на актуалност, различен е афинитетът към горещите събития на съвременността. Докато Вутимски в „България“ (20, 5) и „Старата черква“ (20, 7)[4] възкресява в пастелни тонове една стародавна, сякаш патинирана от времето картина на родната страна, то други автори откликват непосредствено на конкретни политически събития. Свързаните с Балканската война елегии „Спокойна нощ“ (2, 3) и „Робство“ (2, 7) на Михаил Теофилов са издържани в духа на най-добрите патриотични традиции. В някои стихотворения обаче лесно се прекрачва неясната граница между патриотизма и патриотарството. Стихотворението „Марица“ (19, 1) на Владимир Русалиев завършва по следния начин:

Аз днес стоя при твоя бряг и слушам:
ликуваш ти и пееш химн свещен —
ти виде пак България велика
и българския род обединен.

По подобен начин завършват много стихотворения в българската литература, но в контекста на събитията от 1941 г. авторовият идеал за велика България изглежда малко съмнителен. Вероятно при такива стихотворения радостта на автора от новоосвободените български земи му пречи да прецени реалната стойност на този „подарък“ от страна на хитлеристка Германия. По същото време както Н. Фурнаджиев в „Свободна Добруджа“ (19, 2) се радва на българските войници с „развени, горди знамена“, така и Мл. Исаев в „Овчарче свири“ (19, 2) ликува, че тук „цинцарин не ще пристигне“. Макар и рядко, в някои патриотични стихотворения се долавят милитаристични нотки: например едва ли в началото на 1940 г. желанието на българските деца е такова, каквото е според Стубел в „Летете весели, свободни“ (16, 6):

И ние горди ще растеме,
за да настъпи друго време;
тогава с пламнали сърца
ний, всички български деца,
ще полетиме с песни бойни
над синори и ниви знойни.

[4] И двете стихотворения са печатани първоначално в „Златорог“ и незначително доработвани за „Венец“.

Далеч по-въздействени са съмнението, тревогата за съдбата на родината, които се долавят в „Неспокойни дни“ (17, 7) на Фурнаджиев — едно от най-добрите негови стихотворения във „Венец“. Съзнанието за грозящата цялото човечество война и същевременно увереността, че родината ще устои на бурите, които ѝ вещае бъдещето, придават дълбочина и искреност на патриотичното чувство.

Възхвала на труда — и най-вече на селския труд — е темата на някои от най-добрите стихотворения във „Венец“, като „Пред жътва“ (10, 8) на Фурнаджиев, „Розоберачки“ (17, 8) на Александър Муратов, „Сеяч“ (13, 1) на Емануил Попдимитров, „Ковач“ (13, 6) на Атанас Душков и др. С дълбока любов към трудовите хора е проникнато и „Работникът“ (12, 1) на Ас. Разцветников. Тук липсват социални мотиви, като се изключат няколко стихотворения на Михаил Теофилов — като „На нивата“, „Във фабриката“ (1, 1), „Шивачка“ (1, 2) и др., — но те пък са твърде слаби и подражателни. Редом с уважението към труда „Венец“ се стреми да култивира и любов към ученето у своите читатели, за което свидетелстват стихотворения като „Училището се отваря“ (16, 1) и „Пак в училище“ (20, 1) на Н. Фурнаджиев, „Желание“ (10, 1) на Н. Ракитин и др. Своеобразно вникване в света на детето, опит да бъде даден израз на неговата фантазия и чрез нея — увереност в прогреса, в достижимостта на човешките мечти, можем да открием в стихотворенията на Хр. Радевски „В далечни страни“, „Футбол на Марс“ (16, 5) „Челичени орли“ и „Пилот“ (17, 6). Те са и един от малкото примери, в които детско-юношеската лирика на „Венец“ се изтръгва от своята идилична, пасторално-фолклорна представа за света, търсейки път към нова романтика, по-здраво свързана със съвременността.

Споменатите дотук теми и мотиви дават представа само за общите насоки, по които се ориентира поезията във „Венец“, но съвсем не изчерпват нейното разнообразие. Към тях трябва да прибавим и известен брой чисто хумористични стихотворения като „Милостивият Али“ (10, 2), „Април“ (10, 7), „Априлска лъжа“ (10, 7) и „Пиян дядо“ (11, 5) на Разцветников, както и някои стихотворения-химни, като „Марш на туристите“ (4, 5) на К. Христов, „Да пеем“ (14, 6) на Ел. Багряна и „Младежка песен“ (19, 8) на Г. Райчев. Някои публикации представляват интерес като потвърждение за инцидентното присъствие на своите автори между страниците на списанието — особено тези на Ст. Панчев — „Зимна вечер“ (6, 3) и на В. Карагьозов — „Снежинки“ (2, 7).

Общата картина на лирическия свят във „Венец“ дава ясна представа за равнището и насоките на развитие на детско-юношеската поезия в периода на излизане на списанието. Образният и същевременно достъпен език, позитивната ѝ идейна платформа, честото използване на фолклорни мотиви, всеобхватното патриотично чувство — и при най-добрите образци — психологическото овладяване на детския вътрешен свят, точният баланс между фантазия и реалност — това са нейните основни качества. Недостатъци най-често са абсолютната ѝ непротиворечивост, безусловната ѝ идиличност, желанието ѝ да „спести“ на децата всичко негативно, и в нередки случаи — неприкритата ѝ дидактичност. Прелиствайки списанието, ние не можем да не доловим, че светът, който очертават тези стихотворения, е по-розов и по-подсладен, отколкото предполага времето, в което са били създадени, и възрастта на читателите, за които те са били предназначени.

В сравнение с поезията прозата във „Венец“ се отличава с по-голямо разнообразие както в подхода и насоките на развитие, така и по своите езикови и стилистични средства. Тематичната концентрация тук не е толкова силна и може да се каже, че има доста разкази, които не могат да се причислят към

която и да е от предпочитаните във „Венец“ теми. Нещо повече — те не могат да се причислят и към традиционното разбиране за детско-юношеска литература. Както по отношение на поезията, така и по отношение на прозата списанието е успяло да привлече някои от най-известните писатели на своето време — резултатът е обаче не еднотипна маса от унифицирани художествени произведения, а калейдоскопично съжителстване на изпъкващи и взаимодопълващи се творчески индивидуалности. Сред авторите прозаици ще срещнем много известни имена като Ангел Каралийчев, Георги Райчев, Константин Петканов, Елин Пелин, Антон Страшимиров, Тодор Влайков, Чудомир, Владимир Полянов, Емилиян Станев, Георги Стаматов, Добри Немиров, Стилиян Чилингиров и Стоян Ц. Даскалов, както и някои по-непопулярни, но все пак активни писатели от този период — като Никола Никитов, Иван Кирилов, Никифор Попфилипов, Денчо Марчевски, Константин Мутафов и др. Печатат (и то понякога редовно) прозаични произведения и автори, известни повече като поети — например Славчо Красински, Николай Ракитин, Хр. Ц. Дерижан и др.

Прозата във „Венец“ също може да бъде класифицирана и типологизирана в тематично отношение. Но принадлежността на даден разказ към определено тематично ядро не означава принадлежност към стереотипни образци нито по отношение на композицията му, нито по отношение на неговия образен свят. Независимо от конкретната тема авторовата интерпретация търпи различни модификации — в зависимост от това дали авторът приема своята гледна точка на възрастен или тази на детското съзнание, дали се стреми да внуши усещането за обективна, „станала“ реалност, или напротив — разчита на фантазното и митологично-фантастичното, дали изгражда своето послание посредством външна събитийност или посредством духовното ѝ съпреживяване и т. н. Реализираните възможности за различни гледни точки на авторите спрямо плоскостта на една и съща тема разбива еднообразието и не позволява да се появи онова усещане за монотонност, което, така или иначе, се натрапва при общия поглед върху поезията във „Венец“.

Прозаиците в списанието често обръщат погледите си към миналото — близко и далечно — към възловите моменти в националната ни история. С епохата на Възраждането и с Априлското въстание са свързани разкази като „Черната връбница“ (10, 6) на К. Петканов, „Старият свещеник“ (19, 1) на Г. Райчев, „Последните дни на Бачо Киро“ (5, 5) на Ив. Кирилов, „Синеокият апостол“ (20, 6) на Георги Русафов, „Народните будители“ (17, 1) на Д. Марчевски. А К. Петканов с „Мъдрият планинец“ (13, 7), Ст. А. с „Най-силната крепост“ (9, 5), Й. Стубел с „Видения“ (18, 8) и др. се вглеждат в средновековното ни минало. Единствените примери, в които историческият разказ се изгражда върху небългарски контекст, са „И ти ли, Бруте“ (19, 7) и „Хитростта на воина“ (20, 5) на Петър Стъпов. Любов и уважение пред доблестта и достойнството на българина, вяра в неговите сили и в справедливостта на неговите цели и омраза към поробителите са основните чувства, които историческата белетристика във „Венец“ — като цяло — иска да внуши. „Българското“ бива издигнато като най-висша ценност — и естествено върху неговите врагове пада сянката на престъплението и позора. К. Петканов не пести мрачните тонове, когато в „Черната връбница“ описва как турците изгарят родопския манастир „Свети Георги“ заедно с черкуващите се в него хора. Но българското стои и над милостта — в разказа-притча „Мъдрият планинец“ от същия автор един недоволстващ отшелник не се бои да обвини в страхливост цар Симеон затова, че се е смилил и е пожалил столицата на Византия.

Често пъти историческият разказ е облечен в легендарни и приказни одежди. В това отношение е показателна дългата серия на Вл. Полянов — „Героични приказки“ (3, 4—7, 10; 4, 1—3). Основното достойнство на тази интерпретация на народния епос за Крали Марко, освен живия и образен стил на писателя, се състои в емоционалното и психологическо присъствие на героя. Крали Марко за Вл. Полянов не е само мускулестият юнак, който сече глави и убива черни арапи, но и съмняващ се, вътрешно противоречив човек, който изпива до дъно горчивата чаша, както на националната, така и на своята лична трагедия, който познава вкуса на победата, но и на вината, и на предателството от страна на близък човек. Два от най-хубавите легендарни разкази принадлежат на перото на А. Каралийчев — това са „Велковата тъмница“ (9, 5) и „Крилатият българин“ (15, 6). И в двата случая авторът подчертава по алегоричен начин безсмъртието на борците за народна свобода. Не умира нито хайдутинът Велко, жив погребан в корените на дъба, израснал под сълзите на неговата майка, нито майсторът от „Крилатият българин“ — този своеобразен български Икар, полетял с дървени криле над поробеното Търново, пророкувайки времето, когато ще се завърне — когато „над скъпата българска земя отново изгрее зорницата на свободата“.

Трябва да се има предвид, че фолклорно-митологичното и фантастичното невинаги са свързани с историческата ретроспекция на разказите. В друг един Каралийчев разказ — „Белият монастир“ (20, 3), се преплитат легендата за свети Георги и историята за българина Георги. Светецът помага на своя едноименник да избяга от „така наречените скити“ и след това му заръчва да изкове чудодеен кръст от подковата на неговия кон. Ценното тук е не самата история, а фолклорният наивизъм, който придава особена свежест на легендата — за което спомага и оригиналният слог на разказващия я дядо Ненко. В неговото съзнание белият манастир с лечебния кръст е нещо като бялата лястовица на Йовков — с тази разлика, че неговото мечтание има по-друг характер: „Ще го отнеса там по бойните полета, където пъшкат ранени войници. Много свят гине, момчето ми. Като отбрулени круши падат сиротинките. Сърцето ми се къса...“ Подобно на Каралийчев мотивът за помагащия в беда светец разработва и К. Петканов в разказа „Свети Никола“ (8, 2). В тази черноморска легенда покровителят на моряците сяда в критичния момент на кормилото на гемията на Садък, поел през бурното море, за да донесе въглища на цариградските сиромаси. В друг аспект използва фантастичното Сл. Красински в своя романтично-идиличен разказ „Слънчевата песен“ (14, 8) — тук то няма вече фолклорно-митологичен характер. Зеленоокото момче с окарината, което живее под небето и няма нужда от нищо друго, освен да помага с песента си на хората, е издигнато като простодушен и наивен символ на красотата и силата на изкуството.

Пряко свързана с историческата тема е и темата за любовта към родината и родния край. Особено характерни в това отношение са разказите на К. Петканов „Скръб по родината“ (9, 8), „Песен“ (11, 8), „Лудият брат“ (15, 7) и „Българи“ (20, 4) — посветени на трагичната участ на селяните от Беломорска Тракия. С тези разкази, както и с цялото си останало творчество К. Петканов показва до каква степен е способен да съпреживее съдбовната връзка, която свързва българският селянин със земята му. Трагизмът на преселниците в „Песен“ не е в това, че те са загубили своя имот, а в това, че на чужда земя те се чувстват като дървета без корени, че са лишени от онази градена поколения наред опора в привичното — в родното късче земя, част от което са като че ли и самите те. С особена дълбочина и трагизъм зазвучава същата тема в „Скръб

по родината“ — един силен, психологически наситен разказ, изграден с пластичен и образен език, създаващ особени връзки между сетивното и духовното. Силно впечатление прави в контекста на разказа сцената с ръжените класове, към които чичо Стоян се навежда така, както някога се е навеждал над отдавна погиналата си челяд:

„Няколкото ръжени класа стърчаха пожълтели, навéждаха се и един други се милваха. Застана при тях, ветрецът спря зад него. Класовете още веднъж се поклатиха, целунаха се и се поклониха. Чичо Стоян им се усмихна: — Познаха ме! На мене се покланят!... Зарадва им се като дете. Спомни си, че последната година, преди да го изгонят от родната страна, той бе засял нивата с ръж. Изроненото зърно, забравено от мравките, толкова години наред се е прокарвало.

Наведе се, кукна, и, както някога прегръщаше децата си пред къщната врата, тъй сега прегърна и класовете. Осилите им се докоснаха пред лицето му и го погалиха. Зърно пълнеше дребния клас, само едно зрънце се отрони, сложи го на дланта си и дълго го гледа.

— Същото зърно, от моята ръж е. Зрънцето е малко, с беличко на единия край и пълно, като детска бузичка...“

Близка до тази на К. Петканов — особено от разказите му „Лудият брат“ и „Българи“ — е интерпретацията на Г. Райчев в разказа „Слепият добруджанец“ (18, 1) — чийто герой — слепият дядо Цани, има доста общи черти с Вазовия дядо Йоцо. По много различен начин са подходили към темата Д. Марчевски в „Земята зове“ (14, 7) и Сл. Красински в „Мечтател“ (19, 8). И двамата пречупват любовта към родния край през погледа на детето. В разказа на Сл. Красински интуитивната привързаност към родното е способна дори да измести в решителния миг мечтанията на неговия малък герой за странствания по широкия свят. Т. Г. Влайков в „Копнеж по родната земя“ (17, 1) се е опитал да преоткрие родното през очите на емигранта. По сходен начин, но с много повече вътрешен драматизъм търси корените на родното А. Каралийчев в „Чепеларецът“ (17, 6) — един от най-добрите разкази в цялото списание. Визирайки сблъсъка на потурнака Рифат паша с родния му край след 50-годишно откъсване, разказът е изпълнен с човечност, с проникновено вникване в душата на престарелия на турска служба българин, с великолепен образен език, изпъкващ на фона на родопския фолклор и пейзаж, и с неразривен, символно извисен синтез между реалността и спомена.

В редица разкази ударението пада върху нравствено-етичните критерии на човека. Основно сюжетно поле за този тип проза е борбата между доброто и злото в човешкото битие. Задължителната победа на доброто над злото — смятана тогава (а и сега) за един от законите на детско-юношеската литература — предопределя донякъде схематизма в структурата на този тип разкази. Обикновено сюжетната им линия е следната: лошият човек сторва зло на добрия, който от своя страна великодушно се отказва от отмъщение. След време лошият човек попада в критична ситуация, от която го спасява самопожертвователната намеса на добрия — и именно тя е причина за нравственото прераждане на лошия, което всъщност е и поантата на разказа, тъй като утвърждава тържеството на доброто у човека. По тази сюжетна схема са построени редица разкази — особено ясно личи тя в „Братска делба“ (7, 4) на Илия Енчев, „Врагове“ (11, 6) и „Межда“ (18, 5) на Г. Райчев, „Двамата братя от Сърпица“ (13, 8) на А. Каралийчев и „Селянчето“ (20, 1) на Сл. Красински. При всички случаи носителите на негативното — както селянинът Грозю във „Врагове“ на Райчев или пък момчето Клешо от „Селянчето“ на Красински, попадат в кри-

тична ситуация, която едновременно е и възмездие за злината им, и възможност за техните антиподи да дадат израз на своето нравствено превъзходство. И в двата случая спасението на злия се тълкува двояко — в чисто физически, но и в нравствен смисъл. Сходен е случаят с „Татата“ на Ст. Чилингиров, с тази разлика, че нравственото прераждане на героя се извършва в самия него и без помощта на кризисни ситуации. Близък до темата за борбата между доброто и злото е разказът „Квазимодо“ (5, 6) на Г. П. Стаматов — своеобразна модификация на Андерсеновия мотив за грозното патенце. Тук злото е възмездено, но това не довежда до нравствено прераждане, а само до съзнанието за нищожността на собственото аз у отрицателните герои. Написан с характерния за Стаматов крайно лаконичен стил и обхващащ горчиви нравственоетични обобщения, този разказ може да се отнесе по-скоро към литературата за възрастни, а не към детско-юношеската литература.

Към нея трябва да се отнесат всъщност немалко разкази от „Венец“. Докато повечето автори се стремят да видят света през невинния и чист поглед на детето, в „Приятел от детството“ (7, 7) на Г. Райчев и „Мирчо-поетът“ (6, 1) на Стаматов става точно обратното — поантата на разказа е крахът на мечтите от детството и младостта. Особено болезнено е показан този процес чрез образа на Зарко-Карл от разказа на Райчев, който с такова изгарящо въодушевление се хвърля в своя идеал — да стане артист, а завършва на панаира — като „водолаз“ в каците с мръсна вода.

Към сатиричния жанр трябва да бъдат отнесени разкази като „Герой“ (7, 4) на Вл. Полянов и „Събитие“ (14, 5) на Добри Немиров. Особено внимание заслужава първият от тях, в който чрез гротескната, карикатурна фигура на адвоката Саблев, който юнашки превзема позициите с флагчета по картата и нарича войниците от фронта „пъзльовци“, а нощем се плаши от собствения си котарак, Полянов ни е представил един типичен тилов герой. Немиров пък бичува мухлясалата консервативност на бюрократичната психика, която изкривява съзнанието на своите жертви и ги вкостенява в застоялия въздух на канцеларията, превръщайки всякаква промяна — дори и най-безобидната — в нещо чудовищно и трагично. Внимание заслужават и типично антимилитаристичните разкази „Молитва“ (15, 4) на Антон Страшимиров и „Песнопойка“ (17, 5) на Ст. Ц. Даскалов, особено вторият, в който войната е изобличена индиректно, от чисто човешка гледна точка, през очите на нейните жертви, чрез тяхната приобщаваща ги мъка. Така в песента на слепеца с песнопойките, който пее за кървавата сватба на българския народ, баба Спаса открива песента за своя собствен, напразно погинал син.

Макар и плахо, много разкази се докосват до социалните аспекти на реалността. Някои от тях акцентират върху простодушието и наивността на обикновения човек от народа, който и не подозира какви капани му подготвя съвременността — например разказите на А. Каралийчев „Към божия гроб“ (4, 9—10), „Дядо Груйчо от Върбовка“ (5, 4) и „Старият учител“ (10, 1). Последният е един от най-добрите разкази на Каралийчев във „Венец“. В него става дума за това, как едно село очаква царят да сложи първия камък на новото училище. Особено трогателни са в своята наивност фолклорните представи на селяните за царя — например според баба Кина той щял да дойде на бял кон със златни подкови, а на раменете си да носи две звезди като зорницата. Редом с това обаче се развива една необичайна за спасението тематична линия — за селската нищета и социално неравенство. Даскал Подю, който трябва да държи приветствена реч, няма дори копче да зашие на палтото си и свястна шапка да положи на главата си. Кръчмарят Желю, от когото той иска

шапка, е вече човек от друг сой — за него това не е въпрос на чест, а на сделка: готов е да му даде шапката си, ако в речта си спомене неговото име и ако покани царя в неговата кръчма. Прави впечатление и образният език, функционално подчинен на наивистичното съзнание на героите.

„Селото изтръпна. То изведнъж заприлича на пиле, което повдига от гнездото си голи криле и с широко отворени очи гледа към долното поле, към жълтата далечина, където дими станцията, оная малка, между липите дето е. Там ще слезе той от машината."

Социални акценти, близки по дух до традициите на българското народничество с неговия социален сантиментализъм, срещаме понякога сред многото разкази за деца, които се трудят. В това отношение най-характерни са някои разкази от първите годишнини на списанието (напр. „Малкият продавач" (1, 1) на М. Теофилов), които се отклоняват от задължителния хепиенд. Нелишен от социална острота е и разказът на Д. Немиров „Сбогом, училище" (11, 5), разкриващ психологически задълбочено колебанията и терзанията на едно момче, принудено от нищета да напусне училище и да работи. Точно този аспект на проблема — а именно, кои са причините, поради които децата трябва да работят, вместо да учат, твърде рядко интересуват авторите във „Венец". Много по-често вниманието е насочено върху позитивната и нравствено оформящата роля на труда, върху удовлетворението, което изпитват децата от мисълта, че помагат на своите изпаднали в беда родители, върху радостните им мечти, какво ще купят и направят с припечеленото, — докато самият факт на детския труд, позорен по своята същност, някак си се разбира от само себе си. Показателни в това отношение са разказите на Н. Никитов „За хляб" (5, 1), „Подаръкът" (6, 2), „Стой! Купи нещо!" (6, 3), „От гурбет" (11, 2) и др., „Малинарка" (16, 2) на Т. Г. Влайков, „Слави и дядо му" (6, 4) на Д. Марчевски и др.

Разбиращата и покровителствена дистанция, която разказвачът създава между себе си и детето, не е единствената гледна точка в прозата на „Венец". Често авторът се опитва да овладее детската психика отвътре — като я направи своя собствена гледна точка. Повечето такива разкази са написани като спомени, а някои и действително са такива — например „Сурова година" (11, 4) на Т. Г. Влайков и „Моят дядо" (13, 2) на Д. Немиров. Като примери за такъв тип проза могат да се посочат „Стрели" (5, 5), „Първият успех" (8, 3—4) и „Кражба" (17, 8) на Георги Райчев, „Проклетото шопче" (12, 4) на А. Страшимиров, „Истината" (2, 1) на Д. Немиров, „Барабанчик" (17, 4) на Ст. Чилингиров, „Загубената радост" (18, 2) на Ст. Ц. Даскалов, „Сламената шапка" (19, 2) на Д. Марчевски и др. В други случаи, както в „На София" (18, 6) на Ст. Ц. Даскалов, аз-формата е избегната, но е запазено намерението да се проникне в наивно-фантазното детско отношение към реалността, което притежава своя автономна ценностна йерархия. В много от тези разкази един трогателен по своята обикновеност предмет — барабанчето в разказа на Чилингиров, сламената шапка в едноименния разказ на Д. Марчевски, панталонките в „Загубената радост" и топката в „На София" от Ст. Ц. Даскалов, се издига от сиромашкото битие на децата в ранг на недостижима мечта, на до болка въжделен предмет, притежанието на който придава на живота нови измерения и загубването на който е свързано с дълбока покруса.

Във всяка трета книжка на списанието, както вече споменах, както поезията, така и прозата се свързват с коледните празници. В това отношение могат да се разграничат два типа разкази — едните са свободни преразкази на библейски теми, целящи да направят религиозния смисъл на празника по-

достъпен за детското и юношеското съзнание. Такива са „Тримата мъдреци“ (9, 3—4) на Ив. Кирилов, „Исус на 12 години“ (9, 3—4) и „Когато се роди Исус“ (12, 3) на д-р М. Боянов, „Мъдреците от Изток“ (16, 3), „И дадоха му името Исус“ (19, 3) и „Тримата чужденци от Витлеем“ (20, 3) на Хр. Д. Златарев, „В светата пещера“ (17, 3) на Ив. Караивановски и др. При другия тип разкази авторът е лишен от всякакви теологични намерения и съсредоточава вниманието си върху фолклорния свят на коледния празник. Интересно и свежо написани, пречупени най-често през призмата на личния спомен, тези разкази представляват интерес освен от художествена още и от народоведска, фолклорна и етнографска гледна точка. Това са „Богородична пита“ (8, 3—4) на Ив. Кирилов, „Бог се роди“ (15, 3) на Сл. Красински, „Бъдни вечер“ (17, 3) на К. Петканов, „От Игнажден до Коледа“ (18, 3) на Ст. Чилингиров, „Коледна нощ“ (19, 3) на Г. Райчев и др.

Почти всички разкази във „Венец“ освен художествена стойност имат и дидактични функции — те се стремят да формират у своите читатели определени качества и добродетели. Най-пряко това личи в разказите, които възхваляват ползата от ученето — например „Най-добрият приятел“ (5, 3) на Денчо Генов, „Сметка“ (16, 6) и „Самоук“ (19, 4) на Ст. Ц. Даскалов, „Войнишкото писмо“ (20, 7) на Г. Владимиров и др. Само малка част от разказите имат забавен характер и преследват чисто развлекателни цели — в това число трябва да спомена някои приключенски разкази, като „Гурбетчии“ (15, 1) и „На лов за горили“ (15, 8) на Матвей Вълев, както и някои хумористични — „Дрънкалото“ (5, 8—9) на А. Каралийчев, „Прасето“ (10, 8) на Н. Ракитин и серията на Чудомир, обединена под рубриката „Весели страници“ — „Пази, Боже, от туна беда и лоша жена“ и „Лъжлив Съби“ (12, 3), „Водениците“, „Хитрото лисиче“ (12, 4) и „Рогатите петли“ (12, 5), които заедно с три комикса на Илия Бешков (придружени от негови хумористични стихове) — „Приключенията на Бочо и Гочо“ (13, 2), „Коледни приключения на Бочо и Гочо“ (13, 3) и „Палав Дремчо“ (13, 4), представляват върхът на хумористичното майсторство във „Венец“.

Една последна група разкази имат като свой обект вече не света на хората, а света на природата. Някои от тях са импресии — например „Пролет“ (9, 7) на Н. Ракитин, „Ресенските ябълкови градини“ (20, 5) на Христо Миндов и др. Най-голям успех в този жанр е постигнал А. Каралийчев в импресията си „Есен в село“ (8, 1). Тук прави впечатление живият метафоричен език, който одухотворява и преобразява всичко, до което се докосне:

„От крайпътните овошки е паднала гъста синя сянка в меката сребърна пепел.“

Или:

„Нощта е озарена от много едри звезди. Тънкорогата месечина и огньове по белянките. До късно сънят, като стар пехливан, се бори с врявата и не може да я събори на земята.“

В много по-голяма степен е застъпена анималистичната белетристика — и тук трябва да търсим някои от най-добрите постижения на прозата във „Венец“, които си съперничат с многото преводни образци, писани от майстори в този жанр като Ернст Томпсън-Сетон. Заслужават да се споменат разказите на Мамин-Сибиряк „Искам жълто еленче“ (3, 5) и „Черното ухо“ (4, 3), „Смъртта на Галя“ (4, 7) на Никола Никитов, „Обечка“ (12, 2) на Н. Попфилипов, „Лили“ (14, 8) на Дило Брестовски и др. Те разглеждат в различни аспекти взаимоотношението между човека и животните, използвайки света на последните като екран, върху който могат да се доловят доверието, майчината лю-

бов, саможертвата и невинността, и вторично да се съотнесат към света на човека. Тези взаимоотношения невинаги са идилични и диалектиката между добро и зло невинаги говори в полза на човека — показателни в това отношение са разказите „Щъркелът-сирак“ (13, 1) на Сл. Красински и особено „Старият орел“ (12, 8) на А. Каралийчев. Тук реалното съжителства с митологичното — и орелът е въздигнат като символ — от една страна — пазител на селото, прокуждащ градоносните облаци, нещо като регионален свети Георги; и от друга — на дълбоко традиционното съжителство между човека и природата, на изконната търпимост помежду им. Увлечен от своя практицизъм, търсещ във всичко ползата, човекът пръв нарушава равновесието между двете — и получава заслужено възмездие. В други разкази се възхвалява верността на животните към човека — вярност в драматични и опасни ситуации, от която самият човек би могъл да се поучи — пример в това отношение е „Приятели“ (12, 7) на Сл. Красински. Точно обратна е тезата на Г. Райчев в известния му разказ „Вълчето“ (15, 1—2), посветен на непобедимостта на дивия инстинкт у вълка и победените усилия на човека да го пречупи, да го превърне в свой съюзник. Но безспорен връх на анималистичната проза във „Венец“ — най-вече по своята обективистична и лишена от сантименталност концепция, схващаща природата като сурова борба за съществуване, са известните разкази на Емилиян Станев — „Гостът край комина“ (19, 2), „На залез слънце“ (20, 2) и „Рис“ (20, 6).

Освен разказа чест гост на страниците на „Венец“ е и пътеписът. Майстор в този жанр е един от постоянните сътрудници на списанието — известният пионер на туристическото движение Павел Делирадев, който публикува по два-три пътеписа във всяка годишнина — например „Балша“ (8, 2), „Белоградчишките скали“ (8, 7), „Зимно възкачване на Мусала“ (9, 3—4), „Емине“ (12, 4), „Чудните творения на природата“ (13, 4—5), „Ведена“ (14, 2), „Найвисокият преход в България“ (14, 3), „Из Кара-баир“ (16, 1), „Тримата съседи“ (16, 3), „Народни поверия за рилските езера“ (18, 6), „Медет“ (20, 2) и др. Характерно за неговите пътеписи е, че редом с географските особености и природните красоти Делирадев се стреми да засегне както историята, така и легендите, и преданията, свързани със съответната местност, и съумява живо и интересно да предаде срещите си с местните жители. Може да се каже, че същото, и то в по-голяма степен, важи за Антон Страшимиров и неговата голяма серия обединени чрез общите си герои пътеписи „Малките туристи“ (10, 6—8; 11, 7; 12, 2, 3), в които пътеписът е белетризиран почти до равнището на приключенско четиво, без това да накърнява народоведческата любознателност на автора. Общо погледнато, обединяваща черта на пътеписите във „Венец“ е високата степен на тяхната белетризация, която разнообразява текста и поддържа интереса на читателя при тяхното възприемане. В по-малка или по-голяма степен това важи и за останалите автори на пътеписи — Илия Енчев, Горо П. Горов, Ст. Андреев, Христо Миндов, Константин Мутафов, Христо Рачев, Иван Велков, Слави Ганчев, Любен Мелнишки и др. Списанието следва пътеписните традиции, завещани от Иван Вазов, откъси от чиито пътеписи неедноkратно препечатва.

Есета във „Венец“ не се печатат — с едно с нищо невпечатляващо изключение — „Трудът“ (19, 2) на Ст. Чилингиров. Критика в съвременния смисъл на думата също липсва. Наистина инцидентно се появява отдел „Книгопис“ — изпълнен с трогателни препоръки към българските юноши, но текстовете тук нямат характера на рецензии. Срещат се отделни статии с литературно-историческа насоченост — „Македония в българската поезия“ (19, 3) на Ат. К.

Георгиев, или статии-портрети, свързани или с годишнини, или със смъртта на отделни писатели — „А. С. Пушкин“ (14, 2) и „Антон Страшимиров“ (15, 4) на Ал. Филипов, „П. К. Яворов“ (17, 2) на Георги Константинов и „Д-р Иван Шишманов“ (20, 8) на Н. Станев. Всички те имат информативен характер, съобразени са с нивото на своята читателска аудитория и не представляват интерес от съвременна гледна точка.

Преводната литература във „Венец“ е както голяма по обем, така и разнообразна по своята естетическа стойност и качество на преводите. По отношение на тях иначе стриктното списание се оказва не толкова стриктно — има преводи не само без посочен преводач, но и без автор — както е например с повестта „Малкият американец“ (4, 9, 10); другаде пък е посочен само преводачът или само авторът; понякога става дума за „свободен превод“, което означава, че текстовете са побългарени. Поетичните преводи са малко — „Люси Грей“ (1, 3) на Уъдсуърд, „Прелетна птичка“ (1, 7), прев. Ц. Калчев, и „Чистият път“ (20, 8), прев. Ст. Чилингиров, на А. Плещеев, „Верните“ и „Мостът на истината“ (2, 4) на Кристиян Гелерт в превод на М. Теофилов. Сред прозаичните преводи ще срещнем както известни имена като Марк Твен — „Кръгчето на смъртта“ (16, 5), и А. П. Чехов — „Вярата в човека“ (8, 7) и „Обущар и нечиста сила“ (4, 4), така и по-второстепенни и сензационни автори като Пиер Лоти — „Тото-сан и Кака-сан“ (5, 7) и „Убийство“ (17, 8). Често се превеждат религиозни разкази и легенди, понякога от твърде известни автори — например Селма Лагерльоф — „Исус и Юда“ (4, 2), и Л. Н. Толстой — „Легенда за Пасхата“ (15, 7). Най-често се превеждат анималистични разкази. Тук като преводач изпъква Стефан Велчев, превел (но не от немски, а от английски) цяла серия разкази на Ернст Томпсън-Сетон. Велчев превежда също (този път от руски) и разкази на Чарлз Робъртс и — вече от оригинала — на Карл Евалд и Бруно Бюргел. Сред преводите на анималистични разкази трябва да посочим и „Към свобода и простор“ (14, 6) на Алфонс Доде (прев. Ас. Младенов), както и откъсите от книгата на известния руски звероукротител Вл. Дуров, за които не е посочен преводач.

Трудно може да се каже — въпреки дългия период на излизане и въпреки участието на толкова много известни писатели в него, — че сп. „Венец“ играе някаква съществена роля в литературните процеси както между 1911 и 1913 г., така и в периода между двете световни войни. Относно детско-юношеската литература това обаче не е така — в негово лице виждаме едно от най-добре списваните издания с такава насоченост, издание с широк спектър на материалите, но с достатъчно силен акцент върху литературата. Списанието е било трибуна за много и талантливи автори, поставили перото си в служба освен на възрастните и на подрастващите читатели. Именно с ролята на такава трибуна, достатъчно стабилна и популярна, за да привлече към себе си големите имена на тогавашната българска литература, се изчерпва значението на това списание за нейното развитие.

Едвин Сугарев

ГРАЖДАНКА

Женско обществено-научно-литературно месечно списание. Излиза в началото на всеки месец, изключая юли и август. Ред.- изд. Жени Божилова-Патева, Бургас, печ. на бр. Симеонови. 8°. Год. аб. 4 лв.

1	1—10	ян. — дек. 1911
2	1—7	ян. — септ. 1912

През 1911 г. Жени Божилова-Патева започва издаването на сп. „Гражданка“. Още в уводната статия — „Гражданка“ (вместо програма)“ (1, 1) — тя застава на позицията, че българските жени трябва активно да участват в обществено-политическия живот на страната. Това определя и целите на списанието, кратко формулирани на корицата на всеки брой: „... за гражданско-обществено възпитаване на българката, подобрение нейното културно, правово и социално положение и постигане нейното равноправие“. Програмата на списанието е подчинена на поставените цели: извоюване политически права на жената — „Българската жена пред Великото Народно събрание“ (1, 1), „Отношението на нашето общество към началото за женската равноправност“ (2, 3); еманципирането ѝ в социален и духовен план.

Със съзнанието, че това е „първото и единствено феминистично списание у нас“, се поставят редица проблеми, свързани с жената и нейната роля в обществото като майка и гражданка. За това свидетелстват текстовете в рубриките: „Жената-гражданка“, „Жената-майка“, „Женско движение“, „Обществен преглед“. В тях са поставени и компетентно анализирани редица актуални проблеми. Неведнократно се повдига въпросът за корупцията („Обществената корупция. Един дълг на българката“ — 1, 2), като се изразява становище, че ролята на жените в борбата срещу нея е особено важна — поради факта, че започва още с възпитанието на подрастващите.

Списанието има демократичен характер: реагира срещу личния режим, неизпълнените от министър-председателя Гешов обещания, злоупотребата с женския труд, увеличаване заплатата на царя („пилеене народна пара“), социалното неравенство, израз на което е приетият „Закон за обществената благотворителност“; срещу всички пенсии, дадени на съпруги на министри, без оглед на това дали те са имали заслуга за народа или не. На страниците му се отразяват исканията на българското работничество, публикуват се данни от анкети, проведени във фабрики, където работят предимно жени, и е направен социологичен анализ на фактите, говорещи за окаяното положение на българката; акцентира се върху наболели въпроси, свързани с образованието и възпитанието на девойките, с положението на жената в семейството и др.

„Гражданка“ се списва главно от Жени Божилова-Патева. В списанието се поместват редица литературни произведения. Поезията е слабо застъпена. Вен Тин (Стефан Константинов Тинтеров) публикува „Майката“ (1, 4) — пое-

ма за майчината любов. Образите на майката и детето са обрисувани в подчертано романтична светлина. Творбата слѐдва наивно-сантиментален дух, характерен изобщо за литературния раздел на списанието. Той се долавя и в стихотворението „Сама“ (1, 7) на Б. С-ва, в което основно настроение е копнежът по любимия. Сполучливата метафоричност и умението да се внуши емоционалното преживяване говорят за известна поетична дарба.

Ел. П-ва публикува цикъл „Настроения“ (1 8): стихотворението „В душата тихо е. Дойди, о буря“ и лирическият фрагмент „Над нас размахва тъмен плащ нощта“ са творби, изпълнени с неопределени чувства, неясен копнеж, породен от сънни видения — като цяло този цикъл е без особени художествени достойнства.

„Гражданка“ помества преводите на две стихотворни творби: „Ако имах дар небесен“ (1, 1) от Мария Конопницка, в превод на Вен Тин, и „Memento“ на Лоренцо Стакети (1, 7), в превод на Б. С-ва.

Публикувани са и множество стихотворения в проза — особено характерен за тази година жанр: Цв. Минков — „Цветя“ (1, 4) и „Рози“ (2, 4); Н. Яковлев — „Снегът вали“ (1, 5); К. Ленкова — „Когато листата падат“ (1, 9); Крайчевски — „Сред безмълвието на нощта“ (2, 5— 6); Dolores (неразкр. псевд.) — „При леглото на децата си“ (1, 4), „На малката ми сестрица“, „Когато бях малка“ и „При клетниците“ (1, 3), „Бог“ (1, 5); Северина (Ружа Драганова Тенева) — „На Dolores“ (1, 5); П. А. Х-ва — „Искам да запея“ (1, 3), и др. Проблемите в тези творби са главно от етико-екзистенциален характер — размисли за любовта и щастието, за загубата на любимия, за самотата, майчинството, оптимизма, за човешките взаимоотношения и др. се вписват в общия дух и цели на списанието. Жанрът, предполагащ свободно естетическо разгръщане на литературния текст, тук не се илюстрира с особени художествени завоевания — размислите често са недостатъчно задълбочени, а образите — бледи. И все пак на фона на общия романтико-сантиментален дух се откроява хуманистичната позиция на авторите.

В списанието са публикувани и няколко разказа от Цв. Минков и Крайчевски. Разказите на Цв. Минков „Една“ (1, 2) и „Мама тука ли е“ (2, 7) са изпълнени със състраданието на автора към потиснатата, безправна и безропотна жена, имплицитно поставящи и тревожния въпрос за по-нататъшната ѝ съдба. „Пресни цветя“ (2, 1) и „Вечерен час“ (2, 4) на Крайчевски извеждат на преден план нравствената и социалната проблематика. И двамата автори акцентират върху женските персонажи.

Сп. „Гражданка“, целящо да съдейства за изграждане на взискателен вкус към художествената литература у читателите, отрежда по-централно място на преводната белетристика. Поместени са разказите на: Мария Конопницка — „В долината Скава“ (1, 1), Елиза Ожешко — „Ек“ (1, 2), Жан Рошон — „Пред детето“ (1, 5), В. Грейер — „Елегия“ (1, 7), Юлия Ленска — „Нима ние не сме млади?“ (1, 8), Зина Грозенко — „Огньове“ (1, 8), Д. Ценсор — „В лятната градина“ (2, 2), Марсел Прево — „Корсет“ (2, 3). Работите на В. Грейер и Д. Ценсор са преведени от М. К-ва. Останалите преводачи не са посочени. Поставените в разказите проблеми са свързани преди всичко с трудностите в житейския път на жената, конфликтите в семейството, положението на детето в разрушеното семейство.

В рубриката „Съвременни жени — писателки“ е представен жизненият и творчески път на изтъкнати жени — творци в областта на литературата, науката, културата. В първата годишнина на списанието са представени: М. Конопницка, Е. Ожешко, Я. Ефименко, М. В. Крестовска, Олга А. Шапир, О. И.

БАН
Институт за литература
ЧИТАЛНЯ БИБЛИОТЕКА

Олнем, Ада Негри, Елен Кей и Мария Кюри, а във втората годишнина — Клара Фибих.

Литературнокритическата статия „Мария Конопницка“ (1, 1) е посветена на знаменитата полска писателка, в чието творчество основната тема е „историческата съдба на полския народ, неговият трагизъм и минала слава“. Изтъква се, че произведенията ѝ показват „социалната пропаст, която разделя хората на господари и роби“, че са изпълнени със състрадание към угнетените и бездомните, че са пропити с дълбока искреност и поетическо вдъхновение. Автор на текста на е посочен.

За друга известна полска писателка от края на миналия век разказва Ц. С. в творческия портрет „Елиза Ожешко“ (1, 2). Посочено е, че предмет на изображение в нейното творчество е селският живот („Низини“, „Хан“ и др.) и животът на средната класа, с която са свързани темите за женската еманципация, конфликтът между родители и деца и др. Авторът подчертава, че „с особено внимание талантливата писателка е изучавала женската душа и е рисувала женски типове. В нейните произведения много често са изобразявани два най-обични нейни типа — празната светска кукла и интелигентната млада жена с неясни пориви към по-добър живот.“ Като особени художествени постижения на Ожешко са отбелязани битовият колорит, изображението на природата, естественият и богат език на повествованието. Авторът се спира и на естетическите ѝ възгледи за изкуството.

Неизвестен автор анализира творчеството на руската писателка М. В. Крестовска (1, 4) — „Изчезнали типове“, „Артистка“, „Син“, отбелязва той, са творби, в които се откроява дарбата ѝ да изгради психологически убедителни образи, ярки женски характери.

Критическият текст „Олга Андреевна Шапир“ (1, 5) от Ц. С-ва разкрива черти на творческата същност на писателката — умението ѝ да вниква в психологията на мъжа и жената, в сложността на семейните отношения, да разказва с изящен и точен език.

В портрета на О. И. Олнем (1, 7), представен отново от Ц. С-ва, е подчертана скромността като особено характерна черта за личността на руската писателка и е посочено най-типичното за нейното творчество: дълбоко познаване на живота на руското общество, забележителна наблюдателност, художествено уплътнени образи.

Ц. С-ва разказва за живота и творческото развитие и на известната италианска писателка Ада Негри (1, 8). Накратко са анализирани стихосбирките ѝ „Съдба“ и „Буря“, чрез които тя става „изразителка на скръбта и мъките на италианския народ“, изтъкват се дълбоката емоционалност и енергичният стих на нейната поезия, както и преобладаващите мотиви. По-голямо внимание е отделено на сборника „Майчинство“ (1904) — нов етап в лириката на поетесата, и на стихосбирката ѝ „Из глъбините“. Прави се изводът, че Ада Негри остава „поетеса на труда и обществените борби“. Част от текста е заимстван от книгата на М. Уотман „Ада Негри (критико-биографически очерк)“, 1901 г.

Списанието запознава читателите и с немската писателка Клара Фибих (2, 5— 6). Авторът на текста е отбелязан с инициалите М. О., а преводачът е Ц. С-ва. Подчертава се, че писателката създава национално по дух творчество и същевременно поставя общочовешки проблеми. Посочени са редица специфични за художествения ѝ свят характеристики, като се посочва, че доминиращи черти в нейната белетристика са открояващата се хуманистична позиция и синтезът на „дълбоката мисъл“ и „изящната форма“.

Литературните очерци от рубриката „Съвременни жени — писателки“ съдействат за издигане на културното равнище на българката, за нейното духовно обогатяване и изграждане на верен критерий за произведенията на художествената литература.

По повод смъртта на Лев Н. Толстой и годишнината от нея, списанието публикува два текста (1, 1 и 9). Авторът на първия не е посочен, а вторият е дело на В. Сперански. Разгледани са основни моменти от биографията и творческото развитие на гениалния мислител и творец и са посочени основните му идеи.

„Гражданка“ публикува и съобщение за смъртта на Пенчо Славейков (2, 5—6), в което се изтъква, че той е „един достоен син и бележит поет на нашето Отечество“, гордост за всяка европейска литература, за жалост останал неразбран и неоценен приживе.

В рубриката „Библиография. Рецензии“ са представени „В полите на Витоша“ от П. К. Яворов (2, 1), „Социалната философия на Ибсеновия театър“ от Осип Лурие (1, 3), „Триумф“ от Казимир Тетмайер (2, 3). В отзива си за творбата на Яворов Ж. Божилова-Патева подчертава, че поетът „прави смел жест в нашата драма: той изобразява реалния наш живот тъй както той се проявява в политическо, духовно и културно отношение... Национална и съвременна за нас по сюжет и материали, тази трагедия претваря в същото време общочовешки идеали и стремежи.“ По-подробно авторката анализира женските образи — суетната градска еснафка и освободената от предразсъдъци, със съзнанието за достойнство жена „В своята трагедия — отбелязва Ж. Божилова-Патева — П. Яворов ни дава чертите на новата жена върху българска почва, пръв представя в красиво осветление копнежите на новата българка...“ Рецензията се отличава с интересни наблюдения и преценки и същевременно илюстрира модерната позиция на авторката, посветила цялата си дейност на духовното и социално еманципиране на българската жена.

Неслучайно е публикуван и кратък положителен отзив за книгата на Осип Лурие „Социалната философия на Ибсеновия театър“. Книгата е преведена в период, когато Ибсен и неговото творчество са особено популярни в България. Отбелязват се и художествените достойнства на превода, направен от Г. С. Никитов.

Представено е накратко и съдържанието на романа „Триумф“ от К. Тетмайер, като се посочва, че преводът „не е напълно задоволителен“.

Сп. „Гражданка“ спира своето излизане преди Балканската война. Последната уводна статия — „Българската жена пред национално изпитание“ (2, 7), разкрива отново Жени Божилова-Патева като жена със силна гражданска позиция и остро публицистично перо, отстояваща мнението на жените в едно недотам зряло за идеята за равноправие общество.

Художествената литература в „Гражданка“ спомага за повдигане на самосъзнанието и разширяване на духовния кръгозор на българката, което определя мястото на списанието в социокултурния контекст на времето, непосредствено преди последвалите за България войни.

Людмила Малинова

ЗНАНИЕ

Месечно научно-литературно списание за ученици от средните училища и за младежи. Излиза в края на всеки месец. Ред. к-т: пред. Ник. Атанасов, членове: д-р Г. Марковски, Ив. Нейчев и Д. П. Даскалов. С. Царска придворна печ. 8°. Год. аб. 5 лв. 3300 тир.

1 1—10 окт. 1911 — юли 1912
2 1—10 септ. 1913 — юни 1914

2 ред. к-т: д-р Д. Гаврийски, С. Барутчийски, А. Радославов, д-р Г. Марковски и Сп. Г. Марков.

2 посветена изцяло на загиналите в Балканската война ученици.

Сп. „Знание“ започва да излиза в началото на учебната 1911/1912 г. едновременно със списание „Венец“ — и двете са издания на Съюза на учителите от прогимназиите и средните училища в България. По замисъл то има за цел да задоволява потребностите на младия български читател от четиво, което да е съобразено с „копнежите на неговата душа“ и едновременно с това да е полезно и достъпно, да увеличава знанията му за природата и човека. Тези основни задачи са формулирани във встъпителна статия-обръщение към читателите на „Знание“ (2, 1). В нея редакцията изтъква необходимостта от издаването на ученически и младежки списания, социално предназначени за аудиторията на младите български читатели, които трябва да бъдат улеснени и насочени в избора им на художествено или научно четиво. Като имат предвид широките интереси на тази още неукрепнала идейно и естетически млада публика, редакторите на списанието се натоварват с отговорната задача да съчетават в подбора на разнообразните литературни и научни материали достъпността в познавателното начало със сериозността на възпитателната задача. Както би трябвало да се очаква от характера на издателските намерения, „Знание“ следва принципите на енциклопедично-образователния подход. Създателите и организаторите на списанието виждат основната му функция в популяризирането на най-добрите постижения на литературната ни и научна мисъл сред жадната за знания „по най-разнообразни въпроси“ младеж. Трябва да добавим, че списанието отделя доста страници за преводна литература. Дори бегъл поглед на съдържанието на двете годишнини е достатъчен, за да се види широкият прием на преводни материали — художествени произведения в проза и мерена реч, научнопопулярни статии из областта на естествознанието, обществените науки и изкуството. Явен е стремежът на редакторите да спомогнат за разширяването и обогатяването на общата култура на читателите, да задълбочат контакта им с образците на световната литература, както и да ги запознаят с някои нови съвременни автори и с критическите оценки за творбите им.

В споменатото вече обръщение към читателите на „Знание“ се прави обща равносметка на първата годишнина и се обясняват причините за прекъсване-

то на списанието от юли 1912 г. до септември 1913 г.: „... Тези две ученишки списания имаха голям успех през първата си годишнина и станаха добри другари на своите абонати. Но общите наши национални задачи наложиха спиране на целия ни обществен и културен живот и по-нататъшното издаване на списанията трябваше да се отложи за по-благоприятно време."

Втората годишнина се посвещава изцяло на загиналите във войната български граждани. Редакцията отправя молба към всички участвали в сраженията ученици и към родителите и близките на загиналите младежи да изпратят портретите им заедно с биографични бележки, за да се поместят на страниците на списанието. До края на годишнината във всяка книжка се отделя място за материали, посветени на Балканската война, и се публикуват сведения за участвали в нея български младежи.

Редакцията на „Знание" изказва желание да поддържа кореспонденция с абонатите си, за да знае какви въпроси вълнуват учениците от средните училища.

„Знание" не е списание с определено литературна насоченост, но най-много страници в него са отделени за художествена литература (българска и преводна) и за статии из областта на литературната критика, история и теория. Въпреки че акцентът пада върху литературата, материалът е разпределен така, че за всяка книжка е помислено с оглед разностранните интереси на младите читатели. Освен статиите, подбрани из различни области на науката, се срещат и множество очерци, пътни бележки, скици, портрети, съобщения. Повечето материали говорят за редакторска взискателност и стремеж към разнообразие в подбора на жанрове, автори и теми.

Между постоянните рубрики през двете годишнини са „Книжнина" и „Театър" („Театрален преглед"), в които се помещават рецензии, а понякога и цели статии за новоизлезли книги, драматургични произведения или театрални постановки. Сравнително силният критически отдел включва голям брой статии и прегледи на културни явления, които не са поместени в специални постоянни рубрики. Не са обединени в специални рубрики и материалите в областта на литературната история, теория и обща естетика. Най-последователна е поредицата очерци за живота и творчеството на европейски и руски писатели и поети. Сравнително постоянни са рубриките „Съобщения из науката", „Из живота и литературата" и „Речник на историческите имена и чуждите думи".

Липсата на постоянни и утвърдени рубрики донякъде затруднява класификацията на публикуваните материали, някои от които са жанрово аморфни. Прави впечатление и честото несъответствие между жанровия „етикет" на творбата, даден ѝ от редакцията или автора, и съвременните представи за посочения жанр.

Впечатлението от идейно-естетическото равнище на стихотворните произведения в „Знание" е противоречиво. Донякъде това е нормално за всяко периодично издание, но характерното тук е, че през втората годишнина, когато списанието се ангажира с определена гражданска насоченост, обликът на стихотворния раздел значително се променя. През първата годишнина преобладава пейзажната лирика, която носи белезите на картинна описателност, а психологическите внушения са твърде бедни и еднозначни и не ангажират сериозно читателя. Авторите, които представят българската поезия през тази годишнина, са Кирил Христов, Стоян Михайловски, Константин Константинов, Христо Ц. Борина, Никола В. Ракитин, Димитър Шиков, Цанко Церковски, Васил Ставрев, Людмил Н. Вълчанов и Иван Бояджиев. Някои от тях про-

дължават да сътрудничат и през втората годишнина, но в общи линии участието им остава периферно по отношение на общата тематична линия за войната.

Единственото стихотворение на Стоян Михайловски, публикувано в „Знание“ (1, 1), е характерно с формалното си несъвършенство и с духа на философски песимизъм. Кирил Христов също публикува само през тази годишнина и е представен с избрани творби от стихосбирката „Слънчогледи“, която излиза през месец август същата година (1911). Стихотворенията са „Из облак дъжд“, „Утре“, „Запустялата къща“, „Вожд на победени“ и „Лятна буря призори“ (1, 1) — всички из цикъла „Царски сонети“.

Четирите стихотворения на К. Константинов „На път“, „Из цикъла „У дома“, „Из „Цариградски акварели“ (1, 2) и „Порт“ (1, 10) са издържани в една минорно-съзерцателна тоналност, без да са обединени от обща идейно-тематична насоченост. Откъснати от контекста на циклите, към които принадлежат, някои от творбите се възприемат двусмислено и замисълът на цялото остава неясен:

И няма никога спокойно да отдъхна;
аз чувам им молбите всички ноще,
когато целий дом във мрак заглъхне
и само в мойта стая свети още.

Разделят ни стени през вековете, —
звена разкъсани от същата верига...
От целий дом при мене свети още,
но мойта светлина при тях не стига.

(Из цикъла „У дома“)

Трудно е да се определи какви са ръководният принцип и критериите при подбора на творбите, които трябва да представят даден автор или характерна черта от неговото творчество. Някои стихотворения изглеждат случайно поместени, без да са съобразени с определен избирателен подход на редакцията. Това е характерно главно за стихотворните произведения през първата годишнина на списанието.

През това време като че ли най-усилено сътрудничи на „Знание“ поетът Хр. Ц. Борина, чиито стихотворения обаче са на много ниско художествено равнище. В подкрепа на казаното ще цитирам част от „Зима“ (1, 3):

Врабчета и край поснежений друм
на купището кацат с глъч и шум.
Там прасе рови охолно зурла
и пара се над него вий като мъгла.

Останалите публикувани стихотворения от Хр. Ц. Борина са „Зимен сън“ (1, 3), „Спомени“ (1, 3), „Погине ли за мене всичко“ (1, 3), „И мисля аз...“ (1, 4), „В родния край“ (1, 6). Всички те носят белега на наивната пейзажна илюстративност.

От Н. В. Ракитин са публикувани стихотворения от сбирката „В тишината на далечния град“ (1, 5), „Старата къща“ (2, 2) и „Кръст“ (2, 4). Последните две са посредствени като замисъл и художествена реализация. Същото може да се каже и за стихотворенията на Димитър Шиков, чието име срещаме само през първата годишнина — „Самотен гроб“ (1, 5), „Предпролет“ (1, 5) и „Заглъхнал дом“ (1, 7).

В стихотворенията на Ив. Бояджиев (1, 10) и на Л. Н. Вълчанов „Вечерни сенки“ (1, 8) и „По земната пътека“ (1, 10) се забелязва едно по-сложно художествено светоусещане, личи психологическото присъствие на лирическия герой. Стихотворението на В. Ставрев „Край морето“ (1, 6) също е един сравнително добър образец на пейзажната лирика, към която редакторите проявяват явни предпочитания през тази годишнина. Другото му стихотворение — „Героите се върнаха“ (2, 3), както личи от заглавието, третира темата за края на войната и мира, който превръща болката в спомен и носи забрава. Стихотворението не се отличава с особени художествени качества и дълбочина на идеята, но е показателно за една определена тематична вълна, която залива българската поезия през онзи период.

Друг автор, чиито творби се публикуват в „Знание“, е Ц. Церковски. Неговото сътрудничество, особено през първата годишнина, където излизат „Змейно“, „В сън унесен“ и „Кокиче“, внася поетическото присъствие на автор с утвърден художествен почерк. Във втората годишнина участието му е по-скромно — само със стихотворението „Керван“ (2, 5), което се включва в преобладаващата тематична линия за войната и се характеризира с епична мащабност и абстрактност на образите:

Ах, кобно време!
Там, зад горите,
робски яреми
трошат войските.
Кръвна разплата!...
Тръпнат злодеи —
гърми земята,
небе светлее.

В 1, 10 по повод смъртта на Пенчо Славейков са публикувани четири негови стихотворения — „Погребан, и в гроба все пак е...“, „Сухи, жълти листовце“, „Самотен гроб в самотен кът“ от сбирката „Сън за щастие“ и „Бикоборец“ от „На острова на блажените“.

Общото впечатление от стихотворните произведения през първата годишнина на списанието е, че редакторите като че ли са подценили естетическите изисквания на своите читатели. Липсват ярки поетически изяви и по-голямата част от творбите са безлични от гледна точка на замисъл и художествена реализация.

През втората годишнина явно личи повишената редакторска взискателност във всички раздели на списанието, а броят на сътрудниците значително се увеличава. Свои стихотворения публикуват Сирак Скитник, Христо Цанков—Дерижан, Стилиян Чилингиров, Димитър Гаврийски, Иван Вазов, Васил Карагьозов, Михаил Теофилов, Стамен Панчев и др. Както може да се очаква от посвещението на цялата годишнина — „в памет на загиналите във войната български граждани“, — темата за войната и нейните последици е основна. Тя доминира не само по причина на редакторския подбор, нейната актуалност е органически определена от следвоенната историческа ситуация и от тежките загуби, от липсата на емоционална дистанция. Съвсем естествено е, че българската творческа интелигенция през този период се вълнува главно от тези проблеми, но по-интересно за нас е да наблюдаваме разнообразието на естетически рефлекси, богатството на интерпретации, които поражда изживяването на общонародната трагедия. Дори в едно ученическо списание като „Знание“ се забелязва доста широк спектър от вариации на тема война: войната като конкретен исторически факт, като общонародно героично дело, прово-

киращо националното самосъзнание на българина, войната от гледна точка на нейните последици за историческите бъднини на народа, като национална и човешка трагедия, въобще войната като отрицание на живота и хуманността. В някои стихотворения войната се пресъздава и изобразява с емоционално съпричастие, в други личи дистанцираното оценъчно отношение, което търси смисъл и равносметка. Не всички творби са художествено пълноценни, но не трябва да се забравя, че през този период критериите значително са изместени в полза на гражданската актуалност за сметка на художествеността.

Един от новите сътрудници на „Знание" през втората годишнина е Хр. Цанков—Дерижан. Негови са стихотворенията „По Генисаретското езеро" (2, 1), „Рефлексии" (2, 3) и „Булаирският бой" (2, 6—7). Първото разработва библейски мотиви и е встрани от основната тематична линия. „Рефлексии" е стихотворение, което индиректно третира темата за войната. На спокойната природна картина в две части авторът е противопоставил като зловещо дисхармонично петно близкото присъствие на сражаващите се войници и смърт.

„Булаирският бой" (2, 6—7) представя друг тип творби, посветени на войната. В тях преобладава епическото начало, прякото описание на батални сцени; патос, който граничи с шовинистичен екстаз; търсят се външните измерения на събитията и не притежават художествена стойност.

През тази годишнина свои стихотворения публикува и Д. Гаврийски. Това са два доста големи цикъла, озаглавени „Песни за великата скръб" (2, 9) и „Живот и борба" (2, 10) и поемата „Цар Самуил" (2, 2). Поемата не е само опит за художествено пресъздаване образа на една внушителна историческа личност. В тази творба можем да открием и историческата концепция на автора за страшната и непосилна отговорност, която носи всеки цар и вожд пред своя народ. Няма да е пресилено, ако потърсим някои съвременни на автора исторически алюзии.

„Песни за великата скръб" е цикъл от дванадесет стихотворения: „Вик на младостта", „Сълзите", „Опълченец", „В окопа", „Сред трупове", „Сън", „След боя", „Победа", „В болницата", „Пленник", „Инвалид", „Без отговор". Това са дванадесет вариации на една и съща тема — темата за абсурдността на войната като акт на тотално унищожаване, осакатяване, ограбване и принизяване на човешките стойности. Не героизмът, не човешкият подвиг са обект на изобразяване на тези стихотворения, а покъртително жалките последици от едно всеобщо безумие. Подобни творби са израз на оная вълна на краен песимизъм и отчаяние, която залива с апокалиптичните си предчувствия и видения литературата на всеки народ, преживял скорошна война.

Стихотворенията от „Песни за великата скръб" в много отношения звучат актуално и заслужават интерес като политически факт. Откроява се с експресионистичната си образност и модерно, разчупено стихосложение:

... След боя
всичко умира, освен Смъртта.
Животът,
немощен и убит,
се влачи по широката пустош
безводна... —
и той е жаден, жаден, жаден.

„Хи-хи-хи-хи!"... Долита смях
през пустош ширна,

потънала в мрак
и тъга,
като душата на живота.

„Живот и борба“ е заглавие на цикъл, който включва стихотворенията „Поет“, „В зора“, „Тишина“, „Дойдете да се преродим“, „Пролет“, „Матроските“, „Песен на българските войници“, „У дома“, „Към Балкана“, „Да живеем!“, „Вяра!“, „Да работим!“. Още самите заглавия говорят за една по-различна атмосфера от тази на предишния цикъл — атмосфера на емоционална дистанция от ужасите на войната, на философско отношение към разрухата, над която неизбежно и неизменно покълват нов живот и нови надежди. Стихотворенията са възхвала и на съзидателното начало във всички човешки усилия.

В тази годишнина са включени и стихотворения на Ив. Вазов от стихосбирката „Под гърма на победите“. В няколко книжки подред излизат „Над гроба на майка ми“ (2, 3), „Паметник на българската мощ“ (2, 3), „Стон“ (2, 5), „При първий зов“ (2, 6—7) и „Сцена в окопите“ (2, 6—7). Тези небезизвестни творби на Вазов са още едно доказателство, че списанието е чуждо на ония литературни изяви, които поддържат шовинистични настроения и тълкуват същинските подбуди на народния героизъм в полза на една националистична идея.

Друг автор, чието име се среща често през тази годишнина, е М. Теофилов. Негови са стихотворенията „Тишина“, „Ручей“, Дворец“, „Ний чакаме пролет“, „Врагът е“, „Заглъхнал гръм“ (2, 8) и „Вечер“, „Аз зная гроб“, „Моят храм“, „На люлката“ (2, 10). Всеобщата покруса от националното бедствие е намерила израз в „Ний чакаме пролет“. В това стихотворение опустошаването от войната има не само реални, физически измерения, то се превръща в белег на народностна психология, в начин на световъзприемане.

Ний чакаме пролет под снежните хижи...
О, тя е в полето, в Балкана, в леса, —
под други простори, други небеса:
де няма гробове, проклятия, грижи!...

Във „Врагът е“ авторът иска да вярва в светлата историческа перспектива на своя народ и търси морално оправдание на войната в нейните подбуди от гледна точка на един чист народен идеал.

Елементи на социален бунт има в стихотворението „Над люлката“, а „Аз зная гроб“ разработва мотива за забравените и неизвестни гробове на падналите по бойните полета български войни. Същият мотив срещаме и в „Преспи“ на В. Карагьозов, а в стихосбирката на Стамен Панчев „С перо и меч“ се достига до общоисторически обобщения за характера на военната слава, която няма нищо общо с масовия подвиг на безименните борци.

Съдба — светът ще вечно кити,
ще кити вожди именити
със славата на тез борци,
що тлеят някъде, зарити
без кръст и без венци.

Освен „Преспи“, от В. Карагьозов са публикувани още „Стихотворения“ (2, 8) и „Сред Пирин“ (2, 10). „Сред Пирин“ разказва за убийството на двама български войници след приключването на войната в планинските дебри и е

израз на авторовата идея, че злочестините на народа ни са исторически и народопсихологически предопределени.

Малко са авторите, които публикуват творби с подчертано личен характер. Между тях са: Ст. Чилингиров със стихотворението „Безнадеждност“ (2, 2), Сирак Скитник с „Паунови пера“ (2, 1), Вл. Гаврийски с „Ти“ (2, 3), Стамен Панчев с „Любов“ (2, 9), Борис Йоцов с „Лятна вечер“ (2, 10) и „Балканът“ (2, 4)[1], Иван Х. Христов със „Златната ябълка“ (2, 8), Васил Свиленов с „Песни за щастие“ (2, 9), Григор Лютаков със „Стихотворения“ (2, 5). „Паунови пера“ на Сирак Скитник се откроява със символистичната си образност. Трябва да отбележим, че предпочитаната през първата годишнина пейзажна лирика със самоцелна картинна описателност тук много по-рядко се среща. Голяма част от тези творби, които не са свързани с темата за войната, имат художествени достойнства. Изключение правят стихотворенията „Ти“ на Вл. Гаврийски, „Песни за щастие“ на В. Свиленов и „Стихотворения“ на Гр. Лютаков.

Две стихотворения са подписани с инициали — „Тъга“ (2, 6—7) от Л. Гр. (може би Гр. Лютаков) и „Пред гроба на Пенча Славейков“ от В. С. (Васил Ставрев). И двете не се отличават с особени художествени качества.

Друго стихотворение е посветено на Хр. Ботев — „Христо Ботьов“ от Л. Е. Чакъров. То има за основа една от разпространяваните версии за смъртта на поета. Баладичният момент в него е доста натуралистично-принизяващ, още повече, че се отнася до един национален герой.

Общото впечатление от стихотворните творби, които представят българската поезия през тези годишнини, е, че идейно-естетическото им равнище е значително по-високо в сравнение с първата годишнина. Не без значение за това е фактът, че списанието откликва на една обществена необходимост, като дава израз на демократичните граждански настроения в периода след Балканската война.

В „Знание“ са публикувани и голям брой преводни стихотворни произведения — представени са двадесет автори с около тридесет творби. В подбора на стихотворенията личи стремежът на редакцията да запознае читателите на списанието с някои от най-добрите образци на световната литературна класика и преди всичко с творчеството на големите руски поети — А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Ф. И. Тютчев, В. А. Жуковски, Н. А. Некрасов, Ив. А. Бунин и др. Колкото до качеството на превода, достатъчно е да спомена, че руските автори се превеждат почти изцяло от Людмил Стоянов. От руски превеждат още Стоян Дринов (негови са преводите на стихотворения от М. В. Колцов и на част от „Евгений Онегин“) и Н. Д. Йорданов („Море“ от Жуковски). Преводачът на Ив. Бунин („На Алпите“), И. С. Никитин („Горчиви сълзи“) и К. Фофанов се е подписал с инициалите Б. А. Р. В рубриката „Из великите руски поети“ са публикувани стихотворения на Пушкин („Аквилион“ и „Земята и морето“), на Лермонтов („Сън“ и „Плененият рицар“), на Тютчев („Пролетни води“) и на А. Фет („Последно слово“ и „Извор“). Людмил Стоянов превежда още част от поемата „Демон“ на Лермонтов, „Чайка“ от К. Д. Балмонт, „Титани“ от Мережковски и „Към Демона“ от Некрасов.

Прави впечатление, че са избрани онези творби от големите руски и европейски поети, които представят авторите с най-значимото от творчеството им и едновременно с това са близки и дори актуални за идейно-художествените възприятия на българския читател. В превод на Ст. Чилингиров е публикувано стихотворението на Ярослав Врхлицки „Припомняне из Тацита“. Тази

[1] Това стихотворение е подписано от автора с псевдонима Стойчо Невенин.

творба звучи особено актуално за българския читател и характеризира епохата, на която той е съвременник:

Всемирното злодейство пак възкръсва
и лика на медузата разтърсва,
и всичко живо пада му в краката...
Убийството геройско було мята
и от кръвта на сина и на бащата,
кат Банковия гробен дух, възстава
пред нас свирепата военна слава.
Прогресът на човешкий дух остава
назад едно столетье...
Мислителю, тъжи! Скърби, поете!

В „Знание“ са публикувани още стихотворения от Ламартин („Вечер“) в превод на Н. Д. Йорданов, от Шилер („Касандра“) в превод на Ал. Балабанов, от Х. Хайне („Из „Пътуване по Харц“) в превод на М. Велев, от Л. Уланд („Дворец край морето“ и „Клетвата на певеца“) в превод на М. Теофилов.

Швейцарският поет Анри Спис е представен с няколко свои стихотворения и с бележката на преводача К. Константинов, че този още неизвестен и непопулярен автор ще е особено интересен за неприучения към подобна поезия български читател: „И ако днес — преди да се знаят у нас имената на толкова велики френски художници на словото — аз приказвам за тоя млад швейцарски поет, причината за това е в самата негова поезия. Нашата още неприучена душа се усеща малко фрапирана и студена — пред нежната елегантност на фразата — някъде, и странни понявга образи — и красотата на новите жестове — всичко онова, което кичи разцвета на днешната френска поезия“ (1, 10).

Това представяне на Анри Спис говори за желанието на редакторите да запознаят читателите на „Знание“ с някои нови съвременни явления в европейската поезия, макар че от него личи и известно подценяване на читателските възможности относно възприемането на една по-изтънчена и модерна поетическа образност. Все пак по времето, когато се печата „Знание“, много от българските символисти са дали на литературата ни най-добрите си произведения. И макар че А. Спис не е символист, онази част от българската читателска публика, която приема поетиката на символизма, би имала нагласата да възприеме всяко по-модернистично художествено явление. Тук е мястото да отбележим, че списанието почти не дава прием на произведенията на българските символисти и може би единствено изключение в това отношение са стихотворенията на Сирак Скитник.

В „Знание“ са публикувани още: откъс от „Одисея“ в превод на А. Балабанов (песен VI — „Одисей и Навзакая“), няколко японски стихотворения в превод на В. Лотусов и част от „Песните на самотника“ на Азра.

Стихотворните произведения от чужди автори правят впечатление преди всичко с добрия си превод и говорят за редакторска взискателност и съобразяване с необходимостта на младата читателска публика от естетически контакт с образците на световната поезия, както и някои съвременни поетически явления.

Белетристичният раздел в списанието се характеризира с жанрово и тематично разнообразие и с постоянство на сътрудниците. В двете годишнини на „Знание“ се публикуват белетристични творби на една сравнително малка група български автори: Елин Пелин, Михаил Кремен, Димитър Гаврийски,

Никола Г. Данчов, Георги Райчев, Странник Недоволник, Добри Немиров и Людмил Н. Вълчанов. Творбите, които определено носят жанровите белези на разказа, са: „Първи сняг“ (1, 1) от Елин Пелин, „Безделници“ (1, 3) от Михаил Кремен, „По харман“ (2, 2) от Н. Г. Данчов, „Гюргя“ (2, 4) от Георги Райчев и „Живка“ (2, 5) от Странник Недоволник. В по-голямата си част останалите белетристични произведения трудно могат да се определят и класифицират жанрово, защото съчетават елементи от различни художествени и художествено-документални жанрови структури. Някои от тях имат подзаглавни бележки, които мистифицират литературния им произход — например „Из дневника на мислещия човек“ (Никола Г. Данчов) или „Из една книга“ (Димитър Гаврийски).

В повечето случаи тези уточнения носят указание за родството на белетристичния материал с един или друг художествено-документален жанр (очерка, дневника, пътеписа, мемоарите), и дори когато това жанрово родство е мнимо, по този начин се поставя един допълнителен акцент върху достоверността на разказаното и близката му връзка с действителността.

Творбата на Н. Г. Данчов „По харман“ е определена като „скица“, макар че притежава сюжетна и композиционна завършеност, а характерът на повествованието няма нищо общо с публицистиката. Случката, която се разказва, е щрих от социалните отношения в българското село в началото на века. Младият чорбаджи Янко отнема за дългове току-що прибраното от полето жито на вдовицата Мариница и обрича нея и децата ѝ на глад. Обзелото го за кратко време колебание доста бързо изчезва и той лесно успокоява своята съвест. В белетристиката ни от началото на века тази тема е доста експлоатирана, а в психологическата обрисовка на героите и в общата си постройка творбата много напомня на Елин-Пелиновите социални разкази. Във финала авторът като че ли е изгубил чувството си за мяра и е добавил още един напълно излишен щрих в психологическия и социален портрет на Янко, което снижава естетическия ефект от творбата: „Гледаше Янко как се движеха колята по белия път, гледаше наляво и надясно от пътя нашироко простените негови ниви... и приятно подрусван от грациозния си кон, и приятно отпуснат от двете чаши ракия, които изпи на тръгване... — изпитваше щастие.“

Определено социален мотив разработва и разказът на Г. Райчев „Гюргя“ — една известна негова творба. Известен е и разказът на Елин Пелин „Първи сняг“, в който авторът е представен с характерното си умение да създава жива психологическа атмосфера и да рисува в хумористичен план социално-битови взаимоотношения.

„Безделници“ на Михаил Кремен има подзаглавие „Из портретния албум“ и носи посвещение „П. К. Яворову“. Основните достойнства на разказа са в живата обрисовка на типажите, в умелото портретуване. Двамата герои Тепето и Захари Бесарабчето са махленски безделници, пройдохи, крадци и пияници, които си получават заслуженото. Разказът утвърждава доброто чрез отрицание на лошия пример, но този ефект се постига със средствата на художественото внушение, без натраплива нравоучителност.

Сред белетристичните творби в „Знание“ се срещат и доста приказки, легенди, притчи. Повечето от тях са преводи от чужди автори и разработват сюжети от християнската митология и народното словесно творчество. Общото за тях е, че имат компилативен характер и съчетават (невинаги успешно) елементи на народното и личното творчество. От български автори са публикувани: легендата „Огън-цвете“ от цикъла „Приказки“ на Добри Немиров (1, 4) и приказката „За ковача Туболкайн, който направил първия меч и първия плуг“ (2, 2) от Странник Недоволник.

Както вече бе отбелязано, една голяма част от белетристичните творби в списанието са с трудно определима жанрова принадлежност. Те имат фрагментарна структура и повечето от тях са на границата между есето, импресията, спомена, поетичния размисъл. В най-голяма степен това важи за работите на Л. Н. Вълчанов и Странник Недоволник. От Л. Вълчанов са публикувани „В царството на приказките“ (1, 2), „Цветен трилистник“ (1, 4) и „Откъснати страници“ (1, 5), а от Странник Недоволник — „Народът“ (2, 3), „Една книга“ (стихотворение в проза) и „Туберози“ (стихотворение в проза) (2, 4). По-особен интерес заслужават творбите „Една тиха и топла есенна вечер“ (1, 5) на Н. Г. Данчов и особено „Три песни“ на Д. Гаврийски. Първата носи подзаглавие „Из дневника на мислещия човек“ и представлява поетически размисъл върху вечните въпроси за смисъла на човешкото битие: „Какво е то животът? Защо ний живеем?“ Авторът търси отговора на тези въпроси в неизменния и мъдър кръговрат на живота, който по различен начин осмисля неизменните човешки стойности. Творбата има белезите на изповедната проза и представлява белетризиран вариант на един философски размисъл.

„Три песни“ от Д. Гаврийски са размисли по повод три нашумели български песни. Трите части са самостоятелни една от друга, а последната се отличава с литературнокритическия си характер. Тя е написана по повод стихотворението на В. Карагьозов „Край Еркене“, част от което е поставено като мото:

> Аз имам майка: тя тъжи
> сърцето ѝ пронизва мраз;
> полекичка ѝ разкажи,
> че няма да се върна аз...

Ще си позволя да цитирам откъс от тази трета част на творбата, който е показателен за хуманистичните позиции на българската интелигенция и едновременно с това е интересен като литературнокритическа оценка на антивоенната ни лирика и като прогноза за творческото развитие на младия тогава поет В. Карагьозов: „Авторът на песента „Край Еркене“ е един неизвестен млад български поет, който още търси себе си в изкуството и затова не бърза да се изяви изцяло пред публиката. Но той е написал една песен, която го поставя наред с признатите наши поети — дори аз ще кажа нещо повече: той ни е открил интимната страна на войника-човек, когато другите ни поети говорят само за войника-герой и за войника-патриот, а човека сякаш не съглеждат... Този беден войник не намира оправдания на масовото убийство на народите, отрича смисъла на войната...“ Пак в тази творба, но във втората ѝ част, написана по повод песента „В Цариградските палати разтрепера се Мехмед“, авторът казва в обръщение към сина си: „Уви! Ние излязохме слаби, престъпно немощни и само нови пакости и злини създадохме на народа си...“

От Д. Гаврийски е и едно от най-интересните белетристични произведения в списанието, озаглавено „В Лондон. (Из една книга)“ (2, 4). Тази творба всъщност представлява пътепис, или по-точно откъс от пътепис, на българин, посетил Лондон и присъствал при откриването на нов лондонски мост. Личността на пътеписеца е ярко изявена като повествователско присъствие в преките му оценки за британската действителност и иронични забележки по адрес на английските нрави. По всичко личи, че авторът е високо интелигентна личност, с тънко чувство за хумор и художническа наблюдателност, с умение да разказва и интригува: „Не може човек да си представи колко свят се насъбра по Kew green и около моста. А един вртоглав нехранимайко, като

взел една гайда (нещо тъй рядко в Лондон както по нас лирата) и надува, и надува и само надува и пищи пустата му гайда, че не оставила ни един глупак далеч от себе си (аз бях, разбира се, много далеч!). А няколко още по-големи глупаци подскачаха около гайдаря и си въобразяваха, че играят на ръченица и представят нещо източно. Аз гледах, гледах, па си рекох: луд свири, луд играе, който гледа — ум няма! (Само да не си помислите, че и аз съм гледал!)"

Вълненията на тълпата и суматохата около посрещането на кралското семейство са описани с тънка наблюдателност и усет за масовата психология, както и с много ирония и критичност. Ето само един детайл от общата картина на очакването на високопоставените особи: „Дори и лицето на премазаната нещастница сякаш думаше: Оставете ме мене... аз съм нищо, аз съм нищожество... гледайте тържеството... скоро пристига кралят!..."

Остроумните паралели и отпратки към българските нрави и въобще към българската действителност придават публицистични нотки на творбата и правят разказа интересен и като народопсихологическо наблюдение, и като социална характеристика: „Файтонджията гордо и величествено спира конете... Ръцете му в ръкавици, краката му в обуща, които ти, читателю, да стоиш в България двайсет години учител, не можеш ги купи!"

Пътеписният откъс „В Лондон" носи духа на Алековата традиция и в много отношения се родее с перото на големия български писател. Другата част от публикувания пътепис „Very pretty" (Много красиво) също притежава споменатите достойнства на авторовия стил, с една допълнителна черта — умението да пародира, но тази част изглежда откъсната от контекста на цялото, към което принадлежи, или е замислена да принадлежи.

Участието на Д. Гаврийски в почти всички литературни раздели на списанието допринася много за общото му художествено равнище. Той е един от малкото автори, които с успех опитват перото си едновременно в областта на литературната критика и история, поезия, есеистика и белетристика.

„Знание" публикува и голям брой белетристични творби от чужди автори, като явни са предпочитанията към френската литература. Списанието помества четири разказа от Ги дьо Мопасан: „Двамата приятели" — в превод на А. Младенов, „Буренцето" — в превод на Ив. Г. Данчов, „Диамантената огърлица" и „Чичо Жюл" — в превод на К. Г. Повечето произведения на френски език са преведени от Ас. Младенов и Ас. Златанов. Освен разказа на Мопасан, Ас. Младенов превежда още: „Събудената струна" — разказ от С. Бюис, „Коледен разказ" от Ж. Леметр и „Тридесет и пет минути" от А. Капю. Ас. Златанов превежда „Как човек стана хубав" от А. де Борние и „Прасковите" от А. Тьорие. Разказът „Чубучката" от А. Тьорие е в превод на Ив. Д. Стойков, а „Мелницата не мели вече" от Вене Базен — в превод на В. Чапликов. В „Знание" е публикуван и един разказ на А. Франс — „Фавнът и светецът".

„Насила хаджия" и „Мащеха" от Л. Лазаревич, в превод на Наум Атанасов, и притчата на В. Г. Короленко „Великата скръб", в превод на Д. Дабовски, са единствените произведения от славянски автори.

От немски са преведени разказите „Много късно" от Д. фон Лилиенкрон и „Видението на Цезаря" от С. Лагерльоф.

Както се вижда от този общ преглед на преводните белетристични творби, редакторите са намерили за необходимо да запознаят читателите на „Знание" главно с произведенията на френската реалистична школа. Голям е делът на ония творби, които имат религиозно-нравоучителен или притчов характер, като „Великата скръб" на Короленко, „Коледен разказ" на С. Бюис

или „Фавнът и светецът“ на А. Франс. Двата разказа на Л. Лазаревич са сантиментални и публицистично сензационни, а „Събудената струна“ на С. Бюис, може би по причина на лошия превод, се възприема като един много объркан и сълзлив разказ, с неубедителна фабула и без художествена логика.

Трябва да се отбележи, че за разлика от стихотворните преводни творби, тук качеството на превода невинаги е задоволително.

Между документалните и художествено-документалните произведения в „Знание“ преобладават биографиите, биографичните очерци и пътеписите. Както бе отбелязано в предишните раздели на студията, списанието публикува голям брой художествени произведения на чужди автори. Много от тях редакцията представя на читателите с кратка биографична или литературнокритическа бележка, или с по-обширен очерк, който разглежда жизнения път и цялостната творческа дейност на писателя. Почти всички бележки и очерци имат не само информационен характер, а изразяват и литературно-оценъчното отношение, и емоционалното пристрастие на автора им. Затова някои от тях имат повече критическа насоченост, а други са с по-есеистичен характер. Биографиите и биографичните очерци излизат постоянно — във всяка книжка на двете годишнини на списанието. Към тази поредица можем да включим биографиите на С. Бюис и на А. Капю (1, 10) от автор с инициали А. М.; портретните очерци и статии: „Алфонс де Ламартин“ от Ив. Г. Данчов (1,2), „Жюл Леметр“ (1,4) от А. М., „А. С. Пушкин“ (1, 5) от Н. Д.; „Анри Спис“ от К. Константинов, „Ги де Мопасан“ (2, 1) от Ив. Г. Данчов, „А. В. Колцов“ (2, 3) от Добри Немиров, „Лудвиг Уланд“ (2, 5) от М. Теофилов. Очерците са написани културно, с познаване на фактологическия и художествения материал, а повечето от тях притежават една вече спомената черта — да увличат емоционално читателя, да представят автора не сухо и информативно, а да предизвикват интерес към личността и творчеството му. Някои от тези портрети имат определено есеистичен характер и дори малко се спират върху цялостния житейски и творчески път на автора. Такъв е например очеркът за А. С. Пушкин от Н. Д., който е поместен по случай 75-годишнината от смъртта на поета. В него са изказани оценки за общата политическа, културна и духовна атмосфера в Русия и влиянието ѝ върху творческия гений и жизнената съдба на поета: „Смъртта на Пушкин не е просто случайност. Драмата с очарователната Наталия и с нейните мили роднини не е нищо друго, освен в усилен и съсредоточен вид драма на целия му живот — борба на гения с варварското му отечество. Куршумът на Дантеса е довършил онова, към което постепенно и неминуемо е водела Пушкина руската действителност.“

В литературнокритическата бележка за Алфред Капю (авторът се е подписал А. М.) между другото намираме и една аргументация за редакторския подбор на творби с подчертано реалистичен характер: „Но именно, защото вижда много добре действителността, и понеже винаги се стреми към изобразяване на обикновената действителност, творчеството на г. Капю ми се струва много по-значително, нежели това на множество парижанствуващи писатели и психолози.“

Доста обширен е очеркът на Ив. Г. Данчов за Г. дьо Мопасан. Започвайки с едно свое лично преживяване по пътя от Виена за Франция, авторът продължава с подробно изложение на житейската и творческата биография на френския писател и в трета част на очерка прави анализ на някои негови творби и дава литературнокритическа оценка на творчеството му. Авторът иска да предпази читателите от погрешно и едностранчиво възприемане на Мопасановите произведения и напомня, че на неговото творчество трябва да се гледа преди

всичко като на отражател на „целия френски живот“. Изтъква се хуманизмът като най-съществена черта на художествения светоглед на писателя и в подкрепа на това са изложени някои негови възгледи за войната.

М. Теофилов е представил Лудвиг Уланд по един по-различен начин, като е белетризирал биографията му в няколко части. Елементи на белетризирана биография е използвал и Д. Немиров в работата си за А. В. Колцов.

Биографията на Йоаким Груев от Ив. С. Барутчийски е написана по повод смъртта на бележития народен труженик на 31 юли 1912 г. Барутчийски цитира и част от „Моите спомени“ на Й. Груев, които представляват картина на българското училище от началото на XIX в.

Единствената автобиография, публикувана в списанието, е автобиографията на Чарлз Дарвин (2, 1). В бележката на преводача, който се е подписал с инициалите П. И., се казва, че великият биолог и философ бил поканен през 1876 г. от редакцията на едно немско списание да даде някои животописни бележки, на което той отговорил със своята автобиография „Спомени за развитието на моя дух и характер“. От тази негова автобиография са взети и публикуваните спомени за ученичеството му.

В 1, 10, след кратка бележка за живота и творчеството на Пенчо Славейков, е публикувано есето на Никола Атанасов по повод смъртта на поета. Това своеобразно надгробно слово е написано с много искрено чувство и затрогваща откровеност, с ясното съзнание за литературната мисия на Славейков и приноса му за обогатяването на националния духовен живот. Авторът на есето не е забравил и фанатичната му непримиримост, и ядовитата му мисъл, и всичките несъвършенства на противоречивата му и горда природа. По един чудесен начин той е изказал мисълта, че истинският духовен ранг на поета и човека Славейков се измерва със силата на светлината, която хвърля пред бъдните поколения.

Ето една част от това вълнуващо есе:

„Смутих се, защото познах силния сред слабите; защото „трите измерения“, които познаваме ние, не бяха и негови и той прибави четвърто, каквото нашият вживян в конвенционалното разум не можеше да възприеме веднага.

И аз видях как заудряха дървото със странните плодове, за да го осиротеят от рожбите му, да пресушат соковете му. Но колкото повече го брулеха, толкоз по-буйно растеше и всяка пролет то идваше в сватбен накит с нови цветя, на лято се прегъваше от тежки плодове и се повече смущаваше немирните и сополиви деца на живота, които не достигаха до неговите плодове.

И до сетен час той непримирим си замина, и с мъртви, и с живи.

Мъртвите в живота не ще се сетят за смъртта му — те не се сещаха за него и приживе.

Живите ще забравят ядовитата му мисъл и ще грабнат от помъртвялата му ръка падналия факел и с него ще правят ден сред нощта на мъртвите.“

Освен биографични очерци, в този раздел на списанието са публикувани и голям брой пътеписи, пътни бележки, фрагменти. Това са: „Из родопските усои“ и „До Шамони и Монблан“ от А. Маркович, „Хубча“ и „В средните Родопи“ от Антон Страшимиров, „На път за Деде-агач“ от К. Рачев, „В страната на меча“ от В. Лебедев и поредицата пътни бележки от Иван Кепов „Ихтиманска средна гора“, „Из Средна гора“, „По Средна гора“.

Пътеписът на А. Маркович „Из родопските усои“ (1, 3) е описание на едно пътуване по Чепинската долина, с. Лъджене, Батак и Пещера. Интересна е онази част, в която авторът описва впечатленията си от Батак. Другият пътепис на Маркович разказва за преживяванията му сред ледниците на Алпите.

„Хубча“ и „В Средните Родопи“ на А. Страшимиров имат повече сходни черти с очерка. Централно място в първия пътепис заема легендата за извора на река Хубча, а вторият е по-скоро историографски очерк за Ахъ-челебийска околия и трите села Пашмаклъ, Райково и Устово.

Пътните бележки на Ив. Кепов за едно негово пътуване по Средна гора са публикувани в няколко последователни книжки на списанието. Маршрутът на това пътуване започва от селата Поибрене и Мечка и продължава през Панагюрище, връх Братия, местността Колониите, Копривщица и Клисура. Туристическата авантюра е последното нещо, което занимава автора през време на неговото пътуване. Преди всичко той се интересува от съвременното състояние на тези селища, които някога са били будни възрожденски центрове и огнище на Априлското въстание. Разказът е наситен с множество „ретроспекции“ за миналото на този забележителен със своята история български край, а историческите бележки са мотивирани от една жива гражданска заинтересованост от съдбините на историческите ни светини. Интересни за съвременния читател са наблюденията на автора върху тогавашното икономическо състояние на тези селища и върху психологията на живеещите в тях българи. Като обръща внимание на икономическата изостаналост, авторът говори изобщо за духа на западналост, който владее по тези места. Той е изненадан от тесните хоризонти, с които живее планинецът, от удивително ограничените му познания върху историята и географията на родния му край.

Ив. Кепов описва посещението си в къщата на х.Луков в Копривщица и срещата си с неговата съпруга, която доста години след Освобождението е оставена без никакви средства. Това се случва с вдовицата на човека, който не се е поколебал да превърне дома си във военна квартира на въстанието, в същински арсенал на оръжие. „Но благодарното отечество се сеща по едно време за неговата вдовица и неговия сирак и щедро се отплаща, като им отпуща... 17 лв. пенсия, увеличена отпосле на 30!... Впрочем, това не е само с г. х.Лукова. По едно страшно недоразумение, по една коварна игра на съдбата, мнозина участници във въстанието, или семействата на такива, бяха забравени.“

Пътеписецът сравнява отношението към историческите светини в този край със Северна България, където има великолепни паметници в спомен на Освободителната война, и призовава към по-голяма гражданска инициативност в това отношение: „Вървиш из улиците и напусто се озърташ да видиш някакъв паметник в спомен на Освободителната война. И не само в Панагюрище, по цяла Средна гора — нийде никакъв паметник.“

Пътните бележки на Иван Кепов „Из Средна гора“ са интересни не само от гледна точка на документалната им стойност, но и като художествено-публицистичен материал.

Единствената пътеписна творба, която не е от български автор, е „В страната на меча“ от В. Лебедев, в превод на Наум Атанасов. Всъщност това произведение трудно се вмества в жанровите граници на пътеписа, то по-скоро е едно впечатление от Берлин, от архитектурата му и паметниците на културата, които носят духа на военщина и груб национализъм. Творбата е в четири части, озаглавени: „Берлин“, „Бесният Роланд“, „При Вагнера“ и „Черният ягуар“.

Публикуването ѝ е показателно за това, че списанието се придържа към антивоенните и антигерманските настроения, обхванали широки слоеве на българския народ и българската интелигенция.

В този раздел на списанието са включени и няколко мемоарни творби: спомените на Ив. Вазов „За „Руска“, няколко откъса из дневника на Констан-

тин Величков и „Из дневника на един офицер“ (2, 6— 7) от Странник Недоволник. Спомените на Вазов са интересни не само като разказ за творческата история на едно негово произведение, но и с това, че дават представа за културния климат в Източна Румелия непосредствено след Освобождението.

От дневника на К. Величков са публикувани ония откъси, в които авторът говори за стихотворението си „Дон Кихот“, излага свои мнения и размисли по повод „Мизантроп“ на Молиер и коментира едно изказване на Henry Maret, че задължителното учение не е помогнало за морализирането на обществото. К. Величков смята, че развалата на нравите не може да се обясни с въздействието на масовото образование.

„Из дневника на един офицер“ от Странник Недоволник е интересно художествено-документално произведение, което разказва за войнишките бунтове през време на Балканската война. Трите части на този своеобразен дневник са озаглавени: „В поход“, „Бунтът“ и „Вътрешни врагове на отечеството“. Повествованието се води от името на прекия участник в събитията, един български офицер, ротен командир от полка на метежниците. Дневникът е интересен като исторически документ и красноречиво говори за всеобщия дух на разочарование и недоволство, обхванал не само една голяма част от българските войници, но и представителите на офицерския състав. Авторът открито говори и за социалнополитическите причини, породили условията за войнишки бунтове и недоволство в края на Балканските войни.

Към този раздел на списанието трябва да включим и очерка за живота и делото на братята Димитър и Константин Миладинови, написан по повод 50-годишнината от смъртта им. Очеркът е препечатан от списание „Искра“.

В „Знание“ е публикуван и откъс от Паисиевата история, по случай 150 години от написването ѝ. Това е втора глава от книгата — „Предисловие към желаещите да прочетат и чуят написаното в тази история“.

Единственото драматургично произведение в „Знание“ е откъс от историческата драма на Ив. Вазов „Ивайло“ (2, 1).

Разделът, който включва произведения на литературната критика, история и теория, е най-силният раздел в списанието. За това в голяма степен допринася компетентната редакторска намеса и прякото участие със собствени материали на двамата редактори Никола Атанасов и Димитър Гаврийски. Освен техните статии и рецензии, в списанието излизат и литературно-исторически материали на М. Генов, работи на Н. Д. Йорданов, Серафим Барутчийски, Вл. Гаврийски, Михаил Арнаудов, А. Д. Пиронков, д-р Михаил Тихов, А. Михайлов, Йордан Маринополски, Евстати Милошев, Добри Немиров и др.

Във всяка книжка на „Знание“, в постоянните рубрики „Книжнина“ и „Театър“ се поместват рецензии и съобщения за новоизлезли книги, прави се критически преглед на театрални постановки, коментират се явления от културния живот на страната.

С оперативна критика през първата годишнина на списанието се е заел изцяло Никола Атанасов. С неговото име са подписани почти всички рецензии и съобщения из областта на литературния живот. В тези свои рецензии Н. Атанасов отделя внимание не само на качествата на представените произведения, но показва и известно съобразяване с готовността на българската читателска публика да възприеме едно или друго художествено явление. Изказвайки оценките си за различните художествени произведения, авторът във всички случаи отдава правото на твореца да не се съобразява с читателските потребности, а да слуша единствено музата си. Показателна в това отношение е рецензията на Н. Атанасов за стихосбирката на К. Христов „Химни на зора-

та": „Кирил Христов освети правото на поета да пее за каквото му хрумне и както му подскаже игривата муза. И той мнозина смути, мнозина удиви със своята смелост. Днес се примириха с него и му признаха правото да върви като поет из своя път, без да се подпитва до съда на своите съграждани."

С по-голяма критичност Н. Атанасов се отнася към стихосбирката на Н. Ракитин „Животът, може би е сън" и сборника разкази от Стефан Руневски.

През втората годишнина на списанието в отдела за оперативна критика се включват повече автори. Освен главния редактор на „Знание" Д. Гаврийски, свои критически материали публикуват и Минко Генов, Ив. Кепов с псевдоним Учител, К. Крачунов, Иван Дойков, Г. Попиванов, М. Велев и автор, подписан с инициалите В. С. (вероятно Васил Ставрев).

Прави впечатление, че през тази годишнина редакцията на „Знание" запознава своите читатели не само с отзиви за художествени произведения, но и с творби из областта на езикознанието, философията, историята и образователната методика.

Освен това се поместват и съобщения за преводи на български автори в чужбина. Между тези съобщения прави впечатление рецензията на Д. Гаврийски за един френски превод на „Бай Ганьо", където в подзаглавието на книгата главният герой е наречен „българският Тартарен". Рецензията на тази преводна творба е изцяло положителна, илюстрирана е с цитати на френски и се препоръчва на българските читатели, владеещи добре езика. Авторът не е обърнал внимание на неадекватната трактовка на образа на Бай Ганьо, който в представения френски вариант може би твърде малко прилича на Алековия герой.

През тази годишнина значително по-голям е и броят на литературнокритическите материали, отнасящи се до чуждестранни автори и произведения.

Както вече бе отбелязано, голяма част от статиите в този раздел са подписани от Никола Атанасов. Това са: „Лириката на Вазов преди Освобождението" (1, 2), „Патриарх на нашето възраждане" (по случай 150 години от написването на Паисиевата история) (1, 4), „Творчеството на Ботева" (1, 6), „П. Р. Славейков" (биография и поезия) (1, 7), „Песента на тъгата" (1, 1) — статия за творчеството на К. Величков, „Железните струни" (1, 9) — статия за творчеството на Ст. Михайловски, „Протестът на обикновената съвест" (2, 6—7) — статия за драмата на Шилер „Коварство и любов".

Статиите на Н. Атанасов носят белезите на критическа прецизност, говорят за богата ерудиция и усет към творческата характерология на изследвания автор. В подхода към творчеството на отделните автори критикът проявява известен максимализъм и едностранчивост, като се позовава главно на някои индивидуално-психологически особености на творческата природа. Така например в статията си за лириката на Вазов преди Освобождението Н. Атанасов обяснява характера на тази лирика изключително с вътрешната предпоставеност и нагласа на поета да възсъздава определен тип художествена реалност и да реагира по определен начин на повика на своето време. По повод стихосбирката „Пряпорец и гусла", авторът казва: „Макар да бе заменил сребърните струни на лирата с железни, той пак си оставаше поет предимно на нежното настроение, на романтичната тъга, на идеалистичното негодувание."

Търсейки мотивите за този тип творческа нагласа, критикът стига до някои личностни характеристики на поета, като обяснява липсата на пламенното борческо начало в стиховете на Вазов от този период с „инстинктивното му отвращение към една реална борба, към практична дейност въобще", както и с това, че стихийното, грандиозното и необичайното не са в кръвта му. А

активното си, реално участие в борбата той заменя с вътрешното ѝ преживяване и с по-късното ѝ художествено възсъздаване.

От психологическа гледна точка авторът на статията обяснява и някои от различията във Вазовата и Ботевата поетическа реч. Според него повратите и скоковете в чувствата на Ботев слагат своя печат и върху стиха му, който е нервен и скоклив. При Вазов „словото послушно иде само̀, ритъмът спонтанно се ражда, защото поетът е първомайстор художник на формата и в душата му живее готова музикалната, ритмичната реч. Затова стихът му е плавен, красив, естествен."

В обширната студия за Ботев Н. Атанасов отново гради концепцията си за характера на Ботевата поезия върху тезата за „инстинктивното" начало в творческата му природа, в която творческа природа авторът предполага много голяма доза индивидуализъм и чувство за превъзходство: „Инстинктивно, този поет, уж социалист, за какъвто по недоразумение още слепешката с голи думи ни го рисуват и до ден днешен, — инстинктивно, казвам, е разбирал и схващал живота като дело на герои, на избрани личности..." От тази позиция авторът се впуска в едностранчиво тълкуване на Ботевото поетическо творчество, тръгва по една погрешна анализаторска линия, като генерализира твърдението си, че борческият порив у Ботев е продиктуван от чувството му на избраник и жрец. В този дух той определя и отношението на поета към народа — това е отношение на силния към слабия, към слепците, към „скотското племе", в името на което трябва да се бори, защото осъзнава делото си като дело на прогреса и дълг към угнетените, които „утре ще обикнат сега бездомната си истина". Във всички творби на Ботев и главно в баладата „Хаджи Димитър" авторът търси да докаже драмата на една велика душа, на една изключителна личност. „Поезията на Ботев е проповедта на един жрец, мечтите, радостите, скърбите и надеждите на един светия, който няма страх, че ще остане сам пред жертвеника на своя бог, защото с него е вярата, че тоя бог не ще го остави, че е роден да открие тоя бог на слепородените."

Статиите за К. Величков, П. Р. Славейков и Ст. Михайловски не носят в такава голяма степен белезите на методологическата едностранчивост. Н. Атанасов има точни и задълбочени наблюдения върху някои от проявите на творческата природа у разглежданите автори.

Литературните статии, които Д. Гаврийски публикува в списанието, са: „Речите на Величкова" (1, 7), „Горчивите песни на Вазова" (2, 1) и „Театрален преглед" (2, 6— 7), който включва няколко по-обширни рецензии.

В първата статия авторът разглежда речите на К. Величков за Априлското въстание, за Рисувалното училище и за Иван Вазов, като дава някои обяснения и оценки с оглед формата и съдържанието им.

Статията за Иван Вазов е едно литературнокритическо представяне на цикъла „Горчиви песни" от третия том на съчиненията му. Според Д. Гаврийски тези стихотворения са вярна до всички подробности характеристика на епохата, през която са писани, и са ценен документ за отношението на нашия поет към съвременните му събития от периода непосредствено след Освободителната война.

В „Театрален преглед" Д. Гаврийски прави анализ и дава критическа оценка на три драматургични произведения: драмата на А. Батай „Възкресение" по романа на Л. Н. Толстой, „Огнището угасва" от Никола Атанасов и „Старият воин" от Кирил Христов. За „Възкресение" авторът казва, че дължи хубавите си качества на текста на Толстой, а сама по себе си е слаба драма. Към „Огнището угасва" има също доста критични забележки, но едновременно с

това изтъква и достойнствата на творбата, като по този повод споделя едно свое наблюдение за проявите на литературната ни критика: „Интересно е, че когато този наш писател пишеше своите ценени литературни критики в „Българска сбирка“ и в „Знание“, никой не говореше за него като за критик. Сега, когато излезе пред публиката с една сериозна литературна работа, взеха да говорят, че той действително бил добър критик, но му липсвало творчество.“ Към „Старият воин“ на К. Христов авторът не се отнася много ласкаво, като казва, че с тази пиеса нашият театър се връща доста назад.

Статиите на М. Генов са из областта на старобългарската литература: „Първичният период на българската литература“ (1, 3), „Черноризец Храбър“ (1, 8), „Наченки на българска поезия“ (2, 2).

Първата статия има обзорен характер и обяснява някои от особеностите на старата ни литература, която е извикана на живот от нуждите на новата вяра и има изцяло религиозен характер. Авторът разглежда и крайно оскъдния исторически и научен отдел на тази литература, който има изцяло преводен характер. Статията за Черноризец Храбър има за цел да докаже компилативния характер на небезизвестната му творба „За буквите“. Освен това авторът прави някои предположения за славянското писмо в дохристиянския период и изтъква трудностите на задачата, която си е поставил Черноризец Храбър, заемайки се да покаже предимствата на току-що възникналата славянска писменост пред гръцката.

В литературно-историческия раздел на списанието можем да включим и статията на А. Д. Пиронков „Българската патриотична лирика“ (1, 5). Това изследване е по-скоро преглед на поезията ни с оглед израза на патриотично чувство у различните автори. Пиронков започва своя преглед още с първото новобългарско стихотворение през творчеството на Г. С. Раковски, К. Миладинов, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Ив. Вазов, К. Величков и П. К. Яворов. Анализът на техни стихотворения на места е доста едностранчив и повърхностен, сякаш иска да покаже, че тези българи наистина са обичали родината си, като че ли в това има някакво съмнение.

Особено интересна е статията на Георг Адам, озаглавена „Писмо от България“ (1, 4), препечатана от немското списание „Литературно ехо“ в превод на В. Саливрев. Към нея редакцията е направила следната бележка: „Ние, макар да не споделяме всичките мисли на автора в тази статия, предаваме я, защото все пак е интересна за нашия читател.“ „Писмо от България“ е един критически преглед на някои от най-добрите постижения на българската литература от този период. Написана културно, с верни наблюдения и компетентни оценки за литературния ни живот и литературните ни нрави. Авторът на статията високо цени творчеството на Пенчо Славейков и по-специално „На острова на блажените“. По отношение на българската драма не се изказва много ласкаво, като все пак отбелязва успехите на Ив. Вазов, А. Страшимиров и П. Ю. Тодоров. Яворов е охарактеризиран като един непрестанно самотен скитник, изтъкан от противоречия и нестихващи вътрешни борби. Немският автор много точно е определил основните литературни спорове на времето. Той говори за отношенията между Вазов, Пенчо Славейков и символистите, като споменава предговора към „Легенди при Царевец“. Авторът не е изпуснал из око и останалите литературни и не само литературни конфронтации около Вазов, говори за споровете между П. Тодоров и Янко Сакъзов в сп. „Съвременна мисъл“. В края на статията е направен и един общ преглед на най-важните литературни периодични издания, които излизат в България по това време.

Друга статия, която прави впечатление с критическа задълбоченост и литературна полемичност, е статията на В. С. „Кървава песен“ — национална епопея?“ (2, 3). Както и самото заглавие подсказва, работата е построена на принципа на антитезата. Авторът ѝ цитира немалко добри отзиви за поемата на Славейков, като веднага след това добавя, че въпреки похвалните отзиви, едва ли някой е смогнал да изчете докрай и двата тома на „Кървава песен“. Аргументацията на В. С. срещу твърдението, че тази творба е един от найценните влогове в нашата литература, е подробна и задълбочена. Преди всичко той протестира срещу определението „национална епопея“ и противопоставя на Славейковата поема „Записките“ на Захари Стоянов и „Под игото“ на Иван Вазов като действителни образци на национална епопея. Обвиненията, които отправя към П. Славейков, са: че героите са книжни и крайно неубедителни в действията си; че авторът сам разказва за характера им или оставя други да говорят за него, че в много отношения Славейков се е опитвал да подражава на Омировата „Илиада“; че от поемата не личи Априлското въстание да е общонародно дело. Не на последно място трябва да отбележим и възраженията на автора по отношение на езика на Славейков в тази творба — език тежък, спънат в дълги и тромави стихове.

Между литературно-теоретичните материали в този раздел на „Знание“ е студията на С. Барутчийски „Екскурзия из областта на драматическата поезия“ (2, 4). Тази работа е публикувана на части в няколко последователни книжки на списанието. Тя разглежда някои основни въпроси от общата теория и история на драмата като литературен род. Авторът излага теоретическата постановка за конфликта като структуриращ елемент и основен двигател на драматическото действие и с оглед на това прави анализ на трагедиите „Отело“ и „Ромео и Жулиета“ от Шекспир и „Емилия Галоти“ от Шилер. В следващите глави на студията Барутчийски дава един много подробен анализ на драмата „Иванко“ от В. Друмев, като разкрива характерологията на действащите лица и вътрешната мотивация на поведението им. Последните две глави от студията представляват един драматургично-теоретичен паралел между драмата „Иванко“ и трагедията на Шекспир „Макбет“.

С определена теоретична насоченост е и статията на московския професор А. А. Шахов „Литература и литературна история“ (2, 6—7). Авторът на статията е представен на българските читатели от М. Генов. А. Шахов, който се придържа към литературно-историческата школа на Тен и Брандес, говори за развоя на понятията „литература“ и „литературна история“ и за ролята на мирогледа в творческото пресъздаване на действителността.

Интересна е и статията на М. Арнаудов „Поетът като наблюдател“ (1, 2), в която авторът научнообосновано отрича „твърде разпространеното мнение“, че силата на художника е в способността му да измисля. За да докаже тезата си, М. Арнаудов се обръща към историята на френския роман и прави анализ на някои произведения от литературната класика с оглед исторически определените типове художествено светоусещане и мирогледните позиции на отделните автори. В заключение той подчертава, че противопоставянето на науката и изкуството е неоправдано, доколкото те имат един и същ обект на изследване и изобразяване, а разграничаването им може да се основава на различието в подхода, целите и изразните средства.

Освен разгледаните произведения на литературната критика, история и теория, списанието съдържа и работи на: Н. Д. Йорданов — „Влиянието на икономическите условия върху литературата“ (по G. Renald), А. Михайлова — „Женските типове в Тургеневите произведения“ (2, 3), д-р М. Тихов — „Война-

та в нашата поезия“ (2, 4), Евстати Милошев — „Гората в нашата народна поезия“ (2, 6—7), Йордан Маринополски — „А. Н. Радишчев и неговото „Пътешествие от Петербург до Москва“ (2, 9).

Една много голяма част от материалите в този раздел представляват интерес не само за младата читателска публика, за която главно е предназначено списанието. Преди всичко те са показателни за състоянието и тенденциите в литературната ни наука, говорят за равнището на професионалните ни литератори и за насоките, в които се развива българската литературна мисъл от този период. Особено ценен в това отношение е критическият раздел, тъй като периодичните издания са главният форум, на който се изявява литературната критика.

Както се вижда от публикуваните литературни произведения в списанието, „Знание“ има немалък принос към литературния живот в страната от периода на Балканските войни. Въпреки основното си предназначение — да спомага на образователния процес в средните и прогимназиалните училища и да популяризира най-добрите постижения на литературната ни и научна мисъл, списанието е една трибуна на най-широките, демократично настроени кръгове на нашата интелигенция. В „Знание“ намират отглас най-наболелите и актуални въпроси на времето, отнасящи се до политическия и културния живот на страната. Предназначението му за младите читатели прави още по-ценна тази негова черта.

В последна сметка, за списанието трябва да съдим по това, доколко то е реализирало първоначалния замисъл на неговите създатели, до каква степен те са изпълнили предначертаните задачи. „Знание“ не е замислено като списание с определена политическа или естетическа платформа, неговите редактори и сътрудници нямат за цел да воюват за определени идейни позиции, да утвърждават определени тенденции в областта на литературата и изкуството въобще. Характерът на списанието е такъв, че от него не можем да очакваме особено силен момент на първооткривателство — нито в научния му, нито в литературния му раздел, но определено можем да кажем, че задачата, която редакторите са си поставили, е изпълнена, и то на едно високо, професионално равнище.

Антоанета Зоткова

АИ
БИБЛИОТЕКА

ИСКРА

Двуседмично политико-обществено и литературно списание. Излиза два пъти всеки месец с изключение на юли и август, под редакцията на Г. Баждаров (ред.-стоп. и отг.), Б. Мончев, А. Разбойников, Ст. Симеонов и К. Пърличев. Солун, печ. К. Г. Самарджиев. 8°. Ц. 2 гр. зл., год. аб. 35 гроша.

1 1— 15 1 дек. 1911 — 15 септ. 1912

Списанието е орган на българската политическа мисъл в Солун. След младотурската революция през 1908 г. македонското население основава легални политически групи за отстояване на правата си. Тези политически групи са Българските конституционни клубове, които целят да коригират рискования революционен метод на действие и да нормализират положението на българите в Македония. Младотурската власт не остава вярна на оповестените свободи и през 1909 г. тези клубове са разтурени, а вестникът им — „Отечество“ — спрян, „за да останат да пазят духа на българщината само излизащите в Солун вестници, списание „Искра“ и цариградският вестник „Вести“. Други сили се дръпнаха по утъпканите пътища на революционната акция, за да стигнат до атентатите в Щип и Кочани.“[1]

Целта на списанието е да се включи в усилията на македонските българи за разумна преценка на политическата и обществената ситуация в Македония, за да се осигурят благоприятни условия за културно-стопанско развитие и напредък. „Искра“ унаследява демократичните разбирания на периодичния печат до 1911 г., предназначен за българското население от македонския край в пределите на Османската империя — сп. „Книжици за прочит“ (Солун, 1889–1894), под редакцията на Антон Страшимиров, и сп. „Културно единство“ (Двуседмичен обществено-литературен журнал, Солун (1908— 1909)), — и ратува за културното изравняване между българското население от онзи край и населението на свободна България.

В програмната си статия „Нашата задача“ (1) редакционният комитет излага принципите, методите и мотивите за появата на списанието. Това са капиталните грешки на „днешните ковачи на имперските съдбини“, неправилното разглеждане на националния и на аграрния въпрос, които са „най-болното място на отоманския държавен организъм“, проблемите, които поставя църковно-училищното управление и просветното дело, защото тяхното разрешаване косвено подпомага разширяването на културната полуавтономия на Македония, а следователно приближава разрешаването на националния въпрос. Задачата на списанието е обобщена в края на статията — „да изтъкнем при какви политически и социални условия ще бъде възможно сво-

[1] Симеонов, Ст. Из борбите на македонските българи. — Македонски преглед, 12, 1940, № 1.

бодното развитие на всяка народност, а следователно и на всеки индивид, в Отоманската империя и как по-целесъобразно да използва нашият народ тези малки права, с които разполага, за своя културен напредък".

„Искра" прекратява своя организационен живот поради обявяването на Балканската война, а Баждаров, Симеонов, Разбойников и П. Шатев (отг. ред.) започват да издават в Солун в. „Българин" (5 септ. — 1 дек. 1912), засягащ отново проблемите на Македония и присъединяването ѝ към България.

Така очертани, изходните позиции на редакторите дооформят насоката и структурата на „Искра". Избирайки метода на еволюционната борба, то изцяло приема облика на едно обществено-политическо издание, което воюва с легални средства за придобивки на македонските българи в културно-стопанската им дейност, изразена в борбата на църквата, училищата и стопанските институти. Аргументирани и актуални са всички поместени политически статии. Революционният патос на предишното десетилетие (1900—1910) е отшумял и е оставил своите кървави уроци, за да направи редакторите и сътрудниците по-обективни, по-трезви към рисковете на революционната борба.

Очертават се няколко основни социалнополитически явления, които се разискват по страниците на списанието — Георги Баждаров, „Политическата еволюция на комитета „Обединение и напредък" (1); А. Разбойников, „Чифлигарството в Македония и Одринско" (1, 2, 4, 10, 14); Б. Мончев, „Българската Екзархия — национална църква" (1) и „Мирският съвет при Българската Екзархия" (2, 3); К. Пърличев, „Рене Пион за Балканската конфедерация" (2, 3); К. Димитров, „Поглед върху финансовата политика на Млада Турция" (3, 4) и „Монетното дело в Турция" (10— 12); Д. Кандиларов, „Съдоустройството в Отоманската империя" (12— 14); Н. И. Милев, „Упадък на турската раса" (12— 13) и Стоян Симеонов, „Нашата училищна система" (15).

Политически статии в списанието отпечатват и д-р Вл. Борилков, Д. П. Пандов, Г. Томов, Н. Хърлев, Ст. М. Разбойников, Вл. П. А-ев, д-р С. Т., Н. Р. Вукичевич. Постоянни рубрики са „Вътрешна и външна хроника", „Книгопис" и „Рецензии". Първите две рубрики поставят проблеми на вътрешното управление на Османската империя и международното положение, отношенията на Турция с европейските държави, резултат на вътрешното състояние на империята, още повече, че тя е разноплеменна държава и „заобиколена с претенденти за наследство" — „Нашата задача" (1). Вътрешната хроника се занимава с въпроси от следния характер — „Клане в Щип", „Програма на партията „Свобода и споразумение" (1), „Чл. 35 на Конституцията", „Положението в Албания", „Критският въпрос" (2), „Разтуряне на Камарата" (4), „Изборната борба обявена" (5), „Българите и законодателните избори" (6), „Изборни беззакония" (7), „Накъде отиваме?", „Изгледи за мир" (9), „150 г. от Паисиевата история", „Нов закон за вилаетите" (11), „Битолските събития" (14). Съобщенията са във вид на бележки, репортажи, кореспонденции и информации, но редакцията не заема открита позиция спрямо тези събития. Външната хроника също само информира за отношението на Турция към великите сили, за претенциите на европейските държави към балканските народи, за проблемите от политически и социален характер във Франция, Англия, Русия, Германия, Италия и Австро-Унгария, без да се задълбочават в механизмите, които определят тези дипломатически ходове. В рубриката „Книгопис" с подробни анотации се представят книги с политическо съдържание, разглеждащи младотурския режим („Данъчните отношения в Турция", дисертация на Никола Чилов, на немски език, (9); „La jeune Turquie et la révolution", A. Sarrou, (11); „Емиграционният въпрос", д-р С. Табаков, (3) и др.), или събитията около българската

независимост — предимствата и неудобствата от нея в международно отношение — „Actualites Balkaniques, A. C. Drandar (7), а според анотацията на Ст. Стоименов книгата на А. Башмаков „Monténégro et le pays des Gueques“ (6) е пътепис за неговото двадесетдневно пътуване в Северна Албания. Литературни съобщения в тази рубрика почти липсват с изключение на това за излязлата от печат книга на Г. Ив. Шумков „Волни мотиви“ (разкази), 1911, Ямбол (10).

Този по-подробен преглед на политическата линия на списанието се наложи, защото тя определя физиономията му. „Искра“ е преди всичко политическо издание, литературните материали — оскъдни и предимно преводни — не променят облика му.

Стихове и оригинална белетристика не са поместени. Прозаичната продукция е изцяло преводна. Ориентацията на списанието е предимно към произведения от руската класическа литература с изключение на един разказ на А. Белтрамелли. Д. С. Зографов превежда „Хамелеон“ на А. П. Чехов (9). Появата на този ранен Чехов разказ на страниците на „Искра“ подчертава насоката на неговите търсения и формите на неговата борба, а преводачът косвено критикува проявите на хамелеонщина в българските нрави. Воювайки за висока нравственост и гражданска отговорност, списанието се стреми да изпълни обществената си функция като пазител на духа на българщината и е вероятно едно такова тълкуване на поместения разказ, представящо гражданските тежнения на българската интелигенция в Македония.

Пак във връзка с етичните проблеми на времето е и публикуваният разказ от В. М. Гаршин „Сигнал“ (15), преведен от Д. П. П-в. Той разкрива трагедията на личността в условията на несправедливо социално устройство на обществото, обезправеността на „малкия човек“ и моралните проблеми, които поражда стихийният едноличен бунт. Разказът носи богато емоционално и философско съдържание и действието тече при високо драматично напрежение. Чувството за социално зло е крайно изострено у героя, който поема пътя на личното недоволство срещу системата, но пред смъртта на невинни хора като следствие от този бунт, хуманността надделява. Този разказ отразява оттеглянето на Гаршин от народническите методи на революционна борба и увлечението му по философията на Толстой (1887 г.). Теорията за „несъпротивление на злото с насилие“ отговаря и на разбиранията на редакционния комитет на „Искра“ за временния характер на революционните акции. Твърде вероятно е под криптонима Д. П. П-в да е помествал Д. П. Пандов, автор на политически статии по страниците на списанието.

Поместен е и преведеният разказ от А. И. Куприн „Демир-Кая (източна легенда)“ (12). Като библейско сказание се разкрива съдбата на разбойника Демир-Кая и след двадесет години живот за доброто на другите той получил изкупление, но не заради покаяние, а за смъртта на един предател. Този библейски мотив — за разцъфналата мъртва главня — битуващ и в народното творчество, е често срещан и в художествената литература. Може би близостта по сюжет с народната приказка (напр. „Кое е хаир“) и богатата възможност за асоциации са предизвикали интереса на списанието към този разказ.

Много по-директно идеята за измяната е внушена в разказа „Предател“ (13) от А. Белтрамелли, преведен пак от Д. П. П-в по руския превод на Е. Лазаревска. Наред с темата за предателството и възмездието се налага темата за високите критерии за нравственост и добро на бедния, смазан от жестоката действителност човек.

Към преводната продукция на списанието бихме могли да причислим и разказаното от капитан А. Сару за смъкването на Абдул Хамид (1) в превод на Стоян Симеонов.

Интересът на специалиста към списанието е предизвикан преди всичко обаче от оперативната критика в него, изразена главно чрез публикациите на Димитър С. Зографов. Още в заглавието на студията си, посветена на драмата на П. К. Яворов „В полите на Витоша“ (трагедия от П. К. Яворов)“ (6—8), Зографов правилно определя жанра на драмата и в изложението се налагат задълбочените му знания по теория на драмата, отличното познаване на законите за изграждане и разгръщане на драматическото действие, конфликт и ситуация. През 1911 г. Народният театър поставя драмата на Яворов и това представяне е повод за над 30 отзива в печата, отричащи драматургичния талант на поета (А. Страшимиров, Б. Пенев, Д. Кьорчев и др.) или утвърждаващи ги (В. Пундев, д-р М. Тихов, Л. Илиев и др.), но повечето от тях са повърхностни и теоретически неиздържани. Този факт още повече увеличава стойността на справедливата и обективна студия на Зографов. В увода си авторът проследява развитието на Яворов като поет и обръща внимание на искреността и пределната интимност на неговата лирика, в която „ни един образ, ни една мисъл са произволно или изкуствено вмъкнати между бронзовите и мраморни изваяния на този самотник — „певец на нощта“. Зографов открива в поезията на Яворов тържествени химни на любовта и страданието, ридания и мрачни акорди на една неразбрана и обезверена душа. Това заключение на автора се споделя и от съвременната ни критика, която обяснява резигнацията на поетовия дух и със социалното обезверяване, което довежда Яворов, по собствените му думи, до минаване „моста на декадентството“. Цялото творчество на Яворов е отражение на приливите и отливите на трагичния стремеж към „вяра“, „религия“, „идеал“ (поетически изрази на фактори от социално-патриотичен характер). При надмощие на песимизма Зографов отчита, че „индивидуализмът замести предишния му демократизъм“, а бихме допълнили към това — и след крушение на социалната и патриотична „вместимост“ на Яворов в обществото му. Отчитайки елементите на безверие в Яворовата поезия, духовният аристократизъм и социалната индиферентност на поета за този момент („равнодушие — да не река презрение — към злободневната пазарска вяра на живота“), Зографов обяснява доминиращата тема в Яворовата лирика — херметизация на лирическия герой в „мистично сливане на две пияни от любов души в една“. Авторът е уверен, че Яворов не се е „изчерпал“, а напротив, дава надежда тъкмо в бъдеще да развие таланта си в пълния му блясък и доказателство за това е появата на неговата драма. С тази трагедия Яворов се връща към реалиите на живота, към реализма и навреме реабилитира „същия онзи живот — суетен и досаден от гледище на песимиста-поет, но иначе толкова интересен и богат за реалиста-наблюдател на живота, към който доскоро Яворов се отнасяше с надменно пренебрежение“. Чрез драмата категорично се налага надмощието на будното гражданско съзнание на поета, цялостното му „обръщане“ към човека (не единствено към трагичния свят на Аз-а, а чрез него — към богатия и сложен свят на взаимоотношенията между другите). За Зографов проблемът на драмата е в противоречието между идеала и действителността и около този проблем се „върти“ цялото драматично действие, около него се групират действащи в трагедията лица, „чиито интереси, стремежи и страсти се преплитат и противопоставят по силата на взаимното си сродство или различие“.

За да се стигне до този извод, нужно е отлично познаване на изискванията на драматическото изкуство за единство и целенасоченост на драматичното действие, в което героите са изправени пред дилема, чието разрешаване е неизбежно и е от жизнено значение за тях, с измерение на екзистенциалност („да бъда или не?“). Героите разрешават тази дилема според обстоятелствата и според интимното си светоотношение, встъпвайки в конфликт, в който се пресичат „интереси, стремежи и страсти, по силата на взаимното си сродство или различие“. Зографов забелязва и максимално опростената фабула на драмата (факт, на който обръща внимание М. Арнаудов[2]), която е предпоставка за динамично действие с акцент върху развитието на характерите, разрешението на конфликтите и съдбата на героите. Драматичното действие е целенасочено и стремително тече към своята трагична развръзка, без да се усложнява ненужно, без недраматични и самоцелни епизоди. Зографов е убеден, че „В полите на Витоша“ е класическа трагедия, построена по общоприетите правила за драматическо изкуство, без да е епигон никому, защото Яворов е „подражавал на всички добри драматични поети, а най-добре на великия артист — живота“. М. Арнаудов също твърди, че „Яворов е писател с явно предпочитание за класическия канон на трагедията, в която перипетия след перипетия неизбежно водят към края; по силата на импулси отвън и отвътре, макар и неочаквано, всичко е дошло с необходимост“[3]. Яворовата трагедия получава заслужено признание на високохудожествено произведение, български влог в съкровищницата на европейската драматургия.

След подобни теоретични наблюдения върху общия строеж на драмата на Яворов, Зографов преминава към конкретния ѝ идейно-естетически анализ, като вещо разграничава драматичното като човешко състояние и драматургичното като похват за представяне на това състояние. Обръща внимание на ролята на експозицията в тази драма, отбелязва момента, в който действието формално започва да тече пред очите на публиката, отчита сценичния ефект на драматичния принцип за „очакване на главния герой“ и появяването му след като вече е характеризиран от другите действащи лица, и пр. От психологическо и нравоописателно гледище (а според автора Яворов е „безпощаден сатирик на българските довчерашни и днешни политически нрави“) първо действие е най-сполучливо. С вещина Зографов анализира действията в драмата, очертава значението им за разгръщане на конфликта, обяснява мястото им в развитието на фабулата, характеризира героите. Въпреки огромните достойнства на драмата, критикът справедливо отчита, че не докрай са издържани като трагически герои Мила и Христофоров. Смъртта на Мила е почти рефлекс и не е доказана като безусловна необходимост да умре, а Христофоров не се бори упорито да постигне целта си. Съвременната на Яворов действителност предлага предимно отрицателни типове, позитивният типаж е все още неоформен и лишен от силен характер. Установил социалното контрапунктиране в трагедията, Зографов смело посочва истинския виновник за смъртта на Мила и Христофоров — цялата тази печална действителност, която е анонимният отговорник за безбройните жертви като тези двама нравствено чисти и романтични хора. Зографов е твърдо убеден в изгряващата звезда на драматургичния талант на Яворов. Интересът на списанието към тази дра-

[2] А р н а у д о в, М. Избрани произведения в 2 т. Т. 1. С., 1978, с. 181.
[3] Пак там, с. 199.

ма, освен от нейните неоспорими художествени достойнства, е продиктуван вероятно и от личността на поета, жизнено свързан с националноосвободителните борби на българите в Македония. Критическата студия на Зографов е един от най-издържаните и задълбочени съвременни критически отзиви за драмата на Яворов „В полите на Витоша".

Обективността в оценката на съвременния на Зографов литературен процес се налага и от статията му „Защо няма поети и белетристи у нас?" (4). С болка, загриженост и с будно критическо око той търси причините за „мизерната" литературна продукция на българите в Турско. Отчита липсата на значителен талант и голямата изостаналост на населението в Македония спрямо културния живот в свободна България. След по-„старата" генерация културни дейци (Паисий, Н. Рилски, К. Миладинов, К. Шапкарев и др.) новата смяна е от „третостепенни" автори като Хр. Силянов, Вл. Попанастасов, Ал. Балабанов, Д. Молеров, Е. Спространов, Ал. Кипров, Л. Стоянов, Арс. Йовков и др. Тази оценка е твърде импулсивна и моментна. На автора липсва историческа дистанция, която да му позволи по-реалистичен поглед върху посочените автори.

За автора на статията географското и икономическото положение на различните български краища са фактори, които подпомагат или спъват културното им развитие. Градовете и селата около Стара планина поради стопанското си благосъстояние и „расовата си чистокръвност" стават люлка на всички най-значими български поети, писатели и обществени дейци, защото там се запазват чисти нравствените добродетели, нрави и семейни отношения. И днес не се отрича и не се пренебрегва мястото на природата в творчеството на тези автори. „Ботев и Вазов са немислими без Стара планина — твърди Зографов — както Лермонтовия „Демон" — без Кавказ или Байроновия Манфред — без Алпите", за да може логично авторът да продължи към диалектичното взаимодействие между среда и личност в реалните социално-обществени отношения, които раждат таланти навсякъде, но в Македония са все още в зародиш. Те ще се проявят и осъществят само тогава, когато възпроизведат в художествени форми реалните условия, сред които се развиват обществото и личността, и тези произведения ще имат стойност за читателя само ако разкрият психологията на съвременниците и правдиво и силно изразят техните стремежи.

Доброто равнище на Зографов като критик и теоретик изпъква при съпоставката на две статии, публикувани по случай 50 години от смъртта на братя Миладинови: Г. Баждаров: „Братя Константин и Димитър Миладинови" (3) и Зографов: „Заслугите на братя Миладинови за нашата книжнина" (3). Баждаров открива мястото на двамата братя във вековната борба на българите за социално равноправие и свободно културно развитие. Българският народ в границите на Отоманската империя няма възможност да продължи в нормален темп своето духовно израстване, изразявано в момента само в народната словесност. Принизеността на българите в социално отношение спира обогатяването на тяхната култура, а липсата ѝ от своя страна продължава за по-дълго време икономическото робство и политическото безправие. Затова и националното българско движение в Македония поглъща най-много жертви, първи между които са братя Миладинови, и историята на Българското възраждане „с право краси няколко свои страници с делата им".

Зографов подхожда от друга гледна точка към проблема — отпраща двамата българи в европейската плеяда радетели за истинска и трайна литература, която е естествен приемник и продължител на народното творчество. Той

отбелязва огромното духовно движение сред всички славянски народи, в Англия, Германия и Русия за събиране и изучаване творенията на фолклора и влиянието на народната поезия върху най-добрите национални поети от всички времена и от всички народи, влияние, което ги е спасявало от формализъм и от изхабени литературни вкусове и идеи. Грижата за съхранението на народната словесност е израз на осъзнатата истина, че законът за естественото обществено развитие предполага като неминуема изходна точка на народен напредък оформянето и извисяването на националното самосъзнание. Във фолклора е отразена „като в огледало колективната душа на народа — неговите схващания за природата и живота, неговите надежди и идеали, радости и жалби, най-сетне неговият наивен хумор и палавата му шеговитост". Отразила и еманирала народния опит и мъдрост, народната поезия има огромно значение за запазване и утвърждаване на самосъзнанието на една нация. Това са азбучните истини и на съвременната фолклористика. Докато статията на Баждаров е исторически преглед на борбата на българите за отстояване на фолклорни традиции, то статията на Зографов има преди всичко методологическо значение като научен подход към народното творчество.

На страниците на „Искра" са поместени два некролога — по случай смъртта на Хр. Г. Данов на 12. дек. 1911 г. (2) и за смъртта на Пенчо Славейков на 28 май 1912 г. (14). Докато първият е биографичен очерк и жалейка за „един от най-великите български просветители в ново време", то вторият по същество е критически очерк за Славейков като човек, лирик, естет и обществен деец. Авторът (Б. Нежданов — псевд. на Д. С. Зографов) поставя за мото думите на Иво Доля от „На острова на блажените" — „Когато ме загубите, само тогава ще ме намерите", с които очертава духовните граници на Славейковото присъствие в нашата култура и литература. Авторът вярно е доловил нежната и скръбна мечтателност, деликатната артистичност на Славейковата душа. Поетът също като А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, В. Юго и Х. Хайне се чувства пророк, водач на младите, жрец, който „бди и съзерцава". Анализирайки творчеството му (идилии, поеми, „Кървава песен"), Нежданов обобщава, че Славейков е предимно поет с епическа дарба, спокоен, естествен и обективен, като лиричното чувство открива перспектива сред хаоса на страданието да се открие една вечна хармония, тържеството на могъщия човешки дух. Славейковият слог не е мелодичен и гъвкав, но според автора по енергия, вътрешна дълбочина и картинност стои наред с Ботевия, а Славейков е „един от най-просветените и най-добрите синове на нашия народ ... винаги дълбоко свързан с народа по дух, стремежи и идеали".

„Искра" се оформя предимно като политическо списание с ясно очертана цел. То прави съпричастни македонските българи към съвременните обществено-политически и културно-просветни проблеми и без да призовава към революционна борба, дава своя принос за поддържане будно народното съзнание в тези български райони. Трезвост, актуалност и обективност са характерните физиономични белези на списанието. Поради отдалеченост от общия духовен живот в България, то и участието му в духовното и политическото движение на българската мисъл е по-слабо. Но колкото и да са строги, регионални и ограничени задачата и предназначението на списанието, то носи в себе си предразположение към всички демократични и хуманни тежнения на времето. Тогавашният сръбски консул в Солун, Балугджич, заявява, че ще бъде горд, ако в Сърбия съществува подобно политико-обществено списание с та-

към жив дух, сериозна документация и добросъвестна точност[4], а според очевидци, всяка книжка на списанието е обсъждана и тълкувана по групи от 20 — 30 човека[5].

„Искра“ целенасочено подбира материалите си, но кръгът на сътрудниците му е тесен и това намалява разнообразието на теми и гледни точки. Все пак „Искра“ открива за нашата литература критик като Д. С. Зографов. Списанието изпълнява своята обществена задача на „пазител на духа на българщината“ в навечерието на тежките за българския народ години 1912— 1918.

Керяна Даскалова

[4] Сборник Солун. Издание на възпитателите и възпитаниците от Солунските български гимназии. Солун, 1934, 254— 255.

[5] Пак там, 227— 259.

ЛИТЕРАТУРЕН ЛИСТ

Юношеско списание. Започва своето излизане в петнадесетодневни периоди. Ред.-стоп. Д. Семенов. Пловдив, печ. Македония. 8°. Год. аб. 4,80 лв.
1 1—2 1911

Пловдивското списание „Литературен лист“ е едно от първите младежки издания в България. Неговата поява е интересна преди всичко като факт, като свидетелство за творчески ентусиазъм сред българската младеж от времето преди войните. Оценено в контекста на литературния процес, изданието губи всякаква стойност: то е между онези скорозрейки на печатното слово, които преждевременно се отронват на литературната нива, без да произведат някакъв ефект; и все тъй бързо си отиват, без да оставят следа от своето съществуване. Поместените в двете книжки словесни опити от български автори, дори при необходимото в подобни случаи снизхождение, трудно могат да се причислят към художествената литература. А що се отнася до преводите — иначе все от известни и заслужаващи внимание европейски писатели, — те са така нескопосани в по-голямата си част, че се сливат с равнището на оригиналните текстове. В редица случаи даже читателят се колебае дали има пред себе си превод или оригинална творба, подписана с псевдоним. Още повече, че всичките произведения от български автори в изданието са подписани с псевдоними, между които има и някои на латиница.

Трябва да отбележим обаче, че самото издание не си поставя особени художествени задачи. Неговата скромна и благородна цел е: да предостави трибуна за изява на начинаещите литератори, като по този начин им даде стимули за по-нататъшно творчество. Или, както се казва в редакционната уводна статия „Към читателя“ (1), която по словесната си разточителност и посредственост е напълно в тон с „художествените“ произведения в списанието, то трябва „да даде простор на юношеското перо, ораница, гдето неговата мисъл да пусне плодоносните си зърна (...) и поле на състезание между обещаващите от тях“. Ръководейки се от мисълта, че не се знае от кой трън ще изскочи заекът, редакцията помества оригинални и преводни произведения, които в значителната си част не надхвърлят равнището на ученически литературни опити.

В жанрово отношение диапазонът не е голям: няколко стихотворения, няколко разкази, една импресия и една легенда.

Оригиналната поезия е представена с пет стихотворни произведения, четири от които са подписани с недешифрирани псевдоними и едно с инициали. Най-сполучливо е стихотворението на Г. Л. „Железни струни“. Издържано в стилистиката на символистичната поезия, с овладяна стихотворна техника, произведението на Г. Л. е остро социално, с бунтовен патос. Още в самото

начало лирическият герой отхвърля примирението и забравата, като пресъздава една мрачна действителност, в която господства злото:

Аз виждам: вредом сълзи, насилие,
че черна мисъл трови нашите мечти,
че чупят се — волно политнали криле,
че зъл, неведом дух тревожно ни гнети.

Тази по-абстрактна и всеобемаща картина постепенно се насища с конкретни социални детайли:

Аз виждам: в жалби майките вдовици
с дечица скитат без огнища и без път;
в бордеите мрачни отвърнати девици
без стид — за покрив, хляб, продават свойта плът.

Зад инициалите Г. Л. се крие талантлив и дръзновен млад поет, за чиято самоличност, а съответно и за по-нататъшното му творческо развитие, за съжаление, не можем да кажем нищо.

Както с изразните средства, така и с идейно-емоционалното си съдържание стихотворението на Fiozarén Cobal „Tramonto“ (2) и на Вертер „Тъга“ (2) са в лоното на модерния по онова време у нас символизъм, чието господство личи и в предпочитанията на преводачите от „Литературен лист“. Въпросните две лирически творби имат известни сполуки, за които е трудно да преценим доколко са плод на авторско дарование и доколко — резултат на адаптационна способност.

Някои находки в образно отношение има и стихотворението „Ураган“ на Камен-Роза (2), което също е в духа на символизма и използва много от лексикалните му шаблони. В ритмично отношение обаче то е значително по-грапаво и неловко от стихотворенията на Вертер и Fiozarén Cobal.

Опит, за съжаление несполучлив, за отклоняване от носталгично-песимистичната гама по посока на иронично-шеговития поглед към света е стихотворението на Някой „Калейдоскоп“ (1). Същият Някой се представя на страниците на „Литературен лист“ с още една, не по-обнадеждаваща творба — „Нощ“ (1), която жанрово може да бъде определена като импресия или стихотворение в проза.

Общото равнище на художествената проза от български автори в пловдивското младежко списание е чувствително по-ниско от това на поезията. Както разказите на Нелли „В пожълтялата есен“ (1) и „Златното теле“ (2), така и легендата на Apollo „Сърцето на поета“ (2) са книжни, маниерни и многословни.

В рубриката „Кореспонденция“, която присъства само в кн. 1 на „Литературен лист“, са поместени отзиви за публикуваните оригинални произведения. Рецензират се разказът на Нелли „В пожълтялата есен“ и импресията на Някой „Нощ“. Както „художествените“ текстове, така и отзивите за тях са на ученическо равнище и не заслужават внимание.

В раздела за преводна литература са включени едно стихотворение и шест разказа. Подборът и в седемте случая е уместен, но преводите в значителната си част не надхвърлят равнището на ученически езикови упражнения. Изключение правят преводите от немски език на А. Игнатиев. Неговият подпис на преводач срещаме под два разказа: „Магьосникът“ (1) на Леон Бернер и „Легло №28“ (2) на Хуго фон Виндишгрец.

Преводите от френски език, подписани с псевдонимите Николай и Не-Мил, могат да представляват интерес само от едно гледище — с подбора на превежданите творби. Те свидетелстват за повишен интерес към френския романтизъм и особено към френския символизъм. Единственото преводно стихотворение е от А. де Мюсе — „На една звезда“ (1). Българската адаптация на Не-Мил е буквална, без чувство за стихотворен ритъм. Николай е превел два разказа от френския символист Вилйе дьо Лил Адам — „Царица Изабо“ (1) и „Най-хубавата любов“ (2). С посредничеството на руския език е представен още един френски символист — Ж. Роденбах, чийто разказ „Неизвестната“ (1) е преведен от Санчо. Към тези недешифрирани псевдоними на преводачи се причислява още един: Dupit, който откриваме под една част от разказа на полския модернист Ст. Пшибишевски „В часът на чудесата“ (2).

„Литературен лист“ е издание, списвано от ученици и поради специфичния си характер не може да мери ръст с авторитетните литературни издания у нас в началото на века. То няма амбицията да се съпоставя с най-добрите постижения на българската литература от онова време и не в този план трябва да дирим неговото значение. Скромната му мисия е да открие и поощри някои млади, едва начеващи своята дейност литературни дарования. Трябва да признаем, че между сътрудниците на списанието има някои автори, предимно поети, които вдъхват известни надежди. Това са лирите Г. Л., Вертер, Fiozarén Cobal и преводачът А. Игнатиев. За съжаление, поне засега, не можахме да попаднем на следа, която да ни подскаже кой се крие зад тези псевдоними и особено зад инициалите Г. Л. и дали първите стъпки в „Литературен лист“ на тези автори са се оказали начало на плодоносен път в литературното поприще.

Макар да заема периферно място, макар да е съвсем краткотрайно и епизодично, пловдивското юношеско списание внася известни нюанси в картината на българския литературен живот от началото на второто десетилетие на нашия век. То по свой начин свидетелства за преобладаващия духовен климат, за настроенията сред младата интелигенция, за литературните моди. Показателно е, че както в преводните, така и в оригиналните текстове, поместени на страниците на „Литературен лист“, личи доминиращата роля на символистичното направление. Някъде по-искрено и сполучливо, другаде съвсем книжно и маниерно, но носталгично-елегичните тонове и присъщите за символистичната поетика шаблони са си казали думата. Този факт е много интересен и показателен и оправдава съвременния литературно-исторически интерес към издание с определено ниска художествена стойност, каквото е „Литературен лист“.

Цветанка Атанасова

ЛИТЕРАТУРНА БЕСЕДА

Месечно списание за изящна литература, критика и библиография. Ред.-изд. Никола Василиев, Пловдив. Централна печ. — Пловдив, печ. Изгрев — Кюстендил и печ. Г. Йонов — Пловдив. 8°. Год. абонамент 4 лв., 1000 тираж.

1 1—10 ян. — дек. 1911

В рекламна бележка на корицата редакцията определя по следния начин жанровия обхват и идейната насоченост на изданието: „Литературна беседа" съдържа стихотворения, малки очерки и разкази, критични статии върху всички по-важни произведения на съвременната ни, предимно българска, художествена литература, рецензии и библиография. Списанието, чуждо за разните литературни групи и групички у нас, е орган на свободната литературна мисъл."

Подобно на сп. „Теменуга"*, издавано в София през 1909—1910 г. от Н. Килифаров, сп. „Литературна беседа" обединява творци, които не принадлежат към официалните литературни кръгове у нас в началото на века. Сътрудничеството на Иван Вазов в „Литературна беседа" има епизодичен характер и не е определящо за равнището на изданието. Във всеки случай то е в съзвучие с доминиращата в списанието естетическа насока — реалистичната. В художествено отношение „Литературна беседа" е сравнително по-традиционно отколкото „Теменуга", което въпреки еклектичния си характер клони повече към модернизма.

Съпоставката между „Литературна беседа" и „Теменуга" не е произволна, а характеризираща, тъй като между двете издания има редица показателни сходства. Както „Теменуга", така и „Литературна беседа" принадлежат към малкото по онова време чисто литературни списания. И двете имат кратък живот — като повечето от тогавашните издания спират поради финансови и технически затруднения. И двете не оставят трайна диря в литературното ни развитие, но поради сътрудничеството на редица слабо изследвани, незаслужено пренебрегвани автори, привличат вниманието на литературния историк. Ако представите за ръста на една литература се определят от нейните върхови постижения, то цялостната картина на литературния живот, със сложността и многообразието на господстващи, противдействащи и периферни течения, направления и литературни кръгове, с привличанията и отблъскванията между тях, не е възможно да бъде обрисувана без познаването на по-второстепенни литературни издания, каквито са „Теменуга" и „Литературна беседа", и на по-второстепенни, но не и бездарни писатели, каквито са повечето от печатащите в тях автори.

* Вж. статията за „Теменуга" в: Периодика и литература. Т. 3. С., 1994, 397—415.

В сравнение с „Теменуга“ „Литературна беседа“ прави впечатление с по-голяма взискателност спрямо оригиналните художествени произведения. В по-голямата си част те могат да бъдат окачествени като добри и задоволителни.

Списанията много си приличат по жанровия характер на публикуваните творби — и двете отдават предпочитание на кратките и предимно камерни жанрови форми: лирическата песен, пейзажното стихотворение, стихотворението в проза, краткия разказ, очерка (назован с случая скица), драматическия етюд. А погледът върху художественото равнище на представените три основни литературни рода налага още едно сходство между двете издания: както в „Теменуга“, така и в „Литературна беседа“ най-добре и в количествено, и в качествено отношение е представена лириката. Струва ми се, че това съвпадение никак не е случайно, а показателно — въпросните списания свидетелстват за развитието и взаимодействието на жанровете в българската литература от началото на XX в. Заемащи второстепенно място в литературния ни живот, те затвърждават впечатлението, което се налага от водещите по онова време периодични издания и от авторските книги: за разцвет и господстваща роля на българската лирика.

Добро впечатление и в двете списания оставя литературната критика. Тук няма да срещнем нито едно от големите имена на критици, играли ръководна роля в тогавашния ни литературен живот. Но неизвестните или малко известни автори на отзиви и рецензии изненадват със смели, безкомпромисни, сбито и артистично изречени преценки, респектират с неподозиран професионализъм.

„Литературна беседа“ далеч не е само трибуна за пренебрегвани от авторитетните издания литературни творци, а и орган за просвета на българската читателска публика. Неслучайно повечето от сътрудниците на списанието са учители. Макар никъде да не е афиширано, желанието на редактора-издател Никола Василиев да придаде културно-просветна мисия на списанието лесно може да бъде схванато от съдържанието на книжките: значителен дял в тях се пада на преводната литература и на вещо написани статии и очерци за чужди писатели и творби.

Както вече споменахме, измежду художествените жанрове в „Литературна беседа“ количествен превес има българската поезия. В списанието са представени общо 14 автори на стихотворни произведения, малцина между които бихме се осмелили да назовем поети. В повечето случаи имаме работа със стихотворни опити, не съвсем безуспешни, но все пак опити.

Жалко е, че към посредствените творби в мерена реч трябва да причислим единственото произведение на корифея на новобългарската литература Иван Вазов „Пролет иде!“ (4—5), с което той се представя като поет пред читателите на „Литературна беседа“. Мелодичният вазовски стих и ведрото настроение в случая не са в състояние да прикрият баналните поетични образи и елементарните рими от рода на: „минзохарче — другарче“, „теменужка — дружка“, „благатко — сладко“.

В „Литературна беседа“ с най-сериозно поетическо присъствие се откроява Никола Ракитин. Той е представен с една кратка лиро-епическа поема с библейски сюжет — „Легенда на нощта“ (1), и шест лирически стихотворения: „Капят листата“(2), „Блуждаят облачета, разпилени...“ (6—7), „Простори се светли разкриват...“ (6—7), „Как слънцето мило е в късната есен...“ (8—10), „Събуди се денят спокойно...“ (8—10) и „Прижуря над града горещо лято...“ (8—10).

„Легенда на нощта“ (1) не се отличава с особени качества, докато шестте стихотворения (без изключение) свидетелстват за поет с физиономия и с вече

овладян художествен изказ. И шестте лирически песни са типични за стила на Н. Ракитин. Те напълно съответстват на образа, с който поетът е останал да живее в историята на българската лирика. Става дума за пейзажни стихотворения, в които, въпреки конкретността на пейзажа, главна въздействена сила има настроението на лирическия субект. Природната картина има стойност и сама по себе си, но по-важното, преобладаващото в случая е впечатлението от нея и душевната нагласа на поета. Истина е, че всеки пейзаж, претворен от художник, е повече или по-малко субективен. Пейзажите на Ракитин са твърде субективни. Едва ли ще сгрешим, ако ги окачествим като импресионистични. Настроението, което внушават, е на душевна хармония, породена от единението на поета с природата. Безмълвният разговор между човека и естеството в тях прераства в някакво пантеистично сливане:

И струва ми се, че — в тревата
задрямал в мечтите си вече —
ме някой люлей, че реката
ме носи далече, далече...

(„Простори се светли разкриват...", 6—7)

Заслужават внимание трите лирически песни, обединени в цикъла „Есенни дни" (8—10): „Как слънцето мило е в късната есен...", „Събуди се денят спокойно..." и „Прижуря над града горещо лято..." Със своята непринуденост, с изисканата простота на поетическото внушение тези три стихотворения, а също и „Простори се светли разкриват...", се нареждат между постиженията на българската камерна лирика.

Освен Ракитин, който изпъква като най-безспорният измежду български лирици, печатали в „Литературна беседа", в поетичния дял на списанието се налага още едно име — Димитър Бабев. Този малко известен български поет се изявява в списанието на Н. Василиев с три лирически песни, обединени в цикъла „ Песни от север" (3): „Бури ли вилнеят и дъжд ли вали...", „Мъгли забулват голите равнини..." и „Есен". Писани в Брюксел през 1909 г. (стихотворенията са датирани), песните на Бабев са въплътили тягостното настроение от меланхолния пейзаж на Севера и копнежа по слънцето на Юга. В тях ще открием нещо от атмосферата на белгийския символизъм, от духа, царящ в творбите на Ибсен и Метерлинк. Но безспорното въздействие на западноевропейския символизъм не ни дава достатъчно основания да зачеркваме Бабев като поет, както е правено досега. Ръководейки се от подобна логика, ние би трябвало да отпишем поне половината от представителните творби в българската литература, включително много произведения на старата ни литература и на Възраждането. Трите „Песни" на Бабев, публикувани в „Литературна беседа", звучат искрено и самостоятелно и притежават силата на художественото внушение. Особено третата творба — „Есен" — е типично и при това сполучливо символистично стихотворение, което с пълно право може и трябва да влезе в неофициалната все още антология на българската символистична поезия:

ЕСЕН

Дъх на гроб разровен вред край мен:
мъртъвци, погребани с листата,
тихо, безнадеждно, болен ден,
болни нощи бродят по земята.

Тъжна песен някъде се пей
и замира с писък из тъмите,
дух злокобен гледа през мъглите
и зловещо и страшно се смей.

И понеже стана дума за българския символизъм, нека спомена за изявите на един друг представител на направлението — Иван Ст. Андрейчин, в „Литературна беседа". В списанието на Н. Василиев Андрейчин участва с две слаби, сантиментални лирически стихотворения — „На нашето дете" (1) и „Несвършен блян" (2), и с цикъла „Градина на милувките" (4—5), обединяващ осем стихотворения в проза. Тематиката на стихотворенията в проза, а най-вече подзаглавието на цикъла — „Мавританска касида от X век", свидетелстват за неоригиналния им характер. Тази свободна интерпретация на Андрейчин, която очевидно не е превод, се откроява с интересни образни внушения, лека самоирония, поднесена с мярка еротика и изразителна, сполучливо ритмизирана реч.

Не можем да кажем същото за „стихотворението в проза" на Евгения Марс „Пред морето" (3), което въпреки жанровото си определение е твърде далеч от поезията и представлява измъчена сантиментална творба.

Освен от Ив. Вазов, Н. Ракитин, Д. Бабев и Ив. Андрейчин, класическият стих е представен също от Цанко Церковски, Христо Борина, Иван Арнаудов, Бойчо Липовски, Васил Карагьозов, Владимир Коцев, Минко Неволин, както и от поетесите Люба (Георгиева) и Клара Б.

Ц. Церковски помества в „Литературна беседа" своята елегия „Погинала любов" (2), която въпреки стихотворната си сръчност, въпреки лекия и мелодичен стих не сполучва да постигне желания ефект — не вълнува.

Приблизително на същото художествено равнище, което може да бъде окачествено като средно, е и сонетът на Ив. Арнаудов „При изгрев слънце" (8—10), който по настроение е противоположен на стихотворението от Церковски. Там — резигнация и униние, а тук — ведро, оптимистично чувство.

Средно художествено равнище бележат и четирите стихотворения на Хр. Ц. Борина, с които той се представя пред читателите на „Литературна беседа". Това са: „Вяра" (1), „Бабички" (2), „На Елин Пелина" (4—5) и „Михайловски" (4—5). Най-искрено, най-изповедно, най-съответстващо на натюрела на Борина, затова и най-сполучливо е третото стихотворение — „На Елин Пелина".

Под псевдонима Бойчо Липовски редакторът на списанието Н. Василиев помества три стихотворения — „Мисъл" (6—7), „Есенна нощ е хладна, дъждовлива..." (8—10) и „И проси вече тя..." (8—10). Първото е умозрително, претенциозно, с формални несъвършенства. Малко по-сполучливи са другите две, написани в сонетна форма. Въпреки художествените си недостатъци те будят известно съучастие поради искреното чувство на поета.

Сантиментални и посредствени са двете стихотворни произведения на В. Карагьозов — „Тя" (1) и „Хубавицата" (4—5).

С претенции за философска проблематика, но неиздържани както идейно, така и по отношение на стихотворната техника, са „Трели" на В. Коцев (4—5).

Посредствено е и стихотворението на М. Неволин (Минко Савов Попов) „Моряк" (6—7).

Категорично слаби са стихотворенията на двете поетеси Клара Б.(?) — „Воин" (4—5), и Люба (вер. Люба Георгиева) — „На моето дете" (2) и „Песни" (3).

Българската художествена проза в „Литературна беседа“ е представена с кратки белетристични форми — 4 разказа, 2 „скици“ и една притча. Всичките произведения от този вид се движат около линията на посредствеността, с известни незначителни отклонения по-нагоре или по-надолу.

Сравнително най-задоволителни са разказите „Първа роза“ от Иван Кирилов (6—7) и „Лъжа“ от Стефан Руневски (8—10).

Както в повечето от белетристичните и драматургичните си опити, така и в разказа „Първа роза“, определен като „новелета“, Ив. Кирилов разчита повече на настроението, на символните внушения, отколкото на плътно изградени човешки образи. Скромното му място в историята на българската литература се основава не на белетристични и драматургични постижения (с каквито литературното му наследство не може да се похвали), а с опити за реформиране на съответните жанрове, по-конкретно — за тяхната лиризация. Редом с по-талантливия Петко Тодоров (с когото са и близки приятели) Ив. Кирилов се нарежда между пионерите на лирическия разказ и лирическата драма у нас, чиято поява е тясно свързана с доминиращата роля на лириката и с нахлуването на символизма в българската литература в началото на века. Разказът „Първа роза“ също свидетелства за споменатата насока.

Ст. Руневски, чиито белетристични изяви са в стила на критическия реализъм и социално ангажираната проза, в „Литературна беседа“ участва с един неоригинален като проблематика и несъвсем убедителен като художествено решение разказ — „Лъжа“ (8—10).

Освен със занимателния си сюжет, опиращ се върху неочаквани обрати и ефекта на изненадата, разказът на Евгения Марс „Забогатял“ (6—7) с нищо друго не би могъл да задържи вниманието на читателя. Авторката загатва някои социални и морални проблеми, но не сполучва да ги уплътни художествено. В повествованието ѝ има известна маниерност.

Маниерен, още по-безплодно демонстративен и по-безуспешен е разказът на Ана Карима „Мираж“ (4—5).

Не блестят с художествени качества и двете „скици“, отпечатани в „Литературна беседа“. „Подир слънцето“ на Ц. Минков (2) страда от преднамерена литературност, а „И то е сметка“ на Б. Липовски (3) отива в другата крайност — не съумява да преодолее и преосмисли документалната основа.

Кратката прозаична творба на Р. Йеретов „Поет и критик“ (8—10), която с еднакви основания бихме могли да определим както като притча, така и като стихотворение в проза (предпочетохме първото определение поради дидактичното съдържание), се отличава с простота и чувство за мярка, но поради доста директното си идейно внушение също не съумява да надскочи преобладаващото в списанието средно художествено равнище.

Драматургичните произведения в „Литературна беседа“ идват като че ли да потвърдят последното място на жанра в редицата на следосвобожденската ни литература. Въпреки внушителното име на Ив. Вазов списанието не съумява да ни вдъхне уважение към българската драма от началото на века. Навярно, защото в изданието не са представени действителните водачи на третия литературен род по онова време у нас — А. Страшимиров, П. Тодоров и П. Яворов.

Вазов, чиито драматургични творби в по-голямата си част са драматизации на белетристични произведения, на което се дължат и повечето от недостатъците им, се представя пред читателите на „Литературна беседа“ с кратък откъс от драмата „Казаларската царица“ (в случая заглавието е нечленувано: „Казаларска царица“) (8—10). Откъсът няма самостойно значение и не

се откроява нито с драматизъм, нито с енергичност на диалога, нито с някакви други драматургични достойнства.

Драматичният етюд на Б. Липовски „Гости“ (1), изграден фабулно върху банален любовен триъгълник, има и сериозни художествени недостатъци: изкуствено създадена ситуация, прекалена риторичност на диалога, анемични характери.

В списанието на Н. Василиев значителен дял имат литературоведските публикации. Те съставляват около една трета от всичките поместени материали. Тук се отнасят както литературнокритически текстове, включени в единствената постоянна за изданието рубрика: „Отзиви, рецензии, библиография“, така също проблемни статии, литературнокритически очерци, портрети и некролози за видни чужди писатели, обзори на излезли в чужбина литературоведски трудове.

Вече споменах, че повечето от отпечатаните в „Литературна беседа“ литературоведски произведения са на добро професионално равнище. С талантливо написани литературнокритически творби се изявяват Н. Ракитин, Христо Увалиев, Хр. Борина, Р. Бъчварова. Качества имат и някои отзиви на Н. Василиев, Васил Ставрев, А. Самуров (Ана Карима), Б. Образописов.

Една от изненадите, които крие сп. „Литературна беседа“, е убедителната изява на поета Н. Ракитин в областта на литературната критика. С неговия псевдоним са подписани три литературоведски произведения: статия-некролог за полската писателка Мария Конопницка (1), рецензия за П.-Славейковата антология „На острова на блажените“ (4—5) и рецензия за антологията на Д. Подвързачов и Д. Дебелянов (6—7). И в трите публикации Ракитин проявява самостоятелни, категорични възгледи за литературата, безкомпромисно и независимо мислене, аналитична способност и учение за лаконично и точно изразяване.

Краткият очерк за личността и творчеството на М. Конопницка (1) е написан със симпатия и уважение, но без излишно преклонение. Ракитин цени Конопницка предимно като поетеса, докато към нейните разкази и литературни критики е критично-снизходителен. Некрологът е сбит и съдържателен, емоционално и същевременно аналитично написан.

Подобно съжителство между уважение и критичност — белег на самочувствие и сигурност, откриваме и в рецензията за П.-Славейковата книга „На острова на блажените“ (4—5). Тук особено личи умението на литературния критик за синтез: в броени редове той е съумял да каже много неща. Можем да се съгласим или не с оценката на Ракитин, но не можем да не уважим смелостта и категоричността му, които винаги са поднесени с мярка и никога не прекрачват границата на добрия тон: „Антологията дава изгледи на широко замислена, ала непостигната мистификация — започва направо и без уговорки критикът. — Покрай образцови по художество и замисъл стихотворения в нея са поместени и такива, които по стил и по идея са твърде неиздържани и слаби.“ „... Мотивите са твърде еднообразни. Голяма част от поместените стихотворения представя досаден баласт — маниерно стихоплетство с разсъдъчен, рефлективен характер“ — продължава с критичните си, и трябва да признаем — в голяма степен основателни забележки Н. Ракитин. Според него „найценното в антологията са биографиите на „поетите, живели на острова на блажените“, „те са истински перли на тънко и капризно остроумие, на жива и примамлива духовност, безподобни сатири на нашия духовен и политически живот, на недъгавите страни на нашите нрави и поети“. Стилът на тези „биографии“ според Ракитин е нещо изключително за българската литература и може да бъде съпоставен само със стила на Алеко Константинов.

Съставената от Димитър Подвързачов и Димчо Дебелянов „Българска антология“ е обект на два отзива в „Литературна беседа“. Краткият отзив на Хр. Борина (2) окачествява направения от Подвързачов и Дебелянов подбор като несполучлив. Н. Ракитин е по-толерантен и по-аргументиран в критиката си за първата българска поетична антология (6—7). Той смята, че антологията „има това достойнство, че представя нашата поезия с всичките ѝ хубости и недостатъци“. Критичните му бележки са главно в две насоки: Първо, включени са прекалено голям брой млади поети, част от които „случайно са се опитвали или опитват в поезията“, и второ, някои от по-старите поети, като Ив. Вазов и К. Христов например, „не са представени с онези стихотворения, които са характеристични за техния поетически натюрел“.

Рецензията на Ракитин за „Българска антология“ надраства обхвата на литературнокритически отзив и се превръща в проблемна статия, в която в по-общ план се разглежда развитието на българската следосвобожденска поезия. Авторът излага свои възгледи за състоянието на следосвобожденската ни лирика, за пътищата, по които е вървяла и трябва да върви тя. Той е убеден в необходимостта от създаване на самобитна българска поезия, която да се опре на народното ни творчество. Ракитин смята чуждите влияния за пагубни: той е на мнение, че настъпилото в последно време оживление в литературата ни е свързано с „тенденцията на отчуждение от националния ни духовен живот“, която пък на свой ред се дължи на все по-голямото настъпление на преводната литература. „Това увлечение към произведенията на чуждите литератури, което безспорно създаде преводната литература, оказва гибелно влияние върху нашите писатели. То ги принуждава да черпят вдъхновение не от нашата действителност, а от чужди образци“ — пише Ракитин. Критикът е искрено разтревожен от факта, че не само младите писатели, но и такива „закрепнали в своята индивидуалност поети“ като П. К. Яворов и К. Христов постепенно „изгубват под себе си почвата, която отхранва истинското творчество“. Той не си прави илюзии, че е възможно да се противодейства на чуждите влияния, но същевременно е твърдо убеден, че „истински поет е оня, чрез когото се проявява духовният живот на неговия народ“.

Най-артистично, съдържателно и синтетично написаните литературнокритически текстове в „Литературна беседа“ принадлежат на малко известния критик Христо Увалиев. Неговият подпис (в повечето случаи съкратен: Хр. Ув.) откриваме под два литературнокритически очерка и три рецензии. Това са все кратки, но наситени с информация публикации, от които ни облъхва остроумна и богата на асоциации мисъл, школувала очевидно при френските майстори на словото. Прави впечатление значителната осведоменост на автора в областта на френската литература, с която са свързани и повечето от литературнокритическите му изяви в списанието.

С кратки литературнокритически очерци, които могат да бъдат наречени и „профили“, Хр. Увалиев представя на читателите на „Литературна беседа“ френския поет символист Жан Мореас (4—5) и френския писател, мислител, пътешественик, политически деец и славист Е. Мелхиор де Вогюе (8—10). При написването на тези очерци Увалиев несъмнено се е опрял на редица източници, но въпреки това ние нито за момент не възприемаме текстовете му като компилативни. Те са излети от една сплав, сътворени са със страст и със собствена позиция. А това вече е свидетелство за култура и за талант.

Хр. Увалиев е интересен и в отзивите си, особено в двата от тях (а те са всичко три) — за „Revue franco-bulgare“, № 1 и 2, „Philippople“, 1910—1911 (1) и за „Мозайка от знаменити съвременни романи“. Месечно списание. Год. II, кн. 1—4. Ред. г-ца С. Д. Юрукова, Пловдив (2).

Единствено по-скучноват е отзивът му за „Годишник на народната библиотека в гр. Пловдив“, 1910, съставен от Б. Дякович (8—10).

На страниците на „Литературна беседа“ като пропагандатор на френската литература се изявява също френският възпитаник Хр. Ц. Борина, който освен с преводи от френски и със свои оригинални стихове участва в списанието и със статия за живота и творчеството на швейцарския романист Едуард Род (1857—1910) — един от основоположниците на френския психологически безфабулен роман (2). Статията, очевидно с компилативен характер, е културно написана, без да блести с ония достойнства, които откриваме в публикациите на Увалиев. Хр. Борина е автор и на съвсем кратък отзив за антологията на Подвързачов и Дебелянов, за който вече стана дума.

Значителна част от литературоведските произведения в „Литературна беседа“ имат просветителски характер. Това е валидно и за публикациите на Р. Бъчварова, отнасящи се до представители на немската литература. Нейната статия „Трагизмът у Хебеля“ (2) предшества превода на първо действие от драмата „Юдит“ на немския писател Фридрих Хебел (1813—1863), а литературнокритическият ѝ очерк за немския белетрист Фридрих Шпилхаген (3) има за повод смъртта на писателя.

Просветителски цели преследват и статиите на К. Стоянов (Вълканов). Две от тях — „Анатол Леруа-Болиьо за Толстоя“ (3) и „Наука и религия“ (4—5), имат определено реферативен облик. По-самостоятелни, но до голяма степен също с обзорно-информативен характер са другите две статии на К. Стоянов: „Идеите на Джона Ръскина“ (1) и „Мохамеданският изток във френската трагедия от 17 и 18 век“ (6—7).

Просветителският импулс на списанието се поддържа дейно и от самия му редактор. Неговите преводи на творби от световната художествена и критическа класика са придружени с литературнокритически текстове, които (за разлика от публикациите на сътрудниците критици) невинаги са на професионално равнище. Най-несръчно, по даскалски, а дори и по ученически е написана статията „Есхил и неговата трагедия „Прикованият Прометей“ (2). На по-добро равнище е статията на Н. Василиев за В. Г. Белински (4—5) по случай 100-годишнината от рождението на руския критик. Обзорно-информативен облик има статията „В памет на Л. Н. Толстой“ (1). Информативна, с известни оценъчни моменти е и статията на Василиев за Юбилейния всеславянски журналистически конгрес (8—10), състоял се през 1911 г. в Белград, в който редакторът на „Литературна беседа“ е участвал.

Повече внимание заслужават отзивите на Н. Василиев. Редакторът на „Литературна беседа“ оценява като значително явление в българския книжовен живот превода на Г. А. Миндов и Д. Подвързачов на безсмъртната „поема“ на Гогол „Похожденията на Чичикова или мъртвите души“ (6—7). Друго книжовно събитие, но с отрицателна стойност, на което Василиев откликва, е „Славянска анатология“, съставена от Стилиян Чилингиров. В своя отзив (2) Б. Липовски е категоричен, че „Славянската антология на Чилингирова е една нескопосна работа“. Неговата критика на подбора и качеството на преводите е обоснована с анализи и подкрепена с показателни извадки от сборника.

Статията на Н. Василиев „Няколко мисли върху новата българска литература“ (3), противно на очакванията, засяга не въпроси из специфично художествената сфера, а някои проблеми, свързани със социалното и моралното битие на тогавашния български писател, с взаимоотношенията в литературните среди.

В лоното на най-оперативния литературнокритически жанр — отзива, се изявяват В. Ставрев, А. Самуров (Ана Карима), Ст. Руневски и Б. Образопи-

сов. На страниците на „Литературна беседа“ и четиримата автори не се отличават с особено критическо дарование, но техните отзиви сполучливо изпълняват предназначението си — да ориентират читателите на пловдивското списание за съдържанието и качествата на новоизлезли книги.

В отзива за А.-Страшимировата книга „Песен на песните“ (1910), в която са включени разказите „Сура Бир Байрактар“, „Лалата и шахът“, „Рамаданбегови сараи“ и драматичната поема „Песен на песните“, В. Ставрев (2) проявява верен естетически усет и оценява положително не само „добре обрисуваните характери“ и „романтичността на фабулата“, но и „чудно образния“, породен от народната ни поезия език, който според критика „говори твърде много срещу създалия се у нас предразсъдък за „нетърпимия език“ на Страшимирова“.

Прикрита зад псевдонима А. Самуров, писателката Ана Карима критикува повестта на Венеамин „Цветя из снежната пролет“ (3).

Б. Образописов прави подробен анализ на драмата „Из стръмнините“ от Ив. Кирилов (4—5). Критикът вярно е доловил недостатъците на Кирилов като драматург — склонност към описателност, недостиг на драматизъм, анемичност на конфликтите. „Тука ние имаме работа с една действително майсторски диалогизирана, но не и драматизирана повест“ — пише Образописов за „Из стръмнините“, а тази оценка е валидна и за другите драматургични опити на Ив. Кирилов. Рецензентът несъмнено е прав, но той излиза от строги, канонични представи, които не прилягат за новия тип драма, който прави плахи и несигурни стъпки у нас в началото на XX в. Опитите на Ив. Кирилов за модернизиране на българската драма не са между сполучливите, но той има свой, макар и съвсем скромен влог в това направление. Новите търсения на Кирилов са останали извън взора на строгия, прекалено педантичен и прекалено обстоятелствен критик от „Литературна беседа“.

Б. Образописов е автор и на информативен отзив за кн. 3 и 4 на „Bulgara esperanto-biblioteko“ под редакцията на Ив. Х. Кръстанов (6—7).

Единствената театрална рецензия в „Литературна беседа“ носи подписа на белетриста Ст. Руневски и се отнася за постановката на драмата „Децата на Ванюшина“ от С. Найденов в Народния театър. Отзивът има повече рекламна цел.

При подбора на преводни произведения редакторът на „Литературна беседа“ проявва добър вкус, но не и системен подход. Предпочетени са творби предимно от съвременни автори, а една част от публикациите имат за повод кръгли годишнини или кончината на западноевропейски и славянски писатели. Както вече стана дума, повечето от преведените творби са съпроводени от очерци и статии, целящи да запознаят българския читател с живота и творчеството на съответния писател. Авторите на тези необходими предисловия най-често са и преводачи на последвалите ги художествени и литературоведски текстове. За някаква, макар и относителна пълнота, свързана с определена национална култура, автор или период, не може да се говори. Но подобно изискване едва ли е уместно спрямо едно толкова краткотрайно литературно издание.

Чуждата поезия е представена съвсем скромно, чрез три имена: А. Мюлентал, Жан Мореас и С. Я. Надсон.

Френският поет модернист Ж. Мореас, за когото читателите на „Литературна беседа“ научават доста неща от краткия, но съдържателен очерк на Хр. Увалиев, е представен със стихотворението „Не казвайте“ в превод на Хр. Борина (4—5). Нямаме възможност да съпоставим превода с оригинала, но той е направен с езиков и стихотворен усет.

От популярния в началото на века у нас руски поет Надсон в „Литературна беседа“ са публикувани две елегични стихотворения — „На спомените мои...“ и „Умря вече моята муза“ (8—10). Преводачът не е посочен, но вероятно това е редакторът на списанието Н. Василиев, комуто принадлежат немалко сполучливи преводи от руски.

Стихотворението в проза „Славата“ от А. Мюлентал (1), чийто български интерпретатор също е предпочел да остане анонимен (отново може да се предположи, че преводът е на Н. Василиев), е сантиментална творба без особени художествени качества.

Преводната проза на страниците на „Литературна беседа“ включва разказа „Госпожицата“ от швейцарския писател Ед. Род в превод на Хр. Борина (2—3), откъси от „Юношески тетрадки“ на Ернест Ренан в превод на П. Търнев (4—5) и разказа „Михалаки терзията“ на сръбската писателка Елена И. Димитриевич, преведен от П. Недков (8—10). Като изключим разказа на Ел. Димитриевич, който е многословен, битоописателен и сладникав, другите две прозаични творби имат всички качества, за да бъдат преведени, и представят в добра светлина френскоезичната литература.

В областта на преводната драматургия „Литературна беседа“ предлага на своите читатели образци както от древната, така и от съвременната класика. Редакторът на списанието Б. Липовски запознава българските читатели с древногръцкия трагик Есхил. Неговият стихотворен превод на „Прикованият Прометей“ (4—5), направен чрез руски (по Епалрот), е много грижлив по отношение на езика и ритъма и със своите поетически достойнства компенсира неизбежните отдалечавания от оригинала.

„Литературна беседа“ запознава своите читатели и с двама немски драматурзи — Фридрих Хебел и Херман Зудерман. Популярният в началото на века у нас германски модернист Х. Зудерман е представен в списанието с комедията „Принцеса“ (6—7) — една изцяло неоромантична по дух творба. Преводачът на комедията не е подписан.

Анонимен е останал преводачът и на „Холофернест“ (Действие първо из „Юдит“ на Фридрих Хебел), но може да се предположи, че интерпретацията принадлежи на Р. Бъчварова, която е авторка на литературнокритическа статия за Хебел.

От полската писателка М. Конопницка, за чийто жизнен и творчески път читателите на „Литературна беседа“ вече са осведомени чрез очерка-некролог на Н. Ракитин, е преведена драмата „Прометей и Сизиф“ (8—10). Това е модерна драматургична творба, в която конфликтите имат изключително интелектуален характер. Действието е заменено с напрежение между противоположни философски идеи, в чието диалектическо единство и противодействие авторката търси истината за смисъла на човешкото съществуване. „Прометей и Сизиф“ е по-скоро голяма философска поема в диалогична форма, отколкото драма. Преводатъч не е означен.

Картината на преводите в „Литературна беседа“ се допълва от четири литературоведски произведения; две от руски и две от френски автори.

Руската литературнокритическа школа е представена чрез две образцови творби: студията на В. Белински „Борис Годунов“ (8—10) и очерка на Ю. Айхенвалд „Достоевски“ (6—7). И двата превода не са подписани, но вероятно са направени от редактора на списанието, който е автор и на юбилейна статия за Белински (4—5).

Читателите на „Литературна беседа“ се запознават с френския славист Е. Мелхиор де Вогюе не само чрез очерка на Хр. Увалиев, но и чрез негов текст: Елисавета Врачева е превела последната, заключителна глава от книга-

та на Вогюе „Руският роман“ (8—10). Очеркът, онасловен „Общ поглед върху руската литература“, въвежда българския читател в типичния за френската литературнокритическа школа есеистичен стил.

Известна представа за френската литературоведска книжнина дава и студията на Жозеф Текст „Литературната хегемония на Франция“ (4—5) — откъс от книгата му „Етюди по европейска литература“, 1898. Преводачът не е подписан.

Както повечето литературни издания у нас след Освобождението „Литературна беседа“ има еклектичен характер. Редакцията дори не се опитва да очертае някаква по-определена естетическа програма. Но от характера на публикуваните в списанието художествени и критически произведения може да се заключи, че то се придържа към реализма в литературата.

Обликът на изданието се създава от второстепенни български писатели, които нямат водеща роля в литературния процес и представляват интерес изключително за литературния историк. Измежду тях може би единствен Н. Ракитин не е загубил привлекателността си като лирик и за съвременния читател. Както вече отбелязахме, присъствието на Вазов на страниците на „Литературна беседа“ не играе съществена роля за нейния облик, нито за естетическото ѝ равнище, тъй като поместените творби са значително под равнището на образцовите Вазови произведения.

Литературноисторически интерес представляват българските литературнокритически текстове. Имам предвид не само съдържащата се в тях оценка за някои излезли по онова време книги (като „На острова на блажените“ на П. П. Славейков, „Българска антология“ на Подвързачов и Дебелянов и др.), но и талантливото критическо присъствие на двама малко известни наши литературоведи — поета Н. Ракитин и критика Хр. Увалиев.

„Литературна беседа“ не е между изданията, които имат авангардна роля в литературния живот, които проправят път за дадено направление, поколение или група. То е трибуна за писатели, които не принадлежат към господстващите по онова време литературни кръгове и не са обединени от обща идея — естетическа, нравствена, философска или гражданска. Необвързаността на списанието с политическите борби в България в началото на века е несъмнено достойнство.

Потърсим ли ролята на „Литературна беседа“ в българския литературен живот от второто десетилетие на XX в., можем да я определим като културнопросветна. Списанието придобива значение на толкова с оглед развитието на литературния процес у нас (макар че и в това отношение има скромен влог: дава поле за изява на редица писатели), колкото в контекста на културния живот у нас в началото на века. То способства за естетическото възпитаване на българските читатели, за обогатяване на литературната им култура. То ги запознава с редица имена и творби на западноевропейски и славянски литератури; предлага им четиво от български писатели, което, макар да не е образцово, но е задоволително. Изданието се е предпазило от пошлост и булевардност. Интересно списвано, то не флиртува с всякакъв род публика, а поддържа едно добро равнище.

„Литературна беседа“ е между онези периферни и краткотрайни периодични издания, които не въздействат върху хода на литературното развитие, но без които литературният живот у нас щеше да бъде много по-беден.

Цветанка Атанасова

МИР

Седмична литературно-обществена прибавка.

1 (3229) — 46 (3485) (1911—1912) с двойна номерация: самостоятелна и на в. „Мир“. С отделна номерация продължава до брой 3657 (1912).

От 43 Седмично литературно-обществено издание.

Специално издание за Чехословакия, 24 стр. към бр. 9151 (1931); извънредно издание 10 февр. 1914: „Кои са виновниците за катастрофата?“

Началото на века е период, в който се активизират литературно-обществените списания и техните модифицирани подзаглавки: месечни прегледи и седмични прибавки[1]. Всички те, разнообразни по идейна насоченост и по жанрово-стилови особености, са място за изява на много от утвърдените или начеващи български автори и за запознаване с образци на световната литература.

В историята на българската периодика в. „Мир“ е издание с петдесетгодишен живот (22 септ. 1894 — 30 дек. 1944 г.) — отразява социалната психика на деловия буржоа, който заема вече своето място в нашия обществено-стопански живот. Правителствен или опозиционен, вестникът е официален орган на Народната („народняшката“) партия. Това определя основния характер на поместените в него материали: открито консервативен, но и подчертано русофилски. В политическия всекидневник винаги се отделя място и за литературни заглавия от „чист вид“ — преводни и български, — те са предимно развлекателно четиво. От пролетта на 1911 г. към „Мир“ започва да излиза литературно-обществена прибавка (наречена след време „издание“), която просъществува до есента на 1912 г. Обособената прибавка е с мозаечна структура, която изобилства с преводи. Различни по своите качества, те хаотично внасят новото от разнонационални идейно-жанрови литературни промени, обогатявайки контекста на нашата литература.

Сред останалите специализирани литературни издания „Мир“[2] преследва просветителски и популяризаторски цели, с които помага за развитието на естетическия вкус у читателя. Обликът му се характеризира с монотонно оформление, открояват се общи констатации за твърде разнородни факти в литературния процес, както и усилия за повърхностна реклама на автори и заглавия. Едва на 1 април 1912 г. се появява ориентировъчна редакционна статия: „За да дадем на читателите, вън от политическите си статии, отзиви и новини, и четиво от по-общ характер, ние създадохме специално седмично литературно-обществено издание на в. „Мир“, което до 1 ян. тая година излизаше като при-

[1] Вж. Богданов, Ив. Българската литературна периодика. С., 1972, 116—141.

[2] За улеснение в изложението прибавката ще бъде наричана накратко „Мир“.

бавка на вестника, а от тая дата насам излиза като негов съботашен брой.“ Тя напомня програма, но още от следващия абзац я опровергава: „Ние не излязохме с никаква програма и с никакви задължения пред своите читатели.“ Редакторите се ръководят от желанието си да предоставят четиво, съвсем неутрално в политическо отношение и да го дадат отделно, „а не примесено из другия материал, както подобно на четиво у нас се е давало от други вестници“ (18, 52).

Това е матрицата, която се запълва с произведения от автори, чийто подбор е често случаен; той се определя не от действителни литературни стойности, а от приятелски предразположения на редакцията. Така например М. Палеолог (M. Paleoloque), френски пълномощен министър в България, заема първа страница с откъс от повестта си „Въпрос за чест“ (17, 10). Мелодраматично очертаният любовен триъгълник едва ли представя най-добре френската литература, но това е българският реверанс към висшия чиновник. Във втората годишнина (18-а) на изданието материалите се прегрупират около един център — честване на известен български писател — и обичайният литературен портрет се придружава от познати на читателя творби.

Обществено-политическият фон в началото на века е категорично определен от д-р К. Кръстев още в 1907 г.: „В България няма граждани — истина, от която са проникнати всички ония, които трябва да считаме за творци и актьори в отвратителната трагикомедия, наречена български политически живот“[3]. Всяка партия се бори за приоритет и политическите кризи следват дисциплинирано една подир друга. А в „Мир“ становището е: „не че ние определяхме кой сътрудник какво да даде, а всеки такъв работеше при пълна свобода според своя вкус“ (18, 52). Редакторите не се поколебават и лишават с лека ръка читателите от съботната „наслада“ и „възпитателно“ въздействие, за да поместят речта на своя лидер Ив. Гешов пред III редовен събор на Народната партия (18, 65); на Ив. Пеев-Плачков пък е отделена цялата първа страница, посветена на политическия портрет на „Цар Фердинанд под микроскопа на крайната левица“. Двете големи фотографии на царя са фон на откровени политически декларации, неловко замаскирани зад цитирани възвеличавания от речта на Я. Сакъзов и дневниците на Народното събрание (18, 69). Едва ли само „слабите [материални] средства, които може да си позволи да отделя един политически вестник и особено един партиен орган“ (18, 52), са причина съобщението за превода на „Бай Ганьо“ на френски (от М. Георгиев и Ив. Ячершмид), с предговор от Луи Леже, да се появи в антрефилетата на редовния брой 3268. За стиховете на секретаря на Н. В. Ц. е запазено представително място. Не липсва и библиографска справка за „творчеството“ на дворцовия служител (17, 6).

Българският политически печат се грижи за развитието на литературния процес не така професионално както едно специализирано списание, но затова пък постоянно. Осведомителното начало в „Мир“ взема превес над размисъла и критическото отношение към явленията в литературния живот. Информационният преводен „бум“ се разраства. „Ден“ (1903—1923), „Свободно слово“ (1904—1912) са политически вестници, които също задържат своето внимание върху преводите[4]. Често произходът на някои автори остава неизяснен, тъй като по правило не се определя езикът, от който се превежда. Това води до заблуда и неточност при класифицирането на чуждоезичните творби, които се

[3] Кръстев, Кр. Стари и млади. С., 1907, с.5.
[4] Богданов, Ив. Цит. съч., с.125.

поместват във вестниците. „Мир“ отделя място за преводи главно от или чрез френски, руски и турски източници. Може да се види конгломерат от автори и неравностойни произведения: К. Силва и Л. Н. Толстой; А. П. Чехов и П. Лоти; М. Твен и Л. Клавел; Г. де Мопасан, Бл. Ибанес и А. Павдан. Статистиката е точна: натежава делът на преводите по отношение на оригиналите и броят им варира от шест-седем (17, 10) до два (18, 43). Предвоенните години влияят върху малко аморфните литературни форми в нашия културен живот: долавя се задъханост да се „навакса“ всяко изоставане от световните идейно-стилови тенденции. Към края на първото десетилетие на века увлеченията по индивидуализма и модернизма отчасти утихват, но навсякъде се забелязва тяхното влияние ту в меки и стандартни форми, ту в резки и недокрай обмислени прояви. Времето на индивидуалистите и силните прославени личности слага печат върху художественото мислене, макар че оставя впечатление за пъстрота. Като в шарена броеница са подредени преводите, тук-таме са сгушени скици (обичана форма) от Ана Карима и Моско Москов, малки стихотворни форми или студии за еманципираната българка-войвода в нашите народни песни. Редакторите таят желание за отчетливо разпределяне на материала: „на пръв план белетристични трудове, оригинални и преводни, очерки от социално-икономичен характер; на новости из науката и живота и на библиографски бележки“ (18, 52). Понякога за тачения от „Мир“ Г. Николов се отрежда централно място, но като цяло оформянето на първа страница е подсилено с разказ или литературен обзор. Иван Г. Данчов със завидна осведоменост прави своите подбори и представя двадесет и девет френски, скандинавски, унгарски и дори азиатски автори. Иван Арнаудов съставя малки поетични антологии и ги придружава с икономично стъкмени обзори върху съответната национална литература. Във втората годишнина на станалото вече „издание“ „Мир“, Димитър Бабев поддържа рубриката „Литературни портрети“ и в девет последователни броя на вестника представя популярни български поети и белетристи. Всеки портрет се подчинява на възприетата от него схема: биографични данни, бележки за майсторско умение на автора и размисли върху една представителна (според критика) творба. Бабев се стреми към известна системност и методичност в литературния анализ, но трудно се приближава до анализа на явленията, тъй като почти не рискува с категорични изводи и заключения. За тази годишнина (18-а) на вестника може определено да се каже, че е година на български автори — наред с продуктивната А. Карима, останалите литературни портрети са придружени винаги с познатите на читателя произведения. „Мир“ не публикува оригинални работи дори и от най-изявените български автори. Сътрудничеството на Иван Вазов, Тодор Влайков, Стоян Михайловски, Петко Ю. Тодоров, Пенчо П. Славейков, Пейо К. Яворов, Цанко Церковски, Иван Ст. Андрейчин е отбелязано с препечатани стихове и разкази, писани значително по-рано[5].

Категоричната декларация: „С даването на белетристични трудове ние не сме гонили някаква особена литературна цел; не сме се домогвали нито школа да създадем, нито да въздействуваме в каква да е било посока върху развитието на нашата художествена литература“ (18, 52) отнема възможността за подетайлно изследване на литературния материал и затруднява определянето на мястото на „Мир“ в развитието на литературния процес у нас през периода 1911—1912 г. Господстващите идейни принципи в световната литература налагат определен стил, който директно се приема и наслагва върху литературата ни.

[5] Б а б е в, Д. Литературни портрети. — В: Мир, № 55, 59, 58, 74, 61, 76, 67, 63, 1912.

И тъй, прибавката не е достатъчно обвързана с художествената литература въпреки амбициите на нейните съставители. Поезията е жанр, който реагира своевременно и пряко на промените в действителността. Какво се наблюдава в „Мир“? По страниците му се прокрадва само патриотична насоченост, но тя е защитена твърде бледо. Българските поети са представени с кратки акварели, елегии, сонети, миниатюри и дълги поеми. Ив. Вазов участва още в първия брой със стихотворението си „Дъб“ (17, 1). Следват „Крум“ (17, 3), „Орловото гнездо“ (17, 5), „Жажда“ (17, 38)[6]. През 18-а годишнина неговите стихове са дори датирани, което доказва, че името му е необходимо, за да се придаде солидност на прибавката. Ст. Михайловски, П. П. Славейков, Ц. Церковски, Ив. Ст. Андрейчин и П. К. Яворов също засвидетелстват участието си задочно — посветените им литературни портрети са илюстрирани с познати техни творби. Христо Цанков—Дерижан — в два броя, Христо Ц. Борина — в 4 броя (17; 35; 37; 43) и Иван Арнаудов — в седем броя, застъпват оригиналния поетичен принос в „Мир“ през изследваните две годишнини.

Преводите заемат широк национално-жанров обхват. Основната насока на времето е стремежът към по-голямо приобщаване с културните ценности на западната литература, руското влияние, което почти изцяло запълва пораншните десетилетия, започва да се кръстосва все повече със западното. Превеждат се повече писатели, с които живее Западна Европа по онова време, но без да изчезва интересът към по-старите. (Превеждат се някои класически произведения, например А. С. Пушкин е представен с „Евгений Онегин“ (17, 28) — превод на първите глави от поемата и няколко стихотворения.) Не са забравени и Т. Шевченко, М. Китлярски, В. Метлински (18, 64), А. Ашкерц в превод на Дерижан (18, 67); арменски и грузински поети (сред тях е Чавчавадзе) (17, 15). Йован Дучич е представен с „Драма“ (17, 12) в превод на Д. (Стилиян Чилингиров), а Станко Враз — с обширната плакатно-патриотична поема „Хърватинът пред отвореното небе“ (17, 28). Тя е преведена от Ст. Чилингиров. Дж. Байрон, Т. Мур, Р. Бърнс, А. де Мюсе, А. де Ламартин и В. Юго са представени с изящни сонети, които, групирани тематично, напомнят не само за „вечните теми“ в лириката, но и за качествата на преводите. Японските и арабските миниатюри присъстват на страниците на „Мир“ вероятно чрез френски източници (17, 19; 34). Подчертаният интерес към екзотичното, новото и непознатото води до обогатяване на българския поетичен език. Мотивите в поезията са природно-пейзажни, любовни и патриотични.

Белетристиката е съсредоточена в български и преводни творби. Ана Карима, Антон Страшимиров (17, 1), Владимир Бобошевски (17, 6; 8), Добри Ганчев (17, 4), Иван Халагински (17, 13), Моско Москов (17, 19; 21) застъпват късите форми на обичайните „драски“, импресии и миниатюри. Описателност, ограниченост в сюжетната схема, изобилие от подробности — всичко това живее в произведенията на упорито продуктивните белетристи. Избраните от тях форми изискват камерно тълкуване и детайлно разгъване на словото, но резултатите са подчертано директни. Основен мотив е мотивът за човека и действителността, но водещото у тези писатели е сюжетът и той измества психологическото осмисляне на авторовите наблюдения. Събития, които се превръщат в духовна атмосфера, почти няма. Преводите са разнообразни по отношение на имена и форми. Наред с разказите и повестите, място намират и откъси от романи, диалогични сцени и отделни отрязъци от модни за времето драматични автори. Л. Н. Толстой например се превежда чрез есперанто: „Кающият

[6] Стихотворенията са публикувани в „Под нашето небе“. С., 1900. „Жажда“ е от цикъла „В чужбина“, написан през периода 1888—1889 г.

се грешник“ (18, 47). Разказът е преведен още през 1894 г. в сп. „Извор“ от Хр. Г. И. със заглавие „Кающий се грешник“.

Преводната белетристика заема значителен дял в списването на литературни страници във всички периодични издания у нас през разглеждания период. Поместват се прозаични творби, които се отнасят към раздела „развлекателно четиво“. Интригата е сензационна, аксесоарите са задължително любовни — щастливи или трагични, — не липсва и напрежение при разгръщането на сюжета. Приносът на „Мир“ трябва да се дири във факта, че наред с имената на известни за времето си автори, оцеляват и такива, които продължават да имат свое място в световната литература. Четат се много повече ония писатели, с които живее Западна Европа по онова време: Х. Хауптман, Г. де Мопасан, М. Метерлинг, Б. Ибанес и др., но без да изчезва интересът към по-старите автори. Отбелязан е стремеж към опознаване на френски, белгийски, американски (М. Твен и Е. А. По), унгарски, испански, полски, руски, италиански, турски, скандинавски прозаици.

Обзорите и литературните портрети са подчертано информативни. Ив. Г. Данчов запознава със съвременната западна литература, а Д. Бабев — с български автори. Дискусиите в българския културен живот са разгорещени и темпераментни, но те (в отлика от политическите) не намират място върху страниците на „Мир“. В литературните портрети понякога се подсказват идеи за литературен напредък, за малко известни страни от художествения свят на твореца, но всичко е само щриховано. Рецензии се явяват епизодично: „Змейова сватба“ (17, 5) е отрицателен отзив за едноименната пиеса на П. Ю. Тодоров. Неговият автор А. Самуров (псевдоним на Ана Тодорова Велкова-Карима) не скрива своето пристрастие към темата, но забележките са дребнави и субективни. Художествените рецензии на Ив. Стефанов Енчев—Видю, са повече туристически впечатления или изреждане на факти, отколкото мотивирани авторови преценки за изследваното събитие. Единствената музикална рецензия за операта на Д. Х. Георгиев „Тахир беговица“, носи рекламен характер (17, 3). И сред литературно-художествените материали не липсват преводите: Z. Zoris, „За критиката“ (прев. А. В. Сурсин — псевд. на Атанас Василев Изворов) (18, 52); В. Воде, „Музиката в изкуството“ (18, 54) — отново в превод на Сурсин.

Ритмично поддържани са и кратките рубрики: „Нови книги“ и „Из науката и живота“. В първата обикновено се разкрива подборно, но и подробно съдържанието на сп. „Наш живот“ (редактирано от А. Страшимиров), на „Българска сбирка“ (редактор С. С. Бобчев) и на разнообразни стопанско-икономически списания: „Градинар“, „Списание на българското икономическо дружество“, „Славянски глас“, „Славянство“ и др. Понякога се промъкват и богати анотации, например за пиесата на А. Страшимиров „Св. Иван Рилски“ (17, 27) или за стихосбирката на Н. Ракитин „Животът може би е сън“ (17, 34). Критическият отзив в анотацията обогатява рубриката, а препоръката към таланта на Ракитин е просто една добре оформена миниатюра-отзив. Неин автор е С. Н. Л. (може би Стефан Николов Лафчиев).

Ив. Богданов пише: „В. „Мир“ (1894—1944) от своя страна има заслуга за развитието на пътеписната и мемоарната литература. По-сетне отделя място ..., и на литературната критика“[7]. Неговата преценка е за целогодишни течения на вестника, при това и за обширен период от време. В литературно-обществената прибавка мястото на пътеписа е скромно. Този определено субективен и лиричен жанр има традиции в нашата литература, но във вестника се правят

[7] Богданов, Ив. Цит. съч., с. 126.

опити да се споделят художествено-оценъчни впечатления в пътеписна форма (17, 7). Не липсват и оголени политически обзори, придружени с елементарни и недостоверни статистически материали (17, 11). Д-р Г. Шепстон с „Пътуване по Мъртво море“ (17, 11), в превод на Лео (Никола Илиев Сакаров), прави подробно географско-икономическо описание на местностите в тази загадъчна област. Ламартин с „От Цариград до Ниш“ (18, 61) представя много подчертано своите симпатии към българи и сърби. Пътеписът е интересен с изобилието от историко-психологически факти из историята на двата народа. В този раздел преобладават български автори. Пътеписи в „класически вид“ са: „Пътни бележки от Унгария“ от Хр. Светлов (17, 33) и „Арабия“ (17, 2), „Албания“ (17, 3), „Мароко“ (17, 4) от Родопски (псевд. на Стоян Попгеоргиев Константинов, митрополит и екзарх Стефан). Г. Николов в своите пътни бележки прави опит за политическо осмисляне на географско-етнографски факти, но впечатлението е, че авторът изрежда повърхностно справочни данни. Ив. Стефанов Енчев—Видю, запознава с Венеция и Флоренция, като интересът му е насочен главно към художествените им ценности. Интересно е и „Пътуването на султан Абдул Меджид през 1845 г. (Из архива на Н. Геров)“ (17, 7). С. Шивачов публикува исторически сведения в христоматиен вариант — „Анастасова стена“ (17, 8).

Научната тежест в „Мир“ е поета от студиите на А. Карима: „Независимата българка в народните ни песни“ (17, 7); „Самопожертвователността на българката в нашите народни песни“ (17, 9); „Българката вън от домашното огнище“ (17, 11); „Българката-воин в нашите народни песни“ (17; 22, 24, 26, 27); „Легендарните песни за юначните жени в нашия епос“ (17, 20) и др. В тях авторката анализира образа на жената в българските народни песни и интересното, което привнася тя, трябва да се потърси в илюстративния материал: сборниците на А. Илиев, А. Дозон, А. Безсонов и братя Миладинови. Тя организира фактологическия си материал около една основна тема — първостепенната роля на жената в съвременното общество. Тази поредица от статии на Карима допълва образа ѝ на феминистка и участничка в женското движение у нас през първите десетилетия на века. Д-р С. С. Арап разглежда „Престъплението в театъра (характерът на Макбета и леди Макбет)“ (17, 12), но липсва теоретична постановка за интерпретирания материал. Вместо това авторът преразказва подробно трагедията на Шекспир, без да се ангажира с лични преценки за нейното място в световната драма.

Нелитературните материали са с обществено-стопански и общообразователен характер. Редакторите се стремят да ги разпръснат равномерно и почти успяват: във всеки брой се отделя място и за тях. Тук също се забелязва обичайната пропорционалност между преводни и оригинални материали — тя е в полза на първите. Темата за актуалните в началото на века женски движения е защитена от публицистичните материали на А. Карима: „Върху исканията на българката“ (17, 34); „Придобивките на жените в разните страни“ (18, 45); анонимната статия-тезис „Женският въпрос в Англия“ (18, 44) и „Борбата на английските жени за равноправие“ от Лидия Бр-ская (?) (18, 50). Отявлената феминистична пропаганда съжителства с „Хубавите жени“ от Немо (Георги Иванов Николов) (17, 9) и „Влиянието на домашната работа върху телесното развитие“ (18, 56), анонимен превод.

Научнопопулярните материали са понякога определено сензационни: „Многомилионниците на Новия свят“, превод (17, 33); „Работният ден на един министър“ (17, 8); „Адмирал Того“ — за историка на руско-японската война (17, 8) или препечатаната „Своеобразна царска среща“ (17, 9). Д-р Н. Бобчев

реагира на увлечението по психологията на д-р В. Вунд с обширна статия-портрет (18, 71). М. Маджаров — редактор във вестника — запознава с „Париж: законодателни избори“ (17, 31). И. К. Кръстев популяризира езика есперанто със статията си „За международния език есперанто“ и с обширна биография на неговия създател д-р Л. П. Заменхов (18, 59).

Въпросите за организирането и правилното насочване на възпитанието са широко застъпени: Хр. Дочев, „Професионалното обучение у нас“ (18, 43); проф. П. Черняев, „Платон за възпитанието“ (17, 24); „Новите свободни училища в Швейцария“ (18, 63); д-р Фр. В. Фьорстер, „Училище“, прев. Б. Н. Б. (вер. Борис Ненов Балкански) (17, 21); Гр. Ненов, „Омъжената учителка“ (17, 32). Тези материали са съзвучни с основната тенденция да се търси най-верният път за правилното възпитание на младите и най-подходящата методика при тяхното обучение. Стопанските проблеми също намират своето място във вестника чрез задълбочените статии на Юстиниан (?), „Организацията и дейността на съюза на българските индустриалци“ (18, 46); „Европейската емиграция към новите страни“ (18, 45); „Поскъпването на животното“ (18, 75).

Юриспруденцията е намерила своите популяризатори в материалите на Ст. Н. Лафчиев, „Осигуряване по живот“ (18, 66) и Богдан Д. Кесяков, „Студия върху административното право“ (17, 21).

Материалите от този условно оформен и неритмично функциониращ раздел носят просветителски, дори менторски интонации, но винаги са ефектно рамкирани. Разнообразните области на образованието и знанието не отстъпват място на общополитическите проблеми — такива просто няма. Исторически материали и изследвания почти липсват. Л. П. (Леонид Иванов Паспалеев) съобщава за „Един исторически документ“ (18, 67), в който е разгледано състоянието на Турската империя през погледа на един френски хронист.

Прави впечатление подчертаният интерес към устройството на младотурската държава (дори и в литературно отношение) и оттук към материали със съмнителна художествена стойност, които запознават читателя (или читателката) с положението на турската жена в новоустроеното общество. В три броя (17, 6; 7; 9) Родопски представя опит за литературен обзор — „Новите веяния в турската книжнина“, в който запознава с нови имена в турската литература и бегло очертава новите сюжети в нея. Непресъхващ източник за многобройните преводни материали от турски език е списанието „Кадън“. Причините за този интерес са комплексни: скорошно освобождаване, предвоенни години и не на последно място активно битуващият все още у нас турски език.

По страниците на „Мир“ се срещат и бележки с общ характер — главно възпоминания, оформени като некролози. За Драган Цанков (17, 1); за А. С. Пушкин, 75 години от смъртта му (18, 44); биографични бележки за С. Я. Надсон (18, 44); Сигизмунд Крашински (18, 45); С. Ломоносов (17, 33). Те са кратки, в тях се изреждат факти, без допълнителен коментар.

Поезията в „Мир“ е българска — представена с кратки акварели, елегии, сонети, поетически разкази и две поеми, и преводна — застъпена в кратки и в по-обемни поетични форми. Сътрудничеството на Ив. Вазов се ограничава с две поеми и девет стихотворения (всичките вече печатани). Най-продуктивен поет е Ив. Арнаудов[8]. Като поетически автор той предпочита модели, изградени често пъти върху случайни хрумвания, организирани в традиционна художествена форма. Представен е в осем броя със стихове и с два цикъла сонети. Поетическият разказ „Пожар“ (17, 7) е пространна идилия на селския живот.

[8] Вж. Периодика и литература, т. I. С., 1986, с. 975.

Идейните позиции на автора не са защитени художествено, поетичният му език е скромен, а композицията — позната. Оттук и чисто външното внушение на тази единствена „ангажирана“ изява на Арнаудов. В „Маски. Делнични мотиви“ (17, 13) той прокарва мотиви, характерни за критическия реализъм, като наред с меланхоличното разочарование от действителността, показва и конкретното си недоволство от нея:

Ще дойде ден животът ще изтрие
това, което днес в гърдите ви живей.

Доказателство за влиянието на поетическия гений на България е сравнението между Вазовите „Предпролетни сонети“ (18, 55) с Арнаудовите „Майски вечери, г-ну Ив. Вазову“ (17, 8). Последните пасторални картини са обагрени от „звънък глас на трептяща чучулига“, обобщението е наивно: „честити младини, честити майски дни“. Елегичните нотки в сантиментално построения стих будят асоциации с т. нар. днес „стари градски песни“:

То беше есен... Капеха листата...
Ний крачехме самички в тишината.

Модният мотив за смъртта, която носи утеха, е разработен подробно. Поетическата лексика на сонетите „При изгрев слънце“ е свидетелство за преклонението пред друг голям поет на България — Яворов. Претенциозните заглавия като „Пролет в есента“ (17, 31) не могат да компенсират липсата на свежи и интересни авторски наблюдения. Шестте кратки сонета в „Антология“ (18, 46) се характеризират с не по-малко ефектен психологизъм, изразен със свойствения на Арнаудов поетичен изказ. Неговият принос като сътрудник на „Мир“ се изразява главно в активната му популяризаторска дейност, свързана с литературните обзори и преводите му, някои от които са успешни. Например арменската и грузинската (в лицето на Иля Чавчавадзе, Акакий Церетели и княз Еристов) (17, 14; 17, 15) поезия, които той представя, се отличават с интересни хрумвания и забележки.

Поетичният опит „Срамничето се изгубило. Откъслек“ от Антон Страшимиров (17, 2) прави впечатление с оголена тезисност, липса на ярки образи и лексика, повлияна от символистите.

Хр. Ц. Борина отпечатва „Акварели“ (17, 35). В „Поточе“, „Първа зеленина“, „Към оран“, „През нивите“, той остава верен на своята основна тема — преклонение пред хубостите на земята и мъжествения труд на българския селянин.

Следващият цикъл „Сираче“, поместен между трите опорни точки: „Ранна есен“, „Какво ме още чака?“ и „Кръстопът“, е размисъл за житейски проблеми. Бодрият дух в първия цикъл е подплатен с естествени и непринудени преживявания, докато темата за града е развита бездушно и показно. „Желал би“, „Търся да отгатна“, „От прозореца“ (18, 43) носят модната сантиментално-песимистична окраска, която изисква и по-скромна лексика.

Хр. Цанков—Дерижан печата „Летни песни“ (посветени на Н. Ракитин) и „Пред Нова година“ (18, 39). Цикълът съдържа пасторални картини: „Край селото“, „Знойно пладне“, „Пътят край нивите“, „Утро в манастиря“, „Буря в планината“ и „Ведро небе“. Връзката между заглавията в цикъла налага и мигновената промяна в настроението на поета. Дъбът е „стар“, селячката — „млада“, земята е „родила обилно / на чер труд — жътва благодатна“. Пейзажно-природният мотив е развит приятно и на места с известен хумор.

Останалите български поети участват в прибавката задочно: към литературните им портрети редакторите поместват познати техни стихове и поеми. Ст. Михайловски — „Invenilia (страници из моите неиздадени младежки стихотворения“ (18, 57):

На живий тряба малко нещо, и за малко
денье му тряба! — Тъй се разумът теши.
Ала сърцето — в смел полет — до безконечност
знай да възвиши!

Тези стихове са потвърждение за умората, нахлула в душата на поета, който иска да живее само с Бога. Те илюстрират и безпомощността на критиката да обясни „психологическата загадка“ Стоян Михайловски.

„Арменци“ и „Насаме“ (18, 76) придружават обемната статия-портрет на Д. Бабев, с която той издига в култ художествената форма на Яворовия стих и отрича социалните и революционните мотиви в неговото творчество. „Арменци“ обаче опровергава твърдението на критика.

Рекламната статия-портрет, посветена на П. П. Славейков, е придружена от „Песента на въстаника“ и „Пред гроба“ (18, 61).

Ив. Ст. Андрейчин е представен със своята интимна лирика. В началото на века името му е свързано с появата на модернизма у нас. Той е един от неговите теоретици. „Душата на поета“, „Прощално писмо“ са стихотворения, които участват в оформянето на литературния му портрет (18, 67).

„Сивляно, Сивляно“, „Спри се, ветре!“ и „Тъги мои“ на Ц. Церковски потвърждават оценката на Д. Бабев за него — „поет на селото и неговата природа“ (18, 63)[9].

Освен вече споменатите стихотворения, за Иван Вазов е отделен и брой от прибавката (18, 55) с литературен портрет и с неговите „Предпролетни сонети“ („Витоша“, „Поточе“), „Трудът“, „Интернационалисти“ и „България“[10]. Те поддържат основните пунктове в статията: поет-пантеист и поет-националист. Поемите „Вълшебно посещение на Атон“ (18, 58), „Братя Миладинови“ (18, 40) и „Поезията на света“ (18, 54) са последните препечатани Вазови творби, които се явяват в „Мир“ през разглеждания период.

Преводите се съсредоточават в поемите, чрез които проникват патриотични елементи; сонети (образци на френската, английската и японската любовна лирика); миниатюри (арабска и индийска лирика). Всички дирят нови пътища за позакъснялата ни култура — и най-вече нещо „ново“ в литературата. Или ако си припомним Гьоте, поезията интересува най-силно хората при преминаването от една култура в друга или когато погледите са насочени към една чужда култура, какъвто е случаят у нас през онези години. А. С. Пушкин е представен с „Евгений Онегин“, превод на Ив. Арнаудов (17, 28) и „Желание“, „Елегия“, „Откъслек“, „Затворник“ (17, 33), превод на Д. Бабев. „Елегия“ е преведена отново (този път от Ив. Арнаудов), значително по-късно (18, 44).

Станко Враз, „Хърватинът пред отвореното небе“, в превод на Ст. Чилингиров (17, 28) е единственият опит да се представи по-обемна форма от хърватската лирика. А. де Мюсе, „Спомни си ти!“ (17, 29), превод на Н. Д. Йорданов; В. Юго, „О, като спя ела при мен!“ (17, 19); А. де Ламартин, „Усамотение“ (17, 20) и „Спомен“ (17, 23) са преведени от Н. Д. Йорданов. С тях приключва

[9] „Спри се, ветре!“ е печатано в сп. „Българска сбирка“, 1897, 1042. „Тъги мои“ — в „Отломки“, а „Сивляно“ — в „Бекярски песни“.

[10] „Интернационалисти“ е датирано 1884 г.; „България“ — 1899 г.

и представянето на френския любовен сонет. Дж. Байрон, „Оскар“ (17, 34), „Всичко е суета“ (17, 25); Т. Мур и Р. Бърнс (17, 27) са преведени от английски от Г. Минчев. Дерижан превежда „Оскар“ на Байрон.

Китайските, японските и арабските поети се появяват двукратно по страниците на „Мир“, представени от Ив. Арнаудов и Ив. Г. Данчов. Китайската лирика (17, 29) и (18, 50) е съсредоточена в миниатюри от древни и съвременни китайски поети. Сред японските лирици личи името на императора Хито (17, 19). Ив. Г. Данчов разширява обсега на имената и представя интересни майстори на японския стих (18, 60). Омар Хайям, Саади, Хафиз (18, 54) са преведени от Ив. Г. Данчов чрез френски език, а в един брой (18, 71) той представя и творчеството на анонимни персийски стихотворци.

Пол Верлен е преведен с цикъл стихове, които не са типични за неговото творчество (18, 45).

Белоруската поезия е представена с творбите на Китляревски и Метлински, а украинската — с Т. Шевченко. Те са преведени от С. Дринов (18, 64). Дерижан превежда и стихове на А. Ашкерц (18, 67).

Българската белетристика в „Мир“ е представена с обичайните драски, импресии и внушителни по размери разкази. Многобройните белетристични вариации са около основната тема: човек—действителност. Дори ако авторовото преживяване не е оригинално (напр. у М. Москов), наложената му маниерност води до преливане на отделните състояния на героите в произведението. Едва ли има сътрудник на прибавката, който да не е рисувал градски или селски скици, който да не е подлагал на разбор поизтъркани от употреба житейски ситуации. Оригиналната белетристика е застъпена в творчеството на неколцина автори, сред които личи Ана Карима със своите осемнадесет разказа, поместени за периода 1911—1912 година. П. Тодоров и Т. Влайков са представени с „Една песен (идилия)“ (18, 74) и „Мечти и действителност (случайни бележки)“ (18, 59). Това са вече познати творби (а и не са сред най-доброто, написано от тях), но те са привичната илюстрация към литературните портрети на Д. Бабев.

В „Около гроба на Ботева“ (18, 58) Ив. Вазов пише: „При наближаването на 18 мая, годишнината на Ботевата смърт, иска ми се да дам някои мои спомени и бележки за поета-герой.“ В тези наистина кратки бележки народният поет споделя с читателите как е написал стихотворенията „Веслец“ и „Скитнишки песни“. За съжаление спорът, който се води за мястото на Ботевата смърт, остава нерешен, а и Вазов привежда случаен разказ на един овчар от околностите на Врачанския балкан.

Д. Немиров печата „Мъка“ (17, 31) и „Две деца“ (18, 41). С позата на безволев съзерцател той оформя атмосферата и лайтмотива в двата разказа: „каква тъга ни заобикаля“. Първият сборник разкази на Д. Немиров излиза през 1912 г., но двата материала вече създават впечатление за зараждащия се стил у белетриста.

Д. Ганчов (Ганчев) е представен с разказа си „Мордо Яко“ от сборника му „Повести и разкази из съвременния живот“ (17, 4). Историята на едно еврейче, което продава дребни стоки, за да изхрани двете си братчета, е вместена в открито тезисен сюжет и в безпомощно изобилие от подробности на бита. Чувства се възрожденски уклон на автора към метода на критическия реализъм в изобразяването на действителността.

А. Страшимиров помества „С въглен“ (17, 1). Разказът е социална наброска, доста наивно списана и без особено авторско внушение.

Вл. Бобошевски печата две миниатюри: „Мама“ (17, 6) и „Ех, Севдо, драга“ (17, 8). Стилът му напомня този на Ц. Церковски от неговите ранни селски

разкази. Миле се връща от гурбет; Цвета го очаква търпеливо. „Нощта пееше. Сърцата пееха.“ Битовата насока в творбите е засилена със сантименталноумилителния тон на Бобошевски.

М. Москов взема сравнително скромно участие в белетристичната рубрика на „Мир“. Драските му „Акордите на сърцето“ (17, 19), „Весел живот“ (17, 21), разказите „Една тъмна героиня“ (18, 69), „Историята на една тъга“ (18, 71) и импресията „Запустелият мравуняк“ (18, 73) фиксират житейски истини, но оставят впечатление за безцветност със своите нравоучителни литературни схеми. Кр. К-ва (неизяснен криптоним) печата два разказа: „Тъга“ (18, 42) и „Иглика“ (18, 48). Мелодраматичността им ги отнася към обичайните вестникарски прозаични четива, които са своеобразен опит за психологическо осмисляне на описания факт от действителността.

А. Карима продуктивно сътрудничи на прибавката през разглеждания период. Без да се иронизират житейските истини, трябва да се по́сочи, че при нея нещата са по-дълбоки. Социалната ситуация изправя почти винаги личността пред своеобразна дилема и у Карима се проявява определен интерес към явлението. Нравствената проблематика определя и водещото начало в нейните разкази — сюжета. Конкретните жизнени наблюдения влияят върху ускорения вътрешен ритъм на нейните творби („Миражът“, 17, 3, „Разкъсани струни“, 18, 60, „Животът-сън“, 18, 64). Скиците на А. Карима са или градски (столични и провинциални), или селски — „В горещините. Скица из градския живот“ (17, 36); „Балансиране. Столична скица“ (18, 50); „На велики четвъртък. Провинциална скица“ (18, 51); „През усилно време. Скица из селския живот“ (17, 30). Драските и импресиите изискват камерно тълкуване и детайлно разгръщане на словото, но авторката понякога обхваща образите в по-широк план за сметка на психологическото им осмисляне и тогава внушението е поднесено открито. Например: „Два бала. Столична скица“ (18, 56); „Разкъсани струни“ (18, 60); „Грях“ (18, 66). Героините в нейните разкази са еманципирани жени, които все още трудно могат да се реализират. Изключение правят двата разказа „В горещините“ и „Балансиране“, в които образите на мъже чиновници не се радват на разказваческа симпатия. Темата за жената и нейния свят е закономерно явление в творчеството на Карима. В типичното (чисто външно) противопоставяне може да се улови известно непрецизирано западно влияние (напр. на Матилда Серао), но авторката носи своето лично отношение към почти студийните житейски истини. Може да се отбележи чувството ѝ за хумористично оформяне на детайлите („Балансиране“ или „На велики четвъртък“), което е твърде епизодично явление в творбите на Карима. В нейния литературен портрет (18, 70) Д. Бабев разсъждава върху „половата особеност в изкуството“ и критикува Карима, че в своите повествования се крие зад „маниерите на мъжа“ и по този начин лишава творчеството си от специфичната „женска психология“. Едва ли Карима е българската Жорж Санд, защото нейното творчество носи много женска топлота и лиризъм. Като най-сполучлив неин разказ критикът отбелязва „Димитровче“ (18, 68). Този размисъл за живота и неговата преходност е поднесен в една не особено оригинална форма — отделните периоди от човешкия живот се сравняват със специфичния за всяко цвете аромат. За Бабев тъкмо това е „типично женският лиризъм“. Наред с предубежденията на критика към жената белетристка, той забелязва и нещо много характерно за Карима: „загатва и отминава“. „В горещините“ набелязва известно социално звучене у писателката. Взаимоотношенията: интелигенцията (в лицето на учителя) и управляващата партия (в лицето на влиятелния баща на ученика) са разгледани доста незагатващо. „Ами ако тая година има месте-

не и преместят мене?“ „Добри, баш-кавалджията“ (18, 70) е опит за идилия върху народен мотив. Словоредът и ритъмът са привнесени от народните песни, а готовите устойчиви народни сравнения („как тя ще благува“; „майка сама век да векува“ и др. под.) завършват единствения опит на Карима да създаде творба в откровено народнопесенен стил. Разказите на писателката (със своите достойнства и грешки) прокарват идейно-тематична линия в прозата ни за нравствено-етичната страна на фактите и явленията в съвременното общество.

Преводната белетристика има значителен дял в прибавката. Тази тенденция се забелязва у всички български периодични издания в началото на века (а и не само тогава). „Мир“ се захваща с пропаганда на литературната дейност, която разгръща румънската кралица Елизавета — Кармен Силва. „Румънската жена“ (17, 1), прев. С. И. Л. (?); „Майката на Стефан Велики“ (17, 8); „Драгомира“ (17, 9) и „Във Вранча“ (17, 12) са три баладични разказа, преведени от Г. Николов. Придружени със солиден „литературен“ портрет от редактора преводач, те представят румънската литература през двете годишнини на изданието. (Изключение прави „Гнета на мъката“ от Ал. Влахуца (18, 43) — един спомен, създаден в духа на ранните Хамсунови разкази.) Широко се превеждат турски белетристи, чиито разкази са с примитивен сюжет и мелодраматичен привкус. Преводите са главно информативни и се отнасят към повърхностната реклама на отделни автори и националности (17; 4, 5, 10, 28, 30, 35).

В подбора на автори редакцията често се насочва и към по-големи имена в световната литература. През 1911 г. е засилен интересът към творчеството на Марк Твен: „Щастие“ (17, 3); „Кметът на Чемпион-Сити“ (17, 8); „Нещо за камериерките“ (17, 12)[11]. Разказите са включени към т. нар. „развлекателно четиво“ и са преведени от С. Н. К. (Стоян Николов Коледаров). През 1912 г. на първо място сред превежданите автори е Ги де Мопасан: „Буренцето“ (18, 46), прев. Ив. Г. Данчов (разказът е познат под заглавието „Малката бъчвичка“); „Писмо, намерено у един удавник“ (18, 52), прев. А. Г. Иванов; „Моята жена“ (18, 60), прев. Д. Бабев; „Корсиканският бандит“ (18, 74) е ефектното заглавие на известната „Вендета“, чийто преводач остава анонимен; „Лудата“ (18, 35), прев. Д. Бабев, и др. Марсел Прево е представен със „Страстната събота“ (17, 1), прев. И. К. Ц. (?); „Мадоната с вишните“ (17, 6), прев. А. В. Сурсин; „Лилиите“ (17, 13), прев. Michel (вер. М. Герджиков); „Женски писма“ (17, 14—15). Не е забравен и А. Доде — „Оскърбление с действие“ (17, 3) и „Фотографът“ (17, 5).

В представянето на руските автори личи непоследователността и робуването на модни за времето автори. А. П. Чехов е сред превежданите писатели със „Скъпото куче“ (17, 11); „Безнадеждният“ (17, 14); „Комикът“ (17, 15); „За драмата“ (17, 21); „Добрият немец“ (17, 29). Прави впечатление неумението на преводачите да уловят типичното у този интересен творец. В. М. Дорошевич е представен с девет приказки-притчи, а М. Горки само с разказа си „Боля“ (17, 30), преведен от М. Г. Груева. М. Куприн освен с „Бели нощи“ (17, 32) и „Демир-Кая“ (18, 75) присъства и с един хумористичен разказ — „Как професор Леонарди ми прослуша гласа“ (18, 50), преведен от Б. (Ст. Чилингиров). Д. Бабев превежда два разказа на Ив. Бунин: „През една късна нощ“ (17, 27) и „През август“ (18, 43). Скандинавските автори са актуални и се явяват разпръснато през двете годишнини — А. Стриндберг, „Усамотение“ (18, 61); С. Лагерльоф, „Из легенди за Христа“ (17, 17) и „Засуха“ (18, 67); К. Хамсун, „Празнична закачка“ (18, 44) — преводите са на С. Дринов.

[11] Под същото заглавие разказът е преведен през 1912 г. в сп. „Светлина“, 8—10.

Полската литература е представена с Б. Прус, „Из легендите за фараони“ (18, 64), прев. Ив. Х. Кръстанов, и М. Конопницка със сравнително неубедителния ѝ разказ „На запад“ (18, 45), прев. С. Н. К. (вероятно Стоян Н. Коледаров). Ив. Г. Данчов превежда Йокай, „Капризите на съдбата“ (18, 53). С това приключва представянето на унгарските автори по страниците на прибавката. С. Н. К. превежда и Дж. К. Джером, „Какво направи добротата“ (18, 47), а Ив. Г. Данчов — Г. Д'Анунцио, „Тото“ (18, 47). Испанският белетрист Бл. Ибанес е представен с новелата „Състрадание“ (17, 10), прев. С. Н. К., и „Двоен вистрел“ (17, 37), вероятно преводът е от руски език. От същия автор е преведен и разказът „Хлябът на Ева“ (18, 61), преводач А. В. Изворски.

Има и преводи на случайно появили се автори и заглавия, с които се обогатява „развлекателното четиво“, например Р. Кампильо, Ю. Кемф и др.

В началото на века са се обнародвали очерци за културни дейци, за наши и чужди писатели, които, макар и неритмично, имат своето място по страниците на „Мир“. „Покрай трудовете на известни автори ние сме давали и характеристика на самите тях, а понякога и на литература, към която принадлежат“ — четем в един от броевете (18, 52). Ив. Г. Данчов представя двадесет и девет световни имена в обширни литературно-есеистични портрети, които придружава с преводи на популярни творби — У. Текери (17, 18), Е. По (18, 52), М. Прево (17, 20), П. Лоти (17, 23), П. Бурже (17, 25), Е. Ростан (17, 28), А. Бордо (17, 29), Г. Флобер (17, 35), А. Рембо (17, 37), П. Верлен (17, 45), Ги де Мопасан (18, 46), Ж. Роден (18, 63), М. Серао (17, 22), Леонардо да Винчи (17, 21) и др.

В пестеливо стъкмените литературни обзори на Ив. Арнаудов могат да се намерят факти за малко познати литератури: китайската (17, 29), еврейската (17, 26), индийската („Певците на Ганг“) (17, 24) и др., но те са със скромни претенции. Вероятно фактологическият материал е преводен — от френски или руски източници. Редакторите нямат изработена позиция и критерии за оценка на литературната продукция. През 1912 г. Д. Бабев започва да води рубриката „Литературни портрети“, в която запознава читателите с известни български поети и белетристи: Ив. Вазов (18, 55), Ст. Михайловски (18, 57), Т. Влайков (Веселин) (18, 59), П. П. Славейков (18, 61), Ц. Церковски (18, 63), Ив. Ст. Андрейчин (18, 67), А. Карима (18, 70), П. Тодоров (18, 74) и П. К. Яворов (18, 76). В тези очеркови статии Д. Бабев почти не рискува с категорични оценки и изводи. Понякога фактологическият материал надделява (Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Ив. Ст. Андрейчин). Обсъжданите автори са познати и буквалното им посочване може би трябва да се замени с тълкуване, с предвиждане или обща оценка. Интересен опит за портретуване е очеркът за А. Карима. „Жените в разказите на Карима сякаш се страхуват да чувстват като жени, да обичат и да мразят като жени.“ Радетел на „женската поезия и женската скръб“, Бабев завършва с информацията, че „тихо и скромно работи една друга писателка — Евгения Димитрова (Марс) и нейните разкази говорят за по-голямо вдълбочаване“ (18, 70). Най-обемна (не само по размер) е статията за П. К. Яворов (18, 76). За критика ценното в поезията на Яворов се крие в красотата на стиха, а „не е нито в гражданските, нито в социалните, нито в каквито още искате мотиви“. Определено едностранчивият подход на Бабев пренебрегва социалните мотиви в стиховете на поета. „Никога, освен у Ботева, българската гражданска поезия не е достигала до такова съвършенство на техника и съдържание, които заразяват и увличат ..., чрез красотата на своята стилизация (а не чрез възпяваните в тях неволи и копнежи).“ Илюстративният материал обаче го опровергава категорично. Бабев не забравя и пиесите на Яворов, на „които в младата българска драматична литература им дава едно от първите места“.

Тук трябва да се отбележи и студията на д-р М. Тихов „Когато гръм удари“, публикувана в същия брой на прибавката. Тихов не забравя да сравни драматургичната техника на Яворов с тази на много световни драматурзи. В останалите свои литературни портрети Бабев не излиза извън установената вече оценка за творчеството на известните български творци.

Ив. Г. Данчов прави опит за характеристика на вечно актуалния „детективски жанр“ в литературата със статията „Полицейската литература“ (18, 70): „От няколко време насам на литературния Парнас се е появила десетата муза — музата на полицейските приключения.“ Много от неговите заключения звучат пресилено: „Ще дойде ден, и то не е далечен, когато авторите на полицейската литература ще изчерпят всички възможни приключения и когато тяхното въображение не ще бъде вече в състояние да твори небивали потайности, тогава читателите ще им се наситят... Дано модата на тая последнята [литература] бъде като другите моди — сезонна и преходна.“

Няколкото преводни литературнокритични материала нямат отбелязана национална принадлежност, но са интересни като обекти в критичната дейност на „Мир“. Д-р С. С. Арап разглежда „Престъплението в театъра (характерът на Макбета и леди Макбет)“ (17, 12), но липсва теоретична постановка за творчеството на Шекспир. Вместо това се преразказват отделни сцени от трагедията, без да се направи необходимият извод. „Положителната критика“ (17, 36) от К. Мил, прев. Р. Д., е поетичен разказ-есе на тема „що е изкуство“ и „що е критика“ и каква трябва да бъде тя. Авторът призовава да се посочват и на читателя празнотите в съвременната литература. „Не ще е срамно да се дава оценка за автора, да се усили тона, краските и образите,..., тъй, че и читателят, и писателят да могат по-ясно да си представят... създаденото произведение на изкуството.“

Мястото и качествата на „Мир“ през периода 1911—1912 г. трябва да се преценяват според качествата и възможностите на редакторите му и особено на неговите сътрудници. Ако мястото на тази прибавка-издание в литературната ни история е скромно, това се дължи на факта, че утвърдени писатели и оригинални творби почти липсват. Оригиналните стихове на Ив. Арнаудов и разказите на А. Карима и Д. Ганчев не говорят много на днешния читател. Приносите на изданието трябва да се търсят в популяризаторската дейност на неговите редактори. Разнонационалните идейно-жанрови промени в литературата навлизат хаотично по страниците на „Мир“ главно чрез многобройните преводни разкази: „Едно сме внимавали да даваме, а именно такива трудове, прочитането на които не само ще достави наслада на нашите читатели, но и ще въздейства върху тях възпитателно“ (18, 52). Верни на своите популяризаторски и пропагандаторски цели, редакторите внасят и новото (чрез изобилието от автори), но не забравят да подкрепят засиления интерес към класическото в литературата. В поместените материали липсва грубосоциална тенденциозност, с което се улеснява проникването на различни модернистични течения в културния живот. Налице е еклектичност и непоследователност в списването на отделните рубрики, но това не е изолиран случай, а е типично явление за периодичните издания с обществено-литературен характер през 1911—1912 г.

Дора Димитрова

СПИСАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Ще излиза в две редици: една с трудове от клоновете историко-филологичен и философско-обществен, а другата с трудове от природо-математичния клон в книжки от 10—15 печатни коли. С., Държавна печ. 8°. Ц. 3 лв. 550—650—250 тир.

1	истор.-филол.	1	1911	30	истор.-филол.	17	1925
3	истор.-филол.	2	1912	33	истор.-филол.	18	1926
4	истор.-филол.	3	1912	35	истор.-филол.	19	1926
6	истор.-филол.	4	1913	38	истор.-филол.	20	1929
8	истор.-филол.	5	1914	43	истор.-филол.	21	1930
10	истор.-филол.	6	1915	45	истор.-филол.	22	1933
11	истор.-филол.	7	1915	48	истор.-филол.	23	1934
14	истор.-филол.	8	1917	50	истор.-филол.	24	1934
16	истор.-филол.	9	1918	52	истор.-филол.	25	1935
18	истор.-филол.	10	1919	54	истор.-филол.	26	1937
20	истор.-филол.	11	1921	55	истор.-филол.	27	1937
22	истор.-филол.	12	1921	56	истор.-филол.	28	1937
24	истор.-филол.	13	1922	58	истор.-филол.	29	1939
26	истор.-филол.	14	1923	60	истор.-филол.	30	1940
27	истор.-филол.	15	1923	63	истор.-филол.	31	1942
29	истор.-филол.	16	1923	66	истор.-филол.	32	1943

Излиза вместо Периодическо списание. Продължава от 1950 г. От 1960 — заглавие: Списание на Българската академия на науките и изкуствата. Печата се в печ.: Придворна, П. Глушков и Книпеграф. Представя отделна книга: Л. Милетич. Седмоградските българи и техният език — излиза в отделен отпечатък.

Заглавие и на фр. ез.

На 6/8 март 1911 г. в салона на софийската „Славянска беседа“ се провежда последното за Българското книжовно дружество (БКД) и първото за Българската академия на науките (БАН) тържествено събрание. Просветният и книжовен център на нашата страна прераства в „самостойно и независимо учреждение“[1], с основна задача да развива и разпространява научните знания и изкуствата, „особено с оглед на българите и българските земи, българския език и българската книжнина“[2]. Организационният и научен живот на Академията се профилира в клонове: историко-филологичен (история, археология, езикознание, етнография, книжовност, изкуства); философско-обществен (философия, богословие, правни, държавни (финансови) науки) и природо-математичен (природни, математически и медицински науки). От 1940 г. се приба-

[1] Според Закона и Вътрешния правилник на БАН. — Държавен вестник, № 25, 1 февр. 1912.
[2] Летопис на БАН, т. I. С., 1911, с. 3.

вя още един: литературно-художествен (литература, пластични изкуства, музика)[3].

Най-развитият научен клон в периода от преименуването на БКД в БАН до 1944 г. е историко-филологическият. Той има три постоянно действащи научни звена, които са наченки на бъдещите институти — служба за българския речник, комисия по изворите на българската история и комисия за издаване изворите за живота и делото на Кирил и Методий. Освен това клонът работи с най-широк състав външни сътрудници и дописни членове. При така установената организационно-научна структура се появяват и специализираните (най-общо казано) периодически издания по отделните научни дисциплини. Някои от изданията на БКД продължават своя живот с незначителни промени в заглавията („Летопис на БАН“, „Сборник на БАН“). Други променят изцяло и заглавието, и съдържанието си. Вместо „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ (ПСп) започва да излиза „Списание на Българската академия на науките“ (СпБАН), което се издава и до днес.

В нашата литературна история ПСп заема място на солидно литературно-научно издание. Списанието е орган на БКД и участва във формирането на образователно-научната и културна система в новоосвободена България[4]. Неговият приемник СпБАН има облик на научно издание. Тематичната му насоченост е свързана с преобладаващата вече в дейността на БАН (особено във времето между двете световни войни) научноизследователска проблематика. Новото списание започва да излиза в две „редици“: обществена и природоматематична. От отпечатаните през изследвания период — 1911—1943 г. — общо 68 тома, 35 са от първата поредица[5]. Върху титулната страница на всеки един е уточнено, че се издава от двата клона: „историко-филологичен и философско-обществен“[6]. В СпБАН отсъстват познатите от ПСп три раздела: литературен, научен и критически. Поместените материали са студии, доклади и научни съобщения, прочетени на поредни заседания в клоновете. Подредбата им създава впечатление за хронологична схема, която нерядко „натежава“ от еднородни статии върху определена научна дисциплина. Понякога обществени и организационно-бюджетни неуредици в дейността на БАН осуетяват ритмичното публикуване на прецизно датираните публикации[7]. (Напр. през някои години са отпечатани последователно по три тома: 26, 14; 27, 15; 29, 16 — през 1923 г. и 54, 26; 55, 27; 56, 28 — през 1937 г.) Някои от студиите на Ст. Младенов са представени на немски език („Из историята на българските думи“ — 43, 21). Обичайно е също по-интересните материали в книгата да се придружават от резюмета на френски и немски език, а други — да са написани и докладвани на руски език. Историко-филологическият клон със своите немалко подразделения постоянно „захранва“ обществената поредица на СпБАН. Научната продукция върху неговите страници е историко-езиковедска и фолклорно-етнографска. Не трябва да се забравя, че Академията се стреми да създаде научно-

[3] Вж. Божков, Ст. и др. История на БАН 1869—1969. С., 1971, 47—49.

[4] Вж. Беляева, С. Периодическо списание на БКД. — В: Периодика и литература, т. I. С., 1985, 11—49.

[5] След въздушните нападения през януари 1944 г. БАН фактически преустановява своята дейност.

[6] От 1941 до 1943 г. вкл., излизат № 1, 2 и 3 — издания на философско-обществения клон. През 1942/1943 г. са отпечатани и самостоятелни томове 63 и 66 (със съответни книги № 31 и 32), издания на историко-филологическия клон.

[7] През 1930/1931 г. членовете на клона се събират само на две заседания, в които обсъждат четири студии и откупуват два материала.

идеологическа основа за обединение на разпокъсаната след Берлинския мирен договор българска нация. Затова във всички публикации присъства научната характеристика на българската история, език, бит и култура, макар че съществува зависимост между научните изследвания и главните насоки на държавната политика през разглеждания период.

Философско-обществениият клон участва епизодично в структурирането на книгите от поредицата — застъпени са главно юридическите науки. С. С. Бобчев представя своите историческо-правни студии: „Нови трудове по славянската правна история“ (35, 19), „Принос към правната ни история от времето на турското владичество“ (29, 16). Демографът Г. Т. Данаилов разглежда „Социални и икономически последици от голямата война“ (48, 23) и „Стопанско развитие на културното човечество“ (29, 16). За Ил. Янулов социалният въпрос е „въпросът за децата“ — „С какво се хранят и обличат българските ученици“ (4, 3). Философските науки загатват за своето участие в клона с отзива на В. Илиев „Един български труд върху учението за познанието“ (за „Форма и отношение“ от Д. Михалчев) (14, 8). Единствената монография, която е отпечатана в отделна книга от СпБАН, е „Седмоградските българи и техният език“ от Л. Милетич (33, 18). Трудът обема 12 глави, в които се проучват и изследват езикът, битът, книжнината и историята на българските преселници в Седмоградско (Трансилвания), Банат, Влашко и Молдова. Л. Милетич (езиковед и етнограф), Ст. Младенов (езиковед) и Ю. Трифонов (литературен историк и езиковед) са учените, чиито имена активно присъстват в научния живот на списанието и му придават академичен облик. Между членовете на историко-филологическия клон са писателите Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Елин Пелин, Т. Влайков, Ст. Л. Костов и литературните критици Кр. Кръстев и Б. Пенев[8]. През изследвания период в СпБАН публикации от и за тях няма. Единствен Б. Пенев е представен от д-р Н. Бобчев със студията си „Доситей Обрадович у нас“ (3, 2)[9]. В нейната първа част литературният историк и критик посочва типологичното сходство между сръбския реформатор и българските просветители, които са „убедени, че просветата и нравствеността носят свобода и мир“. Със своето отношение към църквата и духовенството, към жената и нейното образование, „будителите и възпитателите“ сочат духовното си родство. Б. Пенев развива подробно тезата на М. Дринов за следите, които оставят творбите на Д. Обрадович, върху книжовната дейност на Софроний Врачански[10]. Подобни предположения изказват и проф. М. Попруженко, и Ал. Теодоров-Балан. Б. Пенев обобщава: „ние долавяме у него стремеж да вложи в произведенията си покрай религиозната и светска поука“, но „ние само предполагаме,..., че Софроний е бил запознат с произведенията на Доситея“. Той съпоставя текстовете на Езоповите басни на Софроний с тези на Обрадович и с техния гръцки оригинал и установява, че българският книжовник е превеждал от гръцки език. Студията е интересна и с предлагания изчерпателен библиографско-справочен апарат. Авторът прави пълно описание на всички български преводи на Д. Обрадович, като започва от най-четената и превеждана „Ижица или Доситеева буквица“[11]. Б. Пенев изисква от преводачите „да не игнорират особеностите на словаря на българския език“, да не употребяват диалектизми, сърбизми, турцизми и да спазват правилния „синтактичен строеж

[8] Едва през 1940 г. се формира литературно-художественият клон на БАН.

[9] Дописен член на БАН от 1918 г.

[10] Вж. Б е л я е в а, С. Цит. съч., с. 29.

[11] За влиянието на Д. Обрадович върху българската литература, вж. П е н е в, Б. История на новата българ. литература, т. II. С., 1977, 106—112.

на речта". Студията има обширен илюстративен материал от българските преводи (вкл. и писмата на сръбския реформатор).

В първите години на XX в. у нас почти няма тесни специалисти в различните научни области. Фактът, че българските учени не са продължители на съществуващите традиции в науката, обяснява и непресъхващия интерес към Българското възраждане. Неговите проблеми присъстват в научните изследвания, но се появяват в тях с различни акценти. Тези публикации обобщават предшестващите ги извороведски трудове и са доказателство, че СпБАН продължава традициите на Браилското и Софийското ПСп. Материалите с „възрожденска тематика" могат условно да се обособят в две групи: теоретични разработки и биографично-извороведски статии. Към първата група редом със студията на Б. Пенев е поместена речта на Ив. Д. Шишманов[12] „Значение и заслуги на братия Миладинови, произнесена по повод 50-годишнината от тяхната смърт" (3, 2), а няколко години по-късно — „Паисий и неговата епоха. Мисли върху генезиса на новобългарското Възраждане" (8, 5). Студията за Паисий илюстрира не само методологията, с която Ив. Шишманов изследва процеса, но тя е и показател за културно-историческата памет на епохата. В нея са очертани и въпросите за генезиса на нашето Възраждане, едно наистина исторически обусловено социално-икономическо явление, а не случайна културно-историческа проява. „Самото Възраждане е дело колективно, а не лично на Паисия, — продукт на една много или малко медлена социална еволюция, а не един непредвиден гигантски скок." Авторът подхожда към националните явления от по-широки позиции и дири сходства със съседни и по-далечни народи. „По аналогия дохождам и аз все повече до убеждението, че Българският Ренесанс също като италианския, се дължи на едно неизбежно обществено развитие." Няма да се спираме подробно върху тази студия, защото тя може да се намери в съвременно издание[13]. Темата на „Значение и заслуги на братия Миладинови" (3, 2) е не толкова тяхната биография, колкото „реалните заслуги на Миладинови за... целокупното отечество". Ив. Шишманов уведомява, че монографичното изследване върху живота и дейността на двамата братя „ще бъде напечатано скоро в Сборника на Академията и там ще разгледам общите предпоставки на Българското Възраждане"[14]. Материалът е групиран в три основни „причини" (мотивировката и степенуването им е на автора). Първо: „те са крупни представители на еволюционното течение в процеса на нашето Възраждане". Второ: „те развиват една необикновена енергия да будят народа с личната си пропаганда". Трето: „със своя знаменит Сборник помогнаха на учените... да изменят неблагоприятното си мнение за характера на българската поезия"[15]. Във всяка от тях той формулира своя хипотеза за отделни страни от живота и дейността на братята. Версиите за тяхната смърт, сведенията за русофилството и педагогическата дейност на Димитър, за борбите около Унията, поетическата дарба на Константин, влиянието на Сборника върху оценката за българския национален епос и творчеството на мнозина наши поети, намират аргументирана научна разработка и защита. Студията има солидни податки и разнообразни цитати от Ст. Веркович, Г. С. Раковски, Гр. Пърличев, К. Шапкарев, М. Балабанов, Ал. Балан, Ив. Вазов и М. Попруженко. Ив. Шишманов прилага своя социопсихологичен метод при набелязването на някои от предпоставките за развитието на Възраждането.

[12] Действителен член на Академията от 1902 г.

[13] Вж. Шишманов, Ив. Д. Избрани съчинения в 3 т. Под ред. и с предг. от Г. Димов. Т. I. С., с. 81.

[14] Вж. Шишманов, Ив. Д. Цит. съч., 351—370.

[15] Ив. Шишманов не успява да напише своята монография.

Във втората група от материали се улавя тенденция към количествената характеристика на процеса чрез представяне на немного известни личности и факти. Д. Минев „Теодор Т. Хрулев (за седемдесетгодишнината от смъртта му в 1856 г.)“ (63, 31). Пространният материал за живота на възрожденеца е събран в 11 глави. Освен биографичните данни, за литературния историк са интересни главите: „Книжовно дело“, „Хрулев стихотворец“ и „Езикови разбирания“. В 1856 г. Т. Хрулев преписва и поправя „Неделника“ на Софроний. По сведения от неговите съвременници, така редактирана, книгата става по-известна и по-четена. В историко-литературния обзор се отделя място и за приноса му към т. нар. „даскалска поезия“. Авторът очертава тематичния кръг на неговите стихотворения (писани по конкретни поводи), анализира ги и оценява, че „опитите му за поезия остават само епизод“[16]. Но Д. Минев не забравя приносния характер на Хрулевите учебници за просветното дело през 60-те години. Те са съставени според взаимноучителната метода и са написани на източно наречие с придържане към фонетичния принцип. Пак във връзка с „възрожденската линия“ в СпБАН се публикуват и писма на наши възрожденски дейци. Ст. Аргиров обнародва „Три неизвестни писма на отеца Неофита Хилендарски Бозвели (нови данни за неговия живот)“, открити от него в Светогорския манастир Хилендарец. Те са отпечатани с пълния си оригинален текст (54, 26). М. Балабанов запознава с „Писма на Г. С. Раковски от крехката му ученическа възраст“ (18, 10), а А. В. Изворов — с „Две писма на о. Неофит Рилски“ (11, 7). Публикуването на кореспонденцията между двамата видни представители на българската интелигенция преди Освобождението е основа за богатото изложение на П. Динеков „Марин Дринов и Нешо Бончев“ (56, 28). „Естествено е, че да се свърже Бончевото дело с Дриновото, значи да се предизвика по-силен интерес към паметта на един забравен народен труженик.“ П. Динеков очертава релефа на времето чрез техните „животописи“, а с взаимното им влияние и преценки определя значението на тия „бележити отношения“ в контекста на една психологично-историческа перспектива. „Без Дринов Бончев може би щеше да бъде изгубен като деец в нашата културна и литературна история. Това е най-важният факт от въздействието, което Дринов е упражнил върху своя другар.“ Той търси път „както за себе си, така и за него“. П. Динеков не забравя и още едно „важно обстоятелство“ — свидетелството за техните общи интереси и съвместна дейност — „заниманието им с фолклор“. Н. Бончев събира народни умотворения, дори публикува някои, но без да ги изследва (за разлика от М. Дринов). Податките в студията са извор на библиографски сведения за двамата възрожденци. Изследването на П. Динеков има приносен характер към по-пълната оценка на 60-те и 70-те години от нашата литературна история.

Тр. Димитров представя биографичен очерк за „Ив. Н. Денкоглу“ (8, 5), а В. Сл. Киселков — „Из живота на Раковски в Цариград“ (26, 14). Информация за изследваната епоха предлага и М. Г. Костенцев с „Към историята на нашето духовно възраждане. Спомени от моето книжарство“ (26, 14). За П. Динеков новоизлязлата книга за унгарския художник и учен Ф. Каниц е повод да се обърне „Към въпроса за отношението на българите към делото на Феликс Каниц“ (63, 31)[17]. Той уточнява, че този интерес „не следва права линия“. Авторът обнародва две писма от Д. Г. Янев до М. Дринов, едно писмо на Я. Кова-

[16] Типично стихотворение за Хрулев е: „Песен свищовскаго учителя покойнога Христакя Павловича...“ — В: Цариградски вестник, № 42—43, 26 март и 8 апр. 1849.

[17] Фехер Геза. Феликс Ф. Каниц. Живот, пътувания и научно дело. Под ред. на Ст. Романски. С., 1936.

чев и една неиздадена статия на Н. Бончев, която „предава,..., начина, по който е било посрещнато в Русия съчинението на Каниц". П. Динеков я датира като написана „след обявяването на Освободителната война на 12. IV. 1877 г., т. е. само няколко месеца преди смъртта на Бончев". За автора са важни богатите материали от съчиненията на Ф. Каниц, които са сигурен източник за много научни изследвания в европейски мащаб. В публикуваната кореспонденция между двама руски учени за периода 1843—1869 г. е отразена личността на филолога-славист проф. В. И. Григорович (54, 26). „Преписка И. И. Срезневского с В. И. Григоровичем" от В. И. Срезневски (54, 26)[18]. Тя е последвана от студията на Ст. Романски „Български въпроси в преписката на И. И. Срезневски и В. В. Григорович" (54, 26), в която са представени подробно заниманията на В. Григорович със старобългарския език и неговите писмени паметници. Ученият дири традицията на Кирило-Методиевото дело, събира материали за Ив. Рилски и К. Костенечки, обнародва „Охридският апостол от XIII в." и „Мариинското четвероевангелие".

С несвойствен за стила на СпБАН литературнопериодичен облик са двете рецензии: Н. Милев „Нов биографичен труд за Хр. Ботев" (4, 3) и „Ново издание на Ботевите стихотворения" (24, 13) от Ив. Хаджов. В същата книга е поместен и анализът „Поправки и преработки в стихотворенията на Ботева" от същия автор[19]. Всички упреци на рецензента са събрани в оценката: „Къде е поетическата проза на Яворова (за биографията на Гоце Делчев) и къде е претенциозното изложение на Клинчарова, който, стремейки се да се покаже учен, повече пакости на работата си"[20]. Нещо повече: „схематично са изложени идейните различия у българските революционери", а рецензентът иска да види Ботев не като публицист, а като член на революционна организация.

Н. Милев показва завидна историческа осведоменост и точно набелязва „грубите грешки и фантастичните изводи, които тегли даже от факти, добре установени". Може да се съжалява, че подробно разгледаното от Клинчаров литературно наследство, не влиза в обсега на рецензията. Ив. Хаджов подлага на анализ не биографична книга, а изданието „Христо Ботев"[21]. Това е и единственият отзив в списанието за авторско художествено произведение. Като се изключат едно-две подмятания между Б. Цонев и Ст. Младенов, двете рецензии са интересно ехо от полемиките в българския литературен печат през този период. Ив. Хаджов подхожда критично към съставителя-критик Кр. Кръстев: „целите на изданието трябва да бъдат по-широки и с оглед да служат на целите на духа на новите интереси и изисквания, що се очертават изученията за Ботев, т. е. изданието да бъде „научно", с него човек да може сигурно да си служи за научни справки, за научни цели и издиряния". Кр. Кръстев не показва „сички разлики между редакциите" и отношението, „що съществува между различните издания на Ботевите стихотворения". Рецензентът посочва текстуално отликите в отделни публикации и изказва неодобрението си за „нормализувания текст" и намесата в пунктуацията на оригинала. Той упреква Кръстев, че не се „взира в историята на езика" и допуска на места непоследователност при употребата на някои глаголни форми. Ив. Хаджов не забравя и ценните бележки върху някои от стихотворенията, направени от Кръстев, както и стремежът му да вникне в мотивите за разликите между отделните редакции и да

[18] Вж. Шишманов, Ив. Д. Цит. съч., с. 194.
[19] Вж. Хаджов, Ив. Стихотворенията на Ботева. Т. I. Поправки и преработки. С., 1947.
[20] Клинчаров, Ив. Хр. Ботйов. Биография. С., 1910.
[21] Ботев, Хр. Автентично издание с критически бележки от Кр. Кръстев. С., 1919. (От с. 45 нататък са критични бележки.)

се добере до техния автор. Интересен е изводът на рецензента по един „методологичен въпрос: за третирането на текста в неботевите издания и за отношението му към автентичния Ботев текст". В подкрепа на това свое принципно „виждане" Ив. Хаджов във втората си статия анализира отделни стихотворни варианти и доказва, че „в последния си вид стихотворенията на Ботева са плод не само на „вдъхновението", но и на „труда"[22].

Ценен принос в литературоведския анализ е паралелът между три редакции на стихотворението „В механата", които представя със запазен правопис и пунктуация. Ив. Хаджов почти урочно-изчерпателно доказва, че премахването например на едно междуметие („ах!") изчиства настроението от неуместния сантиментализъм. „Сяка по-сетнешна редакция носи явни белези на нещо, което стои по-високо от прежния си вид; по-високо както по отношение на външната си форма, така — и особено — на вътрешната." За работата на поета върху готовия вече текст свидетелстват не само редакциите му, но и неговите писма. Тук срещаме интересен факт: Ботев пише, че може да напечата и отделно една брошура, написана от „някой си поп от заточение" (поп Минчо Кънчев), като поставя условие да поправи слога ѝ. Ив. Хаджов подчертава, че Ботев насочва своето авторско редактиране на формата в две посоки: работа върху стила и работа върху израза. „Изхвърля стара форма, чужда или провинциална и я заменя с изразна форма, която е добила или тепърва добива право на гражданство в книжнината." Той представя Ботевия стих като силабичен, с тенденция да съчетае и елементите на тоничния: ударение, рима, строфичност на израза. Тъй като Ив. Хаджов не открива в тогавашните издания отзив за Ботеви стихотворения, то за него работата на поета върху стихотворенията „е изцяло резултат на личен подтик и личен усет".

Към публикациите от втората група материали можем да отнесем и двата обзорно-описателни материала: В. Пундев, „Гръцко-български литературни сравнения" (38, 20) и В. А. Францев, „Болгарско-чешскія литературныя связи в половинъ XIX столетии (Страница из исторіи болгарского возрожденія)" (38, 20). В първата студия са съпоставени изцяло гръцки и български литературни текстове, с които авторът подкрепя тезата си за гръцкото влияние върху възрожденската ни литература. (К. Фотинов, К. Огнянович, Р. Попович, Д. Кипиловски и П. Р. Славейков.) Във втората публикация са обрисувани лично-стите на П. Шафарик и Й. Ханка, както и техните контакти с български и руски просветни дейци. Оригинален принос към темата е и „Кралевдолските Паисиевци и вярването за техните роднински връзки с отца Паисия Хилендарски" от Ю. Трифонов (56, 28). По-голяма част от поместените материали в СпБАН са историко-литературни студии, които разглеждат предимно въпроси от старобългарската книжнина. Те са свързани с историята на новооткрити или малко изследвани писмени паметници с литературно значение. При разчитането на текста им се разработват въпроси от историята и развоя на българския език. В тази немалка (по обем) научна продукция, материалите могат да се групират в: студии, които притежават литературна стойност (макар и с исторически превес), и други, чието съдържание не надхвърля археографска или палеографска информация.

---

[22] Ив. Хаджов предлага пълна библиография на публикуваните дотогава Ботеви съчинения (а те не са много): „Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова", Букурещ, 1875; Съчинения, 1888; Съчинения. С., 1907; С т о я н о в, З. Хр. Ботев. Опит за биография, 1888; З а и м о в, Ст. СбНУ, 1889, кн. 1; вестниците: „Гайда", „Дунавска зора", „Будилник", „Знаме", „Дума на българските емигранти".

Към първата група ще отнесем четири студии, които имат сравнително по-нова насоченост — възрожденска. Ив. Моллов, „Новонамерен ръкописен сборник на Софрония Врачански от 1802 г.“ (1, 1). Той описва „странствуванията“ на Софрониевия ръкописен сборник из различни собственици и подробно предава съдържанието му. Сравнявайки изследванията на своите съвременници М. Дринов и Ал. Балан, и почерка на ръкописа с други, които носят Софрониев подпис, Ив. Моллов потвърждава автентичността на сборника. В него са включени и Езоповите басни, основа за редица литературни преценки. В. Пундев, „Рибният буквар“ (63, 31). Материалът в студията е разработен в четири глави според изискването на автора ѝ: „да установи, що има наблизо зад и около него, да го постави ясно в съвременната литературна и образователна среда, за да може точно да определи какво принадлежи на тая среда и какво свое Берон е внесъл“.

Дребнаво-педантичен е Ю. Трифонов в „Спомените на П. Р. Славейков за първото му затваряне и за първата му песен против гръцките владици“ (11, 7) и в „Съчиненията на П. Р. Славейков с исторически характер“ (38, 20). Литературният историк се интересува от въпросите, свързани с отношението на Славейков към гръцките владици и с историческите факти, върху които той е писал някои свои стихотворения. Изчерпателните податки в студията носят пълна информация за изследвания автор. „Днес вече ние стоим доста далеч от времето, когато са действали Славейков и неговите другари, затова можем да погледнем на делата им без предвзетост и пристрастие.“ В тези думи на Ю. Трифонов личи стремежът на българските учени да установят „безпристрастната“ научна истина.

Публикуват се ръкописи и надписи, придружени с коментар върху авторството, книжните извори за съставянето или написването им и фонетично-лексикален разбор на текста. Най-продуктивен в тази област е Ю. Трифонов. Сред неговите студии може да се оформи една група от научни изследвания, които са свързани с древни старобългарски писмени паметници. „Всеки паметник при известно съпоставяне с други извори може да добие неподозирана по-рано важност — поради което никое старобългарско произведение, особено ако е що-годе оригинално, не бива да се пренебрегва.“ „Съчинението на Константина Философа (св. Кирила) „Написание о праве вера“ (52, 25). За Трифонов това е „едничкият оригинален Константинов труд, съчинен на старобългарски език, стигнал до нас“. Студията притежава пълна граматическа характеристика на паметника и много данни за книжовните извори и историко-литературните отношения между тях. „Две съчинения на Константина Философа (св. Кирила) за мощите на св. Климент Римски“ (60, 30), „Живот и дейност на Константин Костенецки“ (66, 32), „Кога са писани Учителното евангелие на епископ Константина и Беседата на Козма Презвитера“ (58, 29).

В „Беседата на Козма Презвитер и нейния автор“ (29, 16) авторът разглежда произведението не само като исторически, но и като литературен факт. „Зографската българска история“ (60, 30) е студия, чиято научна стойност е в богатите текстуални съпоставки, в граматико-правописния анализ и в доуточняване на времето, в което историята е била съставена. Ю. Трифонов е автор и на съпоставителното изследване „Софийската редакция на Владиславграматиковия разказ за връщане мощите на св. Ивана Рилски от Търново в манастира“ (60, 30). Разказът съдържа картини от българския живот през втората половина на XV в. Трифонов съпоставя неговите две редакции: българската (рилска и софийска) и белградската, и чрез съдържанието на езика и фактическите различия доказва първичността на първата. Пространните „Сведения из ста-

робългарския живот в Шестоднева на Йоан Екзарха“ (35, 19) анализират лексиката и уточняват къде и в кои старобългарски паметници са фиксирани те. Улавя се Трифоновата склонност към отделни етимологични изводи. Студията е написана пограничено между историята (изобщо) и историята на езика. Има описателен характер, за разлика от цитираната вече „Беседа на Козма Презвитер...“, която носи белезите на съпоставително изследване с „Боридовия синодик“.

Сравнителен анализ съдържа и студията на Й. Иванов „Произход на павликяните според два български ръкописа“ (24, 13). За автора е интересен създателят на разказа. „То [съчинението] е написано в народно-легендарна форма, общодостъпно, с картинност в изображението, с апокрифни и фантастични елементи... Рязко се отличава от богословски обоснованите полемични съчинения против манихейството.“ Единият разказ е включен в Аджарския български ръкопис от XVIII в., а новобългарската му редакция — в Троянския дамаскин от XVIII в. Ст. Аргиров „Из находките ми в светогорските манастири Хилендар и Зограф“ (63, 31). Авторът предава намиращата се в ръкопис повест и книжовните извори за нейното написване. Интересни са възраженията на редакцията (поместени в пет пункта) срещу някои негови изводи.

Към втората група материали можем да отнесем буквалното описание на Ив. Моллов — „Ръкопис на Софрония Врачански 1. Неделно поучение и 2. Катахизис на православната вяра“ (35, 19), Ю. Трифонов с „Преданието за изгорената старобългарска библиотека в Търново“ (14, 8), Л. Милетич, „Исторически и художествени паметници в манастира „Св. Ив. Бигор“ (Дебърско)“ (16, 9) и „Из един поменик на манастира „Пречиста“ (Кичевско)“ (18, 10); Б. Цонев, „Каменният надпис над с. Боженица“ (22, 12) и П. Мутафчиев, „Боженишкият надпис“ (22, 12). Писменият паметник получава в двете последователни научни съобщения своята пълна филологическо-историческа оценка. А още И. Младенов, „Томсеновият опит за превод на най-дългия надпис от старобългарското съкровище от Nagy Szeut-Miklos“ (35, 19); Ив. Снегаров, „Из арбанашките старопечатни книги в Софийската народна библиотека“ (56, 28), където авторът характеризира 30 печатни книги (миней); Б. Цонев, „За произходището на Врачанското евангелие“ (11, 7), който заявява: „Тъй се мъчих да разгатна въз основа на граматични, палеографични и правописни данни [тоя паметник] и намирам, че произхожда от северозападните краища.“[23] Й. Пата също изучава развитието на старобългарския език с „Пловдивско евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в.“ (22, 12).

Материалите с фолклорно-етнографска насоченост в СпБАН не са много. Ив. Шишманов обнародва „Априловият сборник от български народни песни в архивата на Раковски“ (18, 10): „Моето мнение е, че новооткритият сборник заслужава до голяма мяра вниманието както на историка, тъй и на теоретика на нашия фолклор.“ Той публикува изцяло писмото на Юри Венелин до В. Априлов от 27. IX. 1837 г. — „цяла дисертация, една програмна статия върху желателното географско и етнографско изследване на България“. Ив. Шишманов не забравя да отбележи, че едно грижливо проучване на вариантите от една народна песен (напр. за Крали Марко), ще докаже дали някои песенни мотиви отмират. С „Към терминологията на българските народни носии“ (45, 22) той обогатява теорията на фолклористиката с предложенията да се въведе терминът „форетоматология“ и да се набележи план за започване на изследователска работа. Ив. Шишманов насочва вниманието на фолклориста върху

[23] Ц о н е в, Б. Врачанското евангелие. Среднобълг. паметник от XIII в. С., 1914.

орнамента в костюма: „Носиите имат свой собствен език и даже наречия“. И в тази своя разработка той си служи със сравнително-историческия метод като основен за бъдещата (според него) практика на филолога-фолклорист. Студията се печата след неговата смърт, поради което се усещат известни непълноти в библиографските източници.

Идеите на митологическата школа намират приложение в студията на Н. П. Кондаков „Мифическая сума с земною тягою“ (22, 12). Тя има историческо-съпоставителен характер, тъй като не пренебрегва връзката между руските „билини“ и българските исторически песни. В началото на века започва своята дейност на учен-фолклорист и М. Арнаудов. „Студии върху българските обреди и легенди“ (4, 3) е програмен труд за своя автор. Той разпределя материала (онова, което е дадено в народното съзнание като нещо неделимо) в областите на културното влияние, без да забравя и историческата определеност. Герман, ладуването, лазаруването, кумичането, нестинарството са представени с определен хронологичен цикъл и обяснени етнографско-исторически и психологически. В студията има немалка информация за източниците, в които са фиксирани изследваните обреди и обичаи. Тук са материалите, събрани от Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Ц. Гинчев, Ил. Блъсков, Д. Маринов, Н. Державин. С тях може да се проследи състоянието на нашата фолклористика през първия етап на нейното развитие[24]. М. Арнаудов прилага научна класификация на фолклорните видове чрез литературножанрови понятия: балади, елегии и др. „Обичаи и песни от Източна Тракия“ (14, 8) е обширна студия върху отношенията, обредите и песните, свързани с Еньовден и Коледа. Авторът проследява 12 повтарящи се мотива („юнак и слънце се надварят“, „мома намира чудно перо“ и др.) в народните песни, които съпровождат обредите на 24 юни и 25 декември. „Където езикът на оригинала е достъпен на заемача..., там мотивът пази първоначалната си външна форма ненакърнена,... където,..., етническите отлики изпъкват по-отчетливо, мотивът се предава вече чисто прозаически като идея“: оттук и деленето на едни мотиви, които „клонят към идеализация“, и други — към „хумор“. Но илюстративният материал, особено към цикъла за коледуването, е изцяло от публикувани вече песни в „Сборник за народни умотворения“.

В „Нови сведения за нестинарите“ (14, 8) М. Арнаудов допълва свидетелствата за познатия обред с нови данни от различни информатори. От типа на неговите историко-етнографски изследвания е и студията на П. Орешков „Българските села в околностите на Цариград (етноложки бележки)“ (8, 5).

Новопредаден ръкопис от наследниците на Д. П. Войников е повод за изследването на А. П. Стоилов „Ламите и змейовете в народната песен“ (22, 12). Авторът прави пълен фонетичен разбор на записаните от Д. Войников песни, нормализира текста им и ги „печата с изправен шуменски изговор“. Въз основа на три от тях А. Стоилов мотивира своето заключение за двойственото представяне на змея в народните песни. Успоредно с анализа, той отбелязва и популярността на някои от тях. Сред подробните библиографски източници се срещат имената и изследванията на П. Р. Славейков, Ив. П. Славейков и Ст. Л. Костов[25]. А. Илиев описва „Растенията от българско фолклорно гледище“ (18, 10) и ги разделя в два отдела: 1) дървета и 2) цветя, билки и разни други растения.

---

[24] П. Динеков определя три основни периода в развитието на българската фолклористика: от началото на XIX в. до Освобождението; от Освобождението до 1944 г. и след 9. IX. 1944 г.

[25] Изображението на св. Георги в българския народен накит. — В: Сб. Л. Милетич. С., 1921, с. 194.

Оригинално е изследването на С. С. Бобчев „Нашият юридически фолклор около продажбата на кон (очерки по обичайно право)“ (45, 22), в което се срещат много народни песни и пословици, взети от К. Шапкарев, братя Миладинови и Н. Геров. „Бележки върху развитието на песните за Новака у българите и сърбите“ от Ю. Трифонов (29, 16) прави описателно-сравнителен анализ, с който потвърждава идеята за взаимното проникване на отделни песенни мотиви в южнославянския епос. Ст. Л. Костов рецензира обемната статия на слависта М. Вурко „Das Grab als Tisch“ и изтъква нейния принос в развитието на славянската фолклористика (1, 1).

През изследвания период само Г. Занетов публикува „Български народни песни от с. Конгаз, Бесарабия“ (45, 22). Той описва някои родови песни и им прави пълна фонетична характеристика. В своя езиковедски материал „Акане в родопските помашки говори“ (43, 21) А. П. Стоилов привежда фолклорни материали: записани народни песни с уточнен и посочен информатор. Резултат от предварително финансирано научно изследване от Академията е етническо-статистическата характеристика на Ст. Романски „Карта на нова Румънска Добруджа“ (11, 7).

В СпБАН са поместени многобройни важни научни изследвания по езикови въпроси. Сред тях най-голям дял заемат материалите из областта на етимологията и историческата диалектология. Със своето голямо научно дело Ст. Младенов поставя солидни основи на нашето езикознание. Във всичките си студии и научни статии той отстоява становището: „От всички дялове на езикознанието най-близо до културната история стои историята на думите.“ Неговите „Основни и второстепенни въпроси из новобългарската граматика“ (48, 23), „Общи особености и елементи на езиците от индоевропейски, турски и монголски“ (55, 27) се използват и досега в езиковедските проучвания. Ст. Младенов разширява рамките на своите разработки, като прави многоезични възстановки от гръцки, руски, полски, англосаксонски, арменски, новоарменски, немски, нововисоконемски, старонемски и пр.[26] „Из историята на българските думи“ (43, 21) съдържа прецизни „фонологични“ наблюдения. Значими са статиите: „Етимологични бележки“ (6, 4), „Из историята на някои по-малко известни български думи“ (22, 12), „Потекло и състав на среднобългарското „бѣлгоупъ“, прякор на цар Асеня I“ (45, 22). Всъщност неговата историческа граматика на българския език (а това са всичките му публикации) регистрира промените в областта на фонетиката, морфологията, синтаксиса и словообразуването, без да подчертае връзката между историята на езика и историческия процес въобще. „Имената на десет български реки“ (10, 6) и „Имената на още десет български реки“ (16, 9) са любопитни изследвания в областта на речната ономастика. Научното съобщение на А. П. Стоилов „Няколко български прякори от Македония и Одринско“ (10, 6) също имат определен етимологичен характер.

Всички поместени научни разработки из областта на историческата диалектология обясняват генетичната връзка между днешните български наречия с оглед на старото общобългарско единство. С фонетика се занимават Л. Милетич „Важна фонетична особеност на един западномакедонски говор“ (16, 9); „Редукция на гласните в широколъшкия говор“ (3, 2); Цв. Тодоров „Двойно акцентуване в българския език“ (58, 29); А. П. Стоилов „Изговор на ъ в заравско-висошкия говор“ (43, 21); Ю. Трифонов „По произхода на името „шоп“ (22, 12). Проблемите на морфологията и синтаксиса се разработват от Л. Ми-

[26] Вж. М л а д е н о в, Ст. История на българския език. Прев. и ред. от нем. изд. през 1929 г. Ив. Дуриданов. С., 1979.

летич: „Няколко синтактични и морфологични особености в българските народни говори“ (56, 28), „Удвояване на обекта в българския език не е „балканизъм“ (56, 28); К. Мирчев „Стари и нови iterativa в източномакедонските говори“ (50, 24). Разработките на Л. Милетич „Особен принос към речника и фразеологията на източните български говори“ (56, 28) и на Б. Цонев „Кои български говори стоят най-близо до старобългарския в лексикално отношение“ (11, 7) са в областта на лексикологията. С „Два въпроса из старобългарската граматика“ (35, 19) и „Из един западнобългарски апостол от XIV в.“ (38, 20) Ст. Младенов доказва, че изследванията в областта на историческата диалектология са изследвания от историята на целия български език.

През този период Ив. Леков започва своята научна работа в областта на сравнителното славянско езикознание: „Изразителност и употреба на фонологическите позиции (по данни от някои славянски езици)“ (63, 31), „Отношение на среднословашки към южнославянската езикова група“ (55, 27), „Праславянски глаголни форми и отраженията им в днешните славянски езици“ (50, 24), „Прояви на фонологичната свръхстарателност в развоя на българския, полския и чешкия език“ (58, 29). Интересна е студията на Ст. Младенов „Бележки към словашкия речник (с особен оглед на хипотезата за словашко-българско езиково единство)“ (30, 17), в която е изтъкнат общославянският и „праславянски характер на думите“ и оборва мнението на Б. Цонев за „липса на каква да е прилика между български и чешки“. Правописната реформа от 1928 г. разрешава на „езикословни работи да се печатат по правопис, избран от автора“. Използваният от Ал. Теодоров-Балан правопис в „Разногласни становища на българската граматика“ (52, 25) е „нагледно сравнение на тоя правопис с оня на проф. Младенов“. С присъщия му темперамент Ал. Балан защитава своето мнение за радикалното променяне на правописа в България[27]. Н. М. Петровски представя богата библиографско-езиковедска разработка „О занятіях В. Копитара болгарском языкомъ“ (8, 5). Публикацията на Т. Лер-Сплавински „Има ли следи от дейността на Методия в Полша“ (58, 29) напомня за действащата от 1940 г. комисия за проучване и издаване на изворите за живота и делото на Кирил и Методий. Сред отзивите за езиковедски книги трябва да се отбележат тези на Б. Цонев — „Две български граматики за чужденци“ (1, 1), и на Ст. Младенов — „Три славянски граматики“ (30, 17).

Предмет на историческите изследвания на СпБАН са политическата и културната история на България през средновековието и Възраждането. Взаимната обвързаност на Академията с основните насоки в държавната политика е пречка за разработване на въпросите, свързани с първите три века от развитието на нашата страна и периода на турското робство. Не трябва да се отминават студиите на В. Златарски „Потеклото на Петра и Асена, водачите на въстанието в 1185 г.“ (45, 22), „Имат ли българите свое летоброение“ (1, 1) и (10, 6), на П. Мутафчиев „Войнишките земи и войниците във Византия през XIII—XIV в.“ (27, 15). Значителен е и приносът на чуждите учени византолози Фр. Дьолгер и Г. Мравчик. През 20-те и 30-те години от разглеждания период частично се развива и археологията. Б. Филов запознава със „Старобългарската църковна архитектура“ (43, 21) и „Лондонското евангелие на Иван-Александра и неговите миниатюри“ (38, 20), а Р. Попов, основателят на българската праисторическа наука, — с „Халщатски и латански фибули от разни находища в България“ (6, 4) и „Гробни находки от халщатската епоха“ (16, 9). Преглед на

[27] По повод на правописната реформа от 1921 г. Ст. Младенов, Б. Цонев и Ал. Балан се обявяват за премахването на ъ в края на думите, а от предложената през 1927 г. нова реформа са приети само: запазването на ъ и ь в края на думите и смекчаването на гласните пред „о“ с „ь“.

първата история по византийско изкуство (в която е отделено място и за старобългарската архитектура) е статията на Н. Мавродинов „Феликс Каниц като изследвач на български и сръбски художествени паметници“ (63, 31). Дабко Уста-Генчов представя един от поредните си материали за българското строително изкуство „Принос към живота и дейността на Уста-Генчо Кънев“ (26, 14).

По своя характер СпБАН няма пряко отношение и стои встрани от литературния живот у нас. Като печатен орган на Академията списанието отразява развитието на научната мисъл в България през изследвания период. Спецификата на изданието не изисква публикуването на художествени материали. Доколкото обаче неговата цел е да популяризира научни разработки върху почти неизяснени проблеми от нашата история, език, народознание и култура, приносът му в това отношение е значителен. Сътрудниците на историко-филологическия клон на Академията — а и на списанието — са учени, в чиито трудове може да се проследи състоянието на нашата наука след преименуването на БКД в БАН. Между тях се отделя групата на езиковедите, които не са закрепостени в националните рамки на изследваната проблематика. Делото на българските учени е принос към развитието на българското езикознание, историография и етнография. Поместените в СпБАН научни материали са изцяло ориентирани към укрепването на младата българска нация във всичките ѝ изяви.

Дора Димитрова

ТЕАТЪР

Театрален лист. Ред. Ст. Бъчваров, С., печ. Либералний клуб — наемател Борис Кожухаров. 8°. Ц. 20 ст., год. аб. 5 лв.

1	1—30	1 септ. 1911 — юни 1912
2	1—20	1912 — 1914
3	1—20	[1914] — 31 дек. [1915]

2, 11 и 2, 20 ненамерени.

От 2, 3 загл. Театър и изкуство. От 2,3 уреждат Ст. Бъчваров, Т. Танев, Н. Христов, Д. Бабев и П. Пипков; от 3 ред. неозначен.

3 — издание на Актьорската каса при театъра.

Печата се и в печ.: П. М. Базайтов и Напред.

Приложение: към 3 един бр., посветен на артиста К. П. Сапунов; Маскараден брой от 31 дек. 1915 г.; 2, 8 посветен на юбилея на Ив. Попов и В. Кирков.

Списание „Театър“ излиза през трудни за народа и културата ни години — 1911—1915. Ако към това прибавим и мнението, че периодът 1912—1918 г. бележи западане в сравнение с предишния подем на театралното изкуство у нас, учудващ е фактът, че все пак именно това издание успява да осъществи потрайно неедноkратните опити за специализирана театрална периодика. Още в края на миналия век се подхващат и замират по различни причини театрални листове, вестници, списания. За един от тях — в. „Търновски театър“, редактиран от Стоян Н. Коледаров, е поместена статия в разглежданото издание (1, 22), но като непосредствен предшественик на „Театър“ можем да смятаме списанието-програма на пиесите, играни в Народния театър, от което излизат два броя през 1908 г.[1]

С началото на театралния сезон на Народния театър през 1911 г. се пристъпва към издаването на театрален лист под редакцията на Ст. Бъчваров. Няколко са основните моменти в програмната бележка „Нашите задачи“ (1, 1): когато в страната цъфти театралното изкуство и паралелно се развиват вкусовете и интересът на публиката към него, театралният лист трябва честно и правдиво да отразява живота в тая област; в него няма да съществува едностранчивост при разглеждането на пиесите, защото се знае „объркаността и разтегливостта на всички естетически съвременни понятия“; колоните са отворени за всички любители на театъра.

Дори само в тези две постановки прозира необходимостта и желанието от обективно и добронамерено професионално оценяване и насочване на театралното изкуство. Вярно е, че ред други издания отделят място в една или друга степен за отзиви, но те не задоволяват театралната общественост. Трай-

[1] Преглед на българската театрална периодика. — Театър, 1956, № 11, с. 120.

ният стремеж за ползотворност у редакторите на „Театър“ се вижда и от поместените още няколко бележки по работата и намеренията им. В края на първата годишнина програмата е вече по-определена и амбициозна — „независим орган на художествената мисъл и критика в областта на театъра, музиката, живописта, скулптурата, архитектурата“ (1, 26). В дванадесет пункта са посочени конкретните области и жанрове, които ще намерят място на страниците му и които всъщност очертават облика на едно издание с широк профил, с място за всички изкуства, за теоретичното, историческото и философското им осмисляне, за разнообразна информация от страната и чужбина. Освен това е отбелязано, че в списанието ще вземат участие видни писатели, художници, критици, хумористи, артисти и др. Видима е рекламната насоченост на тези изявления в кампанията за набиране на абонати. Но веднага трябва да отбележим, че редакцията не се отнася безкритично към постигнатото: „... ний с пълна яснота виждаме, че всичко още не е направено от нас, както би трябвало да бъде. Ний с пълна яснота виждаме колко е още далеко от нас идеалът на такъв един театрален лист, колко много задачи още не са намерили своето осъществление“ (1, 30).

Война, прекъсване на театралния сезон на Народния театър, загуба на театрални дейци — с това са изпълнени 1912 и 1913 година. Свързано с Народния театър, списанието следва пулса на неговия живот. След първите два броя на втората годишнина (септември и октомври 1912 г.) то спира излизането си и започва отново с възстановяването на представленията през есента на 1913 г., вече под името „Театър и Изкуство“. С разширяването на редакционния състав, с поемането на издаването от Актьорската взаимоспомагателна каса целта е списанието да се превърне в орган на българските артисти, да ратува за техните интереси и развитието на театралното изкуство в България. Но в редакционната бележка „Новият театрален сезон и „Театър и Изкуство“ (3, 1) със съжаление се казва, че „сегашните обстоятелства“ правят невъзможно желаното му подобряване.

Такива са вижданията и преценките на самите издатели. Определено трябва да се каже, че въпреки възникването му като театрален лист на Народния театър, изданието успява да достигне доста по-широк обхват в тематиката и в облика на списанието.

Към редовната емисия трябва да се прибавят един брой, посветен на К. П. Сапунов (ноември 1914), Маскараден брой (декември 1915) и посветеният на юбилея на Ив. Попов и на В. Кирков (2, 8). Маскарадният брой е допълнение към празника в навечерието на новата година и затова център в него са карнавалното настроение и класическият Пиеро. Честването на Ив. Попов и В. Кирков става събитие в културния живот, за което не са достатъчни страниците на специалния брой и в следващия продължава поместването на поздравленията, подписани от Ив. Вазов, П. К. Яворов, П. Тодоров, Ив. Д. Иванов, К. Христов, д-р Ив. Шишманов, Елин Пелин, Ц. Церковски, Ал. Балабанов, Съюза на българските писатели с председател Ив. Ст. Андрейчин и др.

Основна част на „Театър“ съставляват статиите — теоретични, критически, посветени на история на изкуствата, портрети. Насочено към читатели с културни интереси, списанието разчита на известна подготовка по въпросите на изкуството, особено що се отнася до проблемите на актьорското майсторство, режисурата и т. н. Многото преводни статии са опит да се приобщи българският театър към световното професионално равнище: „Постановка на пиеси“ от П. Женисти (1, 8), „Изкуството на актьора“ от Коклен (1, 11), „Психология на театралния живот“ от Лоренс (1, 16), „Станиславски за театъра“ (2, 2),

„Лекция на Б. Шоу за нови веяния в театъра“ (1, 12), „Актьорът и свръхмарионетката“ от Е. Г. Крег (2, 12—13), „Упадъкът на сценичното изкуство“ от Х. Банг (3, 1), „Голотата на сцената“ (3, 3) и др. Към тях трябва да се прибавят многобройните информации и няколко интервюта. Картината е действително много разнообразна по тематика, авторство, жанрове, идейно-естетическа насоченост. Следвайки намеренията си да не се придържа към отделни естетически направления, а да отстоява „истинското изкуство“, редакцията неминуемо става проводник ту на едни, ту на други възгледи и отразява модернизма, индивидуализма, някои натуралистични, символични и други настроения. По тези причини, а и поради явната обективна невъзможност за голям избор и взискателност при подбора на чужди източници общото впечатление е за еклектика и хаотичност.

По-интересно за нас е поместеното по този въпрос от български автори. Първото впечатление е „приземността“ на публикациите. Свързани със съвсем непосредствени проблеми и мнения за развитието на театралното ни изкуство, те носят най-вече искрено желание за напредък на родния театър, за неговото по-добро организиране и въздействие. Типични в това отношение са статиите и бележките на Ст. Бъчваров (подписан С. Б.), който неуморно не само като редактор, но и като автор се опитва да насочи вниманието към уредбата на театъра (2, 6; 2, 11), не може да остане безучастен към съдбата на колегите си актьори — „За актьора“ (2, 12), „Жертвите на театъра“ (2, 5).

Тонът на полемичност и критичност звучи във всичко, написано за българския театър, почти винаги се достига до обобщения за културата ни, желанието за промяна често прераства в пълно отрицание на съществуващото. Хвърлената ръкавица от Хр. Цанков в статията „В защита на Народния театър“ (2, 1), засягаща задълженията на държавата към това изкуство, правото да носи званието народен и др., за съжаление не успява да предизвика предвидената от редакцията дискусия поради спирането на списанието за почти цяла година. Направените от Цанков оценки за театралната критика, която „може да създаде фалшив успех на лоши пиеси“, се споделя в две статии от Ст. Бъчваров (2, 18; 3, 9) и Д. Христодоров (3, 12), а и от още няколко публикации. Общо е мнението, че липсата на специализирана театрална критика превръща отзивите във вестниците в обикновени известия за нова пиеса. „Изглежда, че театърът и артистите още много години ще чакат да се яви истинският помощник-критик“ — заключава горчиво Ст. Бъчваров. Д. Христодоров допълва, че срещаното в литературните списания и ежедневниците е по-скоро рецензии на пиеси. За съжаление тези мисли напълно съответстват на практиката и на „Театър“. Макар да е специализирано издание, то не съумява да утвърди оперативно професионално оценяване на постановките на Народния театър. Доколкото отзивите и рецензиите намират място на страниците му, те са насочени към пиесите, а не към сценичната им реализация и на тях ще се спрем по-нататък.

Постоянните рубрики са две — „Народен театър“ и „Хроника“. Чрез първата списанието осъществява една от основните си задачи — да осведомява за поредните постановки, за автора, преводача, постановчика, изпълнителите, съдържанието на пиесата. Рядко се допълва от кратки бележки. Тази рубрика изпълнява ролята на програма за спектаклите на Народния театър. Илюстрирано с портрети на драматурзи, режисьори и най-вече актьори, списанието предлага богата галерия на превъплъщенията им в различни роли.

Хрониката се запълва от вести за изявите на провинциалните трупи, за западноевропейския и особено руския театър, за други области от културата,

за административно-организационни мерки. По тона и съдържанието на някои съобщения и реплики тази рубрика се доближава до жълтата хроника, но същевременно по свой начин допълва картината на културния живот и отношението към театъра. В „Хроника“ и с някои други публикации списанието дава информация, която днес е не само любопитно четиво, но носи непосредствеността на вижданията и оценките на времето си, показва нелесния път, изпълнен с дребни победи, към утвърждаване на професионалното изкуство, за създаване на традиции, за възпитаване на публика.

От залегналото в програмните задачи внимание към другите изкуства, „Театър“ успява да реализира само няколко по-сериозни публикации за музиката и за изобразителното изкуство. В областта на музиката публикациите са в две насоки — в общокултурен план се изтъква значението на големи творци в световната музикална култура като Чайковски (1, 11), Глинка (1, 15), Вагнер (1, 23), Бетховен (3, 19); в конкретен план се поставят проблеми на организацията на музикалния живот у нас. След като се включва в редакционния съвет, П. Пипков прави опит да развие втората насока, като набелязва задачите в тази област в бележката „Музикален отдел“ (2, 3). Самият той насочва перото си към два актуални през тези години въпроса — оперната дружба (2, 6) и бъдещето на Държавното музикално училище (2, 4—5). С отзива на С. Скитник „Изложбата на Н. Танев“ (2, 3) и една бележка за успешно представяне на Ал. Божинов (1, 18) се изчерпват оценките за изобразителното изкуство.

Присъствието на литературата на страниците на „Театър“ е неделимо от големия проблем за връзката между литературата и театъра през тези години или може би по-точно би било да се каже — за неделимостта им. През първото и началото на второто десетилетие на века не бихме могли да си представим развитието на театъра без Ив. Вазов, П. Славейков, П. Яворов, П. Тодоров, К. Христов и др., и то не само като автори, но и като поддръжници, ръководители и организатори на театралната институция. В подкрепа на това трябва да споменем и няколко имена от рецензентската комисия на Народния театър (1, 20; 2, 19) — Ив. Шишманов, Ст. Чилингиров, Б. Пенев, Б. Цонев, Н. Атанасов, Д. Кьорчев. Чрез театъра творците на българската литература търсят и творческо утвърждаване, и осъществяване на желанието за бързи духовни промени. Затова съвсем естествено е присъствието в „Театър“ на български писатели, на произведения и оценки за творчеството им, без списанието да си поставя специални задачи в областта на литературата.

Поезията се появява съвсем спорадично на страниците на „Театър“ — всичко 13 произведения, — което е напълно обяснимо, като се имат предвид задачите на списанието. Обясним е и фактът, че поетичните творби започват да се включват от подновяването на списанието след Балканските войни, когато в редакционния състав освен Ст. Бъчваров са вече Д. Бабев и Н. Христов. И още една особеност: поместените стихове са много тясно свързани с конкретни събития. Изключение правят трите произведения на Добромир — „Есенни напеви“ (2, 6), „Идилия“ (3, 18) и „Самота“ (3, 18), носещи меланхолично-трагичните настроения на символизма.

Трайният отпечатък на многото загуби за българската култура, белязал периода на войните, намираме в непосредствения отклик на поезията в „Театър“. На Хр. Ганчев, когото грабва „катастрофално свършилата война“, наред със статии и спомени са посветени и две стихотворения. Народният поет Ив. Вазов с болка почита паметта на този „жрец славен на чаровното изкуство“:

> който от сцената с вълшебна мощ —
> Буди възторг и бе очарование...
>
> („Хр. Ганчев“, 2, 5)

На стихотворението е поставена дата 28 ноем. 1912 г., т. е. непосредствено след смъртта на Ганчев, който загива на 19 ноември.

Д. Бабев също посвещава стихове на актьора — „Прокоба“ (2, 3), в които чувствата и поетичният образ не носят конкретността на Вазовото произведение, а по-скоро тягостно и мрачно настроение.

Още едно произведение на Д. Бабев, този път „На памет на Пенчо Славейков“ (2, 7):

По стръмния световен път
като звездите отминават
избраниците на живота
и чужди винаги в света.

Без да приемаме тези редове като общовалидни, те носят горчивата истина за редица български творци от този период. Неразбран си е отишъл и един друг певец — П. К. Яворов. Списанието изразява своята почит към него в стиховете „П. К. Яворову“ (3, 11) на Й. Бак. (Йордан Бакалов—Стубел) и „Гробът на певеца“ (3, 17) на Г. К. Жорин (Георги Ив. Караиванов). Печалната меланхолия и индивидуалистичните нотки са общи за двете творби. Но докато Г. К. Жорин чрез типичния за символизма речник — нощ, гроб, прокобна птица, лунна самота, херувим и т. н., създава образа на скръбта, то Й. Бак. изгражда образа на самия Яворов, „който със свойте тъжни песни дирещe зората“, но „странник изнемогнал“ е останал чужд на свойте братя, „от всекиго отритнат в предсмъртните минути“.

Не са само минорни лирическите настроения в „Театър“, не само скръбни са поводите, заслужили поетичен отклик на страниците му. „В днешните времена на народна скръб и съкрушение празнуването на 25-годишния юбилей на тяхната плодотворна дейност е една луча от радост за нашите наскърбени души, едно тържество за народната сцена, която в прославата им вижда своята прослава и признание, една висока, заслужена награда на тия два ратника за напредването на българското изкуство“ — пише Ив. Вазов по повод честването на Ив. Попов и на В. Кирков (2, 8).

На поетичното си приветствие към тях (2, 8) К. Христов е поставил дата 29 ноем. 1913 г. С топлота, творческо съпричастие и общение в несгодите и стремежите са изпълнени думите на „борещий се като вас поет“ към двамата „художници — герои на глада“, самосъздали се в борба с ясното съзнание, че

днес мъчният изминат път остава
подобно светеща след вас бразда.

С разбиране на трудния път на твореца и прозаичните битови неволи звучат стиховете на Д. Бабев „На Ив. П. и В. К.“ (2, 9):

Гърми театърът от край до край,
прегръщат ви и със цветя ви кичат...
А мъките ви кой?
Кой мъките ви знай?

Двете стихотворни творби, отпечатани в „Маскараден брой“ — „Серенада на Пиеро“ от Елин Пелин и „Богомили“ от Тр. Кунев — са в духа на всичко, поместено в него, и с типичните за сътрудниците на „Българан“ бохемски настроения.

В поезията на страниците на „Театър“ не откриваме оригиналност на поетичната мисъл. Тя е по-скоро летопис на настроенията, съпричастието, непосредствени оценки на творците за тези години, богати на политически събития, сложни и твърде важни в избора на посоката и развитието на българското изкуство.

Тематичната специализираност на изданието диктува подбора и на белетристиката. Поместените произведения са или със сюжет от света на театъра, или са от автори, изявяващи се в драмата. От друга страна, тъй като художествената литература не е основен акцент на списанието, предпочитанията са към късите жанрове. Това се е отразило и върху прецизността в подбора, който невинаги представя писателите с най-доброто от творчеството им. Казаното особено личи при преводните произведения. Наред с имена като А. П. Чехов с „Контрабас и флейта“ (1, 29), „Портфейл“ (1, 22) и „След бенефиса“ (1, 23—24); К. Хамсун с „Духовният живот на Америка“ (1, 25); О. Уайлд с „Актриса“ (3, 5); Скиталец с „Бабичка“ (3, 9); Ф. Сологуб с „Благоуханно име“ (3, 17) стоят кратки разкази, миниатюри, фейлетони, есеистични произведения, на много от които дори не са посочени авторите. Те са най-често преведени или белетризирани епизоди от историята на световния театър като „Заложен актьор“ (1, 7), „Анекдот за Талма“ (1, 4), „Актриса-монахиня“ (1, 21), „Твърде късно“ (1, 25), „Последните дни на Кин“ (2, 17), „Великият комедиант“ от Л. Бригер (2, 6—7) и др., в които е трудно да се определи доколко присъства документално-мемоарното начало. Има и няколко кратки хумористични и сатирични произведения без художествена стойност.

Както се вижда, в повечето случаи не можем да говорим за истинска белетристика, а дори творбите на автори като А. П. Чехов са побългарени при превода и не могат да разкрият действителната стойност на оригинала.

Не са много прозаичните творби от български автори, но те носят друг оттенък. Писани видимо от хора, пристрастени към театралното дело, те съдържат в себе си атмосферата на театралния живот, пълен все още с много неуредици, отражението на обществено-политическите характеристики на времето върху него, на все още напомнящата с нещо следосвобожденския подем всеотдайност в името на изкуството. Повечето от тях са обагрени от хумор, с живо чувство към социалните проблеми.

На първо място ще поставим най-обемното произведение, при това на един непрофесионален автор — „Театрални спомени“ на Иван Попов[2]. Публикуването им с малки прекъсвания продължава почти през цялото съществуване на „Театър“ (от 1, 3 до 3, 16). Освен самостоятелната си стойност на летопис на българския театър от основаването на първата професионална трупа през 1883 до 1890 г., с интересни моменти от обществения живот и отношението към изкуството по това време, спомените създават една много интересна линия на сравнение между описаното в тях и съвременния за списанието театрален живот. Особено от дистанцията на годините днес тези две „истории“ на българския театър — написаното от Ив. Попов и мозайката от факти, оценки, личности, предпочитания, отразяващи периода 1911—1915 г., събрани на страниците на списанието, дават възможност за интересни съпоставки.

Другите тематично свързани с театъра произведения са в кратките жанрове, не всички притежават художествени качества, но в контекста на списанието имат своя дял на детайли от културната панорама. „Невероятен разказ“ — така е озаглавено произведението от Ст. Мавър (Стефан Мавродиев) „Гла-

[2] Издадени по-късно под заглавие „Миналото на българския театър“, 5 тома. С., 1939—1960.

съст на критиката“ (1, 18). С хумор, стигащ до сатирични нотки, се разкрива невежеството и безполезността от критиката, която не вниква в същността на изкуството, а следи само за външни ефекти и с това води до гибел творците. Разказът е недвусмислено насочен към състоянието на тогавашната театрална критика.

В „Иванку убиецът на Асеня, сиреч как Асен първи разплака цяло едно село“ от Ланчелото (Трифон Кунев) (1, 22), както подсказва заглавието, с много хумор се описва едно любителско представление на Друмевата драма, невежеството на изпълнителите и публиката, но и стремежът им към досег с театралното изкуство.

С пълноценно сатирично звучене се отличава фейлетонът „Кои са те?“ (2, 5). На прицел е онази театрална публика, която ползва безплатни билети, не разбира нищо от изкуство, но надменно и „компетентно“ намира слабости на представленията. Образите са добре характеризирани, има дори детайли от външността на героите, което подсказва, че вероятно тогавашният читател, в отговор на заглавието, е виждал в тях конкретни лица от видната софийска буржоазия.

С точни попадения, лек език се отличава хумористичната наброска „Герой“ (2, 7), подписана Лицедей. В търсенето на „героя“ в театралния свят авторът рисува един след друг образи, но у всички — от директора до портиера — недостатъците са налице. В края се появява един описан с много ирония, съблазнителен с благополучието си „герой“ и мечтата на автора придобива реални очертания — да стане като него.

С по един разказ сътрудничат Александър Кипров и Евгения Марс. Поводът е поставянето на пиесите им в Народния театър и желанието на редакцията да ги представи по-пълно. Прекомерно висока е оценката, която съпътства появяването им на страниците на „Театър“. „Един от най-хубавите в нашата литература“ — гласи бележката към автобиографичния разказ на Ал. Кипров „Рожденият ми ден“ (1, 26). Е. Марс, „видна белетристка на съвременна България“, в чието „лице имаме действително една талантлива писателка“, е представена с разказ на социална тема — „Светски фарисеи“ (1, 27), в който са подложени на критика нравите в обществото, основани на лицемерие и неправди.

В „Маскараден брой“ са поместени два разказа от автори, твърде различни по натюрел. За мото на „Прекъснато мълчание“ Андрей Протич е поставил стих на Верлен и в този тон на трагична предопределеност се развива темата за любовта — любов, която не може да се реализира в действителността. Съвсем друга е атмосферата в „Две маски“ на Ст. Л. Костов. От разказа блика самоирония и фин хумор, с които са представени не само двамата главни герои — авторът и съпругата му, но и някои порядки в тогавашното общество.

По-особено е положението с драматургичните произведения в списанието. Става дума за съдържанието на рубриката „Народен театър“. От литературна гледна точка тя е интересна с картината на предпочитанията към теми, автори и драматични жанрове за сезоните 1911—1915 г., с последователността и времето на поява на български пиеси на сцената и като справка за преводите, по които са се играли чуждите автори.

Най-богат на нови български постановки в рамките на отразения в списанието период е сезонът 1911—1912. След откриването му с „В полите на Витоша“ (1, 1), през същата година се появяват „Казаларската царица“ на Ив. Вазов, „Боян Магесникът“ на К. Христов, Ал. Кипров с „Кърджалии“, Евг. Марс с „Божана“, поставя се и първата драма на П. Ю. Тодоров „Змейова сватба“.

Народният театър се обръща и към творчеството на патриарха на българската драма В. Друмев. Изреденото по-горе е естествен резултат от появата именно през тези години на редица оригинални български драматични произведения. През следващите сезони се играят още няколко нови пиеси: „Първите“ на П. Ю. Тодоров, „Когато гръм удари“ на П. К. Яворов, „Борислав“ и „Ивайло“ на Ив. Вазов, „Огнището угасва“ на Н. Атанасов, „Къща“ на А. Страшимиров, „Иуда“ на К. Мутафов, „Над зида“ на А. Карима. За пръв път на сцената се появява „Мъжемразка“ на Ст. Л. Костов, постъпила за рецензиране в Народния театър под заглавието „Андрофоба“.

Пиесите от чужди автори продължават традициите от предишни години, на сцената излизат и нови автори. Стремежът към големи имена в световната драма е примесен с модни увлечения. Руската драма е представена от Н. В. Гогол („Женитба“, „Ревизор“), А. П. Чехов („Дивак“, „Вишнева градина“), А. Н. Островски („Доходно място“, „Лес“, „Женитбата на Бетлугин“), Л. Н. Толстой („Живият труп“, „Силата на мрака“) и др. Наред с У. Шекспир и Фр. Шилер се играят Х. Ибсен, Г. Хауптман, Х. Зудерман или пък Б. Шоу, Дж. К. Джером, В. Сарду, Г. Вид и др. За текстовете, с които тези творби са представени пред българската публика, не е отразено нищо освен името на преводача, макар че проблемът за превода не е бил чужд за нашите театрали. Още в началото на века Радул Канели поставя въпроса за привличане като преводачи на литератори, показали качества. Доколко това е станало практика, може да се съди по имената — Ив. Д. Иванов, А. Кирчев, Кр. Мирски, Ст. Н. Коледаров, Ил. Миларов, А. Карима, Ат. Димитров, Н. Христов, Тр. Кунев, Е. Снежина, Б. Ангелов, Я. Хитев и др.

Както вече отбелязахме, съществената част на „Театър“ са статиите. Обликът на театралното ни изкуство и критика по това време, непосредствените връзки на редица писатели с Народния театър предопределят литературната проблематика в немалка част от тях — рецензии на пиеси, обзори за творчеството на отделни автори, портрети. Повечето обикновено са писани по повод на поредната постановка на театъра. Прави впечатление, че редакцията не успява да привлече като автори водещите имена в критическата мисъл по това време, макар че на оценка се подлагат произведения на Ив. Вазов, П. К. Яворов, К. Христов. Характерно е, че с развитието на списанието литературоведческите публикации намаляват, а ударението се поставя върху специфични театрални проблеми. Не би могло да се говори и за определени идейно-естетически позиции, отстоявани в списанието като цяло, защото в стремежа си за пълнота то дава място на твърде разнопосочни становища. Въпреки общия голям брой на публикации по литературни проблеми не са много тези, които бихме нарекли действително статии.

Поставяме на първо място публикациите за Яворов не само защото са най-много на брой, а и защото в тях е направен опит за цялостно и задълбочено навлизане в творчеството му.

В статията си „В полите на Витоша“ (1, 1) литературният и театрален критик М. Тихов прави пълен съдържателно-естетически анализ на драмата, като проследява подробно действието, развитието на конфликта, героите. Направена е кратка преценка на литературното творчество на Яворов: „един от първите наши съвременни певци“. Като изброява главните тематични насоки и настроения, М. Тихов подчертава, че поезията на Яворов, „далеч от тъжните и често криво разбрани веяния на „модернизма“ у нас, все пак остава най-приятната и най-допадлива чрез своята свежест и бистрота, ясност и простота. В техниката на стиха той направи също едно дълбоко развитие, чрез което той и

във формално отношение все още си запазва първото място сред лириците." Като основно качество е посочен естетическият реализъм, на който Яворов остава верен и в драматургичната си творба, в която е „завързал сюжета с простотата на самия живот". Във всеобхватния си анализ М. Тихов прави и една бележка към „единствената грешка в работата на Яворов, която той с малко труд би могъл да изправи и засили драмата си" — необходимостта с няколко щрихи да засили психологическата мотивировка на конфликта между Драганоглу и Христофоров.

С преклонение и пиетет към поета е изпълнена и статията на Д. Бабев „П. К. Яворов" (2, 4). Вещо и задълбочено Бабев вниква в Яворовото творчество, но разглежда стойностите му от позиции, които извеждат на преден план индивидуализма и метафизиката: „Страданието и скръбта са вечни спътници в творчеството на поета и сякаш те придават на неговата поезия общочовешки характер и сливат душата му с великата кипяща душа на майчината природа". Според Бабев общочовешката стойност в творчеството на Яворов като философско-скръбна изповед в българската поезия е в красотата, която се крие във всеки стих, независимо от тематиката. От тази гледна точка се обяснява и любовта на поета към онеправданите, потиснатите, поробените, като стиховете му, посветени на тях, заразяват и увличат не чрез възпяваните неволи, терзания и копнежи, а чрез красотата на своята стилизация: „И ценното не е в гражданските, нито в социалните, революционните и каквито още искате мотиви в неговата поезия. Ценното е именно в тази пленителна красота, която се крие във всеки стих." Авторът на статията отправя упрек към тези, които не са харесали „Песен на песента ми", които според него едва ли са разбрали истинските ценности в предишните стихове на Яворов. Според Бабев оттук нататък талантът на поета не само че не угасва, а става по-мощен и обема всички гънки на човешката душа и мисъл.

В статията е отделено място и на драмите на Яворов, в които Д. Бабев открива, както в лириката, два центъра — социален и психологически. Според него още е рано да се оценява драматичното творчество на поета, за което българската критика пише много и мнението е разнообразно и дори „се обръща в спор": „Яворовите пиеси имат художествени достойнства, които в младата българска драматична литература им дават едно от първите места. Това обаче може да задоволи само дилетантите, но не и истинските таланти."

В същия брой, който по време съвпада с поставянето на „Когато гръм удари", са отпечатани откъси от рецензиите на пиесата в театъра. Макар че не са отбелязани имената на авторите им, поместеното дава представа за оценката на съвременниците, за критериите, прилагани към българските пиеси в театъра.

В първата рецензия се подчертава живият усет на Яворов към ефектното, отбягването на баналното, фактът, че без да е привърженик на тенденциозното изкуство, Яворов е поставил сериозни проблеми, като не се бои от рисковете. Ала рецензентът се опасява, че българската публика няма да разбере тоя стремеж на твореца.

Във втората рецензия Яворовото драматургично творчество се поставя на водещо място за момента: „По своя строеж, развитие и изпълнение, особено тази му работа остава образец в нашата литература." Авторът отбелязва, че Яворов драматизира чисто психологически проблеми, които по своята същност и сила осигуряват дълготрайно значение на драмата му. Конкретно в „Когато гръм удари" той е успял да съсредоточи проблема само в четири лица, чрез тях да изнесе цялата психология на съвременното семейство, да я развие

и разлее през нови кръгозори, каквито модерната драма действително трябва да разгръща.

Последната публикация за Яворов е отново от М. Тихов — „В памет на П. К. Яворов“ (3, 6). Авторът ѝ разказва за срещата си с поета в деня на самоубийството му, предава разговора между тях за обединяването на българската литература след смъртта на П. П. Славейков, думите на Яворов за другите поети — че „и те са дошли до там, че живи да ги оплачеш“. Цитирани са мисли на Яворов от последните години на живота му, желанието му да опише любовта си, психоемоционалните си преживявания. Завършвайки, М. Тихов прави обобщение за трагичната съдба на нашите поети, за вината на народа, който не ги признава навреме, за „фаталността“ в подема и развитието на българската литература, като споменава П. П. Славейков, К. Христов, П. К. Яворов, Ц. Церковски, П. Ю. Тодоров.

Поставянето на „Казаларската царица“ става повод за отделянето на значително място на Вазовото творчество (1, 10). Основната статия „Вазов в драмата“ е от Спас Ганев. Авторът се включва в споровете за ролята на народния поет в нашата литература, разгорели се през тези години и определили Вазов като отминал етап в литературното развитие. Становището на Ганев е определено на страната на признанието: „... когато утихнат страстите, когато се смекчи атмосферата, в която се движат днес българските критици и литератори, ще се видят ясно колко големи са неговите заслуги за създаването на различните видове и форми (поемата, разказа, романа и др.) в нашата литература“. В статията основно се разглежда Вазовото драматургично творчество, критично се преценяват търсенията му, несполуките с „Михалаки чорбаджи“, първите успехи с „Хъшове“, за да се посочат като най-успешни „Към пропаст“ и „Борислав“. Полемизирайки с отрицателите на Вазовите драми, Ганев изтъква като най-голямо тяхно качество отразяването на родния дух. Категоричността в утвърждаването на Вазов като първооснователя в българската литература е водеща в позицията на автора.

В същия брой са поместени още кратка оценка за романа „Казаларската царица“ и списък на преводите на Вазов в други литератури, препечатан от „Полный указатель Славянских литератур“.

Като „част от обширната студия на талантливия млад критик Д. Кьорчев“ е представена статията „Боян Магесникът“ (1, 13), в която наред със задълбочения естетически анализ на първото българско драматургично произведение в стихове ясно личат тежнения към националистични и индивидуалистични настроения.

„Няколко мнения за поезията на К. Христов“ (1, 13) дават представа за посрещането на отделни негови стихове и книги от наши и чужди литератори, но и мнението на Д. Василев, че ако трябва да се съди за постигнатото от К. Христов по литературната ни критика, то той е „най-бездарният поет“.

И като че за да напомни колко значима е дистанцията на времето за окончателните оценки, списанието предлага „Няколко отзиви наши и чужди за литературните творби на Е. Марс“ и „Евгения Марс“ (1, 27) — статия от В. В. Уманов за нейното творчество. Едва ли много от съвременниците на писателката са се радвали на подобни изключително високи и ласкави оценки.

Видно е, че повечето отзиви за български писатели са поместени в първата годишнина на списанието, защото, както беше отбелязано, през този сезон се поставят ред български пиеси. Интерес представляват и откъсите от рецензиите на проф. Б. Цонев и д-р Ат. Димитров за пиесата на К. Мутафов „Иуда“ (3, 6), поставена през 1914 г. Със статия е почетена паметта на П. П. Славейков

(2, 1). Ст. Н. Коледаров насочва вниманието на читателите към наследството на основателя на българската драма Добри Войников (1, 2).

Останалите статии са преводни или заимствани и не се отличават с оригиналност на авторския поглед. Обект на критически анализи са С. Найденов, Л. Н. Толстой, А. П. Чехов, Х. Зудерман, Л. Андреев, Б. Шоу, Х. Ибсен и др. Като автори и преводачи на статии и бележки се изявяват Хр. Цанков, Ст. Чилингиров, С. Бъчваров, В. Т. Белчев, Тр. Кунев, Ат. Димитров, Т. Радивоев и др. Както се вижда от изброените имена, много от сътрудниците на списанието са имали интереси и в театъра, и в литературата и по-значимо или по-скромно са спомогнали за развитието им.

Редица свързани с литературата факти се откриват в „Хроника". Голяма част от съобщенията се отнасят за нови пиеси, постъпили или рецензирани в Народния театър. Дават се сведения например за постъпленията от представянето „В полите на Витоша" (1, 4) или исканията за разрешения от театри във В. Търново, Оряхово, Варна, Лом и др. да поставят Яворовата трагедия; за репетиции на пиеси в присъствието на авторите им като Ив. Вазов на „Казаларската царица", К. Христов на „Боян Магесникът" и др. Статистиката, направена от списанието, макар и кратка, също допълва картината на присъствието на български заглавия в афиша на Народния театър. От откриването му (1907) до май 1912 г. са поставени творби от 10 български автори, играни са 254 представления на български пиеси, от които 152 пъти творби на Ив. Вазов, 24 на П. Ю. Тодоров, 18 на А. Страшимиров, 13 на В. Друмев, 12 на П. К. Яворов. Съобщава се за излизане на някои книги, но това не е системна практика на „Театър". По-цялостен книгопис е поместен на драмите, отпечатани от книгоиздателство „Знание" (1, 3 и 1, 5). Интересно е и известието, че парижката кинематографична фирма „Пате Фрер" е помолила чрез свой представител народния поет Ив. Вазов да даде произведенията си за заснемане на кинематографска лента. Ив. Вазов се е съгласил да бъдат възпроизведени „Към пропаст", „Борислав", „Под игото" и др., възпроизвеждането щяло да стане с чужди и наши артисти. По този повод редакцията пише, че така „България ще се представи пред цял свят" (1, 23).

В години, когато се създават и закриват много периодични издания, сп. „Театър" успява да просъществува сравнително дълго време. Това вероятно се дължи до голяма степен на непосредствената му връзка с работата на Народния театър, защото въпреки по-широките задачи, с него е свързана най-съществената част от публикуваното. На страниците на списанието ясно личат празнотите в теоретичната ни театрална мисъл по това време и липсата на традиция в това отношение. Редакцията съзнава тези проблеми, но практически не успява да промени нещата. Появили са се големи имена в актьорското майсторство, но все още липсват в театрознанието. А в същия момент литературната мисъл е на значително по-висок етап на развитие и затова влиянието на литературната критика в завземането на територии, които би трябвало да се запълват от театралната критика е толкова силно. Ето защо е обяснимо, че сп. „Театър" има по-скоро отражателен характер, а не носи трайни идейно-естетически тенденции, не успява да стане проводник на водещи идеи, които да развие. Малко са първостепенните пера, привлечени за сътрудничество. Отражение върху всичко това оказва и обществено-историческата обстановка. Докато в първата годишнина на списанието определено присъства българската драма и отношението към развитието ѝ, през втората и третата преобладават настроенията, породени от войната.

Въпреки всичко изданието е интересно за литературната наука в няколко аспекта:

Дава точна хроника на поставените в Народния театър пиеси от български и чужди автори.

Съдържа критически, биографични и други статии за български и чужди писатели, публикувани по повод играни техни пиеси.

Поместени са отделни произведения, писани най-вече по повод на театрални събития и посветени на театрални творци. Те показват не толкова художествените постижения на авторите си, колкото приобщеността им към проблемите на театъра и съмишленичеството на българската интелигенция за развитието на културата ни.

Осведомява за конкретни факти, които обогатяват нюансите на литературната ни история.

Антонина Йотова

ЧИТАЛИЩЕ

Месечно списание. Орган на Читалищния съюз в България. Ред. Ячо С. Хлебаров, С., печ. Витоша.

1	1—10	юли 1911 — юни 1912
2	1—10	(ян. — дек.) 1914
3	1—10	(ян. — септ.) 1915
4	1—5	май 1921 — март 1922
5	1—10	апр. 1922 — февр. 1923
6	1—10	ян. 1926 — дек. 1927
7 — 21		по 10 кн. год. ян. 1928 — дек. 1942
22	1—8	ян. — авг. 1943

Продължава да излиза.

От 4 подзагл. Периодично списание. Орган на Бълг. чит. съюз; от 5 — Месечно списание, Орган на Върховния съюз на читалищата; от 7 — Месечно списание, Орган на върховния читалищен съюз в България; от 9 — Месечно списание на Върховния читалищен съюз в България; от 12 — Списание на Върховния читалищен съюз; от 15 — Орган на Върховния читалищен съюз.

От 1, 8—10 под ред. на Управителния съвет; от 4, 2 ред. Н. Станев; от 6 — ред. Ячо С. Хлебаров; от 18, 7 — ред. Андрей Цветков, ред. к-т: Т. п.Върбанов и Никола Монев.

6, 1—3 излиза в Плевен; от 6, 4 — в София.

Печата се в печ. Арм. воен. издат. фонд, Либералний клуб и Рангел Младенов в София; Изгрев — в Плевен.

Не излиза от юни 1912 до 1914 г. и от септ. 1915 до май 1921 г. поради войните; както и от февр. 1923 до края на 1925 г.; възобновено по решение на Осмия читалищен конгрес от 1926 г., прекъсва отново с 6, 3 от март 1926 до април 1927 г. поради липса на средства и от авг. 1943 г. — поради въздушните бомбардировки в София.

Притурки: към 6 Протоколи на осмия конгрес на чит. 1925 г.; към 10 Протоколи от засед. на XI редовен конгрес на Върховния читалищен съюз в България, 8 ноември 1929, С., 1931.

Списанието е орган на Читалищния съюз в Б-я. Излиза по решение на Учредителния Читалищен конгрес.

Задача: „да съдейства за обединението на всички читалища и културно-просветни дружества в страната в един общ съюз", за „усъвършенстването и напредъка на библиотеките и читалищното дело в страната".

Съдържа статии из областта на библиотечното и читалищното дело, хроника из живота в читалищата, бележки и оценки за книжовния живот, критика и библиография, материали за организационния живот на съюза. Показва стремеж да бъде настрана от политическите борби.

Списание „Читалище" си поставя същите задачи, каквито излизалите преди него сп. „Книжовник" и сп. „Книгописец" — да бъде в помощ на библиотечните работници и читалищните дейци, да дава пълна библиография на излизащата книжнина, да насочва културно-просветната дейност на читалищата и да

спомогне за уеднаквяване системата и методите на библиотечната уредба. Една от перспективните му задачи е да се създаде библиотечно и читалищно законодателство, което да реши материалните проблеми на читалищата, които вече съществуват, и на онези, които трябва да се създадат.

В него се проследяват изданията от всички области — литература, наука, изкуство, философия в нашата и европейската литература. Обикновено излизат по две и три книжки в едно книжно тяло. Списанието има постоянни сътрудници, които се стреми да увеличава чрез привличане на утвърдени писатели и критици. Редовно в него публикуват Ячо С. Хлебаров, Михаил Теофилов, Иван Мисанов, Андрей Цветков, Владимир Полянов, Людмил Стоянов, Георги Цанев, Георги Константинов, Николай Райнов, Асен Босев, Михаил Арнаудов, проф. Константин Гълъбов, Орлин Василев и др. Очевидно органът на Читалищния съюз е имал стремеж не само да разнообрази съдържанието, но и да се опре на една по-широка платформа, въпреки че официално е стоял настрани от политическите събития. Потвърждение на последното е периодичното поместване на портрети на царското семейство, както и поздравленията от страна на царя по различни поводи. Но едновременно с това в една от уводните статии (2, 1—3), написана от Н. Станев, се прави опит да се осмислят събитията през Първата световна война, да се намери верният отговор на въпроса: „Нужна ли беше тя на нашия народ?“ Политическото осветляване на събитията е в повечето случаи едностранчиво, непълно, а изходът, предлаган от авторите, е просвещението, културното израстване на народа.

Друга уводна статия (4, 1) обяснява на читателите причините за прекъсването на изданието — отсъствието на много от настоятелите поради участие във войната. А пред младото поколение се поставя задачата да продължи традицията на Л. Каравелов и Хр. Ботев, като се погрижи за духовното просветление на българите, останали извън пределите на България след Първата световна война. Изобщо политическите статии са изключение. Ако се засяга някое събитие, то е от гледна точка на ползата или вредата за читалищното дело.

През Втората световна война вече по-рядко се срещат имената на видни български писатели в списанието, и то най-вече по повод смъртта на видни дейци на културата.

Рубриките, които поддържа сп. „Читалище“, са: Литературни и книжовни вести, Библиотекознание, Из живота на читалищата, Книгопис, Театър (театрална хроника), Между книгите (критика). От 8, 2 е застъпена бележката — в рубриката „Хроника“.

От 15, 1—2 се дискутира въпросът театър — кино и се появява рубриката „Из културния живот у нас и в чужбина“. В нея се появява отзив за М. Шолохов — „най-известният съветски писател днес“ (15, 1—2), и се препечатва статията на Ал. Толстой „Романтизмът на Юго и съветският романтизъм“ (15, 1—2), в която четем: „Ние, създателите на един нов свят и на един човек наистина велик, ние сме едновременно и романтици, и реалисти.“

Стихотворните произведения в списанието са малко — „Читалищен марш“ (10, 1—2) от Никола В. Ракитин, „Лебедните песни на Н. В. Ракитин, отпечатани посмъртно след неговото самоубийство“ (18, 5—6) и стихотворението на Крум Велков „Народно читалище“ (21, 1—2). От тях само кратките стихотворения на Н. В. Ракитин, носещи заглавие „Мъниста“, са плод на вътрешно горене и чувства, в тях липсва притворство, напълно ненужно пред смъртта. Това са последните творби на завършилия трагично живота си поет. Останалите две стихотворения носят всички белези на поръчаното произведение и нямат особени художествени качества.

В белетристичния отдел се печатат само разкази. Съдържанието им подсказва, че най-често са писани по поръчка на редакцията. Те имат очевидната цел да подпомогнат развитието на читалищното дело, да привлекат повече хора в читалищата. Всички те, без да са много на брой, интерпретират темата за читалището: „Читалище“ (10, 7—8) — спомени на Тодор Г. Влайков, „Кооперативни бразди“ (18, 7—8) и „Първите стъпки“ (20, 9—10) от Ас. Клисурски, „Будни села“ (18, 9—10) от Ас. Босев, „Разни места, разни хора“ (19, 7—8) от Матвей Вълев, „Отнякога до днес“ (19, 7—8) от Н. Монев, „Годишно събрание“ (20, 1—2) от Чудомир (Димитър Чорбаджийски), „В ковачницата на духа“ (21, 1—2) от Стоян Ц. Даскалов. Това са кратки разкази, построени върху някаква случка или впечатление, свързани с живота на читалището. Между тях особен хумористичен дух имат разказите на Асен Босев и Чудомир, които са най-добрите в художествено отношение. Има сред тях и такива, които звучат наивно и дидактично, като разказите на Ст. Ц. Даскалов и Ас. Клисурски. Затова за особени художествени достойнства не може да се говори. Оправдание би могло да бъде обстоятелството, че списанието се е разпространявало и сред слабо образовани хора.

Документалните произведения са, общо взето, най-широко застъпени в „Читалище“. Най-често се печатат биографии и очеркови скици. Срещат се и няколко репортажни пътеписа и едно писмо.

Списанието следи юбилейните чествания на наши писатели, учени, читалищни дейци, помества материали по повод смъртта на Иван Д. Шишманов (7, 5—6) от проф. М. Арнаудов и от проф. Н. Гълъбов — с кратки биографични данни и оценка на творчеството и делото му. На личността на Ив. Д. Шишманов е посветена и последната книжка на списанието през 1943 г. (22, 3—4). Автори на статии са пак проф. М. Арнаудов, проф. К. Гълъбов и Цв. Минков. Отбелязана е 15-годишнината от смъртта на видния културен деец Петър Проданов, сравняван с дейния гьотевски човек, борец за народна просвета (21, 3—4).

На 60-годишнината от рождението на Антон Страшимиров е посветен очерковият материал от Н. Чернишев (11, 1—2), който проследява неспокойния и търсещ дух на твореца с висока гражданска съвест и доблест в романите му „Смутно време“, „Роби“, „Среща“. Драматичното му творчество авторът нарежда на второ място след Вазовото в националната ни драматургия.

Със спомените на Вазов е отбелязана 25-годишнината от смъртта на Константин Величков (12, 1—2), писател, чиято личност е очаровала народния поет.

Автори на материалите, публикувани за 35-годишната творческа дейност на Ст. Чилингиров (12, 3—4), са Ст. Омарчевски, Печо Господинов и Петър Горянски. Ст. Омарчевски разглежда подробно творчеството на Чилингиров, като анализира стила и композицията на произведенията му. Спира се по-подробно на поемата „Песен за селяка“, наградена от БАН с първа награда, оценявайки я като ненадминатата по „композиция, битова и психологична дълбочина“ в нашата литература.

Творчеството на Н. В. Ракитин, „певец на родния край и природа“, е разгледано в статии на Ячо С. Хлебаров преди (12, 5—6) и след самоубийството му (13, 5—6). А в кратка статия Пенчо Пенев обвинява обществото и родната действителност за трагичния край на поета. Но това е само опит да се открехне вратата към истината. Творчеството на Ракитин е обект и на статия на Любен Бучков (17, 7—8).

Отпечатано е и последното писмо на д-р Асен Златаров, писано в клиниката преди операцията (15, 7—8), в което той се обръща за последен път към своите студенти, дава им напътствия, смятайки себе си за обречен.

Кратък очерк за Нешо Бончев публикува Ст. Н. Коледаров (18, 1—2).

През 1939 г. редактор на „Читалище“ става Андрей Цветков. Той е автор на биографиите на Захари Стоянов (18, 9—10), Васил Левски (19, 1—2) и Георги С. Раковски (20, 7—8), които имат популярен характер.

Смъртта на Стефан Л. Костов е повод за отпечатването на статия от Христо Вакарелски (18, 7—8). И на драматурга, и на преводача Костов авторът отделя достойно място в българската литература.

„П. Р. Славейков и нашето минало“ (21, 1—2) е биографичен очерк от Йордан Кулелиев. Биографични бележки са писани още за Кръстю Пишурка (Цв. Минков, 21, 5—6), Григор Пърличев (М. Букорещлиева, 21, 9—10), Дамян Груев (Кирил Христов, 20, 9—10), Т. Г. Влайков (О. Василев, 19, 1—2), Бачо Киро (15, 1—2), Христо Данов (С. Ив. Барутчийски, 8, 9—10).

Очерците и биографиите имат познавателен характер, нямат за цел да анализират изчерпателно творчеството и живота на всяка личност, но в цялост са правдиви, достоверни.

Пътеписни репортажи — така биха могли да се определят впечатленията на българските писатели от посещенията им в провинцията. В 20, 1—2 Ран Босилек, Боян Болгар, Димитър Талев, Никола Фурнаджиев, Стоян Ц. Даскалов, Младен Исаев, Петър Славински емоционално и възторжено предават своите наблюдения върху живота извън столицата, отзвук от популяризирането на връзката на писателите с народа. Такъв характер имат и публикации на Тодор Г. Влайков (18, 7—8), Дора Габе (20, 5—6), Ас. Клисурски (20, 9—10).

На 28 април 1929 г. се празнува Ден на българската книга, което става повод за отпечатването на редица статии (8, 3—4), посветени на празника и книгата: от Т. Г. Влайков, Елин Пелин, Й. Йовков, Д. Немиров, Г. Райчев, Н. Райнов, А. Каралийчев. Те трудно се определят жанрово. Понякога имат характер на импресия, в други случаи статийно определят тенденциите в развитието на българската книга или пък оценяват достойнствата ѝ, дават напътствия. Във всеки случай те са израз на сближаване с народа, на осъзнаване на функцията на литературата като творчество за народа, чиито корени са също дълбоко народностни.

Литературната критика обикновено се съпътства с биографични бележки. Елементи на критика има и в бележките по повод годишнини на писатели. Критика печатат: Ст. Чилингиров за поезията на Цанко Церковски (4, 2—3), М. Теофилов за Добри Чинтулов (5, 5—6), Г. Константинов за Пейо Яворов (18, 7—8), М. Василев за Ангел Каралийчев (19, 7—8) и др. Обзорът е общ, няма за цел да изчерпи цялостно творчеството, рядко се анализират подробно отделни творби.

Ярки публицистични статии в списанието няма. Публицистиката засяга предимно въпроси на културата. Обясним е стремежът на страниците на „Читалище“ да се дискутира разлагащото влияние на жълтата преса (без да се цитират определени издания и автори), да се търсят истинските ценности в литературата (Хр. Киселков, „Култура и самозванство“, 9, 1—2), да се изисква читалището да бъде средище на културния живот (Ст. Чилингиров, „Читалище и национална култура“, 9, 5—7). „Походът“ на писателите из провинцията установява, че народът има нужда да види истината, да осъзнае своето социално положение. Тази тема засягат Цв. Петков — „В недрата“ (10, 6—7; 11, 1—2), проф. М. Арнаудов — „Градът и селото в Западна Европа и у нас“ (15, 9—10), Ан. Илиев — „Родното като идея и като идеал“ (18, 9—10). Остро сатирична е статията „Четохте ли“ (21, 3—4) от Евдокия Обрешкова, която дава точна характеристика на „избраното общество“, познаващо само нашумелите булевардни романи от западни писатели, но не и българската литература.

Към българската интелигенция се отправят сериозни изисквания. Не творчество за самото творчество, а творчество за народа — в такъв дух са мислите на Асен Босев „Да разберем от живота“ (19, 5—6). Бичуват се тунеядците, хората без идеал, паразитите на обществото.

Театралният живот се следи не само хроникално. Още през втората годишнина се обявява репертоарът на Народния театър, съставен от пиеси на Шекспир, Зудерман, Толстой, Бернщайн, Драгели, Крилов, Щолба, Чехов, Вазов, К. Мутафов, Ст. Л. Костов и А. Страшимиров. В краткия преглед се споменава, че най-много на сцената са се задържали „Хамлет“ на Шекспир, „Добре скроеният фрак“ на Драгели и „Иуда“ на К. Мутафов. За пиесата на Мутафов се прави хвалебствен отзив (2, 7—9), тъй като сюжетът е библейски, а представлението — точно на Разпети петък. Авторът е с графоним С. и явно не е професионалист в критиката. Интересна е рецензията на Лидия Шишманова за пиесата на Ана Карима „Над зида“ (3, 1—3), представена в Народния театър. Според авторката търсенето на вдъхновение от народните легенди и предания е оправдано само дотолкова, че да не се превърне сериозно във фарс: „Пиесата на г-жа Карима остава само едно „добро намерение“. Натурализирането на отделни моменти дразни Шишманова. Тя не само не открива силен поетичен талант у Карима, но и иронизира някои моменти в драмата: „Чудесна лунна нощ в балкана. Български хайдути и самодиви, играещи под музиката на Бетховен — също като да бяхме видяли хайдутин Детелин, облечен в смокинг...“ Оценката за пиесата е поощрителна само като „благородно усилие“.

Неофициалният отдел на списанието поставя въпроса и за читалищния театър, чиито задачи са да възпитава вкус, трайно отношение към изкуството и добродетели (5, 1—2). В него се съобщава кои са най-играните пиеси и опери (5, 3—4), поставя се въпросът за избора на репертоара, който да не бъде налаган от управата, а да става в актьорските среди — Ст. Младенов (12, 1—2). Рубриката „Театър“ след дванайсетата годишнина се появява все по-рядко.

Срещат се и отзиви за изложби на книги у нас и в чужбина. От чуждите автори по-често се появява името на Енрико Дамяни, добър познавач на българската литература, най-вече на творчеството на Елин Пелин и Кирил Христов. В няколко статии се разисква въпросът театър—кино, търсят се предимствата и недостатъците на двете изкуства (8, 3—4; 9, 3—4).

Списание „Читалище“ си поставя задача да бъде библиографски справочник и то успява да стане добър помощник на читалищните работници въпреки затрудненията по отпечатването му. Фактът, че и видни наши писатели са се чувствали задължени да участват в него със свои материали, в които недвусмислено се отрежда място на читалището и читалищната библиотека, говори, че е играло определена роля в културния живот. Но то не е литературно списание, в което биха могли да се проследят творческият път на някой от сътрудниците или процесите в националната ни литература.

И все пак в 22-годишното му съществуване — до 1944 г., по неговите страници могат да се набележат моменти на промени и редица тенденции в културния живот и литературата.

Росица Спиридонова

БЪЛГАРСКИ АРХИВ

Периодическо списание. Годишно 12 книжки. Ред. Г. И. Фичев, С., печ. Кантарджиев — Данков. 8°. Ц. 25 ст., год. аб. 3 лв. 3000 тир.

1	1—12	ян. 1912 — май 1913
2	1—12	юни — дек. 1913
3	1—12	ян. — дек. 1914
4	1—10	ян. — окт. 1915
4	1—10	1 авг. 1920 — 1 дек. 1921
5	1—3	ян. — март 1922

Продължава под името Ново слово. 5, 3 не е намерена. Индикацията 4, 1—10 повторена — за 1915 и 1920 г. От 4, 1920—1921 г. загл. Българско слово. От 1, 4 подзагл. Популярно месечно списание, от 2, 3—4 Популярно полумесечно списание, от 3 Популярно месечно списание, от 4 (1920) Периодическо списание, от 4 (1920), 9 Месечно списание.

Печата се и в печ. Съгласие. Заглавие на фр. и нем. ез.

От 3, 3—4 епиграф „Словеса книжная суть реки напоящая вселенную. Ум царува, ум робува, ум патки пасе".

„Български архив" (БА) започва да излиза в началото на 1912 г. и неговото съществуване протича в един от най-кризисните периоди в обществения живот на България. Страната ни е разтърсена от Балканската и Междусъюзническата война. Когато вследствие политиката на германофилската буржоазия, България е въвлечена в Първата световна война, в края на 1915 г. БА преустановява излизането си. През авг. 1920 г. излизането на списанието е подновено, вече под заглавие „Българско слово". В 4, 1 се посочва, че „Българско слово" ще следва програмата на БА, обаче поради липса на хартия и скъпата ѝ цена, ще излиза в ограничен брой и в размер от 4—8 с. книжката, като ще дава кратки статийки и сведения".

Редактор на БА е Г. И. Фичев, един от основателите на националистическата организация „Национален съюз", преименувана по-късно в „Народен комитет". В 2, 1 е публикуван уставът на тази организация, която е създадена на 14. III. 1912 г. Главната задача в програмата на „Националния съюз" е да се издига духовната култура у всеки българин, да се „буди националното съзнание към духовните и материалните интереси на нацията и да се работи за политическото обединение на българските земи". Очевидна е близостта между целите на националистическата организация и БА. В 1, 1 Г. Фичев посочва, че с БА смята да създаде публичен орган, „който да служи за проводник и изразител на обществения, политическия, културно-просветния и стопанския живот на страната и нейното развитие". Прави впечатление широкият кръг проблеми, по които редакторът възнамерява да информира читателите. В уводната статия той отбелязва, че на страниците на БА ще се отпечатват български и

чуждестранни научни материали, монографии, очерци, мемоари, пътеписи, биографии на видни личности, библиографии, некролози, анекдоти, приказки, пословици, поговорки, историко-политически материали и документи от общ характер. Този обширен материал се публикува в следните краткотрайни рубрики: „Библиография по предмета“ (1, 1—4), в която се прави преглед на излезли книги и брошури по балканския въпрос, например П. Милюков „Балканският кризис и политика А. П. Извольского“ (1, 1), С. Горянов „Босфор и Дарданели“ (1, 2), С. Жигарев „Русская политика в Восточном вопросе“ (1, 2) и др.; „Бюлетин от театъра на военните действия“ (1, 7—12); „Из дейността на Националния съюз“ (2, 1—4; 3, 9—10); „Некролози“ (2, 2—8; 4, 1920, 7—9); „Птицевъден календар“ (4, 1920, 4); „Пчеларски календар“ (4, 4); „Политически преглед“ (4, 9—10), „Преглед и преценка на събитията“ (5, 2). Постоянно се поддържа единствено рубриката „Библиография“, съдържаща отзиви и рецензии, преименувана от 5 в „Книжнина“.

В БА са поместени материали с научнопопулярен характер, посветени на библиотечното дело: „Библиотечното дело в Русия“ (1, 2), „Библиографически сведения“ (1, 1).

Прави впечатление, че голямо място в списанието заемат политическите статии, които редовно информират читателите по въпросите на текущата политика. Военните събития се коментират в официален дух. Вътрешнополитическите промени не се разглеждат, макар че по време на съществуването на БА в страната се сменят няколко правителства. Във връзка с избухналата Балканска война са статията на Д. Маринов „Балканският съюз“ (1, 9—10) и политическият очерк на Д. П. Багратион „Славяно-турската война“ (1, 9—10), препечатан от сп. „Нива“, бр. 48—49 от 1912 г. Публикувани са и записките на военния кореспондент Н. Шевале „Истината по войната на Балканите“ (1, 11—12). В някои от политическите статии се разглежда македонският въпрос, например „По положението в Македония“ (3, 9—10), „Положението в Македония от началото на 1915“ (4, 5—8), „Истината за Македония“ (4, 5—6) и др. Редакторът помества и очерци за обществено-икономическото развитие на страната: „Държавно устройство на България“ (1, 4), „Българите в своите исторически, етнографски и политически граници“ (4, 3).

Отпечатаните в БА литературни материали са изцяло повлияни от обществено-политическата атмосфера. Те отразяват ентусиазма и патриотичното въодушевление, обхванали българския народ по време на Балканската война, и разочарованието му от катастрофата, настъпила след Междусъюзническата война. В тези военни години писателите пишат за мъката по убитите, за трудностите на фронта. Една част от тях в съгласие с официалната кауза превъзнасят могъществото на българския войник, стараят се да повдигнат духа на българската нация.

Поетичният материал, поместен в БА, е препечатан от сп. „Българска сбирка“ и от в. „Мир“. Повечето автори са представени с една или две поетични творби, които нямат художествена стойност. Единственият признат майстор на стиха, от когото са и повечето лирически произведения, е Иван Вазов. Стихотворенията в БА са отзвук от напрегнатите политически събития. В много от тях авторите правят опит да пресъздадат художествено различни страни от войните. Те скърбят за убитите и в същото време търсят утеха в съзнанието за достойно изпълнен дълг към родината.

В БА преобладават поетичните творби на Иван Вазов. Те са препечатани от в. „Мир“, където са поместени за първи път. „Сърбия и Македония“ (3, 1—2), „Па шта си ти“ (3, 1—2), „Тържествен час“ (3, 1—2), „На Македония“ (3, 3—

4) по-късно влизат в сб. „Песни за Македония“. „Топовете“ (2, 3—4), „На Пиер Лоти“ (2, 3—4), „Шуми Марица“ (2, 3—4), „Трите крепости“ (Лозенград, Одрин, Чаталджа) (2, 5—6), „Таз война“ (2, 7—8), „Неприятели“ (2, 7—8), „Симеон при Мраморно море“ (2, 7—8), „Щурмът на Одрин“ (2, 11—12), „Върху форта Айваз-баба“ (3, 1—2), „Буйните нивя“ (3, 3—4) са обединени в сб. „Под гърма на победите“. Отпечатани са и стихотворенията „Мрачна мисъл“, „Гръцките беснотии“, „Разгромът“ (3, 5—6), „Ангиста“, „Полк след полк“, „Българският май“ (3, 3—4) и „Българският воин“ (3, 5—6). В поетичните творби войната предизвиква у народния поет две противоречиви чувства — патриотично въодушевление и болка за загиналите.

Освен произведенията на Вазов, в БА е отпечатано и стихотворение на още един виден наш творец. „Вярата на славяните“ (2, 7—8) е свидетелство за отклика на Стоян Михайловски на започващите военни действия.

В списанието са поместени няколко стихотворения от Христо Борина, който е участник в Междусъюзническата война и добре познава и пресъздава трагичните ѝ последици за човека. От в. „Мир“ са препечатани „Запаленото село“, „Нощни стражи“, „Некролог“ (2, 7—8); „Надпис на братския гроб“, „След войските“, „На г-жа Р. Каблешкова“ (2, 11—12) и „Баща“ (3, 5—6).

Взел непосредствено участие във военните действия, Никола Ракитин също има възможност да изпита техните ужаси и да прозре тяхното безсмислие. Неслучайно стихотворенията му са с подчертан антивоенен характер. От него са „Заветът на загиналите“ и „Надгробни надписи“ (3, 1—2). Втората творба е поместена в сб. „Размирни години“ от 1919 г., но без първата строфа. Стиховете на Ракитин отразяват любовта на поета към родината, оптимизма му за нейното светло бъдеще. Творбите също са препечатани от в. „Мир“.

Непосредствено преди започването на Балканската война голяма част от българската интелигенция е обхваната от приповдигнато патриотично настроение, продиктувано от исторически справедливите цели на войната. Отглас от това настроение, но с принизени идейни и художествени качества, са някои стихотворения в БА, като „Български народен химн“ (2, 3—4) от Георги В. Агура, „Проклета бъди“ (2, 9—10) от Вултур (Владимир Иванов Дякович?), „Новият кумир“ (2, 11—12) от Васил Гендов.

В БА са отпечатани и няколко стихотворения, които възпяват героизма на българския войник: „Чадата на Балкана“ (2, 9—10) от Иван Н. Мировски, написано преди избухването на Балканската война; „На раздяла“ (2, 5—6) от Иван Петров Йончев, в което наред с въодушевлението от войната звучат скръбни нотки за скъпите жертви по бойните полета, за безмерната мъка на майките; „При ранените“ (2, 9—10), чийто автор се е подписал с псевдонима Авел.

Интерес представлява стихотворението „От моста над Вардар“ (3, 1—2) на изтъкнатия преводач и познавач на класически литератури Александър Балабанов. За разлика от творбите с обществена насоченост „От моста над Вардар“ е израз на интимни душевни преживявания, свързани с надеждите на българското население в Македония за освобождение.

Свидетелство за отклика на творците към актуалните събития са стихотворенията „Бунар-Хисар“ (3, 1—2) от Иван Кирилов, „Моето отечество“ (2, 9—10) от Р. Г. К. — една умело написана поетична творба, пропита с дълбоко патриотично чувство; „Бажче-иш-табир“, „Чаталджанският български страж“, „При Булаир“ и „Сонет“ (3, 5—6) от Люба Георгиева, чието име се среща често в печата през 1912—1914 г.

В БА не са поместени стихове от чужди поети. Изключение прави песента „Крали Марко се събужда“ (2, 11—12) от немския писател Паул Линденберг,

преведена от В. Николчов. За автора е поместена следната бележка: „Известният немски писател Паул Линденберг, добър познавач и приятел на българите, е написал и издал един исторически роман „Против полумесеца“, дето с най-големи подробности са описани всички събития на сегашната война. Песента, която даваме, е взета из самия роман и е едно доказателство, колко основно авторът познава България и литературата ѝ.“

Както при лиричните творби, отпечатани в БА, така и при белетристичните може да се говори за определена идейно-тематична насоченост. В публикуваните разкази са отразени страданията и скръбта на хората, преживели войните. За разлика от поезията белетристиката е представена от малко на брой автори. Разказът на П. Докузанов „Планинката“ (4, 7—8) реалистично описва изключителната самоотверженост на девойка от народа, която изпълнява патриотичния си дълг. В „Срещу Нова година“ (4, 3—4) Тодор Янков разкрива душевните преживявания на млада жена, загубила своя съпруг във войната. Без особена художествена стойност, двата разказа отразяват настроенията след преминалите военни събития.

С поредицата „Впечатления и наброски из културното робство“ (3, 3—8) редакторът запознава читателите на БА и с част от белетристичното творчество на Люба Георгиева. Нейната проза не е особено белетристично постижение. Тя по-скоро показва търсенията на авторката в различни насоки. Първите два откъса — „Седефените чехлички“ (3, 3—4) и „Робата на пътешествията“, са написани под формата на приказки и са обединени от един разказвач. Те са придружени от епиграфи. Другите два откъса — „Розово и сиво“ (3, 5—6), са пътеписи. В тях авторката многословно разказва за впечатленията си от свое пътуване непосредствено след Междусъюзническата война из големите сръбски и словенски градове и в Австро-Унгария.

В БА чуждата проза е представена в рубриката „Най-новите утопии“ с романа на американския писател Беллами „Равенство“ (2, 5—12). Съдържанието на романа се предхожда от теоретична част, в която се тълкува понятието „утопия“. За целта редакторът се спира върху лекциите на проф. А. Фохт „Социалните утопии“. Романът „Равенство“ излиза в отделна книга у нас през 1912 г. под заглавие „В края на XX век“.

В БА не участва нито един от силните в онази епоха наши белетристи. Това се отразява решително върху равнището на прозата, поместена в списанието. Би могло да се каже, че тя носи белезите на любителско писане.

В списанието са отпечатани още „Лъчи из мрака. Или из бабините разкази“ (3, 9—10), драматически картини от Люба Георгиева, чийто сюжет са борбите на българите по време на османското иго. Творбата е опит за битова драма, но ѝ липсват художествени качества.

Под псевдоним Сатанин са поместени новогодишните мисли „Смърт и рождение“ (4, 3—4). Сатанин се опитва есеистично да изясни въпросите за битието и небитието, за непрекъснатостта на живота, за смъртта и раждането, за разрушаването и създаването. Авторът свързва своите разсъждения с тогавашната съвременност, разглеждайки Първата световна война като „един етап от безсмъртния развой на човешкото общество и духовната организация“. В края на творбата е изразена увереността, че българският народ „ще съумее със своята трезвеност да долови смисъла на великите днешни събития и да посрещне Нова година като носителка на нови борби за идеали, на нови творчески и прогресивни деяния“.

В БА непрекъснато се поддържа рубриката „Библиография“, съдържаща критически статии, рецензии и отзиви за книги. В последната годишнина от

съществуването на списанието тя се преименува в „Книжнина“. Критическият материал в БА е препечатан от български и руски списания и вестници.

В списанието е поместен сравнително голям брой творби на Люба Георгиева. Затова в рубриката „Библиография“ преобладават рецензиите, разглеждащи нейното творчество. Под заглавие „Стихове от Люба“ са препечатани две критически бележки от в. „Вечерна поща“[1] и сп. „Българска сбирка“[2], даващи положителна оценка на поетичните творби на Люба Георгиева. Доста критична и обширна е рецензията на Д. С. Зографов (3, 7—8), озаглавена „Стихове и разкази от Люба“, препечатана от сп. „Българска сбирка“[3]. Зографов смята, че макар и „недостатъчно обработени, понякога слаби по форма, стиховете на Люба са искрени изповеди на една експанзивна и мечтателна душевност“. Авторът дава по-висока оценка на поетичните творби на писателката. Като слабост на нейната проза той посочва употребата на русизми, както и многословието на авторката. Зографов изследва тематиката, идейното съдържание и поетиката на по-голяма част от творбите на Люба Георгиева.

В БА е отпечатана и рецензията на В. Ч-в „Разкази и стихове, 1913“ (3, 7—8), разглеждаща третия сборник стихове на Люба Георгиева и някои нейни разкази. Рецензентът смята, че със стихотворенията си за войната поетесата „пее възторжени химни на безстрашието“. Той отбелязва, че с някои свои творби Люба Георгиева се доближава до представителите на символизма у нас. Изводите на В. Ч-в се основават на подробни анализи на отделни нейни произведения.

В списанието е поместен отзивът на Г. А. (може би Георги Аркатов — псевд. на Харалампи Христов) за книгата на Любомир Бабевски „Полски цветя“ (5, 1). Авторът „най-горещо препоръчва“ тази сбирка от детски песни, защото тя е написана от поет, който притежава „голяма вещина“, „познавач на детската душа“ и който „дълго време работи в областта на детската изящна литература“. Прави впечатление, че Г. А. обръща внимание на доброто художествено оформление, дело на художника Васил Захариев.

Няколко критически бележки са посветени на руски издания. Една от тях разглежда руския превод на „1000 и една нощ“ (2, 9—10), направен от издание на Мадрус. С бележка редакторът отбелязва и появата на „Поездка на Балкани. Заметки военного кореспондента Евгений Чириков“ (2, 3—4). Книгата е посветена на Междусъюзническата война, която Чириков оценява като „една от най-жестоките и безчовечни войни, за което еднакво виновни са и двете воюващи страни“. Редакторът отделя място на страниците на списанието и за дневника на В. Немирович-Данченко „С вооруженым народом“ (2, 5—6), написан по време на българо-турската война, когато авторът е бил кореспондент на в-к „Русское слово“. Оценката е препечатана от „Вестник Европы“[4].

За книгата „Болгарский сборник. Очерк развития новой болгарской литературы. Народные песни, стихотворения, повести и рассказы. Составил Конст. Кузьминский“ са поместени две бележки. Първата от тях (2, 1—2) е от Г. Полилов и е напечатана за първи път в „Исторический вестник“[5]. Сборникът на Кузмински съдържа творби от Ив. Вазов, П. Тодоров, А. Страшимиров, Елин Пелин и др. Г. Полилов смята, че „появата на този сборник е напълно своевременна. Без съмнение руските читатели ще се заинтересуват от литературата на

[1] Вечерна поща, юни, 1912.
[2] Българска сбирка, кн. 6—7, 1912 .
[3] Българска сбирка, кн. 7, 1914 .
[4] Вестник Европы, септ., 1913.
[5] Исторический вестник, май, 1913.

близкия ни народ.“ Във втората бележка (3, 1—2) редакторът цитира извадки от предговора на книгата.

В БА се срещат отзиви за историческия труд на Л. П. Карасавин „Монашество в Средние века“ (2, 7—8) и за книгата на А. Н. Пыпин „Панславизм в прошлом и настоящем“ (2, 5—6). Бележката за труда на Пыпин е написана по материали от „Вестник Европы“[6] и нейната поява се обяснява с получилото тласък през тези години славянско движение на неославистите.

В сп. „Български архив“ литературните произведения са препечатани от други вестници и списания — редакторът се стреми да обогати нашия литературен живот. Фичев събира в едно периодично издание най-добрите според него литературни творби, излезли в печата през този период. А това са произведения, чиито теми са пряко подчинени на обществено-политическите събития в страната. За жалост критериите на редактора не водят до подбиране на високохудожествени творби, поради което списанието не оказва съществено влияние върху литературния процес у нас.

Емилия Стаматова
Пенка Иванова

---

[6]Вестник Европы, септ., 1913.

НАУКА

Младежки лист. Излиза два пъти месечно. Пловдив, Централна печ. 8°. Ц. 15 ст., год. аб. 60 ст. 300 тир.

1 1—2 5 ян. — 17 апр. 1912

Младежки лист „Наука“ излиза в два броя от 5 ян. и 17 апр. 1912 г. То е от онези ефимерни издания, които обичайно започват съществуването си със заслужаващи симпатия намерения, но без каквато и да е материална осигуреност. Целите, които си поставят неговите инициатори, са изключително благородни — да подбудят младежта към самообразование и самовъзпитание на духа и нравствеността, да ѝ помогнат да възприеме „идеите на века, а и всичко, що засяга живота на човека“, за да имат младите хора критично отношение към него и за да станат в крайна сметка пълноценни съвременни граждани на обществото („Вместо програма“, 1).

Към формирането на такъв мироглед у младите си читатели „Наука“ се насочва с разнообразни, но целенасочено подбрани материали. Очевидно е обаче, че не авторството и естетико-художествените качества, а дидактическата директност на текстовете диктува този избор. Тази особеност свидетелства за анахроничен подход на редактора (редакторите?), тъй като все пак тематиката на публикациите показва една следюношеска възраст на аудиторията, към която е адресирано списанието.

Сред хората, които правят „листа“, може да се посочи, и то с известна несигурност, само художникът на корицата. Кн. 2 е оформена с миниатюрна графична рисунка в горния ляв ъгъл, изобразяващ сова над разтворена книга — един недвусмислен образ, отразяващ стремежите на редакторите. В същата книжка, на задната корица, е поместена единствената реклама в списанието — за услугите, които предлага Ат. Бакларов (декоратор, учител в Мъжката гимназия). Много е вероятно той да е авторът на коричната илюстрация. Останалите автори и преводачи в „Наука“ са подписани само с инициали, които днес не могат да се разкрият.

В реализирането на поставените цели списанието залага много повече на текстовете, проследяващи в достъпна форма различни философски концепции и системи, като подборът е подчинен на идеята за себепознание и самоусъвършенстване: „Гръцката философия до Сократа“ (1), „Сократ“ (2) и „Индивидуализмът“ (2) от K. R. S.; „Природната красота (Според Емерсона)“ (1) от Г. Г. Със задачите на „Наука“ са свързани още статиите „Аристокрация и буржоазия в XVIII век“ (1) от K. R. S. и „Завоеванието на въздуха“ (1—2) от А. Д. М.

Въпреки елементарното поднасяне на философските и научнопопулярните знания, разделът с тези статии е на доста по-прилично равнище, отколкото

този с художествени произведения. Безпомощни в художествено отношение са стихотворенията, с които започват двете книжки на списанието — „С цел наука да сдобиеш...“ (1) от К. П. Х. и „Бедняко!“ (2) от Г. Г. Малко по-добър е обликът на прозата, която е застъпена с две преводни произведения — „Краят на света“ (1) от И. С. Тургенев, прев. А. Д. М., и „Над бездната“ (2) от П. Засодимски, прев. Н. Д. Внушенията са по посока на идеята за преходността на живота, за неговия смисъл и мисията на човека.

Най-интересни в цялото издание са двете литературнокритически статии — „Причините за неуспеха на нашата драма“ (1) и „Булевардната литература“ (2). В първата К. П. Х. изразява определено лично отношение към състоянието на съвременната драматургия, като се спира на историческите сюжети в нея и изтъква, че доминирането им се обуславя от твърде бедния като извор за „драматическа поезия“ български обществен живот. Във втората статия Ш. Р. окачествява булевардната литература като обществена язва, обявява се против разрушителното ѝ влияние върху човешкия морал и фантазия, призовава към разпространяване и четене на истински художествени книги, които да издигат духа на човека. Отстояващ по този начин възпитателно-просветителските цели на „Наука“, авторът неудачно сочи примери за това явление и не разграничава наистина пошлата булевардна книга от масовата литература със специфични художествени качества (един от примерите, които дава, е романът „Граф Монте Кристо“).

В литературно-историческия контекст на периодичния печат в началото на века младежкият лист „Наука“ е само бегъл щрих. По всяка вероятност замислен и реализиран от пловдивски учители, той би могъл да играе известна просветителска роля сред местната учеща младеж, но очевидно липсата на каквато и да е подготовка за неговото издаването предопределя съдбата му на мимолетно и незначително списание.

Пенка Ватова

РАННИ ЦВЕТЯ

Полумесечно литературно ученическо списание. Варна, печ. Добри Тодоров. 8°. Ц. 5 ст.
1 1—3 20 март — 4 май 1912
Продължава под същото име РАННИ ЦВЕТЯ (3—8 окт. 1913)
2 ненамерен.
Ред. Димитър Шиков.
Печата се и в печ. Ан. Ст. Цанков в Севлиево.
3—4°.

В „първите думи“ към своите читатели младежката редакция на „Ранни цветя“ формулира целта на списанието: „да даде поле на юношеското перо, поле, дето неговата мисъл да пусне своите плодоносни зърна“ (1). Разбира се, като всяко подобно импулсивно начинание и това е обречено на ефимерност — и като време на съществуване, и като качество на поместените автори и литературни опити. Оригиналните стихотворения и разкази в двата намерени броя носят всички белези на ранното опитване на перото, на подражанието на признати литературни образци и автори, предимно от една по-модерна вълна в художествените търсения на времето. Най-често унинието, безнадеждността, мисълта за преходността на живота и за смъртта дават тон в лирическите опити, нещо доста абсурдно, като се има предвид ученическата възраст на авторите: „Прозрение“ (1) и „Ридание“ (2) от Пан, „Лазур“ и „Малка поема в проза“ (2) от Илич, „Из „Заглъхнали песни“ (2) от К. Лунин, и др.

Художествена шлифовка и опитност на ръката издава разказът-легенда „Незнайни цветя“ (1) от Сирак скитник (едва ли това е обаче Сирак Скитник), който би трябвало да продължи в следващия брой, но той не е достигнал до наши дни.

Безпомощни като качество на превода са и няколкото произведения от чужди автори: „Ego Sum“ (1) от Ада Негри, прев. Г. Павлов; „Любов“ (2), стихотворение в проза от К. Тетмайер, прев. Лезгинка; „Смъртта на нарциса“ (2) от Оскар Уайлд, прев. ученик от Варна.

„Ранни цветя“ поддържа рубриките „Получено в редакцията“ и „Поща“, в които се оповестяват нови книги и се отговаря на читатели, изпратили свои работи в редакцията.

„Ранни цветя“ от 1912 г. е мимолетно, незначително списание, чрез което неколцина младежи опитват своите литературни наклонности, без да успеят да съберат около изданието по-широк кръг талантливи свои връстници. Заедно с продължението си от 1913 г. то остава сред беглите щрихи в историята на литературната ни периодика.

Пенка Ватова

СЛАВЯНСКИ МИР

Илюстровано литературно-художествено списание. Излиза годишно 10 книги. Уред. и изд.: Г. Шишков и А. Д. Ангелов. Пловдив, печ. Георги Йонов. 4°. Год. аб. 10 лв. 5000 тир.

1 1 ян. 1912

„Славянски мир", подобно на други списания — „Славянски глас" (1902—1940), „Славянски юг" (1912), „Славянски орел" (1918) — се издава, за да съдейства за популяризиране на идеята за славянско единство, „за културно опознаване и сближение на югозападните славянски народи". Привърженици на тази идея, Г. Шишков и А. Д. Ангелов започват списанието след двегодишно пътуване из Сърбия, Хърватско, Словения, Далмация и Чехия. В началото на единствената му книжка те съобщават, че поместваните материали „ще засягат литературата, скулптурата, художеството, соколството и спорта", че ще се публикуват стихове и разкази от славянски писатели, сведения за славянската книжовност, репродукции, биографии и портрети на радетели за културното обединение на славянските народи.

В забележка се отбелязва, че от кн. 2 списанието ще се списва на 3 езика: български, хърватски и сръбски, а желаещите да сътрудничат могат да изпращат дописките си до „Хърватски книжовен клуб" в гр. Осиек, Словения.

Въпреки желанието на двамата редактори да издават събрания от тях материал, повече книжки не се отпечатват.

Единствената книжка на „Славянски мир" съдържа фотографии на църкви с историческа ценност — църквата в Батак, катедралата в с. Дяково, Словения, свързана с името на Й. Ю. Щросмайер, храм-паметника на загиналите освободители в Плевен. Включени са и фотографии на македонка от Дебърско, на железопътния мост при Побит камък, с. Вакарел и др.

От Г. Шишков е биографичният очерк за далматинския художник Иван Метрович, автор на повече от 200 творби, от които най-известни по това време са „Косовски юнак", „Кралевича Марка", „Водован дан" и др.

В поместената статия „Нещо за соколо-юнашката идея" Ангел Д. Ангелов излага целите и развитието на соколството. Според него идеята за всеобщо славянско обединение е средство за най-бърз културен напредък, а не „безразборна буржоазна игра". Той завършва статията с два стиха, призоваващи „към единство, за да се възкреси някогашното бляскаво минало". В тази статия редакторът разкрива своите политически позиции и задачите, които си поставя с издаването на списанието.

В „Славянски мир" са публикувани две лирически творби от Славиковски. В стихотворението „Трагедията на любовта" размислите на поета за преходността на любовните преживявания предизвикват болка, която прераства в печал по бързо отминалата младост. Мисълта не навсякъде е ясна, което при-

низява художественото въздействие на творбата. В поемата „Оздравял“ авторът проследява тревогите на една жена по тежко болния ѝ съпруг и нейната скръб след смъртта му. И двете творби нямат богат идеен заряд и не се отличават с художествена стойност.

Под наслов „Славянска книжовност“ редакторите представят списание „Юг“, издавано в Сплит от Милан Марянович, нови книги от Анте Бенашич и Бранислав Нушич и сведения за дейността на някои славянски дружества в Сърбия и Хърватско.

С поместените материали единствената книжка на „Славянски мир“ не се отличава от културно-популяризаторските и обществено-информационните списания от този период, целящи „да се обединят усилията на културните дейци от целия славянски свят“ и да осветляват духовните проблеми на славянските народи.

Пенка Иванова

СТУДЕНТСКА ВЕЧЕР

Непериодичен литературен лист. Урежда редакционен колектив при Студентския клуб. С., печ. на С. М. Стайков. 4°, ц. 20 ст.

1 май 1912

Трудно е да се определи този непериодичен литературен лист като списание, най-вече поради краткостта на неговото съществуване — толкова кратко, че дори сътрудниците му само след няколко години са забравили за него. Появило се в самия край на първото десетилетие на века, списанието отразява въпросите, вълнуващи академичната младеж. Изданието не застъпва определени политически възгледи, макар и в някои от поместените материали ясно да проличава объркаността на авторите, пълната еклектика в тяхната естетика и възгледи за общество и обществено развитие. А и то не си поставя определени задачи, свързани със социалния и политическия живот на страната. Редакционният колектив има съвсем скромна задача — изданието да бъде в подкрепа на акцията за набиране на средства за построяване на студентски клуб. Тази задача определя и характера на списанието, което има повече формата на алманах, инцидентна трибуна за изява на младите творци.

В уводната статия „Студентство и литература“ проф. Иван Шишманов отправя пожеланието този брой да не остане самотен в нашата литературна периодика, а да постави началото на истинско литературно списание, което гостоприемно да предоставя страниците си на студентите — литературни творци. За съжаление остава само пожеланието — нов брой не излиза по редица причини, както от финансов, така и от обществено-политически характер.

Със свои произведения в „Студентска вечер“ участват Димчо Дебелянов, Дамян Калфов, Ботьо Савов, Дана Наумова, Димитър Стойчев, Димитър Бабев, Димитър Йовчев, Драгомир Тичини (псевд. на Драгоман Тишинов), Тихомир Павлов, Любомир Владикин, Христо Ясенов, Христо Цанков—Дерижан и др. Почти всички автори са били студенти в Софийския държавен университет „Св. Климент Охридски“.

Трудно може да се каже кой е инициатор на изданието, тъй като повечето от изброените автори по онова време имат някакъв литературен опит, сътрудничат на периодичния и всекидневния печат. Участието на проф. Шишманов се обяснява най-вече с благосклонното му отношение към литературната дейност на младите автори и на големия му авторитет като литературен историк и литературовед.

За някакво особено влияние върху литературния живот в България не може и да се мисли поради все още неукрепналия талант на повечето от авторите и най-вече поради мимолетността на изданието. То е интересно като документ за естетическите нагласи на младите творци от Университета, за техния опит

да създадат свое издание, а също и с първите публикации на някои известни творби.

Поезията в списанието се печата в рубриката „Мозайки“. Самото заглавие подсказва неоднородния характер на произведенията. Бледи стихотворни опити, липса на стихотворна и римна техника, стихоплетничество, копиране на лоши образци, липса на поетическо чувство и мяра, поетични символи, като:

Бледна царствена и горда ти възлизаш
в небесата
и пилееш мор и ужас по висящите следи...

в стихотворението „Към луната“ от Д. Йовчев. Много от авторите правят безуспешни опити да възпеят в стихове сърдечните си преживявания и неудачи, което превръща стиховете им в албумни куплетчета, украсени с винетките на псевдоромантизма и сантиментализма. В едни от тях „небето плаче в сълзи мълчаливо“ — Ботьо Савов, при други любимата се усмихва сутрин като „лилия нежна“ — Д. Стойчев, а трети си спомнят в захлас „чаровните думи“ — И. Бояджиев. И докато изброените автори въздишат по изгубените си илюзии (нека не пропуснем да отбележим, че повечето едва са преминали двадесетдвадесет и две годишна възраст!), младият Любомир Владикин поставя на стихотворението си „На терасата“ мото от Ницше — „Страданието възвишава душата“ и се прекланя пред Свръхчовека. На свой ред в своята „Песен на младежа“ Димитър Бабев възкликва на финала — „И нашата вяра пътят / ни открива / И свободата нашият е цар.“

И след тия примери, които биха накарали и най-ревностния любител на архивни стихове да се откаже от по-нататъшното разлистване на „Студентска вечер“, ще спомена за един малък спор между Николай Лилиев и Тихомир Павлов (намерил място в бележките към „Димчо Дебелянов. Събрани съчинения“, т. I, С., 1968, с. 328) относно годината на създаване на Дебеляновото стихотворение „Самотници“.

Според Н. Лилиев първата публикация е в изданието на стихотворенията от 1920 г., с. 48. Пак там Лилиев споменава, че то е написано през 1912 г. и е посветено на Пенчо Славейков.

На свой ред Т. Павлов твърди, че то е посветено на радослависта Н. Йонков—Владикин.

„Беше през есента на 1913 година. Бях поканен във вилата на Йонкин—Владикин. (Йонков—Владикин. Вилата е била в Белово.) Аз и младият Владикин се промъкнахме през шубраците по един сякаш нарочно направен тунел от зеленина и седнахме на една полянчица... И каква изненада! — на другия край се наведе някой и навлезе към нас. Когато се доближи, познахме Димча. Пристигнал преди десетина минути. Той беше набрал някакви цветенца, които заедно със стихотворението „Самотен бор“ щеше да поднесе на стария Владикин.“[1]

Интересен е фактът, че участвалият в издаването на непериодичния литературен лист „Студентска вечер“ Павлов е забравил, че именно в тази единствена книжка, появила се през м. май на 1912 г., Д. Дебелянов отпечатва стихотворението, което според него той ще поднесе на Владикин. В списанието то излиза без заглавие.

---

[1]Из спомените на Тихомир Павлов в кн. Р у с а л и е в, Вл. Бездомник в нощта. С., 1944. с. 146, 148—149.

Като се сравняват изложените факти, се уточнява не само годината на написването му, но се отхвърлят като недоказуеми твърденията на Лилиев и Павлов за някакво предполагаемо посвещение — било то на Пенчо Славейков или на Владикин-старши.

Първият публикуван текст на „Самотници“ се различава от познатия ни вариант и затова тук го поместваме изцяло:

Самотен бор на върха! — бор
забравен.
От вихри люшкан и горен от
жажда.
Аз чух възрадван твоя стон
сподавен.
В час, когато бурята се ражда.

И върна ли се нявга в праховете
на силний град, и в гмежа сам
остана.
Утешно твоят спомен ще ми свети
и ще успива всяка нова рана.

Че в гордата си мъка аз ще зная
и друга мъка — други стон
сподавен.
Пронесен и угаснал сам в
безкрая.
Сиротен бор на върха! — бор
забравен.

Наред с Дебелянов в „Студентска вечер“ печата и Христо Ясенов — стихотворението „Загадъчни и тъмни отхождат часовете...“, което по-късно включва в цикъла „Пробудни песни“. В цикъла е променена само графиката на стиховете.

Като изключим двете посочени произведения на Димчо Дебелянов и Христо Ясенов, които са познати на широката литературна общественост, останалите стихове са слаби и не заслужават особено внимание. Те са в съзвучие с модернистичните търсения по онова време, но твърде подражателни и бледи като художествена интерпретация.

Картината на прозаичните произведения е още по-бедна. Липсват дори опити да бъде създадено нещо запомнящо се. Усилията на авторите, сред които срещаме имената на Дамян Калфов — „Светлина би трябвало да има там...“, Любомир Владикин с импресията „Кошмар“, Драгомир Тичини — „Призрак на щастие“, Александър Сталийски — „Вечерници“ и др., са насочени най-вече към описание на студентския бит и живот, погледнати откъм веселата им страна. Разказани са анекдотични случки, героите не излизат извън томленията си за приятно прекарана вечер в един бъдещ студентски клуб. Подчертаното търсене на ирационалното, подсъзнателното и непонятното в импресиите „Кошмар“ и „Призрак на щастие“ не се увенчава с успех, разсъжденията звучат чуждо, странно, самата фраза е построена книжно.

Появил се по определен повод, непериодичният лист „Студентска вечер“ в известен смисъл бележи равнището на студентската литературна мисъл по онова време, макар че в него не печатат автори, учещи в чужди университети. При един по-обстоен преглед на студентските литературни и обществено-политически издания „Студентска вечер“ може да заеме мястото на пръв и за жалост единствен по рода си опит за обединяване работите на студентите–литературни творци, в едно по-голямо издание.

Христо Д. Христов

ТЕМЕНУЖКИ

Седмично литературно-илюстровано списание. Излиза веднъж в седмицата. Под ред. на М. Хр. Самсаров. С., печ. Гражданин. 8°. Ц. 10 ст., год. аб. 4,50 лв.

1 1 1912

Сп. „Теменужки“ излиза в един-единствен брой и съдържа само три преводни разказа: „Един артилерист“ от Жорж д'Еспарбе (изписан Georges d'Esparbes), „Лунната светлина“ от Ги дьо Мопасан и „Веселият юноша“ от Бьорнстерне Бьорнсон, преведени от П. К. и Г. Оргиев. Очевидно списанието е замислено като поредица от сборници с преводни разкази и редакторът още в първия сборник се стреми да привлече читателите с непревеждани до този момент произведения на известни имена в европейската литература. Ала това намерение остава нереализирано, по всяка вероятност поради липса на финанси или поради прибързаност в издаването на първата книжка от поредицата. Ето защо „Теменужки“ остава само ефимерен опит за популяризиране на чуждите литератури у нас.

Стефка Вълева

ЧЕТИВО ЗА СВОБОДНО ВРЕМЕ

Приложение към сп. „Съвременно домакинство“. Урежда Ред. к-т. Издава Руска книжарница. С., печ. „Балкан“. 8°. 4000 тир.

1 1—10 януари — октомври[1] 1912

Има издания, които, без да са допринесли значимо за развитието на културата ни, сами по себе си са точно отражение на характерни страни на своето време. Едно от тях е „Четиво за свободно време“.

Годината, в която то излиза — 1912, е разделна в много отношения и в обществото, и в литературното ни развитие.

Трябва да прибавим още една предпоставка, чието отражение откриваме в списанието. Наред с общото обозначение — редакционен комитет, четем — издава Руска книжарница, ул. „Леге“ 30. Това е един адрес, който оставя „дълбока следа в литературния живот не само на столицата, но на цяла България“[2]. Две години преди излизането на „Четиво за свободно време“ културните интереси на българската интелигенция към Русия се увенчават след немалко усилия с откриването на специализиран книжен магазин на руската книга в София. Снабдяването става чрез двама видни книгоиздатели и книгоразпространители — А. С. Суворин и И. Д. Ситин.

Разглежданото издание е една от четирите съставки на сп. „Съвременно домакинство“ — моден преглед, книжни кройки, приложения женски ръкоделия и „Четиво за свободно време“. Списанието е с точно определен адресат — жената, домакинята.

Излизащият през тези години „женски“ периодичен печат се групира най-общо според Вл. Топенчаров[3] в две насоки — еманципацията на жената, разглеждана от различни идейни позиции, и консервативната грижа за жената и нейното място в затвореното семейство. За да намерим мястото на „Четиво за свободно време“ в това групиране, е добре да се запознаем с една натрапчиво повтаряща се във всеки брой рекламна бележка. В нея се казва, че в дванадесетте книжки „ще бъдат поместени повести, разкази, стихотворения и др. на известни български и чужди писатели, статии по възпитанието на децата, хигиената, домашната икономика и медицина, научно-забавителни, домакинство, готварство, музика и др. от домашен и обществен интерес“. Очевидно „Че-

[1] Според мен последната 10 книжка излиза не през октомври 1912, а през 1913 година. Основание за това становище дават две публикации в книжката — „Балада“ от Люба, посветена на артиста Хр. Ганчев, починал на 19.XI.1912 г. на бойното поле, и статията „Българката през войната“, в която се казва „И когато войната се свърши, макар и не толкова благополучно...“, т. е. става дума за събития от 1913 година.

[2] Т а х о в, Г. Литературна София. С., 1983, с. 120.

[3] Т о п е н ч а р о в, Вл. Българската журналистика 1903—1917. С., 1981.

тиво за свободно време“ в никакъв случай няма само забавляващ характер, както би подвело заглавието. Целта е по-висока от приятното прекарване и запълване на свободното време. Списанието[4] съвсем определено и неприкрито си поставя възпитателни задачи, опитва се да формира и насочва мисленето по въпросите на семейството, бита, да помага в изграждането на познания и култура в дома, да бъде ползотворен съветник и помощник на домакинята във всекидневните ѝ занимания.

Обективната необходимост от такъв вид четиво за буржоазната общественост се отразява в отзивите на редица вестници: „Вечерна поща“, „Македония“, „Мир“, „Ден“, „Камбана“, „Пряпорец“. Наред със суперлативните оценки, с които можем да не се съгласим, те подчертават неизменно, че „това е едно ново, единствено по рода си у нас списание, което идва да попълни една празнина в нашата периодическа литература и да задоволи една нужда, отдавна чувствана у нас от всяко семейство“[5] и че „прави чест на издателската фирма — Руската книжарница, че се е заела с една толкова похвална инициатива“[6]. Тези думи се дължат освен всичко друго и на факта, че в „Четиво за свободно време“ се чувства отзвукът на много силната в по-ранни години просветна роля на периодичния печат, който с всички средства се опитва да навакса и запълни пропуските в осведомеността и културата на читателите си. Народните традиции, все още съвсем живи и действени, се съчетават с новото — съвременни модни тенденции в разбиранията за възпитанието, за положението на жената в обществото, за морално-нравствените изисквания и поведение. Здравите устои на демократичността в мисленето на нашия народ по отношение на семейството и човешките взаимоотношения са подчинени на буржоазните норми, облечени понякога в неприсъща за българина прекомерна религиозност. В издания като разглежданото личи ясно отражението върху формирането на вкусовете на навлязлата и в бита, и в културата европеизация, от една страна, а от друга — на все по-отчетливо очертаващата се социална диференциация. Идейно-естетическата платформа на списанието е в границите на буржоазно-демократичните възгледи, примесени с индивидуалистични, символистични и други веяния, общият тон е благонравно поучителен и сантиментален.

Разнообразното съдържание на „Четиво за свободно време“ — от репродукции на известни творби на художници до готварски рецепти и полезни съвети за домакинята — е подчинено на последователно и стройно подреждане на всяка книжка, което разкрива очевидни професионални умения на редакторите. В началото се помества по-обемно белетристично произведение, следват стихове, понякога литературни портрети или свързани с културата бележки и статии, неизменни са няколкото статии със социален, педагогически, етнографски, медицински и друг характер. Рубриката „Из практичния живот“ е богата по съдържание и обхваща всички страни от битието на семейството — лекарски съвети, домакинство, готварство, практически знания, научни забавления. Типични за жанра на изданието са „Задачи“ за досещане. Рубриките се списват постоянно, спазено е равновесието между тях и тематичното единство на списанието.

Освен литературните публикации сериозно място в списанието заемат статиите. Повече от 30 на брой, те са насочени предимно към една тема —

---

[4] Под списание по-нататък ще разбираме само приложението „Четиво за свободно време“, още повече, че то носи по-определено от останалите съставки на „Съвременно домакинство“ жанровите характеристики на списание (*Бел.а*).

[5] Македония, № 541, 5 февр. 1912.

[6] Вечерна поща, № 45, 6 февр. 1912.

жената. Но достатъчно е да се изброят само няколко заглавия, за да видим разнообразието от аспекти: „Българката като домакиня“ (1), „Общественото положение на българката“ (2), „Женският труд в семейството“ (3), „Жената-приятел“ (4), „Занаятчийски курсове или занаятчийски училища“ (8), „Ползата от женския труд в търговията“ (10), „Жената до и след християнството“ (2) и др. Без да отстоява докрай консервативни възгледи, списанието е доста предпазливо към новата роля на жената в обществото. То препоръчва навлизането ѝ например в търговията, необходимостта от образование, но в същия момент осъжда младите девойки, които, завършвайки гимназия, виждат своята реализация не единствено затворени в семейството. Специално в последната десета книжка, която на фона на останалото съдържание откъсва читателя от интимната уютност на семейния, приятелския, домашния кръг и го поставя в реалната обществено-политическа действителност. Нарушено е мълчанието по най-значимите за целия народ в трудния момент проблеми, за най-голямата му болка. В оценките и изводите има и наивност, и идеализъм, и нюанси на национализъм, до упрек към „недодялаността на управниците“ и „нашата некадърна дипломация“.

Неделими от тематичния кръг на списанието са и въпросите за възпитанието на децата. Вниманието е насочено към чуждия опит, към теоретичното обяснение на проблемите, към някои нови за битието на буржоазна България изисквания за отглеждането на децата. Заедно с ред други въпроси в две статии е засегнато и естетическото възпитание — „Ролята на природата за естетическото възпитание“ (4), в която наред с теоретичните постановки се дават и някои съвети на педагозите, и „Въпроси на естетическото възпитание“ (8) за разискванията на III международен конгрес в Брюксел по образование и просветителство.

Списанието прави усилия да разкрива и народната естетическа традиция със статии като „Килимарството в България“ (2), „Шевичната орнаментика“ (4), с немалко илюстрации с български носии и шевици от различни краища на страната. Общо за статиите е характерен стремежът да се използват примери или цитати от художествената литература, мисли на писатели, понякога стилът е съвсем близък до есеистичния. Повечето публикации са преводни, а имената на мнозинството от българските автори са известни от периодичния печат по онова време — П. Баджов, Г. Кусев, Д. П. Даскалов, Н. Якимов.

Стремежът естетиката на бита да не се отделя от художествената култура проличава и в поместените литературни произведения. В тях се търси преди всичко тематично единство и те, както и всички други публикации са насочени към интимния свят на човека, семейството, нравствените взаимоотношения, възпитанието. Водещото изискване за темата понякога е за сметка на художествените качества и произведенията често граничат с откритата дидактичност.

В общия обем на списанието делът на литературни творби от български автори никак не е голям — около двадесетина произведения, някои от които твърде скромни по размери, а повечето скромни по идейно-естетически качества.

Поетичните творби в „Четиво за свободно време“, макар и не много на брой, са разнообразни. Веднага трябва да отделим „Паисий“ на Иван Вазов (6), поместено по случай 150-годишнината от написването на „История славяноболгарская“ и подборката от стихове на Пенчо Славейков под общото заглавие „Пред гроба“ (7), която включва „Недейте плака вие за смъртта“ („Сън за щастие“) и откъси от „Химн за смъртта на свръхчовека“ и „Може би моя“ („На острова на блажените“).

Сравнението между поместените стихове от други двама автори, чиито имена са останали в историята на нашата литература — Стилиян Чилингиров и Иван Андрейчин, отразява две насоки в пъстрата картина на поезията ни от онова време — близкото придържане до фолклорната традиция и модернизма. Трите „Закъснели песни“ на Стилиян Чилингиров (1, 3), писани през 1911 г., съдържат типична фолклорно-битова образност, с която се предават любовната мъка и безизходност.

Стихотворението на Ив. Андрейчин „Два свята“ (2) не е лишено от поетични образи и внушения. То е типично за този период от творчеството на своя автор с навлизането в интимния свят през призмата на модернизма.

Сред трите стихотворения на Люба (Люба Драгиева Георгиева), намерили място в последователни книжки, на първо място ще поставим „Балада“ (10) не поради особена художествена стойност, каквато не откриваме и в другите две, а защото посвещението му гласи: „На Христо Ганчев, починал на 19 ноември 1912 година, повикан от дълга на бойните полета“. Искреният отклик на ненавременната смърт на един от водещите артисти от Народния театър носи скръбта по загиналите български синове, сред които са редица представители на интелигенцията, неразделни от съдбините на народа си.

Тебе няма да забравят
в дни безкрайни, безмятежни —

ти почина в дни велики
цял народ е на колене...

В „Сонет“ (8) и „Песен за щастието“ (9) Люба интерпретира темите за любовта, майчинството и възраждащата им сила без особена дълбочина и въздейственост, с много сантименталност, меланхолия и съзерцателна умозрителност.

В същия тон, но с още по-скромни художествени качества е стихотворението „На милосърдната сестра“ (1), подписано К. (неразкр. псевд.) Неговото равнище би могло по-скоро да се отнесе към домашните поетични опити, които остават в личните дневници и албуми.

С по-друг обществен резонанс е вероятно „Девизна песен на българските певчески дружества“ (9), автор на текста Любомир Бобевски и на музиката П. Бояджиев, учител по музика. Призивните думи в края на песента

От роден звук градим акорди.
По своя път ний крачим горди
и знаем ний, че нашта песен тук
във всеки кът ще найде тя отзвук!...

намират потвърждение в оценката на Панайот Пипков, че това движение, което развива самодейната хорова дейност у нас, е една от „надеждните форми на музикалния живот в страната, допринесли много полза на родното изкуство“[7]. Отпечатването на текста на девизната песен има по-скоро пропаганден, отколкото художествен принос.

Прегледът на поместените в „Четиво за свободно време“ стихотворни творби ни дава основание за лаконична, но категорична оценка, че списанието няма принос в развитието на българската поезия.

---

[7] П и п к о в, П. Музикален отдел. — Театър и изкуство, 2, 1913, № 2, с. 13.

С поемите в проза „Сърдечен вик“ (4) и „Съперник“ (5) и съвсем наподобяващата ги по жанр „Спи“ (3) на В. Н. Панайотова преминаваме към белетристиката в списанието. В тези три произведения, изпълнени с мъчителни размисли и преживявания, с очакване и неверие в щастието, надделява сантиментално-драматичното, а през шаблонните рефрени, недоизказани мисли и възклицания прозират известни литературни умения на авторката за композиционно изграждане на чувствата.

Разказът „Бог никого не оставя“ (3), подписан Г. К. (неразкр. псевд.), е смесица между битовоописателни картини на патриархалните нрави в малките градчета в края на миналия век и силни религиозни елементи. И докато в обстоятелствените описания на обстановката и живота на бедното семейство на Богданов има социален реализъм, то образът на дядо Дончо и семейството му е силно идеализиран, а основа в решаването на проблемите е упованието в Бога и вярата в доброто у човека.

По-различен и близък до своята съвременност светоглед разкрива разказът на Ана Карима „Детето“ (5), в който проблемите за любовта, ревността и значението на детето в семейството са показани чрез по-задълбочено навлизане в преживяванията на героите, търси се драматизъм, за което допринася и постройката на творбата.

Обозначената „Из цикъла приказки“ творба на Добри Немиров „Празника на красотата“ (10), запазила източния аромат на литературната първооснова, чертае пътя на Твореца до истината за вечността, силата и красотата на природата, за смисъла на изкуството.

Преводните белетристични творби са значително повече от българските и в голяма степен оформят общия тон и впечатление при четене на списанието. Най-много се превеждат произведения от френски писатели: Р. Мезеруа — „Против волята“ (3), М. Прево — „Огледалото“ (4), Ги де ла Миод — „Една трагична нощ“ (5), П. Лемоне — „В порива на любовта“ (8), А. Девис — „Подаръкът на барона“ (8), Фр. Копе — „Едно нерелигиозно погребение“ (10). Имената на тези автори се свързват със сантиментализма, понякога с натурализма, мистиката или мелодрамата, с предпочитания към темите за любовта на жената в буржоазното общество. С друга тематика е разказът на М. Серао „Училищни истории“ (9). В духа на интересите на времето са преразказани източни приказки и легенди — „Погребална тайна“ (4) с неозначен автор; „Ошидори“ (6) също с неозначен автор; „Де е безсмъртието“ (1) от М. Слепцова, „Милосърдие“ (2) от Л. Черска; „Индийска легенда за произхождението на жената“ (8) от В. Дорошевич, в които понякога се забелязва твърде силно европеизиране на психологията на героите. Отпечатан е един разказ на Конан Дойл, но не в криминалния, а в историческия жанр — „Майката-Императрица“ (7).

Тази част от литературните страници на „Четиво за свободно време“ е напълно пригодена към среднобуржоазния вкус и светоглед — с подбора на авторите, темите, сюжетите, с художествената разработка на материала.

От двете кратки драматургични творби с определено умение в изграждането и градирането на психологическите промени у героите се отличава „Първа стъпка“ (8) на граф В. Сологуб. Другата драматична миниатюра — „Прекрасно пътуване“ (3) на Ж. Марни, ни среща с разрушителната сила на любовта и ревността.

В „Четиво за свободно време“ са намерили място и някои по-кратки жанрове: две басни на Л. Н. Толстой — „Врабче и язовец“ (4) и „Вълк и агне“ (4), две от Лафонтен — „Детенце и щастие“ (8) и „Два бика и жаба“ (10), и една неподписана — „Гъска и жерав“ (9); няколко миниатюри — хумористичната

„Прекрасно възпитание“ (5) от А. Аверченко, сатиричната „Упорит“ (6) и дидактичната „Късно разкаяние“ (10). Под рубриката „Мъдри изречения“ са подбрани мисли на видни писатели — А. Н. Толстой (10), Гьоте (2), Стендал (8) и др., пословици и поговорки на различни народи, третиращи проблеми на любовта и семейството, постулиращи категории от порядъка на доброта и лошавина, ум и глупост. Липсата на последователност в подбора на публикуваното от тези жанрове показва, че по-скоро се е разчитало на налични в дадения момент материали.

Преводите на литературни произведения са твърде неравностойни както в специфичните изисквания на художествения превод, така и в езиково отношение. Смесват се лингвинистични пластове, побългаряват се описания и имена, съкращават се пасажи, като се оставя само схемата на сюжета, и др. Разбира се, има и сполуки. Сред имената на преводачите неколкократно се среща Иван Андрейчин, с по един превод участват Стилиян Чилингиров и Стоян Коледаров, Никола Беловеждов, Атанас Изворов.

Интересна рубрика, плод на връзката на „Четиво за свободно време“ с Руската книжарница, е книгописът на издания, които се намират в книжарницата (1, 5, 9). Макар и много по-ограничен в сравнение със специализираното издание „Руска библиотека“, в списъка могат да се видят както класиците на руската литература, така и доста трудове с педагогическо и приложно съдържание в различни области на живота. Съобщението (9), че за улеснение на читателите, които искат да се запознаят с руската класика, поради липса на пълен и задоволителен руско-български речник, се пускат издания на А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Н. В. Гогол, И. С. Тургенев, Л. Н. Толстой и др., придружени с коментар на български език под редакцията на Г. Д. Цветинов и Ив. Ив. Шван, е показателно за мястото на руската книга в културното битие на българина през тези години.

Поради специфичната си насоченост „Четиво за свободно време“ не е издание, в което се поместват рецензии или друг вид литературнокритически материали. Трите изключения са продиктувани не от литературоведчески интерес, а от други обстоятелства.

Портретният очерк „Селма Лагерльоф“ от В. Ховард (1) се свързва с удостояването на шведската писателка с Нобелова награда за литература, макар от поместения текст да не се разбира, че това е станало няколко години порано — през 1909 г. Името на С. Лагерльоф не е непознато за българския читател по това време. През 1910 г. у нас излиза „Момичето от торфеното блато“, през 1911 г. — „Легенда за Христа“, през 1912 г. — „Чудесното пътуване на малкия Нилс Холгерсон с дивите гъски“, а се предлагат и ред заглавия на руски език. В поместения очерк повече внимание се обръща на сюжетите, разработени в произведенията ѝ, предадени са впечатления на В. Ховард от писателката, описано е житейското ѝ обкръжение.

Юлската книжка на списанието откликва на една загуба, която разтърсва не само литературните и културните среди, но цялата българска общественост — смъртта на Пенчо Славейков. Още повече, че той е един от редовните посетители на Руската книжарница и библиотеката към нея[8]. Макар и неголяма, редакционната статия, с която започва кн. 7, с нескривано пристрастие и преклонение пред таланта на поета проследява жизнения и творческия му път. Оценки като „един от най-интелигентните български поети“, „неговите преводи от немски поети са най-хубавите на български и по изящество съперничат

[8] Т а х о в, Г. Литературна София. С., 1983, с. 119.

на немските оригинали", „това, което е писал, носи отпечатък на неговото философско-критично образование", „той беше поет по-малко за народа, а повече за интелигенцията — той беше общочовешки поет" отразяват познаване на творчеството, висока оценка на делото, но и невъзможност да се проникне в сложността на дълбоката връзка на Пенчо Славейков с народа му. В статията звучат и неприсъщи за списанието нотки на критика срещу тогавашното общество, което не е оценило достатъчно големия талант приживе. Без да носи нещо ново от литературоведческа гледна точка, тази статия е показателна за величието на фигурата на П. П. Славейков, чиято съдба не е могла да не предизвика, макар и късно, отзвук сред съвременниците му.

Третата статия с отношение към литературата е също по повод загубата на съвременник, този път свързан с издателя на „Четиво за свободно време" — Руската книжарница в София. Става дума за Александър Сергеевич Суворин. Основната цел на статията е да покаже многостранната и дълбока връзка на Суворин със славянството и конкретно с българите. Той е представен като издател на най-известния руски вестник у нас „Новое время", „бележит писател и публицист, който създаде епоха в публицистиката в родната страна" и който „със своята смела защита в своя вестник е окрилял онеправданите и потиснатите селяни". Споменават се кореспонденциите му от Балканите, получили широк отзвук в Петербург, откриването на книжарница в София. Тонът на статията е много далеч от оценката на други съвременници на Суворин като Салтиков-Шчедрин например, който нарича в. „Новое время" с прозвището „Что изволите?". Обяснение може да се търси във факта, че „Четиво за свободно време" е издание на един от магазините на крупния издател и търговец. Но независимо от това обстоятелство статията е показателна за идейните позиции на редакционния комитет.

При една обща преценка практическото значение на „Четиво за свободно време" не може да се отрече — на тогавашния български читател е била необходима по-голяма осведоменост за европейските насоки и тенденции във вкусовете. Естественият стремеж към красота е трябвало да се обогати и с достигнатото и предлаганото от съвременната цивилизация. Безспорно е значението на темата за семейните взаимоотношения и възпитанието. Потвърждение са окръжното от Министерството на народното просвещение и окръжното на Министерството на търговията, промишлеността и труда, с които списанието се препоръчва на директорите на гимназиите, прогимназиите, педагогическите училища, женските професионални училища.

Но тук идва най-големият и важен въпрос: от какви идейни и естетически позиции се решават тези задачи. И в това отношение „Четиво за свободно време" не издържа изискванията. Зад привидното политическо безразличие то носи в себе си отпечатък на монархобуржоазна привързаност, понякога с възхвала на патриархалноидиличното минало. Дори когато се докосват проблемите на социалното неравенство, не се търсят истинските му корени, а като път за тяхното решаване се сочи придържането към общочовешки и християнски добродетели.

След обещаните на читателите книжки за 1912 г. сп. „Съвременно домакинство" и неговото приложение „Четиво за свободно време" прекратяват излизането си без предупреждение. Вероятно списанието спира поради икономически трудности, които се загатват в повтарящата подкана към абонатите да внесат дължимото, а също и поради сложната съдба на Руската книжарница през войните.

С едногодишното си съществуване „Четиво за свободно време“ не успява да заеме значимо място в литературното развитие нито с поместеното от български писатели, нито с популяризирането на чужди автори, но пък е играло известна културна роля във всекидневието на четящия българин, което впрочем е било и предназначението му.

Антонина Йотова

БОРБА

Месечно социалистическо списание. Ред.: Роман Аврамов, Георги Бакалов, д-р Кр. Раковски, д-р Ник. Сакаров, к-ва Знание, печ. Либерален клуб. 8°. Год. аб. 6 лв.

1	1—10	1 окт. 1913 — 1 юли 1914
2	1—20	25 окт. 1919 — 22 юни 1922

От 1, 2 подзагл. Месечно обществено-литературно списание; от 2, 1 — Двуседмично...; от 2, 13 — Десетдневно...

От 2, 16 излиза седмично.

От 1, 2 ред. без Кр. Раковски; от 2 ред. Г. Бакалов.

Печата се и в печ. Воен.-изд. фонд (2).

„Борба“ е естествен приемник на спрялото през 1910 г. сп. „Съвременник“, като новото „обществено-литературно списание“ (1, 2) продължава да бъде орган на групата на Г. Бакалов.

„Борба“ е преди всичко политическо списание, което дава физиономия на изданието, но в него намират място и художествени материали. Сътрудници през първата годишнина са дейци на бившата група „Пролетарий“ — П. Величков, М. Герасков, П. Делирадев, Г. Кръстев, П. Ралев, приятелят на Г. Бакалов Кр. Раковски, С. Тодоров и др. През втората годишнина свои работи в списанието дават същите дейци, както и някои публицисти и литератори (между последните трябва да спомена историка М. Димитров, печатал и под псевд. Д. Кичев).

По въпросите на партийното и синдикалното строителство „Борба“ дълго време стои на центристки и капитулантски позиции, споделя до голяма степен схващанията на реформистите в БРСДП (о), след Октомврийската революция не хули съветската власт. По въпросите на изкуството „Борба“ продължава линията на „Съвременник“ и другите социалистически издания.

Списанието няма строго определени рубрики. Публицистиката се редува с художествени и критически материали. Условно можем да обособим следните отдели: Вътрешна политика, Балкански въпрос, Работническо и социалистическо движение в страната, Партийни въпроси, Социални въпроси, Литература, На разни теми, Книжовен преглед, Театрален преглед, Бележки, отзиви и вести.

За сметка на прозата, която доминира сред художествените материали на редица социалистически списания, в „Борба“ предимство имат поезията и късите оперативни жанрове. Тревожната преходна епоха дава своето отражение и върху жанровата характеристика на литературните материали. Поетически открития в новото списание липсват. Бляскави дебюти също няма. Преобладават гражданската и социалната тематика. С изключение на няколко нови имена, в „Борба“ печатат предимно известни в социалистическите среди авто-

ри: Димитър И. Полянов — „Топовете“ (2, 6), Васил И. Ненов — редица стихове в двете годишнини, Христо Пунев (с псевд. Хр. Венковски) — „Солдатинът ще пие“ (1, 2). Със свои работи — преводни и оригинални — продължава да сътрудничи Николай Лилиев. Две стихотворения помества Васил Карагьозов — „Макри“ (1, 2) и „Жетва“ (2, 1). След като критикува някои погрешни тежнения в творчеството му, Г. Бакалов „отваря“ списанието си за Никола В. Ракитин. Между по-малко известните в „Борба“ автори ще спомена Любомир Брутов, Др. Попов и младия тогава Н. Дончев. Гео Милев, направил вече своя дебют в периодичния печат, помества в списанието преводи от немски и френски поети.

Творбите със социална тематика се движат в познатото русло на пролетарската поезия от предвоенния период. Наред с разкриването на нерадостното настояще на трудовите хора поетите — сътрудници на „Борба“, се стремят да вдъхнат упование на „клетника-роб“ (В. Бускасие — В. Ив. Ненов, „Догаря веч денят“, 1, 6), да прозрат в бъдните битки на пролетариата срещу властта на експлоататорите. В периода след Първата световна война класовите битки стават вече реалност: Д. Полянов — „Топовете“, В. Бускасие — „Една дата“ (2, 9), Н. Ракитин — „Предтечи“ (2, 1) и пр. Макар и не така дефинитивно, както е в поезията на Хр. Смирненски, лириката, намерила място в изданието, проявява жив интерес към извършващите се в Съветска Русия дълбоки промени — В. Бускасие — „Там на Изток, там на Изток“ (2, 11), и пр.

Под влияние на войните се появява нов мотив в лириката на „Борба“ — антивоенният. Д. Полянов, В. Ив. Ненов, В. Карагьозов, Др. Попов рисуват страданията, които носи войната, разрушенията и смъртта, които тя сее. „Людокоса вихрен“ (В. Ненов, 1, 3) на войната е подтик за създаване на редица творби, които са в абсолютен дисонанс с шовинизма и патриотарството на редица наши поети по време на войните. За авторите от „Борба“ водените войни са безумие, братоубийствена жестокост, кърваво безсмислие. Не е случаен фактът, че непосредствено преди статията на Г. Бакалов „Поезията на войната“ (1, 5) в списанието намира място стихотворението на Н. Лилиев „Моята родина“, изцяло пронизано от антимилитаристични настроения, от тревога пред шовинистичния бяс, обхванал част от интелигенцията. В по-късните години Лилиев ще изрази антивоенните си настроения в няколко информации за групата „Кларте“ във Франция.

Преводни руски поети в списанието са: А. Полежаев — „Отчаяние“ (2, 8), Н. Некрасов — със знаменитото стихотворение, посветено на Парижката комуна, „Ужасната година“ (1, 2), Ив. Никитин — „Тежък кръст“ (1, 2), П. Ф. Якубович — „Нощ. Тихо...“ (2, 1) и „Към друг живот“ (2, 19), В. Немирович-Данченко. Преводи из Х. Хайне печатат Гео Милев и Н. Лилиев — „Крал Харалд Харфагар“ (1, 4) и „Силезийските тъкачи“ (1, 5), както и „Химн“ (1, 8). Немската пролетарска поезия е застъпена с Ф. Фрайлиграт — „Черно-червено-златно“ (1, 4), прев. Г. Милев; съвременната немска лирика — с няколко творби на Р. Демел, А. Холц и Йохан Шлаф — главно преводи на Н. Лилиев. Гео Милев превежда „Марсилезата“ от Роже дьо Лил (1, 7), други наши поети — стихове на Ж. Норманди и Л. Боке. С една творба е представен Е. Верхарн — „Животът“ (1, 6); с три — изтъкнатият американски романтик Уолт Уитман (1, 2). Както оригиналната, така и преводната поезия в списанието са проникнати от граждански настроения, революционни чувства, оптимизъм, те утвърждават дейното и жизненото начало. Част от преводите (из Е. Поатие, Ш. Бодлер) не са в мерена реч и звучат като стихотворения в проза, който жанр също намира място по страниците на „Борба“.

Белетристиката се свежда до няколко разкази, фейлетони и приказки. Д. Шишманов печата откъси от недовършения си роман „Енчо Бонев“ (2, 2). По сюжет и мотиви прозаичните работи тук съответстват на общата насока на списанието. Налага се антивоенната тема — „Не убий!“ (1, 1) от Д. И. Полянов, „Фейлетонни мотиви“ от д-р Феникс (1, 4), „Когато кръвта закипи“ от Оптимист (1, 5). Работата на Феникс прави впечатление със своята експресивност. Неизвестният автор клейми политиката на управляващите, пожертвали хиляди български синове за своите класови интереси. „За един парад на Босфора – отбелязва той — направиха от София до Чаталджа един широк канал от човешка кръв. Лодкарят беше готов, но кръвта не стигна.“

Преводните разкази доминират в прозаическата рубрика. В списанието са поместени работи на М. Горки из цикъла „Приказки за Италия“ — „Стачка“ (1, 1) и „Пощенска карта“ (1, 4), които описват борбите на работническата класа[1], както и разказът от началото на Първата световна война „Момчето“ (2, 15). Творбите на Горки са измежду най-ценните произведения, намерили място по страниците на „Борба“. А. И. Куприн е представен със „Сънища“ (1, 3) и „Каин“ (1, 5)[2]. Еврейският класик И. Л. Перец, превеждан от Г. Бакалов, фигурира с няколко миниатюри. С по едно произведение са застъпени Кнут Хамсун – „Красота, любов и истина“ (1, 1) и Александър Киланд — „Бално настроение“ (1, 7), както и младата полска авторка Ц. Глюксман (с псевдоним Ц. Марион) — „Бунт с глад“ (1, 9), един разказ из живота на полските политически затворници.

Единственото заглавие, свързано с драматургията, са сцените на В. Шмитбон „Венецианският евреин“ (1, 8), посветени на Шекспировата епоха. В една псевдодиалогизирана форма авторът изразява собствените си съждения за „Венецианския търговец“.

С публицистичните жанрове са свързани няколко работи — „Защо съм социалист“ на Анатол Франс (1, 5), „Жорес“ (2, 5) и „Убийството на Карл Либкнехт и Роза Люксембург“ (2, 18) на Ромен Ролан, филипиката на Анри Барбюс „Не обвиняваме!“ (2, 7), „За книгите“ (2, 3) на М. Горки и „Възмущението на робите (2, 11).

По стара традиция в социалистическата преса литературната критика заема централно място сред материалите от „Борба“, свързани с изкуството.

Ив. Миховски разглежда връзките на Л. Каравелов с руското революционно движение — „Сергей Нечаев и Любен Каравелов“ (2, 20). Статията му фактически преразказва спомените на З. К. Арборе-Рали, постъпили няколко години по-късно в Народната библиотека в София като дар от проф. Параскев Стоянов.

Цял цикъл материали, включително специална книжка (2, 17), са посветени на Хр. Ботев. Въпросите, засегнати в тях, могат да се групират в четири тематични кръга — биографията на безсмъртния революционер и поет, неговата идеология, поетическото му творчество и най-после критически анализи на етапите на ботевознанието. Централно място в цикъла заемат работите на Г. Бакалов, препечатани в „Литературни очерки и бележки“ и в други негови книги.

С биографията на Хр. Ботев са свързани две статии. В „Първото либе“ на

---

[1] Поместени са първата и дванадесетата творба от цикъла. Срв. Г о р ь к и й, М. Собрание сочинений в 30 т., т. 10. М., 1951, 7—10, 117—122. Заглавията са поставени от българската редакция.

[2] В руския оригинал — „Бред“. Срв. К у п р и н, А. И. Собрание сочинений в 9 т., т. 4. М., 1971, 373—380.

Ботьова“ (2, 17) Н. Емануилов изказва съмнение относно достоверността на твърдението, че знаменитото Ботево стихотворение има за адресат П. Шушулова. В „Легендата за Христо Ботев“ (2, 8) Г. Бакалов анализира един рядък социологически феномен: разпространяваната сред масите легенда, че Ботев е жив — легенда, подемана периодически след Освобождението.

Важни моменти от Ботевите идейни схващания са засегнати в „Патриотизмът на Ботев“ (2, 17), „Интернационализмът на Ботев“ (1, 9) и „Христо Ботев и пролетариатът“ (2, 19). В тези три статии Г. Бакалов аргументирано опровергава наложилата се в науката теза за двата етапа на Ботевото идейно развитие.

Статията на Г. Бакалов „Легендата за Хаджи Димитър“ (2, 5) засяга творческата история на безсмъртната Ботева балада. Ценни и незагубили своето значение наблюдения съдържат двете публикации на Ив. Хаджов — „Работата на Ботева върху стихотворенията му“ (2, 1) и „Поетическата продуктивност на Ботев“ (2, 17). Първата е една от най-ранните текстологични работи в нашето ботевознание. Втората, въз основа на достъпните след войната материали, сумира фактите около Ботевото поетическо наследство. Хаджов стига до извода, че само част от това наследство е стигнало до нас. Тази работа е интересна и с лансираната мисъл за прехода от поетичното към прозаичното творчество — преход, но не и прелом в развитието на Ботев, което се основава на по-нататъшното усъвършенстване на Ботевия талант.

Етапите от развитието на ботевознанието са критически интерпретирани в „Преглед на литературата върху Ботева“ от Михаил Димитров. Изследователят оценява приноса на З. Стоянов като пръв Ботев биограф, особено заслугата му, че е събрал фактите около живота и дейността на революционера. Наред с това обаче според автора З. Стоянов не е могъл да проникне в духа на епохата и в личните особености на Ботев — т. е. в неговия революционен демократизъм и утопизъм — и с това е сложил началото на редица неверни тълкувания в Ботевата биография. Три десетилетия, посочва М. Димитров, „се учим за Ботева“ по книгата на З. Стоянов, но нейното по-нататъшно ползване „трябва да бъде много предпазливо“ (2, 2). Авторът подлага на критика работите на Ст. Заимов и Д. Страшимиров. Той смята, че Заимов страда от същите слабости, както и първият Ботев биограф. Той не е в състояние да обясни идеологията на Ботев, на места тенденциозно интерпретира моменти от неговата биография, като дори се опитва да развенчае великия революционер. Според М. Димитров книгата на Д. Страшимиров „Христо Ботев като поет и журналист“ не внася нови елементи в ботевознанието. Тя преповтаря казаното от предшествениците, без да ги подложи дори на критическа проверка — при наличието на живи към края на миналия век Ботеви съвременници и другари (2, 17).

Въпросът за научната биография на Ботев стои открит и към началото на 20-те години. В реплика по повод съхранявания в БАН ръкопис на Евг. Волков, Г. Бакалов оценява труда като сполучлив опит в това направление. Волков развенчава легендите около Ботев, базира се на автентични данни, издирени от самия него, попълва редица празноти в Ботевата биография. „Духовният и материалният лик на Ботев се явява в съвършено нова светлина. Българската наука — отбелязва Бакалов — има да благодари на прокудения син на бившата царска Русия за разработването на най-интересната страница от нашата история“ (2, 2). Най-после Ив. Хаджов в рецензия за „Христо Ботев. Идеи, личност, творчество“ положително оценява работата на М. Димитров, посочва успешно решената задача — да се изясни връзката между Ботев и неговото време. Рецензентът смятата монографията за етап в развитието на ботевознанието (2, 17).

Г. Бакалов посвещава рецензия по случай постановката на драмата „Ивайло“ в Народния театър (1, 10). И тук творчеството на Ив. Вазов се интерпретира в познатия отрицателен план. Вазовата пиеса според критика не притежава никакви положителни черти, а „социалната драма... е преобърната в патриотическа безвкусица“. Той упреква писателя в неверен подход към епохата, в неспазване на законите на реалистичната драма, в банален език. Бакалов безапелационно отрича дори възможността Вазов да постигне успехи като драматург.

По случай тридесетгодишния юбилей на проф. Иван Шишманов неговият млад ученик Димитър Б. Митов пише социална статия (2, 15). В нея той проследява дейността на известния наш учен в областта на историята, етнографията, фолклористиката, литературознанието. Митов се спира на най-важните работи на Шишманов — „Значението и задачите на нашата етнография“, „Стари пътувания през България по посока на римския военен път от Белград за Цариград“, „Песен за мъртвия брат в поезията на балканските народи“, „Паисий и неговата епоха“, статиите в „Български преглед“ и пр. „Научната дейност на проф. Ив. Д. Шишманов“ отбелязва плодотворната работа на първия редактор на „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, преподавателската му работа в Софийския университет, завоювала любовта и признателността на много студентски випуски. „Мястото и влиянието на професор Шишманов в нашата култура е грамадно — заключава Митов. — Той откри пътища за изследване, които ще бъдат следвани дълги години от много наши учени.“ Всред учениците на Шишманов критикът посочва израслите под ръководството му талантливи негови продължители Боян Пенев и Михаил Арнаудов. Статията е първата подобна оценка в нашия социалистически печат.

Г. Бакалов се спира на драматургичното творчество на П. К. Яворов в рецензия за пиесата „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ (1, 8). Още в уводната рецензия Бакалов лансира една многократно повтаряна в социалистическите издания мисъл: „Яворов-лирикът изчезна. Уби го неговото отстраняване от социалните мотиви, преселването му в задоблачните кукувичини гнезда на свръхчувственото. Безсмислената декаденщина, в която прецъфтя българската поезия, преди да се разцъфти, притъпи и неговата лирика. Срещаме го вече като драматург. И то по-слаб, отколкото като лирик.“ От подобни позиции Бакалов оценява и новата Яворова творба. Той намира, че „цялата пиеса е построена на една психологически невъзможна основа“. Позицията на героинята Бистра е абсолютно неприемлива за критика. Според него са слаби и останалите действащи лица. Той открива единственото достойнство на произведението в гладкия диалог. Заключението е категорично: „И тука ние още нямаме драма, а само опит за драма.“ Една неудовлетворителна днес позиция, която не обяснява сложния път, изминат от Яворов след 1903 г.

Творчеството на К. Христов е обект на няколко критически работи в „Борба“. В отговор на статията на поета „Мъртво време“ сътрудникът на списанието Т. Тодоров (Т. Боров?) пише статията „Страница от нашите литературни нрави: Кирил Христов“ (2, 20). В нея той прави преглед на творчеството на поета до края на войната. Отношението към това творчество е изцяло отрицателно. В частност вярно са уловени уязвимите моменти в творческата биография на създателя на „Победни песни“. Г. Бакалов рецензира стихосбирката „На нож!“ (1, 1). К. Христов не прави изключение от общото еднообразие на поезията по време на войната, характерна с гръмливата си фраза и бедния си език, с липсата на човешки искрени чувства. Волю или неволю прославеният лирик е станал изразител на патриотарските настроения на българската бур-

жоазия. Бакалов се спира на „скандалния успех“ на пиесата „Старият войн“ (1, 5) — една „сълзлива драма“, която кореспондира с манталитета на жълтата преса. Самата творба не е нищо друго освен „диалогизирани антрефилета от жълтите вестници“. Слаба по съдържание, пиесата е слаба и по форма, „отрупана с излишен материал не от художествен характер“.

Една от най-значителните статии на Бакалов в разглежданото издание е „Поезията на войната“ (1, 5), в която той подлага на критична оценка лирическата продукция от 1912—1914 г. Още в рецензията за стихосбирката „На нож!“ критикът вярно констатира: „В душата на никой наш поет не пламтеше една ненакърнена вяра в освободителния характер на войната.“ В новата рецензия той отново посочва: войната афишира само „безсилието на българската войнствена муза“, това време не е могло „да създаде трайни художествени творения“, а само голословия, фалшив патос, тривиални мисли, банални образи. С подобни качества се отличават не само творенията на второстепенни автори, но дори и тези на признати таланти. Бакалов посочва, че в националния погром през 1913 г. „войнствената поезия носи своя дял на отговорност“. Логическо продължение на тази статия е друга работа на Г. Бакалов — „Мъртвата ивица в нашата литература“ (2, 1), посветена на литературната продукция през Първата световна война. Тя поразява с липсата на талантливи творби, съдържателни и заслужаващи внимание. Поезията е шаблонна, изпълнена с фалш, безчувствена. Поетите внушават до втръсване единствения рефрен: войната е вечен празник за българина. Поезията, подчертава Бакалов, „изгони живия човек, с всичката сложност на чувства и мотиви на дейност, и го замени с един манекен, претъпкан с патриотарска дандания и жестикулация“. С подобни качества се отличават и белетристичните, и драматичните произведения, появили се през периода. „Когато се дирят виновниците на погрома, никой не посочва и онази тяхна разновидност, която се казва български литератор“ — безпринципният български литератор. Бакалов изразява надеждата си в настъпването на по-добри времена, които ще дойдат с революционния подем на масите. Народ, който е имал Ботев и Петко Славейков, заключава критикът, няма да спре с Любомир Бобевски.

Статията на Исак Наимович „За реализма в поезията“ (1, 10) полемизира с теоретика на символизма Иван Радославов. Няколко рецензии са посветени на творби на Добри Немиров, Минко Неволин и някои други автори. Пак Ис. Наимович полемизира с автора на статията „Драма молодой Болгарии“ Вл. Викторов-Топоров (1, 3).

Д. Б. Митов посочва значителните празноти в сборника на В. Добринов „Жътва“ (2, 6), елиминирал редица представители на нашата литература — Ив. Д. Шишманов, Ал. Балабанов, Вл. Василев, М. Арнаудов, Б. Пенев, А. Страшимиров, Н. Лилиев и др.

Чуждата литературна критика е представена с няколко заглавия. Юбилейната статия на В. Львов-Рогачевски „Огнено слово“ (1, 8) е посветена на столетието от рождението на Т. Шевченко. Друга юбилейна статия, при това появила се в съветско време, е свързана с Вл. Короленко (2, 3). Трябва да се посочи, че „Борба“ отваря страниците си и за други материали, свързани със съветската литература. А. Луначарски печата цял цикъл статии, може би специално писани за списанието — „Романтизмът“ (2, 14), „Писма върху пролетарската литература“ (1, 7—8), „Социалният роман във Франция“ (1, 10), „Социалистическият театър“ (2, 20). В първото от своите „Писма“ Луначарски прави опит за изясняване на понятието „пролетарска литература“. Макар и спорна днес, неговата теза е важна за историографията на въпроса. В списанието на-

мират място: статията на П. Кохан „Европейската литература през 1913 г.“ (1, 6) — в нея централно място заема анализът на „вълнуващата книга“ на Ромен Ролан „Жан Кристоф“; „Към характеристиката на италианския футуризъм“ от В. Фриче (1, 10) — един от най-ранните отзиви в българския печат за новото модернистично течение. Отделни материали са посветени на Ан. Франс (1, 6), братя Рони (1, 6), А. Барбюс и романа му „Светлина“ (2, 6), Уолт Уитман (1, 2) и др. Доминиращият мотив в критическата рубрика на „Борба“ е утвърждаването на реализма и пролетарската литература, на новия герой-работник в литературата, борбата срещу упадъчното изкуство.

Театралната критика от „Борба“ се свежда главно до рецензии за постановки на Софийския народен театър. Опит за теоретическа интерпретация на създаващия се в Съветска Русия пролетарски театър прави комисарят по просвещението — А. Луначарски. В статията „Социалистическият театър“ (2, 20) той е за утвърждаването на ново пролетарско изкуство, тясно свързано с трудовите маси. Като пример за подражание на младите драматурзи сочи античния театър с неговата простота на драматургичната постройка и висотата на философската мисъл; драматургията на Шекспир с нейната психологическа дълбочина и пиесите на Шилер с гражданския им патос. В унисон с времето Луначарски апелира за създаване на монументален театър — „шумен, бързолетен“, който „ще гърми, ще блещи“.

Рецензиите на Дилетант за „Ивайло“ (1, 4) от Ив. Вазов, на Г. Бакалов за „Огнището угасна“ (1, 8) от Н. Атанасов, на Д. Т(одоров) за „Мъжемразка“ (1, 8) от Ст. Л. Костов са изцяло отрицателни. Ст. Попова пише за комедията на Ст. Л. Костов в по-спокоен тон, но това не й пречи да посочи големите недостатъци на творбата — нетипични характери, липса на елементарно правдоподобие при осмиване на българските феминистки.

Чуждата драматургия на сцената на Народния театър е обект на две рецензии. Ст. Попова подробно се спира на постановката на „Доходно място“ от А. Н. Островски (2, 15). За пръв път в театралната критика на списанието Попова не се ограничава с литературната основа на произведението, а прави преценка на режисурата и на актьорската игра. Тя се спира на играта на Дуван-Торцов в ролята на Юсов в пиесата. Друга рецензия (1, 3) разглежда постановката на „Цезар и Клеопатра“ от Б. Шоу. Рецензентът е категоричен: пиесата може би представлява интерес за английската публика, но за нашата „е интересна само откъм външна, декоративна страна“ — една крайно утилитарна позиция, абсолютно неприемлива днес.

Други жанрови форми на театралната критика липсват в списанието. Слабостите на тази критика, присъщи на цял един етап от българското театрознание, са налице и в „Борба“.

Художествената критика в изданието е представена само с едно заглавие — голямата обзорна статия на д-р Д. Тодоров „Българското изкуство“ (1, 5), посветена на общата художествена изложба. По преценка на автора организираните у нас художествени изложби за десетина години са отбелязали явен напредък в развитието на родното изобразително изкуство. Макар и в по-скромни размери от западноевропейските, изложбата в София представя творби, „които не биха посрамили България, ако се поставеха в една мюнхенска, миланска или берлинска модерна галерия“. За пример той посочва такива творци като Никола Маринов, пожънал голям успех в Берлин след преселването си в Германия. Авторът обръща внимание на редица изложени творби — живопис, акварели, скулптури. Макар че Тодоров не е доволен от броя на изложените работи със сюжет из войната, той особено се спира на такива произведения

на баталната живопис, като „Обсадата на Одрин“ на Х. Илиев, „Падналите за отечеството“ от А. Митов — картина, „от която може да се види и помисли за всичкия ужас на войната“. Критикът отбелязва пейзажите на Н. Петров „Река Ерма край гр. Трън“, портретите на Ц. Тодоров и Н. Маринов, жанровата живопис на Хр. Кунчев, акварелите на К. Щъркелов и скулптурните работи на Ив. Лазаров, особено „Те победиха“ и „Майка и син“. Тодоров препоръчва на художниците повече упоритост в овладяване на средствата, повече обща култура и трезво отношение към действителността като противопоставяне на модернистичните увлечения. Реализирането на тези пожелания според него би довело българското изобразително изкуство до големи завоевания.

Сп. „Борба“ е важен етап в развитието на социалистическата журналистика, която по-нататък, преминала на позициите на революционния марксизъм, през изданията на БКП води към такива прояви на партийния печат, каквото е редактираното от Г. Бакалов сп. „Нов път“.

Жак Ескенази

ЛИСТОПАД

Седмично литературно-художествено списание. Ред. Димитър Бабев. С., печ. Напред, 4°. Ц. 10 ст. Год. аб. 5 лв. 1100—2000—800 тир.

1	1—42	15 септ. 1913—29 юни 1914
2	1—22	15 септ. 1919—20 окт. 1920
3	1—10	[ноем.] 1921 — [авг.] 1922
4	1—10	окт. 1922 — авг. 1923
5	1—10	ноем. 1923 — окт. 1924
6—7	по 10 кн. год.	ноем. 1924 — септ. 1926
8	1—10	окт. 1926 — септ. 1927
9	1—10	ноем. 1927 — ноем. 1928
10	1—10	ян. — ноем. 1929
1—12	по 10 кн. год.	февр. 1930 — дек. 1931
13—14	по 10 кн. год.	март 1932 — дек. 1933
15	1—8	апр. 1934 — дек. 1935

2 — Двуседмично литературно-художествено списание.

3 и 8—15 с подзагл. Месечно литературно списание; 4 — 7 без подзагл.

Печата се и в печ.: Гутенберг, Доверие, Графика, Херман Поле и Радикал.

От 3—8°.

1, 1 посветен на Страшимир Кринчев.

Литературно-художественото и литературнокритическо сп. „Листопад“ започва своето съществуване в драматичното време след Междусъюзническата война (1913), която е последвана от първата национална катастрофа за България, прекъсва за няколко години излизането си и е възобновено отново през 1919 г., след Първата световна война, т. е. след втората национална катастрофа — време, преломно за българската история. Периодът от 1912 до 1918 г., който някога Георги Бакалов характеризира като „мъртва ивица в нашата литература“ — определение, коригирано от времето и от съвременната ни литературна наука, — всъщност е период на деен литературен живот. Войните в своя драматизъм, пределно напрежение на силите и необходимост от сгъстено, интензивно изживяване всеки миг променят характера на художественото изображение. Широкото навлизане на военната тема в българската литература става повод не само за израз на шовинистични настроения, но и за изява на хуманизма на големите български поети и писатели, които виждат преди всичко трагичната страна на военните събития — разрушенията, жертвите, скръбта на близките на загиналите (Димчо Дебелянов, Бойчо Липовски, Владимир Попанастасов—Пепо, Атанас Кирчев, Христо Ганчев). Макар че някои литературни издания престават да излизат, литературният живот не замира. След войните се появяват нови, многообещаващи творци, по-ясно се обособяват раз-

личните литературни течения у нас, пред творците на художественото слово се поставят нови задачи, родени от изискванията на българския социален и културен живот в началото на 20-те години.

Появило се през септември 1913 г. с амбицията за богата и многостранна литературно-художествена и литературнокритическа проблематика, „Листопад“ отговаря на назрялата у нас необходимост от издание с умерена линия и широк диапазон от сътрудници, представящи различни тематични насоки, идеи и течения. По-късно, когато през 20-те и 30-те години излизат литературни издания с определен идейно-естетически облик — като „Златорог“, „Хиперион“, „Нов път“, „Развигор“, „Литературен глас“, „Листопад“ се откроява с широтата (стигаща до известна неопределеност) на своите идейно-естетически позиции и с демократизма в подбора на сътрудниците и материалите. Редактор на „Листопад“ е Димитър Бабев (1880—1945), поет, литературен критик и драматург, автор на стихосбирки, импресии, драми и литературнокритически трудове.

Списанието излиза 15 години, като между първата (1913—1914) и втората (1919—1920) годишнина, по време на войните, прекъсва. През първата годишнина излиза седмично, през втората годишнина — двуседмично, а от третата годишнина до края на съществуването си — месечно. През последните две години списанието излиза с по-големи закъснения, често с месеци след датата, за която са предназначени книжките. Последната книжка излиза през ноември 1935 г., след което списанието спира без предизвестие. Списва се на обикновена, възжълта хартия, с два вида шрифт — гармонд и петит. През първите две годишнини „Листопад“ излиза с красиво графично оформление на обложката — в 1, 1—4 то е дело на художника Константин Щъркелов, а при останалите — на Александър Божинов. И в двата случая са изобразени превити от есенния вятър посърнали дървета, от които капят последните увяхнали листа. Графичното оформление на изданието хармонира с настроението на покруса у нас след Балканската и Междусъюзническата война, както и с характера на голяма част от публикациите, особено с минорния тон на лириката в него, а не на последно място — и със самото заглавие, в което очевидно е потърсен символистичен смисъл. От третата годишнина списанието излиза без специално художествено-графично оформление.

На страниците на „Листопад“ намират свободна изява както творци от реалистичното направление на българската и чуждите литератури, така и представители на различните модернистични течения. Поместват се материали за литературно-художествения живот в България и в чужбина, библиографски информации и справочни данни за различни книги и периодични издания. Този факт създава днес благоприятната възможност, като проследим течението на „Листопад“, да имаме определена представа за духа на онова време, за идейно-естетическите търсения и стремежи на тогавашната ни художествено-творческа интелигенция, за нейния духовен кръгозор и интереси. Същевременно списанието дава до голяма степен възможност да се очертае и културният хоризонт на българския читател от онази епоха — т. нар. „хоризонт на очакване“, с който редакторът Д. Бабев е трябвало да се съобразява. „Листопад“ има значение в българската литературна история с привличането на много широк кръг сътрудници от всички възрасти, течения и жанрове, с откриването на страниците си за утвърдени и за начинаещи творци, работещи и в традиционното литературно русло, и облъхнати от новите художествени веяния на епохата. В тона на литературнокритическите материали, общо взето, преобладават умереността и толерантността, зачитането на чуждите мнения, избягването на

грубите нападки, макар че и в това отношение има изключения (някои от статиите на Стефан Младенов, Иван Знахар, Димитър Бабев и други автори)[1]. По този начин „Листопад“ отразява доста пълно цялостния литературен процес от 20-те и първата половина на 30—те години, като в многообразните по жанр, обем, тематика и проблематика материали преобладават публикациите с общодемократичен характер. Повечето от разделите в изданието не са озаглавени. Показателно е, че в списанието не се публикуват уводни статии, а всяка книжка започва направо с художествено произведение — най-често със стихотворение, откъс от поема или лирически цикъл. Дори в 1, 1 липсва уводната, насочваща, манифестна статия, разкриваща позициите на редакторите, целите и задачите, които ще преследва новото списание — въвеждащата статия всъщност проследява живота и творчеството на писателя Страшимир Кринчев, на когото е посветена цялата книжка. Подобен факт е необичаен за литературно издание с продължителността на „Листопад“ и може да се обясни със стремежа на редакцията към широк жанров, тематичен и проблемен диапазон, което от своя страна лишава списанието от идейно-естетическа определеност и води до известна еклектика и разнобой в съдържанието му.

В „Листопад“ са застъпени материали с много широк жанров и тематичен обхват: стихотворения, поеми, импресии, разкази, новели, есета, спомени, пътеписи, писма, литературнокритически статии, критически обзори върху българските и чуждите литератури, статии по философски и естетически проблеми, рецензии и отзиви за художествени изложби и театрални и оперни постановки. Публикациите често са придружени със снимки на български писатели, с обяснителни редакционни бележки и справочен библиографски апарат под линия, даващи допълнителни сведения на читателя. В „Листопад“ се поддържат няколко постоянни рубрики: 1) „Поезия“; 2) „Белетристика“; 3) „Документални произведения“; 4) „Драма“; 5) „Литературна критика и публицистика“; 6) „Художествен преглед“; 7) „Литературни новости“ (по-късно „Литературни вести“); 8) „Литературен живот“; 9) „Отзиви“ (по-късно „Отзиви и бележки“); 10) „Книгопис“. Последните пет рубрики са отделени с постоянни заглавия. В някои от книжките не фигурират всички отдели. В по-късните годишнини на последната страница на всяка книжка се обявява съдържанието ѝ, а в края на последната книжка за годината — годишното съдържание на списанието. Втора, трета и четвърта корица на изданието са заети от всевъзможни литературно-художествени и търговски обяви и реклами, от каталози на книги и от кратки, но постоянни напомняния на редакторите до абонатите да издължат абонамента си за „Листопад“.

Въпреки старанията за прецизен подбор от страна на редактора Д. Бабев публикуваните в „Листопад“ материали са крайно неравностойни в художествено отношение. В раздела за поезия се публикуват творби на Димитър Бабев, Никола В. Ракитин, Христо Цанев Борина, Минко Неволин, Мара Белчева, Екатерина Ненчева, Николай Райнов, Емануил Попдимитров, Стилиян Чилингиров, Васил Карагьозов, а епизодично — на Иван Вазов, Кирил Христов, Пенчо П. Славейков, Димчо Дебелянов и др. С белетристични произведения участват Георги П. Стаматов, Тодор Г. Влайков, Добри Немиров, Димитър Подвързачов, Николай Райнов, Стефан Руневски, Иван Карановски, Иван Кирилов, Константин Петканов, Константин Константинов, Георги Райчев и др. По-слабо е застъпена драмата — с произведения на Н. Райнов, Д. Бабев, Г. Спиров, Стилиян Чилингиров, Ив. Грозев. С литературнокритически статии, портрети и

[1] Вж. например острополемичния отзив на Д. Бабев за Г. Милев. — Листопад, 3, 3.

обзори за българска и чужда литература сътрудничат д-р Стефан Младенов, д-р Иван Шишманов, д-р Милко Ралчев, Борис Йоцов, Цветан Минков, Гео Милев, Никола Атанасов, Никола Тумпаров, Димо Кьорчев, Васил Ставрев, Стилиян Чилингиров, Димитър Бабев и др. Свои статии за други области на художествената култура — театър, опера, музика, живопис, скулптура, архитектура, фолклор — обнародват Георги Спиров, Гено Киров, Адриана Будевска, Тома Атанасов, Чавдар Мутафов, Атанас Илиев, Андрей Протич.

Много богат е и преводният отдел на „Листопад", като е намерено количественото равновесие между оригинална и преводна литература. Списанието се стреми да запознае читателите си с широк кръг от чужди автори от различни епохи, страни, култури, течения и стилове. Превеждат се и многобройни статии за руската, славянските и западноевропейските литератури, както и по-кратки материали за литературния и културния живот в чужбина, характеристики на чужди периодични издания и книги и др. От руските и украинските поети на страниците на „Листопад" са поместени преводи от А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, С. Я. Надсон, В. Брюсов, А. А. Блок, К. Д. Балмонт, А. Ахматова, И. Северянин, Т. Шевченко и Ив. Франко; от другите славянски страни са представени поетите Ян Каспрович, Ян Неруда, К. Тетмайер, Бр. Радичевич; западноевропейската поезия е представена с преводи от Й. Гьоте, Х. Хайне, Дж. Байрон, Б. Шели, П. Валери, О. Уайлд, Ш. Бодлер, Р. Демел, Дж. Леопарди, Г. Д'Анунцио, Т. дьо Банвил и др. С белетристични произведения на Г. дьо Мопасан, Ж. Роденбах, М. Прево, М. Серао, П. Лоти, Ш. Л. Филип и други писатели се обогатява културният хоризонт на българския читател. По-слабо е представена западноевропейската драматургия — с преводи на Герхарт Хауптман и Калдерон де ла Барка, както и есеистиката — тук най-голямо преводаческо постижение е запознаването на нашия читател с творчеството на Мигел де Унамуно, макар и само откъслечно. По страниците на „Листопад" са намерили място и произведения на българския и чуждия фолклор[2], както и творби на поети, повлияни от народното творчество („Песен за Хайауата" от Х. Лонгфелоу). Редица преводачи с по-голям или по-малък успех представят творби от чуждите литератури на български език: Г. Милев, д-р М. Ралчев, Д. Бабев, М. Белчева, В. Карагьозов, Г. Михайлов, Д. Николов, Ст. Чилингиров и др. Някои от преводите са правени от оригинала, а в други случаи преводачите са използвали посредничеството на трети език. Преводаческите постижения са неравностойни, като често се получава различно художествено равнище в преводите на един и същ преводач (пример е д-р М. Ралчев, при когото преводът на белетристиката и есеистиката възпроизвежда до голяма степен първоосновата на оригинала, докато при превода на лирика и драма постиженията му са значително под художественото равнище на първоизточника). Преводите, както и оригиналните произведения от български автори са подписани често с инициали или псевдоними, част от които не фигурират в РБП и не са разкрити. Някои от българските автори и преводачи, участващи в списването на „Листопад", се подписват и със собствените си имена, и с псевдоними и инициали. Пример е Д. Бабев, който използва в списанието и псевдонимите Надежда Милчева и Homo duplex. Съчетанието на оригинална и преводна литература с широк жанров, тематичен и проблемен диапазон придава разнообразен и богат характер на „Листопад".

В разнообразното съдържание на „Листопад" особено голямо място е отделено на поезията — българска и преводна. Значителна част от публикуваните материали са лирически и лиро-епически произведения от наши и чужди

[2] Вж. Испански народни песни. (По Балмонта). Прев. Ст. Чилингиров (1, 40).

автори. Почти всяка книжка и всяка нова годишнина на „Листопад“ се открива със стихотворения, лирически цикли или откъси от поеми на български поети или с преводи от лирическото богатство на други литератури, което е причина и за сътрудничеството на мнозина преводачи в списанието. Прави впечатление, че докато повечето от българските автори, чиито стихотворения и поеми са обнародвани в „Листопад“, не са от първа величина, то при преводните публикации на лирика са подбирани произведения на световноизвестни, влезли в литературната класика поети или на представители на новите литературни направления. Художественото равнище на поетическите произведения в „Листопад“ е твърде различно и това създава представата за известна мозаечност, калейдоскопичност и неоднородност на изданието.

Поетическите творби, публикувани в „Листопад“, са преди всичко лирически, но се срещат и няколко откъса от поеми. Място в изданието са намерили части от следните епически произведения: епопеята на П. П. Славейков „Кървава песен“, от която е обнародвана седма песен — „Войводата“, придружена с кратка редакционна бележка (1, 5), епопеята на К. Христов „Чеда на Балкана“ (откъси от втората ѝ част — 10, 1—2), поемата на Ст. Чилингиров „Песен за селяка“ (откъсът от нея е придружен от лаконична бележка на редакцията — 1, 26) и поемата на Христо Силянов „Край Черна“ (10, 9—10), от която е публикуван прологът. Сред преведените откъси от поеми на чужди автори се открояват „Песен за Хайауата“ от Х. Лонгфелоу (1, 13), „Аул Бастунджи“ от М. Ю. Лермонтов (1, 19) и „Крал Фялар“ от И. Рунеберг (4, 3—4).

В „Листопад“ редовно печатат стихове и импресии Д. Бабев, Ст. Чилингиров, Н. В. Ракитин, М. Неволин, Хр. Цанев Борина, Константин Стефанов (Халосник), М. Белчева, Ек. Ненчева и други поети със самостоятелно място в българския литературен живот по онова време. Някои от тях са сътрудници и на много други литературни издания. Епизодично е участието на П. П. Славейков, Д. Дебелянов, К. Христов и др. Списанието се придържа към умерена линия в публикуването на лирически произведения, макар че по страниците му намират място и редица статии против символизма (дело на д-р Ст. Младенов, Ив. Знахар — Иван Христов Захариев, и др.), в които се критикуват сп. „Хиперион“ и творчеството на Теодор Траянов и Людмил Стоянов. В „Листопад“ не участват пролетарски поети, макар че в него се появява един кратък положителен отзив за стихосбирката на Христо Смирненски „Да бъде ден!“, подписан с инициалите Д. Л. Същевременно списанието се въздържа от нападки срещу поетите социалисти.

Българската лирика, намерила място по страниците на „Листопад“, се отличава с голямо разнообразие на мотивите и проблематиката, макар че забележимо преобладават елегичните настроения. Социалната и политическата тематика са слабо застъпени в „Листопад“. Списанието не отразява големите обществено-политически събития на епохата освен войните от 1912—1918 г. Това е естествено, защото редакторът Д. Бабев и значителна част от сътрудниците му са участвали в тях и са изпитали пряко военните несгоди и лишения, а някои автори, като Д. Дебелянов, дори загиват във военния вихър. В „Листопад“ са застъпени широко темите за войната, родината и народа, пейзажната, интимната и урбанистичната лирика, философската лирика, произведенията, посветени на големи поети, и творбите — равносметка на изминатия творчески път. В това отношение особено се открояват пейзажните стихотворения и импресии, майстори на които са Н. В. Ракитин и К. Стефанов (Халосник). Отделни социални мотиви прозвучават и в някои стихотворения, и в поемата на Ст. Чилингиров „Песен за селяка“.

Темата за войната е намерила много широко място по страниците на „Листопад". Въпреки голямото им многообразие, творбите имат обща идейна насоченост — отричане на войната, развенчаване на фалшивите патриотарски лозунги и парадната тържественост на войната, скръб по убитите народни синове и пълно отсъствие на шовинистични настроения. Стихотворението на Ив. Кирилов „Завръщане (1, 5), пронизано от скръбно чувство, внушава трагиката на войната — завръщането не носи радост, защото в сраженията са загинали толкова много хора:

Жалейници на порти занемели
припомнят ми, припомнят ми за тях;
лицата на роднини пребледнели
събуждат спомени за ужас и страх.

Героите на военната лирика в „Листопад" не са обхванати от завоевателни стремежи, братоубийствената война ги отвращава, за тях врагът от другата страна на фронта също е човек. Изтощени от непрестанни боеве, те се движат като сенки из нощната мъгла („На сбор"(1, 5) от Ив. Кирилов), лишени от всякакво величие и парадност. У тях говори смътното чувство за вина пред народа и родината и желанието за връщане към простите радости на човешкия живот, за приобщаване на днешните врагове към общочовешките, хуманни начала на своето съществуване. В стихотворението на Ив. Кирилов „Из „Моите трофеи" (1, 8) се преплитат скръбта по убитите във войните и хуманният призив на поета за обич между народите, което го сродява с „Тиха победа" и „Един убит", писани на фронтовата линия от Д. Дебелянов.

Лирическият герой вижда във войната олицетворение на страданието и смъртта. В стихотворението на В. Карагьозов „Край Еркене" (1, 22), написано като развълнувана предсмъртна изповед на умиращия воин, е разкрито съжалението за неизживения живот и чувството за безнадеждност и безизходност. Обгърнатият от баладична атмосфера герой, над който се вие белоглавият орел, нетърпеливо чакащ смъртта му, за да забие нокти в месата му, ни отпраща към Ботевата балада „Хаджи Димитър", където соколът, „юнашка птица", се грижи за бунтовника — но всичко тук е дадено с обратен знак. Драматизмът на чувството е особено силен в стихотворения от рода на „Молитва преди боя" (1, 20) на Д. Бабев, построено като вариация на основната християнска молитва „Отче наш". Лирическият герой на Д. Бабев си спомня в минутите преди боя за оставените в родината жена и син, за родителите и родния си дом, които може би никога повече няма да види, и изпитва ужас и отвращение от това, което е принуден да върши във войната:

Ний зрящи сме, но слепи и живи всред смъртта.
На всекиго от нас тежат на съвестта
по няколко гробове.

Смъртта шества по бойното поле, осеяно с трупове, из изгорелите села се размахва зловещата ѝ коса, в природата вали вече не златен, а „кървав листопад", загиналите воини спят под окървавения сняг своя вечен сън. Образът на смъртта е грозен и гротесково отблъскващ (стих. „След боя" на Д. Бабев — 1, 1, и „Танцът на смъртта" на Георги Савчев — 1, 1), тя обезобразява не само хората, но и природата. Стопаните са на война и няма кой да пожъне самотната нива, да прибере плодовете на усилния земеделски труд, да се радва на богатата реколта („Самотна нива" от Хр. Цанев Борина — 1, 4). Над мирните села и поля ляга трагичната сянка на войната.

Човекът е жертва на войната, захвърлено в нея зрънце. Психиката му е разтърсена от кошмара на военните събития и той недоумява къде е попаднал. В поемата „Песен за селяка“ (1, 26) Ст. Чилингиров много точно е изразил драматичните преживявания на селянина, грубо откъснат от земята и мирния труд, от ежедневието си, и изпратен на стотици километри, за да убива себеподобните си — нещо, което е органично чуждо на неговата природа:

И някак шеметна и страшна
съзря той своята съдба —
далеч от рало и от нива
със майката земя в борба —
да лее кръв и да убива.

И все пак войната носи и духовно просветление, и пречистване на обикновения човек, пробужда отново у него „земната любов“, чрез която той побеждава своя страх и постига своята „тиха победа“ (стих. на Д. Дебелянов „Тихата победа“ — 2, 8).

В стихотворенията с военна тематика, публикувани в „Листопад“, доминират минорните чувства, покрусата от поражението във войните и разочарованието от предишните идеали. На тази елегична гама от настроения отговарят изразните средства на творбите, които внушават ужаса и трагизма на войната, рисуват бойни полета, постлани от хиляди трупове, плачещи за синовете си скръбни майки и кървави листопади над червените от кръвта на загиналите войници кръстове. В тази лирика обаче липсват дълбоките социални и философски прозрения (изключение прави само „Тихата победа“ на Д. Дебелянов) в общочовешката проблематика за битието и небитието, за живота и смъртта. Ала тя е пронизана от дълбок хуманизъм, от болка по загубения човешки живот и нравствени ценности, от обич към народа и родината и тревога за съдбата им. Покрусени от двете национални катастрофи, поетите са обърканы и отчаяни, но същевременно у тях кълни вярата, че родината ще превъзмогне погрома — например стихотворението на Хр. Цанев Борина „Теб вяра те крепи“ (1, 7).

По страниците на „Листопад“ широко е застъпена и пейзажната лирика, представена от поетите Л. Станчев, Д. Гундов, К. Стефанов и на първо място — от Н. В. Ракитин. Изобразени са всички сезони, различните часове на деня и нощта, селски и градски пейзажи, като природата е пресътворена едновременно в своята контрастност и в символичното си значение — на тъга, радост, щастие, надежда и вечност. Тя обикновено е в хармония с настроението на поета, а понякога — в дисонанс с него. С изразената в нея тиха тъга, с елегичната си тоналност като цяло, с нежността и филигранността в пресъздаването на българския пейзаж тази лирика е може би най-хубавото, най-значителното в поезията на „Листопад“.

Н. В. Ракитин е поет с изключително изострени сетива за характерните особености на годишните времена, за всички промени в природата, с усет за преливането на нюансите в пейзажа, със своеобразен съзерцателен поглед. Неговата пейзажна лирика е проникната от пантеизъм и оставя впечатление за нарисувана с четката на майстор-художник картина. Н. В. Ракитин усеща растежа на тревата, пробуждането на полята, съчетавайки я с реминисценции от гръцката и римската античност, които го водят до молитвен тон на изказ (цикълът „Морско лято“ — 6, 1). Природата у Ракитин е одухотворена, персонифицирана, непрестанно променяща облика си пред погледа му. Поетът се чувства като частица от природното битие, пантеистично е слят със света, усеща

близък всеки елемент от него — дъба, небосвода, северния вятър. Този вятър носи „дух на необятни простори“ и като „тръбач суров“ със своя „зов за бури“ подкрепя поета в трудния му път на дете, юноша и мъж (стихотв. „Северен вятър“ — 3, 3).

Н. В. Ракитин, певецът на полската и горската природа, на красотата на морето, не обича града, макар че му посвещава стихотворението си „Улицата“ (3, 3). В това произведение е интересно преплитането на двата плана на изображение — на улицата, сравнена от поета с „река голяма, мътна, неспокойна“, така различна от родния му селски край, свидетелка на неизменните човешки страсти, и на неочакваното на пръв поглед видение на революционните барикади. Зад конкретния градски пейзаж се възправя образът на социалния бунт, така необичаен за Ракитин и за минорната тоналност на пейзажната лирика в „Листопад“.

И вечери, когато с буен трясък
талаз приижда в нея след талаз,
витай над сградите, облени в блясък,
на барикади вечния мираж.

Урбанистичната тема от това стихотворение е наситена със социален подтекст, двата образа-символи — на улицата, арена на вечна борба, и на барикадите, люлка на революцията, непрестанно се преплитат.

Градският пейзаж е разкрит от друг зрителен ъгъл и в стихотворенията на П. П. Славейков („Нощ“ — 3, 7), Л. Станчев („Есен“, „На булеварда“ — 12, 9—10), в творби на Д. Гундов, Хр. Цанев Борина и други поети.

В лириката, посветена на морето, прозвучават различни настроения. В стихотворението „Мармара“ на В. Карагьозов (1, 2) морето е застинало в тишина и спокойствие, по него не се вижда лодка, не трепва нито една вълна, не летят чайки в синевата. Подобен пластичен морски пейзаж пресъздава и Димитър Хр. Максимов в „Кълбести облаци“ (1, 2), докато в лирическата творба на Н. В. Ракитин „На морския бряг“ (8, 6—7) прозвучават отгласи от преживяното някога щастие на друг бряг и друго място.

В „Листопад“ има и идилични природни картини, на места прозвучават пасторални тонове, но по-често е минорното чувство — листопадът навява тъга, есента буди размисли у поетите за идващия студ, за самотата на човека в края на живота, за угасналата завинаги любов. Сред тези стихове се откроява Вазовата творба „Есен“ (2, 1), в която се прокарва паралел между човешкия живот и увяхващата есенна природа, като поетът достига до тихото спокойствие и философско примирение с неизбежността на смъртта (стихотворението се печата тук за първи път). Понякога се пресъздават контрастите между природата и настроението на поета, както например в рисуването на унилия и безнадежден селски пейзаж при К. Стефанов (стихотв. „Дунавско село“ — 6, 8—10):

А там — зад гробището — гласове
плачевни в падащата нощ от парастаси,
като че в въздуха студен разнасят вест
и черквата изглежда в здрача тъй унила,
а вятърът под стрехите снове
и търси някого да сподели скръбта си...

Унилият зимен пейзаж на изгубеното сред снеговете бедно село е пресъздаден чрез тъжно и мъчително чувство от Иво Доля (Иван М. Турлаков) в

„Тракийски сонети“, и особено в двете стихотворения „Село“ и „Гробище“ (9, 3—4). В образността им са включени запомнящи се сравнения — в студения зимен ден тополата прилича на надвесена над скъп мъртвец жена, а небето тегне като болест („Село“) и в бялата тишина се очертават само кръстовете на селското гробище („Гробище“).

Свързването на пейзажните и социалните мотиви в творби като „Улицата“, „Гробище“, „Село“ не е характерно за пейзажната лирика в „Листопад“, но е показателно за невъзможността на поетите да се изолират изключително в кръга на пантеистичните си преживявания и да останат слепи и глухи за разиграващата се около тях драма на обикновения човек. От идиличното любуване на полския и горския пейзаж, през пасторалните картини и тъжните размисли за живота, до социалните нотки — такава е гамата от чувства, изразени в пейзажната лирика на поетите от „Листопад“.

В „Листопад“ са поместени и голям брой стихотворения, посветени на любовта, но повечето от тях са сътворени еднотипно, шаблонно, образите не блестят с оригиналност и това придава на редица произведения маниерност в израза на чувствата и в подбора на художествените средства. Особено са близки помежду си по общата си тоналност и образната си система стихотворенията за любовта от първите годишнини на списанието. В тази лирика витае чувството на обреченост. В стихотворението „Един до други капят в тишината...“ (1, 30) Иван Арнаудов размишлява за връзката между настъпването на есента и угасването на любовта; Вен. Тин. (псевд. на Стефан Тинтеров) публикува стихотворението „Ricordo“ (1, 32), в което прокарва паралел между чувствата, събудени в душата му от свирещата на пиано негова любима, и усещането за близката раздяла. Стихотворението на Вен. Тин. е сравнително сполучливо, издържано в ритмично и римно отношение, наподобяващо музикални вариации, и поражда тъжно настроение. Самотата на лирическия герой е непосилна за него. Любимата му се е омъжила за друг и за влюбения вече не съществуват никакви желания. В „Стихове“ на Ст. Олчев (5, 1) мъката на лирическия субект прелива в религиозно чувство:

И аз линея като вечерта
и плача над венчалната ти дреха:
пред мен разпятието на Христа
и сянката на сетната утеха.

В други случаи влюбените успяват да надмогнат мъката си и да продължат нормалния си човешки живот. В стихотворението „Огледала“ (12, 9—10) Л. Станчев проектира образа на любимата жена върху фона на огледалото, което ще запази чертите ѝ дори когато тя си отиде завинаги от дома на поета. В „Утеха“ (11, 6) на Офелия Велева, както и в стихотворенията ѝ „Зов“, „Минало“, „Гост“ (11, 6), съставящи малък лирически цикъл, се разкриват искрените и неподправени чувства на поетесата, запазили се и след раздялата с любимия, незаглъхналата ѝ, чисто по женски силна обич:

Утеха е за мен да зная,
че ти живееш на света —
макар да съм от теб оставена
и да не вярвам в любовта.

Като рязък дисонанс прозвучават стихотворенията на Весела Страшимирова „Песни“, „Край (На П.)“ (11, 9—10). В тях любовното разочарование води

до омраза и гордо презрение към човека, който е бил обичан. В този случай явно е повлияло времето на 30-те години, когато са създадени посочените творби. И все пак тези не по женски сурово звучащи стихове на В. Страшимирова внасят само един груб тон в общата симфония на меланхоличната любовна лирика по страниците на „Листопад“, сред която особено ярко се откроява елегията „След разлъка“ от Д. Дебелянов (2, 2). Тя всъщност представлява вариант на известната елегия „Аз искам да те помня все така...“, открит и изследван за първи път от Д. Коларова[3]. Това произведение, носещо посвещението „На Зв.“, е било посветено на учителката Мара Василева, наричана Звънчето, починала по-късно от туберкулоза. В литературната наука до неотдавна бяха известни два варианта на тази Дебелянова творба: 1) публикуваният в сп. „Смях“, г. 3, 1913 г., бр. 115, с. 4; 2) поместеният в сп. „Художествена култура“, г. 4, 1914 г., кн. 29, с. 1. Първата публикация носи заглавието „Елегия“ и посвещението „На Зв.“, а втората е без заглавие и без посвещение. Вариантът на елегията, обнародван в „Листопад“ със заглавие „След разлъка“, заема междинно място между вариантите в „Смях“ и в „Художествена култура“ и с окончателния текст на творбата. Има известни текстови различия между него и останалите варианти, липсва последното четиристишие, без което елегията е незавършена, докато в окончателния текст Дебелянов използва кръговата композиция и набляга върху предчувствието на влюбените за трагична раздяла. Ето текста на Дебеляновата елегия, публикувана в „Листопад“:

Аз искам да те помня се така:
бездомна, безнадеждна и унила,
в ръка ми вплела пламнала ръка
и до сърце ми скръбен лик склонила.

Градът далече тръпне в мътен дим,
край нас на хълма тръпнат дървесата
и любовта ни сякаш по̀ е свята,
защото трябва да се разделим.

... В зори ще тръгна, ти в зори дойди
и донеси ми своя взор прощален,
да го припомня, верен и печален,
в часа, когато Тя ще победи...
— О, Морна, Морна, в буря скършен злак,
смълчи молбите, вярвай, пролетта ни
недосънуван сън не ще остане,
че ти при мене ще се върнеш пак...

А се по-страшна пада нощ над нас,
чертаят мрежа прилепите в мрака,
утеха сетна твойта немощ чака,
и в свойта вяра сам не вярвам аз!

---

[3] Вж. по-подробно по въпроса у: К о л а р о в а, Д. Българската лирика по страниците на сп. „Листопад“. Дипломна работа. Машинопис. Пловдив, ПУ „П. Хилендарски“, 1980, 25—30; К о л а р о в а, Д. Неизвестен вариант на Дебеляновата елегия „Аз искам да те помня все така“. — Лит. история, № 9, 1982, 46—48, където е даден и сравнителен анализ на различните варианти на Дебеляновата елегия (без варианта в сп. „Българан“).

В процеса на работата над настоящата статия се натъкнахме на още един вариант на Дебеляновата елегия „Аз искам да те помня все така...“, непосочен и непроучен досега от изследователите на поета. Той е публикуван в сп. „Българан“, г. 1, бр. 30, 19 октомври 1916 г., с. 4, под заглавие „След разлъка“, непосредствено след смъртта на Дебелянов, заедно с негов портрет, кратка биографична бележка за него и със стихотворенията „Гора“, „Черна песен“, „Грижата“, „Жертвоприношение“, „Скрити вопли“ и „Кръстопът“ (седемте Дебелянови творби заемат цялата четвърта страница). Този вариант не е изследван досега. Споменаваме за него, защото той се отличава забележимо от варианта в „Художествена култура“, има незначителни различия с варианта в „Смях“ и с окончателния текст на творбата и почти буквално съвпада с варианта в „Листопад“, но запазва последното четиристишие, което в „Листопад“ липсва. Подобна многовариантност на една станала днес вече класическа творба поставя интересни въпроси на текстологичния анализ и поражда необходимостта от по-нататъшно задълбочено проучване на Дебеляновото творчество.

В любовната лирика на списанието любимата жена е назована с най-нежни имена, тя е някакъв безплътен, серафимен образ, наречена е „ангел“, „дете“, „принцеса“, „мечта“ — в духа на символистичните веяния на епохата. Особено ясно се вижда това в изпълнените с дълбока тъга и нежност любовни стихотворения на рано отишлата си от живота талантлива поетеса Ек. Ненчева, публикувала творби в „Листопад“ и под собственото си име, и под псевдонима Валерина Харизанова. Тихо, тъжно, нежно чувство владее поетесата в стихотворения като „Жрец“ (2, 5), „Блян“ (2, 6), „Да бях те честит сторила“, „Виждам леки стъпки“ (2, 11). Предчувствието за близка смърт обагря в трагични тонове любовните изповеди на авторката в тези филигранно изградени лирически миниатюри.

Дисонансно прозвучават изпълнените с любовна страст и неприкрита еротика стихове на К. Христов от цикъла „Драматически сонети“ (3, 1), където любимата жена е представена съвсем различно — като влюбена „пантера“, емоционално разкрепостена личност, която не признава никакви предразсъдъци и се отдава докрай на любовта си.

На страниците на списанието се публикуват и творби, в които централни образи са близките от семейството — родители, съпруга, братя и сестри, деца. В това отношение по-особен интерес представляват петте стихотворения, публикувани в първата годишнина на „Листопад“ под едно и също заглавие — „На моята рожба“ (1; 7, 12, 18, 25, 38). Автор на тези творби е Д. Бабев, който под псевдонима Надежда Милчева се превъплъщава в ролята на майката, изповядваща съкровените си чувства към детето — смисъла на нейния живот, „бялата хризантема“ за всеки родител. Макар че не са художествено постижение, стихотворенията от този лирически цикъл са стоплени от безкрайната нежност към детето и подкупват с дълбоката си правдивост. В тях детето става въплъщение на майчините надежди и мечти и е продължител на майката във времето. Тези стихове са привлекли вниманието на Г. Милев, който редовно сътрудничи на „Листопад“ през първата му годишнина. В „Литературно-художествени писма от Германия“ — „Немските поетки“ (1, 28) — той прави сравнение между творчеството на българските и немските поетеси на епохата и като оценява положително стиховете на Надежда Милчева, я нарича „нашият бъдещ женски Пенчо“, поетеса с бъдеще. Пак Д. Бабев, но вече под собственото си име, дава израз на бащината си обич към сина си, с което продължава линията, започната в българската лирика от Константин Величков. В стихотворението „На моя син“ (2, 11), като си спомня за собственото си детство в

родния дом, Д. Бабев изобразява детето си като продължител на своето дело, като „нова, буйна гранка“ от самия себе си.

В лириката на „Листопад“, особено в първите му годишнини, се долавя силно символистично влияние — в подчертано песимистичното възприемане на света, в пропитите със скръб и болка творби, които на места зазвучават с неподправен трагизъм (особено в стиховете на Д. Дебелянов). Подобни мотиви се срещат в лирическите произведения на редица поети: П. Керемидчиев, Ст. Чилингиров, Б. Савов, Т. Христов, Д. Бабев, Ст. Дринов, Ек. Ненчева и др. Размишлявайки за вечните въпроси за живота и смъртта, поетите се вглеждат в собствената си душевност, изследват личните си психологически драми, като понякога стигат до пълно безверие и мистицизъм, до мечти за далечни страни и непостижимо щастие. Образът символ играе важна роля в тези творби. Непрестанно се срещат мотивите за самотата, отчуждението и смъртта. В това отношение съществува голямо подобие между стиховете на различните поети в „Листопад“. Най-високо в тази лирика несъмнено се издигат трите стихотворения на Д. Дебелянов, публикувани в списанието: „Нощен час“ (1, 1), „Победен“ (1, 2) и „Сън“, включено в цикъла „Златна пепел“ (5, 3—4)[4].

В тези творби външният свят сякаш се е разтворил зад душевните преживявания на поетите, които оплакват горчивата си орис, лутайки се из мъглата на света без никаква надежда. Някои от тях търсят изход от драмата си в бягството в далечни страни, копнеят за светли простори (напр. „Копнеж“ (7, 5) от Сл. Славеев). Понякога поетите мечтаят и за смъртта, за потопяване в небитието, в нирваната, която ще ги избави от непоносимия живот. В стихотворението на Вл. Минев (Владимир Карагьозов) „Нирвана“ (4, 8), доста издържано в ритмично и римно отношение, поетът е „на камен изправен самин сред морето“ и напразно се стреми към фара на живота, към спасителния бряг. Произведението е наситено с морски реалии, а потъналите в мрак кедрови лесове и покрити с цъфнали макове брегове обещават на поета забрава и успокоение:

О, към тая нирвана повежда сърцето
на пожертвал сили и младост поет!
Там сияе тъй чисто и светло небето
като детска душа, устремена в полет,
и там тихо шуми на живота морето
и предава на времето своя завет.

Трагично звучат и последните стихотворения на Ек. Ненчева, поместени в „Листопад“ заедно със снимката ѝ и некролога за смъртта ѝ от Т. Х. (2, 11), който всъщност представлява кратка статия с оценка на литературното ѝ дело. Творбите „Може би“, „Мечта“, „Ти питаш, друже“ са тъжна предсмъртна изповед на тежко болната поетеса. В тези изплакани лирически миниатюри ни пронизва съчетанието от безнадеждна горест и неунищожима нежност и обич към любимия човек.

В стихотворението „Ехо“ (2, 4), построено като музикална вариация на един и същ мотив, Т. Христов дава израз на драматичните противоречия, които разпъват душата му:

Аз съм бродник в тъмни нощи, аз се губя в лабиринти,
аз съм жертва на незнайни грехове...

---

[4] Стихотворението „Сън“ има две по-ранни публикации: в сб. „Театър и вечеринки“, кн. I, С., 1910, с. 62, с псевдоним „Амер“, и в сп. „Смях“, 1, 1911, № 20, с. 5, с псевдоним „Amer“.

Техний чар душата къса, техний чар е сън злокобен —
някой няма ли да позове?

В това желание за общуване, за преодоляване на човешката самота поетите понякога се обръщат към Бога и в стиховете им проникват религиозни чувства и мистицизъм. В лирическия цикъл „На прага стъпки“ (4, 1) от М. Белчева героинята моли Бога да ѝ даде сила в нелекия ѝ живот след смъртта на любимия човек. Д. Хр. Максимов в „Тъмен бог“ (2, 1) се чувства и бог, и роб; в стихотворението „Смут“ (2, 14—15) Д. Бабев напразно призовава Бога, който е „глух и ням“, а в „Апокриф“ (10, 9—10) достига до апокалиптични видения. В „Да бих могъл“ (1, 3) Ст. Чилингиров изразява идеята си, че е необходима саможертвата на нов Христос, на нов Месия, за да се промени нерадостният живот.

По-оптимистично звучи стихотворението на П. Керемидчиев „На кръстопът“ (1, 2), в което поетът изповядва вярата си, че някога „нощта ще се превърне в светъл ден“ и хората ще бъдат щастливи.

В „Листопад“ са публикувани и немалко лирически творби с претенции за философска поезия. От тези стихотворения също лъха песимизъм, мрачно настроение, безутешност. В „Надежда“ (2, 9) Ек. Ненчева, подписана с псевд. Валерина Харизанова, изповядва разбитите си надежди за промяна на делничния живот. Подобна идея е прокарана и в стихотворението „Суета сует“ на П. П. Славейков (3, 7). В лирическия цикъл „Да приидет царствие твое“ (2, 20—22), написан във формата на молитва, и в стихотворението „Псалом на отхвърлената радост“ (4, 2) Ст. Михайловски, у когото след 1905 г. се извършва идеен и творчески прелом, изразява зад религиозната образност искрената си мъка от човешката студенина и призовава Божието милосърдие.

Но не всички поети стигат до отчаяние. В стихотворението „Път“ от цикъла „Тракийски сонети“ (9, 3—4) Иво Доля (Иван М. Турлаков) изповядва непогубената си вяра в живота. Той не отрича човешкото съществуване изобщо, а само своята съвременност. В „Жестока песен“ (10, 1—2) Иво Доля прави равносметка на делото си, задълбочава се в анализ на недъзите на съвременното общество и достига до извода, че художественото творчество се обуславя преди всичко от житейските обстоятелства.

Въпреки житейския трагизъм поетите имат една опора — достойно изпълнен граждански и творчески дълг. В „Паметник“ (4, 1) П. П. Славейков продължава мотива за пълноценно изживения живот на твореца, когото ще оценят едва бъдещите поколения — един мотив, който води началото си от одата на Хораций „Към Мелпомена“ и се свързва с редица творби от по-късно време, между които „Паметник“ на Пушкин и „Моите песни“ на Вазов. Делото на поета е тема за претворяване и в две творби на Н. В. Ракитин, публикувани в „Листопад“ — „Иван Вазов“ и „Овидий“ — и двете от цикъла „Морско лято“ (6, 1), в които накратко се характеризират двамата творци. В стихотворението „Пред гроба на Яворов“ (10, 9—10) от Г. Яновски, написано по случай 15-годишнината от смъртта на големия български поет, болката по рано загиналия Яворов се преплита с мотива за вината на онези, които изпитват угризения за Яворовата смърт:

И твойта памет те ще молят
да им прости жестокостта,
с която в твоите неволи
пометоха те от света.

Оптимистичните нотки са редки в поезията на „Листопад". Затова на фона на общото ѝ меланхолично настроение ярко се откроява стихотворението на С. И. Стаев „Прометей" (5, 2), утвърждаващо човешката вяра в доброто. Творбата е художествено несъвършена — стихът е тромав, недообработен, създаден с небрежен замах, — но в митологичния образ на богобореца Прометей е въплътена мечтата на човека по свобода и независимост, по щастлив живот.

В „Листопад" почти не се срещат хумористични стихотворения, с изключение на цикъла на Дебелянов „Златна пепел" (5, 3—4), а сатирични творби изобщо липсват.

В някои от публикуваните стихотворения се открива несъмнено фолклорно влияние. Това се отнася преди всичко за стихотворенията на Ц. Бакалов Церковски „Сивляна" (1, 4), „Жалба" (1, 31), „Думи, думи" (1, 35), които не са между най-хубавото, сътворено от поета в този дух. На много високо художествено равнище стои баладата на Н. В. Ракитин „Маркова невеста" (1, 15), която представлява поетична възхвала на истинската, неугасима любов, на вечния стремеж на човека към щастие. Особен интерес предизвиква кратката поема „Лечо" (1, 6) на загиналия в Междусъюзническата война Вл. Попанастасов (Пепо), посветена на народния закрилник Лечо, който като апостола Левски обикаля България и призовава на борба. Любопитно за това произведение е кръстосването на няколко чужди влияния, може би неосъзнати от автора — черти от образа на Левски залягат в образа на Лечо, а в композицията, ритъма, римата, езика и стила на поемата се долавят явни отгласи от Яворовата поезия — от поемата „Калиопа" и от лирическия цикъл „Хайдушки песни", поточно от първата песен — „Ден денувам", макар че поемата „Лечо", създадена навярно и под влиянието на народната песен, не може да се мери в художествено отношение с Яворовите произведения. В „Листопад" са обнародвани и шест народни песни, слушани и записани, както се обяснява в редакционна бележка, от писателя К. Петканов, редовен сътрудник на списанието, в родното му село Каваклия, Лозенградско. Първата от тях е наречена „Сватбарска песен", а другите пет са без названия. Този цикъл народни песни носи общото заглавие „Тракийски песни" (11, 4—5).

В първите годишнини на „Листопад" са публикувани и многобройни импресии — един характерен за времето жанр, който днес не се среща често в нашата литература.

Твърде много са любовните импресии: „Писма за непознатата" (5, 2) от Вл. Русалиев, „Стихове в проза" (1; 7, 15, 21) от Северина (псевд. на Ружа Тенева), „Песни" (1, 30) от Д. Бабев (под псевд. Homo duplex). В тях са изразени копнежът по любимото същество, спомени за преживени щастливи мигове, тъга от отминалата любов, дълбока и тиха нежност. Особено много импресии, посветени на любовта и природата, е публикувал в „Листопад" К. Стефанов (с псевд. Халосник). В неговата импресия „Вечер" (1, 13), в импресията на Ал. Карпаров „Вечер" (6, 8—10), в публикуваната за първи път тук Вазова творба „Планината" (2, 7) и редица други произведения от този род са пресъздадени с дълбок лиризъм красотата на родната природа, неуловимите нюанси на природните промени, възхищението от българските пейзажи.

Редица импресии са посветени на войната и са пропити от чувството на ужас от невинно пролятата кръв на хиляди хора. Авторите им са участници във войните и това обуславя достоверността и неподправеността на творбите им. В поредица подобни работи, влезли по-късно в книгата му „Някога и никога" (1923), Д. Бабев търси забрава в любовта, в обичта на любимата жена, за да се освободи от кошмара на военните събития, изживян от него по бойните

полета (3, 3; 4, 6—7). Съчетанието от лиризъм, експресия и натуралистична образност отличава този цикъл. Скръбта по загиналите и драматичното видение на безкръстните гробове, които остават след края на войната, чувството за безнадеждност характеризират импресията на Вл. Бобошевски „... И капят листата“ (1, 1), в която липсва реална оценка на събитията. В цикъла „Война“ (2, 4) Д. Ризов е пресъздал войната като злокобна сила — войниците заминават на фронта, а в селото жените и децата се молят те да се върнат живи.

В поетическия отдел на изданието са намерили място и редица преводни произведения от различни литератури. Прави впечатление, че относителният дял на публикуваните лирически творби от руски и славянски автори е много по-малък от участието на западноевропейски и американски поети. Преводните творби са на различно художествено равнище, защото, макар че повечето от чуждите поети са прецизно подбрани, невинаги се превеждат добре характеризиращи ги стихотворения. Като преводачи участват мнозина наши поети: Г. Милев, Д. Бабев, Ст. Чилингиров, Николай Хрелков, Хр. Цанев Борина, Ст. Дринов, Г. Михайлов, Дора Габе, чиито преводачески постижения са твърде неравностойни.

А. С. Пушкин е слабо представен на страниците на „Листопад“ — с едно кратко, нехарактерно за него произведение — стихотворението „Подражание по италиански“ (1, 4), преведено от Г. Милев, и с два превода на откъси от романа му в стихове „Евгений Онегин“: Д. Бабев превежда откъса „Убийството на Ленски“ (1, 16), като отбелязва в бележка под линия, че не спазва ритмичните и римни изисквания на оригинала, Ст. Дринов превежда част от втора глава на романа — пристигането на Ленски в родното му имение след студентството му в Гьотинген (2, 9). Преводът на Д. Бабев не се отличава с особени художествени достойнства, докато Ст. Дринов успява да постигне до известна степен ритъма и образността на оригинала.

От М. Ю. Лермонтов Ст. Дринов превежда 16 от 34-те строфи на неговата романтична поема „Аул Бастунджи“ (1, 19) (без уводната част), като преводът не блести с особени качества. Много по-лошо се е справил със задачата си А. Найденов, който превежда стихотворния диалог „Журналист, читател и писател“ (1, 30), представляващ Лермонтовата защита на писателското призвание. В този вариант не се чувства класическият Лермонтов стих, на много места в услуга на римуването отделни срички са заменени с апострофи, римата звучи измъчено.

Големият украински поет Т. Шевченко е представен в „Листопад“ с две стихотворения — „На сестрицата“ (1, 28), нежно лирическо послание на поета до сестра му, и „Седя в неволя и безмълвен“ (1, 29), в което поетът размишлява за самия себе си. Преводите, направени от Ст. Дринов, са на добро равнище.

Г. Милев превежда стихотворения на известния украински поет Ив. Франко от стихосбирката му „Увяхнали листа“ (1, 34), като успява да запази народнопесенния строеж на творбите. Интересна е и литературната бележка за автора, приложена към превода, в която Г. Милев умело минава от характеристиката на делото на украинския поет към политическото положение на украинския народ в Руската империя.

Между преводите на други руски поети можем да споменем трите стихотворения от „Песни за родината“ (3, 2) на Ал. Блок, преведени от Н. Хрелков; стихотворението на К. Балмонт „Ковач“ (1, 23), преведено от Г. Милев; стихотворенията на Ана Ахматова от книгата ѝ „Броеници“ (4, 5), преведени от Д. Бабев.

Полският поет Ян Каспрович, за когото е публикувана и статия, е представен от Д. Габе с поемата „Dies irae“ („Ден на гнева“), един от неговите богоборчески химни. В превода са предадени сполучливо апокалиптичните видения на поета за деня на Страшния съд, езикът е силно изразителен, експресивен.

Преведени са произведения на френски поети от различни направления. От стихосбирката на Ш. Бодлер „Цветя на злото“ Г. Михайлов печата няколко стихотворения (4, 9—10). С няколко творби е представен и П. Верлен, сред които се откроява „Към сина“ (1, 21), чийто преводач не е отбелязан. От А. дьо Мюсе са преведени поемата му „Майска нощ“ (8, 2—3) от книгата „Нощи“ и още няколко други стихотворения (9, 5), преводът е на Т. Кардамин (псевд. на Тодор Христов). А. Самен е представен с поредица от великолепни сонети, посветени на природата, любовта и поетическите видения от миналото: „Мъртвият град“, „Вазата“ (2, 1), в превод на Ст. Цанкова; и „Бяла нощ“, „Вечер“, „Есен“, „Вечери“ (2, 6), в превод на Ст. Цанкова и Х. Златанов.

От английската поезия са преведени произведения на Байрон и Шели. Сред поместеното от Байрон се открояват стихотворението „Умиращият гладиатор“ (5, 6—7), преведено от Ив. Вазов, и първата песен от поемата „Чайлд Харолд“ — сбогуването на героя с родината му (6, 3—4), в сравнително сполучливия превод на К. Стефанов. Шели е представен с редица стихотворения, в които скърби за отминалите щастливи дни и любовта — „Смъртта“, „Миналите дни“, „Ридание“, „Песен“ (2, 3), преведени на добро равнище от Г. Милев.

Интерес представлява преводът на забележителната поема на американския поет Х. Лонгфелоу „Песен за Хайауата“, осъществен от Ст. Чилингиров (1, 13), от тази поема в „Листопад“ е отпечатан прологът. Преводът като цяло е на добро равнище, макар че Ст. Чилингиров е превеждал през руски, както посочват езиковите особености на текста, и то вероятно от станалия вече класически превод на творбата от Ив. Бунин, получил през 1903 г. наградата на Руската академия на науките.

От немската поезия в „Листопад“ са представени редица автори. От Гьоте Йосиф Фаденхехт превежда известната балада „Горски цар“ и стихотворенията „Нощем“, „Измама“, „Морска тишина“, отпечатани в станалия вече класически превод на П. П. Славейков (13, 1—2). Хайне е представен с пролога на сатиричната поема „Германия“ (10, 9—10, преводачът не е отбелязан) и с романтичните си поеми „Поклонение в Кевлар“ (3, 8—10), прев. Д. Николов, „Планинска идилия“ (2, 18—19), прев. Й. Ст. Йосифов, и с романтичното по дух стихотворение „Азра“ (1, 27), прев. Г. Милев. Пак Г. Милев е представил на страниците на списанието няколко превода от немския поет експресионист Р. Демел, към когото е бил особено пристрастен в ранното си творчество (1, 35; 2, 18—19), както и стихотворения на съвременни нему немски поетеси. Символистът Стефан Георге е представен със стихотворението „Килим“ от стихосбирката „Килим на живота“ (3, 3), прев. Димитри Лотус (псевд. на Димитър Попов—Осинин).

Скандинавската поезия е застъпена с преводи на лирически творби от Х. Ибсен — „С водна лилия“, „Птича песен“, „Вечерна разходка в гората“, „Рудокоп“ (9, 3—4), направени през френски език от Ив. Ст. Андрейчин. Преведена е и първа песен от поемата „Крал Фялар“ на финландския поет Й. Л. Рунеберг, творил стиховете си на шведски език (4, 3—4). Произведението, повлияно от скандинавския фолклор, е преведено от шведски от К. Стефанов.

От италианската поезия се печатат произведения на Дж. Кардучи, Дж. Леопарди, Г. Д'Анунцио, А. С. Новаро и поемата на Дж. Пасколи „Сънят на

Одисей“ (12, 6). Преводач на тези поети е известният специалист по френска, италианска и испанска литература д-р М. Ралчев, автор на редица статии в тогавашния български печат и активен преводач на лирика, проза, есеистика и драма от трите езика. Особено подчертано е неговото предпочитание към поезията на Леопарди, от която превежда „Последната песен на Сафо“ (3, 4—5) и „Нощна песен на един скитник-овчар в Азия“ (12, 7—8), придружени от бележки към текста и от обширна статия за творчеството на италианския поет.

Интересно е представянето на испанската поезия на страниците на „Листопад“. Четири тристишия от народни песни са преведени от Ст. Чилингиров със заглавие „Испански народни песни“ (1, 40) — явно от руски, както сочат особеностите на превода и подзаглавието, поставено от преводача — „По Балмонта“. От авторовата поезия са представени творби на двамата известни братя лирици М. Мачадо и А. Мачадо. По-обстойно е представен М. Мачадо с редица стихотворения — размисли за живота и смъртта — „Оазис“, „Меланхолия“, „Мадригал“ (14, 1—2); „Дом без слънце“, „Сивата градина“, „Пажът Херинелдос“, „Роза“ (13, 7—8), а от А. Мачадо са преведени стихотворенията „О, образите в преддверието тъй смирено“, „Часовникът ударил бе дванадесет...“, „И образите на полето върху небето...“, „Парабола“ (14, 4—5). Тези преводи са направени на сравнително добро равнище и са първият у нас превод на испанска поезия от оригиналния език. (Пряко от оригинала тогава от испански у нас превежда и Б. Шивачев, но не поезия.) Интересно е предпочитанието на М. Ралчев към творчеството на М. Мачадо, който е автор с несравнимо по-голямо място в испанската поезия на XX в., но това вероятно е въпрос на личен вкус.

От класическото поетическо наследство са включени две от „Метаморфозите“ на Овидий, преведени в проза от Силиций (неразкр. псевд.): „Нарцис и Ехо“ (1, 7) и „Орфей и Евридика“ (1, 23). Преводът е на средно художествено равнище.

Интерес представляват и откъсите в проза от книгата с молитвени химни „Гитанджали“ на Р. Тагор (2, 11) — размисли на големия индийски писател за изкуството, славата и смисъла на човешкия живот (в превод на М. Бочаров), които по-късно излизат от печат като отделна книга под названието „Гитанджали. Жертвени песнопения“ (1927) и в „Избрани съчинения“ на писателя (1985).

В „Листопад“ са преведени и различни импресии от чужди автори, сред които могат да се отбележат произведения на Вл. Короленко, К. Тетмайер, Райнер Мария Рилке, Фр. Мистрал, Ана дьо Ноай и др., които допълват картината на преводите на лирически творби в списанието и общия облик на поетическия отдел в него. Подбирането на разнообразни лирически творби и импресии — оригинални и преводни, свидетелства за стремежа на редакторите да запознаят читателите си с различни произведения от световната поетическа съкровищница, да очертаят панорамата на различни поетически направления, проблематика и стилове, макар че този стремеж невинаги е реализиран на високо художествено равнище.

По страниците на сп. „Листопад“ са застъпени различни по жанр и художествено равнище произведения на художествената и документалната проза, както и драматични творби. Трябва да се отбележи, че в количествено отношение делът на прозата и драматургията от български и чужди автори в списанието далеч отстъпва пред дела на поезията. Но същевременно тук са представени различни по жанр произведения: разкази, есета, пътеписи, спомени за културни дейци, откъси от драми, което придава разнообразен и богат характер на изданието.

Тематичният обхват на публикуваните в списанието разкази от български и чужди автори е много широк. Разглеждат се проблемите за войната, за обществената поквара, изследват се психологическите състояния на личността, като особено много се отделя място на най-святото човешко чувство — любовта. Преобладават неголемите по обем разкази с реалистична насоченост, с ясна композиция и сюжет от класически тип. Някои от разказите не са издържани на високо художествено равнище и се отличават с голяма доза сантименталност и мелодраматичност (това важи и за преводната белетристика). На „Листопад" сътрудничат с разкази Г. П. Стаматов, К. Петканов, Ст. Руневски, Д. Немиров, Л. Н. Вълчанов, Ив. Карановски, Е. Димитрова и други автори.

Сред публикуваните в списанието разкази с острата си критическа насоченост и непримиримост се отличават произведенията на неговия редовен сътрудник, критическия реалист Г. П. Стаматов. В „Листопад" не са поместени най-добрите белетристични творби на писателя, но някои от тях, като например „Майка" (7, 1), „Жената" (7, 1), „Грехопадение", „Бившата съпруга" (7, 5), „Рускинчето", „Играч", са обнародвани за първи път именно в това списание. С тези произведения Г. П. Стаматов подхваща темата за обществената поквара, за недъзите на буржоазното общество, отразяващи се върху човешката психика. Публикуваните в „Листопад" творби на Г. П. Стаматов изразяват отрицателното, засилено до крайност отношение на белетриста към жената. Жената у Стаматов не притежава никакво собствено достойнство, готова е на всичко, за да си осигури охолство, носителка е на поквара и алчност — „Удостоверение" (9, 1), „Бившата съпруга" и „Мими". Само в две произведения — „Майка" и „Жената", той е склонен да я оправдае, разкривайки нейното милосърдие, жертвоготовност и майчина обич.

Темата за обществената поквара, за пороците на буржоазното общество, за враждебното му отношение към отделния човек е развита и от някои други писатели. Обикновеният човек, който не може да се приспособи към съвременното общество, е обречен да загине (разказът „Навинев" от Ив. Янев — 1, 33). От бедност човек стига до кражба или убийство — характерен разказ е „Свещогасител" от Ст. Руневски (5, 2), в който е пресъздадена драмата на честния човек, несвикнал да присвоява нищо през живота си. С измама са придобили богатството си мнозина от търговците, спекулирайки с нещастията и бедността на хората през войната — „Нашенци" и „Посредници" от Ст. Руневски (5, 2) — два остро изобличителни разказа с подчертана критическа насоченост. Бедността носи унижения, тя унищожава любовта, води човешката личност до деградация. В разказа от Г. Савчев „Пръстенът на певеца" (1, 2) е пресъздадена в романтичен план любовта между бедния певец и банкерската дъщеря, която завършва трагично.

Много по-конкретно са изразени авторовите идеи в разкази като „Загорец" (1, 16) от Ив. Янев, пресъздаващ невъзможността за съединяване на влюбените поради социално неравенство, „Панаирът" (5, 1) от Цв. Минков, „Чужденец" (3, 2) от Хр. Казанджиев, „В „Кривия бор" (10, 5—6) от П. Михайлов, представляващ всъщност откъс от романа „Молебници", които третират темата за нравственото деградиране на жената, принудена да продава себе си.

На любовта са посветени много разкази. Пресъздават се нещастната любов, изневярата на един от съпрузите, ревността. Съчувствие буди бедният писар от разказа „Роман" (8, 4) на Андрей Странник (неразкр. псевд.), който полудява от несподелената си любов. Живко умира от мъка по Ирина в „Приказка за малкия човек" (6, 3—4) от Д. Немиров, а в разказа „Любов (1, 9) от същия автор са пресъздадени мъчителните изживявания на героя, принуден

да крие обичта си към равнодушната красавица под маската на приятелството. Но въпреки мъките, които носи любовта, героите все пак се стремят към нея — разказите „Пред залез“ (2, 1) от Д. Немиров, „Под земята (5, 3—4) от П. Михайлов и др. В някои творби се разказва за щастливата любов, първите ѝ плахи и нежни трепети са тема на „Пепелница“ (7, 3—4) от Б. Аглика (неразкр. псевд.), „Идилия“ (1, 38) от Д. Немиров, „Започнат роман“ (4, 2) от Д. Калфов.

Интерес предизвикват разказите с военна тематика на Ст. Руневски и Ив. Карановски. Те съответстват на вълненията на българската художественотворческа интелигенция през периода на войните 1912—1918 г. Ст. Руневски, един позабравен днес автор, представен в „Листопад“ и с острокритичните разкази „Нашенци“, „Посредници“ и „Свещогасител“ (5, 3—4), създава творби на военна тема. Неговите „Картини из Балканската война“, представляващи цикъл от разкази за войната, са проникнати от философски размисъл и хуманистичен патос. По време на война човешкият живот изгубва своята стойност и с него се разпореждат равнодушните към съдбата на отделната личност началници и лекари — разказите „Въпрос“ (1, 4) и „Д-р XV“ (10, 3). Войната разстройва психиката на човека и го довежда до гибел — разказът „Беглец“ (10, 3). Тя е източник на страдания и озверява хората. Авторът размишлява философски за военните събития, в творбите му се прокарва идеята, че не съществуват национални вражди между народите, а всичко се подклажда от управляващите среди — „Противници“ (2, 7).

С военна тематика са и разказите на Ив. Карановски в „Листопад“. В „Кара-Су“, разказ от цикъла „Малки разкази за войната“ (1, 27), е пресъздадена драмата на войниците, които, ръководени от бездарни командири, стрелят по погрешка срещу своите. Авторът директно обвинява виновниците за скъпите жертви. В краткия лиричен разказ „Птицата на зловещието“ (1, 11) от същия цикъл в символичния образ на вещаещата зло и ужас кървава птица Ив. Карановски вижда вестител на нови страдания и нещастия. Мирното време е останало някъде далече назад, но споменът за него може да се събуди у човека дори от нещо незначително на пръв поглед — например от златния зъб на един убит войник — „Златен зъб“ (1, 25). Военните разкази на Ив. Карановски и Ст. Руневски, макар и по различен начин, отразяват трагиката на военните събития.

В „Листопад“ са публикувани и редица разкази с теми от всекидневния бит на обикновения човек, с философски размисли, комични разкази, от които блика хумор, приказки и легенди с баладичен характер, откъси от романа „Хайдути“ на писателя К. Петканов, който се връща многократно към историческата тематика.

Сред произведенията на художествената и документалната проза в „Листопад“ освен разказите се открояват особено многобройните спомени за български поети, писатели, актьори, публикувани в различни годишнини. Два броя са посветени на загиналите във войната актьори Христо Ганчев (1, 3) и Атанас Кирчев (1, 8), като в тях е привлечен разнообразен документален материал от спомени, импресии, кратки отзиви за творчеството им и дори стихотворения с посвещение на двамата. Материалите са придружени от снимки на Хр. Ганчев и Ат. Кирчев. Сред тях се откроява споменът на Яворов за Хр. Ганчев, за който се предполага, че е последното, което е написал поетът преди смъртта си. Кн. 1 от първата годишнина започва с неподписаната статия „Страшимир Кринчев“, вероятно дело на редактора Д. Бабев, в която се дава цялостна оценка на живота и творчеството на рано отишлия си писател и критик. И. Хар. помества спомен за обществената дейност на рано загиналия във войната поет Вл. Попанастасов (Пепо) — „Пепо като прокурор“ (1, 7), като в цялата книжка са

включени материали за поета, негови снимки лични произведения (поемата му в народен дух „Лечо“).

Спомени за Яворов, в които предават потреса си от страданията на поета в последните му дни, пишат Д. Бабев — „Спомени“ (6, 1), и Н. В. Ракитин — „Слепият поет“ (2, 7). За личните си контакти с Д. Дебелянов пише Г. Белев в спомена си „Димчо Дебелянов“ (2, 2). М. Белчева разказва в „Смъртта на Пенчо Славейков“ (4, 9—10) за последните дни от живота на големия български поет, прекарани в Италия. Тези спомени, както и поместените материали за други писатели и актьори, допълват картината на българската художествена и документална проза в „Листопад“ и с богатата си фактологическа основа днес са ценен източник на автентични сведения за онова време.

Преводната проза в „Листопад“ се отличава с разнообразието от теми, проблематика и жанрове. Застъпени са мнозина автори от различни страни, но художественото равнище на преведените произведения е крайно неравностойно. Преобладават представители на сравнително нови за епохата литературни направления, фигурират както изтъкнати писатели, така и малко известни за българския читател творци от руската, славянските, западноевропейските и източните литератури. Повечето преводи не са на високо художествено равнище.

Много от разказите са посветени на любовта, но за съжаление не са подбрани произведения с висока естетическа стойност. М. Прево е представен с несполучливия разказ „Пожар“ от цикъла „Женски писма“ (1, 17), твърде схематичен и неубедителен. Разказът на Г. дьо Мопасан „Ординарецът“ (1, 15) не е на висотата на цялостното му творчество. И двете творби са преведени от френски от С. М. (инициалите на преводача досега не са разкрити). Същото важи и за разказа на П. Бурже „Откупът“ (2, 14—15), преведен от Е. В-ва (неразкр. псевд.), както и за разказа на слабо познатия на нашия читател автор Ш. Л. Филип „Четиритях милостини“ (1, 5), преведен от Т. Христов, в който е представен животът на най-низшите слоеве, но без социална и психологическа дълбочина. Сантиментални, на средно художествено равнище са и трите отпечатани в „Листопад“ разказа за любовта от белгийския поет и писател Ж. Роденбах — „Кортежът“ (1, 40), „Любов на очите“ (1, 8) и „Идолът“ (1, 6), преведени от френски от Хр. Цанев Борина. Интерес с колоритното си повествование представляват разказите с любовна тематика от двама италиански автори — Дж. ди Верга и М. Серао, представители на реалистичното направление веризъм в италианската литература. М. Серао в „Напуснатата“, с подзагл. „Неаполитанска повест“ (1, 29), преведен от италиански от Ив. Докумов, разкрива драмата на любовта и смъртта на италианската девойка, която не може да живее далеч от родината си, а в поетическата легенда „Градът на любовта“ (6, 5—6), преведена от френски от Хр. Б. (вероятно иниц. на Христо Цанев Борина), пресъздава легендата за основаването на Неапол от двама влюбени. В новелата „Кавалерия рустикана“ („Селска чест“) (12, 9—10) на Дж. Верга, сполучливо преведена от д-р М. Ралчев, са описани реалистично нравите на италианското село през XIX в., с тяхната патриархалност и „кръвно отмъщение“ за оскърбената семейна чест.

Съдбата на обикновените хора, техните болки и страдания са тема на друг кръг от разкази в „Листопад“. Чешкият писател и журналист Ян Неруда е представен със социалноизобличителните разкази „Беше нехранимайко“ (9, 3—4), и „Лорентинските камбани“ (9, 5), пропити с нежност и състрадание към онеправданите. Преводачка на тези творби е О. Дейкова. И двата разказа по-късно, вече в нови преводи, влизат в сборника „Чешка проза“ (1947), издаден под редакцията на проф. Емил Георгиев.

Интерес представлява включването в „Листопад“ на разказа „Товарът“ (14, 6) от никарагуанския поет модернист Р. Дарио, изиграл изключителна роля с творческото си влияние върху испанската и латиноамериканската поезия от XX в. Преводът, осъществен от испански от М. Ралчев и придружен от негова литературна бележка за Р. Дарио, е на добро равнище. Той показва поета от нов зрителен ъгъл — с обичта му към обикновените хора, преминаващи живота си в непосилен труд и накрая намират преждевременно смъртта си.

Социални мотиви, пародия на обществените нрави, неприемане на буржоазните порядки могат да се открият в редица разкази, сред които се открояват „Торфеното блато“ (5, 9—10), разказ-притча за човешките предразсъдъци и недъзи от норвежкия реалист Александър Киланд (преводачът не е посочен); своеобразната басня на шведския писател и драматург А. Стриндберг „Когато мравките основаха общество“ (7, 6—7), изградена с пародийни похвати, прев. от шведски от К. Стефанов, ироничните автобиографични бележки на Т. Ман „Пред огледалото“ (из „Бележник на автора“) (10, 9—10), прев. Г. Ю. (неразкр. иниц.), и синтетичните психографски характеристики на руския поет символист К. Балмонт за националните особености на хората, отпечатани под заглавие „Зрънца. Мисли и усещания“ (1, 7), прев. Т. Христов. Тези произведения допълват картината на представената в „Листопад“ белетристика, есеистика и документална проза.

Несъмнено постижение в областта на преводната есеистика е есето „Гробът на Дон Кихот“ (11, 4—5) от Мигел де Унамуно в превод на д-р М. Ралчев. То е част от прочутото изследване на Унамуно „Животът на Дон Кихот и Санчо“ (1906) и е първият превод на испанския поет, писател, есеист и философ на български от оригинала. Преводът е осъществен експресивно и до голяма степен адекватно на първоизточника и е очевидно постижение на М. Ралчев. В тази творба, както пише П. Велчев[5], Унамуно излага възгледите си за „донкихотизма като своеобразна национална религия и път към постигане на испанския исторически идеал“. Тя дава възможност на българския читател да почувства дълбочината на мисълта и блясъка на точно отмереното, отшлифовано слово на бележития испански есеист.

Представянето на драматургичния жанр на страниците на „Листопад“ е много по-слабо — и по количество, и по качество — от поезията и белетристиката. С пълния си текст са отпечатани комедията на Д. Бабев „Жените победиха“ (15, 4—8), която не притежава високи художествени достойнства, и драматическата игра на В. Иванов „В живота и смъртта“ (11, 7—8), утвърждаваща веселието на любовта. Поместени са и откъси от някои драматични произведения с по-дълъг текст. Драмата на Ст. Михайловски „Трагедия на съпружеската любов“ (4, 8), придружена от кратки бележки под линия, отразява неверието на автора в силата на брака. Д. Бабев публикува откъс от битовата си драма „Секулова невеста“ (13, 6—8), за която в „Листопад“ излизат и многобройни рецензии. Поместен е и откъс от второ действие на пиесата на Ем. Попдимитров „Той не умира“ (7, 6—7), посветена на подвига на Ботевата чета. Драми-приказки са „Имало едно време“ от Н. Райнов, третираща темата за религиозния конфликт между езичници и християни в новопокръстената България при управлението на княз Владимир-Расате — отпечатан е и откъс от първо действие (3, 6), и „Трима братя и сура ламя“ (10, 7) от Ив. Грозев. В

[5] В е л ч е в, П. Мигел де Унамуно в превод на български. — Сравнително литературознание, 5, № 7, 1986, с. 13.

списанието не са публикувани български драматически произведения с големи художествени достойнства.

В областта на преводната драма са представени няколко произведения: „Животът е сън“ (12, 9—10) от испанския драматург от епохата на барока П. Калдерон де ла Барка, придружена от пояснителни бележки (откъсът е от първо действие), в сравнително добрия превод на М. Ралчев; „Ликът на Одисея“ (1, 31) от Г. Хауптман, с откъс от пето действие, и „Пентезилея“ (1, 27) от Х. фон Клайст с откъс от пета сцена — и двете в превод от немски на Г. Милев. Те дават известна представа за целите произведения. Интересно е, че такава класическа драма като „Животът е сън“ и до днес не е издадена в добър и цялостен превод на български език (съществува само театрална версия). Откъслечните публикации на драматични творби в „Листопад“ обогатяват и завършват картината на поместените в изданието разнообразни художествени произведения.

Значително място в „Листопад“ е отделено на литературната критика и публицистика, на материалите за българската и чуждата литература и изкуство от най-различни жанрове. Критическият отдел на списанието заема почти половината от обема му и третира най-разнообразни въпроси от творчеството на отделни наши и чуждестранни писатели, проблеми на цели литературни направления и отделни страни от теорията и практиката на театъра, музиката, изобразителното изкуство, философията и архитектурата. Този широк регистър дава възможност не само за многообразие в критическите жанрове и рубрики, но и за участието на редица наши и чуждестранни изследователи и културни дейци. В периода след Първата световна война, когато българската литературна и художествена критика е в подем, „Листопад“ отразява естетическите спорове и борби на времето, противоречивото развитие и тенденции на литературния и художествения живот в България в течение на две десетилетия. Нарастването на ролята на критиката, повишаването на изискванията към критическата дейност, развитието на читателския вкус, разширеният кръгозор на българската художествена интелигенция налагат не само по-високо общокултурно равнище на изданията, но и поднасянето на точна, подробна, актуална и критически оцветена информация за най-големите събития в областта на литературата и изкуството у нас и в чужбина. Списанието на Д. Бабев отговаря в значителна степен на тази потребност. То се отличава с многообразие от творчески погледи при оценката на някои творби. В него сътрудничат критици с различни идейни възгледи, но с дълбока убеденост за служене на голямото изкуство. В „Листопад“ са публикувани многобройни студии, статии и по-кратки критически материали за отделни автори и за цели литературни направления, портрети на писатели и обзорни прегледи на периоди в развитието на определена литература, многобройни литературни бележки, рецензии за новоизлезли произведения или за художествени изложби и театрални и оперни постановки. Списанието поддържа няколко постоянни рубрики: „Литературен живот“, „Литературни вести“, „Художествен преглед“, „Отзиви и бележки“ и „Книгопис“. Тези материали поднасят вести от литературния живот в България и в чужбина, преглед на културните събития, отзиви за някои статии и рецензии по литературни и художествени въпроси или статии за България и нашата литература, излезли в чуждестранни списания. В рубриката „Книгопис“ („Получени книги“) се предлага библиография на новоизлезлите книги от български и чужди автори, поместват се подробни каталози на различни издателства, което дава допълнителна справочна информация на интересуващия се читател. Публикувани са и редица критически материали от чужди автори, при по-голямата

част от които преводачите са отбелязани. Много от статиите и студиите са придружени от бележки под линия, за това, че редакцията не споделя изложените в тях схващания, но предоставя на сътрудниците си място за изява в „Листопад“, което свидетелства за демократичната широта на изданието. Критическият отдел на „Листопад“ предлага разнообразие от погледи и оценки към литературния и художествения живот в България и в чужбина през 20-те и 30-те години.

„Листопад“ разполага със значителен кръг сътрудници в критическите жанрове. От българските критици и писатели в него сътрудничат със студии, статии и рецензии проф. Ст. Младенов, Цв. Минков, Г. Милев, д-р М. Ралчев, Н. Атанасов, Ст. Чилингиров, Вл. Хисаров, Н. Тумпаров, Ив. Знахар (Иван Христов Захариев), Г. Спиров, Д. Бабев, Б. Йоцов, Я. Янев, П. Наумов, Ив. Камбуров, проф. М. Арнаудов, Г. Дворянов (Георги Асенов Георгиев) и др. Многобройните полемично обагрени публикации на Ст. Младенов в „Листопад“, солидно изградени върху задълбочени езиковедски и литературоведски познания, както и темпераментното присъствие на Г. Милев в първата годишнина се открояват на фона на, общо взето, спокойния тон на критическите изяви в списанието. Повечето от статиите в критическия отдел са написани с точен и ясен език, без излишно словесно разточителство, без злоупотреба с цитати и привеждане на всякакви чужди мнения. Публикуват се статии за задачите на литературната критика, за дълга и отговорността на писателя в съвременната епоха, за по-общи или конкретни проблеми на литературата и изкуството. Почти няма български автор, за когото да не е поместен критически материал. Защитавайки и реалистите, и представителите на модернизма, списанието се въздържа от крайности в оценката на отделните писатели, макар че това не е абсолютно — изключение правят някои статии на проф. Ст. Младенов, Ив. Знахар, Д. Бабев и други критици.

Въпреки своето дългогодишно съществуване „Листопад“ започва първата си годишнина без уводна, манифестна статия, която да определи програмата на новото издание. До известна степен ролята на такава може да играе неподписаната (вероятно редакционна) статия „Страшимир Кринчев“ (1, 1), разглеждаща живота и делото на рано отишлия си от света писател и критик, в която чрез положителната оценка на творческата му дейност косвено се загатва за образа на истинския литератор. Тази празнина до голяма степен се запълва от няколко статии и литературни бележки от български и чужди автори, публикувани в различни годишнини на „Листопад“, посветени на същността на писателския и критическия труд, на обществената роля на писателя и критика в България, на трагичното положение на българските литературни дейци, лишени в по-голямата си част от възможността да творят при нормални битови и професионални условия.

В обширната, публикувана в две книжки статия на Ст. Чилингиров „В защита на българския писател“ (1, 9—10) се изразява болка от преклонението на част от българските учители и ученици от онова време пред творчеството на чужди писатели и от презрението към делото на българските творци. Като разглежда с одобрение съществуването на учителските списания „Венец“ и „Знание“, полемичната по дух статия посочва и отделни недостатъци в съдържанието им. Същевременно Ст. Чилингиров се обявява и в защита на писателския труд от невежествени и ограничени критици, които не са дорасли да разберат дълбочината на истинското литературно творчество. Според него критикът не трябва да издевателства над авторите, „когато той сам се мъчи да крета с патерици подир тях“. Необходима е етика в отношението на критиците

към писателите, съобразяване със собствените интелектуални възможности. „Че ако всяко паленце започне да посочва на слона, как е по-добре да ходи, краката на слоновете биха се атрофирали!“ — злъчно завършва Ст. Чилингиров. Неговата статия предизвиква статията-отговор на К. С. Пашев „Нашата критика“ (1, 14). Като подкрепя възгледите на Чилингиров, К. С. Пашев отбелязва, че критиката е твърде деликатна област и изисква природна способност за това. Той приема за истински български критици на висота само д-р Кр. Кръстев, Вл. Василев и Ст. Минчев.

Развълнувано, с полемичен тон, с ярко демонстрирана, макар и обща насоченост, е написана обширната статия на Цв. Минков „Сюжети на писателя“ (2, 18—19). Като разглежда настъпилите след края на Първата световна война промени в българския обществен и литературен живот, критикът отрича варварството на човешкото изтребление във войната и шовинистичната патриотарска литература и призовава писателите към работа. Писателят е вожд по пътя на човешката култура, защото изкуството не е забава, лукс или аристократична привилегия, а е израз на дълбока, основна жизнена необходимост за човека.

Посмъртно е публикувана статията на Стр. Кринчев „Българският писател“ (1, 7). В нея той сравнява образно съдбата на сакатия ловец на бисери, срещнат от него край египетския град Александрия, със съдбата на българския писател — ловец на духовни бисери, който също скита безприютен из пустинята на живота. Интерес представляват и разсъжденията на проф. М. Арнаудов — „Литература и писатели (Откъслечни бележки)“ (11, 1—2), в които той споделя възгледите си за литературата, за езика, стила и писателското майсторство, като изказва някои конкретни свои наблюдения върху художествените постижения на отделни автори. Кратката бележка на Б. Християнсен „Какъв трябва да бъде критикът“ (1, 4), при която не е отбелязан преводачът, дава портрета на истинския литературен критик. Към критическите материали, посветени на проблемите на творчеството, можем да отнесем и информативната по характер бележка на В. Шпетер „Хонорарите у нас и в чужбина“ (1, 2), в която се засяга един болезнен за онази епоха въпрос — въпросът за ниските възнаграждения на тогавашната българска интелигенция, и особено на писателите. В. Шпетер изтъква, че творческият труд в България не е добре заплатен, както е в други страни на Запад.

Втората група острополемични статии, поместени в списанието, са свързани с изявите на Д. Бабев, Г. Милев, Ив. Знахар и особено на проф. Ст. Младенов по някои проблеми на съвременните литературни направления, на първо място — на символизма. В тях се стига на места и до груби лични нападки и обиди между авторите, до крайна разгорещеност в отстояването на собственото мнение. Обект на критика най-често е творчеството на Т. Траянов и Л. Стоянов, дейността на теоретика на сп. „Хиперион“ Иван Радославов и изобщо цялата „Хиперионова задруга“. В статията „Романтичните песни на Теодор Траянов“ (8, 1) и Ив. Знахар отрича творчеството на българския поет символист, като достига до злъчни характеристики и лични оскърбления, наричайки го „венценосния водач на цялата върволица от ясновидци“, автор на „словесни фокуси в поезията“ и пр., и го обявява за бездарен и посредствен творец. С тази статия се родеят дискусионните по дух „Литературно-художествени писма от Германия“ (1; 15, 24, 29, 31, 35, 39, 42) на Г. Милев, които като студент в Лайпциг пише и изпраща специално за „Листопад“. В тях той подлага на критически преглед съвременната му немска литература и театър, стигайки до твърде язвителни забележки. По-късно самият Г. Милев става обект

на един твърде злъчен, макар и неозаглавен отзив на Д. Бабев (3, 3), който го нарича „един литературен фигурант“, „кръстоносец в нашата литература“, „литературен лумпен“ и пр.

Сред полемичните и хапливи по тон критически материали в „Листопад“ обаче безспорно се открояват статиите на проф. Ст. Младенов, насочени срещу някои представители на символизма, по-точно — срещу Т. Траянов и Л. Стоянов.

Дискусионен характер има статията му „Награда за глупостта (По повод награждаването на Людмил-Стояновия „Лиричен молитвеник“ — „Святая святих“)“ (8, 5), където ученият обвинява поета в кощунствено отношение към българското слово и несамостоятелност в създаването на поетическите образи: „Лъжа, литературно измамничество и кражба — ето в три думи образът на г. Л. Стоянов като поет“ — пише с полемичен тон Ст. Младенов. Той отрича и творчеството на Т. Траянов като родоначалник на символизма у нас, критикува унищожително и Б. Ангелов, който е написал положителен отзив за двамата поети. На същите проблеми Ст. Младенов се спира и в по-общата си по характер статия „Домогвания и постижения (Към характеристиката на българските литературни нрави)“ (4, 6—7), в която саркастично говори за „литературни харамии и делибашии“, успели да изплуват на повърхността след смъртта на Ив. Вазов и П. П. Славейков. Като критикува остро Л. Стоянов и Т. Траянов, Ст. Младенов ги нарича „мъртви души в нашата литература“, „два трупа на бивши поети“, които са останали в нея. Статията изобилства с груби лични нападки. Като подчертава, че в известната си статия „За литературния плут“, публикувана в сп. „Златорог“[6], Б. Пенев развенчава творчеството на Л. Стоянов, Ст. Младенов обръща внимание на обстоятелството, че българската критика върви по лош и опасен път, защото не заклеймява навреме всички отклонения от нормалното в литературата ни. Не по-малко злъчен е той и в обширната си статия „Декаденти и семковщина“ (5, 9—10), в която критикува разделянето на българските писатели на „млади“ и „стари“ и особено несистемността, неправилното разпределение на авторите и непълната библиография за тях в поетическата антология „Млада България“ (1922), издадена под редакцията и с предговор на Ив. Радославов. Според Ст. Младенов подборът е произволен и погрешен, защото начело са сложени Т. Траянов и Л. Стоянов, които са обявени за велики поети. За него те са просто „стихоплетствуващи психопати“. Големите поети на България не са включени, защото у тях липсва главният белег на Траяновата поезия — „семковщината“. Като анализира отново поезията на Т. Траянов и Л. Стоянов, Ст. Младенов стига до извода, че естетиката на символизма не е оригинална и „Хиперионовото братство“ всъщност се състои от „мъртви души“. Открито полемизирайки с теоретика на символизма у нас Ив. Радославов, Ст. Младенов разделя българския символизъм на „здрав“, с родоначалник Яворов, и „болезнен“, с родоначалник Семков. Траянов според него не е родоначалник на нищо. В тенденциозно саркастичния тон на статията, както и в другите публикации на тази тема в „Листопад“ от Ст. Младенов се долавя желанието за пълното отричане на символизма. То е налице и в кратката му, но злъчна статия „Заветите на Боян Пенева“ (9, 3—4), написана по повод смъртта на Б. Пенев и насочена пак срещу „Хиперионовата задруга“. Припомняйки дейността на Б. Пенев, авторът пише, че в статията си „За литературния плут“ той е обрисувал определен литературен тип, „чието име днес у нас е легион“. Изобилстват негативните и саркастичните характе-

[6] Вж. П е н е в, Б. За литературния плут. — Златорог, 3, 1922, № 2, 103—149.

ристики: Ст. Младенов нарича Ив. Радославов „велемудрият теоретик на семковщината в българската поезия Ив. Радославов“ и „фасулковският критик Ив. Радославов“, а символистите за него са едно „безобразно стихотворско ято от гарвани“. Този цикъл от взаимно свързани по тематика и език статии на известния български учен внася резкия тон на критически дисонанс в общо спокойната палитра на критическите мнения и оценки в „Листопад“.

Публикувани са няколко статии за общото развитие на българската литература и годишни прегледи на литературната продукция. Много повече са статиите с обзорен характер, посветени на чуждата литература, като в тях преобладават материалите за западните литератури, както и характеристиката на новите течения в съвременния литературен живот.

Обширната статия на Г. Дворянов „Българската литература от 1921 г. насам (Кратки критикобиблиографски бележки)“ (11, 7—10) разглежда постиженията и недостатъците на нашата литература за периода от 1921 до 1930 г., т. е. за едно десетилетие. Тя е придружена от бележка, че редакцията не е напълно съгласна с мнението на автора по разглежданите въпроси. Като анализира романа на А. Страшимиров „Хоро“ (1926), Г. Дворянов не го оценява обективно, смята го за незначително художествено произведение. По негово мнение романът на Ц. Церковски „Из гънките на сърцето“ е фалшиво написан, неестествен и безвкусен; излязлата тетралогия на Г. Чешмеджиев е бледа. Г. Дворянов се отзовава положително за романа на Ст. Чилингиров „Хлеб наш насущний“, пресъздаващ реалистично живота на западащото провинциално еснафство през втората половина на XIX в. Той приветства и излизането на сборника с разкази „Последна радост“ от Й. Йовков и като анализира подробно произведенията на писателя, го нарича един от най-големите ни съвременни белетристи. С няколко думи се отбелязват излезлите от печат т. II от „Съчинения“ на Т. Г. Влайков и сборникът с разкази „Уличници“ на Г. Караславов. Авторът критикува необичайния по изпълнение роман на Ч. Мутафов „Дилетант“ като суха, неинтересна, експресионистична книга, от която според него читателят може да изпита само раздразнение. Изминалите няколко години, отбелязани от Г. Дворянов, са години на богата литературна жътва. Критикът споменава с ласкави думи стихосбирките „Книга на откровенията“ на Д. Бабев, „Слънчеви люлки“ на Н. В. Ракитин като химни на природата, „Зарници“ на Тр. Кунев. „Романтични песни“ от Т. Траянов не са особено явление в литературата ни, защото не представляват крачка на поета напред, докато в отричания от другите критици „лиричен молитвеник“ на Л. Стоянов „Святая святих“ Г. Дворянов открива положителни черти — поетът „има още жизнени сили и дава надежди за в бъдеще“. Според него стихосбирката на Ат. Далчев „Прозорец“ заслужава внимание, докато „Двойник“ не е оригинално постижение по съдържание и форма за Ас. Разцветников. В областта на драмата Г. Дворянов отбелязва като успех на автора „Златната мина“ на Ст. Л. Костов, която според него показва творческото израстване на драматурга в сравнение с първите му комедии. Накратко са характеризирани и българската литературна критика и периодичен печат от периода 1921—1930 г.

Интерес представлява и обзорната статия на Вл. Хисаров „Българската детска литература през 1931 г.“ (13, 3—5). Критикът отделя няколко книги като безспорно постижение: стихотворните гатанки на Ас. Разцветников „От нищо нещо“, книжките с приказки „Заю Баю“ и „Ежко Бежко“ от Ран Босилек и „Весела дружина“ от Ем. Коралов. Статията има до голяма степен информативен характер.

На тенденциите в българската лирика след войната спира вниманието си

д-р Н. Тумпаров в статията „Най-новата ни поезия (Обща характеристика)“ (3, 4—5). В бележка редакцията отново сочи, че не се ангажира с това мнение. В полемична кратка статия се критикува следвоенната българска лирика като резоньорска и безцветна. Н. Тумпаров не приема насоките в съвременната му българска поезия, тъй като не са свързани с живота и стоят далеч от неговите проблеми. В обширната си статия „Българската лирика след войната“ (7, 3—4) Вл. Хисаров прави исторически преглед на българската литература през войните и разграничава три направления в следвоенната лирика: 1) декадентство; 2) непълен символизъм; 3) народническо движение в литературата, отличаващо се със стремеж към яснота. Като главни техни представители критикът посочва съответно Т. Траянов, Н. Лилиев и Ем. Попдимитров. В статията е споменато и поетическото дело на Н. Фурнаджиев, Ас. Разцветников и Ел. Багряна, излизащо извън рамките на тези три направления. Под линия за пореден път четем бележка на редакцията, че тя не споделя напълно възгледите на критика.

В статията си „Българските списания“ (10, 7) Ст. Чилингиров спира вниманието върху някои негативни явления в българския литературен печат по онова време. Според него много от съществуващите литературни списания са по самата си същност еднодневки и няма да оставят следи в родния ни културен живот.

Отделни публикации в „Листопад“ разглеждат развоя на руската емигрантска литература в Западна Европа след 1917 г. и на руските литературни групировки непосредствено преди и след Октомврийската революция. В статията на С. Евтимов „Днешната руска литература“ (2, 18—19) се анализира по непреки впечатления руската емигрантска литература в Париж и изобщо в Западна Европа през периода 1917—1920 г., отправят се остри нападки срещу Ал. Блок и неговата поема „Дванадесетте“, сочи се значението на руските емигрантски вестници „Россия“ и „Общее дело“ и на сп. „Грядущая Россия“, излизащи в Париж на руски език. Обширната статия на П. А. „Серапионовите братя“ (4, 1) разглежда предисторията на едноименната литературна група и основните положения във възгледите на нейните представители. Като посочва, че е създадена през февруари 1921 г. в Петербург и включва В. Иванов, М. Зошченко, В. Каверин, М. Слонимски, Н. Тихонов, К. Федин и други автори, критикът анализира подробно едноименния цикъл с приказки, разкази и импровизации на немския романтик Е. Т. А. Хофман, дал наименованието на този кръг. Изложена е естетическата програма на групата — борба за свободно и политически неангажирано изкуство, за превес на духа над плътта и над социалните веяния. П. А. смята, че времето на символизма в Русия е отминало и отново идва ред на класическата яснота. Според него „Серапионовите братя“ търсят нов път в изкуството, който обещава много.

Ст. Караиванов публикува интересната статия „Акмеизъм“ (4, 5), в която разглежда едно от модернистичните направления в руската предреволюционна поезия, включващо С. Городецки, Н. Гумильов, А. Ахматова, М. Кузмин, О. Манделщам и др. Според него акмеизмът е реакция на символизма, копнеж по земята. Разгледани са същността на направлението и образната система на акмеистите, общото между тях и символистите — използването на свободния стих, гъвкавостта на словото, смелите обрати на мисълта. По-специално внимание е отделено на поезията на А. Ахматова.

Слабо са разработени въпросите за общите насоки в развитието на славянските литератури. В това отношение в „Листопад“ се откроява статията на Б. Йоцов „За лужичкосръбската литература“ (7, 5), в която се прави историчес-

ки преглед на тази слабо позната на българския читател литература. Б. Йоцов отбелязва, че немногобройният народ на Лужица е създал своя култура и литература, които имат своето самостоятелно място в общославянския културен живот.

Немалко са студиите и статиите в „Листопад" за някои насоки в развитието на американската и западноевропейските литератури, редица от които са от чужди автори; за новите литературни течения в първите десетилетия на XX в. В тези критически материали, както и в статиите и бележките, посветени на отделни руски, славянски и западни автори, личи стремежът на редакторите да поднасят на своите читатели разнообразна и подборна литературна информация за различни личности и явления в световната литература и култура.

В статията си „От натурализъм към символизъм" (6, 2) Ем. Попдимитров прави преглед на немската литература от втората половина на XIX в., като подчертава, че през 80-те години на века натурализмът е водещо течение в нея. Очертавайки главните особености на немския натурализъм, той разглежда подробно творчеството на Г. Хауптман и някои други автори. По-нататък според него настъпва времето на символистичното изкуство. Подробно е анализирано творчеството на Фр. Ницше, който за Ем. Попдимитров е антипод на Зола. Статията на Вл. П. Дамянов „Новата немска лирика" (4, 3—4) разглежда различните направления и стилове в немската поезия от първите две десетилетия на XX в. Критикът анализира творческото дело на поетите А. Холц, Р. Демел, Х. Хесе, Р. Хух, Ст. Георге, Р. М. Рилке, Х. фон Хофманстал, Фр. Верфел и др. В статията си „Модерната американска литература" (3, 8—10) П. К. Чинков проследява историческия развой на американския национален характер и литература и прави интересни съпоставки с английския характер и литература. Като забележителни американски писатели авторът определя У. Уитман, М. Твен, Х. Лонгфелоу, Е. А. По и неколцина по-млади от тях автори. Той смята, че американската литература се отличава с демократичния си дух и склонността към разработване на социални теми. Според него българските читатели се нуждаят от по-подробно запознаване с нейните произведения.

В „Листопад" са публикувани и две интересни преводни статии, посветени на модернистични литературни течения през XX в., изиграли значителна роля в западноевропейската литература. Подробната статия на М. А. Осоргин „Италианският футуризъм" (1; 26, 27, 29) анализира естетическите принципи на футуристичното движение в Италия и ги отрича като цинични и вулгарни. Осоргин отбелязва, че влиянието на футуризма в литературата, театъра, изобразителното изкуство, музиката и емоционалния живот на човека е пагубно. Според критика по същността си футуризмът е антиаристократичен и в това е причината за бързата му популярност, макар че не може да разчита на трайно бъдеще. Осоргин характеризира накратко това течение като своеобразно хулиганство в интелектуалните среди. Преводач на статията е М. Ст. От подобни негативни позиции е написана и статията на Гв. К. Бранд „Дада" (3, 7), преведена от В. Ставрев. Разглеждайки естетическите принципи на дадаизма, Бранд отбелязва, че те са израз на съвременната епоха на упадък, на войни и убийства, своеобразна „палячовщина с мироглед" според израза на А. Кер. Дадаизмът влияе върху поезията, живописта и философията, като явление той е симптом на духовна криза в обществото и според критика ще умре от времето и от своето безплодие, защото не може да роди нищо ценно.

Най-голямата част от статиите са посветени на творчеството на отделни български, руски, славянски и западни автори. Разгледани са писатели от различни епохи и направления в литературата, като преобладават материалите за

творци от XIX и XX в. Някои от публикациите засягат и сравнителнолитературни, и текстологични въпроси. Част от статиите и студиите са преводни.

Критически изследвания в „Листопад", посветени на творчеството на български писатели, засягат преди всичко представители на новата ни литература. Само няколко статии разглеждат проблеми на старобългарската и възрожденската литература. Статията на д-р В. Ст. Киселков „Цар Симеон като книголюбец" (10, 4) анализира ролята на цар Симеон за „Златния век" на българската литература през IX—X в., като владетел, който най-много е залягал за развитието на книжовното дело у нас. Две публикации са посветени на творчеството на Хр. Ботев. Н. Филипов в статията си „Христо Ботев като поет" (7, 6—7), която има обзорен характер, проследява хронологически литературното дело на гениалния поет. По-голям интерес представлява статията на Ив. Хаджов „Текстови разлики в публикациите на Ботевата „Елегия" (12, 9—10). На основата на текстологичния анализ на трите редакции на елегията (в. „Свобода", г. 1, бр. 37, 8 август 1870 г.; в. „Дума", г. 1, бр. 4, 17 юли 1871 г.; в книгата „Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова", Букурещ, 1875 г., с. 15—16) се правят интересни наблюдения върху трите варианта на текста.

Подробното изследване на Т. Атанасов „Каравелов за книжнината ни и за нуждата от литературна критика" (10, 1—2) разглежда Л. Каравелов като строг и взискателен критик, който разбира, че нуждата да се превежда чужда литература означава да се превежда от оригинала, а не да се побългарява, като съчинението се нагажда и прекроява. Статията на Д. Бабев „Любен Каравелов в Сърбия" (10, 1—2) има информативен характер и проследява основните особености на произведенията на писателя, написани в Сърбия. Васил Ставрев в статията си „Петко Р. Славейков и пътят на българската поезия" (9, 1) защитава тезата, че с творчеството на Славейков започва истинската българска поезия. Според критика старата българска литература не притежава пълноценна поезия, копира византийската лирика и служи изключително на религиозни цели. Едва в ново време поетите правят крачка напред, но Найден Геров и Добри Чинтулов могат да се смятат само за предходници на П. Р. Славейков и подготвители на делото му. Заслугата на Славейков според В. Ставрев е, че той отправя поезията ни по естествения път на нейното развитие, прекратява сляпото подражаване на чуждите образци и събира богатството на народната ни поезия.

Две статии са посветени на делото на Васил Друмев. В публикацията на д-р Г. Ст. Пашев „Митрополит Климент Търновски (Васил Друмев)" (8, 1) се изтъква необходимостта от по-нататъшно изследване на художественото дело на писателя и от по-голяма прецизност на това изследване. Критикът разглежда повестите „Нещастна фамилия" и „Ученик и благодетели" и подчертава трайното им значение за развитието на българската белетристика. Б. Йоцов е автор на статията „Йозеф В. Фрич и Васил Друмев" (8, 6—7). Той изтъква, че Й. В. Фрич е преработил Друмевата драма „Иванко", като е извел на преден план идеята за неминуемото наказание на всяко престъпление, за вината, за крайната победа на нравственото начало.

Няколко статии разглеждат многообразното творческо дело на Ив. Вазов. В изследването си „Иван Вазов — нашият народен поет (По случай петгодишнината от смъртта му)" (8, 4), което далеч надхвърля характера на юбилейна статия, Ст. Попвасилев прави преглед на Вазовото творчество, като посочва, че и след смъртта на народния поет делото му, надмогнало литературните вражди, буди у читателя естетическа наслада и служи като нравствен пример за поколенията. Статията на М. Ралчев „Лирическия свят на Иван Вазов" (12,

6—8) разглежда Вазов като последен представител на Българското възраждане от типа на Паисий — не само като народен, а и като национален поет, защото пръв у нас концентрира и филтрира у себе си основите на народното изкуство и мироглед. В обширната рецензия на д-р Ст. Младенов за „Люлека ми замириса“ (2, 20—22), която по същество и обем се приближава до статия, е изложено мнението на видния наш учен за последната Вазова стихосбирка. Определено е мястото на книгата в цялостното поетическо дело на Вазов, като са очертани приносите на поета за обогатяване на българския език и стил. Ст. Младенов нарича Вазов „пръв български стилист“.

Особено много статии са посветени на творчеството на П. П. Славейков. В статията „Пенчо Славейков“ (1, 36—37) Д. Бабев изразява преклонението си пред неговата „поезия на висше съвършенство“. Според образния език на критика у П. П. Славейков формата прилича на статуя от мрамор и бронз, а в лириката му се преплитат хармонията на музиката и на живата реч, музиката на чувството се съчетава с музиката на мисълта. Подробната статия на Б. Сакъзов „Пенчо Славейков“ (2, 2) разглежда личността и творческото дело на поета, формиран като индивидуалност и като лирик в условията на 90-те години на XIX в. Физическата трагедия на Славейков според критика „може би е една от основните почви за израстването на тъмния кипарис в Славейковата душа“, тя обуславя до голяма степен и неговата самота. В статията „Духовният аристократизъм на П. П. Славейков“ (2, 8) Вл. Минев пише, че Славейковият аристократизъм на духа, словото и мисълта е необичайно явление в нашата демократична страна. Този аристократизъм обаче е вътрешен, а не външен по характер, аристократизъм на поет-пророк, за когото изкуството е свещенодействие и храм на красотата. За автора Славейков е именно пророк, издигнал се над земните дни на човека, с профил, обърнат към вечността, и в това е трайното значение на неговото изкуство. Статията на Цв. Минков „Пенчо Славейков“ (12, 3) разглежда плодотворното използване на народната песен и бит в психологическата трактовка на П. П. Славейков. В „Пенчо Славейков и народната песен“ (3, 1) В. Ставрев излага становището си за взаимодействията между фолклора и личното творчество. Той разграничава две направления в новата българска литература в този аспект: външно-формално и вътрешно-психологическо. Първото, представено според него от Ив. Вазов, Ц. Церковски, К. Христов, Тр. Кунев, просто подражава на народната песен, а второто, проявило се в творчеството на П. П. Славейков, използва съзнателно народната поезия за художествени цели. В Славейковата работа върху пресъздаването на народното художествено произведение според В. Ставрев се откриват три главни момента: 1) промяна на външната форма; 2) психологическо описване на събитието в разглежданото произведение; 3) задълбочаване на основния мотив.

Особено интересни са трите статии на проф. Ст. Младенов за творчеството на П. П. Славейков. В проучването си „Второто издание на П. П. Славейковата „Кървава песен“ (2, 12—13) изследователят се противопоставя на тези, които наричат „Кървава песен“ българска национална епопея, или обратно — смятат я за досадна творба. Истината според него е по средата, защото в Славейковата поема има и прекрасни места, и недостатъци. Особено показателен в това отношение е езикът на поемата — наред с езиковите находки стоят изрази, невъзможни в езиково отношение. Ст. Младенов призовава към изработването на пълно, научно или критично издание на „Кървава песен“, с поместване на различните варианти на творбата. Втората му статия — „Допълнителна бележка за второто издание на „Кървава песен“ (2, 14—15), е продължение на

предишната. В нея се приветства издаването на третата част от поемата под редакцията на Б. Пенев, с коментар и поправки на грешките в излезлите две части на същото издание. Третата статия — „Творчеството и езикът на П. Славейков“ (7, 1) разглежда поета като майстор на българската реч въз основа на обстоен текстологичен анализ и привеждане на противоположни мнения за тази поезия. Ст. Младенов отбелязва, че въпросът за езика на Славейков все още чака своите изследователи. Интерес представлява и голямата статия на Вл. Миролюбов (д-р Кръстев) „Пенчо Славейков (Публикувано преди смъртта на поета)“ (1, 36—37), придружена с бележки под линия.

Няколко статии разглеждат литературните влияния и контакти на Славейков. В „Хайне и младият Славейков“ (1, 36—37) д-р Н. Тумпаров се спира на въпроса за силното влияние на Х. Хайне върху ранната стихосбирка на Славейков „Момини сълзи“ (1888). Според него става дума за копиране, а не за духовно родство и за творческо въздействие от страна на немския поет. Б. Йоцов в статията си „Пенчо Славейков и Гете“ (13, 1—2) след привеждането на биографични данни за Славейков посочва, че влиянието на Гьоте върху него е благотворно за развитието на дарбата му и на човешката му индивидуалност. В „Листопад“ посмъртно е публикувана и статията на известния шведски славист д-р А. Йенсен „Кървава песен“ и „Пан Тадеуш“ (12, 1—2). Под линия е поместена редакционна бележка, че статията е била предадена за един сборник в чест на П. П. Славейков през 1912 г., но той не е излязъл. В сравнителния анализ Йенсен прокарва паралели между природните и битовите картини в двете произведения, но отбелязва, че има и различия в изобразяването на нацията — в „Кървава песен“ в дълбочина е изобразен целият народ, а в „Пан Тадеуш“ — само част от него.

Няколко статии третират въпроси около други представители на кръга „Мисъл“. В очерка „К. Кръстев“ (10, 3) Д. Бабев проследява пътя на д-р Кръстев като естетик и литературен критик. Според него мястото му в историята на нашата книжнина още не е изяснено напълно. Проповедник и културтрегер, Кр. Кръстев запознава съвременниците си с основите на естетиката, с множество философски и литературно-исторически проблеми, поставя фундамента на истинската българска литературна критика и я издига като значителен фактор в културния живот на страната ни. Д. Бабев обръща внимание и на личните качества на д-р Кръстев като чувствителна, обществено отзивчива личност със смел и открит характер, с огромна култура и тънък художествен усет. Статията на Ал. Дзивгов „За д-р Кр. Кръстев и за три писма на П. Ю. Тодоров до него“ (10, 3) проследява историята на кореспонденцията между двамата представители на кръга „Мисъл“. По-специално, обнародвани са три писма на П. Ю. Тодоров до д-р Кръстев — от 12.IX.1910 г., от 4.IV.1912 г. и от 24.XII.1914 г., придружени от обширни критически коментари. Студията на Н. Филипов „Петко Ю. Тодоров (По случай десетгодишнината от смъртта му)“ (7, 3—4) разглежда подробно творчеството на писателя, който според критика заедно с П. П. Славейков и П. К. Яворов влиза в голямата писателска „троица“, издигнала на нова, по-висока степен нашата следосвобожденска литература и очертала пътищата пред нея. В статията „Петко Тодоров“ (7, 8) В. Ставрев се спира на народностните влияния върху творчеството на писателя, който според него притежава идиличната кротост на народния певец „и никога не напуска вълшебната страна на народните сказания“.

В „Листопад“ са публикувани и многобройни студии, статии и литературни бележки за други български поети и писатели, посветени на цялостното им художествено дело или отделни техни произведения. Две публикации разглеж-

дат творчеството на Ст. Михайловски. Кратката, но солидно аргументирана статия на проф. М. Арнаудов „Наченките на Стоян Михайловски“ (10, 1—2) анализира ранната поезия на Михайловски — „Поема на злото“ (1888) и някои други произведения от този период. М. Арнаудов разглежда в сравнителен план „Поема на злото“ и „Фауст“ на Гьоте, подкрепяйки разсъжденията си с подбрани цитати от творбата на Михайловски. Като посочва, че езикът на българския писател е поетично-реторичен, образите — абстрактни и че не му достига психологическият реализъм на Гьоте, критикът обобщава, че Ст. Михайловски остава при библейската легенда, без да я надмогне и претвори пълноценно в художествено произведение. Ст. Попвасилев в статията „Художествените похвати на Стоян Михайловски“ (8, 7—8) проследява половинвековната творческа дейност на поета, чието творчество има понякога сатиричен, а понякога — мистичен и песимистичен тон. В творчеството на Михайловски, пише Ст. Попвасилев, епитетите са подчинени на художествените задачи на сатирика, характерни са патосът, сарказмът, жигосващият ювеналовски тон, който го сродява със стила на един от най-пламенните родолюбци и творци на Българското възраждане — Неофит Бозвели.

Статията на Д. Бабев „Цанко Церковски“ (1, 19) е част от бъдещата му книга „Литературни портрети“, както се отбелязва в бележка на автора под линия. Бабев разглежда Ц. Церковски като певец на полето, на селските радости, скърби и неволи. Разгърнатата рецензия на Д. Дринов „Песен за селяка“, поема от Ст. Чилингиров“ (1, 35) предлага подробен анализ на творбата. Според автора поетът Чилингиров е добър познавач на българския живот и на българската душевност, макар че характерът на селянина-войник не е достатъчно добре очертан. Върху конкретен художествен материал е изградена и статията на Н. Атанасов „Мъничък свят“ (2, 1), по същество рецензираща обстойно едноименната повест на Г. Райчев. Според критика Г. Райчев е избрал заглавие, несъответстващо на художествените задачи на творбата. В „Мъничък свят“ той се стреми да разреши големи психологически проблеми и да проникне дълбоко в душевния живот на героите си. Като анализира подробно образите им, Н. Атанасов стига до извода, че липсата на по-дълбоки реални наблюдения от живота писателят е искал да попълни с пространни психологически дисекции. В резултат се е получила противоречива по характер повест. Критикът не е успял да достигне до корените на поставените в „Мъничък свят“ проблеми, въпреки обстойния анализ на творбата върху фона на цялостното творчество на Г. Райчев.

На основата на цялостната характеристика на делото на А. Страшимиров е изградена и статията на д-р Н. Тумпаров „Антон Страшимиров — „Змей (Крайдунавска повест)“ (2, 9). Критикът отбелязва способността на Страшимиров да наблюдава живота не само като писател, но и като учен-етнограф. В „Змей“ според Н. Тумпаров е налице езическа чувствителност, която може да стане и благотворна за А. Страшимиров, защото може да помогне да се прости с неизбистрените, мътни тонове в своята белетристика (явен намек за модернистичните му произведения). В. Йорданов обнародва статията „Кирил Христов“ (7, 5), в която очертава цялостния творчески облик на поета. Като отбелязва, че К. Христов започва от еротичната поезия и постепенно разширява своя естетически хоризонт, критикът подчертава, че в по-късното му творчество са разработени и някои обществено-политически теми. В. Йорданов изтъква заслугите на К. Христов за развитието на езика и стила на българската поезия и приносите му като преводач на творби от четири езика (английски, френски, немски и италиански). Кратката статия на В. Иванов „Николай Рай-

нов“ (10, 5—6) разглежда творческото дело на писателя като особено явление в нашата литература. В. Иванов смята, че още не се е появила истинска критическа студия за писателя, която да обгърне от всички страни неговия сложен творчески дух. Според критика Н. Райнов е човек с изключителна култура, творец от голям мащаб и по значение и степен на ерудиция може да се сравнява само с П. П. Славейков.

Две публикации, излезли по конкретен повод, визират върху много широка основа творческото дело на Д. Бабев. В „Димитър Бабев (По повод на неговата „Книга на откровенията“)“ (8, 1) Г. Савчев прави преглед на съвременната българска поезия и в дискусионен тон отрича представителите на символизма. Прави впечатление злъчният език на Г. Савчев по отношение на поетите и писателите символисти: „Т. Траянов е родоначалникът на декадентската напаст у нас“; „Николай Райнов изчерпа жизнените си сокове“; „Николай Лилиев наниза в поетическата си огърлица много бисери от чужда фабрикация“ и т. н., все в този дух. В това време на безверие и междуцарствие в българската поезия според Г. Савчев се появява поетическата фигура на Д. Бабев, който идва „да стресне литературната котерия чрез лъчезарните откровения на поезията“ със своята „Книга на откровенията“. С нея той озарява пътя на родната ни лирика. В тази обширна, цветисто написана статия се стига до истинско славословие на поета Д. Бабев. В подобен дух е написана и обширната студия на Вл. Хисаров „Поет на тъжно време“ (8, 2—3). В нея конкретното творческо дело на Д. Бабев се оценява на фона на подробния исторически преглед на българската поезия, в която като самотни върхове стърчат постиженията на Ботев, Яворов и П. П. Славейков. Вл. Хисаров оплаква трагедията на България във войните, погубили немалко нейни поети и писатели. Д. Бабев за критика е „поетът, изпил до дъно отровната чаша на сълзите“, в лириката му надвисват тъмните облаци на страданията, той е поет на тъжно време и на трагична красота. Вл. Хисаров оценява положително и дейността му като редактор на „Листопад“, смята, че Д. Бабев заема едно от първите места в българската лирика — непосредствено след Яворов. Студията звучи патетично, приповдигнато, дори раболепно, с подчертано емоционален тон.

Няколко публикации са отглас на поетическото и писателско дело на рано отишли си от живота творци. Литературната бележка на Д. Г. „Димчо Дебелянов“ (8, 1) дава положителна оценка на Дебеляновото творчество, като припомня, че приживе поетът не е бил оценен по достойнство от българската литературна критика. Т. Христов в „Стефан Руневски“ (5, 3—4), биографични и литературни бележки за загиналия във войната български белетрист, нарича писателя „приятел на всички унизени и онеправдани“ и скърби за преждевременната му смърт. Заедно с бележките са публикувани социалните остроизобличителни разкази на Ст. Руневски „Нашенци“ и „Свещогасител“, наситени с антивоенен подтекст. В „Листопад“ е поместен своеобразен некролог по повод смъртта на поетесата Ек. Ненчева (2, 11), подписан с инициалите Т. Х. (вероятно Тодор Христов) и придружен от нейна снимка. В този прочувствено написан, подчертано литературен некролог, са приведени биографични данни за поетесата и е направена вярна оценка на творчеството ѝ.

Немалко са статиите, студиите и бележките, представящи литературното дело на отделни руски автори или на поети и писатели от други славянски страни, както и на творци от западноевропейските литератури. Някои от статиите са преводни.

Кратката статия на С. Ничев „Л. Н. Толстой и неговото дело (По случай 100 години от рождението му)“ (9, 6—7) е посветена на юбилейната годишнина

на руския класик. Авторът смята, че през последните 40—50 години Толстой е най-известният и най-четеният писател в света и това се дължи на своеобразното му религиозно учение и на християнските мотиви в творчеството му. Публикацията не дава реална представа за истинския творчески ръст на великия руски писател. По-интересна е кратката статия на Д. Бабев „Толстой на Изток“ (9, 6—7), в която се разглежда влиянието на Толстоевото творчество върху интелигенцията от различни страни на Изтока, към които той е изпитвал нескрита симпатия. Авторът смята, че на Запад Толстой не е достатъчно оценен. Разгледана е и кореспонденцията на руския класик с видни личности от източните страни, на първо място с Махатма Ганди. Накрая Д. Бабев се спира на толстоизма в България, като отбелязва, че Толстоевото учение и дело въздействат преди всичко върху интелигенцията, а не върху широките народни маси.

Обширната статия на Е. Лундберг „Достоевски“ (3, 4—5) визира от психологически аспект делото на великия руски писател. Критикът изтъква, че Достоевски държи в напрежение читателя и, като прониква в глъбините на съзнанието, достига до подсъзнателното начало у човека. Неизследвана страна в това творчество според Е. Лундберг е иронията на Достоевски, която обаче отстъпва, когато се достига до „гранична ситуация“.

Н. Табаков в публикацията си „Владимир Короленко (Литературна бележка)“ (1, 23) привежда биографични данни за Короленко и го определя като един от големите представители на руската литературна публицистика. Като анализира творчеството му, критикът посочва, че у Короленко напълно се сливат писателят и гражданинът. В литературната бележка на Ст. Н. Коледаров „Леонид Андреев (Извадки)“ (2, 3) е направена характеристика на личността и делото на руския писател. Подчертава се противоречивият творчески път на Л. Андреев, който го довежда до духовна криза. Голямата статия на Мара Танчева-Пенева „Надсон у нас“ (11, 7—10) разглежда подробно творчеството на С. Я. Надсон, твърде популярен през 90-те години на XIX в. в родината си и у нас. Според критичката причината за тази популярност се крие в социалната насоченост на поезията му. М. Танчева-Пенева разглежда обстойно преводите на неговата лирика в България, направени до края на 10-те години на XX в. Като оценява качествата им, тя привежда подробни библиографски данни за Надсоновите издания у нас и отбелязва, че новото време изисква нови творби и затова творчеството на този поет вече не е актуално. Кратката литературна бележка „А. Н. Апухтин“ (1, 5), публикувана без подпис, разглежда живота и дейността на руския поет, определяйки го като „певец на нещастната любов“. По повод смъртта на А. А. Блок е отпечатана кратката, поетично обагрена статия на Д. Бабев „Александър Блок (1880—1921 год.)“ (3, 2), в която, като изтъква значението на големия руски лирик, критикът го нарича „Пушкин на XX век“.

Макар и слабо, в „Листопад“ е застъпена и украинската литература. Г. Милев, преводач на няколко стихотворения на Ив. Франко от книгата му „Увяхнали листа“ (1, 34), е придружил преводите си с темпераментно написаната критико-биографична бележка „Иван Франко (1856). По случай 40-годишния му писателски юбилей“ (1, 34), в която преминава много умело от вярната оценка на делото на Ив. Франко и от лирическите отстъпления за Украйна към апотеоз на независимия дух на нейния народ, въпреки нерадостното му положение в границите на Руската империя. Преводната статия на К. Мустейкис „Т. Г. Шевченко (1814—1914)“, поместена в две книжки на „Листопад“ (1; 26, 28), е посветена на стогодишнината от рождението на големия украински поет.

Преводач е Неофити (неразкр. псевд.). Като привежда подробни биографични данни за трагичния живот на Шевченко, К. Мустейкис анализира поетическото му творчество и изказва твърде смели мисли за пагубната роля на руския царизъм и на крепостничеството върху развитието на литературния и културния живот на страната през XIX в.

Няколко публикации имат за предмет представители на полската литература. В статията „Мястото на Х. Сенкевича в европейската литература“ (6, 3—4) проф. Ив. Д. Шишманов прави обстоен преглед на историческите условия в Полша, които пораждат творчеството на Х. Сенкевич, и на мястото му в полската и европейската литература като майстор на историческия роман. Статията е снабдена с библиографски бележки под линия. Д. Г. (вер. иниц. на Дора Габе) помества литературната бележка „Ян Каспрович“ (5, 5) с ласкава оценка на неговите богоборчески химни, преведени от Дора Габе и излезли покъсно в отделна книга с предговор от Б. Пенев. Италианският славист Енрико Дамиани е автор на статията „Ян Кохановски, баща на полската поезия“ (12, 1—2). Преводачът не е посочен. На основата на цялостен анализ на делото на Кохановски критикът го изтъква като най-голям полски поет преди епохата на романтизма, който векове наред е стоял „на своя вековен престол на принц на националната поезия“.

Поместени са и няколко статии за чешката литература и наука. Проф. Ст. Младенов е автор на статията „Йосиф Добровски. (По случай стогодишнината от смъртта му)“ (10, 4). Разглеждайки приносите на Добровски в славистичната наука, критикът го нарича „патриарх на славянознанието“ в Чехия. О. Дейкова публикува статията „Ян Неруда“ (10, 8), в която на основата на приведените биографични и литературни факти за чешкия поет и белетрист го определя като писател, утвърдил реализма в чешката литература през XIX в. Статията на Фр. Кубка „Карел Чапек“ (9, 8—10), преведена от О. Дейкова, посочва К. Чапек като едно от най-своеобразните явления в новата чешка литература. Критикът прави подробен анализ на неговото творчество, като засяга особеностите на епохата и условията за развитието на личността на писателя. Твърде проницателно е разгледана известната драма на К. Чапек „R. U. R.“ като предупреждение за някои негативни последици от технизацията на съвременното общество.

Редица статии са посветени на немската литература. Творческото дело на Гьоте, видяно през погледа на личния му секретар И. Екерман, е предадено чрез поместване на редица откъси от прочутите Екерманови „Разговори с Гьоте“ (2; 5, 10). Преводач е М. Теофилов. Под линия са дадени биографични бележки за Екерман и дружбата му с великия немски поет. Статията на Я. Янев „Гьоте и Хегел“ (7, 9—10) прокарва паралели между личностите и творческите изяви на двамата изтъкнати автори, привеждайки многобройни подробности за приятелството между тях. Д. Бабев в статията си „Гете у нас“ (13, 1—2) прави преглед на Гьотевата рецепция в България. Като отбелязва, че преди Освобождението немският поет не е превеждан у нас поради липсата на подходящи условия за това, Д. Бабев привежда подробен библиографски списък на Гьотевите преводи след 1878 г. в България и на изследванията за поета.

В бележката „Лесинг“ (10, 1—2), като изнася някои биографични данни за големия немски просвещенец, д-р Я. Янев преминава към психологическа трактовка на характера му. Н. Я. (вер. иниц. на Никола Иванов Янев) помества литературните си бележки, озаглавени „Фридрих Хебел (1813—1863)“ (2, 20—22), представляващи лични разсъждения за немския поет и драматург. Ст. Узунов в статията си „Зудерман“ (2, 8) прави подробен анализ на творчеството на

известния немски романист и драматург, който според него е най-популярният писател в Германия след Г. Хауптман. Прави впечатление критическата прецизност на Ст. Узунов спрямо някои идеи на Зудерман, отразени в творбите му, които той не може да приеме. Йоханес фон Гюнтер е автор на статията „Стефан Георге“ (3, 3), в която с вдъхновение, стигащо до апология, утвърждава творческото дело на немския поет. Преводачът не е отбелязан.

По страниците на сп. „Листопад“ са намерили място и статии за редица френски автори. По случай стогодишнината от рождението на Бодлер е публикувана статията на Иван Г. Данчев „Шарл Бодлер (1821—1867)“ (3, 1). Критикът представя Бодлер като поет на смъртта, грозотата, отвращението и неизлечимата скръб. В литературната бележка на Реми дьо Гурмон „Алберт Самен“ (2, 6), преведена от Ст. Цанкова, е дадена кратка характеристика на френския поет, придружена с няколко негови стихотворения, също в неин превод. Ст. Узунов представя драматурга Едмонд Ростан в краткия, но запомнящ се литературен портрет „Едмонд Ростан“ (2, 18—19), в който анализира всяка от драмите му. По-особен интерес в този раздел представлява статията на Т. Христов „Знамената“ (3, 2), в която се повдига въпросът за отражението на Първата световна война във френската литература. Критикът разглежда творчеството на редица френски автори — Р. Ролан, А. Барбюс, Ж. Дюамел и др., писали на тази тема, както и романа „Знамената“ на П. Ребу, редактор във вестниците „Журнал“ и „Фигаро“. Като дава биографични сведения за Ребу и изтъква антивоенната насоченост на романа му, Т. Христов отбелязва искреността и достойната гражданска позиция на писателя. Интересно е, че по време на Испанската гражданска война от 1936—1939 г. журналистът от в. „Нова камбана“ Генчо Попцвятков използва псевдонима Пол Ребу за публикуване на своите информации за испанските събития, отразяващи симпатиите му към републиканците.

Поместени са и няколко статии за английската литература. Ас. Младенов в статията „Байрон. (По случай 100-годишнината от смъртта му)“ (5, 6—7), като използва цитати от Байроновото творчество, прави паралел между времето на английския романтизъм и съвременната епоха. Приложени са биографични данни за Байрон. В литературната бележка на Б. (неразкр. иниц.) за Шели, публикувана без заглавие заедно с превода на стиховете му от Г. Минев (2, 3), е дадена кратка, емоционално оцветена характеристика на делото на английския поет романтик.

В „Листопад“ са намерили място и статии за скандинавската литература. К. Стефанов в статията си „Оскар Левертин (1862—1906)“ (5, 1) представя накратко делото на шведския поет, романист, разказвач и литературен историк, професор в Стокхолмския университет, като набляга на изключително ерудираната му оригинална личност. В статията „Александър Киланд“ (5, 9—10) Иван Г. Данчов очертава портрета на норвежкия белетрист — сатирик и психолог, като изтъква специално социалните, политическите и антирелигиозните тенденции в творчеството му.

Представянето на италианската и испанската литература в „Листопад“ е дело на д-р М. Ралчев, който редовно сътрудничи на това издание с преводи и критически материали за двете литератури. В това отношение ценна информация дава литературната бележка „Джовани Верга“ (12, 9—10), запознаваща българския читател с творчеството на изтъкнатия италиански писател реалист, главен представител на веризма в италианската литература. В статията „Анджоло Силвио Новаро“ (11, 3) Ралчев характеризира лириката на един самобитен творец, който, макар че не е между най-големите италиански поети, има

собствен път на развитие, пречупва света през призмата на поетическия си поглед и създава филигранно по финеса си творчество, отличаващо се с детска непосредственост и чистота. От същия автор е и статията „Франческо де Санктис (1817—1883)“ (11, 9—10). В нея той представя на българския читател италианския критик и литературен историк, без когото не можем да си представим литературното развитие на Италия през XX в. Поместена е и статията на Фр. де Санктис „Драматичните творби на Фридрих Шилер“ (11, 9—10), също в превод на М. Ралчев, в която се разглежда драматургията на немския класик. Пак в превод на М. Ралчев е поместена и статията на италианския философ и критик Б. Кроче „Ирония, сатира и поезия“ (11, 7—8). Кроче смята понятията ирония, сатира и поезия за несъвместими, защото, както образно се изразява, със сол и пипер не може да се направи сладко — в чистия си вид поезията не може да бъде иронична или сатирична, защото от ирония и сатира не се ражда лирическа творба.

В „Листопад“ почти няма критически материали за испанската литература. Могат да се отбележат две публикации на М. Ралчев — за испанския поет М. Мачадо и за световноизвестния поет, есеист, романист, драматург, критик и философ М. де Унамуно. В статията „Испанският поет Мануел Мачадо“ (14, 1—2) авторът очертава мястото на М. Мачадо в испанската култура на XX в., като обещава да приготви други статии за испански автори — идея, неосъществена на страниците на „Листопад“. По-голям интерес представлява другата му статия — „Мигел де Унамуно“ (11, 4—5), в която той разглежда някои произведения на испанския мислител — „Животът на Дон Кихот и Санчо“, „За трагичното чувство в живота“, „Упадъкът на християнството“ и романа „Мъгла“. Най-силното нещо у Дон Кихот според М. Ралчев е вярата, която ни превръща в мъдреци. „Дон Кихот е мистикът на действието“, отбелязва критикът; Дон Кихот е създал Сервантес, а не Сервантес — Дон Кихот, и върху този парадокс се изгражда най-добрата творба на Унамуно. За разлика от Калдерон де Ла Барка Унамуно не смята живота за сън, а за нещо още по-страшно — за мъгла, в която човек може и да се изгуби. Независимо от някои спорни постановки статията на М. Ралчев е първият опит за запознаване на българския читател с делото на Унамуно.

В „Листопад“ почти не са представени писатели от американската и латиноамериканската литература. К. Стефанов в статията „Едгар Алан По на български“ (4, 3—4) характеризира американския поет като творец-психолог, който тепърва трябва да се преведе пълноценно на български. Критикът оценява направените дотогава преводи на По, малко на брой и осъществени не от английски, а чрез език-посредник, като незадоволителни. Въз основа на извършения текстологичен анализ на тези преводи той стига до извода, че По все още чака своя български преводач. М. Ралчев е автор на интересна литературна бележка за живота и творчеството на големия никарагуански поет модернист Рубен Дарио, представен в „Листопад“ със социалния си разказ „Товарачът“ (14, 6). Макар и накратко, бележката, озаглавена „Рубен Дарио (1867—1916)“, запознава българския читател с творческото дело на един забележителен творец, оказал огромно влияние върху развитието на испанската и латиноамериканската лирика през XX в.

В „Листопад“ са публикувани и няколко статии, засягащи въпросите на превода, художественото оформление на книгата, езиковите особености на поетическата реч и теорията на литературата. В статията „Гетевия „Торквато Тасо“ на български“ (2, 7) проф. Ст. Младенов отбелязва положително превода на Л. И. Попов, превел преди това и „Мария Стюарт“ от Шилер, и Гьотевите творби

„Ифигения в Таврида“ и „Херман и Доротея“. Като отбелязва, че драмата „Торквато Тасо“ е особено трудна за превод, Ст. Младенов на основата на направения текстологичен анализ обобщава, че въпреки някои недостатъци, преводът на Л. И. Попов може да бъде препоръчан на читателя. К. Стефанов в публикацията си „Саломея“ от Оскар Уайлд, превод от оригинала на Ячо Хлебаров и Никола В. Ракитин (2, 5), посочва смисловите и стилистичните несъответствия между оригинала и превода, който според него е несполучлив. Особено унищожителен е отзивът на С. Я. Я. (неразкр. иниц.) „Евгений Онегин“, роман в стихове от А. С. Пушкин, превод от оригинала на Рафаел Делов“ (2, 5). Критикът отрича напълно превода на Р. Делов, привеждайки Ботевите думи — това е превод, „за който лобут му се пада“. Статията на Вл. Минев „Свободният стих“ (10, 4—5) разглежда особеностите на свободния стих, разграничава го от т. нар. „бял стих“ и разкрива богатите му изразни възможности. Посочват се представителите на българската поезия, които са опитали силите си в свободния стих, изразява се увереност в неговото широко разпространение в бъдеще. Статията на К. Христов „Освобождение на българския език“ (8, 5) изразява становището на поета за замяна на съюзите „във“ и „със“ с „ва“ и „са“, за да се получи пълнозвучие в българския език. В статията на Л. Винклер „Библиофилство“ (8, 1—2) се дават интересни сведения за развитието на печатарското изкуство през вековете. Авторът, който през 1930 г. е директор на Чешкото училище в София, обръща внимание на разликата между красивото оформление на старите книги, набирани ръчно, и съвременните, изработени чрез машинно отпечатване. Според него библиофилите вършат полезно дело, като събират и запазват за поколенията ценни и редки, красиво оформени книги, отговарящи на библиофилските изисквания.

В кратките рубрики на „Листопад“ „Художествен преглед“ (по-късно станал „Отзиви и бележки“), „Литературен живот“, „Литературни вести“ и „Книгопис“ са поместени рецензии за излезли книги, за театрални и оперни постановки и художествени изложби, новини от литературния и културния живот у нас и в чужбина и библиографски сведения за последните книги, които са получени в редакцията. Преобладават материалите с литературен характер, повечето от които са подписани. Изцяло неподписан е само отделът „Книгопис“.

В раздела „Художествен преглед“ са отбелязани антологиите на българската поезия и на българската белетристика, излезли през 1922 г. Рецензията на Снежин (Минко Неволин) „Български поети“, антология“ (4, 2) приветства излизането на това ценно и навременно издание, в което са намерили място почти всички значителни български поети. Подборът, извършен под редакцията на Хр. Цанков, според него е грижлив и прецизен. Не толкова възторжена е рецензията на Ст. Кр. (вер. Ст. Караиванов) „Антология „Българска белетристика“, съст. В. Йорданов“ (4, 6—7). Според критика в тази антология на българския разказ са представени неравностойни писатели, някои изобщо нямат място в нея, биографичните бележки за авторите са непълни и несъвършени, но това са неизбежни недостатъци за подобно издание.

В отдела „Художествен преглед“ са рецензирани и няколко книги на Н. В. Ракитин. Цв. Минков в рецензията „Морско лято“ от Н. В. Ракитин“ (7, 1) отбелязва, че българските поети рядко пишат за морето. Пейзажната лирика на Ракитин в „Морско лято“ е подкупващо искрена и хубава, но сонетите му са неравностойни, понякога им трябва по-добра стилистична обработка. Подобна е и рецензията на Цв. Минков „Златни нишки“ (3, 8—10), разглеждаща едноименната стихосбирка на Ракитин. Като посочва, че това е най-добрата книга

на поета, критикът добавя, че недостатъците във формата ѝ могат да се избегнат. Вл. Минев е автор на обширната рецензия „На прага стъпки“ (4, 1), в която дава висока оценка на едноименната стихосбирка от М. Белчева. Делото на поетесата според него заслужава подробно и задълбочено проучване, а не само бегли вестникарски бележки. Сред тези отзиви особено се откроява подписаната само с инициалите Д. Л. (неразкрити досега) кратка, но възторжена рецензия „Да бъде ден!“ (4, 8) за едноименната стихосбирка на Христо Смирненски (1922). Неизвестният автор нарича песните на поета борчески творби, които са първите в България песни за голямата политическа борба, пръснали „безброй лъчи в маяка на свободата“. Въпреки недостатъчно конкретния език на рецензията, това е единственият отзив за книгата на младия поет, появил се в голямо литературно издание.

В рубриката „Художествен преглед“ са отбелязани и преводни книги. Проф. Ст. Младенов в рецензията си „Полски поети“ (3, 6) разглежда едноименната антология, излязла у нас през 1922 г. в превод на Д. Габе и придружена с предговор на Б. Пенев. За критика това е едно радостно явление в българската преводна книжнина, защото книгата е преведена на високо равнище, а целият предговор на Б. Пенев дава важни познания за българския читател. В отзива си „Ян Каспрович — „Химни“ (5, 6—7) Д. Бабев отбелязва като високо постижение преведената от Д. Габе книга на изтъкнатия полски поет. Авторът отбелязва засиления интерес в България към полската култура, плод на който са високохудожествените преводи на Д. Габе. Интересна е и рецензията на д-р М. Ралчев „Христо Ботев на италиански“ (12, 6), която по обем се приближава до статия. Като оценява положително превода на Ботевата поезия, извършен с умение от италианския славист Е. Дамиани, автор и на предговора към книгата, М. Ралчев отбелязва, че макар да не е съгласен напълно с всичко в този предговор, извършеното от Дамиани дело е благородно, то е един преводачески подвиг, който трябва да се насърчи.

Разделът „Отзиви и бележки“, който започва от 9, 1, също отбелязва накратко излезли у нас и в чужбина книги и статии в литературни списания. В него са оформени три подраздела: „У нас“, „Из Славянско“ и „В чужбина“, някои от които не са подписани. В рубриката „У нас“ (9, 1) проф. Ст. Младенов рецензира романа на Ст. Чилингиров „Хлеб наш насущний“ (1926), който според него е добро художествено постижение, чете се с интерес, изпипан е езиково, съдържа силен автобиографичен елемент и представя реалистично живота на българските еснафи в първите години след Освобождението. Пак там Ст. Младенов рецензира стихосбирката на Ат. Далчев „Прозорец“ (9, 1), излязла през 1926 г. Като критикува поета за „непълните, куци рими“, рецензентът посочва общочовешкото значение на Далчевата поезия. Б. (неразкр. иниц.) отбелязва в кратка бележка (9, 5) смъртта на проф. Ив. Шишманов в Осло през 1928 г. Д-р Я. Янев в рецензията си „Библиографските трудове на д-р Н. Михов“ (10, 1—2) се спира на благородното дело, което извършва единственият тогава у нас професионален библиограф. Според автора д-р Н. Михов притежава огромна ерудиция и методически познания, които му помагат при събирането и библиографското подреждане и описване на всичко, което на Запад е отпечатано за България.

В рубриката „Из Славянско“ в неподписана бележка (10, 5—6) се отбелязва излизането в Париж на книгата „Избрани стихове“ от Ив. Бунин (1929), като се прави кратка характеристика на филигранната му поезия и белетристика. Пак тук, в друга неподписана бележка, се споменава за „Нова югославянска антология“, в която са включени най-младите през 20-те години югославски поети.

В рубриката „В чужбина“ е публикувана неподписаната бележка „Италианците за нашата литература“ (9, 2). В нея се прави преглед на славистиката в Италия, където има катедри по славянски литератури към университетите в Рим, Падуа, Милано, Неапол и Триест. Като се посочва, че в Италия са направени редица преводи на произведения от българската художествена литература, се изтъкват заслугите на Е. Дамиани, преводач на Вазовите разкази и стиховете на Дебелянов и автор на статии за българската литература в италианския печат.

В рубриките „Литературен живот“ и „Литературни вести“ с едно-две изречения се съобщават новости от литературния и културния живот у нас и в чужбина. Отбелязано е излизането на Вазовата пиеса „Двубой“, на която предстои да бъде показана в Народния театър (2, 9). Вл. Василев обявява, че започва да издава месечното литературно списание „Златорог“ (2, 9). Известява се, че от началото на 1914 г. ще започне да излиза литературното списание „Дума“ под редакцията на Яворов (1, 12). В кратка бележка (1, 21) се отбелязва смъртта на младия литератор К. Т. Митишев, родом от Провадия и починал там. Посочва се, че той има значителни заслуги като преводач на деветте излезли у нас тома на Чеховите съчинения, на Тургеневата повест „Първа любов“ и други книги, като се изказва съжаление за преждевременната му смърт.

В рубриката „Книгопис“ редовно се отбелязват новоизлезлите и новополучените в редакцията книги. Така изданието има своя принос и в областта на библиографията. Отбелязват се например книгите „Змей (Крайдунавска повест)“ от А. Страшимиров, „В Гетсиманската градина“ от П. Ю. Тодоров, „Нашенци“ от Ст. Руневски и редица други (2, 1). От преводната литература са посочени много заглавия: „Идиот“ от Ф. М. Достоевски (3, 1), „Химни“ от Ян Каспрович (5, 6—7), „Басни“ от И. А. Крилов (10, 1—2) и т. н. В този отдел са поместени и два по-големи библиографски материала: библиография на трудовете на Кузман А. Шапкарев (15, 1—2), без подпис, и материалът на М. Николов „Лермонтов у нас. Какво е писано у нас за Лермонтова“ (4, 9—10), привеждащ подробни библиографски бележки по въпроса. Представляваща нещо средно между библиографски обзор и критическа статия, публикацията на М. Николов е придружена с цитати и кратки размишления на критика. Подобни бележки и информации допълват литературнокритическия отдел на „Листопад“ с актуални сведения.

В списанието са поместени и редица театроведски статии и рецензии за театрални постановки. Разглеждат се теоретични проблеми на драматичното изкуство, различни драматически жанрове, правят се критически прегледи на представени пиеси и анализи на известни драматически произведения. Театроведският отдел на списанието с разнообразието си показва стремежа на редакцията към разширяване на културния хоризонт на българския читател и към задълбочаване на неговите познания за драмата и театъра.

Няколко полемични статии изразяват тревогата на българските интелектуални среди от състоянието на родния ни театър през първите две десетилетия на века. В статията „Драма и драматическо изкуство“ (5, 1) Гено Киров посочва необходимостта от повече български пиеси, които да създадат истинско национално драматическо изкуство, защото според него „сегашното е недоносче“. Т. Христов в полемичната статия „Кризата в театъра“ (2, 2) говори за редица недостатъци в българското театрално дело и в дейността на Народния театър — незадоволителни постижения на артистите, посредствен вкус и шаблонизиране при част от постановките, пряка политическа агитация в някои драми, изобилие от модернистични пиеси, неразбрани от широката пуб-

лика. Кризата в българския театър според автора съвпада с общата криза на ценностите в българския културен живот след войните. Острокритичната статия на Ж. А. (неразкр. иниц.) „Драма или опера“ (1, 41) разглежда съотношението между драмата и операта у нас и дава предимство на драмата като национално и дълбоко демократично изкуство, докато операта определя като лукс.

Някои статии тълкуват теоретически проблеми на драматическото изкуство или на театралните жанрове. Интересна е студията на В. Брюсов „Реализъм и условност на сцената“ (5, 1), преведена от П. Атанасов. Според Брюсов в днешните театри могат да се наблюдават два типа постановки — реалистични и условни. Като прави исторически преглед на театралното дело, критикът посочва, че по същество античният театър и театърът от Шекспировата епоха са условни, а и самият реалистичен театър притежава голяма доза условност поради характера на сценичното изкуство. Налага се да се върнем решително към художествените средства на античния и Шекспировия театър, обобщава Брюсов. Статията на В. Пушкарева „Мелодрама“ (4, 6—7) разглежда в теоретичен план същността на мелодраматичния жанр. Според авторката отликата между мелодрамата, драмата и трагедията се състои в една характерна особеност на мелодрамата — в съчетаване на патоса и сълзите.

Редица статии са посветени на общи проблеми в някои национални драматургии или на творческото дело на отделни наши и чужди драматурзи. Обзорната студия на Ем. Попдимитров „Идеята за съдбата в античната трагедия и в съвременната драма“ (5, 6—7) разглежда разликите между драматическата литература в двете епохи. Докато в античната драма има намеса на предопределението и необходимостта в човешката съдба, в съвременната драма героите се борят с непреодолими природни и социални условия и закони, в които се изразява съдбоносното. Обширната студия на Г. Спиров „Жената в гръцката трагедия“ (11, 1—6) анализира същността на трагическия герой и на трагическото изкуство в древна Гърция, разглежда произведенията на старогръцките трагици и ролята на женските образи в тях. Според Г. Спиров Есхил не умее да създава образи на влюбени жени, героините му не познават любовните пориви, те са недостатъчно индивидуализирани, не са разтърсени от съдбоносни страсти. За пръв път при Софокъл се появяват ярки женски характери (Антигона и Електра), отражение на свободната по дух жена от епохата на атинската демокрация.

Сред статиите за наши драматурзи се откроява изследването на Г. Спиров „Драмите на Антон Страшимиров“ (12, 7—8). Авторът разглежда Страшимиров като писател с буден и неспокоен дух, с противоречиво и неравно творческо дело. Талантът му според критика търси изява именно в драмата и тъй като в българската литература все още няма истинска драма, пиесите на Страшимиров са преход в историческия развой на българската драматическа литература, въпреки несъвършенствата си. Г. Спиров не оценява обективно направеното преди това в българската драматургия — пиесите на В. Друмев, Ив. Вазов, П. Ю. Тодоров и П. К. Яворов, които са безспорно завоевание в нея. В кратката статия „Петдесет години от една забравена драма“ (4, 9—10) Д. Бабев припомня съдържанието и идеята на една полузабравена пиеса на Л. Каравелов „Хаджи Димитър Асенов“, отпечатана в Букурещ през 1873 г. Критикът пише, че макар главният герой Хаджи Димитър да е блед като образ и драмата да е слаба, значението на творбата е в идеята за равноправието на жената – идея, която се появява за първи път у нас в драматическо произведение през Възраждането.

Чуждата драматургия също е анализирана по страниците на „Листопад". В статията „Молиер" (3, 6) Н. Филипов прави подробна характеристика на делото на френския комедиограф, като посочва, че Молиер не е песимист, защото е искал, според собствените му думи, „да поправя хората, като ги забавлява". Д. Бабев разглежда критикореалистично и символистичното драматическо наследство на Ибсен в статията „Идеалите на Ибсен" (1, 13). Според него цялата същност на това творчество може да се изрази в кратката автохарактеристика, която Ибсен прави в едно писмо до Г. Брандес: „За мен свободата е първото условие за живот." В обширната си студия „Жената у Ибсен" (12, 1—3) Г. Спиров се спира на въпроса за характерните черти на Ибсеновите героини. След подробен анализ на женските образи у норвежкия драматург критикът стига до извода, че Ибсен внушава идеята за равноправието на жената. Интересна е статията на В. Боцяновски „Антон Чехов за театъра" (1, 5), под която е отбелязано: „Преведе актриса". В нея се говори за противоречивото отношение на Чехов към театъра, за неговото търсене на нови форми и пътища за развитие на театралното дело. Цитирани са писма на Чехов до други театрални дейци. Обзорен характер има статията на Вл. П. Дамянов „Съвременната немска драма" (4, 5), в която липсват задълбочени анализи на драматическите произведения. Статията на проф. К. Бийрс „Английската драма в последно време" (3, 1) е преведена от М. Г. Минчев. Между анализираните английски драматически автори критикът отделя на първо място Б. Шоу, отрича О. Уайлд и неговите парадокси и споменава накратко за другите писатели. Интерес представлява и статията на Луи Жиле „Театърът на Тагоре" (5, 3—4), преведена от френски от П. Д. Крусев. Като прави подробен анализ на обагреното от философски и поетически дух негово драматическо творчество, критикът обобщава, че Р. Тагор „е символ на пробуждащата се Азия".

В „Листопад" са поместени многобройни театрални рецензии за различни постановки на български и чужди пиеси. Някои от тях са острокритични и намират редица недостатъци в родното ни театрално дело. Най-много е разглеждано творчеството на комедиографа Ст. Л. Костов. В списанието са отпечатани две отрицателни рецензии за първата му комедия „Мъжемразка" (1914), поставена от Народния театър. Д. Дринов в отзива си „Мъжемразка", комедия в 4 действия от Ст. Л. Костов" (1, 33) критикува автора за многобройните недостатъци в драмата му, които според него отразяват и недостатъците на българската интелигенция. Слабост на пиесата според критика са неестествените образи на героите и лесното разпознаване на конкретни съвременници зад действащите лица. На подобни позиции стои и М. Кремен в рецензията си „Мъжемразка", комедия от Ст. Л. Костов" (1, 35), в която сочи нехудожествеността на творбата, изкуствеността в театралната ѝ постановка и други недостатъци на сценичната ѝ реализация. Г. Спиров рецензира историческата драма на Ст. Л. Костов „Симеон" в едноименния си отзив (10, 5—6). Според него езикът на пиесата е добър, но постановката ѝ в Народния театър е несъвършена и изисква още много работа. Отрицателната рецензия на Л. Владикин „Хамлет" на наша сцена" (2, 12—13) критикува несполучливото представяне на великата Шекспирова творба на сцената на Народния театър, дължащо са на погрешна режисура, лоша актьорска игра, отвратителен превод от немски език в проза и т. н. Особено критичен е д-р Н. Тумпаров в рецензията си за драмата „Мъртвешки танц" от А. Стриндберг, поставена в Народния театър от Гео Милев (2, 11). Според критика тази пиеса би трябвало по смисъл да носи названието „Вампирско хоро". В постановката се е получило разминаване между авторския текст и режисьорското виждане, защото Гео Милев е надхвърлил режисьор-

ските си права, присвоявайки си неправомерно пълномощията и на драматург, и на писател. По-спокойно и дори с неутрален, информативен тон звучат друга група рецензии, като например „Смъртта на Дантона". Драма от Георг Бюхнер" (3, 4—5) от д-р Н. Тумпаров, който дава сведения за автора и за творбата. Публикувани са и други статии и рецензии по въпросите на драмата и театъра, които заедно с немногобройните откъси от драми в списанието свидетелстват за вниманието на редакцията към това обичано и популярно изкуство.

Друга група статии и рецензии в сп. „Листопад" са посветени на музикалното изкуство. Разглеждат се общотеоретични въпроси на музиката, състоянието на родната и чуждата музика в съвременната епоха, историческото развитие на музикалните жанрове и различните течения в тях, оценяват се конкретни концерти и оперни постановки, книги за музиката, излезли в България и в чужбина. Някои от критическите материали, особено свързаните с развитието на оперното изкуство в България, са с подчертано полемичен характер. Редица статии са посветени на проблемите на музикалния фолклор. Не са публикувани материали за словесната фолклорна култура в България. Статиите и студиите, посветени на музиката, са написани компетентно, с използване на необходимата музиковедска терминология и на богата библиография, посочена под линия.

Теоретичните проблеми на музикалното изкуство са разработени в няколко статии. Ив. Камбуров в двете си публикации под едно и също заглавие „Хармонични проблеми" (5, 8; 6, 3—4), разглежда въпроса за хармонията в музиката като завоевание на тоновото изкуство на новото време. Проследен е историческият развой на музикалната теория. Д-р К. Тодоров е автор на обзорната статия „Историческото развитие на оперетата" (5, 5), в която се прави характеристика на оперетното изкуство и на главните му представители — Офенбах, Супе, Щраус и др. Статията на Ив. Камбуров „Създателят на модерната песен" (11, 4—5) представлява всъщност творчески портрет на композитора Фр. Шуберт, придружен с биографични сведения. П. Наумов в статията „Нови течения в музиката" (3, 4—5) разглежда подробно делото на композиторите В. Денди, К. Дебюси и Р. Щраус, представители на импресионизма в музиката, и като признава безспорния им талант, подчертава, че произведенията на класическата музика все пак имат по-голямо значение. Тримата композитори той смята за изразители на т. нар. „музикален модернизъм". Интересна е кратката статия на В. Шпетер „Циганската музика в Унгария" (1, 10), в която е разгледано голямото влияние на музиката на унгарските цигани върху творчеството на Хайдн, Бетховен, Шуберт и Лист. Авторът прави исторически преглед на музикалното изкуство в Унгария, което според него представлява едно самобитно културно явление.

Редица статии са свързани със състоянието на музикалното и особено на оперното изкуство в България. Такова е изследването на Я. Иванов „Музиката днес у нас" (2, 1), в което в критичен дух се разглежда родната ни музика след войните. Авторът смята, че това е време на упадък на българското музикално изкуство, защото вместо хубавата родна песен в него се шири фалшът. П. Наумов е автор на две критически публикации по същия въпрос. В бележките си „Народната опера, диригентство и режисура" (10, 4) той разглежда незадоволителното състояние на българското оперно изкуство през 20-те години, а в обширната си статия „Общи впечатления от нашата опера" (2, 18—19) анализира редица неблагополучия в тогавашната българска опера — беден репертоар, слаба артистична игра и лошо пеене. Според П. Наумов те са тъмни

петна върху блясъка на родното ни оперно изкуство. В полемичната статия „Нашата опера“ (1, 34) Забравен музикант (неразкр. псевд.) критикува недостатъците в оперното ни изкуство и изразява мнение за преминаване на неспособните певци и артисти в частни трупи, за да не пилеят напразно държавните средства.

Въпросите на музикалния фолклор са намерили разработката си в друга група статии. В изследването си „Народната ни песен“ (5, 5) М. Вирлянов нарича народното песенно изкуство вълшебен ручей за вдъхновение на поета, неизчерпаем извор за неговото творческо дело, като привежда за пример обагрената в народностен дух поезия на Гьоте, Хайне, Ал. Колцов и Т. Шевченко. Българската народна песен е бездънна съкровищница, побрала в себе си мъките на петвековното ни чуждо иго. Като отбелязва, че фолклористите отдавна са оценили стойността ѝ, М. Вирлянов добавя, че вътрешната красота на народната песен трябва да се почувства и възприеме и от поетите ни. Мислите на автора са изложени свободно, с есеистичен маниер и плам. В статията „Разработка на български народни песни“ (2, 20—22) П. Наумов изказва идеята в основата на съвременната българска музика да залегнат творчески преработените мотиви от народната ни музика, както например Нурдал Григ е разработил норвежките народни песни. Това означава творческо преосмисляне, а не просто хармонизиране на музикалния ни фолклор. П. Наумов смята, че народната музика предлага богат материал за творческа разработка и може да доведе до оригинални решения при обновяването на музикалното ни изкуство. Статията на Васил Стоин „Музикалният фолклор в България“ (9, 3—4) проследява историческото и жанровото развитие на българския музикален фолклор (песни и танци), неговото съвременно състояние и перспективи. Авторът е обезпокоен от негативното влияние на градската култура и на техническия прогрес върху фолклора и призовава да се събере и изследва музикалното богатство на народа ни, докато все още съществува.

Специално внимание заслужава интересната статия на италианския славист Л. Салвини „Румънската народна песен“ (13, 4—5), написана на български език и изпратена специално за „Листопад“. Л. Салвини разглежда историческото развитие на румънската народна песен, жанровите и характерните ѝ особености, приликите и разликите ѝ с фолклора на другите европейски народи. Авторът споменава и за ролята на Хердер за възраждане на интереса в Европа към славянския и балканския фолклор, като в редакционна бележка се отбелязва, че Л. Салвини е превел и издал в Италия два фолклористични сборника — с румънски и с български народни песни.

В рубриката „Художествен преглед“ са поместени рецензии и съобщения за оперни, оперетни и други музикални постановки, за проведени концерти и излезли книги с музиковедска проблематика. Така например В. Златев в рецензията си „Концертът от старобългарско пение“ (2, 5) дава оценка на изнесения на Димитровден 1919 г. концерт на старобългарска църковна музика в столичния Военен клуб от хора на Ат. Николов. Рецензентът проследява особеностите на църковната музика в България и пожелава бъдещи успехи на новосъздадения хор. В рецензията „Кармен“ на наша сцена“ (2, 14—15) П. Наумов, преди да премине към конкретна оценка на изпълнението на операта, прави исторически преглед на условията, в които през 1875 г. е създадена творбата на Ж. Бизе, поставена в Париж. Той предава накратко съдържанието ѝ и дава положително мнение за постановката на „Кармен“ у нас. Същият автор рецензира „Продадена невеста (опера в 3 действия от Б. Сметана)“ (2, 16—17). След като предава съдържанието на творбата, критикът привежда сведения за някои чешки

композитори, на първо място за А. Дворжак, и изразява удовлетворението си от реализирането на операта у нас. Поместени са и многобройни други рецензии с музиковедска тематика. Сред книгите за музиката, отбелязани в рубриката „Художествен преглед", можем да споменем „Техническият строеж на българската народна музика" от Д. Христов, рецензирана от Д. Бабев в „Музикални идеи и книги" (9, 3—4). Авторът пише, че книгата на Д. Христов е богата на идеи и е навременна и трябва да бъде последвана от други трудове в същата насока.

Статиите и рецензиите за музикалното изкуство, поместени в „Листопад", макар че далеч отстъпват по количество пред литературнокритическите изследвания, запознават българския читател с интересни специализирани проблеми и разширяват неговия културен хоризонт.

Въпросите на изобразителното изкуство също са намерили своето отражение по страниците на „Листопад". Поместени са статии за различните течения в живописта, общи прегледи на художествени изложби, оценки на творчеството на отделни художници, критически размисли за българската живопис. Макар и немного на брой, тези материали показват стремежа на редакцията да осведомява читателите си по актуалните проблеми на изкуството, да следи художествения живот през 20-те и 30-те години на века, когато творят забележителни представители на българското изобразително изкуство.

Статията на Вл. Димитров—Майстора „Новите течения в изкуството" (2, 7) разглежда ролята на изкуството в живота на народите като един от важните фактори за техния прогрес и за цялата човешка цивилизация. Художникът трябва да умее да стилизира природните форми с тънък естетически усет, за да изрази своето чувство. В това е според Вл. Димитров—Майстора целта на истинското изкуство. За да се създават нови творби, за да се творят произведения на модерната епоха, трябва да се познава класиката. Статията разглежда не само изобразителното изкуство, но и по-общи изкуствоведски проблеми. В статията си „Романтици, реалисти, импресионисти" (12, 6) В. Иванов прави характеристика на тези три направления в живописта, като анализира по-подробно творчеството на художниците Дьолакроа, Курбе и Клод Мане.

Някои статии съчетават конкретните художествени оценки с общи размисли за развитието на българското изобразително изкуство, за постиженията и недостатъците му. В статията на Кр. Кюлявков „Изложбите" (2, 1), написана по повод една изложба на Е. Консулова-Вазова, се прави цялостен критически преглед на съвременното българско изобразително изкуство. Кр. Кюлявков отбелязва, че художествените похвати на някои творци са отдавна остарели и неинтересни, липсва оригинална дълбока мисъл, която да одухотвори повечето живописни произведения. Авторът открива корените на тези недостатъци в погрешното художествено възпитание в България, което води до деградирането на даровитите български художници. Критично настроен е и П. В. Генов в статията „За нашата живопис (По повод изложбата на А. Божинов и П. Морозов)" (2, 8). Според него мнозина художници са се превърнали в евтини подражатели, в „рисувачи", чието творчество е лишено от оригиналност. Разглеждайки изложбата на Ал. Божинов и П. Морозов, критикът отбелязва, че двамата художници са достигнали известно техническо съвършенство, но им е необходима по-голяма психологическа дълбочина, по-голяма смелост на четката, която да надмогне шаблона. Критична е и статията на Вл. Димитров — Майстора „Изложбата на южнобългарци" (2, 9). Според автора тази изложба е по-слаба от направените дотогава подобни художествени изложби, макар че сред посредствените произведения се откроява сътвореното от Д. Гюдженов, Н.

Кожухаров, Г. Машев, Сирак Скитник и други творци с изявена творческа индивидуалност. Статията на Т. Маринов „Изложбата на Райко Алексиев“ (2, 5) изразява критическа настроеност към постигнатото от художника в тази изложба. От конкретните оценки Т. Маринов преминава към обща характеристика на изкуството на Р. Алексиев, изразява надежда за успешното му бъдещо развитие като самобитен талант. С приповдигнат тон е написана статията на В. Иванов „Изкуството на Борис Георгиев“ (9, 6—7). Според В. Иванов истинското изкуство винаги е предизвиквало противоречиви критически мнения. Такова е изкуството на Б. Георгиев, който е силна творческа индивидуалност. В него българският дух е намерил своя космичен израз. Като анализира творчеството на художника, критикът го определя като своеобразен бунт срещу съвременността.

В рубриката „Художествен преглед“ са поместени редица рецензии за отделни художествени изложби на наши живописци. Някои от тях са острокритични и са пронизани от тревога за съдбата на българското изобразително изкуство. В отзива „По повод изложбата на „Съвременно изкуство“ (6, 8—9—10), като обосновава причините за отрицателното си мнение за тази изложба, П. Господинов споделя размислите си за общата картина на родната живопис. Критично настроен е и Ч. Мутафов в рецензията „Изложбата на Александър Божинов“ (3, 8—9—10). Като признава неоспоримия талант на художника, дарбата му на карикатурист, Ч. Мутафов смята, че той е нехаен в изкуството си и прахосва способностите си, като се разпилява в различни посоки и не изпива докрай творбите си. В съвсем друг тон е издържана рецензията на Ч. Мутафов „Изложбата на Борис Денев“ (3, 4—5), в която творчеството на художника експресионист е разгледано с емоционален и утвърдителен тон, оценено като важно явление в българското изобразително изкуство.

По страниците на списанието са поместени и няколко статии на А. Протич по проблемите на българската архитектура в Плиска, Преслав и Велико Търново по времето на Първото и Второто българско царство. Другото изследване на А. Протич — „Увод към югозападната школа в българската стенопис през XIII и XIV в.“ (7, 2), анализира разликите между западнобългарския и търновския тип икона през Второто българско царство, обусловени от историческите условия. Българската стенописна школа е разгледана в тясна връзка с архитектурните особености на църковните постройки от онази епоха.

В „Листопад“ са намерили място и редица статии по въпроси на философията от д-р Я. Янев, М. Теофилов, д-р Ал. Недялков, Р. Пухлев, О. Шпенглер и др. Разработени обстойно, нерядко с подробна библиография, тези статии, написани почти изключително от идеалистически позиции, имат своето място в изданието, защото целта на авторите им е да обогатят философската култура на българския читател. Някои от тези изследвания, написани на изключително специализиран език, се четат трудно. Сред тях се открояват многобройните публикации на д-р Я. Янев: „Свобода и материя“ (6, 5—6), „За българския дух“ (7, 3—4), „Върху ирационалното в историята. (Опит върху проблемата на историята с оглед към логиката на Хегеля)“ (8, 8—9), „Най-новата философска литература“ (9, 2) и др. Статията „Върху ирационалното в историята“ разглежда въпроса за логическия смисъл на ирационалното в историческия развой на обществото и е снабдена с богата библиография. Разглеждайки произведенията на съвременните философи, в статията „Най-новата философска литература“ Я. Янев стига до извода, че философската мисъл все повече се стреми да се върне към Хегел и неговата философска система. Спорни са тезите му от статията „За българския дух“, пронизана от есеистичен патос. Я. Янев говори за

прабългарския характер на родния ни езически дух, за единството на човека и звяра, за месианистичната роля на българския народ. В обширната си студия „Тъй рече Заратустра“ (2, 20—22) М. Теофилов величае Ницше и неговата основна творба. Той разглежда и преводите на книгата на български, като се спира по-подробно на превода на Н. Райнов, отличаващ се с „фонетична ефектност и словесна вулканичност, характерни и за оригиналната проза на Н. Райнов“. Статията на д-р Ал. Недялков „Шпенглер и неговите критици-социалфилософи“ (9, 5) има теоретичен характер. Немският философ О. Шпенглер е представен с обширната студия „Философи на бъдещето“, преведена от Д. Бабев (5, 1). А. Франс е представен с разсъжденията си за религията на Изтока, озаглавена „Будизъм“ (6, 1). По същество това е по-скоро есе, отколкото строго философско изследване. Преводачът не е отбелязан.

По-особен интерес сред този тип статии представлява обширното обзорно изследване на Р. П. (иниц. на Роман Пухлев) „Интуицията на Бергсона и изкуството и литературата у нас“ (6, 8—10), посветена на учението на А. Бергсон.

Независимо от идеалистическия дух на публикуваните в „Листопад“ статии по философски въпроси, налице е стремеж на изданието да следи развитието на българската и световната философска мисъл като част от хуманитарната и обща култура, необходима за неговите съвременници. Тези статии допълват широкия кръг от литературно-исторически, теоретически и изкуствоведски проблеми, разгледани в петнадесетте годишнини на списанието.

Сп. „Листопад“ е издание със сравнително дълго съществуване в историята на нашата литература. То не е орган на определен кръг и не отстоява строго определени естетически позиции. Значението му е преди всичко като трибуна за творческа изява на редица български и чуждестранни поети, писатели и критици. Списанието се бори за разширяване на културните интереси на българската интелигенция, за звучен и хубав роден език, за широко навлизане на преводната литература у нас, за осъзнаване на значението на писателския и изобщо на творческия труд в служба на нацията, за утвърждаване на ролята на критика. „Листопад“, особено чрез лириката, отразява най-типичните, доминиращите тенденции в българската литература от периода на войните и през 20-те години — реализма и символизма. С поместените в него многобройни лирически и белетристични творби с военна тематика, пронизани от меланхолия, болка за жертвите и често от открит антивоенен патос, то има значение на художествен документ за времето 1912—1918 г. — трагичния период на войните, оказал силно влияние върху българския обществен и културен живот през 20-те години. Това определя мястото на сп. „Листопад“ в историята на българската литература и печат.

Ралица Маркова

НАРОД И АРМИЯ

Двуседмично обществено-военно списание. Излиза годишно в 20 книжки. Уреждат група граждански и военни писатели. С., печ. Напред. 8°. Ц. 50 ст., год. аб. 10 лв. 2000 тир.

1	1—20	ноем. 1913 — авг. 1914
2	1—6	апр. — юни 1922

2 излиза месечно; гл. ред. Коста Николов, секретар Тодор Кожухаров, организатор Гр. Василев.

Печата се в печ.: Либералний клуб и Придворна.

Балканската и Междусъюзническата война прекъсват съществуването на литературните периодични издания. От издателското поле изчезват дори обществените списания. За около година нашият печат се представя само от политическата преса, в която литературната ни интелигенция намира място за творческа изява.

Културният живот и в частност издаването на списания се възобновява през есента на 1913 г. Мирното затишие между Балканските войни и Първата световна война, в която България се включва през есента на 1915 г., е феноменално в българската културна история. Току-що са завършили две изтощителни войни, страната преживява национална катастрофа, свързана с големи физически и материални загуби. Въпреки това обаче литературният живот става по-интензивен. Творци и издатели сякаш бързат да наваксат загубеното, а едновременно с това в литературната и журналистическата работа се вижда спасение от моралната покруса и духовното униние.

Едно от немалкото списания, които започват да излизат през есента на 1913 г., е „Народ и армия", редактирано от Григор Василев. „Нашето списание — спомня си редакторът — имаше като главна цел: да се бори против погрома и опустошенията, с които се заливаше цялата страна и се тровеше душата на нацията."[1] Най-близки съредактори са действащите офицери Коста Николов, Борис Дрангов и Стефан Стефанов, а Александър Паскалев, в чието издателство излиза списанието, както изтъква Гр. Василев, „единствен имаше заслугата за издаването на това списание, което много малко можеше да разчита на изправността на абонатите и не търсеше да се ползва от скрити или заинтересовани източници"[2].

Вече замислил със своите приятели издаването на списанието, Гр. Василев среща съученика си от Софийската държавна мъжка гимназия Йордан Йовков, с когото споделя идеята: „Попитах Йовкова дали би се съгласил да

---

[1] В а с и л е в, Гр. Йордан Йовков. Спомени и писма. С., 1940, с. 14.
[2] Пак там, с. 15.

помага в редакцията. Той прие това с най-голяма готовност и нескривано облекчение.“[3]

Така първата книжка на новото списание се появява през ноември 1913 г. Единственият отзив, който излиза в печата, е поместен в сп. „Българска сбирка“[4]. Кратка анотационна бележка представя първата книжка и набелязва целите на „Народ и армия“.

„Щом Йовков пое уредничеството на „Народ и армия“ — продължава в спомените си редакторът, — списанието тръгна и, мога да кажа, постигна до голяма степен поставените задачи, при много мъчна материална обстановка, благодарение на фалангата от подбрани талантливи сътрудници... Йовков ходеше при отделните сътрудници и до печатницата. В кратко време той се опозна с всички и можеше спокойно да ръководи цялата работа.“[5]

Във „фалангата от подбрани талантливи сътрудници“ освен съредакторите и уредника Йовков влизат още Асен Златаров, професорът по българска история Никола Милев, поетите Теодор Траянов, Николай Лилиев, Христо Ясенов, Людмил Стоянов, Иван П. Йончев и др.

На стр. 2 на корицата на 1, 1 редакцията представя накратко проекта за списанието. Предвижда се специален отдел, в който да се поместват отзиви и оценки на чужденци за Балканската война. Освен това редакцията обещава да въведе рубрика, в която да се следи развитието на чуждите армии. От кн. 3 тя възнамерява да въведе и вътрешен обществен и военен преглед. На практика обаче списанието почти няма оформени постоянни рубрики. В 1, 2 са обособени разделите „Разпоредби на военното ведомство“ и „Разни“, но те не се появяват по-нататък. Единствената рубрика, която съществува по-дълго в първата годишнина, е „Военно-обществен преглед“ (1, 6—14). В нея се печатат наблюдения и коментари върху политическия живот в страната и върху състоянието на армията. Автори са редакторът Гр. Василев (подписан Б. А. — единственият му псевдоним, както той самият свидетелства[6]) и Н. Н. (вероятно Никола Никитов).

Уводната статия (1, 1) носи заглавието на списанието и е написана от Гр. Василев (подп. Б. А.). В нея се прави опит за равносметка на отминалите две войни, поставя се проблемът за освобождението на Македония. Призивът на автора за „продължаване на борбата“ вероятно е звучал и звучи немиролюбиво, но той е свързан с нерешените национални задачи по онова време и е призив за възстановяване на „човешките и национални права“ в Македония.

В статията редакторът излага и задачите на списанието — „... да стане архив на войната... Истината по войната, без никакви украшения, без никакви спестявания, ще излезе наяве.“ В статията „Нашите задачи“ (1, 2) Коста Николов допълва програмата на списанието — „да крепи, да стяга още повече единението между българските граждани и тяхната войска“.

За да реализира задачите, които си поставя, редакцията помества редица статии по въпроси, отнасящи се до материалното положение на българската армия: „Причина на причините“ (1, 1) от Ст. Стефанов, „Материалните нужди на армията ни“ (1, 6—7) от Александър Димитров; до санитарното дело: „Из санитарното дело по време на войната“ (1, 2) от Ст. Кутинчев; до участието на различни слоеве от населението във войните: „Българката и войната“ (1, 15—20) от Лука Малеев, „Физическото възпитание и младежта“ (1, 15—20) от Фи-

[3] Пак там, с. 13.
[4] Из периодическия печат. — Българска сбирка, 20, 1914, № 1, с. 67.
[5] В а с и л е в, Гр. Цит. съч., 34—35.
[6] Пак там, с. 14.

лип Стойчев. Освен това на страниците на списанието в статии, скици, карти, спомени се припомнят моменти от преживените две войни, търсят се причините за поражението — и в обективните обстоятелства, и в ръководството на армията; търси се отговорност от най-висша инстанция.

Два материала в списанието дават възможност да се определи неговата политическа ориентация. Става дума за статията на Д. Константинов „Бунтовете в армията и демагогията около тях“ (1, 8—10) и бележката на Н. Н. (вер. Никола Никитов) „Амнистията“ (1, 11—14). Написани по повод решението на конгреса на Земеделския съюз за амнистирането на войници и офицери, демонстрирали отношението си към Междусъюзническата война, статиите изразяват неприкрита враждебност към левицата в Народното събрание — тесни и широки социалисти, земеделци, радикали.

Първата годишнина на „Народ и армия“ завършва с кн. 15—20 през авг. 1914 г., т. е. когато Първата световна война вече е започнала. „По тази именно причина списанието трябваше да спре... Тежката обстановка след мира и, от друга страна, липсата на елементарна свобода на печата до преди малко време, не позволяваха на инициаторите на списанието да мислят за подновяването му. Но сега печатът е свободен и, от друга страна, обществената атмосфера е донейде променена...“ — четем в уводната статия към втората годишнина, която започва от април 1922 г.* Автор на статията е отново Гр. Василев (Б. А.), но на кориците на списанието за главен редактор е отбелязан Коста Николов. Макар че от излизането на първата годишнина са изминали близо девет години, неговите задачи, както посочва Гр. Василев, остават същите — така, както са изложени в 1, 1 от 1913 г.

Ето защо, въпреки променената обществена и културна ситуация, в списанието продължават да се печатат статии върху устройството на армията — „Кризата в армията“ (2, 2) от Н. К. Р. (неразкр. иниц.), „Наблюдения върху особеностите на съвременната война“ (2, 3) от X. Z. (неразкр. иниц.), „Тракийският въпрос“ (2, 3) от анонимен автор и др.

Във втората годишнина се въвежда рубрика „Книжнина“ (2, 1—2), в която се поместват отзиви за книги по история на войните, военни съчинения и др. В 2, 2 е обособен и раздел „Вести от чуждестранния военен печат“.

От „фалангата“ талантливи сътрудници на „Народ и армия“ не остава почти никой във втората годишнина. Съредакторите Борис Дрангов и Стефан Стефанов не са между живите — първият се самоубива в навечерието на включването на България в Първата световна война, вторият загива през 1917 г. на Южния фронт. Загинал е и още един от сътрудниците на списанието — М. Ванков. Няма ги в списанието нито уредникът Йовков (сега уредник е Тодор Кожухаров — псевдоним Федя Чорни), нито талантливите млади поети. Литературният отдел почти изчезва. Докато след Междусъюзническата война всяко списание е имало реалната възможност да си намери сътрудници измежду най-добрите ни поети и писатели, тъй като печатните трибуни не са никак много, то след 1918 г., когато настъпва оживление в издаването на вестници и списания, едно издание като „Народ и армия“ — с „остарели“ с почти цяло десетилетие задачи — очевидно, не може да си осигури добър сътруднически екип. В такъв случай нищо друго не остава на редакцията, освен да препечатва писани години по-рано произведения (какъвто е случаят с едно Вазово стихотворе-

*Втората годишнина ще бъде характеризирана само въз основа на съдържанието на книжки 1, 2 и 3, тъй като останалите три не се намериха в централните библиотеки — НБКМ, НБИВ, библиотеката на БАН и библиотеката на СУ „Св. Кл. Охридски“.

ние) или да пълни страниците със „сурови“ впечатления от войните. При това положение е ясно каква популярност е могло да има списанието през 1922 г., а неговото окончателно спиране след издаването на шест книжки от втората годишнина е напълно обяснимо.

До голяма степен обликът на поетическия отдел на „Народ и армия“ се определя от присъствието на четирима млади поети, които по това време са сътрудници на първото самостоятелно издание на българските символисти— сп. „Звено“ (1914) — Н. Лилиев, Т. Траянов, Хр. Ясенов и Л. Стоянов. Пръв от тях, през март 1914 г., тук се появява Хр. Ясенов. С редактора на списанието го запознава художникът Константин Щъркелов. „След няколко срещи — разказва Гр. Василев — намерих Ясенов сам и се разходихме из София. Помолих го да ми напише едно стихотворение за „Народ и армия“, което да е зов против унижението и погрома. И Ясенов бе срамежлив. Той отклоняваше, но все пак аз настоявах.“[7] Така в списанието се появяват обаче не нови и специално написани, а вече печатаните в „Смях“ (1913) три стихотворения — „Усмихна се пъстрата есен...“, „Златна есен златни листи рони...“ и „И аз отново ще заспя, и аз отново ще погасна...“ — тук под общото заглавие „Елегии“ (1, 6—7). Едва ли желанието на редактора да отпечата стихотворения против унинието от националния погром е било удовлетворено от творбите, рожба на това униние и негов израз, пречупено през личните преживявания, стоплено от искреното състрадание заради съдбата на родината.

Дали новият сътрудник на „Народ и армия“ Ясенов или поелият уредничеството на списанието Йовков (също сътрудник на сп. „Звено“) осъществява връзката между двама поети от „Звено“ и редакцията, не се знае, но през лятото на 1914 г. в него се появяват творби на Т. Траянов и Л. Стоянов.

От Т. Траянов се отпечатват вече публикуваните в литературния сборник „Мак“ и в сп. „Съвременна илюстрация“ стихотворения „Тайната на Струма“ и „Смърт в равнините“ (1, 11—14) — едни от най-силните поетически творби, посветени на печалната участ на родината след двете балкански войни.

В две поредни книжки на списанието Л. Стоянов помества стихотворенията „Към родината“ (1, 11—14) и „Охрид син“ (1, 15—20). „Към родината“ е включено в излязлата същата година (1914) стихосбирка на поета „Видения на кръстопът“.

Освен тези трима поети в „Народ и армия“ сътрудничи и още един представител на групата около Д. Подвързачов. Месец след спирането на „Звено“ Н. Лилиев помества в списанието „откъслеци от поема“ под заглавие „Война“ (1, 15—20) и стихотворението „Към родината“ (1, 15—20). Всъщност тук творбите се препечатват от „Звено“, като към цикъла „Война“ е прибавено стихотворението „Тя идваше развихрена и властна...“. Поетът продължава подетото в списанието на Подвързачов поетическо осмисляне на идеята за смъртта, въплътена в „чудовищния образ на войната“.

В редакцията на „Народ и армия“ К. Щъркелов довежда още един сътрудник — Ив. П. Йончев. В общия облик на поезията в първата годишнина, особено в сравнение с творческата изява на четиримата сътрудници на „Звено“, стихотворенията на Ив. П. Йончев изглеждат доста по-неумело написани и заемат скромно място в списанието. Въпреки това обаче поетическата трактовка на военната тема в „Какво са...“ (1, 2), „За родината“ (1, 3) и „На раздяла“ (1, 8—10) се характеризира с неподправена задушевност и топлота на изразеното

[7] Пак там, с. 27.

отношение към воюващите на фронта, към жертвите на кървавите събития.

Първите две стихотворения са построени в диалогична форма, която, от една страна, дава възможност за приобщаване на читателя към поетическата идея, но, от друга — създава опасност от декларативното ѝ натрапване, както се е получило до известна степен в стихотворението „За родината".

Сполучливо поетът използва в тези „диалози" образа на детето, който сякаш го „заставя" да не подменя искреността с излишен екстаз. Така и известната патетичност не звучи натрапчиво — например:

— Какво са о, татко, в небето звездите,
що греят тъй дивно на модрия свод?
— Това са о, сине невръстен, очите
на всички, умрели за своя народ.

Само като сведение за участието на Христо Силянов в списанието трябва да се споменат двете му стихотворения „Трите гроба" (1, 8—10) и „Герои" (1, 11—14), които не обогатяват нито поетическия облик на „Народ и армия", нито творческата биография на талантливия публицист.

Единствено заради следваната хронология на появата на творбите в списанието на последно място ще отбележим стихотворението на Ив. Вазов „Щурмът на Одрин" (2, 1), писано през март 1913 г., публикувано за първи път във в. „Мир" същата година и включено в сбирката „Под гърма на победите" (1914).

Когато през есента на 1913 г. редакторът Гр. Василев среща своя съученик Й. Йовков, той — както сам си спомня — нямал „никакво понятие за писателя Йордан Йовков."[8] Но до този момент не само той не го познава като писател, защото белетристът Йовков се „ражда" през военните години. В първата книжка на „Народ и армия" се появява документално-летописният разказ „Утрото на паметния ден", който възпроизвежда момента на обявяването на Балканската война в 41 пехотен полк. До този момент Йордан Йовков е име на бивш учител, на автор на стихотворения в печата от началото на века и на няколко разказа от края на първото десетилетие, на ротен командир в 41 пехотен полк през Балканската война, на ранен при Гевгели през Междусъюзническата война участник в сраженията.

Първата изява на Йовков в списанието поставя началото на една поредица от произведения, поместени тук — „Отвъд" (1, 2), „Първата победа" (1, 5), „Кайпа" (1, 6—7) и „Нощите пред Одрин" (1, 8—10), в които се представят действията на полка, където той е служил през Балканската война. Това на пръв поглед. „Утрото на паметния ден" (с по-късно заглавие „Паметният ден") всъщност е началото на творческата биография на големия човеколюбец — писателят Йордан Йовков.

Още в този разказ се набелязват онези мисли и чувства, вълнения и прояви на човека — участник във войната, върху които писателят ще съсредоточи творческото си наблюдение, в които ще търси духовния облик на своя съвременник. И още нещо. Нарекохме разказа документално-летописен. Такава е жанровата специфика и на другите творби в списанието. Те не са плод на безпристрастното авторово наблюдение, нито пък съдържат хладния логичен „разбор" на фактите — черти, присъщи на документалната хроника. Документалната характеристика на произведенията (точно локализиране на събитието

[8] Пак там, с. 13.

по място и време, достоверно авторово присъствие на свидетел и участник) се смесва жанрово с типични художествено-повествователни елементи.

Преплитане на документалното с художественото пресъздаване на събитията — ето структурната и сюжетна характеристика на голяма част от произведенията, намерили място в печата от времето на войните. Този творчески подход, засвидетелстван в произведенията на Йовков, се следва и от други сътрудници на списанието. Близък до Йовковата авторска позиция е Михаил Кремен, който публикува тук част от своя летопис за Междусъюзническата война под заглавие „На левия бряг на Брегалница“ (1, 11—14).

Епизоди и впечатления от войната, в които документално-достоверното се преплита със субективното отношение към представяните случки и събития, публикуват още редакторите Коста Николов — „Пример от висок героизъм“ (1, 1) и Григор Василев — „Ужасният ден“ (1, 11—14), Ненчо Илиев — „Моите впечатления“ (1; 1, 15—20), Людмил Вълчанов — „Дни на изненади“ (1; 3, 6—7), Васил Дамянов — „На една страна тревога, на друга — спокойствие“ (1, 2), Хр. Дамянов — „В големия салон на гимназията“ (1, 3) и др. Повечето от тези публикации носят подзаглавия „скица“, „епизод“, „впечатления“. В тях претенцията за достоверност на разказа, позицията на автора (обективен разказвач), редица елементи на документална точност (време и място на разказаната случка, участниците в нея и т. н.) дават основание материалите да се отнесат към документалната проза.

Друга форма на документално представяне на събитията на страниците на списанието е дневникът. Откъси от дневници поместват: Н. Михайлов — „Непостижимият блян“ (1, 15—20), Ник. Н. (вер. Никола Никитов) — „Около Серес“ (1, 15—20) и Д. Неделчев — „Спомени от Одрин. Извадки от дневника ми“ (2, 1—3). В тях в хронологичен ред следват описания на бойни акции, в които се изтъква героизмът на българския войник. Авторите се стремят да хроникират събитията, в които са участвали или на които са били свидетели.

Най-голямо място в „Народ и армия“ е отделено на „споменната“ литература, която формално малко се различава от дневниците, за които стана дума. Спомени от преживени събития се печатат и в двете годишнини на списанието. Една част от авторите се придържат към точното документиране на сражения, походи и победи (най-често върху темата за пораженията тегне табу): Ст. Стамболов — „Юрушките боеве“ (1, 1), Загорски — „Из обсадата и атаката на Одринската крепост“ (2, 1), М. Ванков — „С 48 пех. полк в първата война“ (1, 11—14), З. Костов — „Боевете около Дойран“ (1, 11—14).

В други публикации споменът не се ограничава от стремеж към документална точност, а се предава като свободен разказ, в който авторът заема позиция, различна от тази на обективния и безпристрастен регистратор на наблюдаваното. В тези — бихме ги нарекли произведения — за участниците в случки и епизоди не се научава само от авторовия разказ-спомен, но те имат дадената им от автора възможност сами да „разкажат“ за себе си, да се представят не само с поведението си, но и в собствени „разкази“, в разговори един с друг, макар и така авторовата гледна точка да е единна като отношение към предадените събития. Като пример могат да се посочат работите на Никола Милев — „Чрез телефона в турския лагер“ (1; 2, 4, 6—10) и „Как изпекохме и изядохме англофренеца“ (2, 2), на Асен Радославов — „В плен у турците“ (1, 8—10), на Федя Чорни (псевд. на Тодор Кожухаров) — „Одрин. Чаталджа“ (2, 1).

В много от документалните произведения авторовият разказ се прекъсва от внезапно отклонение от централната случка, за да бъде описана някоя природна забележителност, видяна от мястото на събитието. Сякаш изневидели-

ца появилата се пред очите на документалиста пейзажна хубост се оказва поважна дори от личния или колективния героизъм, защото тя отвежда към мисълта за мирния живот, става повод да се осъзнае погубената от войната хармония. Във връзка с това трябва още веднъж да се спомената работите на Ненчо Илиев и Людмил Вълчанов.

Наред с пътеписните елементи в документалистиката равностойно присъства и народопсихологическото наблюдение, разсъжденията за нравствените устои на българина, за източниците на духовната му енергия. Сполучливи в това отношение са посочените вече „впечатления" на Л. Вълчанов „Дни на изненади".

Централна тема на поместените в „Народ и армия" публицистични материали е също близкото минало, но видяно като трагична съдба на народа и на отделната личност. В списанието могат да се прочетат редове, посветени на героизма и мъченичеството на безименния български войник, на неговото страдание и морална устойчивост — „В памет на загиналите герои във войната" (1, 3) от Т. Гиргинов. „Нашите врагове — пише авторът — мечтаеха да видят у нас след войната (Междусъюзническата — б. а., П. В.) въстания и пожарища; те бидоха стреснати, като видяха героичния народ спокойно да се връща в ограбените си и печални семейни огнища и да се предава тихо, твърдо и здраво на своята мирна работа. Борбата от бойното поле се пренесе на нивата и ливадата. Пушката и ножа се изместиха от плуга и косата. Поведе българинът пак своята всекидневна борба — борба културна..."

Не апотеоз на героизма, а протест срещу всяко посегателство върху човешкия живот са трите некролога, поместени в последната книжка на първата годишнина (1, 15—20), по повод смъртта на Неделчо Василев (от К. Константинов—Душечка и от Коста Кнауер) и на Франц Кнауер (от Л. Стоянов).

Към публикациите, в които се припомнят отминалите събития, трябва да се причислят и материалите на чешкия военен кореспондент Владимир Сис „Критическите дни на България" (1; 2, 8—10) и „Гробовете на Трикери" (1, 11—14), преведени от Евстати Стефанов. Под първото заглавие са поместени части от ръкописа на книга, посветена на последствията от Междусъюзническата война. От нея са взети посвещението „На българския войник", „Този хусист на Балканите", „Предговор към чешкото издание" и „Вместо въведение". Авторът си поставя за цел да отрази „събитията, впечатленията и настроенията, които пълнеха атмосферата на България по онова време, когато тя беше загубена от света с непрозрачна мъгла". Работите на Вл. Сис са единствените преводни публикации в „Народ и армия".

Единственото произведение, което не толкова представя българската драма от военните години, колкото е опит да се изобразят съдбоносните събития в драматична форма, е драматическата поема в три сцени „Булаирският бой" (1, 4) от д-р Драгомир Герганов. Макар че в периодиката от това време не намират място пълноценни драматически произведения, а се печатат предимно кратки „сценки", „епизоди", „картини" или откъси от по-големи творби, работата на Др. Герганов не може да оправдае своята немощ с жанровата си специфика. Припомнянето на доскорошни събития, макар сами по себе си драматични, не е достатъчно, за да може една публикация в диалогична форма да се нарече драма. Тук не става дума и за творческа несполука, тъй като авторът, макар и да печата в някои издания от тези години стихове и лирична проза, се изявява инцидентно в драматическия жанр.

Без да има претенции да отразява културните процеси, които се извършват у нас по времето, когато излиза (за това свидетелства още и липсата на литературнокритически отдел), сп. „Народ и армия“ дава възможност на съвременния изследовател да направи ценни наблюдения главно върху развитието на българската проза след Междусъюзническата война. Важен за определяне на мястото на списанието в литературния ни живот от това време е фактът, че на неговите страници започва своето утвърждаване писателят Йордан Йовков. В биографията на Йовков изданието е свидетелство и за неговата работа като журналист.

Едновременно с това книжките на „Народ и армия“ съдържат произведения на четиримата най-талантливи представители на българския символизъм, които са показателни за отношението на младите творци към събитията, а така също и за промените, които войните внасят в тяхното светоусещане, отразили се вторично в поетиката на стиховете им. Безспорно значението на списанието трябва да се определи само според неговата първа годишнина, тъй като през 1922 г. то вече не успява да се възстанови като място за изява на добри поети, белетристи, документалисти.

Днес изданието може да бъде полезно не само на литературния изследовател, но и на историка, който се интересува от събитията, подчинили живота на страната почти през цялото второ десетилетие на XX в.

Пенка Ватова

НАША РОДИНА

Списание за ученици и юноши. Излиза всеки месец. Ред.: Спиридон Георгиев и К. П. Домусчиев. Плевен, печ. Караиванов — Влахов. 8°. Год. аб. 3 лв.

1	1—10	ноем. 1913 — авг. 1914
2	1—10	септ. 1914 — ?

2, 7—10 ненамерени.

1, 1 има 2 изд.

С материалните усилия на класния учител Спиридон Георгиев и на Коста Пенчев Домусчиев, училищен инспектор и просветен деец, започва да излиза „Наша родина“ — младежко списание с илюстрации, предназначено за ученици от прогимназията. Според една редакционна бележка (1, 1) изданието има за цел: „1. Да събуди по-жив и траен интерес и любов към родната земя. 2. Да подпомага училищното географско-историческо обучение и изобщо обучението.“ За реализирането на тези просветителски задачи е привлечен начален добър екип от сътрудници, сред които са Иван Вазов, Елин Пелин, Стилиян Чилингиров, Трифон Кунев, Никола В. Ракитин, Минко Неволин, Стоян Дринов, Хр. Цанков—Дерижан, Петър Минев, К. Дечев, Добри Немиров, Иван Карановски, Иван Арнаудов и др.

Неочаквано първоначалният интерес към списанието се оказва много голям. Поради бързото изчерпване на първата книжка се налага да се отпечата второто ѝ издание. Как да се обясни този успех, при условие че в по-голямата си част периодичните ни издания винаги са изпитвали материални затруднения и само наистина героичните усилия на редакторите им са ги спасявали донякъде от преждевременна смърт? Интересът към „Наша родина“ се дължи на факта, че през 1913 г. няма друго списание, адресирано към ученика-читател („Брезда“ се появява едва през 1914 г. и е предназначено за горния гимназиален курс), а защо не и на сравнително ниския първоначален тираж — с точни данни не разполагаме, но като се има предвид общото състояние на книгоиздаването у нас през този период, не е трудно да се предположи, че той се движи между 500 и 1000 броя.

Есента на 1913 г. е време на разочарованието и недоволството на българския народ от несбъднатите национални идеали за освобождение и обединение на земите, населени с българи — Македония и Одринска Тракия. Умората от двете поредни войни (Балканската и Междусъюзническата) и половинчатите резултати от тях несъмнено са катализатор на тежненията за мир и вече откроилия се стремеж за равносметка на годините 1912 и 1913.

Периодичният печат също преживява трудни времена. Материалните и цензурните ограничения (липса на хартия, на условия за отпечатване и т. н., канализиране на вниманието и усилията само в една посока — войната — са

прекъснали съществуването на по-голяма част от изданията. През есента на 1913 г. избуява духовната жажда и се чувства значителното отсъствие на литературата, живописта, музиката, та дори и на науката. Подобни настроения се ширят и сред ученическата младеж; за тогавашния исторически момент изданието няма съперник — ето откъде идва и този внезапен интерес към просветителско и популяризаторско списание като „Наша родина".

Още името на списанието подсказва неговата насоченост и стеснен тематичен обхват. Заглавията на по-голямата част от материалите са недвусмислени: „Порто Лагос" (пристанище на Бяло море, което България получава по силата на договорите през Балканската и Междусъюзническата война), „Морихово" (област в Сърбия с подчертано български характер), „Пирин", „Атон", „Вардар", „Балканската война през 1912—13 година", „На границата", „При могилите на Селиолу", „Ура", „Те бягат", „Победители", „Пролет" (за възкръсващите български надежди). Това е отношението и оценката на редакцията за току-що отминалите събития, това е и програмата ѝ в действие. Тази програма се следва неотстъпно в цялата първа годишнина и в приложението ѝ, което е озаглавено „Разкази за Балканската война"[1].

С предназначението на списанието са съобразени и оформените рубрики: „Художествен отдел" — поместват се поезия и проза предимно от български автори и литературнокритически портрети на наши класици или на творци, загинали във войните; „Географско-исторически отдел", който включва образователни материали за селища и събития в българския регион; „Правен отдел", предлагащ статии за общественото устройство и конституцията (в частност и за българската); научнопопулярни четива за различни физико-химични явления, на ботанически и зоологически теми, за хигиената — лична и обществена; нотирани народни песни, гатанки и народни вярвания и т. н. Изданието е богато илюстрирано с фотографии и рисунки. Всъщност „Наша родина" има много добро оформление за времето си. Редакцията отделя място и за забавен кът с игри и викторини и с това поддържа интерес у своите млади читатели.

Списанието спира да излиза вероятно през лятото на 1915 г. Тогава вече публично се говори за участието на България в Първата световна война, готви се и мобилизацията. По това време преустановяват дейността си почти всички издания — остават само военните и всекидневниците. Военното време е породило съвсем други нужди, образованието и възпитанието остават на заден план. След войната ще трябва да минат доста години, докато на българските средношколци се поднесе разнообразно и увлекателно четиво.

Подборът на литературния материал в списанието идейно и тематично е подчинен на основната му линия — да се възпитават юношите в обич и преклонение пред родното, българското. С малки изключения авторите са предимно български. Значителен е делът на документалистиката и публицистиката — очерци, мемоари, пътеписи, фейлетони, а класическият разказ отсъства. Поголяма част от материалите са подчинени на военната тема и това е напълно разбираемо.

В поетическия раздел са включени творби на Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Ст. Чилингиров, Н. В. Ракитин, Ив. Карановски, Ст. Дринов и Ст. Панчев (загинал през Балканската война). От Ив. Вазов се препечатват четири стихотворения: „Там" (1, 2), посветено на нещастната и многострадална Македония;

[1] Списанието ще бъде характеризирано само според първата му годишнина и приложението към нея, тъй като книжките от втората му годишнина не се откриха в централните библиотеки — НБКМ, НБИВ, БАН, УБ.

„Нова година“ (1, 3); „Пролет“ (1, 5) и „Майка“ (1, 8), възпяващо майката и родината, които единствени вдъхват сили и надежди у поета.

Посветени на отминалите събития са двете стихотворения на Ст. Михайловски „История на тулско-балканската война в 24 думи“ (1, 5) и „Из блясъка на моите нощи. Какъв концерт слушах нощес в съня си“ (1, 7). Несъмнено изданието печели по-голяма популярност и „тежест“, като привлича за сътрудници най-големите български поети (Ив. Вазов и Ст. Михайловски).

Български фолклорни и легендарни мотиви разработва в традиционен дух Н. В. Ракитин в творбите си „Секулова снаха“ (1, 3) и „Маркова невеста“ (1, 4), а също и Ив. Карановски в „Три реки — три сестри“ (1, 1).

Ст. Чилингиров е представен с две социални стихотворения „Някой чука“ (1, 1) и „Зимна нощ“ (1, 2), което не е най-доброто от творчеството му.

Внимание заслужава популяризирането на поетическото наследство на рано загиналия Стамен Панчев. Стихотворенията „Завръщане“ (1, 1), „Размирни години“ (1, 1), „Бойното поле“ (1, 2) и „Вардар“ (1, 9—10) отразяват преживяванията на поета през време на Балканската война, в която той сам е участвал, и свидетелстват за неговия талант.

Общото в изброените по-горе творби и автори е утвърждаването на традиционните морални и национални добродетели. Несъмнено за редакцията това е единствено правилният път за възпитаване на юношите в дух на родолюбие.

Преводната поезия е представена със стихотворенията на А. Плешчеев „Душен зной над океана...“ (1, 6) и на Омулевски „На работа!“ (1, 3) — и двете в скромния превод на Ст. Чилингиров.

Художествена и най-вече поучителна цел преследва поместването на няколко басни (оригинални и преводни): на Елин Пелин — „Ясна басня“ (1, 1); на Константин Величков — „Съюз“ (1, 9—10); на Л. Н. Толстой — „Дележ на наследство“ (1, 2), „Лъв и мишка“ (1, 3) и „Врана и лисица“ (1, 4). Преводачът на Толстоевите басни не е означен.

Същите цели преследват и белетристичните материали на страниците на списанието. Трудно е да се определят жанрово повечето от тях — като че ли с по-голямо основание можем да ги наречем документално-художествени. Периодът на войните е време на обществена популярност на документалистиката. На страниците на „Наша родина“ намират място произведения с документална основа, очерци, мемоари, пътеписи, фейлетони и пр. Поместените две големи групи документално-художествени материали се разграничават единствено по тематичен признак: нравствено-поучителни и военно-патриотични. Това са и двете основни тенденции, прокарвани от редакцията.

Балканската и Междусъюзническата война са теми на публикациите: „Те бягат“ (1, пр.), „Победители“ (1, пр.) и „Писмо“ (1, пр.) от Димитър Станчев; „Дядо Ильо“ (1, пр.) от Ш. (неразкр. иниц.); „На една страна тревога, на друга — спокойствие“ (1, пр.) от Васил Пасков; „При могилите на Селиолу“ (1, пр.) — скица от д-р Е. Унтерберг; „На границата“ (1, пр.) и „Ура (1, пр.) от Георги Пенчев Домусчиев; „Чрез телефона — в турския лагер (Спомени от войната)“ (1, пр.) от известния историк и общественик Никола Милев; „Спомен“ (1, пр.) от д-р А. Сарафов; „През източния балкан“ (1, 4) и „През Стара планина“ (1, 7—8) от Антон Христов; „През Рила към Пирин“ (1, 2) от К. П. Домусчиев.

По-голямата част от тези материали е поместена в приложението към първата годишнина на списанието. Едни са написани от позабравени днес писатели и публицисти, а други — от хора, неизкушени от перото, но също свидетели и участници в събитията. Характерни са „аз“-повествованието, дълбоки-

те и силни чувства на автора, крайните и на места неумерени съждения и оценки, недообработеният език, липсата на художествена условност, стремежът към увековечаване на героичното, опитът за улавяне на характерните черти на българина в извънредни, върхови за нацията моменти. За обществената оценка на събитията от войната е още рано, но тя вече е подсказана чрез сложното и противоречиво отношение на автора-участник към изобразеното и преживяното.

Към тази група материали трябва да добавим още няколко мемоара, без видима връзка с цялостната насоченост на списанието: „Първото ми влизане в тъмница“ (1, 5) от Петко Р. Славейков; „Как е учредена българската конституция“ (1, 5—8) от д-р Стефан Георгиев — извънредно интересен и доста добре написан спомен, възкресяващ събития с тридесетгодишна давност, но от изключително значение за българската история[2]; „Как почнах писателската си кариера“ (1, 7) от Е. Чириков, в превод на Ив. Х. Кръстанов (според една бележка на списанието — студент в Гренобъл).

Предимно образователен характер имат географско-историческите очерци: „София“ (1, 1), „Търново“ (1, 2), „Преслав“ (1, 3), „Силистра“ (1, 4) и „Порто Лагос“ (1, 7—8) от анонимен автор, подписан ***; „Бояна“ (1, 1) от К. Иречек; ; „Пирин“ (1, 4) от Е. Миров; „Атон“ (1, 5) от проф. Г. Илински; „Атон“ (1, 6) и „Морихово“ (1, 7) от Ст. К. Стрезов; „Камчия“ (1, 8) от Асен Рафаилов; „Балканската война през 1912—13 година“ (1, пр.) без означен автор. Материалите са написани в научнопопулярен стил без претенции за изчерпателност, но затова пък със стремеж към известно белетризиране.

Покрай тези очерци редакторите на списанието са имали и добрата идея да поместят няколко пътеписа, с което да разнообразят и освежат изданието, както и художествено да подкрепят идеята за популяризиране на красотите на българската природа. Включени са няколко материала, които носят подписа на Алеко Константинов, „Седемте езера на Рила“ (1, 1) и „Рилска флора“ (1, 2) от Страшимир Кринчев и „Нашата Ниагара“ (1, 7) от Асен Рафаилов. Странен подход към художественото наследство на Алеко Константинов проявява редакцията на „Наша родина“. В списанието са отпечатани четири материала – три пътеписа, подписани „Щастливец“, и един фейлетон, под който стои името на писателя. При повърхностен прочит читателят лесно може да се заблуди относно авторството на тези публикации. Но сравнени с оригинала, разкриват неочакван редакторски произвол: промяна на заглавията, значително съкращаване на текстовете, „дописване“ от неизвестен „автор“. С една дума почти нищо, освен подписа на Алеко или неговия псевдоним Щастливец, не напомня за неговото авторство. Така например заглавието на фейлетона „ Occupationea Bulgariei de la armata nostra“ е преведено „Окупирането на България от ромъните“ (1, 4), а текстът е съкратен с близо една трета (особено грижливо са „цензурирани“ онези моменти, в които писателят предлага в помощ на румънската армия да се изпратят „девици с къси фусти“).

Заглавието на пътеписа „Какво? Швейцария ли?!...“ в „Наша родина“ се видоизменя в „На връх скалите на Погановския манастир“ (1, 5), като поместеният текст е съкратен повече от половината и е „редактиран“ и „дописан“. В общи линии идеята на Алеко е запазена. „Невероятно наистина, но факт: 300 души на Черния връх“ се превръща в „Екскурзии по Витоша“ (1, 7). От оригинала са оцелели едва няколко изречения, а анонимният „автор“ изгражда принципно нов текст, подчинен на друга идея — да се опише планината Витоша от гледна точка на естествените науки (геология, география, ботаника, зоология и

[2] В книгата „Спомени за Учредителното събрание от 1879 г.“ С., 1979, не е поместен.

др.). От пътеписа „През марта в Чепино“ остава само географското понятие, запазено в заглавието на новия текст — „Чепино“ (1, 8). В това произведение отсъства какъвто и да било намек за прозата на Алеко — нито идея, нито едно изречение дори, което да отправи читателя към известната творба. И само означеният псевдоним Щастливец „документира“ авторството му. Не е ясно от какви подбуди са се ръководили редакторите на „Наша родина“, за да се разпореждат така своеволно с нашето художествено наследство. Вероятно са искали да се позоват авторитетно на Алековите пътеписи, като ги пригодят за нуждите на училищното обучение по география, природознание и краезнание, но редакцията не е намерила за нужно да уведоми читателите за внесените изменения.

Материалите с нравоучителен характер са предимно от чужди автори: „Майка“ (1, 8) от Р. Тагор, „Момиче спасява бърз трен“ (1, 3) от М. Кордели, „Подарък (1, 9—10) от П. Хлебников и др. (преводачите не са отбелязани). Почти всички публикации са лишени от художествени достойнства и са издържани в духа на морализаторската традиция, характерна за епохата на Възраждането, но неуместна в новото време — ето защо този вид произведения са едно от слабите места на списанието.

В раздела за литературна история П. Сираков помества биографични очерци за Иван Вазов — „Певецът на България“ (1, 1), „Алеко (Иваницов) Константинов“ (1, 4), „Петко (Рачов) Славейков“ (1, 5) и „Христо Ботьов“ (1, 6—10), както и два некролога за загиналите във войните Ст. Панчев (1, 2) и Стр. Кринчев (1, 3). В тези очерци биографичните данни са добре поднесени и е дадена вярна оценка на литературното дело на нашите класици. Неуместна е идеята на П. Сираков да внесе художествени елементи в литературните портрети, а елементарният му стил, склонността към използване на критически шаблони и високопарна фразеология правят неубедителни тезите, които той се опитва да докаже. Наред с вече споменатите слабости, това е най-съществения недостатък, който омаловажава известни достойнства на списанието (военната документалистика, пътеписът, очеркът, фейлетонът и др.).

„Наша родина“ не изиграва значима роля в българската култура в периода 1913—1915. Появило се във времето на духовни изпитания за нацията, то се ограничава с твърде скромни образователно-възпитателни задачи и не излиза извън тях, а придържането към едни и същи естетически норми, разколебани от времето, както и консервативният подход към проблемите на възпитанието, не позволяват изданието да наложи трайно присъствие в нашата периодика от онова време.

Веселина Димитрова

РАННИ ЦВЕТЯ

Седмично списание за изящна литература. Урежда ред. к-т Стара Загора, печ. А. Цанков – Севлиево. 4°, год. аб. 4 лв.

1 1—2 3 — 8 окт. 1913 г.

Литературната физиономия на списание „Ранни цветя“ твърде малко се различава от многобройните опити, правени в едно или друго време от различни литератори, живеещи в провинцията. Започнало да излиза през 1913 г., то има амбицията да стане продължител на едноименното списание, редактирано и издавано от Димитър Шиков — поет и хуморист, загинал като доброволец в Балканската война на 18 юни 1913 г. Основната задача е посочена в редакционната статия „Няколко думи“ (1): „Да дава храна на духа и морала, поле на ученическото перо и току-що зараждащите се таланти.“

По думите на поета Иван Мирчев редактор на списанието и негов издател е младият поет от Стара Загора Добчо Попов, който се подписва с псевдонимите Карбонар и Кар. От списанието са отпечатани според него три броя (в НБКМ са запазени само два), като третият, последен брой е унищожен. В третия брой печатарят Асен Цанков от Севлиево извършва литературна фалшификация, като подменя псевдонимите на авторите със свои, поради което се налага и спирането на броя.

Поетичните опити, отпечатани по страниците на списанието, не заслужават особено внимание. Всичките те са дело на ученици, които правят първите си опити в литературата. Стиховете са бледи опити да се наподоби символистичната поезия, като се избират за подражание не най-добрите образци. Сред авторите са Добчо Попов — „Танц на смъртта“ (1), „Битие“ (2), „Хризантеми“ (2); Иван Мирчев, с псевдоним Биби — „Моята звезда“ (2) (стих. в проза); Димитър Шиков — препечатани са от списание „Барабан“ неговите стихотворения „Самотен гроб“, „Предпролет“, „Нощ“ и „Незабравка“ (1); Георги Киселинов, с псевдоним Жорж Кюслен — „Свещений дълг не те повика...“ и „Утеха“ (1—2), Никола Икономов, с псевдоним Николай Голготкин — „Приказката на моето сърце“ (стих. в проза); авторът с неразкрит псевдоним Цита и Цитатор — „Откровение“ (2) и „Посвещение (2), Борис Марзоханов, с псевдоним Бориченко — „На запад накланя светлата царица...“ (1), „В царството на мъртвите“ и „Пътник“ (2), и др.

В отпечатаните стихове преобладава съзнанието за мрачната обреченост на лирическия герой, за безсмислеността на живота и наближаващия край:

Пред тъмни двери на глуха неизвестност,
възпряна от зова на издъхващата блян,

две души бледи в тиха потайност
дочакват завета на скръбний си ден.
Cent из „Декадентски мотиви“ (2)

В списанието са отпечатани и няколко прозаични опита — разказът „Усмивка“ (1) на И. С., останал недовършен, в който авторът прави опит да пресъздаде живота и кариерата на млад актьор, и лирическата миниатюра „Гроздобер“ от Пикола (2). В миниатюрата се забелязва подчертан усет към детайла, жив език и остро чувство за реализъм, но за съжаление и този опит остава недовършен.

Списание „Ранни цветя“ не изиграва никаква роля в цялостния ни литературен живот поради краткотрайността на излизането си и най-вече поради младостта на печатащите в него автори. Въпреки амбициозната задача, която си поставя Добчо Попов, то не успява да се превърне в трибуна на млади дарования. Няколко години по-късно част от сътрудниците му отиват в списание „Хризантеми“ на Иван Мирчев, където успяват да разкрият нови страни от таланта си.

Като цяло отпечатаните в списанието произведения са епигонски и подражателни, което се обяснява с младостта на авторите и с избуяването на символизма в нашата литература по това време.

Христо Д. Христов

СБОРНИК НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

София, Държ. печ., 4°.

1	1913	клон ист.- филол. и фолклорен	1
3	1914	клон ист.- филол. и филос. обществен	2
4	1915	клон ист.- филол. и филос. обществен	3
6	1916	клон ист.- филол. и филос. обществен	4
8	1916	клон ист.- филол. и филос. обществен	5
9	1918	клон ист.- филол. и филос. обществен	6
11	1919	клон ист.- филол. и филос. обществен	7
12	1920	клон ист.- филол. и филос. обществен	8
14	1921	клон ист.- филол. и филос. обществен	9
15	1921	клон ист.- филол. и филос. обществен	10
17	1925	клон ист.- филол. и филос. обществен	11
19	1925	клон ист.- филол. и филос. обществен	12
21	1926	клон ист.- филол. и филос. обществен	13
24	1931	клон ист.- филол. и филос. обществен	14
27	1931	клон ист.- филол. и филос. обществен	15
28	1935	клон ист.- филол. и филос. обществен	16
31	1937	клон ист.- филол. и филос. обществен	17
34	1940	клон ист.- филол. и филос. обществен	18
36	1942	клон ист.- филол. и филос. обществен	19
37	1942	клон ист.- филол. и филос. обществен	20

Продължава до 1949.

От XXXV загл. Сборник на Българската академия на науките.

Според член 30 от устава на БАН сред изданията, в които „Академията печати своите научни и книжовни работи“, е „... 3) Сборник на БАН. В сборника се обнародват по-големи научни трудове на академици или на външни лица, представени и приети в съответните клонове, и фолклорни и народописни материали. Сборникът излиза в три редици: I сборник на историко-филологичния и философско-обществения клон, II сборник на природо-математическия клон, III сборник за народни умотворения и народопис.“ Всеки том на разглеждания от нас историко-филологически и философско-обществен клон съдържа от две до четири-пет научни студии по литературна история, философия, фолклор и др.

В сборника на БАН са публикувани няколко научни изследвания на Ив. Д. Шишманов. В „Студии из областта на Българското възраждане“, писани във връзка със 100-годишнината от рождението на руския славист В. И. Григорович, авторът проследява неговото пътешествие в Европейска Турция през 1844–1845 г. и разкрива отношението му към българите (6). Шишманов представя В.

И. Григорович като учен — историк и изследовател на античността, който, използвайки византийски извори, „осветлява вътрешните въпроси на славянската история", полага първоначалната и здрава основа на „строго неромантичното изучаване" на Византия и на славянския юг и пръв започва да изучава сравнително славянските книжнини. Авторът изтъква приноса на Григорович към нашата културна история: „Нему ние дължим първото научно изследване на новобългарския език." Съществена част от студията е отделена върху пътешествието на Григорович в Европейска Турция, при което руският учен посещава редица български градове и национални светини. Своите впечатления и наблюдения над българския бит и духовен живот той отразява в „Очерк путешествия по Европейской Турции", излязъл през 1848 г. в кн. III на Записките на Казанския университет. В студията си Ив. Шишманов разглежда също издадения дневник на В. Григорович. В края на обширната и задълбочено написана студия Ив. Шишманов отбелязва: „Въпреки някои грешки В. И. Григорович е един от най-убедените съчувственици и поощрители на общобългарското възраждане от 40-те и 50-те години на миналия век." Шишманов представя и подборна библиография на съществуващите до момента трудове, посветени на живота и дейността на руския учен.

Иван Шишманов е автор на „Нови студии из областта на Българското възраждане" (21), посветени на Васил Априлов, Неофит Рилски и Неофит Бозвели. В общия увод той отбелязва: „Настоящите, разни по обем статии допълват и в някои отношения продължават досегашните ми изследвания из тая област. Те са само част от голямата мозайка на Възраждането. Но тоя вид детайлни изследвания стават всеки ден по-необходими." В първата студия Ив. Шишманов разглежда живота и дейността на В. Априлов, във втората коментира дневника и писмата на Н. Рилски, които са приложени в пълния си текст, а в третата предоставя изворите на „Мати Болгария" и „Просвещений Европеец, полумершая Мати Болгария и син Болгарии" на Н. Бозвели, анализира и сравнява двете произведения.

По случай 50-годишнината от смъртта на Георги С. Раковски в Сборника е отпечатана речта на Иван Шишманов „Раковски като политик" (9). В нея се отбелязва, че „истинският, сложният Раковски ще ни се открие само когато напълно и критично се издаде огромната му архива, която за щастие се е запазила и се чува днес в Народния етнографски музей". Ив. Шишманов разглежда два периода в политическата дейност на Раковски — подготвителен: от 1840 г. до началото на Кримската война, и от 1854 г. до смъртта му. Към речта са приложени непубликувани дотогава шифровани писма и рапорти за гръцките и балканските дела от тайната политическа мисия на Раковски в Атина и в Черна гора.

По същия повод са отпечатани още две студии. В „Раковски като публицист" (9) Стефан Савов Бобчев очертава обстановката в страната ни, в която Раковски започва своята публицистична дейност. Целта на студията е да отговори защо и как Раковски става публицист, като подробно се спира върху формирането на обществено-политическите възгледи на Раковски, а въз основа на броеве от „Български дневници", „Дунавски лебед", „Бъдъщност", „Бранител" и др. очертава и програмата му: „Неговата политическа програма и въобще неговата обществено-политическа деятелност ... дава право да се заключава, че той винаги се е ръководил от една строго начертана програма с винаги ясна за автора цел. В подробностите си тази програма претърпява известни изменения и отклонения, но в същността си тя остава винаги същата." С. С. Бобчев отбелязва, че Раковски се е появявал открито пред българското обще-

ство, за да чертае програми, да дава упътвания, да отговаря на въпроси и да насърчава към възраждането на България. Авторът особено подчертава патриотизма му, като заявява: „За Раковски имаше винаги, буквално винаги само един лагер — българският."

Другата студия е от Михаил Арнаудов — „Раковски и „Горски пътник" (9). Авторът разглежда „Горски пътник" като първи у нас опит за поема из народния живот. Той отбелязва, че „специално „Горски пътник" ни прави впечатление със смелото домогване на автора до една по-голяма композиция, каквато по-рано няма, и с начина, по който историческата действителност и лична преживелица се превръщат в поезия". М. Арнаудов оценява „Горски пътник" като литературно произведение, което има значение на важен исторически документ от епохата на нашето Възраждане.

Студията на руския учен Евгений Волков „Христо Ботев" (15) е придружена от следната бележка: „Трудът на г. Евгения Волков се прие от Историко-филологичния клон на Българската академия на науките да се обнародва по доклада на д-р Ив. Д. Шишманов, като се възложи на г. Шишманова да даде окончателна редакция на труда и да вземе грижата за неговото внимателно коригиране. Съкращенията, както и цялата коректура на труда са извършени от проф. М. Г. Попруженко в съвещание с членовете на Академията Б. Пенев и М. Арнаудов." Студията е отпечатана на руски език. Целта на автора е да представи на читателя, доколкото е възможно, всички материали за живота и дейността на народния ни поет и революционер, като критично се разгледат по-важните литературни трудове за него. Замисълът на руския учен в началото е бил доста по-скромен. Той е смятал, че личността на Христо Ботев ще бъде окончателно разгадана, след като в по-малка или в по-голяма степен се изяснят характерът и значението на влиянието на руските революционни връзки на Ботев. В процеса на работата се оказва, че трябва да се разгледат идеологическите, политическите и културните взаимоотношения на Хр. Ботев в Русия. Така Е. Волков излиза извън рамките на първоначалната си задача и представя подробно изследване върху живота и дейността на Христо Ботев.

В Сборника на БАН са поместени няколко студии за по-малко известни български възрожденски дейци. Една от тях е за Харалан Ангелов (3) от Стилиян Чилингиров с подзаглавие „Принос към нашата освободителна поезия". Трудът е посветен на живота и творчеството на Харалан Ангелов, „учител-поет, потънал в забрава", автор на елегията „Преславските развалини", на стихотворения, печатани в цариградското сп. „Читалище", в „Градинка" на Блъсков, в нотната сбирка на А. А. Стоянов и Р. М. Рачев — „20 училищни песни на ноти на 1, 2, 3 и 4 гласа" (1887). Ст. Чилингиров очертава личността на Х. Ангелов, подробно разглежда неговите басни и стихотворения. При анализа на „Развалините на Преслав" авторът отбелязва, че елегията е комбинация от отделни строфи, взети от Батюшков и от Пушкин. Своето твърдение Ст. Чилингиров подкрепя със сравнения.

Подобна по характер е и студията на Георги Стефанов „Стефан п. Н. Изворски, учител и поет от епохата на Възраждането 1815—1877" (28). Авторът отбелязва, че Изворски е типичен просветител, който стои начело на много „родополезни" инициативи на времето. Той смята, че нашето Възраждане не е дело само на няколко крупни личности, чиито имена могат да се срещнат във всеки учебник по история и литература, а на мнозина „още знайни и незнайни, може би не крупни, но усърдни и полезни ратници за народното преуспяване, разчиствали и подготвяли пътя" за появата на техни приемници. Според Г. Стефанов е крайно време да се съберат данните за живота и делото им, да се

проучат и посочат значението и мястото им в нашата културна история. Своя принос в това отношение той дава със студията си за живота и дейността на Стефан п. Н. Изворски.

В изследването си, посветено на „събирача на народни умотворения" Кузман Шапкарев (34), Петър Динеков посочва, че Шапкарев не е фолклорист-учен, че прави съвсем слаби, почти незначителни опити да допринесе за научното „осветление на фолклора". Той започва дейността си без предварителна научна подготовка, само със съзнанието за голямата стойност на народното творчество. Оттук, посочва П. Динеков, произлизат и различията между него и фолклористи като Ю. Венелин, Г. С. Раковски, Л. Каравелов и др. Студията съдържа опис на статии и материали, посветени на живота на К. Шапкарев. Авторът се спира върху биографията му, върху фолклорните му интереси, прави разбор на неговия Сборник. В заключение П. Динеков пише: „К. Шапкарев се характеризира като продължител на делото и традициите на нашите фолклористи преди Освобождението и се явява най-типичният събирач на български народни умотворения след братя Миладинови. Всъщност, в някои отношения неговите фолклорни сбирки надминават Миладиновия сборник, но, общо взето, последният остава най-ценната проява на фолклорните издирвания от тая първа епоха — национално-романтичната — в историята на българската народонаука. Шапкарев завършва тая епоха с издаването на своя обемист сборник през 1891—92 г."

В Сборника на БАН са публикувани и два материала с мемоарен характер. Под заглавие „Село Арбанаси" (31) Димитър Ив. Папазов излага свои спомени и наблюдения за живота в с. Арбанаси. А в „Спомени" (6) Арсени Костенцев пише: „Реших да изложа своите спомени, за да види един ден младото поколение, как се е действало преди половин век по черковно-училищното и възродителното дело." А. Костенцев разказва за учителстването си в различни села, за борбите с гръцкия владика, за връзката си с „дядо Славейков", с граф Игнатиев, за дейността си по време на Априлското и Кресненското въстание и др. Спомените на двамата автори не могат да се определят като значителен принос в нашата мемоаристика. По-скоро те са интересни откъм фактологичната си страна, без да притежават особена художественост.

Проф. В. А. Погорелов се спира върху Даниловия четириезичник (17), който е твърде интересен за историята на българския език, „защото е първата печатна книга (ако не смятаме „Абагара"), толкова повече, че съдържа не един книжовен език, а чист народен". Цветана Вранска е автор на студиите „Апокрифите за Богородица и българската народна песен" (34), в която проследява мотивите за Богородица, залегнали в българската народна песен, и „Стилни похвати на патриарх Евтимий" (37). Във втората студия тя подлага на стилистичен анализ четирите жития и четирите похвални слова, които „със сигурност се приписват на патриарх Евтимий, и в които той най-ярко проявява писателските си дарби".

На фолклора е посветена още една студия в Сборника. Това е изследването на Н. Начов „Мара бяла българка в нашия народен епос" (11). В него авторът изказва мисълта, че песните и преданията не могат да служат като чист материал за нашата история. Причината за това той вижда в дългогодишното робство и във факта, че песните са се предавали устно и всеки интерпретатор е добавял нещо свое. Тези разсъждения Н. Начов подкрепя с примери от песните за Мара бяла българка, които съществуват в 22 варианта. В края на изследването са публикувани някои от вариантите на песента. От същия автор е и материалът „Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877

година“ (15), в който се проследява историята на българската книга, печатници, подкрепени със статистични данни.

Христо Герчев предлага „Библиография на литературната история и критика у нас за времето от 1900—1910“ (14). „За времето до 1910 г. имаме една подобна библиография на А. Гечев (става дума за „Библиография на историята на новата българска литература в българския печат от 1900 г.“ в Известия на славянския семинар за 1904—1905 г. — б. а., Е. С.), която обгръща само трудове по история на новобългарската литература. Първата част на моята библиография може да се вземе като нейно продължение. В работата на Гечев има някои непълноти, които аз тук-там попълвам.“ Библиографията на Хр. Герчев е разделена на два дяла: трудове, които се отнасят до българската литература, и трудове върху чуждите литератури. Във всеки дял материалът е подреден, както следва: „Литературна история“: литературноисторически очерци върху отделни писатели, епохи или произведения, „Литературна критика“: литературнокритически очерци върху отделни писатели, произведения или епохи, „Естетика“: — материали върху въпроси из областта на естетиката във връзка с литературната история и критика, „Фолклористика“, който обгръща трудовете и изследванията върху народната поезия. В „Библиография на ...“ са разкрити още псевдоними, инициали, аноними.

Беню Цонев е автор на две изследвания. Студията „Кирилски ръкописи и старопечатни книги в Загреб“ (1) се състои от три глави: за ръкописите в Югославянската академия, за ръкописите в Загребския университет, за Пейкичевото „Зарцало“ от 1715 г. Първата глава съдържа подробен опис на ръкописите на глаголическо, кирилско и латинско писмо. Втората представя опис на шест стари ръкописа. А третата разглежда ръкописа на Кръсто Пейкич „Зарцало“. „Огледалото“ е написано с цел да се докаже първенството на Западната църква пред Източната. Авторът на тая книжка — Кръсто Пейкич, родом от Кипровец, е от ония българи, които римската пропаганда е възпитавала за проповедници и домини у балканските католици. Представен е целият предговор на книгата, както и отделни глави от нея. Подобен по характер е и материалът „Славянски ръкописи в Берлинската държавна библиотека“ (31).

От проследените публикации в Сборника на БАН е ясно, че това е издание, което напълно отговаря на целите си: да публикува научни приноси на учени, членове на БАН. Някои от тях представляват интерес за литературната ни история и фолклористика, други са ценни откъм фактографическата си страна. Естествено, публикациите имат предимно научен характер и повече научно, отколкото литературнокритическо значение.

Емилия Стаматова

СВОБОДНО МНЕНИЕ

Седмично политико-обществено списание. С., 1913—1922. Издава и редактира Димитър Мишев. IV излиза три пъти месечно. От 1, 9 урежда ред. к-т. III, 1 и 2 — заглавие и на фр. език.

1	1—18	1 септ. — 18 дек. 1913
2	1—51	4 ян. — 20 дек. 1914
3	1—37	2 ян. — 6 септ. 1915
4	1—18	20 ян. — 15 ноем. 1922

В програмните думи „Към четците“ (1, 1) редакцията нарича „Свободно мнение“ „независими трибун“, който „стои над партии и над лица“ и ратува за „здрави политико-обществени начала“, за конституционна управа и колективен контрол, за народни права и народна просвета. Подобни декларации за независимост, надпартийност и политически реализъм тя нееднократно повтаря, като настоява, че списанието е „орган на най-демократични начала и идеи“.

„Свободно мнение“ започва очевидно с добра материална база. Излиза с честа периодичност и в сравнително голям обем (20 стр.), оформено е добре и има амбицията да бъде междинно звено между ежедневниците и месечните списания. След началото на Първата световна война постепенно намалява обема си до 8 страници. Зачестяват и апелите към читателите за предплащане на абонамента. Между 5 юли и 25 авг. 1915 г. спира напълно. През това време Димитър Мишев издава в. „Балкански сговор“ (28 юли — 25 септ. 1915). Според Ст. Чилингиров, редовен сътрудник на „Свободно мнение“, тази „замяна“ е продиктувана от желанието да се даде в един критичен момент по-енергичен орган в ръцете на опозицията. „Ами дядо Мишев щял да издава вестник? — цитира той писмо на К. Кръстев — и разрешение получил. Поздравявам го и му желая да не хаби напразно енергията си със „Свободно мнение“, но да почне по-скоро и с успех вестника.“[1] А самата редакция изтъква материалните затруднения и специално липсата на хартия като причина за прекъсването и в първата подновена книжка уверява, че сега ще излиза на хартия „каквато и колкото намери“ (3, 30). В периода от 25 авг. до 6 септ. 1915 г. „Свободно мнение“ се появява ежедневно, на 8 страници във формат на малък вестник, изпълнен изключително с политически материали, за да замести на свой ред в. „Балкански сговор“, спрян заради статията „Висок гост“ (по повод посещението на Макленбургския херцог в България). И когато на 6 септ. с. г. вестникът е разрешен, списанието спира отново. Този път задълго. След шест години (1922) то е подновено с познатите програмни декларации за надпартийност и независимост, с познатите девизи — Конституция, свобода, социални права,

[1] Ив. Шишманов, Кр. Кръстев, Б. Пенев в спомените на съвременниците. С., 1983, 213—214.

Балканска федерация (4, 1). Но само след няколко месеца изпада в криза, колкото материална, толкова и идейна — в невъзможност да намери място и позиция при рязко изострилата се социална и идейна диференциация след войните. На 30 юни 1922 г. „Свободно мнение“ прекъсва, а след една последна двойна книжка (17—18) от 15 ноем. спира окончателно.

„Свободно мнение“ е едно от списанията, които бележат раздвижването в периодичния печат след преживения национален погром през 1913 г. „Сега изведнъж всичко бе затихнало — си спомня К. Константинов, — отшумяло, и в оная кротка, златиста есен страната приличаше на оздравяващ, още слаб, но с бликащи жизнени сили, които порозовяват вече страните му... Чувството на критика, на самопреценка, придружено с гордо достойнство, избистри погледа на будната част на народа. Вестниците пишеха: „Не униние, а съвземане!“... Спрелите вестници и списания продължиха да излизат. Нови се явиха със същата цел — да вдъхнат вяра в обезверения народ, да групират нови и особено млади сили в служба на отечеството.“[2] С подобни обновителни и импулсиращи задачи започват сп. „Народ и армия“ (1913—1914), краткотрайният в. „Слово“ (1914) и др. „Свободно мнение“ на свой ред регистрира усилията на част от българската интелигенция за консолидиране на националните сили, за организиране и насочване на националната енергия в градивна посока; усилия, нерядко спорни в идейната си основа и като конкретни резултати, но често продиктувани от искрена загриженост за съдбата на страната, от искрен стремеж към активизиране на националното самочувствие и защита на националния престиж, немалко пострадал след катастрофалния за България край на Междусъюзническата война.

Разбира се, настойчиво декларираната политическа независимост на „Свободно мнение“ остава до голяма степен само намерение. Тя едва ли е и мислима за един „политико-обществен орган“ в критичните години 1913—1915, когато страната след една изгубена война отново е тласкана към друга, още по-катастрофална. Истина е, че списанието не се ангажира публично с определена партия, макар и да стои най-близо по русофилството си до народняшката. Около и след началото на Първата световна война заема все по-активна просъглашенска позиция, насочва се все по-категорично срещу Тройния съюз, в опозиция на правителството. Документи от руски архиви свидетелстват, че в навечерието на войната хартия за списанието е доставяна чрез руския пратеник в България Савински[3]. Така „независимото“ „Свободно мнение“ всъщност се оказва даже в пряка материална зависимост от силите на Съглашението. И ако все пак в периода между Междусъюзническата и Първата световна война списанието отговаря на определени националнопатриотични настроения, на стремежите и надеждите на широки маси — да се търсят виновниците за катастрофата, да се даде отпор на чуждите клевети срещу България и се възвърне изгубеният национален престиж, да не се воюва срещу освободителката Русия; за мир, за Балканска федерация — то след войната, с опозицията си срещу правителството на Стамболийски то губи своята позиция и става непопулярно. Това е причина и за краткотрайния му живот през 1922 г.

Всяка книжка на „Свободно мнение“ се открива с уводна статия, най-често от редактора Д. Мишев, който третира актуални политически и обществени

---

[2] К о н с т а н т и н о в, К. Път през годините. С., 1981, с. 203.

[3] Т о п е н ч а р о в, Вл. Българската журналистика. 1903—1917. С., 1983, 595—601.

проблеми. Списанието поддържа, макар и не съвсем редовно, и рубриките: Седмичен преглед, Идейно движение, Из печата (Преглед на чуждия печат), Книжовен преглед, Книгописни бележки (Между книгите и списанията), Външна политика, Вътрешен преглед, Театър (Театрална хроника). От 2, 15 се обособява и рубриката Memento, съдържаща любопитни факти. От 2, 50 художествените материали се явяват в отдел „Литература". През юли и авг. 1915 г. списанието, както казахме, има облик на политически ежедневник с рубрики: Хроника на военните действия, Великата европейска война, Последни телеграми и др.

Сътрудници на „Свободно мнение" са известни книжовници, професори и преподаватели в Университета, членове на Академията на науките — литератори, езиковеди, историци, икономисти, юристи, просветни, политически и военни дейци. Публикациите им засягат актуални въпроси — националната катастрофа, нейните причини и нейните виновници, външната и вътрешната политика на страната и нейното обновление, отношенията със съседите в исторически и съвременен план. На Д. Мишев (с псевд. Сладин) принадлежат статиите: „Трите рани на Европа" (1, 1), „Причини или последици" (1, 6), „Правителството и опозицията" (1, 16), „Отговорните за катастрофата" (2, 7), „Революция?" (1, 3), „Реванш" (1, 2) и др. С псевдоним Булгарикус и Прогресист Ст. Чилингиров пише: „Австрия или Русия" (2, 33—36), „Трагедията на един държавник" (2, 16), „Сръбското правителство и Русия" (2, 4). Публикуват се статии по македонския въпрос — А. Иширков, „Македонският въпрос отново открит" (1, 4), иска се ревизия на Букурещкия мирен договор, напада се личния режим на Фердинанд — Д. Ризов (Македонец), „Двете наши илюзии" (2, 2); Г. Данаилов, „Старите наши идеали и новите ни задачи на Балканския полуостров" (1, 3); Т. Васильов, „Нещо за децентрализацията" (2, 25). Засягат се въпроси на военното дело — Вл. Моллов, „По въпроса за военно-санитарната ни организация" (2, 1); Б. Драганов, „Област на мъртвило" (1, 10), „Творците си отиват, системите остават" (1, 13), „Военнонравственото тровило" (1, 14), и на просветата — Вл. Дякович, „Партиите и учителят" (4, 6); Н. Станев, „По избираемостта на учителите за народни представители" (1, 12). Като характерни за обществената позиция на списанието ще посочим статиите на М. Арнаудов, „Австрийското обществено мнение за България" (1, 7), „За или против славянството" (1, 13); А. Златаров, „Дългът на интелигенцията" (2, 11); Ал. Т.-Балан, „Търпеливост или глупост" (2, 12);: П. Стайнов, „Идеята за Балканска федерация след войната" (3, 12—14); Хр. Мутафов, „На кръстопът" (1, 5), „Кой наложи войната" (2, 50); В. Т. Велчев, „Отговорностите" (1, 7); Б. Цонев, „Софийският университет и гръцките клевети" (1, 18), „Влияние на българската реч върху ромънската" (4, 2); Б. Пенев, „Приятелите на България в Полша" (2, 5); Ст. Младенов, „Безпристрастието на Вук Караджич и шовинизма на днешните учени" (4, 10), и др.

Особено внимание заслужава редовното участие на проф. Иван Шишманов през 1913—1914 г. Неговите статии се налагат не само количествено, но и като проблематика, като отстоявана позиция, като издържан полемичен тон — образец на зряла, принципна, воюваща публицистика. Шишманов публикува в „Свободно мнение" „Нашата дипломация" (1, 1—2), „Наука и политика" (1; 3, 4), „Гръцките професори за „българските жестокости в Македония" (1, 5), „Към обнова. Възможна ли е и с какви средства" (1, 8), „Руското прогресивно общество и България" (1, 18), „Двете Русии" (2, 3), „11 май" (2, 20), „Едно писмо за сръбските претенции върху Македония" (2, 51) и др. С присъщ за учения спокоен тон, със способност за логично и аналитично мислене Шишманов търси

причините за националния погром „не в отделни хора, а в системата“, като под „система“ разбира външната и вътрешната политика на България, и критично преценява управлението и пропагандния апарат на страната (дипломация, министри, консули, Българската телеграфна агенция, пресата). Същевременно се опитва да очертае програма за национално стабилизиране и за издигане на българския престиж. Като изхожда от материалистическа мирогледна концепция за приоритета на икономическите закони, Шишманов търси начин за тяхното „облагородяване“ чрез широки демократични реформи — кооперации, справедливи данъци, умна жп и тарифна политика, евтин кредит, синдикати, обществен контрол, достъпна и безплатна просвета. За всичко това той възлага надежди на „хората на идеите“, които трябва да развиват и прилагат на дело тези демократични реформи.

Днес респектира нравственият патос в тези статии, проявените тук гражданска ангажираност, смелост и принципност, мисълта за народната съдба, действеното демократично съзнание, вярата в националната енергия и дух. Ученият апелира за издигане на обществените интереси над личните, отстоява правото и задължението на интелектуалеца да бъде общественик и политик. И сам дава пример за гражданско поведение, воювайки чрез статиите си срещу обществените язви — партизанщина, личен режим, корупция. Независимо от ограничеността на Шишмановата позитивна програма, която се стреми да разреши социалните противоречия в рамките на съществуващата обществена уредба, независимо от ред несъстоятелни моменти (например твърдението, че прогресивна Русия ще се наложи над консервативната „просто така, по силата на нещата“), тази публицистика разкрива известния наш литературен историк, фолклорист и етнограф и като активен патриот и демократ, гражданин и хуманист. И тя не само издига неговия собствен обществен престиж, но разкрива и постоянната връзка на българската наука с животрептящите въпроси на времето, страната, народа. А безспорно повишава и равнището, авторитета и популярността на „Свободно мнение“, като помага то да се отграничи от грубите партизански порядки, от острия език и безпринципните нападки, нерядко явление в тогавашната политическа преса.

Основните обществено-политически теми на „Свободно мнение“ — причините за националната катастрофа, националната обнова, както и участието на учени в тяхното третиране, предизвикват недоволството на левия печат. Сп. „Ново време“ (кн. 2, 1913), като изхожда от класовата принадлежност на сътрудниците на „Свободно мнение“ — буржоазни професори, иронизира техните усилия да търсят виновниците за националните беди вън от самите себе си, т. е. вън от буржоазната система. Органът на широките социалисти „Съвременна мисъл“ (кн. 7, 1913) също „стреля“ срещу опитите за морализация на „буржоазния професор“. А мотото на Шишмановата статия „Нашата дипломация“ — „Има нещо гнило в Дания“, е повод да се обвинява редакцията на списанието в хамлетовщина, в липса на коректност, в общи констатации и многословни „мъдрувания“. В подобни обвинения има и немалко истина, що се касае до обективната невъзможност на сътрудниците на „Свободно мнение“ да достигнат въпреки субективните си желания и добри намерения до реален път за решаване на националните проблеми. Но трябва да отдадем заслуженото на тези доказателства за гражданската ангажираност на българския учен, за връзката на българската наука със социалната действителност. Показателно е например, че Шишмановите идеи за участието на учените в политическия живот („Наука и политика“) провокират в. „Мир“ (7 ноем. 1913), където Б. Вазов иронизира намесата на „принцовете на науката“ в политиката.

И получава отговора на Шишманов: „... днес, когато всички българи, без изключение, се питат изумени и слисани: Как бе възможно България да бъде доведена до унижение и до катастрофа... престъпно е едничкият „принц на науката“ презрително да мълви: „Мы рождены для вдохновения, для звуков сладких и молитв.“ Дошло е време, г. Вазов, да заговорят и други освен адвокатите и предприемачите...“ (1, 3).

В изпълнение на първа точка от своята програма — да разследва причините за неуспешната война и нейните последици, „Свободно мнение“ започва анкета по македонския въпрос сред чужденците. Помества отговорите на Людовик Ново (1, 2), Луи Леже (1, 11), Леон Ламуш (1, 5), Густав Вайганд (2, 8) и др. Защитава българската кауза от клевети със статии като „Един хулител на България. Пиер Лоти“ (1, 8) от Д. Михов, публикува „Един шведски глас за балканския въпрос“ от А. Йенсен (1, 12). И пак в защита на българската кауза посвещава два броя (2; 27, 49) на писмото на Леонид Андреев „Торгующим во храме“, развълнувало и възмутило българската интелигенция с обидите срещу българския народ, обвинен в предателство спрямо славяните и в частност спрямо Русия. „Свободно мнение“ печата писмото в оригинал, отговорите на Д. Мишев, Ст. Чилингиров и Ан. Головина, както и библиографията на преводите на Л. Андреев у нас и на статиите за него, изготвена от Ст. Чилингиров. В 2, 50 е публикуван отговорът на българските писатели до Л. Андреев, подписан от Иван Вазов[4].

Реагирайки на значителни обществени и културни събития, „Свободно мнение“ помества две писма от Ромен Ролан до Анри Барбюс във връзка с групата Clarte (4; 14, 16), посвещава един брой (4, 8—9) на дискутирания тогава въпрос за автономия на Университета, като публикува документи, доклади, резолюции на Академичния съвет. Взема отношение по правописната реформа на министър Омарчевски: Б. Цонев, „Правописна преживелица“ (4, 16), „Ангажира ли се Академията за реформа на правописа“ (4, 12); посвещава книжка на Ян Хус по повод 500 г. от рождението му (3, 27), като публикува част от речта на С. С. Бобчев на тържественото събрание в „Славянска беседа“, статия от Вл. Сис, стихотворение от Ст. Чилингиров.

Участието на писатели в „Свободно мнение“ е преди всичко свидетелство за гражданска позиция, обществена активност и съпричастност. Освен споменатото вече писмо-отговор до Л. Андреев, подписано от Ив. Вазов, списанието публикува позив „Към съотечествениците“ (3, 3), подписан от група интелектуалци, между които Ив. Вазов, Ив. Шишманов, Д. Мишев, Ал. Т.-Балан, П. Ю. Тодоров, К. Кръстев, Г. Кирков. „Днес трябва да млъкнат всички страсти и честолюбия, да се свият всички партийни знамена. В днешните сюблимни моменти длъжни сме — призовават те — всички, с общи усилия и енергия да извадим България из опасната криза и да спасим целокупното отечество.“ Апел за мир, за спасение на България, за обединение, за демокрация и свобода, призив към гражданска отговорност характеризират статиите на Semper idem (Константин Константинов) „Дългът на гражданството“ (4, 16) и „Печатът у нас“ (4, 14—15); на Цанко Церковски „Из моите размишления“ (1, 17).

Художествената литература естествено е в пряка връзка с общественополитическата позиция на „Свободно мнение“. За сравнително скромното присъствие на поетични и белетристични творби освен характера на списанието не е без значение и фактът, че през есента на 1914 г. Д. Мишев и Ст. Чилинги-

[4] За вълненията по повод писмото на Л. Андреев и за историята около отговора на писателите разказва Ст. Чилингиров. Вж. Ив. Шишманов... в спомените на съвременниците си. С., 1983, с. 231.

ров започват списание „за литературни знания и изящен вкус“ — „Брезда“, което очевидно поглъща по-значителната част от предоставената им художествена продукция.

Редица книжки през първата годишнина се откриват със стихотворения от Ив. Вазов. Като ги поставя пред уводната статия, редакцията подчертава уважението си към народния поет и търси по-голяма популярност сред читателите. Те са от стихосбирката „Под гърма на победите“, която Вазов готви по време на Балканската война и излиза през 1914 г. Както редакцията отбелязва под линия, подбрани са такива стихотворения, които „могат да се четат и сега“, т. е. след катастрофалния за нас край на войната. В „Майката на героя“ (1, 8), „Над гроба на майка ми“ (1, 11), „На българските милосърдни сестри“ (1, 12), „Мамо, де е тате?“ (1, 13), „Неприятели“ (2, 1), „Самотникът“ (1, 18), както и в „Моите песни“ (2, 8) и „Поклон“ (2, 9), които са сред най-популярните Вазови творби, липсват войнственият дух, патриотарският патос, мажорният тон. Съдбата на осиротелите майки и деца, на пленниците; страданията на ранените разкриват друго, непарадно, по човешки страдащо лице на войната. Това активно Вазово присъствие в „Свободно мнение“ утвърждава националнопатриотичната тема като водеща в неговия литературен дял. Тази тема се налага и чрез стихотворенията и сонетите на Ст. Чилингиров — един от най-редовните сътрудници. Той публикува тук „Македония“ (2, 27), „Над рожбата“ (2, 45), „Истина“ (2, 51), „Ти знайш ли този край?“ (3, 5), „Из февруарски песни. Роден край. Пролет“ (3, 14), „Деня се в нощ преля...“ (4, 7), „Да бъде светлина“ (4, 14—15), „Но, Боже мой“ (4, 13), „Ех, негли“ (4, 17—18), „Над болното дете“ (4, 3), „Страхотна нощ“ (4, 5), „Ян Хус“ (3, 29), „Елате тук“ (2, 22). Болката за родината прелива в социален песимизъм и тъжни размисли за народната съдба, но и в надежда за по-светло бъдеще — все настроения, пряк отзвук на неблагоприятния за България политически момент:

Ти знайш ли този край, де зло не спира
да сей вражди, да трови и души,
де всичко мре и нищо не умира,
изниква в миг и мигом се руши,
ни дето грижа, удар и падение
начало са на свято възкресение.

(„Ти знайш ли този край“)

„Свободно мнение“ помества и епилога на Чилингировата поема „Песен на селяка“ (2, 10) — възхвала на участника в Балканската война, но преди всичко на неговия стоицизъм и примирение, на безропотния му труд като единствен изход:

Такваз е била нам съдбата,
такава я промислил Бог...
ори, жена, ори, ори,
а аз ще кретам и ще сея...

Поемата също излиза през 1914 г. и получава наградата на Българската академия на науките.

Националнопатриотичната тема на „Свободно мнение“ се реализира чрез стихотворения, пряко свързани с моменти от войната (Хр. Силянов, „Знамената на Македоно-одринското опълчение“, 1, 2), чрез директен славослов на българския войник (Хр. Силянов, „Ти като бясна хала се понесе“, 1, 4). Тук за

пръв път се появява една творба, талантливо съчетала интимно-човешки и гражданско-патриотични вълнения, която много скоро ще спечели завидна популярност и десетилетия след това ще се печата и рецитира, — „Сине мой“ (1, 6) от неизвестния тогава подофицер Стамен Панчев, загинал при Чаталджа. Стихотворението е придружено с бележка от А. Василев (юрист), който го изпраща, като съобщава, че Ст. Панчев е оставил тетрадки със стихове и студии и че се готви негова стихосбирка („С огън и меч“, Плевен, 1914).

Отглас от войната е стихотворението „На мойта родина“ (1, 29) от Димитър Хр. Максимов — син на писателя Христо Максимов — Мирчо, с адрес Деве баир, както и „Стихотворения в проза“ (1, 15) от Г. П. Домусчиев: „Когато слънцето изгряваше“ (посветено на боя при Одрин) и „Тежки са тия дни...“ — израз на националната трагедия след Букурещкия мирен договор.

Поезията в „Свободно мнение“ има и силно критикореалистична струя — преди всичко с епиграмите (оригинални или перифрази на Гьоте, Лесинг, Пушкин, Волтер) на Крум Кубратов (псевд. на Иван Шишманов), които се появяват почти във всяка книжка през 1913 и 1914 г. Те са насочени срещу обществените язви и пороци — политически, социални, културни; „бият“ по вътрешната и външната политика, по корупцията, партизанщината, продажната журналистика, „стрелят“ по министри и посланици, адвокати и политици, графомани и бездарни литературни критици. Ето една характерна епиграма:

Често гледам те, о звере хищен, ала прями,
звере кръвожадни, ала откровени, благородни,
що презираш хитрини, издебки и измами,
па се чудя, що ли дириш в герба наш народни?

„На лева в българския герб“ (1, 13)

Епиграмите на Шишманов откриват един автор с остра наблюдателност, с находчиво сатирично перо — нова страна от богатата личност на учения. Те се отпечатват в отделна книга едва след смъртта му („Епиграми и портрети“, 1931).

Но в „Свободно мнение“ звучат и по-различни поетични гласове: Б. Йоцов — „Сонети“ (2, 50); Г. Савчев — „Пролетна балада“ (3, 19), „Градът“ (3, 21), „Отвеян лист“ (3, 22), „Откровение“ (3, 24), „Заспи, любов, заспи“ (3, 25); Т. Христов — „Улица“ (3, 16). В тези стихотворения поетът тъгува по несподелена любов, а скръбта му носи типична декадентска окраска:

... И аз лежа разбит, над мен надвиснала смъртта...
край теб ще минат траурно посърнали другари,
но ти не ще ме видиш с тях, наведен и нерад.
Ах! — ти ще видиш моя блед и скъсан некролог.

Б. Йоцов — „Сонети“

И други подобни образи: „чудовище-змей, хищник“ в „пияна привечер“ броди из улици, където „се движат маски“, чува се „демонски кикот на призрачни жени“, тълпата е „властен демон“ и т. н.

Очевидно и „Свободно мнение“ не остава неизкушено от модерните течения на времето, а това на свой ред доказва еклектичния характер на неговата естетическа позиция, типична впрочем за почти всички издания тогава, даже „специализирано“ литературните, и толкова по-обяснима за един „политико-обществен орган“. Но именно появата на тази поезия в „Свободно мнение“ естествено свързва чувството за самота, тъга, изоставеност, предчувствието

за смърт и т. н. у отделния творец с реалната тревожна и напрегната социална действителност. И това всъщност доказва дълбоко подтекстовата социална основа на тези настроения — характерна особеност на българската модерна поезия.

Преводната поезия в „Свободно мнение“ се печата преди всичко благодарение на усилията на Ст. Чилингиров, който превежда Т. Шевченко, „Завет“ (2, 18); Ив. Бунин, „Из приказка“ (4, 14); А. Толстой, „Настроение“ (3, 8); Ш. Петьофи, „Господ каже ли ми нявга“ (1, 5); Е. Ростан, „Рейнски събор“ (4, 1); А. Пушкин, „Поет“ (3, 11); М. Лермонтов, „Сън“ (3, 13). Наред с тези преводи, осъществени на сравнително добро художествено равнище, инцидентно се появяват и някои значително по-слаби: А. Франс, „Римски сенатор“ (3, 25), прев. Т. Г. Стойчев; Ф. Петрарка, „Сонет“ (1, 15), прев. А. Стоименов; М. Конопницка, „Обичам те, самотно цвете...“ (3, 3), прев. Н. П. Николаев, и др.

Както може да се очаква, прозата в „Свободно мнение“ е много по-скромна и количествено, и по значение. Тя не предлага нищо ново в идейно-тематично отношение в сравнение с поезията. Очевидно характерът на списанието не позволява да се отделя място за по-големи прозаични късове. В поредни броеве (3; 1—4, 6—7, 10, 12, 15) Ст. Чилингиров печата „Сълзи и смях в тила на армията. (Снимки и преживелици)“, където с хумор и самоирония, без патриотарски шум и демонстрации на показен героизъм рисува тиловото делнично и сиво лице на войната. Епизодично поместват разкази (скици, очерци, „епизоди“) Д. Мишев — „В ателието“ (1, 2, опит за белетристичен израз на положението на Балканите след войната); студентът Дамян Калфов — „Гибелта на Булгаркьой“ (3, 14, „очерк“ за съдбата на неговото родно място). Войната е тема и на „Проверка“ (1, 6) — „скица“ от Д. Шишманов, на разказа „Старият войн“ (3, 20) от Н. Г. Данчов. Н. П. Николаев пише „Писма от Север“ (3; 9, 11—12, 17) — пътепис за Финландия, и разказа „Хвърчилото“ (3, 23). „Погребение“ (3, 7) от Д. Шишманов и „Некролог“ (3, 5) от В. Иванов третират познати битови теми. Ст. Л. Костов, тогава автор на комедията „Мъжемразка“ (играна в Народния театър през 1914 г.), публикува анекдотичния разказ „Бесният“ (3, 11).

Единственият драматургичен текст в „Свободно мнение“ е фарсът „Динѐто“ (3, 22) от Д. Шишманов, който осмива парвенюшките нрави на българската буржоазия.

Скромните и епизодични прояви на литературна критика и литературна история все пак очертават една реалистично-демократична линия на списанието. Заслужава внимание статията на Ив. Шишманов „Юбилеят на Тарас Шевченко. 1814—1914“ (2, 10), в която се изтъква демократизмът на украинския писател и влиянието, което оказва върху Р. Жинзифов, П. Р. Славейков и Л. Каравелов. И другата Шишманова статия (всъщност увод към университетския му курс „Шекспир и неговата епоха“) „Три века след Шекспир (2, 43) още веднъж свидетелства за хуманната и демократична позиция на учения, който в навечерието на нова война пропагандира идеята за обединяващата интернационална роля на изкуството и издига глас на надежда, че „... ще дойде ден, когато Герхард Хауптмановци и Метерлинковци, Ромен Ролановци, Киплинговци и Шоувци, непримиримите днес врази, отново ще си подадат ръка и ще си спомнят, че великата социална мисия на изкуството не е да разделя, а да обединява индивидите и народите“.

Отношение към естетическите въпроси, по-точно недоверие към модерните художествени явления, проявява Д. Страшимиров в „Бележник без заглавие“ (4, 14—15), където чрез нахвърляни мисли и цитати с тревога отбелязва

типични съвременни социални и културни тенденции — разколебаване на морални устои, разпукване на „старата битова кора", дух на отрицание, отдалечаване от живота и съзерцателност както в литературата, така и в литературната критика, където „самата мисъл е тъй пречистена от всичко земно, че свободно може да плува като паяжина в облаците". А това според автора е причина за охладняването на публиката към творците. По-умерен е Алберт Гечев, който в „Нашата критика" (3, 22) препоръчва средна естетическа позиция — между крайните леви течения и крайния модернизъм. Като традиционна демократична и реалистична литература Иван Дешев утвърждава първата стихосбирка на Хр. Цанев Борина „За родния край", като изтъква искрената лирика на поета, лишена и незаразена от никакви „изми" (символизъм, футуризъм), и хвали психологическия реализъм на „Разкази" — дебют на Добри Немиров („Културна хроника", 1, 7).

Дисонанс в естетическата позиция на списанието внася Ал. Дзивгов в пространната, нелишена от интересни моменти (напр. сравнението Ботев — Пенчо Славейков), но объркана като концепция статия „Христо Ботев. Разгърнати впечатления" (3, 20). Авторът цени високо Ботевия поетичен гений, но характеризира поета като романтик без светоглед („няма определен светоглед, няма и нужда от него"), като пръв индивидуалист в българската литература („поет на индивидуалната душа, изразител на нейното раздвоение") и го противопоставя на Каравеловата „социално-публицистична линия".

Хр. Мутафов рецензира сонетния роман на Ст. Чилингиров „Владо Булатов" (4, 3), останал непопулярен както поради непривичната за българския читател форма, така и заради идейния анахронизъм на автора, който и след войните продължава да издига труда, законността („по-добре лоши закони, отколкото беззаконие"), читалищната просвета като положителна обществена програма на българския интелигент. За да допълним картината на литературното присъствие по страниците на списанието, ще спомена статията „За преводната литература" (4, 14—15) от Петко Росен и „Културни бележки" от С. Спартански (Ст. Чилингиров) (4, 3), който настоява да се пази оригиналният текст на народната песен. А също и спомените на Г. К. Кирилов за Алеко Константинов „Из дневника ми" (2, 19) и на Ст. Ватралски „Спомени за Вазов" (4, 7).

Най-системно поддържаната рубрика в „Свободно мнение" е „Театър". Тя започва с откриване на сезона през октомври 1913 г. и продължава до края, като се запазва даже в напрегнати политически периоди. В подробни рецензии се отразяват постановките на Народния театър. Те са свидетелство днес както за неговия репертоар, така и за равнището на театралната ни критика през периода. Рубриката се води от Лидия Шишманова, по-късно от М. Тихов и М. Теофилов. Ето как известната актриса Адриана Будевска оценява критическите усилия на Л. Шишманова в писмо от 10 ян. 1915 г.: „Вашите критически студии задоволяват. У тях има пълнота, сочност, закръгленост — дори грация. У Вас всичко е обосновано. Харесва ми Вашата самостоятелност... Аз Ви благодаря... Изпращайте ми, моля Ви, редовно Вашето списание."[5]

Художествените изложби се рецензират от художника Иван Енчев — Видю и от Д. Шишманов.

„Свободно мнение" е трибуна на определена част от българската научна и художествена интелигенция в периода около и по време на войните. На стра-

[5] Писмото се цитира от статията на Т и х о в а, Н. Поезията, пролог към света на изкуството. — Лит. фронт, № 30, 24 юли 1986 г.

ниците му се разкрива нейното гражданско и политическо мислене, нейните умонастроения, идейни вълнения, нейната сила и слабост: от една страна – демократизъм, патриотизъм, честност и хуманност, а, от друга — идейна нестабилност и ограниченост, липса на последователни мирогледни позиции. Както публицистиката, така и художествените изяви в списанието са свидетелство за гражданското и творческото поведение на българските писатели в периода 1914—1915 г. и след войните, за това, че те никога не стават безогледни противници на шовинизма, на човеконенавистничеството и патриотарски глашатаи, а остават верни на демократично-реалистичната, патриотично-хуманна традиция на националната литература даже и в най-нехуманното, антидемократично време. А това определя мястото и значението на „Свободно мнение“ в историята на българската култура и литература.

Катя Бъклова

СЕДМИЧНА ИЛЮСТРАЦИЯ „ПРИНОС“

Списание за литература, художество, критика, политика и природа. Под ред. на Ив. Коларов. С., печ. Витоша.

1 1—29 5 окт. 1913—19 апр. 1914

Седмична илюстрация „Принос“ е едно от илюстрованите списания, толкова популярни в България още от края на миналия век чак до наши дни (достатъчно е да си спомним „Илюстрация Светлина“, по-късно — „Илюстрована седмица“, а днес „Паралели“). Формулата за едно такова списание е сравнително проста — да пише за всичко, да е сравнително аполитично, да има забавни и пикантни материали, хумор, много снимки и не чак толкова много текст. За чест на редактора на „Принос“ Ив. Коларов, трябва да се каже, че въпреки че е използвал тези прийоми (поне част от тях), той се е опитал да направи едно значително по-сериозно издание. Наред с хумора, куриозите, рецензии (по-точно преразказ) на филми, прожектирани в „Модерен театър“ и „Театър Одеон“, снимки на наши и чужди театрални и киноартисти, в „Принос“ се публикуват сериозни музикални и театрални рецензии, много литературна критика, проза и поезия от наши и чужди автори, някои от които са твърде известни (като Нобеловите лауреати Сюли Прюдом и Рабиндранат Тагор например), поддържа се постоянна библиографска рубрика. Между сътрудниците са Христо Цанев Борина, Иван Вазов, Евгения Марс, Гео Милев, Теодор Траянов, Пейо Яворов и други, не толкова известни днес, но имащи своето място в тогавашния културен живот на страната. Известни са и политическите материали в рубриката „Политически преглед“. Силно патриотичната насоченост на тези материали е дала основание на колектива автори на „Български периодичен печат. 1844—1944. Анотиран библиографски указател“ да го определят като „националистическо“. Според мен по-скоро става въпрос за здрав и разумен патриотизъм, като все пак не бива да се забравя болката и обидата, присъщи по това време на всички истински български патриоти. Срещат се материали срещу вероломните съюзници, като най-често се атакуват гърците. В „Политически преглед“ пише за гръцките жестокости в Македония. Така например е дадена рецензия за книгата на проф. Милетич, издадена на френски език, „Atrocites Grecques en Macedoine“ (5, 4). В този план друга интересна рубрика е „Жертви на войната“, в която са публикувани снимки и биографични бележки за загиналите през двете войни наши войници, подофицери, офицери. Например материалите за загиналия млад художник Август Розентал (3, 10; 5, 8—9), за поляка доброволец (и известен наш кулинар) Коста Смолницки (3, 10) и др. Интересен е материалът за дуела на запасния офицер от българската армия и журналист А. Торком с френския писател Пиер Лоти, като послед-

ният отказва дуела и се бие чрез пълномощник (9, 7). Като доказателство, че списанието е патриотично, а не националистическо, може да послужи и статията на Ив. Коларов „Българското еврейство“ (4, 7), която е нещо като панегирик за българските евреи от патриотични позиции.

Преди да премина към чисто литературните материали, ще изредя някои от основните рубрики на Седмична илюстрация, „Принос“ (някои, защото не всички материали са под рубрика, самите рубрики не са постоянни, често заглавията им се изменят). Това са:

Български артисти. Народен театър. Театрален сезон.

Бележити българи.

Жертви на войната. Из освободителната война (става въпрос за Балканската война). Същата рубрика се среща и като:

Из войната. Политически преглед.

Великолепието на архитектурата. Великосветски артистки. (Среща се и като: Великите артистки.) От нашите художници. Съвременни велики художници. Творение на големите художници.

Родни кътове.

Критика. Наша книжнина. Наши поети. Нашите писатели. От нашите писатели. Перли на нашата поезия.

Из големите писатели. Из големите поети.

Нови книги. Книжнина.

Има и други рубрики, които се появяват спорадично, а някои от по-горе изброените сменят заглавията си. Така например „Из големите поети“ в № 1, 2 е заменено и с „Из големите руски поети“.

Както вече споменах, литературата (българска и преводна) е твърде добре застъпена на страниците на „Принос“.

Не може да не се отбележи доброто отношение на списанието и на неговия редактор към П. К. Яворов. Още в първия брой е публикуван материалът „Яворов за своята нова драма „Когато гръм удари“ (1, 4—5). В следващия брой в рубриката „Театрален сезон“ има рецензия (по-скоро — преразказ на съдържанието) за същата пиеса (2, 9—10, без автор). А вече в трети брой редакторът Иван Коларов по повод постановката на драмата публикува открито писмо. Цитирам: „... Драги Яворов,

Чух мнозина да те осъждат, заради това ти драматическо произведение и си казах: Каква дребнавост на завистници, които не знаят колко много допринасяш ти с тая си драма за името на родината ни, и че у тебе има много ибсеновско в направление ново...“

В един от по-късните броеве на своето списание Ив. Коларов отговаря на отрицателната реценция на бившия директор на Народния театър Божан Ангелов за драмата, отпечатана във в. „Политика“ (5, 6). А в началото на следващата (1914) година помества кратко съобщение за здравословното състояние на поета (18, 9).

Друг толериран от редактора на списанието български писател е Иван Вазов. В един от първите броеве на изданието е публикувана статията „Ив. Вазов — като патриот. Един непечатан ръкопис“: „... През време на антигръцкото движение в 1906 г. Вазов е написал следната статия за една столична редакция, в която, за жалост, неизвестно по какви причини, ръкописът не намери прием и не се печати. Сега, когато кървавата баня между българи и гърци зачуди целия свят, не е безинтересно да се знае колко силно е мразел поета гърците преди осем години...“ (От текста на Вазов не проличава чак толкова да е мразел гърците, но че Иван Коларов ги е ненавиждал, е повече от ясно не

само от цитирания пасаж, но и от много други материали, публикувани в списанието.) Статията съдържа и споменатия текст на Иван Вазов „За бъдащето на Анхиало“ (4, 4). В два от по-късните броеве на същата (1913) година са публикувани два материала за Вазовата пиеса „Ивайло“: „Един овчар цар“, в който Вазов говори за своята пиеса (8, 7) и „Ивайло“, в рубриката „Народен театър. Театрален сезон“, рецензия без автор, с портрет на актрисата П. Стойчева (11, 6). А през следващата година е отпечатан предговорът на Иван Вазов към едноименната му стихосбирка „Под гърма на победите“ (25, 6).

Въпреки тези два примера на доброжелателност към наши големи писатели, не може да не се отбележи, че, с малки изключения, литературнокритическите материали в „Принос“ са обикновено отрицателни и с доста ироничен език. Ще си позволя да цитирам само едно изречение от статията, подписана с Пролетников, „Мисли върху нашата литература“: „... Въпреки усилията и стремежите на нашите писатели и поети да дадат оригинален и общочовешки колорит на родното ни изкуство, да го одухотворят с идеите на живота, ние го виждаме все тъй още на кръстопът, анемично, изтощено от непосилните за него чужди прийоми...“ (10, 4).

Списанието и неговият редактор не жалят авторитетите. Като пример може да послужи рецензията на Ив. Коларов „Старият воин. Съвременна пиеса от Кирил Христов“: „... Ония, които са изнасилили театралната сцена, които са заставили артистите да разпъват нервите си и да хабят силите си, са дали възможност и път за прокарване не просто на един драматически шантаж, а на един безумен шовинистически бяс и на една дезикилибирана психология. Тази пиеса е отвратителна, невъзможна и скандалиозна...“ (17, 8—9).

По подобен начин Коларов (рецензията е подписана И. К.) се отнася и към драмата на Н. Атанасов „Огнището угасва“: „... Всичко е фалшиво и несъстоятелно в тая драма, въпреки ръкоплесканията на глупаците. Тя не заслужава внимание...“ (14, 8). По същия начин се отнася и към романа „Русалка“ от Андрей Протич: „... Той е просто една фразеологическа върволица от глупости около неестествена и низка любов“ (19, 4—5). Би могло да се помисли, че Коларов напада някои от известните писатели по лични причини, но трябва да се има предвид, че и графоманите не са пощадени. Така например в рубриката „Нашите поети“ е отпечатана рецензия за стихосбирката „Под дъжда на живото Олово“ от Звездомир П. Белчев (рец. е без подп.). Критиката е още по-унищожителна: „... Читателят може да има сега ясно представление за работите на автора. Те са куриозни и помпозни, защото не съдържат всъщност нищо“ (1, 8).

Други литературнокритически или литературнобиографични материали са за едно издание на Л. Бобевски (рец. е подп. Dufau): „Неуморният наш детски поет Люб. Бобевски наново сюрпризира артистическия свят с една разкошна сбирка от песни, композирани от най-добрите наши музиканти върху неговите тъй-много четени, приятни и пропити с национален дух стихове...“ (3, 8), спомен за Цани Гинчев от Д. П. Векилов (22, 10), некролог за загиналия при Селиолу млад писател Илия Иванов — Черен от Б. Бончев (3, 5), кратка биографична справка за преводача и вестникаря Стоян Н. Коледаров от Ив. Коларов (6, 5) и спомените на Д. Стерев за убития през войната литературен критик Страшимир Кринчев (8, 4).

В две от рубриките („Критика“ и „Наша книжнина“) е обърнато внимание на някои литературни списания. Дали причината е в конкурентната борба, дали — в нещо друго, но повечето от кратките рецензии са отрицателни. Изключение е направено единствено за „Бисери. Седмично лит. общ. списание“, за

което се казва: „Материалът е подбран добре...“ (2, 7). На списание „Звено“ е посветена сравнително обширна статия, подписана с Пролетников и озаглавена „Въздушните кули на нашите декаденти. (По повод новото им списание „Звено“)“. Единствената похвала е за разказа на Константин Константинов „Нощем“, а останалите автори са подложени на унищожителна критика (става въпрос за И. Бояджиев, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, И. Радославов и Г. Райчев). Ето например какво е написано за „Легенда за разблудната царкиня“: „... Върху цялата поема лежи сива мъгла, където нищо не се вижда, нищо не се разбира...“, а ето какво е написано и за самото списание: „... Кошмарите и въжделенията на кръжока „Звено“ са чужди на българската действителност...“ (24, 5). Специално внимание е посветено на списание „Листопад“. Още в първия брой на „Принос“ в рубриката „Наша книжнина“ за него се казва: „От излезлите досега броеве се вижда, че от това списание е изключена дълбоката и сериозна мисъл и силното художествено творчество...“ (1, 8). В следващия брой списанието отново е споменато в същата рубрика (2, 7). А в по-късен брой му е посветена едноименна статия в рубриката „Критика“ (Евгени Стоянов „Листопад“): „... „Листопад“ е смешно списание (поради поставената цел, достижение и по самата физиономия, ако въобще се приказва за такава у него). А редовното му излизане е подигравка с публиката...“ (11, 4). Пак в рубриката „Наша книжнина“ не е пожалено списание „Людокос“: „Под това заглавие се яви на бял свят едно седмично литературно мъчениче, изцапано с мазилки и с парцаливо по смисъл съдържание...“ (3, 9), а също и „Сирсе“: „Седмично издание, абсолютно несъстоятелно по художество и творчество...“ (1, 8).

Други публикации, свързани с българската литература, са отрицателната рецензия на Ив. Коларов за „Богомилски легенди“ (2, 8), неговият материал за организираната от Дружеството на писателите в Народния театър на 17.03. 1914 г. „писателска вечер“ (25, 6—7), кратката редакционна бележка за създаването на Дружество на писателите още в първия брой (1, 8), както и отпечатаната в следващия брой препоръка от името на „Принос“ към новото дружество. Свързани не с литературата, а по-скоро с българската книжнина, са обръщението „Към всички музиканти и издатели на музикална литература в България“ от братя А. и Г. Стоименови (вторият е подписан с псевдонима си Октавио Грустин), в което се съобщава за започване работа по книгата „Принос към историята на българската музика“ (14, 10), също и материалът за майора от Генералния щаб Иван Вълков, автор на книгата „Източният сектор при блокадата и атаката на Одринската крепост“ (19, 6).

Не по-слабо са застъпени и чуждите литератури. Публикувана е отрицателна рецензия на Балмонтовия превод на книгата „Асвагоша. Животът на Буда“ (19, 5), подписана Евг. В. и още: биографични бележки за Бокачо, подп. П. М. (8, 5), материал на д-р Хр. П. Ряховски за швейцарския поет Жан Виолет, като статията съдържа портрет на поета и преведения от непечатан ръкопис сонет на швейцареца „Солидарност“ (8, 8—9), кратка неподписана бележка за завръщането на Максим Горки в Русия (16, 10), литературнобиографическата скица на Кирил М. Чолаков за Николаус Ленау (13, 4 5), кратка бележка на А. Стоименов по повод смъртта на хърватския литератор А. Г. Матош с портрет на покойния (26, 5), кратка редакционна бележка за Морис Метерлинк и Кнут Хамсун: „... Преводите на техните произведения ще трябва да се посрещат внимателно и при строга уговорка: само за проучване и отхвърляне идеите им, като безполезни за истинския живот“ (6, 8), сравнително обширната статия на Ив. Коларов „Морис Метерлинг. Българските му читатели и преводачи“ (7, 9), статията на Хенри Гюилбо за Октав Мирбо, преведена от К. Чолаков (15, 5–

6), на Вл. Лебедов за Рабиндранат Тагор по повод присъждането на Нобеловата награда за 1913 г. (11, 5), редакционна статия за Тарас Шевченко по повод 100 години от рождението на поета. Освен това на два пъти в рубриката „Народен театър. Театрален сезон“ са публикувани рецензии (по-скоро преразкази) за две известни пиеси: „Сватбата на Белугин“ от А. Н. Островски (4, 9—10) и за „Цезар и Клеопатра“ от Бърнард Шоу (1, 7—8). Като свързана с литературата може да се приеме и кратката бележка за проект за издигане паметник на Виктор Юго (28, 9).

В Седмична илюстрация „Принос“ са публикувани много стихове. За съжаление оригиналните произведения в преобладаващата си част са твърде слаби, някои от тях — изключително слаби. Ето и българските стихове, отпечатани на страниците на списанието: Иван Арнаудов — „Антология“ (9, 9); Любен А. Башев — „Отбруления лист“, „И езерото отшумя потайно“ (3, 6); Bensi — „Желание“ (20, 8); Александър Бизантитус — „Философски сонети“: „Cosmos“ „Океан“ (29, 8); Иван Вазов — „Христо Ганчев“ (3, 4); Люба майор Георгиева — „Кукушките бежанци“, „Вечерен час“, „Скъпото писмо“ (7, 7); Д. Ю. Грънчаров — „Зимна картина“, „Отмина той...“ (21, 8), „Из „Песни за нея“ (23, 9), „На нея“ (18, 6); Адолф Грюнберг — „На кръстопът“ (26, 7), „О, Смърт, ела!...“, „Фар“ (28, 4—5); Д. Гугов — „Гроб“ (17, 6); Данон-Феб — „Лирата“ (25, 10); Димитър Ан. Драганов — „Прокудени“ (12,7); Борис Йоцов — „На сестра ми“, „Болка“ (22, 9); Г. К. Жорин (псевд. на Г. И. Караиванов) — „Предпролет“ (21, 8); П. Керемедчиев — „Из полето“ (8, 9), „Купнеж“ (22, 9), „Тополи“ (21, 5); М. Д. Милев — „Есен“ (8, 9); Д. Г. п.Стефанов — „Новогодишни благопожелания. (Сатира)“ (14, 9), „Песен за новата година“ (15, 9); Ас. Ив. Републикански — „Дете си ти!“ (25, 9), „Убитият“ (19, 7); д-р Хр. П. Ряховски — „Аз плаках“ (26, 8); Георги Савчев — „Кошмарна нощ“ (3, 5), „Неизплакани сълзи“, „Нямо признание“ (6, 8), „Несретни дни“ (7, 7), „Акварел“, „Елегия“ (18, 9), „Съмнение“ (8, 4); Райчо Славов — „Великанът“ (4, 10), „Елегия“ (13, 6); А. Стоименов — „à N...“ (29, 8), „В самотност“ (19, 8), „Съмнение“ (19, 8), „Сън (по Е. Дитерихс)“ (12, 9); Г. Стоянов — „Из цикъла „За нея“ (29, 10), „Изповед“ (24, 5), „Сетните лъчи“ (26, 9); Людмил Стоянов — „Презрение“ (6, 8); С. Стоянов — „Ubiet Orbi“ (23, 7); Теодор Траянов — „Маршът на Варварите“ (2, 7); Христо Цанев Борина — „Един домашен кът“ (23, 8); Кирил Чолаков — „За теб“ (22, 6), „Предпролетен акорд“ (24, 7), „Предпролетен ръмеж“ (28, 5); Пейо К. Яворов — „На един песимист (Из „Подир сенките на облаците“)“ (1, 9).

Произведенията на чуждите поети представляват значително по-голям интерес от литературна гледна точка. За съжаление по-голямата част от преводите са изключително слаби. Като най-добри бихме могли да посочим няколкото превода от Гео Милев.

В „Принос“ са публикувани следните стихове от чужди поети: Андрей Белий „Есен“, прев. Г. Милев (1, 10); Пьотр Биков „Възкресение“, прев. А. Стоименов (27, 9); Александър Блок „Изминалата година“, прев. А. Стоименов (13, 5); Шарл Бодлер „La Ranson“, прев. А. Стоименов (6, 7), „Recueillement“, прев. А. Стоименов (21, 6); Валерий Брюсов „Зидар“, прев. Г. Милев (3, 9); Пол Верлен „Моята мечта“, прев. К. Бараков (21, 9), „Ясното небе над покривите...“, прев. К. Бараков (изписано погрешно Бораков) (20, 7); Емил Верхарн „Късна е есен...“, прев. К. Бараков (11, 6), „Мелница“, прев. К. Бараков (19, 9); Юрий Верховски „Утро“, прев. Г. Милев (1, 10); А. Грюн „Зимна вечер“, прев. А. Грюнберг (в случая не изключвам мистификация — стихотворението да е написано от „преводача“ и представено като чуждо) (26, 4); Й. В. Гьоте „Затишие в морето“, прев. К. Чолаков (14, 8), „Писмо от нея“, прев. К. Чолаков (25, 7);

Константин Ерберг „През нощ“, прев. А. Стоименов (24, 10); М. В. Килштет „Песни на женското сърдце“, прев. Г. Савчев (12, 9); Алексей Кольцов „Селяшка неволя“, прев. Г. Милев (2, 5); Николаус Ленау „Есенна вечер“, прев. К. Чолаков (12, 5), „Моето сърдце“, прев. К. Чолаков (14, 10); Г. Е. Лесинг „Епиграми“ (23, 9), „Епиграми“ (24, 10), и двете публикации съдържат по три епиграми, преводачът не е отбелязан; Детлев фон Лилиенкрон „Буря“, прев. К. Чолаков (22, 9); Ги дьо Мопасан „Из посмъртните му стихове. Ти, Париж“, прев. А. Стоименов (6, 7); Алфред дьо Мюсе „Deux Chemins — Два пътя“, прев. А. Стоименов (15, 8); Ованесян „Евангелието“, прев. А. Стоименов (28, 6); Шандор Петьофи „Спиш ли ти?...“, прев. А. Стоименов (27, 7), Сюли Прюдом „Крила“, прев. К. Бараков (7, 8), „Мълчание и дрезгавина в лесовете“, прев. К. Бараков (9, 8), „Росички“, прев. К. Бараков (16, 10); Александър С. Пушкин „Епиграма“, „Завещание“, „Епитафия“, „Въпрос“, „Въпрос и отговор“, „Мойта епитафия“, „За среща“ — 7 четиристишия, прев. А. Стоименов (26, 7 8); К. К. Случевски „Първият студ“, прев. Т. (един от инициалите на Гео Милев) (18, 7); Ив. Соловьов „Песен“, прев. Д. Гугов (5, 9); Хайнрих Хайне „Ей моят кораб с черните платна...“, „Нек навън се сняг навява...“, прев. К. Чолаков, (17, 10), „От висини се спусна...“, прев. К. Чолаков (9, 8), „Отплуване“, прев. Г. Савчев (4, 8), „Сонети (Из „Книга на песните“)“, прев. К. Чолаков (27, 7); Сутрин стана и се питам...“, „Сънувах сън: тъжно сам месецът грей...“, „Те мъчиха ме страшно...“, прев. Г. Милев (4, 8); Фридрих Шилер „Борбата (1784)“, прев. К. Чолаков (20, 9).

Имената на по-голямата част от изброените по-горе поети са респектиращи, но, както вече споменах, повечето от преводите са изключително слаби. Прави впечатление, че първите броеве на списанието могат да се похвалят с качествени преводи — най-вече тези на Гео Милев. Между другото подобен извод може да се направи и за българските стихове и изобщо за повечето литературни материали, публикувани в „Принос“.

Добър прием намират на страниците на „Принос“ и други литературни форми като стихотворения в проза, есета, импресии, миниатюри и др. От български автори са отпечатани следните: Тодор Абаджиев „Капки от безумие“ (26, 5), „Смъртта“ (24, 9—10); И. Акуратер „Защо ме любиш“ (19, 8—9); Бончо Х. Бонев „Първи сняг“ (12, 8), „Songe d'automne“ (5, 4); Стефан Гендов „Две очи“ (20, 8), „Неизвестната“ (8, 7); Лука Говедаров „Поклонение“ (8, 6); Адолф Грюнберг „Моята звезда“ (25, 9), „Подаръкът“, (26, 10); Д. Ю. Грънчаров „Тя и Той“ (21,10); Данон-Феб „Мълчанието и тишината“ (27, 10), „Роза“ (22, 8—9), „Там“ (24, 8), „Човек“ (21, 10); А. Зарин „Пролетта“ (26, 6); Итко „Отровните черни очи“ (29, 8), Йохан из мертвых „При нейния гроб“ (9,9); Г. К. Жорин (псевд. на Г. И. Караиванов) „Приказка за скръбта“ (21, 9 10); Маринов „Свещ“ (26, 7—8); Хр. Д. Миндов „Пияница“ (25, 7); Вл. Мусаков „Нощни пеперуди“ (6, 4), „Опиянение“ (17, 6 7), „Страница, която намерих“ (8, 5); „Прободено сърдце (Из книгата „Първа дивизия на бойните полета“)“, без автор (1, 6); П. Савов „Незнайният гроб“ (27, 9); А. Стоименов „Die Nacht (скулптура от prof. Adolf Brutt)“ (26, 4); Хар. Б. „Душата ми“ (24, 6), „Приказка“ (28, 9—10), „Прощални думи“ (25, 6), „Снежинките падаха“ (27, 7), „Твоята книга“ (24, 6); Д. Христодоров „Изповед“ (6, 4); „Христос възкресе“, без автор (27, 3); Кирил Чолаков „Метеор“ (22, 9); „Новогодишен сън“, подп. Лирик Вокалоч (18, 7—8), „Осветленият прозорец“, подп. Лирик Вокалоч (19, 9), „Тъжни мечти“, подп. Лирик Вокалоч (9—10). Изброените произведения в по-голямата си част са слаби, маниерно написани, повечето едва ли имат някаква особена литературна стойност. Като че за тях се отнасят думите от по-горе цитираната статия на Про-

летников за сп. „Звено“. Наистина, има и добри неща, като например произведенията на Вл. Мусаков.

От чужди автори са публикувани: Шарл Бодлер „Опиянение“ (7, 5), „Отчаянието на бабичката“ (5, 5), „Прозорци“ (7, 5), „Супа и облаци“, „Чужденец“ (5, 5), всичките прев. А. Стоименов; Н. В. Гогол „Бележки за селското стопанство“, прев. П. Сираков (14, 10), „Смехът като лирическо движение“, без прев. (16, 5—6), „Труд“, прев. П. Сираков (7, 5—6); Марсел Круппи „Буйността“ (6, 5), „Вкусът на мръсника“ (17, 9), „Жената“ (21, 6), „Злите“ (28, 5), „Началникът“ (4, 4), „Опетнението“ (28, 5), „Проектите“ (28, 5), „Ревността“ (21, 6), „Робите“ (29, 4), „Словото“ (4, 4), „Смехът“ (12, 8—9), „Смъртта“ (3, 6), „Старците“ (21, 6), „Съдбата“ (3, 6), „Танцът“ (12, 9), прев. Любен А. Башев, единствено за „Робите“ не е посочен прев.; Селма Лагерльоф „На музика от Бетховена“, без прев. (18, 9); Петер Нансен „Младата девица“, прев. С. (това също е един от инициалите на Гео Милев, но, естествено, не можем да бъдем сигурни, също както и в предишния случай с негов псевдоним) (2, 4); Фьодор Сологуб „Фрагменти на щастие“, прев. А. Стоименов (23, 6); Казимир Тетмайер „Роза“, прев. Вера Михайлова и Константин Д. Кожухаров (21, 5); Ханъм-Халиде Едиб „Меланхолия“, прев. К. Терзиев (24, 7). И отново, също както при стихотворенията, слабото място е не подборът на автори, не качествата на оригиналните произведения, а преводите. Като типичен пример могат да бъдат посочени преведените от А. Стоименов стихотворения в проза от Бодлер.

Прозата, оригинална и преводна, също е представена добре на страниците на „Принос“. Но и тук думата си казва недотам добрият подбор — наред с наистина хубави произведения са публикувани и изключително слаби и маниерни неща, преводите не са особено добри. Но ето какво е публикувано.

От български автори: Константин Величков „Сълзите (Евангелски разказ)“ (7, 8); Стефан Гендов „Дете на сатаната“ (25, 5—6), „Тайна“ (3, 4); Люба майор Георгиева „Желязното сандъче (Легенда)“ (28, 4); Евгения Димитрова „Птичката“, откъс от новоизлязлата книга „Зара“ от същата авторка (11, 8—9); Н. П. Икономов „Сфинксът говори“ (Из „Египетски приказка“)“ (29, 9—10); П. Керемедчиев „Соня“ (13, 8—9); Евгения Марс „То било българско!“ (23, 8—9); М. Москов „Пеперудката (Драска)“ (19, 5—6), „Човешкото щастие“ (14, 9); Добри Немиров „Гласът на човека“, още — кратка бележка за писателя и негов портрет (4, 5—6); К. Терзиев „За сетен път“ (29, 6—7), „Наистина възкресе“ (27, 8); Д. Христодоров „Предсмъртна утеха (Разказ от войната)“ (19, 9—10); Кирил М. Чолаков „Загадка“ (23, 4—5), „Среща“ (20, 9).

От чужди автори: Едмондо де Амичис, „Смъртта на бойното поле“ (20, 4—5, 21, 4, 22, 4—6) прев. Е. Такева; Херман Банг „Но ти ще си спомниш за мене...“, „Нора“, прев. Б. М. Кер. (9, 4—6); Ф. Достоевски „За смехът“, откъс от „Хлапак“ [„Юноша“I], прев. Асенов (11, 5); М. Ебнер-Еспенбан „Любов“ (26, 4); А. Корнеев, „Обидно (Великденски разказ)“ (27, 4 7); Раф Лос „Джиоконда-та при своя живописец“ (28, 8—9), прев. на трите последни разказа Маша С.; Ола Хансон „Виденията на младия Офег“, откъс от едноименната книга, без прев. (16, 9); Кнут Хамсун „В клиниката“, прев. Е. В. (18, 5—6).

За литературните историци може би ще бъдат интересни сравнително постоянните рубрики „Книжнина“, „Наша книжнина“ и „Нови книги“, които намират място в повечето броеве на списанието. Те представляват разновидност на издателско-търговска библиография и са ценни с това, че регистрират вече присъстващи на пазара книги.

В заключение ще кажа, че Седмична илюстрация „Принос“, въпреки не особено високото качество на част (за съжаление — по-голямата) от публикуваните литературни произведения, заема своето място в историята на нашия литературен периодичен печат и в историята на българската литература. Можем само да съжаляваме, че след своя 29-и брой то се слива с „Аз знам всичко“ (друго илюстровано списание) и изчезва от книжния пазар.

Юлиян К. Папазян

ТЕАТЪР

Ред. Д. Червенков.

Пловдив, печ. Работник на Дончев—Алексиев, 8°. Ц. 10 ст.

1 1—5 1913—1914

Излизало през 1913—1914 г. в Пловдив, сп. „Театър“ има смесен, литературно-театрален и критически характер. То печата театрални програми за представяни пиеси, съдържа и литературни опити на местни писатели, театрални и литературни новини и, разбира се, търговски реклами. Списанието не представлява особено събитие в културния живот на България през периода на войните и има до голяма степен еклектичен характер, а поместените в него произведения носят епигонски отпечатък, съединяват в себе си символистичните навеи и сълзливата сантименталност. То не следва определена литературнокритическа насока, не съдържа и програмна статия, характерна за повечето появяващи се печатни издания. Няма жанровообособени рубрики. Кръгът от сътрудници на сп. „Театър“ е тесен и се изчерпва с местните пловдивски литературни и театрални дейци по време на войните. Някои от тях се подписват в списанието с псевдоними, които не са разкрити в РБП. Преводни материали в списанието няма.

„Театър“ се печата на тънка, бледожълта хартия. На първата корица на всяка книжка е отпечатано името на редактора Димитър Червенков, градът и годината, а само в кн. 4—5 там е обявено и съдържанието ѝ. Не се съобщават никакви данни за други редактори, за редакцията и администрацията на изданието като цяло. На с. 3 и 4 на корицата на всеки брой са отпечатани всевъзможни търговски реклами и обяви от литературния, театралния и общия културен живот на Пловдив през 1913—1914 г., некролози на починали местни културни дейци. В списанието почти няма снимки и илюстрации. След кн. 4—5 „Театър“ престава да излиза без предизвестие и обяснение. Вероятно причините са от финансов характер. За материалните затруднения разбираме от следната бележка, отпечатана на гърба на първата корица (4—5): „Умоляваме малкото неплатили абонати да побързат да изплатят абонамента си.“

„Театър“ излиза като частно издание на редактора Д. Червенков. Литературнокритическите и театроведски възгледи, които се защитават в него, не са ясно определени. Във всеки брой се публикуват отзиви за български и чужди драми и театрални представления, стихове от местни поети, размисли върху същността на театъра, кратки лирически разкази или импресии, обяви за предстоящи или отминали премиери на Пловдивския театър, вести от литературния, театралния и общия културен живот в Пловдив. Като цяло поместените в списанието художествени произведения не са равностойни и са на средно или ниско естетическо равнище, макар че изданието излиза извън кръга на театралната проблематика.

Повечето от публикуваните тук стихотворения нямат особена художествена стойност и издават епигонско следване на символизма. Авторите оплакват самотата си, жалят по невъзвратимата младост, скърбят по отишлата си завинаги любов, дават израз на елегичните си лични настроения. Такива са: „Весела песен...“ (1) от Хр. Дамянов, радващ се на есента, която ще съкрати с още една година тъжния му живот и теглата му; „Разочарование“ (1) — в него М. Зарев с горчивина говори за разочарованието си от любимата жена и от другарите си, които не го разбират и го осъждат да живее в самота; стихотворението на М. Блажин „Молитва на душата“ (1), което е несполучливо подражание на Яворовото „Две хубави очи“. Подобни настроения се откриват в стихотворенията „Флора“ (1) от Фиозарен Кобал, построено като паралел от реторични въпроси и отговори към любимата; „Мечта свидна не се сбъдна... (Майци си)“ (2) от Хр. Дамянов, представляващо изповед на разкаялия се син, оставил майка си, за да се изучи в чужбина, и завърнал се в родината едва след смъртта на старицата; „Борът“ (2) от Д. Червенков, където в алегоричен план самотният бор оплаква в тъжна песен несбъднатите си мечти. Все в същия дух са още: „Растяха рози...“ (3) от Хр. Дамянов, пресъздаващо в елегичен тон разочарованието на лирическия субект, по чийто път вече няма цветя — дъхавите рози, които е посадил, са увехнали и посипани със сив прах; и „При чучура“ (3) от М. Зарев, предаващо жалбата на автора по безгрижните младежки години, когато дните му не са били отровени от мъки и нещастия. Всички тези творби са слаби или на средно художествено равнище, не са издържани докрай в ритмично и римово отношение, а в тематиката си се преповтарят вариативно. В тях поетите изливат пряко болките си, без да стигнат до по-значителни художествени обобщения и до оригинални поетически решения.

Интересно е, че военните събития през 1912—1913 г. също са намерили отражението си в сп. „Театър“. На тях са посветени три стихотворения „Доброволец“ (1) от Д. Червенков, построено като диалог между майката и сина ѝ, който иска да замине на война; „Той живее“ (2) от М. Блажин, което е възхвала на загиналия другар на автора Антон Н. Каблешков, и „Майките“ (2) от Бояна В-на, посветено на майчината мъка и горест от загубата на синовете ѝ. Въпреки известната описателност и не докрай издържания стих, последната творба е интересна със силната критична струя, която достига до антивоенен патос — народът дава жертви, които висшите слоеве не оценяват, защото знаят, че след тях отново ще се родят хора:

Но кой още смята жертви? — хора много,
и колко ще се родят после още... стига
за мъртвите една молитва Богу,
за живите пък една нежна нощ.

Свърши се боят, ликуй „народа“,
венчават с лаври генерали вси:
че те дарили радост на роба —
нови проклятия, тегла и сълзи.

В стихотворението е направена алюзия с Ботевата сатира „Гергьовден“. По тона си то се откроява сред безличието на другите стихотворни творби, публикувани в „Театър“.

Белетристичният отдел на списанието съдържа кратки лирични разкази, които по същество са по-скоро импресии, и една алегорична приказка — „Един“ (4—5) от М. Блажин. В импресиите личи стремеж към следване на символис-

тичната поезия — в общото минорно настроение, в изразената музикална вариативност и бленуването за далечните слънчеви страни. Художественото равнище на тези творби е ниско и издава епигонски характер. На места вариативността се превръща в досадно многословие и повторителност.

М. Зарев публикува „Импресии“ (1) в три части: 1) „Цветя“ — цветята са свежи от утринната роса, а вехнат зад прозорците; 2) „Сърцето на поета“ — цветята трябва да гледат към лазура, а не към поета, защото той вече се е обрекъл на Демона; 3) „Сънят на мъртъвците“ — мъртвите са по-щастливи от живите, защото са освободени от всичко земно. Импресиите са в символистичен дух, но са слаби и подражателни. Под заглавие „Настроения“ (3) са отпечатани две импресии от Хр. Дамянов — първата за самотата на автора сред кръчмарския шум, а във втората той споделя размислите си за самотния си път, който се губи в мъглата, докато зад него остава стихналият враждебен град. Същите настроения се откриват и в импресиите „Lasciate ogni speranza...“ (3) от М. Блажин и „Розата“ (3) от Д. Червенков. И трите творби са посредствени, често мотивите се повтарят. Подобен характер имат и лирическите импресии „Дамата в кадифе“ (4—5) от М. Зарев, в която в безброй вариации се пресъздава хипнозата на погледа — авторът е омаян от очите на дамата в кадифе, и „Прокълнах часа...“ (4—5) от Д. Червенков, представляваща бленуване по слънчевите страни, за които копнее лирическият субект. Във всички тези импресии се долавя горест, разочарование, общият им тон е минорен, символистичните навеи в тях имат епигонски характер. По-особен интерес представлява авторската приказка на М. Блажин „Един“ (4—5), в която зад алегоричния ѝ характер твърде ясно прозира идеята за човешката неблагодарност и лъжа. От мъка за измяната на скворката, скворецът се самоубива. Въпреки разтегнеността и наивитета на сюжета, достойнството на приказката е в моралната идея и в лирично пресъздадения полски пейзаж, който обрамчва повествованието — останал хубав и чист, недокоснат от фалша и измяната.

Драматическият жанр е застъпен в списанието с легендата „Дамняна“ (4—5) от Райчо Славин. Макар че в края ѝ пише: „Следва“, продължението, което явно е било предназначено за кн. 6, няма шанса да бъде отпечатано. От тази „легенда в две действия, два пролога, епилог и една сцена“, както произведението е определено в рубриката „Литературни вести“ (4—5), са поместени „Пролог I“ и „Първо действие“. Публикуваното представлява описание на фолклорни гадания над люлката на новородено дете. Битът в легендата е български, но личи и чуждо влияние — орисниците са наречени феи, а наред с героите Вела и Боян се появява и герой на име Волдемар. Идеята на творбата не е ясна за читателя, липсва истинският драматичен елемент.

Същинският театрален отдел на списанието включва новини от театралния живот в Пловдив и рецензии за отделни пиеси — например съобщенията, че местният театър е представил драмите „Казаларската царица“ от Ив. Вазов и „Право и любов“ от Макс Нордау, както и комедията „На прага на велики събития“ от Н. Т. Павлов (1), пиесите „Достойна смърт, или Семейството на престъпника“ от Паоло Джакомети и „Химнът на нищетата“ от София Белая (2), а софийският Народен театър е гостувал с драмата „Нора“ от Х. Ибсен (3) и т.н. По този начин се създава представа за театралните прояви в града през 1913—1914 г. и за репертоара на местния театър.

Поместените отзиви за поставени пиеси в жанрово отношение са нещо средно между конкретна театрална рецензия, преразказ на съдържанието на рецензираните драми и свободни разсъждения на авторите за театралното изкуство изобщо. Два от тях принадлежат на М. Блажин и два са неподписани

(вероятно редакционни). В рецензия за „Казаларската царица“ (1) М. Блажин преразказва съдържанието на драмата, разсъждава върху човешките типове в живота и в литературата и върху грубостта и цинизма на човешките обноски. Същевременно той има критично отношение към пиесата — намира в нея сълзливост, редица неестествени места, използване на писмата вместо диалог, което е недопустимо за техниката на съвременната драма, — критикува и някои неблагополучия в театралния живот на Пловдив през онези години. В отзива за „Достойна смърт, или Семейството на престъпника“ (2) авторът прави подробен преразказ на съдържанието на пиесата на П. Джакомети и разсъждава критически върху италианските католически нрави и върху нравствените устои на съвременното общество.

Подобен смесен характер имат и двете неподписани рецензии. Авторът на отзива „Химнът на нищетата“ (Драма в 5 действия) от София Белая“ (3) преразказва съдържанието на пиесата, за да я прецени като истински химн на моралната и материалната мизерия, защото „бедността не е порок, а моралната мизерия е престъпление“. По-интересна е втората неподписана рецензия — „Нора“ (Драма в 3 действия от Хенрик Ибсен)“ (4—5), в която след предаване на сюжета авторът разсъждава върху образа на Нора. Според него героинята не е нито еманципаторка, нито жена-кукла, а иска да бъде цялостна, свободна и горда личност, ръководена от силния мъж (Хелмер) — в това той открива идеята на Ибсен.

Интерес представлява и неподписаната статия „Театърът“ (1), вероятно редакционна, проследяваща произхода и същността на театралното изкуство в Стара Гърция и Рим. Като цяло в нея липсват оригинални идеи, но показателно е разграничението, което авторът прави между театъра в Гърция, с неговото голямо обществено значение, и театъра в Рим, който е служел само за забавление на тълпите. Същевременно се набляга на социалното значение на старогръцкия театър, който като масово зрелище е отклонявал народните маси от ежедневните им грижи, за да не виждат социалните противоречия. Така театроведският отдел на списанието, който не блести с някаква особена оригиналност, се стреми да развие на достъпно равнище естетическата и по-специално театралната култура на читателя.

В рубриката „Литературни вести“ са поместени разнообразни съобщения. Отбелязва се смъртта на писателя Никола Василев (1878—1913), загинал на фронта, известен в литературата с псевдонима Бойчо Липовски, редактор на сп. „Литературна беседа“. Предлага се да се издадат съчиненията му и да се организира утро в негова чест (1). Съобщава се за смъртта на Радул Канели, бивш режисьор на Пловдивската градска трупа, а преди това — на групата „Сълза и смях“, преводач на пиеси и автор на статии за театъра (2). В кн. 3 се отбелязва излизането на романа на Оскар Уайлд „Портретът на Дориан Грей“ в „Мозайка от знаменити съвременни романи“, който трябва да бъде прочетен от всеки съвременен човек, включването на драмата на Й. В. Гьоте „Брат и сестра“ в новата библиотека за научни и литературни произведения „Универзум“. В 4—5 се съобщава, че в следващата книжка ще бъде поместен разбор на комедията „Ревизор“ от Н. В. Гогол, което не се осъществява поради спирането на списанието. Кратките литературни вести са характерно явление за тогавашния български печат и допълват облика на „Театър“.

Неопределеността на идейно-естетическите позиции на списанието, посредственото художествено равнище на поместваните в него материали, които въпреки отделните поетически проблясъци до голяма степен имат епигонски

и еклектичен характер, ограниченият кръг от сътрудници и краткотрайното съществуване са причина „Театър“ да не остави видими следи в духовния живот на България през периода на войните. Без да има някакво особено значение за развитието на нашата култура, изданието остава по-скоро като любопитен факт за пъстротата и многообразието в културната панорама на страната от онова време.

Ралица Маркова

УЧЕНИЧЕСКА БРОШУРА

Излиза веднъж в месеца. Издават група ученици. Ловеч. 8°.
1 1 4 окт. 1913

Формално погледнато, този единствен брой на средношколското списание „Ученическа брошура“ има съдържание, типично за подобни ученически издания. Защото още във встъплението — „Вместо предговор“ — под формата на писмо се изясняват задачите, които младите редактори си поставят. Те желаят да създадат трибуна за онези, които имат влечение към художествената литература и се занимават „с писателство“. После подреждат цитати от „Кървава песен“ на П. П. Славейков; публикуват цялото стихотворение „Бежанци“ на П. К. Яворов; извадки от „Есенни картини“ на Октав Мирбо (прев. Ив. Г. – Д. И. Полянов) и др. под. от М. Ж. Гюйо, Ж.-Ж. Русо и т. н.; няколко най-общи изречения за японската литература; стихове на ученици, една статия за внушението при възпитателната работа на учителя, „Хроника“ и с това изчерпват съдържанието на 14 малки страници.

Ала внимателният прочит показва, че след трагичния край на Балканската война, дори и сред учащата се младеж, особено сред гимназистите, проникват духът на националния погром и патосът на народния протест за напразно дадените жертви във войните. Суровият край на Междусъюзническата война дава поражение и върху учителските маси, които са най-близко до народните страдания.

Всичко това личи от страниците на „Ученическа брошура“. Личи още във встъплението, в това другарско писмо, отправено към бъдещите абонати на изданието. Там се говори за опитите на българското ученичество да изрази своя „духовен живот“, да даде простор на жаждата си за творчество. Тъкмо това „желание“ е било задачата на редица „легални и нелегални“ списания и вестници, уреждани от самите ученици в страната, които, както се сочи в този текст, за зла чест всякога са приключвали със „злополука или с печални последствия“. За пример се дава „случаят“ с Априловската габровска гимназия през 1905 г. Има се предвид изданието, което до голяма степен става организатор на ученическите бунтове в гимназията, след които последват изключвания на учениците организатори от всички гимназии на царството.

За да осъществят истинските цели, които си поставят, ловешките гимназисти срещат съпротива от две страни: от административното ръководство на гимназията и от инертността или по-точно — от страха на голяма част от учениците, знаещи, че ги очаква изключване, ако сътрудничат на списанието. И въпреки всичко младите редактори решават да отпечатат изданието само с онези материали, които са налице. Още в самото начало обаче те чувстват, че извършват компромис, за което съдим от патетичното възклицание: „Но въп-

росът е трябва ли да се оставят тия помисли и стремежи да заглъхнат?! — Разбира се, — не! И ето целта на нашето списание, за което ти говорих в последното си писмо.“ С този текст само се загатва за истинската цел, за която читателят трябва да се досети.

Формата „писмо“ дава възможност да се добави и още едно изречение, чрез което се внася нещо съществено ново — за целта на изданието: „Аз мислех, че ти ще разбереш всичко това и се надявах, че ти не ще се отнесеш тъй недоверчиво към нас...“

Недоверчивостта обаче се поражда и от трудностите, които редакторите срещат. Още повече, че и онези, които са обещали сътрудничеството си и са предложили конкретни свои творби, се изплашват. Така те не остават „верни на думата си“, нито на другарите си...

Въпреки новосъздадената ситуация младите редактори решават да рискуват. Но остават излъгани. Още в първия брой на списанието са принудени да допуснат въпросния компромис. Те сами доверяват на читателите, че списанието „трябваше да се отклони от целта си“. Но допуснатото независимо от тях „отклонение“ бързат да заменят с нужни, важни и актуални цитати от наши и чуждестранни творци на литературната класика. Набират кураж, за да се оправдаят с думите:

„Но нека и нашите колеги (ученички и ученици) търсят литературни бисери в скромната брошура...

Привет

И...“

Кой се крие зад тези инициали? — Въпреки всички опити да се открие авторът на уводното „писмо“, усилията ни останаха напразни.

Духът на изданието може да се почувства от една „бележка“, подписана от „Група млади почитатели на Славейков“, които, само година след горчивата смърт на прокудения в чужбина поет, осмислят какво е за тях той: „Славейков беше нашата гордост — изпратен от лазурните предели да оживи с душата си душата на един мъртъв народ.“

Младите литератори благоговеят пред паметта и духовния ръст на Пенчо Славейков и не скриват страданията и искрената си болка за оскърбения народ и опозорената ни родина. Те търсят изход и утеха в мъдростта на поета, към когото се обръщат: „Велики и скъпи учителю! Ето и ние идем днес — може би всички измежду ония, които ти не познаваш — и разтваряше нашите разплакани души, в които неизбледно сияе твоят пълновластен спомен. Там, заедно със скръбта се издига — повече и повече — нетърпимата обида от тая нещастна земя, която убива своите най-светли чада, за да ги възвеличи след смъртта им...“

След като препечатват известното Яворово стихотворение „Бежанци“, завършващо с проклятието — „О, господи, проклет бъди!“, неизвестната авторка, подписала се — „У-чка“, посвещава стихотворението си „На теб, незнаен приятелю...“

В него също личи преклонението на младежта към трагичната съдба на Яворов, макар стихотворението да е наивно, но трогателно мило като позиция, заета спрямо оклеветения поет. Ловчанската девойка заклеймява тъкмо хулниците и отново благоговее пред силния поет.

Със съвсем друг, оптимистичен дух е финалната развръзка във фрагмента от Октав Мирбо „Из „Есенни картини“, препечатан превод на Д. И. Полянов. Чрез този откъс ученици-редактори документират възторженото си отношение към гладуващия работник, решил да воюва с всички средства, защото иска да живее и да оцелее.

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

В откъс, заимстван от Ж.-Ж. Русо, се извисяват нравствените добродетели на съвременната девойка. Тя трябва да бъде сърдечен другар и вярна спътница в трудния живот.

В педагогическата статия „Внушението и ролята му при възпитанието", написана вероятно от учител-педагог (в духа на Феликс Тома), се защитава мисълта на Гюйо: „Животът е равновесие от внушения, а възпитанието — съвкупност от координирани и систематизирани внушения."

Редакторите-ученици се възползват от оригиналните „характеристики" за някои от героите на Шекспировите драматургични произведения, написани от Х. Хайне. Тези „характеристики" на Хайне са много любопитно четиво, особено ако се съди по единствено отпечатаната характеристика — на Офелия от трагедията „Хамлет".

Що се отнася до твърде кратката статия за японската литература, в нея не се казва нищо ново, освен че се споменават няколко непознати имена на японски писатели.

В „Хроника" на списанието се порицава нелегалният в. „Бич", който в бр. 170 разпространявал неверни слухове за гимназисти от Видин. В „Ученическа брошура" се уточнява, че учениците от Видинската гимназия не отказват да носят ученическата униформа, само защото техните „симпатии" не ги харесват униформени, а защото „формата е съвсем непрактична", а и защото мнозинството от учениците са „бедни и нямат възможност да си направят форма".

Накрая, трогателен факт е редакционното „обръщение" на ловешките гимназисти, които чрез списанието обявяват, че основават „Фонд" за подпомагане на пострадалите от войните сираци, вдовици и немощни старци, а и на всички „бедни семейства през зимата". Разчитат на „волните пожертвувания" от страна както на гражданите, така и на учениците. Те най-настоятелно апелират:

„Нека всеки, който може, да изпрати по някоя пара! Не забравяйте тези сираци, тези бедни деца и майки, останали във войната без бащи, братя и мъже!"

Може и този актуален призив да е станал причина за преждевременното спиране на това сериозно замислено ученическо списание, макар че основната пречка за по-продължително излизане на повечето издания в тези години, особено пък при подобни младежки опити, е от финансов характер.

Христо Йорданов

УЧЕНИЧЕСКА ЗАРЯ

Ежемесечно списание. Гл. ред. И. С. Попов. Варна, печ. Взаимност на Ив. Пройков. 8°. Ц. 30 ст., год. аб. 3 лв.

1 1—2 септ. — окт. 1913

Двата отпечатани броя на „Ученическа заря“ очевидно са подбудени от сложната политическа обстановка в страната през 1913 г. То е един от многото опити за социално-културна активност на младото, учещо поколение по това време.

Изданието си набелязва две основни цели. Първата — да заинтригува учещата младеж и да я накара да вникне по-дълбоко в културно-политическата ситуация на България (авторът на уводната статия има предвид най-вече войната за освобождение на Македония), втората — по-реално защитена на страниците на списанието — „ученическият гений да покаже своя стремеж“.

Публикуваната поезия, под която стоят имената на Юрий, Илич, Тъпанарчев, P. Adler (вероятно псевдоними на ученици), е съвсем слаба и безпомощна във всяко отношение. Четирите стихотворения от Илич (1) са лошо подражателство на символистичната поезия. Единствено стихотворението му „Свобода“ (1) носи конкретизирана, но слабо реализирана идея. То е посветено на българите от Солунско и Битолско и изразява песимистично отношение към победата им в борбата за свобода. В същата книжка четем и стиховете на Юрий, но за съжаление нищо смислено не може да се извлече от тях. Опит за поема е „На позицията“ (1), подп. Тъпанарчев, но също е много слаба и нечетима. В кн. 2 поетичният дял е изцяло зает от единадесетте стихотворения на P. Adler. Те са пълна безсмислица, която лесно се постига от наслагването на бедни поетично-символистични клишета, припомнящи бегло идеи за безцелно лутане в живота, неразбиране, скитничество и т. н. Ето един красноречив за тази поезия пример:

Тече живота. — Скръб ледна, непрестанна
Бичува, ломи духът ми сломен...

„Бродник“ (2)

Прозата в списанието е изцяло преводна с изключение на един също тъй безпомощен разказ от Илич — „Убийца“ (1), който предава душевно-битова трагедия, причинена от войната, и прокламира, че идеите за „свобода, равенство и светлина“ опустошават живота на хората.

С най-голям обем в списанието е преводната проза. Преводачът Р. Г. Л. се разкрива сам като Радослав Леваков и дава бележка, че преводите му са направени през руски език. Не всички преводи обаче са подписани от него — почти половината са без подпис, но по стила им не е трудно да се предположи,

че са негово дело. Публикувани са четири разказа от Катюл Мендес, от които два — „Правосъдие“ (1) и „Пелените на Изамберта“ (2), са изпълнени с приказно-притчови мотиви и имат характер на легенди. „Импресионистичните“ разкази на Б. Николов „Песен за усмивката“ (1) и „Среща“ (1) са слаби и неинтересни. Сред трите разказа от К. К. Тетмайер малко по-занимателен е „Юбиляр“ (2), който пресъздава психическото състояние на главния герой. Догна Пшибишевска и Оливия Шрайнер са представени с по един разказ — съответно „Безсмъртието на любовта“ (2) и „Даровете на живота“ (2). От популярния по това време у нас Кнут Хамсун е представен разказът „Пръстен“ (1), който е най-доброто сред всичко, поместено в „Ученическа заря“. Сюжетът му има игрови характер, изграден от любопитни художествени обрати на действието. Преводът е още едно доказателство за популярността на Хамсун у нас и сред най-младото поколение.

Списанието не обяснява причините за спирането си, не знаем какво се е случило с тези млади ентусиасти, но знаем, че то е записало на малкото си страници симпатичната любознателност и действеност на „младия ученически гений“.

Милена Савова

УЧЕНИЧЕСКА ТРИБУНА

Дир. К. Д. Стаматов. Пловдив, печ. Георги Йотов. 2°. Год. аб. 5 лв.
1 1—4 6 дек. 1913 — 1 ян. 1914
3 и 4 озагл. Трибуна за наука, литература и изкуство.

В бележка от редакционния комитет (1) е заявено, че вестникът цели да задоволи „голямата нужда на учениците и други, които се занимават — от един пътеводител в литературата". Ще се дават „общи упътвания за новоизлизащите в литературното поле научни и литературни студии и хроники на забележителните събития в литературата, науката и пр.... Листът, макар и във формата на вестник, няма да има политическа окраска и абсолютно ще изключва политическите въпроси, но затова пък ще служи единствено на интересите на любознателните." Предназначението му е да поощрява юношеската мисъл, като отделя две колони на втора страница „да се изказват и самите ученици в художествена форма или в друга по жизнени въпроси".

В съобщение за промяна на заглавието (3—4) се изтъква, че тя идва да покаже характера на изданието — „списването не става от ученици, а за ученици". Иначе програмата и целта остават непроменени.

Вестникът е културно-информативен. Неговият директор и редактор Константин Димитров Стаматов (по-късно известен с псевд. Константин Сагаев) току-що се е завърнал от Междусъюзническата война и учителства в Пловдив. Съдържанието е оформено в няколко рубрики, без те да са специално обособени: Стихотворения; Статии по проблеми на психологията и литературното творчество; Ученическо творчество; Хроника — наша и чуждестранна; Театър.

Оригиналната българска литература е съвсем слабо застъпена. Освен малкото на брой несръчни ученически произведения са представени стихотворните опити на пловдивския окръжен управител д-р Иван Димитров. Наред с тях от стихосбирката „Безсъници" са препечатани Яворовите „Лист отбрулен" и „Есенни мотиви" (1). Изглежда, К. Сагаев специално е поканил поета за сътрудничество — защото в същия брой е поместено отворено писмо-отговор, в което Яворов любезно заявява: „Можете да препечатате каквото обичате." Съобщава се също за трагичното събитие в дома на Яворови, разиграло се на 29 ноември 1913 г. За разлика от злостните коментари в редица столични вестници, „Ученическа трибуна" нарича Яворов „народен поет" (т. е. поставя го наравно с Вазов), „певец на изящното и защитник на угнетените". След тази висока оценка авторът (по всяка вероятност самият К. Сагаев) заявява: „Законът не трябва да счита един човек като Яворова за престъпник, защото той не можеше да бъде такъв. Ний с горест посрещаме новината и вярваме, че няма българско сърце, което да не тъжи."

От чуждата литература напосоки са подбрани творби предимно от западноевропейски автори: Б. Бьорнсон (комедията му „Когато младото вино кипи“, в подлистник към 1, 2, 3—4, е преведена от немски от Константин и Олга Стаматови); О. Уайлд — „Съд“ (2) и К. Тетмайер — „Съд“ (2), в превод на Косине (вероятно пак О. Стаматова); Кн. Хамсун — „Пръстенът“ (3—4), прев. Т. Ц. Несръчно са предадени в проза и две поеми на Р. Тагор (1).

В научния отдел се обосновават две направления: популяризаторски публикации из областта на психологията и литературнокритически тълкувания на съвременни западноевропейски творци. Към първото се отнасят статиите „За създаване характера на децата“ (1) от Д. А. и „За паметта“ (2—4), без подпис. Второто е представено с компилативните статии на Олга К. Стаматова за Б. Бьорнсон (1) и за Х. Зудерман (2), както и на Т. Цаков за Фр. Ницше (3—4). В 1 е поместена преводна статия за Феликс Салтен — австрийски белетрист и драматург, когото К. Сагаев, според собствените му думи, лично познава от следването си във Виена. Единствената статия за автор от славянски произход с подпис О. К. Стаматова е озаглавена „Бьорнсон за Толстой“.

Рубриката „Хроника“ се поддържа редовно и предлага сведения за културния живот у нас и в чужбина. Съобщава се между другото за предстояща постановка на пиесата „Старият воин“ от Кирил Христов, „съвременен талантлив наш поет“ (1); за Нобеловата награда, присъдена на Р. Тагор (1), и др. На първа страница в 1 е поместено съобщение за смъртта на известния навремето поет Бойчо Липовски, загинал на фронта през юни 1913 г., и заедно с това спомен за него от А. Атанасов.

Дотук прегледът показва, че редакторът Константин Сагаев и неговата най-активна сътрудничка Олга К. Стаматова проявяват интерес най-вече към проблемите на театъра, с който е свързана по-нататък цялата обществена дейност на К. Сагаев. В 3—4 е обособена и специална рубрика, в която е дадено резюме с кратък коментар на драмата „Ивайло“ от Ив. Вазов и на „Хофманови разкази“.

През краткото си съществуване „Ученическа трибуна“ не оставя диря в българския културен живот от периода на войните, нито пък изпълнява предназначението си да бъде „пътеводител“ и трибуна на младите, които имат литературни интереси. Типично издание-еднодневка сред множеството аналогични издания от първите десетилетия на нашия век, вестникът представлява един кратък епизод от дейността на К. Сагаев.

Сабина Беляева

УЧЕНИЧЕСКИ ВЕСТНИК

Излиза седмично. Урежда ред. к-т. С., печ. Напред. 4°. Ц. 5 ст., год. аб. 2 лв. 1000 тир.

1	1—6	1 май — 12 окт. 1913
2	1	[1919]

2 излиза два пъти месечно.

1 (7) ред. Б. М. Данаилов.

Печата се и в печ. Ботев.

1, 4 излиза в две издания; от окт. 1913 до 1919 г. не излиза поради войните.

Целта на „Ученически вестник“ е пределно скромна от литературоведско гледище — „да защищава ученичеството, да изнася някои своеволия и несправедливости, вършени в училищата и да дава добър прочитен материал“. „Добрият прочитен материал“ обаче липсва. Вестникът се задоволява с това, да уведомява за конфликти между ученици и преподаватели и да ги тълкува тенденциозно в полза на учениците.

Без да са специално обособени, поддържат се следните рубрики: Художествена литература (родна и преводна); Ученически хумор; Училищна хроника, обозначена в някои броеве като „Наша поща“; Забавни ребуси; Занимателни сведения из областта на културата и науката.

Оригиналното художествено четиво е застъпено от няколко несъстоятелни ученически стихотворни опити, сред които „В чест на св. Кирил и Методий“ (1, 3). Гимназистът Димитър Христов Максимов го предлага в чест на празника на славянската азбука. В 1, 4 е отбелязана годишнината от смъртта на Хр. Ботев. На първа страница е поместен портретът на поета заедно със знаменитото четиристишие „Тоз, който падне...“ и стихотворението „Към брата си“.

Слабо са представени и чуждите литератури. Два разказа от А. П. Чехов — „За драмата“ (1, 1) и „Случка с един гимназист“ (1, 2), в превод на Х, са тематично обвързани с ученическото ежедневие. Поместени са също няколко несръчни ученически превода от руски език.

Известен материал с оглед на социалнопсихологическия климат във военновременния период биха представлявали някои сведения в хрониката. Съобщава се, че манифестациите на софийската учеща младеж по случай приключването на Балканската война са забранени, че през изминалата учебна година „занятията са съвсем нередовни. Изучаването на много предмети е изостанало по нямане на достатъчно учителски персонал“ (1, 1).

Прави впечатление и друго: патриотичният подем, документиран в броевете по случай деня на славянската писменост и годишнината от Ботевата гибел, постепенно бива изместен от националистически умонастроения. След съобщението за разрушаването на българската гимназия в Скопие от сръбски-

те войски (1, 1) е поместен маршът „Напред, юнаци“ (1, 3) по музика на Георги Атанасов и текст на Любомир Бобевски, известен с шовинистичните си изстъпления. Аналогичен е патосът на „Марш на доброволския отряд от 1885 година“, отново в съавторство на Г. Атанасов и Л. Бобевски. Подобни публикации, изглежда, целят в навечерието на Междусъюзническата война да възродят у младите читатели на вестника спомена за военния конфликт със Сърбия през миналия век и да активизират враждебното чувство към нашите западни съседи.

Наскоро след печалния за България изход на Междусъюзническата война „Ученически вестник“ спира. Единственият брой, последвал след втората национална катастрофа, бележи края на едно незначително издание, което е лишено както от сериозен замисъл, така и от талантливи сътрудници и поради това се превръща в проводник на официозната националистическа тенденция.

Сабина Беляева

ФАКЕЛ

Модерно седмично списание за литература и изкуство. С., печ. Ден. 4°. Ц. 10 ст., год. аб. 4 лв.

1 1—7 10 ноем. 1913 — 1 ян. 1914

7 подзагл. Модерно седмично списание на младите писатели, художници и артисти за литература и изкуство.

От 2. изд.-стоп. Д. Георгиев; от 5 ред.-стоп. Методи И. Кирчев.

Печата се и в печ. Чомонев.

Смела е идеята да се създаде едно чисто модернистично списание. Под редакцията на Методи И. Кирчев (брат на артиста Атанас И. Кирчев) „Факел" започва съществуването си с добър екип от млади сътрудници: Теодор Траянов, Емануил Попдимитров, Владимир Мусаков, Стефан Гендов, Дамян Калфов, Райко Алексиев, Людмил Вълчанов, Тихомир Павлов, Чудомир и др. Списанието прави опит да обедини около себе си „млади и обещаващи сили". Неговата естетическа линия е недвусмислена: „Факел" ще се списва в духа на *новото* и *съвременно* течение в литературата, избягвайки всичко шаблонно и овехтяло. *Модернизъм и художество в литературата.* Това ще бъде неговото ръководно начало..." (1).

Похвална е инициативата на редакцията да открива и насърчава нови таланти, откъдето и да са те, които по една или друга причина не са успели да си пробият път дотогава. Разбира се, става дума само за творби, съобразени с основната естетическа линия на списанието — модернизма.

„Факел" няма оформени рубрики. Не води полемика, не печата материали с обществено-политически характер. Изданието е богато илюстрирано, но още корицата му, украсена с разголено женско тяло, подсказва съмнителните художествени критерии на редактора. Безразборното публикуване на провинциални „поетически опити" с цел да се осигури по-широка обществена подкрепа и популярност на новото списание го компрометира и то спира след седмия си брой. Причината, с оглед съдържанието и характера на „Факел", е именно непопулярността му.

„Факел" е изключително богато на художествена литература — наша и чужда; театрални бележки от Вл. Мусаков и М. И. Кирчев; отзиви за изложби на М. Ш. (вероятно художникът Михаил Шойлев) и концерти от Т. (неразкр. сътрудник).

Поетическият отдел съдържа стихотворения от: Т. Траянов — „Над саркофага на пролетта" (3), препечатано от „Regina mortua"; Ем. Попдимитров — „Далек" (6); Драгоман Тишинов, Константин Стефанов, Анета Беровска, Любомир Владикин, Петър Керемидчиев (и с поемата „Бог-Демон", 3), Кирил Чолаков, Кацунов (художник), Д. Ан. Драганов, Мара (вероятно Мара Даска-

лова, сътрудник на изданието), Н. Килифарев, Кр. Чолаков и самия редактор М. И. Кирчев. Най-общо за тези произведения може да се каже, че са модернистични, но подражателни, слаби, с измъчени и нагласени рими, с фалшиви тонове и настроения. Дори Т. Траянов и Ем. Попдимитров не са представени тук с най-доброто от поезията си.

Преводните поетически творби са малко — баладата „Русалка“ (4) и стихотворението „Вакханска песен“ (7) на А. С. Пушкин, представени сравнително добре от Панайот Костов Чинков.

Българската белетристика е застъпена (с изключение на Вл. Мусаков) от произведения на популярни за времето си, но днес малко познати автори – Димитър Христодоров, Драгоман Тишинов, Георги Савчев, Стефан Гендов, П. Катен (Панайот Хранов), Камен Будевски. Владимир Мусаков помества лирическа проза — „Хризантема“ (1), „Една смърт“ (2), „Птичето“ (3). Вълнуващите интересни и добре написани творби са убедително доказателство за майсторството му в този труден и слабо застъпен жанр в българската литература.

Характерна особеност на поместените прозаически текстове е невъзможността да се определи чисто литературният им вид. Най-общо това са разкази с повече или по-малко елементи на лирическа проза, импресии, миниатюри и ескизи, дори стихотворения в проза. Авторите очевидно се колебаят между новото (стремежът към задълбочаване в психическия свят на човека) и традиционното (структурата на разказа, изискваща тема, сюжет, интрига и т. н.). И ако природата на поетическата творба сама по себе си дава възможност за високи художествени постижения на поетите модернисти, то писателите модернисти са по-затруднени, а оттам и скромните им изяви (особено на страниците на „Факел“).

Някак настрана от общия дух на белетристичните творби стои недопечатаният разказ на К. Будевски „Мумия“ (4—6) — реалистично произведение с тема от войните, издаващо перото на добър разказвач.

Чуждата модернистична проза е представена с творби на Ф. Маутнер, В. Фирсов и А. Сенделбах, небрежно преведени от Н. Драганов, Д. Драганов и Ив. Кйовлиев.

В малкото страници на списанието (които след петия му брой намаляват още) са вместени дори две драматически сценки от Вл. Бобошевски и от Пиер Луис (в превод на Ст. Миленков), с любовен сюжет, но много слаби и художествено неиздържани.

Предимно на тема любов, ревност, изневяра са и няколкото десетки афоризми, поместени в рубриката „Факелизми“ от Факелист (неизв. сътрудник). Трудно е да се определят като афоризми елементарните и сантиментални откровения на този наш доморасъл „философ“.

Публицистичният жанр е застъпен с няколко фейлетона на битови теми от Д. Т. Калфов, Факелист и Амелио (неразкр. псевд.). Учудващо е присъствието на подобни материали на страниците на списание, застъпник на „чистото“ изкуство. Необходимо е да се отбележи антимонархическата позиция на Факелист, който нарича Фердинанд „злополучного кесаря, който немалко остана да изгуби царството си“ („Шествието на „Факел“, 3).

Друго противоречие в естетическата последователност на списанието е критическата бележка на П. Ангелов „Войната и литературата“ (1). Авторът ѝ отбелязва литературното възраждане след войните (Балканската и Междусъюзническата), радва се, че модерните млади поети напускат своя „остров“ и се сливат с народа и изразява надежда за бъдеща тяхна „реална“, т. е. реалистична, поезия.

Реалистичният разказ на К. Будевски, наличието на публицистични материали, критическата бележка на П. Ангелов — това са все отклонения от позициите на „модернистичното“ изкуство, застъпвани от сп. „Факел“. В крайна сметка дали и самият редактор не е разбрал трудността да брани една естетика, популярна само в тесен кръг след края на Междусъюзническата война, когато други чувства вълнуват широките слоеве на българската интелигенция? Методи Кирчев не е ярка обединителна фигура, той не успява да направи трайно сътрудничеството на Т. Траянов, Ем. Попдимитров и Вл. Мусаков, не открива нови таланти, не привлича други талантливи наши модернисти. Художествената идея, която той предлага в списанието си, не успява да защити и поради ниските си художествени критерии. Ето защо не е чудно, че „Факел“ не оправдава очакванията и безславно спира. Литературноисторическата му стойност днес може да се мери с участието на някои от именитите ни млади творци по онова време, в чиито творчески биографии този факт не бива да се подминава.

Веселина Димитрова

БРЕЗДА

Месечно списание за литературни знания и изящен вкус. Ред. Д. Мишев и Ст. Чилингиров. С., печ. Гутенберг. 8°. Ц. 50 ст. Год. аб. 4 лв.

1 1—5 септ. 1914 — ян. 1915

„Брезда“ е издание с литературоведски и методически характер, предназначено, както се отбелязва в уводната редакционна статия „Към четците“ (1), „за ученици от горните класове на средните училища и за всички, които искат да работят върху своето литературно образование“. То съдържа критически етюди, статии и разбори на класически литературни произведения, написани от изтъкнати български, руски и западноевропейски литературоведи, придружени от библиографски бележки, оценки на разглежданите художествени творби и книгопис.

Редактори на „Брезда“ са Димитър Мишев — автор на неколкократно преиздаваната двутомна „Христоматия по изучаване словесността“ (1888—1889), написана заедно със Стефан Костов, и същевременно известен книжовен деец и педагог, редактор и на сп. „Свободно мнение“ (1913—1922), и Стилиян Чилингиров, писател и книжовен деец и библиограф. До края на съществуването на списанието редакцията не претърпява персонални промени.

Книжките излизат с обявената месечна периодичност, като номерацията на страниците е непрекъсната — общо 324 страници. Още на корицата на 1 е посочено, че книжките ще бъдат десет годишно, но от тях излизат само пет – от първата годишнина. На задната корица на 5 от януари 1915 г. е поместена следната редакционна бележка: „По липса на хартия в размер и формат, на каквато се печата сп. „Брезда“, пета книга закъсня. Книги 6 и 7 ще излязат заедно. Очаква се хартия.“ След това обаче списанието престава да излиза. Причини могат да се търсят и в тревожната обществена атмосфера на започналата Първа световна война, когато никак не е лесно издаването на едно литературно списание с характера на „Брезда“, и в недоброто финансово положение на редакторите. Основание за подобни предположения дава постоянното напомняне на задната корица на всяка книжка за по-скорошно издължаване на абонатите, както и обяснението, че отстъпките, които ще се правят на библиотеки, читалища, книжари и продавачи, ще варират между 15 и 25% от цената, в зависимост от финансовите възможности на списанието. То излиза на обикновена, възжълта хартия, малък формат, с три вида шрифт. Тиражът му не е отбелязан.

„Брезда“ се стреми да издигне равнището на литературното образование на учещите младежи и на българската общественост като цяло, като я запознава с най-добрите образци от родната и чуждата литература, с главните направления в съвременното за епохата литературознание и с културния живот у

нас. Редакторите подбират статии и литературни разбори от известни български и чужди учени, като дават превес на представителите на руската и френската литературна наука. Сред сътрудниците на „Брезда“ на първо място са самите редактори Д. Мишев и Ст. Чилингиров, които участват активно в списването му с голям брой авторски материали и преводи от руски и френски език. Двамата участват с по няколко материала в една и съща книжка, но подписани по различен начин — някъде с пълните си имена, някъде с инициали или псевдоними. Така например Д. Мишев се подписва с инициалите Д. М. и с псевдонима Д. Бранков, а Ст. Чилингиров — с псевдонимите Чил и С. Добрев и с инициалите С. С., С. Сп. и Сп. От българските учени сътрудници на „Брезда“ са проф. Беньо Цонев, проф. Александър Теодоров-Балан, проф. Васил Н. Златарски и Марко Д. Балабанов. Богат е преводният отдел, в който са представени със статии и литературни разбори изтъкнати руски и западноевропейски литературоведи и писатели като Иполит Тен, Георг Брандес, А. С. Пушкин, Д. Н. Овсянико-Куликовски, П. С. Кохан, а също и редица учени, чиито имена днес са позабравени — например френските литературоведи Емил Фаге, Леон Леврол, М. Рустан, Емил Дешанел, А. Жанроа, А. Пюеш, Макс Ежер, немският учен Х. Л. Кьостер и руският литературен историк А. К. Бороздин. Преводите са издържани на добро професионално равнище.

Съдържанието на „Брезда“ показва, че редакторите се стремят да се придържат към обявената в уводната статия насока и да поднасят на читателите си жанрово разнообразие и богати в информационно и художествено отношение материали. В списанието се наблюдава равновесие по обем между оригиналните и преводните публикации. То поддържа следните рубрики: 1) уводни редакционни статии; 2) статии по общолитературни и методически въпроси; 3) литературни разбори на класически произведения; 4) „Книгопис“; 5) „Справни бележки върху разглежданите произведения и автори“; 6) „Оценки и впечатления“; 7) „Театър“ („Театрална хроника“); 8) „Културни вести“. В някои от книжките не фигурират всички раздели.

Всяка книжка се открива с уводна статия от български автор, в която се изясняват благородните намерения на редакторите и на другите „ревнители“ на художествената българска реч да работят упорито за литературното и културното издигане на нашата общественост въпреки съществуващите обективни трудности. Тези статии са написани остро, публицистично и целят да раздвижат духовете на българската интелигенция, да я приобщят към усилията на новооснованото списание.

Публикуването на челно място в 1 уводна редакционна статия „Към четците“ има полемичен характер и силен публицистичен нерв. Тя определя целите и задачите на новото списание, чертае амбициозна програма за разширяване и задълбочаване на литературните интереси и познания на българската младеж. В нея личи тревогата на редакторите от състоянието на литературното образование в България. Списанието се задължава да публикува на достъпен език подробни анализи, оценки и етюди за класически литературни произведения, както и методични напътствия по стилистика и словесност и указания в главните жанрови области. Целта на „Брезда“ е да подкрепи усилията на преподавателите по литература, които според редакторите не са оценени по достойнство. Изтъква се, че задълбоченото познаване на литературата изисква богата критическа книжнина, която да анализира изучаваните в училищата класически произведения и да създава у младежта интерес към художествената литература, верен естетически усет и способност за историческо и художествено мислене. Списанието няма за цел да замени преподавателя, а да бъде „един вид помощник на ревностния педагог“.

Свързани с уводната редакционна статия са двете остро полемични статии на Ст. Чилингиров „Поплак от слабо литературно образование“ (1) и „Нашата книжовна действителност“ (5). В първата авторът изтъква, че българското училище не дава необходимата литературна култура на подрастващото поколение. Той смята, че трябва „литературата, като учебен предмет, да се постави така, че да спомага за възпитание на характера, за развитие на чувствата и за усъвършенстване на вкуса“. Според него българската младеж няма висока езикова и литературна култура, не е научена на самостоятелно художествено мислене. Положението според него би се подобрило донякъде с набавянето на подходяща литературнокритическа книжнина, както и със съдействието на българската общественост, към каквото призовава „Брезда“.

Във втората статия Ст. Чилингиров разглежда в полемичен дух състоянието на българската литература по време на войните. За него литературата е най-пълната проява на съзнаващия себе си общочовешки дух. И Чилингиров с горчивина пише, че докато в миналото на книгата в България се е гледало с грижа и любов, то понастоящем се проявява невежество и отчуждение от литературата, липсват оригинални по дух книги, българският писател е материално онеправдан, културата на обществото е ниска, рядкост са богатите лични библиотеки. Книгата „не вирее“ в България, защото, смята авторът, „литература има там, дето има общество, проникнато от любов към националните литературни успехи“. Като отбелязва, че от общо над 1000 издания годишно през периода 1911—1913 г. само около 20 на година са пълноценни художествени и научни книги, Стилиян Чилингиров се бои, че предстои „атрофия на националния ум“ и бие тревога за духовно свестяване.

В същия дух е и статията на проф. Беньо Цонев „Нужда от гладило на нашата книжовна реч“ (2). Възхищавайки се от енергията на редакторите, Б. Цонев смята, че през тези трудни години „Брезда“ запълва една голяма празнина в българския периодичен печат, защото отговаря на необходимостта от повишаване на литературната култура на българина. Той поставя въпроса за изработване на чист и хубав стил и езиков вкус. Двете неща според него са взаимно свързани. Отдавна е назрял и въпросът за основни правописни реформи, тъй като правописът е много остарял и спъва развитието на българския език. Б. Цонев призовава „Брезда“ да разгледа и този въпрос, за да има ценна заслуга и за българската книга и да бъде не само „брезда“ за посев на литературното семе, но и *гладило* (курс. Б. Ц.) на книжовния ни език, от каквото има голяма нужда. След статията е поместена редакционна бележка, в която се отбелязва навременността на поставения от Б. Цонев въпрос. Редакцията смята, че той трябва да напише трактат върху българския правопис, който се нуждае от сериозни реформи. Тя желае да печата за в бъдеще списанието с опростен правопис, но в този обем не може да отдели място и за статии по правописни въпроси.

В този дух са и статиите на проф. Ал. Теодоров-Балан „Що е „Брезда“?“ (3) и „Образуване и производство“ (4). В първата той дава ласкава оценка на списанието и на редакторите Димитър Мишев и Стилиян Чилингиров. Във втората статия Ал. Теодоров-Балан се възмущава от лошите литературни преводи у нас, които изискват нови преработки, дава примери за образуване на нови думи и техни производни в българския език, като говори за словообразуване и словотворчество.

В списанието са поместени няколко статии по общолитературни и методически въпроси от български и чужди учени. Това са три материала върху Българското възраждане: статиите на Димитър Мишев — „Отец Паисий в Въз-

раждането“ (2), на Марко Д. Балабанов — „Гаврил Кръстевич — писател и историк“ (3), на проф. Васил Н. Златарски — „Марин С. Дринов“ (4), както и научното съобщение на Чил (Ст. Чилингиров) „Още един Шекспир“ (2).

Научнопопулярната статия на Д. Мишев е глава от по-голям непечатан труд, написан през 1906 г. и озаглавен „Гърко-българската културна борба“, който според редакционна бележка е преведен на френски език и предназначен за чужденци. В нея се посочват някои основни особености на Българското възраждане, изтъква се закъснялото развитие на България, където духовната свобода поражда и политическата, и делото на Паисий Хилендарски се свързва по значение с делото на Юрий М. Венелин.

Кратката статия на М. Д. Балабанов е откъс от последната му книга „Гаврил Кръстевич (народен деец, книжовник, съдия, управител)“, излязла в София през 1914 г. Авторът разглежда книжовното дело на Г. Кръстевич, като анализира подробно т. I от книгата му „История българска“ (1869), в която е развита тезата за хунския произход на българите. М. Балабанов дава висока оценка на труда на Г. Кръстевич, но изказва съмнения относно верността на тази теория. Статията е документална. Съдържа и бележки на М. Балабанов, подкрепящи твърденията му с различни чужди извори.

В кратката статия на проф. В. Н. Златарски се прави характеристика на научната и обществената дейност на проф. Марин Дринов и се дава високоположителна оценка на делото му. Отбелязва се, че Дринов изучава българската история в тясна връзка с филологията и етнографията, като става родоначалник на нова школа в българската историография, подчертава се неговата научна обективност и правдивост. В. Н. Златарски изтъква заслугите му за българската наука и култура.

Любопитно е съобщението на Ст. Чилингиров „Още един Шекспир“, в което се разглежда новата версия на „Шекспировия въпрос“, издигната от белгийския депутат и професор по литература С. Дамблон, че автор на Шекспировите творби е всъщност Роджър Манес, петият граф Рьотленд (1576—1612), който е принадлежал към кръга на граф Есекс и се е движил в двора на кралица Елизабет I и крал Якоб I.

В преводния раздел на „Брезда“ редакторите са подбрали материали от руски учени и творци като А. К. Бороздин, П. С. Кохан, А. С. Пушкин, и от западноевропейски литературоведи като И. Тен, Г. Брандес, Х. Л. Кьостер, М. Рустан. Тези статии показват стремежа им да разширят кръга на преведените автори и да запознаят читателите с основни литературни въпроси.

Статията на А. К. Бороздин „Романтизмът“ (1), предадена в сполучливия превод на С. Добрев (Ст. Чилингиров), изследва романтизма откъм неговите две страни, изяснени още от Белински: 1) като известно поетично настроение; 2) като историческо явление, характерно най-вече за първата половина на XIX в.

Кратката статия на А. С. Пушкин „Баратински“ (4), написана през 1831 г., е интересна с отношението си към творческата съдба на руския поет Е. А. Баратински (1800—1844). Преводът на Ст. Чилингиров е добър и е подписан с псевдонима му Чил.

В статията на П. С. Кохан „А. И. Куприн“ (5) се характеризира творчеството на руския писател — критически реалист. С отпечатването ѝ редакцията отбелязва 25-годишната му писателска дейност. Преводът е на А. Желязков.

Публикувани са и две статии на известния френски литературен историк и критик И. Тен — „Хамлет“ (2) и „Метод на литературната история“ (3—4), взети от големия му труд „История на английската литература“ — първата е

откъс от т. II на книгата, а втората представлява обширният увод към нея. Преводите, направени от френски език съответно от Христо Ц. Борина и Асен Младенов, са на добро професионално равнище.

Другата статия на И. Тен — „Метод на литературната история“ (3—4) — с бележки на преводача под линия, засяга общометодологически въпроси. В нея Тен развива теорията, че литературното произведение не е игра на въображението, а копие на заобикалящите писателя нрави и веществен израз на някакво духовно състояние.

Статията на Гьорг Брандес „За литературната критика“ (3), преведена сполучливо от френски от Александър Дзивгов, е свързана със статията на И. Тен. Тя е една от лекциите, изнесени от Брандес на френски език в Петроград и Москва няколко години по-рано. В нея Брандес разисква проблеми на литературната интерпретация като доразвива идеите на Сент Бьов.

„Брезда“ отделя място и на фолклорни проблеми, като помества статията на немския учен Х. Л. Кьостер „Народни приказки“, представляваща глава от книгата му „История на новата немска литература“. Преводът е дело на С. П. (неразкр. иниц.). Статията е обзорна, разглежда произхода и характеристиката на приказките, различните теории за тяхното създаване, странстването, сходството, движението и промените на приказните мотиви. Кьостер привежда миграционната теория на Теодор Бенфай за произхода на европейските приказки от индийските, разглежда фантастиката и отражението на първобитните възгледи на народите в тях.

Статията на френския професор, доктор по литература М. Рустан „Повествование“ (1) е литературно-методическа. Преводът е на Д. Бранков (Д. Мишев), с доста добавки в текста на преводача. М. Рустан разглежда античното обучение по граматика и риторика, изяснява разделянето и степенуването на тези предмети. Той отбелязва, че повествованието е първото от упражненията в т. нар. „съчинение“. Разсъжденията му са насочени към практическата работа на учителя по художествена словесност.

В „Брезда“ са публикувани и няколко литературни анализа на класически произведения, направени от известни руски и френски учени: Д. Н. Овсянико-Куликовски, Емил Фаге, Леон Леврол, Емил Дешанел, А. Жанроа, А. Пюеш, Макс Ежер, с което редакторите подпомагат работата на учениците върху литературната класика.

От руския литературен историк и езиковед-санскритолог Д. Н. Овсянико-Куликовски са поместени статиите „Моцарт и Салиери“ (2) и „Печорин“ (5). В първата, преведена от Ст. Чилингиров на добро равнище, се прави литературен разбор на „малката драма“ на Пушкин „Моцарт и Салиери“ — сюжет, история на замисъла, образи. В другата статия, дадена в сполучливия превод на Христо Герчев, се анализира образът на Печорин от „Герой на нашето време“ на Лермонтов. Тя е част от петтомната „История на руската литература през XIX в.“ на Овсянико-Куликовски (1908—1911). В нея се прави характеристика на Печорин като тип на „излишния човек“ в Русия през XIX в., очертават се междутекстови връзки (с Пушкиновия Онегин) и се прави синхронен анализ (с други Лермонтови герои), подчертават се и автобиографичните черти, които Лермонтов е вложил.

Статиите, разглеждащи произведения на античната гръцка и римска литература, са написани от френски учени и са преведени от Д. Мишев и Александър Д. Мишев от френски език. По същество те са литературни разбори: „Омир (Прощавка на Хектор и Андромаха в „Илиада“)“ от Е. Фаге (1), „Едип цар“ от Софокъл (430 г. пр. Р. Хр.)“ от Л. Леврол (1), „Аристофан (Общ пог-

лед“ от Е. Дешанел (2), „Ювенал“ от А. Жанроа и А. Пюеш (3), всички преведени от Д. Мишев, и голямата статия на М. Ежер „Героична епопея“, публикувана в две книжки (4—5) — „Илиада“ (4) и „Одисея“ (5), предадена в превод на Ал. Д. Мишев. В преводите често има добавки и бележки на преводачите, специално отбелязани от тях, не винаги е посочен източникът на превода, а за авторите се дават съвсем кратки данни. Наблюдават се различия между обявените на корицата заглавия и заглавията на самите разбори — в съдържанието те са дадени по-подробно и насочващо. Разборите разглеждат литературните произведения в достъпна за учениците, но не опростена форма.

Статията на френския академик Е. Фаге „Омир (Прощавка на Хектор и Андромаха в „Илиада“)“ е преведена от парижкото списание „Au Senil de la Vie“ („При извора на живота“, 1910, кн. 1), редактирано от Фаге и други учени.

Статията на френския професор по литература Леон Леврол „Едип цар“ от Софокъл (430 г. пр. Р. Хр.)“ е преведена от книгата на Леврол „Гръцки, латински и френски автори“ (Париж, 1911).

Статията на Емил Дешанел „Аристофан (Общ поглед)“ е преведена от книгата му „Етюди върху Аристофан“. Годината, градът на издаване и издателството не са отбелязани. Не се дават и никакви данни за автора.

Статията „Ювенал“ на А. Жанроа, професор по литература в Тулузкия университет, и А. Пюеш, професор по литература в Парижкия университет, е преведена от книгата им „История на латинската литература“. Година, град и издателство не се посочват. В текста преводачът Д. Мишев е добавил резюмета на съдържанието на Ювеналовите сатири.

Статията на преподавателя по старогръцка литература в лицея „Анри IV“ и доктор по литература на Парижкия университет Макс Ежер „Героична епопея“ е придружена от редакционна бележка, в която се пояснява, че преводачът Александър Д. Мишев, загинал при Люлебургас на 17.X.1912 г., е направил превода си от френски език по петнадесетото издание на книгата на Ежер „История на гръцката литература“, излязла през 1912 г. в ново, поправено и допълнено, осемнадесето издание. Преводачът е възнамерявал да поправи превода си по него, но смъртта му е попречила. Преводът е поправен и допълнен от други лица по новото издание (имената им не се посочват).

„Брезда“ отделя място и за театрални въпроси, но разделът не се поддържа постоянно — застъпен е под заглавията „Театър“ (2) и „Театрална хроника“ (3) с два материала на Ст. Чилингиров и показва интереса на редакторите към драматичното изкуство и тревогата им от състоянието му в България. Тези материали са нещо средно между рецензии (отзиви за театралния живот в София през октомври и ноември 1914 г.) и кратки полемични статии, в които се разглеждат проблемите на драматургичното изкуство у нас, репертоарът на Народния театър, актьорската игра, културното равнище на публиката и т. н. В първия от тях Ст. Чилингиров критикува остро първото поставяне на Шекспировата трагедия „Хамлет“ на българска сцена — в Народния театър в София през октомври 1914 г.: слаба актьорска игра (дори на Сава Огнянов в ролята на Хамлет), съкратен текст, направен по анонимен превод в проза от немски език, липса на обяснителна придружаваща лекция за Шекспировото творчество, неприлично държание на публиката, липса на сценична илюзия. Това е повод за Ст. Чилингиров да изкаже по-общи възгледи за театъра: „Театърът ... не бива да изхожда от интересите на публиката, ако иска да запази най-главното си отличие от кинематографа и наистина да държи в ръцете си художественото възпитание на обществото.“

Другият материал на Ст. Чилингиров отразява състоянието на Народния театър през ноември 1914 г. Авторът критикува софийската публика, която отива на театър за развлечение, а не за „възвишена естетическа наслада". Това води театъра до угаждане на нейния вкус, до налагане на претрупан, но некачествен по същество репертоар, до лоша актьорска игра и изтощаване на актьорските сили. Изкуството се превръща в занаят, а театърът — в обикновена работилница, докато всъщност „той е храм, в който имат място само свещенослужители", развълнувано пише Ст. Чилингиров.

Във всички книжки на списанието има рецензентски раздел, озаглавен „Книгопис", в който се дават отзиви за излезли през месеца нови книги и списания. По обем той е скромен в сравнение със статиите и разборите и има информативен характер. Книгописът се води от редакторите Д. Мишев и Ст. Чилингиров (1), подписани съответно с инициалите Д. М. и С. Сп., само от Ст. Чилингиров (2, 3, 4), подписан С. Сп. (2, 3) и Сп. (4), и от А. Златанов и Ст. Чилингиров (5), подписан С. Сп. В него се отбелязва излизането на книги като „История славяноболгарская" от П. Хилендарски, издадена през 1914 г. от Йордан Иванов, която според рецензента Ст. Чилингиров представлява „евангелие на българската самосвяст" и трябва да се притежава от всеки български дом (1), и т. VIII от изданието на Константин Величков „Български писатели", под редакцията на Иван Вазов (1914), рецензирана от Д. Мишев (1). В 2 е отбелязано излизането на книгата на Марко Д. Балабанов „Гаврил Кръстевич (народен деец, книжовник, съдия, управител)", С., 1914. Рецензентът Ст. Чилингиров се възхищава от енергията на почти 80-годишния автор и с укор пише, че няма кой да му организира юбилей. В 5 се рецензира и книгата на Никола Начов „Други добавки и справки към „Български книгопис за сто години", отпечатък от сборника на БАН, кн. III. Ст. Чилингиров изтъква, че Н. Начов допълва и поправя книгописа на проф. Ал. Теодоров-Балан, обхващащ периода от сто години (1806—1906), но остават още книги, които не са описани и трябва да се издирят.

В раздела „Книгопис" са отбелязани и две списания. Посочва се излизането на кн. VIII на „Списание на БАН. Клон историко-филологичен и философско-обществени", С., 1914, без коментар (1). В 4 се прави оценка на сп. „Картинна галерия за деца и юноши", г. IX, 1914, кн. 1—3, с редактор Г. Палашев. Според Ст. Чилингиров с богатото си съдържание и доброто си художествено оформление списанието има водещо значение за развитието на детския периодичен печат по време на войните — в сравнение с него другите детски издания са наречени „недоносчета".

В раздела „Книгопис" се разглеждат и оценяват и преводни книги. Така, без да поддържа специален раздел за преводната литература, „Брезда" косвено поставя въпроса за подбора и качеството на преводите у нас през второто десетилетие на XX в. В 2 се критикуват много остро изданията № 1, 2 и 3 на „Нова всемирна библиотека", излезли в книгоиздателството на Иван Лесичков в Шумен през 1914 г. Ст. Чилингиров посочва слабостите на преводите на „Прикованият Прометей" от Есхил, преведен от руски от П. Желев, на „Сид" от Пиер Корней, преведен от руски от К. Чолаков и Н. Стойчев, и на „Ифигения в Таврида" от Еврипид, преведена от френски пак от П. Желев. Преводите през трети език-посредник са били нещо обичайно. В 3 се рецензира книгата на Л. Н. Толстой „Пътят на живота", излязла в книгоиздателство „Живот" на Георги С. Шопов, преведена от С. Т. Ничев. Ст. Чилингиров отбелязва, че тя е необходима, защото извисява и облагородява човека. Той дава още лаконична, но ласкава характеристика за превода на Страшимир Кринчев на комедия-

та „Сватбата на Фигаро“ от Бомарше (4), направен от френски и излязъл в поредицата „Нова библиотека“ под № 36—38. Ст. Чилингиров характеризира накратко делото на Бомарше, смята превода на Стр. Кринчев за приносен и го препоръчва на читателите. А. Златанов рецензира превода на комедията на Молиер „Учени жени“ (5), направен от френски от Васил Карагьозов и излязъл през 1915 г. в книгоиздателство „Живот“, София. Преводът на Карагьозов е буквално унищожен от рецензента и определен като пълен провал. За добър преводач е посочен проф. Ал. Балабанов и същевременно е разкритикувана липсата на планомерност в българското книгоиздаване и залавянето на случайни хора с трудното изкуство на превода. Така разделът „Книгопис“ дава ценна информация за литературните нрави на епохата и предоставя както обикновени библиографски данни, така и разгърнати рецензии за излезлите книги и списания.

Останалите три раздела имат спомагателен характер и са без подпис. Може да се допусне авторство на редакторите Д. Мишев и Ст. Чилингиров — факт, характерен за списания с ограничен кръг сътрудници и краткотраен живот, каквото е „Брезда“.

Разделът „Справни бележки върху разглежданите произведения и автори“, който фигурира във всички книжки, представлява библиографски бележки към статиите в отделните книжки.

В раздела „Оценки и впечатления“, застъпен в три книжки, се дават мнения на писатели и учени за класически автори и произведения. Привеждат се положителните мнения на Шатобриан за Омировата и Расиновата героиня Андромаха, на Алфред Кроазе, доцент по литература в Парижкия университет и на Морис Кроазе, преподавател в „Колеж дьо Франс“, Париж, за „Едип цар“ на Софокъл (1), ласкавите оценки на Платон, Квинтилиан и Плутарх за Аристофан (2), на Боало за Ювенал и Тацит (3). Тези справочни бележки имат за цел да улеснят изучаването на учебния материал и да разширят литературния кръгозор на учениците.

Последният раздел „Културни вести“, застъпен в четири книжки (2, 3, 4 и 5), дава разнообразна информация за културните събития през месеца в България и чужбина, както и редица новини от Българската академия на науките.

В краткотрайното си съществуване и при ограничения кръг от сътрудници, с които разполага, сп. „Брезда“ не е могло да окаже решаващо въздействие върху литературния живот в страната по време, когато историческата обстановка съвсем не предразполага към спокойна литературна работа. Списанието не успява да се вмести в културния живот и да изпълни докрай предначертаната си амбициозна програма поради обективни причини. Но поставените от редакторите Д. Мишев и Ст. Чилингиров широки просветителско-методически, литературни и културни задачи, както и упоритият им стремеж да ги изпълнят въпреки неблагоприятните обстоятелства, свидетелстват за горещото им желание да приобщят усилията си към дейността на нашата интелигенция за издигане на културното равнище на българина, за разширяване на неговия духовен кръгозор с най-добрите постижения на родната и чуждата литература. С цялото си съдържание, с полемичния патос, който надхвърля необходимото за едно литературно-методическо издание, „Брезда“ ратува за „европеизиране“, за равнение по най-високите художествени образци и дава скромния си принос за общата картина на литературния живот по време на войните.

Ралица Маркова

ЗВЕНО

Месечно литературно списание. Ред. Д. Подвързачов. С., печ. С. М. Стайков. 8°. Год. аб. 8 лв.

1 1 — 5 ян. — май 1914

Кн. 4—5 погрешно означена 2—3.

Първото съобщение за появата на „Звено“ намираме във в. „Слово“, № 42, 26 февр. 1914: „Излиза от печат първа книжка на месечното литературно списание „Звено“, в което участват г. г. Д. Дебелянов, Г. Райчев, К. Константинов, Н. Лилиев, Л. Стоянов, Ив. Радославов и др. Под печат 2 и 3 книжка, в която ще бъдат поместени разкази от Елин Пелин (?), Йордан Йовков и др.“

Раждането на „Звено“ има своята предистория. През 1914 г. редактор на хумористичното сп. „Смях“ става Ненчо Илиев — Сириус. Димитър Подвързачов престава да сътрудничи там, а заедно с него се отдръпват от списанието и Лилиев, Дебелянов, Ясенов, Л. Стоянов, Ем. Попдимитров. Литературната страница, водена от Подвързачов, която придава специфичен облик на изданието, вече не съществува. Кръжецът, който се оформя около Бащата, все по-остро чувства нуждата от свое списание. Още през април 1913 г. Подвързачов съобщава на Лилиев, че тази тяхна отдавна лелеяна мечта е на път да се осъществи. Изглежда обаче, че Лилиев не се е отнесъл с особен ентусиазъм към възторжените проекти на своите „братя во Аполоне“, защото в едно писмо от месец май същата година Никола Янев с неприкрито огорчение му пише:

„Аз бях много удивен от студенината, с която ти посрещна идеята за списание. Не можах да разбера как е възможно това за теб. Аз съм във възторг! Ние ще имаме едно списание, на което ще се отдадем целите. И ако можем да направим нещо, ще го направим именно тук. Групировката е най-чистата, каквато може да се създаде у нас.“

Отдолу Димитър Подвързачов е добавил: „Ние скитаме, мечтаем за бъдещото списание, когато ни се мечтае... и пием ракия, уви, не когато ни се пие, а когато имаме някой грош.“[1]

Кръстник на сп. „Звено“ е К. Константинов, а редактор, разбира се, Д. Подвързачов. Не само поради неоспоримия си авторитет пред другите. Имало е у тоя човек непреодолима привлекателна сила, „особен шарм“, както казва К. Константинов. Обаянието на неговата личност — а той наистина е бил личност с характер — нещо значително по-рядко от таланта — идва от необикновената му житейска и литературна култура, от чистата му и хубава душа на бохем и мъдрец, която немилостиво е раздавала богатствата си.

Подвързачов застава начело на сп. „Звено“ не за да удовлетвори някакви свои болезнени писателски амбиции, каквито никога не е имал. Той създава

[1] НБКМ, БИА, ф. 719, а.е. 343, л. 15.

списанието, за да даде възможност на по-младите си събратя по перо свободно да разгърнат своите таланти, защото е бил убеден, че те идват в литературата ни с нови и различни идеи, и че могат да кажат своя дума. Не се е излъгал.

В едно писмо до Лилиев Подвързачов ясно и открито говори за намеренията си: „Нашата цяла група не е органически свързана в едно литературно направление. (Ако и да зная това отдавна, се пак мене ме хваща леко хумористично настроение, като съм принуден с толкова важност да говоря за тези неща.) Утешение и надежда бе за мен само обстоятелството, че сме хора почти от едно поколение (т. е. говоря за вас, младите) и че сме достатъчно близки на сантиментални основи. Така повярвахме, че можем да се сгрупираме около „Звено". Ала разправиите около този въпрос вече създадоха една малка нервност и нови принципиални, почти непримирими различия, които успяхме по неволя, защото другояче рискуваме с цялата работа, да загладим с едно решение: не редакционен комитет, както първоначално гледахме, а единствен абсолютен редактор — моята персона, — комуто всички почти, може би наистина недостатъчно заслужено, дават необходимата доза от доверие."[2]

Принуден съм да продължа документалния епистоларен роман, за да стане ясно защо в основата на „почти непримиримите различия" са лидерските амбиции на Радославов. Ив. Радославов е недоволен, че в списанието са поканени Владимир Василев и Божан Ангелов. „По-нататък той мисли — пише Подвързачов в едно писмо до Лилиев, — че едно младо поколение автори като вас (ти, Димчо, Людмил, Ясенов) трябва да скъса с досегашните си връзки и да иде под егидата на личност като него, който единствен ви разбира и цени (той тъй смята поне)... По всички тези причини — и още, които не мога да си спомня сега, — той се отказва от „Звено" почти безвъзвратно, след като аз му заявих, разбира се, че правата, които иска да има в отношенията си с редакцията — съвсем изключителни права, — никой редактор на света няма да му ги даде."[3]

„Ябълката на раздора" е и единствената Радославова статия в „Звено" — „Малък повод за големи въпроси" (1). „Малкият повод" е книгата „Схлупени стрехи" от Михаил Кремен, а „големите въпроси" са въпросите на символистичната естетика. Авторът откровено застава против реализма в изкуството въобще, против „жалките, осакатени в душата си герои на делничността", противопоставяйки им „светостта на самотата", „бляновете и сънищата на нашата душа". Радославов е донякъде прав, като заявява, че реализмът се е „изродил в социологизуване и хроникьорство". Димитър Подвързачов сигурно не без вътрешна борба със себе си е допуснал тази статия в списанието. Повърхностно ще бъде да приемем, че конфликтът възниква на лична основа. Тук става въпрос за две естетически системи — реализма и символизма, които, макар и да враждуват понякога, всъщност са две страни, два етапа от една и съща художествена култура. Подвързачов се опитва не да ги противопоставя, а напротив — *да ги примири.*

Спорът с Радославов за пътищата, по които трябва да се развива нашата литература, продължава и в една писана от Подвързачов редакционна бележка с програмен характер, която не е намерила място в списанието: „Като открива страниците си предимно за младите поколения писатели — пише Подвързачов, — „Звено" не смее да претендира, че издига знамена на нови школи.

---

[2] Константинов, Г. Едно необикновено приятелство. С., 1967, 158—159.
[3] Пак там, с. 159.

То ще се стреми да очиства пътя на новите таланти, без да обезценява онова хубаво, което ратниците преди тях са дали.“[4]

Като стана дума за липсата на статия с програмен характер, нека отбележим, че списанието не поддържа и редовни рубрики. По-важно е да се подчертае, че Подвързачов се е противопоставял на Радославов не от наранено авторско или редакторско самочувствие. Никога, към никого от своите пишещи братя той не е заемал позата на непогрешим литературен наставник. Тя му е толкова благородно чужда, че когато съществуването на „Звено“ е поставено под съмнение, той откровено признава пред Лилиев: „Лично аз — то е явно! — съм най-малко заинтересован от тази работа, всичко беше за вас.“

Безпрецедентен факт във все още ненаписаната история на българската литературна периодика е, че редакторът на „Звено“ не е публикувал в нито една от излезлите книжки свое художествено произведение. Авторското му участие в списанието се изчерпва с една-единствена, подписана с инициали рецензия за комедията „Мъжемразка“ от Ст. Л. Костов, към която пак ще се върна.

Не много след „Малък повод за големи въпроси“ Радославов публикува статията „Ново списание — стари завети“[5], в която окончателно скъсва със „Звено“, обвинявайки го, че нямало „съзнание за смисъла на своето съществуване“, че е „едно списание почти излишно“, без идеи, без кръгозор. Критикът язвително подмята, че то било „случайно сборниче“ за случайна публика, а не изразява „идеите и художествено естетическите схващания на оная група писатели, които са наредени около него“. И добавя, че проявявало „немощ в големите въпроси на литературата и изкуството“.

На тези нападки К. Константинов доста раздразнено отговаря в голямата си статия „Около „Звено“[6]. Съвсем в традициите на литературния ни бит той нарича Радославов „самозван знаменосец на символизма у нас“, оспорвайки, че това е единственото литературно течение, което има право на живот. Константинов отбелязва, че за сътрудниците на „Звено“ преди всичко е талантът, а не школата, „скромната амбиция да донесат нещо към отечествената си култура“. Те не се декларират: реалисти, натуралисти, символисти или футуристи. „То е работа на други — заключава Константинов — да лепят етикети по бутилките. Хубавото вино ще се познае и без етикет.“

Ако внимателно проследим съдържанието на „Звено“, ще се натъкнем на осезателно противоречие между преобладаващите художествени тенденции в него. Лириката в списанието, с изключение може би на стиховете на Ем. Попдимитров и Д. Бояджиев, е изцяло в духа на символизма. Прозата има съвсем друг характер и, най-общо казано, не се отклонява от тогавашната битово-реалистична традиция. Само Георги Райчев тук вече се опитва да разказва по експресионистичен маниер.

Защо „Звено“ успя да просъществува само няколко месеца, като от излезлите пет книжки две са двойни? Кошмарът на войната, липсата на парични средства, разправиите с печатари и издатели — всичко това е само външната страна на нещата. Основната причина за смъртта на „Звено“ още в младенческа възраст са противоречията в естетическите позиции на творците, които е трябвало да му дадат лице и да го отстояват. Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Т. Траянов, Гео Милев, Л. Стоянов, Хр. Ясенов гравитират около символизма още преди да влязат в списанието. Когато започват сътрудничеството си там, тех-

[4] Пак там, с. 161.

[5] Радославов, Ив. Ново списание — стари завети. — Воля, № 463—464, 13—14 авг. 1914.

[6] Константинов, К. Около „Звено“. — Воля, № 468—470, 21—23 авг. 1914.

ният творчески профил е почти оформен. А Г. Райчев, К. Константинов, Н. Янев, К. Кнауер и особено Д. Подвързачов до тях изглеждат заклети традиционалисти, консерватори. Човек деликатен и отстъпчив, в желанието си да направи от „Звено" свободна трибуна за изява на младите, Подвързачов ги е оставил да действат горе-долу така, както орелът, ракът и щуката в известната басня. Това е лишило списанието от строго очертан собствен профил, правейки го еклектично, но с подчертано модернистични тенденции. По-късно в „Път през годините" К. Константинов ще каже, че „Звено" е „преход между два периода в българската литература, както времето, в което се появи то, е преход между две епохи. След бурните и трагични моменти, с които завърши мирният идиличен къс от живота на нацията, след изчезването на поколението около „Мисъл", времето на „Звено" и самото списание са несъмнено връзката между две епохи..."

Кн. 1 на „Звено" се открива с една от класическите творби на българския символизъм — „Легенда за разблудната царкиня" от Д. Дебелянов, датирана 1912 г. По-нататък следват христоматийно известните Дебелянови стихове от цикъла „Под сурдинка" (4—5) — „Като безумна закана...", „Изминал пътя през лъките...", „Назад, през сънища стъмени...", „Живях в заключени простори...". Лилиев е представен на страниците на „Звено" със стихотворенията „Девственик", „Пред прага", „Даниел", „Умора" (1), „откъслеците" от поемата „Война" и стихотворенията „Към родината" (2—3), „Тълпите", „Увещание", „Заветен сън" (4—5).

Теодор Траянов, който според Радославов не е получил в „Звено" подобаващо място, участва в списанието с две творби — „Хорът на нощните сенки" и „Солвейг" (4—5). В бележка под линия е уточнено, че тези стихотворения Траянов е имал намерение да помести в „Химни и балади", но по технически причини не го е сторил.

Людмил Стоянов печата четири стихотворения — „Портрет", „Върби", „Песен", „Проклинам" (1). Те са изцяло в канона на традиционно изисканата символистична реч. Само „Върби" се отличава с един по-особен предметно-пластичен нюансизъм, който не е красиво съчинен, а е наистина преживян и изстрадан.

Крайбрежните върби изпращат своя ден.
И гасне заникът; безименни, безплътни,
полазват сенките на вечер странно пищна.
Скръбта е призрачна, желанията — смътни.

Дотук нищо ново освен познатата резигнация, изпълнена със светла печал. Ала когато Л. Стоянов казва: „ний плачем над води, надежди непознали, / и дирим отговор от нямата Вселена..." — това не са само отблясъци от изповеден лиризъм. Другите Людмил-Стоянови стихотворения в „Звено" — „Пенелопа", „Моята смърт", „Вечерен час" (2—3), са обвити в познатия романтичен воал.

По-скоро романтични отколкото символистични са „Вятър", „Март", „Лятна нощ", „Май" (4—5) от Ем. Попдимитров. Тези светли и прости албумно пейзажни стихове нямат екзотиката на най-хубавите му творби с имена на жени. Романтично целомъдрени са и кротките посмъртно публикувани меланхолични поетически видения на Димитър Бояджиев в „Писмо" (2—3). Помните началото му „Все така съм тъжен, Люсиен..." Има и още едно негово стихотворение без заглавие: „С дълбока нежност..." (2—3).

Сред минорната тоналност на „морната“ символистична лирика в „Звено“, някак странно прозвучават вакхическите тонове в „Пират“ (1) от Иван Бояджиев.

Поглед пълен със съблазън
и по устните нектар —
моят път е отбелязан
като път на скитник-цар.

Иван Бояджиев е един от сътрудниците на „Българан“, бъларановското опиянение от живота той пренася и в „Звено“. Това стихотворение, в което минава през света „свободен като птица“, „вечно млад“ и „на победна колесница“, е единствената му изява в списанието.

От Ясеновата поезия, която щедро побира почти целия реквизит на символизма, тук намираме две стихотворения — „Лебедова песен“ и „Завет“ (2—3). Тук над традиционната символика все пак доминира жизнерадостната самовлюбеност. По-късно Ясенов ще тръгне по други пътища, ще усвои някои от клишетата на лявата поезия, „отблагодарявайки се“ на Подвързачов с едно недостойно стихотворение за „Хамлет, принц от Подуене...“ Не исках да си го спомня сега, но то още стои и ще стои в Ясеновите „Избрани произведения“.

Белетристиката в „Звено“ няма никакви амбиции за модернизъм. Тя не напуска лоното на традиционната повествователна традиция. Разказите на Добри Немиров, Йордан Йовков, Константин Константинов са изградени върху познати схеми. „Нощем“ (1) от К. Константинов е историята на четирима мъже, които в една лятна нощ се връщат всеки по своему към първата обич и това ги сближава, всичко друго им изглежда дребно, мимолетно, чуждо. Една семейна мелодрама разказва на много страници Георги Райчев в „Заник слънце“ (1). Семейните разправии неочаквано преминават в безкрайни отегчителни разсъждения на тема „изкуството въобще“. Разказът му „Аглаида“ (4—5) може да бъде представен с един характерен откъс от предълтия монолог на героя:

„Как интересно е, забавно и интересно, да разтвориш книгата на собствения си живот, и захапал цигара, да четеш лист по лист всички сиви, еднообразни и незначителни наглед дни, които еднотонно са се нанизали един след други. Ти ги знаеш, ти помниш с какво нетърпение и досада си изпращал всеки от тях, впил поглед напред, и все пак сега, когато си мислиш за тях, сърцето ти се топи от умиление, защото от тия сиви и еднообразни дни е изтъкан оня малък и величав в същото време подвиг, който се зове твой собствен живот.“

Така размишлява Георги-Райчевият герой, докато старателно, ала със самочувствието на добър рисувач, зографисва фирми. Дочитайки неговите пообъркани размисли за краткостта на живота, без малко щях да пропусна „Страници от една недовършена повест. Пролог.“ (4—5) от К. Константинов. Но и да бях го изпуснал тоя пролог не е голяма беда; той е тъй бледо описателен, че с нищо не издава поне наченките на оня елегантен, изискан вкус, който характеризира психологическата му проза между двете войни.

Не мога да си обясня как е попаднал в „Звено“ сълзливо-сантименталният разказ „Господарят“ (2—3) от Добри Немиров. Може би това е просто един приятелски жест на Подвързачов. Нищо особено няма и в разказа на Никола Янев „Магдалина“ (2—3), освен това, че е посветен на художника Георги Машев. Героинята непрекъснато повтаря: „Ах, колко е тъжно да се живее!“ Нещо трескаво, болезнено има в тоя разказ.

В „Годеникът“ (4—5) от Димитър Шишманов фабулата е проста: ранен войник лежи в болницата, мисли за годеницата си и за живота на село като се върне. Войната присъства косвено чрез мъките и болките му. В писмо до близките той пише: „... на село е оран, а аз и тъй ще умра“. В този ред е казано всичко, което Шишманов се е опитал да изрази на няколко страници.

Прозата в „Звено“ едва ли ще се запомни, ако не са творбите на Йордан Йовков. Още в кн. 1 е поместен знаменитият му очерк „Те победиха“ (с подп. Й. Й.). Той е химн за българския селянин — „тоя сюблимен герой в боя и в мирния труд“. Този, както е означено, „фейлетон“ събира в себе си цялото Йовково житейско и творческо верую. Същото може да се каже и за очерка „На старата граница“ (2—3), над който лежи сянката на мъчителна горест за изгубената след 1913 г. Южна Добруджа. По-традиционен характер има Йовковият разказ „Тъга“ (2—3). Бившият селски учител Андрей не може да свикне с големия град. Хората тук му се струват „студени, егоистични, насмешливи“; в градския бит вижда само равнодушие и сурова грубост. Високите здания със заключени врати го смазват, той се чувства изгубен сред хорската суетня. Бляновете и сънищата на неговата душа са свързани не с космическата „тържествено-звездна нощ“, както патетично изискваше Ив. Радославов, а с родните широки полета, безкрайните пътища, които са сега като чудни видения. Рано е още за онова преодоляване на реализма и в прозата, за което ратуваше Иван Радославов.

В разрез с реалната художествена практика литературната критика в „Звено“ е изцяло изпреварващо на страната на модернизма. Негова вдъхновена апология е статията на Н. Лилиев „За шестима великани“ (2—3), посветена на П. Верлен, Бодлер, Маларме, Метерлинк, Верхарн, А. Самен. С изящно информативен стил, без да разкрива някакви оригинални възгледи за символизма, Лилиев въвежда читателите си в света на френските символисти, като изтъква преди всичко тяхната индивидуалност. Когато говори за Самен, че той носи в себе си „крехка, нежна, слаба, мистична и впечатлителна“ душа, Лилиев неволно, съвсем неволно, е издал нещо от собствения си деликатен духовен профил.

Лилиев съзнателно се пази от нетърпящата възражения категоричност на Ив. Радославов в статията му „Малък повод за големи въпроси“ (1), за която вече стана дума в началото. „Игнорирайки същността на художественото творчество, източниците на което са дълбоките бездни на безсмъртната и многолика душа, — пише Радославов — реализмът създаде една естетика, която няма нищо общо с творчеството изобщо. И като взима погрешно в основата си становище, развива идеи, логически произтичащи от него, но тъкмо затуй също така погрешни.“

Ив. Радославов смята реализма за една „преживелица“, несъвършена форма за „израз на модерната творческа личност“. И заключава: „Мирът на въображението и фантазията, като рая за грешника е затворен за реалистичния писател.“ Пак ще се върна за малко към цитираната вече статия-отговор на К. Константинов във в. „Воля“. Там той основателно напомня на Радославов нещо много важно: българският литератор е патриархален, той се люшка между небето и земята, чувства еднакво Уайлд и Бодлер, но и „смутната молба на своята черноземна родина за въплъщение“.

„Малък повод за големи въпроси“ се смята за един от манифестите на българския символизъм. Но тъкмо еклектичният характер на „Звено“ показва, че същият този български символизъм, който погрешно отъждествявахме с

декадентството, макар че подражава на разни „изми", непрекъснато е разколебаван от, общо взето, трезвия реализъм в българската литературна действителност. К. Константинов дори смяташе, че у нас символизмът си остана „повърхностно" явление, без дълбоки корени, а ориентацията на „Звено" е все пак „по линията на реализма". Въпреки че списанието редовно информира читателите си не само за естетиката на символизма, но и за екмеизма, футуризма, кубизма, експресионизма в кратки литературни бележки, правени обикновено по френското литературно списание „Mercur de Franc". Спомнете си как Боян Пенев искрено съжаляваше, че на нашите писатели им липсвал усетът към болезненото, ирационалното. Мнозина преди него и след него ще повтарят, че нашата литература е болна от своето здраве.

Такъв е и патосът на манифестната статия на Гео Милев „Модерната поезия" (4—5). Тя има претенциите да огласи една нова естетика: „Живото безсмъртие, до което днес се издига модерната душа — пише Г. Милев — чрез своето сливане и единение с безсмъртния Космос, — то именно създава и една нова естетика, новите закони на която гласят: не отразявай живота на своята съвременност, живота около себе си, не отразявай „живота", защото ти ще умреш заедно с него; но отразявай в поезията си живота, чувствата и мисълта на вечността — за да бъдеш *вечен* (к. а., Г. М.). Бъди вечност, Всемир и безсмъртие."

Много страници са изписани за тази програмна статия в сериозни монографични изследвания — от Стоян Илиев[7] до най-новата, струва ми се, книга на Едвин Сугарев „Българският експресионизъм" (1988). Няма да се впускам в коментари на Гео-Милевия авангардизъм и неговите принципи за модерното изкуство. Ще отбележа, че в порива му към вечност се таят бляновете на младите поети около „Звено" да надхвърлят доморасли критерии за художественост и най-после реално да впишат и българската литература върху картата на европейската култура.

Безапелационно строг е Д. Дебелянов в отзива си за Вазовата стихосбирка „Под гърма на победите" (2—3). За Дебелянов Вазовият език е вече „стар и слаб за нашето време". Той му отрича дори „елементарна музикалност" и продължава: „Фигурите са бедни, защото са вети, а някои от тях с грубостта си биха уязвили вкуса дори на четец със средна култура. От цитатите, посвещенията и бележките, които придружават много от стихотворенията, лъха старомодност и наивност." Дебелянов иронизира стария поет, че вместо да разкрие „предвечните тайни" на живота, направил от книгата си „стихотворен бележник на политик".

Въпреки цялата си безапелационност към Вазовата поезия, поетите около „Звено" отричат не толкова Вазов, колкото вазовщината в тогавашната ни литература, безбройните му епигони. Все пак те признават, че някога той им е бил учител.

В нередовно поддържаната рубрика „Из списанията" (2—3) Д. Дебелянов (с подп. Д. Д.) прави критичен обзор на сп. „Българска сбирка", г. XX, кн. 3 и 4 и на сп. „Съвременна мисъл", г. IV, кн. 2 и 3. Иронизирайки крайния пуризъм на Балан в „Българска сбирка", Дебелянов отбелязва, че „речта на самия ревнител на хубавата реч е мудна и замотана", от „преголям усет за правилност и чистота в нея е прегазена гиздавината и живостта ѝ". Не е отминат и „грапавият и недотаслен стих" на Ст. Михайловски. По страниците на „Съвременна мисъл" му правят впечатление спомените на Йордан Маринополски за Пенчо

[7] И л и е в, Ст. Пътищата на българските символисти. С., 1981.

Славейков и статията „Българските писатели и държавата“ от същия автор. Като се позовава на не особено сполучливия пример на Маринополски с Алеко и Ботев, Д. Дебелянов дава за домашно упражнение на следващите поколения български критици една щекотлива, дълго време избягвана тема: „... Ботев и Алеко са вече далече надживени и не могат да служат за образци на ония, които идат. Не искаме да затъмним светлата памет за тях. Но докато тяхното време ги е издигало високо, защото са били преди всичко борци за свобода, от която то се е нуждаело, днес писателят у нас има особено място и борбата „за правда и свобода“ е пренесена на друг терен.“

Става дума, разбира се, за терена на идеите, за терена на духа. Голямата болка не само на Дебелянов и неговите братя от кръга „Звено“, а и преди това на кръга „Мисъл“ е, че върху картата на големите идеи и култури нас ни няма. Светът спокойно може и без нас. Дори Ботев и Алеко си остават непрочетени в европейски мащаб, затворени „за домашно ползване“, извън културната памет на Европа и на света. Спирам дотук защото иначе бляновете и сънищата на поетите около „Звено“ неочаквано ме водят до новелата „Трагедията на малките народи“ от един съвременен автор. Няма да кажа кой е, открийте си го сами...

Нека се върнем отново към критическия отдел на „Звено“. В споменатата рубрика „Из списанията“ (4—5) К. Константинов, разлиствайки пак „Българска сбирка“, г. XX, кн. 5, отново се надсмива над „богоровските изобретения“ на Балан, но добавя и един ред за „упражненията“ на Евгения Марс. Сп. „Съвременна мисъл“ според Константинов „никога не се е отличавало с изискан литературен материал“. Специално внимание обръща там на стиховете от войната, в които имало много възклицания, но малко поезия. По-добри думи намира Константинов за сп. „Демократически преглед“ и стиховете на Мара Белчева. Тук спират вниманието му още разказът „Старият прокурор“ от Г. П. Стаматов и експресионистичната художествена критика на Сирак Скитник.

К. Константинов е отправил критическите си иронии и към „Книга за любимата“ от Ив. Ст. Андрейчин (3—4). В нея той вижда само съкрушителна пустота, безполезно трудолюбие, родило „плоски афоризми“ и „невъзможни стихове“. На автора му липсвало „и най-елементарното чувство към стихосложението“. Съвсем друга интонация има Константиновата поменна статия „Димитър Бояджиев“ (2—3):

„Какъв беше този странен човек — пита се К. Константинов, — който стоя тъй малко при нас и си отиде тъй загадъчно? Какво носеше той със себе си и какво наследие ни остави? Аз си спомням неговия тънък изящен профил, далечния пронизителен поглед, — и мисля, че той бе един аристократ чужденец, угнетяван от грубостта на нашите сърца, понесъл мълчаливо бремето на някаква вековна тъга...“

К. Константинов сътрудничи доста активно в критическия отдел на „Звено“ (обикновено с инициалите К. К.). Негови са и унищожителните отзиви за „Огнището угасва“ (2—3) от Никола Атанасов и „По пътя на живота“ (2—3) от Иван Арнаудов. Немощ, посредственост, пусти и монотонни фрази, сливащи се в някаква безформена маса — така би могло да се резюмира Константиновата оценка за двете творби, неубегнали от острия му критически език. Той не е пожалил даже кротката лирика на Никола Ракитин, виждайки в поемата му „Беглец“ (1) „невъзможни по структура, по тон и по римуване стихове, кои-то не са поезия, а разказ“. Константинов иска от тоя „скромен поет със спокойна полска душа“ „повечко художествен усет и малко по-строга себепреценка“.

Подвързачовият отзив за „Мъжемразка“ от Ст. Л. Костов (2—3) вече споменахме по друг повод в началото. Театралните пристрастия на Бащата го карат да забележи как партерът останал равнодушен към „картонените събития на сцената“. „Нито един жив човек, нито един истински жест“ — отсича той, добавяйки, че пиесата е само „сносен фарс“ и с нея театърът изневерява на високата си мисия.

Театралната критика в „Звено“ не е отминала и „Ивайло“ от Ив. Вазов. Рецензентът Д. К. (2—3) признава успеха на пиесата пред публиката, но по негово мнение „психологическата анализа е слаба“, въпреки че Вазов „успява да събуди националното чувство“. Театралната бележка на Л. Стоянов (1) за „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ е безапелационна: тук Яворов е изпуснал Орфеевата арфа от ръцете си, копира драмата на А. Стриндберг „Бащата“, пиесата гъмжи от „наивност на понятията и блудкавост на парадоксите“.

Завидно критическо самочувствие демонстрира Л. Стоянов и в един кратък отзив (4—5) за книгата „Пътят на живота“ от Л. Н. Толстой. Заслужава да се спрем малко повече на него, защото той надхвърля тясно рецензентските си задачи. Л. Стоянов отбелязва, че „трагедията на Толстоя е може би най-дълбоката човешка трагедия, която модерният свят познава“, и че пророкът от Ясна поляна знае да говори на всяко сърце поотделно. Но той подчертава малко снизходително, че Толстой е събрал в своя капитален труд „отломки от различни религии“ и смята, че българският дух още не е готов да възприеме откровенията на божественото слово, да се жертва, да страда и да умре за една велика истина.

Според Л. Стоянов българският дух е езически, той носи в себе си „първобитно варварство“, не познава „мистическия екстаз на молитвата“. За „езичеството“ Л. Стоянов е прав, но мисля, че той подценява българския дух, щом и в позабравените работи на Илия Иванов—Черен, Никола Янев (2—3) открива един повтарящ се акорд: „любов и страдание“. „Българският дух — пише Л. Стоянов — влиза почти девствен в кръговъртежа на модерния живот, затова книгата на Толстоя не ще бъде друго, освен глас в пустиня.“

Така е, духът ни не е претоварен от познание, но през вековете и до днес той се е изразходвал повече в съпротива, отколкото в творчество.

Изобразителното изкуство присъства съвсем бегло по страниците на „Звено“ само в телеграмно кратките „Впечатления от художествени изложби“ (4—5) от З. Костов. Това са непретенциозни бележки за живописта на Никола Петров, Константин Щъркелов, Иван Лазаров. Малко повече внимание е отделено на символизма в живописта и на Борис Денев и Цено Тодоров, които „възвърнаха рисунката“.

Стихотворните преводи в „Звено“ са сравнително малко, но почти всички са дело на Николай Лилиев и Гео Милев, което вече само по себе си говори за тяхното качество. Двамата превеждат главно френските символисти, различни творби от един и същ автор. Поради това ще представя преводите им не започвайки с превежданите творби, а с преводачите. Н. Лилиев превежда (2—3) „Лунен блясък“ от П. Верлен, „Въздишка“ от Ст. Маларме, „Танц със златните сандали“ от А. Самен, „Една вечер“ от Е. Верхарн, „Кръг от мъка“ от М. Метерлинк.

Гео Милев превежда (4—5) стихотворенията „Осамотен“ от Фр. Ницше, „Нещастният“ от Ж. дьо Нервал, „Врагът“ и „Съзерцание“ от Ш. Бодлер, „Луната бяла...“, „Есенна песен“, „Печал“, „Сантиментален разговор“, „Тишина“

от П. Верлен, „Една тълпа любовници прекрасни...“ от Ж. Мореас, „Вечер“ от А. Самен, „Есенен час“ от Е. Верхарн, „Три песни“ от М. Метерлинк, „Индианска песен над люлката“ и „Последен блян“ от Р. Демел, „Песен на път“ от Х. Хофманстал, „Амфори“ от Анри де Рение.

Естествено е преводите в „Звено“ да са изключително поетически. Единственият прозаичен превод е „Мисълта в изкуството“ (4—5, прев. Л. П. Брезов) от Огюст Роден. Това всъщност е глава от книгата на Роден „За изкуството“, в която той излага своето художническо кредо, принципите на пластичното изкуство.

Въпреки краткото си съществуване „Звено“ остави забележима диря в културния ни живот, защото наистина беше звено между две литературни поколения. Въпреки че Лилиев не е Димчо Дебелянов, Подвързачов не може да бъде като Йовков, Ясенов не прилича на Гео Милев, всички тях ги обединяваше фанатичната им привързаност към изкуството на словото. Много скоро всеки от тях тръгва по свои пътища. Гео Милев и Ясенов ще се включат в орбитата на лявата поезия, Лилиев и Траянов ще останат при символизма, Йовков и Георги Райчев ще прибавят нови черти към българската повествователна традиция. „Звено“ по своему продължи онези плодотворни тенденции в литературата ни, които се опитваше да наложи кръгът „Мисъл“.

Когато през 1920 г. започва да излиза сп. „Златорог“ на Владимир Василев, повечето от онези творци, които израснаха около „Звено“, преминават в новото списание, а Н. Лилиев е и един от съредакторите му. „Звено“ отдавна вече не съществува. Подвързачов все по-рядко пише лирика, отдаден на „алчната паст“ на вестникарството. Но въпреки всичко минаването на неговите приятели в „Златорог“ сигурно дълбоко го е огорчило. Бащата изведнъж се е усетил самотен без своите деца. Със самоирония, която не крие тъгата му, той ще каже пред Георги Константинов:

„Какво беше моето! Една каручка с дръглив кон. Качили се бяха на стърчишката Николай, Гюро, Йордан... Напъва се, тегли едвам дръгливото конче, а пътят безкраен, губи се в далечината... Но профуча по едно време край каручката златната колесница на Владо Василев, скочиха тримата приятели от стърчишката, метнаха се в колесницата и се изгубиха...

Видях само праха след колесницата...“

Така завършва повестта за кръга „Звено“.

Вихрен Чернокожев

ЛЕТОПИС НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

София, Държ. печ., 8°. Ц. 1 лв. 550—600 тир.

1	за 1911	1914
2	за 1912—1913	1915
3	за 1914	1916
4	за 1915—1917	1919
5	за 1918—1920	1922
6	за 1921—1922	1924
7	за 1923—1924	1926
8	за 1924—1925	1926
9	за 1925—1926	1927
10	за 1926—1927	1929
11	за 1927—1928	1929
12	за 1928—1929	1931
13	за 1929—1930	1931
14	за 1930—1931	1934
15	за 1931—1932	1934
16	за 1932—1933	1935
17	за 1933—1934	1935
18	за 1934—1935	1936
19	за 1935—1936	1940
20	за 1936—1937	1940
21	за 1937—1938	1941
22	за 1938—1939	1942
23	за 1939—1940	1943

Продължава да излиза.

Продължение на Летопис на Българското книжовно дружество.

От 23 загл. Летопис на Българската академия на науките и изкуствата.

Печата се в печ.: Придворна печ., С. М. Стайков и П. Глушков.

От изданието може да се получи пълна представа за цялостната дейност на БАН. То е продължение на Летопис на Българското книжовно дружество, което съгласно закон, приет от XV обикновено народно събрание и утвърден с устав № 4 от 27 януари 1912 година, вече не съществува. Неговите функции поема БАН като „самостоятелно и независимо научно учреждение“ (чл. 1), чиято цел е „да развива и разпространява науките и изкуствата, особено с оглед към българските земи, българския език и българската книжнина“ (чл. 2). В първите три годишнини на Летописа е поместен Уставът на БАН. В чл. 30 от него се казва: „Академията печати своите научни и книжовни работи в следните постоянни издания: 1) Летопис на Академията, в който се обнародват за

изтеклата година изводи от протоколите на заседанията на Управителния съвет и на клоновете, а тъй също и на събранията на Академията. В него се печатат още: изложенията на секретаря и на ковчежника, съобщенията и поменици, четени в събранията на Академията. Освен това в Летописа се публикуват и други вести за личния състав и списанията, получени в библиотеката на Академията."

На общо годишно събрание на Академията от 25 юни 1939 г. (22) се поставя въпросът за преустройството на нов четвърти клон за изящна литература и изкуство в БАН. Следващата година се приема нов устав на БАН, според който БАН се състои от историко-филологически, философско-обществен, природо-математически клонове и клон за изящна литература и изкуство. Съответно изданието се преименува в Летопис на Българската академия на науките и изкуствата (23).

Всяка годишнина на Летописа съдържа следните отдели: Личен състав на БАН за съответната година, Протокол на общото годишно събрание, на отчета на председателя, секретаря и касиера, предложения за нови членове, извънредни събрания на Академията, Поменик на БАН, Доклади и речи по тържествени случаи, Списък на книгите, вестниците и списанията, получени в библиотеката на БАН.

По страниците на Летописа може да се проследи дейността на БАН, която като научна институция е откликвала на ярките прояви в обществено-политическия и културния живот на страната ни в периода от 1911 до 1949 г. Протоколите очертават не само научните постижения на БАН, но показват влиянието на обществено-политическата и икономическата ситуация в България върху науката и изкуствата. Достатъчно е да се посочат само няколко извадки от отчетите, изнесени на общи годишни събрания. В 5 например се изтъква: „Издаването на нови трудове в бъдеще за известно време ще бъде още по-мъчно, отколкото е било досега. На първо място, при сегашната изолираност на България много мъчно ще бъде да се достави скоро хартия за академичните издания." На второ място се посочва поскъпването на печатарската работа. По-късно, на 16 юни 1929 г. (12), председателят на БАН Любомир Милетич заявява: „За жалост трябва и сега да призная мъчнотиите, с които досега Академията се бори, за да излезе от периода на своето основно организуване, та всецяло да се отдаде на по-висшите си задачи, не са надвити — напротив те се усилват." Причината за това е настъпилата стопанска криза, която потиска живота на страната, а също и липсата на „необходимия морален контакт между представителите на висшите научни кръгове с представителите на държавата". След две години (14) се отбелязва, че финансовото положение на Академията доста се е влошило, тъй като помощта от държавата е намалена. В следващите годишнини често се среща следната оценка: „Поради стесненото финансово положение на Академията и през изтеклата година нейната дейност не е могла да се развие в по-широки размери, отколкото миналата година". Това са явно и причините Летописът за изтеклата година да излиза с три-четири години по-късно.

Ако трябва да се търси някакъв принос на Летописа за развитието на българската литература, то трябва да се отбележи, че някои от поместените в него материали носят белезите на биобиблиографски и критически очерци и статии. Става дума преди всичко за материалите, отпечатани в Поменик на БАН, посветени на живота и дейността на изтъкнати наши учени, писатели и общественици, както и на отделни сказки и кратки бележки за новоприетите членове на Академията.

Интерес представляват разменните писма между БАН и Константин Иречек (4). БАН изпраща писмо до видния чешки учен с молбата „да се съгласи да издаде на разноски на Академията едно ново издание на „История на българския народ". В отговора си К. Иречек изтъква своята готовност да приеме поканата на БАН, но тъй като са настъпили промени в гледището на историческата наука — посочва той — е нужна нова обработка на труда: „Но за завършването на този план трябва свободно и мирно време, сгодно за пътувания, да не говорим за добро здраве. Нинешните военни години не са добри за книжовни предприятия... Когато ще се върне пак всеобщий мир, по-лесно ще бъде да наченем и с всичко спокойствие новото издание на българската история." Това писмо е ценно като факт, разкриващ отношението на К. Иречек към войната и нейното влияние върху културата и науката на един народ.

В „Поменик на БАН" са поместени много очерци и статии за живота и дейността на учени от всички клонове на науката. С оглед предназначението на настоящата студия е целесъобразно да се разгледат материалите, посветени на писатели и филолози.

Васил Н. Златарски е автор на статия за Константин Иречек (4). На около страница авторът представя накратко живота на чешкия учен и изследовател. По-нататък прави подробен анализ на неговата научна дейност. Той пише, че животът на Иречек е „всъщност не сложен, а между това, изпълнен с безпримерно трудолюбие, неизчерпаема енергия и безподобна плодовитост, която едва ли ще намери равна на себе си по своята дълбочина, безпристрастие, обоснованост, а оттук и по своята авторитетност". В. Златарски изтъква, че в трудовете си за България Иречек дава истински научен образец и метод за изучаване на родната ни история и „чрез това огради, предпази нашите историографи от оня период на безполезни лутания и блуждания, каквито са преживели историографите на другите, особено на малките народи". В това авторът вижда най-голямата заслуга на Иречек за нашата историческа наука. Той се спира върху периода, когато Иречек е в нашата страна, защото „този период има за нас особено значение и важност". Статията е написана задълбочено, с добро познаване на живота и дейността на К. Иречек; вярно е оценен неговият принос за развитието на историята у нас, както и за подхранването на националното самочувствие на народа ни.

В следващата годишнина на Летописа прави впечатление очеркът на Стефан С. Бобчев за „един от най-трудолюбивите, трезвени и скромни български общественици и писатели" Кръстьо Ив. Мирски (5). Първата част от очерка разглежда биографични моменти от живота на Кр. Мирски. После авторът се спира върху книжовните статии, трудове и бележки на писателя. След краткия анализ Ст. С. Бобчев отбелязва, че при изследването на дейността на Кр. Мирски „не може преди всичко да не се забележи онази историческа необходимост, която наложи на българските дейци от последните години на турското владичество и от първите години на Освобождението да бъдат един вид енциклопедисти и в писанията си, и в занятията си". Очеркът няма претенции за подробно анализиране на дейността на Кр. Мирски, той носи преди всичко обзорен характер.

От същия автор в „Поменика" е поместена голяма статия, посветена на Марко Д. Балабанов (6) — „човекът, който повече от 50 години служи на България, на българския народ, на българската църква, който в своята личност отразяваше добрите качества на българина и който не се поколеба, въпреки своя скромен и тих характер, смело да издигне, когато потрябва, глас за защита на българското дело и да носи високо знамето на българските правдини и

свободи“. Статията разкрива значението на изтъкнатия деец на нашето Възраждане, журналист и публицист, участник в разрешаването на черковния въпрос, преводач на западноевропейски автори. В първата ѝ част Ст. С. Бобчев проследява дейността на М. Балабанов като главен редактор на сп. „Българско читалище“, което окачествява като „огнище за умствено сгряване, насърчаване и осветление на цяла България“. Във втората се спира на работата му като редактор на в. „Век“, когато Балабанов се проявява като пламенен и страстен публицист. Ст. С. Бобчев цитира началната статия на вестника, защото според него в нея е изказано „това „Верую“ за значението на печата, което е поддържал винаги М. Балабанов, „Верую“, което струва и днес да бъде препоръчано на всички, които боравят с перото в печатното поле“. В третата част авторът представя дейността на М. Балабанов като общественик, в четвъртата — участието му в обществено-политическия живот на страната ни след Освобождението. Статията завършва с обобщение за разностранната по своята същност дейност на М. Балабанов: обществена, книжовна, университетска, академична и с библиография за неговите трудове.

В „Поменика“ са поместени два анонимни очерка (6): за Иван Вазов, в който се дава висока оценка на народния поет, като се казва: „Той бе всецяло проникнат от духа на своя народ, от неговите традиции, от неговите надежди. Той беше трибун за своя народ, негов жрец, негов вдъхновител...“; и за д-р Кръстьо Кръстев, в който се разглеждат животът, литературната му дейност и значението му за сп. „Мисъл“.

Никола Бобчев е автор на статията за Стоян Михайловски (11), която има предимно оценъчен характер. Н. Бобчев пише: „Силата на Михайловски беше в сатирата, а именно в политико-обществената сатира, подадена главно в обикнатата от него форма на диалогичен очерк.“ Интересна е следващата оценка на автора за писателя: „Михайловски е първият наш поет с определен мироглед. Той е първият, когото вълнуват въпросите за смисъла на битието и за целта на живота — първият, когото занимават висшите проблеми на духа. Михайловски е първият спиритуалист в нашата литература. Той първи се опитва и да намери едно задоволително решение на задачата за човешките земни и свръхземни съдбини.“

Подробна е статията на Стефан Младенов за Беньо Цонев (10). Разделена на шест части, тя разкрива приноса на Б. Цонев за историята на българския език и диалектологията, за издирването и описването на български езикови паметници като Добрейшовото четвероевангелие и Врачанското евангелие, за българската литературна история и критика, за правописа на съвременния книжовен български език, за неговата чистота и благозвучие, разглеждат се също някои негови преводи и стихотворни опити.

Дело на Стоян Романски е монографичната студия за Любомир Милетич (20). Тя е разделена на четири глави: „Човекът“, „Ученият“, „Учител и общественик“ и подробно приложение на книжовните трудове на изтъкнатия наш учен. Студията се отличава с дълбочина на анализа и с висока култура на стила на изложението.

Наред с очерците за наши изтъкнати дейци, в „Поменика“ са отпечатани и очерци за видни западноевропейски и славянски учени. Така например Беньо Цонев пише за двама от своите учители в Лайпциг: за Ватрослав Ягич (7), чийто „живот представя знаменита епоха в развитието на славянската филология“ и за известния немски учен Август Лескин (4), който въвежда в науката нов принцип на изследване, т. нар. „аналогия“, с което става „важен стълб на младограматичната школа в Германия“. Никола Бобчев е автор на очерк за

„Нестора на френските слависти“ Луи Леже (7) — създател на славистиката във Франция и „благороден адвокат на славянските народи, а най-вече на онеправданата от съдбата България — пред Франция и пред западноевропейския свят изобщо“.

Михаил Арнаудов посвещава статия на видния славист и фолклорист Иржи Поливка (16), който е неразлъчно свързан с подема на сравнителното народоучно изследване в Европа от края на XIX и началото на XX в., както и с пробуждането на по-сериозни интереси към народното творчество у нас – след успешното начало на Драгоманов, Шишманов и Матов.

Стефан Младенов прави анализ на дейността на полския професор по славянска филология Александър Брюкнер (23).

Очерците, посветени на чужди учени, са обикновено по-кратки, имат обзорен и познавателен характер. Като цяло именно материалите в „Поменик на БАН“ дават литературноисторическия елемент в изданието. Кратки биографично-библиографски бележки могат да се прочетат за новите членове на Академията. Такива са на Никола Бобчев за Михаил Арнаудов (4), на Беньо Цонев за живописеца Антон Митов (4) и за Стефан Младенов (4), на Йордан Трифонов за Иван Мърквичка (4), на Иван Д. Шишманов за Боян Пенев (4), на Любомир Милетич за Стоян Романски (4), на Иван Пеев за Ст. Л. Костов (12), на Любомир Милетич за Андре Мезон (13) и редица други.

В Летописа могат да се прочетат интересни доклади за пътувания и международни прояви. Например докладът на В. Златарски и Й. Иванов за научната им обиколка в Русия през 1914 г. (3). По случай 100-годишнината от смъртта на св. Климент Охридски БАН решава да подготви специално издание. За целта двамата учени трябвало „да споходят по-главните книгохранилища със славянски ръкописи и да направят фотографски снимки или по-точно преписи от изворите за Климент“. Любопитно е и приложението на Петър Ников (11) към Доклада за Втория международен византоложки конгрес в Белград за Дубровнишкия архив, който „крие в себе си и значителни богатства за нашата история“. Тези „богатства“ авторът посочва в дадената от него библиография.

Явно е, че не бива да се търси някакъв специален принос на Летописа към нашата литература. Той е издание, което напълно отговаря на целите, формулирани в Устава на БАН. Естествено е, че не може да се очаква повече от него. Преди всичко Летописът хронологично и редовно протоколира дейността на Академията. Посочените материали, които имат отношение към литературата, са по-скоро със значение на научен документ, а това определя и литературноисторическата им стойност.

Емилия Стаматова

ОБНОВЛЕНИЕ

Политико-литературно седмично списание. Излиза всеки четвъртък. С., печ. Гутенберг. 4°. Ц. 20 ст., год. аб. 8 лв.

1 1—23 23 ян. — 26 юни 1914

От 4 подзагл. Седмично списание.

Веднага след края на Междусъюзническата война у нас освен сериозни литературни, обществени и културни издания се появяват и множество списания и вестници, чиято главна задача е да манипулират общественото мнение, да подготвят народа за нова кървава касапница, предчувствието за която витае в обществената атмосфера на Европа. Сред тази сива безлична продукция заема своето място и „политико-литературното“ списание „Обновление“.

Кн. 1 на „Обновление“ излиза на 23 ян., а последната — на 26 юни 1914 г. Ако се запознаем с цялото течение на изданието, не можем да не изтъкнем факта, че почти всички материали, публикувани в него, са неподписани. Изключение прави само репортажът на М. Ванков „Ботевият празник във Враца“ (21) и няколкото бележки и статии от майор Хр. С-й-в (Христо Сийков): „Какво правим и какво трябва да правим“ (10), „По наказанията на редниците“ (15), „По обновителната ни работа“ (17) и „По реформената ни работа“ (18).

И в най-разгорещените полемични схватки с в. „Нова балканска трибуна“, и дори когато в броя от 26 апр. 1914 г. на в. „Пряпорец“ се появява карикатура, която изобразява в едно твърде неделикатно положение редактора на сп. „Обновление“, анонимните сътрудници в списанието пишат със завидно спокойствие и самообладание, че те „не са стамболовисти, нито каквито и да е „исти“, но са хора, свободни от партизански страсти, които желаят обновлението на България“, без обаче да посочат конкретно какви в действителност са — „Отзиви“ (4). Явно тази анонимност не е нито случайна, нито самоцелна, а е съзнателно търсена от редакторите. Малобройната читателска аудитория на това непопулярно „политико-литературно“ списание трябва да види в тях „хора, свободни от партизански страсти“ и готови да отдадат всичките си сили за „обновата“ на нашето общество. Но грижливото прикриване на сътрудниците, тематиката на публикациите, както и начинът на тяхното разработване недвусмислено издават, че списанието е дело на професионални военни, които не могат да се примирят с крушението на националистичните идеали.

В програмната си статия, озаглавена „Нашата задача“ (1), редакторите открито заявяват: „Ще ратуваме ний за обновление във всички държавни и социални институции. Ще изтъкваме преимуществата и недъзите в тези институции и ще вливаме чрез колоните на списанието си необходимата енергия за насърчение и засилване на преимуществата. Същевременно ще действаме за премахването на държавните и социалните недъзи, като ще даваме обновле-

ията, които ще трябва да се култивират на техните места. Ний ще бъдем безпощадни към недъзите и ще анализираме модерните: държава, законодателство, международни отношения, армия, наука, религия, философия, училище, църква, партизанство, преса, за да разкриеме и разрушиме недъзите им и посееме на мястото им обновления за моралното, интелектуалното и материалното преуспяване на българския народ." Между другото „Нашата задача" се препечатва в почти всички книжки на списанието. Вероятно тази колкото амбициозна, толкова и абстрактна, и неосъществима програма ще да е предизвикала доста язвителни насмешки и нападки от страна на другите наши периодични издания и това принуждава редакцията на сп. „Обновление" постоянно да припомня за своите цели и задачи чрез препечатването на избраното от тях програмно клише.

В малкото на брой рубрики, които се откриват и поддържат в списанието, преобладават статиите с обществено-политически характер, философско-религиозните студии, статиите и бележките от рода на: „Единомислието в армията" (18), „По офицерското и войнишкото облекло" (10), „Военното училище и Военната академия" (7) и др., т. е. тук се намира всичко друго, но не и литература. Впрочем, и самите „обновители" като че ли усещат този свой пропуск и от кн. 4 променят претенциозното заглавие „политико-литературно списание" с по-незаангажиращото „седмично списание".

В рубриката „Външната политика на България" (2—8) подробно се анализират сложните отношения между България и съседните балкански страни, връзките ѝ с развитите западноевропейски държави и с Русия.

В първите книжки на „Обновление" (1—5) редовно се води рубриката „Въпроси и отговори". В нея се поставят въпроси, като: „Защо социалистите при четенето на тронното слово напуснаха парламентарната зала?", „Защо радикалите са приготвили предложение за амнистия на изменниците, убийците и предателите-войници?" (1), или пък „Защо румъните, при апашеството на армията им в България, ядяха орехите със зеленището, черупките и ядките изцяло?" (2). В тях и в предизвиканите полуграмотни отговори се оглежда ограниченият манталитет и ниската духовна култура на неизвестния им автор.

Най-редовно водената рубрика, която е застъпена във всички книжки на списанието, е „Отзиви".

Освен с някои от официозните издания, като в. „Пряпорец", в. „Камбана", в. „Нова балканска трибуна" и др., тук сътрудниците на „Обновление" полемизират с френския в. „Тан" (2, 12) и с румънския „Miccarea" (10). Особено ожесточени са техните схватки с „драскуните" около в. „Нова балканска трибуна" и в. „Камбана". В тези спорове обаче липсват аргументи и принципи, всички полемики се водят от позициите на засегнато редакторско самолюбие. В „Отзиви" се изказват и мнения — „По речта на Янко Сакъзов: Разорители и спасители" (5), „Посланието на Екзарха до българския народ" (1), за манифеста на Иван Вазов към българския народ и неговото участие в процеса срещу генерал Савов (9—10) и т. н. Следователно, имаме всички основания да кажем, че рубриката придава в значителна степен облика на сп. „Обновление" и се явява негова визитна картичка за историята на периодичния печат.

В последната книжка на списанието се появява още една рубрика — „Книжнина", в която е рецензирана новоизлязлата „Психология на българския народ" от Тодор Панов. Не е странно, че за своя опит в областта на народопсихологията техният униформен събрат получава крайно негативна оценка. Защото той е имал „неблагоразумието" да спомене сп. „Обновление" сред онези появили се „след катастрофата" списания, „чиито издатели са вълци в овчи

кожи, които искат да се възползват от мътното положение“ (23). Може би тази публикация не би заслужила нашето внимание, ако не бяха няколкото реда, които редакторите на списанието посвещават на Алеко Константинов и неговия „Бай Ганьо“. Според тях „авторът на „Бай Ганьо“ е използвал твърде зле хумора си“ и е унижил българския народ. „Защитавайки“ добродетелите на българина, те приписват на А. Константинов всички „грозни престъпления“ и отричат „духовната сила“, на която посвещава той своето творчество.

Макар останала извън фиксираните рубрики, документалистиката заема голямо място в колоните на сп. „Обновление“. Твърде обстойно и разточително е проследена например страшната и „величава“ „Одисея на 10-й конен полк в първата освободителна война“ (3—7, 9—12, 14—16). От същата военновременна фронтова хроника са взети и обнародваните в списанието документални очерци „Где са лаврите на българската кавалерия?“ (1), „Боят на румъните при гара Бойчиновци“ (2), „Кратко изложение действията на 34-й Троянски полк в последните войни с „турците и съюзниците“ (13), „Турските поражения — според мнението на един ранен турчин“ (20) и „Ранените при Чаталджа и посрещането им в Лозенград“ (21). Тези публикации са само документални свидетелства за отминалите събития.

Единственото претендиращо за оригиналност и художественост произведение, попаднало в сп. „Обновление“, е „идилията от войната“ „Лов на тюлени в Мраморното море“ (19). С много уговорки и резерви можем да приемем за „литература“ тази нескопосана в много отношения проза. Бедна и нестройна композиция, анемично изобразяване на героите, наивна еротично-приключенска сюжетна линия и декларативно-тенденциозен финал — всичко това определя „художествената“ цена на малката „идилия от войната“. Явно е, че нейният неизвестен автор се е стремял не към високите естетически образци, а е искал да покаже душевното благородство на българския войник, неговите морални добродетели.

В превод от френски език в „Обновление“ попадат и „Златните стихове на Питагор“ от Лизис (14). В бележката си под тях редакцията посочва френския им преводач — Фабр д'Оливет — и изданието („Schuré“), от което са заети.

С инцидентната поява на двете произведения приключва твърде скромният дял на художествената литература (оригинална и преводна) в списанието. Явно е, че тя не е особено желана и търсена от неговите редактори.

Политико-литературното списание „Обновление“ няма принос за литературната ни история. Неговото значение и мястото му в културния живот на нашето общество може да се определи само като факт, който допълва пъстрата и разнолика картина на литературната ни периодика през онези години.

Захари Василев

ОТЕЧЕСТВО

Полумесечно списание. С., печ. Военен журнал. 4°. Год. аб. 6 лв. 1500—2200 тир.

1	1—6	15 юли — дек. 1914
2	1—18	ян. — 26 дек. 1915
3	1—49	2 ян. — 30 дек. 1916
4	1—52	7 ян. — 30 дек. 1917
5	1—37	6 ян. — 13 окт. 1918

Излиза вместо *Войнишка сбирка* (1893—1914).

Продължава под името *Български воин* (1923—1934).

От 2, 7 излиза седмично.

Печата се в Придворна печ.

Сп. „Отечество“ се появява на българското издателско поле в средата на юли 1914 г. като специално литературно-художествено издание на Военното министерство. Годината 1914 е първата мирна година след една победна и една неуспешна за страната ни война — Балканската и Междусъюзническата; година, изпълнена с покруса от националния погром, но и с все по-открити обвинения срещу виновниците за него; със скръб по загиналите, но и с протест срещу всеки опит за нова военна авантюра.

В тази обществена атмосфера „нуждата“ от литературен официоз, който да притъпи и неутрализира антивоенните настроения особено сред интелигенцията ни, е явно неотложна. Още повече, че месец след излизането на кн. 1 на списанието започва войната, останала в историята на човечеството с името Първа световна. Въпреки обявения неутралитет, атмосферата в страната е неспокойна, заредена с основателна тревога от включването на България в нея. С цел да организира „здрав литературен фронт“ за подкрепа на новата война, в която страната действително се намесва една година по-късно (14.X.1915), към в. „Военни известия“[1] Военното министерство прибавя и сп. „Отечество“.

Какви мерки взема Министерството и даже самият Фердинанд, за да станат военните издания най-разпространените, за да отразяват официалната политика и за да играят първенствуваща роля в пропагандата на войната?

В редакцията на военните издания, в това число и на „Отечество“, се мобилизират известни писатели и журналисти. Но тя е подчинена на Главната квартира. Освен това, редакционният комитет, състоящ се от осем членове, включва само военни[2]. Редактор на „Военни известия“ и „Отечество“ е капитан Васил Юруков. Негов помощник е Александър Кипров. В редакцията вли-

[1] Подробно за в. „Военни известия“ вж. Ч е р н о к о ж е в, В. В. „Военни известия“. – В: Периодика и литература, т. 1. С., 1985, 656—678.

[2] ЦВА, ф. 1, оп. 1, а. е. 2, л. 59.

зат още Елин Пелин, Кирил Христов, Димитър Подвързачов, Йордан Йовков, Добри Немиров, Андрей Протич, Александър Божинов. На сътрудниците се плаща добър хонорар, какъвто рядко се получава в други издания — до 120 лв. на печатна кола и до 50 ст. на ред за стихове. В края на всяко едногодишно течение за най-добрите произведения, поместени в „Отечество“ (по едно от всеки литературен род), се дават премии от по 100 лв.[3]

Двете издания струват около 10 000 лв. месечно, като от тях 3000 се предвиждат за хонорари[4]. Вестникът се печата в тираж 15 000, а списанието — в 10 000. В края на войната тиражът на „Отечество“ е не по-малък от 25 000—30 000 броя[5]. Списанието е препоръчано от Министерството на вътрешните работи, Министерството на просвещението, Светия синод, Министерството на правосъдието и Министерството на благоустройството. Както се посочва в бележката на М. А. във „Военни известия“, „то се посреща навсякъде, числото на неговите абонати расте непрекъснато, то си пробива постепенно път във всички наши обществени слоеве“[6].

Средствата за военните издания не се набират случайно или само от абонамента, както е при повечето граждански издания. Един Височайши указ от 27.V.1915 г. свидетелства, че за тях се грижи и самият Фердинанд. С него се разрешава да се отпусне на редакцията на сп. „Отечество“ за 1915 г. субсидията от 4000 лв., които да се вземат от „предвидения за целта кредит по гл. XI, §31 от бюджета на Министерството на войната за 1915 година“[7].

Едновременно с мобилизацията около редакцията се изгражда мрежа от военни кореспонденти и художници към щабовете на отделните армии и части на войската. През различно време до края на войната като военни кореспонденти служат: А. Страшимиров, Н. Райнов, Ал. Божинов, Б. Денев, Ц. Тодоров, Ал. Мутафов, Ив. Лазаров, Вл. Димитров, К. Щъркелов, Н. Танев и др.

Подкрепянето на „Военни известия“ и „Отечество“ обаче е само едната страна на държавната културна политика по онова време. Тя изразява привидната грижа за развитието на литературата в годините на Първата световна война — грижа за поставянето ѝ в услуга на официалната правителствена политика.

От друга страна, фактът, че в редакцията на военни издания са мобилизирани много от хората на изкуството и науката, поради строгата цензура върху печата, не може да се окаже благоприятен за свободата на творческите изяви в тях през тези години. В статията си „Писателите и войната“ Елин Пелин пише: „Редакторите нямаха свободата сами да ръководят вестника, а за всичко се допитваха до Главната квартира, като прикриваха всеки съмнителен случай на свобода. Затова и кореспондентите от фронта не можеха да дадат нито една истинска картина от ужаса на войната... Писателите се третираха като долни чинове, постоянно се заплашваха с изпращане на фронта.“[8]

Не само проявите на гражданска съвест се спъват от цензурата и постоянния редакционен комитет. Не липсват случаи и на личен произвол на военните редактори, което още веднъж потвърждава унизителното положение на мобилизираните в редакцията писатели. Такъв случай разказва отново Елин Пелин в статията си „Как ги почитаме“: „Когато пристигна печалната новина за смърт-

---

[3] М. А. Списанието „Отечество“. — Военни известия, №15, 24 февр. 1915, с. 1.
[4] ЦВА, ф. 42, оп. 1, а.е. 2, л. 59.
[5] М у с а к о в, Ил. 50 години българска военна книжнина. 1888—1938. С., 1939, с. 44.
[6] М. А. Цит. статия.
[7] ЦВА, ф. 1, оп. 1, а.е. 122, л. 174.
[8] Е л и н П е л и н. Писателите и войната. — Развигор, год. I, № 46.

та на П. Ю. Тодоров, няколко души писатели, които работехме мобилизирани в редакцията на „Военни известия“ и „Отечество“, поискахме да поместим в списанието една литературна характеристика и портрета на писателя. Аз написах една биографична бележка и поръчах клише на портрета. Когато всичко бе свършено и предстоящата книжка почна да се реди, началникът на редакцията г-н капитан В. Ю. (Васил Юруков — б. а., Н. И., П. В.) отказа да помести портрета и каквато и да е бележка. Поисках да узная по каква причина не позволява това. — Те така, не позволявам и туй то — отвърна троснато той. Ние понеже бяхме нижни чинове, трябваше да мълчим.“[9]

Както вече беше посочено, докато гражданските издания изнемогват под ударите на материалната криза, военната редакция разполага с предостатъчно средства. Ето защо сп. „Отечество“ е единственото, което по това време може да се похвали не само с голям тираж, но и с добър външен облик – напечатано е на качествена, дори луксозна за военните години хартия, има добро полиграфическо оформление, изпълнено е с много художествени и фотоприложения. Представителна и ориентираща към идейния характер на списанието е корицата му — оформена с ограничителна рамка-венец с изрисуван над нея лъв, под който е разположена картата на Санстефанска България. През втората годишнина корицата се променя, несъмнено по политически причини — съюзният договор с Турция, сключен през 1915 г., и картата с граници, които чувствително засягат турските интереси, не се съвместяват. На нея започват да се отпечатват картини и рисунки на мобилизирани художници – Вл. Димитров, К. Щъркелов, Б. Денев, П. Морозов, Ал. Мутафов и др. В четирите ъгъла на корицата обаче се появяват датите: 19.II.1878, 6.IX.1885, 22.IX. 1908 и 5.X.1912, свързани с каузата за национално обединение на разпокъсана България.

В информационния отдел на „Отечество“ централно място заема рубриката „Двуседмичен преглед“, която от 2, 1 до 2, 6 е със заглавие „Месечен преглед“ поради променената периодичност на списанието през първата половина на 1915 г. Тя съдържа новини от страната и от чужбина, бележки с любопитен характер, а след започването на войната в нея се включва и календар на събитията.

Епизодично в отделните годишнини се появяват още няколко рубрики. Във „Войнишки хумор“ (3; 8—9, 26—27) са отпечатани карикатури от Райко Алексиев с текстове от Ал. Божинов, а също и анекдоти за войнишкото ежедневие (някои от тях е възможно да са и войнишко творчество). В „Културен преглед“ (3, 28—29) Н. (неразкр. иниц.) помества кратки бележки за културни прояви на фронта. В четвъртата годишнина на списанието се въвежда рубриката „Месечен летопис на събитията“, а в петата годишнина — „Телеграми и заповеди“, „Разни“ и „Книжовен преглед“ (в нея се информира за новоизлезли съчинения по военно дело, история, политика и пр.).

Голяма част от страниците на списанието, особено през последната му годишнина, когато то очевидно губи всякаква популярност, се запълва с нотирани войнишки маршове и фотоматериали. Дори в някои книжки снимковият материал заема много повече място от другите публикации. Той отразява фронтови събития и войнишкото ежедневие, но по-често на страниците на „Отечество“ могат да се видят снимки на членовете на царското семейство, портрети на офицери — наши и от съюзническите армии, на монарсите на съюзническите държави.

---

[9] Елин Пелин. Как ги почитаме. — Развигор, год. I, № 6, 14 февр. 1921, с. 2.

Наред с фотоматериалите в списанието се печатат и редица очерци за милосърдната дейност на княгините, за царица Елеонора, репортажи за посещенията на князете в различни бойни части. Както подобава за списание като „Отечество“, е отбелязана и 30-годишнината на монархическото управление на Фердинанд, на която е посветена цяла книжка (4, 33).

Голяма част от публикуваните в списанието материали отбелязват годишнини от исторически събития, припомнят миналото, за да потърсят в него основание за събитията от най-новата ни история или за да намерят отправни точки за националната ни гордост — статията на Ив. Радославов „За българския език“ (3, 12—13), историко-художествените бележки на Б. Филов (тогава директор на Народния музей) „Анастасиевата чешма при Чаталджа“ (2, 1), „Църквата „Св. Димитър“ в Солун“ (4, 35), „Филипи“ (4, 44) и „Боянската църква“ (4, 39).

Събитията от старата ни история припомнят публикациите на Йордан Иванов „Манастирът „Св. Наум“ на Охридското езеро“ (1, 4) и „Неготин и Велко войвода“ (2, 8), Г. И. Кацаров — „Старите траки“ (2, 6), и Йордан Венедиков — „На южния фронт преди 900 години“ (5, 5) и „Цар Самуил“ (5, 10).

Посочените статии са само част от огромното количество материали, посветени на българската история. Само те обаче заслужават да бъдат отбелязани, защото с вещината, с която са написани, рязко се открояват от повърхностните и често пъти спекулативни публикации на случайни автори, които вероятно съвсем лесно са си осигурявали прием в списанието.

Характерен не само за „Отечество“, но и за почти всички издания от времето на Първата световна война, е стремежът с различни документи, материали и изследвания да се докаже българският произход на населението от Македония, Тракия и Добруджа. Политическите основания на този стремеж са известни. Той обаче води до написването и на много спорни съчинения. От всички публикации с такъв характер, намерили място в „Отечество“, трябва да се отбележат като интересни само статиите „Шар планина“ (1, 1) на проф. А. Иширков и „Из миналото на Добруджа“ (3, 38—39) на Йордан Йовков. Очевидно не само мобилизираните във военната редакция писатели са били длъжни да „заплатят“ мястото за творчески изяви с определени задължения, следващи политическата конюнктура, но тази е била съдбата и на учените — историци, филолози и др.

Въпреки взетите от най-висока инстанция мерки за излизането и разпространението на „Отечество“, въпреки нарастването на тиража му в последните годишнини, то престава да съществува в края на 1918 г. Не само загубата на популярност и осигуряването на читатели по ведомствен път предопределят неговия край, а и очевидното проиграване на националната кауза в сложните политически отношения по време на Първата световна война.

Списание „Отечество“ публикува много стихове и с редки изключения те са с военна тематика. Мотивите, опоетизирани на страниците на военното издание, макар и разнообразни, могат да бъдат сведени до няколко основни: възхвала на героите при завоюването на изконно български земи в Македония и Добруджа; оптимистично утвърждаване на безсмъртието на жертвите на войната; нощ на фронта, когато само часовият бди; утро пред боя.

Всяка годишнина на списанието също има преобладаващи мотиви — през 1914 г. това е вярата във възтържествуването на справедливостта, през 1915 г. — възвръщането към мирния труд, а после и призивите за бой с враговете, радостта от подготвящото се възмездие; през 1917 г. — тържеството от побе-

дите в Македония и Добруджа, а през 1918 г. отново доминира желанието за мир. По-трудно формулируемо е „настроението“ на списанието през 1916 г., защото тогава на страниците му се печатат стихове на Иван Вазов, Кирил Христов, Димчо Дебелянов, Димитър Подвързачов, Николай Лилиев, Никола В. Ракитин, и те могат да бъдат резюмирани не тематично, а ценностно — третата годишнина на списанието е най-силна от гледна точка на поетически постижения.

„Отечество“ е специализирано издание, но в привидната си тематична ограниченост то всъщност дава място на големите проблеми на времето, когато войната е животът на България. Войната е центростремителната сила, която приближава творци с полюсни естетически убеждения, прави унисонни преживяванията на реалиста и индивидуалиста. Нашата литература е демократична по традиция, но надали има друго време, освен Възраждането, когато всички имат „еднакви права“ в литературата, когато предсмъртното и може би единствено стихотворение на поручик Н. Филипов — „Предчувствие“ (4, 28), може да стои редом със стихотворение на Вазов... Във време на война всички стават равни — както в живота, така и в литературата. Тогава няма място за изкуство за избраници и даже подражанието на Яворовата „Нощ“ („Кошмарна нощ“, 1, 3, на Георги Савчев) носи друг смисъл — не терзанията на самотния дух, а горчивината от жертвите на войната.

В „епохата на Любомир Бобевски“ е неизбежно спекулирането с народните идеали, неизбежни са римуваните ругатни — „Вилнейте, вандали!... Рушете, палачи!“ („На народните врази“, 1, 6, от Н. Т. Попов); кръвожадните призиви — „... муши! сечи! коли!“ („Убивай!“, 2, 6, марш по текст на Кирил Христов), но те не са най-симптоматичните явления в литературния, а и в социалнопсихологическия живот на България. Иронията е кощунствена в това време на поделми и крушения, на небивало опиянение и скръб и ако тя е позволена на съвременниците, на Александър Балабанов и Георги Бакалов, то литературната история не бива да си позволява пренебрежение, защото е историята на духа, а през по-голяма част от второто десетилетие на нашия век българският творец е войник — по битност или по самосъзнание, — а войникът става творец по силата на съдбоносните си за родината преживявания.

Естествено, не цялата литературна продукция на времето трябва да бъде естетически изравнявана. И редакцията на списанието проявява своите критерии за оценка на печатните творби в подредбата им на страниците на изданието — по-голямата част от книжките на „Отечество“ започват със стихове, като втората страница е запазена за най-представителните творби. Те са подписани с имената на Иван Вазов, Кирил Христов, Стоян Михайловски и др. и са изящно украсени с винетки от Александър Божинов.

„Отечество“ се открива с три тържествени стихотворения на Ив. Вазов „Из „Под гърма на победите“ (1, 1) — „България“, „Поклон“ и „Пламтя от гордост, като гледам, майко...“. Вазов печата сравнително малко стихове в списанието. Едва в края на 1915 г. е публикувано възторженото стихотворение „Там!“ (2, 9) — спонтанен израз на гордост и удовлетворение, на духовно единение на поета с героите в Македония. Третата годишнина на списанието отново започва със стихотворение на Вазов — „Пиянство в Белград“ (3, 1) е всъщност стихотворен памфлет. Друго е настроението в „Не извикваш милост ти...“ (3, 2) — „целий свят е в кръв облят“ заради България, но той понася нечовешки страдания, които изкупват греха му — „засенява се врагът / и възкръсва човека“. Стихотворението „Година!“ (3, 42—43) е написано по повод „деня, в който изтече една година, откак заратувахме“, и е оптимистична, химнична равносметка на победите на България в Първата световна война.

В четвъртата годишнина на списанието са публикувани две коренно различни по дух стихотворения на Вазов — „Гласове из въздуха“ (4, 4), което завладява с простотата си и възпява без патос героизма и устрема на българския войник, и „В лазура“ (4, 26), предвестник на настроенията и мотивите на сбирката „Юлска китка“. Черни връх възвръща поета към трансцеденталните въпроси на битието и с отдалечеността си внушава „простор и свобода“ без нито намек за проблемите на деня. През 1918 г. списанието помества само стихотворението „Нашата конница“ (5, 8) от сбирката „Нови екове“, в което краткият стих и задъханият ритъм на сравненията очертават образа на героите, чийто устрем наподобява вихъра на природните стихии.

В контекста на поетическото творчество, представено на страниците на „Отечество“, стиховете на Иван Вазов завладяват с човечността си, с нетрадиционността на образите и внушенията, с обработеността на формата си, с непосредствеността и простотата на преживяването, с неговата общовалидност и разбираемост.

Самотно и странно, но дълбоко хуманно звучи гласът на Ст. Михайловски в първите две годишнини на списанието. В „Два гласа“ (1, 1) и в циклите „Недомлъвки“ (1, 4; 2, 7) философът моралист противопоставя песимизма, който съзира навсякъде, — „лихост адска, демонщина същинска“, на упованието на труда и възвисяването на духа. Посланията на поета не са отвлечени поучения и умозрителни сентенции за смисъла на човешкия живот и неговите стойности, те имат реално основание в обезверяването след погрома в Междусъюзническата война и посочват изхода, действителните ценности:

Не слушай, роде, тез, които ти говорят:
— Бъди жесток! Смажи! Сгази! Затрий! Пребий!

Напред, напред! Каквото място заловиш
в историята на културата — такова
царовище на земний мир ще устроиш!

„Недомлъвки“ (1, 4)

В „Отсвет. Откръшлеци от дневника на един мислител“ (2, 6) Ст. Михайловски утвърждава още един нравствен закон — любовта: „В тайните на природата проникваме чрез любов“, „Който прекарва живота си в нелюбов, повседневно преживява себе си.“ С размисъла за съдбините на народа ни, за действителните човешки стойности в живота Михайловски обобщава философски духовните измерения на обществено-политическите събития; призивите за труд, духовно усъвършенстване и любов не са абстрактни напътствия, а най-добрият изход след погрома, но за нещастие царете, както винаги, не слушат поетите.

Много по-виталният, а в сравнение със Стоян Михайловски даже лекомислен, Кирил Христов печата доста стихове в „Отечество“. Те са така различни по настроения, по наситеност и ритъм, че трудно биха могли да се поберат в границите на някакво единно идейно-художествено виждане за големите събития на времето. В списанието „съжителстват“ стихове, контрастни по поетика и внушение:

Едвам поспре дъждът и пак захваща.
Като че от години тъй ръми.

Клечат покрай огньове мъжделиви
възстари хорица. Вали дъждът
и мокри ги.
„Керванджии“ (2, 7)

Застигат ги, сабите праскат в главите.
(До вчера тъй дръзко са вирени те,
тез сръбски глави!)
„Коннишка атака“ (2, 12—13)

... удря, разпаря
търбуха — и буха в таз куха
румънска глава! Победа се вика това!
„Съзвучия на победата“ (3, 28—29)

Обичам делничните думи бедни.
Така са нежни те, така са бледни!
„Делнични думи“ (4, 44)

Някои стихове на К. Христов, поместени в списанието, са написани по повод определена победоносна битка — „Успокоеният Букурещ“ (4, 5), „Черна“ (4, 29), „Тутракан“ (4, 36), други за празник — „Бъдни вечер“ (2, 18), „Честита нова година“ (3, 1), „На св. Климента“ (3, 30—31), „Новогодишна молитва“ (4, 1). Стихът му е ту патетичен и тържествен („Реквием“, 2, 6; „Кайзер Вилхелм II“, 3, 16—17), ту игрив („Победители“, 2, 8; „Старият шинел“, 3, 12—13); понякога лаконичен и сентенциозен („Псалом на мира“, 4, 24) или описателен и картинен („Пролет на бойното поле“, 4, 14), или съкровен и изповеден („Антологически стихотворения“, 4, 44 — „Нощен вихър“, „Самотникът“ и „Делнични думи“). К. Христов публикува в „Отечество“ и поемата „Граничарка“ (3, 10—11), както и две балади — „Сянката на цар Самуила“ (2, 4—5) и „Йото от Куково“ (3, 20—21).

Стиховете на Кирил Христов в списание „Отечество“ показват и широкия диапазон във възможностите за интерпретация на темата на войната изобщо, и способността на поета за внезапни и пълни превъплъщения — от войнстващ шовинист до лиричен човеколюбец.

През 1916 г. Димчо Дебелянов отпечатва в списанието стихотворенията си „Нощ към Солун“ (3, 16—17), „Старият бивак“ (3, 26—27) и „Тихата победа“ (3, 30—31). Николай Лилиев публикува „Към Родината“ (3, 12—13), „Победа“ (3, 22—23) и „В бивака (Превод)“ (3, 26—27). През същата година в „Отечество“ се появява и името на Димитър Подвързачов, а през 1917 г. той публикува стихотворението „На падналия другар“ (4, 6), посветено на Димчо Дебелянов. Творбата е диалог на двамата поети. Думите на Подвързачов излъчват тъга, меланхолия и дълбока духовна близост с рано загиналия приятел, а мислите на Димчо Дебелянов носят примирение и мъдра надземност, като дават пълен смислов и емоционален коректив на чувствата на Подвързачов:

— Самичък бродя мъртвите пустини
и слушам жадно твоя спомен тих,
и чакам твоя дух над мен да мине —
лъх от поломените ти градини
и ехо от началния ти стих.

— Минах тревожен земните градини —
витая светло примирен и тих
и моят дух в безкрая ще премине,
невинен цвят от Вечните градини,
от Вечната поема нежен стих...

В стихотворението „На моя син“ (3, 34—35) Подвързачов без героична поза и патос завещава на сина си „една несбъдната мечта: България“ и предълно синтезирано и точно очертава духовния портрет на българския творец от своето поколение:

Ти беше чужденец в родината —
прости ми, ако съгреша! —
ах, ти бе свой... Ала градината
на хубавата ти душа
векът безверен опожари я;
тогаз едничко ти оста,
с което знаеше света:
България.

Това е мъчителният път на поета, на твореца от началото на века — от индивидуализма и духовната безродност към „родното“, което съставя основните идейно-естетически търсения на следвоенните години.

Във „Видение по „Цар Освободител“ (3, 34—35) отново откриваме поета, чиито характерни поетически черти не са спонтанността и гръмогласието, а фината художествена обработка на преживяването, адекватността на мисъл и изказ.

Насред общия патос и обилие от възклицания в списание „Отечество“ звучи още един тих глас — безизкусната лирика на Никола В. Ракитин („Те“, 3, 46—47 и „Нощ“, 4, 7).

Пак войната, но в нейните ярки багри присъства в стиховете на Людмил Стоянов. „Към моя народ“ и „Трите морета“ (4, 38) от стихосбирката „Меч и слово“ възславят победите на българския войник. Но в „Псалом на земята“ (4, 38) войната е „отблясъци на страшни съд и знак на яростта Господня“; в „Могила“ (2, 1) „света на гробищата е сит / и вече не за кръв пиян“, а майката на загиналия войник е бродница, „Шепнеща реч странна и безумна“ — „Майка“ (4, 38).

Напълно в духа на индивидуализма е баладата на Николай Райнов „Кървав пир“ (4, 35) — с богата, даже пищна образност, с плавен, добре римуван стих, с въздействаща метафорика: „Тогава ножът се усмихна — / и кървав беше този смях!“, но цялостното внушение е колебливо заради художествената и идейната неоправданост на някои образи в баладата.

Баладите в списанието не са малко — те са вдъхновени главно от богатите исторически и легендарни асоциации с миналото на македонските земи. „Вожд“ (4, 25) на Георги Райчев е сполучлива балада, издържана в поетиката на народната песен. Бедни и несръчни са баладите „Крали Марко“ (2, 17) на Иван Бояджиев и Н. Михайлов. Бойко и призивно звучи „Кървав камък“ (5, 31) на Крум Кюлявков.

Георги Райчев печата в „Отечество“ и сполучливата поема „Сватба“ (5, 4), чието въздействие се дължи на изненадващото смесване на сън и реалност.

Цанко Церковски разработва фолклорни мотиви в поемите „Тодорчо“ (5, 16) и „Босул“ (5, 14). Ведра и хумористична е втората творба с разказа за Босул

— несръчен и страхлив човек, който се оказва смел и хитроумен хайдутин. Църковски печата и едно стихотворение в списанието — „Завет“ (3, 46—47).

Поемата „Кърваво поле“ (1, 3) на Александър Кипров е призив към мир.

През 1916 г. в „Отечество“ дебютира Димитър Диловски (Сергей Румянцев) със стихотворенията „Към родината“ (3, 28—29) и „Нощ в бивака“ (3, 44—45), което е препечатано в списанието и през 1918 г. Стихотворението „Позив“ (5, 16) оправдава заглавието си с тържествения, твърд стих. „Нощ в бивака“ (5, 17) и „Финал“ (5, 22) интерпретират обичайните теми, но въздействат с искреността и неподправеността на чувството, със сполучливостта на някои образи:

... простори млъкнаха лениво
и среди глухия покой
небето звезден дъжд пролива.
„Нощ в бивака“

... в тоя тежък ден на мойта смърт
да бъда страшна смърт за враговете...
„Финал“

Един от най-редовните и плодовити сътрудници на списанието е Карл Хитилов, който печата в „Отечество“ от 1915 г. до спирането на изданието. Обикновено стиховете му са патетични, приповдигнати, той се чувства призван да говори от името на Духа (2, 2), Славата (5, 12), Смъртта („Откровение на смъртта“, 5, 33); образите, които изгражда, понякога имат космически мащаби. През петата годишнина на списанието (най-бедна откъм поезия) неговите стихотворения се печатат неизменно на втора страница — едва след тригодишно редовно сътрудничество. Карл Хитилов пише и в народнопесенен стил („В отпуск“, 4, 10), и в духа на символизма („Беломорски песни“, 4, 48), понякога нарежда прости стихчета — „Всяка буква, запетая / аз целувам, сякаш зная...“ („Войнишко писмо“, 4, 17). И темите, и внушенията на тази поезия не внасят нищо ново в лириката на страниците на списанието.

Доста по-характерен поет е Васил Стоянов. Повечето от стиховете му правят впечатление с минорността на настроенията, със съзерцателността, с импресионистичните картини, които внушават покой и умиротворение. С малки изключения („Зиме на предня стража“, 4, 17; „Слава“, 4, 30) в неговите стихове липсват клишираните образи. Васил Стоянов вижда войната едва ли не с очите на Йовковия Люцкан. Стиховете му са необичайно тихи — „Бранна вечер“ (4, 4), „Към юг“ (4, 7), „Обоз“ (4, 46), „От окопа“ (5, 10), „Пак в родния край“ (4, 22), — в тях няма движение и затова още по-осезаема е явната немара на Васил Стоянов към изказа: насилена ритмика, неподходящо звънки рими и т. н.

В оптимистично настроената поезия на Стилиян Чилингиров в списанието личи значително по-добре овладяната стихотворна техника („Майка“, 1, 1; „Добруджа“, 4, 1; „Молитва“, 3, 3; „На моя син невръстен“, 3, 18—19; „Шар и Рила“, 3, 8—9; „Победа“, 5, 27 и др.), но внушенията в тези стихове не надхвърлят познати интерпретации на военната тема.

Традиционни са темите в стиховете на Хр. Ц. Борина — също редовен сътрудник на списанието, — написани непретенциозно: „Кой не е войник?“ (1, 6), „Угасна и последний зрак за нея“ (2, 1), „Честит е...“ (3, 4—5), „Обелискът на търновци“ (3, 20—21), „След молитвата“ и „30 ноември 1915 год.“ (3, 32—33), „Срещу Нова година“ (5, 2). Впечатление правят интересно композираните пет стихотворения от цикъла „Край Вардара“ (3, 22—23), стилистиката на „Арабски изречения“ (2, 1) и „Искрици“ (2, 8) и закачливата песничка „Край реката“

(5, 5). В петата годишнина на списанието все по-настойчиво в поезията навлизат невоенни мотиви, което говори както за умора от войната, така може би и за изчерпаност на темата.

С участието на Иван Бояджиев („Пленници", 3, 3; „Утрина", 3, 4—5), на П. Воденичаров и Любен Пинтев („Родина", 4, 7; „Верен страж", 4, 20; „Воин", 3, 28—29) в списанието навлиза една натруфена псевдоиндивидуалистична поезия с претенции за психологическа задълбоченост. Образец на тая поезия е стихотворението „Родна земя" (2, 12—13) на Иван Бояджиев — с тържествен и елегичен тон, натрупване на образи и стълпотворение от неясни и противоречиви чувства. В духа на макабристичната поезия са стиховете на П. Воденичаров „Из недовършената поема „Кървави дни" (4, 23; 5, 1), а в неговите стихове „Из цикъла „Винетки" (5; 7, 15, 23) личи стремеж към изящество, но зад песенността, постигната с много повторения, не се съзира никакво значимо съдържание.

Иван Арнаудов и Ан. (неразкр. подпис) печатат в списанието стихове оптимистични, но не пропагандни. Ив. Арнаудов публикува в първите две годишнини на „Отечество" десетина творби, някои от които са интересни с добре обмислената градация на чувството („Среща, 1, 6) или с по-особения оттенък на настроението („Нощ на бивака", 2, 1). Тържествените песни на Ан. са възнаградени с признанието на редакцията, която отрежда на последното му стихотворение в списанието — „Отглас" (5, 9) — място на втора страница. Традиционна като идея, но не съвсем обичайна в реализирането си е неговата малка поема „Предание" (5, 3).

Далеч от казионната клиширана поезия, която понякога изковава помпозни несъобразности, например „Творец е той (обозът — б. а., Н. И., П. В.) на подвиг муден..." („Обозът", 2, 18, на Владимир Пеев), са само някои от стиховете на Христо Силянов. За първи и единствен път той пише в „Отечество" за съдбата на победените турци („Мухаджири", 1, 2). Рядка е темата и на друго негово стихотворение — „Бежанци" (1, 2) — и на „Пленник" (5, 32) на Др. Драганов.

В стиховете на С. Дринов, редовен сътрудник на списанието особено през 1916 г., липсва патосът на плакатния героизъм, макар че той трудно може да бъде избегнат в описанието на победните битки на българския войник. В „Юнашка смърт" (4, 1), „Мъглите на Перун" (4, 2) и „Победа" (4, 19) са предадени преживяванията на участника във войната, който не се осъзнава като герой, и затова стиховете звучат човечно, без почти задължителното гръмогласие на наблюдателя. На С. Дринов принадлежи един стих, който дотогава няма прецедент в списанието: „Съчувствай, Господи, и свой, и враг!" („Орач", 4, 15). Едва през следващата година, когато изобщо настроенията в поезията са поминорни, В. Павурджиев ще каже: „... и свой до свой, и вражески до вражи — / редят се трупове на бранна сеч..." („Из цикъла „Бран за роден край", 5, 36).

Едно стихотворение в проза — жанр, необичаен за „Отечество", — публикува в списанието Сирак Скитник („Бъди благословена, майко", 4, 49).

„Отечество", има още около петдесет сътрудници през петте години на съществуването си. Повечето от стихотворенията им са дело на непризвани поети, но нека отбележим някои по-интересни находки в творбите им.

Стихотворенията на Н. Д. Янакиев — „Тъга" (2, 4—5) и особено „Кеналски боеве" (4, 50) — са сполучливи с тържествеността и музикалността на стиха, с умелите повторения и акценти. Добре обработени в лаконичността и обмислеността си са стихотворенията на Вл. Димитров „Съдба" (5, 26) и „Пред боя" (5, 36). Дългата поема на Н. Ив. Килифаров има поетически достойнства, но авто-

рът, в стремежа си героят му да прояви всички възможни патриотични чувства, прави творбата си неединна.

В стихотворението на Васил Карагьозов „Лунна нощ. Град от куршуми...“ (4, 21) смъртта на командира не е трагична или героична, както обикновено — загиналият воин преминава в един спокоен митичен свят. Топло и искрено звучи стихотворението „Безсмъртие“ (5, 3) на Ал. Караюрданов.

Нотка на безгрижие, друга гледна точка към военната тема, носят стихотворенията „Полски театър“ (4, 47) от Зрител и „Монолог на един фронтов актьор“ (4, 47) от Карлик, публикувани по повод създаването на театър при I дивизия. „Монолог...“ е и единственото хумористично стихотворение в сп. „Отечество“.

Някои стихотворения са пример за пълна несполука в търсеното внушение — например стиховете на Димитър Симидов във „Втора есен“ (4, 8): „Ей втора есен ситни листи рони / над нашите победни знамена...“; или пък творбата на Н. Б. „Дуб“ (5, 6), в която над бутафорията от струпани символи като единствено сполучливо хрумване стои мотото, заето от в. „Таймс“: „Върхът Дуб вижда... и се надсмива над британската армия.“

Поетически творби в „Отечество“ печатат още: Алеко Андреев (4), Александър П. (3), А. В. (2), Антим Чакалов (1), Ас. Славчев (5), Ас. Ив. Я. (4), Богомил Велчев (5), Борис Авелов (3, 4), Ботьо Савов (3), Верин (Георги Каназирски?, 5), Г. Ив. Кар. (Георги Караиванов, 4), Г. Кисов (2), Г. (4), Г. К. (5), Г. П. Иванов (4), Д. Гичев (4), Д. Стойчев (3), Иван Донев (3), Ив. П. Йончев (1, 4), Ив. Р. (Иван Руневски?, 4), Л. С. (2), Лилиян (Камен Петков?, 5), Л. Вълчанов (2), Любомир Брутов (4), М. Москов (2, 4), М. П. (2), Н. (4), Ст. Олчев (5), Ст. Димов (2), СС (4), С. С. Симптоним (4), Тодор Христов (2, 3), Хр. Кавлаков (3), Цв. Чачановски (4).

Както се вижда, списанието печата неизвестни, а и слаби поети предимно през четвъртата си годишнина, а през последната година то изобщо печата малко стихове.

В списанието е поместена само една народна песен — „Стар Димо на двор седеше...“ под заглавие „Песен за гората“ (1, 3).

„Отечество“ публикува само две преводни стихотворения — „Позив“ (2, 17) на Теодор Кьорнер (превод И. Т.) и „Спомен“ (3, 44—45) на Лилиенкрон в превод на Х. М. Златанов. В бележката „Теодор Кьорнер (1791—1813)“ (2, 17), вероятно написана от преводача, се казва, че „Позив“ „напълно съответства на сегашните велики моменти“ и това е основанието за публикуването му след включването на България в Първата световна война.

Военното списание „Отечество“ за известно време става почти единственото периодично издание, в което творците могат веднага да откликнат на големите обществено-политически събития на времето, за да изразят чувствата и преживяванията на целия наш народ. „Отечество“ печата на страниците си стихове от най-добрите поети на времето — Ив. Вазов, К. Христов, Ст. Михайловски, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Д. Подвързачов, Н. В. Ракитин, публикуват хубави стихотворения и други поети. Но и като цяло, независимо от неравностойността си, стихотворните публикации представляват един своеобразен социалнопсихологически документ на епохата. Много по-важна е обаче общата литературноисторическа стойност на стиховете в „Отечество“, защото те правят явен закономерния път в развитието на литературния процес от символизма и индивидуализма през първото десетилетие на нашия век към реализма и възвръщането към „родното“, а катализаторът на тези трансформации в културата ни са войните — с всички съдбоносни събития и преживявания на българския народ и неговите творци.

Преди да се анализират и оценят произведенията, намерили място в белетристичния отдел на „Отечество“, могат да се направят някои наблюдения върху съотношението на жанровете в него. Като цяло художествената проза (предимно разкази) е в по-незавидно положение от документалистиката по отношение на обема. Този факт може да се тълкува двустранно — и като характеризиращ отношението към художественото творчество в списанието, и като показател за гражданската позиция и творческите импулси на нашите писатели през годините на Световната война. Само през 1916 и 1917 г. разказите се намират в относително „равновесие“ с документалните жанрове, може би и ги „изпреварват“ по количество.

Сюжетно-тематичната характеристика на белетристичните произведения в „Отечество“ е във взаимна обусловеност с жанровата им специфика. Основна белетристична форма не само тук, но и в другите издания от военните години, е разказът. В първата годишнина на списанието писателите сътрудници черпят сюжетен материал от скоро отминалата, но неотшумяла още в съзнанието на хората Балканска война. Разказът не цели ново преживяване на героичното и страшното в събитията, а само припомняне, на което пък се дължи създаването на разказа-случка и очерковия разказ.

Списанието започва своето съществуване с отпечатването на не особено сполучливите къси разкази на Ал. Кипров „Първият кръст“ и „Бащина гордост“ (1, 4). Следват историческият разказ „Кървав данък“ (1, 5) и битовият „Коледари“ (1, 6). Припомнянето на историческото минало е в пряка връзка със съвременността, което при един по-слаб писател като Кипров неминуемо води до изместването на художественото внушение от директната публицистичност. Така е и в разказа му „За отечеството“ (1, 2), в който разсъжденията от вида „Що е отечество и защо го обичаме?“ превръщат работите му в илюстрация на една предпоставена и в известен смисъл дидактична идея.

Същият характер и качества имат и очерковите разкази на Ненчо Илиев „Неподозиран храбрец“ (1, 3) и „Оправдан“ (1, 4). Героизмът и храбростта на обикновения редник във войната не се внушават, а се сочат от автора, като в разказаните епизоди, изглежда, за по-голяма убедителност се набляга върху документалния елемент.

Без, разбира се, да смятаме, че Ал. Кипров и Н. Илиев дават „тон“ в белетристичния отдел на „Отечество“, трябва да посочим, че в следващите едната две годишнини на списанието на очерковия разказ и на разказа-случка се отделя преимуществено място. Друг е въпросът, че тези два типа разкази се представят от много по-талантливи писатели — и от старото, утвърдено поколение, и от едва пристъпващите в писателското поприще.

Един от най-редовните сътрудници на списанието е Елин Пелин. Тук той печата голяма част от разказите, включени в сборника „Китка за юнака“ (1917), „разкази“ в проза и стихове за вече известните на читателите Пижо и Пендо, а така също и първите два разказа от цикъла „Под манастирската лоза“.

Утвърден писател — познавач на българското село, на живота и душата на неговите обитатели, Елин Пелин не се разделя със своите герои. Макар че се стреми и се чувства по-сигурен, когато не ги откъсва от присъщата им селска среда, събитията сами налагат преместването им в ново, непривично за тях пространство (войнишкия бивак, фронтовата линия и пр.) — разказите за Пижо и Пендо „Спомен за сражението“ (2, 4—5), „Писмото на Пижо“ (2, 7) и др. Но по-важно е, че е променен вътрешният живот на Елин-Пелиновите селяни. Те вече не се вълнуват толкова от работата си и от земята, а следят какво става на фронта, научили са се да пишат писма, да свиват „китки за юнака“.

Вярно е обаче, че интересът на героите към събитията е свързан с тревогите им за живота на близки хора, които са изпратили на фронта — „Войнишка нива“ (3, 6—7), „Към южния фронт“ (4, 27), „Старата пара“ (2, 1).

Елин Пелин не се задълбочава в душевните преживявания на своите герои. Сякаш властта на войната, която поставя всички в еднаква зависимост, се е отразила и върху творческия маниер на писателя. В много случаи той неумело се скрива зад героите си, за да ги „накара“ да се изповядат. Намирането на интересни сами по себе си сюжети и драматични обстоятелства почти не довежда до художествени внушения, главно заради задължението да се афишира патриотичното чувство, а въодушевлението от победите на армията непременно да присъства в разказа — „Беглец“ (4, 1), „Крали Марко при топчиите“ (2, 18), „Ура“ (2, 3), „писмото“ в стихове „От Пена до Пижо“ (2, 8) и др. Не е нужна особена прозорливост, за да се разбере, че тези работи са писани без вдъхновение. Протоколният тон в някои от тях не може да се скрие. Въпреки това обаче писателят се отнася добросъвестно към композицията на разказите, към езика и стила.

Очевидно темата за войната, така както тя трябва да се третира на страниците на военните издания, не е по вкуса на Елин Пелин. За това отношение, освен посочените разкази като художествен факт, съществуват и други доказателства. В „Отечество“ писателят помества два разказа от бъдещия си сборник „Под манастирската лоза“ — рамкиращият разказ „Отец Сисой“ и „Светите застъпници“ (4, 20). Печатани за първи път в сп. „Слънчогледи“ (1909), тук те се появяват основно преработени. Но в случая по-важно е, че с публикуването им Елин Пелин прави опит да „избяга“ от темата за войната. От друга страна обаче, инцидентният характер на това „бягство“ свидетелства за здравата обвързаност на всеки член на военната редакция със задълженията на „щабен“ писател.

За сметка на това военните разкази от „Китка за юнака“ по-късно при издаването на съчиненията си (1938—1942) Елин Пелин изоставя с изключение само на един. Този факт е показателен както за отношението на писателя към „ангажиментите“, които е имал към военните издания, така и за собствената му оценка за художествените качества на тези разкази.

По същото време във военната редакция е и Кирил Христов. За разлика от „устремността“ на по-голяма част от стихотворенията си, в разказите, които печата в „Отечество“, той не проявява интерес към баталните сцени. И в прозата си от това време К. Христов търси прояви на човешкия героизъм, но не на войнишката маса като цяло, а в поведението на отделната личност — „Марко Зааралията“ (2, 6), „Отчаяният“ (4, 3). Независимо от това обаче искреният патриотизъм и възторгът от героизма на българина често се заменят от преднамерено и нескрито неприязнено отношение към противниците във войната — „Тотка“ (4, 1) и др. Както при Елин Пелин, така и при К. Христов се наблюдава опит за известно оттегляне от военната тема — „Лорелай на Синята пещера“ (3, 46—47).

Разказите на К. Христов в „Отечество“ също не се отличават със задълбочаване в психиката на героите, със стремеж да се проникне в душевния мир на човека, който твори събитията. Рисунъкът се ограничава в разказаната (много често съвсем безпристрастно) случка, в портрета, в повърхностно предадения епизод. Писателят постига художествено внушение само там, където изобразява своите герои в естествените им човешки прояви, възникнали спонтанно, произтичащи от характера на самия човек („Марко Зааралията“). Тогава разказът се води с лекота, диалогът е естествен, прякото авторово повествование

отстъпва пред саморазкриването на героите. Но в това отношение пресилено е да се говори за особени художествени постижения на писателя на страниците на „Отечество".

Талантлив автор на разказа-случка и очерковия разказ в списанието е Дамян Калфов, който в избора на сюжетите се насочва към фронтовото всекидневие на войника. В разказите му не се чуват топовни гърмежи, не звучи „Ура!", няма атаки, победи и поражения. Героите си писателят „намира" в нестроевите части на армията — „Кашавари" (3, 4—5), „Телефонисти" (3, 8—9), „Обозни" (3, 10—11), „Художници в нашата дружина" (3, 12—13), „Водоносецът Стоимен" (3, 38—39). Творбите са включени в сборника „Под южното небе" (1917), получил заглавието си от един от поместените в „Отечество" разкази (3, 14—19).

Героите на Д. Калфов са хора, сякаш негодни да влязат в сражение и да бъдат храбри, да проявят героизъм. Те не се вълнуват от „високи" патриотични идеали, но горят от омраза към враговете. Въпреки физическото си присъствие на фронта, те са много далеч от войната, от военната дисциплина и устава, носят униформите си непривично. Макар че писателят не ги поставя в драматични ситуации, за да се открои тяхната вътрешна непригодност да воюват, да убиват, т. е. да вършат всичко онова, което войната им налага, те духовно се родеят с Йовковия Люцкан, чийто вперен в стъпканата лайкучка поглед е най-силният протест срещу войната в прозата, родена от събитията. Трактовката на образите на Д.-Калфовите разкази е показателно за отношението на писателя към войната, съдържа неговия прикрит протест, издава творческия му маниер. Творбите са предимно къси, с анекдотичен характер. Основен композиционен елемент е епизодът. Авторът проявява умение да портретира, да открива характерното в образа. В структурата на разказа важна художествена функция има шегата, безобидният доброжелателен смях на разказвача, който съдържа етическата оценка на писателя за поведението на героите.

Очерков характер имат повечето от разказите на Добри Немиров в списанието — „Героят" (4, 24), „Генералът" (3, 8—9), „Ветеранът" (2, 9), „Среща" (4, 29) и др. Писателят търси източниците на човешкия героизъм, мястото на човека в събитията. И в неговите работи контрапункт на войната е хармонията на мирния живот. В някои разкази обаче и Д. Немиров се увлича в прослава на героизма (макар че това е героизмът на „синовете на народа"), в преследването на официално прокламираната идея за справедливостта на войната („Ветеранът", „Среща в болницата", 3, 2 и др.). И тук епизодът играе основна роля в композирането на произведението.

Както вече беше посочено, в първите годишнини на списанието сюжетите се черпят от събитията през 1912—1913 г. На преден план е участникът в тях — в повечето случаи обикновеният войник. Акцентите падат върху личния героизъм (по-рядко върху колективния), върху съзнанието за патриотичен дълг. Писателите се стремят да покажат нравствения облик на българския войник във всичките му измерения. Тук могат да е посочат още разкази на Ал. Кипров, Н. Илиев, Ст. Л. Костов („Писмо от града", 1, 1), Лука Малеев, Васил Пасков, Л. Н. Розев, Ал. Божинов и др.

Във втората годишнина на „Отечество" се появяват и разкази с исторически сюжети — из историята на македонското освободително движение (Ал. Кипров), из историята на османското робство през XIX в. Безспорно тези произведения са своеобразен отглас на събитията през Междусъюзническата война.

В третата годишнина проблемът за патриотичния дълг и героизма отстъпва пред проблема за свободата. Припомнянето на събитията се измества

от търсенето на мястото им в историческата съдба на народа ни. Появяват се опити за проникване в психиката на човека, започва търсенето на мястото на историята в неговата лична съдба. Разбира се, дори те заемат преимуществено място, тъй като техните автори съставят основния сътруднически екип на списанието. Едновременно с това обаче в облика на „Отечество“ настъпват промени, които са характерни изобщо за българската художествена проза през Първата световна война.

През 1916 г. на страниците на списанието се публикува разказът на Йордан Йовков „Водачката“ (3, 30—31), а това вече означава промяна в трактовката на военната тема, въвеждане на нова проблематика и изобразителен подход в белетристиката. Безспорно не може да се предполага, че оттук нататък в списанието (или в по-широкия контекст на националната литература) белетристиката изведнъж и изцяло ще промени своя облик. Става дума за началото на ново творческо отношение към изобразяваната действителност. Опити за проникване в психиката на съвременника, за разкриване на неговия вътрешен, духовен мир правят редица сътрудници на списанието, но сред тях не могат да се посочат постижения, не се открояват имена или заглавия.

Йовковото присъствие става физиономично за белетристичния отдел на „Отечество“ през 1917 г., когато той печата четири от своите документално-летописни разкази — „Срещу Нова година“ (4, 2), „Случайни гости (Записки на един граничар)“ (4; 4, 6), „Мустафа-Ачи“ (4, 5) и „При езерото Туркойа“ (4, 17). Същата година в списанието се появява и името на Георги Райчев — разказите „Писма“ (4, 8), „Лало (Из записките на телефониста)“ (4, 14) и „Диви патици“ (4, 34). Творбите на Г. Райчев се отличават с топло отношение към човека и съчувствие към неговата съдба. Особено показателен в това отношение е разказът „Лало“, в който звучат йовковски нотки. Йовков е и в разказваческия маниер, и в трактовката на образа, и в отношението към войната като към задължение и работа: „... зад всяка стъпка на Лало стои един лост — неумолим и повелителен, този лост е работата, съзнанието за неизбежната работа, която трябва да се върши“. Човекът, видян в неговата морална чистота, която няма нищо общо с насилието и духовното падение, е поставен в центъра и на разказа „Диви патици“.

Творбите на Й. Йовков и Г. Райчев в „Отечество“ са класически пример за дълбок хуманизъм и протест срещу посегателството върху човешката душевност. От друга страна, те са важен момент от промените, които войните предизвикват в българския реализъм — задълбочаване на психологизма, поставяне в центъра на изображението на индивидуалната човешка съдба, осмисляне на проблемите на съвременността и историята, пречупени през човешкото съзнание.

Важно за очертаване на насоките на българската художествена проза от това време е и присъствието на Антон Страшимиров в „Отечество“. Тук той печата разказите „В Люле Бургас“ (1, 1) и „Първите ранени“ (4, 25—26). В тях писателят насочва вниманието си към действения патриотизъм на българина, като търси в неговото поведение традицията, приемствеността, духовното и морално наследство. Този подход е свързан с интереса на писателя към психическия образ на българина, за който най-убедително свидетелстват пътеписите и документалистиката му както в „Отечество“, така и в други издания от същото време.

В последните две годишнини на списанието тематичната характеристика на художествената проза видимо се променя по посока на изместването на военната тема и проблемите, които войната поставя, от темата за мирното

всекидневие и любовта (Ц. Церковски и др.), от „домашните“ битови проблеми и т. н. Доколкото сюжетите се черпят от събитията, в разказите се разширява тълкуването на образа на войника от противниковата армия, черните краски се разнообразяват, търсят се измеренията на човешката личност изобщо. Но в това разнообразяване и променяне на идейно-тематичния облик на белетристиката в списанието не се бележат художествени постижения, които заслужават да бъдат посочени. Най-значимо за определяне на историко-литературната стойност на белетристичния отдел на „Отечество“ през последните години от съществуването му е сътрудничеството на Николай Райнов в него.

Възприел притчово-библейската форма за философско осмисляне на света в своите „Богомилски легенди“ (1912), в „Отечество“ писателят публикува откъси от книгата си „Видения из древна България“ — „Звеница“ (3, 6—7), „Свети Гаврил“ (3, 14—15), „Царица Ирина“ (3, 26—27), „Цар Крум“ (3, 32—33), „Цар Симеон“ (3, 44—45), „Царица Ахинора“ (4, 7), „Цар Аспарух“ (4, 15), „Балдуин“ (4, 24) и „Морана“ (4, 48). Както в „Легендите“, така и тук целта на Н. Райнов е не да възстанови историческата действителност, а въз основа на историческия материал да разгадае истинския лик на съвременния човек — роден и развиващ се от противоречията на епохата. В легендите за старата ни история той търси историческата съдба на народа, като поставя общочовешките проблеми за любовта, предателството, безотечествеността, които през второто десетилетие на века имат особено актуално звучене.

Героите от „Видения...“ са воини-царе и вероятно в редакцията на военните издания са били доволни от привидно военната тематика на произведенията. Но всъщност не прослава на войната, а проблемът за нейния смисъл, или по-скоро — за нейното безсмислие, е в основата на творбите. В тях се търсят и основанията за събитията („Защо аз извадих меч срещу чуждите? — защото в мене плавно възкръсна замисленият ромол на селската воденица, що мие с вълните на буен поток зеленясалите камъни край моята родна хижа“ — „Морана“), и смисълът на победите („Той бе победил, можеше веднага да влезе в града, ала това тържество му се виждаше мрачно и незаслужено“ — „Цар Симеон“), които в края на краищата са безсмислени и ненужни („Що ни влече в града на Константина? Проста и велика е българската душа: не ни е до коварство и разкош. Чужда е на българи Византия — чужда да си остане!“ — „Цар Симеон“).

Идеалите на Райновите герои търпят крах, надеждите им не се оправдават, пролятата кръв в крайна сметка не ги удовлетворява. Това е своеобразна реакция срещу войната, поставена на ярка философска основа и постигната чрез задълбочен психологизъм и широки обобщения. Произведенията от „Видения...“ носят предчувствието за резултатите от войната, които явно са плод не само на хуманистичната позиция на писателя, но и на верен усет за характера на обществено-политическата ситуация.

Същата идея съдържат и „Бранни притчи“ (4, 42; 5, 23), в които Райнов противопоставя символите на мира на символите на войната. Но в тях тя е потрудно доловима, по-завоалирана, което до голяма степен се обуславя от лирическия характер на произведенията, от романтическата неопределеност и символност на образите.

Поставени на дълбока философска и психологична основа, творбите на Николай Райнов разширяват внушенията на художествената проза, намерила място на страниците на „Отечество“.

Белетристиката в сп. „Отечество“ е представена от почти всички наши писатели, които живеят и работят по това време, т. е. тя непременно трябва да

се възприема като част от техните творчески пътища. От друга страна, нейните сюжетно-тематични и идейни характеристики са показателни за онази посока, в която е била тласкана по най-официални пътища родната литература през войните. Но най-главното, което придава значение и днес на белетристичния отдел на списанието, са развойните тенденции на българската художествена проза, отразени в поместените произведения.

Не на последно място трябва да се отбележи хуманистичната гражданска позиция, която заема българският писател през войните дори и на страниците на литературния официоз. Макар да са създадени по задължение, така да се каже, по предварителен „договор" между военната редакция и писателите, поместените произведения почти не свидетелстват за увличането на своите автори в прослава на небивали „герои" от щабовете, в пресъздаване на невероятни и несъществуващи победи, за изнасилване на перото с ласкателства и неоправдано въодушевление. Ясно е, че във военното списание откритият протест е бил недопустим, нещо повече — забранен. За противопоставянето и отричането на войната е било необходимо да се търсят околни пътища, да се говори с намеци. И когато се оценява литературата в списание като „Отечество", трябва да се има предвид точно това, а не да се афоресват литературните труженици и да се провъзгласяват за глашатаи на войнолюбивата политика на управляващите кръгове.

Изключително голямо място, почти равностойно на белетристиката, сп. „Отечество" отделя на документалната проза. В случая под документалистика се имат предвид спомените за лица и събития, биографиите, очерците, репортажите, дописките. Военните години бележат истински взрив от опити в документалните жанрове. От една страна, дълготрайността и динамиката на събитията, а от друга, физическата и моралната устойчивост на народа ни, проявени в трите войни, предизвикват стремежа в словото да се съхрани съвременността и да се намерят нейните измерения спрямо миналото и бъдещето.

Този стремеж обуславя „нечистия" жанров характер на документалистиката в списанието. Най-често той се отразява върху спомените и кратките документални жанрове — репортажите и дописките. Наред с представяните лица и събития, в тях равностойно място заемат историко-географските описания на местности и селища в новоосвободените български територии, което води до заличаване на границите между документалния материал и пътеписа. В тези случаи авторите не са само регистратори на видяното, но активно се намесват в неговото съхраняване в писменото слово. Така историческото събитие или личност придобива ново значение, видяното и преживяното става повторно видяно и преживяно. Едновременно с това, а и именно заради това, документалните публикации са ценно свидетелство за отношението на интелигенцията ни към войните, към динамичната съвременност, в която тя живее и работи.

В първа и втора годишнина на списанието (1914 г. и 1915 г.) споменът за скоро отминалите две балкански войни определя и тематиката, и тона на публикациите с документален характер. Преобладават спомените за събитията от 1912—1913 г., като в голяма част от тях превес взема възторгът от победите на българската армия през есента на 1912 г. — „В Цариград през Балканската война" (2, 4—5) от А. Попстоилов; „Двама герои" (2, 1), „Спасителите на лафета" (2, 2) и „Спасен" (1, 2) от Ненчо Илиев, който възкресява боевете при Чаталджа; „По следите на боя" (2, 11) от Елин Пелин; „Как минахме Вардара" (2, 4—5) от Хр. Силянов; „Когато Одрин беше наш" (1, 1) от Л. Владикин. Равностойно място заемат спомените за съдбата на бежанците от 1913 г., както и за вражеските пленници, взети в Балканската война — „Когато башибозуците

вилнееха“ (1, 6) от Ив. Г. Попов, „В сръбска земя“ (2, 9) от Ал. Божинов, „Носталгия (Из бележките ми „Между турските пленници през 1913 г.“)“ (1, 5) от Д. Немиров, „Сръбско гостоприемство. Спомени от Белград и Белградския затвор“ (2, 12—15) от Кирил Христов. А Антон Страшимиров публикува спомен за участието на опълчението в Балканската война — „Последна служба“ (2, 16).

Хуманистичната позиция на българските документалисти по отношение на отразяваните събития се съдържа, въпреки отразяването на една справедлива война, каквато е Балканската, в отношението им към жертвите — българските и чуждите войници, техните близки, останали в тила. С топло чувство за вражеския войник пише Д. Немиров, в чиито спомени голямо място е отделено на душевността на турските пленници. Възторгът от отворилата се възможност да се освободят поробените сънародници и да се обедини разпокъсаното отечество често се прекъсва от непреките внушения за безсмислието на войната изобщо. „Боже мой, нима има война!... Нима наистина има война! Но отдалече се донася *грозното* бучене на топовете!“ — пише Елин Пелин в посочените спомени за влизането на българските войски в Пирот (к. а., П. В., Н. И.). За същото отношение към войната свидетелстват и спомените на Д. Калфов „Рождество“ (1, 6), които възкресяват моменти от края на 1912 г. Авторът обаче не пише за победните боеве на българските войници, а предпочита да си припомни празничната, почти домашна атмосфера, царяща на фронта по Коледните празници.

Мълчалив протест срещу войната съдържат и документалните очерци за загиналите през 1912—1913 г. — „Едно погребение“ (1, 5) от Н. Илиев, „На панахида в Гюешево“ (1, 3) от Ст. Чилингиров, „За героя, когото не могат прежали и забрави“ (1, 1) от Лука Малеев, „Храбрият сигналист“ (2, 4—5) от Панде Шейновски, спомените на Хр. Статев за Неделчо Василев (1, 1) и др.

Войните от 1912—1913 г. естествено се свързват с по-ранните опити за освобождението на Македония и Тракия. В този смисъл появата на спомените на Петър Чаулев за македонското освободително движение от първите години на века — „Сражението в с. Козица“ (1, 3), „Коледа в балкана“ (1, 6) и „Съдбата на с. Велгощи“ (2, 2), публикувани с общо подзаглавие „Картини из четнишкия живот“ — е напълно оправдана и по време, и по място. Възкресените в стегнато изложение и на ясен език моменти от четническото движение са поставени от автора в уместна съпоставка със събитията от началото на второто десетилетие.

Към документалистиката в първите две годишнини на списанието се отнасят и няколко историко-географски очерка, създадени в резултат на пътуванията на кореспондентите през двете войни — „Едно българско светилище“ (2, 11) от А. Страшимиров, „Скопие“ (2, 10) от К. Рачев, „Крушово“ (2, 16) от Н. (неразкр. иниц.) и др. Неизменни за този вид публикации са съдържащите се в тях доказателства за българската принадлежност и живия български дух на хората в посетените краища. Сред тях се отличава пътеписният очерк на А. Страшимиров за Шар планина и Тетовската долина. Освен историческите и географските бележки, които писателят прави за тях, очеркът съдържа и ценни сведения за биографиите на двама наши книжовници от този край — Кирил Пейчинович и Андрей Стоянов Андрейчин. Жанрово близки до него са и поместените в следващата годишнина на списанието пътеписи на А. Страшимиров — „Езеро“ (3, 6—7) и „Към Вардара“ (3, 16—17).

С пътеписни очерци в списанието Страшимиров се представя и по-късно — „В града на поета“ (3, 10—11), „Ниш“ (5, 35) и „Берлин“ (5, 15). Последният очерк е създаден в резултат на пътуването на писателя с българска културна делегация в Германия.

Пътеписи с историко-културен или географски характер публикуват и други сътрудници на списанието: А. Попстоилов — „Град Сер“ (4, 32), Хр. Ц. Борина — „Град Гевгели“ (3, 1), д-р Н. Тумпаров — „В Дечанския манастир“ (3, 22—23), К. Рачев — „Река Вардар“ (3, 3), „Беласица планина“ (3, 40—41) и „Големите македонски езера“ (4, 38), Т. И. Бъчваров — „За стария български гр. Пирот“ (5, 11), „Из близкото минало на град Враня“ (5, 24), „Град Струмица“ (5, 31) и „В древния Маргоплан“ (5, 32).

С включването на България в Първата световна война на страниците на „Отечество“ все по-рядко се появяват спомени за предишните две войни. През това време се печатат само две работи с мемоарен характер — „Край Морава“ (4, 9) от Д. Стойчев и „Българско е“ (5, 26) от А. Айдемирски. Намаляват и спомените, и очерците за отделни личности. В трета и четвърта годишнина на списанието са поместени само два очерка — „Първият от единадесетте“ (3, 1) за Христо Чернопеев от А. Страшимиров и на младия Крум Кюлявков за подполк. Борис Дрангов (4, 23). Тук може би трябва да се посочат и възпоменателните очерци за трима наши революционери от епохата на Възраждането — за Стефан Караджа (5, 29) и Хаджи Димитър (5, 30) от Н. Атанасов и за Панайот Хитов (5, 12) от З. Т. (неразкр. иниц.).

За сметка на мемоарната литература, която до голяма степен оформя облика на документалистиката в първите две годишнини, от третата годишнина приоритетно място заемат кратки документални жанрове — репортажите и дописките от фронтовете на Световната война. Сътрудници вече не са само щатните кореспонденти на военната редакция, но и случайни хора, главно офицери, които най-често се подписват само с фамилията си и военния чин или пък с инициали.

Един от основните сътрудници на „Отечество“ през тези години е А. Страшимиров, който изпраща репортажите „Войната обявена“ (2, 9), „Кървав праг“ (3, 46—47), „Първа среща с руси“ (4, 1). Негови са още документалният очерк за съдбата на Варненския край под румънска власт „Роден край“ (3, 48—49) и „Идете!“ — апотеоз на героизма и саможертвата на македонските революционери, вдигнали Илинденското въстание. Както в пътеписите и очерците си, така и тук писателят търси зад регистрираните събития измеренията на българския национален характер. А части от репортажа „Войната обявена“ имат характер на народопсихологично есе.

Близки до Страшимировите са документално-пътеписните очерци на Д. Калфов „В Беласица“ (3, 48—49) и „Кораво българско сърце“ (3, 40—41). В тях писателят свързва съвременните събития с народната памет за историческото минало и прави ценни наблюдения върху душевността на българина.

Към кореспонденциите на А. Страшимиров и Д. Калфов, които съдържат редица пътеписни елементи, могат да се отнесат още две публикации с пътеписен характер — „Впечатления от Добруджа“ (4, 48—49; 5, 1) от Дора Габе и „Езерото се вълнува“ (5, 2) от Васил Иванов. В тях обаче надделяват детайлното описание на природата и емоционалната оценка на видяното, което ги отнася към пътеписната традиция, създадена в следосвобожденската ни литература от Иван Вазов.

Значително е присъствието на Николай Райнов в документалния отдел на списанието. За разлика от написаните „набързо и небрежно“[10] репортажи във „Военни известия“ поместените тук работи — „На „Цербера“ (5, 6), „Петдесет и три“ (5, 26) и „Животът на предните“ (5 ,29) — са показателни за интереса на

---

[10] Чернокожев, В. Цит. студия, с. 673.

писателя към драматизма на събитията, за стремежа му да проникне в психиката и да открои съдбата не само на българския войник, но и на фронтовия човек изобщо: „Душата на *„предните“*, които пазят с оръжие границата на родината, мъчно се поддава на долавяне. Тя се разсипва в дребните случки, в разговорите, в неволните движения — и там трябва да се дири. Тя кипи в затаените мисли едва издавани, в живия или размътен поглед, в страха или рязката смелост.“

От кореспондентите, изпратени на фронтовете, в редакцията на военните издания безспорно са се чакали въодушевени репортажи за победите на българската армия, за талантливото ѝ командване, но пък това би означавало да се приеме войната изцяло и само откъм парадната ѝ страна. Протестът срещу нея в една или друга открита форма е бил немислим. Ето защо „спасението“ от подобни компромиси със съвестта българските писатели намират в разказите за войнишкото всекидневие, в разговорите, дребните случки и неволните движения, за които пише Н. Райнов. Тези кореспонденции са показателни за гражданската и човешката позиция на интелигенцията ни, но косвено свидетелство за нея могат да бъдат и кратките, лаконични като отчети репортажи от фронта, каквито са „Гроздобер“ (3, 42—43) от Н. В. Ракитин, „Първият нощен марш“ (4, 23) от А. Протич, „Борба в окопа“ (4, 46) от Н. Райнов и др.

Изглежда, все пак военната цензура е била по-малко бдителна към материалите, които са се помествали във военното списание. Иначе едва ли тук би намерила място репортажната поредица на Константин Константинов „В провинцията“ (2, 12—15; 3, 4—9). Не само разказ за живота, походите и сраженията на фронта, топло отношение към хората и напомняне на мирния живот, звучащи по йовковски, съдържат тези репортажи. Какво друго, ако не открит протест срещу безумието на войната, означават думите: „А! ето го тоя страшен и упоителен кошмар, изплетен само от трясък, пламъци и кръв, — и от болезнения устрем — все по-напред и по-напред — загубил вече и смисъла — защо и как.“

Макар и значително по-кратка, близка по световъзприемане до работите на Н. Райнов и К. Константинов е кореспонденцията на Н. Л.[11] „Нощ над Полени“ (4, 2). И тук над всичко е стремежът да се разгадае психиката на човека, изпратен в окопите, да се види въздействието на войната върху неговата душевност.

Репортажни материали и дописки в редакцията на „Отечество“ изпращат Хр. Ц. Борина, С. Дринов, Н. Атанасов, Н. Илиев, Хр. Чолчев, Ал. Великов и много неизвестни хора от фронтовете на войната. Те отразяват отделни моменти от събитията, войнишкото всекидневие. Авторите пишат за българските авиатори, за санитарната служба, за съдбата на българите в заетите земи и пр.

Очевидно документалните материали в списанието дават не само сведения за хода на войната. Колкото и трудно да е било на кореспондентите и дописниците, те до голяма степен успяват да предадат настроенията на войнишката маса, да покажат ужасите на войната и — което е най-ценното — да надникнат в душите на хората, да доверят или внушат своите мисли за смисъла на събитията, за цената на мира, за характера и историческата съдба на народа.

---

[11] С голяма вероятност може да се предполага, че авторът е Н. Лилиев, който служи като кореспондент по време на Първата световна война, но за това са необходими текстологични доказателства.

Както може да се предположи след запознаването с общата характеристика на „Отечество", за преводна литература почти няма място в него. Все пак в огромния отдел за художествена и документална проза се откриват три произведения от чужди автори — „приказката" на Р. М. Рилке „Как дойде предателството на Русия" (4, 8), есето на М. Е. Арит „За свободата и отечеството" (3, 34—35), преведени от Н. Лилиев, и документалният разказ на Ханс Ф. Шафелхофер „В аероплана" (3, 34—35), представен от М. Карапетков. И трите работи са в пълно съответствие с преобладаващата в списанието военна тематика, поради което са били поместени в него. Първите две произведения имат историко-литературна стойност като свидетелства за преводаческата работа на Лилиев в редакцията на военните издания през Първата световна война.

Драматическите опити в списанието са малко и не особено сполучливи. Двете „сцени" на К. Христов — „Бащата на беглеца" (2, 17) и „Първото писмо" (4, 8—9) — имат едно и също начало, но първата е необработена, тезисна и поучителна. „Първото писмо" представя живота на старото голямо патриархално семейство през войната. Пропагандният характер на писмото е смекчен от правдоподобността на образите, от живостта и непосредствеността на диалога. Макар и „сцена от неиздадена драма", тя има известна завършеност и е единственото относително сполучливо драматическо произведение в списанието.

Непретенциозна и приятна е пародията на Вазовата драма „Борислав на фронта" (4, 47) от Борю Зевзека, в която Иван Асен е и фелдфебел, Борислав — младши подофицер, а Тамара е същевременно редник Иван Христов. Пародията е грубовата, но вероятно въздействието ѝ на фронта е било силно с непрекъснатото смесване и паралел на събитията в царския двор с войнишкото всекидневие.

Сравнително добрият диалог на „картината в 1 действие" „В отпуск" (4, 47) на А. И. Волний не може да прикрие елементарността на образите и неестествената идиличност на атмосферата и взаимоотношенията.

„Отечество" няма отдел за литературна наука. Само през четвърта и пета годишнина на списанието се води, и то нередовно, рубриката „Книжовен преглед", а през 1915 г. инцидентно се появява рубриката „Книжнина", в която Кирил Христов дава своите „Месечни бележки". Инцидентни са и статиите, посветени на историята на българската книжовност, които имат главно пропагандна цел и популярен характер. Публикувани след започването на Първата световна война, те доказват заслугите на българската култура в историята на съседните ни държави.

Михаил Арнаудов пише статията „Нашите хайдушки песни" (2, 2). Увлекателно и пространно разказва той живота на Неофит Бозвели (2, 4—5), когото нарича „една от най-светлите фигури в нашата нова история". Литературният историк публикува и коментира „Едно писмо от 1824 година" (5, 4), което „хвърля светлина върху една страна от живота в България, която стои в тясна връзка с целия материален и духовен подем (...) в епохата на Възраждането".

Александър Балабанов помества статията „Кой отвори новото българско време?" (1, 2) по повод на научното издание на Паисиевата „История Славяноболгарская", направено от Йордан Иванов. Авторът изтъква огромното значение на Паисиевия труд „за възраждането, не за възраждането, а почти за раждането на един цял народ" и в края изтъква актуалността на „Историята", която „трябва да изпълни с радост всеки българин и да му внуши гръмкия

глас на Паисия, че той и сега пак ще победи своите страдания, ще разбие интригите на своите любезни съседи и на север, и на запад, и на юг".

В списанието се отпечатва биографична бележка за св. Климент Охридски (3, 20—21) от Н.

Велико Йорданов пише полемична статия „Крали Марко и сърбите" (2, 17). По повод на една румънска книга от 1897 г., печатана със старобългарска азбука, Л. Харизанов публикува бележката „Румънската писменост" (2, 17). За „Българските колонии във Влашко" (4, 6) е статията на Ст. Романски. Беньо Цонев пише статията „Как се говори по Тимок и Морава" (2, 12—13). А. Иширков изследва произхода на „Името Добруджа" (4, 1).

А. Балабанов печата кратък спомен за Яворов (1, 5) по повод смъртта на поета. Без нито отсянка на елегичност — защото „грях е да се плаче за Яворова, защото той е поет и е безсмъртен" — Балабанов още в началото на бележката твърди с присъщата си категоричност: „Други литератури чакат цял един век за един свой Яворов. Българската литература по чудо се сдоби още в своята ранна младост с Яворови песни". Той дава и своето оспоримо, но оригинално виждане за рецепцията на Яворовите творби от съвременниците му. Веднъж в разговор с поета той му казал: „Ти си най-добре между поетите (...). Твоите връстни колеги не те четат, защото и ти не ги четеш. Твоите нещастни жертви, т. е. твоите подражатели, те забавляват с наивните си тъмнозвучия и многоточия. Обикновените читатели те четат само защото Пенчо ги нарече фасулковци. Учениците само тебе декламират, защото им харесва твоето Яворово име. А критиците не те закачат, защото ти и без това си по-друг, отколкото те знаят тия, които ти се покланят. Само блажените революционери или комити те имат за съвсем свой, защото си писал: „Бог богува — нека си богува! Цар царува — века ли царува?"

През 1916 г. в сп. „Отечество" излиза възторжената статия на Михаил Арнаудов „Разказите на Йордан Йовков" (3, 36—37). Радостта от откриването на един „несъмнен талант" не пречи на Арнаудов да изследва задълбочено и аргументирано същностните черти на Йовковата поетика и да възвести, че Йовков е „вече отсега една сила, която обещава развитие".

В статията „Песни за войната" (3, 24—27) М. Тихов рецензира стихосбирки на Ив. Вазов, К. Христов и Ст. Чилингиров. В началото той твърди, че във време на война всеки човек става поет и дава малко смехотворна статистика, според която само през август 1914 г. в Германия са написани милион и половина стихотворения, „а то значи около 50 000 стихотворения средно на ден". Авторът твърди, че войната въздига свои поети и посочва закономерността, че те никога не са гениални поети на нацията — в европейски мащаб. Без да обяснява защо точно България не се вмества в този закон, той рецензира стихосбирката на К. Христов „Победни песни" като „художествена илюстрация на духа на нашето велико време", „За род и чест" на Ст. Чилингиров, където войната е пресъздадена „не с вид на непосредствено участие в нея, не със силата на пламналото за нея чувство, а в тона на тихо съзерцание", и Вазовите „Песни за Македония", в които съзира „спокойни поетически наблюдения и констатации", но и „оная простота и оня тон на настроение, които придават най-ценното ѝ качество и сила като поезия за войната — общността".

В своите „Месечни бележки" (2, 4—5) Кирил Христов рецензира стихосбирката „Епопея на свободата" на А. Т. (неразкр. иниц.) — „недостатъчно опитен в размерената реч", но „на някои места той непосредствено намира подвижни и гъвкави езикови форми". Без снизхождение, одобрително той изтъква основните изводи от литературнокритическия очерк на Васил Добринов

„Трагедията на П. К. Яворов“ и съвсем накратко отбелязва дебюта на ученици от софийските гимназии в сборник, издаден в памет на св. св. Кирил и Методий.

През 1917 и 1918 г. Асен Младенов рецензира стихосбирките „Нови окове“ (4, 44) и „Юлска китка“ (5, 12) на Ив. Вазов. Авторът вижда значението на „Нови окове“ в „отражението на ония скоропреходни, но славни събития на историческия момент“ и оценява стихосбирката като техен почти инстинктивен отзвук, като „непосредствени отломки от самите събития, а не плод на предварително поетическо самовглъбяване и мечтателност“. Младенов преценява творбите в „Юлска китка“ като „тихи и задушевни песни, които на пръв поглед може би внасят дисонанс в общия тон на съвременния живот, огласян от ехтежа на битки и победни викове“, но краткият художествено-психологически анализ на стиховете в сбирката го кара да тълкува „Юлска китка“ като „продължение на един и същи блян“, защото съзерцанието на природата е в крайна сметка размисъл и преживяване на „общонародните стремежи“, тъй като в творчеството на Вазов природата и родината „се сливат в едно хармонично, неразделно цяло“.

С доста по-критичен тон Ас. Младенов анализира сборника с разкази на Елин Пелин „Китка за юнака“ (4, 51). Той преценява някои от разказите като „обработени във форма на вестникарски фейлетони“, други намира за книжни, а в „Радост“, „Гост“, „Лъчи“, „Войнишка нива“ и „Страшният сън“ стилът според него „притежава силата, блясъка и колоритността на най-добрите измежду по-раншните му разкази“.

Същият критик излага основните тези на Ст. Чилингиров в книгата му „Добруджа и нашето възраждане“ (5, 10).

Критиката на Асен Младенов на страниците на „Отечество“, при нередовността на рубриката „Книжовен преглед“ и неголямото място, което ѝ се предоставя в списанието, заслужава внимание като тип импресионистична, но съдържателна критика.

А. Страшимиров рецензира документалната книга „Караагач — Чонгора“ на Н. Д. Янакиев (1, 2), Никола Атанасов пише бележка за „Румънските жестокости“ (5, 16) — сборник с официални румънски документи и изповеди на добруджанци. Нелитературен характер има анонимната бележка „Леонид Андреев“ (1, 6), в която редакцията на списанието изразява възмущението си от укора на много популярния тогава у нас руски писател, че България не се включва във войната на страната на освободителката си.

Публикациите по история и критика на литературата в „Отечество“ са инцидентни и нямат характер на научни изследвания. Това се дължи на спецификата на изданието и на широката аудитория, за която то е предназначено.

Петгодишното съществуване на сп. „Отечество“ като културно-исторически факт е показателно в някои отношения. От една страна, то е уникално свидетелство за културната политика на българската буржоазна държава във време на една война, дошла след изключително трагичен за страната ни момент, а освен това и не твърде популярна главно сред интелигенцията ни. Тук трябва да се посочи още, че списанието именно заради официозния си характер е особено показателно за гражданската позиция на българските интелектуалци през тези години.

Художествената литература на страниците на „Отечество“, независимо от неравностойността на имената и заглавията, дава възможност да се открои началото на един процес, който продължава и след Първата световна война —

качествено новото демократизиране и хуманизиране на литературата ни, свързано с търсенето на връзка с народа, с връщането към проблемите на живота, към далечното и родното.

Не на последно място историко-литературната стойност на „Отечество" трябва да се измерва и с факта, че за известно време през второто десетилетие на XX в. то е почти единственото, макар и обременено от цензурните условия, място за творчески изяви. Така списанието може да се разглежда и като ценен социалнопсихологически и културен документ за годините на Първата световна война.

Нина Иванова
Пенка Ватова

РОДНО ИЗКУСТВО

Седмичен преглед на театър, музика, опера и литература. Излиза всяка сряда. Ред.: Георги Савчев и Стефан Гендов. С., печ. С. М. Стайков. 8°. Ц. 20 ст.

1 1—7 1914

От 3 подзагл. Седмично списание за литература, театър и музика.

От 3 урежда ред. к-т, стоп. Найден Стефанов.

Печата се в печ. Г. М. Чомонев.

„Родно изкуство“ (РИ) е издание, замислено като трибуна на модернизма. Редакторите му са хора с широки връзки сред културните среди, но без значителен авторски принос за развитието на българската култура. Стефан Гендов (Ст. Димов Хаджигендов, 1889—1951) — брат на известния наш актьор Иван Гендов, е театрален критик, писател-драматург и редактор на издания с подчертано театрална насоченост. Сътрудничи на редица вестници и списания, в т. ч. на в. „Развигор“, сп. „Нов път“ на Георги Бакалов и „Пламък“ на Гео Милев. През последните години от живота си е уредник на сп. „Българо-съветска дружба“.

Другият редактор на РИ, Георги Савчев (1886—1946), е познат като литературен деец и хуморист, сътрудник на множество незначителни обществено-литературни издания в периода между войните.

От поканата, отправена в 1 към всички театри и читалища — да съобщават своевременно за своя репертоар, за успеха на изнесените пиеси, концерти, вечеринки и утра, се вижда, че основна цел на РИ е да осведомява читателите за театралните, музикалните и литературните прояви в столицата. Някои от аналитично-оценъчните публикации обаче издават амбицията на редакционния екип да поставя и по-общи проблеми, свързани с организацията и насоките на текущия културен живот у нас.

Идейната платформа на изданието въпреки първоначалния замисъл е противоречива и еклектична. Доказателство за това е на първо място твърде разнородният състав от сътрудници. Заедно с Димчо Дебелянов, Христо Ясенов, Людмил Стоянов, Иван Ст. Андрейчин и Иван Радославов — представители на модернистичната насока в литературата ни през първите десетилетия на века, в редакционния екип влизат Стоян Михайловски, Стилиян Чилингиров, Цанко Церковски, застъпващи реалистичната линия.

На второ място, противоречива е и редакторската стратегия. В статията „Закачки за големи въпроси“ (2), която може да се разглежда като програмна, Ст. Гендов прави следното изявление: „Нашият мироглед е ясен: Изкуство за изкуството. За нас изкуството не служи на никакви цели, нито пък преследва каквито и да било цели. За нас изкуството е възсъздаване на същността — душата във всичките нейни проявления.“ В разрез с казаното прозвучава ре-

дакционната бележка върху корицата на 3 — от нея узнаваме, че списанието се урежда „при близкото сътрудничество“ на творци като Стоян Михайловски, Елин Пелин, Александър Балабанов, Владимир Василев, Александър Теодоров-Балан, които, както е известно, не споделят идеите на модернизма. Любопитен е и фактът, че повечето от изброените деятели на българската култура практически не участват в списването на РИ. По всяка вероятност редакционният комитет е целял чрез имената да спечели за изданието по-широк кръг читатели.

На трето място, непоследователната еклектична позиция на списанието се потвърждава и от характера на публикуваните материали — те невинаги са издържани в духа на модернизма. Сред тях най-голям относителен дял се пада на литературно-художествените.

Поезията е твърде разнородна както в идейно-тематично, така и в ценностно-художествено отношение. Заслуга на редакторите е, че са успели да привлекат за сътрудник Д. Дебелянов. Публикуваният тук първи вариант на „Елегия (Помниш ли, помниш ли...)“ (2) е най-високото художествено постижение на РИ. От поправките, нанесени в по-късната редакция на творбата, личи, че Дебелянов съзнателно се е домогвал към по-висока обобщеност на поетическия замисъл. Представена е и още една негова работа — „Нощем (На лунния трепет вълните...)“ (3).

Най-активен сред сътрудниците на поетическия раздел е Л. Стоянов. Във всяка книжка (от третата нататък) той печата по едно стихотворение: „Виждане“, „Езеро“, „Зимен път“, „Примавера“, „Nevermore“. Всички те са издържани в традицията на символизма.

Близки по светоусещане, но значително по-несръчни в сравнение с Л.-Стояновите, са поетическите изяви на редакторите Ст. Гендов (3) и Г. Савчев (2–6), както и на вече забравените епигони на символизма Вл. Минев (3, 5, 7), Хаим Бохор (псевд. Йохан Башмуцки) и Д. Хр. Максимов. Техните подражателни опити, най-често с любовна тематика, изразяват модните по онова време настроения на мирова скръб, разочарование, екзистенциална самота и т. н.

Изключение от общата символистична насоченост на списанието представляват изповедното стихотворение „Сестрице, спомен благ...“ от Ц. Церковски (7) и късите сатирични стихове на Ст. Михайловски „Балада на философа“, „Идеал“ и „Балада на поета“ из цикъла „Недомлъвки“ (7). В тях старият поет невъздържано-ругателски изразява раздразнението си от конкретни личности и явления в българския културен живот.

По същото време друга част от „Недомлъвки“-те се появява в сп. „Българска сбирка“ (20, 3). Любопитен е отзвукът, който те пораждат. Д. Дебелянов пише в сп. „Звено“ (1, 2—3, подп. Д. Д.): „... ако не бяха написани в размерена реч, би могло да се четат с по-голям интерес. Грапавият и недотаслен стих е отнел много от силата и яснотата.“ Една от публикациите в „Българска сбирка“ е насочена срещу покойния Пенчо Славейков. Дебелянов я цитира изцяло и я оценява като „доказ за липса у самия автор на онези добродетели, които той с ювеналовски бич иска да създаде в сърцата на съвременниците си. Не е мъчно да се отгатне чия памет злобно се зачерня с тия нещастни терцини.“

Увлеченията по символизма, документирани в поезията, определят и послабия епически тонус на белетристиката на РИ. Прави впечатление, че събитийно-фабулните движения са донякъде застъпени единствено в разказите „Бокал вино“ (6) от Владимир Мусаков и „Убитият гълъб“ (6) от Йордан Сливополски (псевд. Пилигрим). Всички останали творби — на Иван Ст. Андрейчин („Весела вечер“, 2), Г. Савчев („Война“ и „Чайка“, 7), Димитър Христодоров

(„Бялата роза“, 5), Тихомир Павлов („Без заглавие“, 7), Н. Яковлев („Крила“, 6), на неизвестния автор, подписан с инициалите Т. Н. Ч. („Из „Есенни листа“, 5), както и на извънредно плодовития д-р Драгомир Герганов, са написани в лирически, субективно-емоционален план. Самите автори ги обозначават било като „поезия в проза“, било като „миниатюри“. Налице е еднотипна интимна тематика (любов, крушение на младежките илюзии, скръб, разочарование и т. н.), сълзлив мелодраматичен патос, символно-метафорично изразяване.

И друг един общ белег сближава поетическите и белетристичните публикации в РИ: подчертаната им дистанцираност спрямо тогавашния историко-социален живот. Изданието излиза във време, когато в Европа току-що е избухнала Първата световна война. Въпреки че българското правителство все още е в позиция на неутралитет, обществеността живее в тревожно очакване България всеки момент да се намеси във военните действия. Редакцията обаче старателно отбягва каквито и да било политически разисквания. Единственото непосредствено указание за военновременните настроения е осведомителната бележка „Кнут Хамсун — мнение за Германия и Англия“ (6), издаваща между другото съгласие с официалните становища по въпроса за войната. В нея се изтъква, че Хамсун е декларирал своята „искрена стара немска симпатия и любов към отечеството ми, на което би била полезна само една немска победа“. Иначе отзвукът от войната е твърде сложно опосреден: публикациите на Вл. Минев (стих. „Песен на разрушението“, 5), Г. Савчев (лирическата импресия „Война“, 7) и Й. Сливополски (гореспоменатият разказ „Убитият гълъб“, 6) са израз на едно тревожно абстрактно-метафорическо изживяване, оформено в клишетата на символистичната образност.

Съзнанието за определящата роля на историко-социалните фактори в развитието на българската култура е затъмнено и в критическите (в частност и в литературнокритическите) публикации. Както отбелязахме по-горе, в ситуацията на рязко поляризиране на българското общество Ст. Гендов прокламира изкуството, което „не служи на никакви цели, нито пък преследва каквито и да било цели“. В статията „Критиката и литературните ни традиции“ (1) същият автор е по-умерен в своите възгледи: към литературните явления той подхожда от стеснено-морализаторски позиции. Недъзите в духовния живот се третират като последица от нравствената недостатъчност на писателите. Гендов оценява литературната картина след „кървавите балкански събития“ като нерадостна: „кошмарите, които изживя родното ни творческо мислене... днес отново започнаха да спъват и изсмукват жизнените ни литературни сокове“. Първопричина за това не е неблагоприятният обществен момент, а липсата на обективна преценка за писателския талант от страна на „престъпната ни критика“. Допълнителна предпоставка за художествения спад в литературата е взаимната ненавист сред писателите, която ги подтиква вместо към съревнование и творческо съвършенство, към интриги и маниачество.

За разлика от колебливата, непоследователна позиция на Гендов, Иван Радославов в еднократната си изява на страниците на РИ е категорично за модернизма. Статията „Малко теория и малко спор“ (3) е момент от полемиката с Константин Константинов, разгоряла се на страниците на политическия всекидневник „Воля“ (1911—1915). Тъй като в тази полемика се засягат проблеми, принципно важни за тогавашното ни литературно развитие, налага се да осветлим по-подробно становищата на двамата опоненти.

В основата на техните несъгласия заляга отношението им към символизма, който според Радославов е единственото литературно течение, имащо право на живот у нас. Когато през 1914 г. започва да излиза сп. „Звено“, Радославов

остро го критикува във „Воля“ (статията „Ново списание — стари завети“, г. IV, бр. 463 и 464). Изглежда, той е подразнен от факта, че списанието, замислено като трибуна на символистите, практически застъпва една значително по-широка — не само символистична — естетическа платформа. Оттук и твърденията, че въпреки „ценните някои материали“, това е едно издание „без съзнание за смисъла на своето съществуване“, което „няма естетическо credo, няма художествени идеи, няма кръгозор: то е случайно сборниче“.

Конкретен повод за подобни нападки са двете статии — за Е. Зола и за Е. Верхарн, препечатани в „Звено“ (2—3) от сп. „Mercure de France“. В предшестващата ги бележка К. Константинов заявява, че „появата последователно на тия две статии в едно списание, което е най-сигурното гнездо на френските символисти, е (...) симптоматична и характеризира литературните нрави във Франция като твърде различни от нашите“. В отговор Радославов пише във в. „Воля“, че „Mercure de France“ е „въплощение на литературния опортюнизъм, щом един път помества статия за Емил Зола и за Верхарна друг път“. По същия път върви и „Звено“ — то е „призвано да се бори с традицията и рутината, силна още с имената на Вазов и Михайловски; трябва да се разкрият нови хоризонти, да се събуди мисълта и да се окрили чувството“. Вместо това обаче изданието проявява непоследователност — „плод на оная липса на широка култура, или по-скоро на онова присъствие на безгранична безкултурност, която е отличителен признак на повечето от нашите редакции на списания“. В това именно се корени разликата с „Mercure de France“: тук е налице „търпимостта на победителя, богат с традициите на едно славно и борческо минало“.

Почти веднага след Радославов в четири последователни броя на „Воля“ излиза отговорът на Константинов, озаглавен „Около „Звено“ (бр. 468—471). Като изтъква, че и този път Радославов е издигнал лозунга „Аз враждувам в името на символизма!“, авторът заявява намерението си да хвърли „малко светлина върху странната логика, вкус и разбирания на един литератор, който утре, както и днес, ще има болезненото желание да бъде признат за porteparole на символизма в България — и с една своеобразна дързост ще съкрушава и Тургенев, и Флобер — за да увенчае Ботю Савов и Бончо х. Бонева, напр.“

Основният въпрос, по който Константинов се разминава с Радославов, се свежда към това, „как ний гледаме на литературните течения и техните идеолози“. За разлика от теоретика на българския символизъм, който страстно отстоява „чистотата“ на една или друга естетическа програма, Константинов смята, че „в еволюцията на литературната история... идейните течения се наслагват едно подир друго, но никога между тях няма резки и точни граници, никога последующата школа не тъпче в праха наследието, оставено от дедите, защото тя се е отхранила от него и защото (...) даже противни направления могат едновременно да съществуват и, борейки се в името на един принцип, който винаги е въпрос на форма, те си дължат справедливост и уважение“.

Изтъквайки по този начин ролята на приемствеността между старо и ново в изкуството, авторът отбелязва колко противоречиви са Радославовите заявления, според които „символизмът е вече на прага на историята“, т. е. и той е вече преживелица. Тогава всички пледоарии и всички апологии в негова чест не са ли и те мъртви, безсмислени и ненужни?“

Все в тази връзка се поставя въпросът и за ролята на литературния критик. Последният „не създава школи и направления; такива се образуват от писателя съзнателно или помимо волята му!“ Ето защо „колебливостта у писателя е извинителна, често пъти даже преимущество — у критика тя е съкрущителна. Защото... творчеството на критика, което е колорирано отражение

на литературните произведения, наложително трябва да се подкрепи от един здрав, ясен и убедителен разум."

По-нататък Константинов отхвърля нападките срещу „Звено" (списанието има своето credo — само че то „не е такова, каквото г. Радославов желае") и изказва изключително интересни съждения относно своеобразието на националния ни литературен развой и на ситуацията, при която в дадения момент се формират българските писатели. Не на последно място, засегната е взаимовръзката родно—чуждо, която ще се наложи в следвоенния период като основен проблем на националните ни литературни търсения: „За нас в България не съществуват строго оформени идейни литературни течения... всичко у нас е една смесица, един малък хаос, който с времето ще се успокои и регулира; как може тогава да се говори за специализация в културния живот — за категорично обособяване на школи в духовните направления?... За нас е ясно. Поникнала без традиции, българската литература е изложена на всички влияния. Те идват временно и всички трябва да дадат своя отпечатък. Ний растем с часове и дни, когато другите са възмъжавали с векове... При тия различни, съвсем локални условия, при които расте България, непростима наивност е да се теглят аналогии със запад и да се извеждат безапелационни заключения. Не е ли там трагическата участ на българския литератор, дори изобщо на българския интелигент, че отраснал посред росните ливади на патриархалното селце, или под ниските стрехи на провинцията, неговата здрава девствена душа поглъща набързо съкровищата, които чуждите култури са съхранили — и през целия си живот остава да се люшка между небето и земята, чувстваща и Уайлда, и Бодлера — долавяйки същевременно в глухия ритъм на сърцето си смутната молба на своята черноземна родина за въплъщение. И той се издига така като едно болезнено цвете, подхранвано с нездравия сок на една почва, която ферментира..."

В светлината на тези възгледи Константинов изяснява и идейната насока на сп. „Звено". Неколцината негови сътрудници са се събрали „да донесат нещо към отечествената си култура... И без да се декларират: „реалисти", „натуралисти", „символисти" или „футуристи". То е работа на други да лепят етикети по бутилките. Виното ще се познае и без етикет."

След добре обоснованото, настъпателно изложение на Константинов Радославовата статия в РИ прозвучава неубедително, като механично преповтаряне на предишните нападки срещу „Звено". Целта ѝ е да отхвърли обвиненията, съгласно които, бранейки символизма, Радославов фактически го е обявил за преживелица. Подобни обвинения са неистинни, внушава Радославов: символизмът „даде велики и завършени произведения, които са равноценни на тия велики произведения, завещани от миналото; той върви към залеза на своя великолепен ден. Но кои са тия, които идват да го сменят? Футуристите ли? Други ли? Това ний не виждаме. И затова додето не са дошли неговите наследници... дотогава символизмът ще владее умовете и сърцата и все пак истинското хубаво и велико ще бъде давано само от него и чрез него... — поне дотогава, додето за Верлена и Самена, за Метерлинк и Верхарн почне да се говори тъй, както днес за Юго и Балзака, без страст и увлечение, само с някаква благоговейна почит като към скъпи реликви" (3).

В продължението на статията (4) Радославов отново отправя срещу редакторите на „Звено" обичайните за онова време обвинения в котерийност: „Това, което характеризира индивида с котерийна психология, това е ограничеността на хоризонтите на мисълта и неискреността на чувството... Зад принципите и възгледите такъв индивид вижда само едно: образа, омразния образ

на противника, който го защитава.“ Бихме могли да се съгласим отчасти с Радославов, ако той засягаше единствено Подвързачов, който наистина е краен в своите пристрастия. По отношение на Подвързачовите сподвижници обаче цитираното мнение днес звучи неоснователно — „ограничеността на хоризонтите на мисълта и неискреността на чувството“ са черти, органически неприсъщи на личности като Д. Дебелянов и К. Константинов.

На фона на този темпераментен, язвителен спор статията „Поезията на Яворов“ (4) прави впечатление със своя уравновесен, почтително-утвърждаващ тон. В редакционна бележка се съобщава, че тя е четена на траурното Яворово утро, организирано на 2 ноември 1914 г. в Народния театър по повод годишнината от смъртта на поета. Авторът Вл. Минев, представен в РИ с няколко подражателни символистични стихотворения, проявява тук несъмнено критико-аналитично умение и литературноисторически усет. Изложението му е интересно за съвременния изследовател като израз на пиетета към Яворовото творчество, в противовес на стремежа да се очерни личността на поета. Налице е опит обективно да се оцени мястото и ролята на Яворов в развитието на националната ни художествена словесност. „Яворов е ново начало в поезията ни, заявява Минев. — Ако обгърнем с поглед нашето литературно минало в най-крупните му представители още от времето на Ботев, време на зачатие в изкуството и културата ни, до наши дни, забелязваме, че поезията на Яворов е широка струя, която изпълня литературата ни. Чрез него почва у нас голямото влияние на модерната европейска литература, която оживява бедната ни книжнина и най-подир, може би, ще раздвижи и силите на народа ни за творческо битие.“

По-нататък Минев засяга въпроса за влиянията, които е изпитвал поетът, очертава проблематиката му и изказва съжаление, задето е поел по един път „с главоломни извивки“. Накрая е изградено убеждение, че „времето ще опази много ценности от Яворовата поезия. Не могат да се обезценят тези документи на човешкото страдание, тия големи късове от духовния живот на една личност, надраснала съвременниците си.“

В посочените дотук публикации, както личи, са изразени някои общи характеристики на текущия литературен живот в навечерието на войната. Сравнително по-слабо е застъпена рецензията: единствен Ст. Гендов се произнася за драмите на Кирил Христов „Старият войн“ (5) и на Константин Мутафов „Юда от Искариот“ (6). И двата отзива са недвусмислено отрицателни. При Мутафов са отбелязани очебийни, неорганични заемки от драмата на Пол Хайзе „Мария Магдалена“.

Интересът на Гендов към театъра не се изчерпва само с цитираните литературнокритически отзиви. Значително място е отделено в РИ и на недостатъците в работата на Народния театър. По повод репертоарната му политика („Народният театър служи ли на изкуството?“, 1) Гендов енергично осъжда стремежа към „пробуждане и възпитаване на националното ни самосъзнание и чувство“ чрез постановки като „Борислав“ от Ив. Вазов и „Добре скроеният фрак“ от Г. Дрегели. Под влияние на Ст. Пшибишевски Гендов се изказва, че съобразяването с вкусовете на масовата естетически необразована публика принизява авторитета на театъра: „Възможно ли е да се говори у нас за изкуство, когато нашата сцена се е преобърнала на арена за пропаганда на всевъзможни национални идеи, сказки и морал!“

Вл. Мусаков, най-активният сред театралните критици в РИ, стои на по-умерени естетически позиции, но е също тъй критичен спрямо Народния театър. Той засяга режисурата („Недъзите на народния ни театър“, 1), сценогра-

фията („За декорите“, 4). По повод взаимоотношението режисьор—актьори се спира на режисьорските концепции на К. С. Станиславски и Райнхард, противопоставяйки им „триумфалното изкуство“ на Комисаржевская („Щрихи“, 2), а в 7 дава отрицателна оценка на постановката на Народния театър на Константин-Мутафовата драма „Иуда“.

Отрицателен е и отзивът на Йордан Сливополски (псевд. Пилигрим) за постановката на „Добре скроеният фрак“ (2). В бележката „Нашите артисти“ (3) същият автор се изказва неодобрително за актьорските постижения в Народния театър.

От 1910 г. в София започват изявите на Оперната дружба — най-младата столична културна институция. Отношението на РИ към нея е далеч по-добронамерено в сравнение с оценките за Народния театър. Редакторите се стремят не само обективно да оценяват репертоарните търсения на Операта, но и да съдействат за нейното обществено признание и подпомагане (Тихомир Нейчев — „Проблясъци“, 2). Дори начинът, по който се разпространява списанието, издава желанието му да популяризира постиженията на оперните артисти. Специална обява (1) гласи, че то ще се продава вечер пред Народния театър, в сградата на който всяка сряда и петък играе и Операта. В отделните книжки се предлага програма на представленията през седмицата, предават се в резюме либретата на поставените опери. Паралелно с това се рецензират постановките на „Трубадур“ (1), „Продадена невеста“ (3), „Аида“ (4, 7). Трудно е да се установи авторството на отзивите — те са подписани с инициали М. Т., И. А. и с псевд. Mio Jordano.

Към раздела на художествената критика се отнасят още две рецензии. Едната („Симфоническата музика у нас“, 2, подп. И. А.) отбелязва изпълнението в градското казино на Втора и Седма симфония от Бетховен под диригентството на Стефан Стефанов. В другата рецензия Ст. Гендов осведомява читателите за художествената изложба на Александър Божинов, Петър Морозов и Петър Младенов („Художествена изложба“, 4).

Най-епизодично е представена в РИ чуждестранната литература. Подборът на художествените материали е до голяма степен случаен. Ст. Чилингиров представя две стихотворения от А. Н. Толстой (из сб. „Отвъд сините реки“, 4), а Георги Михайлов — стихотворението „Ассаргадон“ от В. Я. Брюсов (7). Тихомир Павлов превежда импресията на К. Тетмайер „Беше време“ (6). По своя емоционален и стилистичен строй тя е близка до импресиите от български автори, които, както отбелязахме, изобилстват в РИ. Поместени са също така един изповедно-есеистичен текст от С. Киркегор („Лиафалмата“, 6, прев. Д. Стойчев) и есето „Стихотворното изкуство“ (7) от Сюли Прюдом, които допълнително уплътняват естетската линия, провеждана от редактора Ст. Гендов. Интерес предизвиква и бележката на В. Стефков „A propos за „Хамлет“ (5). Авторът съобщава, че в съчинението на немския адвокат Вулфен, озаглавено „Шекспировият „Хамлет“, една сексуална драма“, конфликтът в прочутата пиеса е разгледан в светлината на Фройдовата психоанализа. И накрая, Ив. Ст. Андрейчин предлага избрани афористични изказвания на световни автори под заглавие „Какво нещо е животът?“ (7).

След направения дотук преглед се налага изводът, че „Родно изкуство“ не се отличава съществено от многобройните кратковременни литературни и културно-информативни издания, които целят да отразяват и оценяват насоките на художествения живот у нас в навечерието и по време на Първата световна война. Въпреки че е озаглавено „Родно изкуство“, списанието е чуждо на раз-

гърналото се към края на войната движение по посока към родното, национално-самобитното. Тъкмо обратното — редакторите застават на позициите на модернизма, като все повече се разколебават в атмосферата на военновременните обществени брожения. Тази е основната причина за слабата популярност на изданието, а оттук и за скорошното му прекратяване. От друга страна, РИ не се ползва с подкрепата на един постоянен екип от утвърдени, талантливи сътрудници, които да издигнат авторитета му. За съвременния изследовател представляват интерес предимно дискусионните литературнокритически материали на Ив. Радославов и Вл. Минев (доколкото последният влиза в негласна полемика с Яворовите отрицатели), както и публикациите, документирали актуалните събития в предвоенния театрален и музикален живот.

Сабина Беляева

СЕДМИЦА

Политико-литературно списание. Излиза всеки петък. Ред. В. Т. Велчев. С., печ. Ден. 4°. Ц. 20 ст., год. аб. 7 лв.

1 1—8 23 май — 11 юли 1914

1 кор. означено 25 май.

След Балканската и Междусъюзническата война България се оказва в твърде тежко икономическо и политическо положение — ограбена, разпокъсана, със западнало стопанство. Букурещкият и Цариградският договор не само не спомагат за решаването на основните противоречия, но дори създават условия за още по-силното им задълбочаване на Балканите.

В този напрегнат исторически момент започва да излиза и сп. „Седмица". Още в обръщението „Към читателите" (1, 1) създателите му изтъкват: „Започваме „Седмица" с убеждението, че издания, стоящи между ежедневните вестници и месечните списания, третиращи злободневните текущи политически и обществени въпроси с повече спокойствие и обмисленост от първите и понавреме от вторите, са вече една нужда за нашето общество." Посочено е и конкретното предназначение на списанието — „за политическо възпитание на обществото".

Може би инициативата за списанието принадлежи на Велчо Тодоров Велчев — журналист, публицист и общественик, който по време на Стамболовия режим заедно с Богдан Величков, Георги Стефанов и Гаврил Баламезов редактира сп. „Лъча" (1891—1892) и в. „Прогрес" (1892—1897), а по-късно и сп. „Летописи" (1899—1905).

В статията „Из лош път" (1, 1) Велчо Велчев се обръща към българската интелигенция, като я обвинява, че е предизвикала катастрофата със своето опиянение и „късогледство", и я призовава да напрегне сили, за да предпази страната от нови грешки и опасности. Основание за изводите си той открива в наблюдаваната от него действителност: „картината, която представлява днес политическия живот на България, до най-малките подробности, идентична с тая преди катастрофата, даже в някои отношения по-мрачна, се хили с жестока ирония на всеобщия вик за обновление". За това и авторът апелира към работа за „подготвяне на бъдещето".

В кръга от сътрудници са включени видни обществени дейци, които биха допринесли за осъществяването на набелязаните задачи — Марко Балабанов, Стоян Михайловски, проф. Любомир Милетич и др.

Основните рубрики в „Седмица" са: „Книжнина", „Политически преглед", „Седмичен преглед", „Забравени страници". В отделните книжки преобладават материалите с политически характер, посветени предимно на злободневни проблеми: за управлението на страната, споровете около предстоящия заем,

боричканията между отделните партии, образуването на нов балкански съюз и пр. В рубриката „Книжнина“ са представени новоизлезлите трудове на Петър Габе, проф. Анастас Иширков, д-р Димо Тодоров, в които се разглеждат икономически и стопански въпроси. А в „Забравени страници“ се публикуват редове от предговорите на Стефан Веркович „Каква е Македония“ (1, 7) от книгата му „Народне песме македонски булгара...“. Отпечатани са и избрани страници от съчинението на Андре Шерадам „Европа и австрийският въпрос на прага на XX в.“

Своеобразен отклик на събитията от тази епоха са двете поместени стихотворения на Христо Силянов — „На смъртта“ (1, 2) и „Ще носим ний тъгата си по тебе“ (1, 4). В първото, посветено на „децата на Балкана“, е пресъздаден победният марш на смъртта — „ведма тържествуваща и зла“:

И се развихри ти, от властний дъх
на кървавия бой опиянена
във пламъци, във вледеняващ лъх,
в зараза и в свинец преобразена.

Във втората творба напрежението е много по-слабо, тонът е по-приглушен, но болката и любовта към родината са по-ясно изразени:

Ще носим ний тъгата си по тебе
и никой гроб не може я прибра...

Тази тъга, която „ден и нощ подяда и гризе“ е „същ демон неотлъчен и свиреп“ и ще бъде неизменен спътник „доде я нов Люле Бургас погребе“.

В цитираните стихотворения на Силянов (първата му стихосбирка „Тъгите на роба“ излиза през 1903 г. в съавторство с Владислав Ковачев) се изразява преди всичко преклонението на поета пред родината и готовността за саможертва.

На литературната критика, теория и история не е отделено много място в списанието. Предизвиква интерес рецензията на Йордан Маринополски за романа на Димо Сяров „Песента на Пана“ — „Едно събитие в литературния ни живот“ (1, 4), в която известният наш културен деец се обявява рязко срещу произведенията, създадени единствено от „влюбеността“ на авторите в себе си. Давайки добра оценка на творбата на Сяров, подчертава, че той „ни прави свидетели на важни преживявания и като един истински мъдрец ни вдъхва чувство за широка търпимост“. Като анализира романа, Маринополски отбелязва, че „в старата история за непозволената любов е влян духът на съвременността“. Той насърчава младия творец и заявява, че първото му произведение буди надежди. Същевременно се учудва от това „познанство на човешката душа, което поразява у един начинаващ писател“.

Отпечатан е и откъс от статията на Константин Величков „Григор Пърличев“ (1) от току-що излезлия т. VIII от съчиненията му.

В унисон с настроенията на времето в „Седмица“ са включени спомени за превземането на Лозенград от ген. Радко Димитриев, командвал Трета армия през Балканската война. Авторът разказва за тежкия живот на войниците, за съкровените им мечти и обръща специално внимание на българите в Скопие.

След Междусъюзническата война сериозни трудности създава т. нар. „бежански въпрос“. Оставането на по-голяма част от Македония под турска и гръцка власт предизвиква масово преселване на македонско население в България. Преселниците се настаняват в българската част на Македония или във

вътрешността на страната, но мнозина остават без работа. Тези въпроси са засегнати в статията на проф. Милетич „Окаяното положение на бежанците в Струмишко и Неврокопско“ (1, 3).

Стоян Михайловски също се опитва да намери обяснение на причините за безизходното положение на българската държава. В „Седмица“ е публикувана една глава от съчинението му „История на провалянето на Българското племе“ (1, 1). В нея той остро критикува виновниците за катастрофата, обвинява ги, че не познават добре историята на дипломацията и международната политика: „Тези несъвършени политикани — искайки да одесеторят изведнъж българските жизнени сили и да превърнат с един магически жест дребнината в грамада — тласнаха за дълги векове рода си в безпомощно изнемогване.“ В края на изложението си Михайловски категорично изказва своето възмущение: „Врагът, който съсипа българщината — е великобългаризмът!“

В списанието е отделено място и за факти от нашата история — отпечатана е лекцията на Яцимирски „Успехите и пораженията на българите в миналото и сега“ (1, 3), четена във Варшавския университет и изпратена в ръкопис на списанието.

Въпреки неблагоприятните политически условия културните интереси по това време в България не са намалели. Свидетелство за това са отзивите на Елисавета Консулова-Вазова за творческите изяви на двама млади наши художници — „Изложбата на Борис Денев“ (1, 1) и „Изложбата на Г. Дацов“ (1, 2). Прави впечатление, че стремежът на авторката към точно разкриване на психологическата характеристика в собствените ѝ картини се е отразил и върху заниманията ѝ с художествена критика.

Много точни и пределно ясни са нейните отзиви. Очевидно героите на Денев и начинът, по който той представя войната, ѝ допадат. Според нея картините му са не само „образцови в своя жанр творения“, но и „представляват голяма историческа ценност“. Елисавета Консулова-Вазова определя Г. Дацов като „лирик, който за сметка на чувството и бляна жертва понякога действителността“. Тя споделя, че оригиналността на сюжетите (повечето символични) се дължи на влиянието на някои модерни западни художници. Добрите впечатления обаче не ѝ пречат да изрази своето недоволство, че от „изложбата лъха нещо чуждо на нашата среда, нещо, като че ли нагласено, търсено...“

Въпреки че от сп. „Седмица“ излизат само осем книжки, то може да заеме място в редицата от издания, отразяващи адекватно обществената и културната действителност непосредствено след първата национална катастрофа от 1913 г.

Анелия Герасимова

ТРЕПТЯЩИ АКОРДИ

Литературно-художествено списание. Излиза всяко 1 и 15 число. Ред.: Р. Господинов, Н. Самев. Стара Загора, печ. Светлина, 4°. Год. аб. 5 лв.

1 1 — 3 1 ян. — 1 февр. 1914

3 излиза в Пловдив.

Печата се и в печ. Георги Йонов в Пловдив.

В подзаглавието си „Трептящи акорди“ се самоопределя като литературно-художествено списание. В бележка (1), която фактически изразява неговата програма, се казва: „Списанието по-нататък ще се занимава с: философия, модернизъм, музика, театър, превод от френски, немски, английски, руски, гръцки, италиански, турски и пр. Тоже и с художествени илюстрации и ноти за цигулка, китара и мандолина.“ Този амбициозен замисъл за съжаление не се осъществява. От списанието излизат само три броя с ограничен брой сътрудници, отпечатали творби на не особено високо равнище.

В периода 1912—1914 г. в Стара Загора излизат 9 периодични издания. През 1913 г. се появява „Ранни цветя“ — израз на ученически литературни опити. „Трептящи акорди“ е следващото литературно издание, но и в него показаните творчески възможности са слаби. Това ясно личи при едно сравнение с излизащото по-късно месечно списание за художествена литература „Хризантеми“ (1916—1919), което става трибуна на модернистичната поезия с широк кръг сътрудници като Гео Милев, Ив. Мирчев, Тр. Кунев, Л. Стоянов, Н. Лилиев, Д. Дебелянов, Сирак Скитник и др.

Материалите в списанието не са обособени в специални рубрики. Двете критически статии са в края на съответните броеве, а единствената назована рубрика „Поща“ в 2 е поместена в края, а в 3 — в началото. 2 започва с „Хроника“ от редактора Р. Господинов, отбелязваща вечеринка на „барабанистите“ (сътрудниците на сп. „Барабан“), в която се коментира: „... Борю Зевзека, надарен от природата с весел характер, енергия и живост в своите комични роли, разсмиваше публиката до сълзи.“

Лириката в списанието не се отличава с жанрово и стилово разнообразие. Интересен е фактът, че Ем. Попдимитров дава именно тук своите „Гретхен“, „Ема“, „Лаура“, „Утро“ (2) — част от цикъла „Женски портрети“. Впечатление прави и стихотворението на М. Стефанов „Вечери край Тунджа“ (1). Написано в символистичен дух, то показва един добър вкус на своя автор при изграждане на образите, умело боравене с ритмиката, художествена мяра и интелигентност. За съжаление в следващите броеве този автор не присъства. С това, като че ли лирическите постижения в списанието се изчерпват. Останалите стихотворни творби значително отстъпват в художествено отношение. Единият от редакторите, Никола Самев, печата и в трите броя на списанието. „На-

родни мотиви“ (1) и „Лирически песни I—IV“ (2) са подражания на любовни народни песни без някаква оригиналност в трактовката на мотива или в образността. Самев опитва и в интимната лирика — „Лирически песни V—VII“, но те са бледи, слаби, подражателни стихове, изпълнени с „въздишки печални и звуци погребални“. Присъствието на този автор се изчерпва със стихотворението „Балада“ (3), в което явно дълбоко преживяната лична скръб избистря чувството, но не се постига ярка художествена защита.

2 и 3 на „Трептящи акорди“ са място за изява на други няколко стихотворци: Б. Колев — „Сапфири на душата“ (2), Александър Бизантиус — „Дума“, „Аз“ (3), Д. Попов — „Алегории. Към върха. Спасител“ (3), Н. Николов — „Шарлота“ (3), А. Атанасов — „Зимен мотив“, „Есен“, „Из дебрите на страданията“ (3), С. Коскин — „Из „Кървави капки“ (2), „Сафо“, „Вечерна песен“, „Орфей“ (3).

Обединяващо при тези автори е характерът на тяхната поезия — подражателна, албумна. Обичайни за нея са идеята за свръхчовека, чийто „храм е неговата душа“, тонът на обреченост — „дни златисти в младост кипежна бавно замират“ и претрупаните с излишна орнаменталност образи — „чертози, кървави рози, свехнали мимози“.

Прозата в списанието се отличава в художествено отношение от поезията. Единият от редакторите, Рачо Господинов, който повече е известен като публицист, издава през 1910 г. в Стара Загора книгата „Долу гъсти вал, що морала закопал“. В списанието помества и в трите броя свои белетристични опити. В „J t'aime“ и „Le sommeil de mon amour“ (1), както се вижда от заглавията, и посвещенията на френски език, авторът е силно увлечен от модернизма. С характерните за това време идеи за „сюблимната жена“, „творчество и разрушение“, „страстна любов“, както и с импресионистичните похвати, те звучат претенциозно и маниерно.

За „Le sommeil de mon amour“ Р. Господинов е критикуван за безнравственост, за липса на морални стойности. В отговор той помества бележката „Към моите критици“ (2). Трябва да отбележим, че в полемиката, в публицистиката, Р. Господинов е по-ярък и доста по-убедителен. Позовавайки се на Пшибишевски, Арцибашев, П. Луис, той заявява: „Нарисувай живота и неговите кални прояви, а това, струва ми се, е най-светият морал!“ и „Моралната стойност на едно художествено произведение се цени не по сюжета, а по фабула, мисъл, ирония и чувство.“

В 2 Р. Господинов помества една по-кратка творба в ритмувана проза — „На тебе“, отново изпълнена с любовни въздишки, а в 3 — миниатюрата „Мълчание“. На фона на тези му подражателски творби се откроява отчасти „Братоубийствена война“ (2). Писана по конкретен повод — предстоящата световна война, когато „стоят враждебни едни срещу други, пропити с ненавист и злоба, българи и сърби“, това е творба по-силна и истинска, по-близка до читателя. Тук сюжетът получава и по-добра художествена защита. „Проклятия, черни проклятия на тези лудости човешки“ — завършва авторът с въздействаща експресивност.

Трябва да отбележим белетристичните опити и на други автори на страниците на „Трептящи акорди“: Александър Атанасов — „Първият сняг“ (2) — спомен-импресия за първата любов, и „Лунатица“ и „Импресия“ (3) — модернистични подражания; Ирина Самсон — „Привечер“ — миниатюра, една „песен на мечтите и любовта“. В списанието е отпечатана и творба на Н. П. Икономов — „Ноктюрно“ (3). Става дума за известния актьор от Стара Загора Никола Петков Икономов, който по-сетне сътрудничи и в сп. „Хризантеми“

(1916–1919). Активен участник е в органа на Съюза на драматическите и оперни певци „Български артист“ (1926—1934), където е и редактор на седмата годишнина; също редактор на „Актьор“ — полумесечно илюстровано списание за театър, изкуство и изящна литература (1923—1925). Тази му ранна творба в „Трептящи акорди“ обаче е плод още на неукрепналия талант, един спомен-импресия за любовта, раздялата, смъртта.

Преводната литературна страница на „Трептящи акорди“ не се отличава с високо качество на превода, а представените автори в повечето случаи не са много известни. Изключение прави Г. Възелов с „Из лирическо интермецо. Пролог“ (3) от Х. Хайне, но и тук преводът е доста спорен като майсторство. От Адолф Грюнберг са преведени две творби: „Незнаен гроб“ (2) и из „Сбирка стихове. 1. Листопад“ (3). И в двете стихотворения доминира чувството на самота и печал и те са доста слаби в художествено отношение.

Чуждата проза е представена в списанието също така слабо. Във втори брой Рада Коскин превежда една апология на поета и неговия труд от Петър Алтенберг: „... Както на мястото на една отсечена глава на хидрата израстват стотици нови, тъй разцъфтяват в разкошни макови цветя нашите разбити сърца в душата на поета. В него Бог опазва всемирните частици на душата...“ (2). Така завършва творбата, уви в не най-сполучливия превод. Поместени са и две прозаични миниатюри, опити в модернистичната проза. Алжерон Суинберг с „Приказките на цариците“ (1) е представен от д-р Петров. Преводът е доста по-сполучлив от останалите.

Критическите материали в списанието са два, и двата преводни. Определено може да се каже, че статията на полския критик Александър Закариевски е най-добрият материал въобще в списанието. В „Най-новата полска литература“ (1) той анализира периода, когато „Sturm und Drang“ в творчеството на Пшибишевски, Виспянски и Каспрович отстъпва на историческата тема. Анализирани са „Красотата на живота“ и „Вярната ръка“ на Ст. Жеромски — „талант не толкова богат, отколкото проницателен“, както го определя критикът. За Казимир Здеховски и трилогията му „Промяна“, „Luna“ и „Твърдина“ авторът пише с особено пристрастие. За него Здеховски е един самотник сред другите полски писатели, силно повлиян от Толстой, той е и единственият оригинален философ в Полша, който без страх разглежда проклетите мирови въпроси. Написана на високо професионално равнище, статията на Ал. Закариевски за съжаление не продължава в следващите броеве, както първоначално е посочено. Преводът е направен от Н. Самев.

Другата критическа статия — „Основи на художественото творчество“ (3) от руския професор А. Куликовски, също се печата като част от една по-обширна работа със заглавие „Психология на творчеството“. Както авторът сочи, задачата на лекцията е да даде основните научни понятия, отнасящи се до психологията на творчеството. Прави се опит да се вникне в спецификата на художественото творчество и да се отграничи то от другите творчески актове. Преводачът на статията не е посочен.

В заключение бих казала, че „Трептящи акорди“ е мимолетно литературно издание, което има значение само като факт от културната история на Стара Загора. То не оставя значими следи в българската литературна периодика.

Росица Чернокожева

ВЕНЕЦ

Седмичен литературен вестник. Урежда ред. к-т Пловдив, Търговска печ. 4°. Ц. 10 ст., год. аб. 5 лв.

1 1 11 май 1915

Първият и единствен брой на този вестник излиза в Пловдив на 11 май 1915 г. Липсва информация за редакторския състав и за авторите на публикуваните материали. Единственият подпис-псевдоним на неговите страници е Звездин, но и той не разрешава загадката относно сътрудниците на това издание. Така че в историята на българския периодичен печат „Венец“ се нарежда в списъка на анонимните еднодневни издания.

За тематичните насоки на вестника, за предназначението му и за позицията на издателите можем да съдим по уводната статия „Вместо програма“. В нея се определя социалният адрес на вестника, а той е отправен към ученическата аудитория. За характера и идейната неопределеност на изданието съдим по следното изявление: „Във вестника ще работят добри литературни сили. Той няма да засяга никакви въпроси от политически характер, а ще се занимава изключително с литература — стихотворения, подлистници, фейлетони, разкази, съобщения.“ Ясно проличава желанието на редакторите да стоят далеч от тревожните проблеми на съвременността, да държат и младежта встрани от тях.

Злободневен въпрос на политическите страсти през 1915 г., а оттам и на периодичния печат, е ориентацията на страната спрямо двете враждуващи военни групировки — Тройния съюз и Съглашението. Полемиката относно неутралитета или влизането на България във войната изостря политическата атмосфера и рязко разграничава идейните течения в българското общество. На този фон аполитичната и предпазлива програма на „Венец“ прозвучава като анахронизъм.

Съдържанието на единствения брой е оформено в следните рубрики: „Из науката за живота“, „Театрална хроника“, „Смях“, „Литература“, „Провинция“, „Поща“. Цялостният облик на броя се определя от материалите с общокултурен и информационен характер, а литературните жанрове са представени само с един разказ.

Във връзка с 11 май — Деня на славянската писменост и култура — на първа страница е поместена голяма публицистична статия, посветена на славянските първоучители — „Св. св. Кирил и Методий“. Актуалното звучене на статията се дължи на страстната прослава на Кирило-Методиевото дело, като над всичко се изтъква приносът им за създаване и утвърждаване на славянската културна цивилизация. Българската национална принадлежност на солунските братя се свързва с духовния влог на българската народност в историчес-

кото развитие на славянството, прозвучават нотки на национална гордост пред просветителския подвиг на старобългарските книжовници. Патриотичният патос на тази творба много по-реално олицетворява културната насоченост на вестника, отколкото програмната статия, защото свързва основаването на изданието с деня, символизиращ българската култура.

В рубриката „Из науката за живота" е включена статия-есе със заглавие „Силата на музиката". С примери от Библията и от „Одисеята" авторът с псевд. Звездин се стреми да докаже облагородяващото влияние на музиката върху грубите инстинкти и жестокостта на владетелите.

Най-голямо място е отделено на театралната хроника — поместени са подробни съобщения за предстоящите турнета и за репертоарните програми на Оперната дружба и Народния театър.

В литературния отдел на вестника е отпечатан разказът „В клиниката" от Кнут Хамсун. Повествованието е изградено в монологична форма и фиксира преживяванията на героя, попаднал в клиника за нервноболни. Липсата на сюжет е заместена от самонаблюдение и психоанализ, изследващи нарушените връзки на личността с действителността и останалите хора. Разказвачът навлиза в екзистенциалните проблеми на човек, дълбоко травматизиран от несъответствието на духовните му пориви с егоизма и студенината на външния свят. Идейният замисъл на автора води към философско-песимистични изводи, изразени като сентенции: „Неверието в светлината мъсти за себе си. Онези, сред които гори светлина, все повече губят способността да я виждат."

Темата за трагичната самота и за разрухата на творческата личност в тогавашното общество действително силно е вълнувала интелектуалния свят в навечерието на Първата световна война. Но доколкото тя съответства на духовната нагласа и интелектуалните възможности, на литературните интереси и най-вече на възрастовите особености на българските ученици от това време е спорен въпрос. При това разказът на Хамсун е поднесен в твърде посредствен, дори неадекватен превод и това допълнително подкопава художествената убедителност на произведението.

С единствения си брой „Венец" заглъхва без следа и в историята на периодичния печат остава само като библиографски факт. Участта му може би се дължи и на други обективни и субективни предпоставки, но една от тях несъмнено е тая, че в кризисни обществено-политически ситуации дори литературната, дори ученическата периодика са възможни единствено като социален израз на интересите и вълненията на една или друга обществена група.

Цвета Трифонова

ВОЙНИШКА БИБЛИОТЕКА

Месечно списание. Годишно дава 15 книжки, 12 с текст, 3 с картини. Ред.- изд. Т. Панов. С. 8°. Ц. 5 ст. Год. аб. 75 ст.

1	1—14	1 ян. — дек. 1915
2	1—12	ян. — (дек.) 1916

1; 4, 5 и 10 ненамерени.

От 1, 2 — печ. П. Глушков.

От 1, 6—14 — 16°.

2, 1—12 погрешно всяка книжка носи дата ян. — февр.

„Войнишка библиотека“ е войнишко издание с патриотични тенденции. В него се публикуват разкази, стихотворения, очерци, анекдоти. Всички литературни материали в тематично отношение са свързани с войнишкия живот. Те трябвало да помогнат за изграждането на основните нравствени ценности у войниците, а и да разнообразят ежедневието им. Предназначението на списанието е формулирано по следния начин: „да допълни липсата на малки издания, достъпни за войника, които да го възпитават в патриотичен дух“ (1, 1).

Не са намерени 4, 5, 6 и 10 книжки от 1915 г.

В списанието няма обособени раздели. Преобладават литературните материали, като между тях са поместени съобщения за интересни факти и събития, свързани с ежедневието на фронта. В синтезиран вид са формулирани и основните нравствени добродетели, които трябва да притежава българския войник: смелост, жертвоготовност, другарско чувство, патриотизъм и т. н., а също и основните принципи на войнишкия живот.

Преобладаващият вид литературен жанр във „Войнишка библиотека“ е поезията. Условно ще разделим стихотворните творби на две групи: стихотворения, свързани с живота и проблемите на войника, и стихотворения с патриотична тематика.

Между стихотворенията от първата група подчертано присъствие имат тези на Стамен Панчев. Известно е, че самият той е бил подпоручик и е загинал на фронта. Стиховете му са творческа рефлексия на военното ежедневие и на искрено съпричастие към душевния живот на българския войник, към оскъдните му радости и неутолима болка по родина, дом и близки. Лирическият герой на Стамен Панчев е войникът — силен, с чувство за дълг и чест. На страниците на „Войнишка библиотека“ са поместени стихотворенията: „Другари“ (1, 1), „Войнишко писмо“, отпечатано два пъти в списанието (1, 6—7 и 2, 1—2), „Сине мой“ (1, 14), „Няма име“ (2, 7—8), „Завещание“ (12, 7—8), „Пленници“ (2, 11—12) и „Вървете, воловци“ (12, 3—4).

Характерна за всички творби на Стамен Панчев е простотата в поетическия изказ. Всяко стихотворение е фрагмент от една сурова, откровена изповед

за войната, нейното емоционално изживяване. Във всяко е уловен и пресъздаден психологически правдиво драматичен момент от живота на войника. Публикуването на тези стихотворения повишава литературното равнище на „Войнишка библиотека". В тях прозира един безспорен, макар и нешлифован, талант, който съчетава силата на емоционалното въздействие с простотата на изразните средства, чистата изповед на личната съдба с голямата болка за хилядите човешки драми, за безименните убити.

Голяма част от стихотворенията в списанието са от Ив. П. Йончев и също са свързани с проблемите на войника, с темата за подвига и саможертвата: „Какво са" (1, 6—7), „Велик народ" (1, 12), „Българската майка" (2, 3—4), „Умиращият войн" (2, 5—6), „Молитва" (2, 7—8) и др. Тези творби изцяло отговарят на характера и предназначението на списанието. Те не претендират за високо художествено майсторство, но печелят читателя с искреността на изповедния тон.

Стихотворения с тематика от войнишкия живот пишат и други сътрудници на списанието — Любомир Бобевски, Ст. Иванов, Хр. Илиев, Н. Т. Попов, поручик Килифаров. Проблемите, които поставят, образите, които изграждат, са все свързани с живота на фронта, с темите на победата, смъртта, смелостта, края на войната и т. н. Повечето от стихотворенията не се открояват като художествени постижения. Те са създадени от хора, които са участвали във войната и познават ежедневието на фронта с неговите малки радости и големи рискове, с много страдание и смърт. Те не са поети по призвание, те създават поезия на ситуацията, т. е. — „фронтова поезия". В нея автор и лирически герой се сливат, всяко събитие е колкото типично, толкова и автобиографично. Всяко чувство е една споделена болка и надежда. Тази поезия има не толкова художествена стойност, колкото исторически смисъл, като автентично свидетелство за психологическите измерения на военния кошмар.

Втората група стихотворения в списанието — на патриотична тема — са също породени от военната ситуация в страната. Наложително е било да се засили патриотичното чувство на народа и особено на войниците. Голямата част от стихотворенията са от Любомир Бобевски и от Ив. П. Йончев, а едно е от Стамен Панчев. Те също пресъздават живота на фронта, а емоционално са адресирани към българския войник. Стихотворенията на Л. Бобевски „Добруджански край" (1, 6—7), „Роден край" и „Към родината" (1, 13), „Към родната ми люлка" (2, 5—6), „Бащин дом" (2, 11—12) и др. изразяват готовността за саможертва в името на родината, дидактично внушават, че любовта към нея трябва да бъде център в нравствената система на всеки войник. За да повиши патриотично жертвоготовността на читателите, Бобевски помества в списанието и три химна, посветени на Паисий, Климент Охридски, Кирил и Методий. Това не са художествени творби в истинския смисъл на думата. Те нямат оригинална образност, римата е неудачна и тромава, но имат оправдание в дадения исторически момент — внушават национално самочувствие, преданост към родината и готовност за саможертва. Това се отнася и за патриотичните стихотворения на Ив. П. Йончев „За родината" (1, 11), „Дядов завет" (2, 1—2), „Химна на отец Паисий" (2, 9—10) и др.

Стихотворението „Вардар" на Стамен Панчев (2, 5—6) е посветено на едноименната река, която поетът възприема като символ за безсмъртието на българския народ. За разлика от другите стихотворения на Ст. Панчев, „Вардар" не притежава високи художествени качества.

Във „Войнишка библиотека" е публикувано и стихотворението на Христо Ботев „На прощаване". Очевидно, създателите на списанието са искали да

представят на българския войник един художествен „образец“. То е трябвало да подтикне всеки войник да преосмисли безсмъртната революционна идея на поета, като го вдъхнови за подвиг.

В списанието е публикувано и стихотворението „Добра среща“ (2, 11—12). Авторът, който не е посочен, е Елин Пелин. Творбата представлява диалог между Пижо и Пендо, срещнали се случайно във военно време. Написано е през декември 1915 г. За първи път е публикувано в сп. „Отечество“ (г. II, кн. 16). Във „Войнишка библиотека“ излиза след една година — през декември 1916 г. След това е публикувано още няколко пъти на различни места, с различни преработки, от които най-съществени са тези в изданието от 1939 г. Тогава Елин Пелин отстранява около 30 стиха от творбата, в които от патриотичен дух се говори за Македония, за сръбския цар Петър, за победите на българската войска по фронтовете.

Във „Войнишка библиотека“ се отпечатват и стихотворни творби с поразвлекателен характер, които също са подчинени на темата за войната. Ще отбележим „Бог, жената и войната“ (2, 1—2) от На баща ми син (под този псевд. се крие Крум Кюлявков). Препечатано е от сп. „Българан“.

Едновременно с преките задачи, предопределени от войните, списанието очевидно е имало и по-широки просветителски и естетически цели. За това свидетелстват преводните творби, отпечатани в него. Повечето от тях са на световноизвестни писатели. По този начин читателите, от една страна, са се доближавали до творчеството на именити автори, а, от друга — по художествен път са били възпитавани в необходимите за войника добродетели. Стихотворните творби, преведени и отпечатани тук, са две: „Бялото покривало“, епична поема от М. Хартман (1, 13) и стихотворението „На барикадата“ от Виктор Юго (1, 6—7). Преводачът е посочен само с инициалите Д. П-в и Д. П. Предполагаме, че това е Димитър Подвързачов. Известно е, че Подвързачов е бил участник в Балканската война, а през Първата световна война е един от литературните редактори на сп. „Отечество“ и на в. „Военни известия“. Тези данни, както и известната преводаческа дейност на Подвързачов, ни дават основание да мислим, че той се крие зад тези инициали.

И двете творби имат отношение към проблемите на списанието. Сюжетът на стихотворението „На барикадата“ от В. Юго е взет от Френската революция. Поставен е проблемът за войнишката честна дума, за готовността за саможертва в името на революционната идея. Независимо от общото много добро равнище на преводите в списанието, този е най-несполучлив. В него проличава стремежът на преводача да изведе на преден план и да постави акцент върху идеята на творбата за сметка на художествената ѝ същност.

Лирически герой в поемата „Бялото покривало“ на М. Хартман е майката, която твърде декларативно и патетично внушава сила и увереност на своя син революционер преди смъртта.

Разказите във „Войнишка библиотека“, също както и стихотворенията, са писани от автори, взели активно участие в действията на фронта. По отношение на темите и задачите, които си поставят, те не се отличават от стихотворенията. Много от тях са подписани само с инициали, а под други стоят неизвестни имена на хора, които само войната е подтикнала към творчество.

Между всички творби се откроява разказът „Изхвърлен“ от Антон Страшимиров (2, 5—6). Вероятно е публикуван тук за първи път. Героят Милован е носител на основните добродетели, които войникът трябва да притежава: патриотизъм и чувство за чест.

Под псевдонима Душечка Константин Константинов печата есето „Майка жали дор до гроба“ (1, 13). На основата на една македонска народна песен авторът прави собствена интерпретация на темата за светостта на майчината любов и майчината скръб по изгубеното чедо.

Останалите белетристични творби в списанието са тематично ограничени в кръга на военните проблеми. Те не са литература в истинския смисъл на думата и не се отличават с оригиналност в сюжета и изразните средства. Тези работи стоят на границата между художественото произведение и непретенциозния разказ на очевидеца.

Срещат се и голям брой изцяло документални разкази. Те запознават войниците с по-важни събития, станали на фронта, или с героични постъпки на отделни лица и имат репортажен характер.

Във „Войнишка библиотека“ са отпечатани два разказа, преведени от френски и руски. Преводачът на „Кръвно отмъщение“ от Ги дьо Мопасан (1, 11) не е посочен. Смятаме, че е Димитър Подвързачов. Основания за това предположение ни дава фактът, че той е преводач на стихотворенията в списанието, а също и качеството на превода, който е направен професионално, с преводаческа култура и усет за българския език.

Другият разказ е „Работно момченце“ от Козлов (1, 6—7). Под него стои: „обработил П-в“. На основата на изложените по-горе съображения предполагаме, че „обработилият“ е също Подвързачов. И тук се поставят проблемите за подвига и саможертвата, за смелостта и предаността. Благодарение на, общо взето, високото си художествено равнище преводите очевидно са допринасяли за патриотичното, но и за естетическото възпитание на читателите.

Във всяка книжка на списанието са публикувани и различни анекдоти и хумористични, препечатани от сп. „Българан“. Целта им е да развеселяват войниците, да поддържат добро настроение у тях, да облекчават трудното всекидневие.

Сп. „Войнишка библиотека“ има своето определено място в нашия периодичен печат. Въпреки че голямата част от публикуваните в него творби не притежават високи художествени качества, то изпълнява изискванията на историческия момент — да активизира патриотичното чувство на читателите си. Освен това на неговите страници се появяват и имената на талантливи и известни автори. Налага се присъствието на Стамен Панчев, чиито стихотворения до голяма степен издигат литературната стойност на списанието. От друга страна, очевидно е, че самият той израства и се утвърждава като автор именно на страниците на „Войнишка библиотека“.

Списанието запознава читателите си с известни творци на българската литература: Елин Пелин, Константин Константинов. Тяхното участие, макар и епизодично, оформя литературния облик на изданието.

На страниците на „Войнишка библиотека“ се срещат и големи имена от световната литература. Преводите на Димитър Подвързачов с високата си художествена стойност и прецизност дават възможност на читателите да усетят очарованието на тези творби.

Значението на „Войнишка библиотека“ е двузначно. От една страна — списанието тематично е подчинено да възпитава в патриотичен дух, но се стреми да създава и трайни художествени критерии и да изгражда литературен вкус у читателите си.

Илиана Монова

ПАНОРАМА ИЗ ЦЕЛИЯ СВЯТ

Седмично илюстровано списание. Изд.-стоп. Ст. Велинов. С., печ. Гражданин. 4°. Ц. 15 ст., год. аб. 8 лв.

1 1—14 6 юни — 12 септ. 1915

Печата се и в печ.: Ив. П. Игнатов и Военно издателство.

Сп. „Панорама из целия свят“ излиза в навечерието на въвличането на България в Първата световна война. Списанието се нарежда до вече съществуващите издания със сензационно-забавен характер — „Аз знам всичко“, „Седмична илюстрация“, „Принос“, „Балкански папагал“ и др. Злободневната политическа новина в тях се поднася в обкръжението на сантиментални истории и светски клюки, придружени с карикатурни гротески и любопитни фотографии. Целта на тези издания е да насочат визуално и словесно читателското внимание върху занимателно-оптимистичната страна на действителността, да ограничат неговите интереси във физиологичната и емоционалната сфера на човешките взаимоотношения.

„Панорама из целия свят“ е типичен пример за еклектика на съдържанието. Тематичната и идейна непоследователност в подбора на поместените материали създава впечатление за липса на елементарен журналистически стил, за слаба професионална и естетическа култура. Всяка книжка е композирана като мозайка от злободневни военни, политически, технически, културни и модни новости. Освен това не липсват карикатури и илюстрации, също и традиционният блок от вицове и анекдоти. Но естетическите качества на публицистиката и белетристиката, на информацията и хумора издават непретенциозност и безвкусица, нисък идейно-художествен стандарт. Това показва, че социалният адрес на списанието е бил твърде ограничен поради интелектуалната ограниченост и непрофесионализъм на издателите. То вероятно е задоволявало повърхностните интереси на еснафското съсловие, но в него липсва духовна храна за българската интелигенция, изправена пред страшните въпроси за предстоящата война.

Целият еклектичен сбор на съдържанието може условно да се подреди в следните рубрики: външен и вътрешен политически преглед, общокултурно и научнопопулярно четиво, белетристика, химни, максими и анекдоти, карикатурна страница, илюстрации, мода и обяви. Характерна е тематичната насоченост към външния свят, към международните проблеми и чуждестранни художествени материали, но по този начин изданието защитава своето претенциозно заглавие.

Обширно място заема външнополитическият раздел. В него са включени снимки, илюстрации, топографски карти и карикатури, придружени с обяснителен текст, които дават информация за фронтовете на Първата световна вой-

на, за военнотехнически изобретения, за загубите и трофеите на враждуващите групировки. Освен кратки очерци за държавни и политически дейци, чиито имена са свързани с военната ситуация, няма нито един материал, съдържащ задълбочен политически анализ на събитията в света. Целият раздел определено говори за прогерманската ориентация на списанието, съответна на официалната външнополитическа линия на българското правителство.

Тук непрестанно се подчертава лоялността към монархическата институция с едно раболепно внимание към българското царско семейство и към династиите на Германия и Австро-Унгария. Изтъкват се предимствата на немското благополучие, ред и дисциплина, могъществото на германската армия.

Вътрешноинформационният отдел също резонира на външнополитическата ориентация на списанието. С ожесточен, злъчен тон се отличават информациите и карикатурите по повод атентата в градското казино в София през 1915 г. Обширните материали в два броя (11 и 13) за 30-годишнината от Съединението (1885) представят честването на това важно историческо събитие само откъм официалната му страна.

Така изявените позиции на редакцията логически предопределят и обясняват посредственото художествено-естетическо равнище на литературния отдел на списанието. Той се оформя от преводен разказ или фейлетон във всяка книжка, от няколко очерка, текстове на химни и анекдоти.

Единствените поетически текстове, намерили място в списанието, са два хумористични куплета на тема „Бай Ганьо“ (1, 1), френският национален химн „Марсилезата“ (1, 10) и песента „Съюзници-разбойници“, публикувани тук в нотен и словесен текст.

Текстът на „Марсилезата“ е на френски език в българска транскрипция. Химнът е представен в статия със заглавие „Марсилезата — апотеозът на Роже дьо Лил“. В нея се проследява историята на създаването на бойния марш на марсилските стрелци и превръщането му в национален химн на Френската република. Съобщават се биографични данни за автора на текста Роже дьо Лил и решението на френското правителство да пренесе тленните му останки от Шоази льо Роа в Париж.

Поместена редом с гордите слова на „Марсилезата“, прословутата песен на Любомир Бобевски и Иван Скордев „Съюзници-разбойници“ рязко се натрапва с грубия си, пълен със закани и обидни прозвища текст.

Духът на Бай Ганьо шества по страниците на „Панорама...“ не само чрез скандалните си словесно-музикални изяви. Пълно идейно покритие на песента представляват графичните му изображения върху карикатурните страници на 1, 7, 13. Тук той е представен като хитрец, който умно изчаква накъде ще задуха вятърът на международната политика; като прозорлив дипломат, кроящ планове да си възвърне изгубеното през Балканската и Междусъюзническата война, и най-сетне като „балкански Херкулес“, който нанася съкрушителни юмручни удари на враговете си или чисти авгиевите обори на Балканския полуостров. Разбира се, историята жестоко и шумно се подиграва с грандоманията и самочувствието на българските буржоазни политици — Бай Ганьо претърпя пълно фиаско както на дипломатическата, така и на военната арена.

За нас по-важно в случая е, че се натъкваме на изненадващ, парадоксален вариант на извънлитературното битие на този най-популярен образ в българската литература. Ако през 1897 г. Бай Ганьо подло си отмъщава на своя автор, то през 1915 г. той като че ли му е благодарен, задето го е сътворил. В периода на войните „байганьовските“ характеристики вече не предизвикват гняв и посрамление у социалните му прототипове, а напротив — Алековият

герой сега е превърнат в национална емблема, социалните му пороци се изтъкват като национални предимства. Българската буржоазна преса извършва още едно кощунствено посегателство върху творчеството и личността на големия патриот и демократ Алеко Константинов. Така, както е трансформиран от „Панорама ...“, образът на Бай Ганьо се превръща в отрицание на отрицанието, заложено в идейното съдържание на литературния първоизточник. Налице е своеобразен „литературен бумеранг“ — поради своята обществена необузданост и нравствена слепота социално-негативното явление, назовано от писателя в най-бележитото му произведение, сега опорочава самия процес на художественото обобщение, превръщайки гротеската в извор на социално и национално самочувствие. Тази обратна идейна метаморфоза на социалните аспекти на литературния първообраз поставя въпроса за неговата историческа амбивалентност.

Пет последователни книжки на „Панорама ...“ оформят фейлетонната рубрика, в която са включени следните заглавия: „Експроприация“ (6), „По революционен начин“ (7), „Консерватор, либерал, демократ и революционер“ (8), „Инженер и архитект съперници“ (9), „Пречките за брака са премахнати“ (10). Макар и малко на брой, фейлетоните могат да се разграничат тематично. Някои от тях визират бита и амбициите на еснафа и чиновника. Комичните ситуации се опират на недоразумението и необоснованите амбиции, на съперничеството или интимните тайни на героите. Навсякъде се осмива стремежът на социално слабия да се измъкне от дъното на живота, да просперира в служебната йерархия или да се възмогне материално по всевъзможни начини. Субективните намерения на авторите достигат до занимателната битова интрига, до пикантното разгръщане на тайните човешки въжделения. Но обективният литературноисторически и социалнопсихологически ефект на тези произведения се определя от факта, че днес те се възприемат като печална дисекция на тогавашното общество, разкриваща аморалност и духовна пустота; като карикатурно шествие на посредствеността и незадоволените амбиции, търсещи начин да изплуват над унижението и недоимъка.

Фейлетонът „Консерватор, либерал, демократ и революционер“, както личи по дългото заглавие, надхвърля битовите рамки и предявява претенции за обществено-политически обобщения. В прицела на сатиричното изобличение тук са представителите на различните политически партии. Зад гръмко афишираната партийна принадлежност авторът се стреми да разкрие меркантилния мотив, с язвително хихикане посочва надеждите на всеки да се възползва от партийното си членство за уреждане на житейски проблеми.

За едното от заглавията — „Експроприация“, е посочено, че е превод от руски. Останалите са поместени без каквито и да е данни, но носят белега на творческата немощ — липса на художествени елементи в изображението, неубедителен диалог, неспособност за индивидуализация на героите, схематичност и тенденциозност на внушението.

Преводната литература в „Панорама ...“ носи белезите на дилетантския опит. Имената на преводачите Пан(айот) С. Хитров, К. Атанасов, Ст. Кралевски, Георгов от Разград нищо не говорят на съвременния изследовател, но едва ли са означавали нещо повече и за тогавашните читатели. Техните преводи в лексикално, синтактично и стилистично отношение носят белезите на самодейност, стояща далеч от професионалното умение и преводаческото изкуство. Пък и имената на авторите, които се превеждат, не са останали в литературните енциклопедии. А. Адерер, М. Раумер, Алберт Мааркс, Фред Уайт явно принадлежат към едно и също „течение“ — това на литературната ко-

нюнктура във военновременна Европа. Техните работи са тематично свързани с войната, но това, което ги обединява и същевременно отличава от високохудожествената антивоенна проза, е стесненото, „отразено" присъствие на този най-тревожен исторически феномен.

В „Забравено писмо" от М. Раумер (1) и в „Бялата кърпа" от А. Адерер (4) зловещият грохот на фронтовете достига само като далечно ехо. Проблемът за човешкото нещастие, причинено от трагичните загуби, се затваря в тесния кръг на любовните мечти и страдания. Затова трогателните истории за несъщественото щастие на Мери Волстлей („Бялата кърпа") или за мъчителните халюцинации на Магда („Забравеното писмо") достигат само до външноизлиятелния ефект, до жалостиво-сантименталното съчувствие към злочестата съдба на тези млади жени.

В рамките на военната тема с реални художествени качества е разказът на Жан де Барсак — „Хлапакът", в превод на К. Атанасов. Тук мотивът за воинската чест е защитен в минало историческо време. Безразсъдната дързост и честолюбие на един млад френски гренадир от разбитата армия на Наполеон Бонапарт е привлечен като морален пример за съвременните рицари на войната. Актуализирането на историята в услуга на злободневната политическа кауза също може да се окаже достойнство на произведението, но в този случай „Хлапакът" наистина се приближава до високите критерии на късия разказ — историческа и психологическа достоверност на образите, лаконичен, изразителен диалог, изненадващ сюжетен ход, драматичен, силно въздействащ финал. С това се изчерпва белетристичната рефлексия на страниците на „Панорама ..."

По-голямо място тук е отделено на битово-пикантерийното четиво — само така могат да бъдат квалифицирани произведенията на Албер Мааркс — „Скъпата целувка" (12) и „Мобилираната стая" (13), в които сюжетът варира от курортните истории на една красива мошеничка до еснафската философия на старите моми. Импресията „Венеция" (11) от същия автор е емоционално и композиционно недоразумение — изливат се неовладени възторзи и възклицания пред красотата на Венецианския залив, без умение за пластическо изображение на пейзажа. Заедно с разказа за глупостта и суеверието на една слугиня („Чудо", 2) и с елементарната криминална фабула на „Фалшивата нота" (12) произведенията на неизвестния Албер Мааркс се превръщат в белег на културна нищета, на пошлост и безвкусица, настанила се в списанието.

След всичко казано дотук, може да се смята, че реално значение за културния живот по време на войните имат само обявите на книгоиздателство „Иван Лесичков" — Шумен, поместени в „Панорама из целия свят" (5, 8, 13). Издателството предлага 59 заглавия на художествена и специализирана литература, сред които личат имена на световноизвестни автори и произведения — гръцка антична литература, класическа философия и политикономия, теория и история на литературните жанрове, Н. В. Гогол, Г. Е. Лесинг, Л. Н. Толстой, О. Уайлд, Молиер и редица други. Отпечатана е реклама на литературния сборник „Мак" (13), в който участват Теодор Траянов, Илия Черен, Димчо Дебеляновв. Културната информация, която носят тези обяви, в известна степен разсейва тягостните впечатления от съдържанието на списанието. Те свидетелстват, че независимо от конюнктурата и военната психоза и въпреки неудържимия наплив на втората „байганьовска вълна", в българския обществен живот е съществувало културно течение, оживена книгоиздателска и литературна дейност на високо естетическо равнище.

Всъщност анализът на литературните прояви в буржоазната периодика не е безрезултатен[1]. Дори и негативните констатации потвърждават факта, че демократичните традиции на българската словесна култура бързо са изтласквали и преодолявали подмолните рифове на антихудожественото словотворчество. В културния фонд на нацията никога не са намирали достъп произведения със съмнителна художествено-естетическа стойност. Значение им предава единствено интересът на изследователя, който се стреми чрез тях да реставрира духовния портрет на миналото и от разноцветните му отломки да съгради живия образ на историята.

Цвета Трифонова

[1] Вж. В а т о в а, П. Литературният живот в периодичния печат през годините на войните (1912—1918). Автореферат. С., 1987.

ПЛАНОВЕ И ТЕМИ

Тримесечно списание за знания по български език и литература. Ред. Н. Славчев, С., печ. Земеделско знаме. 8°. Год. аб. 2, 50 лв.

1	1—4	[ян.] — дек. 1915
2	1—4	[ян.] — юни 1916
3	1—4	окт. 1916 — юни 1917
4	1—4	? — апр. 1918
5	1—4	септ. 1918 — апр. 1919
6	1—4	септ. 1919 — февр. 1921
7	1—3	окт. — дек. 1927

1, 1; 2, 1; 3, 2—4 и 4, 1—2 ненамерени.

6 загл. Наш другар; 7 загл. Планове и теми (Наш другар).

От 4 подзагл. Двумесечно списание за български език, литература и самообразование на младежта; от 7 — Месечно списание за български език, литература и самообразование.

От 2 излиза двумесечно.

От 7 ред. Д. Славчева.

Печата се и в печ.: Партийна соц. печ., Обнова и Типограф.

„Планове и теми“ започва да излиза в началото на 1915 г. Редакцията на списанието публикува следното обръщение към читателите: „Списанието „Планове и теми“ засега, поради изключителните времена, ще излиза тримесечно, а отпосле — всеки два месеца. Цел на списанието — да дава образци за ученически съчинения по български език, българска и чужда литература; разбори на по-важни литературни произведения и главни герои, които се изучават в училище“ (1, 2). Без да претендира за обнародването на изключителни по анализаторските си качества разбори, списанието успява да поддържа едно добро за времето си равнище на списване. То не разполага с много сътрудници и тази е причината повече от половината материали да са дело на редактора Никола Славчев и на Д. Славчева (станала по-късно негова заместничка). Почти изцяло например, само с изключение на едно морализаторско съчинение, подписано с Таи (неразкр. псевд.) 1, 2 е съставено от публикации на двамата редактори. До края на тази годишнина се появяват имената на Ст. Д., В. Огойска, Д. Стефанова. През 1918 г. започват активно да сътрудничат Цоньо Калчев, Румяна Кожухарова, К. Василева. А в 5, 4 четем следния списък на сътрудниците на „Планове и теми“: „за специални отдели — Г. Г., Н. Д. Никодимов, Л. Бобевски, Р. Пухлев, К. Михайлов, Л. Благомирова, Р. Кожухарова, Д. Славчева, Ц. Калчев, Н. Славчев“.

Промяната на периодичността, с която излиза списанието, и постепенното нарастване на броя на сътрудниците му способстват за развитието на „Планове и теми“, за разширяване на първоначалната му цел. Ако в първите три-

четири книжки се списват три рубрики, които остават постоянни, то в хода на работата явно се очертава необходимостта от обхващане на повече теми от обществено-културния живот и от разчупване на теоретично-риторичния и еднороден стил на списанието.

Постоянните рубрики „Ученически отдел", „Съчинения" и „Разбори" естествено представляват първата задача на списанието. В 2, 2 е поместена уводната статия на Н. Славчев „Главни теоретични познания, нужни при съчинението в училище". Лаконично, но без да е терминологически усложнено, се разкрива трудността в поставянето на въпроса. Направена е и класификация на видовете съчинения, която използва за отграничаващ принцип отношението на пишещия към обекта на неговото внимание: а) описание — научно-прозаическо или художествено; б) повествуване; в) характеристика — историческа или литературна; г) разсъждение. Авторът добросъвестно и последователно описва елементите на всеки вид съчинение и посочва примери. Последното дава възможност да се открие мястото на художествената литература в списанието. Видът „художествено описание" е илюстриран с „Лято" на Любен Каравелов, видът „разсъждение" — с „Успех в живота" от С. Смайлс, „Лисицата" от Бюфон и „Лебед" от С. Аксаков, „повествуване" — с „Произхождение на българския народ" по Марин Дринов. След този откъс редакцията публикува бележка, която мотивира и същевременно насочва към връзката между „Планове и теми" и училищната програма: „Ние не предаваме повестта, защото това би ни отнело доста място, а оставяме да се прочете от читателите в христоматията на Г. Пеева за II гимназиален клас, год. 1911, стр. 90."

В следващата книжка е публикувана отново басня на Бюфон — „Конят" (2, 3), пример за „научно-прозаическо" описание. След тези полезни теоретически постановки, подкрепени с близки до учебния материал текстове, „Планове и теми" спира списването на тая основна рубрика и я подновява чак в седма годишнина (без да се имат предвид ненамерените броеве на списанието). И тъй като 1927 г. е достатъчно отдалечена като време от последната годишнина (1921), преди голямото прекъсване на списанието, в 7, 1—3 е изложена основната методическа постановка, която започва със статията „Що е съчинение? Как се съчинява? Две различни страни на съчинението. Що е литература?" Ако в първата годишнина в теоретично-помощните публикации се търси достъпността на изложението за учениците, то в трите споменати статии е наблегнато вече на едно равнище, което има претенцията да е малко по-високо от ученическото. Прави се опит да се свърже утилитарното със своеобразния литературно-теоретически опит, почерпан и от българската, и от западноевропейската литература. Свидетелство за това са отговорите на част от въпросите в посочената статия. За съчинението са необходими тема и материал за изложението, а двете му страни — вътрешна и външна — са представени от езика и тематичното единство. Показателни са и самите заглавия, които тезисно носят съдържанието си: „Задушевно съчинение с поетически характер. Поетическа натура. Художествена или изящна литература. Проявяване в поезията на човешката душа" (7, 1) и „Типично изобразяване на живота. Истинска измислица. Идеализация. Отношение на поета към изобразявания от него живот. В какво се състои силата на писателя и кой писател се нарича велик?" (7, 3). В първата се прави опит за родово-видова класификация, като се отделят прозата, художественото съчинение и биографиите, спомените, пътешествията — като преход от проза към поезия, т. е. вече се улавят различията между литература и публицистика, търсят се характеристиките им. Ясно се откроява правдоподобното като видоизменено реално и типичното — като извлечено качес-

тво от копирането в творчеството, едностранчивостта, приравнена към идеализацията.

Втората рубрика на „Планове и теми“, пряко кореспондираща с работата по литература в училище, е „Разбори“. В нея успешно се проявяват амбициите на авторите (главно Д. Славчева, както и В. Огойска и Л. Христова) за аналитично проникване в произведението, за очертаването на типажите, за подбора на подходящия начин и език, за поднасяне на анализите. Публикуваните материали дават възможност да се определи подготовката на автора като литератор, което, от своя страна, донякъде подсказва картината на едно, да го наречем, „симптоматично“ равнище на популярната за онова време критика. Разгледани са произведенията на антична Гърция „Илиада“, „Антигона“ и „Медея“, Пушкиновият „Евгений Онегин“ и „Несретник“ на П. Ю. Тодоров.

Характерна черта на разборите е опитът да се ситуира съответното произведение в границите на определено литературно направление, като се свързват неговите естетически принципи и конкретната творба. Правят се паралели както между отделни творения на един автор, така и между различни, принадлежащи на една и съща школа творци. Във всички анализи се спазва последователността на представяне на съдържанието, кратки бележки за епохата и автора (които понякога могат да бъдат в съпоставителен план) и разбор на художествената задача, на реализацията ѝ, на същността на героите. Един от най-добрите критични материали е анализът на Д. Славчева на Расиновата „Андромаха“ (1, 2). Сравнявайки Молиер и Расин, различното време, в което са живели, авторката смело заявява, че и при двамата „характерите страдат от общия недостатък на лъжекласическата драма. Индивидуалните черти на героите често изчезват зад идеите, които иска да прокара авторът им, и вместо живи лица, получават се олицетворения на различни страсти.“ По подобен начин се съпоставят Софокъл и Еврипид (Есхил и Еврипид) в анализа на „Медея“ (1, 2), като се говори за сливането на трагично и комично и за земните герои на Еврипид. Направена е психологическо-критична мотивировка на характерите на Язон и Медея, на връзката им — „огледало, въплътило духа на времето“. Въпреки предпочитанието си към античната литература Д. Славчева се справя добре и с характеристиката на Олга и Татяна в „Евгений Онегин“, като дава подробен план на разработката на подобна тема в училище.

За да се определи съвсем ясно ролята на постоянните сътрудници в списанието „Планове и теми“, ще посоча характерни слабости в материалите на епизодичните автори, например В. Огойска. В анализа на „Антигона“ тя не съумява да намери съотношението между анотиране и преразказ на съдържанието на трагедията. Има склонност към излишна (дори и за учениците) патетичност, която не ѝ позволява да направи определени теоретични изводи, полезни за работата в училище. Именно чрез посочените слабости можем да разграничим анализа на „Антигона“ от този на „Несретник“ (5, 3—4) от Л. Христова. Определени като „лирически поеми“ заради „идейното си и политическо съдържание“, идилиите на П. Ю. Тодоров са разгледани като копнеж по недостижимото. Използван е прост и естествен език, без това да лишава анализа от категоричност и чувствителност при оценката.

Вярна на даденото обещание в 1, 2, редакцията оформя „Ученически отдел“, в който публикува литературнокритически и художествени опити на своите най-многобройни читатели — учащите се. Тази рубрика създава любопитна и странна картина на интересите на тогавашната младеж, на нейните амбиции и творчество. Преобладават, естествено, анализите на класически (и затова изучавани) драматически произведения: „Емилия Галоти“, „Ромео и Жулие-

та“, „Отело“, „Ревизор“, „Крал Лир“. Не са пропуснати и модерни за началото на XX в. автори като Ибсен с неговата драма „Кога ний мъртвите възкръснем“ и романтичната Байронова поема „Манфред“. Обзорните статии варират от портрета — „Христо Ботев — по повод годишнина от смъртта му“ (5, 1) и публицистичната „Значение на критиката“ (7, 1), през погледа към фолклора в „Жената в народните ни песни“ (1, 2), до чисто теоретичните „За съвестта на Толстоевите герои“ (1, 3) и „Героя на романтичната драма“ (1, 4). Определяйки като странна картината, която дава „Ученически отдел“, имам предвид не само разнородните материали в рубриката (публикува се и превод на стихотворението на Алфред дьо Мюсе, както и оригинални стихове и разкази), но и удивителната им зрялост. Анализите носят завидна прозорливост в художествената плът на творбите, а стилът, с който са написани, съперничи по обиграност на професионалните автори в списанието. Това, което намира място в него, надвишава обикновеното ученическо равнище и храни амбиции за евентуално критическо или творческо бъдеще. Като пример бих посочила стихотворението на най-честия сътрудник в този отдел — Ангел Неделев, което, макар и наивно, разкрива овладяност на стихосложението и ритмиката:

Модерни младежи, без вяра в душата,
със дух непокорен и твърди сърца,
безделни във къщи, безсрамни в тълпата —
това се приказва за школни деца!

За вас, о, младежи, така набедени,
аз днеска високо издигам протест! —
Нима вий не знайте, какви сте родени,
че българин значи: труд, знание, чест?... (7, 2)

Какви са качествата на най-важните отдели на „Планове и теми“ — литературно-теоретичния, историко-литературния и този за портрети. Въпреки неравностойността си, трите отдела съставят най-сериозната част от списанието и оформят неговия престиж. Спецификата на статиите ограничава авторите, които могат да участват в списването на всеки отдел. Така например, от трите литературнокритически материала два са на Р. Кожухарова — „Сравнение между класицизъм и романтизъм“ (5, 5) и „Възникване на митическия епос“ (5, 3—4), и един на Н. Славчев — „Взаимодействие между литературната личност и литературната епоха“ (1, 2).

Кожухарова успява да представи лаконично (макар и донякъде опростено) фигурите на писателя-романтик и писателя-класицист в противопоставянето на Юго и Шатобриан срещу Волтер и Корней. Набляга върху художествено-психологическите особености на типовете изображение в традиционен план — чрез опозициите разум — чувства, обективност — субективност, ограниченост—свобода на избора. Заключението е, че „истинският майстор на перото не трябва да е нито от едната, нито от другата школа“ (5, 1). Склонността на авторката към класификациите се проявява и във втория ѝ материал, в който разглежда произхода на митическия епос и близостта му с някои християнски символи и възгледи. За разлика от аналитичността на Кожухарова, главният редактор на „Планове и теми“ предпочита обхващането на дадено литературно явление не в типологията му, а хронологично. Като се спира на диалектиката в отношението творец — време, той проследява историята на критическото ѝ възприемане от Хердер, Шлегел, Иполит Тен. Най-сполучливата част от статията е онази, в която се изследва крупна писателска фигура в нейния национа-

лен исторически контекст: Едгар По във Франция, Дикенс в Англия, Толстой в Русия.

Най-разнообразно списвана е литературноисторическата рубрика. Тя концентрира и различни теми, и най-много автори (за разлика от постоянните сътрудници в определени рубрики на списанието). В нея проличава публицистичното търсене на редакторския екип, стремежът към задоволяване на читателския интерес с компетентна информация. Затова естествено рубриката се открива със статията на „доктора по история на западната литература Гр. Ф. де Ла-Барт" — „Изучаване на народната поезия и родните старини във втората половина на 18-ти и началото на 19-ти век" (4, 1), в която е направен обзор на изследванията върху паметниците на фолклорната култура в Западна Европа.

След това добро начало материалите в историко-литературния отдел определят две тематични линии. Едната е посветена на историята на фолклора и литературата ни, а другата — на развитието на учебното дело у нас. В първата тематична линия попадат статиите на Н. Славчев — „Значение на българските народни песни за изучаване на народния ни бит" (5, 2—4), Ц. Калчев — „Книжнината ни преди Паисий" (5, 3—4), Б. Х. Бончева — „Старата българска литература" (7, 2—3). Последователността очертава и хронологически правилна периодизация (постигната нецеленасочено) на литературното творчество. Народната песен се разглежда като динамично явление, отразяващо характера на всяко ново поколение; като част от творчеството, което носи белезите на религиозния и семеен живот и националната ни история. Славчев представя класификацията на народните песни и непрекъснато прави паралели между фолклора и познанието, което той дава.

Известният детски писател Цоньо Калчев пише проблемна статия за началото на новобългарската писменост и езика ѝ. Акцентира върху дамаскините, определяйки ги като „начало на самородна писменост". Подробно излага списък на откритите дамаскини и на учените, писали за тях. Авторът категорично се изказва за ролята на Дамаскин Студит и оценява сборниците, чието начало поставя той, като крачка напред в духовно-народностното отношение, но крачка назад в езиково. Логично продължение на този материал е пространно изложеното схващане на Б. Хаджибончева за периодизацията на старобългарската литература и особеностите ѝ във всеки отделен период. С написването на азбуката от първоучителите Кирил и Методий през 863 г. литературата има своя „старобългарски период — IX—XII век", „среднобългарски — 1186—1396 г." и „тъмна епоха през робството" (7, 2). Без амбиции за задълбоченост, авторката проследява бегло творчеството на Черноризец Храбър, Презвитер Козма и постиженията на „Златния век". Тя определя ролята на държавата и религията по Иван-Шишманово и Иван-Александрово време за развитието на художествената мисъл. Спира се на оформянето на жанровете под византийско литературно влияние, на езиковите промени между периодите. Хаджибончева описва работата на Ф. Станиславов, разпространението на дамаскините и със завидно научна категоричност обособява „дако-румънска книжнина", плод на избягалите от турско иго книжовници в Румъния.

Втората тематична линия е представена от статията на Н. Славчев „Учебното дело в България през епохата на Възраждането". В нея авторът отдава дължимото на П. Берон и Васил Априлов, на ентусиазма на българина за знание и просвета; оценява преминаването от килийно към светско училище, проследява учебно-образователните програми и системи.

„Планове и теми" предлага определен вид материали, които, въпреки близостта си с критическите и историко-литературните статии, носят собствен

акцент — акцент върху личността-творец и нейното дело. Така се очертават няколко интересни портрета (от всичките девет само един е посветен на чужд писател), съчетаващи опита за биографично изследване с професионалната преценка на творчеството. Чрез тези публикации се откликва и на вечния читателски интерес към личности — национални фигури. Автори на портретите са: Н. Славчев — за Ив. Вазов, Г. С. Раковски и Петко Славейков; Д. Славчева — за Софроний Врачански и Юрий Венелин; Ц. Калчев — за Т. Влайков и Д. Чинтулов; Ст. Д. (неразкр. иниц.) — за Патриарх Евтимий.

Обикновено редакторът на списанието се спира само на отделни, значими според него, черти на портретувания и в рамките на възможната обективност (особено за фигурите с подчертано историческа роля) разделя, оценява и класифицира. Впечатлява верният му поглед — например, мястото на Вазов като писател-„нравственик“ и „слаб драматург“, общочовешките въпроси в лиричните му сборници (1, 2—3). В портрета си за Г. С. Раковски Н. Славчев слага ударението на „езиковедските“ усилия на революционера, отбелязвайки и бледността на поетическите му произведения. Д. Славчева предпочита да характеризира особено важните моменти от житейския път на Софроний (тревожно борчески) и на Юрий Венелин (ускорил събирането на фолклора ни), като отбелязва произведенията им и техните извори.

Различни са портретите на Ц. Калчев — в тях биографичното присъства бегло, основен е критично-диференциращият патос. Подробно се мотивира високата оценка на Чинтулов, „първият, доказал, че българският език е способен на поезия, както и европейските“ (5, 1). Категоричност и добро анализаторско умение издава и вниманието към особеностите на творческите периоди на Т. Влайков (портретът за Влайков е написан по повод неговата брошура „Народният учител като учител на обществото“).

През петата годишнина списанието публикува три статии, обединени под наслов „Беседи по възпитанието“. Предназначени главно за учащите се, те най-общо визират етични проблеми, тезисно предлагат правила и норми. Стремят се да насочат читателите към психологията на личността, например „Нещо за нас“ (5, 3—4) от Г. Ив. Славов, който акцентира върху себепознанието. Или пък Д. Славчева, която разглежда отношението общество—личност; полезно—приятно; цел—средство в статията „За нравствения дълг“ (5, 2). Най-актуална е уводната статия на Н. Славчев „Чрез младежта за бъдещето“ (5, 1), която за първи път в „Планове и теми“ демонстрира открито позициите на редактора. Той се изказва за войната (да не забравяме, че това е в края на 1918 г.), която според него щяла да разруши старото (?!), а България чрез своето участие в нея щяла да докаже, че е достойна да владее „извоювания кът на Балканския полуостров“ и че „иска обединението на цялото българско племе“. Авторът завършва откритата си публицистичност със следното: „Всяка личност, член на обществото, трябва да е носител на висшето благо — благополучието на всички хора.“ А това изявление е успешен увод към беседите в останалите книжки на списанието.

Публицистично съчетание между интереса към историята, фолклора и етиката представляват няколко материала, пръснати по цялото течение на „Планове и теми“. Свободата на журналистическата им форма се забелязва още в заглавията: „Трудът е ключ на най-мъчните дела“, „Нуждата не е желязо, ала камъни троши“. В риторично-морализаторски дух се изразяват мнения за всички области на знанието, както и от съвсем житейско-прагматично естество.

Едни от най-неравномерно списваните отдели на списанието са „Правописни бележки“ и „Книжнина“. Първият започва от пета годишнина с три статии и завършва в седма годишнина с две. Вторият се появява само в годишнини I и V, и то спорадично. Обект на „Правописни бележки“ са: „слято и отделно писане на „до“, „правилата за многократните глаголи — стигам, лягам, падам“ (1, 5), както и употребата на местоимението „си“ и кратката винителна форма на личното „ми“. Правят се опити („Стил и правопис“ — 1, 7) да се разрешат стилистичните и смисловите въпроси на правописа. Тези материали не претендират за научност и остават само в границите на граматичната информация.

„Книжнина“ има рекламно-популяризаторски характер — осведомява за новополучените в определени издателства и в самата редакция на „Планове и теми“ книги, препоръчва ги чрез няколко реда за автора, преводача и самата творба. Отбелязани са, „Фауст“, „Евгений Онегин“, „Женитба“, „Нора“, „Манфред“ — една пъстра картина, в която личи тенденция към разнообразие на жанровете и баланс между руската и западноевропейската литература.

„Планове и теми“ е списание, което е помощно в обучението на средношколците по литература и български език, поради което преобладават материали — образци за работата на учениците, т. е. с методическа насоченост. Затова критическите статии имат обзорен характер, а портретите съчетават успешно актуалността на авторите както за учебните програми, така и за културния живот. Чрез разнообразието на рубриките и принципа на системност в тяхното списване се цели свързване на отделните звена на литературната наука. Въпреки желанието на редакцията, „Ученически отдел“ не води до откриване на млади литературни таланти. Поради това в сп. „Планове и теми“ словесното творчество не е застъпено.

Маргарита Илчева

РОДНА ЛИРА

Седмично литературно списание. Ред.: на литературния отдел Х. Б-в (Хр. Д. Бръзицов), на хумористичния К. Сатирик (Н. Граблашев). С., печ. Калъчев. 8°. Год. аб. 4 лв. 1000 тир.

1 1—5 15 ноем. 1915 — 30 ян. 1916

„Въпреки мъчнотиите, които причиняват днешните забъркани времена, и въпреки двойната цена на оскъдната днес хартия, ние излизаме със своето скромно списание, да попълним литературната празнота, която се предизвиква от свикването на всички почти редактори за осъществяване на нашите национални идеали.“ Така започва обръщението си към бъдещите читатели сп. „Родна лира“, просъществувало от 15 ноем. 1915 г. до 30 ян. 1916 г. Неговите двама редактори Христо Димитров Бръзицов и Никола Великов Граблашев очертават немалко задачи за изпълнение: да печатат проза и поезия (оригинална и преводна), кратки биографии на видни писатели, т. нар. „отломки“, литературни вести, хумор и сатира и поща към двата отдела: литературния и специализирано-хумористичния. Те вярват, че списанието „ще добие широко разпространение между читателите,... поради много ниската си цена,... , по лекия си стил,... , по многото отдели, които ще бъдат застъпени“ (1).

Но дали със своите отпечатани пет броя то наистина привнася нещо ново във „военния“ период на нашия литературен живот? Ив. Богданов е категоричен: „някои младежки издания като „Родна лира“ и „Смях и сълзи“, организирани от Хр. Бръзицов, в които участва и Хр. Смирненски, не внасят нищо ново“[1]. Всяка оценка за облика на списанието трябва да бъде съобразена с младежката неопитност на неговите издатели и сътрудници. В тези неблагоприятни за литературна дейност години, 15—16-годишни ученици със симпатичен ентусиазъм списват литературно-хумористично издание и се стараят да спазят амбициозната си програма. Структурата на всеки брой е една и съща: първата страница е заета от разказ или стихотворение, а от 3 те са заменени с анонимни политически карикатури с обширен текст. Очевиден е стремежът към приближаване до стила на популярните хумористически издания. Редакторите се стараят да спазят обемното съотношение между „отделите“ върху осемте страници на всяка книжка. Не са отпечатани само обещаните биографии на видни личности, нито пък се поместват анекдоти за техния личен живот. Обозначени са: „Отломки“, „Литературни вести“, „Хумор и сатира“ и „Поща“ (със своите два отдела).

Поетическият актив на списанието, въпреки оплакването на редакторите, че „има повече от 50 стихотворения“ (3), е скромен. Неспособността на петимата млади поети да овладеят настроението на темата, а оттам и лирическия

[1] Богданов, Ив. Българска литературна периодика. С., 1972, с. 138.

изказ, патриотарския замах в някои от седемте стихотворения, предопределя и краткия живот на тези стихотворни опити. Д. Антонов е меланхолично-сантиментален в „Кръст“ (1): „нам героят не говори, / тук съдбата го хвърли“. Той е автор и на още едно стихотворение „Роби“ (?). Хр. Бръзицов (подп. Х. Б-ов) печата „Настъпва веч часът“ (1) — груби националистически възгласи от рода на: „настъпи веч съдът безпристрастен / съдът от нази просен“ и пр. Войната внася в младежкото творчество и нотки на разочарование и тъга. Олга Славчева посвещава на Страшимир Кринчев елегията „Самотен гроб се там чернее (...) и кръст над него се белее“ (5), а Д. Стоев прави опит за пейзажна лирика с „Картини от морето“ (5).

Присъствието на младия Хр. Смирненски — Ведбал — сред сътрудниците на списанието, несъмнено буди интерес. По това време ученик в Техническото училище, той публикува две стихотворения. „Летят борците“ (4) е типично за времето преклонение пред мощта на българския войник: „Летят безстрашните герои / из глухи диви долове /... / летят войниците познати / с урата мощно на устата.“ В 6-те строфи се долавя намек за бъдещата стихотворна техника на Смирненски. Този начален поетически опит подсказва за по-късния темперамент на поета. „Покушение срещу Бохор (косонастръхвателен разказ)“ е блед и необмислен стихотворен опит (4). Тези поетически изяви на Хр. Смирненски нямат зрелостта на други негови ранни творби, които той печата в „Сълза и смях“, „Барабан“, „Българан“, „Художествена седмица“ и др. Но оценката на редакционната „Поща“ за него е: „Ведбал. Тук. Виждаме, че и в това направление те бива“ (2).

Войнственият характер на поместените ученически стихотворни опити не трябва да ни учудва. Първата световна война примамва с илюзиите за „национално обединение“ и мнозина наши патриоти не оценяват скритата страна на същността ѝ. Дори Ив. Вазов се увлича от този „зоологически патриотизъм“, залял страниците на българските печатни издания. А сътрудниците на „Родна лира“ са ученици, които вярват в поднасяните им от правителството „истини“ за политическата обстановка на Балканите.

Милитаристичните настроения на официалната българска политика намират израз и в очерково-репортажните разкази. В тях се възхваляват „воинските“ добродетели, фронтовата дисциплина и патриотичният дълг на всеки българин. Всичко това е предадено с обстоятелствени диалози и многозначителни паузи. Хр. Бръзицов (отново подп. Х. Б-ов) помества две пропагандно-брошурни описания на герои „от взвода“ — „Един срещу всички“ (1) и „На поста си“ (4). Вторият редактор на списанието Н. В. Лашкин (псевд. на Н. Граблашев) представя „Раненият войник“ (1) и „Бежанци“ (3). Разказите са мелодраматични, но техният автор е само на 14 години. В „Инвалид“ (5) той противопоставя мирния, макар и нелек, делник на фона на последствията от войната. Ведбал публикува краткия разказ „Кръвта вода не става“ (3). Темата му е за войната, но тук липсват сълзливо-сантименталните излияния за смъртта на войника. На фронта двамата братя, попаднали в една рота, забравят за земята, която делят, и единият жертва своя живот, за да спаси другия. За съжаление разказът носи белезите на младежката припряност. Н. В. Лашкин (Н. Граблашев) прави опит за тематично разнообразяване на списанието. Разказът му „Благородният старец“ (2) е за злодея Нерон и срещата му с един от първите християни. Това е и най-дългият отпечатан белетристичен опит в списанието.

Художествените преводи (а те са само проза) изпълняват морализаторски задачи. „Лицемерът и дервишът“ (4) от Саади е библейски разказ със съмнителна автентичност. Неизвестен автор представя (в диалогична форма) една

християнска притча: „Добрина от себелюбец“ (2—4). Възпитателно-хумористични са „Семейна случка“ (2) и „Прекрасно възпитание“ (4) от модния за времето си А. Аверченко. Небрежните преводи не са нещо необичайно за периодиката от началото на века. В „Родна лира“ те са дело на двамата редактори (подп. Х. Б-ов и К. С-к) и на Самин (вер. Владимир Недев) и М. Г. (Михаил Георгиев Янакиев).

Отделът „Отломки“ представя лутания между класически афоризми и сентенции и претенциозни мисли, звучащи афористично. Например „история — книга, която се пише сама, защото е поток , развалина и пр.“ (2). Или: „От словаря на здравата мисъл — нещастие — връх на мъдростта“ (1). Поместени са и есе от Х. Хайне — „Химн“ (5), и друго от Хр. Бръзицов — „Ной и дявола“ (5).

Хуморът е изпитано средство за коригиране на всеобщата националистическа истерия. Редактираният от К. Сатирик (псевд. на Н. Граблашев) отдел „Хумор и сатира“ обаче има аполитичен характер. Поместват се „дребосъци“: анекдоти, реплики, шеги, репризи, хумористични диалози. Те представят отделни страници от ежедневието не само на известни личности (Ж.-Ж. Русо, А. С. Пушкин, Наполеон, Ал. Дюма и др.), но и бита на учениците. Ведбал присъства и тук — с анекдота „На титлата титла“ (4).

В списанието са отпечатани три политически карикатури: „Европейски барометър“ (3), последиците от обявената на България война от Италия (5) и разговор между дама и криволашки герой (4).

В „Литературни вести“ редакторите печатат съобщения за благотворителни прояви на редакцията си (предоставени екземпляри от „Родна лира“ за „четиво на ранени в една болница“) и на театралните столични трупи, чиито представления „дойдоха като освежителен душ за нашите опънати нерви“ (2). Поместена е и една рецензия — „Изложбата на Дубовик“ (5) от П. М-ев. Художникът е гимназист, но това не пречи на автора да заяви: „талантът е готов, нужно е той да се култивира с по-обширни познания“. Вероятно това е отзив на негов близък, защото „работите, които не могат да изтърпят никаква критика“, не влизат в обсега на рецензията.

Двата отдела на „Поща“ позволяват да се очертае един кръг от вероятни сътрудници на списанието. Отговорите са кратки редакторски преценки и пристрастия към отделни автори. С изключение на Ведбал, Язека (Хр. Д. Бръзицов) и Н. В. Лашкин, в отпечатаните броеве не се срещат одобрените материали от Н. Бисерин (Николай Дончев Джаров), граф Алмавива (Георги Райчев) и др. Мечтата на редакторите е „да уголемят списанието“, но то внезапно спира да излиза. Вероятно причините са от материален характер, тъй като в един от броевете е отпечатано напомняне към акционерите от кооперация „Взаимност“ да не задържат своите вноски, с което забавят печатането на изданието.

Може би някому ще се стори излишно да се анализират наивните младежки съчинения от „Родна лира“, тъй като те са белязани с възрастта на своите автори. Но идейно-тематичните мотиви в списанието и настроението, което носят поместените в него материали, са типични и за вече оформени литературни творци от периода 1912—1918 г. Написани са купища стихове и разкази, които закрепостяват българската литература във великозавоевателната политика на царска България. „Родна лира“ не оказва влияние върху цялостния литературен процес у нас, но пък отразява някои негови аспекти. Обикновено списанието се упоменава като биографичен факт в творческия път на Хр. Смирненски. Но то е място и за най-ранна изява на част от българската интелигенция в началото на века, във времето, когато се подготвят социално мислещи литературни творци.

Дора Димитрова

ТРАКИЙСКА ЛИРА

Литературно списание. Излиза всеки месец. Ред. Ив. Карановски. Ямбол, печ. Просвета. 4°. Год. аб. 4 лв.

1 1—6 1915

Информацията за предисторията на сп. „Тракийска лира“ е повече от оскъдна: издавано в ограничен тираж, около 250—300 книжки, просъществувало, въпреки амбициозното „излиза всеки месец!“, едва в шест броя и нито едно известно име по онова време сред своите сътрудници... Известен интерес предизвиква у изследвача рубриката „Тракийска антология“, сред чиито автори четем имената на К. Росалиев, Ю. Долинов и Т. Неверов — имена, срещани по страниците и на други провинциални издания, но справката с „Речник на българските псевдоними“ бързо разкрива мистификацията. Зад гръмкото „Тракийска антология“ най-често се крие самоличността на един и същ автор — редакторът на списанието Иван Тодоров Атанасов (1882—1960), познат на широката литературна общественост под псевдонима Иван Карановски. Дебютирал още през 1901 г. със стихосбирката „Тежки минути“, през дългия си живот написва не една книга със стихове и разкази. Дълго време издава и различни вестници и списания, сред които са още „Парнас“ (1921—1922), „Яснина“ (1923), „Кръгозор“ (1925), в. „Шега“ (1911) и др.

Издал през 1912 г. своите „подбрани стихове“ в стихосбирката „Моята почивка“, заедно със Страшимир Кринчев, Карановски е една от популярните фигури на литературния небосклон на Ямбол.

Сред имената на сътрудниците можем да открием Методий Петков Стефков, печатащ под псевд. М. Вечеров (1896—1938), Минко Савов Попов, скрит зад придобилия по-късно гражданственост псевдоним Минко Неволин (1881—1972), младият ямболски поет Любомир Брутов, интересната фигура на поета Васил Карагьозов и др.

Въпросът: „Какво все пак оправдава разлистването на това забравено през годините списание?“ е повече от основателен. Трудно е обаче да се отговори еднозначно поради наличието на много фактори, сред които не на последно място ще посочим огромната промяна в естетическите вкусове на читателската публика, както и качествения скок, осъществен в поезията и белетристиката през изтеклите осем десетилетия. Но и днес, въпреки съществуващите различия, не можем да отхвърлим с лека ръка атмосферата в стиховете на елегията „Тракия зиме“ (1) на Иван Карановски:

Снежен сън сънува Тракия просторна:
стройните тополи в тежък сняг мълчат.

В равнината бяла, чиста, необзорна,
стари воденици край върби личат.

И най-предубеденият и изкушен в литературата читател ще открие затаената в тия четири стиха любов към земята, която авторът ще запази завинаги в творчеството си, за да плаща в по-късни години данък на чувства, квалифицирани като сантиментални. Отглас от пристрастието му към фолклорно-песенните мотиви ще намерим в баладата „Смъртта на Пиринския цар“ (4). Но нека цитираме първите стихове:

Плачи, Пирин, планино чудна!
Намятай скръб за своя цар!
Тъмней и ти гора зюмрудна,
за верний свой хайдушки цар!

Предчувствайки ироничните усмивки след това ненашенско „гора зюмрудна“, ще припомня, че става дума за 1915 г., период, в който въпреки безспорните постижения в областта на формата и поетичния изказ все още се шири безразборното заимстване от готови образци. То издава не толкова бессилие на езика, колкото желание да се доближи постигнатото от европейските поети. И за да се видят по-отблизо „меда и жилото“ на „ускореното културно развитие“, ще цитирам една строфа от цикъла „Посвещения“ (2), подписана с псевд. Ю. Долинов:

Вести се ти наново пак пред мене,
като спомен мил на ранни младини —
и пак любов, пак пламенно копнене
душата ми самотна осени.

Но нека не бързаме да обвиняваме Карановски в литературна кражба от класиците, защото, ако прелистим по-старите ни литературни издания, ще срещнем „преводи“ дори на несъществуващи творби от баща и син Дюма. А и трудно би направил „капитал“ младият тогава Иван Атанасов от широко известното произведение „К А. П. Керн“. Вероятно зад този необявен превод се крие желание да се доближат и други до богатството на руската поезия.

Споменах в началото и името на Минко Неволин. Личната му съдба не е по-различна от съдбата на десетки пишещи през онова второ десетилетие на века. Работил дълги години като банков чиновник (по някаква ирония на съдбата именно родените поети трябва да вършат възможно най-скучната и досадна работа!) и въпреки че издава на собствени разноски няколко книги, твърде късно намира истинско призвание. Тук ни привлича елегията „Владее нощ“ (2), отглас от която можем да открием дори в най-късните му произведения. Сам участник в македоно-одринското движение, четник в четата на Михаил Герджиков през 1903 г., Неволин в цялото си творчество остава съпричастен към съдбата на останалите в робство българи. И когато възкликва с горест:

Сестри измъчени и скръбни братя,
Надежда не търсете в тоя край! —
Във тоя край безименно проклятие
над живите и мъртвите витай.

Твърде лесно е да се разбере, че това не е кратковременно кокетничене с трагичната горест на народа, а искрена болка.

Името на поета Васил Карагьозов, загинал през кървавите нощи на 1925 г. не се нуждае от представяне. Немалко са страниците, посветени на творчеството му и затова ще се спра само на две малко известни негови творби — поемата „Над скъпи гроб“ (4—5) и елегията „Пролет в Тракия“ (6). Те привличат днес с темите, разработени от младия поет. Прозрял истината за разиграла се по бойните полета на Тракия и Македония кървава трагедия, сам участник във войните, от всяка негова строфа прозира смъртта, струи скръб по загиналите...

„Тук гробът!“ — шепне им коларят.
Тук спи синът, съпругът спи...
Те спущат се, ръце разтварят,
и всяка устни прилепи.

След тия стихове идва като финал и обобщение:

И пак назад лети шейната,
по снеговете без предел —
без път в живота и без цел,
кат кораб, заблуден в мъглата.

Елегията „Пролет в Тракия“ е посветена на съдбата на българите, останали извън пределите на отечеството. И в нея авторът отново търси отговор на въпроса за съдбините на обикновените хора, оказали се марионетки в големите политически игри. Напразен е стремежът на птиците към родните гнезда, напразно е завръщането...

Наред с тези стихове, в отделните броеве на „Тракийска лира“ са намерили място и „творби“ като „Слънцето отбелязва“ (4—5) на Н. Нарцисов; „Мъртва красота“ (4—5) на Любомир Брутов, един иначе интересен и самобитен поет, който за съжаление не успява да събере пръснатото си по провинциалните издания творчество в отделна книга; „Портрет“ (4—5) на А. Славчев и др., но детайлното им проучване води само до първоначалния извод за епигонство и лошо подражателство на определени образци. Преоткриват се известни истини, езикът е тромав, понякога липсва елементарно познание за ритъм и поетичен изказ.

Сред белетристичните опити, намерили място в списанието, най-голям интерес за литературния историк представляват скиците на Страшимир Кринчев от поредицата „Из дневника на художника“ (2—5). Загиналият твърде рано белетрист е направил успешен опит да проникне в душевността на своите съвременници, потърсил е път за разрешаване на един от най-древните и нерешими въпроси — за смисъла на човешкия живот. Въпреки очевидността на някои слабости — композиционна претрупаност, жанрова неопределеност, силно влияние на символистичната стилистика, той успява да даде жива и донякъде реалистична картина на всичко онова, което вълнува младата ни интелигенция.

Определението „опити“, но не в смисъла, вложен от Монтен, навярно ще бъде най-точно за двете импресии на Ив. Карановски — „Нещастието“ (6) и „Утреная песня“ (6), подписани с псевд. Д. Магдалов и Ст. Ромолов. И двете не надхвърлят равнището на огромното количество ученически съчинения, пълнещи страниците на вестникарските литературни подлистници през ония години. Сантименталност, патетика и фразьорство, това са отличителните белези на неговите „герои“. С по-голям успех се четат спомените му от войната, отпечатани под общото заглавие „Под диханието на зимата и смъртта“ (Бе-

лежки и впечатления) (2), където описанието на баталните сцени отстъпва на чисто човешките преживявания, макар че и тук авторът не успява да избегне напълно очерковия подход, описателството и повърхностното регистриране на явленията.

От преводната литература ще се задоволим само да маркираме отпечатването на произведения от А. де Ламартин — „Снегът засипва черната бразда“ (2), прев. Ив. Карановски; Сюли Прюдом — „Сталактити“, „Стръмнина“, „Крила“ и „Към бъдещите поети“ (3), прев. Методи Вечеров; Морис Метерлинк — с феерията в 5 действия „Синята птица“ (4—5), в превод по всяка вероятност на Карановски; Хайнрих Хайне — „Песни“ (4—5), прев. Й. п. Янакиев; К. Д. Балмонт — „Любов и сенки на любовта“ (6), отново в превод на Карановски.

Стълпотворението от различни поетически направления и вкусове издава липсата на ясна редакторска и издателска концепция, а ниското художествено равнище на преводите говори красноречиво за слабата подготовка на преводачите.

Опитаме ли се да потърсим мястото на списание „Тракийска лира“ сред потока на литературната периодика от първите две десетилетия на века, ще трябва да отбележим, че въпреки липсата на ярки, запомнящи се творби, списанието изиграва известна роля за формирането на автори като Ив. Карановски, М. Неволин и В. Карагьозов, които в по-късното си творчество успяват да се отърсят от робуването на шаблоните и да потърсят оригинални пътища за развитие. Освен това списанието за известно време е и единствената трибуна на младите автори от Ямбол, което ни дава право да го сочим като навременно и необходимо за оня период.

Христо Д. Христов

УЧЕНИШКА МИСЪЛ
УЧЕНИШКО ЕХО

Полумесечно литературно списание. Урежда ред. к-т. Изд. Н. Трънков. С., печ. Калъчев. 8°. Ц. 15 ст., год. аб. 2,50 лв. 1000 тир.

1 1—6 1 септ. — 15 ноем. 1915

От 25 окт. 1925 се преименува в „Ученишко ехо". Излиза един брой. След обединението на „Ученишка мисъл" и „Ученишко ехо" изданието спира.

Има на какво да се поучат съвременните български ученици от своите връстници в началото на века. При достатъчно желание и малко по-голяма пестеливост и те с лекота биха могли да намерят печатница и хартия и да обявят на читателската публика създаването на ново списание. Обикновено това е началото и то не създава особени затруднения на младите ентусиасти. Проблемите идват веднага след това: новото издание трябва да привлича интересни сътрудници, така че да си извоюва свое, суверенно място сред множеството подобни нему литературни списания. И тъй като тази задача се оказва твърде отговорна, а често и непосилна, животът на ученическите издания обикновено е съвсем кратък. Те угасват безшумно, незабелязани от никого, без да оставят видима следа в културния живот на своето време. Ала не само материалните затруднения са причина за този безславен край, а и липсата на интерес към тези издания. Те се затварят в ограничен кръг от сътрудници-почитатели, като си самовъзлагат мисията да откриват и популяризират литературния талант на своите съученици. Улисана в политически ежби, икономически проблеми и интелектуални спорове, интелигенцията твърде рядко забелязва дебютите в подобни списания, пък били те и успешни. Затова пък удоволствието на историка на периодичния печат е твърде голямо, когато в забравените, пожълтели страници открива първите опити на известни поети, писатели и критици. При проучването на „Ученишка мисъл" и на неговия вариант „Ученишко ехо" обаче нямах шанса да припомня някое забравено стихотворение или прозаично произведение, или пък да възкреся надарен, но незаслужено покрит със забрава автор.

„Ученишка мисъл", което още със своята програмна статия обявява примирението си със съществуващия лош училищен ред, търси утеха и утвърждаване в областта на литературата. Редакционният комитет започва своето начинание с амбициозната задача да създаде „първото по рода си списание" („От редакцията", 1), което да бъде поле за изява на младите, да развива художествения им вкус и да им помага в изучаването на литературата. Това звучи твърде примамливо, но и твърде познато като обещание на всяко ново издание, което се стреми да завоюва своя читателска публика. Но да проследим как то се реализира.

Може би отпечатаните стихове са радвали авторите и са били насърчавани от техните почитатели, въпреки че общата гама е меланхолична. Днес обаче те трудно биха могли да се приемат за поезия, която има стойност, дори и само историческа. „На хризантемите в нашата градина“ (1), „Романс“ (2), „Не гледай ме така...“ (4) от Стефан Димов — рано починал приятел на редакторите, „Отронен лист“ (3) на Б. Друмев, „Българска самарянка“ от Мило Г. (6), твърде несръчно нанизват познати символистични образи. Авторите заемат позиция на рицари на всемирното отчаяние, към което неуспешно се опитват да приобщят читателя. Сълзливите стенания на изгубената младост (на 18—20 години!), плачът по нещастната любов и горчивите обвинения към жестоката невярна жена, предизвикват по-скоро снизходителна усмивка, отколкото съчувствие.

Поетичните изповеди на Георги Караиванов — „Сънно щастие“ (5) и „Отломък“ (5), се четат с удоволствие, защото внушават искрено, макар и наивно чувство. Отличаващи се от общата гама, но също толкова несръчни са и първите стихотворни опити на бъдещия сътрудник на сп. „Златорог“ Йордан Бакалов, известен по-късно като Стубел. Във „Вечери“ (2), „Притискай ме, майко“ (6), „В крайезерната алея“ („Ученишко ехо“, 1) се използват най-клишираните символистични образи, за да се изразят твърде претенциозно съвсем нетривиални настроения.

Модните през тези години стихове в проза също намират място в „Ученишка мисъл“ и нейния приемник. Явно редакторите смятат, че техните сътрудници още не са достигнали тази степен на мъдрост и осмислено познание, характерни за този жанр, а „Първа любов“ (3) от Н. Рафаилов е убедително доказателство за това, и повече толерират преводите. Като изключим поемите „Пристанище“ (1) и „Изгубеният ореол“ (2) от Бодлер, в превод на К. Робев, подборът и художествената реализация на останалите стихове в проза показват липса на елементарен литературен вкус.

В редовно списваната рубрика „Големи поети“ се правят опити за очертаване на творческите портрети на Ив. Вазов (1) — от анонимен автор, Елин Пелин (3) от Владимир Вълчев, Н. В. Гогол (4) от П. К. Чинков, братя Миладинови (6) от К. Робев. Написани по една схема, неумело и елементарно — тези кратки характеристики толкова си приличат, че едва ли са имали дори информативна стойност.

Значително по-интересни с това, че в тях се забелязват наченки на критическо тълкуване и литературоведски анализ, са рецензиите, обединени в рубриката „Книжнина“. Смелата оценка на Х. М. З. (неразкр. иниц., 2) за превода на Лермонтовия „Демон“ от Людмил Стоянов твърде много се доближава до мнението на проф. Боян Пенев, изразено години по-късно в статията му „За литературния плут“. С тази бележка списанието за пръв и единствен път заема позиция, но явно очертаващата се перспектива за конфликт с известния поет е изплашила редакторите. В следващия брой те му поднасят извинение за „недоразумението с рецензията“, която всъщност не одобрявали (3).

След настъпилия разкол в редакцията, „Ученишка мисъл“ се трансформира в ново списание „Ученишко ехо“, от което излиза само една книжка. Освен по име двете издания не се различават по нищо друго. И рубриките, и сътрудниците, и редакторите, и качеството на материалите е едно и също. Еднакви са дори обвиненията, които си отправят в пространни обръщения към читателите. Оскъдицата, липсата на хартия се оказват по-силни от взаимната неприязън и затова четем: „С най-голяма радост бързаме да съобщим,

вече няма разцепление, „Ученишка мисъл“ и „Ученишко ехо“ успяха да се споразумеят за задружна работа“ („Към читателите“, 6). Но както често се случва в нашия периодичен печат, след възторжените обещания за подем и нови успехи неочаквано настъпва краят на изданието. Такава е и съдбата на „Ученишка мисъл“ — „Ученишко ехо“, едни от множеството литературни списания, които, макар и да нямат свое самостоятелно място в литературната ни история, допълват с още един щрих познанията ни за културната действителност тогава.

Елка Трайкова

ХУДОЖЕСТВЕНА СЕДМИЦА

Илюстровано литературно списание. Излиза всеки четвъртък. Ред. Л. Перфанов. С., Придворна печ. 2°, 4°. Ц. 15 ст., год. аб. 8 лв. 5000 тир.

1	1—19	6 май — 27 дек. 1915
2	1—52	9 ян. — 31 дек. 1916
3	1—48	12 ян. — ? 1917
4	1—20	? — ? 1918

В последните мирни месеци на 1915 г. се появява ново литературно илюстровано списание „Художествена седмица". Името на изданието и амбициозната му програма обещават на читателите „най-оригинални и преводни произведения с патриотично и художествено съдържание". Наистина редакторите[1] не жалят средства и усилия да издават едно добре оформено и богато илюстрирано издание, което обаче най-често няма нищо общо с художествената литература. Това, което не се казва в програмата, но се разбира още в 1, 1, е, че „Художествена седмица" ще бъде преди всичко политическо списание — официален орган на правителството на д-р Васил Радославов. Изданието се смята „призвано" да подготви българския народ за новата военна авантюра, да му внуши, че трябва да я приеме с „готовност и преданост", защото това е „единственият шанс за постигане на народните идеали за Велика обединена България" („Седмичен политически преглед", 1, 1). След включването на страната ни в Първата световна война списанието не пести място за снимки и похвални слова за царското семейство, за „политическия талант и прозорливост" на Радославов, за непобедимостта на нашата армия, за силата на германското оръжие.

Рубриките „Седмичен политически преглед" и „Военна седмица" (редовно списвани само в първа и втора годишнина) информират читателите за големите загуби на руската и френската армия (1; 7, 9), за коварството на Америка (1, 5), за хитрата политика на Англия (2, 4), предсказват близкия разгром на Сърбия (1, 3; 3, 20), повдигат българския военен дух със спомени за победи и сражения през Балканската война (1, 1; 3, 7) и др. „Художествена седмица" неотклонно и последователно подкрепя официалната политическа линия, коментира и одобрява всеки ход на правителството. Списанието подбира само материали, които отговарят на неговите интереси, без да държи на тяхната обективност. Тук предпочитат да разказват за победи, да разпалват шовинис-

[1] В продължение на няколко месеца списанието сменя трима редактори. От бр. 1 до бр. 4 ред. е Л. Перфанов, от бр. 5 до 15 — Д. Ненков, от бр. 15 до началото на третата годишнина — К. Лулчев. През 1918 г. той отстъпва своя пост на д-р М. Шумналиев и заема почетната длъжност отговорен редактор.

тични страсти, да призовават за реванш със Сърбия. Нито веднъж през четирите му годишнини не се прави дори и намек за растящото недоволство в страната, за глада в тила и на фронта, за умората и разложението на българската армия. Дори през 1918 г., когато светът очаква края на кървавото безумие и въпросите за мира изместват военните хроники, когато страната ни е изправена пред втора национална катастрофа, списанието посреща с надежда правителството на Малинов, което „трябва да издигне България до онези висоти, които „изисква и заслужава" (4, 16). До последния си брой „Художествена седмица" остава военолюбиво издание, в което темата за мира е нежелана, а когато тя все пак се налага от неотменния ход на събитията, редакторите предпочитат да намекнат за нея в стих или разказ.

Въпреки че е било добре материално осигурено, както всички военни издания, списанието не може да си създаде постоянен кръг от сътрудници, няма свой кореспондент на фронта и затова разчита на случайни дописки или най-често попълва страниците си с преводни материали. Затова, колкото и парадоксално да звучи, единствената редовна рубрика в него е „Задачи по алгебра за учениците от средните училища".

Богатият снимков материал, с който редакцията разполага, се отпечатва напълно хаотично, а това понякога води до комични недоразумения. Дори във външния си облик „Художествена седмица" не държи на постоянството. Форматът на списанието се променя три пъти. В началото изданието има големина на малко списание (1, 1—8), после, за да утвърди себе си, излиза като вестник (1, 1—19). В последните две годишнини редакторите се спират на среден формат и това ни дава основание да твърдим, че „Художествена седмица" все пак е списание, при това отпечатвано на чудесна хартия, за която биха могли да му завидят дори съвременните издания.

„Художествена седмица" спира незабелязано, не само защото напълно се е обезличила, но и защото каузата, която така фанатично проповядва, е загубена.

Увлечено в своите военни и шовинистични страсти в началото на своето съществуване, „Художествена седмица" съвсем забравя, че е литературно списание. Художествените произведения, които все пак попадат в него, са избирани само за да запълнят някоя появила се празнина. През втората годишнина литературният му престиж е спасен от редовното сътрудничество на Хр. Смирненски — Ведбал. Неговите стихове се отличават както от безличния стихотворен поток, който става доста буен през последните две годишнини, така и от патетичния тон на изданието. В стиховете на Ведбал няма нито опиянение от победни сражения, нито възхвала на героизма и издръжливостта на българския воин. В тях има само болка за „падналите в боя другари" — „Другарски гробове" (2, 47), „Падналият кавалерист" (2, 21); състрадание към безрадостната съдба на сираците — „Мамо, викаха децата" (2, 26); лиричен протест срещу войната, която осакатява и обезсмисля човешкия живот — „Еднаква участ" (2, 41). Съвсем самотно в списанието звучи призивът на Смирненски „Мирът" (2, 51). Това стихотворение е най-близо до зрелите му творби. „Край Дунава" (2, 28) е идилична картина, чрез която поетът като че ли иска да се освободи от мрачната военна действителност. Тези стихове носят белезите на ранното творчество на Смирненски с нарушената понякога ритмика, с наивната образност, но те са показателни за бързото оформяне на неговата поетика.

В списанието сътрудничи Димитър Диловски — стихотворението „Към учителите" (1, 6). Тази творба на бъдещия поет Сергей Румянцев е по-близо до

несръчните възрожденски стихове, отколкото до съвременната тогава поетическа стилистика.

Редовен сътрудник на „Художествена седмица“ е Георги Кисьов. Нека приемем, че количеството публикувани от него стихотворни опити е достатъчен аргумент, за да се спрем на някои от тях. Предпочитан мотив в тези насилия на поетичното слово са безнадеждната тъга, която есента навява („Отбрулен лист“ — 3, 37; „Есен“ — 3, 41); горчивото оплакване на „отлитналата младост“ („Елегия“ — 3, 41), неясни надежди — „Ах, утре, утре“ (3, 23) и, разбира се, много безутешни любовни страдания. За този автор няма война, разрушения и смърт, за него съществуват само мистичните му есенни настроения и сантиментални пролетни вдъхновения.

Друг плодовит сътрудник на списанието е Стоян Стоянов. Бездарен подражател на символистите, той има таланта да опошлява всичко, до което се докосне. Неговите изповеди — „На друг пир“ (3, 30), „Любов“ (3, 31), „Ела“ (4, 5), са образец за клиширано поетическо безсилие.

Също толкова несръчни, но поне искрени и изстрадани са стихотворните опити на Констанс (неразкр. псевд.) — „Самотни кръстове“ (3, 11); на Б. Константинов — „Пред боя“ (3, 16), на подпор. Ан. Проданов — „Атака“ (3, 28), на подпор. Ботев — „Дуб“ (4, 2). Без да имат самочувствието, че са любимци на музите, непретенциозно и просто те разказват за трудното войнишко ежедневие, за героизма на загиналите, за минали сражения.

Спряхме се на стиховете на тези автори, не защото те заслужават критическа оценка, а защото най-точно характеризират поетичната картина в „Художествена седмица“. Редакторите не само не привличат за сътрудници видни български поети, но те просто нямат художествен вкус. Ето защо твърде успешно изпълняват една задача, която не са си поставили — да направят антология на бездарни поети и техните творби.

Докато в поезията предпочитанията са към български, пък макар и слаби автори, то в белетристиката те определено клонят към преводните произведения. Единственият разказ, който заслужава внимание, е отново на Христо Измирлиев (Смирненски). Той не е включен в събраните съчинения на поета, нито в биобиблиографския указател на произведенията му (С., 1982). „Разпятаго же за них“ (4, 20) е трогателна история за осакатените от войната, за несретната им съдба. Написан с много топлота и болка, този разказ е повик за мирен и съзидателен живот.

В списанието не могат да се прочетат интересни дописки от фронта, актуални репортажи, очерци за герои — тези толкова характерни за другите военни списания документални жанрове. Дори в материалите за войната редакторите предпочитат да препечатват от чужди издания, да възхваляват подвизите на германската армия, да уведомяват за събития, станали твърде отдавна, които едва ли могат да заинтригуват читателите.

По-скоро политически, отколкото исторически и географски характер имат статиите на К. Рачев „Нашият беломорски край“ (3, 20—21) и „Тетовската долина“ (3, 25).

Освен че ни запознава с личните преживявания и впечатления на Хр. Ц. Борина, неговият пътепис „От София до позицията“ (3, 19) едва ли има друга стойност.

Интересни най-вече като документални свидетелства са спомените от Балканската война „Недовършено писмо“ (1, 1), „Заобиколени“ (3, 31) от Ст., „Спомени за подвизите на нашите авиатори“ (4, 7) от Н. Димитров, „На Остра чука“ (4, 8) от Жан (неразкр. псевд.).

На своите читатели „Художествена седмица“ предлага твърде много преводни произведения. Предпочитаният автор е Алфонс Доде, от когото се подбират разкази, отговарящи на военната тематика на списанието: „Знаменосецът“ (4, 8), „Билярдната игра“ (4, 14), „Обсадата на Берлин“ (4, 15—16). Джером К. Джером е представен с „Чувствителен разказ“ (4, 3). Преводите са доста тромави и неуспешни. Четенето им по-скоро затруднява, отколкото доставя удоволствие. В списанието се публикуват със сериална продължителност и два романа — „Пертската хубавица“ (3, 2—38) от Уолтър Скот и „Потайностите на Белградския двор“ (3, 2—17) от Енрико Сантанели. Те са пикантни любовни четива със сълзливо-сантиментален привкус. Отпечатването им определено доближава списанието до стила на жълтата преса.

Критиката е представена единствено от кратка рецензия на Любомир Бобевски за стихосбирката на Хр. Ц. Борина „От полето на честта“ (3, 18). Написана наивно, патетично, с несръчни опити за есеистично поднесени тълкувания, тя може да се сравнява само с военното стихоплетство на автора ѝ.

Въпреки четиригодишното си съществуване — един немалък период за периодично издание, „Художествена седмица“ не оставя следа в духовната култура на своето време. Поради обилното количество посредствени произведения, поместени в него, днес можем само да го регистрираме като факт в историята на литературния ни живот.

Елка Трайкова

НАША МИСЪЛ

Седмично списание за политика, обществен живот, литература и изкуство. Дир. Ал. Краев. Ред. Стефан Гендов. Урежда ред. к-т. С., печ. Балкан, 8°. Ц. 20 ст., год. аб. 10 лв.

1 1—7 10 септ. — 11 ноем. 1916

От 2 ред. и Ив. Писковски.

Печата се в печ. Гутенберг.

Загл. и на нем. ез.

На 10 септ. 1916 г. в печатници „Балкан“ и „Гутенберг“ започва своя кратковременен живот столичното седмично списание за политика, обществен живот, литература и изкуство „Наша мисъл“.

В кн. 1 заглавната част излиза и на немски език, а в откритата подписка за първата годишнина редакцията заявява, че при разработването на въпросите от областта на политиката, обществения живот, стопанството, литературата и изкуството ще разчита не само на помощта на публицисти и писатели от Германия, Австрия, Унгария и Турция (1). От появилите се в „Наша мисъл“ преводи обаче не става ясно дали това сътрудничество е действително или редакторите вземат материалите наготово от колоните на чуждестранния печат и само ги препечатват по страниците на своето списание.

В предварителния замисъл на редакцията материалите, които ще се публикуват в „Наша мисъл“, трябва да бъдат разпределени в три отдела: 1. Политика и стопанство; 2. Преглед; 3. Литература и изкуство. На практика обаче публикациите в „Преглед“ засягат в един или друг аспект проблеми от областта на политиката или стопанството и тяхното обособяване в специален отдел става като че ли излишно.

Редакторите разпределят строго своите задължения: Стефан Гендов завежда литературно-художествения отдел на списанието, а Иван Писковски се заема с редактирането на отдела за „Политика и стопанство“, като привлича за сътрудници чуждестранни писатели и публицисти — Артур Дикс, Осман Нешет и др., публикува стопанско-икономическите статии „Българската валута“ (2) и „Банкнотното обращение у нас“ (4) от Хр. Чакалов (управител на БН Банка), препечатва статията „Крайната победа“ от военен източник (5—7) и води седмичен преглед на военните действия в хрониката „Войната“ (2—5).

В редакционната статия „Нашата задача“ (1), в която се очертават главните насоки и тенденции в бъдещата дейност на списанието, Ив. Писковски подробно разглежда „обективно“ сложилите се отношения между България и европейските страни, набелязва целите и задачите на нашата външна и вътрешна политика и акцентрира върху необходимостта от влизането на България в „средноевропейския съюз“. Ако разгледаме по внимателно материалите, попаднали в „политико-стопанския“ отдел, ще видим, че избраната от редакто-

рите програма за действие в много отношения съвпада с курса на официална България и че „Наша мисъл“ се списва в националистическа и прогерманска насоченост.

В това ни убеждават и публикациите, които намират място в рубриката „Преглед“. В двата ѝ раздела (Външен и Вътрешен) се проследяват нашите „Победи в Добруджа“ (2) и извършващите се „Министерски промени в Русия“ (4), представят се „Идеите на Венизелос“ (2) и размислите на „Георг Брандес за причините на войната“ (2), разкрива с същността на „Френския империализъм“ (3) и „Италианския милитаризъм“ (4—5), отбелязват се „Американските печалби от войната“ (1) и т. н.

Но много по-интересни за нас са двете рубрики, които се водят в литературно-художествения отдел на списанието. Въпреки че сътрудниците, влизащи в критическия щаб на списанието, са малко на брой, рубриката „Критика “ се появява във всички книжки на „Наша мисъл“, като материалите в нея засягат почти всички видове изкуства. Обикновено за музикалните прояви в културния ни живот се изказва Панайот Пипков. Към неговите критически отзиви за изнесените концерти се присъединяват Ст. Стефанов („Григ-концерт“, 1) и д-р М. („Концерт в „Одеон“, 3). В колоните на „Критика“ Ст. Г. (Стефан Гендов) прави преглед на „Художествената изложба на картини от В. Стефанов и Хр. Каварналиев“ (2).

С текущата театрална продукция се занимава д-р Мюлер (д-р М.), вероятно редакторът Ст. Гендов. Той следи поставяните на сцената на Народния театър „Одеон“ пиеси от чужди автори, а в многобройните си отзиви покрай играта на артистите и режисьорските задължения се спира и на проблемите, които стоят пред нашия театър. Оценявайки високо пиесата „Дяволът“ от Фр. Молнар (2), д-р М. пише: „Усилията на артистите в подобни художествени произведения, не само ги издигат като художници на сцената, но култивират в публиката естетически вкус, който възвишава, облагородява човешката душа, а в това трябва да бъде предназначението на театъра.“ Подобни възгледи за театралното изкуство защитават и другите театрални критици в „Наша мисъл“.

С подзаглавие Рецензии в рубриката „Критика“ неизвестният Д. С. оценява книгата на А. Страшимиров „Война и освобождение“ (6), а в последната книжка на списанието е публикувана статията „Credo“ на твърде популярния по онова време френски поет Стюарт Мерил, придружена с кратки биографични данни за автора (7), превел В. Стефков.

Друга рубрика, която се появява редовно по страниците на „Наша мисъл“, е „Вести“. Тук се отбелязват по-значимите събития в нашия живот, дава се богата информация на предстоящи или изнесени вече концерти и театрални постановки, за организираните от сътрудниците на списанието благотворителни литературно-театрални вечери, за новоизлезли стихосбирки и книги от български и чужди писатели и т. н. Още от пръв поглед личи, че рубриката е чисто информативна. Но все пак подборът на имена и заглавия загатва за стремежа на редакторите да запознаят българския читател с по-важните събития в нашия литературен и културен живот, да му посочат истинските художествени ценности в него. Вероятно, водени от това си желание, редакторите отправят до своите читатели съобщението „Наша мисъл“ с илюстрации“ (7), в което четем: „За да стане още по-интересно, сп. „Наша мисъл“ разширява отделите си, като занапред ще дава голямо място и на родното художество.“ Отбелязвайки по-нататък, че в редакционния комитет на списанието са влезли и няколко наши художници, някои от които „професори в Рисувателното учили-

ще", редакторите съобщават, че от кн. 8 „Наша мисъл" ще излиза „два пъти в месеца в 16 страници и във формат, двоен на сегашния". Явно, с разширяването на отделите, формата и качествата на предлаганата информация, с вниманието си към „родното художество" и привличането на видни „професори от Рисувателното училище" за сътрудници, редакторите са се надявали да издигнат престижа на изданието.

В обещания вид обаче списанието не излиза. Нещо повече — веднага след направеното съобщение то прекратява съществуването си. Така че въпреки амбицията и щедро раздаваните обещания за занимателно четиво и интересни материали, „които са в свръзка с войната", редакторите не са в състояние да пробудят читателския интерес към списанието си (за това говорят и постоянните подканяния до настоятелите на дружество „Куриер", в чиито павилиони се застояват непродадени броеве). Следователно „Наша мисъл" не успява да открие своята читателска аудитория и съвсем естествено не намира отзвук в културния живот на обществото през краткото време на съществуването си.

Поезията и белетристиката заемат доста скромно място на страниците на „Наша мисъл". При това творческите изяви в редактирания от Ст. Гендов литературно-художествен отдел са твърде разнолики и неравностойни. Тук, наред с младите, начинаещи автори, срещаме имената и на някои от най-изявените и завоювали авторитет и литературна слава наши поети и писатели. В интерес на истината, трябва да отбележим обаче, че участието на майсторите на българското художествено слово в „Наша мисъл" е съвсем случайно и инцидентно.

Без съмнение най-ярко сред литературните сътрудници в списанието се откроява Иван Вазов. С избухването на Първата световна война поетът е мобилизиран и зачислен като военен кореспондент към редакцията на официозните военни издания — в. „Военни известия" и сп. „Отечество". Изпълнявайки „служебните" си задължения в тях, Ив. Вазов публикува в „Наша мисъл" само едно стихотворение — „Джелати" (2), с дата 15 септ. 1916 г. В скоби поетът посочва конкретния повод за написването му — „вчерашното траурно шествие из София". В него Вазов заклеймява вероломството на „съседите-тирани" и дава израз на искреното си възмущение от зверствата и жестокостите на влаха-похитител. Провокирана от нуждите на злободневната обществено-политическа действителност (писано само две седмици след обявяването на „освободителната" война срещу Румъния и откриването на Добруджанския фронт), тази творба не се различава много от шумната националистична пропаганда, но странно е, че от многото на брой Вазови произведения, посветени на Добруджа, редакторите на „Наша мисъл" избират точно това войнствено стихотворение. Явно, амбициозното седмично списание се нуждае не само от името и авторитета на народния поет, но и от онази част на „военното" му творчество, в която той неволно става изразител на шовинистичните домогвания на великобългарската официална политика.

Един от най-активните и желани сътрудници в списанието е Людмил Стоянов. В „Наша мисъл" той обнародва някои от своите „героически песни за България" — „Войникът" (1), „Към българите" (4) и „Старите пълководци" (6). Родени от злобата на деня, излезли изпод перото на загубилия вярната посока интелигент, тези стихове открито демонстрират „патриотичните" въжделения и идеи на Л. Стоянов.

Аз ви виждам, под тежки доспехи,
пълководци на старото време!

Вие! Слушайте, мрачни и горди!
На конете — час боен удари!
Там, през Дунав, стълпувайте се орди —
печенеги, кумани, хазари!
(„Старите пълководци“, 6)

Увлечен от шовинистичната психоза и гръмогласното „ура“, поетът си поставя за цел да отразява събитията от „полето на честта“, да „увековечи“ осеяния с лаври и безсмъртие „освободителен“ поход на нашите победоносни войски.

Впрочем, от подобна злободневност и ангажираност страда цялата „военна“ поезия, публикувана в „Наша мисъл“. Та какви ли художествени ценности можем да открием в стихотворението на Владимир Хр. Пеев „Шуми Марица окървавена“ (7), което не казва нищо ново, а само преповтаря темите и мотивите от националния химн. Същото важи и за посредствените поетически опити на Георги Славчев — „Легенда на вековете“ (3) и „Кошмарна нощ“ (5). Неспособни да разчупят шаблона, да надмогнат тираничните ограничения на уставната поезия, те не могат да се откъснат от катадневните напластявания, да се откъснат от суровия материал, да да го подложат на художествена интерпретация.

Още по-агресивни спрямо провокациите на съвременността са онези „млади“ поети, на които редакцията дава път за изява. В кухи и празнокънтящи строфи Д. Хр. Максимов („Балада“, 6) и П. Х. Попов („Сирак“, 6) засвидетелстват „горещата“ си любов към отечеството. Грохотът на оръдията, ослепителните сияния на боя и неистовите крясъци за отмъщение огласят всичко в техните „творби“. Затова „откровенията“ им, писани по конкретни поводи (а често и без такива), отшумяват едновременно със събитията, които ги пораждат, и бързо потъват в монотонната летопис от битки и сражения. Но както видяхме вече, тази слабост е валидна като че ли за всички автори, публикуващи в списанието.

С по едно произведение се представят още двама поети — Иван П. Йончев и Димитър Симидов. С интимните мотиви и екзотично-библейската си образност поемата „Царицата на Израиля“ (7) на Д. Симидов и писаният в мерена реч диалог „Източен вариант“ (3) на Ив. Йончев остават някак встрани от „железните“ и „огнени“ строфи на военната поезия в „Наша мисъл“. Тези творби са освободени от оглушителните канонади, от залповете на боя, а дълбоко спотаеният копнеж по спомена, по свидния блян и властното присъствие на живота в тях показва вече онези сили, които българският творец изправя срещу разрушителните стихии на войната.

На 2 октомври 1916 г. трагично завършва жизнения си път големият български поет Димчо Дебелянов. В негова памет „Наша мисъл“ препечатва „Елегия“ („Помниш ли, помниш ли тихия двор...“) (7), придружена от статията „Димчо Дебелянов“, в която критикът д-р М. се спира върху дейността на групираната около сп. „Звено“ литературна общност на българските „поети-декаденти“ и по-специално върху поезията на Д. Дебелянов.

Белетристиката в „Наша мисъл“ е застъпена още по-слабо. Тук също е представен един паднал на бойното поле български писател — Владимир Мусаков. В разказа му „Птичето“ (5) отсъстват военните сблъсъци, апокалиптичните разрушения и баталните сцени на масова смърт; тук няма пряко изявен антивоенен патос. Но душевните терзания на героя, неутолимият му стремеж към щастие, към доброта и човешки ласки недвусмислено отричат жестокост-

та и насилието във всички техни проявления и форми. Заедно с разказа е поместен и кратък очерк за В. Мусаков.

Оригиналната белетристична продукция в списанието се допълва от есето на Вл. Хр. Пеев „Младост“ (6) и от анонимния очерк „Бранители на Отечеството“ (5). Под наслов „Песен за свободата“ (3) Ст. Гендов обнародва спомените „Из дневника на един затворник“. Към откъсите от „дневника“ е приложена бележка, с която Гендов се опитва да докаже автентичността и достоверността на тази публикация. В най-редовно водената в „Наша мисъл“ рубрика „Критика“ са включени материали, които имат преди всичко оперативен характер и отразяват събитията в текущия живот. Освен това тук сътрудниците на списанието разглеждат въпроси из областта на литературната теория и изказват своето мнение по тях.

Интересен в това отношение е „откъслекът критически бележки“ от мемоара на Стоян Михайловски „Мисията на писателя“ (4). В любимата си афорично-поучителна форма Михайловски очертава целта на изкуството (духовното усъвършенстване) и мисията на твореца, призван да я осъществи. Според критика „поезия извън живота, поезия независима от живота няма, не може да има. Животът не е част от това, що твори поетът; това, що твори поетът, е част от живота.“ Заставайки на тази позиция, Ст. Михайловски стига до извода, че вече „поетът не е изключително поет, той е по-напред гражданин — после поет“. Мисията на писателя е „да превъзпитава“ обществото, да показва на своите съвременници пътя за духовно усъвършенстване. Но за да изпълни тази задача, творецът трябва да „води добър живот“, да „проявява сърце“ и да даде на своите съграждани „примери“ на „жива доблест“. С това Ст. Михайловски решително се обявява за едно социално ангажирано изкуство, отреагиращо на злободневните проблеми на съвременността, а като първо и главно изискване към него той поставя личността на писателя, активната му гражданска позиция.

В съвсем друга посока са размислите на Ст. Гендов за изкуството. Без да изпада в крайностите и увлеченията на привържениците на „чистото изкуство“, той твърди, че изкуство не е непосредствено отражение на действителността; то е само „сън за явленията на реалния мир“ и неговата цел е да „възсъздава само душата, във всички нейни проявления, в която се отърсва от катадневността и заживява своя живот, пълен с красота и вяра във всички бъдни дни“ („Изкуство за живот“, 7). Следователно, търсейки „истината“ и „красотата“, поетът е длъжен да скъса с обществената проблематика и да изобразява само вечното и непреходното в живота.

С такава мярка за естетичност и художественост редакторът на „Наша мисъл“ пристъпва и към оценката на съвременния литературен живот, към създаденото в българската литература по време на войните. В литературнокритическата статия „Войната и поезията“ (5) Ст. Гендов се обявява срещу онези поети и писатели, които схващат войната като „най-голям импулс за творчество“. „Всичко писано във време на война — заявява литературният критик — се е забравяло след нейното свършване и създадената литература през това време не е оказвала никакво влияние върху бъдещата такава. Всичко покрупно, с художествена стойност, е писано след войната.“ Причините за това авторът вижда не толкова в безсилието на твореца, колкото в неговото непосредствено участие във войната, което не му позволява „спокойно“ и „обективно“ да прецени събитията, а го принуждава да ги пресъздаде „едностранчиво, субективно, тъй както в момента диктува неговото чувство“. Оттук идва отстъплението от художествената правда и заменянето на „здравата мисъл и

чувство“ с „фанатичност, неправдоподобност, разгорещени страсти и буйна фантазия — елементи, които са най-нехудожествени в изкуството“.

На буреносните събития у нас пръв откликва Иван Вазов. Когато анализира неговото „военно“ творчество, Ст. Гендов отбелязва, че многобройните стихотворения, които Вазов написва по онова време, „илюстрират не епохата, а националната ни гордост и идеалите на родината ни“, т. е. като поет и духовен водач на своя народ и сега Ив. Вазов остава при онази тема, която винаги е изпълвала неговото творчество — България. Според Гендов поетът не отива по-нататък, „повече от това Вазов не написа“. Тази „привилегия“ е предоставена на други. „Така например — пише критикът — Кирил Христов все още вярва и твърди, че войната може да го вдъхновява към творчество.“ По този начин поетът отстъпва от завоюваните позиции, губи от своя авторитет и вместо да се утвърждава като художник и творец от национална величина, той се обезличава и застава в редиците на многочисленото безименно войнство от поручици и капитани, тилови „герои“ и висши военни сановници. Затова редакторът на „Наша мисъл“ дава крайно негативна оценка на известния по онова време сборник „Одрин — Чаталджа“ (1916).

И ако все пак, когато разглежда „военната лирика“ на К. Христов, Ст. Гендов посочва някои постижения на поета в областта на формата и езика, то, оценявайки твърде популярните навремето песни на Любомир Бобевски, той е категоричен в своето отрицание — защото „тези песни... са лишени не само от мисъл, но и от форма и език“.

С една нерадостна равносметка за литературата ни през тези години завършва своя преглед Ст. Гендов. Неговата статия няма голяма стойност от съвременна литературоведска гледна точка. Но все пак тя е един опит да се подложи на оценка част от създаденото в нашата литература през военните години, да се набележат основни насоки и тенденции в творческото развитие на някои от изявените български поети и писатели и най-вече да се формулират и поставят някакви определени естетически критерии и изисквания пред художника-творец.

В „Наша мисъл“ са поместени и две рецензии за новоизлезли книги от наши писатели. В първата от тях, анализирайки произведенията от новата стихосбирка на Ив. Вазов („Песни за Македония“, 1), Ст. Гендов се стреми да посочи нейното място и значение в творческата биография на поета. Той и сега не пропуска възможността да засвидетелства своето уважение към гражданина и твореца Вазов. „Преживял едни от най-крупните събития и моменти в живота на България — пише авторът, — Вазов, както никой друг, е могъл да пресъздаде цялата тая епоха в ред художествени произведения, които илюстрират напълно националната ни култура, духът на народния ни живот през това време.“ Проникващи дълбоко в същностните проявления на националния характер, опознал напълно българската психика, Вазов дава „реален израз“ на „всички смътни представи, стремежи към национално обединение“. Затова „идеалът за родината“ в неговото творчество не е вече „метафизично понятие“, а „чисто реална представа“, от която въображението му черпи образи и символи. И именно тук критикът вижда най-големите сполуки в стихосбирката. Според него в творбите от „Песни за Македония“ поетът подчинява всички чувства и страсти на любовта към родината, на нейните „национални идеи“ и „завети“. В това отношение Ив. Вазов е неподражаем, той е изпреварил всички останали поети и се изявява в пълния смисъл на думата като „национален поет“.

Висока оценка получава и книгата на Антон Страшимиров „Война и освобождение“ (6). Категорично, без каквито и да било уговорки, неизвестният Д. С. определя книгата като „най-ценна от този жанр, издадена за нашите войни“. Според автора тя е нещо съвсем оригинално за българската литература и поставя началото на едно системно научно изследване на психологията на българина. Твърде пестеливо, но с майсторство и вещина А. Страшимиров пресъздава в нея психологическите особености на „отделния български тип“. Във „Война и освобождение“ писателят е успял да възкреси миналото и настоящето на Македония, той описва увлекателно македонските центрове и покрай другото дава живи, интересни характеристики на видни македонски революционни и книжовни дейци. Всичко това повдига още повече художествената и познавателната стойност на неговото произведение. Като безспорни постижения на писателя С. Д. посочва здравия му усет за художественост, неговия стил и начин на третиране на отделните сюжети. Но като особено ценно качество на Страшимировата книга критикът изтъква нейната актуалност, умението на писателя да обхване своята съвременност, да отразява вярно, непосредствено „днешното време“ и „духът, който носи нашите войски по всички бойни полета от победи към победи“.

Днес не можем да приемем безрезервно изводите на този автор. Много от неговите твърдения и констатации звучат спорно, а, взета като цяло, рецензията „Новата книга на Антон Страшимиров“ не допринася кой знае колко за обяснението на „Война и освобождение“ като факт от творческата биография на писателя и показва неумението на критика да оцени пълнозначно едно оригинално явление в нашия литературен живот.

Това спокойно може да се отнесе и към останалите критически материали, публикувани в списанието. Очевидно редакцията не разполага с критически потенциал, няма сили и възможности да следи текущата литературно-художествена продукция. А едва ли само младежкият ентусиазъм и редакторските амбиции на Ст. Гендов, активната му и разностранна изява на страниците на „Наша мисъл“ може да поддържа тонуса на редактираното от него издание и да го утвърди в нашата литературна периодика.

Въпреки предварително заявеното сътрудничество на писатели и публицисти от Германия, Австрия, Унгария и Турция, делът на преводната художествена литература в списанието е твърде малък. В литературно-художествения отдел на „Наша мисъл“ Ст. Гендов публикува импресията „Думи в нощта“ (3) — от нашумелия по онова време сборник „Из песните на Билитис“ на Пиер Луис, и „Тя се смееше“ (1) от Катюл Мандес; в превод на Д. Хр. Максимов от италиански се появяват афоризмите на Рабиндранат Тагор (7).

Освен художествени произведения, в превод излизат и няколко статии с обществено-политически и литературно-художествен характер. Например: В. Шпетер — „Маджарската музика“ (1), В. Б-ски — „Произход на песента и романса“ (7), посочената вече статия на Стюард Мерил „Credo“ (7), прев. В. Стефков, в която, като отрича поетиката на реалистите и натуралистите и пренебрегва „външната красота“ у романтиците и парнасистите, поетът се обявява в защита на френската символистическа поезия.

Очевидно е, че при подбора на преводните материали в „Наша мисъл“ отсъства ръководна идея. Често не се назовават нито чуждата литературата, от която произведенията са взети, нито преводачът, който ги е превел. Явно тяхната поява е свързана с назряването и задоволяването на някакви естетически потребности у българския читател, но, взети като цяло, те не съдействат за формирането на здрав художествен усет и на верни критерии за оценка на съвременните литературни явления и факти.

След изложеното дотук, можем да кажем, че усилията на Ст. Гендов да уреди едно реномирано литературно-художествено списание, да даде своя дял за съживяването на духовния ни живот не срещат разбиране и подкрепа в нашите културни среди и твърде скоро, само два месеца след излизането на първия брой, „Наша мисъл“ прекратява своето съществуване.

Списанието няма особени приноси към българската литература и не оставя трайни следи в нейната история. Но не можем да не отбележим стремежа на неговите сътрудници да внесат някакъв порядък в духовния живот на нашето общество, да посочат истинските художествени ценности в него и да водят непримирима, безкомпромисна борба срещу рецидивите на примитива в българската литература. А това безспорно очертава заслугите на „Наша мисъл“ към нашата литература и изкуство.

Захари Василев

СЕДМИЧЕН ПРЕГЛЕД

Обществено-книжовно списание. С., печ. Витоша. 4°. Год. аб. 12 лв.

1 1—14 7 юни — 15 дек. 1917

Адрес на редакцията: В(асил) Юрданов; от 10 ред. В. Юрданов.

Печата се в печ. Балкан.

Притурки: Д. Мережковски. Смъртта на Павла I. Пиеса в 5 действия. Прев. от рус. В. Юрданов. София, 1917. 333 с. 16°; Илюстровано приложение към 1—10.

„Обществено-книжовното" списание „Седмичен преглед" започва да излиза на 7 юни 1917 г. в София. В редакционна бележка (1) се казва, че то „ще бъде трибуна на истина и дълг, ще стои над партии и лица, ще ратува за обществена правда и за тържество на демократичните начала в най-широк смисъл". С такива думи е започвало съществуването си не едно периодично издание. А през годините 1912—1918, особено след първата национална катастрофа, почти всички списания излизат с амбицията да се борят срещу унинието и погрома, за възстановяване на демокрацията, за защита на националните идеали и т. н. — все „големи" и заслужаващи уважените задачи.

Редактор на „Седмичен преглед" е Васил Юрданов Върбев (1857—1921) — книжовен деец, учител, преводач. Негов най-редовен сътрудник, а вероятно и близък помощник при издаването на списанието, е Димитър Мишев (1854—1932) — публицист, учител, преводач, журналист. Той е автор на значителна част (почти половината) от обществено-политическите и литературните публикации.

Голямо място в списанието е отделено на статии по обществени въпроси, „слагани от живота" (ред. бел., 1) — за мира и войната, за националното обединение на България, за народностната принадлежност на българите от Македония и Тракия, за политиката на балканските държави. В това отношение то почти не се различава от редица издания, започнали да излизат в предишните военни години, а и от тези, които съживяват издателското дело през 1917 г. след един повече от двегодишен период на „пълновластие" на щабното армейско списание „Отечество".

Всяка книжка на „Седмичен преглед" започва със статия по някакъв актуален политически въпрос, дело най-вече на редактора В. Върбев и на Д. Мишев. Списанието оповестява своето съществуване със статията на Д. Мишев „Мирът", в която се казва: „За принципа на националността България ратува десет века на Балканите. За него тя води войната в 1885 г. и войните в 1912 и 1913 г. За него тя води и днешната война. Тя е за правото, свободата и земята на всеки народ. Това е нейното първо условие за мира. Това условие са подчертали в Копенхаген и Стокхолм и представителите на българската социалдемокрация..." (1).

Началото на този откъс от статията е показателно за позициите на почти всички списания, които започват да излизат през 1917 г. Заговаряйки за мира още на първа страница, редакцията рязко се разграничава от официалните издания на Военното министерство („Военни известия“ и „Отечество“). Отбелязването на становището на българската „социалдемокрация“ обаче не трябва да заблуждава читателя — списанието не прокарва нейната идейна линия.

Белег за позициите на „Седмичен преглед“ е статията на В. Т. Велчев „Руската революция“ (1—2), посветена на причините и последиците на Февруарската революция. Авторът се възхищава от революционния „руски дух“, убеждава читателите, че революцията води към мир, като „тоя мир не застрашава малките, слабите“. В. Велчев определя Февруарската революция като победа на демократичните сили, представени в лицето на руската творческа интелигенция на XIX в.: „Русия, която повали днес царския режим, е възмъжалата Русия на Гоголя, Тургенева, Белински, Некрасова, Достоевски, Чернишевски, Писарева, Толстоя. Тия и много други труженици на перото са предтечите на руската революция.“

Тук се проявява „хаотичен“ интерес към най-различни въпроси от живота и историята. Печатат се статии по икономика и търговия, против употребата на алкохола, бележки за съобщителните линии на север; редакторът В. Върбев запознава читателите с „принципа на относителността“ (14).

Заслужават отбелязване редица статии, които припомнят историческото минало на България: „Историческото значение на Ахелойския бой“ (5), поместена по повод 1000-годишнината от историческата битка, и „Кога и как е възникнала идеята за нашето национално обединение?“ (3—4) на проф. Васил Златарски; „Криспи, руската политика и България през 1887—1896 г. (Една страница от дипломатическата история на Отечеството, почерпена от мемоарите на Криспи)“ (3—7, 9—13) на Иван Тодоров Икономов; „Към историята на учебното дело в Елена“ (7) на Антон Попстоилов. Тук трябва да се спомената още очеркът на В. Т. Велчев за Гаврил Кръстевич (7), педагогическата статия на Борис Ненов Балкански „Народно възпитание“ (14) и обширният анализ на В. Джапунов на проекта за Висше женско търговско училище в София под заглавие „Българката на път към самостоятелност и материална независимост“ (9—14).

Останалите публикации са разпределени в няколко рубрики. Рубриката „Книгописни бележки“, която от 11 се преименува в „Критика“, съдържа кратки анотации на книги по политика, икономика, история (български и излезли в чужбина), автори на които са Д. Мишев (псевд. Д. Сладин), Александър Т.-Балан, Ганчо Ценов. В нея се печатат и два отзива за първата българска опера „Гергана“ на маестро Георги Атанасов — от О. Грустин-Стоименов (4) и от Димитър Хр. Велев (11). С литературна критика в колоните на рубриката се занимава Васил Добринов.

Под заглавие „Отзиви“ (1, 3, 5, 6, 8) Д. Мишев (подп. Д. Сладин), Стоян Бобчев и В. Върбев публикуват политически очерци и статии, отбелязват годишнини, печатат афоризми, та дори и псалми.

Започва се и рубрика „Мисли“ (3), която обаче не просъществува в следващите книжки. В нея са поместени афоризми на Есхил, Софокъл, Еврипид, Наполеон, Кондорсе и Декарт.

Още една рубрика остава само като добър, но неосъществен замисъл — „Забравени страници и документи“ (3), която е трябвало да съдържа чуждестранни документи за нашето историческо минало.

„Седмичен преглед“ е смело начинание за своето време, когато гражданските издания нямат никакви условия за съществуване, — и със седмичната си

периодичност, и с илюстрованото си приложение, което съдържа предимно снимков материал, и със сравнително доброто си полиграфическо оформление. В една редакционна бележка (12) се съобщава, че до края на 1917 г. списанието ще издаде 28 книжки, но още в самото начало то не успява да излиза навреме и на 15 декември се появява последната му — едва 14 книжка. Още в 8 редакцията се извинява за нередовното издаване на „Седмичен преглед", а в същата редакционна бележка (12) тя все още храни надежда, че делото ѝ няма да се провали: „... ние сме решени... да устоим докрай на задълженията си с пълна надежда, че читаещата публика ще прецени тия ни жертви и ще ни подкрепи в тежките за литературни предприятия днешни времена у нас".

Очевидно безплатните приложения и обещаната премия — „Обломов" на И. А. Гончаров (12) не успяват да осигурят достатъчно средства от абонамента, за да може „Седмичен преглед" да продължи своя живот. Такава е не само неговата съдба. Краткото съществуване на частните списания през войните е обусловено от непосилните условия, в които трябва да се реализира издателското ни дело почти през цялото второ десетилетие на XX в.

В добрите традиции на българските следосвобожденски списания със смесено съдържание „Седмичен преглед" отделя около една трета от своите страници за художествена литература, критика и история. То обаче очевидно няма възможност да привлече за сътрудници онези поети и писатели, които създават облика на литературата ни през войните. Изключение прави Иван Вазов, но участието му в списанието е съвсем кратко. От именитите наши творци редакцията осигурява сътрудничеството и на Стоян Михайловски. Голяма част от литературните публикации са дело на Д. Мишев и В. Върбев, които ръководят списанието. Другите сътрудници са третостепенни автори.

Голямо място в литературния отдел заема преводната белетристика, на която, изглежда, от един момент нататък се разчита да запълни страниците. Но и тук рядко се срещат имена на съвременни чужди писатели.

Минимално място се отделя на литературната история и критика, а — както може да се предположи от характера на списанието — литературната теория почти няма място в него.

Известна „тежест" на литературния отдел на „Седмичен преглед" придава участието на Ив. Вазов и Ст. Михайловски в него. През 1917 г. Вазов поне за момента е изпълнил своя дълг към родината — така, както той го разбира — да е с народа си във всичките му болки и радости, подеми и падения — написал е „Под гърма на победите" и „Песни за Македония", същата година издава „Нови екове" (в самия край на Първата световната война ще напише и стиховете от „Не ще загине!" (1920). Той вече споделя с Иван Шишманов умората си от военната тема, започват да го вълнуват други теми и мотиви — природата, любовта, житейската равносметка[1]. През тези години в печата започват да се появяват стихотворения, които поетът ще включи през 1919 г. в „Лиляка ми замириса". В „Седмичен преглед" под заглавие „Пролет" (1) той публикува стихотворението, влязло в сбирка с променено заглавие „Зов" и в нова, съкратена с една строфа редакция[2].

Отърсването от скръбта и обръщането към образи от родната природа, засвидетелствани в „Пролет", са последвани в списанието от призива за мир — „Кога?" (3). За съдбата на това стихотворение могат да се направят някои предположения. То е едно от четирите произведения, които изграждат цикъла

[1] Вж. Ш и ш м а н о в, Ив. Иван Вазов, спомени и документи. С., 1976, с. 152.
[2] Вж. бележките към Събрани съчинения. Т. 4. С., 1976.

„Всемирната война“ от сбирката „Нови екове“. Целият цикъл се печата за първи път в сп. „Духовно-обществен преглед“ (1917), но преди това друго стихотворение от него се появява във в. „Мир“ (бр. 5028) през 1916 г. От бр. 5031 на вестника цензурата заличава стихотворение със заглавие „Кога?“, тъй като в него Вазов правел „коментарии върху мира“. В писмото на началника на Цензурната секция до поета дори се цитират три стиха от него:

Милйони умират!
Кога на Ваала
ще рухне кумирът?[3]

Съдържанието и стихосложението на публикуваното в „Седмичен преглед“ стихотворение със същото заглавие (дори и с въпросителния знак) дават известно основание да се предположи, че това е нов вариант на цензурираното произведение. За съжаление Цензурната секция е имала задача не само да не допуска подобни стихове (а и не само стихове) да достигнат до очите и ушите на читателите, но и да ги унищожава. Поради това днес ние не можем да намерим доказателства в нейния архив.

Ст. Михайловски участва в „Седмичен преглед“ с шест „бели поеми“ (поеми в бели стихове), които с поставените в тях морални и обществени въпроси продължават най-общо основната проблемно-тематична насоченост на творчеството му. Но докато произведенията, печатани в периодиката до Първата световна война, все още свидетелстват, че перото на поета не е „счупено“, тъй като сатирата му е насочена срещу тъмните страни на обществения и политическия живот (макар че и тогава той пише стихотворения и поеми в религиозно-морализаторски дух), то „белите поеми“ говорят вече за умора и отстъпление от тази позиция. В тях Михайловски използва притчови и библейски мотиви и въпреки че поставя обществени проблеми, превес решително взема морализаторският тон в религиозна окраска.

Поемите „Изкушението на мъдреца“ (1), „Върховното добро“ (2), „Смъртта и пролетта“ (3) и „Плачът на Андре Шенье“ (6) са включени в „Съчинения“ (т. 1, 1918), част от „Свръхбитие“, съответно под заглавия: „Поема на поемите“, „Възбленуван диалог“ (1 и 2) и „Воплите на френския поет Андре Шенье“[4]. Промените, които поетът прави при издаването им в „Съчинения“, са предимно стилово-езикови, но на места са се появили и нови стихове, които доизясняват новото разбиране на Михайловски за мисията на Твореца, новия му човешки идеал. Поправките обаче не засягат основния им замисъл, не водят до ново идейно-емоционално осмисляне. На места те удачно стягат израза или разчупват стиха, но на други не довеждат до подобно усъвършенстване. Другите две поеми — „Фараоновата беседа със Сфинкса“ (4) и „Бях малко дете...“ (5), не са включени в „Съчинения“.

Ако не като постижение, то поне като присъствие работите на Михайловски са добър щрих в облика на поетическия отдел на списанието. Стихотворенията на другите сътрудници не издигат с нищо литературното му равнище. Участието на Д. Мишев в него с „Ореолът“ (1), „Страж“ (2) и „Момини поръчки“ (4) свидетелства само за стихотворните занимания на автора, за антивоенната му и антимонархическа позиция, но издават поетическа немощ, неспо-

[3] Ш и ш м а н о в, Ив. Цит. съч., с. 373.

[4] Последната поема под заглавие „Към гилотината“ се печата през 1918 г. и в сп. „Всеобщ преглед“ (2, 6—8).

собност не само за образно мислене, но и за неовладяна стихотворна композиция.

Малко по-добри са стихотворенията на Кирил Добрев — „Далеч от тебе“ (8), „Край Нишава“ (12) и „Вечер край морето“ (13) — предимно с емоционалната непосредственост и внушението на пейзажните стихове.

Другите сътрудници на поетическия отдел на „Седмичен преглед“ — Христо Мутафов, Драго Попов, Трайко Симеонов, Никола Шиваров, Асен Славчев и Радослав Божеков, — които се появяват в него инцидентно, не бележат по-големи постижения в поетическото творчество. Стихотворенията им са на актуални теми, взети от събитията, но са или сантиментално-скръбни, или патетично-приповдигнати.

Слабото представяне на българската поезия в списанието е показателно за неспособността на редакцията да привлича сътрудници, както и — а това е по-важно — за „мълчанието“ на нашите поети през Първата световна война, за техния протест срещу безумната политика, срещу „дирижираната“ литература на военните издания.

Поезията на чужди автори е почти напълно пренебрегната в „Седмичен преглед“. Докато в другите списание от същите години се наблюдава известен стремеж родната поезия да се „сверява“ с това, което се създава в чуждите литератури под влияние на събитията, тук единственото произведение, което заслужава да се отбележи като плюс за художественото равнище на списанието, е поемата на А. С. Пушкин „Руслан и Людмила“ (7). От нея се печатат прологът и първите две песни в превод на Рафаил Делов. За времето, по което се прави, преводът е доста добър, съхранил до голяма степен приказната атмосфера на Пушкиновата творба. Стойността му може да се измери с факта, че той е единственият пълен превод на поемата, излязъл в самостоятелно издание (1921) у нас преди Втората световна война.

В белетристичния отдел на списанието, както беше отбелязано, произведенията от наши писатели отстъпват пред преводната литература. Тук редакторът не може да осигури никакви други сътрудници освен Д. Мишев и М. Москов, както и собственото си участие в него.

Слаби са обаче и „притчите“ на Д. Мишев, които имат дидактичен характер — „Малката Антигона“ (1) и „Бунтовница“ (3), и разказите на В. Върбев със сюжети от събитията — „Подвиг“ (7) и „Тъй ли говори сърцето?“ (13). Би могла да се спомене и единствената в списанието публикация с документално-пътеписен характер — очеркът на А. Иширков „Град Призрен“ (2), който е характерен за облика на документалната проза през военните години.

Всички преводи на белетристични произведения от чужди автори, поместени в „Седмичен преглед“, са дело на редактора В. Върбев. Не може да става дума за никакъв критерий при подбора на авторите и текстовете — тук са творби на писатели от XIX и XX в., но и диалози от старата гръцка литература. Печатат се „притчи“, разкази, приказки, една повест. Представят се познати, но и почти неизвестни на българския читател писатели.

Славянските литератури редакторът на списанието представя с приказката на Л. Н. Толстой „Два брата“ (14) и „легендата“ на латишкия писател Ян Порук „Факирът“ (6). За Порук, с когото българските читатели се срещат за първи път, под линия са дадени кратки бележки, посочени са заглавия на негови произведения.

От другите европейски литератури В. Върбев превежда доста сполучливо откъси от книгата на френския философ, богослов и публицист Фелисите Робер дьо Ламение „Речи на вярващия“ (11), като под линия дава биографични

сведения за автора, а така също и „притчите“ на Ан Ринер „Великодушният желъд“ (10) и „Морето“ (12). Срещат се и необработени негови преводи — разказът на Джон Блента „В мъртвата долина“ (7).

Заслужава внимание преводът, който Върбев прави, на повестта на Селма Лагерльоф „Дъщерята на тропаря“ (8—13), ценен още и с приноса си за запознаването на българската читателска публика с талантливата скандинавска писателка. (Преводи на нейни произведения се печатат в нашата периодика от 1908 г., но тази повест е първата ѝ по-голяма творба, преведена на български език.)

Не са подписани преводите на две произведения — разказът на Асам Стерн „За родината си“ (14), който остава и недопечатан, защото списанието престава да излиза, и диалогът на Лукиан „Човекомразецът Тимон“ (4). (Името на автора е дадено Люсиен, което навежда на мисълта, че преводът е направен от френски.)

За разлика от поетическия отдел на списанието, в който все пак са имената на Вазов и Михайловски, значението на белетристичния може да се измери само с представянето на Ян Порук и популяризирането на творчеството на С. Лагерльоф. В това иначе тежко за издателското дело време българската художествена проза има вече имена като Йордан Йовков и Георги Райчев, а и немалко успешни опити в народопсихологията и документалистиката. Очевидно обаче редакцията е разчитала на своите „вътрешни резерви“ или пък не е успяла да разшири кръга на сътрудниците си, което обуславя слабото художествено равнище на прозата в списанието.

Слабо е представено и миналото на нашия литературен живот. Публикувани са само два материала, като единият от тях отново е дело на В. Върбев. По повод 50-годишнината от смъртта на Георги С. Раковски той печата едно есе (12) — възхвала на революционното и литературното дело на видния възрожденец. Подходът на автора към личността на Раковски е характерен за литературноисторическите публикации в целия печат от военните години — припомня се делото, за да се потърсят неговите измерения в съвременността, за да се намери опора за несигурното настояще и още по-несигурното бъдеще, а не се цели то да се изследва и оценява като етап в развитието на националната ни история и култура.

По повод 20-годишнината от смъртта на публициста Гаврил Баламезов неговият съмишленик и колега от журналистическата му практика през 90-те години В. Т. Велчев печата откъс от неиздадени спомени (3). Те са ценни със сведенията както за журналистическата дейност на Баламезов, така и за политическия антистамболовистки печат от онези години. В. Т. Велчев уточнява авторството на фейлетоните на Г. Баламезов във в. „Балканска зора“ (1892—1894); разкрива псевдонима му Ганчо Немечката, с който печата във в. „Прогрес“ (1892—1897); накратко представя фейлетоните му „Тахтаба в левова кожа“.

В „Седмичен преглед“ е поместена и част от юбилейната реч на д-р Кръстев (подп. В. Миролюбов), четена на утрото в памет на Алеко Константинов по повод 20-годишнината от смъртта му. В „психоестетическия паралел“ под заглавие „Алеко Константинов и Пенчо Славейков“ (3) критикът дава висока оценка на личността на човека и писателя Алеко, като го приравнява по самобитност и величина на таланта с Пенчо Славейков, изтъквайки и духовното родство на двамата творци.

Интересни най-вече с това, че намират място в списание, което с нищо не показва големи амбиции да представя литературния живот и процес многостранно, са два, най-общо казано, литературнотеоретически опита на Васил Доб-

ринов — автор, който се изявява като литературен критик през военните години. Става дума за „литературните есета“ „За илюзивния живот“ (10) и „За вдъхновението“ (13). Въпреки доста объркания категориален апарат, с който си служи, авторът се опитва по интересен за онова време начин да навлезе в психологията на литературното творчество, да определи спецификата на различните „творчески моменти“ при създаването на някои жанрови форми. Публикациите му днес заслужават внимание не толкова сами по себе си, колкото като доказателство за нарастването на интереса към психологията на личността (и на творческата личност), на колектива към народопсихологията през войните[5].

Докато литературата, която се създава по онова време, е непълноценно представена в списанието чрез поместване на художествени образци, то дори и малкото критически публикации сякаш имат за цел да компенсират тази слабост.

Като за начало (чак в 5) редакцията отпечатва статията на В. Добринов „Йордан Йовков като белетрист“. Тя се появява преди да излезе от печат т. I на Йовковите разкази и е първият сериозен опит за по-задълбочено представяне на неговия разказвачески талант, както и за систематизиране на появилите се до този момент творби въз основа на тяхната жанрова характеристика. Според автора умението на писателя да разказва проличава от няколко главни особености на произведенията му, сред които отбелязва постигането на вътрешнопсихологическа мотивировка чрез външното действие, драматизма, централните образи, всеки от тях „има своя собствена съдба“. С оглед теоретическите „правила“ на разказа критикът признава за истински разказ само „Балкан“, който според него е „изходното положение за разбиране белетристическия талант на Йовков“.

Останалите творби В. Добринов разделя в няколко групи — дневници, портрети, впечатления, непълни разкази и произведения, в които „писателят плаща дан на журналистиката“. Това разделяне и отнасяне на разказите към определена група не е съвсем убедително, но статията е първият опит да се определят жанровите особености на военното творчество на писателя.

Симптоматична за промените в изискванията на критиката след появата на Йовковите разкази е другата публикация на В. Добринов в критическия отдел на списанието — рецензията за сборника на Добри Немиров „Нови дни“ (9). Авторът започва доста остро и категорично — „В тия разкази няма нищо ценно“ — но в хода на анализа той аргументирано показва, че българската литература е отишла вече доста далеч и слабости като липса на мотивирани характери, „отсъствие на по-дълбок живот“ или натрапчиво, почти публицистично присъствие на автора в произведението са неизвиними. Оценката е изведена аналитично убедително, но не без съжаление, че „писател като Добри Немиров, когото критиката още не е забравила заради някогашните му хубави разкази“, си е позволил да издаде сборника „Нови дни“.

След тези определено добри критически отзиви В. Добринов помества в „Седмичен преглед“ и рецензия за стихосбирката на Людмил Стоянов „Меч и слово“ (14). В нея обаче верните наблюдения и оценки за стиховете на поета от това време се губят сред разточителната описателност, а и колебливост в тълкуванията.

Не толкова като момент от съществуването на критическия отдел на списанието, колкото като щрих в разнообразната книжовна практика на редакто-

[5] Именно през войните в печата започва да излиза „Психология на литературното творчество“ на Михаил Арнаудов.

ра В. Върбев, трябва да се отбележи и неговата рецензия за сборника на Д. Калфов „Под южното небе“ (10). Тя не претендира да съдържа обстоен анализ и категорични оценки, но издава способността на своя автор да отличи разказите от „сивия“ фон на огромна по количество белетристична продукция, създадена през войните.

Макар че са малко, литературнокритическите публикации в „Седмичен преглед“ заслужават вниманието на днешния изследовател. Те са и доказателство за стремежа на редакцията да се отзовава за съвременни литературни явления и по този начин поне в областта на критиката да направи списанието актуално, интересно и ценно за читателската публика.

Колкото и странно да изглежда на пръв поглед, значението на „Седмичен преглед“ трябва да се търси в няколко посоки. Макар да е мимолетно (през войните многолетни са само изданията на Военното министерство), то все пак е сред първите, които съживяват периодичния печат през 1917 г., в който литературата намира място, освободена от държавните „рецепти“ за художествено творчество („Общ подем“, „Литературно ехо“, „Всеобщ преглед“). В периода на криза, която изживява издателското дело у нас след започването на Първата световна война, дори и малкото, допринесено от тези списания за литературния ни живот, е ценно.

От друга страна, литературният отдел на списанието, колкото и да не е богат, включва стихове на двама поети с неоспоримо високо място в националното литературно развитие — Вазов и Михайловски; за първи път представя един славянски писател — Ян Порук; допринася за популяризирането на скандинавските литератури у нас; помества първия сериозен опит да се характеризира военното творчество на един от големите наши белетристи, който се „ражда“ през войните — Йовков. Не на последно място — списанието съдържа и ценен материал за проучването на журналистическото, книжовното и преводаческото дело на своя редактор В. Върбев.

В картината на литературния живот у нас след Освобождението „Седмичен преглед“ може да заеме съвсем скромно, почти незабележимо място, но, видяно на фона на съществувалото при непосилни усилия издателско дело през войните, то дори и днес заслужава да бъде разлистено.

Пенка Ватова

ХРИЗАНТЕМИ

Месечно списание за художествена литература. Урежда ред. к-т. Ст. Загора, печ. Светлина. 4°, ц. 20 ст.

1	1 — 5	май — окт.	1916
2	6 — 7	февр. — апр.	1917
3	9		1918
4	10		1919

За 8 сведения липсват.

Ред. Стоян А. Кокенов; от 7 ред. Ив. Мирчев.

Ако хвърлим един бегъл поглед към Стара Загора в началото на второто десетилетие от нашия век, не може да не ни направи впечатление, че това малко, едва с двадесет хиляди души население провинциално градче, външно неотличаващо се от своите провинциални събратя, има завидна културно-историческа съдба. През периода 1885—1912 г. там са издавани 35 вестника и списания, работили са 18 печатници и от него започва творческият път на автори като Петър Иванов (1847—1927), Георги Бакалов, Кирил Христов, Николай Лилиев, Димитър Подвързачов, родения в Раднево Гео Милев, Ботьо Савов и др.

При съществуването на подобна културна традиция би трябвало да очакваме, че появата на едно ново списание или вестник ще се посрещне радушно от обществеността, но...

Ето какво си спомня за онова време редакторът на списание „Хризантеми", старозагорският поет Иван Мирчев (1897—1982):

„Идеята ни да издаваме списание, и то не какво да е, а литературно, се прие „на нож" от някои преподаватели в гимназията, където учехме заедно с моя издател — Стоян А. Кокенов. Подигравките на учителите заразиха и съучениците ни, които не пропускаха възможността да ни уязвят с иронично прикаченото към имената ни „писателите"."[1]

Подобно отношение към младите редактори, неизбежните финансови затруднения (издател на списанието е Ст. А. Кокенов, автор на една стихосбирка — „На залез слънце", Ст. Загора, 1917), започналата Първа световна война, цензурата, разпръсването на сътрудниците, липсата на хартия и още много други причини са част от факторите, дали живот на изданията-фантоми, които се появявали на литературно-обществения ни хоризонт, за да изчезнат само след един-два броя или след месец-два. Колко недоходоносна е била професията на вестникаря свидетелства редактор-издателят на едно малко вестниче от началото на века: „... ако нямаме файда от това си начинание, ще го спрем!".

[1] Тук и навсякъде, където не е специално обозначено, спомените на Иван Мирчев са записани от автора при водени разговори през 1982 година в Стара Загора. — Х. Д. Х.

За задачите на „Хризантеми“ от бр. 1 до 7 с подзагл. „Месечно списание за художествена литература“; от бр. 7 до 10 с подзагл. „Списание за лирическа поезия, художествена критика и изящна проза“ свидетелства редакторът му Иван Мирчев: „По него време (1916—1919) повечето списания бяха спрели да излизат поради войната и цензурата. Липсата на трибуна за младите автори се отразяваше зле на литературния живот и ние решихме да започнем издаването на собствено списание, което нарекохме „Хризантеми“.“

Пак по сведения, получени от Ив. Мирчев, можем да твърдим, че редактирането на художествените материали и подготовката им за печат са извършвани изключително от него, а техническата работа и набирането на средства за издаването на отделните книжки е било предоставено изцяло на Стоян А. Кокенов.

Постоянни сътрудници на списанието са поетите Иван Хаджихристов, Ботьо Савов, Добчо Попов, Георги Жечев Текелиев, с псевдоним Самотник, Тодор Недков — Вихров, Емануил Попдимитров, който през тоя период е учител в Хасково, Гео Милев, Николай Лилиев, Никола П. Икономов и др.

Кръгът на сътрудниците е доста широк, което е доказателство, че въпреки малкия си тираж (300—400 екз.), то успява да привлече най-младите автори, да добие популярност и да се наложи в една определена среда литератори.

Определен принос за интереса към списанието изиграва участието на творци като Теодор Траянов, Людмил Стоянов, Николай Лилиев и Емануил Попдимитров, а също така и художествените илюстрации — дело на младите художници Дечко Узунов, Никола Кожухаров, Георги Христов Рубев и др.

Една предварителна оценка на литературния материал, намерил място по страниците на списанието, винаги ще страда от известен субективизъм, поради непознаването от страна на читателите на разглеждания художествен текст и поради неизбежната уговорка, че все пак това са в повечето случаи текстове на автори, които правят първите си стъпки на литературното поприще. Впоследствие най-добрите от тях ще се отърсят от литературното чиракуване и подражаване и ще потърсят свой, оригинален път за отразяване на действителността...

По-голяма част от поетичната, а и от белетристичната продукция следва символистичните образци, без да успее да достигне някакви по-съществени успехи, без да успее да избегне трафарета, повърхностното използване на готови образци. Твърде често стиховете страдат от многословие, затлачени са с епитети, поетичната идея, ако изобщо съществува, е твърде бледа, използва се определен набор от думи, които според авторите са носители на по-висш разред чувства...

Характерна е и жанровата неопределеност, което можем да забележим още в последното подзаглавие на списанието — „Списание за *лирическа поезия*, художествена критика и *изящна проза*“ (к. а., Х. Х.).

Голяма част от авторите могат само да се споменат поради безличността на представените стихове, които са по-близо до съчинителството и стихоплетството, отколкото до истинската поезия. Процесът е исторически обусловен и днес дори литературните историци не си спомнят „произведенията“ на автори като Т. Р. Чайков, Стефана Цанкова, Димитър Скордев, Стоян А. Кокенов и др.

И за да добият читателите представа за останалите извън представените в рамките на тази статия „произведения“, ще приведа един цитат от стихотворение на Добчо Попов:

... Аз живея, ази гина
Дух — Немирникът ридай, —
Аз съм знойната пустиня,
Аз съм ледний Хималай!
„Томление“ (1, 2)

Или пък стихотворението в проза на Владимир Минев:

„... Аз купнея за кристалните зали на порутените дворци — моят романтичен блян е по-могъщ от действителността“ (1, 2) и т. н.

Преди да дадем оценката си за публикуваните по страниците на списанието поетични творби, е необходимо да хвърлим един, макар и бегъл поглед върху спецификата на символизма. Необходимо е да припомним, че основното за творците символисти е трансформацията на жизнената — обществена и лична, неудовлетвореност в особена естетическа категория, създаване на базата на личните преживявания на нов символно-алегоричен поетически свят, ново, „висш“ тип битие, в което поетите търсят скритите подстъпи към разбирането на заобикалящите ги битови реалии. Основното в този нов свят, в това ново, „висш“ тип битие и символът, който не само ги обединява, но и служи като отличителен белег от реално съществуващото.

Вървейки по инерцията на готовата постановка за поетиката, изграждана от символистите, много често не желаем да се вгледаме отвъд формалната страна на нещата. Вярно е, че в техните стихове липсват ярките акценти на ежедневието, на злободневното, кипежът на живота остава някак встрани от търсенията им, но ако очертаем реалните измерения на ирealните видения и образи, ще открием отново настоящето, но трансформирано чрез символи и метафори в нов, алегоричен, поетичен свят.

Като доказателство за подобна символна трансформация на реалността бих посочил елегията на Н. Лилиев „Пред прага“ (1, 2):

Дълбоко в мен слушам да заспиват,
дълбоко в мен може би там мрат
страдания, които ме упиват,
и радости, които ме горят.

Загадъчната сянка на живота
пред мене слага своя ням въпрос —
Какво би била без Христа Голгота,
какво би бил без кръста сам Христос?

Нежният лирик, твърде рядко поставян от критиците сред авторите на ярко социална, гражданска поезия, вече е създал поемата си „Градът“, отпечатана в списание „Наш живот“ (5, 7—8), влияние от която можем да открием в стиховете на тази малка елегия. Образът на тълпите, изпълващи огромния студен град, в поемата са отстъпили място на безнадеждността, на лутането между екзистенциалните въпроси, на търсене на суверенно място и смисъл в живота. Подобно е и настроението в стиховете на Т. Траянов „Солвейг“, във „Върби“ от Л. Стоянов и в „Признание“ от Гео Милев, поместени в рубриката „Златна антология“ (1, 2).

И тъй като „Солвейг“ и „Върби“ са добре познати на читателите от покъсни публикации, ще се спра по-обстойно на текста на „Признание“, който е в нов, непознат досега вариант:

ПРИЗНАНИЕ

И в този час на вечерни измами
мълча и печално предричам,
и чувствам, че туй що обичам
е грях и надежда в душата ми.

Обичам нервозните болни
нарциси с уста разкървавени,
вечерните скърби безволни
в самотност и страх изоставени.

И тези жени меланхолни
с лица изморени и бледи.
Обичам очите им болни.
И морний купнеж на ръцете.

Обичам змиите унесени
в див танец — тъй хладни, тъй ярки.
Обичам полетата есенни
с петна многоцветни и жарки.

Обичам онез безсърдечни
смарагди, зелени и лунни:
мечти болноструйни далечни,
пречупени в сънни лагуни.

Аз всичко обичам, което
звучи като песен страдална, —
обилно посипва сърцето
с ридающа пепел кристална.

Тъй както ти — странно-гадающа
заплиташ с усмихнати взори
в душата ми мрежа ласкающа
от влюбени тихи умори.

Стихотворението е подписано с рожденото име на Гео Милев — Георги, и е било написано през 1915 г., за да бъде подарено заедно с още няколко стихотворения, поместени в ръкописния „Албум 1915 година“, на тогавашната приятелка на поета, художничката Татяна Кърдрева. През 1918 г. след известни стилистични промени е поместено в ръкописния албум „Берлин — 1918 година“ (албумът е описан от Татяна Димова в старозагорския вестник „Септември“ (бр. 3360 от 25 ян. 1975 г.), посветен на бъдещата му съпруга Мила Керанова-Милева. В този албум е със загл. „Вечер“. В нов, трети вариант, стихотворението е публикувано без заглавие в стихосбирката „Жестокият пръстен. Първа книга стихове“ (1920).

Според издателите на „Литературен архив Гео Милев“ (т. 2. С., 1964 г.), между различните публикации няма съществени разлики, като за първа печатна публикация се сочи тая в стихосбирката „Жестокият пръстен“. След направените съпоставки с текста, отпечатан в „Хризантеми“, и стихосбирката се установи, че вариантът в списанието е неизвестен досега. Текстът е с една

строфа по-малък от вече познатия, разменени са местата на трета и шеста строфа, много от изразите са претърпели едни или други стилистични и смислови поправки като: „Смехът им сред скучни поети“ в списанието е „И морний купнеж на ръцете“, а „Е пурпур в кантика печална“ в по-стария вариант е бил „Звучи като песен страдална“ и т. н.

И все пак не единичните появи на Г. Милев, Т. Траянов, Н. Лилиев и Л. Стоянов, както и препечатките на „Под сурдинка“ (2, 6) от Д. Дебелянов и „Вечерна песен“ (2, 7) от П. К. Яворов са определящи за литературния облик на списанието. Една малка статистическа справка би ни показала, че в десетте книжки на „Хризантеми“ най-често са се печатали произведения на Ив. Мирчев (псевд. Йоан Хризис и Adelina Mortua), Б. Савов, С. А. Кокенов, Ем. Попдимитров, Н. Попикономов.

Интерес предизвиква участието на Ем. Попдимитров в списването на „Хризантеми“. По онова време Попдимитров учителства в Хасково, където издава и първата си книга „Сънят на любовта“ (1912). Освен в „Хризантеми“, две години по-рано той помества свои стихове и в още едно старозагорско списание — „Трептящи акорди“, а на Ив. Мирчев предоставя „Пролетни бури“, „Удавница“, „Евелина“ (2, 6), които намират място и в по-късно издадената му книга „Вечерни миражи“ (1918), както и „Тайна“, и „Лятна нощ“ от цикъла „Песни“. С изключение на „Лятна нощ“ останалите са познати вече.

Докато със своите стихове Ем. Попдимитров ни пренася в своя свят на красиви видения, то Добчо Попов в стихотворението си „Градът“ (1, 1) ни прави съпричастни към съмненията и терзанията, които изпълват душата на малкия, вечно лутащ се човек, затворен между стените на каменния град:

Рано — още преди да съмне —
чувам някой да мълви:
Твойте пътища са стръмни,
тъмен демон с теб върви!

А младият Ив. Мирчев прави опит със средствата на символистичната поезия да пресъздаде лика на войната:

Печалните рози издишат предсмъртни ладани
в горящата шир на небесното цветно море, —
и плахи кортежи, со звън на камбани
и сонм кавалкади летят — меланхолни царе.
„Война“ (1, 3)

Този стих дава твърде бледа представа за цялостното творчество на поета Ив. Мирчев през оня първи етап от творческото му развитие. Дълги години той ще остане последователен привърженик на символистичната образност, в неговото творчество ще доминират меланхолията и умората, твърде рядко пъстрите багри ще изместват белите цветове на хризантемите и лилиите. Много от стиховете на Мирчев, отпечатани по страниците на „Хризантеми“, днес могат да бъдат разглеждани единствено като етап по закономерно извървения път към създаването на собствен стил, на собствен глас в голямата поезия. И все пак не можем да отминем равнодушно строфи като:

Еол ли пак някъде изсвири? —
провря се през дърветата без глас.
Ако ли пеят тихите зефири —

тръгни по техните въздушни леки дири
и слушай трепетно какво си шушнат зарад нас.
Из цикъла „Песен на песните“ (1, 1)

Не може да се направи характеристика на творчеството на другия старозагорски поет Ив. Хаджихристов, без да се познават строфи като:

Мен принца печален на Дания
ме винаги считат за луд
във детски-безумна компания
аз винаги внасям мистически смут! (1)

Обви ни безответното време.
(Тъй остро времето боли!)
Ний бяхме безпощадни, неми —
един за друг ний бяхме зли.
...
Носи ме лека колеснице —
аз пих заклинати вина.
Целувай весела блуднице!
Денят мина, нощта мина.
Из поемата „Гибел“ (2, 7)

Наред с многото поетични произведения по страниците на списанието се срещат и няколко белетристични опита, чието равнище е много ниско и ако не е младостта на авторите им, дори не би трябвало да се отбелязват. По-интересни са опитите на младия актьор Н. Попикономов, който в разказите „Сфинксът говори“ от поредицата „Египетски приказки“ (1, 1), „Шестнадесета нощ“ (1, 2), „Апокриф“ (2, 7) и миниатюрата „Посвещение“ (3, 9) се доближава до стилистиката на белетриста Илия Иванов—Черен, без обаче да постигне силата на неговите художествени внушения.

Белетристични опити правят и Б. Савов, и Ив. Мирчев, Райна Караджова, Христо Личев, повечето от които са по-близо до поетичната проза, отколкото до истинската белетристика.

Много бедна и на ниско художествено равнище е критическата рубрика на списанието. В най-общи линии статиите, отзивите и репликите са илюстративни, описателни, без да си поставят за цел по-мащабно обхващане на темите. Като критици в списанието се изявяват Б. Савов, Ив. Мирчев и др.

По-определен интерес предизвикват статиите на старозагорския музиковед Г. Т. Стоянович, подписващ се с псевд. А. Т. Берсенев, посветени на живота и творчеството на норвежкия композитор Едуард Григ — „Едвард Григ. Живот и творчество“ (4, 9) и „Едвард Григ. Като драматичен и камерен композитор“ (4, 10). С познание и задълбоченост авторът изследва някои от проявленията на големия композитор, търси скрити страни в сложния творчески процес.

Като преводачи в списанието се изявяват Ив. Хаджихристов — превел стиховете на К. Д. Балмонт „Йони — Линтам“ и „Виното на минутите“ (4, 10), Мара Белчева — с откъс от „Тъй рече Заратустра“ на Фр. Ницше (1, 1); Михаил Алтабанов — превел баладата в проза „Смъртта на малкия принц“ на Шарл Сорелен; Ем. Попдимитров — с авторизираните преводи на стиховете от цикъла „Песни“ на Стефан Георге — „В буйния вятър“, „В зимна вечер клен...“ и „Ето кръстопът“ (1, 5); Константин Стефанов — с легендата „Арлезианката“ от Фредерик Мистрал (2, 7), и др.

Особен интерес за изследвачите на творчеството на Гео Милев представлява непознатият досега негов превод на стихотворението „Въздишка“ от Стефан Маларме (1, 1). Както е известно, през 1915 г. Гео Милев издава кн. I на своите „Лирични хвърчащи листове. Ст. Маларме“, в която включва само превода на „Иродиада“. Още през 1915 г. едва двадесетгодишният поет си поставя за цел издаването на поредица преводи на най-добрите поети по онова време, но успява да издаде едва пет от своите „Лирични хвърчащи листове“, където представя още Р. Демел, Ем. Верхарн, П. Верлен и Фр. Ницше.

Указание за влиянието на френските и немските символисти върху творческото развитие на поета ни дава и една негова статия, излязла във вестник „L'echo de Bulgarie“ бр. 2288, 13 юни 1921 г., подп. с инициалите J. K. Става дума за статията „Влиянието на френската литература върху българската“, в която четем: „Отличната форма и финеса на образите, характерни за новите френски поети, са свойствени на поезията на Николай Лилиев (1885) и това може да се отдаде на неговите тесни връзки с френската литературна традиция, по-специално с поезията на символистите от края на миналия век: Верлен, Жюл Лафорг, Семен, Метерлинк. На благотворното влияние на тези поети дължим до голяма степен поезията в бял минор на Н. Лилиев.

Стиховете на младия поет Гео Милев бележат също влияние на френските модернисти, предимно на Метерлинк и Верхарн, свързано с известни немски влияния.“[2]

Приведох този доста дълъг цитат, за да обясня наличието на едно-единствено преводно стихотворение от Гео Милев в списанието. Според Ив. Мирчев преводът е направен специално за първия брой на „Хризантеми“. Ето и неговият текст.

ВЪЗДИШКА
(Стефан Маларме)

Душа ми сестро тиха, към твойто чело дето
бленува бледна есен накапали цветя.
И към небето модро — на твоя взор небето, —
възлиза, както в глуха градинска самота
въздъхва към лазура струята сребробяла.

Лазурът октомврийски — тъй нежен, бял и чист
безмълвната му жалба в талазите замряла.
Тъй морно — над водите, де болнозлатний лист
в агония повехла прорязва в миг бразда
на слънцето печално след златната следа.

Интерес представлява и едно уточнение от хрониката на списанието (1, 1) за краткия престой на Гео Милев в Стара Загора през зимата на 1916 г. В бележката е подчертано неговото участие в първата класическа вечер в града, в която той взема участие с рецитал на собствен превод от поемата „Рицарят Олаф“ от Х. Хане, както и с поставянето на пиесата „Едип цар“, където главната роля е изиграна от ученика в Народния театър Никола Попикономов. Повече данни за тази постановка на пиесата дава Ив. Мирчев в своя спомен „Гео Милев — постановчик на „Едип цар“, поместен в старозагорския в. „Септември“, бр. 3360, 25 ян. 1975 г.

[2] М и л е в, Гео. Избрани произведения в два тома. — Т. 2. С., 1971, с. 169.

Сп. „Хризантеми“ не просъществува дълго време, не успява и да се превърне в обединителен център и трибуна за младите автори по редица причини. Голяма част от публикуваните поетически творби не издържат проверката на времето, много от тях годините струпват като един закономерен литературен баласт. Въпреки това списанието има своето място в националната ни литературна история, то е стъпало от цялостното ни литературно развитие поради това, че в него печатат автори като Гео Милев, Т. Траянов, Н. Лилиев, Л. Стоянов, Ем. Попдимитров, Ив. Хаджихристов и Ив. Мирчев. Творбите са емблематични за поколението, което живее и твори през второто десетилетие на нашия век, един интересен и драматичен период от историята на духовната ни традиция.

Христо Д. Христов

ЧАЙКА

Полумесечно списание. С., печ. Витоша. 4°. Год. аб. 6 лв.

1 2—3 ноем. — дек. 1917

1 ненамерен, издаден в провинцията.

Литературното полумесечно списание „Чайка“ се появява в края на 1917 г. Кн. 1 остава ненамерена. В списанието не е посочено къде в провинцията излиза тя, в справочника на Д. Иванчев „Български периодичен печат“ също няма данни по този въпрос. Това до голяма степен ни лишава от възможността да добием пълна представа за това литературно издание — за неговата идейно-естетическа програма, за неговите редактори и сътрудници. Поместената в края на кн. 2 извинителна бележка „Към читателите“ (повторена в кн. 3) само потвърждава излизането на кн. 1 в провинцията и е още едно свидетелство за многобройните трудности, съпътстващи редакторите и издателите на периодичните списания и вестници през тези години:

„По липса на работници-печатари „Чайка“ не може да излезе с втория си брой.

Нека настоящето обяснение послужи за извинение, толкова повече, че в днешни времена да се издава, и то в провинцията — списание е подвиг. Редакцията е взела мерки занапред списанието да излиза редовно. Като премести издателството в София, ул. „Екзарх Йосиф“, № 27.

От редакцията“

„Чайка“, подобно на много други издания от това време, бързо преустановява съществуването си.

На заглавните страници не са посочени редакторите на списанието. В края на кн. 2 обаче е написано името на неговия издател С. Д. Казанкалов, участвал по един или друг начин в издаването на следните периодични издания: сп. „Земеделска поука“, 1910—1915; сп. „Златна нива“ — за деца, 1912—1913; сп. „Свободна мисъл“, 1920; детското сп. „Селянче“, хумористичния в. „К'во да е“, 1935—1936; сп. „Горчив смях“, 1936.

Това, което прави впечатление в гореизброените вестници и списания, е, че името на С. Д. Казанкалов не се среща често под литературните материали. Неговият подпис стои под някои разкази за деца, а във в. „К'во да е“ е поместено интервю с главния редактор С. Д. Казанкалов, в което малко говори за себе си и за своята работа, и то главно в хумористичен дух: „Роден съм в средногорските хълмове, дето гърми, но не вали...“[1] По-нататък се споменава, че е работил като пощенски чиновник в Перник, след това е народен учител в с. Църнел и т. н.

В „Чайка“ няма поместени материали с неговото име, така че С. Д. Казан-

[1] В. „К'во да е“, 1935, г. I, бр. 1.

калов остава единствено като негов издател. Разбира се, не бива да се пропуска и възможността, че той може да се е ползвал с някои от псевдонимите: Откровенов, Самотница, Нещастник, Илайяли и др., които се срещат по страниците на литературното списание, и които не са идентифицирани.

„Чайка" не прави изключение от общите тенденции на литературното ни развитие в края на войната, когато се изживяват различни модернистични увлечения, много често патриотизмът е основният мотив, а не са рядко и случаите, когато този патриотизъм се изражда в патриотарство.

Не може да се даде едно точно и категорично определение за характера и идейно-тематичната насоченост на списанието, защото то е една своеобразна смесица от идеите главно на естетизма, преплетени с мъчно пробиващ си път реализъм.

„Чайка" се стреми да изповядва и да се придържа преди всичко към принципите на естетизма, обявявайки се за продължител на идеите на Пенчо Славейков. До тези изводи водят поместените две литературнотеоретични статии: „Изкуството и войната" (авторът ѝ се е подписал с псевдонима Откровенов, 2) и неподписаната „Лирика и творчество" (3), които до голяма степен изясняват и идейно-естетическите възгледи на редакторите и издателите.

Независимо че нямаме сведения за конкретна художествена програма, споменатите статии са достатъчни, за да изяснят ориентацията на списанието, в основата на която е залегнал принципът, че „изкуството в порива си носи своята цел".

В „Изкуството и войната" (2) от позицията на естетизма се поставят редица теоретични проблеми относно развитието на изкуството през време на войната, като едновременно с това е изразено отношението на автора към неговото съвремие, а именно: „А ще има ли скоро по-велика епоха от тази на всеобщата война? Особено за нас, когато целокупният български народ се е вдигнал с всички жизнени сили за постигане на завета си: обединение и свобода!"

А ето и становището му за развитието на изкуството през тези трагични и тревожни години: „Няма да бъде много смело, ако кажа, че в днешния ден и най-голямата живописна картина, драмата, романът, поемата, симфонията — всичко има характер на скици. Но не скици, които биха служили за друга спокойна работа. Спокойната работа едва ли би изразила всеобщия напън в борбата, която почна да губи целите, за които я запалиха виновниците... и при най-голямото съзнание, при желание и вещина, творбите в тая война пак не биха се отдалечили от характера си на скици и откъслечно предаване на епизоди с едва-едва очертани фигури, неизучени, безименни и безлични герои... Анализът е невъзможен днес, както и синтетичното предаване на цялостни обществени проявления — неща, които обуславят пълното художествено произведение..."

Публикациите в сп. „Чайка", подчинени в по-голямата си част на принципите на естетизма, притежават известно разнообразие в жанрово отношение. Доминиращ жанр е лириката, представена чрез стихотворения, модерната за времето си стихопроза и импресия. Отделено е място и на краткия белетристичен разказ, на сантиментално-романтичната приказка, на писмата, на хумористичния разказ. Литературната критика се изявява с посочените вече статии. Преводната литература е застъпена само с един разказ от П. Алтенберг — „Защо го обичат" (2), в превод от немски на Иван Поляров.

В сп. „Чайка" публикуват автори, чиито имена често се срещат по страниците на кратко съществувалите литературни издания през тези години, но поради една или друга причина, най-често поради липса на достатъчно талант и

на ясна идейно-естетическа ориентация, не съумяват да надхвърлят границите на своето време, за да оставят значителни и трайни следи в нашата литература. Като поети се изявяват: Раф. Ст. Тошкин (псевд. на Рафаил Стефанов Гендов) — стихотворенията „Раковски“ (2), „От морския бряг“ (3) и „На връх Дракуса“ (3); Ст. Стоянов (Стефан Иванов Стоянов) — „Едно от многото“ (2), „В мирът на светлината лунна“ (2) и „Две ниви“ (3); М. Димитров — „Из „Цветя“ (3); Г. К. Сиракин — „Ти плачеш милото ми дете“ (3); Елхов — „Една след друга гонят се вълните“ (2) и „Последни звуци“ (3). Някои от творбите са подписани с псевдоними, които не са разкрити: с псевд. Самотница са публикувани стихотворенията „Защо говори за обич“ (2), „Из „Купнежи“ (3) и „В найясни дни на пролетта“ (3); с псевд. Отломка — „На брат ми Александър“ (2); с псевд. Нещастник — „С гърди оборени разбити“ (3); с псевд. Илайяли — „Съмнение“. Често се среща подписът Димник, който в някои краткотрайни литературни издания се появява и във вариант Дим. Ник., което пък от своя страна води към името Димитър Николов. В „Чайка“ то стои под стихотворенията „В ранно утро“ (2) и „Из „Сонети на тъгите“ (3). С псевд. Червен мак е поместено стихотворението „Ружа“, а с Маков Б. — импресията „Плачевен акорд“. Известно предположение за авторството би могло да се насочи към писателя и преводача Борис Иванов Първанов (род. 1897 г.), който през 30-те години си служи с псевд. Борис Маковски и Мак.

С псевд. Каран е подписано стихотворението „На Ирина“ (3). Крум Кюлявков ползва това име в сп. „Червен смях“ (1921). Възможно е и въпросното стихотворение от „Чайка“ да е негово, но основание за по-категорично твърдение няма.

С модерни за времето си импресии и стихотворения в проза се представят: Стефан Гендов със „Смъртта на лилията“ (3), Захари Берберов с „Откровение“ (3), Иван Милев с „Ела“ (2), Д. Н. Измирски с „Нощни стъпки“ (2).

„Сантиментално писмо до Димник“ (2) от Г. К. Сиракин по своята специфика стои по-близо до епистоларния жанр, отколкото до импресията, независимо че носи в себе си някои от нейните характерни елементи, както и много от жанровите особености на разказа.

Сантиментално-романтичната приказка „Смъртта на лилията“ от Стефан Гендов не внася дисонанс в цялостната хармония на „Чайка“. Авторът разказва за безумната, вярна до смърт любов на славея към красивата бяла лилия.

Стихотворенията на Раф. Ст. Тошкин „Раковски“, „От морския бряг“ и „На връх Дракуса“ са по-различни от общата картина. Обладан от патриотични чувства, поетът възпява героичното минало на българите и тяхната трудно извоювана и скъпо платена свобода. Поезията му е художествено непълноценна, често пъти стихът е грапав и неогладен, ритмиката не е спазена навсякъде, като идеен замисъл притежава известна доза рационалност, а като творческо интерпретиране звучи наивно и неубедително.

Стихотворението „Раковски“ е посветено на 50-годишнината от смъртта на революционера. Р. Тошкин се е опитал да възпее героизма на великия български син, силата на неговия непреклонен дух. Въздигайки образа на Раковски и този на неговия баща, поетът се стреми да подчертае неустрашимостта на двете поколения:

Във затвора два се века
сбрали во една мечта;
грейнал там завет народен
със неземна красота.

Другите две стихотворения на Тошкин акцентират върху съвременни събития, като са възкресени и отделни моменти от героичното минало, за да засилят най-вече патриотичните настроения. Поетът обаче не е съумял да проникне до същността на историческите и социалните явления, нито пък да овладее художествените внушения.

Патриотично приповдигнато е стихотворението „На Ирина" от Каран. По идейното си съдържание то се доближава до лириката на Р. С. Тошкин. В него са възпети достойнствата и красотата на майка България. Образът на Ирина е символ на родината, поетът търси и намира опора и упование в нея, а в героичното минало — самочувствие и гордост:

А взорът ти — народний дух кат хала
разтресил Запада, заплашвал Рим;
в борби с Византия, чрез кръв и слава
в Балкана изградил свой дом несъкрушим!

Стиховете на останалите поети в сп. „Чайка" са наситени с индивидуалистични повеи, интимни настроения, любовен сантиментализъм.

Така например поезията на Стефан Стоянов притежава известни художествени качества: образност, музикалност на стиха, умение да пресъздава пейзажа в съзвучие с общото настроение, но едновременно с това взорът на поета е насочен към вътрешно самовглъбяване и душевно терзание. Актуално за своето време е стихотворението му „Две ниви", отразило мъката на селянина, оставил неразораната си нива и заминал на фронта не по свое желание. Картината на запустялата нива е мрачна и тъжна, но виновниците за това не са посочени. Нещо повече, воден от съзнанието, че служи на своята родина, лирическият субект потиска скръбта си. Тя бива заместена от горд патриотизъм и именно тук се получава това изкривяване на душевните вълнения, което придава фалш на произведенията.

Плавен и с богата образност е стихът на Елхов, но поезията му е наситена с много меланхолия и тъга. Интимно съкровените чувства и любовта, носеща предимно страдание, са извор на творчески вдъхновения. Стихотворението „Една след друга гонят се вълните" е свидетелство за майсторството на поета да рисува красиви, раздвижени пейзажни картини, но и те носят отпечатъка на тъга и безпределна скръб.

В стихотворението на Димник „В ранно утро" и „Из „Сонети на тъгите" като че ли най-силно се чувства влиянието на модернизма. Поетичният взор изцяло е насочен навътре, към дълбоко страдащата душа.

Свое очарование крие интимното стихотворение на М. Димитров „Из „Цветя", независимо че любовта към избраницата е поднесла на поета едно горчиво разочарование.

Останалите стихотворения, поместени в „Чайка", до голяма степен повтарят споменатите теми и настроения. Те не са написани бездарно, но не могат да претендират за оригиналност и висока художествена стойност, не оставят следи у читателя, не вълнуват.

Не внасят нищо по-различно и ново в списанието и модерните за своето време импресии и стихотворения в проза. Авторите им се стремят да се придържат към принципите на естетизма, в повечето случаи това е останало само като пожелание, произведенията им са неубедителни и подражателни. Меланхолни настроения, трагична обреченост, безкрайна печал, безцелно дирене на смисъла на човешкия живот — това са характерните черти на тези творби. Такива са посочените вече импресии „Нощни стъпки" от Д. Н. Измирски, „Ела"

от Ив. Милев и „Плачевен акорд“ от Б. Маков. Художествените им достойнства би трябвало да се търсят предимно в богатството на изразните средства, в емоционално-образните пейзажни картини, съзвучни с песимистичните мисли и чувства.

Известно жанрово разнообразие внася „Откровение“ от Захари Берберов, което не може да се причисли категорично нито към разказа, нито към импресията, нито пък към есето. Това е един искрен, откровен носталгичен спомен за щастливите детски години, изпълнени с голямата обич на майката.

Лиричните произведения по страниците на „Чайка“ не могат да претендират за широкообхватност на теми и идеи. Те са пропити с меланхолни настроения, с песимизъм и чувство за трагична обреченост, но същевременно представляват изблик на възвишен патриотизъм и на гордост от принадлежността към българското племе.

С явно изразената си сантименталност поезията в сп. „Чайка“ едва ли някога ще излезе от рамките на своето време. Макар в редица случаи написана с умение, тя не е вълнуваща, не затрогва, а остава епигонски подчинена на привнесените литературни влияния.

Белетристичният жанр е по-слабо застъпен, но за сметка на това публикуваните работи са по-интригуващи и по-увлекателни: анонимният разказ „Дъжд“ (2) и „Един артистичен маневр на негово благоговейство (действителност)“ (3) от Ст. Стоянов.

„Дъжд“ е с тематика из войнишкия живот. В него няма патриотична приповдигнатост, няма излишна емоционалност. Войната тук не носи нищо друго на редовите бойци освен бедствия и нещастия.

Другият разказ е хумористичен и е написан живо и увлекателно. В него е осмян отколешният човешки порок — пиянството, страстта към ракийката най-вече сред духовниците. Разказът разкрива и една друга страна от творческите възможности на този автор, който с поезията си в „Чайка“ се явява епигон на модни поетически системи.

Не е случаен изборът на разказа от П. Алтенберг „Защо го обичат“ (прев. Иван Поляров), който хармонира с естетските възгледи на издателите на „Чайка“. В романтично-приказен стил е разкрит образът на поета-творец, събрал в себе си душите на хиляди хора, за да даде израз на техните най-съкровени и свети мисли и чувства.

Много по-интересни са цитираните вече литературно-теоретични статии „Изкуството и войната“ (2) и „Лирика и творчество (3). Напълно е възможно авторът на двете статии да е един и същ, тъй като са близки по стил, застъпват едни и същи възгледи и естетически търсения. За съжаление не се намериха факти и доказателства, които да установяват или да насочват към определен автор. Напълно възможно е това да е някой от цитираните вече участници в списването на изданието. Двете статии разглеждат теоретични проблеми на художественотворческия процес в изкуството и литературата. Изводите, които прави авторът (ако приемем, че авторът на статиите е едно и също лице) невинаги са верни, аргументирани и доказани. В основата им стоят принципите на естетизма, с претенции са, че продължават и доразвиват идеите на Пенчо Славейков, изложени по страниците на сп. „Мисъл“, първият проводник на тези възгледи у нас. Авторът на статиите не е докрай последователен в своите теоретични постановки, но изразява вижданията за изкуството на онази част от интелигенцията, която не прониква до социалната същност на своето време, а търси високи духовни пътища, издигайки категорично нови ценностни мерки в културата ни.

Статиите са написани с известна рутинна вещина, личи умението на литератора да се добере до същината на някои от проблемите, но липсва осъзнаването на първопричините и следствията, а оттам и неправилното изграждане на постановките, което от своя страна е довело до противоречиви изводи и липса на последователност. Концепциите, които са застъпени, са своеобразна компилация от индивидуализъм, естетизъм и различни модернистични течения.

В „Изкуството и войната“ се разглеждат проблемите на художественотворческия процес през Първата световна война. Военновременните години предлагат на твореца богати възможности за творческо пресъздаване: „Наистина, да се изрази, да се напише и предаде оная вътрешна сила, която се е разляла днес в такава широта по масите, по бойните станове и градските стъгди, в провлачените обози и затънтените села, за да се надделее в борбата, и при това тази сила, без да се разреди, без да се обезсили — каква благородна задача за твореца — художник и поет. Тук художникът няма защо да дири тази сила и да се изисква от него онова чутие, което прави поетът пророк, както казва Кармил. Тази мощ я дава самият ни народ с великия си подвиг. Остава художникът и поетът да я почувстват в сърцето си и да намерят средства, чрез които да я предадат...“

Авторът с право изтъква, че подвигът и неговите проявления могат да се търсят сред широките народни маси, сред незнайните многобройни бойци, но той не осъжда виновниците за тая война, не осъжда користните подбуди и завоевателни стремежи. В статията надделява съобразяването с официалната политика на правителството.

В статията „Лирика и творчество“ се разглеждат преди всичко литературнотеоретични проблеми от общ характер, без да се взема под внимание взаимовръзката им със съвременността или с даден исторически период. Понятието *лирика* се отъждествява с понятието лично творчество, към нея са съотнесени както поезията, така и белетристиката.

Статията започва с цитат от предговора към „На острова на блажените“ на Пенчо Славейков: „... смятам лириката на един народ нещо като окото на човека, пред което най-напред и най-добре се откроява неговата душа.“ Понататък авторът на статията доразвива тази мисъл така: „Тя е окото не само за душата на един народ; лириката е окото и на самия поет и не даже окото — тя е сърцето и душата на поета.“ Слага се знак за равенство между лирика и творчество, а за останалите литературни жанрове се казва: „Другите форми на поезията — повествованието и сценичното — те толкова са в отношение към чистото творчество, колкото те изразяват настроението (интуицията), т. е. колкото те имат елемент на лириката.“

Разгледани са условията, при които според автора е налице поетично изкуство: основно е изискването за вярно, искрено и непосредствено излято чувство. Като първо условие се посочва: „Едно произведение, за да може да се определи като лирическо, преди всичко то трябва да дава настроение, т. е. да предава вълнението на чувствата, които разкриват изразените в него мисли...“, а като второ: „... образността в предаване на мислите и чувствата. Обаче образи, не които са предадени описателно, които неподвижно се прозират: не е достатъчно да се предаде формата на мисълта в подобие на предмети, защото последните сами по себе си не съдържат никакво настроение. Те дават такова, когато са предадени в движение, в съотношение главно към мисълта (идеята), която искаме да догоним с творението...“

А ето и определението за същността и целите на творчеството: „Да се твори, значи да се създава духовен мир, в който личи устрема към одухотворяване, реализирането на желаното, мечтаното, чрез което слушателят или четецът да добие настроение за възмогване над нинешното несъвършенство и сам да устреми духа си към съвършенство. Това творчество е същината на лириката, то е нейна цел..."

По-нататък се разглеждат двете крайни становища, относно целта на изкуството, изказва се мнение, че те не биха били противоречиви, ако се вземе под внимание, „... че самото творчество в порива си носи своята цел". Подбудите, които карат надарения да твори, се определят като тайнство, което не може да бъде разгадано от човешкия род: то е дело на една висша „Воля", която е подтиквала човека „да подири връзка между своя дух и мощта в природата". И отново в руслото на идеализма авторът на статията определя ролята и задачите на поета: „И поетът, който носи сърцевината на всички окръжаващи го, търси тази Воля, направлява своите усилия да открие законите на духа, на собствения дух, за да намери хармонията им и чрез това щастието, блаженството."

В цитираните откъси ясно личи стремежът на автора да изложи своя концепция за изкуството с претенция за оригиналност, която обаче в дадения случай липсва.

Сп. „Чайка" не оставя следи в литературния живот от това време. Изгубването на първия му брой не дава възможност да се изяснят редица неща, свързани с неговите редактори, издатели и сътрудници, много от авторите остават неизвестни, не са разкрити псевдонимите. Макар че много от материалите свидетелстват за наличие на литературни дарования, това не е достатъчно, за да има истински художествени завоевания. Липсват ярко открояващи се творби.

Списанието е пропито с духа на естетизма и индивидуализма на кръга „Мисъл", но изявите в него са предимно подражателни. От гледна точка на епигонския им характер, може да се признае известна историко-литературна стойност на „Чайка" при изследване на резонанса на идеите на кръга „Мисъл" в нашата литература.

Венета Михова

ВСЕОБЩ ПРЕГЛЕД

Полумесечно списание. Ред. д-р Петко Теодоров. С., Придворна печ. на Ив. Кадела. 4°. Ц. 30 ст., год. аб. 6 лв. 5000—2500 тир.

1 1—24 1 февр. 1917 — 15 март 1918

2 1—24 1 май 1918 — ? 1920

„Всеобщ преглед" е едно от онези издания от времето на Първата световна война, които през 1917 г. съживяват издателското дело в страната, притеснено от ред обществено-политически и материални обстоятелства в първите ѝ години.

Списанието се издава от двама души — адвокатите д-р Петко Теодоров и д-р Никола Петков (на корицата е отбелязано само името на първия от тях). Очевидно те започват своето начинание с добър капитал, щом могат да си позволят да доставят от „странство" качествена гланцирана цветна хартия за кориците на списанието (1, 14) — нещо, което е непостижимо за частните издания през войните. Освен това „Всеобщ преглед" излиза два пъти месечно с илюстрации и макар втората му годишнина да се издава в продължение на почти две години, списанието е едно от най-стабилните в края на Първата световна война. По всяка вероятност то се подкрепя от Софийската адвокатска колегия, из чиято съдебна практика в него се печатат редица материали — и с рекламен характер на кориците му, и решения на съда, и разясняване на закони и т. н. в рубриката „Съдебна практика". Сред сътрудниците са и редица адвокати от столицата и страната.

Списанието е едновременно силно патриотично и открито германофилско, с разнообразно съдържание, като голямо място в него е отделено на художествената култура, главно на литературата.

Кн. 1, която се появява на 1 февруари 1917 г., се открива с „Политически преглед" на редактора П. Теодоров. Авторът недвусмислено говори за осъществяването на националните идеали във войната, демонстрира отношението си към Германия: „Ние, българите, носим в себе си всички елементи на едно здраво и сериозно племе. При това едно щастливо съчетание на събитията ни поставя в близък контакт и съюзни връзки с най-жизненото, здраво, културно и сериозно племе — германското. Нека вземем пример от неговите високи добродетели и да се мъчим да го достигнем..." „Политическите прегледи" на П. Теодоров, които се явяват редовно в първите четири книжки на списанието, са физиономични за неговата идейно-политическа и обществена ориентация, която не търпи промяна през цялото му съществуване.

Германофилските чувства на редакцията са засвидетелствани и в други публикации. В рубриката „Германски отзиви" (1, 1) професорът от Страсбургския университет д-р Хюберт Басткен рецензира четири книги от германски

автори, посветени на България и българите. Ст. Н. Коледаров запознава читателите с живота на кайзер Вилхелм II по случай рождения му ден (1, 2), а анонимен автор печата биографични бележки за германския военен пълномощник в София подполк. фон Масоф (1, 9). Б. Н. Балкански публикува статията „Икономическото засилване на Германия като причина за войната" (1, 15).

В рубриката „Библиография" често се анотират германски обществени, религиозни и културни списания, обществено-политическа, педагогическа и друга литература. Първият отзив в списанието за музикална проява е рецензията на О. Грустин-Стоименов за концерта на пианиста Херман Грюс в София (1, 7). Същият автор, един от честите сътрудници на тогавашния печат, пише и за концерта на цигуларката Роза Ерлих (1, 8).

Списанието дава преки доказателства и за своето верноподаничество. По случай 30-годишнината от Фердинандовото „възшествие на престола" се помества фотография на царя и статия за него (1, 15). По същия начин е отбелязана и смъртта на царица Елеонора, за която Йордан Т. Абаджиев пише некролог (1, 14).

„Всеобщ преглед" се стреми да не оставя без коментар големите политически събития. Така по повод на Февруарската революция в Русия (1917) то дава място на обширната статия на Илия Миларов „Революцията в Русия (1825—1905—1917)" (1, 5—8). Анализирайки пространно почти едновековната история на революционната борба в Русия срещу самодържавието, авторът определя Февруарската революция като „финалът на вековната борба на руската културно-историческа мисъл с руския абсолютизъм". Историческите анализи на Ил. Миларов изобилстват от съпоставки на руския монархизъм с европейския, като авторът акцентира върху ролята му в културното развитие на Русия и европейските страни.

Февруарските събития в Русия са повод за създаването и публикуването на поредицата статии на Стоян Михайловски „Психофизиология на свободата у безкултурните народи" (1; 10, 12, 15, 17). В първите две статии Михайловски излага еволюционистките си възгледи за развитието на човешкото общество. „Скоковете не са животоносни, а смъртоносни" — пише той. И по-нататък: „Всяко ненавременно добро е зло и всяко прекалено поправяне е грешка", „... всяко благо е по средата (...) политическият разум е в умереността" и пр.

Авторът посочва, че „... свободата се състои от хиляди отделни *свободности* — които се добиват една след друга, в един правилен и методически развой", и се обявява против анархистичната свобода. Политическата свобода той определя като компромис — „компромис между нуждите на прогреса, от една страна, а от друга страна, същинските потреби на публичната душа (...), между искане и живот, постоянно подобряван, от една страна, а, от друга страна, предпазване от неопитно и опасно служене със средствата, които докарват такова подобряване (...), между цел съвършена и устрем несъвършен".

Горещ привърженик на идеите на френските просветители, Михайловски вижда пътя на обществения прогрес в просветителството, което разделя на четири стадия: 1) възпитание на народа, което ще доведе до промяна на обществената психика; 2) борба на народните маси за добро управление; 3) народът превъзпитава своите първенци и управници; 4) „превъзпитаваната" власт „вселява в страната рационално-прогресивно уреждане и интегрално правораздаване".

В съответствие с тази постановка в третата и четвъртата статия Михайловски характеризира събитията в Русия, които според него „не са революция, защото не са дело на руския народ — а са дело на армията". Той изтъква, че за

истинската революция са необходими „психическо назряване, културно пълнолетие. Революцията не може да бъде пролог на политическа просвета, а епилог на политическа просвета.“ Последната статия излиза, когато в Русия вече е извършена Октомврийската революция, но за нея списанието не отваря дума.

Интерпретирането на социалните въпроси като нравствени Ст. Михайловски следва и в статията „Как да пресъздадем българщината“ (2, 19—20), повод за която е новият очакван погром, с който България излиза от Световната война. Източниците на „националното зло“ авторът вижда в „психическия упадък“ у нас, в липсата на „чисти нрави“ и „благи инстинкти“. Ето защо лозунгите за преустройство, които издига, са: „морална дисциплина“, „взаимна любов“ и „духовна свобода“.

Двата материала имат важна историко-културна стойност, тъй като свидетелстват за възгледите на един от големите наши творци-мислители в един малко изследван период от живота му.

Социални проблеми занимават и Ал. Теодоров-Балан в статията „Властта е възпитател“ (1, 14). Заглавието ясно показва в каква насока авторът разглежда проблеми от социален характер. Подобно на Михайловски, Балан също определя въпроса за властта като нравствен въпрос.

В обществения отдел на списанието сътрудничи и Антон Страшимиров. В статията „Внимание!“ (1, 16) той разисква проблеми, свързани със Законопроекта на Министерството на земеделието и държавните имоти за вътрешна колонизация на България. Според него тази задача трябва да придобие широк обществен отзвук: „да се ангажират предните обществени слоеве, цялата интелигенция“. Тук, както и в студиите и пътеписите си от войната Страшимиров излага свои ценни народопсихологически наблюдения, проявява завидно познаване на бита и психиката на хората от различни географски и етнически райони. Свидетелство за народоведските занимания на писателя е и статията „Задача“ (2, 13—14), отнасяща се отново до проблемите за вътрешната колонизация на страната след Междусъюзническата война.

„Всеобщ преглед“ поддържа няколко относително постоянни рубрики: „Хроника“, в която се поместват политически новини, новини от театралния живот, отзиви за книги с обществено-политическо съдържание; „Съдебна практика“, за която вече стана дума; „Библиография“, която почти дублира анотациите от „Хроника“; епизодичните и взаимозаменяеми „Книгопис“, „Книжовни вести“, „Критика“ и „Литературна критика“.

Списанието печата и редица материали, в които се разглеждат въпроси на стопанското развитие у нас и зад граница (предимно в Германия). Автори на тези статии са Б. Н. Балкански, д-р Г. Тошев, Н. Михайлов, Петко Дичев, Георги П. Минчев, Богомил М. Радославов, Д. Арабов.

Във „Всеобщ преглед“ е отделено място и за прояви из областта на театралния живот, поместват се материали за творчеството на артисти, художници и музиканти. Оформена е и постоянна рубрика „Театър“. В единственото ѝ издание в първата годишнина на списанието Лидия Шишманова отбелязва поставянето на комедията на Фулда „Глупакът“ в Народния театър, като се спира на необходимата компетентност на режисьорската работа и актьорската игра. Във втората годишнина по проблеми на българския театър пише редакторът д-р Н. Петков. Той помества бележки за творчеството на Стефан Македонски и П. Шмаха-Огнянова (2, 19—21), представя различни роли на Екатерина Златарева, Стоян Бъчваров и Матьо Македонски (2, 22—23).

Н. Петков публикува и очерци за художниците Никола Петров (1, 3) — по повод смъртта му, и за Никола Танев (2, 15) по повод четвъртата му само-

стоятелна изложба. В характеризирането на творчеството им авторът се задоволява само с набелязване на основните мотиви в платната на двамата живописци.

По повод смъртта на Клод Дебюси списанието помества очерк за композитора от Йордан Т. Абаджиев (2, 2—3).

През втората си годишнина „Всеобщ преглед“ излиза твърде нередовно, макар че редакторите му успяват да издадат плануваните 24 книжки. Предпоследната от тях се появява през 1919 г. (вероятно в края на годината), а последната — през 1920 г. без отбелязан месец. Последните книжки съдържат почти само литературни публикации, обществено-политическият живот не се коментира в тях. В края на 1919 г. обществената атмосфера у нас е доста неблагоприятна за германофилско издание като „Всеобщ преглед“. Подписването на мирния договор в Ньой (27.XI.1919) прави непопулярни подобни трибуни. Това е доста вероятно обяснение както за промяната на списанието в последните му броеве, така и за неговото спиране в началото на 1920 г.

На особена почит в литературния отдел на „Всеобщ преглед“ е поезията, която е представена и с повече произведения, и с по-значителни имена в сравнение с художествената проза. В него се печатат произведения от „старите“ Иван Вазов и Стоян Михайловски, от навлизащите тогава в литературата Христо Измирлиев (Смирненски) и Лалю Маринов (Ламар), от пролетарския поет Васил Карагьозов. Списанието има и постоянни сътрудници, чиито имена не са особено представителни, но често се срещат в печата през последните военни години — Кирил Добрев, Цветан Чачановски, Георги Парнов, Димитра Куцарова, Ангел Неделев и др.

Много от поместените стихотворения са изпратени от Южния фронт, под една част от тях стоят само фамилията и военният чин на авторите. По професия много от тях са юристи, което обяснява сътрудничеството им в списанието, с чиито редактори те вероятно са поддържали приятелски или професионални контакти.

За почти всяко издание от военните години е било чест да помества произведения от Иван Вазов. Неговото сътрудничество, макар и само в първата годишнина, си осигурява и „Всеобщ преглед“. Стихотворението „Великодушният зов“ (1, 9), с което името му се появява в списанието, е от стихосбирката „Нови екове“, тогава под печат. В „Нови екове“ то е четвъртото стихотворение от цикъла „Всемирната война“. Отминало е вече желанието на поета да възпява събитията, да търси със стиховете си историческата справедливост. От тази позиция той осъжда войната — „кървав пир“, противопоставя ѝ „светлата любов“, призовава към мир. На преден план излиза преклонението пред обикновената човешка съдба, страданието от човешката мъка. Смъртта не е толкова жертва за родината, колкото смърт в чисто човешки смисъл — „Майчино сърце“ (1, 11), невключено в стихосбирките на поета.

В събитията Вазов не търси вече логиката на историята, самият той е объркан и разколебан, обезкуражен от това, което вижда:

Любовта в омраза се превръща
И мъртвото днес става живо,
И правото вчерашно — криво,
Заблудата — истина съща.
(„Хаосът“) (1, 14)

Опората в този световен „хаос“ поетът търси отново в образа на родината – „Една любов, дето не бяга, / една песен, дето не спира, / единствен бог, що не умира“, но и в размисъла, в природата, част от която е човекът — „Видях теменужка“ (1, 10), включено по-късно в „Люлека ми замириса“. Във „Всеобщ преглед“ е поместено и стихотворението „Центурият“ (1, 16) от „Юлска китка“.

Във втората годишнина на списанието негов авторитетен сътрудник е Стоян Михайловски, който в шест книжки през 1918—1919 г. печата стихотворения и афоризми от подготвения, а и излязъл междувременно, т. 1 на „Съчинения“ (1918). В бележка на редакцията (2, 6—8) се казва, че произведенията се вземат от ръкопис на тома. За това свидетелстват още и различията между вариантите в него и в списанието. Този факт е показателен и за творческия процес у поета, който до последния момент внася промени в работите си — размества или изхвърля стихове, променя заглавия.

Известно е, че през тези години Михайловски повече от всякога се вълнува от нравствени и философски въпроси за мисията на твореца, за смисъла на битието, за преходността и вечността. Поместените във „Всеобщ преглед“ произведения — „философическата поема“ „На път към съвършенството“ (2, 1) и стихотворенията „Поет и Океан“, „Гласове“ и „Към една сляпа девойка“ (2, 4—5), са от част III на „Съчинения“ със заглавие „Недомлъвки“. Стойността им днес не може да се измерва с техните художествени качества. Те са по-скоро историко-литературно свидетелство за развитието на мислителя, а не на поета Михайловски. Същото трябва да се каже и за поемата „На път към гилотината“ (2, 6—8), включена в „Съчинения“ под заглавие „Воплите на френския поет Андре Шение“; за фрагментите, взети от част I на „Съчинения“, със заглавие „Апофтегми“ (2, 9—10); за „Стихотворения за отроци и юноши“ (2, 17—18) и „Възход“ (2, 15).

Сред сътрудниците на „Всеобщ преглед“ е и пролетарският поет Васил Карагьозов. Участието му в списанието е симптоматично за литературната ситуация през войните, когато под „покрива“ на едно издание, както никога дотогава, се събират творци с различни идейни и естетически възгледи, а демократизирането на литературата се изразява и в разширяването и обогатяването на идеите, в навлизането в „чужди“ естетически територии. Стихотворенията, които Карагьозов печата тук — „Самотната песен на млада жетварка...“ (1, 13), „Майката“ (1, 20) и „Пробуждането“ (1, 23—24) — са създадени след втората му сбирка („Отронени листа“, 1912), която по думите на Ив. Сарандев „свидетелства за един спад на революционните мотиви в поезията му, но едновременно с това показва усъвършенстване на поетическата техника, свобода и лекота на израза, обогатяване на поетическия език, на ритмиката и римите“[1]. През войните този процес продължава и по посока на променянето на нейния характер, свързано с поставянето ѝ на по-широкодемократична и хуманистична основа.

През април 1917 г. „Всеобщ преглед“ помества стихотворенията „Родина“ и „Пролет“ (1, 6) от 19-годишния школник във Военното училище Лалю Маринов. Тези две непретенциозни, родени, както и много други, от събитията и техния отзвук работи, са литературният дебют на бъдещия поет Ламар. Все още Лалю Маринов, той става редовен сътрудник на списанието и през двете му годишнини, в които помества общо 13 стихотворения.

---

[1] Сарандев, Ив. Живот се дава за живот. Пловдив, 1976, 31—32.

В дебютните работи на поета неизбежно обектът на поетическото пресъздаване е родината — и като измъчен образ („Родина“), и въплътена в образите на близки хора („Стани, герою!“ — 1, 15) или в образа на майката („На родината“ — 1, 16). Любовта към нея е всеобвземаща, но лирическият субект е и разколебан в тази любов; съзнанието за дълг е ръководно начало, но и съпротивата срещу него започва да предявява своето право; единността на понятието родина е накърнено — „И в тоя час...“ (1, 17). До родината като обект на поетическо претворяване равностойно място е заела и войната — независимо дали присъствието ѝ се подразбира трудно („Пролет“) или нейният метафоричен образ е органично вплетен в пейзажа („Ела след мен“ — 1, 13; „Размята ден одежди позлатени...“ — 1, 21—22).

Поетът още не е намерил свой поетически език, своя образност, свой стил. Образите са традиционни и познати, повечето вече са се клиширали във военната лирика през тези години, влиянието на поети като Ив. Вазов и К. Христов е очевидно. Сам Ламар си спомня за първите си работи като за стихотворения, написани „по Вазово подражание“[2]. Независимо от това, те са написани професионално и се открояват от много други опити да се откликне на съвременните събития. В контекста на творческото развитие на поета, както посочва Е. Сугарев, тези стихове „свидетелстват за онези поетически системи, до които Ламар само се е докоснал и които е захвърлил като ненужни, тъй като не са паснали на неговата поетическа чувствителност“[3].

През 1918 г. във „Всеобщ преглед“ се появява името на Л.-Мариновия съшколник Христо Измирлиев. Наред със сътрудничеството си в хумористичния печат през 1918 г. той публикува десетина стихотворения и в „сериозни“ издания. „Есен“, „Нощ“ (2, 4—5) и „Вест“ (2, 9—10) са посветени на жертвите на войната и почти не се отличават от стиховете на Ламар в списанието, поради общите настроения, неизбежното влияние на военнолирическия шаблон, поради търсения, но ненамерен още свой език в поезията. Значението на тези работи трябва да се търси, както и при Ламар, в ролята на подготовка за зрялата, истински талантливата изява на поета.

Военната тема, конкретизирана в няколко подтеми, подчинява почти всички останали стихотворения на страниците на „Всеобщ преглед“. Преобладава възхвалата на героизма на българския войник: „Венец“ (1, 1) от Ст. Чилингиров, „Поклон пред загиналите“ (1, 12) от Цв. Чачановски, „Тъгата на слепия воин“ (1, 8) и „Верен син“ (1, 15) от Кирил Добрев; „Самотен гроб“ (1, 5), „На падналите герои“ (1, 8), „При пресния войнишки гроб“ (1, 14) и др. от Г. Пернов; „Той“ (1, 14) от Невена Георгиева; „Ела да се помолим“ (1, 23—24) от поручик Славчев и др. Еднообразието в мотивите и образите, еднопосочните внушения, еднаквата дори ритмика на много от тези стихотворения не дават възможност да се открояят заглавия и имена. Така стоят нещата и при работите, в които се скърби по жертвите на войната: „Кошмар“ (1, 7) и „На улицата“ (1, 14) от Цв. Чачановски, „Страдните сърца“ (1, 12) от Г. Пернов, „Пленници“ (2, 19—21) от Ив. Сокачев, „Безутешна“ (2, 19—21) от Александър Стефанов и др. Тезисно и декларативно е заявена любовта към родината и напуснатия роден край в стихотворенията „Вечерен час“ (1, 13) от Цв. Чачановски, „Тъга по роден край“ (1, 13) от К. Добрев, „Ти страдаш“ (1, 17) от Хр. Мутафов, „Писмо“ (2, 6—8) от Георги Караиванов, „Към Родината“ (2, 11—12) от Ал. Стефанов.

---

[2] Л а м а р. Размразената лавина. Есета, мисли, спомени. С., 1970, с. 148.

[3] С у г а р е в, Е. „Аз сам ще ви уча на нова естетика“ (Увод в поетиката на Ламар между двете световни войни). — В: Ламар. Съчинения. С., с. 198.

Известно разнообразие в някои батални стихотворения внасят използваните фолклорно-баладични мотиви, но и сред тях трудно могат да се открият художествени сполуки. Епизодичните добри реализации, като например „Сънят на умиращия воин“ (1, 11) на Цв. Чачановски, не могат да компенсират художествената неубедителност на стихотворенията, за които вече стана дума.

С нищо не допринасят за художественото качество на поетическия отдел на списанието и поместените в него пейзажни стихотворения, дело най-вече на Цв. Чачановски, Димитра Куцарова, К. Добрев, Ив. Сокачев, Стефан Стоянов. Те само разширяват тематичния обсег на поезията във „Всеобщ преглед“. Интересно е да се отбележи, че тук е поместено стихотворението „Ален мак“ (2, 2–3) от Иван Сокачев, което по-късно се превръща в любима песен на Д. Благоев и неговите съратници.

За пълнота трябва да се посочи, че една част от сътрудниците-стихотворци се вълнуват и от въпросите за любовта, за смисъла на човешкото битие, правят опити да изразят поетически сложната душевност на съвременния човек (К. Добрев, Д. Куцарова, Г. Пернов, П. Керемидчиев, Т. Ив. Костов и др.). За съжаление и сред тях не могат да се открият сполуки.

Художествено нерезултатните изяви в поетическия отдел на списанието могат да се обяснят с принизените критерии на неговите редактори. Те очевидно приемат за сътрудници и третостепенни автори, които печатат през военните години в периодиката, и напълно случайни хора, които нямат сериозно и трайно отношение към поетическото творчество. От друга страна, този факт е до голяма степен оправдан, тъй като талантливите представители на нашата поезия в края на войната се отдръпват от тематиката, свързана с все по-непопулярната война, или съвсем престават да печатат.

Преводната поезия заема минимално място в литературния отдел на „Всеобщ преглед“. В превод на Панайот К. Чинков са публикувани пет стихотворения от Хайне (1, 17) — „Сънувах нявга аз любовна страст...“, „През чудно красивий месец май...“, „Както слънцето блестяще...“, „Вест“ и „Разделят ли се двама...“. Преводите са ритмически необработени, сполучливо е предадено на български език само стихотворението „Вест“. В свободен превод, близък до побългаряването, е поместено още едно Хайнево стихотворение — „На юг и на север“ (1, 11). Авторът Тодор Ив. Костов е подписан с псевдонима Parsifal.

Художествената проза на страниците на „Всеобщ преглед“ е в доста по-незавидно положение от поезията не само по своята литературна стойност, но и като възможност за представяне на автори и произведения. За разлика от другите издания от това време, тук почти не е застъпена документалистиката.

Най-авторитетният сътрудник на белетристичния отдел на списанието — Антон Страшимиров — помества само несполучливия разказ „Зад крайчеца на завесата“ (1, 12), в който поставя нравствени проблеми, пряко свързани със съвременната действителност. По-значителна историко-литературна стойност имат пътеписите му „Вардар мътен и кървав“ (1, 7), „Тахино“ (2, 11–12), „Чил Тепе“ (1, 19) и очеркът за Борис Драгов „Велика жертва“ (1, 11). Написани по време на кореспондентските пътувания на писателя през Първата световна война, тези произведения съдържат и оценката за събитията, и ценни наблюдения върху характера и поведението на съвременника — участник във войната, и обобщения за българския национален характер. Страшимиров вплита в пътеписите и очерците си исторически сведения и легенди, които служат за илюстративен материал на народоведческите му наблюдения и характеристики.

Най-чест сътрудник в белетристичния отдел на „Всеобщ преглед“ е Стефан Руневски. Под заглавие „Картини от балканските войни“ писателят, сам участник в събитията от 1912—1913 г., публикува повече от десет разказа и един документален очерк — „Криволак“ (1, 9). Централен герой на произведенията му е обикновеният човек, захвърлен в окопите на войната. Руневски търси измеренията на неговата нравственост в отношението му към родината, другарите, близките; вглежда се в поведението му, за да открие източниците на неговия героизъм. Основен структурен елемент е епизодът, единичната случка, която не е задължително да мине за „типични обстоятелства“. Характерите на героите в повечето разкази са неумело изградени. Писателят предпочита да ги очертае в пряката авторова реч, психологическите ситуации не му се удават — „Врагове“ (1, 3), „Видение“ (1, 4), „Барабанен огън или речта на чича Драгоя пред новобранците“ (1, 12), „Герой“ (1, 15) и др.

В тази насока с някои уговорки могат да се посочат и единични сполуки. Например идеята за безчовечието, предизвикано от войната, е внушена в разказа „Мъченица“ (1, 21—22) — психологически проникновено и художествено убедително както от гледна точка на изграждането на характерите, така и по отношение на композицията на произведението.

По-голяма част от разказите на Ст. Руневски в списанието са очеркови, за което сигнализират и техните заглавия — „Баща“ (1, 2), „Един ветеран“ (1, 8), „Трайче“ (1, 6), „Герой“ и др.

Последният разказ на писателя е поместен във „Всеобщ преглед“ през май 1918 г. За зла чест на изданието смъртта му (24. I. 1919), все пак смъртта на един от най-постоянните сътрудници, не е отбелязана с нито един ред на неговите страници.

През втората годишнина прозата напълно отстъпва мястото си на поезията в литературния отдел на списанието. За кратко време в последните му книжки е привлечен за сътрудник Фердинанд (Федя) Томич, който печата три разказа по библейски и евангелски мотиви — „Витлеемска нощ“ (2, 13—14), „Ето человекът...“ (2, 17—18) и „Коледни мотиви“ (2, 24), но те ни най-малко не обогатяват литературните страници на изданието.

Епизодично с разкази сътрудничат още Сотир Янев, Евгения Марс, Михаил Теофилов, Евгения Димитрова и Цветан Парашкевов.

Публикациите с документален характер във „Всеобщ преглед“ са учудващо малко на брой. Те са изпратени от фронта като кореспондентски материал и са дело на случайни хора. „Писмо от фронта“ (1, 1) от подпоручик К., „Великият подвиг на приморци“ (1, 5) от майор Хр. С-й-в, „Хиляда и петдесет“ (1, 10) от Сотир Янев, „Криволак“ (1, 10) от капитан Обретенов целят единствено да регистрират събитията, дори не така, както са видяни, а така, както са „били“, без авторите да се стремят да правят обобщения и да дават оценки.

Като напълно случаен може да се определи подборът на чуждите автори, от които се публикуват разкази в списанието. Единственият подборен критерий очевидно е тематиката, във всички случаи свързана с войната. Непретенциозни и скромни са преводите, но пък с малко изключения и авторите, и произведенията им — „Такава е войната“ (1, 8) от Георг фон Омтеда в превод на майор Хр. С-й-в, „Един залог“ (1, 21—22) от Geo J. Charles в превод от английски на Г. Чачаров, „Мир на земята“ (1, 20) от Adolf Schmithenner с неотбелязан преводач. Във втората годишнина на списанието се четат имената на Гьоте, от когото П. К. Чинков превежда мисли за литературата и изкуството (2, 1), и на Херман Зудерман — разказът „Où est l'homme?“ (2, 22—23), преведен от Л. Р.

За списание като „Всеобщ преглед“, което, както става ясно, трудно се справя с поддържането на литературния си отдел, критическите публикации, поместени в него, са на повече от задоволително равнище.

Проблемът за характера и художественото качество на литературата, родена от събитията, занимава редица автори от онова време. На страниците на „Всеобщ преглед“ той е поставен от Д. Т. Страшимиров още в първа книжка — статията „Поезията и войната“. Не може да се оспори, още по-малко пък от дистанцията на годините, твърдението, че настройването на лирите на вълната на събитията „се наложи със стихийна сила отвънка и не доде по пътя на тяхното вътрешно развитие“.

Това обстоятелство според автора логично води до преходност на значението на военната лирика, до голяма степен сполучливо определена от него като „епизодично творчество“. Като искрено и отговорно предупреждение звучат заключителните думи на статията: „Поетите не трябва да стават хроникьори на случки, не бива да са един вид репортьори или автори на вестникарски антрефилета в стихове (...). Най-великият български поет Ботев написа само двадесет стихотворения.“ Въпросът за художественото качество на тази „стихийно“ появила се литература Д. Т. Страшимиров поставя и в статията „Малко теория“ (1, 2). За съжаление името му не се появява в следващите книжки, макар неговото присъствие в списанието да е най-сериозното сред всички останали в отдела за литературна критика.

В обсъждането на проблемите за литературата и войната се включва и редакторът Никола Петков със статията „Поезията на и отсам фронта“ (1, 4). Той обаче не оценява явленията с нужната сериозност и отговорност, а говори за „непрестанната“ и „единна“ връзка между произведенията, създавани на фронта и в тила.

В пълно съответствие с тази позиция Н. Петков рецензира книгата на Сотир Янев „От Струма до Черна“ (1, 13), за която без аргументите на обективния анализ дава оценка в хвалебствен тон. В същия регистър е издържана и рецензията му за стихосбирката на Л. Бобевски „Песни за Добруджа“ (2, 4—5), заради която Бобевски е сравнен по майсторство с Вазов. Претенциозно и неаргументирано звучи публикацията му „Какво е художествена критика“ (2, 22—23, отговор на статията от Сирак Скитник, поместена в сп. „Земя“ (1919).

Епизодично в литературнокритическия отдел на „Всеобщ преглед“ сътрудничи и един от най-добрите критици, които се изявяват в печата през Първата световна война — Васил Добринов. В статията „Падението на един талант“ (2, 4—5) той обстойно анализира сборника с военни разкази на Кирил Христов „Огнен път“. Остро критично, но подкрепено с убедителни аргументи, е отношението на критика не само към сборника, но и към военната лирика на К. Христов. Като признава и оценява високо предвоенните му стихове от „Слънчогледи“, „Химни на зората“ и „Морски сонети“, В. Добринов заявява, че през войната поетът „не успява да прибави нито един силен поетичен образ повече към лириката си“. За жалост и неговото име не се появява повече в списанието. При това един от по-сетнешните сътрудници, подписан с името Аксел, с дребнава заядливост отхвърля литературнокритическите му постановки, изложени на страниците на сп. „Свободна дума“ (1919) — статията „Литературна критика или журнализъм“ (2, 11—12).

В рубриките „Библиография“, „Книжовни вести“, „Литературна критика“ са представени в кратки анотации книгите: „Червени страници“ на Антон Страшимиров (1, 6), „Спомени на Арсени Костенцев“ (1, 19), стихосбирките „За родината“ от Ив. П. Йончев (1, 19) и „В бурни дни“ (2, 2—3) от Михаил Теофи-

лов, сборникът на Д. Калфов „Под южното небе“ (2, 2—3). Бележките са анонимни, само под двата посочени отзива в 2, 2—3 се четат инициалите С. Я. (Сотир Янев) и псевдонима Кандид (евентуално Антон Страшимиров).

Във „Всеобщ преглед“ намират място и отзиви за драматургични произведения. Сотир Янев рецензира А.-Страшимировата драма „Към слънцето“ (1, 23—24), която нарича „новост в нашата художествена литература през войната“. Авторът изхожда от основните положения на реалистичното претворяване на действителността и търси правдивостта в драмата. Той анализира драматургичните елементи в нея, спира се на изграждането на характерите.

Два кратки отзива се появяват и за драмата на Петър Джидров „Трите хълма“. Аксел условно представя професионалната драматургична критика (2, 11—12), а лекарят Ст. Г. Тончев преценява драмата от позициите на неизкушен в критиката ценител като „един нов „Иванко“ (2, 19—21).

Художествените произведения и литературнокритическите публикации, намерили място в сп. „Всеобщ преглед“, дават основание значението му за литературния живот през Първата световна война да се определи в няколко насоки. Ценно от литературноисторическо гледище е участието на Ив. Вазов и Ст. Михайловски в него, тъй като свидетелства за творческата им нагласа в последните години на военното десетилетие и е показателно за някои промени, настъпили и задълбочили се по това време в тяхното творчество.

Историко-литературна стойност за проследяването на творческите пътища на Хр. Смирненски и Ламар — двама поети, които разгръщат таланта си през следващото десетилетие — имат техните ранни изяви в списанието.

Поместените произведения на А. Страшимиров допълват картината на народоведческото му творчество, импулсирано от съдбоносните за България събития през тези години.

Заслужават внимание и проблемите, поставени в някои литературнокритически статии, които разглеждат отношението война—литература, макар и да не се превръщат в основа на критическите оценки, дадени на страниците на списанието.

Поради печалното състояние на българските обществени и литературни списания през Първата световна война, характеризирането на литературния живот през тези години не би било пълно без двете годишнини на „Всеобщ преглед“, което се оказва едно от най-стабилните издания в това трудно за издателското време дело.

Пенка Ватова

ЛИТЕРАТУРНО ЕХО

Полумесечно литературно списание. Урежда ред. к-т, С., 8°, ц. 12 ст., год. аб. 5 лв.
1 1—20 1 ян. 1917 — 18 февр. 1918
От 13 подзагл. Полумесечно списание за литература, критика и театър.
От 11 ред. к-т: Владимир Недев Самин, П. Бояджиев и Ст. Димитров.
От 13 ред. Вл. Н. Самин.

„Без да обещаваме много, ний ще се стараем да преодолеем всички пречки, с които е съпроводено изданието на едно списание в сегашните времена, и да дадем на читателите си интересно и забавно художествено четиво" — с това непретенциозно на пръв поглед съобщение из рубриката „Малки вести" (1) редакцията на „Литературно ехо" обявява своето решение за уреждането на едно полумесечно литературно списание. Когато след шест месеца завършват първата полугодишнина на списанието, с повишено самочувствие и нескрито задоволство редакторите констатират, че успехът на тяхното начинание е надминал всички очаквания и „Литературно ехо" е успяло да се „закрепи" трайно в литературната ни периодика. И едва тогава, когато 12-те книжки на списанието са вече факт, редакцията запознава своите читатели по-подробно с целите и задачите на изданието и очертава по-пълно неговата програма.

В позакъснялата програмна статия „От редакцията" (12) се казва, че и занапред „Литературно ехо" ще предлага подбрани и естетически издържани художествени произведения от наши и чужди писатели и ще се стреми „да проследява нашия културен живот, да дава редовно бележки и за най-малкото културно събитие в страната ни, да дава кратки бележки за постановката на пиеси в Народния театър, да дава отзиви за всяка новоизлязла книга и пр." Очевидно едновременно с решаването на чисто художествени задачи, каквито са подборът и поднасянето на произведения от българската и световната литература, редакторите се стремят да регистрират всички културни прояви в духовния живот на нашето общество и да превърнат своето списание в истинско ехо на литературните събития у нас. Както се вижда, въпреки направените уговорки и „страха" от големи обещания, редакторите си поставят доста високи и амбициозни цели и задачи, които обаче в по-голямата си част остават неосъществени.

„Литературно ехо" се посреща с недоверие и неприязън в някои наши културни среди и бързо си спечелва противници и недоброжелатели. В статията „Стига гаври!" (в. „Пряпорец", 19, бр. 117) скритият зад псевдонима Exselsior литературен критик заявява, че „Литературно ехо" няма точно формулирана естетическа програма и се появява не „поради някаква настоятелна нужда", а е плод само на „странния каприз на редакторите му". Полемизирайки с неизвестния критик във в. „Пряпорец", сътрудниците на списанието разясняват още

веднъж някои основни пунктове от своята програма — „Отговор на една недостойна критика“ (12). Те не могат да приемат „масалите“ на хумористични издания като „Българан“, „Барабан“ и „К'во да е“ за „литературни бисери“. За тях литературата е сериозно, отговорно дело, което се гради с много „упорит труд и воля“. Очевидно с налагането на високи естетически критерии и формирането на здрав художествен вкус редакцията се стреми да внуши на българския читател сериозно отношение към нашата литература, да го подготви за „трескавата деятелност“ и за онзи „интензивен живот“, които тепърва му предстоят. С реализирането на тези задачи редакторите се надяват да допринесат за „просветляването на българския народ“ и да видят своите идеали осъществени.

От кн. 13 наскоро сформираният редакционен комитет, в който влизат Владимир Самин, П. Бояджиев и Ст. Димитров (11), се разпада и едноличен редактор на „Литературно ехо“ до края на неговото списване става Вл. Самин. Започвайки сам втората полугодишнина на списанието, той променя подзаглавието „полумесечно литературно списание“ в „списание за литература, критика и театър“. Трябва да отбележим, че наченките на литературна и театрална критика в „Литературно ехо“ са твърде слаби и въпреки претенциите на своя редактор то си остава едно второкласно литературно списание, в което се печатат предимно стихотворения и разкази на млади и посредствени автори, поместват се произведения на творци от световната литература и преводни стихотворения в проза от неизвестни и малко познати у нас писатели.

„Литературно ехо“ трудно си пробива път сред множеството официозни военни периодични издания. Неговата общо формулирана естетическа програма и неизяснените критерии и изисквания за литературно творчество не пробуждат интереса на нашите утвърдени поети и писатели и въпреки положените усилия редакторите не успяват да ги привлекат към активно участие и редовно сътрудничество в списанието. Оттеглянето на П. Бояджиев и Ст. Димитров също повлиява върху по-нататъшната съдба на изданието. Останал сам, Вл. Самин все по-трудно се справя с редакторските си задължения (да не забравяме, че освен като редактор Вл. Самин се изявява в списанието и като поет, белетрист, критик и преводач). Не на последно място като причина за спирането на „Литературно ехо“ може да се посочат и финансовите затруднения и неуредици, които то непрекъснато трябва да преодолява. Всичко това, взето вкупом, предопределя неговото кратко съществуване в нашия културен живот от онова време.

Без да е разположена в строго обособени рубрики и отдели, художествената литература заема голямо място по страниците на списанието. Но в щедро предлаганата книжовна продукция имената на произведенията, които бихме могли да отличим, са малко.

Обикновено колоните на „Литературно ехо“ се пълнят със стихотворни опити на млади автори, които не оставят почти никакви следи в българската литература. Особено продуктивен е столичният фармацевт Марко Д. Джераси. Под псевдоними Марко Д. и М. Д. той публикува много свои творби: „Изгубено щастие“ (2), „Две хубави очи“ (7), „Утро“ (8), „Под върбите“ (11), „Спомен“ (15) и „Вила „Zufriedenheit“ (18). Неговите стихове имат подражателен характер и не притежават художествена стойност. Следвайки модните тенденции, поетът декларира неверието си в живота, своята скръб и болка по „изгубеното щастие и красота“.

Наивността и социалният сантиментализъм проличават ясно и в стиховете на Борис В. Друмев „Нивя̀та са пожнати и самотни...“ и „В гората тъмна...“, които редакторите поместват под общото заглавие „Картини от натура“ (18).

Доста неубедителни и слаби в художествено отношение са и многобройните стихотворения на Ванимин Деянов — „Дете, недей ме пита!...“ (12), Варналиева — „Прощавай!“ (13), Панайот К. Чинков — „Сняг“ (3), Л. Паспалеев — „На прощаване“ (16) и М. Машков — „При падналите за родината“ (10). В техните творби обаче се чувства едно съзнателно дистанциране от патриотарската екзалтираност и от войнствения патос на официозните военни издания. Те жалят по „падналите за родината“ или се обръщат към любимата, за да изповядат своите „погинали мечти“. Поетите в „Литературно ехо“ не се интересуват от парадния характер на войната. Макар и доста посредствено и елементарно, те търсят нейното обяснение в един морално-етичен и психологичен план.

Все в този тематичен кръг се вместват няколкото анонимни стихотворения — „Нощ“ (1), „На Анна“ (6) и „Лятна вечер“ (20), и творби на автори с неразкр. иниц. — Ив. Г., „Тъга“ (14), И. К. Х., „Теменуги“ (15), Г. К., „Залез“ (19).

Ако познаваме само зрялото творчество на поета Сергей Румянцев (псевд. на Димитър Диловски), двете стихотворения, които той публикува в „Литературно ехо“ с истинското си име, — „Дар“ (3) и „Сонет“ (4), — могат да ни изненадат. В тези тихи песни няма да открием и следа от бъдещия гневен изобличител на обществено-политическата действителност; те все още с нищо не подсказват за по-нататъшното развитие на Д. Диловски като политически сатирик. Всичко тук е дълбоко изстрадано, изчистено от фалшив патос и декламации. Затрогващо и непринудено поетът изповядва своя копнеж по силно желаното, но непостижимо щастие, той пее за „отвърнатата любов“ и „сълзите любовни“.

В редакционна бележка, придружаваща стихотворението „Сънят на героя“ (18) на Димчо Дебелянов, се съобщава, че творбата е взета от личния архив на поета и се обнародва за пръв път на страниците на „Литературно ехо“. Творческата предистория на това произведение е предизвикала доста спорове между изследователите на Дебеляновото поетическо дело. Според Георги Ст. Георгиев[1] стихотворението е написано от Дебелянов по молба на ученичката Надежда (?) от Самоков, в чиято къща по онова време е живяла Мара Григорова (по-късно Дебелянова). В спомена на тази ученичка появата на творбата се дължи на нейното желание да рецитира на новогодишното тържество нещо, което дотогава не е било изпълнявано. По свидетелството на Тихомир Геров[2] „Сънят на героя“ е написано специално за проектираната още през 1913 г., но останала неосъществена „Антология от песни, разкази, поеми в проза и стихове от писатели и поети...“ на женското дружество „Напредък“. И в двата случая авторите посочват в произведението „белези на творба, писана „по поръчка“. Съдържанието на творбата ни убеждава в друго — в „тихата усмивка“ на падналия герой се оглежда искрената обич на Дебелянов към родината и преклонението му пред подвига и саможертвата на безименния български войник.

В „Литературно ехо“ е отбелязана десетгодишнината от смъртта на Константин Величков. По този случай в списанието излизат редакционна статия, в

---

[1] Георгиев, Г. Нещо ново за Димчо. — Литературен фронт, № 41, 10 окт. 1963.

[2] Геров, Т. В казармата и на фронта с Димчо Дебелянов. Спомени. С., 1957, 29—30.

която се упоменават заслугите на нашия именит писател като общественик и творец, и два откъса от неговите „Цариградски сонети“ (17). Публикувайки откъси от неголямото по обем творчество на К. Величков, редакцията припомня за „самобитния великан на нашата литература“ и предлага на българския читател още една възможност да се срещне с част от творческото му наследство.

Художествената проза също е застъпена широко в списанието. Колоните, отредени за оригинална белетристика се запълват с посредствените творби на трите редактори — Вл. Самин, П. Бояджиев и Ст. Димитров.

Освен стихотворенията в проза, публикувани под псевдонима Безнадеждни, — „Раздяла“ (1), „Спомени“ (2), „Тя тихо спи...“ (12), „Лятна нощ“ (13) и „Аз те диря“ (17), Вл. Самин отпечатва в „Литературно ехо“ и няколко разказа — „Флейтистът“ (7), „Лиляна. Пролетна драска“ (9), „Цветята увяхнаха вече...“ (12) и „Целувка“ (14), както и документалния очерк „В Добруджа. Спомени“ (13). Разказите на Вл. Самин са изградени върху темата за мимолетното и преходно човешко щастие; в тях писателят се опитва да покаже мъките и страданията, които войната причинява на човека.

Опити за преосмисляне на моралните и нравствено-етичните категории и норми на съвременността се наблюдават още в разказите на П. Бояджиев — „Старият продавач“ (2), „Съперници“ (4) и „Любов“ (10) и на Ст. Димитров — „Отмъщение“ (8) и „Инвалид“ (11). Авторите търсят красотата и хармонията на човешките отношения, изобразяват такива герои, които със своята изключителност, с морално-волевите си качества и поведение отричат ужасите и безсмислието на военната действителност.

Почти върху една и съща сюжетно-композиционна схема са построени разказите на Д. Н. Каранджов („Българчето“, 1), Хр. Бояджиев („Ще дойде“, 13) и Н. В. Лашев (Никола Великов Граблашев) — „Предателството“ (3) и „Правото“ (5—6). Писателите показват своето възхищение пред подвига и величието на малките герои, пред моралните добродетели и саможертвата на българския войник и едновременно с това с болка и тъга заявяват: „О, Черна! Ти стана символ на българската саможертвеност, но същевременно и извор на народна скръб...“ („Ще дойде“, 13).

Когато анализираме белетристичния отдел на списанието, не можем да подминем изявите на Минко Вечерник. Неговите разкази „Снежинки. Един спомен“ (15) и „При старата бреза“ (18) също не блестят с особени художествени достойнства, но в значителна степен характеризират идейно-естетическите търсения на белетристите в списанието и показват редакторските изисквания към литературното творчество.

„Литературно ехо“ обявява и литературен конкурс за написването на оригинален разказ (15). От пристигналите в редакцията произведения е отличен и премиран разказът на М. Вечерник „При старата бреза“ В своите работи Вечерник разглежда въпроси от универсален, общочовешки характер. Внушавайки мисълта, че единствено любовта е вечна и непреходна, авторът е срещу безскрупулното погазване на най-съкровеното у човека, срещу онази сила, която унищожава неговите радостни надежди и мечти.

Близки по звучене до тези творби са и многобройните стихотворения в проза на Марко Джераси („Сирена“, 8 и „В дълбините“, 14), Дим. Саков („Сенки“, 16), В. Атанасов („Изповед. Писмо от приятел“, 20), Георги Г. („Роза“, 13), Цв. Ц. („Чучулиги“, 20), Г. З. („Макар и малко, но тя цъфтя...“, 17) и др.

В сравнение с поезията и белетристиката литературната и театралната критика са представени доста по-слабо. В критичния отдел на списанието се откриват няколко постоянни рубрики.

В рубриките „Малки вести“ и „Нови книги“ редакторите запознават своите читатели с новостите в нашия културен живот, дават информация за новоизлезли книги от български и чуждестранни писатели, стремят се да отбележат и „най-малкото културно събитие“ у нас и в чужбина.

Рубриката „Театрални бележки“ се води от Вл. Самин. В предложените материали редакторът изказва своите мисли за същността, целите и задачите на театралното изкуство, спира се на проблемите, които стоят пред нашия театър, прави преглед на поставяните на сцената на Народния театър пиеси. Оценявайки текущата театрална продукция, Вл. Самин заявява, че именно сега, в тази сложна и динамична епоха, нуждата от театър е наложителна. Затова той реагира много остро срещу слабостите в играта на артистите и в работата на режисьорите.

Като основно изискване пред театъра като вид изкуство Вл. Самин поставя изискването за правдиво изобразяване на живота, на същностното, типичното и значителното в него. Но според автора точно тук се проявява и неумението на нашите режисьори да обхванат пъстрото многообразие на живота. Вл. Самин открива тази слабост в драматургичните творби дори и на утвърдени писатели като Стилиян Чилингиров и Константин Мутафов. Изобщо в театралните бележки на Вл. Самин осезаемо се чувства личното му пристрастие и неговото подчертано критично отношение към литературната съвременност.

Единствената по-крупна критическа изява в „Литературно ехо“ е прегледът, който П. Бояджиев прави на развитието на българската литература през военните години — „Българската литература през войната. Кратки критически бележки“ (6—7, 9—12).

В уводната част авторът уточнява „обязаностите“ на художника пред обществото и условията, които то трябва да му осигури за творческа дейност. Според него светът на изкуството е неподвластен на тиранични внушения и на каквито и да било външни намеси; художественото творчество има свои специфични закони, с които обществото е длъжно да се съобразява.

Преди да пристъпи към оценка на текущата литературна продукция, на художествените ценности, създадени през военновременния период, критикът заявява, че войната „отслаби извънредно много“ нашата литература и макар че през тези бурни години „почти всички наши писатели работиха, то общото цяло, което те дадоха, е много слабо“. П. Бояджиев се е спрял доста подробно върху „военното творчество“ на Иван Вазов (6), Кирил Христов (7) и Антон Страшимиров (9). В значително по-слаба степен са представени Стоян Михайловски (7), Елин Пелин (10), Ана Карима (10), Стилиян Чилингиров (11), Христо Ц. Борина (11), Христо Цанков—Дерижан (11), Иван П. Йончев (12), Йордан Йовков (12), Дамян Т. Калфов (12) и др. Само като имена и присъствие в литературния живот са споменати (12) Добри Немиров, Ловчо Вълчанов, Константин Константинов, Ненчо Илиев, Георги Райчев, Николай Райнов, Светослав Камбуров и др. В прегледа на П. Бояджиев (12) са отбелязани и историческите трудове „България в миналото“ на Димитър Мишев и „Българите в своята история“ на Янко Сакъзов, а от областта на литературната критика той посочва очерците „Нашите писатели“ на Димитър Бабев и „Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. Тодоров и П. К. Яворов“ на В. Миролюбов (д-р Кръстев).

Както се вижда, списъкът от имена и заглавия е доста внушителен. Очевидно авторът се е постарал да бъде максимално изчерпателен, да направи наистина „обзор на *всички* произведения, написани през войната“. Но ако при представянето на автори като Ив. Вазов, К. Христов и А. Страшимиров П. Бояджиев все пак е успял да улови и посочи някои тенденции в тяхното твор-

ческо развитие през военните години, то в останалите случаи неговите бегли критически бележки не се различават много от публикуваните съобщения в рубриката „Нови книги“. Критикът не успява да обхване културните явления и факти в тяхната сложност и взаимозависимост, да оцени литературната си съвременност. Затова неговата статия „Българската литература през войната“ представлява по-скоро механичен набор от литературни събития и факти, отколкото цялостен, аналитичен преглед на създаденото в българската литература през военните години.

Сътрудниците на „Литературно ехо“ отчитат огромното влияние, което упражняват върху културното развитие на българския читател литературите с богати традиции. Неслучайно преводната художествена литература заема толкова широко място в колоните на полумесечното литературно списание.

С нравствената си проблематика и хуманистичен патос руската класическа литература не може да остане встрани от интересите, проявени в списанието. От нея в „Литературно ехо“ е публикуван разказът на В. Г. Короленко „Пламъчета“ (14), прев. А. Веткин, и няколко стихотворения в проза на Ф. И. Тютчев (16), А. А. Фет (13) и Демян Айз (15), прев. Вл. Самин. С по една импресия са представени и някои по-непознати руски писатели: Усталая („Дете“, 7), П. Бутурлин (17) и Н. С. Тухов („Как щастието разцъфтява“, 19).

Малко встрани от тази идейно-тематична линия стоят фейлетоните-злободневки на Аркадий Аверченко „Вегетарианец“ (1), „Лентяй“ (3), „Еропегов“ (8) и „Тайна“ (15), прев. Нилс Люке, и разказът на видния представител на руската символистическа школа Фьодор Сологуб „Най-силният“ (17), прев. П. Бояджиев. В тях със средствата на хумора и сатирата писателите изобличават грозното, пошлото в живота.

Единственото лирическо произведение от руската литература, попаднало в „Литературно ехо“, е преведеното от Ив. Мошев стихотворение на твърде популярния по онова време у нас руски поет С. Я. Надсон „Недейте казва...“ (13).

Значително място е отделено и на полската литература. На страниците на списанието редакторите представят трима от най-изявените полски писатели-модернисти: Станислав Пшибишевски — „В морето. Откъслек“ (16), прев. Вл. Самин, Казимир Тетмайер — „Камбаната на удавените“ (6) и Юрий Жулавски — „Целувка“ (1).

Централно място в преводния отдел заема френската литература. Ги дьо Мопасан е измежду най-превежданите автори в списанието. Публикувайки неговите разкази „Ръка“ (1), „Гроб“ (3), „В село“ (7), „Господин Йокаста“ (11) и „Рождествена нощ. Коледен разказ“ (20), прев. Вл. Чудилов, редакторите показват траен интерес към френската литература. Те припомнят на българския читател и за Шарл Бодлер — „Половин живот в косите“ (4). От съвременната френска литература редакторите подбират и публикуват откъс от доста нашумелия по онова време сборник „Песните на Битилис“ на Пиер Луис — „Песен“ (20), прев. Л. Паспалеев. Печатат се още разкази на Жул Кларети („Палячо“, 5), Франсоа Буше („Камелиите на графиня Лекомб“, 2) и Вилие дьо Адам („Портландският херцог“, 12, прев. Вл. Самин).

Твърде безлично е присъствието на немската литература в списанието. Редакторите не се насочват към произведения на немската литературна класика, а се ориентират към някои по-неизвестни писатели реалисти или пък към автори, възсъздаващи бурните събития на преломната епоха. Така срещаме имената на Георг фон Омпеда („За смъртта“, 18, прев. Н. Л.), Бертолд Ауербах („Врагове“, 11, и „Старият цигулар“, 14, прев. Вл. Самин), Християн Винтер

(„Изповедна“, 13, прев. Макс Ринк), Карл Бернгард (част от повестта „Братовчедът Карл“, 13—20, прев. Вл. Самин) и Адолф Грюнберг (стихотв. „Нощ“, 9). Явно с тази разнолика преводна литературна продукция, в която на места се промъкват дори приключенско-романтични елементи, редакторите се стремят да пробудят читателския интерес към списанието, да осигурят „интересно и забавно художествено четиво“ за своите читатели.

На тази задача са подчинени и предложените творби на Луиджи Капуана („In vino veritas“, 19, прев. Вл. Самин) и на Габриеле д'Анунцио („Ладзаро“, 2). Социални мотиви откриваме в произведенията на Матилда Серао („Цветарката“, 4—5, и „Силуети“, 19, прев. М. В.).

От английската литература са поместени „Ученик“ (5) от О. Уайлд, „Страхувам се...“ (15) от П. Б. Шели, прев. П. К. Чинков и разказът на Р. Киплинг „Вили Винки“ (8).

С разказа „Чиста съвест“ (16) на Стен Стенсен Блигер, прев. Вл. Самин, редакцията на „Литературно ехо“ запознава читателите със сравнително непознатата дотогава у нас датска литература.

По-пълно и целенасочено е представена норвежката литература. Тук наред с портрета на Х. Ибсен и краткия отзив за поставената в Народния театър негова пиеса „Хеда Габлер“ (14) редакторите публикуват произведения на Петер Нансен — „Пролетно слънце“ (2), „Младото момиче“ (11), „Преди бала“ (12) и „Много хубав“ (19), прев. Д. Н.; Кнут Хамсун — „Закхей“ (6—7) и „Победител“ (10); Бьорнстерне Бьорнсон — „Орлово гнездо. Символистичен разказ“ (3); Нилс Йоргенсон — „Една нощ на фара“ (4) и Леонид Андрусон — „Хубавицата Ротроут“ (18), прев. Л. Паспалеев.

С двама от най-известните си представители в „Литературно ехо“ присъства и американската литература: М. Твен — „Интервю“ (2) и Дж. Лондон — „Велик въпрос“ (7, 9—11).

От краткия преглед на преведените произведения се вижда, че списанието предлага доста богата панорама на световната литература. Преводаческата дейност на сътрудниците показва широка литературна осведоменост. Те се стремят да запознаят своите читатели с най-доброто в класическите и водещите съвременни европейски литератури. Но при представянето на тази многолика литературна продукция липсва ръководно начало. И това е съвсем естествено, след като редакторите на „Литературно ехо“ не си поставят за цел да очертаят основните насоки и тенденции в европейския културен живот, а свеждат своята дейност единствено до осигуряването на интересно и забавно четиво.

Сред множеството превеждани автори и произведения обаче се открояват имената и на такива световноизвестни писатели като Ги дьо Мопасан, В. Короленко, О. Уайлд, Ш. Бодлер и др. А присъствието им в колоните на едно литературно издание през военните години говори вече за пораснала духовна култура и до голяма степен определя мястото и значението на „Литературно ехо“ в културния живот на нашето общество.

Въпреки проявеното самочувствие и редакторски амбиции, списанието не успява да се наложи задълго в литературната ни периодика. Публикуваните в него посредствени художествени произведения, неизяснените докрай естетически позиции и безразборното представяне на автори от западноевропейските и славянските литератури го оставят в периферията на културния живот и то си остава само опит за литературно списание, макар че и това не е малко за годините, в които се води Първата световна война.

В този смисъл „Литературно ехо“ има своето значение в този период. То отразява назряването на нови естетически тенденции и перспективи в литературното ни развитие през военните години. В него публикуват малко известни наши поети и писатели. Но в техните произведения се наблюдават наченките на един нов тип художествено мислене, което по същество отрича примитивния традиционализъм и литературната посредственост за по-нататъшното развитие на българската литература.

Захари Василев

МЛАДЕЖКИ ДРУГАР

Седмично илюстровано юношеско списание. Урежда ред. к-т. С., печ. Балкан. 8°. Ц. 20 ст., год. аб. 8 лв. 2000 тир.

1 1—15 1917

Сп. „Младежки другар“ излиза в края на войните. В първата му книжка е публикувана програмата му, в която се казва: „С издаването на сп. „Младежки другар“ имаме за цел: да будим и да създадем у младежта почит към родината и армията; да будим съзнание на почит към родители, учители, обществени дейци и държавни институти.“ С цялостния си облик списанието е насочено към създаването на „надеждни български граждани“. През краткото си съществуване то не успява да създаде свой единен, разнообразен и специфичен характер. Еклектично по дух, дидактично в нравствено-естетическите и обществено-политическите си внушения, изданието е непосредствено отражение на смутното време, в което се появява, и е показателно за състоянието на детско-юношеския печат в този период.

„Младежки другар“ се издава от редакционен комитет, но никъде на неговите страници не са посочени имената на членовете му. Много от поместените материали са неподписани. Постоянните сътрудници на изданието са малко — Йордан Земенски, Любомир Бобевски, Димитър Х. Георгиев, д-р М. Ш. (неразкр. иниц.), Ст. Пончев. В списанието няма обособени тематични и жанрови рубрики. Прави впечатление разнообразието на публикуваните материали, чийто подбор е съобразен с потребностите на читателската аудитория — разкази, приказки, басни, стихотворения, песни, научнопопулярни четива, детска енциклопедия. От поместените в списанието редакционни бележки стават очевидни сериозните трудности при неговото издаване. То спира внезапно, без да бъдат дадени обяснения за това.

Детско по своя характер, „Младежки другар“ обръща особено внимание на публикуването на статии с научнопопулярно и богато по информация съдържание. Така на неговите страници откриваме статиите: „Царят на джунглите“ (1), „Слонът“ (2), „Пазар за птици“ (3), „Подводницата“ (3), „Лекуване чрез студа“ (3), „Из живота на маймуните“ (4), „Богатствата в морето“ (4), „Газените извори в Галиция“ (4), „Обработване на стоманата“ (9), „Как се определя север на бойното поле“ (9) и др. Нито един от тези материали не е подписан и вероятно те са дело на участниците в редакционния комитет. Само в 5, 6, 7 и 15 липсва рубриката „Из целия свят“, която има характер на детска енциклопедия и включва информация на най-разнообразни теми като „Без пчели няма плодове“, „Спи ли рибата“, „Производство на захарта“, „Произход на някои военни термини“, „Най-големите библиотеки в света“ и мн. др.

В списанието са публикувани детски песни с нотирана музика и поетически текст: „Песента на капитан Андреев“ (1), по музика на Ал. Кръстев и текст на Любомир Бобевски, „Хей, соколче!“ (2) и „Хубава е Драганка“ (6) от българския фолклор, „Зима“ (4) — музика Б. Тричков и текст Константин Величков. Откриваме и няколко песни с неподписан текст: „Дружно, братя, да вървим!“ (5) по музика на Б. Тричков, „Завръщане на войските“ (8) по музика на Р. Янев, „Добруджански край“ (9) по музика на Ал. Кръстев. Липсва висок естетически критерий при подбора на публикуваните песни, преобладават произведения с патриотичнопризивен характер, които не се отличават нито с художествено издържан текст, нито с добра музика.

Всеки пореден брой на списанието завършва с детска приказка в картинки. И отново никъде не е споменато името на техния автор, който впрочем във всички приказки използва една и съща художествена техника. Много от тях са остроумни и умело направени: „Снежният човек“ (2), „Приключенията на един пътешественик в Африка“ (3), „Как бялото куче станало черно“ (8). В последните три броя на списанието тази рубрика внезапно спира. Впечатление прави и стремежът на редакционния комитет да провокира читателския интерес и чрез разнообразното, макар и естетически неиздържано, снимково оформление на изданието. Основен принцип при подбора на фотоматериалите е отново дидактично-съдържателният, патриотичновъзпитаващият.

Основно място в „Младежки другар“ заема литературният отдел, в който се отразяват платформата на редакционния комитет, характерът и художествената същност на детската литература и детската периодика от това време. На страниците на списанието печатат малко автори с бедни творчески възможности. Почти всички произведения, които намират за първи път място тук, имат тенденциозно-възпитателно съдържание и са пропити с приповдигнат патриотичен патос.

Сред стихотворните произведения, поместени в списанието, спират вниманието препечатани работи на Елин Пелин. Така откриваме втора публикация на стихотворението „Звяр нечуван“ (5), подписано с инициалите Е. П. За първи път то се появява през 1909 г. в сп. „Веселушка“, № 2. В „Младежки другар“ са публикувани и две от най-хубавите детски произведения на Елин Пелин — „Дядовата ръкавичка“ (6) и „Три баби“ (7—8), които също са препечатани от сп. „Веселушка“ (съответно от № 2 от 1910 г. и от № 3 от 1908 г.). Със сигурност можем да потвърдим авторството на Елин Пелин на други две неподписани стихотворения — „Лястовичко“ (9) и „Жабешка песен“ (9), които откриваме публикувани за първи път отново във „Веселушка“ (№ 4 от 1908 г.).

В поредицата препечатани стихотворни произведения е и „Селско чудо“ от Цанко Церковски (4), издържано в типичния за неговия поетически натурел фолклорнопесенен стил. Близко по звучене е препечатаното стихотворение на Стилиян Чилингиров „Нали, татко“ (5).

Най-постоянен със стихотворните си изяви в списанието е Йордан Земенски: „Молба“ (3), „Гуслар“ (4), „Желание“ (7), „Поздрав“ (7), „Иванчо“ (10), „Кученце“ (11), „Писмо“ (12). Основна и единствена цел на тези стихотворения е събуждането и поддържането на „обич към родината и към армията“ и възхитата от патриотичното себеотдаване и саможертва. От художествена гледна точка те са слаби и не издържат никакъв критически анализ. Около това тематично ядро се обединяват още няколко стихотворения: „Пред атака“ (12) с непосочен автор, „Вечер“ (11) от А. Делев, „В долината на Вардара“ (15) от Ст. Стоянов, „Бездомниче“ (5) и „Роди земя“ (12) от Л. Бобевски.

Любомир Бобевски е също сред постоянните сътрудници на списанието. С изключение на посочените две, стихотворенията му се отличават с оптимизъм, лекота, спокойна радост и възхита пред природата: „Ще настъпи“ (6), „Люлчини песни“ (12), „Юлий“ (13) и „Жътва“ (13). Тази тематична насока се следва още в: неподписаното стихотворение „Добре дошли“ (8); „Теменужка“ (6), „Песенчица“ (10), „Май“ (10), „Роден край“ (14) и „Моето детенце“ (14) от Йордан Земенски; „Пред жътва“ (12) от А. Делев; „Герчо с тамбурата“ (10), подписано с иниц. С. Д. (Стоян Дринов).

Тези два тематични кръга взаимно се допълват, за да оформят цялостния облик на поетическите произведения в „Младежки другар“ — възпитаването на дълбоко патриотично чувство в този труден за България исторически момент. Те не са високохудожествени поетически текстове, а въздействат единствено със смисловите си внушения.

Публикуваните в списанието прозаични творби имат разнообразни жанрови характеристики. Ако в първите броеве преобладават статии с неутрално информативно съдържание, то постепенно тази тенденция се променя, за да отстъпи място на една проза с подчертано документален характер.

Жанрово белетристичните произведения в списанието могат да се разделят на разкази, спомени, приказки и басни. Основната тенденция към документалност и актуалност се отразява и върху постепенната замяна на жанровете. Преобладаващите в първите броеве приказки и басни постепенно се заменят с разкази и автентични спомени на участници във военните събития на фронта. По този начин се променя и цялостния характер на изданието — то става по-категорично в защитаваната позиция на пълна лоялност и съпричастност с протичащите събития.

Тази промяна откриваме и в авторството на публикуваните произведения. Първоначално повечето от тях са неподписани. Постепенно обаче анонимността изчезва.

Детският характер на „Младежки другар“ логично предпоставя публикуването на няколко приказки и басни. Почти всички са неподписани, при което тяхната оригиналност с основание би могла да се подложи на съмнение. Интересни и поучителни са „Говорът на първите хора“ (1), „Мъдрия мандарин“ (2), „Паяк, муха и магаре“ (2), индийската приказка „Слънце, месец и вятър“ (4) и „Магарешка философия“ (10). Същата анонимност отличава и басните, поместени в списанието: „Пръстите“ (2), „Деца и жаби“ (3), „Приятели“ (3), „Писалка и перодръжка“ (3), „Бор“ (4), „Кукумявка и детелина“ (4), „Котка и невестулка“ (4). Вниманието на редакторите е насочено обаче към актуалните исторически събития и отдават своите предпочитания на разказите и спомените.

Публикуваните в „Младежки другар“ разкази могат да се разделят на няколко групи. Особено интересно е присъствието на приключенските разкази „Решителност“ (2) и „Приказките на стария моряк“ (3, 5, 7). Написани увлекателно и достъпно, те неусетно разкриват пред малкия читател примамливия свят на морето и опасностите, които то крие, утвърждават образа на силната, устойчива в житейските несгоди личност.

Значително място в списанието заемат разказите с дидактично-възпитателен характер, които не впечатляват с художествена значимост: „Доброто сърце“ (1) с неозначен автор, „Врабчета“ (4) и „Радост“ (12) от Йордан Земенски, „Приказка за тютюна“ (11) и „Едно задружно къпане“ (14) от Ст. Пончев, „Как прекара Иванчо ваканцията“ (12) и „Добър баща, непрокопсан син“ (13) от Димитър Х. Георгиев (първият от двата разказа подп. с иниц. Д. Х. Г.).

Близки по внушение и творчески задачи са и разказите, посветени на родната природа и на любовта към българското: „Кога жътва настане“ (9) и „Буря“ (15) от Ст. Пончев, „Нашата воденица“ (12) от Димитър Х. Георгиев (подп. Д. Х. Г.).

Тенденцията към документалност определя появата на обособен тематичен кръг прозаични произведения — разкази и спомени с изключително актуално съдържание, извлечено непосредствено от протичащите събития. Постепенно те вземат идеен превес в цялото списание и започват да определят неговия облик. „Младежки другар“ се оформя като издание, защитаващо националната кауза и възпитаващо в дух на преклонение пред жертвите в тежките за България войни. Преценките са крайно субективни и липсва реалната историческа правда. Използват се действителни факти, но тяхното тълкуване и възприемане разкриват стеснена изходна позиция. В разказите „Малкият Климе“ (4) от д-р М. Ш. (7); „Бащин гроб“ (7), „Жучка“ (10) и „Молитва“ (14) от Йордан Земенски; „Младият тръбач“ (7), „Злетовски герой“ (10) и „Добрият учител“ (13) от Димитър Х. Георгиев; „Малкият герой“ (7) от К. Падарева и „Детето и юнака“ (12) от Петко Пав. Попов не откриваме значителни художествени достойнства, а само подчертано емоционално отношение към историческата обстановка, което обаче достига до открито афиширан шовинизъм: „... за сръбските деца, че са най-жестоките и невъзпитани на света“ („Жучка“ от Йордан Земенски).

На страниците на списанието се публикува цяла поредица спомени, които целят да възпитават българските деца в патриотизъм, но по крайно неиздържан в идейно и художествено отношение начин, макар и напълно адекватни на духа и обществените настроения по това време. С форма на документални разкази са поместени спомените на д-р М. Ш. — „Разпилените патрони“ (5), „Калино, Радо, Малино“ (5), „Ами тия на кого оставяте“ (6), „Малки деца, големи герои“ (8); на Димитър Х. Георгиев (подп. Д. Х. Г.) — „Малкият Златан“ (6), „Нападение на подводниците“ (11); на Ст. Пончев — „Мобилизацията“ (15). Свое специфично място заемат препечатаните откъси от „Победи и герои“ на Христо Цанев Борина под общото заглавие „Нашите бащи и братя — герои“ (12, 14). Така постепенно белетристичната рубрика в списанието се превръща в рубрика за документална проза с не особено високи качества на текстовете. Постепенно публицистиката, директността изместват внушенията, характерни за приказката, разказа, баснята. По този начин се засилва до крайна степен актуалният и дидактичен характер на списанието за сметка на художественото разнообразие и на възможностите на художествената проза.

Значението на „Младежки другар“ може да бъде разглеждано единствено в контекста на детския периодичен печат от онова време. Списанието е опит да се потърси нужната форма за детско издание, което би отговорило на потребностите на децата и преди всичко на потребностите на обществото в неговите регулиращи и възпитателни функции. Официозно по своя характер, то не оказва съществено влияние върху развитието на детската литература и периодика. Причини за това са липсата на художествено защитена идейна позиция, отсъствието от страниците на списанието на талантливи творци, прекомерното съобразяване с потребностите на времето, не на последно място обаче — и липсата на стабилни издателски позиции в областта на детския печат у нас.

Елеонора Гайдарова

ОБЩ ПОДЕМ

Двуседмично политико-обществено списание. Ред.: Хр. Георгиев, Ас. Златанов и Ст. Дренски. Урежда ред. к-т. С., печ. Либералний клуб. 8°. Ц. 40 ст., год. аб. 12 лв.

1	1—24	15 ян. — 30 дек. 1917
2	1—20	15 ян. — 30 дек. 1918
3	1—6	ян. — юни 1919

От 2, 15 подзагл. Двуседмично политико-обществено и литературно списание.

Печата се в печ. на Б. Г. Т. банка.

„Общ подем“ започва да излиза в началото на 1917 г. като „двуседмично политико-обществено списание“. Заедно с някои други списания, които се появяват същата година, то бележи относителното съживяване на издателското дело в страната, замряло след започването на Световната война. Основано е и се списва от либерали-радослависти. Издава се от редакционен комитет в състав: д-р Хр. Георгиев, Ал. Златанов и Ст. Дренски. Характера и задачите на изданието редакцията изяснява в уводната статия „Нашите задачи“ (1, 1): „Ние си поставяме за задача да отговорим преди всичко на новите нужди, които войната създава и ще създаде на България, и да служим на обединеното Отечество за неговото консолидиране и политическо обновление.“

Инициативата за издаване на списанието принадлежи на членове на Либералната партия, но те не претендират да го представят като орган на партийни интереси: „Общ подем“ ще дава най-широк достъп на мнения и статии, изходящи от всички лагери, стига в тях да има обективно проучване на въпроси, отнасящи се до горепоставената задача“.

От 2, 15 редакционният комитет бива заменен от един редактор — д-р Михаил Тихов (публицист, доктор по философия). В статията „Към абонатите и читателите“ (2, 15—16) той обяснява промените с новата обстановка в обществения живот у нас. Тя се изразява във фактическото прекратяване на войната, регламентирано със Солунското примирие от края на септември 1918 г. В обстановката на разгърналото се масово движение за амнистия и при съставянето на коалиционното правителство на Малинов—Костурков старият редакционен комитет на списанието (тримата радослависти) очевидно решава, че е от полза за изданието да се оттегли (всъщност да премине в анонимност, тъй като особени промени в съдържанието не настъпват). „Общ подем“ се превръща в политико-обществено и литературно списание, а от 1919 г. става месечно.

Списанието предлага на читателите си разнообразни по съдържание материали. В първите две годишнини преобладават статиите с обществено-политически характер, голямо място се отделя на рубриките „Какво става у нас и в чужбина“ (1, 2—7, 9—12, 17—24; 2, 1—12), „Външен преглед“ (1, 1; 2, 17—18; 3,

4—6), „Вътрешен преглед“ (1, 1; 2, 15—18; 3, 1—6), „На чужбина“ (1, 15—16), „Преглед на военните действия“ (1, 1—2) и „Хроника на събитията“ (1, 10). Автори на материалите са редакторите Ал. Златанов, Ст. Дренски и д-р Тихов, Cogito, Ter., Rid, T (неразкр. псевд.).

В няколко статии д-р Ст. Аврамов проследява хода на Февруарската революция в Русия, но по-интересна е статията му „В „свободна“ Русия“ (2; 6, 11—12, 17—18), поместена няколко месеца след Октомврийската революция. Мотото на публикацията — „Я видел красный день: в России нет раба! / Народ освобожден..., но счастлив ли народ?“ (Некрасов), подсказва отношението на д-р Аврамов към настъпилите в Русия промени. Стараейки се да бъде обективен, и сякаш за да угаси възторга, с който някои обществени слоеве в България приемат революцията, той пише: „Но това, което сега видяхме да става там, в „нова“ и „свободна“ Русия, под режима на революционната социална демокрация, надмина всичките грозотии, които младото ми въображение рисуваше преди години за делата на царския режим... Видяхме хаоса и анархията в най-чистата им и груба форма.“ И все пак интересно е да се отбележат думите, казани за Ленин: „Ние познаваме Ленина и някои от другарите му в кабинета като хора абсолютно честни въобще.“

Трите редактори от първоначалния редакционен комитет отпечатват серия статии за вътрешното и международното положение. „Мирът“ (1, 1), „Прехраната“ (1, 3), „Грижите на българската държава за войника и неговото стопанство“ (1, 8) от д-р Хр. Георгиев са посветени на положението вътре в страната; Ал. Златанов в „Германия и Русия“ (1, 1), „България и Съглашението“ (1, 2) и „Неутралните“ (1, 3) разисква междудържавните отношения; Ст. Дренски засяга правни въпроси — „Общ граждански законник“ (1, 10), „Вътрешната колонизация в България“ (1, 7), „Законопроектът за вътрешната колонизация в България“ (1, 17) и др. С обществено-политически статии сътрудничат още д-р С. Табаков, Павел Атанасов (с псевд. Amicus Plato), д-р Yus (неразкр. псевд.) и др.

През втората годишнина се увеличава броят на статиите, свързани с установяването на бъдещия мир и неговите евентуални условия. С възторг се приема сключването на Брест-Литовския мирен договор от края на 1917 г. В „Първото споразумение за мир между Русия и България“ (1, 24) Ter. пише: „Изгрялата на 27 т. м. заря на споразумението за мира между велика и демократична Русия и малка и горда България ще стопли сърцата на двата братски народа, защото това споразумение за пръв мир е началото на великото умиротворение на целия свят, желан от всички народи...“

В „Общ подем“ намират място и редица статии по икономически въпроси от д-р С. Табаков, д-р А. Стоянов, Д. Йоцов, д-р Yus и др.

По педагогически въпроси пишат: Ана Карима — „Общото и професионалното образование на младежта“ (1, 22), П. Черняев — „Новите задачи на нашите училища“ (1, 2), Л. Ив. Доросиев, Н. Хр. Петлешков, д-р В. А. Манов, В. П. Гочев и др.

В списанието са публикувани множество исторически, етнографски и езикови изследвания и очерци, повечето от които целят да докажат българската принадлежност на населението от Добруджа, Македония и Моравско. Такива са очерците „Западно-македонският манастир „Св. Иван Бигор“ (2, 6) от Пенко Винаров и „Кръст на Мачинската черква“ (2, 4) от Антон П. Стоилов. Интерес представлява очеркът на П. Винаров. В него той прави описание на манастирските постройки, на иконите и резбата, вмъква легенди, свързани с историята на манастира, определя художествената му и историческа стойност.

Съдържанието на два документа предава А. П. Стоилов в статията „Към историята на Габровското училище“ (2, 9—10). Единият е част от обстоен „поменник“ за Никола Палаузов по повод смъртта му (2. VII. 1853 г.) от московския професор К. Зеленицкий, а другият предлага на читателите съдържанието на кондиката, в която В. Априлов и Н. Палаузов са вписали на 2 юни 1832 г. ежегодната помощ за Габровското училище.

На същата цел е подчинена и статията на А. Страшимиров „Един диспут“ (1, 21). В нея той доказва българския произход на македонското население в разговор с немския хуморист Рода Рода. Подобен характер имат публикациите на Л. Ив. Доросиев — „Каниц за Моравско“ (2, 4), и на Д. Мишев — „Пиротският говор и сръбските фолклористи“ (1, 23).

Подробно описание на писмени паметници публикува Иван Снегаров в статията си „Из Скопските книгохранилища“ (2, 9—10). Изброявайки ръкописите, с които се е запознал, авторът им прави външна, езикова и времева характеристика, напомня за различните им редакции, насочва историците към ценни сведения, които могат да се открият в тях. Освен това той информира за книги от библиотеката на скопския енорийски свещеник Евтим Икономов — ръкописни и печатни, с разнообразни приписки от XVII в.

Доста обширното изследване „Урало-Алтайският произход на старите българи“ (1, 18) публикува Ив. Манолов. В поредица статии „Чужди мнения за България и за българите“ (1, 13—18, 20—21, 23; 2, 4) Д. Бабев запознава читателите с исторически, етнографски и езикови изследвания за България на видни слависти от чужбина.

В списанието са оформени още рубриките: „Книжнина“ (1, 6—7, 9—17, 21, 23—24; 2, 1—16; 3, 1), „Библиография“ (1, 1, 3—4) и „Критика“ (1, 17—18), в които се отпечатват рецензии за книги с историческо и политическо съдържание, за етнографски и езикови изследвания, за периодични издания и литературни произведения. Рубриката „Книгопис“ (1, 19; 2, 17—18; 3, 14) информира за новоизлезли книги, а в рубриките „Театър“ (2, 4—5, 9—12) и „Изкуство“ (2, 13—14) се публикуват отзиви за театрални постановки, музика и живопис.

В рубриката „Театър“ са поместени рецензии за две театрални постановки — „Съпругът на госпожицата. Комедия в три действия от Драгеле“ (2, 4) от анонимен рецензент и „Фр. Молнар. Приказка за вълка“ (2, 11—12) от Ив. Кръстев. Отзивите са написани по една и съща схема — запознаване със съдържанието на пиесата, анализ на пиесата и анализ на актьорската игра, придружени с препоръки или похвали.

Рецензирани са и две оперни постановки — „Македония свободна“ в „За българската опера“ (1, 9) от Константин Д. Мутафов и „Гергана“ в „Гергана. Опера в три действия и една картина“ (2, 5) от Ив. Кръстев. За операта на маестро Г. Атанасов авторът пише: „Гергана“ е едно истинско народно творение. Това, разбира се, далеч не й пречи да бъде и една чисто модерна пиеса, защото народното в нея е наслагано не като суров материал; то е вплетено най-изкусно в цялото. Народният мотив, запазвайки своя характер и типичност, е обработен художествено, доразвит е по най-модерен начин.“

За изобразителното изкуство са отпечатани отзивът на Хр. Цанков—Дерижан „Изложбата на Никола Д. Танев“ (3, 3) и очеркът на д-р Тихов „К. Щъркелов“ (3, 4). И двамата автори характеризират стила на художниците, отбелязват силните им и слаби страни. Дерижан е приятно изненадан от липсата на военни мотиви в картините на Никола Тенев: „Първа художествена изложба непосредствено след войната — и нито един военен мотив! Какво облекчение носи това на зрителя: да го отърве от гнетущи спомени и горчиви разочарования...“

За театър и музика в „Общ подем“ са отпечатани и няколко статии. К. Д. Мутафов в „За Народния театър“ (1, 2) възмутен осъжда онези отговорни лица, които са решили въпроса за затварянето на Народния театър по време на войните. Против оперното дело в България същият автор се обявява в статията „Музиката културност ли е?“ (2, 5). С различни примери той се опитва да докаже, че музиката не обогатява човешката култура и следователно не трябва да се поощрява развитието на оперното изкуство в България, когато за истинското изкуство се прави съвсем малко. Под „истинско изкуство“ авторът има предвид театъра. Той сам се занимава с театър, автор е на няколко пиеси, които се поставят от провинциални трупи, имал е възможност да изпита върху себе си трудностите в работата на актьора и въобще на театралния деец.

Анализ на поставените пиеси в Народния театър през 1918 г. прави Александър Павлов в „Театрален преглед“ (2, 19—20). Начинът, по който са разгледани трите постановки, е еднакъв с този от театралните рецензии. Може би Театрал (неразкр. псевд.) в статията „Критиката и театърът“ (3, 1—2) с право твърди, че липсва професионална театрална критика, която да оценява безпристрастно актьорската игра и да спомага за развитието на театъра.

За сътрудници на списанието редакцията привлича както утвърдени писатели и поети, учени и критици, така и млади, изявили се на литературното поле в тази година творци.

В първата годишнина и началото на втората литературните публикации по обем значително отстъпват на обществено-политическите статии, външните и вътрешните прегледи. След превръщането на „Общ подем“ в „политико-обществено и литературно списание“ (края на 1918 г.), обемът на художествените произведения значително нараства. В критическия отдел се рецензират повече литературни творби, отзиви за други книги почти не се появяват. Увеличава се броят на преводните произведения. Редакцията се стреми да реализира очертаната в една от програмните статии задача на културно-литературния отдел — „да служи честно и достойно, далеч от всякакви партийни схващания или тесногръд шовинизъм, на висшата народностна идея, доколкото това може да намери проява в художествената литература и изкуството“.

„Общ подем“ просъществува две години и половина. Спирането му почти съвпада с подписването на Ньойския мирен договор. Малко неясни на пръв поглед са причините за това спиране, тъй като изданието преживява едни от най-напрегнатите години в историята на Първата световна война. Не бива обаче да се забравя, че неговите инициатори и издатели са членове на Либералната партия на В. Радославов. Целите, на които е служило и списанието, са проиграни от правителството на самите либерали. Вероятно тази е била причината д-р М. Тихов да преустанови издаването на „Общ подем“, което вече и без друго е било невъзможно. С редакторската дейност д-р Тихов не се разделя завинаги. Четири години по-късно той редактира литературното списание „Яснина“, излизало в София от септември 1923 г. до януари 1924 г.

На страниците на „Общ подем“ намират добър прием стихотворните произведения на повечето български поети, творили през войните. Някои от творбите се препечатват от вече издадени стихосбирки, други се публикуват преработени, трети се отпечатват за първи път. Войната пряко или косвено присъства в повечето от тях, макар че в последната годишнина тематичният кръг се разширява. Имената на една част от поетите, сътрудничили в „Общ подем“, днес се знаят от малцина. Но в списанието участват и утвърдени по онова време творци — Иван Вазов, Стоян Михайловски, Кирил Христов, Цанко Церковски и др.

В годината, когато излиза „Люлека ми замириса“ (1919), от Ив. Вазов в списанието се отпечатват две стихотворения. „Тя се казваше Тамара“ (3, 4) носи дата 1915 г. и за разлика от публикацията в стихосбирката, в „Общ подем“ мотото — стихове от Малерб — е изпуснато.

По-интересен е случаят с другото Вазово стихотворение — „Гласовете“ („Из гробища веднъж се скитах...“ (3, 1)). То носи дата 1910 г. и до днес не е включено в нито едно издание на съчиненията на поета. По идея и строеж тази творба стои твърде близо до „На гроба на Омира“ от „Люлека ми замириса“. По всичко личи, че и двете произведения са плод на един и същ замисъл, но реализиран във втория вариант с по-голямо поетическо майсторство. Утвърждаването на величието на любовта и красотата във втората и третата строфа е намерило място и в двете стихотворения. По-изразително е развитието на идеята за преходността на всичко земно от „Гласовете“ в „На гроба на Омира“, където поетът утвърждава могъществото на човешкия гений. Мисълта за преходността на „слава, мощ безкрайна, велики гений“ е занимавала поета и по-рано, например в стихотворението „В гробищата“ (1900) от сбирката „Под нашето небе“:

Див бурен тук порасте
над силни и убоги.

В битьето бързотечно —
кипеж, борби за слава.
Тук равенство е вечно
във вечната забрава [1].

С течение на времето тази идея е получила нова художествена интерпретация, а „Гласовете“ сигурно е било изоставено от самия поет като преходен етап. От него обаче е взета постройката, та дори и отделни изрази. Това веднага се забелязва при сравнение на първите строфи от двете творби:

„ГЛАСОВЕТЕ“:

Из гробища веднъж се скитах
замислен над велика тайна.
Как? Тук ли сичко — аз се питах —
ще дойде: слава, мощ безкрайна,
великий гений, исполини,
на полвселена властелини,
и никой се оттук не връща?
Кой с тебе, гробе, ще се бори?
А буренът ми отговори:
— О, да, смъртта е най-могъща.

„ПРЕД ГРОБА НА ОМИРА“:

Казах на Омира пред гроба:
о, сянко, тиха, величава,
светът, роден на теб из лоба,
и днес велик и млад остава —
подир три хиляди години.

[1] В а з о в, Ив. В гробищата. — Събрани съчинения, т. 3. С., 1975, с. 287.

Мрат князове и исполини,
на полвселена властелини —
в нощта пороят ги отвлече...
А твоят образ вечно грее!
И чух как някой там ми рече:
— Да, геният безкрай живее![2]

Взети заедно, трите стихотворения очертават пътя, по който се е извършило идейното осмисляне и творческото претворяване на поетическата идея.

Кирил Христов е представен в списанието с пет стихотворения — „Вечен живот?“, „Надежда“, „Страдание“, „Необикновена история“ и „Зимна вечер“, обединени в цикъл „Предчувствия“ (2, 1). Тук те се отпечатват за първи път. Няколко години по-късно поетът ги включва в „Антология“ (1922), цикъл „Игра над бездни“.

„Страдание“ и „Надежда“ без промени влизат съответно като второ и четвърто стихотворение в цикъла „Светулки“. „Вечен живот?“ авторът преработва и озаглавява „Безсмъртни“. Промените засягат предимно последните две строфи. К. Христов се е стремил към по-голяма яснота, по-точно намиране на изразни средства, които да предадат чувството и поетическия замисъл. Преработено е и стихотворението „Зимна вечер“. Промените са малко, предимно от езиково естество. От стилово гледище стихотворението „Необикновена история“ е изцяло засегнато от промените. Освен че представлява напълно нов вариант, в „Игра над бездни“ то носи и ново заглавие — „Любимец на сганта“. Тези творби — предходници на стихотворенията от „Игра над бездни“ — разкриват творческите търсения на К. Христов, стремежа му към по-съвършена форма, адекватна на поетическия замисъл.

Стоян Михайловски е представен в списанието само с патриотичното стихотворение „С нами Бог“ (2, 4), което носи дата 12 ноем. 1915 г. В съответствие с отдадеността на поета на религиозни размисли в тези години е идеята на произведението за благословената от Бога мисия на българската армия.

Вероятно, реализирайки програмата на списанието — да дава широк достъп на автори, „произходящи от всички лагери“, редакцията поканва за сътрудник и Цанко Церковски. Той публикува четири стихотворения от цикъла „Изплакани песни“ — „Зора се зазорява вън“ (1, 20), „Гробът на поета“ (1, 22), което в „Изплакани песни“ е озаглавено „Там на срещната могила“, „Нощ дълбока...“ (2, 4) и „Изтичат дните“ (2, 4). Опитът на Церковски да пренастрои лирата си на „модернистична вълна“ е неуспешен. Самотата и отчуждеността, примирието и безверието на лирическия герой остават само поза.

В по-голямата част от останалите стихотворения неизменно присъства военната тема. Г. Бакалов по-късно пише за поезията по това време: „Поезията е функция на обществения живот. Нийде тая истина не блещи тъй ярко, както в презвоенната поезия. „Чиста поезия“, „свободно изкуство“ — нищо подобно! Дотолкова презвоенната поезия бе нагодена към нуждите на момента на войната, че смело може да се каже: поезията бе мобилизирана...“[3] Но тези разсъждения трудно биха могли да се отнесат изцяло към творчеството на Н. В. Ракитин, М. Неволин, дори към някои от стихотворенията на Хр. Борина на страниците на „Общ подем“.

За първи път в списанието са публикувани немалко творби на Н. В. Раки-

[2] В а з о в. Ив. Пред гроба на Омира. — Събрани съчинения, т. 4. С., 1975, 260—261.

[3] Б а к а л о в, Г. Нашата поезия през войната. — В: Избрани произведения, т. 1. С., 1963, 309—310.

тин, които през 1919 г. излизат в стихосбирката „Размирни години“. Въпреки присъствието на войната в тях, патосът им е патос на отрицанието. Във военните стихове на Ракитин няма и следа от възпяване на „националните идеали“ в официален тон. Войната е отразена откъм чисто човешката ѝ страна, оценена като огромно страшно бедствие. В тези творби преобладават мотивите за мъката и копнежа по родния дом и край, по мирния труд. Особено характерни в това отношение са четирите стихотворения от цикъла „Добруджански вечери“ (2, 1) и „Високо там...“ (1, 11). Те са наситени със земни и конкретни, близки на поета образи — „на черквата кубето“, „кобилицата на герана“, „клас до клас“, „мелница крилата“, със спомени и картини от мирния живот. Бунтът на Ракитин срещу войната е бунт на хуманист, на поет-мечтател, който вярва в правдата и доброто. Картините на разрушенията са предадени със сгъстени и мрачни щрихи — „Картини от картини по-печални...“ (1, 23). Примирението и мисълта за гибел са овладели лирическия герой на Ракитин, подчинили са неговото съзнание в „Носталгия“ (3, 4), „Самотни гробове“ (1, 23).

Поет с бунтуваща се съвест, Ракитин живее и твори през тези години със съзнанието за безсмислието на всичко, което става около него. Сякаш някаква нелепа случайност или груба необходимост е въвлякла него и другарите му в този ад, за който написва:

Не бяхме ний за кървави вражди родени,
не бяхме жадни ний за бури в тоя свят [4].

В тези два стиха, а и в произведенията му в „Общ подем“ е изразена трагедията на цялото младо поколение по времето на войната.

Твърде близък до Ракитин по начин на възприемане и изживяване на събитията е Минко Неволин. Но в неговите творби никъде не е изразен пряко протестът срещу войната. Стихотворенията, поместени в списанието, са изпълнени с тихо примирение, чувство за жертвеност и дълг за жертвеност, с огромна любов към родината:

Родино, не упреквай своя син —
тъй изнемогнал в болка непривична.
Аз любя твойто слънце, бих желал
за твойто слънце да си дам живота, —
и с поглед, пълен с кротост и печал,
трънливи кръст да нося към Голгота...

Смъртта присъства в почти всичките му стихотворения. Но тя не е смърт-изпитание, а смърт-безсмислие:

Ах, кой ще ни повърне младостта?
Кой може да ни обнови живота? —
Отдавна Бог разпнат е на Голгота
и Каин е властител на света...
„Под крилото на смъртта“ (1, 18)

Символистичната образност в повечето стихотворения, романтичната атмосфера в някои от тях служат на изразяването на антивоенни не толкова идеи, колкото настроения, чувства. Безволието и отчуждението, безнадежд-

[4] Ракитин, Н. В. Размирни години. Плевен, 1919, с. 27.

ността и примирението в „Мечта“ (1, 22), „Вий, в чиито сърца...“ (2, 17—18) и др. рядко отстъпват пред светлите проблясъци на надеждата — „На запад сетните зари...“ (3, 5).

Друга е творческата нагласа на Димитър Бабев. Първите произведения, които той публикува в „Общ подем“, могат най-общо да се обединят като цикъл творби за Германия. Обединителният елемент в тях е обаче един друг образ — образът на родината, който съпътства поета и в „Пред паметника на Гьоте“ (1, 13—14), и когато рисува Берлин. Стихотворенията му правят впечатление със социалните характеристики — конкретни и пестеливи, резултат от вярно наблюдение.

Останалите произведения на Д. Бабев в списанието са от стихосбирката му „Приказки за живота и смъртта“ (1919) — „Стара песен“ (2, 7—8), „Откровение“ (3, 4), „Летопис“ (3, 1—2) и „Война“ (3, 1—2). Социалните нотки отново се появяват в „Откровение“. Поетът си припомня всички горести и беди, сполетели народа му, чува „тъжен ек от тъжни песни“. Идеята е продължена в „Летопис“ и „Война“, обединени под общ наслов „На моя син“:

> Чуй! — някой нейде ридай. —
> То, сине мой, земята плаче.

На страниците на „Общ подем“ Д. Бабев показва тънък художествен усет за образност. В центъра на социалните му елегии винаги стои идеята, която поетът прокарва от първия до последния стих.

С протеста срещу войната трябва да се измерва значението на стихотворенията на Хр. Борина в списанието. Макар че през войните Борина написва най-добрите си поетически произведения, той има и немалко „заслуги“ за създаването на „щабната“ поезия. Към този род поезия могат да се отнесат „На авиаторите“ (2, 9—10), „В страшний огън“ (2, 9—10). Но има и стихотворения, в които войната е представена като физически и духовен убиец на човека — „Прелитат гарвани“ (2, 19—20), „Край Вардар“ (2, 9—10). В тях поетът вярно долавя страданията на българския войник, неговия копнеж по родния дом, по всичко онова, което не е война. Въпреки искреността си, тези стихотворения имат един съществен недостатък — неумението на автора да обективира лирическия изказ, да излезе от настроението на момента.

Затова и по-въздействащи са пейзажните му лирически произведения, които са също знак на антивоенен протест. От цикъла „Акварели“, създаден през 1916 г. и включен в стихосбирката „От полето на честта“ (1916) в списанието са поместени десет стихотворения (3, 3). В тях на войната поетът противопоставя природата с нейната хармония, вечност и могъщество, открити и в най-незначителните ѝ на пръв поглед състояния, елементи и форми. Картините са детайлни, наблюдението обаче не преминава видимите очертания на пейзажа.

В сравнение с пейзажната лирика интимните му стихотворения в списанието — „Дотегна ми света...“ (2, 15—16), „Искра от огъня на небесата...“ (3, 6) и „Сетен лъч...“ (3, 6), звучат книжно и неубедително.

Войната присъства и в стихотворенията на дебютиралите в сп. „Смях“ Йордан Стратиев (през 1915 г.) и Йордан Бакалов (Стубел) (през 1914 г.).

Със скръбно-елегичен тон пише за войната Й. Стратиев. Лирическият герой на стиховете му в „Общ подем“ не е протестираща или бунтуваща се личност. Войната се отрича чрез чувството на обреченост, свързано с неразбирането на тази абсурдна проява на човека. Поетът умее да вплита в структурата на творбите си пейзажни картини. Пейзажът е спокоен, слива се с настроението, засилва емоционалното въздействие на произведението — „На прощаване“

(1, 5), „На село“ (1, 7). В стихотворния строеж поетът използва още диалога, движението, които са в основата на лирическия изказ в „Победени“ (1, 7). Художественото въздействие на лириката на Й. Стратиев произтича от елегичния тон и реалистичното изображение. Когато обаче авторът се опита да го замени с романтична приповдигнатост — „В запаления град“ (1, 23), то губи своята сила.

Друг е протестът на Й. Стубел. И в неговите стихове войната е жестока безсмислица — „Песента на стария жътвар“ (1, 11), на която е противопоставен мирният живот. Но това противопоставяне отвежда към бъдещето. Мирът е жадуваната „бъдна пролет“, свързана с мечтата за мирен труд — „Бъдна пролет“ (1, 5). В „Общ подем“ Й. Стубел публикува една от най-сполучливите военновременни творби, посветени на жертвите на войната — „Молете се за тях“ (1, 24):

Кога замре безгрижен буен смях
и коленичат скръбните жетвари
те шепнат, знам: Молете се за тях,
молете се, вечерен час удари.

Като част от литературния дебют на Й. Стубел, стихотворенията в списанието със своята нежна музикалност и сдържана емоционалност осъществяват връзката с по-сетнешното му творчество — измежду най-доброто, създадено в българската литература за деца.

На страниците на „Общ подем“ са поместени още много стихотворения с военна тематика — от Христо Цанков—Дерижан, Иван Арнаудов, Владимир Хр. Пеев, Димитър Хр. Максимов, Стоян Дринов, Харалампи М. Златанов, Димитър Симидов, Карл Хитилов, Д. Бранев, Тома Садукей (Тома Попратилов) и др. Трудно е сред фалшивия патос, сред ентусиазма и въодушевлението от победите на „българското оръжие“ да се открият искрени стихове на съпреживяване. До известна степен като сполучливи могат да се посочат „Цар Симеон“ (1, 4) на Хр. Дерижан, „Трепетлика“, „Войнишки гроб“ (1, 6), „Край Вардар“ (1, 10) и „На път“ (1, 24) на В. Стоянов (стихотворенията са включени в сбирката „Бранно ехо“, 1917), „Жътва“ (1, 8) на Д. Хр. Максимов.

С малки изключения несполучливи са и интимните стихове на тези поети — „В път застигна ме...“ (1, 2) на Ив. П. Йончев, „Усойно място“ (1, 6) на К. Хитилов, „Сюжет за картина“, „Зимна приказка“ и др. (3, 5) на Хр. Дерижан.

Въпреки ограничените теми на войната и слабите произведения, създадени като нейно отражение, дори и сред такива творци се откриват известни постижения, предимно в пейзажната лирика. Пейзажни стихотворения печатат Й. Петров, Христо Мутафов, Харалампи М. Златанов, Асен Славчев. Техните произведения са свидетелство за непригодността на поезията към неискрения патос на голяма част от военната лирика.

Епизодично, с по едно стихотворение в „Общ подем“ сътрудничат още Ст. Чилингиров, П. Тренев, Г. Попиванов и Н. С. Туков.

Немалко място в списанието е отделено и на преводната поезия. Публикувани са произведения на творци от различни литературни направления. На еднаква почит са поезията на романтизма, символистичната и реалистичната поезия. Като преводачи се изявяват Кирил Христов, Хр. Цанков—Дерижан, Стоян Дринов, Константин Гълъбов, Стилиян Чилингиров, Владимир Хр. Пеев и др. Спрямо белетристиката и драматургията поетическите творби преобладават. Някои произведения са съпроводени от литературнокритически очерци за авторите, писани от чужди литературоведи.

Руската литература на страниците на „Общ подем“ е представена с творби от Афанасий Фет — С. Дринов превежда стихотворенията „Венера Милоска“, „Над хубава главица...“ и „Ухаен е и свеж“ (3, 5). Печатат се произведения и на по-новата генерация руски поети — Иван Бунин, Валери Брюсов, Николай Гумильов, Николай Минский.

Първи превод на стихотворението „Безнадеждност“ (2, 5) от И. Бунин публикува С. Свиларов. Хр. Ц.—Дерижан представя две произведения на В. Брюсов от историко-митологичния цикъл „Любимцы веков“ от стихосбирката „Третья стража“ (рус. изд. 1900 г.) — „Наполеон“ и „Ассаргадон“ (1, 9). Второто стихотворение от 1914 до 1919 г. претърпява три превода на български език. В „Общ подем“ то се публикува във втория си превод. От същата стихосбирка Х. М. Златанов превежда за първи път „Александър Велики“ (1, 9). Вл. Хр. Пеев представя Н. Гумильов с „Омагьосаният“ (1, 24), а Б. (вер. Борина или Ст. Чилингиров) — Н. Минский със „Загърнати под сняг...“ и „В среднощен час...“ (2, 17—18). Макар и непрофесионалисти, преводачите са се старали да създадат адекватни на оригиналните варианти преводи на български език.

От другите славянски литератури е публикувана само поемата от Ярослав Врхлицки „Сълзата на Твърдовски“ (1, 19) в превод от чешки на Кирил Христов.

Западноевропейската поезия е представена предимно с френски и немски поети. От немската класика са преведени четири стихотворения на Х. Хайне от „Книга на песните“ (1, 23). Преводът от оригинала е дело на Д. Бабев. Вл. Хр. Пеев превежда стихотворенията на Детлев фон Лилиенкрон „Смърт всред класовете“ (1, 22) и „Кой знай къде“ (1, 22). Дело на К. Гълъбов е преводът на „Любовен зов“ (2, 19—20) от Карл Шилер. Х. М. Златанов представя Лео Хелер с „Триумф“ (1, 9), а К. Хитилов — Walter Jenrich с „Ако някога се върна“ (1, 17). От един и същ неизвестен преводач от немски са публикувани стихотворенията „Войнишки гроб“ на Хуго Цукерман и „Братя“ на Хайнрих Лерш (2, 13—14). Отпечатването на тези творби с военна тематика следва общата линия на списанието.

От немски са преведени и стихотворения на Шандор Петьофи. Ст. Чилингиров помества „Човек насам-натам...“ и „Стара земя се гали...“ (2, 11—12).

Френската поезия в „Общ подем“ е по-слабо застъпена. Публикуването на стихотворенията „Езеро“ и „На Елвира“ (3, 1—2) от Ламартин в превод на Хр. Борина се предхожда от очерк за поета на френския литературовед Гюстав Лансон. Явно той е взет от книгата на Лансон „История на френската литература. Съвременна епоха“, преведена на български една година по-късно от Д. Юруков[5]. Преводачът на очерка не е отбелязан. Добросъвестно са предали на български език изисканата стихотворна форма на произведенията на Албер Самен преводачите Стефана Цанкова в „Мъртвия град“ (2, 7—8) и „Краят на империята“ (1, 24) и Х. М. Златанов във „Вечер“ (2, 7—8). Х. М. Златанов превежда още стихотворението „На бъдните поети“ (1, 2) от Сюли Прюдом.

Под заглавие „В страната на Ямато“ (2, 2—3) Хр. Ц.—Дерижан публикува единадесет стихотворения от японски поети: „Цветя“, „Случай“, „На Миосин“, „Вълна“, „Днешните цветя“, „Орлек птици“, „Сянка“, „Косата ми е лъскава смола...“, „Близка радост“, „Кургаши“ и „Луната“. По-късно без „Цветя“ и „Днешните цветя“ той ги включва в книгата „Пеперуди“[6], съдържаща общо петдесет творби. Интерес представлява предговорът, който преводачът пише

---

[5] Л а н с о н, Г. История на френската литература. Съвременна епоха. С., 1920.

[6] Ц а н к о в — Д е р и ж а н, Хр. Пеперуди. Японска лирика. С., 1919.

към сбирката. Тъй като преводите са правени в класическа стихотворна форма, Дерижан излага мотивите за това и представя японските лирици: „Тия петдесет къса японска лирика, събрани в тази книжка, излезли изпод перата на първенците на японската поезия, са избрани из няколко сборници. Преведените стихове са из разни автори: Якамохи, Теурайуки, Акахито, Томонори, Мутсуне, Охи, г-жа Ишикава, Принцеса Нукада, г-жа Ино Бетто, Императрица Ива но Хоме, Оки Касси, Минамато но Хатоши, Охотсуне Оци, Сагио, г-жа Ицуми Щукибу, Принц Нарихира, г-жа Комахи, г-жа Сидзука Гозен, Мазацуми, Мунето, Абено Накамаро, Тадамине, Мушимаро, Киутсуне, Хайлбуза-Ваке, Хитомеро, Муненага, Фудживара но Харотсугу, Теранаге и неколцина неизвестни автори из сборниците на Кокиншу и Маниошу.

Аз нарочно не разпределих стиховете по автори и не означих под тях последните, за да не се разкъсва впечатлението и техният прочит да остави едно цялостно впечатление, — още повече, че целта на тази сбирка не е да запознае четеца с отделни японски автори, а — доколкото размерите ѝ позволяват — да го запознае с характера на японската лирика.

Всички тези стихотворения са преведени из разните сборници в проза и без каквото и да било указание за формата им, а и японската „танка“, както и формите „хай-хой“, „ката-ута“, „седока“ и „нагута“, са неприложими на други, освен на японски език.

Но, привърженик на максимата, че едно лирическо стихотворение може да разкрие истинското си очарование и красота само в ритмична и римувана реч, и за да ги направя по-близки до сърцето на българския читател, — изживял напълно техните естествени и силни чувства, аз се опитах, съобразно с мотива, да им намеря съответна форма от европейската лирика, като едновременно с това грижливо се старах да запазя техния самороден дух и тяхната примитивност.“

Трудно е да се даде преценка за преводаческата работа, но общото впечатление е, че Дерижан се е старал да възпроизведе въздействието на лирическите творби.

Белетристиката в сп. „Общ подем“ е подчинена на темите, които ѝ предлагат събитията. Войната присъства не само в разказите, тя се чувства и в пътеписите, и в мемоарната литература. Изключение правят няколко очерка за видни наши възрожденци и за творци на изкуството, както и някои битови разкази.

Наред с имената на Антон Страшимиров, Кирил Христов, Ана Карима, Дамян Калфов и Стилиян Чилингиров, в белетристичния отдел сътрудничат и по-малко известни писатели — Стефан С. Руневски, Константин Д. Мутафов, Данаил Кацев-Бурски, Тодор Дюлгеров, Тома Садукей, Васил Узунов и др.

В годините на войната се създава един особен вид документална проза — фронтовите записки, които също намират място в списанието. Освен тях широко са застъпени разказът, пътеписът, очеркът, спомените.

Разказът на А. Страшимиров „На пир“ (1, 10) е продължение на главата „Генералното сражение“ от книгата „Войни и Освобождение“ (1916). По-късно с незначителни поправки той влиза като начало на главата „В отлъчка“ в романа-хроника „Вихър“[7]. В романа е изменено само въведението, но това е направено с оглед връзката между отделните му части. В този до известна степен битов епизод писателят опровергава всички възхвалители на войната — войниците са гладни, дрипави. Остро обвинение срещу гибелната политика

[7] Страшимиров, А. Вихър. — Съчинения, т. 4. С., 1963, 318–331.

на буржоазното правителство са думите на един от героите: „И от Бога ете грешно: толко свят загина по тоя, що духа..." Това произведение свидетелства за замисъла на А. Страшимиров за едно по-широко представяне на войната, осъществен с романа „Вихър" (1922), за основа на който е послужила книгата „Войни и Освобождение".

Разказът „Мародери" (1, 11) не е свързан пряко с войната. Той изобличава търговските машинации и спекулата в тила, които се разгръщат за сметка на воюващите на фронта. Този градски разказ на писателя не е сполучлив, макар действието да се води умело. На места А. Страшимиров въвлича героите си в маловажни интриги и краят идва някак необосновано. Под заглавие „Славослов" (2, 4) е публикувана прочувствената реч, която А. Страшимиров произнася на 3 февруари 1918 г. в София на панахидата в памет на загиналите културни дейци — поети, писатели, артисти, художници, музиканти, учители.

Освен поезия от К. Христов в „Общ подем" е отпечатано и едно белетристично произведение — „Призраци" (1, 2), включено в сборник военни разкази „Огнен път" (1917). Авторът използва формата разказ в разказа. Съществува голямо различие между идеите в двете части. Вътрешният разказ има критикореалистичен характер и в него авторът рисува бедственото положение на безработните; външният е почти апотеоз на войната и по това звучене се свързва с военно-патриотичните му стихотворения. Противопоставянето на двете части на произведението служи на централната обединителна идея, много близка до тази във външния разказ.

Двата битови разказа на Ана Карима — „Два живота" (1, 6) и „Тена и Китен" (1, 9), внасят известно разнообразяване в тематичния облик на белетристичния отдел на списанието. От друга страна обаче, те свидетелстват за една до голяма степен „остаряла" трактовка на народните мотиви, които писателката използва за сюжетна основа на разказите. По време на войните, когато българската белетристика открива нови пътища на развитие (разказите на Й. Йовков, Г. Райчев), произведенията на А. Карима изглеждат твърде анахронични и като подход, и като стилистика, дори и като опит за психологически анализ.

Четирите белетристични творби на Дамян Калфов срещат читателите с героите на тила: полкови музиканти — „Музиканти" (1, 13—14), разглезени „творци" — „Когато спеше градът" (3, 3), семейства със сложни взаимоотношения — „Против освободителката" (1, 21). С проблеми, наложени от войната, авторът почти не се занимава. Изключение прави разказът „Против освободителката", подписан с инициалите Д. К. В него се разискват семейни отношения, войната в Добруджа, любовта на българина към Русия и пр. Отношенията са социално заострени, конфликтите имат двигателна сила, макар героите да са повече схематични, отколкото убедително изградени човешки характери.

Разказите „Музиканти" и „Първият сняг" (1, 12) са включени в сборника „Под южното небе" (1917), създаден през военните години. Произведенията в него са предимно очеркови, къси разкази с анекдотичен характер. Основен композиционен елемент е епизодът. Авторът проявява умение внимателно да наблюдава, да портретира, да открива характерното в образа. В композиционния строеж на разказите важна художествена функция имат шегата, веселата случка. Писателят не се скрива зад образите на героите, не „размножава" гледната точка. Неговото присъствие се осъществява в един вид „кинематографичната" му роля и в оценъчното му отношение към героите.

Останалите разкази за войната, дело на Стефан Руневски, Константин Д. Мутафов, Данаил Кацев-Бурски, Димитър Бабев и Димитър Хр. Максимов, не

блестят с художествени достойнства. Особено гръмко патриотични са двете произведения на К. Д. Мутафов. Нелогичност, изкуственост и неубедителност отличават разказите му „Раздяла“ (1, 3) и „Операция“ (1, 5).

Само като щрих от облика на списанието трябва да се посочат „Баща и син“ (1, 19) и „Тъгите на Ева“ (1, 23) от Д. Кацев-Бурски, както и разказът „Баща“ (1, 4) на Д. Бабев.

На границата между художествената проза и публицистика се намират творбите на Ст. Руневски от цикъла „Картини из балканските войни“ (2, 2—4, 13—20). Някои от тях имат пътеписен характер, в други събитието измества героите и техните преживявания, трети са изпълнени с драматично напрежение. В други разкази, поместени в списанието, писателят бива затрупан от суровия материал, който, въпреки стремежа на автора да го овладее художествено, остава само като летопис на събитията — „Несвършеният пир“ (2, 9—10), „Битоля“ (2, 11—12). Ст. Руневски умира на 24. I. 1919 г. По повод смъртта му в „Общ подем“ е поместен разказът „Сражение в една стая“ (3, 1—2), който доста напомня творбите на Д. Калфов — и по тиловите герои, и по отношението на писателя към тях.

Рядкост са вълнуващите разкази за войната в списанието. Сред тях могат да се изтъкнат „Михалко“ (2, 6) на Ст. Руневски и „Майка“ (3, 4) на Данаил Кацев-Бурски, в които конфликтът между човека и войната е разрешен с голяма любов към живите жертви на страшната касапница — детето, майката.

Малко са творбите, в които събитията не присъстват като тема на повествованието — един критикореалистичен разказ, насочен срещу обществения морал и покварата в човешките нрави и взаимоотношения — „У нас“ (3, 6), от Ал. Кипров, една легенда — „Агупти“ (2, 7—8), от Тома Садукей и няколко битово-психологически разказа, дело на Васил Узунов, Тодор Дюлгеров и др. От тях впечатление прави разказът на Иван Кирилов „Енюв ден“ (3, 6), препечатан от книгата му „Бащино огнище“ (1919). Носталгия по детството, по чудесата, които детският поглед открива в околния свят, природата, погледната с очите на малкия герой — това са отличителните черти на избрания от автора и с вещина разработен сюжет.

Както вече бе споменато, през годините на войната се създава един особен вид белетристика — фронтовите записки, които жанрово могат да се определят като съчетаване на хрониката, дневника и пътеписа. Най-общо те биха могли да се определят като художествено-публицистична проза. Автори на такива записки в „Общ подем“ са А. Страшимиров, Хр. Ц. Борина, до известна степен и Ст. Чилингиров.

Тематично и по дух двете публикации на А. Страшимиров — „Апотеоз“ (1, 1) и „Мощ“ (1, 6) — са твърде различни. С перото на писател-хуманист в „Апотеоз“ Страшимиров отдава почит на загиналите във войната народни синове. Това е апотеоз на героизма и безсмъртието, а не на смъртта и войната. Тя е отпечатана в списанието за първи път. Включена е в книгата му „Червени страници“[8].

Пътните бележки „Мощ“ отвеждат читателя в Германия. Тук донякъде прозират известни германофилски увлечения на писателя. Той се прекланя не само пред германското изкуство, но и пред „непобедимата мощ на Германия“. Така „Мощ“ противостои на хуманизма, с който Страшимиров пише за жертвите в „Апотеоз“.

---

[8] Страшимиров. А. Червени страници. С., 1917, 115—123.

Писаните през 1916 г. фронтови бележки на Хр. Борина „Край Вардара“ (1, 3) имат военнохроникален характер и регистрират победите на българската армия.

Извън рамките на обикновената хроника излизат бележките му „С Дунавската дивизия“ (2, 1—3, 7—8). Въпреки високопарната възхвала на освободителната мисия на българските войски в Добруджа в края на записките, стойността им трябва да се търси другаде — в пътеписните елементи, в образите, в предадените разговори и авторовите характеристики. „С Дунавската дивизия“ представлява поредица от случки и разговори, прекъсвани от описания на пейзажа и селищата с почти географска точност. Обобщения няма, има предаване на факти, но авторовото присъствие е активно, отношението му се открива в преживяванията му — част от общите тревоги. Обрисувани са запомнящи се образи на войници и хора от мирното население. Вниманието на писателя е съсредоточено най-вече върху българския дух на местните жители. Един от героите казва: „Българщината гинеше, сине, гинеше, и кой знае какво би станало, ако още се бяхте забавили да дойдете!“ Над всичко се откроява преклонението на автора пред това национално съзнание на добруджанските хора и пред героизма на загиналите във войната.

Без да са пряко свързани със събитията, на границата между фронтовите записки и пътеписа стоят бележките и впечатленията на Стилиян Чилингиров „Равна Добруджа“ (1, 22—24; 2, 2—3, 5, 7—16), излезли по-късно в самостоятелна книга[9]. По време на пътуването си из този край, освен че събира материал за книгата си „Принос към възраждането на Добруджа“ (1917), той натрупва впечатления и образи от природата и живота. „Равна Добруджа“ може да се разглежда като художествена илюстрация на научното съчинение. Това не са обикновени пътни бележки. Освен природните описания тук са събрани множество размисли за миналото и настоящето, за душевността на българина, за характера на войната, за последиците от нея. Впечатленията се примесват с исторически сведения, народни легенди, разговори. Интересни са мислите на автора за отношението на българина към Добруджа. Не са малко и чудесните пейзажни описания. И все пак вниманието на Чилингиров е съсредоточено върху душевността на добруджанеца. Без да имат характер на народопсихологическо изследване, тези страници са показателни за авторовата гледна точка. Пътеписът „Равна Добруджа“ е своеобразен протест срещу робството и войната, чийто случайно доловен тътен нарушава очарованието и хармонията.

Твърде близък до пътните бележки и впечатления на Чилингиров е пътеписът на А. Страшимиров „Кавалското крайбрежие“ (2, 2—3). Въпреки ценните доказателства за мощния национален дух на населението от този край, пътеписният елемент преобладава.

Чисто пътеписен характер има „Сред природата“ (1, 17) от Владимир Арабов. Въпреки известна претрупаност от значение е способността на автора да улавя с поглед и най-дребните детайли, да пресъздава движението в природата.

С по-малко творби в списанието са застъпени биографичната и мемоарната литература.

Два материала Ст. Чилингиров посвещава на възрожденците Г. С. Раковски и В. Друмев. Очеркът „Георги Раковски. (По случай петдесет годишнината от смъртта му)“ (1, 5) е почти изцяло биографичен. Очертан е преди всичко ликът на революционера Раковски, но е отделено място и на публицистичната

[9] Чилингиров, Ст. Равна Добруджа. С., 1920.

му и литературна дейност. Очеркът завършва с висока оценка за видния възрожденец: „Той ще си остане един забележителен човек, твърде потребен на своето време за събуждането на българския народ, комуто нагледно представи славното му минало и се осмели да възстане и разруши ония кумири, пред които народът се е кланял с благоговение".

Под заглавие „Една автобиографична бележка на Васил Друмева — Митрополит Климент" (1, 18) Чилингиров публикува писмо на В. Друмев до Григорий Доростоло-Червенски от 18 март 1874 г., запазено в Русенския митрополитски архив. Писмото съдържа автобиография на Друмев, която е била служебно необходима на Русенския митрополит. С тази публикация Чилингиров цели да внесе изясняване във водения по онова време спор за рождената дата на възрожденския деец. Освен писмото, за извода, който прави, той привежда и редица факти от биографията на Друмев.

Спомените за войната на Хр. Борина „Страници от дневник" (2, 17—18), очеркът „Майор Ангел Савов" (1, 21) и спомените на Младен Синигерски „Преди тридесет години" (1, 15—16) също имат документален характер. Спомените на Синигерски са писани по повод 30-годишнината от възкачването на Фердинанд на българския престол. В тях са изразени субективните виждания на автора върху българската история.

Преводната белетристика е застъпена с творби на романтици, реалисти и представители на сантиментално-психологическата проза. Преводачи на тези произведения са: Хр. Борина, К. Д. Мутафов, Х. М. Златанов и др. Най-добре е представена френската литература.

Разказът на Марсел Прево „След 11 години. (Из дневника на една провинциалистка)" (3, 3) е съпроводен от литературнокритически очерк за писателя от Жорж Пелисие. Преводач на разказа е Харалампи Златанов, а на очерка — Б. (неразкр. иниц.).

От Пол Бурже, добре известен на читателската публика по онова време, е отпечатан разказът „Сама със себе си" (2, 11—12). Преводът е дело на Мери. Възможно е с този псевдоним да се подписва една от преводачките на Пол Бурже — Мара Сеизова-Юрукова или Мара Юрукова Дамова.

От белгийския писател Жорж Роденбах Хр. Ц. (вероятно Хр. Ц.—Дерижан или Хр. Ц. Борина) превежда разказа „Благоволение на случая" (2, 15—16).

От немски е преведена една новела с военна тематика от Детлев фон Лилиенкрон — „Бойна цел" (2, 7—8). Като белетрист Лилиенкрон е представен в списанието от Ив. Кръстев. Проблемът за силата на изкуството лежи в основата на разказа „Последна молба" (1, 22) на L. Ulten, преведен от Н. М. Пеков. Новелистът Теодор Щорм е представен от Лука Малеев с творбата „Posthuma" (3, 5). Автор на очерка „Теодор Щорм" (3, 5) е A. Vilmar. Преводачът не е отбелязан.

Учил театрално изкуство в Италия и владеещ добре италиански език, К. Д. Мутафов превежда социалния разказ на Д'Анунцио „Раклата" (3, 3).

Сюжетите на двете драматургични произведения, отпечатани в „Общ подем", както и на повечето стихотворни и белетристични, са взети от войната.

Всъщност двете едноактни сценки — „Дядо Радул" (1, 7) от Димитър Спространов и „Ординарци" (1, 15—16) от Дамян Т. Калфов, условно биха могли да се определят като драматургия. Конфликти в тях почти няма. Незначителните сблъсъци на ординарците от едноименната сценка са подчинени преди всичко на интригата. Образите на действащите лица — статични резоньори на авторовата мисъл — са схематични. Д. Спространов е акцентирал върху душевността на своя герой — изстрадал от войната човек. С огромна насъбрала се

горчивина дядо Радул протестира срещу това непотребно взаимно изтребление: „Стелят се нивите, недочакали работна ръка, привеждат се класовете, очакващи бляскав сърп и капе, рони се като сълза зърно след зърно...“ С привичната си лекота и свеж хумор, присъщи на разказите му, Дамян Калфов води действието в „Ординарци“. Сценката е включена в сборника „Под южното небе“. Тези две творби не променят съществено облика на списанието. Те са продължение на някои тенденции, прокарани чрез публикуваната поезия и белетристика.

Единственият превод на драматургично произведение е дело на Ламби И. Попов. В „Общ подем“ Гьотевата драма „Торквато Тасо“ (2, 17—20; 3, 1—2) се публикува за първи път на български език. Постройката на фразата на много места е запазена. Личи стремежът на преводача да намери адекватен израз на стиховете от оригинала. Две години след отпечатването в списанието драмата излиза в отделна книга. В предговора към нея Л. И. Попов излага някои свои мисли върху драмата на Гьоте: „Много и противоречиви са мненията относно характера на Тасо и основната мисъл на драмата: едни виждат тук противоположността между светския човек и поета; други — философски разсъждения върху реализъм и идеализъм, но сам Гьоте е най-сполучливо характеризувал своята драма, като признава, че основната нейна идея е да представи в каква несъразмерност се намерва геният към живота.“[10]

За работата си върху превода той скромно пише: „Колкото се отнася до превода, нека ми бъде позволено да си служа със следните стихове, заети от самата пиеса:

Немалко труд, старание положих.
На хубавите ясни дни лазура,
на тъмните нощи покоя бяха
на тая песен посветени.

Дали съм сполучил — читателят ще отговори.“[11]

Одобрителна рецензия за работата на Л. И. Попов веднага след отпечатването ѝ в „Общ подем“ пише Ст. Младенов[12].

Ламби Попов оставя още няколко първи превода на драматургични произведения от немски класици. Преводач е на драмата „Ифигения в Таврида“ (1894), на първа песен от епоса „Херман и Доротея“ (1894—1895) от Гьоте и на Шилеровите драми „Мария Стюарт“ (1896) и „Орлеанската дева“ (1921). За времето си интерпретациите на Л. И. Попов са повече от сполучливи. Ето какво сравнение прави Венцислав Константинов между двата превода на „Торквато Тасо“ — на Л. Попов и на Ст. Бакърджиев: „Старият превод на Л. Попов може да е несръчен и да звучи архаично, но затова пък е верен на буквата и смисъла на оригинала. В благородното си съперничество със Ст. Бакърджиев неговият предшественик печели по знание на немския език.“[13]

За разлика от по-слабото представяне на художествената литература в „Общ подем“, литературната история, теория и критика са широко застъпени. В този отдел със свои изследвания и статии сътрудничат проф. Михаил Арнаудов, д-р Константин Гълъбов, Антон П. Стоилов, Антон Страшимиров, Ки-

[10] Гьоте. Торквато Тасо. С., 1920, 6—7.

[11] Гьоте. Цит. съч., с. 7.

[12] Младенов, д-р Ст. Гетевият „Торквато Тасо“ на български. — Листопад, 2, 1919, № 7, 81—83.

[13] Константинов, В. Едно полупостижение. — Панорама, 1, 1981, № 4, с. 209.

рил Христов, редакторът д-р Михаил Тихов и др. Във връзка със задачите на списанието са публикувани множество рецензии за исторически, етнографски и езикови изследвания за Македония, Добруджа и Моравско. Тук намират място възторжени отзиви за книгите на Ст. Чилингиров „Добруджа и нашето възраждане“ и „Поморавия по сръбски свидетелства“, „Българите в своята история“ на Я. Сакъзов, „От Тимок до Морава (Битови и езикови изследвания на моравските българи)“ от А. Павлов и др. Рецензии за периодични издания не се отпечатват с изключение на отзиви за „Вяра и сила“, полумесечно религиозно обществено списание“ (1, 23) с автор Вен. (неразкр. иниц.). С одобрение се съобщава и за излизането на три библиотеки — „Цвят“ (3, 1—2), „Походна войнишка библиотека“ (1, 12) и „Нова художествена библиотека, Пловдив“ (1, 9). Три публикации, отпечатани в списанието, осветляват някои въпроси около „Веда Словена“ и Иван Гологанов. Д-р Гологанов в своята „Бележка за Иван Гологанов“ (1, 13—14) съобщава някои биографични данни и тълкува причините за мистификацията: „У него, изглежда, че се е породила мисъл да се намерят сред самото население стимули, които да предизвикат по-бързо народностно свестяване на българите и тези стимули той ги е потърсил в местните легенди и песни. И четирите стиха за Орфея били добре дошли за него.“

Отново биографични сведения за Гологанов и за историята на възникване на сборника публикува Моско Москов (2, 5). Авторът не се интересува толкова от въпроса за мистификацията, колкото се стреми да изтъкне ролята на тези песни в националното и духовно осъзнаване на македонското население.

Третата бележка „Иван Гологанов и „Веда Словена“ (2, 13—14) е от митрополит Теодосий, брат на събирача на народни песни. Освен някои данни, които съобщава за брат си, Гюмюрджинският митрополит характеризира времето, свързано с борбата за новобългарско училище в Македония, обрисува лица, участвали в нея. Той осведомява за историята на събирането на песните и за връзката между Ив. Гологанов и Ст. Веркович.

Студията на Боян Пенев „Начало на Българското възраждане“, излязла през 1918 г. в „Походна войнишка библиотека“, е представена реферативно в списанието от Антон Попстоилов (2, 6). Очевиден е стремежът да се популяризира едно съчинение, което има приносен характер в изследването на нашето Възраждане и което в този момент не би достигнало до голям кръг читатели от страниците на „Библиотеката“ на Военното министерство. Авторът следва добросъвестно хода на мисълта на Б. Пенев. Доста съкратена е само последната глава за „История славяноболгарская“.

А. Попстоилов печата и фолклористичния очерк „Защо е къс класът на житото?“ (1, 17). След историческия преглед на развитието на фолклористиката като наука и на различните теории в нея, авторът прилага сравнителния метод на изследване към легендата, която дава заглавието на публикацията. На базата на сравнение на различни нейни варианти той прави изводи за предполагаемите пътища, които легендата е изминала след възникването си.

Приносен момент в развитието на българската литературна теория бележи през тези години „Психология на литературното творчество“ на Михаил Арнаудов, чиято първа част е поместена в „Общ подем“ под заглавие „Литературната личност“ (2, 9—10). Целият труд се печата през този период на части в „Годишник на Софийския университет“ (1916—1920). Не е случаен факт, че той се появява именно през войните. При огромното социално и духовно разместване на пластовете и преоценка на стойностите интересът към индивидуалните преживявания, към психиката на човека и на народа нараства изклю-

чително. От художественото творчество, философията и социологията този интерес преминава и на плоскостта на литературната наука.

Със статии по общолитературни проблеми в списанието сътрудничат редица писатели, учени и журналисти. Под заглавие „Германската култура и войната“ (1, 7) А. Страшимиров споделя впечатленията си от посещението на българска културна делегация в Германия. На кипящия културен живот в Германия, за който разказва, писателят противопоставя един нещастен факт от нашия литературен живот — липсата на рецензентски отдели в много от нашите периодични издания — статията „За българската книга“ (1, 23).

На недостатъци в книгоразпространението се спира Кирил Христов в статията „Българската култура в новите предели на царството“ (1, 7). Наблюденията си върху книжния пазар през военните години авторът пренася изобщо върху състоянието на българската книга след Освобождението, като прави достатъчно печални констатации. В друга статия — „Гьоте за литературната критика“ (2, 11—12) — язвителното перо на поета се насочва срещу нашата литературна критика. „Известно е и нам, и на чужденците, че в България хората повече обичат да слушат, когато се злослови и хули, дори очевидно несправедливо, отколкото, когато се признават достойнствата и превъзходствата на някого“ — пише той. Статията е част от полемиката за същността и задачите на литературната критика, която се води главно от Б. Пенев и М. Арнаудов на страниците на в. „Пряпорец“ и в. „Мир“. Тъй като формално поводът за спора е той самият, К. Христов има известни лични основания за разчистване на сметки с безпристрастната критика. (Срещу критиката е насочена и друга една негова статия — „Писатели и критици“ (печатана във в. „Зора“, 1, № 99, 100, 102 от 1919), която се явява продължение на подетото в „Общ подем“.)

Традиция става в „Общ подем“ да се публикуват литературни прегледи за изминалата година, в които се оценяват произведения предимно от български автори. Всъщност те се явяват фактологична илюстрация на разсъжденията на Константин Д. Мутафов в „Творчеството ни през и след войната“ (1, 1) и на Христо Цанков—Дерижан в „Поезията и войната“ (1, 2). Двете статии, публикувани в първите книжки на списанието, представляват опит да се обобщи създаденото в литературата ни през тези години, да се потърси мястото му в националното литературно развитие, да се видят по възможност неговите перспективи. Вярно, особено в статията на Дерижан, са доловени промените, настъпили в литературата ни по онова време, промени, които подготвят раждането на нейното ново художествено качество през 20-те години.

В литературния преглед за 1916 г. (1, 3) Х. М. Златанов отбелязва и характеризира подема на литературата ни в края на 1915 и през цялата 1916 г. Основният процес, който той вижда в художественото творчество по това време, е връщането на литературата към живота, пример за който е преломът, настъпил у Д. Дебелянов. По-нататък авторът прави преглед на излезлите през годината книги, като ги групира по жанрове и дава оценка за някои от тях. В отдела за белетристика той съобщава за появата на едно ново литературно дарование — Йордан Йовков. Представени са излезлите в периодиката нови произведения на А. Страшимиров, Н. Райнов, Д. Калфов, Елин Пелин. В раздела за критика заслужено е оценена книгата на д-р Кръстев „Христо Ботйов — П. П. Славейков — П. Тодоров — П. К. Яворов“.

Върху връзката между литературата и живота акцентира и Д. Бабев в „Българската литература през 1917 г.“ (1, 24). Той също се стреми към изчерпателно представяне на литературната продукция за годината. На челно място сред поетите поставя Ив. Вазов с „Юлска китка“. Авторът приветства излизането и

на първата Йовкова книга — „Разкази, т. 1“. В литературния преглед е отредено място и на драматургията, като е представена драмата на А. Страшимиров „Към слънцето“.

Статиите на Д. Бабев и Х. Златанов запознават читателите с постиженията на българската литература през годините на Първата световна война. Авторите правят опит да определят основната тенденция на нейното развитие — демократизацията, връщането към реалността и художествената конкретност.

На състоянието на българската книга и в частност на преводната литература у нас се спира Ст. Чилингиров в статията „Нашата преводна литература“ (1, 11). Освен въпроса за качеството на преводите, авторът поставя проблема и за тиража на книгите, за достигането им до широката читателска аудитория.

Немалко място в списанието се отделя и на критически отзиви за излезли през тези години произведения от български писатели. Обстойни рецензии тук публикуват д-р Константин Гълъбов и Христо Цанков—Дерижан. Тук първите творчески прояви на белетриста Йовков се посрещат с интерес и внимателно се следят. След възторжените думи в двата литературни прегледа К. Гълъбов излиза с обширната статия „Разказите на Йордан Йовков“ (2, 9—10). В първата ѝ част критикът изтъква отношението на писателя към българския войник, проследява нравствения анализ в разказите и отбелязва хумора в тях. На тази основа и на свой ред К. Гълъбов вижда в тези творби едно ново явление в нашата литература. Особено внимание авторът обръща на реализма и психологическото наблюдение у Йовков. Той вярно долавя основната причина за художественото въздействие на героите върху читателя, която се съдържа в подчертано обективното поведение. К. Гълъбов за първи път определя и спецификата на Йовковия реализъм, като го разграничава от художествения метод на критическите реалисти. Освен за реализъм, той говори и за символизъм в творчеството на писателя, употребявайки този термин във връзка със символния образ като елемент на поетиката на творбата. За пример дава разказите „Балкан“ и „Пред Одрин“ и повестта „Земляци“. Критикът обръща внимание и на някои особености на композицията и поетиката на произведенията — „силно развит усет на поета към боите и ефектите на осветленията“, художествената аранжировка на фигурите („Триумф“), особеностите на движението на предметите и хората (краят на „Земляци“). Статията на К. Гълъбов съдържа едни от най-задълбочените тълкувания на Йовковата проза, които са правени в печата през военните години. С проблемите, поставени в нея, критикът дава верни насоки за бъдещите изследвания на произведенията.

Хр. Цанков—Дерижан се отзовава за произведенията на А. Карима и Л. Стоянов. В „Разкази по народни мотиви, от А. Карима“ (1, 10) той се спира предимно на връзката на произведенията с фолклора и на влиянието на П. Тодоров и П. П. Славейков върху писателката. Анализът на сборника се отличава с някои верни наблюдения, но с високите оценки на автора за мястото на А. Карима в националното литературно развитие може да се спори.

В статията „Модернизъм и безсилие“ (1, 8) Дерижан се спира на стихосбирката на Л. Стоянов „Видения на кръстопът“. Със стиховете на поета той илюстрира някои свои мисли за възникването на западноевропейския модернизъм, за неговите особености и постижения, както и за навлизането на модернизма в българската литература. Хр. Дерижан се явява застъпник на антимодеренистичното мислене и изкуство. Според него модернизмът е привнесен у нас отвън и във всяко произведение той вижда „едно бягане от българското, от родното — един болезнен стремеж към чуждото, към модното“. На Дерижан липсва дълбок поглед върху литературните явления. Той не успява

да открие истинските корени на характеризираното направление, което има оправдано място в българската литература. Като подкрепа на своите разсъждения авторът посочва сбирката на Л. Стоянов, в която според него подражанието е изместило оригиналното творчество. В статията могат да се открият много преднамерени и непреднамерени сравнения на стихове от Л. Стоянов и произведения на К. Балмонт, В. Брюсов, Вл. Соловьов. Като се придържа към предпоставената теза за подражателния характер на българския модернизъм, авторът не успява да види и оцени много от действителните постижения на поета (трябва да се посочи, че така той оценява и едно от най-добрите стихотворения на Л. Стоянов „Върби").

Статията „Модернизъм и безсилие" не е единично явление, що се отнася до отношението към Л. Стоянов, показано на страниците на списанието. В литературните прегледи само се съобщава за излезлите книги на поета, но оценки не се дават. Публикуваната рецензия за сбирката „Меч и слово" (1, 7) също не е ласкава. В нея Х. М. Златанов пише: „Прочетох няколко пъти тая сбирка и напразно се мъчих да доловя героичното. Търсех да намразя отзвука на войната, исках да открия поне един образ от стихията, която бушува извън и вътре в нас и открих последното безсилие на един безсилен поет." Както Дерижан, така и Х. Златанов характеризира творбите на Л. Стоянов като „бледо подражание" на Балмонт, Брюсов, Сологуб, В. Иванов. Вярно обаче е оценено майсторството на поета: „В тях говори книжовникът, отличният стихотворец (неговата външна форма е безукоризнена), говори най-после познавачът на древната митология."

Литературнокритически характер има очеркът „Един българин — румънски поет. (Панайот Станчев-Черна)" (1, 4) от д-р И. Пенаков. На този поет, писал на румънски език, през войните посвещава своя статия и Ив. Радославов (в. „Нова балканска трибуна", 4, № 1163, 1165). За литературния историк обаче е по-интересна обширната публикация в „Общ подем". В нея подробно са характеризирани стиховете на поета, цитирани са преведени на български език части от произведенията му. Позовавайки се на румънски литературоведи, авторът дава висока оценка за творчеството на Черна, поставя го по значение редом с бележития румънски поет Михай Еминеску.

Освен тези критически статии, в рубриките „Книжнина", „Библиография" и „Критика" са поместени рецензии за почти всички книги, излезли през периода 1916—1919 г. Рецензенти са д-р М. Тихов, Хр. Цанков—Дерижан (подп. Х. Ц. и Хр. Ц.), Константин Мутафов (подписан още К. Д. М.), Р. Ғ. (вер. Никифор Попфилипов), Харалампи Златанов (подп. още Х. М. З.) и др.

Най-често в критическите рубрики печата д-р Михаил Тихов, който пише литературна критика в редица издания от годините на войните. Освен литературнокритическия очерк за Ст. Руневски (3, 1—2), в който прави преглед на цялостното творчество на писателя, той рецензира и стихосбирките „Юлска китка" на Ив. Вазов, „От полето на честта" на Хр. Борина (отзивите за тях са отпечатани под общото заглавие „Две стихотворни сбирки" (2, 17—18)) и „Размирни години" на Н. В. Ракитин (3, 4). Критикът добросъвестно анализира творбите, умее да разграничи искреността от площадното чувство, стреми се да оцени не само отделните стихотворения, но и книгите като цяло. С верен усет и точни критерии за художествено ценното М. Тихов се отличава от своите събратя критици на страниците на „Общ подем".

Освен за поетически сбирки, М. Тихов се отзовава и за прозата на А. Страшимиров и Ив. Кирилов, като рецензира „Войни и Освобождение" (1, 6) и „Бащино огнище, спомени от невръстни години" (3, 6). Вниманието му е привле-

чено преди всичко от правдивото отразяване на действителността, от сдържания тон на писателите. В книгата на Ив. Кирилов той открива „оная изискана за истинското художествено произведение приятна вътрешна хармония", а за „Войни и Освобождение" на Страшимиров пише: „Това е книга на любовта, тиха песен на свободата, която е галила нежно душата на целия български род от тридесет години насам..." В книгата на Страшимиров критикът открива и несъмнения народоведски талант на писателя, неговата проникновеност и преклонението му пред народната душа.

Хр. Ц.—Дерижан рецензира книгата на А. Страшимиров „В Германия" (1, 12), сборника на Д. Калфов „Под южното небе" (1, 21), „Нашите писатели" на Д. Бабев (1, 3), „Христо Ботйов — П. П. Славейков — П. Тодоров — П. К. Яворов" на д-р Кръстев (1, 1).

Ако зад инициалите Р. Ғ. се крие Никифор Попфилипов, то негово дело са отзивите за т. VII на „Пълно събрание съчиненията на Иван Вазов — повести и разкази" (1, 21), за „Книга на песните" на П. П. Славейков (1, 10) и за стихосбирката на В. Стоянов „Бранно ехо" (1, 17). В тях той се спира на ролята, която Вазовите творби играят по време на войните; дава висока оценка на Пенчо Славейков като „истински, едва ли не единствен, познавач на народната ни песен"; при анализа на стихосбирката на В. Стоянов отбелязва слабостите във формата на творбите и в стила на поета.

В списанието са отпечатани отзиви за още няколко произведения на А. Страшимиров. Стефана Цанкова рецензира драмата му „Към слънцето" (1, 23), Ф. Ф. З. (неразкр. иниц.) — сборника „Червени страници" (1, 9), а Г. (неразкр. иниц.) — „Книга за българите" (2, 7—8). И трите книги са посрещнати в списанието с възторг. Особено внимание се обръща на народопсихологическите наблюдения на писателя.

Като сътрудници на рубриката „Книжнина" епизодично се представят още: Вл. Хр. Пеев — с рецензия за сбирката на Хр. Ц.—Дерижан „С кръв и огън" (1, 10); Ал. Великов — с рецензия за сборника на А. Карима „Разкази по народни мотиви" (1, 17); А. П. С. (Антон Попстоилов) — с отзив за „Студии из областта на Българското възраждане" на Ив. Шишманов (1, 11) и др.

Въпреки известна едностранчивост и недостатъчна задълбоченост, отличаващи някои от литературните статии и рецензии, критическият отдел, наред със стихотворния и белетристичния, очертава картината на литературния живот в България в последните години на Първата световна война.

Резултат от усилията и амбициите на редакторите и сътрудниците да превърнат издаваното от тях списание „Общ подем" в изразител на „общобългарските интереси и въжделения" е неговото съществуване за период от две години и половина. И в този смисъл задачата, която си поставят, може да се каже, че е изпълнена. Четиримата редактори превръщат изданието в място за изява на голям брой публицисти, учени, писатели, поети и преводачи. Въпреки незадоволителното художествено качество на някои от публикациите, от значение е фактът, че списанието ратува за възвръщането на родната ни литература към реалистичното изкуство, работи за неговото популяризиране. С други думи, „Общ подем" се стреми да подкрепя развитието на основния процес в литературата ни, който бележи началото си през войните. Друг е въпросът, че реакцията срещу символизма не е отричане на едно изкуство, а е реакция срещу едно творчество, което според сътрудниците на списанието изобщо няма място в нашето литературно развитие.

Макар че в „Общ подем“ са намерили място много произведения на военна тематика, то все пак не се превръща в трибуна на войнолюбивия дух на някои обществени кръгове в България.

Значението на списанието и мястото му в нашия литературен живот се определя главно от сътрудничеството на Иван Вазов, Антон Страшимиров, Стоян Михайловски, Кирил Христов, Никола В. Ракитин, проф. Михаил Арнаудов, д-р Константин Гълъбов и др. В него се изявяват и по-третостепенни автори и преводачи. За първи път пред читателската публика се представя един млад поет — Йордан Стратиев.

Макар и да заема неголямо място в списанието, преводната литература е свързана с основната му линия и дооформя неговия облик. В повечето случаи плод на скромните способности на преводачите, все пак преводите са правени добросъвестно. Безспорно най-голяма стойност имат публикациите на драмата „Торквато Тасо“, на късите стихотворения от японски поети и на поемата на Врълицки „Сълзата на Твърдовски“, дело на Кирил Христов.

Заемащо скромно място в историята на периодичния печат, сп. „Общ подем“ далеч не е така скромно по ролята си в литературния живот през времето на Първата световна война. В години, когато издателското дело у нас е съществувало при непосилни материални условия, когато българският писател е могъл да печата почти само във военните издания „Отечество“ и „Военни известия“, списанието със своята по-честа периодичност е давало огромна възможност за една по-свободна творческа изява. Така то се превръща във важен документ за общественото и културното време от края на второто десетилетие на XX в.

Пенка Ватова

СЕДМИЦА

Народно списаниие. С., печ. С. М. Стайков. 4°. Ц. 20 ст. Год. аб. 10 лв.

1 1—13 3 юни — ? 1917

Списание „Седмица“ е от малкото издания в българския периодичен печат, което не заявява високи амбиции, не идва с надежди за дълготрайност, с големи обещания към читателската публика. Навярно неговите редактори не са били лишени от тази традиционна суета, но липсата на програмна статия или поне някаква бележка, която да ни ориентира за техните намерения, художествени позиции или политически убеждения ни лишава от възможността да съдим за предварителните им прогнози и ни позволява да се запознаем със списанието, без да се раздвояваме от дилемата — щедри обещания и реално съдържание. И така, стигайки до последната 13-а книжка на „Седмица“, за нас става все се по-неясно какво са вложили никъде не споменатите му редактори в определението, обозначавано на всяка титулна страница, „народно списание“. Ако това означава развлекателно издание, то четивата му са насочени преди всичко към дамската публика с постоянно поддържаните рубрики „Моден преглед“, „Домакинство“, „Народна медицина“. А ако смисълът е популярно, общодостъпно издание, то рубриката „Наука“ или статии като „Избирателното право на жените“ (8) от Ivonne Sarcey, „Богатство и мизерия в Америка“ (9, 10), „Любов и брак в древна Европа“ (13) (и двата текста са анонимни), по-скоро носят една пикантна или тривиална информация и едва ли биха задоволили любопитството на читателски кръг с по-сериозни интереси. И това е може би една от причините за внезапното спиране на „Седмица“ — списанието потъва в небитието на забравата така ненадейно, както се и появява — невъзможността да си изгради самобитен облик и чрез него да си извоюва свое пространство в пъстрата панорама на българския периодичен печат по време на войните. Така изданието остава извън контекста на времето, въпреки че войната присъства като тема, макар и косвено маркирана, в статиите „Съюзът и съглашението“ (анонимна) (8) или „Войната и училището“ (6) от постоянния сътрудник на списанието д-р Алфред Граденвиц или бегло и съвсем не актуално е отбелязана в рубриката „Илюстрована хроника“, както и в кратките текстове под снимките, оформящи корицата на „Седмица“. Богатият илюстративен материал и хубавата хартия са едни от малкото качества на списанието, които правят добро впечатление и днес. Дори и да проявим известна снизходителност, не бихме могли да кажем същото и за художествените достойнства на поместените литературни материали.

Поезията не е на особена почит в „Седмица“. Поместени са само пет стихотворения. И тъй като три от тях — „Балада“ (3), „Умиращият войн“ (9) и „Майка“ (10), са на Георги Савчев, бихме могли да кажем, че той е предпочи-

таният автор на стихотворни опити в списанието. Общата лирическа тема в тях е войната, интерпретирана с тривиална символистична образност, но и с едно искрено чувство за трагизма на последствията от нея. В тази тоналност е и стихотворението на М. Ст. В-ров „Иди на юг“ (11). Предпочитаният от автора сантиментално-патетичен тон за съжаление опошлява драматизма на темата — кошмарът на войната, безсмислената смърт, безименните гробове. Като сатира е определил Вх. Гендов своето произведение „Ние сме победени“ (6). Аз не бих се наела с жанрови класификации, защото това просто е един от опитите, с които изобилства периодичният ни печат за изливане на мисли и чувства със социалнополитически характер в мерена реч.

И ако от казаното за поезията направим извода, че тя е семпло застъпена в „Седмица“, то българска проза в изданието почти липсва. Само от библиографска добросъвестност трябва да спомена напълно неуспешния опит на Ив. П. Йончев да се пробва в модерния тогава жанр стихове в проза. „Душата на артиста“ (2) по-скоро ни забавлява със своята предвзета пошлост, отколкото да ни дразни с бездарието на споменатия автор. А друг предпочел да остане анонимен „писател“ се опитва да ни разчувства със сълзливо-сантименталния разказ с отворен финал „Среща“ (12).

Явно редакторите на „Седмица“ нямат нито естетически критерии, нито художествен вкус, затова те не привличат нито един известен, да не говорим за талантлив, български поет или белетрист. Техните четива са предназначени предимно за читателска публика с булеварден вкус. Своите интереси в тази посока те удовлетворяват чрез изобилно (като относителен дял спрямо другите литературни материали) публикуване на преводна проза. И тук не липсват особено почитаните тогава белетристични произведения със сериална продължителност. Предпочетен в това списание е „Царят на революцията“ (1—13) от Роберт Хайман, преводачът не е отбелязан. Още подзаглавието обаче ни подсказва, че историческите събития от Френската революция ще бъдат по-скоро фон на сложна любовна драма между граф Мирбо и София де Моние. Неочакваният край на изданието лишава читателите от развръзката на въпросния коктейл от обич, изневери, отмъщения и документални факти.

Като наръчник по любовно изкуство за невинни госпожици се възприемат разказите „Госпожица Мими“ (5) — авторът не е отбелязан, а преводачът е скрит под инициалите А. П.[1] и „Разговор на бала“ (7) от Селма Лагерльоф и неизвестен преводач, с обозначено в подзаглавието указание „Втора целувка“.

„В алеята“ (2) от Francine Manjouny, също с анонимен преводач, е кратичък разказ, определен като новела, въвеждащ ни в любовен ребус, решението на който е отмъщение и смърт. От общия контекст на списанието, който определено е по-близък до жълтата литература, се отличават два разказа — „Срам“ (3) от Мария Яничек (преводачът е неизвестен) и „Дамата в черно“ (1) от Алис Нойман в превод на Зора Стоянова. В тях има някакви опити за психоаналитичен подхват при разгръщане на фабулата и емоционално-психологическо уплътняване на образите. Позволявам си да отбелязвам тези преводни произведения, не защото те имат някакво значение за рецепцията на превода у нас, а защото са твърде емблематични за стила на разглежданото списание.

В „Седмица“ не се публикува литературна критика. В този раздел, с известни уговорки, можем да спомена две статии, които представят „Съвременни турски поети“ (3) и „Съвременни унгарски драматурзи“ (9), и двете, както

[1] Невъзможно е да бъдат разкрити имената, отбелязани с инициали, или да бъдат направени предположения за авторство на неподписаните текстове, защото те са от периферните зони на литературата.

явно е прието в списанието, са без обозначени автори. За нас те имат само информативен, биобиблиографски характер, но за тогавашните читатели може би са имали известна познавателна стойност. Проблемите на българската литература явно не са от предпочитаните за редакторите на списанието. Изключение прави само една кратка анонимна бележка, която отбелязва 20-годишнината от смъртта на Алеко Константинов (4). Малко повече внимание е отделено на българската музика в по-скоро публицистичната, отколкото аналитична статия „Нашата народна музика“ (11), също анонимна и в рецензията на К. Г. за операта „Гергана“ (2) на маестро Георги Атанасов по либрето на Любомир Бобевски. В този наивен и елементарен текст, по който въобще не може да се съди за постановката и художествените качества на творбата, се дава най-висока критическа оценка на поетичния талант на Любомир Бобевски. Това още веднъж показа липсата на художествен вкус у редакторите, но за сметка на това демонстрира добро познаване на литературната конюнктура. Известно е, че в периода на войните стихоплетството на Бобевски е било обект на изключително критическо внимание, преливащо от суперлативи и похвални оценки. Изключение прави статията на проф. Ал. Балабанов „Епохата на Любомир Бобевски“[2], която чрез своите остроумни пародии, иронични коментари и блестящ памфлетен стил развенчава илюзорната слава на амбициозния графоман.

„Седмица“ е едно от многото издания, които не оставят трайна следа в периодичния ни печат. Липсата на талантливи сътрудници, почти анонимното му списване, предпочитанията към пикантно-информативни четива и сантиментални сюжети, изглежда, не са допаднали и на тогавашната публика, за което красноречиво говори твърде краткотрайното му съществуване. Но освен като библиографски факт това списание е и един колоритен щрих от изчерпателната история на българската литературна периодика.

Елка Трайкова

---

[2] Пряпорец, № 223, 14 окт. 1916.

ДУХОВНО-ОБЩЕСТВЕН ПРЕГЛЕД

Излиза всеки месец на книжки от по две коли, годишно 10 книжки. Ред. йером. д-р Антим Шивачев. С., печ. Искра. 8°. Год. аб. 6 лв.

1	1—10	апр. 1917 — ян. 1918
2	1—10	февр. 1918 — ян. 1919

Заместник на „Вяра и сила“ (25.XI.1917 — 5.X.1918).

Печата се и в печ. Военен журнал.

За разлика от изданията „Военни известия“, „Отечество“, „Военен журнал“ и „Походна войнишка библиотека“, с които Военното министерство „превзема“ полето на журналистиката през Първата световна война, за да осигури подкрепа на официалната външна политика, сп. „Духовно-обществен преглед“ започва да излиза по частната инициатива на духовния възпитател във Военното училище йеромонах д-р Антим Шивачев. По всяка вероятност в своето начинание редакторът е бил подпомогнат от свои колеги — духовни лица, които стават относително стабилният сътруднически екип на списанието. В подкрепа на това твърдение говори още и фактът, че уводната статия към първа книжка е написана не от Антим Шивачев, а от протойерей д-р К. Ценов. В нея появата на „Духовно-обществен преглед“ се свързва с най-важните според автора обществени проблеми на съвременността: „Досега имахме един национален идеал, а отсега нататък трябва да си поставим общочовешки идеал.“ Ако днес трябва да коментираме тази реплика от гледна точка на политическите превратности на военното време, то тя би могла да се окачестви като прибързано удовлетворение от хода на събитията, чиито везни непрестанно се накланят ту в посока към осъществяване на идеята за национално обединение, ту към нейния провал. Независимо от това обаче политическата ситуация през 1917 г., когато българските войски вече са извоювали цяла Северна Добруджа (края на 1916 г.), определя оптимистичния поглед към бъдещето на България, пред която като най-важна задача стои установяването на мира, съхраняването на завоеванията и възстановяването на нормалния ритъм на обществения живот. Ето защо не е случайно, че като епиграф към статията „Предстоящи задачи“ (1, 1) К. Ценов поставя следните сентенции: „Човек расте във великите задачи“ (Шилер) и „Силата на човешкия дух расте съответно величието на вътрешните идеали“ (Тацит). Те отвеждат и към главната задача, която списанието си поставя: „Да ръководи младежта в пътя на свещените национални завети, оставени нам от нашите прадеди“ и „Да служи за повдигането на нашата младеж в интелектуално и нравствено отношение“ (отпечатано върху корицата на списанието).

Решаването на обществените проблеми на съвременността, тясно свързани с възпитанието на младото поколение в „любов и свещен трепет към иде-

алното“, К. Ценов вижда в „свръхестествените усилия“, които семейството, църквата, училището, казармата и държавата трябва „вкупом“ да положат. На вписването на списанието в този обществено възпитателен контекст са подчинени и неговите конкретни задачи: „Да дава разкази, очерки, духовно-нравствени размишления, статии от църковно-актуален, философски и обществен характер (...); Да дава полезно и приятно четиво на нашите войници (...); Да дава вести и бележки из Военноучебните заведения.“ С тяхното осъществяване „Духовно-обществен преглед“ се заема още от първата си книжка. Външният му облик, основното съдържание и композицията на публикуваните материали остават непроменени до последната книжка на изданието. Инцидентни са и промените в тесния му сътруднически състав. Рекламната бележка, поместена на корицата на 1, 1, в която се казва, че „Духовно-обществен преглед“ се списва при сътрудничеството на видни общественици, писатели и академисти“, само отчасти отговаря на истината. „Видните“ общественици и „академисти“, които участват в него, са преди всичко църковни деятели и преподаватели във Военното училище, а освен Иван Вазов, Стоян Михайловски, Кирил Христов и Елин Пелин (последните двама имат само инцидентно присъствие в списанието), други „видни“ писатели то не успява да привлече като сътрудници.

Задачите, които „Духовно-обществен преглед“ си поставя, и доказателството за тяхното следване в първите му книжки, довеждат до неговото официално препоръчване (след излизането на 1, 4) от Щаба на армията при Министерството на войната (с окръжно № 7946 от 2 юни 1917), от Светия синод (с окръжно № 4186 от 31 юли 1917) и от Министерството на вътрешните работи (с окръжно № 4166 от 11 авг. 1917). По това време се появява и единственият отзив за списанието, поместен в „Църковен вестник“ и препечатан на корицата на 1, 5. В него се приветства идеята на Антим Шивачев „да запълни една празнина, да удовлетвори една въпиюща нужда в днешния духовно-обществен живот — нуждата от широко разпространено сериозно списание, в чиито страници да проблясват лъчите на християнския висок идеализъм“. С тази препечатка и с оповестяването на висшите ведомствени препоръки списанието заявява на читателите своя официално признат авторитет, опитвайки се вероятно и да разшири кръга на читателската си публика. Официалното му подкрепяне обаче не се отразява нито на външния, нито на съдържателния му облик. Може да се предполага, че то оказва влияние само върху неговото разпространение и ведомственото набиране на абонати.

Сведения за държавно субсидиране на списанието, както е например при изданията на Военното министерство, липсват. Не е изключено обаче за неговото издаване да са били отделяни средства от бюджета на Военното училище (на корицата му е отбелязано, че то е гарантирано за цяла година).

Без да се обособяват в нарочни и озаглавени рубрики, публикациите в „Духовно-обществен преглед“ са подчинени на строго определена подредба на страниците на списанието. Всяка книжка се открива със статия по обществено-политически проблем, следва се от статии, реализиращи възпитателните задачи на списанието, и завършва с Вести и бележки от Военноучебните заведения. Между тях се публикуват по няколко стихотворения и обикновено по един разказ. Основно място сред нехудожествените материали заемат статиите с религиозно и нравственовъзпитателно съдържание. Техни автори са протойерей К. Ценов — „Законът на правдата“ (1, 2); „Как да станем по-добри“ (1, 6) и др.; редакторът Антим Шивачев — „Да не се отчайваме“ (1, 4); „Как да се ползваме от богатството си“ (1, 6); „Мястото на църквата в училището“ (1, 7) и др.; Иван Снегаров, Иван Гошев, Васил Узунов и др. В тези статии тонът е

открито дидактичен, религиозно-нравствените максими са съчетани с изискванията на патриотичното възпитание. В призива си „Към учащата се младеж“ (1, 5) авторитетният църковен деятел Ив. Снегаров пише: „Вашата възраст е изпит на живота... Вашият изпит се състои да вземете в свои ръце юздите на своите чувства... Владей себе си — това е началото на напредъка на човешката личност... Вие ще бъдете светилници на своя народ.“

Във връзка със задачите на списанието са и публикациите на части от Евангелието, коментирани в една или друга насока от църковни лица, които участват в списването на изданието — Ив. Гошев, К. Ценов, Ив. Снегаров и др. Близки до тях по своето съдържание и дух са поместените фрагменти на Ст. Михайловски „Извадки от моя дневник“ (1, 2) и „Извадки от моите ръкописи“ (1, 3—4). В тях Михайловски изказва мисли за образованието и възпитанието, за истинността на Евангелските разкази („... защото доброто е истинско, защото световният ред е истински, защото всемирният живот е истински“), критикува опитите сътворението на света да се тълкува като самосъздаване и пр. Освен тези фрагменти, Михайловски печата тук и статията „Феминизмът“ (1, 1), в която се произнася главно за гражданските права на мъжа и жената у нас, обявява се за възпитание на българката в дух на традиционност. Вписващи се напълно в контекста на целите на списанието, публикациите на Михайловски днес имат стойност на документ за обществените му и философски възгледи.

Задачите, които „Духовно-обществен преглед“ си поставя, и тяхното следване на неговите страници не биха могли да удовлетворят духовните потребности на голям брой читатели, дори и сред младежта. По всяка вероятност читателската аудитория на списанието се е състояла от възпитаници на Военното училище, от някои църковни среди и най-вече от войнишката маса на фронта, където то е било разпространявано. В тази посока могат да се търсят и причините за неговото спиране (последната му книжка излиза през януари 1919 г.). Навярно примирието (1918) и демобилизацията имат връзка с края на изданието, тъй като го лишават от основните му читатели, а оттам и върху размера на средствата за издаването му. Освен това общата материална криза, в която се намира страната в края на войната, неминуемо засяга и това списание. Неслучайно на последната корица на втората му годишнина е отпечатана бележка, в която редакцията обявява увеличаването на абонамента (от 6 на 15 лв.), обяснявайки тази промяна с поскъпването на хартията и други материални затруднения, и едновременно с това заявява, че списанието въпреки всичко ще продължи да излиза „в пълно съзнание по отношение на възпитателния ни дълг към родната армия и младежта ни, която днес е *без вяра, без ръководни начала, без компас, без здрав мироглед за в живота...*“. Но под названието „Духовно-обществен преглед“ не се появява повече нищо. Редакторът Антим Шивачев прави скоро след това още един опит в журналистиката: редактира по-голямата част от втората годишнина на в. „Братство“ (1919—1920), издание на Потребителната и Духовно-просветната кооперация „Братство“.

В „Духовно-обществен преглед“ редовно се отделя място за художествени произведения, като по този начин редакцията отговаря на заявените цели на списанието. Нравоучителният дух, в който се пишат поместените статии, преобладава и в художествения отдел. Тази е причината сред сътрудниците му да няма творци, които представят съвременните литературни тенденции, а също и публикации, които да отразяват в критическа светлина културния и литературния живот в страната. Изданието разчита на един постоянен кръг от автори, които по всяка вероятност са работили специално за реализирането на

неговите дидактични цели. Сред тях почти във всяка книжка се открояват имената на Ангел Неделев и В. Узунов, като тук съвсем не става дума за художественостойностни изяви, а за най-често присъствие на страниците на списанието. В няколко книжки се появяват и произведения на именити представители на литературата ни (Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Елин Пелин, К. Христов), но тяхното сътрудничество не е физиономично за „Духовно-обществен преглед".

Нравственовъзпитателният характер на списанието е съчетан с един умерен патриотизъм (в съпоставка, да речем, с войнстващия патриотизъм на военните издания), в който търсенето на историческа справедливост при решаването на националните проблеми е свързано с идеята за преустановяване на кръвопролитията, за възтържествуване на правдата и установяването на мира. Още повече, че и самият исторически момент предполага подобно отношение към политическата съвременност. През 1917 г. се постига относително стабилизиране на фронтовата обстановка в българска полза, по-късно Октомврийската революция и Брест-Литовският мирен договор поставят на дневен ред въпроса за окончателното прекратяване на войната. Ето защо умерената линия на списанието, подхранвана и от външнополитическата обстановка, предпоставя появата на произведения, в които се откроява идеята за мира. Сред тях най-напред трябва да посочим трите стихотворения на Ив. Вазов (не толкова защото създателят им е „народен поет", а защото те наистина са най-доброто, което намира място тук) — „Триумфи, провали..." (1, 3), „Стоя и мечтая..." (1, 5) и „В небето бял ангел летеше..." (1, 5) от цикъла „Всемирната война". От тях само „Триумфи, провали..." се печата в списанието за първи път, а другите две са поместени с незначителни поправки след появата им във в. „Мир" в края на 1916 г. От „Мир" (началото на 1917 г.) е препечатано без промени и стихотворението „Молитва" („О, силний Господи...") (1, 7). Същата година тези стихотворения излизат в стихосбирката „Нови екове". В „Духовно-обществен преглед" Вазов участва и с „Мечтание" (1, 8), препечатано с несъществени поправки от „Военни известия" (1916) и включено в последната стихосбирка на поета „Люлека ми замириса" (1919). Вазовите стихове в списанието са израз на отношението му към обществено-политическата съвременност, в което се откроява надеждата за справедливо разрешаване на националния въпрос, за постигането на мира и за бъдещото разбирателство между народите. Както всеки отговор на парливите проблеми на съвременността, стиховете не се отличават с ярки художествени внушения. Независимо от това обаче, както вече отбелязахме, те са най-доброто, което „Духовно-обществен преглед" може да предложи на своите читатели.

Мотивът за търсещия фаустовски дух е разработен от Ст. Михайловски в краткото му стихотворение „Фауст" (1, 6). Познатата идея е по домашному (от гледна точка на възпитателните задачи на списанието) приземена във финала на стихотворението:

> И какво додири Фауст
> най-подир?... Една девойка
> на колене пред олтаря!

Както вече посочихме, най-честият сътрудник в поетическия отдел на „Духовно-обществен преглед" е А. Неделев. Предварително трябва да кажем, че неговите стихове, които се печатат почти във всяка книжка, ни най-малко не представят художествените постижения на военновременната лирика, а по-скоро са модел на една „всекидневна" поезия, предназначена да отговори на

определени задачи — актуалнополитически или произтичащи от програмата на дадено издание, както е в този случай. Тематичният регистър на стихотворенията му е тесен: обединението и могъществото на България, чудодейно зависими от Божията милост — „Минало и настояще“ (1, 2), „Бог е справедлив“ (1, 3), „За Отечеството“ (1, 8), „Висшата правда“ (1, 9), „Пътят на провидението“ (2, 1); скъпите жертви — „Песента на жетварките“ (1, 5); заветите на миналите поколения борци — „На поета-революционер“ (1, 6). Интересни преди всичко като отношение към големите събития на съвременността са стихотворенията „Висшата правда“ и „Пред новата 1918 година“ (1, 10). От гледна точка на промяната на международната обстановка, а значи и от гледна точка на отражението ѝ върху съдбата на България, А. Неделев реди възторжени стихове за Октомврийската революция в Русия:

Над братска нам страна проблясnаха сиянья,
що възвестиха край на людските тегла!
(„Пред новата 1918 година“)

Тези стихове не съдържат оценка на революцията в Русия, а изразяват единствено надеждата за установяване на мира:

Днес руският народ, изваден от заблуда,
зове света към мир, към честен, траен мир!
(„Пред новата...“)

А стихотворни реплики като „А царя-обидник — затворник в Сибир“ носят печата на онези политически вражди, предизвикали Първата световна война. Те не могат да се тълкуват като антимонархически и по тях да се съди за обществената позиция на автора. Свидетелство за това е не само точният им адрес, но и други изяви на А. Неделев в списанието — например стихотворението „Посещението на Н. И. Величество Вилхелм II в София“ (1, 7), в което германският монарх е наречен „герой венценосен, в света най-велик“.

Стихотворенията на А. Неделев в „Духовно-обществен преглед“ не притежават открояващи се художествени качества. Авторът владее сравнително добре техниката на стиха, но в съдържателно и образно отношение стиховете му са публицистично директни, разчитат единствено на буквалното четене, не се стремят да доведат до читателя своите внушения по оригинален художественообразен път. От тази гледна точка тяхната литературноисторическа стойност трябва да се измерва единствено с мярката за документални свидетелства от времето на Първата световна война, носещи информация за обществените настроения на част от българската интелигенция, която независимо от привързаността си към идеята за „Велика България“, в края на войната се обявява категорично за постигането на мира.

В списанието с няколко стихотворения участва и Любомир Бобевски. В тях преимуществено се разработва идеята за Божията справедливост, която единствено може да гарантира съхраняването на България от „световните злини“: „Молитва“ (2, 1), „Бог“ (2, 9—10). В „Пътя на живота“ (2, 3) и „Да сеем!“ (2, 7—8) авторът призовава към мир, покаяние и „дела полезни“. Стиховете му не се отличават от тези на А. Неделев. От директността изключение правят до известна степен само „Предтеча“ (2, 2) и „Коледа е...“ (2, 9—10). В първото разработеният библейски мотив съдържа алюзии със съвременността, във второто образът на сирачето и неговите коледни преживявания са пестеливо и вълнуващо пресъздадени, като стихотворението е сполучливо и от гледна точ-

ка на стихотворния си строеж. И участието на Л. Бобевски в списанието може да се окачестви като свидетелство за промяната на настроенията в края на войната, което при този автор е още по-показателно, като се има предвид, че той е емблематичният представител на войнстващата патриотична поезия през военните години.

Инцидентно в „Духовно-обществен преглед" се печатат стихотворения на Стилиян Чилингиров — „Молитва" (1, 4) и „Завета на Св. Св. Кирил и Методий" (1, 4), Кирил Добрев — „Вечерна молитва" (2, 5) и „Блажен" (2, 9—10), Рафаил Ст. Тошкин — „Прагът" (2, 3) и „Голгота" (2, 4), Иван Нойков — „Знам чудна полянка..." (2, 7—8), Цветан Нойков — „Юнкерски марш" (2, 1), и Н. Ат. Р. — „Майка на ранените" (1, 6). Посветени главно на съдбата на България, изразяващи надеждата за устойчивостта на българския национален дух, сред тях оригинални образи и поетически внушения не могат да се открояят. Сполучливи като овладяна стихотворна техника са работите на К. Добрев. А изключително слаби, граничещи с елементарното стихоплетство, са тези на Р. Тошкин. Известна историко-литературна стойност имат стиховете на Ст. Чилингиров: преди всичко за очертаването на портрета му като един от най-продуктивните и не дотам безпомощни представители на военновременната ни лирика.

От гледна точка на позициите и облика на списанието поместените в него стихотворения потвърждават умерената му обществена линия. В плана на дидактичната му програма те съчетават патриотичното чувство с политическите и нравствените аспекти на идеята за мира. Така обусловено, тяхното присъствие в списанието напълно задоволява неговите инициатори, поради което е обяснима липсата на представителни за това време поетически имена от гледна точка на художествените тенденции в литературата ни.

Също така регулярно е отпечатването и на белетристични произведения в списанието. Във всяка книжка се публикува по един разказ, предназначен да изпълни една от задачите на „Духовно-обществен преглед", а именно „да дава полезно и приятно четиво" на своите читатели. Като се има предвид възпитателната програма на изданието, неговите редактори и читателската му аудитория, която те предполагат, обяснимо е художественото равнище на поместените произведения, за които наистина най-много подхожда определението „четиво". И тук, както и при поезията, списанието очевидно разполага с един постоянен и сигурен сътрудник: в случая това е В. Узунов, автор на немалко разкази, поместени в периодиката през втората половина на военното десетилетие. С малки изключения сюжетите на неговите работи в „Духовно-обществен преглед" са взети от военните събития. Ще се опитаме да набележим техните общи и отличителни характеристики.

Прави впечатление, че в разказите с тематика, обусловена от войната, авторът вмества чисто документални, макар навярно неистинни бележки за местата, в които се ситуират героите и протича действието. Именно действието, защото в тези разкази то е основното. Независимо че поведението на героите е подчинено, дори и в разрез с логиката на характерите им, на авторовата идея, те са преди всичко хора на действието, в което изявяват своя характер. Но героите на Узунов, дирижирани от своя създател, се стремят преди всичко да се покажат българи, да си приличат един на друг, а не да бъдат индивидуалности. Дори и герои, които на пръв поглед изглеждат особени, открояващи се сред останалите, намират своите съидейници, идентифицират се в поведението си със своите близки и съселяни — например в разказа „Зазиданите бъчви" (1, 3). Композицията на тези разкази е проста, линейна, не предлага изненади,

а води целенасочено читателя към кулминацията, след която директно се поставят патриотичновъзпитателни акценти.

В други разкази авторът разчита на съпоставянето на контрастни характеристики на героите при постигането на драматична напрегнатост в развитието на сюжетното действие. Така например в „Магдината вяра“ (1, 1—2) между героите цари голяма семейна любов, но мъжът загива, изключителната хубост на жената „повяхва“, левентът-син безследно изчезва във водовъртежа на войната. Всичко това цели да създаде у читателя атмосфера на съпреживяване, на съучастие със съдбата на героите, която е и потенциална съдба на всеки българин през тези години. Но авторът в крайна сметка не се стреми да внуши безсмислието на войната, да покаже трагическата ѝ намеса в човешкия живот. Благополучният край идва да очисти читателя от преживяното напрежение, да му внуши вяра в чудото. Подобна разработка на сюжета е показателна не само за писателското умение на автора: по-важното е, че тя разкрива емоционалния и интелектуалния лик на читателя. Несъмнено е, че списанието се съобразява с литературните вкусове на своята публика, за да може максимално ефективно да провежда своята възпитателна политика.

Друга отлика на разказите на В. Узунов е стремежът му към разкриване на психическите преживявания на човека, в чиято съдба войната по един или друг начин се намесва. В тази, определено обособена група разкази човешката съдба задължително е изключително драматична, дори трагична; тя е фатално предопределена, логически необяснима, както е нелогично и поведението на героите. За намерението си да проникне в дълбините на човешките преживявания авторът обикновено сигнализира още в заглавието: например „В подземията на една душа“ (2, 1), „Гънките на една мисъл“ (2, 5). По-непретенциозни и „неговорещи“ са заглавията на разказите „Мирното щастие“ (1, 6) и „Калина“ (2, 6), които също можем да причислим към тази група. Смисловите акценти в тези разкази са преди всичко нравствени, те визират главно любовта и милосърдието като висши човешки добродетели, порицават нравственото зло. В тях, за разлика от действително военните произведения на В. Узунов, почти нищо действено не става, героите живеят умозрително, техният вътрешен монолог е приповдигнато емоционален, авторската намеса в него в повечето случаи е неуместна и е свързана с неудачни сравнения и необосновано тласкане на преживяванията в една предпоставена посока, която противоречи на логиката на техните характери.

Съдържателните и повествователни особености на разказите на В. Узунов са очевидно свидетелство за възможността в печата да се изявяват автори с подобни писателски способности, стига само да задоволяват потребностите на определена аудитория или да съдействат за реализирането на дадена програма от неестетически характер. От тази гледна точка не трябва да се очаква останалите, инцидентно печатащи се в списанието разкази да надхвърлят характеризираното художествено равнище. Проблематиката им е същата, героите следват в поведението си авторовата воля, задължително е да са изведени някакви нравствени императиви: „Натана“ (1, 1) от Димитър Мишев, „Старият свещеник“ (1, 5) от Т. Димитров, „Блудният син“ (2, 7—8) от Ненчо Илиев, лиризираният разказ на Стела Русчева (подп. с псевд. Astra Kid.) „В тихото пристанище“ (2, 5).

Изключение от тази картина правят два разказа: легендата „Чунарка“ (1, 4) на К. Христов и „Войнишка нива“ (2, 6) на Елин Пелин. Без да ги откроваме само заради именитостта на авторите им, всъщност именно тя като знак за таланта на двамата творци обуславя значителното художествено преиму-

щество на произведенията. В контекста на тяхното творчество те не се нареждат сред представителните им творби, но в контекста на списанието придават историко-литературна стойност на белетристичния му отдел. Разказът на Елин Пелин е взет от неговия сборник „Китка за юнака“ (1917) и намира място в списанието главно заради своя сюжет, от който е лесно да се изведе нравственовъзпитателен акцент, като така произведението органически се впише в реализирането на задачите на „Духовно-обществен преглед“. „Чунарка“, един от малкото невоенни разкази на К. Христов, писани през тези години, по всяка вероятност е отпечатан заради споменаването на Охридското езеро (място на действието в легендата), а това за списанието означава най-малкото отговор на политическата конюнктура по това време. От гледна точка на художествените си качества творбата видимо се отличава от другите разкази със своята нетрадиционна фрагментарност, със загадъчността и иносказателността на легендарния сюжет, като тези особености обаче не са достатъчни, за да бъде тя окачествена като художествено постижение на автора.

Сред белетристичните произведения в „Духовно-обществен преглед“ ще отбележим и единственият преводен разказ — „Коледен подарък“ (2, 9—10) от M-me S. Merky-Richard, публикуван от неизвестен преводач, обозначен само с инициала Д. С разработването на темата за възнаграденото човешко милосърдие той също по адекватен начин се свързва с възпитателните задачи на списанието.

Преобладаващи сред публикациите, които могат да се определят като документална проза, са очерците за исторически личности. С документални произведения от този вид в списанието сътрудничат Иван Снегаров — „Цар Самуил“ (1, 8), Стефан С. Бобчев — „Г. С. Раковски и българската православна черква“ (1, 7), Евтим Спространов — „Архимандрит Евлогий“ (1, 4), Антон Попстоилов — „Грижи на Александър Екзарх за просветата на българския народ (1, 6). Интерес заслужават още очерците „Из миналото на българите в Македония“ (1, 10) от Антон Попстоилов, „Българщината в Битоля в близкото минало“ (2, 7—8) от Хр. П. Стоянов и „Разлог“ (2, 9—10) от Н. Чолаков. За информация само ще спомена и очерците за цар Фердинанд (1, 5), поместени по повод 30-годишнината от възцаряването му, и за царица Елеонора (1, 6), писан по повод смъртта ѝ. Техни автори са съответно Георги Данаилов Юруков и полковник Гиргинов.

В списанието намират място и два исторически очерка на именити български учени: „Стоби“ (2, 6) от проф. Богдан Филов и „Следи от старохристиянско време в Сердика“ (2, 5) от проф. Георги И. Кацаров. Сътрудничеството на двамата професори в „Духовно-обществен преглед“ е показателно до известна степен за възможностите на редактора в набавянето на материали, а и за определен авторитет, който той и неговото списание все пак са имали сред някои интелектуалци.

Единствената публикация с мемоарен характер е дело на неразкрит автор, подписан само с инициала Х. — „Из теглилата на тракийските българи“ (2, 7—8). В нея се възкресяват събития от Междусъюзническата война, припомнят се турските и гръцките безчинства из тракийските земи.

Както вече посочихме, задачите, които списанието си поставя, не изискват на неговите страници да се коментират културният и литературният живот в страната. С много уговорки за критически отзив можем да приемем есето на Христо Попов „Самотия“ (2, 3), посветено на разказите на постоянния сътрудник В. Узунов. Авторът акцентира върху нравствено-възпитателните внушения на Узунов, спира се върху съдбата на неговите герои, издига вярата в Бога

като висша морална добродетел. Литературнооценъчно отношение към работите на белетриста обаче Хр. Попов не проявява.

Двегодишното съществуване на сп. „Духовно-обществен преглед“ не може да се окачестви като значително за културния и литературния живот в края на Първата световна война. Двадесетте книжки, издадени от А. Шивачев, могат да се разглеждат най-вече като документално свидетелство за гражданските позиции и обществените настроения сред малка част от българската интелигенция по това време, свързани със загрижеността за нравствено и патриотично възпитание на младежта в период на социално униние, предизвикано от събитията през военното десетилетие. Доколко списанието е успяло да реализира набелязаната си програма, е трудно да се съди. Във всеки случай от днешна гледна точка средствата, с които си служи, са доста скромни, открито дидактични, поради което неговото въздействие едва ли е обхващало голям читателски кръг. Липсата на особена амбиция при списването на художествения му отдел е очевидна, поради което страниците му не могат да предложат на литературния изследовател особено ценен материал за наблюдения и изводи, свързани с литературния живот и процес по онова време.

Пенка Ватова

БИЧ

Седмичен вестник за хумор и сатира. Отг. ред. И. Стоянов. Лом, печ. М. Цонев. 4°. Ц. 10 ст., год. аб. 4, 50 лв.

1 1 6 авг. 1911

В началото на века у нас се чувства осезаем афинитет към сатирико-хумористичните вестници. Този факт не е случаен, а е обвързан с разнообразния обществено-политически живот, с политическите борби и социалните язви и т. н. Едни от най-видните български писатели като Иван Вазов, Пенчо Славейков, Елин Пелин и др. творят в областта на сатирата, на хумора. Именно те дават облика на периодичния печат, те издигат авторитета на хумористичната преса. Достатъчно е да споменем издания, като: „Барабан", „Българан", „Оса", „Червен смях" и др., за да се убедим в художествените качества на сатирико-хумористичните произведения, поместени в тях. Но едновременно с това излизат и редица „жълти" вестници. Един от тях е в. „Бич". Страниците му са изпълнени с глуповат хумор и „дебелашки" закачки.

Вестникът няма определена обществено-политическа ориентация, а за литературно-художествени достойнства не може да става и дума. Списването му е под всякаква критика. Цари хаос, материалите му не са разпределени по рубрики, липсата на ясна цел не му осигурява читатели и от него излиза единединствен брой. Не е известно кой е редакторът на „Бич" И. Стоянов, но по всяка вероятност материалите са писани от него, като се има предвид единният им стил. За да покаже обаче, че вестникът има много сътрудници, Стоянов прибягва до псевдоними: Н. Г. Копай, Ваш Пенчо, Пиргулян, Мордохай, Омразното вам копойче, Лапни муха.

В „Бич" цари забележително жанрово разнообразие: епиграмата, диалогът, стихотворението, статията, та дори и комедията са застъпени в него. Но, както споменахме по-горе, те са с ниска художествена стойност.

Още на с. 1 в стихотворна форма е изложен девизът на вестника, подписан от Н. Г. Копай:

Нашият безстрашен „Бич"
от нищо не се плаши хич!
Той ще бие всяка въшка, —
без разлика на женска и мъжка.

Той няма да кръшка
от тежкия удар да пъшка;
защото има сила лъвска
и с хумор всичко ще блъска.

И т. н.

След това „многообещаващо“ начало, следва програмна статия, в която най-ясно проличава аполитичността на вестника: „Прочее, нека читателите знаят, че „Бич“ не ще гледа куйрука на нито една партия и че ще бичува всичко и вредом, където види нещо болно и недъгаво.“ Всъщност се оказва, че „болното“ и „недъгавото“ е в самия вестник, в „писателското“ перо на И. Стоянов. Поместена е и още една програмна статия — „Бич“ в недоумение“, този път в диалогична форма.

Другите материали насочват „сатиричното“ жило срещу самия вестник. „Бич“ не влиза в конфликт с никого, не отстоява определена позиция, а се движи в руслото на „жълтата“ преса. Вестникът не е илюстриран.

В него са поместени общо 21 материала, от които 3 с „програмно“ значение. Хуморът му е плосък и безсмислен. Очевидно появата му не е подготвена, не са намерени сътрудници, което обуславя ефимерното му съществуване.

Борис Тодоров

ЧЕСАЛО

Вестник за сатира и хумор. Орган на българските хумористици, чесалисти, масалджии и зевзеци. Излиза седмично. Гл. ред. Страшний Прашний. Сухиндол, печ. на Атанас Цанков, 4°, ц. 10 ст.

1 1—13 4 февр. — 8 юни 1912

7 загл. Великденско чесало; 10 — Майско чесало.

От 5 второто подзагл. Орган на българските хумористици, масалджии и зевзеци.

От 2 гл. ред. Гладний поет; 4 ред. Асен Цанков (от 7 гл. ред. от 8 гл. ред. и стоп.); 11—12 неознач.; 13 гл. ред. Асен А. Цанков.

От 2 излиза в Севлиево.

От 2—2°, ц. 5 ст.

Провинциалният хумористичен вестник „Чесало“ започва да излиза в началото на 1912 г., когато обществената и политическата атмосфера в страната са сложни и напрегнати: подготвя се Балканската война.

Но ако се съди по програмата, набелязана в уводната статия (1), целта на вестника е съвсем „миролюбива“: „да чеши и начесва всякакъв вид красти и паразити“, да „вади на показ всякакви душевни прелести“, „да не се спира пред нищо, за да бъде един неутрален вестник и достойно да оправдава името „Чесало“...

Отдолу главният редактор в доста тромав стих е добавил:

Страшний Прашний заявява,
Че по-малко ще се прозява
И добре жените ще възпява
И с Чесало греховете им ще
опрощава
На всякъде смях ще посява...

В 2 е отправено извинение към читателите, че „един сътрудник на „Чесало“ е присвоил псевдонима на К'водаиста С.“. Става дума за псевдонима Страшен-Прашен, използван по същото време от хумориста Тодор Вачков. Добре, че главният редактор на „Чесало“ е намерил за уместно да се разграничи, защото в противен случай несръчните стихотворни творения, с които изпълва цялото течение на вестника, щяха да минат за сметка на софийския му колега по перо.

Сътрудниците на „Чесало“ са обявени още на заглавната страница на вестника (1): Древний Рицар, Страшний Прашний, Гладний поет, Забравен талант, Босяк, Ланчелото, Бездомник, Дон Жуан, Лада, Тамара и А. Дантон. По-нататък броят на сътрудниците (или на псевдонимите) чувствително нараства: появяват се Дон Хаплю, Отец Чиприяни, Юпитер, Гюл Невен, Жорж Морж Кюс,

Дядо Чешлю, Чапрашик Ефенди, Бончо Варналията, Злобний Нерон, анаграмите Д. Вокиш и Б. Вечнег и мн. др. Повечето от тях са неизвестни и ако се съди по нееднаквото художествено равнище на материалите, вероятно принадлежат на различни автори. От тях със сигурност е установен псевдонимът Гюл Невен. Под него се крие небеизвестният редактор на кюстендилските вестници „Врабче“ (1910), „Табладжийски лист“ (1923) и сп. „Ох“ (1910) Иван Мировски, който по това време сътрудничи на почти всички столични и провинциални хумористични издания.

„Чесало“, общо взето, спазва обявената периодичност на седмичник, като от февруари до юни 1912 г. излизат 13 броя. Не е известно какво е наложило спирането му. Причината е може би в липсата на средства, тъй като едва ли е привлякъл много читатели.

Един от най-активните сътрудници на „Чесало“ е авторът с псевдоним Жорж Морж Кюс. Почти във всеки брой се срещат фейлетони или уводни статии, стихотворения и куплети, подписани от него. Вероятно това е хумористът Георги Киселинов, постоянен сътрудник на в. „К'во да е“, който там се подвизава с псевдонима Жорж Кюслен.

Що се отнася до обявените сътрудници Забравен Талант и Ланчелото, първият изобщо не се появява, а вторият се среща само на едно място под несполучливото стихотворение „Въздишки“ (1). Трудно е да се предположи дали истинските носители на тези псевдоними — Димитър Подвързачов и Трифон Кунев, наистина са обещали своето сътрудничество или отново става дума за присвояване на утвърдени вече чужди псевдоними.

Във всички броеве на петмесечното си съществуване „Чесало“ поддържа постоянни рубрики. На първа страница обикновено се помества уводна статия или фейлетон, с който се откликва на актуално политическо събитие, осмива се движението за еманципация на жените (7) или любовните похождения на приятели — донжуани в малкото градче (9).

Втората и третата страница са заети от хумористични стихотворения и куплети и от рубриките: „Ситни и дребни“, „Брилянти на мисълта“, „Телеграми“, „Мъчносмилателни“ и „Новини от цял свят“ (с подзаглавие „Специална телеграфна и телефонна служба на „Чесало“).

В „Ситни и дребни“ се печатат хумористични сценки и диалози.

„Брилянти на мисълта“ не пропуска случай с груб и вулгарен език да отправи злостни нападки срещу в. „К'во да е“ и неговия главен редактор: „Блажена е майка България, че е отхранила кошничаря Бай Желя Вълчуф, за да се гордей с изфирясалата му кратуна“ (13). Или: „В. „К'во да е“ служи за какво да е. Ще го намерите във всички саламаджийници, касапчийници, леблебиджийници и клозети...“ (12).

„Мъчносмилателни“ помества кратки съобщения от рода на следното: „Понеже републиката в Китай е пропаднала, то вчера Михаил Такев замина с автомобил да я възстанови.

Аферим, бай Таки!“ (2).

Рубриката „Новини от цял свят“ понякога се разполага на цялата трета страница. Тук най-често са взети на прицел царските особи или модните увлечения на госпожиците, носещи „съмнителни“ шапки и шалвари; осмива се моралът на вдовиците или движението на суфражетките, разказват се незначителни случки от живота в Габрово и Севлиево, с евтин хумор се съобщават въображаеми новини:

„Вчера на Зарязан един лозар се е заразил от грозната болест винология, положението му е критическо и безнадеждно“ (1).

Четвъртата страница на „Чесало“ е запълнена от рубриката „Обяви“. Наред с напълно сериозни търговски реклами тук се срещат и обяви от следния вид: „Централното бюро на Демократическата партия обявява на интересуващите се, че на 12 февр. т. г. ще се проведе търг с явна конкуренция за доставка на 100 ведра валериан за успокоение нервите на демократите по случай Папанчевата интерпелация“ (2).

Във всеки брой на „Чесало“ се поддържа и постоянна „Поща“ (подзаглавие „Около кошу“), където в твърде дебелашки стил се дава отговор на сътрудниците от различни градове за съдбата на техните „художествени“ творения. Тук, наред с имената на действително пишещи в „Чесало“ автори, се срещат имена и псевдоними, които не се появяват по страниците на вестника. Може да се предположи, че рубриката има полуфиктивен характер и си служи с тази форма на мистификация, за да изтъкне „активността“ на своите сътрудници.

Фейлетоните в „Чесало“ са жанрово неопределени материали, при които фейлетонната форма се преплита с политическото антрефиле или с публицистичната си заостреност носи елементи на политическо есе. На повечето от тези произведения постоянни автори са: Отец Чиприяни, Чапрашик Ефенди, Дядо Чешлю (ако се съди по стила — вероятно едно и също лице), Жорж Морж Кюс. По-рядко се появяват авторите с псевдоними Барин и Сенко Трендафилчето. В този вид материали освен ироничните коментари за „лични фигури“ и злободневни събития от Севлиево („Послание“, 13) намират място и острокритични нападки срещу властващото народно-прогресивно правителство и неговите партизани. За политиците на деня не са спестени обидните прозвища, задължителни за политическия речник от онова време: „Изтърваният заек“ (С. С. Бобчев), „Сър Михаил Конски“ (Михаил Маджаров), „Кир Ябанчо“ (Димитър Ябланski), „Дядо Гошо“ (Ив. Е. Гешов), „Кир Франгя“ (Антон Франгя), „Сеньор Фердьо Бурбоноолу“ или „Он“ (Фердинанд).

Този познат грубохумористичен стил, наследен от предосвобожденските фейлетони, обикновено съдържа действителни факти от живота и дейността на споменатите лица, поради което бързо въздейства върху читателите. Характерен в това отношение е фейлетонът „Щастлива България“ (4) от Жорж Морж Кюс, в който с подобаващ сарказъм се бичува единодушието на министрите, гласували огромни външни заеми за построяването на нов дворец на престолонаследника и други „величествени“ здания: „Солидарността у българина е известна всекиму“ — заключава авторът. И продължава: „Когато в Русе се избиха толкова хора за едно кадънче... нима министърът на вътрешните работи се подвоуми да направи това? Не, той се показа достоен син на България и смело пристъпи към изпълнение на своя дълг.“

Така в навечерието на Балканския съюз, когато министър-председателят Гешов е „готов да освободи Македония“, в. „Чесало“ отново напомня за прословутата афера „Саафет“, прогърмяла през февруари 1910 г.:

Малолетното туркинче Саафет забягнало при своя любим — българин. Родителите се противопоставили, но една голяма тълпа от романтично настроени русенски граждани се опитали да помогнат на влюбената двойка. Министърът на вътрешните работи М. Такев дал заповед да се разпръсне тълпата с оръжие. Започнала безмилостна сеч, при която били дадени 44 жертви на управленческата лудост. На такава цена Михаил Такев получил от султана най-високия орден за закрилата, която „осигурил“ на турското население и неговата религия.

Фейлетонът „Към края на един конкубинат“ (9) от Отец Чиприяни се занимава с „незаконното съжителство на дядо Гошо и баба Дана“ (става дума за коалиционното правителство Гешов—Данев), призвано да осъществи Балканския съюз. „Сеньор Фердьо“ знаел, че един ден „дядо Гошо“ и „баба Дана“ ще се разделят, но искал още малко да се потърпят, поне докато отпразнува 25 г. от съседството си с „тия добри съседи“.

Близък по стил до възрожденските фейлетони е материалът „Няколко намерени писма от гр. Русчук 1879 г.“ (8), подписан от Дяда Чешлю. В тези писма старият чичо съветва своя племенник „да не се води по ума на тревненския даскал Петко, нито на копривщенския Карабелята“, защото „по-блажено от турското царство няма“. Връщайки се към борбата между „млади“ и „стари“ около Търновската конституция, авторът прави алюзия за съвременните политически нрави, за безогледния стремеж на консерваторите към министерските кресла.

Във фейлетона „Една велика изложба на Великден (специална кореспонденция)“ (7) авторът Жорж Морж Кюс злостно се подиграва с женската емансипация. В социалните отдели на една изложба е показана жената в къщи (навсякъде цари безпорядък, а тя седи пред огледалото), жената в пресата и литературата (заета предимно с писане на любовни писма), жената в изкуството (певачка и танцьорка в бирариите), жената в обществото (кокетничи и се върти на всички страни, намига и въздиша). „От всичко се вижда — завършва авторът, — че жената в своята неуморима дейност е дала блестящи резултати във всяка една насока на нейното еволюционно проявяване...“

Същият автор — Жорж Морж Кюс, в гневен публицистичен материал изразява всенародното негодувание по повод покушението срещу старозагорския гражданин Петър Бакалов („Покушението върху Петър Д. Бакалов“, 6). Паднал убит също по „партизански подбуждения и ниски страсти“, П. Бакалов е поставен до „героя и борца за доброто на страната“ Алеко Константинов, остро е заклеймен политическият произвол. „Стамболисти и народняци са издънки от един и същи корен — два портрета от една и съща снимка на тълпа убийци.“

Стихотворните произведения в „Чесало“ имат съвсем скромни художествени качества. Това са предимно хумористични любовни стихчета, написани в шеговито-игрив тон: „Ода (на красивата г-ца Х.)“ (1), „На Веска А.“ (8), „Майски последствия“ (10), „На...“ (12), или битови хуморески — понякога в народнопесенен дух, на диалект или имитиращи еврейския говор: „Самуил на серенада“ (6), „Химн на младите вдовици“ (6), „Чуто и видено“ (11), „Народни мотиви. На Еленка...“ (12), „На вуйчо В.“ (13).

Срещат се и лирически творби с елегични мотиви. Авторът с псевдоним Ланчелото е дал „художествен“ израз на мировата си скръб в стихотворението „Въздишки“ (1):

Над стихнали поля луна огрява,
Замряла под глухи небеса...
Потайна нощ... Мракът веч възпява
Утихнали небеса...

Познатият ни Жорж Морж Кюс също се проявява като стихотворец — „Елегия“ (3):

Настава пролет, слънце грее
И хора радват се навред

Сал мен сърцето се не смее
Сал мен е тъжен този свет.

А пък Гюл Невен (Иван Мировски), верен на своя стил, в пролетно опиянение припява:

Като блудник размъкнал гащи
Априлий, идеш ти насам
Любовник сам, ти носиш наш'те
Любови — кръв, млеко и плам!

Цитираните редове са от стихотворението „Грехоносител" (8); подобни са настроенията и в останалите поетически изяви на Мировски по страниците на вестника.

Прави впечатление, че много от сътрудниците на „Чесало" участват и със стихотворни творби, но като че ли най-често те са подписани от първия главен редактор Страшен Прашен. Стиховете му са тромави, с несполучливо римуване, лишени са от елементарно чувство за метрика. Ще цитираме част от тях само защото, с малки изключения, са характерни за цялостното представяне на жанра във вестника:

Моля ти се, татко мой
Имай ме кат син твой
Послушай ме като свой
Но не ме съсипвай с бой.
Аз си любя една,
Даскалица с красота
Що я няма по света,
Тъничка светла звезда...

Стихотворението е озаглавено „Ода" и е посветено „на красивата г-ца Х." (1), а г-ца Еленка е вдъхновителка на следните „Народни мотиви" (12):

Нек' кротува твойта мама
да не шава,
да не дига много врява.
Ил ак' ни сбара двама —
да не казва що й видяла.

Опит за лирика със социални нотки се прави в стихотворението „Warum" (9), подписано от Potio Mortifera:

— Глупаци, защо вий трупате богатства
— Защо сте сити и доволни
— Защо на други вземахте живота
— Защо са тез, високите заплати
на идиоти плащани от вас?

Ще дойде ден — ден кървав на отплата...

Стихотворните пародии в „Чесало" не правят изключение от общото художествено-идейно равнище на вестника. Ще ги цитираме изцяло, защото ни се струва, че става дума за един интересен български феномен. В тях неизвестни и инцидентно пишещи автори най-свободно, при това в лош стил, отправят

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

непочтителни закачки към изявени по онова време творци и пародират тяхното творчество.

Ето как Бончо Варналията коментира „Произхода на три драми“ (11):

1.
Хукна Пею „Подир сенките на мъглите“,
Там да търси свойта слава
Зер видя, че хайдутлукът хляб не дава
Стегна лира и запя тогава —
На Витоша за полите...
2.
Казаларската царица бай Иван —
Чудна драма става рече;
И тоз час към „Ивановския стан“ —
„Обезчестената“ насила завлече!
3.
Миналото лято баба Карима
„Зад зида“ Rendez-vous забеляза
Хрътка една с поклонници шестима
И рече: на драма това мяза!

По-сполучливи са „Поетически майски песни“ (10) на Жорж Морж Кюс:

Иван Вазов
Май зората възвестява
Зефир тих повява
Моят дух се подмладява —
Нов живот начева.

Кирил Христов
Днес през мая ще се напия
И ще се разпея,
Че за женско аз копнея
Вино и ракия!

Яворов
Черен циганин далече
Майска песен пее —
И в „Полите на Витоша“
Вятър си я вее.

П. Ю. Тодоров
Дълги, радостни са дните
На месеца Мая —
Аз като запитая
Скитам се под звездите.

Фон — Три Кунев
Май, май, май
Май, май, май
И дявол го знай!

Елин Пелин
Не веднъж в даскалъка
Даже и през мая
Търсил съм си квартирантка
За моята стая.

Не веднъж у селото
Ме е ритал кмета —
Що да правиш че търпиш си
Всякакви текмета!

Траянов
В мойте стихове се крие
Мъдрост най-голяма
За туй много хора казват
Смисъл че в тях няма.

Но ще дойде май и ази
Пак ще се разпея
И със глупости отново
Света ще разлея.

Ал. Божинов
Ще се пукна днес от „Смях"
Майски деколтета —
Как човек да не стори грях
Всред тези парчета?

Вестник „Чесало" е типичен представител на провинциалния хумористичен печат през 1912 г., предназначен е и се ръководи от масовия читателски вкус. Непродължителният период на неговото излизане и липсата на талантливи сътрудници не дава възможност на изданието да достигне по-високо тематично и художествено равнище, което и за своето време е твърде ниско. Това определя и мястото му на бързо забравен от всички, мимолетен хумористичен седмичник.

Въпреки опитите му да даде израз на някои обществени настроения, с което надхвърля рамките на „неутрален вестник", „Чесало" не оказва влияние върху обществено-политическия и литературния живот на страната.

Румяна Пашалийска

СМЯХ

Ред. Александър Божинов. Изд.-стоп. — Петър Делчев, печ. Г. М. Чомонев. 4°.

1	1—15	5 юни — 11 септ. 1911
2	16—67	18 септ. 1911 — 9 септ. 1912
3	68—158	16 септ. 1912 — 31 юли 1914
4	159—210	6 авг. 1914 — 30 авг. 1915
5	211—212	6 — 13 септ. 1915

Продължение на сп. „Шантеклер".

От 10 подзагл.: хумористично-литературно списание.

От 11: хумористично литературно-художествено списание.

От 17 — ред.: Ал. Божинов и Д. Подвързачов

от 130 — ред. Ал. Божинов

от 145 — ред. Н. Илиев—Сириус

от 161 — ред. Ал. Божинов

от 162 — ред.: Ал. Божинов и Н. Илиев—Сириус

от 170 — ред. Ал. Божинов

от 173 — ред.: Ал. Божинов и Н. Илиев—Сириус.

Печата се и в печ. Гр. Паспалев и Гутенберг.

Не са намерени 37 броя, от 69 до 105 вкл. — времето от септ. 1912 до септ. 1913 г.

Сп. „Смях" започва като продължение на сп. „Шантеклер", появявайки се точно една седмица след спирането на последното. Редом с означението 1-ви брой, на стр. 2 стои номерацията 38-и брой. Промяната е извършена, бихме казали, при пълен порядък. Идва нов главен редактор, но остава същият стопанин-издател — Петър Делчев.

Макар че редакцията на „Смях" отрича „Шантеклер", дамгосвайки го с Пенчо-Славейковото определение „оскубан идейно и умствено", между двете списания има много общи неща. Преди всичко във външното оформление, подреждането на материала, шрифта, печатницата. Общо има и в обществените позиции, в идейно-естетическата линия. И в двете списания участват много активно карикатуристи, които владеят изцяло първата и последната страници, но присъстват и на вътрешните колони. Има много сътрудници, които преминават от едното списание в другото. Между тях са: К. Константинов, Г. Райчев, Д. Дебелянов, Ал. Божинов, Х. Левенсон, Д. Стойчев и др. Но идват и хора, които не са сътрудничили на „Шантеклер": Д. Подвързачов, Н. Лилиев, Н. Илиев—Сириус и др.

Главният редактор Ал. Божинов участва много активно в определяне на линията и физиономията на списанието. Той прави в повечето случаи карикатурата на стр. 1, много често се появява на стр. 2, пък и на други места, със стихотворения и фейлетони. Несъмнено повечето от материалите му имат своеобразна уводна роля.

В посветения на Ал. Божинов юбилеен 58 брой намираме карикатура от Данчо (неразкр. псевд.) със заглавие „Един триумф“. В нея редакторът на списанието е изобразен като Дон Кихот, гол и горд на кон — Пегас, с щит — палитра, в едната ръка и копие — перо, в другата. Конят се води от нисичък Санчо Панса (може би Д. Подвързачов). Трудно ни е да свържем образа на Ал. Божинов с този на Дон Кихот. В списанието той е проводник на една балансирана линия, в която се усеща трезвост и практичност, която наистина отрича злото, но е чужда на емоционални тласъци. Неговото перо и четка го представят като противник на Фердинанд и на политическата поквара, но не носят социалния патос, нравственото горене и трагичните отблясъци, без които Дон Кихот е немислим. Нему дори е присъща известна резервираност, що се касае до безусловното заангажиране с дадена кауза.

Затова пък окото на Ал. Божинов е по-остро, отколкото у всички други сътрудници, към национално българското и този негов принос във физиономията на списанието никак не е малък.

Разбира се, Божинов не е сам в „Смях“. Групата на Подвързачов носи като цяло по-различни пориви и успява, макар и в различна степен през различно време, да внася други черти в общото издание. Особено характерни са няколкото месеца след Междусъюзническата война, когато се появява периодично специална „Литературна страница“ (бр. 107, 110, 115, 119, 125), където някои от постоянните сътрудници, пък и други поети (Л. Стоянов, Хр. Ясенов) публикуват ярки лирични творби. Чрез тази литературна страница, към която бихме прибавили и единични нехумористични публикации, списанието надраства определението хумористично и сатирично и, макар за кратък период от време, става едно от средищата на българската поезия. В него намираме някои от най-силните лирични стихотворения на Дебелянов, Лилиев, Ясенов, Подвързачов, без които сега не можем да си представим облика на тези творци. Изобщо т. нар. „група на Подвързачов“ слага ярък отпечатък върху „Смях“ и многократно повишава неговото значение в българската литература.

Тези хора са били свързани със сходни естетически вкусове, по-различни от тези на Ал. Божинов. В края на 1913 и началото на 1914 г. почти всички те престават да му сътрудничат и се преместват в „Звено“. Относителността на противоречията им ще се докаже обаче през 1916 г., когато мнозина от тях работят съвместно с Ал. Божинов в „Българан“.

От пролетта на 1914 г. много активна роля в списанието започва да играе Ненчо Илиев—Сириус, който за известно време поема и редакторството или е помощник-редактор. Някои от неговите фейлетони и памфлети внасят една по-пристрастна струйка в атмосферата на изданието.

Така „Смях“ се оформя от съвместната работа на хора с естетически вкус и отговорно отношение към проблемите на живота и литературата, макар и с очевидни нюанси в разбиранията, що се касае до физиономията на списанието и характера на поместваните в него творби.

„Смях“ излиза в продължение на четири години, в които се водят две войни и надвисва трета. През цялото време то е свързано с проблемите на страната, на които откликва от позиции, подчертано демократични и патриотични, без да се изключват, разбира се, моменти на непоследователност. За много от неговите публикации са характерни остра критичност срещу буржоазната политическа поквара, хуманизъм и свободомислие.

При започването на изданието най-актуална е борбата срещу личния режим на Фердинанд — тема, която се запазва и по-нататък. В навечерието на Балканската война списанието се присъединява към патриотичните настрое-

ния на българската общественост. След първата национална катастрофа то многократно и много остро поставя въпроса за отговорността и виновниците. Когато започва Европейската война, в месеците преди намесата на нашата страна, „Смях“ проявява (във възможната степен) сдържаност и умереност. Във външнополитическите му позиции виждаме известно балансиране между двата големи военни блока, като леко преобладават антигерманските тенденции. Макар да си дава сметка, че положението на Балканите е заредено с взрив поради несправедливостта на неотдавнашните мирни договори и че неутралитетът на страната е подложен на изпитание, списанието не се увлича от военната психоза. Чувства се и явно недоверие към политическите личности, които стоят начело на държавното управление. Разбира се, в последните седмици то се приближава, макар и сдържано, към идеята, че България трябва да използва ситуацията, за да си възвърне загубените територии.

Тези обществено-политическа позиции на „Смях“ се манифестират още с уводните карикатури, които заемат цялата първа страница. Те са дело най-често на Ал. Божинов, но също на Г. Машев и Р. Алексиев. Основни фигури в тези карикатури най-често са Фердинанд и неговите министри: Маджаров, Гешов, Теодоров, Радославов, Генадиев, Тончев и др. Стрелите са насочени срещу личния режим на монарха, срещу цареугодничеството на политическите водачи, срещу политическата поквара изобщо. Неведнъж се жигосва прогерманската политика на двореца, гешефтарството като основна грижа на държавните мъже, а след Междусъюзническата война — безотговорното отношение и некадърността на управляващите. Отделни карикатури и рисунки на стр. 1 или във вътрешните страници изразяват отрицание на войната изобщо като антихуманно дело.

Разбира се, карикатуристите на „Смях“ (към посочените имена трябва да прибавим още П. Павлов, П. Паспалев, Андро — неразкр. псевд., Вл. Мишайков) се насочват и към други теми — някои вътрешнополитически събития: избори, заседания на парламента, изявления, отношението между тесни и широки социалисти, женското движение за равноправие, суетната филантропичност, модата и др. Поместват се някои карикатури и рисунки и от чужди списания („Азино“, „Симплицисимус“). Отделно трябва да спомена за комиксите, обикновено от Г. Машев—Чорни, най-вече на развлекателни теми, и от П. Паспалев, който засяга понякога по-сериозни проблеми. Изобщо карикатурата и рисунката играят голяма роля в „Смях“.

Очертаната идейно-политическа линия се подкрепя от много други материали, при което сатиричната проза, фейлетонът заемат доминиращо място. Измежду десетките остро изобличителни творби бихме посочили фейлетоните: „Писмо от Иван Петков, народняк, до Наум Герчов в Ню Йорк“ (1) и „Госпожа Муса Франгя“ (28) от Х. Левенсон; „Фалиер и княз Борис“ (4) и „Намерени страници“ (34) от П. К. — неразкр. иниц.; „Един разговор с царя на българите“ (63) от Пеки — неразкр. псевд., и „Пето отворено писмо. До моя приятел Н. Тричков“ (13) от Гр. П. — Григор Попов; „Галерия от бележити мъже. Д-р Данев“ (137) и „Рекламата на Кармен Силва“ (139) от Сириус; „Coburga Ferdinanda“ (11) и „Никулден в двореца“ (28) — без подпис; разказите: „Самотник“ (108) от Циник — неразкр. псевд., и „История на подлеца“ (115) от Пантофоб — неразкр. псевд.; стихотворенията на Д. Подвързачов „Родина“ (48) и „Ода на пълнолетието“ (34), както и някои от неговите коментари на печата, много прозаични материали от дребните жанрове.

Онова, което още бихме отбелязали, е, че критиката на „Смях“ е насочена предимно към отделни личности, към царя, към политически и държавни водачи, министри и дипломати, към парламента като цяло, т. е. към институции-

те. Сравнително рядко се споменава за партии и особено за социални групи (предприемачите, посетителите на градското казино), и то без ясна социално-класова характеристика. Отделно от това на прицел се вземат пресата (в повечето случаи като цяло), представителите на църквата, на полицията, на военщината. Що се касае до по-широките среди от населението, списанието се присмива над примитивизма в бита, над културната изостаналост, както и над политическата незаинтересованост и търпимост.

„Смях" не може да не забележи и социалистите, но те се споменават по-рядко, вероятно поради по-малкото значение в обществения живот на страната. Списанието не приема и не разбира идеите им. Онова, което най-често привлича вниманието, са разногласията между тесни и широки социалисти. По-злобно зазвучава критиката срещу тесните социалисти след изборите през 1913 г., когато те започват, както и земеделците, да играят известна роля в парламента и когато в една твърде неблагоприятна за нашата страна обстановка поддържат идеите за Балканска федерация. От друга страна, в „Смях" има работи, които се отличават с добросъвестност и обективност при представянето на идеалите и душевния мир на тесняците, независимо от несъгласието на автора и насмешката му.

На преден план в „Смях" изпъкват публицистичните материали — доминират фейлетонът и памфлетът. Но началото прави впечатление с изобилието и на някои други форми, близки до лиричната проза — преди всичко творби на К. Константинов, Г. Райчев, Й. Мечкаров, Д. Подвързачов, Х. Левенсон. Този жанр, в който често лиричното и сатиричното се смесват, се среща и по-късно, но не се представя вече от значителни творци.

В поезията най-широко разпространена е злободневката, макар рядко оригинална. Вече казахме, че след Междусъюзническата война в периодично появяващата се литературна страница намираме някои от ярките творби на големи наши поети. По-нататък обаче се засилва присъствието на една поезия главно с любовна тематика, за която най-подходящо е определението албумна.

Много от малките форми: хумористични, вицове, диалози, коментари, афоризми, реплики, подкрепят идейно-политическата линия на изданието. Някои от тях са групирани в рубрики: „Боровинки", „Туй онуй", „Зрънца", „Интриги", „Оттук оттам", „Новини в три реда" и др. Не всички, разбира се, са равностойни.

Но едно хумористично издание не може да се занимава само със сериозните проблеми на живота. Затова развлекателният материал заема широко място в „Смях". Той преобладава в разказа и в по-малките форми, както и в някои сценки. Разбира се, всички жанрове застъпват темата за любовта, за жената и брака, за бохемството. Най-талантливите пера и тук са оставили интересни творби. Не могат да се отрекат сполучливи находки в битовия хумор. Все пак страниците на списанието често се пълнят с дребни хумористични, афоризми, реплики, закачки на посредствено равнище за отношенията в обществото, в семейството, в училище, между адвокати и клиенти, лекари и пациенти и, разбира се, между културни дейци, писатели, артисти. Редица сценки пародират български пиеси и отношенията в театъра. Тук, за съжаление, не на едно място хуморът клони към клюката.

Впечатление прави, че редакцията пази страниците на „Смях" от вулгарност. Понякога в „Поща" се възразява на цинизми и на антисемитизма в изпращаните материали. Не веднъж в реплики редакцията възразява срещу слаби работи или пък ги окарикатурява. Въпреки това в списанието има много неща само с претенция за хумор или, както казва Лилиев в една шега, поместени „по липса на материал".

Сред онези, които сътрудничат с поезия в „Смях“, някои идват от други издания като вече утвърдени поети или опитни стихотворци. Те са, които преди всичко определят, едни с качеството, а други с количеството на своите публикации, облика и равнището на поетическата продукция в списанието. Между тях е и главният редактор Ал. Божинов.

Освен големия си талант на художник карикатурист, Ал. Божинов е имал склонност да се изявява в областта на хумористичната поезия и проза. Не можем да си представим „Смях“ без стихотворенията на Lumpacius, Камен Дерзкий, Аста Нилзен — най-честите псевдоними на Ал. Божинов. Тези стихотворения, обикновено от жанра на злободневката, следват непосредствено след началната карикатура, т. е. откриват втора страница. Почти винаги също така те са свързани с темата на карикатурата, чийто смисъл допълват, разширяват и доизясняват.

Злободневките на Ал. Божинов следят отблизо събитията в нашия вътрешнополитически и международен живот. Понякога още заглавията подсказват какво се отразява или коментира. Например: „След изборите“ (12), „В старопрестолния град“ (4) — по повод Великото народно събрание в Търново, „Човек хвърчи“ (19) — по повод излитането на самолет край София, „Димитровден“ (22), „Никола Константинов“ (26) — във връзка с реч на народен представител, „16 юни“, „Христо Ботев“ (196).

Хуморът на автора в тези творби се движи от изобличението до една не много остра, понякога безобидна критика. Той се смее, а не се гневи и е верен на определението, което дава на „Смях“ още в първия му брой — „кинематограф на нашия карикатурен живот“. („Да се смее българинът, та дано поумнее“.) Ал. Божинов се смее: на Бобчев и на Н. Константинов, на Фердинанд и на Гешов, на шума около пълнолетието на престолонаследника, на нашето и на съседите ни положение в началото на Европейската война, на суетните дами и господа, на българските писатели и, разбира се, на бай Ганьо и на Пижо. Рядко този смях се изтласква или засенчва от по-сериозни интонации — това е характерно за някои работи, свързани с войните и последствията от тях. Например „Във Щип е плувнало във кръв“ (27) или „Македония“ (107) — една от по-хубавите му творби:

Не ни презирай, тъжен кът,
земя от хубост изтъкана,
прости ни ти и тоя път,
на нас, децата на Балкана.
Ний всичко сбрахме зарад теб:
коля, коне, волове, крави —
но всек от нас по своя ред
ума си в къщата забрави.

Злободневните творби на Ал. Божинов са най-често в духа на традиционната политическа хумористична поезия, която не се стреми към големи обобщения и изтъква на преден план факта. Затова по-значителен интерес представляват изключенията от това правило.

Ала преди това трябва да кажем, че Ал. Божинов е чужд на изповедническото начало в поезията, така характерно за други сътрудници на списанието. У него няма и намек за някакъв личен проблем, очевидно той не обича да говори, а може би и да се вглежда в себе си.

В позициите на Ал. Божинов се забелязват и отделни опити за известна дезаангажираност. Това е безспорно свързано с основната концепция на авто-

ра, че най-важното е смехът. Така още в бр. 1 в „Последен бюлетин за Софийската община“ той пише във финала:

Бог да пази вази, нази —
от напасти и от врази
и от мъдрости големи.
Де е право, де е криво,
де е бяло, де е сиво,
кой знай, дявол да го вземе!

Макар и да са във връзка с конкретен повод, тези две строфи звучат обобщаващо. Подобни неща и друг път се промъкват в публикациите на Ал. Божинов. Той допуска и отделни отклонения от общата, пък и от своята собствена позиция, по отношение например на Фердинанд. В стихотворението „На добър час, господарю!“ (111) той изразява известни илюзии, че след Междусъюзническата война Фердинанд ще може да издейства от западните страни някаква намеса в защита на несправедливо ощетената ни родина.

В навечерието на Балканската, а по-късно и на Европейската война Ал. Божинов естествено, както голяма част от нашата общественост и от нашите творци, постепенно се доближава до позиция, която подкрепя намесата ни във войната. Това се чувства например в стихотворението „12 без 5 минути“ (184), както и в „Христо Ботев“ (196):

Ний търсиме водач
да ни изведе напреди
къмто оравнен път —
към старите победи.

Талантът на Ал. Божинов е по-убедителен, когато авторът споделя своя мисъл, свое наблюдение за страната, за човека изобщо, и за българина по-специално, когато насочва погледа си не към политическата същност, а към оригиналността на дадено явление. Тогава той, бихме казали, намира най-плодотворните си черти, откроява самобитния си поглед на творец, т. е. онова, което личи в най-ярките му карикатури и в текста под тях. В такива случаи виждаме умението му да хваща забавното своеобразие. Ето например в стихотворението „Поздрав“ (28):

България била бедна, България била малка.
Я, вижте колко хора боравят със писалка.
И тоз народ с такава енергия и сила
поддържа толкоз склада с пера и със мастила.

В редица работи Ал. Божинов се насочва към черти от човешката психика. Така в „Бай Пижо съветва сина си“ (5) — подпис Пендо Кондофренски, шопът учи сина си да слага вода в млякото. Национално българското, до което авторът се домогва понякога, прави творбата му още по-значителна. В стихотворението „Сърцето на бае Ганя“ (14) той е отразил любопитството на българина и неговия исторически оформил се скептицизъм по отношение на политическите ходове на управляващите:

Цар Фердинанд недели веч
снове из бани в бани.
— Що върши царят там далеч?
Пак пита бае Гани.

В села, паланки, градища
народ се в избор кани.
— Защо ли са пък тез неща?
обажда се бай Гани.

Любопитство, скептицизъм, ирония — ето какви съществени черти от българския характер вижда Ал. Божинов. В стихотворението „Човек хвърчи“ (19) той се насочва към масовата психология. Тук става дума за събралия се край София народ по повод полетите на авиатора Чермак. В една синтетична картина са нахвърляни черти от образа на тълпата.

Гъмжилище народ — платили, неплатили!
Полиция, кажи, до двайсет конски сили.
Полвина Юч-Бунар, жени и копелдаши
и толкова на брой настървени апаши.

Бихме казали, че тази строфа е напълно в духа на творческите предпочитания на Ал. Божинов, на неговата способност да вижда пъстротата, карнавалното смешение в живота, тя е в духа на неговата любов към парадоксалния израз. Същото се отнася за споменатите вече „Поздрав“ и „Македония“.

Талантът на Ал. Божинов се проявява по-ярко и когато се насочи към темата за културния живот у нас. Несъмнени са познанията му в тази област, връзките му, както и симпатиите и антипатиите му. Той не само забелязва любопитството, но и взема отношение, напълно свое, оригинално. Интересно е колко естествено в „Смях“ и у Ал. Божинов са съчетани иронията към еснафските вкусове, преклонението пред големи творци, пред Пенчо Славейков, например, с безцеремонно отношение към други, към Вазов, Страшимиров, особено към Яворов. Но в случая искаме да подчертаем, че културният живот е една тема, където възможностите на хумориста се реализират по-успешно.

Шумака жълт надлъж и нашир — мъгли, фандъци го обвили,
отлитна Вазовий славей, бегаха Петковите вили.
На Витоша една пола остана само свежа, здрава.
И тамо Яворов сега трагични сцени разиграва.
(„Есен“, 16)

Добре характеризира духа на Божиновите стихотворения посвещението, написано от Д. Подвързачов, по случай юбилея му:

Кой куцал с десния, кой с левия,
кой цар дома си не седи,
защо характерите падали,
от що байганьовците страдали...
(Некий Нагел, „На Ал. Божинов“, 58)

В хумора на Ал. Божинов обществената отзивчивост се съчетава с неприкрит интерес към забавното и към особеностите на човешката и националната ни психика. Талантът му като поет обаче не е значителен и той остава далеч от онова, което постига като художник.

В „Смях“ поезията на К. Константинов — Душечка, твърде малко прилича на онази, която познаваме от „Шантеклер“. Там той е творец, страстно заангажиран срещу политическия режим („Нему“) или споделящ своята самота в

една скучна еснафска действителност. Сега по-голяма част от стиховете му са свързани с пътувания, с впечатления от чужди страни и градове.

Обикновено това са сръчно написани, леки, игриви строфи, в които пейзажният елемент е едно от най-ценните постижения. Откроява се умение да се използват детайлите, да се създава предметна поезия. Например, първото стихотворение от „Скиталчество“ (17):

Запад във пурпур догаря,
веят прохладни криле.
Мост... малка църквица стара.
Вечер... поле и поле.
Вечерни скърби в сърцето.
Есенна суха трева...
Спънат кон там сред полето
маха печално глава.

Разочарованието, тъгата сега се раждат някак по философски, от едно съзнание за изживяното вече време на мечти, за реализация на копнежите, която не е донесла очакваното очарование.

О, печал на песента изпята,
че мечтаний Ден е вече днес.

Или:

Мечта за далечна чужбина,
сега пък за тука жалей.
Сред своите чужд бе — замина,
сред чуждите как ли живей.
(„В чужбина“ — цикъл, 28)

Посочените мотиви и настроения се повтарят, доколкото се повтарят и пътуванията на автора в различни посоки. Понякога сред пейзажа се мярка и социален щрих, например в разочарованието от Венеция, но повече внимание се отделя на бохемския елемент за някаква любовна авантюра, сякаш пригаждане към шеговития стил на изданието:

Но спират синьори невиннички,
огънати в черните шалове,
и мойте надежди интимнички
и тука останаха ялови.
(„Пътьом“, 45)

Сред тези игриви песнички, в които има и намеци за фалшивия морал на лъскава Европа, и жалба по жълтите гергини в Сливен, но които, общо взето, се поднасят без особена дълбочина на чувството, сякаш авторът им нарочно се е пазил от това, вниманието ни понякога се задържа от мотив, който ще открием после у Далчев:

Часовникът удари вече шест.
По покривите слънцето играе.
Денят е като спомен днес —
животът е зад мойта стая.

На масата разтворен Анри Спис
упива ме с най-сладостна съблазън.
И аз разгръщам лист по лист
живота си от друг разказан.
(„Песнички“ — цикъл, 42)

В духа на това последно 4-то стихотворение придобиват смисъл и първите три от цикъла, който носи като цяло идеята, че животът отминава някъде встрани. На друго място ще ни облъхне нещо от онова, което ще подхванат по-късно някои поети от 40-те години.

Днес ти няма какво да загубиш
всеки нов ден е вече познат.
(„Станси“, 50)

Подобни настроения обаче са единични в стихотворната продукция на Душечка, където преобладават шеговитите любовно-закачливи творби („Дачни стихове“, 8, 9; „Песничка“, 11; „От Маркужика“, 12; „Из „Цариградски акварели“, 21). Очевидно е желанието да се пише в духа на списанието. Нещо по-различно откриваме в „Моята любов“ (52), но там не се отива по-далеч от позата, от търсената преднамереност:

Но моята любов е като смърт жестока
и нежна като пеперудени крила,
че бог отдавна злото и порока
със чистота детинска в мене сля.

Трудно е да свържем тази строфа с образа на Константинов изобщо.

Полусериозната, полушеговита линия Душечка нарушава още веднъж в поезията си — в стихотворението, посветено на Пенчо Славейков, по повод смъртта му:

Ний всички сме виновни днес пред тебе,
че ти избра изгнанически дял.
...
И в дългата редица от години,
де времето забвение плете,
дълбоката печал не ще изстине,
обидата за тебе ще расте.
(„Пенчо Славейкову“, 53)

Това е последното стихотворение на Душечка в „Смях“. След около месец, по повод юбилея на Ал. Божинов, той изпраща и последната си прозаична творба и прекратява сътрудничеството си — твърде рано в сравнение с останалите от групата на Подвързачов.

Между поетите от тази група най-склонен към поезията на хумора, на забавното и развлекателното е Х. Левенсон. От двадесетина стихотворения, които той помества в „Смях“, повечето остават в рамките на шегата, на игриво-закачливото третиране на темата за жената, за любовта („Елена и рогача“, 26; „Молитва“, 36; „Любов“, 58; „Пред изпит“, 120). По-различно звучи мотивът за любовта в „Първи сняг“ (29), където шегата се придружава от чистосърдечна изповед за несретнически живот:

И нищо не чакам от теб
и нищо от тебе не прося.
Щастливо спокоен сега,
аз кръста Любов пак ще нося.

Този пробив на лиризма през шегата винаги представя по-добре Левенсон, отколкото чисто развлекателните му творби. Така е и в „Пролет“ (37), където той отново смесва бохемско-шеговитата интонация със сърдечна чистота и младежко жизнелюбие. Пролетта е свалила балтона му и е направила сърцето му „пак уязвимо“ за любовта:

Мислят си ситните хитри звезди:
„Виж го нещастника, цяла нощ бди.
Той сиромаха, съвсем е загубен —
толкоз е страдал, а все пак е влюбен!“

Така Левенсон, оставайки поет хуморист, в най-сполучливите си творби, в онези, за които бихме казали, че са му най-присъщи, вмъква между шегата два-три стиха, които звучат по-различно и които открехват нещо от интимния му свят.

Този автор прави впечатление със своята скромност и непретенциозност. Като поет той не е от ранга на Дебелянов, дори на Душечка и Подвързачов, но това не пречи на последните да го ценят и обичат. Сам Левенсон е имал за себе си скромно мнение, ако се съди по едно стихотворение без заглавие (62):

Аз пиша стихове от шести клас
— тогава още тоз сърбеж ме хвана.
И Хайнрих от дете съм аз,
но Хайне няма никога да стана.

Чувствайки се обаче на равна нога с другите като приятел и сътрудник на литературния печат, той си позволява шеги с тях, както и те с него. Така в „Лъжи“ (123), подписано Хайнрих сие Джо (където вероятно следващият цитат е от Левенсон, защото продължението е отделено със звездичка), четем:

„Аз имах кръчма на широки други“
писа „Амер“ — но туй е само блян!
В действителност, а не на думи —
той пие във „Златишки хан“.
А Т. Траянов — женен! — и нарежда
„Цветята заслепяват морни взор
Пак майско утро тихо ме поглежда“.
И казват, той не лъжел — Nevermore!
А колко още пишат, че в ефира
живеели не знам в какъв чертог.
Ах, лъжат, само за изящни слог! —
В действителност те нямат и квартира.

Ето в такива моменти откровеността помага на Левенсон да разкрие най-симпатичните черти на своя лирически герой и да се издигне до художествена убедителност, която му осигурява място сред сътрудниците на хумористичния печат през онези години.

За разлика от Ал. Божинов, който е трезва, в известен смисъл практична натура, Д. Подвързачов е много по-сложна, по-противоречива личност. Той е творец с много предразположения, автор и на хумористични, и на сериозни стихове, у когото изповедното начало неведнъж излиза на преден план, а обществените проблеми се превръщат в лична съдба. И тогава навлизаме в драмата му, защото Подвързачов въпреки изобилието на хумористични творби е и драматичен творец. Ако трябва да използваме образи от романа на Сервантес, то до Дон Кихот е по-близо по своя дух Д. Подвързачов.

Сътрудничеството на Подвързачов в „Смях“ е една история, която може да се разкаже, тя има своето развитие, върхове и низини. Някои от по-ранните му работи говорят за несериозна игра със словото, например „Душата ми“ (10, подп. Extravag). Душата на поета е „женски монастир“, „казарма“ и т. н. Също и стихотворението „Без тема“ (15, подп. Деметриос). „Аз бих желал да пиша / / за нова прясна тема //, но боже, за какво ли?“ и т. н. Такива стихотворения Подвързачов има и по-нататък, чак до началото на 1914 г., когато прекратява сътрудничеството си в списанието („Звънчета на вратовете“ (24) — цикъл от 8 стихотворения, подп. Д. Подвързачов; „Новогодишно послание“, 31, подп. Репортер; „Пролет“, 41, подп. Некий Нагел; „Злободневие“, 44, подп. Н. Н.) Дори когато са злободневни („Юлски злободневия“, 59, подп. Н. Н.; „Положението“, 129, подп. Некий Нагел), те остават на повърхността на нещата. Игра на перото е и сценката „Драматурзи“ (45), подп. Некий Нагел, където някои остроумни характеристики и сатирични стрели в стихове не променят общо лековатото отношение.

При други случаи обаче в шегата, във веселото стихоплетство се вмъква нещо сериозно, една социална картина, една насмешка над себе си. Така е в „Из улиците“ (21, подп. Репортер), където навлизаме в социалното битие на низините и в нещо от личното самочувствие на поета. Така е и в „По „Цар Освободител“ (32, подп. Репортер) — една жалба по младост и по любов, една шега със сиромашията:

На чий сърце пак да потропаме?
Уви, със таз яка ожулена,
с туй палто жалко за умиране
успех не можем да чакаме —
ще бъдем се тъй афронтирани.

Понякога, разбира се, както и другите поети от това поколение, Подвързачов си позволява да излети над реалното в една мечтана действителност и тогава се появяват стихотворения като „Блян“ (13, подп. Д. П.):

Надалече бляскат пламъци,
синя нощ над нас трепти,
там ни чакат наште замъци,
там ще бъдеш моя ти.

Или да се върне в спомена към едно безгрижно (реално ли?) минало:

В глухата сряднощ — глава до глава
признания тихи, целувки сподавени
и плахи сълзи — и печални слова,
едвам произнесени, мигом забравени.
(Репортер, „Декември“, 27)

Голяма част от работите на Подвързачов в „Смях“ са критични, изобличителни. Човек демократ и свободомислещ, той не може да приеме нито фалша на буржоазното общество, нито диктатурата на монархизма. Бихме посочили като примери „Ода на пълнолетието“ (34), „Във вихъра на карнавала“ (36), „Скитникът“ (56) — и трите с подписа на Некий Нагел, — творби определено насочени срещу Фердинанд, срещу личната му политика и безотговорното му отношение към съдбините на страната. Тези стихотворения представят Подвързачов като творец с висока гражданска смелост, като сатирик с находчивост и остроумие. Стихът му е обогатен с разговорни елементи, с една раздвижена игрива интонация, изненадва ни понякога с неочаквани рими.

Бъди смел! Посято е семето
на даровете и заплатите.
Сега му е миличък времето
тъй прави и тате ти.
(„Ода на пълнолетието“)

Или:

Омръзна му на монархизма
дворцовий маскараден танец —
съблече се, изу си чизъма,
маскира се на републиканец.
(„Във вихъра на карнавала“)

Изповедният елемент е характерен за много от стихотворенията на Подвързачов. Неведнъж това е горчилката от инертността на обществото и безплодността на усилията да бъдат променени нещата. Така е в стихотворението с характерното заглавие „Мъртвило“ (20), подп. Репортер: „... Бай Ганьо си спи кат египетска мумия//... а ние вещаем свещени безумия//и смутове, бунт, барикади и кръв“.

В стихотворението „Родина“ (48), подп. Н. Н., виждаме сложния образ на страната ни и още по-сложното отношение на автора, чийто аристократичен дух е шокиран от пороците, обхванали всичко от горе до долу:

Обичам те като жена
със хиляди чаровни прелести —
О, бедна хубава страна
на алчни допотопни челюсти.

С присъщото си свободомислие поетът не се страхува да сподели един горчив размисъл за това, че в историята, в живота на обществото и на човека стават много безсмислени неща, че хармонията на „божий ред“ е само привидна, че безсмислена, безрезултатна е и борбата срещу злото („Настроение“, 25, подп. Репортер). Стихотворението е пропито със скептицизъм, дори с нихилизъм. Поетът се отнася с насмешка и към своя труд като творец.

Самоиронията впрочем е нещо особено често и особено характерно за Подвързачов. Той добре познава обективния механизъм на нещата в живота, както и собствената си стерилна принципност и чистота:

В туй блатце всеки влезна, улови си,
а ти стоиш отвън и вдигаш крясък;
Ти искаш да си чист? — ех, остани си
там дето си — на сухо... и на пясък.
(„Монолог“, 30, подп. Д. Подвързачов)

Стихотворението е едновременно изобличение и изповед. То пренася центъра от обективната картина на покварата към размисъл, към морално обобщение, показва етичната чистота и усложненото съзнание на поета. В „Епитаф (На самия себе си)“ (36), подп. Некий Нагел, той се самохарактеризира така:

Голям аристократ — във вечно безпаричие,
живя като във ад — но с нужното приличие.
И в своя нежен страх и весело безволие
редакторът на „Смях“ умря от меланхолия.

Това чувство на резигнация преминава понякога привидно в противната крайност, но само привидно, защото гневът и яростта на поета се осъзнават от самия него като безплодни, като афектация. Така е в „Сънища“ (52), подп. Н. Н., където лирическият герой, след като се е напил „със проста ракия“, сънува, че е „фабрикант на въжа“:

И почвам да беся наред —
простаци, светци, знаменити,
министър, редактор, поет.

В навечерието на Балканската война Подвързачов споделя патриотичните настроения на целия народ. Това той признава в една изповед, в която отново е вплел хумористични детайли за мораториум на дълговете си и самоирония в подписа си:

Пък най-подир и аз съм дете на таз страна.
Защо пък да не викам кат всички за война.
Нали и аз съм всмукал от майчината гръд
омраза петвековна към турчина — врагът.
(Храбър войн, „Да живей войната“, 67)

Но Подвързачов не може да не се тревожи в затишието между двете войни от войнственото преобразяване на духовете в столицата, от патриотарските крясъци, от шумливото безразсъдство, което довежда до 16 юни. В стихотворението „София през май“ (106), подп. Некий Нагел, той напомня за това време с горчивина. Чувства се жалбата на поета, че културата е заменена от примитивни закани срещу съседните народи.

Известно е, че след поражението в Междусъюзническата война нашата интелигенция реагира болезнено. Само за няколко месеца българският народ отбелязва исторически победи в едно право дело, достига един връх на национално самочувствие и тържество, а след това загубва всичко. За хората, които искрено са живели със съдбата на родината, това е било личен крах, подсилван и от известно чувство за вина. Тъкмо такива настроения са изразени и от Подвързачов в публикациите му през септември 1913 г. Най-ясно и ярко е свързано с обществената атмосфера стихотворението „По „Цар Освободител“ (108), подп. Н. Н.:

Над нас виси сърдито есенно
небо — жестоко обезплодено.
Вървя с тълпите и унесено
за тебе мисля, тъмна родино!

Поетът е приел националната катастрофа като своя и в един трагичен монолог излива болката си от жестокостта на съдбата. Стихотворението ни подготвя към следващите, вече песимистични творби „Бездна“ и „12“ (и двете в бр. 110 с подпис Д. Подвързачов).

В тях не се говори открито за обществената обстановка, но връзката им с нея едва ли може да бъде оспорена. Досега поетът винаги е намирал сили да се надсмее на личната си съдба, сега за пръв път го виждаме загубил „аристократичното си приличие“:

Стоя над тъмний бряг на страшна бездна
и в тъмното ще падна всеки миг...

(„Бездна“)

Искреността на това страдание е в смелостта да бъде признато. Стихотворението е силно с жестокия самоанализ на хаотично объркания душа.

Стихотворението „12“ носи и едно опиянение, което разсейва отчасти концентрираността в „Бездна“. В него има повече размах, повече, макар и търсена поезия. Може би то е по-присъщо на творческия дух на Подвързачов, който при всички обстоятелства на живота си се стреми да запази и позата (в добрия смисъл на думата):

Когато удари дванайсети час —
аз искам да гръмне тържествено месата.
Амин, алилуя! Спуснете завесата!
Аз бях — и не съм вече аз.

Такива творби са изповед на самочувствието на част от нашата интелигенция, оная, която искрено е споделяла надежди, хранила е обществени илюзии и се е озовала в крах. И други поети, например Хр. Ясенов, Л. Стоянов, дават израз на подобни настроения. Реакцията на Подвързачов обаче е драматична — дълбочината на болката го е тласнала да се открие за нас повече от обичайното. Но без такива реакции в изкуството ние трудно можем да навлезем в света на нашите предшественици, а оттам да почувстваме духовните параметри на историята ни като народ.

В „Смях“ Д. Дебелянов е публикувал повече от десет стихотворения от областта на хумора и сатирата и шест лирични творби. Хумористичните му стихотворения не са в сферата на чисто забавното, — дори бохемските съдържат нещо от битието на поета, отразяват черти от характера му, да не говорим за „Всички сме дошли на тоя свят“ и „Понеже случаят благоволи“, които носят, особено първото, сериозни сатирични елементи.

Повечето от работите на Дебелянов съчетават смешното с тъжното, така както е присъщо на хумора на поетичното поколение, към което принадлежи. Например „Елегия на литератора“ (24), подп. Амер, е и изповед в шеговита форма на разочарованието на романтичната душа при срещата ѝ с действителността, пречупването на нейната гордост, съзнанието за крах на възвишеното:

Душа, душа, осъждана на честа карантина,
на пирове посрещана със присмех и трохи,
ти чиста бе кат росния и светъл дъх на крина,
но щедро те... попръскаха и псета и мухи...

Нещо подобно носи и „Изповед“ (46), подп. Амер, където се долавя мотивът за безсмисленото и безплодното раздаване на душевни ценности, за разпиляването им по широките друми на живота. И двете творби са израз на разочарование и същевременно са обвинение срещу обществото. Това са мотиви, застъпвани и по-рано от Дебелянов. Перото на безспорния талант ни извежда чрез забавното до сериозното с несъмнена художествена убедителност.

На фона на десетки развлекателни, бохемски, любовно-хумористични стихотворения в „Смях“, творбите на Дебелянов правят впечатление с присъствието на размисъл, породен от конфликта между романтични пориви и жизнена проза, размисъл, който се свежда по същество до тъжна равносметка. Следователно поетът повтаря в хумора си мотиви, които срещаме в другите му стихотворения. Това е своеобразна шега с нещо съкровено, една по-специфична форма на поднасянето му. Лирическият герой и тук остава победен от живота. Във „Война“ (67), подп. Ястреб, употребата на трето лице не пречи да се усети, че става дума за проблеми, дълбоко изживени, за изводи, лично изстрадани. Дори играта с препинателните знаци не скрива напълно драматичния момент:

Съдбата в блуднишко безочие
отдавна наште пътища замрежи,
ела, мой брате, своите ламтежи
да свършим с дълго многоточие.
И както в повест недовършена,
от другите да скрие то сълзите,
излени по надеждата прекършена
и в някой малък „Братски труд“ изпити.

(Шприц, „Съдбата в блуднишко безочие“, 55)

Изобщо Дебелянов прави смях не заради самия смях, а с парадоксите на една действителност и на своето положение в нея. И повечето от неговите работи са горчив хумор или сатира. Финалът на стихотворението „На бащата“ (51), подп. Амер, още веднъж подчертава това:

Но научи ме, татко наш, що трябва —
за да се срещаме с глада по-рядко,
да не намирам силна всяка баба
и лъчезарно-умна всяка патка.

Ако сред поместените в „Смях“ стихове от Дебелянов можем да говорим за по-лековато написани, това са все пак „Бохемски нощи“ и „Трагедия“, където изповедното начало засяга по-повърхностни пластове и не се докосва до нещо съкровено. Освен това и в двете творби нещата се поднасят пряко, бихме казали, реалистично-делнично, някъде огрубено, докато в „Елегия на литератора“, „Изповед“ и „Война“ се срещат по-богата образност и алегоричност и в този смисъл вложената идея звучи по-обобщено и някак по-трайно във времето.

Лирическите стихотворения на Дебелянов в „Смях“, публикувани с истинското му име, не само го представят като напълно завършен голям творец, но са едни от най-значителните му постижения и са сред най-ценните завоевания на българската поезия изобщо. Достатъчно е да спомена заглавията на три от тях: „Да се завърнеш в бащината къща“, „Аз искам да те помня все така“ и „Гора“. Освен това тук са още „Последна скръб“, „Изминал пътя през лъките“ (второ стихотворение от цикъла „Под сурдинка“) и „Жертвоприношение“.

Най-напред по време се появява „Последна скръб“ (27), по-късно със заглавие „Ти смътно се мяркаш“ — стихотворение, което изследователите свързват със спомена за Елена Петрунова. Както е обичайно при Дебелянов, реалният случай е изчистен в максимална степен от конкретни елементи и изведен до една мелодия. Тази обработка е продължила и след отпечатването на творбата в списанието. Така 9—10 стих от текста в „Смях“

> След сетната среща
> аз дълго те търсих

е променен по-късно по посока на по-голямо обобщение. Създадена е една творба, която прави впечатление с музикалността си, с пълното единство на образите в духа на едно романтично емоционално-психологическо внушение.

Елегиите „Скрити вопли“ (64) (сега под заглавие „Да се завърнеш“) и „Елегия“ (115) (сега под заглавие „Аз искам да те помня все така“) са централни творби в Дебеляновото поетическо наследство. В тях българската интимна лирика достига върхове, които и сега са критерии за духовни висоти и емоционални дълбочини. Обработката по-късно е в същия дух, както и при предишното стихотворение — да се изчисти максимално конкретното, да се обобщи емоционалното и психологическото движение, да се подчини изцяло образността на една основна мелодия в духа на романтично минорно звучене. Но тия основни принципи на Дебеляновата естетика са ярко изявени още в първите редакции в „Смях“.

Стихотворението „Късна жалба“ (107), с по-сетнешно заглавие „Изминал пътя през лъките“, като част от цикъла „Под сурдинка“, е една горчива равносметка за неосъществен пълноценен живот с някакво чувство за вина пред себе си. И тук владее духът на една романтичност, която споява атмосфера и образи.

Двете стихотворения — „Гора“ (110) и „Жертвоприношение“ (119), се свързват обикновено и с подбуди, дошли по литературен път; първото — с влиянието на „Пан“ от Кнут Хамсун, а второто — на „Афродита“ от Пиер Луис. Мисля, че това влияние се чувства повече във второто стихотворение, което, колкото и да говорим за „чистотата на любовта“ и „славословие на брака“ (Далчев), твърде много се отличава от останалите любовни стихотворения на поета и е по-скоро химн на страстта. Като такова то е осъществено наистина с изящество и антична красота.

Все още поставя проблеми „Гора“. Публикувано през септември 1913 г., то в много отношения е антипод на почти всичко, създадено от поета през зрелите му години. Фактът, че той е взел някои неща от Хамсун, или си е послужил със слова, близки до неговите, не означава непременно, че е вложил същото съдържание. Склонен съм да виждам в „Гора“ символ на успокоението, т. е. още една изповед на огорчение от действителността и романтично бягство от нея в себе си, един опит за затваряне, за ограждане от „праха“ и „дима“ на действителността след поредица от разочарования — не само в любовта. Склонен съм да виждам тук реакцията на български поет на конкретна българска действителност, наистина облечена в обобщаваща символна форма, която се издига до общочовешкото — но какво по-общочовешко от разочарованието от живота.

В случая обаче не можем да прескочим и факта, че творбата на Дебелянов излиза заедно с „Бездна“ и „12“ на Подвързачов, че през същите месеци последният пише „По „Цар Освободител“, че Ясенов публикува след няколко броя „Погром“ и „Монарх“ и че всичко това се явява на бял свят след трагичното

лято на 1913 г. Дори у Л. Стоянов, у Н. Лилиев има отделни стихове, които напомнят покрусата. Наистина у Дебелянов откликът на действителността е много опосредстван, но за издигането му до общочовешката проблематика едва ли литературните влияния са играли съществена роля.

Николай Лилиев има в „Смях" десетина хумористични и още толкова сериозни лирични творби. По това време той е в Париж и някои от хумористичните му работи, изпращани оттам, съдържат щрихи от чуждия град, както и автобиографични елементи — игриво поднесени с една сложна еквилибристика („Смях в Париж", 13, подп. Одуванчик).

Акцент върху видимото се наблюдава и в трите творби, представляващи рондел: „Рондел на един малък цар" (15); „Рондел (На нашенски поет)" (18); „На един млад момък" (16), — и трите подписани Одуванчик. Тази форма или елементи от нея Лилиев използва и другаде. От споменатите стихотворения първото е най-известно и най-значимо. То носи игрива ирония срещу Фердинанд и е показателно за обществените позиции на поета през онези години. Другият „Рондел" е подигравка с литературните маниаци.

Нещо от образа на Париж и от битието на автора, от самочувствието му носят „На афишите из парижките улици" (29) и „Стихове по маниера на Бедния Хайнрих" (44) — и двете подп. Одуванчик. Над социалните елементи се налага и тук впечатлението за стилизация в духа на играта. Набелязва се и образ на лирически герой бохема, но и поет.

Като хумористични работи споменатите творби са в духа на новите търсения в хумора в началото на XX в., без да са най-плодотворната насока, доколкото играта с формата е тази, която съсредоточава вниманието. Всъщност никой не владее през онези години така формата както Лилиев, не си играе така свободно със стиха, не умее така да олекотява проблемите: например „Шега" (59), подп. Лилипут.

В повечето случаи в хумористичните работи на Лилиев волно навлизат прозаизми, делнични слова, деликатна стилизация. Особено характерно е това за „Рондел (На нашенски поет)" и за „Война" (63), подп. Анонимус:

... поети бедни на България,
вий чуждите поеми пощите,
та в някоя бръмчаща ария
от строфи троми, неримувани
без много мисъл и умуване
опосканото да поместите.

На други места ще срещнем стихове като „Но аз съм скаран със левчугите" или „Не знам дали съм с ганти раждан". Няма съмнение, че това са търсени стилизации, непривично звучащи сега за изградения у нас образ на поета.

Разбира се, някъде, макар и по-рядко, поетът хуморист остава близо до една образност, характерна за сериозната му лирика:

Тръгвам, а не зная де ще спрат
сенките на моето безверие.

(„Смях в Париж" — II (13), подп. Одуванчик)

Другаде в езика се смесват делничното и възвишеното:

Тиха вечер в тихо смирение
догаря там на жертвеник тих —

(тука, музо, да турим тире ние
и да минем към следния стих).

Хумористичните стихове на Лилиев не заемат в творчеството му онова място, което заемат хуморът и сатирата у Дебелянов. Поместеното в „Смях" през 1911—1912 г. не оставя усещането, че авторът, макар и през един кратък период, сериозно се е увличал от хумора и сатирата и че е вложил в него нещо от душата си. Тук никъде не се усещат драматични изповедни интонации, така характерни за съответното творчество на Дебелянов и Подвързачов. Лилиев не е ценил тези си неща и не ги е препечатвал никъде.

За сериозната лирика на поета (подписвана Николай Лилиев) е характерен обърнатият най-често към себе си поглед. От белезите на обстановката неусетно се преминава към състоянието на душата, за да се разкрие един романтичен лирически герой, съсредоточен в своята овладяна и просветлена тъга („Пиеро", 107, по-късно съществено променено под загл. „Вечер и вечернята звъни"). Понякога пейзажът заема почти цялото стихотворение, пропит е с настроение, с някакъв свой живот, който откликва по съзвучие или по контраст на вътрешния свят („Нощем", 107, по-късно озаглавено „В глухото поле").

Състоянието на лирическия герой на поета е изразено с поразяваща яснота в стиховете:

сетне среди жизнения зной
моята мечта безумнобяла.
(„На майка си", 115, по-късно под загл.
„Майко от години сън заспала")

Тук се изправяме пред въпроса за източниците на тъгата, така характерна за тази група поети, особено за Лилиев и Дебелянов. В определени случаи тя губи своята конкретна, социално-историческа почва — налице е едно противопоставяне на мечтата, като нещо метафизично, на живота, като реалност изобщо. За такъв тип творци последният винаги ще бъде груб и суров и тяхната „мечта безумнобяла" винаги ще се чувства неуютно, реалното винаги ще е прекалено силно, за да бъде поднасяно без вътрешно напрежение и без чувство за потиснатост. Въведени сме в самочувствие — резултат не само на една конкретна действителност, — изповядват се състояния и проблеми, конфликти (ако това не е силно), които са от областта на интимнопсихологическата сфера. Оттук трайността на тази поезия във времето, включително и в бъдеще, защото тя носи тъга от несъвършенството на живота и копнеж по оставащите винаги недостигнати върхове на хармонията.

В „Блян" (119) (по-късно „Над твоя дом спокойствие...") лирическият герой се връща в детството, за да пресъздаде красотата на един романтичен свят, увлича ни в едно светло тържество на доброта и съвършенство, с едно богато одухотворяване на естеството около нас. Всичко това остава в душата въпреки отрезвяващия финал. Има нещо общо между тази творба и „Да се завърнеш..." на Дебелянов — едно пренасяне в друга, в мечтана реалност, макар основната мелодия да звучи доста различно в двете творби: овладяно минорно у Дебелянов и в духа на светло тържество у Лилиев.

Публикациите в „Смях" показват вече Лилиев като майстор на българския стих и поетичен език. Онова, което в хумора му приемаме като жонглиране с формата, в лириката се превръща в средство за най-съвършен израз на поетичната идея. За разлика от някои хумористични творби, където той използва

елементи на разговорната реч, на диалект и жаргон, в лиричните му стихотворения словото е изцяло подчинено на романтичното одухотворяване.

В „Смях“ Лилиев препечатва три стихотворения от „Оса“: „Помръкналият ден“ и „Лятна вечер“ (115) и „Снежинки“ (125) — и трите в духа на основните му поетически търсения.

Дебелянов и Лилиев издигат българската поезия до върха на онова състояние, при което голямо значение се отдава на формалното съвършенство: хармония и овладяност на настроението, единство на образите в духа на една отдалеченост от конкретното, от ежедневното, стилизация в духа на романтично-символистичната естетика, музикалност. Това е прибавяло нови акценти към внушаваните от тази поезия чувства, настроения, жизнени позиции. Самите те не са забравяли нито за момент, че творят поезия, а не просто изповядват себе си. Само така бихме могли да обясним някои по-късни поправки, които не само изчистват конкретното, но жертват смисъла в името на музикалността. Например в „Гора“ на Дебелянов словосъчетанието „в набег безплоден устремен“ е заменено по-късно с „в набег безцелен устремен“. Очевидно поетът е искал да подчини без изключение финала на всеки стих на строгото благозвучие.

У Лилиев има фрапантен пример за това, как обществената обстановка е направила пробив в едно твърде лично стихотворение, налагайки елементи, които впоследствие той, естествено, е отстранил. В известното сега стихотворение със заглавие „Ти молиш, зная, но кого ли?“, което в „Смях“ е публикувано като „Бездействие“ (111), първата строфа звучи като конкретен отклик на времето:

Бездействие като у цар
и лен сковала ми езика,
край мене пустота велика —
аз се усещам много стар.

През есента на 1913 г., в атмосферата на погрома, това се е изтръгнало спонтанно в разрез с останалите строфи от творбата. Не можем и да помислим, че поетът би го оставил по-късно.

Преди сътрудничеството си в „Смях“ Хр. Ясенов е написал повечето от най-значителните си лирични творби и се е изявил като оформен поет. В списанието на Ал. Божинов го привлича навярно литературната страница, станала за известно време център на съкровено поетическо творчество. От четирите му публикации по-голямо значение имат трите стихотворения, включени в цикъла „Погром“ (119), по-късно разширен и преименуван „Приказно царство“. Основните интонации в „Златна есен златни листи рони“ и „Усмихна се пъстрата есен“ са в духа на споделяните неведнъж преди това от поета печални романтични настроения. Обществената атмосфера на погрома обаче им е придала повече убедителност, свързала ги е с образи, зад които прозират реалните им източници. В романтичната картина се вплитат, без да я нарушават, елементи, които я осмислят конкретно-исторически. Второто стихотворение се характеризира дори с известно реалистично уплътняване:

Зад моя прозорец отворен
студената вечер шуми.
...
Да склопим измъчени взори
настанал е страшният край.

...
Тежи ми в сърцето печата
на днешния страшен разгром.

Като цяло романтичният колорит се запазва, но реалистичният полъх внася в безутешната изповед повече искреност. Тук образът на майката, така широко застъпван у Ясенов, в един патриотичен порив се слива с този на родината:

Притискай ме майко — родина
до твоите земни гърди.

Патриотичното чувство е в основата и на третото стихотворение „И аз отново ще заспя, и аз отново ще погасна". Ясенов изразява по-откровено от всички други в „Смях" не само покрусата, но и надеждата за бъдещето.

Стихотворението „Монарх" (125), по-късно от цикъла „Рицарски замък", трябва да се разбира като романтично-символистичен израз на едно желание да се надраснат обстоятелствата, опит за извисяване над проблемите на действителността. Това също би могло да бъде своеобразна реакция на обществената обстановка.

След войните, както е известно, Хр. Ясенов свързва публикуваните в „Смях" творби с нови и оформя отделните цикли в книгата си „Рицарски замък", така че в рамките на цялото проблемите придобиват по-друг характер. На страниците на „Смях" обаче, в дадения исторически и литературен контекст, минорната музика на Ясеновите строфи е звучала с първоначалния си смисъл — като резонанс на националната ни драма.

Участието на Л. Стоянов в списание „Смях" се изразява в публикуването на шест стихотворения, четири от които в литературната страница. Той се появява още към средата на 1912 г. с мотиви, характерни за групата на поетите от кръга на българските символисти. Първите му две работи „Urbi et orbi" (50) и „Съдба" (58) носят разочарованието на лирическия герой от една действителност — „пустош", в която:

... загасва невиден, нечут
на живота нектара златист.
(„Urbi et orbi")

За разлика от други поети обаче, за Л. Стоянов е характерна някаква непримиреност, която остава да звучи и когато стихотворението представлява като че ли изповед на пълен душевен разгром:

Отпадна сетнята завеса
и ето чакам блед и сам.
Надежди призрачни — къде са
и где — заветният ми храм?
Съдба, до края ще изгледам
суровия ти път неведом.
(„Съдба")

У Л. Стоянов тъгата, разочарованието не се споделят „под сурдинка", а се изнасят сякаш на показ, в саморазкриването има някаква гордост, в построй-ката на стиха — елемент на декламативност. Един по-борчески характер ни говори, че скръбта не го е обсебила напълно и като че ли не е напълно искрена всякога. Това впечатление се засилва в представените в литературната стра-

ница на „Смях“ творби. Така „Удавник“ (107) носи символистично-романтични настроения и образи, но и едно внушение на любов към природата, на някаква жизненост у този „удавник“, който от дъното на реката се любува на нощта, на месеца, на звездите, на вятъра, а в гърдите му „тупти сърце и тревожно и бездънно“. Несъмнен е баладичният елемент.

Сплитане на реално и приказно има и в „Моята страна“ (110), където долавяме не само елементи от пейзажа и съдбата на родината, но и патриотично чувство, някакъв отклик на конкретния исторически момент:

Аз съм син на пустинни долини,
там е здравец гранита заплел
и простори безжалостно сини
тяготят над оскъден предел.
...
Но в часът на пробуда безплодна,
запленен по незнайни страни,
ще целувам земята ни родна
за усилните бедствени дни.

Може би подобен романтичен отклик на обществени настроения е заложен и в неясното стихотворение „Греховете“ (115), където чуваме зов на някакъв окован горд дух:

Кръстът е възправен, властно приковете
дух висок и ясен — нека той заспи,
но не ще отправя повик в мраковете,
гордост огнеструйна в погледа ми свети
и мълчат всесилни буйствени тълпи.

Л. Стоянов показва през тези години не само овладяване на стиха, но и влечение към културни асоциации и към раздипляне на по-сложни, невинаги ясни душевни състояния („Дон Жуан“, 110; „Кладенец“, 125), които изразява с обичайната романтична образност.

Заедно с други и Л. Стоянов излиза в „Смях“ в началото на 1914 г. Оставеното на страниците на списанието, макар и малко, го разкрива вече като поет със самостоятелен глас.

В сп. „Смях“ има няколко стихотворения на Трифон Кунев. Едно от тях — „Пролетно смущение“ (42), подписано Ланчелото, е на любовно-хумористична тема. От останалите по-ярко се открояват някакви стилови предпочитания в „Есен“ (12) и „Втора пролет“ (23). И двете са пейзажни. Тр. Кунев предпочита романтичната, обогатена с културни асоциации природна картина, както и спокойната, не песенна, а по-скоро развлекателна интонация:

Посипа есента със злато листите в лесът;
изгубиха се нимфите, заглъхна песента им.
Нарядко някой пан невидим низ листака
въздъхва по изгубена любов и стреснат
внезапно на самотна гургулица от гласът
избягва...

(„Есен“)

Стихотворението „Притома, суета...“ (29) оставя впечатление на подражателна, неясна символистична творба, както и „Amor Sacra“ (58), където се

споменават „лотос“, „Вечната загадка“ и др. — може би опит да се изрази някакво отношение към Ал. Божинов, тъй като стихотворението е посветено нему.

В „Смях“ публикуват и други, тогава вече известни или утвърдили се по-късно поети. Няколко работи има Ц. Церковски. От тях заслужават да бъдат споменати само „Сивляна“ (56) и „Девойче, девойче“ (57) — и двете в духа на фолклора и вероятно публикувани вече от автора другаде.

Под общо заглавие „В провинцията“ (34) Н. В. Ракитин помества три стихотворения, посветени на Вл. Василев — трите нехумористични, представляващи картини от провинциалния бит. Други четири кратки стихотворения той обединява в цикъла „Снимки от далечния град“ (58). Те също са битови и пейзажни картини, понякога с хумористични нотки.

Д. Бабев се появява с две стихотворения: „Утро в гората“ (24), което е пейзажна миниатюра, и „Стара песен“ (58), което пък със самото си заглавие сякаш иронизира станалата вече модна и изразена с банални средства тъга по „последния в живота блян“.

През последната година в списанието се появяват доста публикации от Йордан Иванов Бакалов—Стубел и от Кр. Кюлявков, но за тях ще стане дума по-късно.

Трябва да припомним, че Г. Райчев препечатва от „Шантеклер“ с малко изменения „Интимни часове“ (4). Той има и някои други стихотворения, които не представляват интерес.

Освен творци, утвърдени още тогава или по-късно, в „Смях“ сътрудничат и други автори, които пишат в мерена реч. До началото на 1914 г. те остават в сянката на големите имена, след това обаче остават почти сами на страниците на списанието и този факт налага впечатлението, че то обеднява чувствително откъм поезия.

През 4-те години на изданието злобата на деня привлича автори като Димитър Стойчев (псевд. Пройдоха и Vi-Veveur), Георги Савчев, Герган (Драгомир Петков Герганов), Пантагрюел — неразкр. псевд., Мистер Имп (Асен Белковски) и др. Трябва да отбележим, че количеството на тези творби все пак е малко. Сякаш тази тема е запазена за главния редактор и малцина си позволяват да я подхващат.

В духа на цялото издание социалните мотиви в поезията са застъпени слабо. Измежду малкото творби бихме посочили „Празника на розите“ (150), подп. Ю. В. Нал — неразкр. псевд. — стихотворение, в което се изобличава суетата на буржоазния филантропизъм, но в което забавното, развлекателното, засенчва социалните проблеми. Това е характерно и за други творби: „Чортовско положение“ (169) от Пантагрюел, „Аптека казват на кръчмата“ (203) от Здравец — неразкр. псевд. По-настъпателно е друго едно стихотворение от същия Здравец — „Из туберкулозното корсо“ (203). Иронията и тук е насочена към филантропизма на аристокрацията, към показната, превърната в празник суета:

Рядко дни са като този
в улиците пир да става:
С смях и крясък, с шум и рози
болест да се изцерява.

Директно социалните работи са на посредствено равнище, например Михаил Кремен — „Палата № 6“ (35), Анета (неразкр. псевд.) — „Дъждът престана“ (177), Мор (неразкр. псевд.) — „Пародия“ (199). Социални елементи има и в „Обновление“ (125) подп. Анабел-ли (неразкр. псевд.):

Пак балове със пълни чаши
пак бели — черни, наши — ваши
пак богатей министър, кмет
и всякакъв държавен смет.

В „Смях“ откриваме и стихотворението „Бог“ (33) от Васил Ив. Стоянов, което е социално и антирелигиозно и като детско стихотворение е сравнително убедително.

Рядко също така, извън злободневките на Ал. Божинов, се подхваща темата за войната. (Припомняме, че броевете на списанието от септември 1912 до септември 1913 г. не са намерени.) Такива са: „Войната в село“ (156) от Пиеро (неразкр. псевд.), „Предюнско настроение“ (146) от Пройдоха, където се прокрадват и закани, че „последният все ще стане пръв“. В литературната страница е поместено и стихотворението на Ив. Бояджиев „Кръг“ (115), което е може би отклик на погрома:

Заграден съм отвсякъде с огнена линия
и умирам от всички забравен и сам.
Разрушена отдавна е моята скиния
и мълчание властвува там.

Злободневката без заглавие на Мистър Имп — Асен Белковски (189), носи идеята, че за народа е все едно кой ще победи в голямата война, кои партии ще поемат управлението. В единия случай „либералните дружини//ще живеят сто години“, а в другия — „ще се тъпчем пак със чушки//с черен хлебец и със праз“. Белковски има и друга творба, в която се разобличава привидният неутралитет на България и лъжите около него:

От Берлин или от Виена
или тук, от нас скроена
тръгна тя... но ти си трай.
Сума отзиви похвални,
че сме строго неутрални —
неутрални, то се знай...
(„Неутралитета“, 192)

Авторът е наясно, че накрая народът пак ще заплати сметките.

Между тази група творци Георги Савчев си позволява като изключение да издигне глас срещу кръвопролитието изобщо в началото на Европейската война, но за съжаление не може да се наложи с художествена убедителност:

Земята е преситена със кръв
в безумие тя урод ще зачене.
О, стига жертви и човешка стръв
на хищници чакали и хиени.
(„Викът на поета“, 185)

И още една творба на Г. Савчев заслужава внимание, този път с мисълта за народа-роб, който все някой ден ще размаха свободно криле. Тази мисъл за възможността народът сам да промени съдбата си, така пряко изразена, срещаме само един път в „Смях“.

Тегла, сълзи и скръб: в туй вижда своя дял.
Невинен кат дете, той рай небесен чака.
О, клет измъчен роб, кога ли кат орел
самин ще излетиш на клетката из мрака?
(„Народът", 197)

(Трябва да кажем, че сред картините, препечатвани от чужди издания, има една от „Азино" също тъй с бунтарско съдържание (157) — човек с чук на пояса, счупва вдигната в ръцете си пушка. Текстът гласи: „Утрешният вик: „Долу войната!".)

Образът на народа се среща, както споменахме, и в някои карикатури и стихотворения на Ал. Божинов, макар обикновено с иронично обобщеното име Пижо или Бай Ганьо — все пак такива работи в една или друга степен въвеждат народа като герой в „Смях". Така списанието надраства кръга на политическите дейци, на държавните мъже, на бохемата, на интелигенцията и ни представя по един или друг начин образа, настроенията на широките народни маси.

В началото на века се пишат не малко творби с пренебрежение към възможностите на българския народ за обществен живот. Пример са дали големи писатели като Стоян Михайловски и Пенчо Славейков. Тази трактовка преобладава и в „Смях". Подписът на Подвързачов стои например под стихотворната сценка „В небесата" (56), където на въпроса на Ботев: „Ами народът клет, все тъй ли е несрети?", Пенчо Славейков отговаря:

Народът сее ряпа
преживя, спи и зяпа.

Нещо подобно има и в стихотворението на Кесар — неразкр. псевд., „Това сме ние" (154). То е насочено срещу Земеделския съюз, излязъл активно на политическата сцена след първата национална катастрофа, но носи и обобщено самобичуване към самите нас като народ.

Народ робиня — няма управия!
панталон, чепик — ей злото всъде.
Начало и край на всяка доброта
цървулът е — кумир да бъде!

В една хиперболизирана остроумна форма, малко в стила на Ст. Михайловски, авторът атакува инертността в мисленето, търпението, безгрижието за собствената ни съдба. (Тази тема все пак по-плодотворно се подхваща в прозата, където често се използва сблъсъкът на различни културни пластове.)

Много сътрудници на „Смях" се ориентират предимно към темите за любовта и бохемството. Стремежът е последната да се поднася на едно по-високо равнище:

От сладкия сок на безумната радост
ний пихме в забрава и днес.
В нас никнат цветя на огнена младост.
Que vive la jeunesse!
(Viveur, „Que vive la jeunesse", 26)

Бохемата тук не е просто пияница, а малко или повече артистична личност — очевиден е благотворният пример, който са дали в тази тематика някои от по-големите поети. „Моят завет" (106) на Герган ни напомня Пенчо-Славейковото жизнелюбие, изразено в духа на фолклорното виждане:

Тели ми тленно, тъй да бъде
в земята хладна нека тлей.
Но мен духът със вас ще бъде
ще пей, ще люби, ще се смей...!

По-възвишено съзнание долавяме и в „Настроения на улица „Леге“ (144) от Бивши Лермонтов — неразкр. псевд.

На места в тези стихотворения се промъква социален елемент, например у Пантагрюел (неразкр. псевд.) — „Съгревачката“, „Възмущение“ (172), или особено в „Сънят на Коле“ (204) от Юрий Б. — Йордан Бакалов, написано на диалект:

Нова царщина, паднаха черните скотове
и от борчо че спасиме овци и волове,
що пожънем от нивите все че си е наше,
няма кой да секвестира и кой да ни плаши.

Разбира се, в духа на бохемството, „медната половиница“ е върхът на щастието в този сън. Другаде в бохемските настроения се вплита протест, например у Джо (Георги Михайлов) — „Казармени стихове“ (106), където можем да прочетем „мойта муза тук в чизъм е мушната“, „Тука и мисъл и кон все в каиши са“, „Днеска ми главата само служи / на фуражката за закачалка“. На друго място бохемството се свързва с покруса от поражението ни във войната (Герган — „Ний“, 108).

Повечето от творбите на бохемска тематика са елементарни като художествено постижение. Има, разбира се, и изключения, например „Химн на студентите“ (187) от Георги Савчев, където едно „по-интелигентно“ бохемство е изразено в по-модерната строфика и с търсене на музикалност:

В оргии шеметни в мрака загубени,
пием до ранни зори.
Блескат през чашите погледи влюбени
жажда сърцата мори.
Грижи по изпити в бира удавени
спят във забрава и сън.
Празнят се пълните чаши оставени
чупят се в сребърен звън.

Очевидно е, че постиженията на К. Христов се пренасят и в бохемската ни поезия.

Любовната тема в „Смях“ се разработва както в хумористичен, така и в сериозен план. В хумористичните любовни стихотворения, които са по-малко по количество, ще срещнем разминаването между духовно възвишеното и трезво практичното. Той ѝ говори възвишено, тя иска зимна дреха или шапка (Тит Ливий — неразкр. псевд., „Той и тя“, 25). Нещо подобно има и в „Разкаяние“ (150) от Viveur, където в друг аспект виждаме разминаване между стар мъж и изменяща му млада жена.

В чисто хумористичен аспект е „Любов, любов“ (49), от Георги Савчев; в бохемски план се третира любовта и женитбата в стиховете на Джо — „Сцила и Харибда“ (122). За войнишките неволи и любовни мечти пише Viveur — „Партенки“ (196, 197).

Поначало пикантното не е присъщо на списанието. В „Молба“ (150) от Далайлама (неразкр. псевд.) по-дръзко се свежда до повдигането от вятъра на

женските поли, на друго място до откраднато на „забранений плод“ (163), до внушението да не сé губи времето в размисъл (139). Мярката се нарушава може би само в „Школнишки песни“ (196) от Viveur, и в „Песен на самарянките“ (111) от Герган. Такива моменти са единични. Очевидно редакцията е държала линията на списанието да се запази в духа на рекламата за него: „необходимо за интелигентния читател и за семейството“.

Пейзажът някъде придава известна сериозност на бохемския хумор — Пиколини (неразкр. псевд.), „В парка“ (158); „През есен“ (163), подп. Perjocum — неразкр. псевд. Другаде хумористичната нотка се долавя само в преднамерената точност на някои детайли, като например „жълтите завеси на третия етаж“ в стихотворението на Й. Бакалов „Зад жълтите завеси“ (180). В „Зима“ (188) от Ханс (неразкр. псевд.) началните два стиха „В самотна горичка / съм аз с ученичка“ веднага настройват на хумористична вълна. Някъде хуморът, макар да се прокрадва дискретно още в началото, избликва едва във финала:

Дай ми твойте топли устни ненаситно да целувам,
утре с черните вагони надалеч ще отпътувам.
....
Ах, голубчик, спри не дишай — някой тропа, зла прокоба,
може би баща ми чул е, скоро скрий се в гардероба.

(Юрий Б. — Йордан Бакалов, „Прощална вечер“, 198)

От нехумористичните любовни творби някои се публикуват в литературната страница: например „Свойта любовна мечта“ (119) от Ив. Бояджиев — едно стихотворение, което още в заглавието показва романтичния си характер. В сантиментален дух пише Енигма (неразкр. псевд.). Веднъж той упреква жената за нейната неверност: „Ти искаш тази пролет“ и „На един дъб столетен“ (146); друг път себе си за своята порочност — „Дете, когато устни ми поднасяш“ (149). Любовни миниатюри и комплименти подписва Ярослав Снежин — Трифон (Трайко) Стоянов Симеонов (156).

Към края на 1914 г. любовната тема в „Смях“ приема формата на албумна поезия. Особено активно в тази сфера се изявява Йордан Бакалов (Стубел, Юрий Б., Й. Бак.), но също и К. Жорин — неразкр. псевд., Георги Савчев, Йордан Стратиев и др. Тези стихотворения за раздялата, за несподелената или за щастливата любов обикновено не се различават по интонация. Името на любимата се повтаря от стихотворение в стихотворение, или се променя според необходимостта на римите. Така „заиграй“ води до Лорелай, „стая“ до Аглая, Надя изисква „гладя“, „прикрита“ е римувана с Юдита и т. н.

Обичайните настроения на самотност се изразяват банално. „Ден и нощ бленувам в свойта самота“ — пише Г. Савчев в „Романс“ (196); „Замира и тръпне самотна душата / кат огнена струна печално ридай“ (Г. Жорин, „Ноември“, 168). В „Приказка“ Й. Бакалов разказва историята на някаква принцеса в самотен палат, която се люби с пажа, а тъгува по овчаря-певец. Много по-убедително сред тази албумна поезия звучи едно стихотворение без заглавие (202), подписано с N. — неразкр. иниц. То ни привлича с простотата, характерна за големите майстори на поезията и ни кара да се съмняваме дали не е препечатано отнякъде или пък е превод:

„Защото те обичам“ — шепнеш нежно
и сълзи тихичко проливаш.
След туй със кърпичката си небрежно,
усмихната, ти ги изтриваш...

Уви, на моята любов в замяна,
таз кърпичка ми дай, о мила!
Че може би — след скорошна измяна
тя и мен сълзите би изтрила.

Сравнени с тази творба, много други стихотворения звучат преднамерено поетично:

Ти си, ти си аромата на разцъфнали мимози,
твойте радости и скърби гали пролетен зефир...
(Й. Страт., „На Маша“, 204)

В този дух са „Раздяла“ (212) и „На любимия понтон“ (208) от същия автор, „Копнеж“ (168) от Й. Бакалов. Вече в дух на едно символистично виждане се явява жената в стихотворението без заглавие (189) от Перси (неразкр. псевд.).

Тя носи кинжала на тъмни наслади —
развратна, нелепа, но светла кат бог;
и с топлия поглед през нощни прохлади
тя мами и вика към своя чертог.

Друга група творби бихме определили като фолклорни. Някои само носят определението „народна песен“, като например „В Търново града голяма (по повод Великото народно събрание)“ (62), подп. Сашо Г-н (неразкр. псевд.).

От немска страна далечна
ето и царят дофтаса.
...
Олеле, празник грамаден,
а Пижо гладен, пак гладен...

Стихотворението фактически е една злободневка и е важно преди всичко с изобличителната си насоченост. То използва образа на Пижо като обобщение на българския народ. Придружено е от една карикатура на Андро (може би Димитър Андреев), изобразяваща цар Фердинанд, яхнал българския народ, с текст: „Двадесет и пет години тегля от този каналия!“

Особено често срещаме през 1914 г. името на Иван П. Йончев — под творби, които са типични разработки на фолклорни мотиви. Така „Китка цвете“ (147) говори за вярната любов на момата, която изпраща на фронта своя любим. Свързани с любовта са „Момина тъга“ (148), „Синови двори“ (151) и др. от същия автор. И други се опитват в този стил, но творбите им звучат вече анахронично. Към тях се прибавят споменатите вече „Свиляна“ и „Девойче, девойче“ на Ц. Церковски, вероятно препечатани от другаде.

През лятото на 1915 г. в „Смях“ се появява Крум Кюлявков. За по-малко от три месеца, в 13 броя той публикува повече от двадесет творби, от които 16 стихотворения с псевдонима На баща ми син. Стиховете му, главно на любовно-бохемска тема, обикновено не притежават още художествена убедителност. Първото, „Юнска любов“ (200), е с претенция за повече психологизъм. По-убедителни са „Осоговски мотив“ и „Минали бури“ (204), наситени с меланхолично чувство. Кюлявков бързо усвоява техниката на албумната любовна поезия:

Лицето ти е нежно, о, хубаво момиче,
кат първата усмивка на пролетния цвят,

кат малките прашинки на бялото кокиче
и тихата въздишка на лунен образ блед.

(„Мадригал“, 205)

Той опитва и други теми. Някои работи съдържат злободневни нотки: „Луди мисли“ (202), „Яжте лубеници“ (207); интересно е „Франческа Бертини“ (209) — с мисълта за чудната власт на красотата. От бохемските му стихотворения сравнително сполучливо е „Гладна кокошка“ (207):

Грозен сън нощес сънувах —
в пълна бъчва с бира плувах,
а пък някой от вратата
ми подхвърляше в устата
шунка, кренвирш и салата.
Хайде, дявол да го вземе,
та сега ли му е време
тия неща да сънувам.
Или бог от горе дреме,
та не вижда как гладувам.

Все пак в последните си работи в „Смях“ Кюлявков се домогва до сравнително по-убедителни постижения и в сферата на сериозната поезия. Имам предвид „Гласът на сърцето“ (211) — един порив към повече искреност и човечност:

О, не слушай разума заблуден.
Разумът живота не познава —
чистата пътека в пътя труден
по сърцето само се узнава!...

С искреност се отличава и любовно-елегичното „Някога“ (212):

Аз пак съм тук. Небето тихо дреме
във меките прегръдки на нощта
и къпе се душата ми в скръбта
на някога така щастливо време.

Макар да постига относителни успехи в овладяването на формата, Кр. Кюлявков остава в периферните пластове на списанието и не може още да открои самостоятелен глас. Но се набелязват двете теми в бъдещото му творчество — хуморът и лириката.

Така е застъпена поезията в сп. „Смях“ — разнообразна по тематика и мотиви, обхващаща, макар и не в еднаква степен, всички проблеми на времето и на човека, но много различна, понякога несравнима като художествено постижение.

Прозата в „Смях“ преобладава количествено, но големи белетристи са само Константин Константинов и Георги Райчев — при това и двамата в много ранен етап от своето развитие. Все пак сред работите на К. Константинов откриваме неща, които подсказват някои черти на зрелия белетрист, които говорят за сериозни наблюдения и задълбочени размисли за живота и човека.

Първата му работа тук — „Празникът на розите“ (5), разкрива чувствителното за социалните противоречия сърце на автора. Този „празник“, или „ден на борба с туберкулозата“, с парадоксалното си съчетание на радост и страда-

ние сякаш предизвиква писателя да покаже абсурда на тази празничност, суетата и лицемерието на богатите и нещастието на бедните.

„Рози, рози, рози... По всички шапки, по всички палта, по всички блузи – файтони и автомобили...“ Този лайтмотив се повтаря няколко пъти, като любовта към силните контрасти кара автора да сплете образите на флиртуващи двойки с картина на погребението на някакъв бедняк и с пейзаж, в който отделните думи внушават усещането за пир по време на чума. Но най-съществено, за което той е написал тази лирична проза, остава към края: „Знаеш ли ти?... В прихлупените подземни етажи на големия град, в далечните тъмни бордеи на крайнините, от сутрин до вечер и нощем на малка газена лампа, много малки сухи детски ръце не спират в трескава работа. В задушените ъгли, изпълнени с платно, тел и кошници, техните големи умни очи, страдалчески разтворени, бдят неуморно над бъдещата радост на другите, изрязват се лист след лист и в подземията неусетно се издигат и растат купища разцъфнали рози и задушават в своята множественост малките живи рози, които им дават с душата си.“

Несъмнени са сантименталните нотки, но хуманизмът, който движи перото на автора, ще остане да се чувства не само в първата му книжка „Към близкия“, но и в зрелите му творби през 30-те години.

Социалното е само едната стихия на Душечка. В „Септември“ (14), където той обединява три импресии, силата е в лиризма. Ефектно той сближава впечатления от големия чужд град с аромата на детските спомени, богато и поетично детайлира и одухотворява материалния свят. Особено в първата импресия, където долавяме един предшественик на А. Каралийчев, с характерната персонификация на природата, с опредметяването на абстрактни понятия и образи.

„И Август още привечер започна да се готви, поправи зелените си коси, сгъна мантията и взе златната си чаша. Късно, когато изхапаният месец се показа на изток, той дочака своя по-млад болничав брат, целуна го печално и тръгна. Дълбоко въздъхна и отмина.“ Така е и в следващия пасаж: „Тихо, светло, хладно. Зад далечните сини хълмове, някъде, дето израстваха младите дни, растат сега златните и черни зърна на гроздето. В ранни зори скърцат колята и надвечер бавно се връщат. Далеч протяжно мучат говедата, а в минарето замъждукват кандила и ходжата печално запява. Край огнището ние слагаме нашите детински грижи и умори и дремем.

Вън под прозорците тихо цъфтят гергините.“

Но търси предметността не само в детайлите на селския бит, на природата — К. Константинов умее да види характерното за големия град, да отдели само някои, сякаш безгрижно грабнати впечатления, които внасят поезия в прозаичното.

Не твърдим, че и трите импресии са еднакво издържани, че няма неща, които сега ще ни подразнят — някъде малко пресилена лиричност, другаде пасажи преднамерено многозначни. Но като цяло тази лирична проза с богатството си от впечатления и атмосфера, с хубавия си език красноречиво свидетелства за един обещаващ автор.

Темата за големия град — една от важните за зрелия Константинов, намира в „Смях“ внушително начало. През януари — февруари 1912 г. в пет последователни броя (32—36) той изпраща от Париж прозаични творби с общо заглавие „Посвещения“: На Трифон Кунев, Йордан Мечкаров, Хенри Левенсон, Георги Райчев и Димитър Подвързачов. В тези лирични откъси ще намерим и описание на Париж с неговата красота, с евтините съблазни на уличните жени,

със самотата на бедните български студенти: „Празник“ (32). Срещат се интересни образи на хора, у които зад дребните жестове авторът търси да открие нещо дълбоко човешко, като показва интерес към раздипляне на психиката — „На слънце“ (33). Писателят умее да наблюдава, да одухотворява с атмосфера, с подводно течение на мисълта, макар някъде отново да допуска сантиментални нотки.

Елементите на лирична проза се чувстват най-силно в третото посвещение — „В Монмартърските гробища“ (34), отправено може би неслучайно към Бедния Хайнрих, защото там се разказва и за гроба на Хайнрих Хайне. Сред меланхоличната атмосфера не е изчезнало обаче предизвикателството на една антична мисъл — за това, че „на два метра отдолу лежи оголеният скелет на оня, който бе събрал в душата си смеха и сълзите на всички влюбени“.

Посвещението на Г. Райчев е със заглавие „В Нотър Дам“ (35) и представлява по-скоро хумористично-сатиричен очерк. Изкачилите се по стръмните и тъмни стълбички към върха на черквата са посрещнати от две момичета проститутки и друг млад господин, несъмнено апаш: „О, мой славни Гриша — ако ти беше тука — даже и ти в душата на когото гори вечната жажда по женски милувки — пред вида на тия дяволи, които се бяха яхнали връз главата на дяда Господа и дърпаха бялата му брада — ти би се почувствал зачервен и би прошепнал с изумление: „Бе-е-й... То бива — бива, ама пък толкоз артък...“

В очерка се смесват щрихи от красотата на Париж и своеобразието на черквата с апелите на пазарещите се проститутки: „Dix francs, monsieurs! Voulez vous? Dix francs!“ „Малко по-късно отдолу — пише авторът — не можеше ясно да се различи — женски глави ли са това, или главите на химерите, които злобно се хилеха отгоре над милионния град.“ Долавяме нещо от по-късните очерци на К. Константинов за Париж, макар че на някои места влечението към външно ефектното, инерцията на забавното пречи да се изявят творческите възможности на автора.

Най-ценно е петото посвещение — на Д. Подвързачов (36), с темата за съдбата на младите художници, над която авторът се замисля по повод на разпарцаливените от вятъра афиши: „Утре — утре. Когато той се освободи от тия поръчки, от тия хищни търговци на реклами — о, той ще почне своята голяма картина, своето голямо платно, делото на неговия живот. И с тая надежда младата ръка чевръсто чертае по листа и без да усеща излива всичките свои далечни копнения, всички неясни мечти — в пъстрия афиш за някоя нова печка, — за новия подлистник на някой журнал — и в рекламата за прочутия бенедиктин. Малки песнички, писани между два абсента или между две целувки... Аз видях веднъж един от тия хора в кафенето... Той не бе дочакал своето „утре“... И аз се преклоних пред тия пъстри парцалчета, развени от вятъра, които напомнят прясна кръв и цветна зеленина, и които са ридаещите следи на много разтлени живота.“

Ние разбираме сега, защо именно този откъс е посветен на Д. Подвързачов. Естествено прозрението не се отнася само за него, то е за едно цяло поколение творци (пък и не само едно), принудено да изкарва насъщния си в трудните условия на буржоазното общество.

К. Константинов все повече изявява своите характерни черти на белетрист. Каквото и да наблюдава, мисълта винаги го води към характера, психологията и съдбата на човека. Като истински хуманист той обича да размишлява за човешката участ и е склонен да я вижда като драма на неосъществени пориви, която завършва с примирение, като напразни усилия да се улови богатството на света.

Има още едно „посвещение“ от Душечка — на Ал. Божинов, озаглавено „Опалът“ и поместено в специалния брой 58 по случай 15-годишната творческа дейност на художника. Този път лиричната проза е приказка за един търговец и за прекрасния опал, който никой не могъл да купи поради баснословната му цена. И човекът бил принуден да чупи парченца от него и да ги разпродава из града, в който те блещукали „като блуждаещи огньове над блато“. „Ония нежни късчета от моята душа, разтрошени на дребно от тоя търговец живота“ — доизяснява алегорията лирическият герой на творбата.

В почти всички тези посвещения личат социалният поглед и критичното чувство на автора. Това е позиция на духовно извисилите се по отношение на едно общество, което явно ги отвращава, но на което те не могат да противопоставят нищо друго освен своя хуманизъм и душевна резигнация.

Че критичното чувство продължава да е живо у К. Константинов, най-добре проличава във фейлетона-репортаж „На поклонение във Враца“ (53), с подзаглавие „Студентска екскурзия за Ботевия празник“. Фейлетонът разкрива, макар и не особено ярко, опошляването на Ботевия празник, липсата на каквато и да е духовна близост на тия, които празнуват, с онзи, дал повод за това. Отделни пасажи са проникнати със злъч и горчивина: „... Десетина оратори се изреждат: „нашият велик борец — ний неговите потомци“... Аз се вглеждам в лицата на всички случайни другари и си мисля: наистина ли ний сме негови потомци?“

Съчетаването на хумора и сатирата с лиричната проза е характерно и за други сътрудници на „Смях“. Между тях е Г. Райчев, който се представя тук с няколко прозаични творби — три от тях са лирична проза. Този жанр при Г. Райчев остава предимно в сферата на емоционалните състояния. Творбите му са бедни откъм жизнени детайли и богати с насилена чувствителност.

В „Моето сърце“ (22) любимата тема на Райчев — жената, се разработва с младежка претенциозност за остроумие: „О, жена, аз те зная, без да те познавам. Ти си една от тези, които идват всеки ден в сърцето ми... Сърцето ми е една малка кадифяна възглавничка, една от онези малки възглавнички, прикрепени на стената, върху които жените забождат карфиците си. Ах, колко много карфици вбодохте в нея, о, мои малки приятелки...“

Малко по-различни проблеми носи „Есмералда“ (37), с подпис Гриша Печорин, където авторът, макар също така пресилено емоционално, сблъсква девическата чистота и наивност на 16-годишната хубавица с „палячовците, които 364 дни носят маски и крият душата си, а днес я демаскират, а в очите им гори похот“. Разказвачът не може да се въздържи от една изповед на безнадеждно влюбен, поднесена патетично: „И ако в своя път видиш привързан върху позорния стълб на живота как бият едноокия Квазимодо с бич от волски жили — не се срами да му поднесеш две глътки вода с хубавата си ръка и приеми горещите му сълзи, Есмералда, приеми сърцето на клетника, защото то струва повече от всички брилянти, с които ще те обкичат палячовците.“

Несъмнено с присъствието на социален елемент, характерен за Райчев и в по-късни разкази, в които той сблъсква духовната чистота с буржоазната поквара на града.

Райчевата лирична проза има импресивен характер. Скоковете в повествуването и претенциозно търсената символика понякога правят творбите му малко неясни. Така е в „Сфинкс“ (подпис Г. Райчев) с посвещение на Ал. Божинов, в специалния брой 58 на изданието. Това е една приказка, в която смътно прозира идеята за непроницаемата душа на големия творец.

Райчев публикува и други работи, например хумористичния разказ „Как щях да умра без малко“ (28), подпис Гриша Печорин, — забавно, културно

написано четиво, но без нищо значително; или „В царството на гениите“ (8), подпис Гриша Печорин, — римувана и ритмувана проза, сатира за българската столица, за някои обществености, за български писатели. Тук не липсват умели сатирични, макар и безпардонни характеристики, например за Ст. Михайловски: „поет над всички поети, мислител с мъдрости пъдарски и върл съратник газетарски. Години дълги той воюва с харамии люти и тирани, додето най-после спечели от народа и него до живот да храни.“

Струва ми се, че Г. Райчев е много по-автентичен в разказа „Патрул (селска идилия)“ (54), с подпис Гриша Печорин, със сюжет случайната любовна среща сред полето на млада невеста и войник по време на маневри. Темата е поднесена с малко повече свобода, отколкото е характерно за „Смях“, с лека ирония по отношение на лъжите, с които един пред друг се оправдават двамата. Без да е някакво откритие, разказът показва, че авторът добре познава селото като природа, бит и психология, че може да надхвърли забавната интрижка с нещо по-ценно за един писател.

Изявите на Г. Райчев в „Смях“ вече разкриват нещо от характерното за белетриста, така както то ще се изяви в по-късните му работи.

Друг любител на хумора и лиричната проза е Йордан Мечкаров, известен в компанията на литературната бохема с псевдонима Grande Guenle. И в неговото творчество основна е темата за жената. Психиката на жената, нейната „логика“, когато тя оправдава поведението си, е предмет на разказа „Хм... жените?“ (49). В жанра на лиричната проза е „Последни цветя“ (30), където атмосферата се създава от присъствието на хубава жена, от порива (подкрепен с „философията“) да се изживее, да се прахоса щедро младостта, от носталгията на спомена, свързан „винаги с първия сняг и с някого, с когото сте се радвали на първия сняг“. Изобщо една лирична проза с по-богата атмосфера и без претенции за нещо съществено като мисъл.

Лирична проза е и „Humeur carnavalsgue“ (36) — позната и все пак значима идея. Маската дава свобода на лирическия герой да разкрие „морната си душа“, да разкаже за болките си, и то, когато над града се носи „един ужасен смях... и ужас избликва в очите на всяка маска“. Този образ на маскарада, на карнавала като символ на буржоазното общество, поднесен с експресивност в творбата на Й. Мечкаров, ще се среща и по-късно в нашата литература и ще се изпълва по-определено с изобличителен смисъл.

Увлечението по лиричната проза не носи големи успехи на автора. Малко по-добър е той във фейлетона „Щастливите маймуни“ (26). Най-убедителен е Мечкаров в хумористичния разказ „Катеринка“ (22), с подзаглавие „Любовният роман на един столичен търговец“. Авторът е успял да ни въведе в живота, психологията и манталитета на заможния буржоа само чрез лаконични делови записи на изразходваните суми за семейството и за новата любовница.

„На бръснаря за засукване на мустаци и умиване косата — 2.50

Вечеря в сепаре заедно с Катеринка — 32.50

Нощна тарифа файтон, за да си ида дома — 3...

За да се уверя в това, което ми съобщиха с анонимно писмо, и за следене на Тинка, на един редактор на в. „Потайности“ — 25.“

Изобщо формата е намерена сполучливо и мотивите на разходите напълно заместват сюжета и характеристиката на образа.

Една от най-симпатичните фигури в „Смях“ е Х. Левенсон. Прозаичните му работи разкриват разнообразните възможности на автора, който, без да е особено силен в който и да е жанр, е приемлив и убедителен в много жанрове. У него интересът към актуалните политически събития се придружава от стре-

меж за по-широки обобщения. Критичният му патос върви успоредно със забавното и развлекателното. Той използва точните политически и психологически характеристики, без да пренебрегва лиризма.

Критиката на Левенсон срещу буржоазния политически режим винаги започва с нещо конкретно, например фейлетона „Писмо от Иван Петков, народняк, до Наум Герчов в Ню Йорк“ (1), подп. Бедния Хайнрих. Поводът е смяната на кабинета, идването на власт на народняци и цанковисти, които авторът на писмото представя като „умерени борци против личния режим“, които не са привърженици на „разни недозрели специалисти“, отричащи ролята на личността в историята. „Личността, брате мой, е нещо свещено... впрочем ти ме разбираш, нали?“ И следват намеци за Фердинанд, за осуетяване на Държавния съд, за това, че само хора заможни, които да осигурят себе си по всякакъв начин, могат да бъдат полезни на държавата. Тук ще срещнем мисли, които резонират и у други автори: „Какво разбира една фукара Ляпчев, който не е имал никога пет пари в джоба си, какво разбира той от финансии. Не, тях трябва да ги управлява човек богат, който умее да пести, па даже и да открадне, когато трябва...“

Левенсон често споменава за социалистите с едно противоречиво, понякога добродушно, понякога иронично отношение. Ето в хумористичния разказ „До Варна и обратно“ (13), подп. Бедния Хайнрих, в един забавен сюжет за пътуване, за вълненията при среща с една госпожица, на която героят рицарски отстъпил мястото си и останал да спи върху куфара си в коридора, и други такива, по повод на сънливостта си, той вмъква следния пасаж: „Аз даже съм напълно убеден, че на г-н д-р Ал. Недялков много му се е спало, когато е писал прочутата си критика на марксизма. Като доказателство на това твърдение мога да приведа факта, че и на всички, които са зачитали книгата на тоя високомъдър мъж, се е доспивало...“

Още два фейлетона са интересни с отношението на Левенсон към социалистите. Първият от тях „Предстоящите общински избори в София“ (16), подп. Дрън-Дрън, представлява анкета на сп. „Смях“ с политически личности, в която характеристиките се поднасят забавно, остроумно и злъчно. Така например в кабинета на д-р Радославов стените са украсени с разновидни дряновици и с картини от историческото славно минало на Либералната партия, които представляват Шабла, Дуранкулак и пр. В стаята на Янко Сакъзов стои лозунг „Животът е един голям компромис“ и други такива, които говорят за променливото му политическо поведение. А ето и следващият епизод — при Димитър Благоев:

„Цялата отсрещна стена е заета от голяма картина „Страшният съд на общоделците“, която представлява г-н Сакъзов на дъното на един казан, пълен с катран, който гори.

Г-н Благоев подаде рошавата си глава от един килер, каза едва чуто: – На буржоазна преса сведения не давам! — и се скри.

Когато слизах, помирисах, че след мене стаята се дезинфекцираше със запален тюкюрт.“

Малко по-сложно е отношението към социалистите в другия фейлетон, озаглавен направо „Другарят Благоев“ (25), подпис Дрън-Дрън. Тук иронията се чувства в някаква представа за изолацията на Благоев само около проблемите на социалистическото движение, които за автора са твърде отвлечени: „Молитвата му е кратка — от две изречения: „Освобождението на работниците е дело на работнишките ръце.“ И тук е отделено място за отношението към широките социалисти, които Благоев в съня си непрекъснато разсича, а те все

се умножават. Левенсон и в тези си работи разчита на познаването на тесните социалисти, на позициите и психологията им. Разбира се, има шарж, но в това е хуморът.

Способността на Левенсон да обобщава, творческата му фантазия проличава особено във фейлетона „Госпожа Муса Франгя“ (28), подп. Бедния Хайнрих, с подзаглавие „Тя не умира“. Това е една персонификация на злото: „Навсякъде в българския живот аз царувам... пред тебе стои Муса Франгя, вдъхновителката на българския живот, пълновластната господарка на България.“ И авторът привежда различни примери:

„Когато свищовският депутат говори за разврата на учителите (има се предвид против учителите-социалисти), знаеш ли кой стоеше невидим зад гърба му и му нашепваше най-мръсните думи? Това бях аз. Аз съм проникнала навсякъде и съм необходима на всички, както ви е необходим въздухът или парите (...) понякога аз се наметвам с декадентска мантия и въздишам за алабастрови облаци и звучно-виолетови мелодии... Понякога аз пиша сантиментални драми и всички, които ругаят мене, плачат в театрите и пишат след това хвалебствени химни на автора...

Погледни читателю, българския социализъм. Нима мислиш, че и там аз не царувам. О, аз не съм буржоазка, аз не съм пролетарка, аз съм навсякъде. И когато тесните ругаят на събранията си широките, и когато широките псуват на събранията си тесните, и когато те взаимно си пречат в стачките, аз стоя свита в някое кюше и тържествено се кискам...“

Тук авторът е създал един символ на всичко посредствено, тъпо, позорно, байганьовско и т. н., което съществува в българския живот. Нещо като дявола от фолклора, като Мефистофел, един вид верблюд от онова време, който трябва да търсим зад всяко зло.

Левенсон единствен от групата на Подвързачов след излизането на останалите продължава, макар и рядко, да сътрудничи в „Смях“. Тогава той създава някои по-лирични прозаични творби: например „Варна — бележки на един софиянец“ (108). Това е нещо като фейлетон-очерк или фейлетон-лирична проза — едно описание на Варна с намеци за войната и за забогателите през това време.

„Улица „Нишка“ води към морето и с това още веднъж се подчертават сръбските стремежи за излаз на море. Казват, че общинският съвет щял да я преименува „Кметова“, защото варненските кметове строят дворците си на нея. Пръв даде похвален пример в това направление бившият кмет Добри Филов Храбри. Той писа стихове против величеството и си построи величествена къща... Палацото на сегашния кмет Василев е още по-разкошно...“ По-нататък следва нещо за крайните квартали с „мали схлупени къщурки“, берберница с неграмотен надпис, посрещането на части от 8-и полк и реч на кмета Василев, поднесена иронично. Така описанието включва вече социален и политически анализ, за да продължи нататък с пейзажни, битови и емоционални моменти.

„Късно вечерта на заминаване излязох да се простя с морето. Гражданите отдавна вече спят. Само тук-таме някакви мрачни младежи в рубашки и с нахлузени над челото шапки са се заловили под ръце и разхождат любовната си мъка. Бог знае де са сега техните Дулцинеи и те изливат цялата си страст в мелодията на чисто руския романс „Помниш ночнею порою...“ или пък за собствено успокоение пеят: „Солнце всходит и заходит“.

Пълната луна изгрява и разкрива широк сребърен път по морето. Морската градина е празна. А колко хубаво е тук за влюбени двойки! Но варненци спят!“

Тази работа на Бедния Хайнрих ни представя много от живота на нашата провинция в началото на века, но по-интересно в случая е своеобразието на жанра, в който се вплитат публицистични щрихи, битови зарисовки, пейзаж, лирични струи. Така се получава нещо, което е едновременно фейлетон, пътепис, очерк, лирична проза. Не може да не си спомним, че такива работи пише по-късно Хр. Смирненски, но началото трябва да се търси у Ал. Константинов.

Понякога авторът използва елементарен повод или банална измислица и оттам разгръща живо повествувание, залагайки особено много на една чистосърдечна изповед — защото той обикновено присъства като герой в творбите си. Но от тази изповед излитат в различни посоки стрели на една, кога добродушна, кога злъчна, но винаги артистично поднесена ирония. „Оглупях ли от любов? Разбира се, да. Бях дотолкова оглупял, че ако г-н Св. Камбуров не беше написал „Пролетен вихър", рискувах аз да го напиша. Освен това сигурен съм, че каквото напишех би се поместило на драго сърце в „Българска сбирка". Казваше се Кера и аз пеех на мотива на „Идем, идем, сган проклета": „Кера, Кера, аз те любя!" (Бедния Хайнрих, „Любов и комар", 183).

Левенсон не се бои да подражава на готови вече сюжети и ситуации, за да поднесе чрез тях актуален материал. Неговият фейлетон „Смъртта на журналиста" (106) веднага ни напомня Елин Пелин. Душата на българския журналист се намира пред свети Петър и следва да отиде в ада, защото много са греховете ѝ, лъжите ѝ. „Искаха ми две колони материал. Нямаше какво да се прави. Убих около 1,000 гърци, но повече убивах сърби..." Все пак душата получава опрощение, защото е успяла да промъкне нещо и през ушите на цензурата.

Разбира се, авторът не амнистира българската преса — критиката му срещу нея е в не една творба. И той не се бои да посочи механизма, който понякога определя политическата ориентация на дадено издание. Във фейлетона „Съвети за младите журналисти" (192) той препоръчва да се измислят съобщения според насоката на вестника, дава примери как да се балансира, за да се пази неутралитет, какво да се прави, ако на вестника не е още „обещана поддръжка — не само морална — на тая или оня легация". И следват съвети как да се пише например музикална критика, между които и такива: „Трябва да знаете, че всеки, който сътвори нещо, е „многообещающ", а който по-рано е бил такъв, все още си е „многообещающ"."

Като хуморист и сатирик Левенсон привлича преди всичко със своята принципност и честност в обществените си позиции, с онова безкомпромисно служене на нравственото, дори и когато се е заблуждавал понякога. Не му липсват широки познания за средата, остро око за детайлите. Много печелят неговите работи и от вътрешната чистота на лирическия герой. Пък и, както следва да бъде, е находчив и остроумен, майстор на шегата, на каламбура, които често обръща към себе си, но те рефлектират навън: „Аз бях тогава ученик в трети клас. В бога отдавна вече не вярвах, защото веднъж прочетох в една книга, че човек произлиза от маймуна, па даже и като чета съвременната българска литература, виждам, че е тъй." (Бедния Хайнрих, „Как бях спиритист", 196.)

Прозата на Д. Подвързачов в „Смях" се представя от твърде неравностойни работи. Те сякаш потвърждават оценката, направена още от негови приятели, че той е прахосвал таланта си в незначителни неща. Казахме, че К. Константинов му посвещава проникновен откъс за трагичната съдба на онези художници, които рисуват афиши и реклами, за да се прехранват в очакване на онова „утре", когато ще създадат голямата си картина, и което никога не идва.

Сам Подвързачов, като че ли в отговор подхваща същата тема в най-хубавата си творба в проза, публикувана в „Смях“ под заглавие „Цветарницата“ (48), подп. Extravag. Авторът определя тази цветарница като „най-трагичното зрелище“ в столицата. Хуморът тук е не просто горчив, а трагичен, защото се разказва за надмощието на грубо материалното над духовното, защото контрастът на красотата с натурлистичното придава някаква окраска на черен хумор.

„Ала не се мина много и един ден цветята бидоха събрани в един само ъгъл на магазина, а срещу тях се разположиха с горда и внушителна самоувереност разнообразни волски глави, пушени бутове, свински езици, накачени по стените, по потона, картинно обтегнати на мраморни маси.

Нежните стъбленца на цветята не можеха да издържат тежкия наем на магазина — свиха се в едно ъгълче и оставиха място на кървавите меса. Цветарницата стана колбасница.“

По-нататък авторът продължава с „печални мисли“, защото „същото е негли и в живота“: „Колцина наши писатели, за да съществуват, са разделили душите си на две отделения: в едно тясно ъгълче цветята, а в останалата ширина на помещението говеждите продукти на вестникарското сътрудничество, на вулгарното партизанство или чиновническото себеоплюване.

Инак не се плаща наемът!“

Между творбите на Подвързачов, публикувани в „Смях“, има някои, които бихме характеризирали като игра на перото: „Вестникари“ (41), подп. Некий Нагел; пътните бележки „Към юг“ (10, 11), подп. също Некий Нагел.

Подвързачов публикува неведнъж дребни работи — най-често коментари по повод писано във вестниците. Така например във „Великденски драскулки“ (44), подп. Extravag, той издевателства над религиозното умиление около Великден и над неграмотните преводачи и съчинители. В „Кинематограф“ (13), подп. Н. Н., създава няколко епизода, които са свързани със забавен сюжет и представят политически фигури. Фейлетонът е написан остроумно и оригинално, но изобличението остава почти само в рамките на обикновената подигравка.

Сам Подвързачов е схващал ограничеността на критическите обекти и на критическата трактовка в списанието, затова пише в „Ситни-дребни“ (65) (подп. Extravag): „Казват ми, омръзнаха вече на публиката тия вечни загатвания, че Теодоров бил дезертьор, че Гешов бил мязал на подплашен заяк, че Бобчев се обличал с фередже... Измислете вече други неща. Ако не бяха тези стари сравнения и закачки просто нямаше да съществува у нас хумористична литература.“

След първата национална катастрофа в творчеството на Подвързачов се засилват драматичните и трагични нотки. Това е по-ярко изразено в някои стихотворения, но и прозата показва засилване на сатиричната злъч. В „Туй онуй“ (114), подп. Некий Нагел, продължавайки да откликва с дребни неща на политическото ежедневие, той се изказва твърде остро за Фердинанд. По повод съобщение, че царят е посетил в чужбина религиозни дейци, Подвързачов пише: „От тези сведения на в-к „Воля“ може да се извади радостното за всички българи предположение, че Негово величество... подир такъв черват с важни резултати мирски живот, има намерение да се оттегли в някой пустинен кът за тихо съзерцание, пост, молитви и скромно наблюдение страшните последици от тревожната си досегашна дейност.“

Подхващайки съобщение на друг вестник за някакво произшествие, сатирикът дава своя версия за станалото с явни алюзии за Фердинанд, наричайки го „въпросния негодник“, „един обикновен бандит“, „този вулгарен екземп-

ляр“, който, оженил се за хубава и богата жена, довел работите дотам, че богатството ѝ да бъде ограбено „до игла“. Така открито и безцеремонно за Фердинанд не се пише често в „Смях“. Очевидно е също, че авторът нагазва с удоволствие в политическото злободневие.

В друг брой под същото заглавие „Туй онуй“ (116), подп. Н. Н., той остроумно осмива между другите и народняшкия вестник „Мир“, който си е позволил да призове пресата да пише „истината и само истината“. При този призив в столицата са произлезли неочаквани неща, отбелязва иронично авторът, като изброява някои от тях, — а „знамето на двореца е паднало от смях“. И тук писателят е настъпателен, несдържано гневен, пише без церемонии и без игра с формата. Явно гневът и страстната заинтересованост раждат убедителността.

Подвързачов, както и други сътрудници на списанието, хвърля много стрели срещу правителствената и срещу неграмотната преса. Освен в непосредствени отзиви и коментари, той подхваща тази тема и в забавни сюжети. Ето например в „Нашата нова машина“ (56), подп. Extravag, той разказва за „последното чудо на техниката на вестникарското производство“: „Вземаш едно голямо количество лъжи, няколко килограма измислици, някой и друг метър фантазии, няколко чувала обикновени дивотии, разбъркваш всичко това с всекидневни идиотщини, колкото искаш полицейски скандали, взети от детективите... поръсиш по-издебеличко с любовни и трагични сензации, попръскаш го... с малко есенция от разврат — хубаво размесваш цялата тая смес и я туряш от едната страна на машината, пущаш тока — и от другата страна почват да излизат топли-топли вестници за хиляди рупчета...“ „А пък туй, дето го викат ръководство на общественото мнение: това обществена съвест и тям подобни материи, те отпадат, ето къде, в специално кошче и никак не им се дава път да вървят нататък и запречват колелата.“

Наситен с горчивина е разказът „Двама приятели“ (116), подп. Д. П. Той е размисъл за човешката психика, за влиянието на властта върху нея, за личната позиция: „Животът е наистина колело. Дето беше Колю вчера, сега се покачи Ставри. Утре пък ще бъде обратното. Но аз де съм? Както се вижда, се на едно място, се в оста на колелото. И как те мачка, троши и скърца зловещо тази хищна, ненамазана, тежка желязна ос!...“

Талантът на Подвързачов се чувства и в някои от често развлекателните му работи, където проличава неговата остроумна и афористична мисъл. Например „Откритото писмо до Михаил Кремен, новозаплетен в годежни узи“ (47), подп. Extravag, се ограничава с шеги на тема любов и брак, със съчувствие към Кремен, който е заменил поетичните си интереси към „съдържанието на детските гащички“: „Според народната мъдрост жените играят хоро върху голяма тепсия. Ергените като гледат отстрани, мислят, че им е весело, а то е защото тепсията е нажежена“, „Любов и брак са две успоредни прави, които не се съединяват дори в безкрайността“, „Да се ожениш по любов, това значи от голяма жажда да вземеш, че да се хвърлиш с главата надолу в кладенец. Преди да утолиш жаждата си, ще се удавиш“, и други афоризми.

От началото на 1914 г. Подвързачов престава да сътрудничи в „Смях“.

В периода след първата национална катастрофа като най-ярък фейлетонист в списанието се налага Ненчо Илиев—Сириус. Той има около 70 работи, публикува всяка седмица по един, а понякога и по два фейлетона. Като се знае развитието му през 20-те и 30-те години, интересно е как се представя едно-две десетилетия по-рано.

Още първата му публикация в „Смях“ го показва с ярко отрицателно отношение към властващите, с остър език — „Към Борисовата градина“ (53). След Междусъюзническата война в центъра на вниманието му са най-острите проблеми — за виновниците за националната катастрофа, за политическата корупция сред управляващите. В „Градското казино след войните“ (134) Сириус пише с горчивина и злъч за дадените жертви и безполезните уроци. Той намира начин да разкаже за останалите при Одрин и при Булаир и за „господата“, които никъде не са ходили, а продължават в казиното да „пият бира с такова спокойствие, като че всичко, което се случи неотдавна, не е станало с България, а с някоя неизвестна и далечна държава“... „Тук е и зетят на заведението г-н Рат, най-яркият защитник на Тройния съюз, защото откакто България тръгна с него три войни води и подготви почвата за още пет, а благодарение на това г-н Рат за три месеца спечели от военни доставки толкова, колкото един Стамболов министър не може да спечели за три години!“

Това разделение на обществото на жертви и паразитиращи върху техния гръб е изразено особено силно в „Средства за патриотичното възпитание“ (181): „Патриотизмът, както и всичко друго у нас се дели на категории. Най-главни от тях са две: користен и безкористен. Към користния спадат патриотизмът на предприемачите, които във време на война проявяват това велико чувство, но само срещу внушителни комисионни. Към безкористния спада патриотизмът на селяните, които по три пъти дават реквизиция за армията и изпращат по трима синове на бойното поле, дето безплатно се бият за отечеството.“

Сам участник във войните, авторът не може да прости на буржоазните правителства и на българската дипломация проиграването на успехите, извоювани с кръв по бойните полета от българския народ, загубата на една фактически спечелена победа: „Две седмици дириха виновника, но напразно, може би защото виновникът прилича на камък, а тия що го дирят на гърнета. Ако камъкът удари гърнето — тежко му; ако гърнето се удари о камъка — пак тежко нему“ („Българският парламент“, 146).

Гневно звучат отделни фрази срещу Фердинанд в „Реклама на Кармен Силва“ (139), където авторът говори уж обобщаващо за днешните царе, които се гордеят с „огнярски способности и с изкуството да убиват вързани фазани, ровят се в далечното минало, изнасят ни заслугите на прадедите си и въз основа на тях искат да им признаем правото да ни управляват...“ На друго място той ще каже, че „преди войните, когато царят отсъстваше 11 месеца от България и нищо не губехме, през войната той стоя 11 месеца в България и всичко изгубихме“.

Макар че е сравнително многопосочна, сатирата на Сириус има свои любими герои — това са българските дипломати, които е трябвало да осигурят една умна политика, да защитят интересите на страната с ума си, със словото си у нас и в чуждите столици. Затова той не прощава на Д. Ризов, на Ст. Данев и на някои други, които според него в решителни моменти са се оказали недостойни за заеманите постове.

В „Един документ за политическия футуризъм“ (150), памфлет, за който Сириус е даден под съд от засегнатия дипломат, той говори за „семковщината“ на българските дипломати и привежда данни за това,че д-р Ризов преди 16 юни сам си приписвал заслугата, че е сключил така споразумението със сърбите, че в бъдеще да се дойде до война за спорната зона.

Талантът на памфлетиста се чувства особено в портрета, който Сириус изгражда на д-р Данев („Галерия на бележити мъже. Д-р Ст. Данев“, 137). Почти всяка фраза тук е синтез от гняв и остроумие и звучи като афоризъм: „Един

„държавен мъж“, който за тридесет дни разруши съграденото за тридесет години от цял един народ. Неговата класическа глупост уби повече хора, нежели неприятелските гранати и куршуми; феноменалното му безумие зароби повече българи, отколкото освободи храбрата българска армия.“ По-нататък памфлетът се разнообразява с подробности от физическия портрет и от бита на д-р Данев, за да последват отново афористични характеристики: „... ако той вместо „държавен мъж“ бе станал архитект — първата му постройка щеше да се срути, ако бе генерал — нито едно сражение нямаше да спечели, а ако бе лекар — всички болни, с помощта на неговото сътрудничество, преждевременно щяха да предават богу дух!“

Българската дипломация е обект на други фейлетони на Сириус: „Д-р Н. Генадиев в Рим“ (177), „Специална кореспонденция от Рим“ (178), подп. Джовани Орландо — най-вероятно пак Сириус, защото е писмо до него уж от италиански кореспондент и пак за посещението на д-р Генадиев в Рим.

Друг обект на сатирата на Сириус е интелигенцията (заради бягството ѝ от фронта, от военната преподготовка, заради подстрекателските драми и стихове, писани през войните — „Едно тринеделно обучение“ (174), „Един български герой“ (183). Неведнъж той прави намеци или откровено говори за продажността на пресата, която се субсидира от чужди легации, за да подкрепя определена политика — „Влиянието на европейската война върху алкохолизирането на един журналист“ (168), „До Джовани Орландо“ (187); той не подминава и корупцията на българската полиция — „В защита на столичната полиция“ (182).

В редица творби Сириус изгражда една обща картина на страната след Междусъюзническата война, оглежда не само политическата действителност, но и живота на по-обикновените хора, замисля се за съдбата им, улавя колоритни детайли и образи, домогва се до черти от нашата народопсихология.

Ето например в „Градското казино след войните“. Освен всичко вече казано по-горе по повод на загиналите и на облагоденстващите се гешефтари, окото на фейлетониста се спира на стария баща и трите му дъщери „с увехнали лица и тъжни погледи“, които въпреки туй ще претендират — едната за инженер, другата — за лекар, третата за офицер. Авторът поглежда в бъдещето, за да предскаже, че „ще дойде време, когато тази, която иска инженер, ще се съгласи и на кондуктор, мечтателката за лекар ще се задоволи с фелдшер, а оная, която сънува лъскави офицерски еполети, ще кандиса и на долен чин“. „След войната — обобщава той — пропиха и тия, които никога не пиеха. А ония, които преди войната стояха по няколко минути и мълчаха, сега остават по цели нощи и непрекъснато пият и дрънкат — все търсят виновника.“

В „Писмо до Джовани Орландо“ (195) проличава интерес към народопсихологията, вмъкват се анекдоти, афоризми, поговорки: „Българинът го съсипва инатът, а гъркът — салтанатът“ и пр.

Понякога сме изненадани от неочакваните поврати на повествуването. Така „Черният хляб“ (192) започва с отзив за една книга — „Обновлението на България“: „Тая книга е съставена от преписани статии из немските списания и представлява една такава мътеница, както тестото на черния хляб.“ От този момент темата се измества към черния хляб, разгръща се с характерната язвителност към гешефтарите, към министър-председателя, който след като ял от черния хляб „не може да приеме представителите на Тройното съглашение, които се явиха при него, за да предложат на България Енос—Мидия и безспорната зона от Македония“, после към офицерските дами, които провалили любовните си срещи и др. и др., а само социалистите били „особено доволни, тъй като дядо Радославов направи първата стъпка към равенството“.

В месеците, когато се решава въпросът за избора на България в започналата Европейска война, Сириус проявява трезвост, преценявайки, че неутралитетът е подложен на голямо изпитание, че правителството на Радославов само на думи е неутрално, а фактически обвързва страната с Германия („Рождество", 175); че „германофили са само ония, които миналата година ратуваха за 16 юни" („До Джовани Орландо", 156); че правителствените партизани в своето „отчаяно германофилство... надминаха дори и самите германци" („Превземането на Софийската община", 193). В някои работи той дава отпор на военната психоза, която се разгаря у нас („До запасния войник Цанко Вълков, с. Брестово, Ловчанско", 152), другаде предупреждава за ролята на цензурата, като казва, че „ще дойде време, когато те (журналистите) не ще могат да пишат за нищо друго, освен за тъщата. И само от тъщата ще се хранят" („До Джовани Орландо", 166).

Сириус не заема позиция по отношение на избора на България във войната. Сам той казва на едно място в „На къде?" (209): „Въпрос голям, страшен и съдбоносен. Въпрос, на който не може да отговори дори и неутралният д-р Радославов." Наистина линията на „Смях" е балансирана, но едва ли това ръководи личната позиция на човек като Сириус. Има загатвания на две места („Политическа беседа", 201, и „Положението на България", 211), че ние, без да се присъединяваме към който и да е от двата големи блока, трябва да използваме момента и да решим някои от своите въпроси.

Сириус си служи с различни форми на фейлетона — сюжетен, традиционен, фейлетон-писмо (особено често), фейлетон-басня и др. Мисълта му е ярка, афористична, движена от гняв, понякога от болка. Той осмива по различен начин. Използва например похватите на ораторската реч („Една непроизнесена реч", 186), или на евангелския стил: „Във времето на Ирода... имаше един старец с брада като Моисея, който се зовеше Василимон... Старецът Василимон нямаше рожба, понеже делата негови всякога бяха безплодни..." („Рождество", 175). Сатиричното му перо придава особена сила на изобличението със своята склонност към парадоксалното. „Назначихме толкова много комисии за раздаване помощи на бежанците, че членовете им изядоха повече от самите бежанци" („Елате ни вижте!", 188). За герб на столичната община авторът предлага избирателна карта на умрял софиянец плюс скъсани цигански гащи или брадата на д-р Радославов, историческата му сопа и една пита кашкавал.

Във фейлетона „И в България имало безкористни служители" (198) той използва конкретен факт: разбойници нападнали пощенската кола между Дупница и Горна Джумая, един от придружаващите колата бил убит, а другите двама тежко ранени, но „конете се впуснали като хала към Горна Джумая" и закарали пощата и ценностите „около 100,000 лева непокътнати" в града. Тръгвайки оттук, авторът развива редица мисли: за географските познания на конете — по-големи от тези на „някои генералщабни офицери, снабдени даже с карти", за безкористната им служба по време на войната, когато те „никого не ограбиха, не вземаха рушвет, не задигаха трофеи", за това, че конете „не са заразени от партизанство и главно не принадлежат към либералната концентрация", за да завърши с риторическия въпрос: „Какво би станало с ценностите, ако в колата, вместо тия коне, бяха впрегнати държавниците д-р Генадиев и Димитър Тончев?"

Фейлетонистът умее понякога с един само щрих да поднесе същността на образа. Във фейлетона „Интервю с министър Тончев" (205) той ни убеждава, че както във всеки клас и във всяка рота има по един ученик (съответно вой-

ник), с който си правят смях, „така и във всеки министерски кабинет има по един министър, който играе ролята на смешния ученик или на войника — чучело". Тази роля изпълнявал министърът на финансите — Тончев.

В годините на „Смях" Сириус е едно ярко перо, талантлив изобличител на порочните методи на управление, на гешефтарството и безотговорното отношение към съдбините на страната.

Освен известни още тогава или по-късно имена, в „Смях" сътрудничат с проза и много други автори. За съжаление голяма част от тях остават неизвестни зад неразкритите псевдоними. Творбите им, взети вкупом, запазват общата насока в прозата, очертана досега, но заедно с това внасят и някои нови черти и нюанси. Освен че има оригинални неща, можем да кажем, че тези сега малко известни и неизвестни сътрудници на „Смях" спомагат да се засили народностният елемент на хумора в списанието, разширяват тематическия му регистър, обогатяват го с атмосфера, картини и образи, почерпани от провинцията.

При обща равносметка на тяхната продукция се оказва,че най-широко е застъпен фейлетонът. Но, от друга страна, забелязваме, че значителна част от фейлетоните имат сюжетност, приближават се до хумористичния разказ, някои се маскират като приказка, пародират лирична проза, научно съобщение, съдържат елементи на пътепис и др. Традиционният фейлетон, който само иронично интерпретира фактите, е по-рядко явление. Това показва амбицията на сътрудниците за повече оригиналност, тяхната по-голяма инвенция, както и по-голямата взискателност на редакцията.

Ето например фейлетонът „Тревогите на господин министъра" (29), подп. П. К. (неразкр. иниц.), започва като разказ: „Мъничък и черничък човечец, приличен на пострадала от пожар кибритена клечка, изхвръкна като някаква скорострелна бомба от тесните врати на Народния театър, метна се във файтона с бързината на животина от рода на човешките прародители, и полете към дома си. Той беше бурен, тревожен, ужасен." По-нататък с белетристични подробности се описва състоянието на министъра, дълбоката му душевна объркаността. Постепенно се изяснява, че паниката е предизвикана от гостуващата в страната френска театрална трупа, която завършила представлението си с вика „Да живее Републиката!"

Похватите на научно изследване виждаме във фейлетона „Политически сън" (39), подп. Гр. П. — Григор Попов. Авторът разсъждава за правилността на някакъв психологически трактат за съновиденията и по-специално за тезата, че човек сънува според положението си, и я подкрепя със свои примери, като създава широка картина на политическия живот и атмосфера в столицата, иронизира известни личности. Или „Откритието на професор Бахметев" (39), неподписан фейлетон, който в някои отношения изпреварва похватите на Св. Минков. Тръгва се от една научна хипотеза — временно спиране на живота чрез въздействие с ниски температури, като резултатите се довеждат до комична хиперболизация, при която фантазията се развихря при решаването на най-практични въпроси. Научни изследвания наподобяват фейлетоните „Coburga Ferdinanda" (11), без подпис, и „Приложна минералогия" (33).

Една „страничка от старата българска история" разкрива фейлетонът „Преди 1100 години" (8), подп. Удивителна (неразкр. псевд.). Тук произволно се смесват названия и времена, за да се хвърлят стрели към пресата, към съвременни партии и др.: „В това време цар Крум с една орда от няколко хиляди народняци, въоръжени с кримки, почнал да дебне Никифор... Крум отрязал главата на Никифор и като я намерил празна, я напълнил с вино и пил... пил...

Оттогава всички народняци са кръчмари, а всички царе с празни глави, които могат да бъдат оползотворени само когато се отрежат от тялото."

Такива творби засягат живо актуални обществени проблеми, но мисълта на автора търси по-свежа форма. Така забавното, занимателното се увеличава, но и идеята се поднася по-естествено, а изобличението става художествено по-убедително.

Остроумието привлича вниманието ни и в друг един фелетон, по-различен по тематика, в който авторът след многозначителното мото: „Сън сънувах, божке ле, сън бълнувах", разказва в шеговита форма и с несъмнена ирония за резултатите от социалната революция: „Ликува работният народ. На капиталистическото господство е турен край и е въдворен режимът на равенството, братството и свободата. Охолно живелите до вчера, днес вече са загрижени за съдбата си, чувствайки, че им предстои черен денонощен труд...

В градското казино е настанен на квартира бездомният пролетариат, а новата къща на Яблонски е превърната в работнически клуб... Франгя е застанал пред двореца и се моли на един гальотаджия да го закара до къщи, защото не бил привикнал да ходи пеш. Гальотаджията, класовоосъзнат работник, не се съгласява... А вдъхновителите на социалната революция: Д. Благоев, Г. Кирков, Кабакчиев, д-р Икаков... (и др.) заседават в Народното събрание върху разпределението на труда...

За сега се знае, че Цоню Бръшлянов ще бъде наказан за ренегатството си. Той ще бъде назначен ватман на един от трамваите... А Петър Станчев щял да продава билети на новата баня..." (Гр. П. „На другия ден след социалната революция", 53).

Фейлетонът в „Смях" е ориентиран главно към политическата проблематика. Твърде малко са онези, които подхващат други теми, при това в някои от тях става дума само за косвен подход, при който политическата поквара се поднася редом с други проблеми. От този тип е фейлетонът на Герган „Кариерист" (170). Тук героят, дребен чиновник, бързо се издига благодарение на хубавата си жена. По-косвено засяга политическите проблеми и „Глобалният министър" (35), подп. Железничар (неразкр. псевд.).

Вече по-различен е фейлетонът „Регулация, нивелация, канализация" (20), подп. Бен Акиба (неразкр. псевд.). Когато го четем, не можем да не си помислим колко вечни са проблемите на градското благоустройство, а оттам и темата в хумористичната литература. Остроумно и образно авторът разказва за редуващите се едно след друго преустройства: „... носят земя, носят, носят... а вашата къща започва отново да се издига. Най-напред се появяват старите прозорци на избата, след това старият тротоар и най-после се появява темелът. И вашата къща започва да изглежда като човек, който се е облякъл цял, а само панталоните си забравил. Хората с гальотите обаче продължават да копаят пръстта и да я пренасят на друго място, додето най-после вашата къща остане на един връх като турски караул."

Създателят на тази творба очевидно има белетристична нагласа, но псевдонимът се появява само веднъж в „Смях".

От друг характер е фейлетонът „Един спор за пет лева" (167), подп. Д. (неразкр. иниц.). Някакъв занаятчия не получил възнаграждението си за две ушити нощници на една студентка. Той ѝ пише писмо, в което протестира и обвинява, като намесва „великите декаденти — разрушители на вредния остарял морал, Пшибишевски, Уайлд, „висшата красота" и т. н. Авторът издевателства над последните, всичко това му се струва много безпочвено у нас и той го окарикатурява, като го миросва с баналното ежедневие. В „Смях" пона-

чало отношението към декадентството, към футуризма се ограничава само с присмех и подигравки.

Фейлетонисти, изобразяващи провинциалния живот, се срещат рядко през първите месеци на изданието. С времето обаче те все повече и повече се увеличават и към края налагат известно надмощие. Сам Ал. Божинов възкликва в една своя работа: „И в тая тиха, гореща, монотонна провинция, колко много, колко много материал има за вас, о, виолетови български писатели!“ („Живописна провинция“, 51).

Авторите на тези творби, в които има издребняване понякога и увлечение по куриозното и натуралистичното, се подписват обикновено с псевдоними, за жалост неразкрити: Липоцвят, Будало, Калин Странник, Сашо Актьорът, Пран Гого, Мунчо, Оптимист и др.

За представителни от тази разновидност на жанра в „Смях“ могат да се посочат „Карикатурна изложба в провинцията“ (58) от Липоцвят и „Женско заседание“ (58) от Калин Странник. Първата творба, по-скоро хумористичен разказ, показва ефекта сред изостаналата селска маса от карикатурите на някои местни типове. Засегнатите се нахвърлят върху художника с обвинения, че е подучен от други да злепостави човека. „Женско заседание“ на Калин Странник ни запознава с едно женско дружество, което се бори за еманципация и решава да приеме — не без скрити надежди — царицата за почетна членка. Подготвяйки се да представят Ибсеновата „Нора“, присъстващите тълкуват съдържанието ѝ така, че съвсем я окарикатуряват, и смятат, че трябва да я осмеят на сцената за поука. Разменят се реплики, които принизяват образа до провинциалното ежедневие, а онези, на които темата не е интересна, разговарят за прасето, за плетачницата и др. Безспорно първата цел на автора е осмиването на „равноправките“, но за нас по-съществена е колоритната провинциална атмосфера, пренасянето на хумора на друга основа, въвеждането на народа в него.

И двете творби използват сблъсъка на различни културни пластове, похват, наследен от Вазов и Ал. Константинов, който дава възможност хуморът да бъде добродушен или язвителен, стрелите да рекушират и в други посоки.

В някои от тези „провинциални репортажи“ се привеждат реални данни за местоположение, благоустройство, културен живот, забележителни личности: Сашо Актьорът — „Град Русе във всяко отношение“ (56), Жан П. (неразкр. псевд.) — „Град Плевен“ (152), Инфузория (Аспарух Язаджиев) — „Холерата в Шумен“ (108). Психоклимата на провинциалното градче можем да почувстваме във фейлетоните на Мунчо за Цариброд (169, 173, 176), на Урсус (неразкр. псевд.) за живота в Провадия (202).

В последните броеве на „Смях“ темата за провинциалния живот се подхваща от Оптимист (неразкр. псевд.). Наситени с пъстър местен колорит, с народни реплики са публикуваните от него два фейлетона — „Лясковски политически беседи“ (206) и „Провинциални типове. Майорът“ (210). Вторият ни въвежда в атмосферата на политически спор в една провинциална кръчма, в който най-интересното е все пак ефектно очертаната психика на нашите провинциалисти. Долавят се и черти на националния ни характер.

Хуморът невинаги скрива обаче тъмните страни на провинциалния живот. Същият Оптимист в „Лясковска история“ (209) ни въвежда в една по-широка картина на живота на село. Родилката е умряла при раждането. Деветините ѝ се правят заедно с кръщенето на детето („за по-малко „масраф“). Събралите се са едновременно тъжни и весели. Разменят се реплики в народен дух. Попът е окарикатурен в своята лакомия: „Той е опел повече от 35 попа,

венчал е 1600 младежи, кръстил 2150 деца и заровил 930 миряни... Изял е повече от 1000 прасета и агнета, 500 кокошки, патки, пуйки, 80 заяка..." „Плоската" обикаля събралите се с характерни подканвания: „Пий, Минчовице, па дай на Дерменджийката, пий Дерменджийке, па дай на Хаджи Домусчийката..." „Скоро сбръчканите бузи на бабите се зачервиха, зажумелите очи светнаха. Друго бяха младите вдовици — лицата им засияха като повторки трендафили, а на булките като майски гюлове. Дядо поп стана червен като рак. Езиците се развързаха. Всички говореха и всяка на отделна тема."

Това сплитане на забавното и тъжното впрочем преминава през много от публикациите в списанието, както в прозата, така и в поезията.

„Смях" се адресира към хора демократи, свободомислещи, културни — и ето защо си позволява да публикува някои автентични материали, често без всякакъв коментар, така просто, за да изложи на показ глупостта, ретроградното, скудоумието. Само така можем да си обясним появата на текста на „Анатемата", който, пояснява списанието, „е запазен в римокатолическата църква и досега" („Проклятие", 15). Прочитането на този текст е силен удар върху църквата и религиозния мистицизъм. В същия брой се дава материал, в който се разсъждава за предимствата на едно или друго средство за екзекутиране. Описват се различни начини на обесване, обезглавяване — с подробности, с аргументи „за" и „против". Следва кратко пояснение от редакцията: „Какво мислите, че е това, любезни читателю, син на двадесетия век? Това е извадка от протокола на шестото заседание на конгреса на немското дружество за съдебна медицина, което заседава неотколе в Кьонингсберг!"

Редакцията смята, че коментарите са излишни.

Малко по-късно е публикуван и сходен материал — официално „Съобщение на Бургаския съдебен следовател" (21) за това, че (еди кога си, еди къде си)... „в пепелта на един голям огън... са намерени горели човешки кости, зъби и копчета от долна бяла риза..." И това съобщение се препечатва без коментар в „Смях". Смисълът му, както и на предишните и на много от следващите, е да накара читателят да се замисли за действителността, в която живее.

В някои случаи обаче, редакцията не се отказва от коментар, не изпуска възможността да се надсмее над невежеството, над цареугодничеството, като предимство има автентичният материал — „Нощните пеперуди в България със специален оглед върху вредните видове" (187), без подпис. С очевидно наслаждение „Смях" издевателства над един текст от „Църковен вестник", който ни убеждава благочестиво, че молитвите ни не могат да бъдат приети от бога при положение, че восъкът на свещите не е достатъчно чист.

Между другото на страниците на списанието проблемите на религията и църквата се поставят винаги с едно твърде атеистично отношение. Така във фейлетона на Циклон (неразкр. псевд.) „Великден" (189) четем: „Всички християни стават тая сутрин рано, отиват на черква и като се върнат в къщи, те ядат. Ядат, майка му стара, здравата; защото християните са практичен народ: докато спасителят още лежи в гроба, те бързат да приготвят козунаци, пекат прасета, пуйки, боядисват яйца... Струва ми се, че единственото добро дело на тия велики празници е, че враговете на чистотата се решават да посетят банята, да измият грешните тела до следващия Великден..." Във фейлетона „Черковният въпрос" (60), без подпис, образът на владиката е гротесково деформиран, подобно на Каравеловия чорбаджи Нено от „Мамино детенце". Друг един фейлетон представя свещеника ни повече, ни по-малко от пладнешки разбойник — „Автобиографията на отец Върбан Казълагашки" (61), подп. Мавър (Ст. Мавродиев).

„Ако цензурата на печата беше нещо лошо, тя не можеше да запази съществуването си през толкова векове и до наши дни“ — привежда списанието едно изявление на вестник „Балкански куриер“ и допълва с коментар: „Понеже г-н Благодушов проповядва овчи идеи, той е свободен даже да си окачи един звънец“. — „Иска да го затворят в кочина“ (211), без подпис.

Свободолюбие и свободомислие е движило перото на авторите и при разработката на други теми. Невинаги с амбицията на борци и бунтари срещу мрака, суеверието и невежеството, а просто от някаква игра, така — да се хвърли камък в блатото, да се дръпне светеца за брадата. Такива мисли пораждат например поредицата прозаични работи на Lacrima (Александър Ал. Павлов) за известни жени от миналото (9—12, 14, 20, 34). Малко по-различно, отколкото е известен от историята, той разказва живота на Фрина, Нинон Де Ланкло, Лукреция Борджия, Месалина, Габриел д'Естре, Лола Монтез, Маркиза де Помпадур. Без да се отличават с особено достойнство, тези очерци имат за цел да демитологизират образите и имената на тези жрици на любовта. Животът им е разказан прозаично, делнично, като в своята суетност и изменчивост те се приравняват с обикновените жени. Демитологизацията се постига и чрез точност на датировката, на годините: „Красавицата умря на 55 години („Фрина“), „туй стана в 48-ма година“ („Месалина“). Чрез уточняване и на други детайли в прозаичен план се постига в последна сметка едно банализиране на живота на тези куртизанки, смъква се романтичното було от техните образи. Понякога авторът става привидно сериозен — „Ако Нинон събереше своите поклонници, тя би могла да застраши равновесието на Европа, да завладее Турция и да разреши Източния въпрос. Но тя не се сети да направи това. Нинон беше много лекомислена“ („Нинон Де Ланкло“). Друг път хуморът придружава почти всяка фраза: „Жана Пуасон костува много скъпо на Франция. Тази мрянка ѝ струва около 36 милиона франка. Никога от месарницата на баща ѝ не бе продавано толкова скъпо парче“ („Маркиза де Помпадур“).

Споменахме, че редица от фейлетоните имат сюжет, до известна степен са белетризирани и в този смисъл се приближават до разказа. Разлика между някои фейлетони и хумористични разкази е трудно да се направи. Творбите, които с по-голямо основание бихме нарекли разкази, третират най-общо две теми: обществения живот и любовта.

Разказът „Преживян репортаж“ (39), без подпис, ни запознава с приключенията на един журналист, който в гонитбата на сензационен материал, се смесил с една компания от съмнителни типове под Шарения мост. За да му окажат доверие, той се представил, че е убил старец заради часовника му, и имал щастието да разговаря под моста с истински разбойник, който удушил бабичка, за да я ограби. На другия ден обаче прочел репортаж за своето измислено престъпление, т. е. събеседникът му също бил журналист. Както се вижда, тук се разчита на неочаквания обрат на събитията.

Нещо подобно има и в разказа „Самотник“ (108), с пояснение „превел от японски — Циник“. Патосът е ярко изобличителен. Късно през нощта разказвачът вижда възрастен генерал да търси дежурна аптека. В условията след националната катастрофа той е склонен да помисли, че генералът търси отрова, и тук не само похватите, но и фразата му приемат обратите, познати ни от „Кардашев на лов“: „Той беше сигурно някой от онези класически патриоти, и неможейки да преживее злочестините на отечеството, беше дошъл да търси скритом, в часа на безумно отчаяние, отрова.“ Оказва се, че вълненията на генерала са много по-различни. Това произведение е разказ в разказ и началото му пък е подражание на Алеко: „Приказваха за генералите, за японските,

разбира се. Разправяха за техните войнишки добродетели, безумна храброст и себеотричане... Тогава един от компанията се обади: — Чакайте. Като става дума за генералите, да ви разправя един мъничък епизод...“ И следва истинският разказ. „Японските“ генерали, разбира се, са камуфлаж — твърде прозаичен, както и пояснението „превод от японски“ — звучат повече като допълнителна ирония, отколкото като прикритие от цензурата.

Разказът „Как България си плати кирията“ (115), подп. Сен Маврикий (Ст. Мавродиев), също както и предишният показва, че похватите на разказвачите на 90-те години се използват широко:

„Кой не познаваше България? Добър човечец беше, бог да го прости! Защото беше сиромах и си посръбваше не на шега... България не познаваше осуквания и служеше на така наречения анархистичен метод „action direct“. Ако го оскърбиш, под съд няма да ходиш. Веднага ще ти плати...“ Представянето от страна на разказвача завършва с думите: „Срещам веднъж България!“ — и следва разказът на героя, чрез който се утвърждава, макар и в шеговита форма, но с уважение към хората с достойнство, така наречения „action direct“.

Към похватите на белетристите от 90-те години ни връща и разказът „Сън“ (198) от Драгиша П. (Драгомир Т. Попов). Почти без претенции за хумор, но задушевно е обрисуван разсилният Панчо Клисуркин, който дреме в коридора на министерството, разказано е за огорченията му загдето го ругаят и го разкарват и за присънилия му се хубав сън, че е овчар с овцете. Изобщо тема, пък и стил на писателите-народници за селския човек, станал по неволя гражданин.

Някои разкази са свързани с обществената корупция („Комарджийска афера“, 39, без подпис), с пресата („Дуел“, 49, подп. Липоцвят), с квартирни неволи („Преследван от съдбата“, 64, подп. Г.), със скъпотията („Скъпотия“, 116, Сен Маврикий — Стефан Мавродиев). В навечерието на Балканската война в някои разкази, както и в други творби, се осмива военната психоза („Атентатът при Побит камък“, 67, подп. Вестникарски сътрудник — неразкр. псевд.).

Темата за любовта се поднася, както и следва да очакваме, в комичен план. В „Измяна“ (212) от Силиций (неразкр. псевд.) нещата се свеждат до забавна ситуация, подсказана вече от заглавието. На същата тема е „Лебедко“ (44), подп. Липоцвят. Друг разказ, „Спомен за Гоголя“ (211), подп. Редъ (неразкр. псевд.), ни въвежда с лек хумор в една история от ученическите години — за подготовка на изпит по литература с помощта на някакъв Боби. Резултатът в края на краищата е, че въпросният Боби се жени за сестрата на пропадналия на изпита ученик. Без да има значително съдържание, творбата издава перото на опитен автор. Възможно е и друго — превод с леко побългаряване.

Черти на женската психика — суетност, лицемерие и т. н., са тема на много разкази. Някои от тях са разработени твърде познато, банално: „Жена“ (6), без подпис; „Роза“ (13), подп. Трио (неразкр. псевд.); „Моята разгодявка“ (117), подп. Пилигрим (Йордан Сливополски). В сферата на забавното в отношенията мъж—жена остава разказът на Ал. Божинов „Полюси“ (9). Други, предимно приближаващи се до сериозния разказ, използват известен психологически анализ — „За щастието“ (57), подп. Ст. Мавър (Ст. Мавродиев). Два доста злъчни разказа за склонността на жената само да си поиграе на любов („Робинзонов остров“, 59, и „Скуката и нейната приятелка“, 127) публикува Arioso (неразкр. псевд.). Не правят впечатление разказите на Д. Стойчев „Целомъдрие“ (43), подп. Пройдоха, и „Синият вир“ (151), подп. Viveur, тъй като не се издигат над баналното.

Със съкращението А-р, т. е. Амер (Д. Дебелянов) е подписан разказът „В планините, господа!“ (52), който ни въвежда в темата за съдбата и самочувствието на литературната бохема. Може би в основата стоят някои действителни факти от живота на поета, но по-важна тук е една изповед на разказвача. Избягал от София при приятел в провинцията, но и там животът му се оказал много труден и трябвало да се върне. Все пак напечатал в един вестник „поетично послание“... „за дивната прелест на живота близо до природата“. Всички приятели му завиждали, че е прекарал добре: „Наистина аз съм малко нещо поет. Инак не би могло да се обясни, как при тая мрачна фееричност на своя живот, аз мога още да се усмихвам най-невинно и никога да не мисля за утрешния ден.“ Свързан с темата за изкуството е и друг, наивен по същество разказ на Дебелянов — „Приказка“ (60), подп. Frau Sorge. Тук чрез историята на един грамофон се разкрива противоречието между възвишеното и пошлото в живота.

Някои разкази, които третират етични въпроси или проблеми на изкуството, се приближават по жанрови особености до есето или до лиричната проза. Така в „Ecce homo“ (136) от Пантофоб, откриваме социалнопсихологически анализ, размисъл за изкуството като социален феномен, като предмет на обожание, на мода, размисъл за артиста, който като идол е задоволявал суетата на обществото, и за обществото, което след като е викало „осанна“ и се е било на барикади за него, вика „разпни го“ и изгаря всичко, на което се е кланяло.

В „Откровеността“ (1—7), без подпис, се поднася идеята,че лъжата, за разлика от откровеността, може да има много физиономии, да се маскира по различен начин. И главното е сякаш не толкова изобличението, колкото размисълът за сложността на моралните отношения и норми. „Мъдрости“ (113), без подпис, в леко хумористичен план развива тезата, че пияницата бедняк носи тежестите на времето и се е напил от мъка, следователно заслужава уважение, а отиващият в черквата богаташ е „лихоимец и фарисей“. В „Историята на подлеца“ (115), подп. П-б (вероятно Пантофоб), етичните въпроси са поставени най-остро в един стил на есе или памфлет: „... Баща му беше лакей, а майка му — паднала жена... Растеше подлеца, а лицето му все по-мазно и по-мазно ставаше и гръбнакът му по-гъвкав и тръстиков.“ Разобличението е пряко, позицията е изразена с болка — по Стаматовски. Трябва да отбележим, че така силно звучащи струи са рядкост в „Смях“, а също, че те се появяват и в поезията, и в прозата — непосредствено след националната катастрофа. Не че непременно са вдъхновени от нея, но тя безспорно ги е подсилвала.

В лиричната проза в „Смях“ като предпочитание се открояват работи, които бихме нарекли пародийна лична проза. Това не пречи да се сплитат гняв и болка, като например „Несретници“ (23), без подпис: „— Ей! Налей още по едно, — и още, — и още, — и още... Ние всинца сме обидени от безсърдечната улица. Приберете ни от милост. Тука в кръчмата на завет. Вече е зима. Вън легнаха глухи, сини, смъртоносни мъгли. Тъга и безприютие... Господа! Защо сме тъй обездолени? Жреци на изкуството! Доброволни товарни коне на прекрасното! Защо сте тъй вероломно обезпаричени.“ (Споменава се за Й. Мечкаров, за Амер, вероятно авторът е някой от близките им приятели.) През бохемството навлиза тъга и нещо от битието на това литературно поколение.

Няколко работи от тази пародийна лична проза са подписани от Герган (Драгомир Петков Герганов). Позициите му в някои случаи не са ясни, по-скоро неприемливи („Гарга“, 159). Повечето обаче съдържат елемент на критика: „Прахът. След като засипе дрехите и лицето, прониква дори чак в душата и сърцата и се налепя така по съвестта и чувствата, че те стават неузнаваеми...“

(„Прах“, 161). В „Пес“ (181) авторът явно визира журналистите, които „лаят“ според желанието на господарите им. Интересна е прозата, озаглавена „Месо“ (139) — и в окаченото на витрината за реклама месо, и в деколтираните посетителки на казиното авторът вижда все стока за продан, все „месо“, предназначено за пазара. Най-силен е Герган в „Деца на политическата поквара“ (195), с подзаглавие „Политическа сатира в стихотворна проза“. С определена недоизказаност, която съответства на жанра, се внушава, че в един изборен ден ролите са разпределени: — на отпадъците от обществото се възлага „агитацията“ около изборните бюра; добре облечени весели младежи и възрастни хора — полицаи и детективи — ръководят отдалеч първите, а „тежко важни, добре охранени възрастни мъже“ плащат на първите две групи — те именно са заинтересованите.

Във всички откъси са запазени някои от особеностите на жанра „стихотворение в проза“, но парадирането му е несъмнено.

Истинската лирична проза е представена от работи на Ада (Мара Карловска) — „Забравено писмо“ (123) и др., на тема любов, издържани в познатата банализирана интонация. За любовта е също „Лили“ (171) от Б-ко (неразкр. псевд.), лирична, леко сантиментална творба за едно мълчаливо любовно страдание. Лирична проза публикуват също Феникс („Есенно слънце“, 25), Сам Самотен — неразкр. псевд. („Из дневника „Пеперуди“, 25), Хр. Д. Миндов („Балонът“, 167) и др.

Отделно внимание заслужават „Обяснения в любов“ (141) от Сирано де Бержерак (неразкр. псевд.) и „Пролетта из столичните улици“ (142) от Viveur (Димитър Стойчев). Първото е по-скоро един лиричен хумористичен разказ. Лирическият герой разкрива с лека ирония своето нежно и чисто, но плахо сърце, изненадвано всеки път от прозата, с която му откликват.

„Пролетта из столичните улици“ на Д. Стойчев е може би единствената творба в „Смях“, която надраства времето си и ни води към прозата на 20-те години, когато общественият оптимизъм завладява определени социални слоеве у нас. Това е един калейдоскоп на София, в който се сплитат ироничното и лиричното:

„Еднаж, като омръзна на пролетната фея да се скита сама из горските пущинаци — тръгна към столицата, за да намери по-бурни развлечения из низаните улици на София. И понеже пролетната фея е жена — право на улица „Леге“. Тук тя бързо замени своето просто облекло (отмъкнато от една витошка шопска колиба) с всевъзможни „Танго“ и усмихната се запъти към „Цар Освободител“.“

Срещите на пролетната фея из софийските улици дават възможност на автора да се пошегува с известни личности и с обикновени хора, да се посмее злъчно или добродушно според случая. Тя изпъква в ролята на един светъл немирен дух, който помага да се види истината, да се надникне в различни души:

„Но макар да беше толкова чужда на земните работи, пролетната фея беше жена. И когато тя вървеше по „Цар Освободител“ реши да ощастливи с погледа си първия срещнат мъж.“ Това се оказва обаче д-р Данев, „тъй усмихнат и самодоволен, че и тя трябваше да му завиди“. Среща се със стражаря пред двореца, който я „изгледа от глава до крака, тупна с пръчицата, която държеше в едната си ръка, крака, засука си мустака и каза: „— Да не те види пристава само че...“ Следва среща с полуграмотни български дипломати, шега с ученик в Борисовата градина, запознаване с Ив. Ст. Андрейчин, посещение в Градското казино и др. Накрая феята оставя градските си труфила на една акация

край Семинарията и изчезва. На другия ден вестниците пишат за „Мистериозното убийство“, за „Намерените женски дрехи“. „А през това време пролетната фея се къпеше в Боянския водопад, за да измие от тялото и душата си „всяка столична скверн“ — завършва авторът.

Най-важното в тази работа е появата на един лирически герой, който носи светла душевност, у когото има нещо младо и възторжено, чиято позиция е сякаш обогатена от несрещана досега вътрешна вяра. Това е не само надсмиване над злото, не просто борба с него, както в много други творби, но едно светло тържествуване над него. Тук нещата са пренесени в сферата на възвишено-етичното на духовно-поетичното. Находката на Д. Стойчев е перспективна, тя води към лиричната проза на 20-те години. Авторът е пояснил творбата си с определението „приказка“.

Истинските приказки в списание „Смях“ обаче са малко и са по-скоро фейлетони, скрити зад похватите на приказката: „Приказка, която Франц Йосиф разказа на един български патриот“ (119) от Инфузория (Аспарух Язаджиев); „Управникът и съвестта му“ (34), подп. Пиери (Георги Илиев Георгиев) и др.

Дребните жанрове: хумористични, анекдоти, диалози, реплики, кратки коментарии, афоризми и др. са широко застъпени в „Смях“ през всичките години на излизането му — понякога запълват цели страници, което ни кара да мислим, че на редакцията е липсвал по-значителен материал. Много от тези неща са актуални в една или друга степен, често са отзив на писано в пресата, изобщо свързани са с политическото всекидневие. През известни периоди някои от тях се обединяват в рубрики. В рубриката „Боровинки“ се срещат добре написани, злъчни изобличения. Така по повод някаква беседа на бивш офицер, защитаващ войната като възможност за несъвършените хора, след като бъдат убити, „да преродят духовете си“ — авторът коментира: „Това мнение за войната споделят всички четвероноги“ („Боровинки“, 27). По повод някаква похвала на Черногорския наследник към българската армия: „С тази армия вие бихте направили чудеса!“, авторът коментира: „Та ние ги правим чудесата, княже! Елате в София на опозиционен митинг или на работническа манифестация, та да видите. Пръстите си ще оближете...“

Понякога тези откъси се разрастват до по-значителни обобщения. Например, за управляващото мнозинство се говори в духа на Алеко: „... кога предприятийце, кога доставчица, по-длъжка сесия, някой и друг келепирец — това са награди предостатъчни за него. То си хрупка и кротува. Дайте му възможност да си хрупка тъй по малко... и си гледайте кефа: прокарвайте каквито щете закони, изменяйте конституцията, съвсем я отменете ако искате — то няма да даде никакъв знак на протест...“ („Боровинки“, 42).

По-късно рубриката „Боровинки“ прекъсва, започват други — „Оттук оттам“, „Интриги“, „Туй онуй“ (в някои броеве списвана от Подвързачов), „Новини в три реда“, „Гримаси“, „Ситни дребни“, „Хумористични телеграми“ и др. Така в „Ситни дребни“ (118) четем: „Едно малко дамско кученце срещнало едно магаре и попитало:

— Защо, приятелю, аз съм толкова малко и плащам 10 лева данък, а ти си толкова голямо и нищо не плащаш?

— Защото аз имам роднини в Министерския съвет! — отговорило важно магарето.“

Две интересни хумористични са свързани с Д. Благоев и социалистите. „Запитали Димитър Благоев“ (168), без подпис: „ — Защо много тесни социалисти стават широки, а ни един широк не е станал тесен? Благоев се замислил и

отговорил: — Наистина, от мъжа можеш да направиш евнух, но от евнуха не можеш никога направи мъж.“ Или на друго място — „Цар Фердинанд“ (209), подп. Свинск II (неразкр. псевд.). Смисълът е, че цар Фердинанд срещнал Д. Благоев и пожелал да влезе в партията. Благоев му поставил условия: „... ще прекарате 40 дни пост и беседи по класовото съзнание, ще подарите 1,000 тухли за Народния дом, ще идете три месеца в мина Перник на работа, ще ми подигнете три стачки в тези три месеца и три месеца след това ще ходите без работа... „ — Ще си помисля малко, казал Цар Фердинанд и се запътил към двореца замислен.“

Малко преди това четем друг диалог: „Работници от всички страни, съединявайте се — казал Сакъзов на Киркова, а тоя му отговорил: — Хай сиктир от тука“ (209).

Някои хумористични, въпреки краткия си текст, хвърлят стрели в различни посоки. Така в „Случка“ (67) от Zeop (неразкр. псевд.) се поднасят въпросите, отправени към някакъв млад мъж, бледен, болнав, който се мъчи да повръща на улицата:

„ — Да не си ял пасти от някоя сладкарница?

— Да не си говорил с Бобчев или с Франгя?

— Да не си ходил в Народния театър на някоя българска пиеса?

— Да не си чел новата сбирка на Тошкина?

Оказва се, че човекът е кореспондент на чужд вестник:

Д-р Данев вчера ми даде войнствени изявления... пък днес ги опровергава...“

Няколко хумористични са свързани с дейността на Вельо Маринов — столичен полицай (42, 67 и др.), но не успяват да изградят по-интересен образ.

Най-кратките форми понякога също съдържат политически акцент — „Обява. Отличен агитатор на „моралното влияние“ търси работа за предстоящата изборна борба“ (115); „Дипломатически речник“: „Ревизия на договор — търся си белята или война искам; Война — любимото занятие на балканските народи; Европейска дипломация — банда от рушветчии, срещу които цял свят е безсилен“ (152), подп. Пашич (неразкр. псевд.).

Ефектно хрумване е „Из бележника на една слугиня“ (7—8), подп. Муш (неразкр. псевд.): „Бон жур — добър ден — фрънцушки; бона сера — италиянски; гърдейците — дету пазят княза; сирфис — пъниците; салами — гулемити; кренвирши — малкити; жанбон — дибелуту; фотел — дето лежи господаря; албун — кадифянуту с куконкити; вистибул — дету мърси кучиту; будувар — дету влизна пуручика...“

Тук, макар на преден план да излиза забавното, се чувства и социалната психика на слугинята, в хумора навлиза нещо плебейско, — впрочем твърде рядко, почти изключение в „Смях“.

В „Смях“ срещаме много често хумористични сценки. Особено влечение към тях показва Ал. Божинов, който е автор на повече от десет. Някои от тези сценки вземат теми от политическия живот, например „Патриоти“ (9), в която главни герои са Фердинанд, Гешов и др., изобразени иронично в духа на обществената линия на списанието. Други сценки на Божинов засягат отношенията между Балканските държави — „На нож — Кинематографическа тревожна картина из живота на Балканджиите“ (109). Идеята си авторът синтезира в една поговорка в края: „Обули кучето в царвули, то си изяло краката.“

В този жанр Ал. Божинов най-често разработва една от любимите си теми — за българската литература и особено за българския театър. Там той вижда и

търси преди всичко материал за смях, но това е в редица случаи смях самоцелен, несвързан с позиции по съществени проблеми, или несъобразен с обществени ценности. Наистина не може да не приемем критиките срещу Бобчев, когото авторът осмива заради отношението му към Пенчо Славейков — „Инат и злоба. Идилична пиеса, същевременно много трогателна“ (8); или заради некомпетентната му намеса в работите на театъра — „Зад кулисите, или силата на българската псувня“ (41). Но Божинов си позволява да се шегува с всички български драматурзи. В неговата представа нашата родна драматургия е на твърде ниско равнище (това се чувства и в други материали в „Смях“). Така една ремарка към „Божана — кинематографическа феерия в три действия от Ив. Вазов и Евгения Марс“ той пише: „българският драматичен гений, облечен като клоун, върви по ръцете си и от време навреме се премята“. На друго място, в „Кърджали — комически диалози според драматичната поема на Ал. Кипров“ хумористът вмъква хор от ангели, който пее от небето:

Заплакала ми й гората,
гората и планината
от тия пусти поети
и от тяхните сюжети:
„Кой от где с перо борави
все драма ще ни направи.
Изтъпкаха ми полите,
прогониха ми светците.
Де що бе нещо остало
все е на драма станало.“

В сценката „В полите на Витоша. Голяма сензационна трагедия с две самоубийства от П. К. Яворов“ (15) се разкрива безцеремонното отношение към Яворов, макар че проличава и хумористичният талант на Божинов. На места той взема действителни реплики от пиесата на Яворов, но ги продължава така, че осмива героите. Христофоров е преименуван Христодуров. Когато на гробищата той говори за своята бедност, следва: „Риза имам, гащи нямам / сиромах, сиромах.“ Когато Христодуров и Драгоданоглу се сбиват в градското казино, съдържателят му, известният Мориц Рат, излиза и ги помолва да си отидат, за да не му компрометират заведението. Наоколо вестникарите викат: „Вестник „Камбана“, „Народняците пак лъжат“, „Терор в провинцията“, „Теодор Теодоров шарлатанин!“

Не може да се отрече остроумието и находчивостта на Ал. Божинов, както и това, че той не се спира пред нищо, когато иска да направи смях. Между другото има и такива реплики: „Една мома се завряла под релсите и отместила трамвая.“ В ремарките докторите се карат в коя клиника да отведат ранената мома. Трамваят е закаран в участъка.

И втората драма на Яворов е обект на присмех, този път от Подвързачов (Некий Нагел, „Когато гръм удари. Шарж“, 113). Този шарж обаче съвсем не е дружески. Чрез пошлички реплики авторът пародира отношенията между героите, така че дава друга светлина, особено на въпроса за измяната на Бистра и на отношенията на другите към този факт. Намеква се, че пиесата има двама бащи. Изобщо твърде грубо, по зевзешки се подхожда към Яворов. Тук се вижда едно от слабите места на „Смях“, който по една или друга причина не се оказва на висота да оцени някои явления в българската култура. Вероятно това е свидетелство и за грубостта на литературните нрави изобщо, а може би съществува и известна ревност.

В списанието са публикувани и други сценки, между тях и няколко от Сириус на политически теми. Бихме отделили по-специално сценката „Провинция“ (191), подписана Г. П. С. (изкушаваме се да мислим, че това е може би Г. П. Стаматов). Творбата е написана в стихове, представлява един калейдоскоп на провинциалния живот. На някаква манифестация, минаващите и зрителите си разменят реплики, одумват се. Вплетени са социални характеристики, въпроси за положението на различни социални и възрастови групи (ученици, чиновници, младежи, студенти, работници и др.). Има остроумия и язвителни подмятания, особено към жените, стремеж за психологически анализ — изобщо една богата картина на провинциалното общество, проникната с ирония и скептицизъм.

Сп. „Смях“ се отнася към българската литература и култура от една висота, в която редом с взискателността има не малко надменност. Мярката за отношение към ценностите изобщо липсва. Безспорно тон дава Ал. Божинов. Освен споменатите негови сценки, характерен е фейлетонът му „Голяма банда за фабрикуване на драми“ (42), подп. Ник Картер Лумпацович. Във формата на сензационен репортаж авторът разказва за заловени фалшификатори на драми: „На много от драмите е фалшифициран образът на цар Асен, на други текста не личи добре. Тая банда е работила скрито в подземията на Народния театър и през сцената, чрез таен изход е пласирала драмите си между софийската публика... Досега полицията е арестувала следните лица: Иван Вазов, главния в цялата банда, той е направил клишетата за драмите; братя Страшимирови, Димитър и Антон; ... Пейо Крачолов, станимашки апаш, бивш четник от четата на Гоце Делчев, известен под прякора Яворчето; Пею Самодивски, еленски коцкар; Александър Делибаш — бивш македонски войвода, наречен още „Кърджалията“, и Кирю Христов, носещ прозвището „Магесника“. Като техни помагачи са арестувани баба Ана Карима... Евгени Марсова, преводачка на вехти съчинения в Бит пазар...“

И тук не може да отречем остроумието на автора, но и лековатото отношение към големите български творци.

Със същата безцеремонност „Смях“ нагазва и в музикалния живот: Шерлок Холмс (неразкр. псевд.) — „Страшното съзаклятие в столицата“ (44), фейлетон, в който се говори за „група съзаклятници, организирани под привлекателното име „Родна песен“...“

Що се отнася до „Съюза на българските писатели“, излиза, че това е „дружество за взаимоподпомагане на бездарници и уреждане на публикациите им“ („Проект за устав на българските писатели“, 125). В анекдот от М-s (Магнус — Петър Т. Нейков) „Исторически анекдоти“ (57) е разказано, че слепият Едип цар, преживял много нещастия, само веднъж, когато му попаднали в ръцете стихове от български поет, възкликнал: „ Какво щастие, че съм сляп!“ Има, разбира се, и по-безобидни. Така от един фейлетон научаваме, че французите поискали да чуят мнението на Ц. Церковски в борбата си против намаляването на населението (Церковски е имал 9 деца); от анекдоти за Т. Траянов се разбира, че той се оказал без документи в чужбина и за да удостовери самоличността си, издекламирал свои стихове на 10 чужди езика. Чиновникът, който знаел езици, след като не разбрал нищо от стиховете, без всякакво колебание се съгласил: „Да, вие сте наистина поетът Траянов.“

Изобщо „Смях“ не признава други освен своите сътрудници. Само в два случая забелязваме нещо по-различно. При смъртта на Пенчо Славейков, освен че се помества некролог, се публикуват и няколко негови творби (53), същото става по-рано след смъртта на Димитър Бояджиев (7).

Преводните работи в „Смях“ са много. Най-често се превежда А. Аверченко, но също така Чехов, Марк Твен, К. Етлингер, Хайне, Т. Готие, А. Франс, И. Гуревич и др. Между преводачите са и Н. Лилиев, и Д. Дебелянов.

Вземайки в ръце това списание, човек остава в началото малко смутен и потиснат от изобилието на дребен развлекателен хумор на неговите страници. В процеса на обработката на материала обаче, второстепенното естествено отпада и става ясно, че в „Смях“ хубавите работи съвсем не са малко, че някои от тях са от особено значение, и че в последна сметка то е важно явление в развитието на българската култура.

Достатъчно е само да припомним имената на някои от сътрудниците му, за да бъдем респектирани. В областта на карикатурата: А. Божинов, Г. Машев, Р. Алексиев, П. Паспалев; в поезията: Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Д. Подвързачов, Хр. Ясенов, Л. Стоянов; в областта на прозата: К. Константинов, Г. Райчев, отново Д. Подвързачов. Бихме могли да прибавим и други имена: Х. Левенсон, Н. И. — Сириус, Петър Нейков — Магнус, Ст. Мавродиев, Кр. Кюлявков, Тр. Кунев, П. К. — неизв. иниц., и др. Наистина „Смях“ не е обикновено хумористично издание, а съсредоточие на известни творци, хора с висока култура, някои от тях и със солидно образование.

Оттук и високите постижения в различни области на словесността, каквито представляват редица от публикациите в „Смях“. Особено в областта на лириката. Чрез Дебелянов и Лилиев тя дава образци на художествени постижения от национален и общочовешки мащаб, разкрива съкровени страни на българската и на човешката душевност. Присъствието на тези двама поети на страниците на списанието му отрежда едно необикновено място в развитието на нашата литература. Би трябвало да прибавим и онзи отклик на националната ни съдба, който долавяме в стиховете на Хр. Ясенов, Д. Подвързачов, Л. Стоянов — свидетелство за най-интимно сливане на нашите творци с историята на своя народ.

И в областта на хумористичната поезия някои от тях не само тласкат напред развитието на жанра, но и намират нови средства да изразят, както и в нехумористичната си поезия, отношението си към действителността, да споделят преживявания и размисли, които днес обогатяват нашата представа за времето и за човека.

В прозата постиженията не са същите, но виждаме стремеж да се обновява фейлетонът, като се обогатява с повече белетристични елементи, с авторско присъствие, с лирически струи, с повече артистичност. Правят впечатление опитите за сливане на сатирата с лириката, преплитането на изобличението със съкровени лични, а и с драматични и трагични интонации, един широк диапазон от гневните интонации на памфлета до остроумните каламбури на анекдотичното.

Към най-добрите страни на списанието трябва да прибавим активната заинтересованост към обществените проблеми, истинската тревога и болка от династичната безотговорност, от байганьовското отношение на управляващите към положението и съдбините на народа, желанието да се тласне напред към повече демократизъм обществения живот на страната. Списанието страстно воюва с гешафтарството, с липсата на реализъм и компетентност в политиката, с невежеството, примитивизма и суеверието. То се вдъхновява от идеите на патриотизма, на хуманизма, на свободолюбието и свободомислието.

И още нещо, „Смях“ осъзнато не желае да подхранва еснафските интереси към сензационно-скандално четиво.

И все пак „Смях“ не е идеално списание, дори ако такова би могло да съществува. То се редактира и урежда от реални хора, които не са чужди на слабости и увлечения, а освен това имат и определен капацитет на разбиране за нещата. То излиза в една обстановка, не само много сложна като исторически момент за народа ни, но и все още недостатъчно развита в социално, в политическо, в културно отношение — все още без достатъчно ясни критерии във всички тези области, без достатъчно национален опит.

Оттук и редица моменти, които представят „Смях“ в неблагоприятна светлина: известна недооценка на мястото на народа в обществения живот, увлечение повече в сферата на управляващата върхушка; известно принизяване образа на широките социални слоеве, недооценка и неприемане на социалистическите идеи. Това е едно твърде ранно време — българското общество още не познава достатъчно себе си, редица понятия, като патриотизъм, демократизъм и др., се разбират в един смисъл, наследен от миналото, още не са развити съобразно новото време. Думата си казва и неизбежната за тази епоха отдалеченост на хората на културата от широките народни маси — не по социално положение, а по-скоро по духовна настройка. Едно противоречие, наложено от обществените условия, разделя културата от труда, както и културните дейци помежду им. Оттук елементи на непоследователност в обществените позиции и увлечение в критикарство и охулване на събратята по перо. И най-после, което не на едно място се признава, — една социална принуда налага необходимостта от компромиси, които при други условия на биха се правили.

Сега, когато разполагаме с проверката на времето, лесно е да видим и личните човешки недостатъци, и по-сериозните слабости на изданието. Но това не може да промени уважението ни към голямото културно дело на това списание.

Желязко Желязков

ЖИЛО

Седмичен сатиро-хумористичен вестник. Пловдив, печ. Светлина — Хасково. 2°. Ц. 10 ст., год. аб. 4 лв. 300 тир.

1 1 5 май 1913

Отг. ред. Петър Кр. Попов, ученик VI кл.

Уводната статия, поместена в единствения брой на вестника, е подписана с псевдоним Дядо Альоша (твърде вероятно зад това име да се крие самият редактор). В нея се защитава правото му на поява и съществуване: „... той излиза, защото трябва да излиза...“! Тук сатирично се коментира лудостта на „настоящата“ Междусъюзническа война. Авторът споменава творческата дейност на българските писатели: Христо Цанков Борина, Никола Василев Ракитин и Александър Балабанов. За първия от изброените е отделен един кратък коментар: „Хр. Ц. Борина няколко оди написа и хептен на борина замириса.“ Вероятно се имат предвид стихотворенията, които през 1916 г. поетът събира и издава в сборника „От полето на честта“. Н. В. Ракитин е подигран заради липсата на социално и политическо разбиране на войната и по думите на автора на статията „... се разплака и написа: Барабанът трака — командата чака“. Явно, имайки предвид претоварения, тежък и претенциозен стил в стиховете на Ал. Балабанов, младият критик твърдо заявява, че от неговите произведения на човек ставало „тежко на корема“.

Освен срещу войната вестникът заявява, че ще се бори за изкореняването на всякакви нравствени и социални „лошавини“.

Стихотворението на Пе Любин (неразкр. псевд.) „Самотен гроб“ (пародия по П. П. Славейков) е съвсем слабо. Между другите стихотворни материали, написани като шеговити съвети или анекдоти от различен характер, има и някои по-остроумни, които засягат политическото и социалното положение на страната: „Невероятни работи“ от Диамантин; „Епитафии“, „Ситни-дребни“, „Съвети към младите“ — всички от Пе. Пе. (вер. Петър Попов); „Попа и кобилката му“ от Минзухар, „Женски нрави“ от П. Марийкин, „Участта на поета“ от П. Гирляндин. „Ода на узунджовци“ от Жилчо е несполучлива ирония на човешки характери в стихотворна форма.

Кратък и слаб критически материал е статията „Декадентски бисери. (Бъдещето на българската поезия)“ от А. Ряпата, изпълнена с безпочвени подигравки към поетическата образност на неясно коя точно и защо наречена „декадентска“ поезия. Тук личи само нагласата против всякакъв вид претенциозна поезия, като авторът не е счел за необходимо да даде поне един конкретен пример.

Освен превода на разказа на Марк Твен „Как редактирах селския стопански вестник“, направен от Дядо Альоша, който е единствената интересна пуб-

ликация, вестничето е изпълнено и с афоризми от безинтересен дребнаво битов характер.

„Жило“ е един от многото несполучливи опити за издаване на хумористичен вестник. Не бива да забравяме обаче, че е само едно ученическо начинание и като такъв е, общо взето, добре списван. За съжаление ентусиазмът на младия редактор бързо се е изчерпал и единственият брой остава само бегъл щрих в развитието на българския хумористичен печат.

Милена Савова

КУКУРИГУ

Седмично илюстровано хумористично списание. Дир. Н. Йонков-Владикин. Ред.-стоп. Апостол Дограмаджиев. С., печ. Св. София. 4°. Год. аб. 5 лв. 3000 тир.

1 1—4 4 ноем. — 1 дек. 1913

Едно от краткотрайните издания, появили се през периода на войните у нас, е седмичното илюстровано хумористично списание „Кукуригу", излизало в София от 4 ноем. до 1 дек. 1913 г., с директор Никола Йонков-Владикин и редактор Апостол Дограмаджиев. Четирите тънки книжки на това списание-еднодневка (обемът на всяка от тях е 8 печ. стр., т. е. 1/4 печатна кола, а форматът — 4°, 28 х 20 см) имат злободневен характер, но разкриват амбицията на редакторите за свой поглед върху политическите и културните събития в родината ни. За съжаление публикуваните материали са слаби в художествено отношение и не обогатяват с нищо съществено българската литература.

В списанието липсват произведения на изтъкнати български писатели. Рубриките му не са ясно разграничени, с изключение на лаконично списвания отдел „Нови книги". Основните материали са групирани в белетристично-публицистичен блок (подп. с псевд. Д-р Кукуригу), определящ насоката на изданието и подсказващ несъмненото авторство на редакторите. Безспорно дело на редакцията са и група кратки неподписани материали с публицистично-документален характер, някои от които не са озаглавени. Не са поместени никакви литературнокритически или изкуствоведски текстове. Сътрудниците на списанието са подписани с псевдоними, повечето от които не фигурират в РБП (с изключение на Дааре — вероятно Тодор Абаджиев, и на Смок свири на върба — навярно Генчо Петров Дончев). Публикувани са стихотворения, анекдоти, разкази, полубелетристично написани статии и книгопис. Във всеки брой са поместени по няколко неподписани, грубовато изпълнени карикатури с политически или еротичен характер. На последната страница на всяка книжка са отпечатани обяви и реклами с търговски характер. Под името на списанието на титулната страница е изрисуван разгневен петел, от когото всички бягат.

Стихотворенията в „Кукуригу" са слаби в художествено отношение и са подписани с псевдоними. По характер те са два вида: сатирични — „Химн на народняка" (3) от Д-р Кукуригу, „Химн на Демократическата партия (Посвещава се на министър палячо)" (3) от Travatore, „Долу!" (3) от Лом Лида Ро и „Сатирически отломък" (4) от Дааре, в които се бичуват тогавашните политически нрави в България; и любовни — „Спомен на Стела" (2) от Стелински, „Настроения" и „Есенна песен" (3) от Дръж се! и „На Р..." (3) от Антоний със сантиментално-сълзлив характер. Любовните стихотворения в „Кукуригу" на практика излизат извън рамките на определения му хумористично-сатиричен характер.

В списанието са отпечатани две слаби в художествено отношение разказа — „Ужасният дуел“ (3) от Смок свири на върба, плоска сатира на българския политически живот, и „Един женски враг“ (4) от Дръж се!, развиващ по тривиален и неубедителен начин темата за греховността и нравственото падение на жената. Има и няколко неподписани белетристични миниатюри с анекдотична основа, които вероятно са дело на редакторите. Като обособен материал може да се посочи документалната сатира „Антология на българските професори. I. Юристи“ (4), подписана с псевд. Мую Адвокатина, която е трябвало да продължи и в следващата книжка, но след 4 списанието спира. Като цяло белетристичният отдел е също тъй слаб и художествено неубедителен, както и стихотворният.

Най-голямо място в хумористичното списание заемат групата белетристично-публицистични материали, подписани „Д-р Кукуригу“, зад който очевидно се крият редакторите. В жанрово отношение тези публикации стоят между разказа и статията, обединени от средищната фигура на Д-р Кукуригу, самопровъзгласил се за арбитър в политическите разпри и боричкания в годината след поражението на България в Междусъюзническата война (1913). Д-р Кукуригу се представя в ролята на съдник на обществото, потомък на някогашно божество, появило се на земята под формата на митичната птица Ибис, което според него му дава правото да бичува с хапливия си език българските политици — Стоян Данев, Теодор Теодоров и др., просветни и културни дейци като проф. Иван Шишманов и др., да оплаква съдбата на България по време на политическата и икономическата криза и войната, като призовава за възвръщане към здравия патриотизъм на българския народ.

В първата, програмна по характер статия в списанието — „Появата на Д-р Кукуригу“ (1) — се изгражда образът на критично настроен към българския обществен живот интелектуалец, осмиващ народняци, прогресисти и други политически дейци, които според него не са способни да изведат родината на правилен път. Същата насока имат и другите материали от този род в списанието: „Кукуригу пристига тържествено в София“ (1), „Казармени ескизи“ (1), „Страница из новейшата история на България“ (1), „Из двореца на Д-р Кукуригу“ (3), „Кои са виновните?“ (3), „Манифест към българския народ“ (3), „Психологията на народняка“ (4), „Политика на лисицата“ (4) и др. Част от тези публикации са написани в диалогична форма и на места са обагрени от известна самоирония на автора, който съзнава, че трудно може да промени действителността, но не иска да бъде равнодушен наблюдател. Политическите възгледи на Д-р Кукуригу са доста неопределени, но като цяло се приближават до либералните. Той не сочи конкретен изход от трагичната ситуация, в която се е озовала България през 1913 г.

Няколко карикатури, придружаващи този тип материали в списанието, представят Д-р Кукуригу като възрастен интелектуалец с очила, с костюм и петльов гребен, призоваващ тревожно към равносметка на политическите събития през периода 1912—1913 г. За съжаление статиите и политическите миниатюри, подписани с псевд. Д-р Кукуригу, остават на равнището на повърхностната критика, на осмиването на отделни личности, понякога достигащо до окарикатуряване, а не се опитват да потърсят по-дълбоко в недрата на българския обществен живот причините за нерадостната родна действителност. Този факт, както и неумелата белетризация на публицистичния текст, плъзгането по повърхността на събитията и отклоняването на вниманието на читателя към редица незначителни и дори дребнави злободневни факти не позволяват на художествените текстове в списанието да се превърнат в пълноценна политическа сатира.

Сп. „Кукуригу“ не оставя забележима следа в българския литературен и културен живот. Списвано на посредствено художествено равнище и просъществувало едва един месец, то носи характерните черти на литературната еднодневка. Неговото значение в историята на българската литературна периодика се определя от фактологическата информация, която носи, и от опита му да внесе още една, макар и твърде бледа багра в развитието на родния ни хумор и сатира.

Ралица Маркова

ЛЮДОКОС

Сатиро-хумористично списание. Излиза всяка седмица. Урежда ред. к-т. С., печ. Ден. 4°. Ц. 10 ст., год. аб. 6 лв. 5000 тир.

1 1—17 13 окт. 1913 — 16 февр. 1914

Ред. Йордан Сливополски, Райко Алексиев и Тихомир Павлов.

Сп. „Людокос“ е създадено с цел да се осмиват и разобличават политическите нрави в следвоенна България. Ситуация на пълна безизходица, националната катастрофа след Междусъюзническата и Първата световна война, обезвереността на народа — всичко това е наложило създаването на списание, което да защитава народните интереси и да търси правдата. Людокос — героят, чието име списанието носи, представлява персонифицирана алегорична фигура на „добрия демон“, който с косата си коси всичко гнило, за да разчисти пътя на доброто и справедливостта.

Списанието застава не само на определени политически позиции, то има и естетически задачи. Създателите му си поставят за цел да възпитат определен художествен вкус у своите читатели.

Главните задачи на списанието са формулирани от редакторите в бр. 1: „Людокос“ временно ще излиза на този формат, докато издателството се снабди с по-голям формат хартия, каквато понастоящем липсва в складовете... Ще се печати с три бои, в колоните му ще бъдат застъпени сатира и хумор из нашия политически и обществен живот. В литературната мозайка ще се помещават малки художествени откъслеци от наши и чужди автори. „Людокос“ ще бъде настолна книга за всяко интелигентно семейство.“

Форматът и хартията на книжките си остават докрая същите. Списанието се отличава с богатство и разнообразие на поместваните материали. Освен рубриката „Литературна мозайка“, която самите създатели на списанието характеризират в цитирания откъс, в списанието срещаме и други рубрики: „Хроника на Людокос“, където в хумористичен тон се коментират политически злободневни събития, като често се срещат и коментари по литературни въпроси. Подобно значение има и рубриката „Седмичен преглед“, често подписвана от Райко Алексиев с псевдонима Fra Diavolo. Тук също освен политическите се коментират и събития из литературния живот.

Временно се появява рубриката „Српски одео“ („Сръбски отдел“, 1–3), където се помещават политически памфлети и фейлетони, засягащи отношенията на България със Сърбия и подялбата на Македония. „Политически преглед“ (само в 2) прави кратък седмичен преглед на политическите събития. Нередовно се помества и рубриката „Елмази от българската литература“ (само в 1). В нея се пародират произведения на български писатели и поети.

Предшественици и последователи списанието няма.

Две основни тенденции определят облика на списание „Людокос“. От една страна, се публикуват многобройни политически памфлети, фейлетони, сатирични стихотворения, свързани с темата за войната, за положението на народа след тежките загуби, за политиката на царя и правителството. От друга страна, се срещат твърде любопитни коментари върху произведения на съвременни писатели и поети — Пейо К. Яворов, Кирил Христов, Иван Вазов и др., изпълнени обикновено със злъч и подигравка.

Стихотворният жанр в списанието е представен предимно чрез хумористични и сатирични творби. Тук особено ярко се очертава фигурата на Райко Алексиев, който, освен като редактор, участва в списанието като сатирик, художник и политически коментатор. Неговият богат, многостранен талант се изявява пълноценно именно на страниците на списание „Людокос“. Сатирите на Райко Алексиев са подписани с псевдонима Скитник Перо. Обект на насмешка в тях са обикновено представителите на управляващата класа. Царят, патриархът, проф. Бобчев и др. са обрисувани в остро сатиричен план в творби като „Добре дошъл“ (1), „Няма виновни“ (1), „Няма виновни“ (6), „Октомврий“ (2), „Добре дошъл, Царю“ (7), „На пастира народен“ (9), „Нещастен край“ (9) и др.

В тези стихотворни сатири липсват особени художествени качества. В тях обаче Райко Алексиев заема демократична позиция.

Един от най-активните сътрудници на „Людокос“ е Стоян Михайловски. Почти във всеки брой на втора страница откриваме негово сатирично стихотворение или басня. Според нашите сведения тези творби са печатани тук за първи път. С ярко изявения си темперамент на поет изобличител Михайловски заклеймява продажността и егоизма на управляващата класа.

В баснята „Топола“ (18), чрез образа на тополата, която се смятала за „емблема свята“ и „властителка на светлите простори“, а се гнусяла от земята, която я е родила, Михайловски осмива онези, които се срамят от народа и рода си. Една от най-силните творби на Ст. Михайловски, отпечатана в списанието, е „Лихота“ (2). Тук той заклеймява злобата, хитростта, коварството в българския обществен живот. Кулминационна точка на неговото изобличение е породената от безизходицата молба за безпаметна забрава:

Боже, ти който ни удряш тъй строго,
Всади у нас безпаметност гадинска!

Във втората част на творбата обаче авторът застава на философски позиции и формулира становището, че злото не е вечно и че то неизбежно ще породи добро („Злочестина поражда възход на духовете“).

В други сатирични стихотворения — „Българската жълта преса“ (4), „Нова история на българския народ“ (10), „Горчиви химни“ (1), Михайловски не отминава и други страни на българската действителност след войните: незаслужените страдания и несправедливости, на които е подложен българският народ.

Наред със силно изобличителните произведения Ст. Михайловски публикува в „Людокос“ и стихотворения с оптимистичен, призивен характер, чрез които се стреми да изгради у читателите си такива добродетели, които според него ще допринесат за освобождаване от злините. Тези творби са пропити с просветителски дух и със стремеж към философско осмисляне на живота и

историята. Такива са „Наука и нравственост“ (6), „Из моята неиздадена стихосбирка“ (8), „В блясъка на моите нощи“ (11), „Завет“ (11) и др.

В творбите на Ст. Михайловски, отпечатани в списанието, проличават както жанровото разнообразие на творчеството му (от баснята и политическата сатира до призивното стихотворение в просветителски дух), така и двете противоположни тенденции в това творчество. От една страна, острата критичност спрямо българската действителност, която понякога стига до песимизъм, а от друга — бодрата призивност, която още вярва в просветителските идеи.

За разлика от висохудожествените творби на Ст. Михайловски стихотворенията на Ст. Чилингиров не притежават особени художествени достойнства, но отговарят на стила и характера на списанието. Някои от тях, като „Ода на свети цар Бориса“ (1) и „Сполай ти, Господи“ (15), имат патриотично звучене — поетът изразява в тях възхищението си от цар Борис, когото определя като едничката светла личност в историята на България, а също и възхищението си от силния дух на българския народ. Други стихотворения, като „По белия сняг“ (3), „Някой чука на Коледа“ (11), „Сатира“ (16), са пропити с критично чувство за бъдещето на българския народ.

Иван Генадиев е известен като журналист и хуморист. Сътрудничи дейно на повечето хумористични вестници от онова време. В „Людокос“ той публикува с псевдоним Ханс. Главната насока на творбите му отговаря на характера на списанието. Той изразява недоволството си от следвоенна България, критикува политиката на царя и правителството.

Стихотворенията на Ив. Генадиев могат да бъдат обединени тематично в две групи. Едната група са с подчертано публицистичен характер и поставят актуални проблеми: националните загуби в резултат от войните („Площадни политики и оправдания“, 2), политиката на правителството („Хвалете се, безумци“, 4), посредствеността на кандидатите за депутати („Гласувайте за нас“, 7) и др.

Друга тематична група стихотворения са хумористичните. В центъра на тези творби на Ив. Генадиев винаги застава един герой, който коментира в ироничен план преходността на живота. Такива са: „Нощ“ (9), „Песни за живота“ (10), „Бъдни вечер в кафенето“ (11).

Между известните имена, участвали в списването на „Людокос“, е Иван Вазов. С негово разрешение тук е препечатано стихотворението „При срещата на героите“ (1). Стихотворението е било поместено преди това във в. „Мир“ (XIX, № 3961, 4 авг. 1913) и в сп. „Илюстрация Светлина“ (XXI, кн. X, 1913). Тук стихотворението носи дата 2 август 1913 г. Вазов възхвалява бойците, паднали в сраженията край Лозенград и Султантепе.

С две произведения се представя Ботьо Савов. Едното от тях, „На златния бряг“ (1), е символистично стихотворение. Известно е, че Б. Савов е бил един от защитниците на символизма у нас. Другото стихотворение — „За тебе“ (3), е наречено от автора „силует“ на Илия Черен, загинал геройски в боя при Селиолу. Творбата е силно експресивна, написана с много лиризъм.

По-особено внимание заслужава участието на Крум Кърджиев в списанието. Стихотворението му „Апостроф“ (14) е с посвещение: „Иван Вазову по случай драмата му „Ивайло“. Авторът критикува Вазов, че докато в миналото е писал за народа и родината, сега пише за царе. Според Кърджиев историческият момент не е подходящ за такава тематика, която въздига „из гроб“ „царско минало“. Той дори намеква за някаква „продажност“ на Ив. Вазов.

Тук се сблъскваме с едни до известна степен справедливи обвинения, но същевременно и абсолютно крайни. Ясно е, че Вазов е написал историческите

си драми подтикван от благородното намерение да възкреси едно велико минало и по този начин да придаде самочувствие на българския народ, изпаднал в бедствено положение след войните.

Обект на нашето внимание дотук в областта на поезията бяха най-активните участници в „Людокос“, фигурите, които с творбите си определят неговия характер и оформят облика му. В списанието участват и други автори, чиито изяви са по-малко ярки както по отношение на литературната стойност на творбите, така и по отношение степента на участие. Много от тях публикуват само по едно стихотворение. Едни от тези автори се подписват с псевдоними, други — с името си.

Покрай имената на Людмил Н. Вълчанов, Борис Йоцов, Любомир Владикин, Бончо Бонев, Васил Иванов, Л. Людов, Валерий Михайлов, Стефан Гендов, Хр. Максимов, М. Милев, Д. П. Стефанов, които присъстват съвсем инцидентно в списанието, поради което няма да се спираме на тях, ще отбележим по-изявеното участие на Георги Савчев. В „Людокос“ той е поместил четири стихотворения, които изцяло отговарят на общия дух на списанието — в тях се критикува правителството, дипломатите, за тяхната лъжовност и продажност, изразява се съчувствие към народа.

Между останалите сътрудници на „Людокос“ са: Георги Киселинов – Жорж Кюслен — хуморист, под този псевдоним е печатал във в. „Кво да е“ (1912–1922). В „Людокос“ е публикувал две стихотворения, едното от които – „Анкета“ (5), заклеймява тиловите герои. Другото стихотворение — „Към младите“ (9), е завет към бъдещите поколения да бъдат патриоти. И двете творби нямат висока художествена стойност.

Светослав Димитров Камбуров—Медуза, писал и под псевдонима Фурен. Под тези псевдоними е сътрудничил и в сп. „Смях“ (1911), в. „Артист“ (1911). Единственото произведение, с което участва тук, е „Demon Vulgares“ (12), което представлява саркастична пародия по адрес на Яворов. Покрай всички изброени въображаеми пороци на поета, той е обвинен в убийството на Лора. Както е известно, по онова време тази зловеща мълва е била широко разпространена сред българската общественост — резултат от лъжливата позиция на съдебните органи. Тази пародия, както и други като нея (ще се убедим в това впоследствие), изразява отношението на „Людокос“ към големия български поет П. К. Яворов. За това неоспоримо говори фактът, че е било допуснато публикуването ѝ на страниците на списанието. То става изразител на тогавашното погрешно обществено мнение за поета.

Георги Иванов Михайлов (Джо) — известният преводач участва тук с хумористичното стихотворение „Студентска елегия“ (17), в което иронизира отношението у нас към изкуството.

Жеко Димов (Ивайло) — под този псевдоним е сътрудничил и в сп. „Демократически преглед“ (1905 г.). В „Людокос“ участва с три кратки стихотворения — „Poesie“, „Резигнация“ и „Рапсодия“ (16), в които пародира символистичната поезия.

Една част от псевдонимите в списанието не са разкрити. Това са: Едикой-си, Сашо, Валкирий, Василеску Харлакеску, Homo Simplex, Саша Ив., Ю. В. Нал, ПА. Повечето от стихотворенията, написани от изброените лица, не заслужават специално внимание. Между тях има творби, които отново се гаврят с името на Яворов, които осмиват символистичната поезия и др.

В областта на белетристичния жанр, застъпен в списанието, съществува по-голямо разнообразие. Отделни автори пишат фейлетони, памфлети, литературнокритични бележки, анекдоти, афоризми, мисли и др.

Особено разнообразно е участието на Райко Алексиев. Белетристичните си творби той подписва с псевдонима Fra Diavolo. Под този псевдоним често се подписва и рубриката „Седмичен преглед“, което ни навежда на мисълта, че тя изцяло се ръководи от Райко Алексиев. В тази рубрика, наред с политическите коментари, се срещат и интересни бележки из областта на литературата. Любопитно е едно съобщение в тази рубрика (12), в което Fra Diavolo се надсмива над „нашия сътрудник“ Скитник Перо, позволил си в това смутно време „да прави изложби във Враца“ (всъщност Р. Алексиев иронизира сам себе си). Съобщението е придружено с автокарикатура. В друго съобщение от „Седмичен преглед“ той се надсмива над участието на поета Кирил Христов в политическия живот (14), подиграва пиесата му „Старият войн“, написана за войниците, без К. Христов да е бил на фронта. В същата рубрика се изразява отрицателно отношение към пиесата на Вазов „Ивайло“ (9), подигравателно се съобщава за самоубийството на Яворов (9). До голяма степен в тази насока са и изявите на Р. Алексиев в списанието като художник. От една страна, той рисува във всеки брой политически карикатури. Голяма част от карикатурите му коментират българските писатели и литературните явления, характерни за тогавашното време. Една от тях, озаглавена „Българските поети и войната“ (1), обрисува К. Христов като „тилов герой“, който, удобно излегнал се в леглото, се заканва на врага. Карикатурата носи текст: „Идем, идем, сган проклета, срещай ни и трепери!“

Отново по темата „Българските поети и войната“ е шаржът на Петко Тодоров (3), който е нарисуван с ореол като светец и държи томче с драмата си „Първите“. Текстът гласи: „Славянският великомъченик Петко Тодоров“.

Не е убегнал от острия карикатурен щрих на художника и Никола Атанасов. Р. Алексиев се надсмива над него като автор на драмата „Огнището угасва“, поставена през 1913 г. в Народния театър. Карикатурата е озаглавена „Злободневни фигури“ (11).

В карикатура със заглавие „Драматург“ (13) художникът иронизира българските драматурзи изобщо, като намеква, че те плагиатстват. Текстът към рисунката гласи: „Какво толкоз преписваш чужди драми, да не би да пишеш драми за Народния театър?“

В списанието е поместена една карикатура без подпис (7), за която предполагаме, че е също от Райко Алексиев. Тя носи заглавие „Из народния театър по случай представянето на „Нора“ и индиректно иронизира българските драматурзи, чиито драми, за разлика от драмата на Ибсен, са наситени с гърмежи и убийства.

Литературните бележки на Р. Алексиев, както и неговите карикатури показват критично отношение към най-големите създатели на българската литература.

Йордан Сливополски, другият редактор на „Людокос“, е известен освен с участието си тук и с редактирането на в. „Български глас“ (The Bulgarian Herald, Ню Йорк, САЩ, 1911–1912), както и със сътрудничеството си в сп. „Теменуга“, „Смях“, „Българан“, „Барабан“, „Дневник“ и др.

В „Людокос“ печата под псевдонимите Пилигрим и Сър Джан. Й. Сливополски публикува в списанието много памфлети, политически фейлетони, фарсове, афоризми, мисли, а също и мнения за литературни явления. В памфлетите и фейлетоните на политически теми остро се критикуват порочните явления в политическия ни обществен живот след войните — упадъка на нравите, недостатъците в обществения живот, българската дипломация, междупартийните борби. Такива са: „За рекламата“ (2), „Душата на дипломата“ (5), „Какво още ни липсва“ (7), „Що е избор“ (7) и др.

Трите фейлетона с общо заглавие „Писмо от Америка“ (8, 11, 17), построени композиционно във формата на диалог между бай Ганьо и въображаемия ънкъл Сем от Америка, също индиректно разкриват действителността в България след войните. Първият от тях е подписан с псевдонима Сър Джан, а третият — Пилигрим. Вторият фейлетон не е подписан, но очевидно, негов автор е също Й. Сливополски.

В част от памфлетите си, публикувани в списанието, Сливополски изгражда алегоричния образ на Людокоса, който с коса в ръка шества и въдворява правдата. „Тъй рече Людокос“ (14), „В мъглата“ (15), „Людокос между маските“ (17) и др., подписани с псевдонима Пилигрим. Анонимните фейлетони „Подвизи на Людокос“ (6) и „Людокос при царя“ (10) вероятно са от същия автор, ако се съди по стиловите особености. Авторът остро критикува и осмива обществените порядки у нас и виновниците за националната катастрофа в България.

Всички тези фейлетони и памфлети на Й. Сливополски не са образци в жанра си, но ясно разкриват критичното отношение на един от създателите на „Людокос“ към обществените недъзи в тогавашна България. Това е и позицията на самия „Людокос“.

Й. Сливополски е автор и на редица анекдоти, мисли, афоризми. Представляват интерес неговите изказвания за български писатели и поети. Такива са „Мисли от наши писатели“ (11), подписани Пилигрим. Авторът пародира заглавия или цитати от произведения на известни наши писатели, за да изрази отношението си към тях, и критикува или одобрява отношението им към злободневни събития. Ето някои от тези мисли: „В България всичко тръгна „Към пропаст“. Докато не се явят Бориславовци и Ивайловци, образът на „Под игото“ все още ни плаши“ (Иван Вазов).

„Пях като „стар войн“, защото бях далеч от войната; бих пял и на войната, само ако бях далече от куршумите“ (К. Христов).

„При „полите на Витоша“, когато гърмът удари в гърдите на Лора, ехото заглъхна в моята корава слава“ (П. Яворов).

Подобен характер има и „Характеристика на българските драми и репертоара на тази годишния сезон в Народния театър“ (14), подписан също Пилигрим. Така например в характеристиката за драмата на Яворов „Когато гръм удари“ Сливополски отново намеква, че Яворов е убиец на Лора. Авторът на „Старият войн“ Кирил Христов се оказва „млад дезертьор от войната“ и т. н.

Активното участие на двамата създатели и редактори на „Людокос“ – Р. Алексиев и Й. Сливополски, до голяма степен определя неговия характерен облик — остро критично, подчертано сатирично.

Възлово участие в списание „Людокос“ има Дамян Калфов, макар и само с едно произведение — „ И дойде Людокос...“, в скоби „сбъднатото пророчество на Исайя“ (1). Тази сатирична алегория има програмен характер за списанието, тъй като по художествен път чрез познатия вече образ на Людокоса — носител на справедливостта — изяснява неговото предназначение.

От гледна точка на литературната „критика“ в списанието, която специално представлява интерес за нас, ще спрем вниманието си на двама помалко известни автори, но с твърде характерни и заангажиращи изказвания по проблема на българската литература.

Единият от тях, Анастасенко, във фейлетона си „Реквизицията и българският писател“ (2) защитава тезата, че българските писатели не пишат по убеждение и със собствен емоционален статус. Според него българските драми със сюжети от войните са бездушни, безидейни и неубедителни. Той апелира към

гражданското чувство на писателите, към патриотизма им и изисква от тях да вложат целия си ум и душа в творчеството си, да пишат искрено по проблемите на българския народ.

Д-р Христо Ряховски участва в списанието с четири произведения, от които обаче едно представлява интерес — „В царството на музите“ („Изгубени писма до един парнасист-импресионист, попаднали в съдебния пристав“) (4, 5), в две части. Това е пародия на символистична поезия. Ряховски иронизира и деленето на поетите на стари и млади, въведено от П. П. Славейков.

Накратко ще спрем вниманието си и на някои автори, подписани под белетристични творби в списанието с псевдоними. Те не са много и не се отличават с особено изявен писателски талант. Това са: Пантелей Хранов (Пиер Катен), който под този псевдоним е сътрудничил и на сп. „Барабан“ (1910–1915) и „Жило“ (1910) със сатири, в които осмива, както и в „Людокос“, недъзите на следвоенна България и злъчно напада някои писатели, между които К. Христов и Ив. Вазов.

Александър Александров Павлов (Павле Алексич), който под този псевдоним е печатал и във в. „Реч“ (1913) и сп. „Барабан“ (1914), а в два броя на „Людокос“ (1, 2) под рубриката „Србски одео“ (Сръбски отдел) печата фейлетони на сръбски език под заглавие „Исторически документи“, където остро осмива некадърността на българските дипломати, техните недалновидни и неуспешни политически ходове, с които създават условия на Сърбия да завладее не само Македония, но и земите край Видин, Лом, Кюстендил, до Черно и Бяло море.

В останалите пет фейлетона, отпечатани в „Людокос“, П. Алексич изобличава вероломството и родоотстъпничеството на управляващата класа. Той пресъздава и алегоричната фигура на Людокос като носител на справедливостта и борец за нейното въдворяване във фейлетона си „Сантименталностите на Людокос“ (7). Виждаме, че образът на Людокоса е характерен за списанието и присъства в творчеството на трима автори като носител и изразител на едни и същи идеи и цели.

Ана Тодорова Велкова (Вега), известна и с псевдонима Карима, присъства тук с пародията „Приказка за чавките“ (2), в която авторката отрича именити наши поети и драматурзи — отново Яворов, К. Христов, П. Тодоров — като „бездарни и недостойни“.

Стефан Гендов (Homo Sapiens), хуморист и писател, сътрудничил и във в. „Комедия“ (1920), в сценката си „Театър в театъра“ (8) подлага на критика българските драматурзи, режисьори, директори на театри, които според него не познават и не разбират съвременната драматургия.

Псевдонима Богумил, за който предполагаме, че е на Тодор Генчов Влайков, присъства в списанието с пародията си „Блажени със затлъстял мозък“ (9), в която осмива управниците, които са „продали“ народа.

Някои от псевдонимите на белетристите в списанието останаха неразкрити. Слънчоглед — пише политически епиграми; Пол Февал — представя се в списанието с разказа „Песен за крушата“ (14), където по индиректен път, с помощта на лиризма и чрез трагичната съдба на героите, се отрича войната като антихуманно деяние.

В рубриката „Литературни новости“ (5) Микроб иронизира под формата на съобщение някои събития от литературния ни живот. Цитираме част от тях: „ Известният публицист и историк Н. Йонкин-Владикин започна да издава списание „Кукуригу“, изпъстрен с образа му, а Харалампи от „Барабан“ тия дни ще тури под печат своите „Неврозни изследвания за древните тракийци“. „П.

К. Яворов довърши три нови свои драми: „Българският Ибсен“, „Олимп – на Бит-пазар“ и „Фалимент“.

В списанието срещаме още „Скоропоговорка“ от Сашо (13), където по характерния за „Людокос“ начин се подлага на присмех Яворов, който „убил Лора“, а въпреки това дръзва да пише стихове и драми „морални“.

Характерно за списание „Людокос“ е това, че там почти изцяло се публикуват творби от български автори. Единственото изключение е присъствието на Марк Твен. Поместени са два негови разказа: „Историята на Венера Капитолийска“ (2), превод на В. Ланге, и „Какво ми се случи в Неврак“ (3). „Историята на Венера Капитолийска“ представлява сатира на неразбирането на изкуството и на снобското отношение към него. „Какво ми се случи в Неврак“ е хумористичен разказ, изграден на основата на недоразумението.

По страниците на списание „Людокос“ откриваме и произведения, които не са подписани. Ако съдим по тематиката им и най-общо — по стила им, можем до известна степен да предполагаме, че те са писани от най-активните участници в списанието — Р. Алексиев, Й. Сливополски, И. Генадиев и др. Както и останалите материали в списанието, и тези произведения можем тематично да обособим в две основни групи: произведения, свързани с отношението на списанието към български писатели, литературни творби и различни проблеми на литературата ни, и произведения, свързани с отношението към войните и съдбата на българския народ.

Някои от анонимните произведения, свързани с литературния живот, са: „Мировата скръб“ („Или как се пишат извънредно уводни статии в седмични илюстрации“) (1) — обект на насмешка в тази пародия са нищожните проблеми, с които се занимават уводните статии на вестниците. В „Хроника на Людокос“ (3) под заглавие „Театър“, отново под прицел е Яворов — този път, че е заимствал сюжети от драмите на Стриндберг. Във фейлетона „Редакторите“ (13) се разкрива истината за положението на редакторите на вестници. Те живеят бедно и не могат да издават редовно вестниците, защото нямат средства. Интерес представляват и „Рецепти по драматургия“ (17) — три „рецепти“ за писане на национална, социална и историческа драма. Авторът се подиграва остро с българските драматурзи, които пишат драми на патриотични теми, без да познават националните проблеми и събития.

„Людокос“ заема твърде особено място в нашия литературен живот. Списание с характерен облик, то застава на определени обществени позиции – от острото перо на „Людокос“ не убягва нито едно явление или личност от тогавашния обществен живот. Необходимо е било да се кажат тежки истини за националната катастрофа у нас след войните, да се посочат виновниците за това бедствие. „Людокос“ сполучливо изпълнява задачата си.

За нас представляват особен интерес естетическите позиции на списанието. В стремежа си да изразяват реалистични становища, създателите му отричат символизма като литературно течение. Сп. „Людокос“ има свой облик, свое място в историята на българския хумористично-сатиричен печат най-вече заради сътрудничеството на забравени хумористи като Райко Алексиев, Йордан Сливополски, Иван Генадиев, Георги Михайлов.

Илиана Монова

САТИРА

Седмичен хумористичен лист. Ред. Кр. Пенчев. Варна, печ. Зора. 4°. Ц. 10 ст.
1 1—2 1913 — 1914

Хумористичният лист „Сатира“ е едно от немалкото издания, които, едва започнали своя живот, прекратяват съществуването си, без да оставят видими следи в българския периодичен печат. „Сатира“ излиза в два броя, издава се във Варна, отразява някои моменти от културно-обществения живот на града — явно редакторът Кр. Пенчев е местен човек, а от изявите му в списанието личи, че е с амбиции повече в литературата, отколкото в политическата публицистика.

Въпреки че изданието е определено като хумористично, за истински хумор трудно може да се говори. Част от съдържанието на „листа“ засяга разногласията между балканските държави и най-вече реваншистките въжделения на управляващите кръгове в страната ни, които предизвикват избухването на Междусъюзническата война. Страниците му са изпълнени още с грубовати заядливи анекдоти по адрес на Сърбия и Румъния. Често подмятанията и заканите към Сърбия звучат като изречени от Алековия Бай Ганьо: непрекъснато се напомнят победите на българите при Сливница и Драгоман от Сръбско-българската война. На особен прицел е сръбският принц Александър — например във фейлетона „Интервю с принц Александър“ (2) от Homo abstinens (неразкр. псевд.).

И двата броя се откриват с карикатури от П. Паспалев, които визират сръбско-българските отношения. С цикъл от четири карикатури от същия автор под заглавие „История на Балканския съюз“ (1) в иносказателен план се представя липсата на съгласие между балканските държави. Във фейлетона „Как сърбите пият бяло кафе в София“ (1) от Фалк (Григор Иванов Чешмеджиев) се припомня заканата на крал Милан, че ще си пие кафето в българския дворец (от времето на Сръбско-българската война). Брутално звучи фейлетонът „Сви су срби свине“ (1) от Белградски (неразкр. псевд.). Ето и поуката: „Со свине недей има работа“ — казва поговорката. А понеже „сви су срби свине“, хич не ги бутай.“

Тонът на публикациите е необуздано нападателен, за езика въобще не се държи сметка. Като злонамерени нападки звучат и фейлетоните, засягащи отношенията ни с Румъния: „Защо румънците носят ризите си отвън“ (1), „Влъхвата Таке Йонеску“ (2) и др. Те не се различават от обикновените съседски разпри — в случая обаче между съседни държави за спорни територии. Хуморът е на ниско равнище.

Работите с политико-шовинистичната насоченост са едната страна на списанието, другата е свързана със съвременните нрави — най-вече се крити-

куват празноглави жени, които мислят само за дрехи и бижута. Тази област „принадлежи“ изцяло на главния редактор Кр. Пенчев. Такъв е хумористичният му разказ „Умрелият пред една витрина“ (2), подп. Кр. П., в който героят умира от апоплектичен удар заради капризите на своята съпруга.

В „Сатира“ са публикувани и доста стихотворения от Кр. П. — Кр. Пенчев. Те нямат нищо общо с хумористичната насоченост на списанието, а представят амбициите на редактора в областта на поезията. Повечето от стихотворенията са любовно-еротични с къснии опошлени навеи на символизма, например „Не беше ти жената“ (1), „Неувяхващи теменуги“ (1), „Пролетен облак“ (2) и др. А стихотворението „Две хубави очи“ (2) е явно подражание на Яворов. Характерно за стихотворните опити на Кр. Пенчев е например стихотворението „Пролет“ (2), чийто коментар е напълно излишен:

На изумрудна колесница
в ясна синева премяна
простира пред нас десница
пролетта на зимата отмена.

Очевидно целта на редактора се свежда не само до издаването на хумористичен лист, който да „демаскира“ политиката на съседните ни държави, а и да популяризира собственото си творчество, като без съмнение се смята за непризнат писател. В бележката „Кравата беше бяла“ (2) той в анекдотичен план се насочва срещу един критик, като може би се има за негова жертва. Освен в поезията Кр. Пенчев се „изявява“ и в прозата — с „Капризи на любовта“ (1—2), еротичен разказ за любовните авантюри на млад офицер.

За някакво значение на „листа“ „Сатира“ е трудно да се говори. Той просто е пример за възгледите на определен кръг от българското общество по отношение на балканските държави в момента преди избухването на Междусъюзническата война, както и за домогванията на редактора Кр. Пенчев до литературата, които, уви, остават в рамките на еднодневното — каквото всъщност е и самото издание.

Жана Маринова

СЪЛЗИ

Литературно списание. Излиза всяко 1 и 15 число на месеца. Изд.: Владимир Толев, Борис Попов и Никола А. Писарев. С., печ. Напред, 8°., год. аб. 4 лв.

1 1 15 март 1913

Списание „Сълзи“ е мимолетно литературно издание, което излиза само в един брой на 15 март 1913 г. То няма конкретна програма, целите, които си поставя, са преди всичко благотворителни, за което говори кратката бележка на заглавната страница: „Продажбата на списанието е за в полза на бедните“.

В художествено отношение сп. „Сълзи“ не е издържано, идейно-естетическите критерии са значително принизени. В любовта и страданието се търсят изворите на поетично вдъхновение, на места се прокрадват известни социални проблеми, но и те са вплетени в наивната вяра на религиозните убеждения и чувства; сълзливо-сантименталните интерпретации преобладават. Жанровият диапазон на списанието не се простира в широки рамки и не предлага голямо разнообразие. Основен литературен жанр е лириката, проявена в нейните специфични форми: стихотворения и стихопроза; белетристичният жанр е с минимална изява — поместени са два разказа (единият е преводен), няколко сентенции, мисли и афоризми, а литературната критика включва само отзиви за театрални постановки.

На заглавната страница на списанието за негови издатели се сочат: Владимир Толев, Борис Попов и Никола А. Писарев. Освен тях свои стихове помества и Иван Ст. Андрейчин, най-значимият автор в това издание. Публикувани са и две стихотворения с псевд. Valdi Brugge, а отзивите в театралния отдел са подписани с псевд. MIMI. Възможно е с един от двата да си е служил Никола А. Писарев, чието име не се среща по страниците на списанието.

Освен в „Сълзи“ Борис Попов участва и в издаването на сп. „Ученическа пробуда“ (1900).

А Владимир Толев по-късно е главен редактор на в. „Независима Македония“ (1932—1934).

Най-значителният и известен автор, публикувал в „Сълзи“, е Иван Ст. Андрейчин, който по това време се ползва с широка популярност като теоретик на модернизма и един от първите негови представители в поезията. През същата година той е избран за председател на създадения Съюз на българските писатели.

Преобладаващ жанр в „Сълзи“ е лириката, която е издържана в духа на модернизма с доминиращи любовно-сантиментални и интимни настроения. Свои стихотворения публикуват Борис Попов — „Ти светеше вълшебно“, „Увертюра“ и „Заглъхва сетен звук“, и Valdi Brugge — „Спи, мой ангел драг“.

Не липсват и модерните за това време стихотворения в проза, кратки поетични импресии, чиито автори са: Иван Ст. Андрейчин — „Нощно пътешествие“ и „Самота“, и Valdi Brugge — „Вълшебният“ и „През март“.

Стихотворенията на Борис Попов не блестят с художествена оригиналност. С интимно-меланхолните си настроения те не правят изключение от многобройните художествено слаби творби с претенции за модернистичност. Не по-различни са и стиховете на Valdi Brugge.

Импресиите на Иван Ст. Андрейчин са с интимен характер. Обект на изображението е любовта, преобладаващо тревожна и мъчителна.

В „Сълзи“ е публикувана само една оригинална белетристична творба – разказът на Владимир Толев „Молитвата на монаха“. Авторът разкрива трагичната участ на изоставената в крайна бедност и мизерия болна майка, която търси утеха и опора в момчето си. В разказа звучат и социални нотки, като решаването на проблема обаче е свързано с постулатите на християнската нравственост.

В „Сълзи“ е отделено място и за „Театрален отдел“, който се води от MIMI и проследява представленията и музикалните прояви, покровителствани от царския двор.

По страниците на списанието са отпечатани и някои афористични мисли и сентенции от неназован източник.

Публикуван е и един преводен разказ: „Един благотворителен концерт и желтъкът“, чийто автор не е посочен, а преводач е отново MIMI.

Сп. „Сълзи“ не оставя следи в литературния периодичен печат от това време. Появата му е краткотрайна. Идеята за благотворителност в полза на бедните очевидно остава неосъществена.

То може да се запомни единствено като мимолетен епизод от творческото участие на Ив. Ст. Андрейчин в периодичния печат.

Венета Михова

ЩУРЕЦ

Хумор — сатира — литература. Ред. Ив. Г. Христакиев. Враца, Централна печ. 4°. год. аб. 2,50 лв.

1 1—2 13 — 20 май 1913

От 2 ред. Иван Скаклев.

Двата броя на „Щурец“ излизат непосредствено преди обявяването на Междусъюзническата война. Като редактор на първия брой е посочен младият и амбициозен врачански журналист Иван Г. Христакиев, а вторият се редактира от Иван Скаклев. Персоналните промени в редакторския щаб не засягат общия облик на изданието и неговата политическа насоченост.

За програма на литературно-хумористичния седмичник може да се приеме уводният материал „Цър-р-р-р! Читатели и читателки на „Щурец“!“ (1) от Черен (Ив. Христакиев). Преразказвайки библейската притча за сътворението на света, редакторът на вестника заявява, че „Щурец“ е призван да внесе ред и хармония в уредбата на световните дела.

По-конкретна и определена представа за идейно-политическата пристрастност на вестника ни дава статията „Ужас и безумие. „Щурец“ миротворец“ (2) от Олга (Иван Скаклев). Доразвивайки мислите на своя предшественик, Скаклев определя на „Щурец“ ролята на „миротворец“ в бурната епоха. В неговите представи, благодарение на „намесата“ на вестника в световните работи, Тройният съюз и Съглашението „разплитат“ своите „преплетени интереси“. Редакторът не се скъпи на обещания: „Няма да има общоевропейска война. Слушайте! Няма да има. „Щурец“ няма да позволи... Пушките и топовете пред него млъкват.“ Неговите „миролюбиви“ бръвтежи обаче секват, когато става дума за „българските оръжия“, тъй като „те при Одрин показаха, че нищо не може да ги спре“. Статията на Ив. Скаклев открито афишира „Щурец“ като издание, което застава на шовинистични позиции и прокарва на местна почва официалната политическа линия в навечерието на Междусъюзническата война.

В подзаглавието на вестника са обособени три раздела: хумористичен, сатиричен и литературен. Това деление обаче е твърде условно. Всички материали, публикувани в „Щурец“, имат претенции за художественост. По неговите страници са отпечатани множество стихотворения и белетристични опити, две кратки „драматургични“ произведения, няколко анекдота, „философски мисли“ и хумористична „хроника“.

Постоянни сътрудници в литературно-хумористичния седмичник са Алапнус, Падалист, Циклоп, Чичо Бешко, които участват и в двата броя с по няколко произведения. В списването на „Щурец“ участие вземат още Акилокин, Бабино ушенце, Дойчин, Kamerton, Кутуч, Лебедин, Перо, Renzir, Сълзорон, Чер-

вен Дядо и др. Редакцията на „Щурец“ отбелязва и сътрудничеството на Шумолико и Санчо Панса от София и А де Бе и Olra Drohta от Лом. Макар да не разполагаме с никакви сведения за тези „скрити“ сътрудници, можем да предположим, че всички те са млади автори, които използват скромните възможности на малкия провинциален вестник за своите „литературни“ амбиции.

При наличието на такъв творчески потенциал едва ли могат да се очакват някакви сериозни сполуки в произведенията, поместени в литературния отдел на вестника. Обикновено това са несръчни младежки опити, в които осезаемо се чувства влиянието на наши изявени поети.

В стихотворението „Блян“ (1) на Лебедин лирическият герой изповядва:

> В кошмарен сън душата ми
> заспива
> тя вижда се в срам, голота;
> Някой далече градини полива
> и пей за свойта самота.

Заучените теми и мотиви, усвоената поетическа лексика, стихотворната техника и книжният патос издават неукрепналото перо на начинаещия автор. Позата на обреченост и разочарование от живота и любовта доминира и в другото стихотворение на Лебедин („На... !“, 1). Все в този тематичен кръг се вместват и стихотворните творби на Сълзорон („Две черни очи“, 1), Дойчин („Изнервен“ и „Моята мечта“, 2), Renzir („Дете“, 2) и Olra Drohta („Омара тежка — светят небесата...“, 2).

По-оптимистични стихове пишат Алапнус („Пролет“, 2), В. Ръков („Те“, 1) и Циклоп („Пролетен пир“, 1), но и в тях художествените внушения са слаби, а поетическата идея е представена пряко, декларативно.

Бегъл социален мотив се прокрадва в стихотворението на Kamerton „Портрети“ (1), в което се изразява недоволство срещу света на богатите и ситите.

Вероятно когато е изграждал своята „галерия“ от портрети на социални типове, авторът е имал амбицията да направи социален разрез на съвременността. Това обаче се оказва пряко силите му. Общата социална критичност и неадресираност притъпяват жилото на неговата сатира.

В „Щурец“ са отпечатани и две хумористични стихотворения. Техни автори са Акилокин („Мойта лъскава комшийка“, 1) и Шумолико („Моше на серенада“, 2). Стиховете са на познатото посредствено равнище и не притежават литературна стойност.

В хумористичния отдел на вестника излизат и няколко анекдота, в които доста неумело се разказват банални житейски случки.

На страниците на „Щурец“ е публикуван разказът на Чичо Бешко... „Ах, тези жени, жени...“ (1). Над него е поставен един многообещаващ епиграф от Г. Сидерин: „Без разкаяние гледай на миналото и без страх в бъдещето“. Художествената реализация на тази мисъл в разказа обаче е неубедителна. Твърде много място е било потребно на автора, за да покаже и заклейми женското коварство и злонамереност. Същата тема разработва и Перо в недовършения разказ „Любка и аз. История на една любов“ (2). Тези произведения също носят белезите на посредствеността и издават творческото безплодие на авторите.

Драматургията в „Щурец“ е представена от хумористичния диалог на Бабино ушенце „Разговор между две влюбени души“ (1) и „Rendez-vous. Трагикомедия в едно явление“ на Падалист (1). Съвсем излишно е обаче да търсим каквито и да било художествени елементи в тях.

„Щурец“ не внася нищо значително в нашата хумористична литература. С посредствените изяви на своите сътрудници вестникът не намира обществен отзвук и остава само обикновен факт в историята на литературната ни периодика.

Захари Василев

ЖИЛО

Седмичен хумористичен вестник. Излиза всяка събота. Manager N. D. Mihayloff. Chicago, Ill. 4°. Год. аб. 1 долар.

1 1—15 [юни] — 11 септ. 1915

1—4 и след 15 ненамерени. „Живя до април 1917 и престана".

Ред.: Т. Калев.

Загл. и на англ. ез.

Хумористичният вестник „Жило" е част от интензивния журналистически живот на българската емиграция в Чикаго в първите десетилетия на XX в. Тук се появява първият български вестник в САЩ — „Борба" (1902); изданията „Български новини" (1903—1904), „Работнически новини" (1908) и „Работническа защита" (1909); седмичникът за политика, литература, индустрия и търговия „Борба" (1912); печатният орган на Българо-македонския народен съюз в САЩ и Канада „Свобода" (1914—1915); хумористичният вестник „Чесало" (1914—1915) и др. Всички те са ярко свидетелство за активното обществено съзнание на тамошните българи, за техния бурен обществен живот, за възрожденския им култ към просвета и за непомръкващия им патриотичен оптимизъм.

Обликът на „Жило" е свързан с името на неговия редактор Т. Калев, който има забележително журналистическо присъствие в тогавашния емигрантски печат. Той редактира хумористичния седмичник „Българан" (1909), в редакционната колегия е на органите на българо-македонската организация в Америка „Македония" (1907—1910) и „Свобода", един от редакторите е покъсно и на авторитетния вестник „Народен глас" (1913—1948). По този начин „Жило" наследява една оформяща се традиция в печатното дело на българската емиграция в САЩ.

Оскъдни са данните за началото и организационния живот на този хумористичен седмичник. Невъзможно е да се идентифицират сътрудниците на изданието, защото повечето от отпечатаните материали са без подпис или са подписани с псевдоним. Доста бедни са и източниците, от които може да се почерпи необходимата информация. Това са кратки съобщения в местния печат за появата на вестника. В нашата периодика от онова време липсват отзиви за изданието. Не са намерени първите четири броя на вестника, в които вероятно биха се открили нови свидетелства за предварителната програма на „Жило". Обзорът върху характера на изданието се затруднява и от факта, че след бр. 15 останалите липсват. (По данни от „Юбилейния алманах" на в. „Народен глас" се знае, че „Жило" е излизал до април 1917 г.) Те са издавани най-редовно всяка събота от месеца, което дава основание да се допусне, че бр. 1 на вестника се е появил на 5 юни 1915 г. В подкрепа на това предположение е и

съобщението за излизането на „Жило“, поместено във в. „Свобода“ (Чикаго, бр. 88, 5 юни 1915). На редакцията обаче е било много трудно да доставя на своите читатели в определената периодичност отделните броеве на вестника. За издателските проблеми на „Жило“ свидетелства следната редакторска бележка: „Жило“ не е орган на никаква партия, нито пък има пари в банката, да се е облажвал някога около някакъв си Кръст — бил той червен или бял; кредитът му с печатницата е спаднал под нулата, хартията по причина на войната е скъпа, гостилничарите не отварят кредит, пощата иска пари предварително — както виждате всичко с пари става.

Макар да сме хора с добро сърце, християни, и да разбираме от сиромашия, искрено ви уверяваме, че при тая ситуация на положението, ептен не сме в състояние да ви помогнем...

Затуй, ако искате да си останем приятели и да се виждаме всяка неделя, побързайте и си изпратите абонамента, защото след идущия брой ний ще престанем да изпращаме вестника за бог да прости“ (5). Това съобщение се появява често и в други броеве на вестника.

Програмата на „Жило“ не е обвързана с определена партийна идеология. Липсва му и обособена естетическа платформа. Вестникът си поставя най-широки цели — със средствата на комичното да откликва на събитията в световния политически живот и в родината, да осмива нравствените пороци на част от нашата емиграция в Чикаго, да развива чрез своите вицове и анекдоти социалния рефлекс на българина срещу американския начин на живот и най-вече — да пази и поддържа националното самосъзнание. Затова и тематичният му обхват е голям — от изображението на местните български нрави до политическите стълкновения на епохата.

Вестникът има добра редакционна уредба. На първа страница са отпечатани обикновено публицистични материали, в които се поставят политически проблеми. Следват обособени рубрики: „Из цял свят“, „Българите в Америка“, „Местна хроника“, „Шопски мъдрости“, „Поща“, „Из любовния кош на Жилото“ и др.

По страниците на изданието може да се открие разнообразие от кратки жанрове на комичното — вицове, хуморески, анекдоти, злободневки, карикатури, пародии, памфлети, фейлетони и др. Използвани са богатите похвати на хумористичното изображение — двусмислицата, хиперболизацията и др. Чест похват при някои художествени образи е иронията, в други се откриват елементи на гротеската. Обект на изобличение са катадневните еснафски страсти на американизирания българин и неговите деформирани патриархални понятия, битовите неуредици в чикагската колония, отделни реални лица с обществено присъствие в тамошния живот, меркантилността в световната политика и др.

Появил се между две кризисни точки от балканската и световната история (завършилата Междусъюзническа и започналата Първа световна война), „Жило“ превръща тези събития в свой основен тематичен център. В публицистични статии, злободневки, анекдоти, пародии е заклеймена империалистическата същност на войната. В редакционната статия „Дванайсетия час“ (4), писана вероятно от Т. Калев десет месеца след започване на Първата световна война, авторът казва: „В началото на войната имаше патриоти и боклук от зрители, но сега самата война се обръща на вехта дреха, която всеки мрази. Избиването на безброй хора, овдовяването на жени и осиротяването на деца — целият този трагизъм се обръща на чуден фарс, обикновена комедия. И защо? Защото утре още ще кажат управниците, че за доблестта на мъжете им ще

възнаградят жените им с мизерна пенсия, а враговете на труд и честност ще ръкоплещят, че е дошло време на боклук жени и готово изфабрикувани деца и че тяхната цена може да бъде понижена. Знатните корони, лъскавите еполети на генерала, псалмовете на чернокапците — всичко това онемява от безизходното положение на войната.“ По-нататък, обявявайки момента на военното стълкновение като съдбоносен за бъдещето на света, авторът заявява: „Дванайсетият час иде на проста реч, като детска приказка, да разкаже, че миналите революции в Европа, както се викаше по мегдани, че човешките права трябва високо да се почитат, е било самоизмама, щастливо присъдена на робството от век на век. Дванайсетият час иде с кръв да ороси палата на императори, царе, богословски чада или пък да увенчае с още по гранитен блестящ ореол на победи пак тях... Дванайсетият час, прочее, иде за богати и бедни, управители и подчинени да тури началото на нов живот: робството на народите подир европейската война или новото господство на народи без царе, папи и патриарси, които тъй хубаво и безпощадно бичува нашият поет и революционер Ботев.“ Този цитат откроява едно силно публицистично перо, школувано в традицията на нашата политическа журналистика. Темата на войната е обект на статиите „Атакувай“ (9) и „Свърши се“ (12).

Много популярна сред читателите на „Жило“ е рубриката „Из цял свят (специални марконограми)“. Това са кратки политически злободневки, отразяващи чрез хумора и сатирата събитията през дните на войната. Изобличават се политически лидери, пародират се дипломатическите машинации на воюващите правителства, търси се комизмът в поведението на армиите на бойното поле. Ето два примера за тези „марконограми“: „Лондон. — Завчера Аскит заяви, че англичаните ще се бият до последна капка... французка кръв“ (5); „Николай Николаевич е изчислил, че до Северния ледовит океан има още мегдан и е решил да отстъпва, па ако на кайзера му стиска — нека го гони“ (10). На прицела на „Жило“ е и неутралитетът на Радославовото правителство: „София. — Неутралитетът на дядо Радославов страда от ужасна треска. Ежедневно го поливат със студена витошка вода, но треската все се усилва. Гешов, Данев и Малинов са се обърнали на богомолци, които пророкуват смъртта му, а честитият ни цар неофициално и инкогнито прати Добрович да отиде да донесе студена вода от Карлсбад, та дано го изцерят“ (5). Оригинални са и нападките срещу Фердинанд след политическия му крах в Балканските войни (7); не е пощадена и позицията на Народното събрание (анекдотът „Между двама приятели“, 5). Карикатурата „Любовни излияния“ (15) графично представя любовните увещания на Съглашението и Кайзера към България, персонифицирана в образа на невинна народна девойка. По този начин тези злободневки не само открояват антимилитаристичната позиция на вестника към войната, но и информират българския читател в Чикаго за политическата меркантилност, с която се плете съдбата на европейските народи и най-вече на българския.

Друга основна тема на „Жило“ е животът на нашата емиграция в Америка. Отново чрез злободневки и анекдоти (рубриките „Българите в Америка“ и „Местна хроника“) се отправят благосклонни закачки или саркастични стрели срещу явления от местния живот. Правят впечатление нападките на „Жило“ срещу социалистическата група „Просвета“, с печатен орган в. „Работническа просвета“ (1914—1915), трибуна на Българо-македонския социалдемократически съюз в Америка (Гранит сити). Те са свидетелство за политическата ориентация на хумористичния седмичник, в която се открива физиономията на дребнобуржоазния демократизъм. Показателна е следната злободневка от

бр. 9: „Детройт. — Записал бих се в партията на социалистите, ако има къси и дълги, каквито са тесните и широките, както има разкечени и прави, но за жалост пак оставам нито буржоа, нито пролетарий. Имам — пирувам; нямам — гладувам.“ В духа на местните журналистически страсти е и саркастичната престрелка на „Жило“ с в. „Народен глас“. Интерес в това отношение представлява литературната пародия „Недей, о Глас народен!“ (с подпис — Йорго (Кливланд), 5):

Недей ни писа, недей ни черпи
с глупости разни, о Глас народен,
че сита й вече душата наша
от хамалски език безподобен.

Недей! Престани! Тез чудни песни
не ги хързаляй в всяк един брой,
че ни бактиса — сърце ни боли,
без боб от бобни болки ний мрем.

Проклети да са пусти канадийци,
проклета да е душа душманска,
що ни го прати тоз пусти поет,
Ивана Бенев, нещастник клет.

Казал бих нещо, казал бих лаф,
що да се прави с подобни глупаци,
но преди всичко за тебе трябва,
о Глас народен голям пердаф!

Хумористичните поетически творби, отпечатани във вестника, не се различават по литературни достойнства от цитираното стихотворение — бедни съчинителства на необработен поетически език, в които личната страст и фамилиарният патос замъгляват художественото внушение. Откроява се, въпреки формалните недостатъци, убиващи поезията в него, единствено стихотворението „На ежедневника“ (15), в което сатирическото изобличение се издига до по-широки идейни обобщения.

Известно излизане от границите на злободневието представлява статията „Славни сме, ама и не сме!“ (8), в която е направен опит да се тълкуват националните пороци на българина. С морализаторски патос срещу недъзите на народната ни психика тук вестникът изповядва своята основна идейна задача: „Да махнем безславието, старината, грабежът и лъжата в средата на нашия българин е една от целите на „Жилото“. Да жилим без срам и страх, всеки навсякъде, та най-после да се срамим и плашим от лошите си навици, когато утре се опишат, за да ги знае повече светът — е една от длъжностите на „Жилото“. Само тогава можем да се надяваме, че българинът ще се очисти от фалша на тоя свят и няма да бъде въртиклечка, т. е. и вака го клавам и онака.“ В духа на възрожденския идеализъм се изобличава нравственото поведение на някои чикагски българи във фейлетона „Оргии на развратa в Стилтон, Па (Кинематографични картини от Чанг Чунг)“ (5) и в много други вицове и хуморески.

В рубриката „Шопски мъдрости“ са представени анекдоти от нашето хумористично фолклорно наследство. Има отпечатани и някои хуморески, които са написани на македонски диалект.

По страниците на вестника се откриват препечатани материали от някои хумористични издания в България (стихотворни сатири от в. „К'во да е" и фейлетонът „Как Бохор от Кюстендил станал голям търговец" от в. „Смях").

Рубриката „Из любовния кош на „Жилото" представлява хумористичен диалог с постоянните и със случайните сътрудници на вестника, в която под формата на отговори — оценки върху изпратените до редакцията материали, се пародира тяхната сантименталност, примитивно съчинителство и неграмотна езикова реализация.

Като цяло хумористичната продукция на „Жило" е отзвук на конкретния политически момент и карикатурен образ на катадневните нашенски нрави в Чикаго. Това определя и злободневния характер на отразяваните теми, които са винаги здраво обвързани с текущия обществен момент. Тази особеност се отразява върху естетическото равнище на хумора, който не достига дълбочината на ярко художествено изобличение, защото актуалното се затваря в границите на злободневното. Преобладават кратките хумористични видове (виц, хумореска, анекдот), което е било продиктувано вероятно и от борбата на редакцията за по-широка обществена публика. В отпечатаните творби липсва тенденция към белетризация (няма нито един хумористичен разказ); слабо са използвани богатите възможности на сатирата. Стремежът да се демаскират лица и явления от емигрантския регион поражда еднопланост на художественото внушение. Изобразяваните пороци не се универсализират, защото липсва естетическо дистанциране от реалния обект. В повечето случаи смехът се поражда от ефекта на идентификация на хумористичния персонаж с неговия прототип — редактори на емигрантски вестници, местни търговци, просветни функционери и др. Патриотичното усилие да се създаде натурален български хумористичен вестник в Чикаго само върху художествените възможности на местната емиграция пречи на редакцията да включи някои преводни материали от световната смехова култура, които биха повдигнали естетическия ръст на изданието. Силата му си остава в нравствения патос, с който са заредени неговите материали, в смелата директна критика на някои обществени недъзи в местния живот.

С всичко това хумористичната продукция на „Жило" остава не само интересен обществен документ за нравствения строй и социалното поведение на българина в Чикаго от първите десетилетия на XX в., но и влог в традицията на нашия емигрантски печат в Америка.

Румяна Койчева

РАЗДУМКА

Орган на безгрижните. Излиза според времето. Ямбол, печ. Просвета. 2°. Ц. 10 ст.
1 1 21 юни 1915

Сведенията, с които разполагаме за единствения брой на в. „Раздумка", са твърде оскъдни. Неговият редактор или редактори не са оставили никакви данни за себе си нито за своите намерения при уреждането на изданието. „Раздумка" е типично явление за периодичния печат през военните години. Подобно на много свои литературни побратими по онова време и този малък провинциален вестник се появява на бял свят инцидентно и за кратко време.

Не може да се говори за някаква специална насоченост на вестника. Самите редактори обявяват изданието си за „орган на безгрижните", който ще „излиза според времето". Вероятно тази непретенциозна позиция е дала основание на Д. Иванчев да определи „Раздумка" като „местен хумористичен вестник"[1]. Неговата оценка обаче не е съвсем точна. Наистина във вестника се появяват няколко хумористични опита, но в количествено отношение те отстъпват на сравнително по-неутралните литературни текстове. Очевидно налице е по-скоро един не особено успешен опит да се осъществи литературно издание, чрез което редакторът е възнамерявал да удовлетвори насъщните потребности на съгражданите си.

Въпреки положените от него усилия, вестникът не получава обществена подкрепа и не успява да се наложи в културния живот на града. С ниското качество на предложените материали „Раздумка" се нарежда сред многобройните незначителни литературни издания, които бързо изчерпват своите възможности и скоропостижно прекратяват съществуването си.

Художествените произведения, поместени във вестника, са малко. Поезията е представена от подражателните стихотворни опити на Безгрижен („Утеха") и С. („Каргон"). По всяка вероятност зад тези псевдоними се крие едно и също лице (редакторът на вестника). Стиховете са на посредствено равнище и не притежават литературна стойност. Твърде предвзето и декларативно авторът заявява своето разочарование от живота и протеста си срещу „мухлясалите традиции" и рутината:

Тук дето в злоба всичко повяхва
в несрета дните Съдбата пилее
и мойта младост в тъга линее:
Нечути сълзи в чашка ще скрия
Вино, ракия с бира ще пия.

[1] И в а н ч е в, Д. Български периодичен печат. 1844—1944. Т. 2. С., 1966, с. 223.

В този тематичен кръг се вместват и прозаичните творби на Несретник („Писма без адрес“) и Voisin („Без злоба и злословие“). По форма те наподобяват много модните в тогавашната ни литература стихотворения в проза.

В „Раздумка“ излиза и един мистифициран „превод от английски“ на Безгрижен („Силуети“). Материалът за двете фейлетонни творби („Spesimen“ и „Ecce Homo“), които съставляват съдържанието на „превода“, е взет от местната обществено-политическа действителност. С безобиден хумор авторът осмива духовната леност, тунеядството и паразитизма на определена част от ямболското общество.

Приносът на „Раздумка“ за литературната история е незначителен. Вестникът има стойност само дотолкова, доколкото осветлява някои страни от битието на провинциалния ни периодичен печат през военните години.

Захари Василев

ТИРБУШОН

Седмичен литературно-хумористичен вестник. Редактират и издават Ив. Г. Марчев и Ив. С. Захариев. Пазарджик. От бр. 5 урежда ред. к-т. Гл. ред. Ив. Г. Марчев.

1 1—6 3 май 1915 — 10 юни 1915

В краткия период между двете войни — Междусъюзническата и Първата световна — време, твърде кратко за цъфтеж на духовността, но достатъчно за съвземане и подем на обществения живот, бързо се нарояват хумористични вестници — факт многозначителен, който указва нуждите на българина от развлечения и забавления в следвоенното време. Пазарджишкият литературно-хумористичен вестник „Тирбушон" потвърждава тази констатация още с уводния си материал „Към читателите" (1). Макар и обвити в сериозните намерения на пазители на обществения морал, протръбени с патетична и гръмогласна риторика, присъща на тогавашната провинциална преса, целите на редакторите са прозаични — „лека насмешка и сарказъм". От съдържанието на поместените материали е видно, че редакционният комитет спазва и обещанието си: в името на някаква абстрактна истина — да бъде далеч от партийни борби и пристрастия. Действително няма и намек за това, така че днешният читател изобщо не може да предположи политическите тежнения на редактори и сътрудници, а най-вероятно е те да нямат никаква идейна ориентираност.

Трудно е да се каже, че изданието участва в полемика с излизащите по това време в града хумористични вестници „Танго-Бич" и „Сечко-Бечко". Конкуренцията между тези издания се изразява в хапливи заяждания на дребно с онзи уличен език, който не е бил чужд дори на сериозната преса, но тъй като не отразява някакви обществени вълнения и потребности, а само лични претенции, едва ли се нуждае от представяне.

„Тирбушон" има сравнително ясно оформени рубрики. Под заглавие „Кратки извадки из живота на нашите сътрудници" (1, 2) са представени създателите на вестника. По маниера на тогавашната хумористична преса те са характеризирани добродушно-закачливо и това е може би единственият посвеж и оригинален материал, който показва, че редакторите не са лишени от чувство за хумор. За съжаление всички сътрудници и дописници използват псевдоними (Росен-Пресен, Млади Плам, Цербер, Митя Страшний, Волний Ваньо, Бичич, Михумор, Трио Люцифер, Али Фарфарон и др.), което затруднява идентифицирането им, но едва ли сред тях има някой значим творец, оставил име в българската литература и публицистика. Може да се предположи, че двамата редактори — Ив. С. Захариев и Ив. Г. Марчев, използват съответно иронимите Росен-Пресен и Млади Плам.

Постоянства, макар и под различни заглавия, рубриката „Новини и събития из града“ („Новини, събития и телеграми“, „Хроника“, „Дописки“, „Из града“), а също „Поща“ и „Около коша“ (редакционния). Художественият отдел съдържа стихотворения, разкази, анекдоти, които много точно следват две основни линии — любовно-мелодраматична и хумористична.

Очевидно изданието страда от липса на материали и сътрудници, а вероятно се стреми и да се популяризира на всяка цена, затова помества всякакви дописки (от по два-три реда), стихове и закачки, изпратени от различни краища на страната и подписани с повече от четиридесет псевдонима, издаващи липса на въображение у притежателите им (Любкин, Дум-дум, Дю-дю-дю, Гугла, Каикчиев, Дарлек, Козерка, Ласкар, Нервозний Г., Бумбар и др.). Така наречените дописки са с характер на местни клюки (кой, кога, къде, с кого, защо), а обект на закачките са най-вече ученически и гимназисти. Същото се отнася и за „новините“ из града и страната, „хрониката“, „телеграмите“ и „съобщенията“. Цялата тази „поща“ не представлява нищо, освен стремеж към евтина популярност на издатели, местни сътрудници и просто на хора, които желаят да прочетат псевдонима си в печатно издание, като уязвят самолюбието на някой съсед или личен неприятел (във всичките тези дребни по размери материали не се споменават конкретни имена — те винаги се отнасят за „една ученичка или госпожица“, за „някой си гимназист, видян по вечерно време около гробищата“ и т. н.). Тази анонимност на обект и субект съвсем обезличава вестника, който и без друго не блести с оригинални идеи.

Уводните публицистични материали, като се започне от традиционното обръщение „Към читателите!“, „Рождение Тирбушоново“ (2), „Отпразнуването на 11 май“ (3—4), „Откровение“ (5), та до „За учащата се младеж“ (6), издават все същата безапелационност, поучителност и морализаторстване, които редакцията е усвоила, смятайки се за съдник на обществения морал. Изданието определено е адресирано към подрастващата (гимназиална) младеж и подборът на поместените материали не надхвърля това равнище, което говори не твърде ласкаво за естетическите разбирания на Ив. С. Захариев и Ив. Г. Марчев.

От 5 редакцията прави опити да промени графичното оформление, като прибавя към главата на вестника няколко карикатури, разнообразява страниците с малко на брой рисунки и очевидно чертае планове за нови изненади. Напускането след 3—4 брой на единия от главните редактори (Ив. С. Захариев), както и нарасналите разходи по илюстративното оформление на изданието, очевидно поставят в трудно положение останалия уредник Ив. Г. Марчев (увеличава се броят на поместените реклами и търговски обяви; така например от една постоянно повтаряща се реклама на търговеца на шапки Грозю Марчев може да се предположи, че това е бащата на Ив. Г. Марчев, който явно е основният спомоществовател на „Тирбушон“). Без всякакви обяснения след 6-ти брой вестникът спира да излиза.

Литературното съдържание на „Тирбушон“ отразява едно, общо взето, единно предпочитание към любовно-сантименталните излияния, чийто център се явява любовната драма на несподелените или отхвърлени чувства. Доста продуктивен в това отношение е Млади Плам, чиито стихотворни и прозаични творби заемат половината от страниците на изданието. В тях прозира една претенциозност на надрасналия подражанието и албумната поезия автор, който има своята трибуна и се стреми да бъде оня център, около който да се организира и литературната продукция на кръжеца около вестника. А

такъв явно има, включително и гравитиращите около него „дописници и кореспонденти на добра воля“ от страната. Рубриките „Около коша“ и „Поща“ свидетелстват за една доста оживена кореспонденция с провинциалните графомани, но подборката на изпратените от тях и поместени във вестника материали издава принизените естетически критерии на Митя Страшний, една от централните фигури в редакционния комитет.

Млади Плам е автор на доста стихотворения: „Тъга“ и „Цветец да бе!“ (1), „H. S.“ (5), „Напразно, о, жена!“ (6). Не е ясно дали стихотворението „Моята любов“ (5) е превод или свободна интерпретация на творба на Петьофи, както е указано в подзаглавието. Интересно е, че в „Дирих на всъде истината“ (3—4) прозират и граждански мотиви, очевидно израз на стремежа на редакцията да отстоява обявената си позиция. Все същото търсене на някаква абстрактна истина се открива и в стихотворението „Една истина“ (5) от Рудин. Очевидно на редактори и сътрудници не са чужди младежките идеали за истина и справедливост, но те си остават само поетически декларации.

Доста стихотворни опити поместват и други сътрудници с неразкрити псевдоними: Цербер — „Налей вино да пия!“ (1), „Вино, вино ми дайте...“ и „Ех, че лудост ме обхвана...“ (2); Любкин — „Ела!“ (2) и „Часът“ (3—4); Вертер — „Вълшебницата“ (2); Kost-Anar — „Сълза“ (2); Matyra — „Стихове за нея“ (3—4); Бичич — „На Надя“ (3—4); Сирейски — „Гатанка“ (6); Ник-Нам — „Излияния“ (6). Подражание на народната песен са две стихотворения от Ник-Нам — „При селската чешма“ и „Рада“ (6), които на фона на останалата бездарност са свежа струя във вестника.

Преводната поезия е представена със стихотворението „Към ***“ (6), но преводачката от френски Светла, автор на твърде посредствен превод, е пропуснала да отбележи името на поета.

Все същите мелодраматични мотиви се откриват и в белетристичните опити на Росен Пресен — „Блян“ (2); Цербер — „Из дневника на Цербера“ (2—4); Kost-Anar — „Ела, ела...“ (3—4) и „Едно напуснато гнездо“ (5); Люцифер I-ви — „Извадки от едно любовно прощално писмо“ (3—4); Нещастний — „Серенада“ (5) и „Изворът на сълзите“ (6); Млади Плам — „Под звуковете на безумния танц“ (6). От тях лъха бездарна пошлост в подражаването на Стриндберг и Ницше — новите стари богове на гимназиалната младеж, но подражание безнадеждно закъсняло, нелепо и смешно на фона на изстраданите от България две войни и продължаващата вече осем месеца Първа световна война. Невероятно — в 3—4 брой на това непретенциозно издание е цензуриран някакъв материал от Любкин.

Втората главна линия в подбора на поместените творби е хумористичната: няколко стихотворения, едно разказче и многобройни анекдоти с теми из живота на гимназистите, битови и любовни, а също и дребни закачки с конкурентите от в. „Танго-Бич“ и с някои местни хора. Закъсняла реакция от последната за България война (Междусъюзническата) е материалът на Волний Ваньо „Между сърби“ (3—4), осмиващ прекомерните претенции на сърбите.

Най-свежи и оригинални са редовете на „Кратки извадки из живота на нашите сътрудници“ (1—2) от Млади Плам. Доброжелателно и с чувство за хумор са представени Росен Пресен, Млади Плам, Цербер, Митя Страшний, Волний Ваньо, Бичич, Михумор, Трио Люцифер, Dan-Dan, Али Фарфарон. Като се имат предвид всички останали изяви на Млади Плам на страниците на вестника, очевидно неговата сила е в хумора.

„Тирбушон“ преживява само шест броя. Неговата естетическа безсъдържателност, определеното му ориентиране към и само за гимназиалната младеж, което чувствително стеснява социалната му база, не го правят популярен дори в града, където излиза. Липсата на обществена подкрепа, както и финансовият крах, го обричат на гражданска смърт. Твърде закъсняло за 1915 г., изданието не предлага нищо ново и си остава само щрих върху картината на обществено-културния живот в Пазарджик.

Веселина Димитрова

УМНИК

Неделно хумористично списание. Изд. Т. Василев. С., печ. Ив. Г. Игнатов. 4°. Ц. 10 ст. 6000 тир.

1 1—2 17 май 1915

Въпреки че сп. „Умник“ е определено като хумористично, и най-беглият поглед е достатъчен, за да се види, че публикуваните материали се разминават с хумора. И едва ли би заслужавало то да се отбелязва в историята на българския периодичен печат, ако негов издател не беше Т. Василев. На пръв поглед това име не говори нищо, но на последната страница на първия брой, а и на втори, стои реклама на „художническо-бояджийско бюро“ на Тръпко Василев, което навежда на мисълта, че Тръпко Василев е и самият издател Т. Василев е и навярно автор на рисунките и карикатурите, които са без подпис. Така попадаме на още една страна от наистина упоритата активност на този българин, който през 1910 г. със свои средства създава първата изложбена галерия в София, известна като „Тръпковата галерия“, поддържана години наред от него, въпреки затрудненото му материално положение.

Годината на издаването на „Умник“ е 1915, месецът — май. Неотдавна България е преживяла две войни, пред нея стои опасността да бъде въвлечена в Първата световна война. Естествено е да търсим отражение на епохата в това „хумористично“, както е определено, списание. И въпреки че проблемите не са поставени в цялата им острота, в публикациите се засягат въпросите за глада и мизерията — особено осезателни след войните, за страха от участие в нова война. И може би не случайно хуморът е несполучлив — самото време не предразполага към смях.

Че издателят е художник, говори и съдържанието на списанието — преобладават рисунките, повечето текстове са по-скоро пояснение към тях. Първи брой започва с карикатура на Бай Ганьо и текст под нея: „Лани се потех, те женките хитруваха с мира и се смееха. Сега искат да се хвана на хорото, ама няма го майсторът.“ Антивоенната насоченост — макар и не ярко изразена, е явна.

Ето какво четем под една от рисунките: „И като обу Господ руски ботуши, прибра багажа си в две бохчи и тръгна от град на град, от село на село, за да види как живеят хората. Но като видя как навсякъде тече човешка кръв, как по целия свят хората се убиват, нажали се Господ и рече: „След тази война ще взема умовете на хората, та като заприличат на животни, дано поумнеят“ (2).

Авторите се докосват и до незаконното забогатяване на държавните чиновници и обедняването на българския народ (анекдотът „Кои теглят най-много“, 2), и до същностни несъвместимости между бедни и богати (анекдотът „Природата и хората“, 2, подп. с псевд. Врана). В стихотворението „Мъка“ (2) Леопард (псевд. на Иван Христов Арнаудов) се оплаква от немотията:

Вървя и си мисля: проклетото зло —
Обедът предишен сега е от редките.
Остава да дават и въздух с тегло,
Тъй както продават ни днеска подметките.

Част от мястото в списанието е отделено и за карикатури на семейно-битова тематика, които обаче са доста примитивни и неостроумни.

Отношението към българската литература — доколкото е изразено, не е много положително. Под заглавие „Премии“ (2) в хумористичен план се прави следното съобщение: „На последното си заседание Норвежката академия на науките решила да даде Нобелова премия за най-глупавото българско съчинение. Нашите писатели са във вълнение: ще вземат участие всички.“ В рубриката „Какво ще правят българските писатели през бъдещата война“ (2) откриваме някои остроумни определения: „Иван Вазов — под сянката на българския пряпорец ще възпява с гуслата си подвизите на дядо Иван. Кирил Христов – татаробългарина, когато се атакуват неприятелските позиции, ще излезе пред веригата и ще вика: „На нож! Идем, сган проклета, идем, майка му стара!“ Елин Пелин — че си помисли. Д. Дебелянов — агнец заколение. А. Страшимиров — пазител на безкръстните войнишки гробове. Ана Карима — майка – покровителка на воюващите.“

Сп. „Умник“ е несполучлив опит да се разсмее българският читател в онези тежки за народа ни години. Освен свидетелство за предприемчивостта на Тръпко Василев, то е и документ за неговите честни позиции. Да се търси някаква стойност вън от биографията на издателя му е пресилено.

Жана Маринова

ЧУДО

Ще излиза всяка седмица да чуди читателите си с разни чудеса. С., печ. Витоша, 4°, ц. 15 ст.

1 1 5 септ. 1915

Уредник и редактор на единствената книжка на сп. „Чудо“ е Стоян Миленков и това е една от първите му самостоятелни изяви в журналистическото поприще. В края на 20-те и началото на 30-те години той участва в редактирането на още няколко издания — в. „Бодило“, „Еднодневка“ и др., които в много отношения наподобяват разглежданото тук списание.

В рекламното клише, отпечатано на последната страница, Ст. Миленков обявява, че „Чудо“ ще излиза всяка седмица да чуди читателите си с разни чудеса“. По всичко личи, че редакторът е възнамерявал да осъществи едно хумористично списание с развлекателен характер, което ще забавлява своите читатели. Неговият опит обаче се оказва повече от несполучлив. Впрочем той самият сякаш е предусещал неуспеха и обречеността на своето начинание и в малко рекламно обявление предупреждава, че „ако се случи нещо с него чудно, „Чудо!“ ще стане ежемесечник. Да не дава господ, разбира се, „Чудо“ да изпита най-тежката участ, да стане ежегодник, тогава ще кажем „всяко чудо за три дни“. “ В това си „прозрение“ Ст. Миленков се оказва абсолютно прав; за издание като „Чудо“ може би най-добре приляга цитираната поговорка. Такива издания с нищо не привличат вниманието на културния читател и още със спирането си биват забравени от всички.

В списанието няма обособени рубрики и отдели. Много от публикуваните материали са неподписани, но авторството на Ст. Миленков не буди никакви съмнения. Неговите литературни опити са на посредствено равнище.

В тях редакторът на списанието проявява необичаен интерес към народното творчество. Доста смело той прекроява и експлоатира теми и мотиви от нашите любовни народни песни. Нерядко в тях се вмъкват и твърде популярни за масовия читател стихове (разбира се, в съвсем осакатен и безобразен вид). В стихотворението „Мъжо Иване, Иване...“ любовният диалог между Марийка и Иван завършва напълно в стила на циничната улична поезия:

Я налей чашка ракийка
след теб да викна, запея:
„Ергенлик, майко, пашалик
никой ти сметка не дири
де лягаш и де осъмваш!“

Профанирането на Ботевия стих и на народната песен не бива да ни учудва. То е показателно за отношението на литературния занаятчия към истинското художествено творчество и е знак за качествата на неговите „лирични“

откровения. На същата „литературна“ обработка са подложени и други любовни народни песни: „Зажени се мома“, „Сака Рангел“ и др.

Още по-безлично е присъствието на хумористичната проза в списанието. Тя е представена с няколко небрежно разказани анекдота, изтъркани от употреба плоски шеги и вицове, „практични“ съвети и „афоризми“ за жените. Сред тези досадни остроумия и духовитости се откроява една публикация, която Ст. Миленков озаглавява „Неда пише писмо на мъжа си, депутат в София“. „Писмото“ е датирано „Чирпан, август, 21“ и това сякаш е най-интересното в него. Ето част от словоизлиянията на развълнуваната провинциална дама: „Пеньо къф си чуляк бре утидичи тъй ми трябваши ми обади се бари ко стана зъ фустана дету ти бяф заръчала и за къпела с пиливроза ми га беше фтасъл чиф неделя зари жъ имаме събрание в женския клуб...“ Ако все пак се въоръжим с достатъчно търпение и успеем да стигнем края на „писмото“, ще се натъкнем на следния пасаж: „Пеньо бре чуфми на хамама чи гирманците флели в рускътъ такова ъкуй вярну прати ина телеграмъ да скусим черните души...“ Ето по какъв начин са отеквали големите политически събития в живота на обикновените хора и как са достигали „новините“ в отдалечения провинциален град. Ще сгрешим обаче, ако зад тази наивна и отегчителна тирада потърсим някакъв скрит социален смисъл, ако зад махленските приказки на Неда съзрем опит да се покажат обществените позиции на списанието. И простоватият речитатив, и особеното „чирпанско“ наречие, и елементарното мислене, ако щете, са само „хумористични“ средства и прийоми, с които Ст. Миленков се опитва да разсмее и „зачуди“ своите читатели.

Същото може да се каже и за няколкото карикатури, пръснати по страниците на „Чудо“. Обект на сатирично изображение тук са бившите „съюзници“, политическите врагове на България и социалистическото движение у нас. Въпреки техния злободневен характер, на вниманието на читателя се налага като че ли не толкова направеният под тях политически коментар, колкото карикатурното деформиране на образите.

„Чудо“ не е изолирано явление в периодичния печат през военните години. С качеството на предлаганите в него материали то се нарежда сред множеството незначителни издания, които се появяват в нашата литературна периодика, единствено за удовлетворяване суетността и литературните амбиции на своите редактори. Останало незабелязано от никого, списанието приключва своето ефимерно съществуване, без да остави следа в развитието на българския периодичен печат. То е само един епизод от биографията на Стоян Миленков.

Захари Василев

БЪЛГАРАН

Седмично хумористично списание, излизащо от 29. 04. 1916 г. до юни 1924 г. Формат А—4, обем 1—3-та годишнина 8 стр., от бр. 31 год. 3-та до бр. 34 год. 3-та 10 стр., год. 4-та и нататък между 8 и 12 стр. Цветен печат и цветни заглавни илюстрации, цена от 0, 20 до 2 лв. Издание и собственост на Кооп. печ. Гутенберг. През год. 6-та подзаглавие „седмичен хумористичен вестник".

1	1 — 52	1916 — 1917
2	1 — 52	1917 — 1918
3	1 — 34	1918
4	1 — 52	1919
5	1 — 52	1920
6	1 — 52	1921
7	1 — 52	1922
8	1 — 52	1923
9	1 — 24	1924

Започва да излиза под ред. на Александър Божинов, Димитър Подвързачов и Райко Алексиев. От 2, 2 ред. е Александър Божинов; от 3, 28 — Александър Божинов и Николай Теодоров Георгиев (Фол); от 3, 1 — Райко Алексиев; от 4, 35 — Ненчо Илиев (Сириус); от 5, 18 — Дамян Калфов (Юнге); от 6, 41 — Христо Смирненски (Ведбал); от 7, 11 — Христо Смирненски и Николай Т. Георгиев (Фол); от 7, 22 — Тома Измирлиев; от 7, 44 — Ненчо Илиев (Сириус); от 9, 1 до края — Иван Х. Генадиев (Ханс).

Печата се в Кооп. печ. Гутенберг.

Когато след седемгодишно мълчание „Българан" възкръсва — вече не като вестник, а като хумористично списание — в пооределите редици на хумористичните и сатирични издания, националният и световен политически и обществен климат непредразполагат към смях. За България е настъпила новата и поредна политическа зима във все още късата ни, но вече пребогата на драматични събития нова история: отново сме във война, само че този път световна; отново съзнанието на българина е обзето от амбициозни, но все така наивни великобългарски копнения — и отново сме на губещата страна — с тази разлика, че този път родината ни не е център на събитията, а само винтче от касапския механизъм, заливащ световната сцена с потоци кръв.

„Българан" се пръква на самия ръб на една епоха, която рязко променя ценностните критерии на европейското мислене и парадигмите на общественото съзнание. С „единния" дотогавашен свят е свършено, той доизживява своята обреченост тъкмо в годините на войната; мъртва е и старата, съсредоточена в себе си Европа, рухват опорите в традициите и в националното самочувствие с неговата йерархична строгост и логика, рухва цялостния културо-

логичен контекст, граден десетилетия върху основите на класицизма и просвещението. Този срив навсякъде се възприема като *шок* — угнетяващ, но и освобождаващ — и в никоя друга епоха границата между старото и новото, между бащите и децата не е бивала тъй внезапна и рязко очертана. Това важи и за маргинални явления като „Българан", който възкръсва от своята славна традиция, опитвайки се да я следва в едно несъвместимо с нея време — и в този смисъл той е в границите на „старото" и на „бащите". Драмата обаче се изживява и като негова вътрешна драма — защото бащи и деца самоубийствено съжителстват и противоборстват на неговите страници. Това е неизбежно, тъй като и той е в граничната реалност, чиито проекции в съзнанието, възприемането и художествения израз насищат европейската култура с парадоксално несъвместими съжителства, с пренапрегнати съприкосновения между разнородни естетики и творчески концепции, намиращи се на светлинни години далеч една от друга. Същевременно това е гранична епоха и в социално-исторически контекст — време на спонтанни, но и изкуствено подклаждани бунтове и революции, на социални илюзии и копнеж по нов обществен ред.

Всичко това, макар и в своя опростачен, балканизиран вариант, намира отражение и в живота на тогавашна България. Това е време на трескави духовни търсения, на творчески експерименти, на гротескно разноречива стилистика: Лилиев редом с Гео Милев, Вазов редом с Чавдар Мутафов, Елин Пелин редом (включително и на страниците на „Българан"!) с Георги Райчев. Време, в което националните идеали префучават през патриотарската истерия, а войнстващите надежди за единна и целокупна България помръкват от умора и апокалиптични предчувствия. Време, в което консервативното политическо мислене е в криза, а левичарското — във възход. Време на тотален сблъсък между поколенията, който, от една страна, може да се изрази с покрусения стих на Вазов: „Разгром на моя свят дочаках", а от друга, се характеризира с небивалата стръв на „младите" да отхвърлят и обругаят всичко, което понамирисва на предвоенна България. Това е пределно напрегната, наситена с противоречиви емоции епоха, разтърсваща и шокираща, изпъстрена с много неизвестни: подлежи ли тя *изобщо* на хумористична интерпретация? Отговорът на „Българан" и дузина още сродни издания е „да", ала за разлика от относително единния ренесанс на хумористичната литература през първото десетилетие на века този път ракурсите на този отговор са твърде разноречни и противоречиви.

Дори в най-кризисните обществени ситуации смехът има своето естествено право на съществуване — тогава той е своего рода защитна реакция, утвърждаване на човешкото не толкова чрез противопоставяне на античовешкото, колкото чрез собственото си просъществуване в условията на един негативистичен, враждебен на природата му контекст. Човек се смее не на страшното, а *въпреки* страшното (като бит, морал, национална съдба), изграждайки чрез този си смях стени към отчаянието и безверието, породени от реалността. Това е функцията на смеха или по-точно на *присмеха*, който терминологично най-точно определя доминантата на „Българан"; сатирата има други функции и мотиви. Въпреки военновременните и следвоенни лишения, въпреки парадоксалната и пренапрегната социална и политическа обстановка (а именно такава съпровожда почти цялото съществуване на списанието), този смях няма непременно сатиричен характер; за разлика от първия „Българан" сатиричното не е вече визитната картичка на българановци, а само един от компонентите на техния смях. Напротив — и когато е налице, сатиричното твърде леко прекрачва границите на лековатия хумор и самоцелната гротескност, трансфор-

мира се в безогледен и често циничен присмех, при който гротескна се оказва самата творческа позиция на неговите създатели.

Докато първите бъларановци се смееха раблезиански с широко гърло и щурмуваха грозното с острите като бръснач остриета на своята сатира, сега, само седем години по-късно, те са се научили и да се гаврят — включително и в случаи, при които гаврата е неуместна и придобива циничен привкус. Смехът вече не е алтернатива на реалността, а опит тя да бъде заобиколена и прескочена, да бъде просветлен нейният мрачен фон чрез изкуствено създадените картонени царства на комичното, което балансира на ръба на страшното и говори със заекващи, пресилено фалшиви интонации. Точно този тип хумор — оправдаем само донякъде от нравствена гледна точка, е винаги изложен на опасността да бъде манипулиран и обезвреждан, или сам да се превърне в средство за манипулация — и точно неговите отгласи можем да доловим по страниците на новороденото списание.

Това списание претендира не да бъде новородено, а да е възкръснало. Седем години прекъсване не са чак толкова дълъг срок — историята на тогавашния периодичен печат познава и по-дълги замлъквания. Името е същото, списват го (поне в началото) хора от бъларановската компания, дори външният вид е доста сходен, независимо от това, че старият „Българан“ се именува вестник, а новият — списание. Така първият сериозен въпрос, на който трябва да си отговорим, е това дали старият и новият „Българан“ са *различни издания* или става дума за едно и също, идейно и концептуално единно издание, пронизващо със своя смях *две различни епохи*?

Създателите на списанието явно претендират за подобна приемственост. Както първият, така и вторият „Българан“ започват със стихотворен манифест, който в случая възпява именно неговото *възвръщане*:

> Подир раздяла продължителна
> Здравей, о „Българане“, дваж!

Според Некий Нагел (Д. Подвързачов), който приветства възвърналия се хумористичен ветеран с „Добре дошел, Българане“ (1,1), реалността, която очаква неговия присмех, е „както и преди“. Уви, нищо не е както и преди: времето не е същото, както и самите бъларановци. Доколко са различни, личи и от самото стихотворно приветствие. Сравнението му с това от 1904 г. е показателно — новият „Българан“ е затворил очи за вътрешнобългарските колизии, никого не се кани „да хапе и да жили“, погледът му е насочен навън — натам, където се вее победоносният ни пряпорец. Опозиционно настроените някога бъларановци пеят в хор с официалната патриотарска пропаганда, острата политическа сатира се е превърнала в услужлив политически хумор, чието въображение се развихря само когато негов обект се окажат гърци, сърби и „англо-французи“.

Приликите между двете еманации на бъларановския хумор се натрапват още от пръв поглед: подобно на вестника, списанието е списвано на добро професионално равнище, запазено е характерното тематично и жанрово разнообразие; пародията и гротеската продължават да са доминиращи характеристики на почти всички хумористични и сатирични жанрове; по страниците и на втория „Българан“ съжителстват на равна нога хумористи от различни поколения: редом с ветерани от бъларановската бохема като Димитър Подвързачов, Александър Божинов, Йордан Сливополски и др. тук делят мегдан и едва-що дебютирали автори като Христо Смирненски, Йордан Бакалов, Йордан Стратиев и др. Графичното оформление също е до голяма степен запазе-

но, включително идентифициращи едно периодично издание елементи като главата и карикатурния символ на Българан — Българанчо.

При едно по-внимателно вглеждане обаче ще видим, че *формалните* прилики прикриват дълбоки и принципни различия. За разлика от вестника, списанието не е поле за изява на една свободно формирана, но единна в житейското и творческото си поведение бохемска компания — то е собственост на кооперативна печатница „Гутенберг", която откупува от Ал. Божинов отколешните му редакторски права — и в крайна сметка тиражът, а не пристрастията на списващите го автори определят художествената стратегия на „Българан". Хуморът е престанал да бъде стил на живот и се е превърнал в *стока*, а хумористът — в производител; кооперативният издателски съвет избира редакционните колегии и уволнява некадърните или просто неудобни нему редактори. Професионализмът тук е професионализъм от *друг тип*, заложил върху доброто познаване и използване на читателските очаквания, на конюнктурата на словесния пазар; хуморът е вече не толкова творческо поведение, колкото средство за препитание; „Българан" е сред малкото издания, които плащат хонорар дори на случайните си сътрудници, както личи от отдела „Поща".

Докато вестникът се придържа към една като че ли отведнъж завоювана и неотменно защитавана територия, списанието е идейно и естетически нехомогенно, то лъкатуши, неговата позиция често е пряко зависима от политическата конюнктура (огромна част от материалите са прицелени в политиката, но почти винаги се спазват ограниченията на явната и скритата цензура). Но тази позиция е зависима също и от редакторския състав и екипът от близки сътрудници — например съвсем не е безразлично кой ще бъде главен редктор — дали Подвързачов, Божинов, Смирненски, Фол или Ненчо Илиев—Сириус — „Българан" е *различен* при всеки един от тях. Вторият „Българан" вече не може да бъде разглеждан като естетически значимо явление с осезаеми очертания; неговата културноисторическа стойност се крие тъкмо в непостоянството, в неговата лъкатушна и противоречива *биография*. В това гранично време „Българан" се оказва между старото и новото; между неговите корици са съхранени различни модели на творческо поведение, опитите на различно ориентирани автори от различни поколения да отговорят на тревожните въпроси на своето време.

Списанието стартира в годините на Първата световна война, които, както е известно, минават за тежък период за българската литература. Това е период на изпитания: под натиска на събитията литературата е принудена не само да открие нови гледни точки, но и да преосмисли ценностното си отношение към доскоро надменно отминавани жанрови форми. В мирновременния период книгата е на пиедестал и единствено чрез нея се доказва автентичността на писателя: трудно може да бъде граден авторитет само въз основа на участие в периодичния печат. През войната възможностите за самостоятелни издания рязко намаляват, а „чистата" литература бива поизместена — всеки печата където може и каквото може, литература и журналистика се допират.

Ала това е само външната страна на различията между мирновременната и военновременната литература. Войната проблематизира и представите за творческото „аз", за интимните и публичните измерения на творческия акт, за смисъла на самата литература, нейните цели и механизми на въздействие. Военните години са и години на първата по-сериозна криза на индивидуализма: години на отлив от философски задълбочената общочовешка проблематика, години на прагматизиране и профаниране на литературните текстове, на тяхното изместване към считаните дотогава за маргинални граници на публи-

цистиката, очерка, одаистичната възхвала на конкретни събития и не на последно място хумористичните жанрове. Художественото мислене се възвръща към измеренията на националното; след ренесанса на „Мисъл“ следва като че ли някакво плахо и не винаги стойностно възвръщане към възрожденското светоусещане, към изгубилата престиж в края на XIX в. поетика от Вазов тип. Събитията през тези години са достатъчно мощни, за да привлекат и онези, които с всички сили се стремяха да отхвърлят игото на ежедневната реалност: българските символисти — неслучайно тогава Лилиев написа „Война“, а Теодор Траянов — „Български балади“.

Всъщност годините на войните са последния момент в първата половина на XX в., в който литературата възприема националното като цялостно понятие, като надвластна и обединяваща ценност — и в който народ и нация изцяло съвпадат. Тъкмо съзнанието за тази цялост започва да ерозира при трагичния за България свършек на Първата световна война, за да се разпадне неудържимо в следващите години — един процес, който достатъчно ясно личи и в биографията на „Българан“. Тъкмо тази ерозия на националното и наивният опит то да бъде съхранено въпреки очевидната му обществена девалвация — тази релефна двойственост, белязала ценностната еволюция на балгарановските автори, представлява интерес за литературния историк. Колкото и „Българан“ да следва инерциите на предвоенната хумористична литература, колкото и конюнктурна да изглежда понякога неговата редакционна политика, колкото и притъпено да е перото на Българанчо в сравнение с това на предвоенния му съименник, все пак самото списание се оказва разпънато между две конфликтни епохи — и отразява по своеобразен начин кризите и промените в писателското съзнание в драматичния преход между тях.

Онзи, който познава стария „Българан“, не може да не остане разочарован от начина, по който неговите доайени Ал. Божинов и Д. Подвързачов го призовават на литературната сцена. Доколкото в първите две годишнини съществува изобщо някакво критично отношение към българските реалности, то е издребняло, неконфликтно и предпазливо — нещо обяснимо донякъде в условията на военновременната цензура. Например няма да срещнем нито дума, насочена срещу враг № 1 на нявгашните балгарановци — Фердинанд. Можем да попаднем на не малко сатири, насочени срещу спекулантите или бичуващи липсите на това и онова на вътрешния пазар, ала нито дума за реалните виновници за тези неуредици, за медиаторите на българския политически живот. Едва след капитулацията под сатиричен прицел попадат българските министри и правителства, натикани междувременно в затвора. Светът на новороденията балгарановски хумор се оказва черно-бял. Един конфликт е общовалиден, покрива всичко и концентрира сатиричните изображения: конфликтът между Антантата и Съглашението. Правото неизменно е на страната на тези, на чиято страна е и България: немците и турците са добри, сърбите и „англо-французите“ — лоши. Настъпил е период на своеобразна милитаризация на балгарановския хумор. Както и на неговата почти тотална политизация.

Разбира се, и в новия „Българан“ се правят закачки на любовни, бохемски и други чисто хумористични теми, ала те прозвънват вече покрай другото. Доминантата е категорична: конфликтните политически събития и конфузните ситуации в кулоарите на властта са материалът, от който балгарановци черпят теми и сюжети за своите произведения. Цялото списание представлява репортажен хумористично-сатиричен прочит на военните и следвоенните години — то просто не се отделя от актуалните политически събития. Първата световна война, националната катастрофа, трагичният за страната Ньойски

договор, все по-острите конфликти на земеделското правителство с останалите политически партии, деветоюнският преврат, септемврийският метеж и последвалата го политическа стагнация — това са все напрегнати точки от националната ни история и те задълго приковават вниманието на българарновци, стават централни техни теми, на тяхна основа се изграждат типологически обобщаващи ги сатирични герои.

Нещо повече, някои политически ситуации или дори отделни случки биват метафорично натоварени и въздействащи извън конкретния си контекст — превръщат се в нещо като сатирични тотеми, обозначаващи партизанския нрав на някоя партия или самия стил на управление на страната. Така например в огромен брой фейлетони, сатирични стихотворения и карикатури става дума за „цепеницата от Долни Дъбник" (образуват се дори производни като „цепеничари" и „цепеничарство") и за „бръснати бради". Съвременният читател едва ли би схванал вложения в тези образи метафоричен смисъл. Всъщност става дума за много често срещан в историята на списанието подход: една конкретна случка се използва като символ на цялостна политическа реалност, даден елемент от нея придобива типологически обобщаваща стойност. В случая става дума за сблъсъка между привържениците на Конституционния блок и тези на БЗНС при събора на блокарите на 17 септември 1922 г., когато разярените селяни свалят техните делегати на гара Долни Дъбник, нанасят им побой и им режат брадите. От този момент нататък „оранжевата цепеница" е неизменен атрибут в сатиричния арсенал на „Българан", символ на просташката безпардонност на управлението на Стамболийски, а „рязаните бради" ще бъдат припомняни на блокарите дълго след като събитието е отшумяло.

Поетичният свят на „Българан", твърде разнообразен в жанрово и стилистично отношение и неравностоен от гледна точка на художествената убедителност, ни представя една богата, калейдоскопично завихрена панорама на хумористичната и сатиричната лирика, обемаща почти изцяло и традиционните похвати, и новаторските търсения в контекста на тези години. Тук печатат автори от различни поколения и с различни възможности и критерии; тук първомайсторите на българския стих стоят редом с ентусиазирани и прилежни дилетанти, които след серия подигравки в отдел „Поща" все пак успяват да се вместят в периферията на българарновското поетично воинство, тук оригинални, добре обмислени и изпипани стихове съжителстват с поетична макулатура, явно нахвърлена в последните часове, за да се запълни някоя внезапно зейнала „дупка" върху големите и всеядни страници на списанието.

В, кажи-речи, всеки брой се печатат поне около дузина стихотворни или стихоплетни творби, най-често неподписани или подписани с неразгадаеми псевдоними. Техният общ обем е от такъв порядък, че за обстойното им разглеждане в рамките на една статия въобще не може и да става дума. С оглед именно на обема и разностранността е целесъобразно тук да разгледаме само общите насоки и най-значимите автори в контекста на тогавашната литература. Дори и при тази предварителна уговорка анализът на литературните текстове в новия „Българан" би бил обречен на неуспех, ако не потърсим някакъв ключ към неговия шарен свят, ако не централизираме усилията си върху нечие конкретно присъствие, което да ни служи като интегриращ микромодел и като мярка за съизмеримост — т. е. да разкажем биографията на списанието чрез нейното взаимодействие с биографията на една централна, динамична, ярко изразена творческа индивидуалност.

Изборът на такава индивидуалност едва ли би могъл да има алтернативен характер — тук името на Смирненски просто се налага — и се налага именно с

оглед на целесъобразността. В контекста на „Българан“ той е значим не само и не толкова с броя на своите публикации (около 130 са само стихотворенията, за които авторството му е безспорно установено), колкото поради факта, че неговото присъствие (и респективно — отсъствие) играе съществена роля за художествения и мирогледен статус на списанието като цяло. Ако талантът на Смирненски *съзрява* на страниците на „Българан“, не по-малко вярно е и другото — самото издание дължи своята културно-историческа значимост на неговото сътрудничество. Тук не става дума само за това, че „Българан“ е съхранил над половината от творчеството на поета, или че неговите произведения са сред художествено най-убедителните. Просто в тези години Смирненски е вездесъщ, сътрудничи и на още ред други хумористични и сатирични издания, неговата творческа изобретателност до голяма степен олицетворява и динамиката на самата хумористична литература. Изключително плодовит и способен да развива творческите си инвенции, да преосмисля тематично основните сатирични акценти на епохата, той реално влияе и върху рецепцията на списанието, и върху мисленето на неговите сътрудници. „Българан“ е един със Смирненски и друг без него — най-малкото, защото със и чрез него в редакцията нахлуват редица други млади сатирици. Може смело да се каже, че лъкатушната естетическа еволюция на „Българан“ и динамичната художествена еволюция на Смирненски се намират в сложни взаимоотношения на привличане и отблъскване.

Ако „Българан“ дължи много на Смирненски, то и Смирненски в не по-малка степен дължи на „Българан“ своята популярност на хуморист. Не случайно най-известният му псевдоним Ведбал е и най-българановския — и в началото това име е било използвано изключително в това списание. Взаимоотношенията между младия поет и най-реномираното хумористично издание са наистина безпрецедентни: още с първите си публикации Смирненски се нарежда не само сред най-постоянните, но и сред най-уважаваните негови сътрудници. Доколко престижно е звучало това в очите на неговите връстници и събратя по перо, личи от думите на Александър Жендов: „Тоя дребен и мургав младеж, почти наш връстник (само година-две по-стар от останалите) беше вече един от първите сътрудници на голямото списание „Българан“, чиито колони бяха непостижима мечта за младите хумористи. Сам Некий Нагел (Димитър Подвързачов) бе пожелал да се срещне лично с Ведбала, беше му определил дори и редовен хонорар, а Некий Нагел значеше тогава много в нашия хумор.“[1]

Стихове на Смирненски се появяват още във втория брой на списанието. Той не е дебютант — успял е да натрупа някакъв, макар и оскъден опит в хумористичния вестник „К’во да е“, на който и продължава да сътрудничи. Това е характерна черта на неговото творческо поведение — поведение на професионален хуморист, който не страда от излишни предубеждения по отношение на трибуната, която използва за своята лична изява. Четейки неговите стихове, не трябва да забравяме, че тяхното написване е плод не само на реална вътрешна необходимост, но и на не по-малко реална грижа за насъщния — че той живее не само със, но и *от* своите творби. Наистина впечатляващата му трудоспособност и неизчерпаемите му версификаторски способности са му позволявали да сътрудничи едновременно на няколко хумористични издания, най-често развивайки една актуална тема в различни жанрови форми. Така че

[1] Христо Смирненски, Никола Вапцаров в спомените на съвременниците си. С., 1966, 130– 131.

А[illegible]
БИБЛИОТЕКА

въпреки престижността на това да печата в „Българан", Смирненски не се е чувствал закрепостен към списанието — дори с течение на времето по-скоро то се е нуждаело от неговото перо, отколкото той — от неговата материална и морална подкрепа. Този факт му позволява постепенно да се еманципира от повърхностните хумористични и сатирични стереотипи и да провежда своя, относително независима творческа стратегия.

Това обаче става с времето. В първите една-две годишнини Смирненски, макар и вече усвоил стихотворното майсторство, все още има какво да научи от печатащите в „Българан" доайени на сатиричната литература — като Д. Подвързачов и Ал. Божинов. Първите печатани от него стихове не се отличават с особена оригиналност — те напълно се вписват в общия контекст на списанието, подчиняват се на неговите тематични насоки и интерпретации.

Това са последните две години от Първата световна война. Хумористите от „Българан" гледат света през една-единствена призма — войната — и все пак техният поглед притежава двойна оптика. Несъмнено най-съществените събития, привличащи тяхното внимание, се разиграват на сцената на европейския политически театър; обект на гневно-сатиричен, а често и на присмехулен коментар са бойните фронтове, на които се пролива кръвта на народите. Тук именно става явна първата разлика между двете емисии на българановския хумор — ако мирновременният „Българан" биваше обладаван от неизменно опозиционен дух, то неговата духовна рожба от последните години на войната е напълно лишена от него — поне що се отнася до текстове, третиращи външнополитически теми. Днес трудно можем да съдим до каква степен това се дължи на цензурата и до каква степен на мирогледа на неговите автори, чувстващи се задължени да подкрепят българската политика и да повдигнат духа на българския войник. Във всеки случай проблемът за това, дали участието на България във войната е справедливо и оправдано, изобщо не стои на дневен ред. Конфликтът от световен мащаб — между Антантата и Съглашението, е максимално уедрен и опростен, максимално разтоварен от всякакви морално-етични акценти. Напълно в духа на тогавашната сатира воюващите народи са персонифицирани — било чрез имената на своите политически водачи (Поанкаре, Уилсон, Лойд Джордж, Братиану), било чрез общоизвестни, свързани с конкретни исторически събития имена (напр. Изонцини — от река Изонцо, където се водят продължителни боеве) или чрез такива, които отдавна са придобили гражданственост като национални персонификации (Джон Бул, Бай Ганьо, Дядо Иван).

Осмиваните винаги са от Съглашението, те „ядат бой" неизменно — дори и това да противоречи на историческата истина. Смирненски е изключителен майстор на такива стихове — всъщност чрез тях той се налага при старта на списанието — да споменем само неговата „трагикомедия" „Сър Грей и синьор Изонцини" (1, 3), „Монологът на сър Грей" (1, 26), „Съглашенски концерт" (1, 34), „Българанчо и домнул Бежеску" (1, 34), „На Уилсона" (1, 43), „Великден" (1, 52) и др. Несъмнено той, както и другите българановски поети, е бил убеден в необходимостта да бъдат писани подобни войнстващо-призивни и осмиващи противника стихове, но тази убеденост започва доста бързо да се пропуква — паралелно с все по-ясно очертаващото се поражение на Антантата. В първите две годишнини обаче тъкмо такива стихове са водещи — често подписани само с „Българан", се поместват с едър шрифт на титулната страница. Те рязко осмиват героите на Съглашението, но тонът им става особено язвителен, когато се визират тези, от които България е страдала по време на Междусъюзническата война: „Какъв е този шум" (от Стар воин — Димитър Под-

вързачов, 1, 17), „Ромъняска“ от На баща ми син (Крум Кюлявков, 1, 20), „Сарай Солунски и Фердинанд Влашки“ от Нестроевая сволоч (Д. Подвързачов — 1, 26) и мн. др.

За общия дух на тези стихотворения, в чиято войнстваща сатира трябва да се търсят не само реваншистки настроения, но и реална болка по унизената и оръфана от бившите съюзници България, можем да съдим по стихотворения като „Нотата на „Българан“ до силите на Съглашението“ (1, 34), където гръмко се изтъква: „Ний сме готови да се бием пак!“ или по войнствените пожелания на Подвързачов например в „Новогодишни пожелания за 1917 г.“ (1, 34), където между другото е въжделавано следното:

Бай Дойчо — на брега на тиха Сена
Курорт да прави идущото лято!

В друго едно негово стихотворение, озаглавено „Въпросът на мира“ (1, 39), ще открием и следното историческо припомняне:

Зер още Крум го бе казал:
Не щеш ли мира — на секира!

Подобни призиви не би трябвало да се приемат като реверанс към официалната политика. Чувствата, които изпитват поетите от „Българан“ към войната, са дълбоко раздвоени и това си личи още от първите броеве. Патриотарските призиви биват раздирани от съмнения и неудовлетворения, със страх за съдбата на родината и отвращение от световната касапница. Пак на Подвързачов (Некий Нагел) принадлежи стихотворението „Трета година война“ (1, 17), чийто мрачно-елегичен тон и постоянен рефрен „Земята-майка стене“ много по-адекватно и убедително изразяват болката на поета, неговата хуманистична тревога за съдбата на света и естественото чувство за несъвместимост с насилието:

Гръд черноземна кръст до кръст покри
смъртта-всевластница ме разори
и яростна — една витай над мене.
И тихий ангел на мирът дори
пленен и поруган — обезглавен е.

Децата ми са кротки и добри,
децата ми са за любов родени...
Земята-майка стене.

Подобни интонации съвсем не са изключение. Патриотичният ангажимент и жаждата за мир са две основни и взаимно оспорващи се силови линии в стиховете на новите българарновци, като — колкото и парадоксално да е — между тях могат да се намерят и пресечни точки. Така е например във „Великден“ на Ведбал (Смирненски), където сатирата на героите от Съглашението завършва по следния горчиво-ироничен начин:

Яйцето земно аленее,
отвред го цапат разни четки,
а горе Саваот бледнее,
хептен обърква свойте сметки,
мира Великден не донесе,

отникъде не се разнесе:
„Мирът воскресе!“

Още по-въздействена е странната кръстоска между политическа сатира и жажда за мир в „Коледни интервюта с височайши парвенюта“ (1, 37) от Franc maçon (Васил Карагьозов). В това дълго стихотворение, изградено като пародия на „Екове“ на Вазов, поетът „интервюира“ крал Виктор, император Николай, крал Петър и Баратияну — именно те са „висшочайши парвенюта“. Последното интервю обаче е твърде характерно, тъй като прехвърля нещата на родна почва и тъй като на интервюиращия е даден най-тежкият и красноречив отговор — мълчанието:

Отидох в калния окоп
де Ганю бащиния брани
и всеки ден със лук и боб
фантазията своя храни.
И рекох: „Дай на „Българан“
две редчета за интервюто!“
Но той ме сряза ядно, люто
и пак остана прикован.
А взорът му мълвеше строго:
„Кажи им там, че стана много!
Не се ли коайлък намира?“
А екът рече: „Мира! Мира!“

Всичко публикувано в „Българан“ доказва, че когато погледът на неговите поети се прехвърли от световния политически театър към родната реалност, тогава и градусът на сатирата значително се повишава. Промяната на фокуса значително детайлизира и конкретизира нещата — когато зрителното поле обхваща само мащабите на българската военновременна действителност, нещата изглеждат не чак толкова в ред. Тук трябва да имаме предвид и обстоятелството, че въпреки инцидентното присъствие на рубрики като „От вронто“, „Българан“ принципно се списва от гледната точка на тила, а не от гледната точка на тези, които воюват в окопите. Безспорно тази гледна точка е удобната за цензурата и навярно затова военният недоимък в първите две годишнини се интерпретира повече хумористично, отколкото сатирично. Тилът и неговите герои дават на българановци поводи за присмех, а не за юнвеналов гняв. Това личи от стиховете на Смирненски — в този дух той разработва темата за липсващата на пазара захар, за която се е изхитрил да напише дузина стихотворения — като „Марш на столичани“ (1, 2), „Нощен дует“ (1, 10), „Съвременна клетва“ (1, 12), „И ти за захар“ (1, 22) и др. В същия закачлив дух той интерпретира и други столични неуредици — в „Марш на софиянци“ (1, 4), „Покрай халите“ (1, 42) и др. Неговите колеги също подкачат темите за това или онова нямане, разгъват надълго и нашироко едва докосващите се до столицата военни събития — като прословутото „аеропланно нападение“, дало им тема за цели няколко броя. Недоимъкът фигурира като постоянна тема, ала закачливият и кокетиращ тон оставя иначе сръчно написаните стихове на повърхността на проблематиката. Такива са например „Столични въздишки“ на Fra Diavolo (Райко Алексиев, 1, 43):

Навън е бясна хала — навън е страшен мраз
Във лампата ни капка от ароматен газ.

Във печката ни искра, ни клечка, ни тресчица...
И зъзне мойта бедна чиновнишка душица.

Р. Алексиев навярно е съзнавал, че в същото време други хора зъзнат в окопите и затова изразява своето софийско ежедневие с такава шеговита самоирония. Българовци са били достатъчно честни не само да почувстват, но и да изразят драстичната разлика между фронта и тила, който е и тяхната естествена среда, и допустимата за сатирични интерпретации територия. И може би единствено тук, включвайки самите себе си в кръга на иронизираните обекти, те си позволяват да изразят пълнокръвно иронията си и в неприкрит сатиричен план. Това ясно личи от стихотворения като „Вечер“ (2, 1) на Ведбал (Смирненски) и особено от стиховете на Подвързачов (Несторевая сволоч) „Въздишка“, „Картинка“, „Amor Omnia“ (1, 14) „Послание до моя фурнаджия“ (1, 30), „Столични въздишки“ (1, 43) „Поет и воин“ (1, 44). Повече от ясна е неговата самоирония в „Писмо от дълбокия тил“ (1, 10):

Ах, нашта участ тук е много тежка,
ти там, на фронта, нямаш въобраза!
Ний с мъка сдържаме кръвта си жежка,
следейки с трепет всяка бойна фаза.

Ако трябва да обобщим поетичните инвенции в първите две годишнини на „Българан“, витаещи почти изключително около военната тематика, можем да кажем, че тъкмо умелото изтръгване на хумористични акценти от тягостните военни събития, тъкмо освобождаващият смях въпреки надвиснала над България горчива участ е в тяхната сърцевина. Българовци доказват, че умеят да се надсмиват над всичко, включително и над себе си, те съумяват да дегероизират реалността, градейки чрез смеха защитни стени пред угнетяващата мощ на световната хекатомба, лукаво приемайки а приори презумпцията, че в такива времена смехът е за предпочитане пред гнева и сериозността, че присмехулниците оцеляват, подхранвайки своята жизненост със способността си да приемат всичко на шега. Може би най-точно от всички е изразил тази тотална българовска философия Стар воин (Димитър Подвързачов) в „Съвременен съвет“ (1, 12):

Днес не трябва „право куме, та в очи!“ да се буха
с други чувства, по-високи, днес е времето богато...
И дори да ти се иска някого да погнеш с „У-ха!“
преглътни смирено „у“-то и посмей се само с „ха“-то.

Така е обаче само до време. С безславното поражение на България в Първата световна война българовци споделят националната покруса, присмехът е позабравен, изпод перата им се изтръгват печални вопли, не победоносният пряпорец, а въжделеният мир се превръща в техен ориентир. Когато се водят мирните преговори в Стокхолм, Дядя Костя Моховой (Константин Г. Попов) се обръща „Към Стокхолм“ (2, 4) със следния призив:

Към теб се днес обръщат очите просълзени
на плувналия в кърви и ужаси свят.
От тебе милиони: мъже, деца, жени
мъчително очакват желания ответ!

Твърде воинственият до този момент Lumpacius (Ал. Божинов) сега отправя сатирични обвинения към Съглашението, че проваля мира — например

в „Ако поискат някак мир...“ (2, 36). Пак той в едно неозаглавено стихотворение ще дефинира „времето“ с вазовски трагичен патос (3, 6):

Перото ми скрибуца, перото ми не пише:
Времето е тъжовно и мъчително се дише,
въздухът е наситен от слава и униние
от ехото на тежко преминали години.

Сам Господ се оплаква в „Световна управия“ (2, 6) на Жоро (Г. Караиванов) от тия „народи подивели“. В „Там“ (3, 14), подписано с Балгаран (стилистиката на стихотворението издава перото на Смирненски), гледната точка е сменена — войната е видяна не през погледа на присмехулния тиловак, а през погледа на милионите, които гинат в окопите:

Като обоз през киша, се влачат дни усилни
един от друг по-дълги; и всеки нови ден
все стари песни впива в сърцата слабосилни,
все стари грижи носи в окопа сгорещен.
...
Горещо, огън сипе. — Смъртта в блиндажа хлопа,
а блен за радост тиха в душите ни живей
и ден и нощ във бдене, заврени във окопа
ний слушаме над нази куршум как злобно пей.

Тази нова гледна точка към войната е не само доловима в отделните стихотворения, тя е дори програмно изведена от Fra Diavolo (Райко Алексиев) в титулното новогодишно стихотворение „1919 година“ (4, 1), обобщаващо новия тон в българановската поезия:

Безверни Българан, сега
забравя своето безверие
и с глас измъчен от тъга
(и без християнско лицемерие).

Той моли се на своя Бог,
да прати мир (но без премеждия)
и, по възможност, в близък срок
да пусне хлебец и одеждия.

Промяната на гледната точка не е единствената в стиховете на българановските поети. Малко по малко те изоставят философията на „ха“-то и се връщат към добрите стари традиции на „у“-то.

След войната българановските поети са не толкова покрусени, колкото гневни. С горчива ирония Д-р Ойен С. (Димитър Симидов) посреща окупацията на България от френските войски в „Добре дошли, добре дошли в малката България“ (3, 27), посветено „на сините униформи“. Ханс (Иван Х. Генадиев) печата дълга серия писма, някои от които в стихове, с общо название „До моето първо либе“ (3, 28—34), представляващи странен конгломерат от еротични закачки и остри сатири срещу далавераджиите от войната, най-вече срещу Васил Радославов и неговото шуробаджаническо войнство, които се превръщат в основни сатирични герои в третата годишнина на списанието. В същия дух пише и друг често печатан по това време хуморист — Верин (Александър С. Симеонов), чиито „Следмобилизационни разсъждения“ (3, 29) изразя-

ват общия гняв към военновременните властници, предаван най-често чрез унищожителна ирония:

С бай Васил да бях и аз
тъй нескрито
и честито
да прекарам време сито
не на фронтове и мраз.

На парфюм бих мирисал.
Сделки разни,
булки мазни...
Глад не щеше да ме дразни
зер пържоли все бих ял.

В неговите стихове можем да открием и доста характерната българановска метафорика, способна да вплете политически акценти и в едно привидно пейзажно стихотворение, както е в „Бурни нощи през мрачна есен“ (3, 34):

Гузна като Радославов
се нощта изнизва.

Особено изобретателен в своите сатири срещу военнопременните герои е Смирненски (Ведбал), което личи от известното му стихотворение „Великогрешним гешефтарам!“ (3, 17), в което пародиите на патриотарската стилистика на Иван Вазов и Кирил Христов са ловко използвани за гневни обобщения спрямо тези, които са „недостойни и за храчка“ от „тоз народ титан“:

Изчадия, в тез кървави години,
когато Родината цяла в плам е,
когато войн подир войн гине
под сянката на родното ни знаме,
когато цял народ лети в борбата,
помъкнал смело тежкото си бреме
великий кръст на Родината свята,
о кърлежи, тогава сгодно време
намерихте за свойте апетити,
тогава случай падна се удобен
и алчний ви търбух се май насити
с кървите на тоз народ беззлобен!

Смирненски пише и други подобни стихотворения, посветени все на Радославов, най-забележителни от които са „От великото до смешното“ (3, 29) и „Отворено писмо до господин полковника Василий Дер Рабщайн“ (3, 32). Съветите, които се дават в тях на „кайзерите от запаса“ и техните български протежета, са твърде показателни — да вземат сапун и въже и да се обесят като Юда на някоя суха върба.

Много от тези стихотворения обобщават непосредствената следвоенна реалност чрез мрачен скептицизъм, отхвърлящ всички аспекти на родния бит, манталитет и политикански боричкания. В този дух са издържани много почти репортажни стихове, които привидно се съсредоточават върху българското днес, но на практика разширяват неговите предели чрез наситен с ирония негативизъм. Ханс (Иван Х. Генадиев) прави следната „Моментална фотография на момента“ (3, 33):

Оперети и театър,
бой във парламента;
кал, мъгли и после вятър
туй е то момента.

Сродно по дух е стихотворението от На баща ми син (Крум Кюлявков) „Долу честта!“ (4, 4), което е придружено със следната редакционна бележка: „Редакцията на „Българан“ обявява за сведение, че търси честен човек под небето. Ако има такъв — възнаграждение 100 000 лева. Справка лично в редакцията, за да се разгледа по-отблизо тоя жалък остатък от някогашните времена.“ Това, че героят на новото време няма нищо общо с честта, личи и от „Юбилей“ (4, 21) на Васка П. (Васил Паврдужиев), където неговият път е проследен от беднотията и бездомничеството през поетическите въжделения – та до комитетския чиновник, гешефтар и рушветчия, който вече е „човек с капитали и маниери светски“ и може да си позволи да му е все едно какво се говори зад гърба му, както и да провъзгласи гръмогласно: „Гешефта да живей!“. Още в заглавието на „До гуша ми дойде“ (4, 22) Юрий Б. (Йордан Бакалов) е изразил своето гневно настроение; първият стих гласи: „Аз плюя на суратите ви днес“, а проста шката посредственост на българското настояще е концентрирана в следното обобщение:

В банята е смрад — не се търпи
от спорове и кална политика,
идеи, партизанство и тълпи
и куц, и слеп разпсувал се и вика.

С поражението на България и преговорите около мирния договор българановските поети не отвръщат глава от световния политически театър. Все още много стихотворения са по своята същност нещо като сатирични бюлетини за драматичните събития в Европа. На особено внимание се радва Русия – особено в карикатурите и стиховете на Александър Божинов (Lumpacius, Бисмарк II) — например „Бюлетин за военните действия в Петроград“ (2, 14), „Керенски“ (2, 21), „Ленин“ (2, 30), „Сладки разговори през Сирница“ (2, 44), „Ленин на Троцки прошепна в ухото“ (2, 47) и пр. — в повечето случаи подиграващи се на комичните политически жестове на вождовете на руската революция. Ракурсът обаче е сменен и не този тип стихотворения маркират основните сатирични акценти. Световният театър остава на втори план — родният следвоенен хаос е в центъра на вниманието. Времето непосредствено след войната се възприема като време на големите негодници, на търгашите и продажните политици — и „Българан“ представя цяла галерия техни образи по своите страници. Основна метафора на това нечисто време в много стихове е калта: според Fra Diavolo (Райко Алексиев) в „Столичната кал“ (4, 3) тя е в търговските тефтери и държавните финанси, в душите на стари и млади, и къде ли още не:

А колко за калта, во наша политика
и в нежните душици на нашите моми,
сам Господ от небето да слезе — то се вика,
от нине и до века не може я изми.

Подобен тип сатирична поезия обаче не може да остане задълго деконцентрирана и изграждана върху обобщаващи визии на анонимната основа на

„положението“ и политиката въобще. Негативните реакции на „Българан“ очевидно са се нуждаели от една основна персонификация, от един достатъчно значим негативен герой на епохата, който да е в центъра на мишената на техния сатиричен гняв и който същевременно да е знак за противното и отвратителното в българския обществен и политически живот. Такава функция в стария „Българан“ играе Фердинанд; в новия тя е поета от Стамболийски. От четвъртата годишнина нататък поетите сатирици се занимават перманентно с неговата височайша особа; дори ироничното местоимение „он“, което в стария „Българан“ се прилагаше за Фердинанд, сега влиза в употреба спрямо земеделския лидер. За първи път темата е подхваната от На баща ми син (Крум Кюлявков) в „На новата звезда“ (4, 5):

Наистина, теб повече те бива за селата:
застанал сред народа селяшки, да прощаваш,
приляга ти да вдигаш на бунтове ръката.
Но пак, макар министър, макар и с таз заплата,
ти пак си със селяка — ти пак селяк оставаш.

Кой както и да мисли, каквото и да казва,
макар и специално за туй кресло калесан,
ти пак си сред народа и като него даже
все пак понамирисваш, тъй... нещо кат на чесън.

Оттук нататък Стамболийски все по-често се явява в заглавните карикатури на кориците на списанието, както и пред разнородни по жанр текстове, включително стихотворения. Разбира се, става дума не за личностно отношение, а за все по-рядко изразена неприязън към земеделската власт, благодарение на което „Българан“ придобива облика на опозиционно издание и по неговите страници се появяват бели петна на забранени от цензурата текстове. Пример за остра сатира срещу земеделския режим е „В парламента“ (4, 13) на Спартакус (Райко Алексиев), където се говори за „кирливите дружбаши“ на Александър Стамболето по случай на техния бойкот на парламента. Покрай Стамболийски българановци непрекъснато се заяждат и с Райко Даскалов — наричат го Санчо Панса на Дон Кихот Стамболийски. Темата ескалира през петата годишнина по време на изборите, където можем да срещнем не малко политически дефиниции на развихрилите се земеделци, като примерно тази на Драгиша П. (Драгомир Т. Попов) в „Агитация“ (5, 11):

Ний сме, ний сме... болшевики
само че — с оранжев цвят!

С известно закъснение към антидружбашкия патос се включва и Смирненски. В „Иде!“ (6, 3) Стамболийски е иронично оприличен на „Жълтият Христос“, чието велико дело е правенето на дупка във водата; в „Прости му, Господи!“ (6, 4) неговата тържествена реч от балкона на Външно министерство е определена като „погребално шествие / и тържество на мозък прост“; в подрязаното от цензурата стихотворение „Закон за печата“ (6, 47) самият закон е оприличен на дебел кожух, който трябва да топли печата в „оранжевата зима“; „Тъй рече Александър“ (7, 23) и „Сандо Кесаджия и Марко Кралевики“ (7, 28) отново се подиграват със земеделския вожд и кавгите му с Марко Турлаков. Новите предизборни борби през 1923 г. допълнително нагорещяват страстите и форсират негативизма на българановските поети — горчивите иронични стихове от „На на вази, на на мене“ (8, 18) на Lumpacius (Ал. Божинов) може би

най-добре от всички изразяват тяхното недоверие към привидностите на демокрацията:

На на вази, на на мене
парламента нагласен е,
моля, тихо, господа!

Двайсет горе, двайсет долу,
други двайсет пет по голу
тъй сега му е реда!

Ха сега се наредете
във свещенния яхър
починете, подремнете,
но да няма хър и мър.

Пък кат се поотморите
пак ще ви повика Он
терка да поизмените
на основния закон.

Очевидно режимът на Стамболийски не на шега е дразнел българановци, тъй като превратът на 9-и юни е посрещнат с нескривано злорадство. Цели броеве са изпълнени с подигравки към посечения земеделски водач и неговите натикани в каушите министри — поетите сякаш сега компенсират озлоблението, което са били принудени да преглъщат заради цензурата — и понякога прехвърлят мярката, погазвайки правилото — за мъртвите или добро, или нищо. Например Верин (Александър С. Симеонов) вместо епитафии пише „Послесловия за падналите величия“ (8, 27). Посветената на Стамболийски част е показателна:

Ти Нерон дори надмина
с делата си тирански.
Цял народ от тебе писна
и протегли мъки кански.

По подобен начин и Д-р Ойен С. (Димитър Симидов) издевателства над обречения Румянцев във „До Сергей Румянцев“ (8, 26):

Ти имаше гръбнак — същински ластик,
Сергей, Сергей — но как така стана,
че днес на топло в петия участък
почиваш сред покой и тишина?!

Почти всички текстове в „Българан“ след превратa от 9-и юни говорят, че краят на земеделското управление се възприема като край на един тираничен режим. Чест герой на сатиричните стихове е омразният на българановци министър Омарчевски, подиграван преди това неведнъж заради неговата правописна реформа — и повече от показателно е, че „Българан“ веднага се връща към стария правопис и в специална редакционна бележка призовава всички свои сътрудници да се придържат към него. Ред поети изразяват надеждите си за това, че започва нова и по-цивилизована епоха в политическия и обществен живот на България — показателно е например стихотворението на Верин (Ал. С. Симеонов) „След превратa“ (8, 30), в което деветоюнските реалности са изразени по следния начин:

Няма веч убийства, атентати
вихър страшен всичко туй срути!

Уви — и този път надеждите остават излъгани — и много по-прав се оказва Д-р Ойен С. (Димитър Симидов), който по същото време в „Юлий“ (3, 30) гадае скептично бъдещето:

Що прави блока в „Майчин дом“?
Ще ражда — жаба или сом? —
дори Цанков това не знае
и на трицветния миндер
като изкусен акушер
усърдно бърка и гадае.

С подобна дистанцирана, рязко негативистична ирония „Българан“ реагира и на „комунистическо-дружбашките метежи“, както в списанието наричат септемврийските бунтове. В репортажните си стихове например Върколак (Асен Ил. Белковски) определя „Положението“ (8, 38) по следния показателен начин:

От Москва със разни ноти
ни наричат идиоти,
че не даваме у нас
комунизма да работи,
т. е. просто да окоти
бъркотията на власт!

Lacrima (Николай Христов) в „На нашите комунисти“ (8, 44) определя вождовете на комунистическия метеж като национални предатели, по сроден начин са третирани те и в злободневния политически обзор „Злободневка“ (8, 45) на Д-р Одеонски (неразкр. псевд.). Далеч по-умело и подиграватално същата тема е експлоатирана от Д-р Ойен С. (Димитър Симидов) в „На акушерката г-жа Златева“ (8, 42):

Мадам, мадам, какво сторихте вий?!
Каква бе тази грешка мимолетна,
та нашта революция, уви,
напъна се да ражда — и... пометна?!...

Заченатa със толкова любов
властта-отроче дух предаде Богу.
А пък бащата Георги Димитров
във Сърбия избяга от тревога.

Крива или права, следваща конюнктурни съображения или възправяща се тъкмо срещу тях, официозна или опозиционна, докосваща се до трагичното в националната ни съдбина или гаврейки се тъкмо с него, политическата поезия по страниците на „Българан“ има една основна характеристика: тя е поезия на момента, медитираща над непосредственото „днес“, прикована от злободневното и подчинена на актуалното. В контекста на цялото списание тя е *хроника* — разнокалибрен наниз от разнородни стихотворни репортажи, маркиращ не само взаимообвързаните исторически събития в диапазона между процесите, променящи лицето на Европа и света, и дребните политикански кавги на родна почва — чрез тази хроника ние можем да обгледаме и целия

спектър от политически и обществени жестове и реакции, характерен за епохата. Колкото и да се стреми списанието да следва *единна* политическа линия, авторите на „Българан“ са различни и конфликтната архитектоника на техните текстове издава различни модели на политическо поведение. Макар и съпоставими в своя сатиричен майсторлък, автори като Божинов и Райко Алексиев, от една страна, и примерно Смирненски — от друга, често мислят различно и интерпретират различно бурните политически процеси в тогавашна България. Това не ги прави врагове и в тяхната различност няма несъчетаемост — гледните точки се допълват взаимно в многоцветния калейдоскоп на смеха, сатирата и иронията, способен да побере пъстрото и противоречиво битие на тогавашните дни.

Трудно можем да търсим в подобен тип стихове каквато и да било художествена самостойност. Мислени и писани като еднодневки, те и не претендират да прекрачват през каквито и да било ценностни прагове. Често впечатляващи с добре изпипаната си форма, с въображение и изобретателност, те са ежедневното поле, в което се кове нещо може би по-съществено и дълговечно — хумористичният и сатиричен стил и език на епохата. Процесът на изковаване на този стил и език изисква преосмислянето на сериозното, актуалното и дори трагичното и пренасянето на неговата специфична терминология и събитийна наситеност в други, непривични и далеч по-абстрактни сфери. Тъкмо този процес е същностният на страниците на „Българан“ — и чрез него можем да стигнем до другото измерение на българарановската поезия, която надмогва репортажната актуалност и събитийната обвързаност, използвайки метафорично техните парадигми и означения.

По този начин се създават стихове, които са много по-различни от политическата сатира в „Българан“. Става дума за *пародии*, при които обект на присмех е не толкова конкретен текст или събитие, а самият специфичен, терминологично обособен език, чрез който те се предават или който детерминира социално, политически и естетически техните медиатори. Всъщност точно тези преноси на езикови и стилистични клишета в коренно противоположни смислови сфери са сред най-продуктивните експерименти в „Българан“.

Ситуацията, при която мъжете са на фронта, а самотните им женици скиторят по софийските улици, сама по себе си превръща еротичната тематика в необходимост за едно хумористично списание. Верни на традициите си отпреди войната, българарановските поети не страдат от излишна свенливост. Още в първите броеве се появяват закачливо-любовните и неприкрито еротични стихове, а доайенът Димитър Подвързачов (Нестроевая сволоч), наблюдавайки пренаситения с женски прелести свят „По Цар Освободител“ (1, 11), маркира тяхната жизнерадостна философия:

Светът се е развихрил в бесен шемет
„Забогатявайте!“ — крещят ония
и бързат нашите пари да вземат;
„Любете се!“ — да се провикнем ние.

Този вик звучи с неотслабваща сила през всички книжки на списанието. Любовните приключения и недоразумения, изневерите (които, разбира се, съвсем не се интерпретират като грях), мъчителната еротична жажда и бохемското възприемане на жената като мимолетен еротичен обект са тема на стотици стихотворения. При това поетите не потвърждават названието на първия български кинематографичен филм — „Българан е галант“. В техните стихове жената твърде рядко е дама и твърде често — лекомислено глуповато същество,

създадено за забавление на мъжа. Още в първите годишнини женската плът прелива в стиховете на Fol (Николай Т. Георгиев) — „Идилия“ (1, 21), „За мен“ (1, 24), „Ако се убия“ (1, 34), на Даню (Йордан Стратиев) — „На дамата с бяло“ (1, 31), „Ти и аз“ (2, 40); на Юрий Б. (Йордан Бакалов Стубел) — „Jn der Nacht“ (2, 44), „Мери“ (3, 16); на Васка П. (Васил Павурджиев) — „Трикуплетия“ (3, 15), и др.

Съжителството на политическа сатира и стихотворни репортажи от фронтовете, от една страна, и бохемско-еротичния дух, от друга, се оказва изключително продуктивно, когато езиковите клишета и стилистичните и лексикални пластове от двата типа стихотворения се проникват взаимно. Текстовете, в които се осъществява това разместване, са сред най-оригиналните стихотворни текстове в „Българан“. Те пародират сериозното и трагичното, което се налага от реалността като тематична доминанта, принизяват го и същевременно го надмогват чрез освобождаващата мощ на присмеха. Така например еротичните теми обрастват с военна терминология, а отношението между половете се разгръща в бойно поле.

Безспорен майстор на този тип стихотворения е Смирненски. В „Благодат“ (1, 49) е благословен нощният час, през който потъналата в мрак столица дава възможност на щастливите любовни двойки да предприемат „чудни офанзиви“. Заедно с Васка П. (Васил Павурджиев) Ведбал публикува цяла „Военна страница“ (3, 3), в която шестте стихотворения имат за заглавие военни команди и са наситени с военна терминология, използвана като еротични метафори, както е например в „В колона по четири“:

Страхувам се, мила, страхувам, понеже
из твоите дяволски телени мрежи
простенват заплетени сума младежи
на своите чувства водачи невежи.

Докато тази военна страница носи подзаглавие „Песни за Ева в строева премена“, то следващата страница (3, 13), чийто автор е само Ведбал, е своеобразен преглед на „съвременни бойни средства“, в който типовете жени са метафорично обозначени като оръжия. Ето как изглежда например картечницата „Максим“ с пола:

Отличава се с деликатни части.
Смазва се с помада или пасти.
Винаги от фланга тя напада.
И коси сърцата без пощада.
Честичко, наместо към сърцето
тя насочва огъня към портмонето.

В „През тиха вечер на април“ (4, 30) любовната двойка е обявила мобилизация, Ведбал е „въоръжил“ джоба си, а неговата партньорка „чудната си грация“. В развихрилия се „кървав бой“ на полето на честта, където се сражават „твоя грях и мойта страст“ обаче настъпва „пертурбация“ и любовниците се оказват победени от трета сила:

Ти падна в плен, но победен
съм аз пак без съмнение,
че ето Клемансо до мен
изпрати предложение.

Уви, баща ти, тъмен жрец
на тънка дипломация
поканва падналий борец
да прати делегация.

Ведбал никога не се притеснява да включи себе си в кръга на иронизираните обекти. Той е удивително жизнерадостен в битността си на бохемстващ тиловак и покровител на самотните женски сърца — като не се колебае да съпоставя иронично своето фриволно битие с кървавата фронтова реалност. Диалогичното стихотворение „Вечер“ (2, 1) сблъсква двете реалности и се наслаждава на тяхното разноречие. Подзаглавието гласи: „Стихотворение, написано в една бирария от него — истински поет, и от мене — Poeta Sinekurio“. В този себеироничен сблъсък обаче няма да открием и сянка от гузна съвест:

Той:
Струят се раните ми топли,
пред мен се кръгове въртят,
изтръгнуват се громки вопли
от тежко наранена гръд.

Аз:
Главата ми се май замая.
Кръвта из жилите ручи:
„Мамзел, аз лудо ви желая“.
Ах, тез уста, ах тез очи!

Подобни „военизирани“ еротични стихове пишат и други поети от „Българан“, надарени с щастието да „обсаждат“ хубави женички през тежките военни години. Жоро (Георги Караиванов) в „Нощни учения“ (3, 3) щурмува въжделената плът пряко злите бащини барикади; Юрий Б. (Йордан Бакалов) се жалва от любимата, че била непристъпна като Вердюн в „Като Вердюн ти днес си непристъпна“ (3, 4); Васка П. (Васил Павурджиев) печата цели цикли, посветени на стратегията и тактиката на любовната война — „Фронтови настроения“ (3, 13) и „Из отпускарски настроения“ (3, 14). Има и крайни варианти — например трудно бихме разпознали нежния лирик Йордан Стратиев в бруталния Даню, който в стихотворение, озаглавено при това „Една грация“, обсипва обектът на своите желания с хиперболизирани метафори:

Устата ти — немита мазна бака,
гърдите ти — баят войнишки хляб,
очаквам те тъй, както чорба се чака
и знай, че мисля, мисля все за теб...

За какво си „мисли“ целокупното поетично воинство на „Българан“ личи достатъчно ясно от колективното стихотворение на На баща ми син (Крум Кюлявков), Ведбал и Fol (Николай Т. Георгиев), озаглавено „Ненормални настроения“ (1, 47). Например На баща ми син копнее по дните, наситени с „цигари, дим, вино и хубави жени“, а Ведбал му приглася „Пийте, другари, и без туй живота, / мине-щем ние пияни.“ В същия брой Ведбал се надсмива над недоимъка в „Едно почни, изкарай друго“ (1, 47):

Твойте хубави крачета,
твойте обли рамена
две угоени свинчета
с чудни мелнишки вина.

Подобни иронични метафори използва и На баща ми син (Кр. Кюлявков) в „Ани“ (1, 51):

Ани, Ани, кат банани сочни твойте са уста,
с мирис лек на теменуги и на липови листа.

Верни на традициите от славните времена на стария „Българан“, поетите виждат в бохемския вихър на алкохола, жените и приключенията образа на своята непосредствена свобода, преодоляваща трудния и досаден бит и разтрошаваща остарелите норми. Бездомничеството и бохемството вървят ръка за ръка, еротичните пориви следват ритъма на живеенето ден за ден в много още стихове, пръснати из цялото течение на списанието — например „Градски акварели“ (1, 35) на Даню (Йордан Стратиев), „Град“, „Отоманка“ и „Жега“ (2, 19) на Жоро (Георги Караиванов), „Марта“ (4, 10) на Спартакус (Райко Алексиев), „Пий“, „По народен мотив“ и „Желание“ (4, 19) на Любомир Бобевски, „Из „Пепел от фасовете ми“ (3, 17) и „Новият фрак“ (2, 40) на Васка П. (Васил Павурджиев) и др. Разкрепостена и почти винаги пародираща, тази поезия черпи своята енергия от усещането за особената, забързана бутафорност на ставащото, което кара поетите да гледат на живота като на цирково зрелище. „Животът е комична панорама“ (2, 9) на Жоро (Г. Караиванов) е показателно за този тип светоусещане:

Животът е комична панорама
и сам от себе си е днес пленен,
като натруфена софийска дама
мени костюмите си всеки ден...

Разбира се, далеч не цялата поезия в „Българан“ е издържана в сатиричен и хумористичен стил. Неговите автори са (или им предстои да станат) и лирици, които определят насоките в тогавашната българска поезия. В списанието доста често се печатат сериозни стихове, близки по стилистика до късния символизъм. В тях трудно ще открием някакви особени художествени достойнства — по-лесно е да се сблъскаме с подражания, поетична несръчност или направо блудкави стихове. За разлика от хумористичните, при тях далеч не винаги се използват псевдоними, често самите стихотворения са графично отделени и оформени, набрани с едър шрифт, което говори за това, че в съзнанието на своите автори и редактори те все пак са представлявали някаква несериозно възприемана ценност. През третата годишнина те се оформят в отделна „Литературна страница“ — в бр. 19 тя съдържа стихове от Йордан Бакалов, Йордан Стратиев и Борис Първанов; в бр. 35 на нея гастролират Димитър Симидов, Йордан Бакалов и Борис Първанов; а в бр. 4 на четвъртата годишнина се появяват Сирак Скитник (Панайот Т. Христов) с „Приказка“ и Людмил Стоянов с „Легенда“. Сериозни стихотворения печатат още Иван Йовчев „Очите ти“ (1, 17), Олга Савчева „Тъга“ (1, 46), Георги Савчев „Спомен“ (2, 2), На баща ми син (Кр. Кюлявков) — „Снежинки“ (1, 44), Драгиша П. (Драгомир Т. Попов) — „Хризантеми“ (1, 46), Лалю Маринов (по-известен като Ламар) — „Кървав заник по скалите“ (3, 24), Бедният Хайнрих (Хенри Левенсон) — „Декември“ (2, 35), Николай Шиваров — „Вихър листи рой отрони“ (3, 21) Б. Ботев — „Сподавен глас на мъка многострунна“ (3, 24) и мн. др. Може би „Легенда“ на Людмил Стоянов най-добре илюстрира реторичния и подражателен тон на този тип стихове:

Из клисури настръхнали писка изгубена птица,
там безименни ручеи плачат и пеят скали
и яда на живота избликва из тая тъмница
дето звуци бездомни разсичат огромни мъгли.

Разбира се, има и по-досадни, напълно безпомощни стихоплетства от рода на тези на Любомир Бобевски, например „Аз те любя“ (5, 8), „Песен“ (5, 6), „Сън“ (5, 9) или „По брегoвете на Тунджа“ (5, 27) на Иван Карановски, които звучат като написани през миналия век. Повече внимание безспорно заслужава фактът, че един от най-известните майстори на сатиричната проза – Светослав Минков, печата в „Българан“ не малко и не чак толкова неспасяеми стихотворения, също близки до стилистиката на символизма, но не чак толкова натруфени и подражателни, колкото тези на събратята му по перо. Такива са „Requiem“ (5, 37), „Край езерото“ (5, 38) „В градината кървави макове приказка странна шептяха“ (6, 13), „Лудата“ (6, 15), „Нощна песен“ (6, 17), „Еротичен романс“ (6, 20) и др. Някои от тези стихотворения, като „Лудата“ и сонетът „Еротичен романс“, заслужават сериозно внимание не само заради контраста между сатирика и прохождащия символист, които явно в този момент са спорели в творческото аз на Светослав Минков: опитите да вникне чрез стиха в тъмната, магична страна на съзнанието кореспондират и с неговите диаболистични разкази, писани по това време.

В някои от тези стихотворения е доста трудно да се разграничат взаимните влияния и да се различи сериозното стихотворение от пародията. Трудно може да се каже дали Амнерис (неразкр. псевд.) в „Улицата“ (5, 25) пародира поетиката на Смирненски или просто се влияе от неговите стихотворения:

И хищна, всевластната нужда,
в живота тъй зъл и нерад
от майките щерки прокудила,
И тръгват те смях и забрава
да дирят из блудния град...

Самият Смирненски печата в „Българан“ не едно и две стихотворения, които нямат нищо общо със сатиричната и хумористична поезия. Такива са „Нова квартирантка“ (1, 48), „Есен“ (3, 28), „На дача“ (4, 32), „Зимна вечер“ (5, 39), „Снежна песен“ (6, 5), „Добър вечер!“ (6, 6), „Под черни ресници“ (6, 7), „Замръзналата пролет“ (6, 9) и др. В повечето случаи това са любовни стихове, ведри и закачливи, но не и надсмиващи се, заразяващи със своята непретенциозност, жизнерадостност, която извира направо от звънтящото слово, както е в „Добър вечер!“:

Добър вечер, малка Катя,
и прости ме, извини —
чух сребристо да звъни
твоят весел смях в тълпата.

Тези стихове не позволяват и да видим Смирненски като поет, съвсем различен от традиционно натрапваната ни за автора на „Да бъде ден!“ представа. Може би тъкмо бликащата жизнерадост в стиховете му е причината той да бъде възторжено приеман и защитаван от българановци дори тогава, когато списанието застъпва коренно противоположни политически позиции. Например, когато Смирненски на два пъти демонстративно напуска редакцията и отказва да сътрудничи, той не се превръща в обект на сатирични издевател-

ства, нито поезията му — в удобен прицел за пародии. Неговата смърт е тежка загуба за българановци, въпреки че в този момент списанието е на върха на еуфорията от деветоюнския преврат. Под неговия некролог в г. 8, бр. 26 Иван Х. Генадиев пише: „Духовит, остроумен, майстор на стиха и с богата фантазия, Ведбал бе най-даровитият между младите поети около „Българан“.“ Една година по-късно, в самата последна книжка на списанието (9, 34), българановци си припомнят своя събрат по перо: „Българан“ има своите гордости. Една от тях е Ведбал. Сътрудник и редактор на „Българан“, на тия страници Ведбал е излял много от своите болки и радости. В хубави шеги, от които никога не са избягвали сериозните хора със свободен дух, и в свежи образци, които отличават истинската поезия, Ведбал каза чрез „Българан“ много от това, което криеше младото му сърце. И каза го вдъхновено, каза го талантливо. Пред ранния му гроб „Българан“ сваля смирено своята шапка.“

Сред най-любопитните текстове в „Българан“ са пародиите. Пародията е в кръвта на българските автори. Нейното жанрово разнообразие и многопластовост са наистина впечатляващи. В цялото течение на списанието се пародират не само отделни автори, но и цели естетически и стилистично обособени насоки в литературата, например тези на символизма, експресионизма и футуризма. Често пъти пародийният стил се използва за целите на политическата сатира, като конструкция на едно известно стихотворение се използва като носител за актуалния сатиричен заряд. В други случаи пародията изразява отношението на списанието към определени литературни и културни факти. От пародиите в „Българан“ можем да съдим за това, какво в общата стилистична панорама на епохата се е възприемало като комично, неадекватно и абсурдно, тъй като почти без изключения изразеното от списанието подигравателно отношение съвпада с масовия вкус.

Невинаги българановските пародии са оставали без реакция от страна на визираните автори. Показателен в това отношение е случаят с „Баланиади“ (2, 1) на Ведбал (Смирненски). Насищайки стихотворението си с комично звучащи пуристични изобретения, Смирненски ловко се подиграва със стигащия до крайности в търсенето на чист български език проф. Балан:

> Гърбосложен на кревата,
> аз жадувам твоя стан
> и в унесница благата
> стих вартя а la Балан.

Балан обаче не му остава длъжен и в бр. 3119 на в. „Камбана“ отговаря със статията „Футуризам и лапнитворство“, в която Смирненски неблагоразумно е обявен за футурист. Отговоря му не друг, а самият Димитър Подвързачов с „Футуризъм и... незнаенка“ (2, 49), като изобличава Балан в очевидно невежество, използвайки при това случая отново да пародира „неговите често съвсем чудати самоволни словопроизводства“:

„Ала по този случай в нервната бързина на твърде късно разсърден човек, г-н Балан се е освободил в стълбеца на гласилото „Камбана“ от една досущ особита и самобитна смехотворка — тая дето е сметнал Валери Брюсова за „майстор“ на футуристите. Това показва вече пълна незнаенка.“

Естествено това е добър повод за българановци да подхванат отново темата за словесните щуротии на Балан. Персонално нему са посветени „Експресионистични егодекаденофутуризми“ (2, 51) на Жоро (Георги Караиванов), който редом с балановите „словоновшества“ пародира и модернистичната литература:

Печален, погребален жълтозвън
на дните ми ще възвести прекрата,
ще се родя пак в мъката ни свята, —
и като словоновшество
ще грейна в небесата
Безсънник приютен от сън.

Модернизмът е любима територия за пародиране от страна на българановските поети. Чест обект на пародии е Лилиев, чието аскетично битие е в явен контраст с тяхното. В „По Николай Лилиев“ (5, 28) Едгард Хоп (неразкр. псевд.) преобръща с главата надолу основните акценти в неговата поетика:

Не зная този път простира
ли се от София навън,
но любя тоя странен звън
на чашите налети с бира,

Да чуваш как с неясен звук
се носят в миг победен
утехата: да плаща друг
и ужасът: да бъдеш беден.

С прочутата девственост на Лилиев се подиграва и Жоро (Г. Караиванов) в „Мъртво небе“ (6, 2) с ироничния рефрен „Я ожени се, Николай!“. По сроден начин Ханс (Иван Генадиев) в „Птици в нощта“ (9, 13) взема на подбив неговото въздържание:

Защо не пиеш, Николай,
нали си близък със неволите
на тоя чужд, далечен край,
защо във среща със подмолите,
роден да страда и мечтай
духът ти мре без алкохолите
защо не пиеш, Николай?

Българановци не подминават и поетите от модернистичното войнство около сп. „Везни“. Според най-често пародираните е Гео Милев, чиято стилистика и поведение се оказват благодатен обект за пародиране. Типичен пример, вплитащ и тежките литературни спорове от това време, е „По Гео Милев“ (6, 8) на Фи-Тео (неразкр. псевд.). Пародира се „As dur“ — една поема, която сама по себе си е пародия — само че вместо кинематографическият герой Макс Ланд, преследвач се оказва Иван Вазов, който гони Гео с „Везни“ в ръка. Далеч по-абстрактно, свързана с поетиката на модернизма като цяло е пародията „Хулигански песни“ (9, 12) на Стефанос (Стефан П. Илчев) по „Хулигански елегии“ на Николай Марангозов:

Сънно утро. Вън живот кипи
в стаята — тъмнично осветление,
по стъклата — ледени видения,
на кревата — черги навалени,
а извътре какавида спи.

По своему универсални пародии на модернистичния стил можем да срещнем на много места, често и с колективно посвещение, както е в „Сънят на декадента“ (9, 10) от Верин (Ал. Ст. Симеонов), посветено на Гео Милев, С. Скитник и Ем. Попдимитров. Понякога един емблематичен стих се оказва удобна основа за изграждане на пародийни конструкции. Така например Ханс (Ив. Генадиев) на два пъти гради своите пародии върху рефрена на Теодор Траянов „Ах, кой ще ме зарови?“ — преобразявайки го в „Ах, кой ще ме залюби?“, в „Самота“ (4, 22) и в „Ах, кой ще ме опие?“ в едноименното стихотворение (9, 21).

Обекти на пародия са не само модернистите. Макар и традиционно настроени, българановци не прощават и на бездарните Вазови епигони. Така Мируги (неразкр. псевд.) пародира Любомир Бобевски в „Под дъха на чашките“ (2, 18), а Ларс (Дамян Т. Коларов) Стилиян Чилингиров в „Българските градове в сонети“ (6, 6) — нещо като сатирична рецензия за „българския Лопе де Вега“. Често пъти българановци изграждат панорамни галерии от пародирани и осмени писателски величия — сериите „Епитафи, епиграми за мънички и голями“ (5, 21) на Щ. к. Р. (вероятно Щабс капитан Рибников — неразкр. псевд.), „Ксении“ (5, 17) на Св. Кирил II (неразкр. псевд.) или твърде оригиналните, съпровождани с шаржовете на И. Дуван — Торцов стихове от Щ. (вер. Райко Алексиев) в „Атестати и портрети на артисти и поети“ (5, 21):

Не е, о
Гео,
за твойте „Къпони“
на тоз артист таланта.
Това е
бае
ти Пижо да гони
жребец на пустала кранта.

Пародират се не само български текстове, често структурата на емблематични стихотворения се използва като носител за актуална българска тематика. Най-често използваната конструкция и тук, както в стария „Българан“, е „Гарванът“ на Едгар По. В чисто хумористичен контекст го пародират И. Х. Х. (неразкр. псевд.) в „Българският гарван“ (1, 17) и Даню (Й. Стратиев) в „На дамата с бяло“ (1, 31). Неговата конструкция се използва и за целите на политическата сатира, както е в „Около урните“ (9, 20) на Strom (неразкр. псевд.):

Ей „Народното единство“, още в своето детинство
пожелало да безчинства — хули всички сбрани тук.
И сред тая гюрултия чуй се: аз съм тук Месия,
Бог ме праща против тия, либералите, напук.
И за туй на вересия дайте гласовете тук
зарад мен — и никой друг.

По сроден начин и същия широк контекст е използвана пародията в прозаичните текстове по страниците на „Българан“. Най-често обект на пародиране са нашумелите по това време модернисти. Пародира се Гео Милев, особено в неговите програмни статии от рода на „Небето“ — Alkal (неразкр. псевд.) в „Квинтесенция на експресионо-футуризъм (философическа амалгама)“ (5, 25) и Глан (Димитър Гимиджийски) в „Небето“ (5, 37). Неизвестен Експресионист (неразкр. псевд.) дописва Чавдар Мутафов в „Неиздадени глави от „Ма-

рионетки“ на Чавдар Мутафов“ (6, 7) в следния стил: „Келнерът с извития нос се гъне в пияната линия на развълнуван океан във водната чаша, отразена в светлата точка на златното палтено копче на Денди. Той подскача разпръснат на хиляди лъчезария в големите чашки за ликьор, в които дъхат жълти спомени за бомбайски залез, удавя се в маслинените капки на кюрасото и се събира в спирала, на която началото и краят се срещат в безкрайността.“ Много често пародиран е Николай Райнов — Жоро (Георги Караиванов) в „Бръчки от палеца ми“ (6, 4), Васенка (Васил Григоров) в „Притчи и сказания“ (8, 6), от д-р Ойген С. (Димитър Симидов) в „Из „Книга за кихавиците ми“ (3, 20). Често обаче неговата стилистика е само пародийната канава за остри политически сатири. „Видения из днешна България“ (5, 19) на Orlando (Ал. Божинов), където Стамболийски под името Ивайло Сливнишки поучава бъдещите си министри:

„ С подлост се гради всяка власт и оловото трябва да прилича на злато и камъка на алмаз. И глупците трябва да приличат на умни.

Това е първото.

Три пътя има към властта: лъжа, грандомания и подлост. А трябва и трите да се изходят, за да се дойде до властта.

Това е второто...“

По абсолютно същия маниер и Смирненски (Пророк Йеремия) пародира Ницше в „Тъй рече Българанчо“ (3, 11), като вплита в неговите словесни обрати типичните политически герои от епохата и на първо място, разбира се – Стамболийски:

„Виждате ли го оня там, братя мои? — Онзи с надутата физиономия и щръкналите мустаки? — Не го ли знаете? — Това е селското хлапе, което хвърляше камъни по гърбавите и сакатите — та той е същия, който накара при Радомир дете да удари с камък пълната утроба на майка си, — та той е същия, братя мои, който сега е наш властелин, и държи в ръцете си съдбата ни!

Горко ни, горко ни, горко ни!“

Смирненски е сред най-добрите майстори на пародията в „Българан“. За него наистина няма табута и ограничения — обект на пародия може да бъде и Светото евангелие — както е в „Коледна приказка“ (1, 39), където Рождението Христово е пренесено във военна обстановка: влъхвите няма да дойдат, защото земите им са окупирани от англичаните; Христос се ражда с торбичка захар на врата и хлебна карта в ръката, за да послужи за пример на бъдните младенци; Мария напразно моли Йосиф да ѝ намери свинско месо. Сроден по стил е фейлетонът му „Оставката на Свети Петър“ (1, 38), както и „Заявлението до Бога от Климентовския Събор“ (1, 16), което носи мистифицирания подпис на Ал. Теодоров-Балан, пародира неговото словоновшество, и освен всичко друго представлява скрита реклама на„Българан“.

„Като окосъзреха това, най-лютите врази на смехопроизводителния, веселодокарвателния вестач „Българан“, те признаха глупомислието и греховността си, четоха редовно само горедраснатото вестило, само в пост и молитвошептение, покръстиха се, т. е. побълграниха се и запроповядваха следната кличка: „О неразумни юроде българине, знай свой род и език и не влачи се по политиката на другите лъже изсипателни и жлъчодихащи гласила, купи си „Българан“, защото вън от него всичко друго е чифутство, язва и глуподумие!“

Българановци често се пародират и помежду си, например Стефанос (Петър Илчев) в „Жестоките спътници“ (9, 10) пародира диаболизма и по-специално активно сътрудничещия на „Българан“ Светослав Минков. Често обект на пародия са цели жанрове популярни по това време — както е в „Сантиментални стихотворения (в проза)“ (3, 21) на Д-р Ойген С., пародиращи широко

разгърналите се в литературния печат импресии, а в серия подлистници през третата годишнина Fol (Николай Т. Георгиев) печата „Хризолинда“ — своята пародия на булевардно-сантиментален роман, в който без всякакви смущения са вмъкнати кощунствено еротични моменти — например монахинята Хризолинда изпитва сексуално влечение към голото тяло на Спасителя, приковано върху бронзово разпятие.

Покрай пародиите се разгръща един доста по-широк, разнороден кръг от хумористични и сатирични текстове, чийто обект са литературни и културни събития, грандоманските амбиции на поети, писатели, художници, техните нрави и комични ситуации, в които изпадат, сплетните, караниците в културния живот. Тези текстове изпълняват функцията на критика, чрез тях се пречупва отношението на списанието към културните събития, което, разбира се, е преди всичко негативно. В редки случаи критичният тон изгражда сериозни критични конструкции, както е в „Символизъм“ (3, 34) от Д-р Ойген С. (Д. Симидов), атакуващ символистите за това, че пишат за несъществуващото, което според автора било удобна шашма: „Не зная кой е бил тоя благодетел в изкуството, комуто първи път е дошло на ум, че луната може да има аромат, че аромата може да свети, че нощта може да бъде синя, червена, та дори и зелена, че смъртта може да бъде светла, бледа, черна, бяла, безцветна, прозрачна; че сърцето може да бъде теменужно, свилено, басмено, дори шевиотно“ — пише Симидов. Повечето автори обаче предпочитат вместо този открит реалистичен патос да вземат на подбив визираните автори и творби. В центъра на вниманието са най-вече модернистите, които шестват из рубрики като „Литературни куриози“ и „Плодове на българската мисъл“, в които често се препечатват откъси от техни произведения (напр. в брой 5, 29 „Пианото“ от Чавдар Мутафов) или дори преводи — така в 5, 24 е препечатан целият превод на „Марк Шагал“ от Блез Сандрар, направен от Гео Милев. Най-удобната форма за сатирична критика е вживяването в ролята на обекта и хиперболизирано говорене от негово име — типичен пример за такъв подход е „Упадъкът на лъжата или тържественият ход на експресионизма из провинцията“ (5, 36), където Пиери (Георги Илиев Георгиев) на цели две страници от списанието се подиграва с Гео Милев, Людмил Стоянов, Сирак Скитник и др. Памфлетни текстове на Иван Р-в (неразкр. псевд.) „За нашите естети“ (7, 2); „Модернисти“ (7, 4), „Николай Райнов“ (3, 28) от д-р Ойген С. (Д. Симидов); „Трио на модернистите“ (8, 16) и „Театър „Студия“ (8, 47) на Рики (неразкр. псевд.); „Акростишия за старозагорските поети“ (8, 29) от Карабонар (Добчо Попов); „Масса — Човек“ (8, 22) от Стол (неразкр. псевд.) и др. са посветени на модернизма, като, както личи и от заглавията, някои от тях играят ролята на саркастични рецензии за различни културни събития. Подобни текстове съвсем не се ограничават само до литературата; обект на памфлетна критика е и изобразителното изкуство — Fol (Николай Т. Георгиев) е поставил на „Германската художествена изложба“ (3, 23) показателното подзаглавие „Субективни впечатления на един свръхневрастеник — или как се пише критика“. В този майсторски памфлет картините непрекъснато оживяват, „тайната вечеря“ в контекста на немската живопис се бърка с конгрес на германски учени, а цялостното впечатление е концентрирано във финалната фраза: „Душата ми прилича на цигански шалвари“. Българските художници пък са обект на сатирична критика в мистифицирано писмо „До синьор Арнолдо Цоки — в Рим“ (5, 5) от Сириус (Ненчо Илиев). Любим обект на пародии и сатири са играта и битието на артистите — например в „Приказка за вълка“ (3, 2) и в „Царицата на чардаша“ (3, 22) от Ханс (Ив. Генадиев) или в специалната рубрика „Театър и музика“, водена от Мидили Ханъм (неразкр. псевд.). Киното също не е отминато —

„кинематографичната драма“ на Рода Рода (неразкр. псевд.) „Червената шапчица“ (2, 28) се подиграва с конвенциите на мелодрамата, показвайки как би изглеждала тази приказка, преведена на кинематографичен език.

Основното внимание все пак остава съсредоточено върху литературните нрави. Редица фейлетони, като „Силата на идеала“ (1, 42) от На баща ми син (Кр. Кюлявков), „Неврастеници“ (1, 43) и „Ние, писателите (3, 29; 33) от Fol (Н. Т. Георгиев) „Н. К. Семков — живот и творчество“ (9, 19) от Стефанос (Петър Илчев) и др. са посветени на литературните бездария. С литературните нрави се подиграват и в „Слухове из литературния свят“ (6, 10) от Светослав Минков и „Домът на клюките и на мълвата“ (9, 10) от Crown (неразкр. псевд.), където се визира, разбира се, сладкарница „Цар Освободител“. В „Закон за литературната собственост“ (5, 37) Вася Бродягин (Веселин Д. Тодоров) визира всякакви литературни търгаши и плагиати, всички назовани с имената им – намеква се и за конкретни, свързани с плагиатство скандали, например литературният детектив Гълабов дебне да хване на местопрестъплението Гео Милев. Ред фейлетони — „Литературните премии“ (8, 11) на Д-р Ойген С. (Д. Симидов) и „Пред министерството на просветата“ (9, 6) на Аякс (Крум Кюлявков), се занимават с раздадените литературни награди. Последният фейлетон има подзаглавие „Тоз, който получава премии“, пародиращо наскоро играната драма на Леонов — „Тоз, който получава плесници“, чиято постановка е осмяна от „Българан“. В него находчиво се намеква за конкретни литературни събития, вплетени във фантастични ситуации: „Влиза Людмил Стоянов с гордия поглед: Певец да бъдеш — не е ли гибел, макар да си и Аполон?“

В този момент се явява брадатата сянка на Боян Пенев и Людмил припада в обятията на своите ученици — Йордан Бадев го полива с прясна вода и го отнася в страни.“

В подобен стил са издържани почти всички текстове в „Българан“, третиращи литературни нрави и проблеми — „Война“ (8, 2), „Отмъщение“ (8, 9) и „Към екватора“ (8, 10) на Рики (неразкр. псевд.), „В царството на самодивите“ (8, 8) от Морен брат (вер. Първан Първанов), „Конкурс“ (5, 3) на Вагон Ли (неразкр. псевд.) и пр. Редки изключения са сериозните критични статии от рода на „Ревизия върху ревизията в нашата литература“ (8, 6) от Перун (Александър П. Малчев), реагираща остро по повод известната статия на Александър Балабанов в „Развигор“. Очевидно подиграваните неведнъж са изкарвали от равновесие „сериозните“ писатели, което е видно и от съобщението в кн. 13 г. 5, според което Константин Сагаев, редактор на сп. „Обществена обнова“, е дал под съд „Българан“ за анонимната бележка „Една муха ритнала слон“ в кн. 12, в която критикуващите „Мъртвешки танц“ на Стриндберг са наредени „под знамето на Семков“. Това обаче хич не трогва бълграрановци и още в следващия брой Пиеро (Стефан Балтаджиев) в „За мухата и слона“ (5, 14) отново подхваща нещастния Сагаев. В контекста на тогавашните литературни нрави бодливите памфлети на „Българан“ всъщност не звучат изолирано – острият и унищожителен тон е повсеместен. Ако в списанието те звучат различно, то това се дължи тъкмо на отказа от сериозност — на способността на неговите автори да вземат всичко на подбив, включително и себе си.

Извън пародиите и памфлетите на литературна и културна тема прозата в „Българан“ е изключително разнообразна в жанрово и тематично отношение. За разлика от поезията обаче почти не можем да срещнем сериозни текстове. Между редките изключения са протодиаболистичният разказ „Биномът на Нютон“ (5, 27) на Светослав М. (Светослав Минков) и „Сърцето не пита“ (5, 28) на Poeta Theax (Иван Т. Атанасов — Карановски), както и някои почти

автобиографични разкази на Крум Кюлявков като „Как станах художник“ (4, 7). За сметка на това останалите прозаични текстове варират от романа в продължения до кратките вицове — подписани и неподписани — Смирненски е отпечатал десетки такива.

В цялото течение на „Българан“ са пръснати стотици чисто хумористични разкази и фейлетони, занимаващи читателя с бохемски подвизи, любовни приключения и недоразумения, важни столични събития — пускането на трамвая, първият женски конгрес, ежегодният карнавал и др. В някои случаи те са стилистично обединени, свързани с общи герои, както е с дългата серия на Тръпко (Тръпко Василев Наков), който майсторски изтръгва хумористични акценти от речта и опърничавите реакции на двамата си македонски герои Гьорче и Тале, в „Гьорче и Тале на моабет“ (8, 3), „Гьорче касиер и директор“ (8, 6), „Гьорче и Тале в Народния музей“ (8, 7), „Любовните патила на Гьорче“ (8, 11), „Как Гьорче си избричи брадата“ (8, 13), „Гйорче со аероплан мегю месецот и земята“ (8, 21) и мн. др. От подобен тип е и серията „Закъснели мисли“ на Крум Кюлявков, започваща от кн. 8, г. 4, като обособеността тук е по-скоро жанрова — въпреки ироничните акценти „мислите“ са по-скоро елементи от фрагментаризирано есе.

Сред добрите майстори на чисто хумористичния разказ е Светослав Минков (Светослав М.) — със „Серенада“ (5, 43), „Коледна приказка“ (6, 2), „Дамата с розова рокля“ (6, 9), „Мечти“ (6, 16) и „Разочарован“ (7, 1). Редица акценти в тези разкази издават съзряващия диаболист. Хуморът често е белязан с „тъмни“ ситуации, психологически напрежения, възвръщания от отвъдното. Дори чисто комичната случка в „Серенада“ с много елементи напомня писания по това време диаболистичен разказ „Малвина“ — подобни паралели могат да се доловят и в „Разочарован“.

Смирненски от своя страна е майстор на фриволния, изпълнен с ведър хумор и еротични закачки фейлетон. Между многото белязани с майсторско сюжетно изграждане и умело боравене с диалога, си заслужава да отбележим „Когато“ (1, 19), „На пързалката“ (1, 42), „От настроение“ (1, 45), „Маргаритки“ (3, 9), „Писмо до Българанчо“ (3, 20), „Антики“ (3, 23) и др. Ведбал експериментира, въвежда неочаквани сюжетни обрати, умело характеризира еволюцията на своите герои чрез техните слова и вътрешни монолози. Пример в това отношение е „Владимир — приказка в писма“ (3, 18), в която епистоларният герой си съперничи с чичо си за сърцето на Маша, като в началото лее любовни химни в следния стил: „Любовта е чиста девствена лилия, която се кърми от божествените сокове на душата и до която никога не се допират лепкавите пипала на плътта“ и др. под. Жалбата е, че влюбеният Владимир бил „зелен“, а богатият чичо „зрял“ — и затова влиза под венчило с Маша. Ала и Владимир съзрява — в леглото ѝ— и ето как се променя епистоларният му език: „Чичо ми искаше да узрея, но той беше убеден, че не мога никога да сторя туй и реши да ме остави да гоня душата си из звездните пространства, а нему да остане тук на земята тялото. ... ха, ха, ха. Криви сметки! Той се ожени за теб, но младостта е много по-мощна от правото на законния брак.“ Ироничните размишления на Ведбал намират своя обект дори в угарката — в „Три угарки“ (3, 22) той разказва как трите горели по различен начин, всяка, мислейки как да изгори живота си — една умерено и рационално, друга жадно и за миг, трета, треперейки и едва-едва димейки. Накрая една муха им се надсмива и обобщава: ако биха възкръснали, биха се надсмели над себе си и биха търсили друг път, но биха свършили пак така безславно — „защото краят на живота не може да не бъде угарка“.

Сред другите автори на чисто хумористични разкази и фейлетони си заслужава да отбележим Георги Караиванов (Жоро), който държи дълги иронични „Лекции по етикецията или как да се държим в обществото“ (5—29, 30, 32) или концентрира вниманието си в еротични недоразумения — „Първа любов“ (1, 35), „Една злополучна нощ“ (3, 18) и др. Сред най-умелите автори е Fol (Николай Т. Георгиев), който в дългия и печатан като подлистник фейлетон „Градът“ (4, 23) прави сатиричен портрет на столицата и характерните ѝ герои. Заслужава да се отбележат също неговите фейлетони „Изповед на един покойник“ (3, 15), „Песни за моята царица“ (3, 17), „Женският конгрес или празна Мара тъпан била“ (3, 19) и др. Често срещано име е Любомир Лулчев (Holcka Nostra), подиграващ се на жените или на провинцията — например в „Стара приказка“ (4, 10), „Модерна домакиня“ (4, 16), „В провинцията“ (4, 19), „Писмо от провинцията“ (4, 20). Между най-често печатащите проза автори е Йордан Сливополски, подписващ чисто хумористичните си текстове с Пилигрим — такива са „Затворената рокля“ (1, 16), „Съдба“ (3, 33), „Маскараден свят“ (4, 9), „Американско бръснене“ (9, 8). Сред най-добрите негови фейлетони е „Фаталната кола“ (4, 6), представящ България като кола, която все се обръща и все няма виновни. И сега отново: „Колата лети. Народняк води юлара. Демократ държи остена. Земеделец носи сламата. Радикал — катраницата, широк — чуковете, а прогресист — празните торби. Десният бивол дърпа в ляво, левият — в дясно. Колата скърца. Дяволът е седнал на опашката и вика: С приказка гола, пак в дола.“

Хумористични разкази от този тип, намиращи се на границата с политическата и социалната сатира, пишат още редица автори. Такъв е например „Предвидливост“ (3, 12) на Люнге (Петко Ат. Мавродиев), в който предвидливостта е персонифицирана, тя иска да публикува оптимистични антрефилета по вестниците, даже сключва сделка с автора за това, но — уви, поради недояждане е болна от туберкулоза и в крайна сметка умира. Подобен е „Некрологът на Погубников“ (5, 9) от Силвиус (неразкр. псевд.), в който героят инсценира собственото си погребение, за да се отърве от всички кредитори и „от всичкото бреме на български гражданин“; загубата на граждански права е за него „най-малката загуба“, дори нещо повече — път към свободата.

Политическата сатира в „Българан“ изживява същата тематична еволюция във времето, каквато и поетичните творби. Военната тематика доминира през първите две годишнини — с твърде различна тематична насоченост, стилистика и художествена убедителност. Част от прозаичните текстове просто експлоатират военните теми и ситуации, специфичната военна лексика, за да изтръгнат чисто хумористични ефекти. От подобен тип са хумористичните разкази на Андрей Протич „Авантюристичен излет до морето“ (2, 15) и „Офицерски кучета“ (2, 17); „Сестри“ (1, 9) на Олур (неразкр. псевд.); „Приключението на столичния жител Страхопъзльов и тайнственият аероплан над столицата“ (1, 11) на Vivier (Димитър Стойчев) и др. Огромно количество фейлетони са посветени на „неприятеля“ — „Телеграми от бойните полета“ (1, 36) от Печенег (Владимир Арабов), „Сънят на Фердинанд Румънски“ (1, 25), „Писмо от Рим“ (1, 4) и „Що става в Битоля?“ (1, 12) на Сириус (Ненчо Илиев) и пр. Характерно за този тип фейлетони е императивното търсене на ситуации и метафори, които да принизят принадлежащите към Антантата. Пример в това отношение е „Военен преглед“ на Пилигрим (Йордан Сливополски), в който противниковите войски са приравнени с превозни средства — докато германската войска е „солиден автомобил“, а турската „стара, изпитана гемия“, то френската е „хармански кон“, който безпомощно се върти в своя харман, а ита-

лианската „обозна кола, затънала в дълбоката тиня“. Подобно подигравателно отношение демонстрира и Ведбал (Смирненски) който в „Проект за пари“ (1, 22) замисля изложение, на което да бъдат показвани многото видове пленници, взети в плен от българските войски.

Други аспекти на войната стават видни, когато българовци се позамислят върху нейния изход. Кай Плавций (неразкр. псевд.) си задава въпроса „Кога ще свърши войната?“ (1, 6). При все, че не изпуска възможността да пророкува краха на силите на Антантата, той сам си отговаря акростишно: „Краят не му се види.“ В „Жената и войната“ (1, 36) На баща ми син (Крум Кюлявков) дава съвети жената да не ражда деца или поне да се приспособи към военната оскъдица: „А пък, ако жената не може да не ражда деца, то поне да ги ражда с дрехи и обуща или в краен случай, макар и голи, но обезателно с един чувал хляб на гърба и пушка в ръцете.“ В новогодишния разказ „Оставката на Свети Петър“ (1, 38) В. (Смирненски) военната реалност е прехвърлена на небето, ангели караулят пред портите на Рая, мужици и мамалигари вбесяват Свети Петър. Пилигрим (Йордан Сливополски) вижда противоядие срещу повсеместния оскъден военен бит единствено в смеха. В „Писмо до редакцията“ (1, 10) той споделя възгледите си за оръжието на смеха по следния начин:

„Друг е въпросът с мене, оберредникът. Аз трябва да насоча оръдието си от фронта назад и „там“, освен дето ще наруша „спокойствието на доволните“, но мога да попреча на себе си, сиреч да бъда заподозрян в отечествена измяна. Аз ще стрелям с халосните патрони на моя мозък и не бих сторил нещо повече от едно безредие и междуособна блъсканица. Опасявам се само да не би почитаемата публика да смята мойте фейлетони за необходима храна, та когато по една или друга причина аз ги свърша, тя, невярвайки, да начене да блокира редакцията ни, стените на която са още твърде слаби.“

Поне в началото това правят българовци: стрелят с халосните патрони на своите мозъци. Далеч невинаги зарядите са безвредни, особено когато целта е тиловата реалност. Лицемерието на псевдохуманните вечеринки от името на Червения кръст личи достатъчно ясно в „Благотворителност“ (1, 45) на Ведбал (Смирненски). В комикса на Райко Алексиев „Бълхата“ (1, 45) търговецът, натрупал богатство през военните години, е бълха, която се е научила „да смуче от кръвта на всеки, който ѝ попадне под ръка“. Всички аспекти на живота в тила — недоимъкът, пазарният дефицит (напр. прословутата криза на захарта), купонната система и пр., също са обекти на сатирични интерпретации. Всяко събитие, дори и най-печалното може да бъде взето на подбив, парадоксално преосмислено от горчивата българовска ирония. Много фейлетони са посветени на епидемията от инфлуенца, вирлуваща в столицата през 1918 г. Д-р Ойген С. (Димитър Симидов) прави псевдонаучни допълнения към решенията на Хигиеничния съвет в „Испанската болест“ (3, 26), обяснявайки как бацилът умира от сгорещяването на кръвта при любовни вълнения и как основните мерки за борба с епидемията трябва да се сведат до отваряне на всички кръчми и ресторанти и намаляване цените на спиртните напитки.

Един от основните автори, пишещи политическа сатира в „Българан“, е Ханс (Иван Х. Генадиев). През третата годишнина той води оперативни рубрики, като „Политически преглед“ и „Политико-обществен преглед“. Интерес представлява неговата епистоларна серия фейлетони „До моето първо либе“ (3, 28 и нататък). Неговите мистифицирани писма до Нинет всъщност представляват широка панорама на политическия и обществен живот непосредствено след войната, като в текстовете са вмъкнати и сатирични коментари на писанията в тогавашните вестници. На остра критика е подложена следвоен-

ната релност в текстовете на Йордан Сливополски (Монна Ванна): „Профили от войната“ (4, 5) е сатиричен портрет на типичния тилов далавераджия, натрупал пари от военни доставки, а в „Нашите реформи“ (4, 6) негативизмът е универсализиран, необходимостите на настоящото са от следния тип: „Всички други болни, недъгави и инвалиди трябва да умрат. Да умрат, защото, който се разболее повече от три пъти, отнема му се правото да живее.“ Или: „Изкуството трябва още много да се съкрати и да стане достъпно дори за свинете, които до днес не можеха да различат блатната вода от изворната.“

Все по-осезателно става мрачното осмисляне на току-що отминалите военни години: нищо не е останало от войнстващия патриотарски оптимизъм, с който българарновци възхваляваха родните военни победи. Вместо него ще срещнем изводи от рода на тези на Отец Онуфрий (неразкр. псевд.) в „Спасително послание“ (4, 1): „След като българското войнство разбра, макар и късничко, че който нож вади от нож умира, трябва днес да му кажем, че ножът се счупи, защото не беше благословен от народа, а от Сатаната.“ Вече абдикиралият Фердинанд престава да бъде табу и в духа на традициите на стария „Българан“ се превръща в обект на сатира и подигравки — например в „Писма от Новия свят“ (4, 2) на Сър Джан (Йордан Сливополски). Явна подигравка с мегаломанията на военновременните величия е и разказът на Крум Кюлявков „Генералът (4, 10), представляващ диалог между военния писател и генерала, който редактира в хероически дух писанията му.

Безхаберието на следвоенните властници е в центъра на вниманието на „Българан“ — именно през годините след войната той се превръща в откровено опозиционно списание. Диапазонът на сатиричните текстове е твърде широк. Понякога авторите си служат с повече или по-малко прикрити алегории — например в „Стара приказка“ (4, 10) на Holera Nostra (Любомир Лулчев), където отношението на властниците към техните поданици е предадено чрез приказката за царицата, която помолила своя пръв министър да се погрижи за бездомните кучета в царството — и неговата заповед поела по своя път от началник на началник, докато стигнала до своите преки изпълнители — стражите, които се „погрижили“ за псетата, като ги издавили в морето. Редом с тази притча в същия бр. 10 ще срещнем „Българан — претърсвач“ на Човек от галерията (неразкр. псевд.) и Монна Ванна (Йордан Сливополски), в който Българан прави тараш до домовете на силните на деня и ето какво открива:

„4. У Александър Стамболийски откри голямо количество *демагогия* и *нахалство*, които обаче биле само за лично употребление. 5. В домът на „родолюбеца“ Райко Даскалов намерих готови униформи на генерали главнокомандващи, униформа, която напомня тази на Наполеона, няколко брошури от книгата „Как да станем велики“ и едно позволително от Софийското комендантство за свободно пътуване до Карлуково.“

Очевидно олевяването на българския политически живот и особено болшевишките тенденции в него съвсем не са били по вкуса на българарновци. Тяхното отношение към болшевизма (към който те причисляват и „оранжевата болест“) е ясно изразено в „Болшевишки мисли“ (4, 12) на Д-р Зеро (Йордан Сливополски): „Болшевизма е истински тиф. Той се появява в гладните изтощени организми на народите, които са пълни с много паразити.“

Основен прицел на сатиричните текстове са домашните паразити на България. Българарновци не забравят виновниците за военната катастрофа дълго след като те са вече натикани зад решетките. „Закъснялото“ писмо на Orlando (Ал. Божинов) „До д-р Василий Радославов“ (5, 37) има за мото думите на злополучния премиер: „Гдето е стъпил български крак, българско ще си оста-

не.“ Божинов е безпощаден в своя въпрос: „Като си спомня горньото мото, казано от Вас в Камарата, става ми мъчно и жално за Вас и за нашата Българийка, и не мога да си обясня, защо не само че български крак дето е стъпил, българско не остана, ами и истинското българско изгубихме?!“

Родната партизанщина е също благодатен извор на сатирични сюжети. В „Политическо затруднение (Монолог на един безпартиен)“ (4, 18) Пилигрим (Йордан Сливополски) характеризира политическия манталитет на вечния нагаждач: безпартийният е „винаги в опозиция, когато партията е пред падане, и винаги на власт, когато дойде друга“. Накрая в монолога се намесва и дяволът: „На такъв политически кръстопът и Господ ще се объркa... Я си основи и ти партия. Свой да си, па ако ще и да си чудовище.“ Пак Пилигрим в „Народната нива“ (5, 12) алегоризира изборите в образа на латернаджия — инвалид от войните, с кутия късметчета — т. е. бюлетини, от които зелен папагал или бяла мишка теглят по едно с „все хубави работи, отлични пророчества“. Пиеро (Стефан Балтаджиев) също гради образа на политическия бестиариум на епохата: в „Тигри в парламента“ (5, 9) той предлага да се изпишат от чужбина „няколко чифта истински тигри, годни за разплод и от добра порода, за да се засили и заздрави съставът на новото Народно събрание“. От маймуни според автора нямаме нужда — можем да предложим и на чуждите парламенти няколко хиляди такива. В „Държавната машина“ (5, 30) Архивар (неразкр. псевд.) изгражда хипертрофираната картина на тогавашната бюрократична машина, чрез „Скица на една преписка от средна величина“. Бюрокрацията е обект на сатира и в други фейлетони — „Обгербвана история“ (8, 52) на Сириус (Ненчо Илиев), „Кой как трябва да управлява България“ (5, 17) на Д-р Зеро (Йордан Сливополски) и др. Демагогското прехвърляне на вината за военната катастрофа е тема на парадоксалния текст на Верин (Ал. Ст. Симеонов) „Делото на високосната 1920 година“ (6, 1), където обвиняема за всички неблагополучия български се оказва самата току-що отминала година: тя се изпраща за вечни времена във водите на Лета, като се лишава от граждански и политически права. Стамболийски, разбира се, също не е забравен. Васил Добриянов се подиграва с него във фейлетона „Как Стамболийски влезе в Рая“ (4, 24), описвайки как по водещия пример на Горки земеделският лидер е изградил своята жизнена философия: „Светът съди за честта по личните безчестия. Моята защита на безчестник ще се вземе за великодушие, за дан към минали заслуги. Аз печеля двойно: оставам си лично честен човек и вземам безчестията за стълба, по която ще се изкача в Рая!“ Стамболийски е най-често срещаният герой в оперативните сатирични рубрики на „Българан“, водени от Смирненски (Репортер, Нагел Смуглий), като „Из пресата“, „Разправят...“, „Хроника“. Обикновено това са иронични коментарии, мистифицирани съобщения, от рода на следното в „Хроника“ (6, 5):

„Поради наближаването на земеделския конгрес при Народния магазин ще бъде открит седем дневен курс за акламации. Кандидатите за курсисти трябва да притежават мощен глас, дваж по-мощни юмруци и да викат в продължение на 40 минути непрекъснато: „Вярну-у-у! Браву-у-у! Да жювей Стъмболийски I !“ На отличилите се селяни ще бъдат раздадени ордени за граждански заслуги.“

В сроден дух се подиграва с оранжевата диктатура и П. Добричлиев, правейки иронични съпоставки с Швейцария в „Швейцария е нищо пред нас“ (8, 10) и изтъквайки прелестите на родния „земен рай“ по следния начин: „Какво знаете вие, швейцарци?! Простаци, простаци сте вие... Та виждали ли сте вие стрижене на брада? Ами бой със цепеници? Див, див народ сте вие, швейцар-

ци! Каква класическа простота — вие дори не знаете за последните изобретения на дружбашко-дивдядовската парламентарна наука?! Ех! Каква благородна работа е това цепеничарство!“

При ясно изразеното и демонстрирано от подобни текстове опозиционно отношение към земеделската власт и все по-явно очертаващите се диктаторски наклонности на Стамболийски не е чудно, че бълграновци посрещат с ликуване Деветоюнския преврат. Това личи както от фейлетони, публикувани непосредствено след събитието, като „Превратът в София“ (8, 25) на Рики (неразкр. псевд.), така и от много други последващи текстове. Бълграновци наистина се радват на краха на земеделския режим, който за тях е синоним на нагло, просташко и безскрупулно управление, но от това още не следва, че списанието се превръща в нещо като политически прикован към Народния сговор печатен орган — през цялата си история той избягва подобни пряко афиширани политически ангажименти. Обектите на неговата сатира не са дефинирани строго политически, по-скоро може да се каже, че те се определят от конкретните жестове на българските политикани, от тяхното конюнктурно поведение и хамелеонска приспособимост. В центъра на вниманието винаги са политическите търгаши, чужди на принципи и морал, които оцеляват и просперират при всяка власт. Ханс (Иван Х. Генадиев) много точно ги е дефинирал в своето писмо „До Мадам Помпадур“ (9, 2). След ред иронични сладки спомени за това, как превърнал спестяванията си в германски следвоенни милиони и как славно си е поживял, авторът се връща към онези, които не само „близват“ от красотите на западния свят, но и с цяло гърло гълтат от него – нещо не тъй лесно, тъй като „са принудени да подлизурстват и да хамелеонстват“. Ханс лукаво им завижда:

„Блазе на тия, които бяха радослависти по време на войната; блазе на тия, които след войната, като видяха какъв вятър вее, станаха комунисти; блазе на ония, които дадоха декларации на дружбашите и видяха света, който никога не са сънували; блазе на тия, които на 9.6. сновяха из София с автомобили; блазе на тия, които днес обикалят професор Цанкова и полковник Калфова! Блазе им, защото те са едни и същи, и винаги са в първите редове между ония, които разполагат с властта и силата на златото. Блазе им, че умеят и могат да правят онова, което не всеки може да направи; блазе им, че знаят къде зимуват раците; блазе им, че не само тяхната памет е къса, но че и в паметта на другите не възкръсва споменът за миналите им подвизи; блазе им най-сетне, че знаят да блаженстват; блазе им, живеят като истински благодетелни хора.“

Скептицизъм към всяка власт, отказ да бъдат приемани на доверие чиито и да било гръмко прокламирани политически позиции, нескрито презрение към всички, които менят своите принципи в зависимост от личните си интереси и политическа конюнктура, отхвърляне на грандоманията и простащината във всичките ѝ ежедневни байганьовски форми — това са основните императиви в сатирата на „Българан“. Независимо от това, че списанието повече от категорично доказва срещу какво и срещу кого е в следвоенните години — а именно срещу дебелашкото цепеничарство и самодоволната грандоманщина на оранжевото правителство, неговите автори не превръщат тази си позиция в догма. Доказателство за това е един от най-интересните текстове по неговите страници „Из мемоарите на един словослагател“ (8 — 29, 30, 31 ,32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40) от Двоеточие (Йосиф Хербст). Появата на този дълъг текст (по обем би запълнил цяла книга) е повече от симптоматична. В същото време, докато редом с „Мемоарите“ се печатат какви ли не подигравки с покойния Стамболийски и какви ли не клюки по адрес на неговите министри, Хербст

говори за събитията от 9 юни с горчива ирония и без да скрива негодуванието си от балканската жестокост, с която се уреждат политическите сметки. За стила и позициите му можем да съдим по следния пасаж:

„Днес ме предупредиха,че ще бъда изпъден от печатницата за вероглавство. А всъщност искаха да ме изпъдят за моята човещина. Бях „изгубил" следното антрефиле: „Народно негодувание". Х-ският клон на дружеството „Инвалид" ни изпраща следната телеграма: Ако не е заровен трупът на Стамболийски, полейте го с газ и го запалете." Хубаво, че се намери после това съобщение, та се спаси „честта" на вестника ми и хлябът на децата ми. Но аз, аз, търпеливият словослагател, вечерта по-силно закуцах и ме досрамя да погледна децата си. Главният ми редактор няма деца, но той няма и срам. Вместо това има здрави политически убеждения."

Очевидно доста читатели са били загрижени за „здравите политически убеждения" на самия „Българан", тъй като на редакцията на два пъти ѝ се налага да обяснява защо публикува текстовете на Хербст — нещо уникално в традициите на списанието. В единия случай това е бележка под линия, която гласи: „Казахме: а, ще кажем и: б. Дадохме място на бележките, ще обнародваме („без ангажимент", както се казва в новия търговски свят) и части от мемоарите на изпъдения стар словослагател и нов наш сътрудник Двоеточие." В другия — Федя Чорни (Тодор Кожухаров) отговаря в отдел „Поща" на читателски въпроси относно мемоарите: „Ние мислим, че ефектът им се усилва, именно от обстоятелството, че Българан издава гостоприемството си и с това изтъква, че останалите вестници и списания канят на сватба само ония, които хвалят младоженците."

Хербст не само че не хвали младоженците (т. е. Народния сговор), но и открито се подиграва с новите властници. Единствената хватка (вероятно за да избегне възможността да бъде даден под съд) е, че вместо София сочи Синая като театър на събитията. Неговата дефиниция за „сговора" едва ли се е харесала на онези, които са бързали да се цанят при проф. Цанков и които пряко са визирани в мемоарите: „Начинът, по който се сключи *сговорът* в С...я, напомва приказката за арнаутина разбойник, който оголил съвършено един македонец, като насочил срещу него два пищова и след това му казал: Ова не ми го даеш, ова ке ти го земам, ова армаган ке ми го сториш." С не помалко рязък тон Хербст дефинира цензурата — за него белите петна по страниците на вестниците са най-яростната критика срещу режима, а самите цензори са определени по следния забележителен начин: „Цензорът, като птицата страус, крие клюна си в „бялото поле" (пустинния пясък) и излага на показ и на опасност... задника си. Тук сравнението закуцва. Всъщност цензорът крие своя клюн, а излага задника си на властта."

Въпреки че бълграновци възприемат същата тази власт като спасител от оранжевия терор, те не само че не възроптават, но и изцяло се солидаризират с правото на Хербст да изрази своя, диаметрално противоположна на тяхната позиция на страниците на списанието. Едва след около половин година, когато Хербст отдавна вече не сътрудничи на „Българан" и напада списанието от страниците на своя „Вик", главният редактор Ханс (Иван Х. Генадиев) в памфлета „Свободният човек" (9, 7) не забравя да му напомни за отколешната своя толерантност. Повод е твърдението на Хербст в бр. 13 на „Вик": „Българан *беше* хумористично списание. *Беше*. Преди *19 години*." Подобна очевидна неблагодарност се оказва свръх търпението на бълграновци и Ханс му отговаря по достойнство:

„Свободният човек е по принцип против принципите. Той често си мени боята, но прави поклони наляво и надясно и вика: Аз съм свободен, свободен! От времето, когато червените лъчи бяха още бледи, а по земята шестваше победата на оранжевото слънце, Свободният човек е запазил навика на един своеобразен държавник и вика като него: Аз, Аз, Аз! Впрочем, възможно е самият той да го е вдъхнал на покойния държавник. Защото, когато всички хора крещяха против тоя държавник, Свободният човек не се възползва от свободата си да извика поне веднъж, а напротив — държеше му исо против викачите и мислеше, че достигането до Победа е истинската победа.

Хумора е елемента на Свободния човек, Зезедето му е мезето, Дър-дър-дър е неговата стихия. За Свободния човек народът казва: на всяка манджа мерудия.

Но ако Свободният човек си позволи да каже например: „Българан“ *беше* хумористично списание *преди* 19 години“ — не би ли дала на този Свободен човек свободата да извика *какво* списание е било „Българан“ например преди *по-малко от 19 месеца*, когато, струва ни се, Свободният човек свободно се е ширил във вид на Двоеточие като сътрудник на това списание?“

Разнолика и многостранна, силно скептична и склонна към хиперболи, сатирата в „Българан“ всъщност пародира реалността, разчитайки на ефекта от парадоксални несъвместимости, породени от разместването на ценностните йерархии, от снизяването на претенциозното и помпозното чрез съешаването му с битово-ежедневното, от контраста между „възвишеното“ политическо слово и просташки егоистичната мотивация на политическото действие. Сврьх всичко друго обаче тази сатира разчита и на особената атмосфера, създадена от целия ситуационен и метафоричен реквизит на всички текстове — това е *карнавална атмосфера*, в която буквално всичко е позволено и в която нищо не е докрай автентично, в която трагичното и комичното са завихрени в общия танц, скрити зад гротескни *маски*. Пространството в „Българан“ е *маскарадно пространство* и това е може би най-основната му характеристика, обхващаща всички текстове. Ако трябва да търсим програмен текст, изразяващ весело-тъжната философия на писателите в „Българан“, то може би стихотворението „Маскарод“ (9, 9) на Ханс (Ив. Х. Генадиев) ще се окаже най-подходящият:

И хората божи, големи и малки
Задушват смеха и сълзите,
И смях се понася подир катафалки
И плачове сред веселбите.

Че всеки ден божи е ден маскараден,
Шегите с тъгите са слети —
Самият живот маскарад е огромен,
А ний — пиера и пиерети.

В „Българан“ няма драматични произведения в прекия смисъл на думата. Има обаче много сценки, диалози и монолози, които издават добро владеене на пряката реч и ловкото ѝ използване за извличане на сатирични и хумористични ефекти. Въпреки че понякога те са отделени дори в специална рубрика „Театър Българан“, тяхната структура и поетика са твърде далеч от тези на сценичното произведение — по-скоро става дума за фейлетони, използващи функционално пряката реч и следващи общата тематична еволюция на списанието. Най-добри майстори на хумористични и сатирични сценки са Fol (Николай Т. Георгиев) — „Есенни неволи“ (1, 27), „Фиакър № 13“ (3, 18), „Театро в

„Одеон“ (1, 29); Ведбал (Смирненски) — „Столичен скандал“ (1, 21), „Първата кондукторка“ (1, 24), „3000 вагона“ (1, 33), „Съзаклятието на ученичките“ (2, 1); Аста Нилзен (Ал. Божинов) — „Гьоргьовден“ (2, 4), „Фалит“ (2, 31), „Приказка за вълка“ (3, 7) и др.

На последно място по значение между текстовете в „Българан“ можем да наредим наистина безчислените преводи, пръснати из цялото течение на списанието. При техния подбор трудно може да бъде установена някаква естетически обоснована логика — превежда се хаотично и от всякъде, превеждат се всякакви жанрови форми — от анекдота до романа (но подчертано преобладават прозаичните), превеждат се всякакви автори — от класици до напълно неизвестни на българската публика и незначителни в контекста на своята литература. В повечето случаи не се посочва преводач, а често (особено при анекдотите) — и автор.

Между класиците на хумора активно се превежда Марк Твен. Като четиво с продължение е отпечатан „Един средновековен роман“ (5, 7 и нататък) в превод от Илья Мурин (неразкр. псевд.), от същия преводач са и „Биография на сатаната“ (5, 4) и „Интервюиран репортер“ (5, 9), без преводач — „Мило старче“ (3, 25) и др. Може би най-често превежданият автор е Аркадий Аверченко, превеждан от Фигаро (Николай Т. Георгиев) — „Четири гледища“ (1, 1) и „Зла прокоба“ (1, 24), а също и от Любомир Харизанов — в почти всеки брой на г. 8, и от Б. Б. (неразкр. иниц.) — „Златен век“ (3, 30). Чехов също се превежда доста често — „Смъртта на чиновника“ (6, 9) в превод на Светослав Минков, „Предложение“ (4, 5) в превод на Соня (Стилиян Чилингиров), „Романът с контрабаса“ (5, 16) и „В тъмнината“ (5, 17) в превод на К. К. (може би Константин Константинов), „За драмата“ (7, 3) в превод на Shery Brendy (неразкр. псевд.). Между относително редките преводи на стихове са тези на Балмонт „Норвежка девойка“ (6, 11), „Цвят“, „Чайка“ (6, 12) в превод на Светослав Минков, и на Хайне (5, 5 7) в превод на Илья Мурин. Далеч по-нещастни са преводите от Иван Карановски на Сюли Прюдом (5, 20) и Шарл Фюстер (5, 21). Без преводач често се появява Оскар Уайлд — например „Афоризми“ (2, 15—19) и „Парадокси“ (1, 31). Заслужават внимание също преводите на Чарлс Мошелет — „Звънчето“ (5, 43) прев. Светослав Минков, на Рабиндранат Тагор — „Жената и мъжът“ (4, 1) прев. V. Tin (може би Вен Тин), на Едмондо де Амичис — „Пристигане в Цариград“ (5, 4) прев. Сириус (Ненчо Илиев), на Пушкин — „Десета заповед“ (9, 10) прев. Стефанос и мн. др.

Привлякло най-значимите сатирици и хумористи на своето време, излизало може би най-дълго от всички хумористични издания в началото на века, списание „Българан“ не страда от липса на самочувствие. Не без основание — неговото присъствие в културния контекст на епохата е осезаемо не само благодарение на талантливите и широко известни негови автори, като Димитър Подвързачов, Александър Божинов, Христо Смирненски, Йордан Стратиев, Йордан Бакалов, Георги Райчев, Светослав Минков, Николай Фол и много други, но и чрез широко известните по това време българановски вечери — обичани от публиката сатирични спектакли, чрез издаваната от печатница „Гутенберг“ хумористична библиотека, чрез съставения от Иван Х. Генадиев „Сборник Българан“ (1920), за който се появяват отзиви в много централни вестници, чрез неколкократните издания на „Календар Българан“, имащ характер на алманах, чрез острите дискусии в печата по повод сатирични материали в списанието. И при все че новият „Българан“ е лишен от бохемската солидарност на списващите стария вестник „Българан“, при все че той не достига неговата

сатирична острота и рязка опозиционност, не може да се отрече, че той има друг чар и друга стойност в културната ни история. Излизало в драматични и преломни времена, свидетел на много събития, променили из основи ценностните критерии, политическите виждания и дори психологическата нагласа на тогавашните българи, списание „Българан“ е запечатало на своите страници една мозаечна хроника на всички тези промени, един своеобразен маскараден прочит на епохата, коренно различен от чисто историческия и културологическия. И ние можем да усетим пулса на тази епоха чрез синкопите на смеха, чрез аритмиите на публицистичния гняв, чрез отривистото темпо на сатиричните откровения. Едно преживяване, за което си струва да препрочетем неговите страници — макар и само да се убедим, че съдбата българска е белязана с горчива ирония, — че историческите и политическите феномени, както и присмехът над тях като право и гордост на свободния духом човек, се повтарят в спиралата на българското време.

Едвин Сугарев

БОМБА

Весел хумористичен лист. Излиза всяка десетденница. С. Изд. Марин Гуринов, печ. Гавазов. 4°. Ц. 20 ст., год. аб. 5 лв.

1 1 25 окт. 1917

Сред. Иван Балканджиев.

Със своя единствен брой в. „Бомба“ — този набързо стъкмен „весел хумористичен лист“ — се нарежда сред многобройните безлични и краткотрайни издания, които се появяват на бял свят съвсем случайно и ненадейно през военните години.

В малката редакционна статия „Нашата задача“, покрай обичайната рекламна шумотевица се съобщава, че „задачата на „Бомба“ е да буди истински непринуден смях и служи за най-приятна почивка“. При тази скромна и непретенциозна „програма“ трудно може да се говори за каквато и да било идейно-естетическа насоченост на вестника.

Почти всички материали, публикувани в „Бомба“, излизат анонимно или са подписани с псевдоними. Може да се предположи, че голяма част от тях са дело на литературния редактор Иван Радев Балканджиев. Преди да се заеме с издаването на „Бомба“, като курсант в Юнкерското училище Ив. Балканджиев основава и редактира казармения подлистник „Партенка“. Ако съдим по качеството на поместените в „Бомба“ литературни творби, не е изключено някои от тях да са заети направо от това малко и незначително ученическо вестниче. В „Бомба“ Ив. Балканджиев използва няколко псевдонима: Яз., Язислав Тиловакин, Гаубица, Бомбохвъргач, И. Р.[1]

С много уговорки можем да приемем излизащите във вестника материали за художествена литература. По своята същност това са всевъзможни „закачки“, диалогични хумористични произведения, анекдоти с битов характер, „малки обявления“, „фронтови хроники“ и пр., които трудно се вместват в традиционните граници на литературно-хумористичните жанрове. Най-обща представа за цялостния облик на тази обилна „хумористична“ продукция дават такива „поучителни“ диалози и куриозитети като:

— Който пие и пуши, той е свиня!
— Ах, татенце, значи аз съм свинче!

Или:

— Къде ще пътувате, госпожице?
— Хм, че където отивате и вие!...

[1] Балканджиев, Ив. Редакторска автобиография. — Арденска дума, № 401, 24 дек. 1938.

На същото посредствено равнище са и малкото произведения, които претендират за оригинална авторска разработка. Хуморът в тях е тромав, безизразен, лишен от жизненост. В несръчните „весели“ и „хумористични“ куплети се осмиват любовните мъки и неблагополучията на столичните донжуани:

Ах, искам да ти свирим жално соната
да видиш как сирсето ми прави тики-тик,
но ме е страх от брат ти! Ша (ма) фане за брадата
и бързо Ша ма стори гулямо ризилик.
(„Страдалното либов на Бохор“)

Към фалшивия хор на този Полунощен тенор се присъединяват и неизвестните Йа. Зинский („Три години ад“) и Дж. М. („Кога сълзи“).

В „Бомба“ е публикувано едно „Любовно писмо до Али Мехмедолу от бозаджийница „Идеал“, което е подписано с псевдонима Лорд. Твърде възможно е зад него да се крие младият тогава Христо Смирненски, който през 1917 г. редактира и активно сътрудничи в хумористичното сп. „Смях и сълзи“ с псевдонима Лорд Вилмон. В „любовното“ послание може да се открие и обикнатата от младия хуморист социална проблематика, и стилно-изразните особености на поетическия му стил, характерни за неговия „к'водаистки“ период. Ето защо „писмото“ до прочутия „доктор по бозата“ може да се приеме като една от изявите на младия Смирненски по страниците на нашия хумористичен печат през онези години.

Оригиналната белетристика в „Бомба“ е представена от няколко фейлетона („Руският женски батальон“, „Положението“, „Императорът“ и др.), чийто автор е Ив. Балканджиев. Редакторът на вестника отразява в ироничен план „големите победи“ на Съглашението, подлага на присмех домогванията на руския премиер-министър Керенски и представителите на въображаемата империя Хайламаци. Неговите литературно-публицистични творби имат злободневна насоченост. Не могат да се отрекат някои сполуки на автора при почти карикатурното изграждане на образите на новите чорбаджии и богаташи, на тяхната ограничена духовна култура и манталитет („Интервю с бай Пешо“).

В „Бомба“ са отпечатани и няколко карикатури. Две от тях носят подписа на шестнадесетгодишния ученик от Трета софийска мъжка гимназия Александър Жендов. Макар и неовладял напълно художествените средства на сатиричното изкуство, едва начеващият карикатурист доста находчиво осмива драскачите от жълтата преса и тяхната псевдопатриотична поезия.

„Бомба“ не оставя почти никакви следи в нашата литературна история. Въпреки своето гръмко и впечатляващо заглавие, вестникът не излиза от кръга на многобройните хумористични „еднодневки“, които заливат вестникарския пазар през военните години. Значението на издания като „Бомба“ е нищожно. Самата им поява обаче осветлява някои процеси и явления, характерни за тогавашния периодичен печат.

Захари Василев

БУДИЛНИК

Полумесечно литературно-хумористично списание. Урежда ред. к-т. С., печ. Балан. 4°. Ц. 30 ст., год. аб. 7 лв.

1 1—5 15 септ. — дек. 1917

От 2 подзагл. Полумесечно литературно списание.

Печата се и в печ. Радикал.

3 ненамерен.

През последните месеци на 1917 г. в София започва да излиза сп. „Будилник", което си поставя за цел да продължи традицията на едноименния Ботев вестник. То има малко по-продължителен живот от своя предшественик — от него излизат 5 броя. Независимо че редакцията има намерение да го издава редовно, още вторият брой се появява със закъснение от 20 дни, за което е публикувана извинителна бележка: „Към читателите: По независещи от редакцията причини вторият брой на „Будилник" не можа да излезе в определеното време — 1 октомври. От страна на редакцията са взети всички мерки, за да не се повтори това."

Сп. „Будилник" от 1917 г. не съумява да се превърне в продължение на в. „Будилник" от 1873 г. Негови създатели са група ентусиазирани млади писатели, обзети от патриотизъм, на моменти прерастващ в шовинизъм, когато значителна част от нашата интелигенция вече е преосмислила своите идейно-естетически и социални позиции от началото на войната и твърдо е застанала против катастрофалната политика на правителството. Но все пак военната психоза съумява да завладее някои талантливи млади хора и по това време, за които войната е израз на национално самоутвърждаване. Израз на тази неориентираност е и програмата на „Будилник" (1): „През 1873 г. през тъмните тогава дни на робство за България, далеч от нейната среда, се появи първият брой на Ботевия сатирически и хумористически вестник Будилник.

Без никакви средства, при най-лоши условия — само с пламенен ентусиазъм — да се работи за България, Ботев издаде и успя да направи своя „Будилник" желан от всички по-събудени българи (...)

(...) В днешните тържествени дни за народа ние излизаме със своя „Будилник" с едничкото желание чрез излагане на истините, величавите истини за подвизите на Българския народ, да превърнем прекалената скромност и равнодушие на този народ към света поне в умиление, ако не в пламенен възторг.

Да почувства всеки българин величието на своя подвиг в днешните титански борби, да разбере всеки златните страници, които днес Българинът записва в своята история.

При всички трудни условия ние ще помогнем да дадем на читателите си най-разнообразно четиво. Но, преди всичко, ще се стремим да не изпуснем нищо, чрез което бихме могли да познаем себе си и да оценим своето.

Далеч от шовинизъм, но не и безсмислена индиферентност.

Всички трудности, които срещаме и ще срещнем за напред при реализирането на нашето дело ще бъдат преодолени, ако читателите ни подкрепят.

И ние апелираме към тяхната поддръжка.

От Редакцията"

Въпреки че има за образец Ботевия „Будилник", новият по отношение на съдържанието и неговата специфика не следва традицията на своя предшественик. Острата сатира, изобличителният патос и оригиналност липсват на неговите страници. Хумористичността му се изразява главно чрез анекдоти, афоризми, любопитни факти, няколко хумористични стихотворения, преведени от руски фейлетони, като всички те имат по-скоро булевардно-шлагерен характер. Жанровата картина е следната: стихотворения, разкази, модните за времето си импресии, ескизи, стихове в проза, публицистика, литературна критика, преводни материали на руския автор С. А. Епифанов. Страниците на списанието са изпъстрени с рисунки в духа на епохата, изобразяващи влюбени, впили меланхолен поглед един в друг. Някои от тях се повтарят, никъде обаче не е посочен авторът-художник.

В печата от този период е обичайно да се посочва отговорният редактор или главният редактор и редакционният комитет на списанието или вестника. Тук обаче това не е направено, нещо повече — съществува и една допълнителна трудност за изясняване на документалните факти — почти всички материали са публикувани с псевдоними. Постоянно участие във всички броеве имат авторите, подписани Luminis, М. Б., С. Слав, Флоренски, Галюша К. и др., което дава основание да се предполага, че това е редакционният комитет на изданието. Според Иван Богданов (РБП) това са Стефан Грудев, Владимир Полянов, Георги Караиванов. Други сътрудници на списанието, за които е трудно да се определи дали са публикували с истинските си имена или с псевдоними, са: Г. Орлов, Ник. Габър, Б. Белвини, М. Антонов, З. М. Боров, Димитър К., Хр. Баджаров, Г. Иванов, Ст. Мирски, които не са оставили в българската литература заслужаващи вниманието произведения. От големите имена се среща само Кирил Христов с едно-единствено стихотворение – „Строител" (5). Публикувани са и материали, подписани с псевдонима Жорж С. Така би могъл да се подписва Георги Караиванов, който през 1915 г. си служи с имената Жорин, Жора Г. К., през 1916 г. с Жора, а неговото участие в списанието е доказано. Със сатирични стихотворения сътрудничи и автор с псевдоним Епигрим.

Тези 18—20-годишни ентусиазирани млади хора си поставят за основна своя цел прославата на българския воин и неговите победи. Те съзират социалните неправди, съчувстват на бедните, героите в стиховете и разказите им са обикновени простосмъртни хора.

На страниците на „Будилник" е отделено значително място на лириката. Поместени са лирични, хумористични стихове в проза. Определено може да се каже, че преобладават стихотворенията в проза, ескизите, импресиите, които са модерни през този период. „Будилник" също не прави изключение в общата тенденция. В духа на индивидуализма тези стихотворения са изпълнени с много меланхолия и тъга, самотата е основно чувство в стихотворението на Б. Белвини „Самота" (5). Стефан Грудев (М. Б.) свързва природната крайбрежна картина на залязващото слънце с дълбоката тъга и болка от отминалата голяма любов, изпълнила сърцето на младия човек — „Стихотворение в проза" (1), написано с красиви и изящни фрази, с добре подбрани метафори: „Като разтопено сребро дремеше, несмущавано от нищо морето и крайбрежните вълни

любовно галеха брега сякаш купнеющи за слънцето, което майчински целуваше неговата повърхност и с ослепителни зари отправяше своите послушни привети."

Малка импресия е „Цветя в планината" (2) от Ник. Габър, който със затрогваща наивност изказва възхищението си от тези красиви планински бисери, за чиято скръбна и тъжна участ хората нищо не знаят. По дебеляновски звучи стихотворението „Елегия" (4) от Галюша К. (Георги Караиванов), наситено с интимни настроения и самота, обхванала младежкото чувствително сърце. Близко по звучене и меланхолно чувство е и стихотворението на Стефан Грудев (М. Б.) „Пазител аз на твоя храм остах...", пропито с мъката и болката на изоставения от своята любима млад човек.

Импресионистично е изобразена картината на зората в едноименното стихотворение на Христо Баджаров (2):

Блести зората, — и лъч лъча настига,
Играят те, по голите скали;
Шумят листа, че ден нощта настига,
Но след денят ще дойде нощ нали?

Две стихотворения — „Беласица" (1) и „Край Черна" (2), близки по дух и съдържание, са подписани от Димитър К. В „Беласица" се чувства влиянието на Вазовото „Опълченците на Шипка", а донякъде и на „Новото гробище на Сливница". Приповдигнатият емоционален тон издава патриотичните вълнения на автора. Стихотворението „Край Черна" е изпълнено с повече мрак, с яростната мощ на реката и вилнеещата в тъмнината буря.

В „Будилник" са поместени две хумористични стихотворения от Епигрим — „Писмо от южния фронт" (1) и „Писмо за фронта" (2). Интересна е избраната от автора форма — писма между двама приятели-съселяни, разделени от войната. На фронта е Унче шопо и той пише на Гюро за своите премеждия. Може да се каже, че това е един събрат на бай Ганьо, който търси облаги от войната, като върти дребни търговийки с „дойчето".

Белетристичният жанр е застъпен главно с разкази. Едни от тях са с теми от войната, героите им са обикновените, воюващи на фронта войници. С най-висок емоционален градус е патриотичният патос в разказите на Г. Орлов „Вуто Христов" (1), „Обоз" (4) и в разказа на Г. Иванов „Бай Аврам". Силно впечатление прави героят от разказа „Вуто Христов" — един обикновен, скромен, душевно чист, самоотвержен човек от народа, който не блести с нищо, но в най-критичните и тежки военни ситуации проявява мъжество и героизъм. В разказа „Бай Аврам" от Г. Иванов възхищението и възторгът от бойната машина, сееща смърт сред вражеския лагер, взема връх. Опиянението от мощта ѝ, от силните и победни гърмежи са всичко, което може да се каже за този разказ.

Младият тогава Вл. Полянов се представя с няколко диаболични разказа: „Мечтател" (4), ескизите „Деца на града" и „Кокетка" (5), подписани с псевд. С. Слав, и разказа „Маму" (5), подписан с псевд. Флорински. Основна тема в тези творби е битието в големия град, героите им са аутсайдери в това общество, изхвърлило ги встрани от водовъртежа на градския живот. Героят от „Мечтател" е трудолюбив и талантлив, но нещастен млад работник, човек с чиста и светла душа, мечтаещ за щастие. А екстравагантната личност Маму от едноименния разказ е неуспял провинциален поет, който в стремежа си да бъде забелязан и различен от тълпата провокира обществото с нестандартни и ексцентрични постъпки.

Разказът „Скъсаната струна“ (2) от Стефан Грудев (М. Б.) е изпълнен с много сантименталност — младо момиче слага край на живота си, неспособно да преодолее голямата си скръб от ранната смърт на своя любим. Близка по съдържание и стил е „Приказка за Лидия“ (5) с подпис Д... Авторът не е разкрит, но е възможно това да е Стефан Грудев, ако се сравнят текстуално този и споменатите вече негови разкази, най-вече „Скъсаната струна“.

В „Падналата“ (5) от Жорж С. разочарованията от живота и съчувствието към младото момиче изчерпват сюжета и внушенията на този разказ.

Най-съдържателна и значима в „Будилник“ е неподписаната статия за живота и делото на писателя и общественика Константин Величков, поместена във връзка с десетгодишнината от неговата смърт. На титулната страница на същата книжка (4) е отпечатан и голям портрет на Величков. В статията са изтъкнати всички негови заслуги и принос в общественото и културното развитие на следосвобожденска България. Подробно и обективно са анализирани литературните му творби, посочени са добрите му художествени достижения, като най-висока оценка е дадена на „Писма от Рим“: „... литературно произведение с възвишени мисли, написано във висок художествен стил, който далеч се различава от този на поетите през тази епоха“. А ето и част от направената лаконична характеристика: „Като човек, политик, публицист Величков е идеалист. Като поет е мечтател и идеалист.“

Хумористичните жанрове в „Будилник“ са представени главно от анекдоти, афоризми, кратки хумористични сценки, любопитни факти, остроумни мисли на известни личности. Те са поместени във всеки брой на последната страница в рубриките „Анекдоти“, „Разни“ и др. От големите имена със сентенции са включени Платон, Сенека, Гьоте, П. К. Яворов и др. С отличаваща се жанрова специфика е „Огледалото“ (4) от Ст. Мирски, своеобразна гротеска за изгубената човешка съвест, наподобяваща по тема и идея романа на Оскар Уайлд „Портретът на Дориан Грей“. Превръщането на огледалото в черна маса олицетворява душевната същност на героя, която не е нищо повече от черна лепкава кал. В превод от руски тук е публикуван фейлетонът на С. А. Епифанов „В редакцията“, чиито стрели са насочени срещу фабрикуването на вестникарски сензации.

Централно място в списанието заемат публицистичните статии „За запазване на нацията“ (1), „Причините за величието на един народ“ (2) от Luminis (Владимир Арабов) и редакционната статия „Изкуството и държавата“, която по стил и съдържание е много близка с горните две. Ето защо много вероятно е и на тази трета статия автор да е пак Владимир Арабов. Тези публикации са и най-доброто свидетелство за идейните и естетическите позиции на редакторите и сътрудниците на „Будилник“. Трябва да се отбележи още, че Владимир Арабов се изявява преди всичко като хуморист, а тук го виждаме и като добър публицист с издържан, остър и полемичен стил.

В сърцевината на статията „За запазване на нацията“ стои кратко изследване на народопсихологията на българина от ония години. Има нещо славейковско в острото осъждане на чуждопоклонничеството и отричане на възгледите на онази част от нашата интелигенция, която смята, че: „... в душата на българина няма ония елементи, които са нужни за достигане до оная истинска култура, до която са се добрали някои западни народи...“ Авторът апелира за съхраняване и опазване на традицията, проявява нетърпимост към чуждопоклонничеството и сочи за пример големите личности на България и заслугите им за съхраняване и опазване на нацията: „Не напразно нашите великани — изразители на българската душа — Славейков и Ботев и други, са се стремили

към създаването и пресъздаването на българското, не напразно те са вдигали глас за събиране и оцеляване на чисто народното, защото в душата на нашия народ има прелести и цветя, където никъде другаде няма."

В статията „Причините за величието на нашия народ" Вл. Арабов (Luminis) възхвалява качествата на българския воин. „За българина родното парче земя е светиня" — изтъква той.

Статията „Изкуството и държавата" е по-скоро литературнокритическа, отколкото публицистична. Основна тема е състоянието на театъра в България през онези години. „У нас театърът се яви, наложи се на масата по силата и инициативата на отделни индивиди, които съзнаваха ползата му... О, докога робството у нашите души, до кога тези еснафски инстинкти, докога!" — възкликва авторът, след като излага проблемите на българските театрали.

Литературнокритическите статии не са често явление в „Будилник". Отпечатани са само кратки отзиви за концерти и новоизлезли книги (2). Рубриката се води от Стефан Грудев (М. Б.) По-интересни са рецензиите за произведенията на няколко автори. Дадена е критическа оценка за творчеството на Йордан Йовков, който „... като всички други се зарея във временни сюжети, без да е взискателен в обработката им". Значително по-висока е оценката за Дамян Калфов, явно повлияна от мнението на Михаил Арнаудов.

Преводните материали (предимно хумористични) са от руски автори. Освен фейлетона на С. А. Епифанов, за който вече стана дума, е публикуван и хумористичният разказ „Ниночка" (1) от А. Аверченко в превод от Г. К. (вер. Георги Караиванов).

Съществуването на „Будилник" е краткотрайно — след петия си брой списанието спира. Причините могат да се търсят в липсата на средства, в отсъствието на широк кръг читатели и съмишленици. Неговото литературноисторическо значение се определя от творческото присъствие на писателите Владимир Полянов, Стефан Грудев и Георги Караиванов.

Венета Михова

ВЕСЕЛИЯТ ШОФЬОР

Литературно-хумористичен вестник. Ред. К. Рудар. Кюстендил, 4°. Ц. 40 ст.

1 1 септ. 1917

„Веселият шофьор“ е мимолетен литературно-хумористичен вестник, издаден с благотворителна цел и предназначен за войниците — шофьори на фронта.

Той няма конкретна програма, няма го и традиционното обръщение към читателите. Художествената и идейната му характеристика се свеждат до една дума: посредственост. Не по-богат е и жанровият спектър — доминират лирическите жанрове, сред които се налагат хумористичните: хумористични стихотворения, афоризми, анекдоти, епитафии. „Веселият шофьор“ е изпъстрен с многобройни карикатури, чийто автор е В. Вълков, а в края е поместена голяма карикатура от Буцарански.

Главен редактор на вестника е К. Рудар, за когото няма сведения за участие в други периодични издания, не може да се каже със сигурност дали това е истинското му име или е псевдоним. Публикуваните произведения са подписани само с псевдоними: Южен, Simplex, Скръбен-Весел, Черняк, Найден, Джир, с инициали Ж. и Т., за които липсват каквито и да е насочващи данни. По всяка вероятност това са местни, кюстендилски „дарования“, чиято поява по страниците на периодичния печат е случайна и еднократна. Не е изключено голяма част от поместените материали да са писани от главния редактор К. Рудар.

Сериозната по тон, но не и по дълбочина лирика е представена от двама автори — Южен и Simplex. Стихотворенията на Южен („Завет“, „Към враговете“, „На родината“) са с приповдигнат военно-патриотичен дух, често преминаващ в шовинистичен изблик, а тези на Simplex („Вечер“, „Утро“, „Триумф на младостта“, „Тиха нощ“) са с преобладаващи романтично-сантиментални настроения.

Хумористичните произведения са свързани тематично с всекидневния войнишки и шофьорски фронтови бит. Повече духовитост има в хумористичните стихотворения на Черняк — „Качествата на добрия шофьор“ и „Апаш“, като последното неумело пародира Вазовия поетичен стил в „Епопея на забравените“. Поместени са още: „Шофьорски марш“, с подпис Ж., хумористичното стихотворение „На Станчо тръбача“ от Джир; „Радиотелеграми“, подписани с инициала Т.; няколко анекдота и афоризми.

Хумористично-лиричните произведения във в. „Веселият шофьор“ не притежават необходимия минимум от идейно-естетически и художествени достойнства, за да бъдат обект на обстоен анализ.

Главният редактор е целял вестникът му да бъде развлекателен за войниците — шофьори на фронта, но поради еднократността на излизането си и ниското художествено равнище, изданието едва ли е изпълнило дори и тази скромна мисия. Вестник „Веселият шофьор“ не оставя следи в периодичния ни печат.

Венета Михова

СМЯХ И СЪЛЗИ

Седмично литературно-хумористично списание. Ред. Н. В. Лашев, Хр. Бръзицов и Хр. Смирненски. С., печ. Балкан. 4°. Год. аб. 8 лв.

1 1 — 42 1 ян. — [4] ноем. 1917

За 21 и 35 сведения липсват.

От 37 подзагл. Списание за разложение на духа.

От 13 изд. Г. Димов; от 36 ред. Ст. Балтаджиев, изд. Г. Димов.

В първия ден на новата 1917 г., в разгара на войната, се появява първата книжка на седмичното литературно хумористично списание в осем малки страници, с набрано с едри печатни букви заглавие „Смях и сълзи". Негови основатели и редактори са трима гимназисти — Христо Смирненски, Никола Гръблашев и Христо Бръзицов.

Идеята е на Смирненски, който вече сътрудничи на хумористични издания, но мечтае да създаде свое списание, в което няма да е зависим от вкусовете и предпочитанията на редактори и издатели и където ще има по-голяма възможност за творческа изява.

Неговата идея е подкрепена и от другите млади хумористи и те енергично се заемат с реализирането ѝ. Задачата не била лека, особено трудно било осигуряването на материалните средства.

Редакторите, макар и още ученици, имат известен литературен опит от сътрудничеството си в другите хумористични издания, от редактирането на сп. „Родна лира" (излизат 5 броя, редактори Хр. Бръзицов и Н. Гръблашев).

Всепризнат главен редактор е Хр. Смирненски. Той влага много сили и труд за организирането, редактирането и оформянето на „Смях и сълзи".

Постепенно около списанието се обединява кръг от млади автори – Цветан Нойков (Животец, Simpinius); Крум Кюлявков (На баща ми син); Николай Дончев (Бисерин); Петър Хаджиделев (Пешо Босяцкой); Кирил Добрев (Гривек, Свилен Свиден); Димитър Семидов (Ойен С.); Емануил Иванов (Ем. Ив. Анов); Георги Караиванов (Жоро); Йордан Стратиев (Даню); Симеон Попов (Моню); Йордан Върбанов (Фантома); Иван Ранков (Властми); Иван Генадиев (Ханс); Карл Виолетов (Виола); Асен Калоянов (Ясенин), Иван Петков (Жан П.); Георги Димитров (Гошка Д.).

Особено активни са сътрудниците от Пловдив: Васил Павурджиев (Васка П., Сганарел, Звездин, Ванька Пепел); Игнат Фурнаджиев (Валентин, Валя); Стефан Балтаджиев (Пиеро, Пиеро № 1, Оскар Уялса).

Най-много творби публикуват редакторите: Н. Гръблашев с псевдонимите Мак Гро, Satirik, Н. В. Лашев; Хр. Бръзицов — Язека, и Хр. Смирненски с най-разнообразни псевдоними — Ведбал, Вилмон, Вилмон Чизмовлачник, Лорд Вилмон, Южен северняк, Сашка, Кандидат войник, Столичанин и др. Подпис-

ва се и с фамилното си име Хр. Измирлиев и за първи път тук употребява псевдонима Смирненски. Много от псевдонимите му са разкрити, но все още има творби, за които може само да се предполага, че принадлежат на поета. Често той не подписва произведенията си, понякога слага имена на приятели или други сътрудници на списанието. Стихотворението „Защо дете“ (2) има подпис Г. Димов, но по сведения на самия Г. Димов, автор на стихотворението е Смирненски.

Другите сътрудници също се подписват с псевдоними, често еднократно употребени, много от които днес не могат да се идентифицират. Сътрудничат и случайни автори от провинцията, които също използват псевдоними. Не може да се установи на кого принадлежат псевдонимите Еол Бо, Нинон, Родолюбов, Михборг, Гриша, Граф де Оесане, Маша и др.

Художник на списанието е Александър Жендов (Antifa), който също е ученик по това време и първите му творчески изяви са на страниците на „Смях и сълзи“. С карикатури и рисунки участват Тодор Костов (Parsifal) и Георги Константинов. Свои карикатури и рисунки поместват и Ст. Балтаджиев, Хр. Смирненски, Цв. Нойков и други сътрудници.

Редакторите и сътрудниците обикновено се събират да обсъждат материалите в една бозаджийница на бул. „Дондуков“.

„... по-голямата редакционна работа се извършваше в тази бозаджийница. Особено през деня тя биваше слабо посещавана и тогава редакторите и сътрудниците на списанието превръщаха заведението в редакция: по масите се разхвърляха папки, ръкописи, моливи, мастила, клишета, коректури — да не говорим за глъчката, която се разнасяше — и се разнасяше много повече от бозата... Защото често „смехосълзистите“ нямаха пари да пият боза.“[1]

През м. май Смирненски постъпва във Военното училище. Оттам продължава да участва в редактирането на списанието и да изпраща материали, но излизането му от училището става все по-трудно. Ал. Жендов напуска списанието поради разногласия с другите редактори. По-късно напуска и Хр. Бръзицов. От бр. 36 единствен редактор става Ст. Балтаджиев. В бр. 42 той съобщава, че поради закъснението на поръчаната от странство хартия бр. 43 ще излезе със закъснение, но този брой въобще не се появява, тъй като затрудненията са не само при набавянето на хартия, а преди всичко финансови.

Смирненски се опитва да поднови излизането на списанието, пише писма до сътрудниците, бяга от Военното училище, за да окаже съдействие, но при едно от тези бягства е заловен и затворен в карцера.

Надеждите на младите автори за продължаване на изданието остават напразни.

Идейно-политическите позиции на „Смях и сълзи“ не се отличават от тези на другите хумористични издания от времето на войните. То следва и изразява официалната политическа линия.

Творби с изявен изобличителен патос не се срещат. Преобладават забавни и лековати хумористични стихотворения и разкази. Хуморът е весел и безобиден, често духовит и остроумен, но рядко достига до изобличителна сатира.

Младите хумористи не разбират характера и истинските цели на войната. Врагове на България са единствено военните ни противници и затова стихотворения, разкази и карикатури са насочени към държави и крале от противниковия лагер. Българските управници, въвлекли народа в гибелната война, са извън техния обстрел.

---

[1] Бръзицов, Хр. Непубликувани спомени — в И-та за литература, БАН.

Списанието е богато илюстрирано с цветни и черно-бели карикатури и рисунки. Цялата първа страница обикновено се заема от карикатури, най-често с външнополитическа тематика, отразяваща официалното становище към войната. „Смях и сълзи“ е замислено като хумористично списание, в което ще се дава и сериозно четиво.

Редакцията не излиза с уводна статия, не изяснява задачите, които си поставя, но в бр. 10 под заглавие „Грамадни реформи“ обещава списанието да стане още „по-общодостъпно, занимателно и интересно“ и в шеговит план дава твърде вярна представа за характера на хумористичния отдел, който съдържа: „ах“ и „ох“ на влюбени сърца, песни за големи и деца, всякакви картини, пейзажи, злободневки, масажи, живи духовити карикатури, весели каламбури, приказки за слепи и камбури, разкази за всякакви зевзеци, източни кючеци, празни, но все пак мазни, дреболии разни, епиграми за всякакви мъже и дами, бисери из печата, всичко каквото излиза от устата — джавки, мавки, подигравки парливи, парливи кат червени чушки, подслушки, смехории, дреболии, дърдории и пр. пр.“

Поетичните творби на „Смях и сълзи“ заемат значително място, но голяма част от тях са на посредствено художествено равнище. Почти всички сътрудници са младежи и първите им творчески стъпки невинаги са успешни. Много от поетичните им опити са незрели, наивно-ученически и подражателни.

Обликът на списанието до голяма степен се определя от поезията на Хр. Смирненски. Перото на 17-годишния поет още не е напълно укрепнало, политическият му мироглед не е оформен, но в много от публикуваните тук стихотворения се долавят характерни черти от неговия поетичен натюрел — духовитост и остроумие, свеж хумор и жив непосредствен интерес към проблемите на международната политика.

В „Смях и сълзи“ се разработват характерни за военновременния живот теми и проблеми. Голяма част от тях са с военна тематика: Хр. Смирненски — „На подпоручик К. М-в“ (5); „Христос Възкресе“ (16); „Сняг“ (12); Йордан Вързанов — „При завоя на Черна“ (28).

Поетите споделят официалните настроения, възхваляват силата и геройството на българските войници, приветстват победите на българското оръжие: В. Родолюбов — „Балканът“ (11); „О, има господ“ (8); „Дните“ (20); Н. Дончев — „Готови да бъдем“ (19); „Черна песен“ (20); „На раздяла“ (25); Хр. Смирненски — „Ний сме южен северняк“ (8); „Политически сонет № 1“ (29); „На 42-ий набор“ (17).

Но в „Смях и сълзи“ не се достига до войнстващо патриотарство и груб шовинизъм. В редица стихотворения са отразени и страданията, и ужасите, които носи войната, трагичната участ на пострадалите, скръбта по свидните жертви, отчаянието на майката, дълбоката скръб на девойката, чийто любим е загинал: Симеон Попов — „Милосердна“ (9), „Нощ“ (35); Н. Дончев — „Смърт край Струма“ (19), „Из „Кървави стъпки“ (9—11); Ан. Вел. Манкин — „Цвете“ (8); Анани Велев — „Сълзите на нощта“ (29); Хр. Смирненски — „След боя“ (4); С. Светославов — „Нощно посещение“ (9).

Убеждението, че войната е причина за страданията и нещастията, засилва желанието за мир, за спокоен живот: Хр. Смирненски — „Христос Възкресе“ (16); В. Павурджиев — „1917“ (1); Н. Дончев — „Към север“ (22).

Надеждата за мир е свързана и със събитията в Русия през 1917 г.: Хр. Смирненски — „Христос Възкресе“ (16); „Политически сонети № 2. На Керенски и С-ие“ (30).

Керенски, който излъгва надеждите на народа за мир, е обект на остро изобличение: Хр. Смирненски — „Политически сонети № 2. На Керенски и Сие"; „Епитафии в аванс на съглашенските водачи" (39); Мар Т.[2] — „Песен на демона" (32).

Аз съм силният оратор
Аз Керенски съм един
Всемогъщия диктатор
и агента провокатор
На Русия бодрий син.
„Песен на демона"

Отглас от умората от продължителната война, разочарование от съвременната действителност откриваме в редица стихотворения от „Смях и сълзи": „Загледан в днешния ден" (26) е израз на тежките кризи, които изживява Смирненски. Вярата в патриотичния идеал е разколебана, чувството на огорчение от съвременната действителност се засилва.

Съзвучни мрачни изповеди прозвучават и от стихотворението на Цв. Нойков „Тъгата ми" (15). Войната е допринесла за мрачното настроение, за тежкото душевно състояние, в което изпада поетът:

Не радват ме победи, ни подвизи чутовни
спечелени със толкоз невинна буйна кръв
ни знойни перспективи, ни спомени любовни
нито пък чувствам жажда за мъст, или за стръв.

Мотивът за самотата, за дълбоката скръб, отчаяние и неудовлетвореност прозвучават и от стихотворенията: Хр. Смирненски — „На Маргарита К" (27); К. Добрев — „Отчаяние" (4); Иг. Фурнаджиев — „Две бури" (36); С. Попов — „Тъга" (17), „Животът ми беди горчиви" (7); Н. Дончев — „Недей ме с погледи гори..." (6); Г. Павлов — „Над моя гроб самотен" (29).

Войната и военните действия са обект на редица злободневни хумористични и сатирични стихотворения на Смирненски. Той все още смята, че войната се води само по вина на Антантата и осмива пораженията на военните ни неприятели, отправя остри стрели срещу техните управници. В тези творби се проявява многостранният му талант, изключително остроумие и духовитост, проличава голямата му заинтересованост от политическия живот. Той извайва галерия от образи на политически дейци — изгонени крале, фалшиви миротворци, политически престъпници: „Алберт, Петър и Никита" (1), „Монологът на Джон Бул" (2), „Разговор със свети Василий без масраф, т. е. по безжичния телеграф" (4), „Разходката на Братиану вкратце" (5), „Приказки" (8), „Предпролетна злободневка" (10), „Курортно злободневие" (27), „Горещниците" (34), „Листопад" (38), „Епитафии в аванс на съглашенските водачи" (39).

През продължителната война все по-заплашително нараства гладът в страната, снабдяването с най-необходимите хранителни продукти става все по-трудно. Снабдителните неуредици, липсата на храна, облекло, отопление са постоянна тема на хумористичните стихотворения в „Смях и сълзи": Хр. Смирненски — „О, цял самунец хляб" (13), „Разговори из улиците" (12), „Съвременна мъдрост" (6), „Герои нашего времени" (6); В. Павурджиев — „Великден 1917"

[2] Според някои автори Мар Т. е псевдоним на Смирненски. Вж. К а р а с л а в о в, Г. Хр. Смирненски. Биографичен очерк, 1917, с. 65.

(16); Ан. Вел. Манкин — „Зимни блянове“ (11); Граф де Оесане — „Модерно обяснение“ (23).

Поетите пишат „Елегически мотиви на празния стомах“ — Н. Гръблашев, 6; „Мечтаят за бутче зачервено изпечено в гювеч“ — Дагни, „Не беше ли...“, 37; за „баници с шекер покрити — Цв. Нойков, „Терзание“, 13, очакват деня, когато „навсякъде ще има месо, ориз и газ“ — В. Павурджиев — „Очакван ден“, 19.

Дори в любовните излияния прелестите на любимата се сравняват с тъй оскъдните хранителни продукти — „твоят поглед поразява кат видът на топъл хляб“ (Ст. Балтаджиев, 18); „тя е бучка захар, тя купонче е за хляб“ (Ст. Балтаджиев — „Тя... комшийката“, 35).

Гладът, безпаричието, борбата за доставяне на храна често са обект на самоирония: „Прасенцата в гювечи“ и „агънце в тепсия“ се оказват само в сънищата на авторите или са плод на видения: Цв. Нойков — „Сън“ (20); В. Павурджиев — „Из „Пиянските кошмари“ (32).

Особено често се описват неволите на пушачите, които напразно търсят да намерят тютюн, цигара, фас поне (Йордан Стратиев — „Елегия“, 36), скърбят за изчезналите цигарени книжки (Хр. Смирненски — „Елегия“, 8), за последната догаряща цигара (Иг. Фурнаджиев — „На последната ми“, 31; Цв. Нойков — „На моята цигара“, 4; Ив. Петков — „На цигарата ми“, 14).

Богат материал за хумористичните стихотворения авторите черпят от безкрайните опашки на столичани за хляб, месо, захар и други жизненонеобходими продукти. Те се шегуват с безкрайното търпение на столичани, с блъсканиците и неуредиците по опашките: Хр. Смирненски — „Ний сме тилов ураган“ (9), „Съвременни мъдрости“ (6), „Курортно злободневие“ (27); П. Хаджиделев — „В София“ (9); Иг. Фурнаджиев — „Желание“ (11).

Макар и да предават във весела и шеговита форма военновременния живот, те показват правдива картина на тежката българска действителност – глада, спекулата, бедственото положение на народа. В отделни стихотворения може да се открие изобличение на спекуланти и търговци, които използват войната, за да увеличават богатствата си.

В стихотворението „По подражание“ (28), написано по нашумялото стихотворение на Ив. П. Йончев „Какво са, о, татко...“, Виола (вер. К. Виолетов) пише:

Какво са, о, татко, търговците днешни,
които нечестни богатства натрупват.
Това са, о, синко, днес хора най-грешни,
що днес греховете си вече изкупват.

Какво е, о, татко, млекото, що пият
днес всички софийски граждани.
Това е помия — когато измият
млекарите своите казани.

Преобладаващата част от стихотворенията в „Смях и сълзи“ са „ах“ и „ох“ на влюбени сърца“. Интимни изповеди, химни на любовта, въздишки по „красни девки“, послания към „женския свят“, многобройни посвещения на Лиляни, Татяни и пр.: Кр. Кюлявков — „Очи“ (2); Ив. Генадиев — „Лида, Лида“ (32), „Обичам те“ (35); Иг. Фурнаджиев — „Да имах мощ“ (4), „Лятна нощ“ (32), „Из „Акорди на любимата“ (30), „За твоя поглед“ (7); В. Павурджиев – „Към женския софийски свят“ (23), „Из „Отломки“ (6), „Из „Песни за Агая“ (3); Цв.

Нойков — „Самин съм в студената стая...“ (2); Ст. Балтаджиев — „Изповед“ (29), „Посвещение“ (23); Й. Стубел — „Дай ми, дай ми“ (42); Й. Върбанов — „Илайяли“ (15); Д. Симидов — „Илайали“ (2), „На Татяна Х.“ (8), „На нея“ (16); Н. Дончев — „Ема“ (4), „На нея“ (33); Симеон Попов — „Към Лили“ (8), „Към хасковския женски свят“ (23); Ив. Петков — „Очи“ (31).

В редица стихотворения са отразени разочарования и нереализирани надежди, спомени за тежки раздели и изневери: Н. Дончев — „Раздяла“ (13); Снежине — „Покрусени мечти“ (30); Ан. Вел. Манкин — „На гарата“ (22); В. Павурджиев — „Из „Отломки“ (31); Иг. Фурнаджиев — „Из „Тихи песни“ (5).

Любовните преживявания по-често се разглеждат в шеговит и забавно развлекателен план. Лиричното обикновено се преплита с комичното: Кр. Кюлявков — „Стела“ (2); Хр. Смирненски — „Вакарелска Лорелай“ (3), „В „Леге“ (39), „Нощна идилия“ (6), „Моя хубава Рашел“ (32); Д. Симидов — „Серенада“ (3); К. Добрев — „На една годеничка“ (38); Г. Караиванов — „Имам либе“ (37); Ст. Балтаджиев — „Стар ерген“ (27); Цв. Нойков — „Молитвата на Унче“ (38); Иг. Фурнаджиев — „Заплашвания“ (17), „Не разбереш“ (37); Й. Върбанов — „Идилия“ (11); В. Павурджиев — „Из „Песни за Агая“ (1), „Изкушение“ (37), „Импресия“ (17), „Из „Зимни песни“ (9).

На страниците на списанието често прозвучават и бохемски настроения. Младите автори плащат дан на хумористичната мода, те се представят за бохеми и гуляйджии, които живеят „сред песни, вино и ракия“, пилеят пари, славят безгрижния живот, тичат подир всяко хубаво момиче: Иг. Фурнаджиев — „Марш на смехосълзистите“ (13); Н. Гръблашев — „Всред звъна на стаканите“ (25); Хр. Смирненски — „Ний сме весели бродяги“ (32); Еол Бо — „На смехосълзистите“ (22); Цв. Нойков — „Нещастник“ (8).

Не малко място в списанието се отделя на стихотворения с тематика из ученическия живот. И редактори, и сътрудници са с ученическа фуражка и преживяванията им са свързани с изпитвания и предстоящи матури: В. Павурджиев — „Матура“ (10), „Предматурни сцени“ (11), „Към моята фуражка“ (14); Миша — „В час по алгебра“ (40); Цв. Нойков — „Сънят на абитуриента“ (9).

През май 1917 г. вземат в казармата 42-ри набор, в който влизат много от сътрудниците на списанието, и броевете на „Смях и сълзи“ се изпълват с юнкерски въздишки и копнежи, с безотпускни настроения, с аскерски песни за „боб и кисела чорба“: В. Павурджиев — „Аскерски копнежи“ (25), „Дневалство“ (24), „Школнишки песни“ (29), „На баките“ (34), „В наказание“ (38), „От 12 до 4“ (20), „Елате“ (26); Цв. Нойков — „Юнкерски копнежи“ (23), „Войнишка песен“ (25), „Из „Войнишки песни“ (20), „Акростих“ (40); Хр. Смирненски — „Безотпускни настроения“ (41), „Аскерска въздишка“ (25), „Новата ми любов“ (23); Й. Върбанов — „Казармени сравнения“ (19), „Симфония на чорбата“ (30); Симеон Попов — „Привечерно настроение“ (36); Г. Караиванов — „Ден да мине...“ (36).

Близко приятелство, сърдечност и духовна близост свързва сътрудниците на списанието. Те си посвещават стихотворения, разменят си стихчета и остроумни закачки, пародират се един друг: В. Павурджиев — „Зимни скици. Язека“ (5), „Из рендета (По Пиеро)“ (13), „Щастието. На Пиеро“ (9), „Импресия. На Валя“ (27); Хр. Смирненски — „Писмо от фронто до Мак Гро“ (1); Ст. Балтаджиев — „Без заглавие (15); Цв. Нойков — „Дертове (Пародия). На Пиеро № 1“ (28).

Пародията е широко застъпена в списанието. Пародират се стиховете от П. К. Яворов, П. П. Славейков, К. Христов и др.: Ив. Генадиев — „Хубавица.

По П. П. Славейков“ (37), „Скъпо брате. По Елин Пелин“ (37); Й. Стратиев – „Из „Сиромашки копнения“ (10), „Из хашлашки песни. По Яворов“ (41); Иг. Фурнаджиев — „Желание. По Яворов“ (5); Вихров — „Хайдутин“ (39); Роста – „Ей байновото, не бъди светия! По К. Христов“ (31).

В прозаичните творби се разглеждат същите проблеми и теми, както в поетичните, художественото и идейно равнище е аналогично.

Преобладават прозаичните миниатюри, хумористични, анекдоти, вицове, „бонбончета“ в повечето случаи съвсем непретенциозни и лековати.

Хумористичните разкази са забавни, занимателни, безобидни, без особени художествени качества. Разработват се незначителни теми, засягат се дребни житейски случки, осмиват се човешки недостатъци и пороци — суетност, ревност, изневяра, службогонство... (Хр. Бръзицов — „Посрещане новата година“, 1; „Бърза работа“, 3; „Трагичен сюжет, 5; „Клетата ми женица“, 6; „На служба“, 14; „Средство“, 13; „1-ий Април“, 15; „Лек“, 16; „Посрещане“, 19; „Зет съм“, 20; „Враг на лъжите“, 23; „Писмото“, 24; „Неволи“, 33; „Идеалист“, 26; „По телефона“, 28; Н. Гръблашев — „Ужасно произшествие“, 12; „Най-сетне...“, 14; „На среща...“, 15; „Закачка“, 22; „Ирония на съдбата“, 23; „Всред атаката на конфетите“, 24; „Курортни скици“, 27; „Екцентрик“, 31; Хр. Смирненски — „Духове“, 18; „Симпатия“, 38; „Ужас“, 4).

Някои от прозаичните творби са написани свежо, с жив хумор, разкриват умението на авторите да набележат характерни черти, да очертаят комични образи: Хр. Смирненски — „Еврейска любов“ (25, 30), „Любов към ближния“ (33), „Монологът на едно софийско Хамсуйче“ (5); Д. Симидов — „Писма от Враца“ (3); Хр. Бръзицов — „Богатият бедняк“ (27), „Басът“ (29), „Типове“ (25), „Прощапалник“ (33); Н. Гръблашев — „Ад“ (41), „Трагедия в една минута“ (17); Ив. Ранков — „Предателският възел“ (32); К. Добрев — „Женитба“ (29); Цв. Нойков — „Унче войник“ (30).

Темата за войната и в прозата прозвучава в тона на официалната политика — възхваляват се българските победи и се иронизират противниците: Н. Гръблашев — „Кака Добра“ (1), „Спасен“ (2), „Последният привет“ (4); Ем. Иванов — „Нова година на гарата“ (1), „Неприятелска атака“ (3).

В оригиналния си фейлетон „39 градуса и 7 десети“ (42) Смирненски взема определено отношение към грубата патриотарска поезия, към войнствените лозунги и призиви. Под формата на находчиво описание на бленуване и сънновидение авторът разобличава шовинистичните стихове на Л. Бобевски и К. Христов. По снежно поле се надбягват Л. Бобевски и К. Христов и всеки от тях е заложил два пълни чувала. На единия пише: „Залог от Л. Бобевски; съдържание: 2738 думи, „Напред“ 3796, „Ура“ 2001, „На смърт! На смърт!“ 425, „Коварен“ и пр. Обща сума 14 261.“

На другия: „К. Христов: 27 837 рими и 1245 удивителни.“

Патриотарските стихове се осмиват и в „Молитвата на един столичанин“ (41) от Н. Гръблашев, в анекдотите „Подслушки“ (33) и др.

Насочени срещу бездарните писатели и безпринципните критици са творбите на Хр. Бръзицов „Критик“ (9), „Ставам писател“ (4) и „Типове“ (25).

Постоянна тема и в прозата на „Смях и сълзи“ са неуредиците в снабдяването и транспорта, липсата на жизненонеобходими продукти, скъпотията и гладното съществуване (Ив. Ранков — „Костотрошие“, 11, „Из „Кошмарни нощи“, 40; Хр. Бръзицов — „Келепир, 12; Хр. Смирненски — „Майска вечер“, 23, „Те двенки“, 2; Ст. Балтаджиев — „Пловдивски трагедии, 12; В. Димитров — „Скъпотия“, 17; Добриян — „Щастливец“, 11; Чиновника — „Из дневника ми“, 16; Мих борт — „Апашът“, 18, „Практичен човек“, 11; Н. Гръблашев — „Ти!“, 10; Маков Б. — „Герой на деня“, 15).

Смехосълзистите търсят весело-комични и забавни случки, шегуват се с неуредиците и блъсканиците по безкрайните опашки и по трамваите. Наред с безобидните шеги и закачки се долавят елементи на сатирично изобличение на обществените порядки по време на войната. Отправят се остри стрели срещу спекуланти и гешефтари, незаконно забогатели по време на войната: Н. Гръблашев — „Молитвата на един столичанин“ (41), „Писмо от София до фронта“ (32), „Без тема“ (26); Хр. Бръзицов — „Прощапалник“ (33), „Колелото на скъпотията“ (15); Ив. Ранков — „Най-сетне“ (34), и др.

Остро изобличение на търговците и спекулантите съдържа сатирата „Той“ (19) от Н. Гръблашев: Само този, който е продал съвестта си, може да стане търговец, да граби и да трупа богатства за сметка на народа. Гладен и жаден бедняк продава магарето си, дрехите си и всичко, което има, и пак е беден и гладен. Само срещу продадената съвест натрупва огромни богатства и забравя дори и приятеля си Сатаната, от когото е научил „великата истина“... „Преди да почнеш да продаваш стока, трябва да продадеш съвестта си.“

Преводните творби в „Смях и сълзи“ са малко, понякога не се означават авторът и преводачът.

Преведени са стихове от Х. Хайне „Когато дивен розов май“ (3), превел Н. Фол, „Из лирическо интермецо“ (7), превел Иг. Фурнаджиев, „Коя от двете“ (4), превел Г. Ж.; от А. С. Пушкин „Десетата заповед“ (12), превел Хр. Смирненски; от Й. Гьоте „Мъж и жена (16), превел Иг. Фурнаджиев.

От прозаичните творби са преведени в няколко последователни книжки един посредствен разказ „Тайната на черния принц“ от Е. О. Тона и „Чичото от Австралия“, без означен автор.

Разказът „Великото дело на Цванг Тинг-Хай“ (Из „Китайски легенди“, 10) има означение Превел ***, но вероятно не е преводна творба. Има запазен авторски ръкопис със значителни промени в албум на Смирненски[3].

Списание „Смях и сълзи“ е създадено с голяма любов и желание от млади ентусиазирани автори, които работят всеотдайно, с младежка дързост и доказват, че със свои сили, преодолявайки огромни трудности, могат да издават свое списание.

Значението на „Смях и сълзи“ е преди всичко в това, че на неговите страници намират възможност за творческа изява редица млади автори, че в него израстват и укрепват творци като Хр. Смирненски, Ал. Жендов, В. Павурджиев и др.

Веска Иванова

[3] Печатният вариант в „Смях и сълзи“ не е известен. В съчиненията на поета се отбелязва само ръкописът, като се предполага, че е от 1919 г.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ-РЕЧНИК*

А. Дантон — вер. Ризов, Димитър Христов — 441
А. Д. М. — 128, 129
А де Бе — 520
А. М. — 47
А. П. — 428
А. П. С. — вж Попстоилов, Антон — 425
А. Ряпата — 502
А. Т. — 303
А. Х-ва
Ан. — 291
Ас. Ив. Я. — 292
А-р — вж Дебелянов, Д. — 494
Абаджиев, Йордан Тодоров (22 окт. 1889, Оряхово — ?) — публицист — 386
Абаджиев, Тодор (Дааре) — хуморист — 236, 504
Абдул Меджид (1823—1861) — турски султан — 83
Абдул Хамид — ПЛ 1 — 59
Абе-но Накамаро (698—770) — японски поет, прекарал по-голямата част от живота си в Китай, където става висш сановник в императорския двор и се сближава с поетите Уан Уей и Ли Бо — 415
Авел — вж Павурджиев, Васил — 124
Авелов, Борис — поет — 6, 7, 292
Аверченко, Аркадий — ПЛ 3 — 143, 340, 398, 500, 573, 581
Аврамов, Роман — ПЛ 2 — 146
Аврамов, Стефан, д-р — публицист — вер. Аврамов, Стефан Николов — 406
Аврамов, Стефан Николов (20 юли 1884, Чирпан — 28 септ. 1953, София) — деец на ВМОРО, публицист, общ. деец — 406
Агура, Георги В. — ПЛ 1 — 124
Ада — вж Карловска, Мара — 495
Адам, Георг — ПЛ 1 — 53
Адерер, А. — 328, 329
Азра — вер. Кайзерман, Григорий Василиевич (Азра) (1868—?) — руски писател и драматург, често публикувал в сатиричните списания от периода 1905—1907 г. — 43
Айдемирски, Аспарух Янакиев — ПЛ 3 — 300
Айз, Демян — 398
Айхенвалд, Юлий Исаевич (1872—1928) — рус. литературовед, авт. на изследвания за Белински, Пушкин и др., превел на рус. език събраните съчинения на Шопенхауер, след 1922 — в емиграция — 76
Акахито — вж Ямабе но Акахито — 415
Акилокин — 519, 520
Аксаков, Сергей Тимофеевич (1791—1859) — рус. писател, близък до естетическите позиции на „натуралната школа“, автор на разкази с ловна тематика и повести за дворянския бит — 332

---

* Именният показалец-речник е изготвен от Справочния отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий “.
Съкращенията ПЛ 1, ПЛ 2 и ПЛ 3 препращат към показалците на съответния том от „Периодика и литература“.

Аксел (псевд.) — 391, 392
Акуратер, И. — 236
Алапнус — 519, 520
Александър — вж Стамболийски, Александър
Александър I Македонски — ПЛ 1 — 414
Александър Стамболето — вж Стамболийски, Александър
Александър П. — поет — 292
Алексиев — печ. Дончев—Алексиев — 439
Алексиев, Райко Николов — ПЛ 1 — 199, 253, 284, 458, 500, 507, 508, 511, 514, 537, 546—548, 550, 551, 554, 557, 561, 567
Алексич, Павле — вж Павлов, Александър Александров
Али Фарфарон — 529, 531
Алтабанов, Михаил — 373
Алтенберг, Петер — ПЛ 3 — 319, 337, 380
Амелио (неразкр. псевд.) — 254
Амер — вж Дебелянов, Димчо — 165, 461—463, 495
Амичис, Едмондо де — вж Де Амичис, Едмондо — ПЛ 1 — 237, 573
Амнерис (неразкр. псевд.) — 558
Анабел-Ли (неразкр. псевд.) — 470
Анастасенко — 512
Анастасов, Н., д-р — 14
Ангелов, Ангел Д. — 131
Ангелов, Божан — ПЛ 1 — 112, 178, 232, 265
Ангелов, П. — 254, 255
Ангелов, Харалан (10 февр. 1845, Шумен — 25 юли 1904) — просв. деец и литератор — 218
Андреев, Алеко (Алеко Андреев Трингов) (24 март 1898, Шейново, Ст. Загорско — 12 ноем. 1967, София) — лит. деец — 292
Андреев, Димитър (ок. 1860 — ок. 1946, Казанлък) — просветен и лит. деец — 474
Андреев, Леонид — ПЛ 1 — 115, 187, 225, 304
Андрей Странник (неразкр. псевд.) — 171
Андрейчин, Андрей Стоянов — просв. деец от Габрово, завършил Априловската гимназия, след което заминава като учител в Македония (Воден, Кратово, Тетово), където остава до смъртта си (ок. 1898 г.) — 299
Андрейчин, Иван Стоянов — ПЛ 1 — 5, 6, 8, 9, 10, 70, 80, 81, 86, 90, 106, 141, 143, 169, 271, 306, 307, 312, 496, 517, 518
Андро (псевд.) — вер. Димитър Андреев — 450, 474
Андрусон, Леонид Иванович (1875 — 1930) — рус. поет, роден в Естония — 399
Анев, Ем. Ив. — вж Иванов, Еманоил — 584
Анета (псевд.) — 470
Анонимус — вж Лилиев, Николай — 464
Антигона (псевд.) — 194
Антим, митрополит Ловчански (Антим Шивачев, светско име Никола С. Шивачев) (21 ноем. 1884, Турска Тракия — 4 март 1939, София) — духовен възпитател във Военното училище
Антоний (псевд.) — 504
Антонов, Д. — 339
Антонов, М. — 578
Апелрот, В. Я. — рус. педагог, писател и публицист, редактор-издател на сп. „Филологическое обозрение“
Априлов, Васил — ПЛ 1 — 13, 100, 217, 335, 407
Апухтин, Алексей Николаевич — ПЛ 3 — 187
Арабов, Владимир Димитров (Печенег, Luminis) (28 окт. 1898, Владимирово, Добричко — ?) — хумурист, журналист — 418, 567, 578, 580, 581
Арабов, Д. — 385
Арап, С. С., д-р — 83, 91
Арборе-Рали, Замфир К. (1848—1933) — молдавски писател и общественик, автор на спомени за руското революционно движение — 148
Аргиров, Стоян Стоянов — ПЛ 1 — 96, 100
Аривара-но Нарихира (825—880) — японски класически поет, смятан за един от „Шестте гения“ на периода Кокиншу
Аристофан — ПЛ 2 — 260, 261, 263
Арит, М. Е. — 302

Арнаудов, Иван Христов — ПЛ 1 — 6, 7, 70, 80, 81, 84—87, 90, 91, 162, 209, 235, 271, 291, 413, 533
Арнаудов, Михаил Петров — ПЛ 1 — 50, 54, 60, 101, 118—120, 150, 151, 176, 177, 185, 218, 223, 278, 302, 303, 366, 420, 421, 422, 426, 581
Арцибашев, Михаил Петрович — ПЛ 3 — 318
Асен I, цар — ПЛ 1 — 102, 103, 111, 499
Асенов — прев. — 237
Аспарух, хан — ПЛ 1 — 297
Аста Нилсен (вар. Аста Нилзен) — вж Божинов, Александър — 452, 573
Асукаи Масацуне (1170—1221) — японски поет от периода „Камакура“ — 415
Атанасов, А. — 250
Атанасов, Александър (А. А. Петков) (17 февр. 1879, Етрополе — 24 апр. 1925, Русе) — публицист — 318
Атанасов, В. — 396
Атанасов, Георги — ПЛ 1 — 252, 361, 407, 429
Атанасов, Иван Тодоров — вж Карановски, Иван — 341, 342, 565
Атанасов, Иван (И. А. Георгиев) — ПЛ 3
Атанасов, К. — 328, 329
Атанасов, Н. — вер. Атанасов, Никола (Н. А. Радулов) — ПЛ 1
Атанасов, Наум — 46, 49
Атанасов, Никола — ПЛ 1 — 9, 10, 36, 48, 50—52, 108, 112, 152, 157, 176, 185, 233, 271, 300, 301, 304
Атанасов, Павел (Amicus Plato) — 406
Атанасов, Петко (П. А. Мавродиев) (Люнге, Arioso) (20 ян. 1889, Пловдив — 5 март 1956, София) — драм. артист, режисьор, журналист, публицист, секретар на Съюза на артистите — 194
Атанасов, Тома (Т. А. Теохаров) — ПЛ 1 — 157, 182
Ауербах, Бертолд (1812—1882) — нем. писател от еврейски произход, авт. на разкази и романи — 398
Ахинора — 297
Ахматова, Ана (псевд. на Ана Андреевна Горенко) (1889—1966) — руска поетеса — 157, 168, 180
Ашкерц, Антон — ПЛ 2
Аякс — вж Кюлявков, Крум

Б. — вер. Борина или Ст. Чилингиров — 189, 192, 419
Б. А. — вж Василев, Тр. — 202
Б. А. Р. — прев. от рус. — 42
Б. Б. — 573
Б. Вечнег (анагр. на Генчев) — 442
Б. Н. Б. — вер. Балкански, Борис Ненов — 84
Б. С-ва — 33
Б-ко — 495
Б-ски, В.
Б. Аглика — 172
Бабев, Димитър Георгиев — ПЛ 1 — 69, 70, 80, 82, 86—91, 105, 108, 109, 113, 133, 134, 154—159, 164—168, 172—179, 182—188, 192, 194—195, 198, 200, 397, 407, 412, 414, 416, 417, 422, 423, 425, 469
Бабино ушенце — неразкр. псевд. — 519, 520
Багратион, Д. П. — 123
Багряна, Елисавета — ПЛ 2 — 17, 18, 20, 22, 23, 180
Бадев, Йордан Антонов (25 февр. 1888, Битоля — 1944, София) — бълг. писател, публицист и полит. деец, убит и след това осъден на смърт от т. нар. Народен съд — 564
Баджаров, Христо — 578, 579
Баджов, П. — вер. Баджов, Пантелей
Баджов, Пантелей (1859, Прилеп — 22 авг. 1931, София) — писател, публицист — 140
Баждаров, Георги Димитров — ПЛ 3 — 56, 57, 61, 62
Базайтов, П. М. — печ. — 105
Базен, Рене — ПЛ 1 — 46
Байрон, Дж. Г. — ПЛ 1 — 9, 61, 81, 86, 157, 169, 189, 334
Бакалов, Георги Иванов — ПЛ 1 — 146—153, 286, 306, 368, 410
Бакалов, Йордан Иванов — вж Стубел, Йордан — 109, 346, 412, 469, 473, 474, 540, 550, 555—557, 574
Бакалов, Петър Д. — 444
Бакалов-Верковски, Ц. — 167
Бакларов, Атанас (3 апр. 1884, Пловдив — 27 септ. 1914, Пловдив) — живописец — 128

Бакърджиев, Ст. — 420
Балабанов (печ.) — 12
Балабанов, Ал. (вер. Александър Балабанов) — 151, 263, 302, 303, 564
Балабанов, Александър Михайлов — ПЛ 1 — 43, 61, 106, 124, 286, 307, 429, 502
Балабанов, Марко Димитриев — ПЛ 1 — 95, 96, 257, 259, 262, 276, 277, 314
Баламезов, Гаврил Михайлов — ПЛ 1 — 314, 365
Балан, Александър — вж Теодоров-Балан, Александър
Балдуин Фландърски (1171 — ок. 1206) — фландърски феодал, един от ръководителите на IV кръстоносен поход, император (1204—1205) на Латинската империя, разбит и пленен от бълг. войски, предвождани от цар Калоян, в Одринската битка през 1205 г. Починал в Търново — 297
Балзак, Оноре дьо — ПЛ 1 — 8, 310
Балканджиев, Иван Радев (Бомбохвъргач, Гаубицата, И. Р., Яз., Язислав Тиловакин) (25 ян. 1900, София — ?) — журналист — 575, 576
Балкански, Борис Ненов — ПЛ 1 — 84, 361, 384, 385
Балмонт, Константин — ПЛ 2 — 42, 157, 168, 170, 174, 237, 373, 424
Балтаджиев, Стефан (Оскар Уялса, Пиеро, Пиеро № 1) — хуморист — 565, 584, 585, 588—590
Балугджич — сръбски консул в Солун — 62
Банвил, Теодор дьо (1823—1891) — фр. писател — 157
Банг, Херман (1857—1912) — датски писател, представител на импресионизма — 107, 237
Баратиану — вж Братиану, Йон
Баратински, Е. А. — ПЛ 3 — 259
Барбюс, Анри — ПЛ 1 — 148, 152, 189, 225
Барин (псевд.) — 443
Барсак, Жан дьо — 329
Барутчийски, Серафим — ПЛ 1 — 36, 48, 50, 54, 120
Басткен, Хюберт, д-р — 383
Батай, Анри (1872—1922) — фр. поет и драматург, свързан с идеите на символизма — 52
Батюшков, К. Н. — ПЛ 1 — 218
Бахметев, П. — ПЛ 1 — 482
Бачо Киро — ПЛ 1 — 120
Башев — 235, 237
Башмаков, А. А. — ПЛ 1 — 58
Башмуцки, Йохан — вж Бохор, Хаим
Бащата — вж Подвързачов, Димитър — 273
Бедният Хайнрих — вж Левенсон, Хенри У. — 480—483, 558
Безгрижен (неразкр. псевд.) — 527
Бездомник — вер. Николаев, Николай — 441
Безнадеждни — вж Самин, Вл. — 396
Безсонов, А. — вер. Безсонов, П. А. — 83
Безсонов, П. А. — ПЛ 1 — 83
Белами, Едуар — ПЛ 1 — 125
Белая, София (псевд. на София Николаевна Богдановска) — руска писателка, авт. на драми — 241, 242
Белвини, Б. — 578
Белев, Г. — 173
Белий, Андрей (Борис Николаевич Бугаев) (1880—1934) — рус. писател, теоретик на символизма — 235
Белински, Висарион Г. — ПЛ 1 — 9, 74, 76, 259, 361
Белковски, Асен Илиев — ПЛ 1 — 469, 470, 553
Беловеждов, Никола Илиев (26 окт. 1856, Копривщица — 4 ноем. 1930, София) — лит. деец — 143
Белтрамели, Антонио (1879—1930) — италиански поет, писател, публицист, член на Италианската академия (1929 г.) — 58
Белчев, Звездомир П. — 233
Белчева, Мара — ПЛ 1 — 156—158, 166, 173, 192, 271, 373
Беляева, Сабина Алексиева (8 дек. 1943, Сливен — 2 май 1993, Перник) — литературовед — 93, 94
Бен Акиба (псевд.) — 489
Бенешич, Анте (1864—1916) — хърватски поет и драматург — 132
Бенковски, Георги — ПЛ 1 — 21
Бенфай, Теодор (1809—1881) — нем. филолог, авт. на изследвания в областта на сравнителното езикознание и др. — 260
Београдски (псевд.) — 515
Берберов, Захари — 378, 379

Бергсон, Анри (1859—1941) — фр. философ, представител на интуитивизма — 200
Бержерак (псевд.) — 495
Бернхард, Карл — нем. писател — 389
Бернер, Леон — 65
Бернщайн, Анри (1876—1953) — фр. драматург — 121
Беровска, Анета — поетеса — 253
Берон, Петър — ПЛ 1 — 99, 335
Берсенев, А. П. — вж Стоянович, Георги
Бетховен, Лудвиг ван — ПЛ 1 — 108, 121, 196, 312
Бешков, Илия (Илия Бешков Дунов) (11 юли 1901, Долни Дъбник — 23 ян. 1958, София) — художник, карикатурист, илюстратор и лит. деец — 29
Биби — вж Мирчев, Иван — 214
Бивши Лермонтов — 472
Бизантиус, Александър — 235, 318
Бизе, Жорж (1835—1875) — фр. композитор — 198
Бийрс, К. — 195
Биков, Пьотр — 235
Бисерин, Н. — вж Дончев, Николай — 340, 584
Бисмарк II — вж Божинов, Александър
Бичин — 529, 531
Благоев, Димитър — ПЛ 1 — 389, 481, 489, 497
Благомирова, Л. — 331
Блажин, М. — 240—242
Бласко Ибанес, Висенте (1867—1928) — испански писател и общ. деец, авт. на романи и разкази — 80, 82, 90
Блента, Джон — 365
Блигер, Стен Стенсен — вж Блихер, Стен Стенсен
Блихер, Стен Стенсен (1782—1848) — датски писател, представител на романтизма — 399
Блок, Александър — ПЛ 2 — 157, 168, 180, 187, 235
Блъсков, Илия — ПЛ 1 — 218
Боало, Никола — ПЛ 1 — 263
Бобевски, Любомир — ПЛ 1 — 126, 141, 151, 233, 252, 286, 323, 327, 331, 357, 391, 401—403, 429, 434, 557, 558, 561, 590
Бобошевски, Владимир — ПЛ 2 — 81, 87, 88, 168, 254
Бобчев, Никола Савов — ПЛ 1 — 83, 94, 277, 278
Бобчев, С. С. — вж Бобчев, Стефан Савов
Бобчев, Стефан Савов — ПЛ 1 — 82, 94, 102, 217, 225, 276, 277, 437, 443, 452, 497, 498, 508
Бобчев, Стоян — 361
Богданов, Иван — ПЛ 1 — 78, 79, 82, 338
Богумил — вер. Тодор Влайков — 513
Бодлер, Шарл — ПЛ 1 — 147, 157, 16912, 189, 235, 237, 269, 272, 310, 346, 398, 399
Божеков, Радослав — вер. Божков, Радослав Савов — лит. деец — 364
Божилова-Патева, Жени — ПЛ 3 — 32, 35
Божинов, Александър — ПЛ 1 — 108, 155, 198, 199, 283, 284, 295, 298, 312, 447, 448—450, 452—456, 458, 466, 469—471, 478, 479, 490, 494, 498—500, 537, 539—541, 544, 548, 550, 552, 554, 562, 569, 573, 574
Божков, Стойко — ПЛ 1 — 93
Бозвели, Неофит — вж Неофит Хилендарски — Бозвели — ПЛ 1 — 96, 185, 217
Бокачо, Джовани — ПЛ 1 — 234
Боке, Л. — 147
Болгар, Боян Христов (15 юни 1907, София — 5 септ. 1984, София) — писател, драматург, публицист и преводач — 120
Бомарше, Пиер Огюстен — ПЛ 3 — 263
Бомбохвргач — вж Балканджиев, Иван — 575
Бонев, Бончо х. (20 септ. 1889, София — 29 окт. 1954, София) — писател, публицист — 510
Бончев, Нешо — ПЛ 1 — 96, 97, 120
Бончо Варналията — 442, 446
Борджия, Лукреция (1480—1519) — дъщеря на Родриго Борджия (папа Александър VI) и сестра на Чезаре Борджия, известна като покровителка на изкуствата и майстор на политическата интрига — 492
Бордо, Анри (1870—1963) — фр. писател и драматург, академик (1919) — 90
Борилков, Вл., д-р — публицист — 57
Борина, Христо Цанев (вар. Цанков) — ПЛ 1 — 6, 22, 37, 38, 70, 72—76, 81, 85, 124, 156, 158—161,

168, 229, 231, 235, 259, 290, 300, 301, 350, 351, 397, 404, 410, 412, 414, 417—419, 424, 502
Борис I — ПЛ 1 — 509
Бориченко — вж Марзоханов, Борис — 214
Борние, А. дьо (1825—1901) — фр. поет — 46
Боров, З. М. — 578
Бороздин, Александър Корнилиевич (1863—1918) — рус. литературовед, авт. на редица изследвания върху рус. литература на XIX в. — 257, 259
Борю Зевзека — вж Руменов, Борис Николов — 302, 317
Босев, Асен — ПЛ 2 — 18, 118, 119, 121
Босяк — вер. Йончев, Стефан — ПЛ 2 — 441
Босяцкой, Пешо — вж Хаджиделев, Петър — 584
Ботев, Б. — 558
Ботев, Христо — ПЛ 1 — 13, 16, 21, 42, 51—53, 61, 62, 87, 90, 97, 98, 118, 148, 149, 151, 159, 174, 182, 186, 191, 192, 213, 218, 229, 240, 251, 271, 279, 334, 391, 397, 422, 425, 471, 524, 577, 578, 580
Бохор, Хаим (вар. Бохорачев) (Йохан Башмуцки) (25 юни 1892, Кюстендил — 13 март 1918, Локарно) — лит. деец — 307
Боцяновски, В. — 195
Бочаров, М. — 170
Бояджиев, Димитър — ПЛ 2 — 266, 267, 271, 500
Бояджиев, Иван Иванов — ПЛ 3 — 37, 39, 134, 234, 268, 289, 291, 470, 473
Бояджиев, Петър Георгиев (15 февр. 1883, Силистра — 27 май 1961, София) — музикален педагог, композитор — 141
Бояджиев, П. П. — лит. деец — 393, 394, 396—398
Бояджиев, Хр. — вер. Бояджиев, Христо Н. (22 ян. 1901, София) — публицист — 296
Боянов, М., д-р — 29
Бранд, Гв. К. — 181
Брандес, Георг — ПЛ 1 — 54, 195, 257, 259, 260
Бранев, Делчо (Неделчо) Георгиев (17 май 1895, Клисура — ?) — лит. деец — 413
Бранков, Д. — вж Мишев, Димитър — 257, 260
Братиану, Йон (Йонел) (1864—1927) — рум. политик и държ. деец — 544, 546
Брезов, Л. П. — прев. — 273
Брестовски, Дило (псевд. на Дило Иванов Шопов) (19 авг. 1905, Червен бряг — 1982) — лит. деец — 29
Бригер, Лудвиг (1849—?) — нем. химик, професор по медицина в Берлин — 110
Брутов, Любомир Георгиев (2 май 1894, Ямбол — 8 юни 1976, София) — лит. деец — 147, 292, 341, 343
Бръзицов, Христо — ПЛ 3 — 338—340, 584, 590, 591
Бръшлянов, Цоню — ПЛ 3 — 489
Брюкнер, Александър — ПЛ 3 — 278
Брюсов, Валерий — ПЛ 3 — 157, 194, 235, 312, 414, 424, 560
Буда — ПЛ 1 — 234
Будало — 490
Будевска, Адриана — ПЛ 2 — 157, 229
Будевски, Камен — 254, 255
Букорешлиева, М. — вж Милетич-Букурещлиева, М. — 120
Булгарикус — вж Чилингиров, Ст. — 223
Бумбар — 530
Бунин, Иван — ПЛ 2 — 42, 89, 169, 192, 228, 414
Бурже, Пол — ПЛ 1 — 90, 173, 419
Бускасие, В. — вж Ненов, Васил Иванов — 147
Бутурлин, Пьотър Дмитриевич (1859—1895) — рус. поет и дипломат, смятан от съвременниците си за „майстор на сонета“ — 398
Буцарански — карикатурист — 582
Бучков, Любен — лит. деец — 119
Буше, Франсоа (1703—1770) — фр. живописец, гравьор и декоратор, придворен художник на Луи XV — 398
Бърнс, Робърт — ПЛ 1 — 81, 87
Бъчваров, Стоян Стоянов (С. Б.) (25 юли 1878, Медвен, Сливенско — 6 ян. 1949, София) — драм. артист и режисьор, общ. деец, един от основателите на Съюза на артистите. — 105, 107, 108, 115, 385
Бъчварова, Р. — 72, 74, 76
Бьорнсон, Бьорнстерне — ПЛ 1 — 137, 250, 399

Бюис, С. — 46, 47
Бюргел, Бруно (1875—1948) — нем. писател — 31
Бюфон — авт. на басни — вер. Бюфон, Жорж Луи Льоклерк, граф дьо (1707—1788) — фр. естествоизпитател и писател — 332
Бюхнер, Георг (1813—1837) — нем. писател и драматург, полит. деец — 196

В. — вж Смирненски, Христо
В. С. — вж Ставрев, Васил — 42, 51, 54
В. Ч-в — авт. на рецензия (вер. Велислав Чалъков) — 126
В. Ю. — вж Юруков, Васил — 284
В-на, Бояна — 240
Вл. П. А-ев — 57
Вагнер, Рихард — ПЛ 1 — 49, 108
Вагон Ли (псевд.) — 564
Вазов, Иван — ПЛ 1 — 9, 10, 13, 16, 17, 21, 26, 30, 39, 41, 49—54, 61, 67, 68, 70, 71, 73, 77, 80, 81, 84—87, 90, 94, 95, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 119, 121, 123, 124, 126, 140, 150, 152, 156, 161, 166, 167, 169, 178, 182, 183, 193, 194, 205, 209—211, 213, 224—226, 229, 231—233, 235, 241, 250, 262, 270, 272, 277, 280, 286, 287, 292, 300, 302—304, 309, 311, 336, 339, 346, 354, 357, 362, 365, 367, 386, 388, 391, 392, 397, 408, 409, 422, 424, 426, 431, 433, 439, 446, 454, 490, 498, 499, 508, 509, 511—513, 534, 538, 546, 549, 560, 579, 582
Вайганд, Г. — ПЛ 2 — 225
Вакарелски, Христо — ПЛ 2 — 120
Валентин — вж Фурнаджиев, Игнат — 584
Валкирий (псевд.) — 510
Валери, Пол (1871—1945) — фр. поет — 157
Валя — вж Фурнаджиев, Игнат — 584
Ванка Пепел — вж Павурджиев, Васил — 584
Ванков, М. — 203, 206, 279
Варналиева — 395
Васенка — вж Григоров, Васил — 562
Василев, А. — 227
Василев, Владимир — ПЛ 1 — 151, 177, 193, 265, 273, 307, 469
Василев, Григор (Г. В. Гьорев) (Б. А.) (24 юни 1883, Радово, Трънско — 7 ноем. 1942, София) — общественик, юрист, журналист — 201—206
Василев, Д. В. — 6, 7
Василев, М. — вер. Драганов, Марин Василев (14 авг. 1899, Костел, Еленско — 12 авг. 1981) — лит. деец, преводач — 120
Василев, Неделчо (убит при Г. Джумая на 14 юли 1913 г.) — лит. деец, актьор, загинал на 22 години — 207, 299
Василев, Никола — вж Липовски, Бойчо — 67—70, 72, 74, 76, 242
Василев, Орлин — ПЛ 2 — 118, 120
Василев, Стефан (Ст. Тенев Попвасилев) (26 септ. 1888, Казанлък — 1985) — езиковед и лит. историк, културно-просв. деец
Василев, Тръпко (Т. В. Наков) (Тръпко) (14 март 1876, Личица, Костурско — 9 септ. 1970, София) — декоратор, живописец, карикатурист — 533, 534
Василева, К. — 331
Василева, Мара — 163
Василеску Хармалеску (неразкр. псевд.) — 510
Васильов, Тома — ПЛ 1 — 223
Васка П. — вж Павурджиев, Васил — 550, 555—557, 584
Вася Бродягин — вж Димитров, Веселин — 564
Ватралски, Стоян Кръстев — ПЛ 1 — 229
Вачков, Тодор (Страшний Прашний) — хумористи — 441
Ваш Пенчо — вж Стоянов, И. — 439
Вега — вж Карима, Ана — 513
Ведбал — вж Смирненски, Христо — 339, 340, 349, 537, 545, 547, 549, 555—557, 559, 567, 573, 584
Векилов, Д. И. — 233
Велев, Анани — 586
Велев, Димитър Христов (14 май 1891, София — ?) — адвокат, публицист — 361
Велев, М. — 43, 51
Велева, Офелия — 162
Великов, Александър (А. В. Чикулов) (14 май 1884, Малка Кайнарджа, Силистренско — 1957, Варна) — журналист, хумористи — 301, 425

Велинов, Ст. — 326
Величков, Богдан — ПЛ 1 — 314
Величков, Константин — ПЛ 1 — 16, 50—53, 119, 164, 211, 237, 262, 315, 395, 396, 402, 580
Величков, Петко — ПЛ 3 — 146
Велко воевода — 285
Велков, Иван — ПЛ 3 — 30
Велков, Крум (16 дек. 1902, Перник — 18 апр. 1960, Белово) — писател — 118
Велкова, Ана Тодорова — вж Карима, Ана — 513
Велчев, Богомил — 292
Велчев, Велчо Тодоров — ПЛ 1 — 115, 223, 314, 361, 365
Велчев, Петър — 174
Велчев, Стефан (Венеамин) — лит. деец — 31
Вен. — срв. Вен. Тин. — 421
Вен. Тин. — вж Тинтеров, Стефан Константинов — 32, 33, 162
Венеамин — вж Велчев, Стефан — 75
Венедиков, Йордан — ПЛ 1 — 285
Венелин, Юрий — ПЛ 1 — 100, 219, 259, 336, 398
Венковски, Хр. — вж Пунев, Христо — 147
Венька Пепел — вж Павурджиев, Васил — 584
Верга, Джовани (1840—1922) — итал. писател, един от най-ярките представители на веризма — 173, 189
Верин — вж. Каназирски, Георги Иванов — 292
Верин — вж Симеонов, Александър С. — 549, 552, 553, 561, 569
Веркович, Стефан — ПЛ 1 — 95, 315, 421
Верлен, Пол — ПЛ 1 — 87, 90, 111, 169, 235, 269, 272, 273, 310, 374
Вертер — вер. Пити, Буко 65, 66, 531
Верфел, Франц (1890—1945) — австр. писател — 181
Верхарн, Емил — ПЛ 2 — 147, 235, 269, 272, 309, 310, 374
Верховский, Юрий Никандрович (1878—1956) — рус. поет, преводач, лит. историк — 235
Веселин — вж Влайков, Тодор
Вестникарски сътрудник — 493
Веткин, А.
Вечеров, М. — вж. Стефков, Методий Петков — 341, 344
Вид, Густав Йоханес (1858—1914) — датски писател, драматург — 112
Видю — вж Енчев, Иван Стефанов
Виктор, крал (Виктор Емануил III) (1869—1947) — последният крал на Италия — 546
Викторов-Топоров, Вл. (псевд. на Владимир Викторович Топоров) — руски журналист и публицист — 151
Вилие дьо Лил-Адан, Филип Огюст — ПЛ 1 — 66, 398
Вилмон — вж Смирненски, Христо — 584
Вилмон Чизмовлачник — вж Смирненски, Христо — 584
Вилхелм II (1859 — 1941) — пруски крал и император на Германия (1888—1918) — 288, 384, 434
Винаров, Пенко — 406
Виндишгрец, Хуго фон — 65
Винклер, Л. — 191
Винтер, Кристиян (1796 — 1876) — датски поет — 398
Виола — вж Михайлов, Карл Иванов — 584, 588
Виолет, Жан — 234
Виолетов, Карл — вж Михайлов, Карл Иванов — 584, 588
Вирлянов, М. — 197
Виспянски, Станислав — ПЛ 2 — 11, 319
Вихров — вж Недков, Тодор Сл. — 590
Владикин, Любомир — ПЛ 2 — 133—135, 195, 253, 298, 510
Владикин, Никола Йонков — ПЛ 1 — 513
Владимир Расате, княз — най-големият син на княз Борис I, управлявал за кратко (889—893), свален от престола и ослепен по нареждане на баща му — 174
Владимиров, Г. — вер. Веселинов, Георги Владимиров (3 март 1909, София — 21 авг. 1978, София) — лит. деец — 29
Владислав Граматик — ПЛ 1 — 99
Влайков, Тодор Генчов — ПЛ 1 — 16, 24, 26, 28, 80, 87, 90, 94, 119, 120, 156, 179, 513
Властми — вж Ранков, Иван — 584
Влахов, печ. — 209
Влахуца, Александру — ПЛ 2 — 89

Вогюе, Йожен Мелкиор дьо, виконт (1848—1910) — фр. писател — 77
Воде, В. — 82
Воденичаров, П. — 291
Войников, Добри — ПЛ 1 — 13, 101, 115
Волков, Евгений Захарович (1883—1942) — рус. езиковед — 149, 218
Волний, И. А. — вж Атанасов, Иван — 302
Волний Ваньо — вж Атанасов, Иван — 529, 531
Волов, Панайот — ПЛ 2 — 21
Волтер — ПЛ 1 — 227, 334
Враз, Станко — ПЛ 3 — 81, 86
Врана — 533
Вранска, Цветана — вж Романска-Вранска, Цветана — 219
Врачева, Елисавета — преводачка — 76
Връхлицки, Ярослав — ПЛ 1 — 42, 414, 426
Вукичевич, Н. Р. — вер. Вукичевич, Миленко (1867—1930) — сръбски историк — 57
Вултур — вж Дякович, Владимир Иванов — 124
Вулфен — 312
Вунд, Вилхелм — ПЛ 1 — 84
Вурко, М. — 102
Вутимски, Александър (псевд. на Александър Коцев Вутов) (30 юли 1919, Своге — 23 септ. 1943, Сургулица, Моравско) — поет — 17, 18, 22
Възелов, Г. — 319
Вълев, Матвей (псевд. на Димитър Христов Вълев) (21 окт. 1902, Ямбол — 7 ноем. 1944, Бугаренци, Югославия) — журналист, писател — 29, 119
Вълков, В. — карикатурист — 582
Вълков, Иван (19 ян. 1875, Казанлък — 1962) — генерал, министър (1923—1926), дипломат, осъден през 1954, умира в затвора — 234
Вълчанов, Ловчо — вер. псевд. — срв. Вълчанов, Людмил — 397
Вълчанов, Людмил Николов (24 март 1891, Пирдоп — 1958) — писател, адвокат — 37, 39, 44, 45, 171, 206, 207, 253, 292, 510
Вълчев, Владимир — 346
Върбанов, Йордан (Фантома) — хуморист — 584, 586, 589
Върбанов, Т. — 117
Върбев, В. — вер. Йорданов, Васил — 360—362, 364, 365, 367
Върколак — вж Белковски, Асен — 553

Г. — 425
Г. — 292
Г. А. — вер. Георги Аркатов (Хараламби Христов — ПЛ 3) — 126
Г. Г. — 128, 129, 331
Г. Ж. — прев. на Хайне — вер. Георги Жечев Текелиев (Самотник) — 591
Г. З. — 396
Г. Ив.Кар. — вж Караиванов, Георги — 292
Г. К. — 142, 292, 395
Г. К. — вер. Караиванов, Георги — 581
Г. Л. — 64—66
Г. П.С. — вер. Стаматов, Георги П. — 499
Гр. П. — вж Попов, Григор — 450, 489
Г. Ю. — преводач — 174
Габе, Дора — ПЛ 1 — 17, 18, 20, 120, 168, 169, 188, 192, 300
Габе, Петър — ПЛ 3 — 315
Габър, Ник. — вер. Габърски, Никола Н. (5 дек. 1898, Троян — 1919) — лит. деец — 578, 579
Гавазов печ. — ПЛ 3 — 575
Гаврийски, Вл. — 42
Гаврийски, Димитър Велев (вар. Василев), д-р (Странник Недоволник) (12 дек. 1879, Градище, Габровско — 1945) — културно-просветен деец — 36, 39, 40, 43—46, 50—52
Галюша К. — вж Караиванов, Георги Иванов — 578, 579
Ганев, Спас Петров — ПЛ 3 — 114
Ганди, Махатма (Мохандас Карамчанд Ганди) — ПЛ 3 —187
Ганчев, Добри — ПЛ 1 — 81 ,87, 91
Ганчев, Слави — вер. Генчев, Слави — 30
Ганчев, Христо (Х. Г. Велев) — ПЛ 1 — 108, 109, 138, 141, 154, 172
Ганчо Немечката — вж Баламезов, Гаврил

Ганчов, Д. — вер. Добри Ганчев — ПЛ 1
Гаршин, Всеволод Михайлович — ПЛ 1 — 58
Гаубицата — вж Балканджиев, Ив. — 575
Гелерт, Кристиан (1715—1769) — нем. писател — 31
Генадиев, Иван Харитонов (Ханс) (22 септ 1897, Пловдив — 3 ян. 1941, София) — хумурист — 509, 514, 537, 548, 550, 559—561, 564, 568, 570, 574, 584, 588, 589
Генадиев, Никола — ПЛ 1 — 450, 486
Гендов, Васил (В. Димов Хаджигендов) (24 ноем. 1891, Сливен — 3 септ. 1970, София) — актьор, създател на първия бълг. игрален филм — 124, 428
Гендов, В. х. — вж Гендов, Васил
Гендов, Иван — 306
Гендов, Рафаил Стефанов — вж Тошкин, Рафаил Ст.
Гендов, Стефан Димитров (вар. Димов) (Ст. Г., Homo sapiens, Д-р Мюлер, Д-р М.) (10 юли 1889, Калофер — 15 март 1951, София) — театр. критик, журналист — 236, 237, 253, 254, 306—308, 311, 312, 352—359, 378, 510, 513
Генев, Денчо — лит. деец — 29
Генов, Минко (М. Г. Дюлгеров) — ПЛ 2 — 12, 14, 50, 51, 53, 54
Генов, Петър Велев (20 март 1882, Котел — 7 дек. 1956, Котел) — поет, учител, публицист — 198
Генчев, Слави — авт. на учебници по география и научнопопулярни очерци — 12, 14, 30
Генчов, Дабко — ПЛ 1
Георге, Стефан — ПЛ 3 — 169, 181, 189, 373
Георги — вж Милев, Гео
Георги Г. — 396
Георгиев, Ат. К. — 31
Георгиев, Борис — 199
Георгиев, Георги — 496, 563
Георгиев, Георги Асенов (1984—1945) — публицист, адвокат — 176, 179
Георгиев, Георги Ст. — 395
Георгиев, Димитър — софийски издател — 253
Георгиев, Димитър Х. (Димитър х.) (30 юни 1873, Ст. Загора — 19 март 1932, София) — публицист, проф. по музика — 401, 403, 404
Георгиев, Дим. Х. (Д. Х. Г.) — лит. деец — 82
Георгиев, Емил — ПЛ 2 — 174
Георгиев, Константин (К. Г. Попов) (Дядя Костя Моховой) (1883—1954) — поет хумурист
Георгиев, М. — 16
Георгиев, Михалаки — ПЛ 1 — 79
Георгиев, Николай Т. — 555, 556, 563—565, 573
Георгиев, Спиридон (12 дек. 1877, Телиш, Плевенско — ?) — лит. деец, учител — 209
Георгиев, Стефан, д-р (1 авг. 1859, Болград, Бесарабия — 10 май 1900, София) — ботаник, член на БАН, професор, създател на Ботаническата градина — 212
Георгиев, Христо, д-р — 405, 406
Георгиева, Люба Драгиева — вж Драгиева-Георгиева, Люба Иванова — 70, 124—126, 138, 141, 235, 237
Георгиева, Невена — 388
Георгов (вер. Ив. Ан. Георгов) (1862—1936) — проф. по философия — 328
Герасимов. М. — 146
Герасков, Михаил — ПЛ 2
Герган — вж Герганов, Драгомир Петков — 469, 472, 473, 489, 495
Герганов, Драгомир Петков — ПЛ 3 — 207, 308, 492
Герджиков, Михаил Димитров (1877—1945) — журналист — 89
Герджиков, Михаил Иванов — ПЛ 3 — 342
Геров, Александър Цветков (15 май 1919, София) — поет — 17, 18
Геров, Найден — ПЛ 1 — 83, 102, 182
Геров, Тихомир — 395
Герчев, Христо — ПЛ 1 — 220, 260
Гечев, А. — вер. Гечев, Албърт — ПЛ 1 — 220, 229
Гешев, Ив. Е. — вж. Гешов, Иван Евстратиев
Гешов, Иван Евстратиев — ПЛ 1 — 32, 79, 443, 444, 450, 484, 49?, 524
Гимиджийски, Димитър Николов (Глан) (27 септ. 1893, Троян — 16 дек. 1966, Троян) — писател, общественик — 562
Гинев, Никола Филипов — ПЛ 3
Гинчев, Цани — ПЛ 1 — 101, 233

Гиргинов, Тодор Гиргинов (3 март 1870, с. Лисичарка, Габровско — 6 ян. 1940) — генерал — 207, 437
Гичев, Дим. — поет — 292
Гладний поет — 441
Глан — вж Гимиджийски, Димитър Н. — 562
Глинка, Михаил Иванович — ПЛ 1 — 108
Глушков, П. (1872, Велес — 1960) — печатар, учител — 12, 91, 274
Глюксман, Цецилия (Цецилия Грошликова-Глюксман) (Ц. Марион) (1882—?) — полска писателка, автор на разкази и повести под псевдонима Марион — 148
Говедаров, Лука Иванов (1890—1950) — журналист — 236
Гогол, Н. В. — ПЛ 1 — 74, 112, 143, 237, 242, 329, 346, 361
Голготкин, Николай — вж Икономов, Никола — 214
Головина, Анастасия Ангелова (1 ноем. 1850, Кишинев, Бесарабия — 5 март 1933, Варна) — общ. деец, преводач — 225
Гологанов, Иван, д-р — ПЛ 2 — 421
Гончаров, И. А. — ПЛ 1 — 362
Горки, Максим — ПЛ 1 — 89, 148, 234, 569
Горов, Горо Петров (6 юни 1905, Заберново, Бургаско — ?) — лит. деец — 30
Городецки, Сергей Митрофанович (1884—1967) — рус. поет — 180
Горянов, С. — 123
Горянски, Петър (Петър Николаев Матеев) (5 ян. 1911, Ямбол — 29 ян. 1990, София) — писател — 119
Господинов, Печо Цанев (П. Добричлиев) (5 март 1902, Добрич — 6 май 1945, София) — публицист, хумурист, журналист — 119
Господинов, Рачо — лит. деец — 317, 318
Готие, Теофил — ПЛ 1 — 500
Гочев, Велико Петров — ПЛ 2 — 406
Гошев, Иван Иванов, проф. (8 септ. 1886, Пловдив — 26 окт. 1965, София) — богослов, протойерей — 431, 432
Гошка Д. — вж Димитров, Георги — 584
Граблашев, Никола Великов (К. С-к, Н. В. Лашев, Мак Гро, М. Г., М. Гр., Н. Г., Н. Гр., К. Сатирик) (26 юни 1901, София) — хумурист — 338, 339, 396, 584, 590, 591
Граденвиц, Алфред, д-р — 427
Граф Алмавива — вж Райчев, Георги — 340
Граф де Оесане (псевд.) — 585, 588
Грейер, В. — 33
Гривек — вж Добрев, Кирил Илиев — 584
Григ, Едвард (1843—1907) — норв. композитор — 373
Григ, Нурдал (1902—1943) — норв. писател — 197
Григорий, митрополит Доростоло-Червенски (1828, Сороки, Бесарабия — 16 дек. 1898, Русе) — 419
Григоров, Васил (Васенка) — хумурист — 562
Григорова-Дебелянова, Мара — 395
Григорович, В. И. — ПЛ 1 — 97, 217
Гриша (псевд.) — 585
Гриша Печорин — вж Райчев, Георги — 479
Грозев, Иван (Ив. Г. Петков) — ПЛ 1 — 156, 175
Грозенко, Зина — 33
Грудев, Стефан Георгиев (М. Б.) (25 февр. 1900, Свежино, Пловдивско — 2 септ. 1971, София) — лит. деец — 578—581
Груев, Дамян — ПЛ 1 — 120
Груев, Йоаким (Й. Г. Пройчев) (9 септ. 1828, Копривщица — 1 авг. 1912, Пловдив) — книжовник, просв. деец — 48
Груева, М. Г. — 89
Грус, Херман — пианист — 384
Грустин, Отавио (псевд.) — 10, 234
Грънчаров, Д. Ю. (25 дек. 1874, Троян — 7 февр. 1962, София) — педагог — 235, 236
Грюнберг, Адолф — нем. поет — 235, 236, 319, 399
Грюс, Херман — вж Грус, Херман
Гугла — 530
Гугов, Д. — 235, 236
Гумильов, Николай — ПЛ 2 — 180, 414

Гундов, Димитър (26 ноем. 1906, с. Катунище, Сливенско — 1 ноем. 1978, София) — поет — 160, 161
Гуревич, Исидор — ПЛ 3 — 500
Гуринов, Марин — издател — 575
Гурмон, Рьоми дьо (1858—1915) — фр. писател — 189
Гутенберг, Йохан — ПЛ 1 — 154, 279, 448
Гълъбов, Константин — ПЛ 1 — 118, 119, 413, 414, 420, 423, 426
Гьоте, Й. В. — ПЛ 1 — 86, 143, 157, 169, 184, 185, 188, 190, 191, 197, 227, 235, 242, 390, 412, 420, 422, 580, 591
Гюдженов, Д. — ПЛ 3 — 199
Гюилбо, Хенри — 235
Гюйо, М. Ж. — ПЛ 1 — 244, 246
Гюл Невен — вж Мировски, Иван — 441, 442, 445
Гюлеметов, Кирил — ПЛ 1 — 7
Гюнтер, Йоханес Фердинанд фон (1886—1973) — нем. писател, преводач — 189

Д. — 490
Д. — вж Чилингиров, Стилиян — 81
Д... — вер. Грудев, Стефан — 580
Д. А. — 250
Д. Вокши — 442
Д. Г. — 186
Д. Г. — вер. Дора Габе — 188
Д. Д. — вж Дебелянов, Димчо — 307
Д. К. — 272
Д. К. — вж Калфов, Дамян
Д. Л. — 158, 192
Д. М. — вж Мишев, Димитър — 257, 262
Д. Н. — прев. — 399
Д. П. — вж Подвързачов, Димитър — 458, 484
Д. П-в — вер. Подвързачов, Димитър
Д. П.П-в — вер. Пандов, Д. П. — 58
Д. С. — 353
Д. Х. Г. — вж Георгиев, Дим. Х.
Дж. М. — 576
Д-р Зеро — вж Сливополски, Йордан — 569
Д-р М. — вж Гендов, Стефан — 353, 355
Д-р М. Ш. — 401, 404
Д-р С. Т.
Д-р Кукуригу — вж Петков, Димитър Николов — 504, 505
Д-р Мюлер — вж Гендов, Стефан — 353, 355
Д-р Одеонски (псевд.) — 553
Д-р Ойен С. — вж Симидов, Димитър — 548, 552, 553, 562, 563, 568
Д-р Феникс — 148
Дааре — вж Абаджиев, Тодор — 504
Дабовски, Д. — прев. — 46
Далайлама (псевд.) — 472
Далчев, Атанас — ПЛ 1 — 179, 192, 456, 463
Дамаскин Студит (нач. на XVI в. — 1577 г.) — гр. писател и проповедник — 335
Дамблон, С. — 259
Дамиани, Енрико — ПЛ 2 — 121, 188, 192
Дамова, Мара Юрукова — 419
Дамяни, Енрико — вж. Дамиани, Енрико — 121, 188, 192, 193
Дамянов, Васил — 181, 195, 206
Дамянов, Христо — 206, 240, 241
Дан-Дан — 531
Данаилов, Б. М. — 251
Данаилов, Г. — 223
Данаилов, Георги Тодоров — ПЛ 1 — 94
Данев, Стоян Петров — ПЛ 1 — 444, 486, 496, 497, 505, 524
Данков (печ.) — 122
Данов, Христо Г. — ПЛ 1 — 62
Данов, Христо — 120

Данон-Феб — 235, 236
Д'Анунцио, Габриеле — ПЛ 1 — 90, 157, 169, 399, 419
Данчев, Г. — 44
Данчев, Иван Г. (вер. Ив. Г. Данчов) — 189
Данчо (псевд.) — 449
Данчов, Ив. Г. — ПЛ 1 — 46, 47, 80, 82, 87, 89—91
Данчов, Никола Г. — ПЛ 1 — 44, 45, 227
Даню — вж Стратиев, Йордан — 555—557, 561, 584
Дарвин, Чарлз — ПЛ 1 — 48
Дарио, Рубен (1867—1916) — никарагуански поет — 174, 190
Дарлек — 530
Даскалов, Д. П. — ПЛ 3 — 36, 140
Даскалов, Райко — ПЛ 3 — 551, 569
Даскалов, Стоян Ц. (22 май 1909, с. Лиляче, Врачанско — 18 май 1985, София) — писател — 17, 24, 27—29, 119, 120
Даскалова, Мара — ПЛ 2 — 8
Дацов, Гошка Савов (9 апр. 1885, София — 8 окт. 1917, с. Загоричене, Битолско) — живописец-баталист, завършил Художествената академия в Рим — 316
Дачни (псевд.) — 588
Двоеточие — вж Хербст, Йосиф — 571
Дворжак, Антонин (1841—1904) — чешки композитор, диригент — 198
Дворянов, Г. — 176, 179
Дебелянов, Димчо — ПЛ 1 — 17, 72—74, 77, 133—135, 154, 156, 158—160, 163—165, 167, 173, 186, 193, 234, 264—267, 270, 271, 273, 286, 288, 292, 300, 307, 311, 317, 329, 372, 395, 422, 448, 449, 457, 461—466, 494, 500, 534
Дебелянова, Мара — вж Григорова, Мара — 395
Дебюси, Клод (1862—1918) — фр. композитор, пианист, диригент, виден представител на муз. импресионизъм — 196, 386
Девис, А. — 142
Дейкова, Олга — 173, 188
Декарт, Р. — ПЛ 1 — 361
Делев, А. — 403
Делирадев, Павел Димитров (15 февр. 1879, Панагюрище — 9 февр. 1957, София) — общественик, публицист — 30, 146
Делов, Рафаил — вж Хлебаров, Рачо — 191, 364
Делчев, Гоце — ПЛ 1 — 97, 499
Делчев, Петър — 448
Демел, Рихард — ПЛ 1 — 147, 157, 169, 181, 273, 374
Деметриос — вж Подвързачов, Димитър — 458
Денди, В. — 196
Денев, Борис — ПЛ 2 — 199, 272, 283, 284, 316
Денкоглу, Иван Николаевич — ПЛ 1 — 96
Дерекий, Камен — вж Божинов, Ал.
Дерижан — вж Цанков, Христо — 24, 133, 209, 397, 422—425
Д'Еспарбе, Жорж (Georges d'Esparbes) — вж Еспарбе, Жорж д'
Д'Естре, Габриела (1573—1599) — фаворитка на фр. крал Анри IV — 492
Дечев, К. — 209
Дешанел, Емил — вж Дьошанел, Емил Огюст Етиен — 257, 260, 261
Дешев, Иван — 229
Деянов, Ванимин — 395
Джакомети, Паоло — ПЛ 1 — 241, 242
Джапунов, Васил Христов — лит. деец — 361
Джаров, Николай Д. — 340
Джераси, Марко Марков (М. Д., Марко Д.) (23 февр. 1897, София — ?) — фармацевт, лит. деец — 394, 396
Джером, Джером Клапка — ПЛ 1 — 90, 112, 351
Джидров, Петър — ПЛ 3 — 392
Джир (псевд.) — 582
Джо — вж Михайлов, Георги — 472, 473, 510
Джовани Орландо — вер. Ненчо Илиев (Сириус)
Джордж Лойд — вж Лойд Джордж, Дейвид — 544
Дзивгов, Александър — ПЛ 2 — 184, 229, 260

Дзито (645—703) — японска императрица, управлявала страната (686—697) след смъртта на съпруга си, император Темму. Известна и като поетеса, чиито творби са включени в антологията „Манйошу“
Диамантин — 502
Дикс, Артур (1875—1935) — нем. писател — 352
Дилетант — вж Бакалов, Георги Иванов — 152
Диловски, Димитър — вж Румянцев, Сергей — 290, 349, 395
Дим. Ник. — вар. на псевд. Димник — вж Николов, Димитър — 378
Димитриев, Радко — ПЛ 2 — 315
Димитриевич, Елена И. (1862—1945) — сръбска писателка — 76
Димитров, Александър — вер. Попдимитров, Александър — 202
Димитров, Ат. — 112, 114, 115
Димитров, Веселин (В. Д. Тодоров) (Вася Бродягин) (1898 — 1961) — хуморист — 590
Димитров, Вл. (Майстора) — ПЛ 3 — 198, 199
Димитров, Владимир — лит. деец — 283, 284, 291
Димитров, Георги (Г. Д. Тодоров) — ПЛ 2 — 553, 584
Димитров, Иван Димитров, д-р — ПЛ 2 — 249
Димитров, К. — 57
Димитров, Михаил (М. Д. Дафинкичев) — ПЛ 3 — 146, 149, 378, 379
Димитров, Н. — 350
Димитров, Ст. — 393, 394, 396
Димитров, Т. — 436
Димитров, Тр. — 96
Димитров, Христо — вж. Хр. Д. Златарев (12/25 ноем. 1891, Карлово — ?)
Димитрова, Евгения — вж Марс, Евгения — 90, 171, 237, 390
Димитър К. — 578, 579
Димник (псевд.) — вер. Николов, Димитър — 378, 379
Димов, Г. — 584, 585
Димов, Георги, проф. (14 март 1918, с. Покрован, Кърджалийско — 1995, София) — лит. историк — 95
Димов, Жеко (Ивайло) — публицист — 510
Димов, Ст. — 292
Димов, Стефан — поет — 346
Димова, Татяна — 371
Динеков, Петър — ПЛ 1 — 96, 97, 101, 219
Дитерихс, Е. — 235
Дичев, Петко Лаловски (1 септ. 1869, Кула — 20 май 1945, София) — агроном, публицист — 385
Добрев, Кирил Илиев (Гривек, Свилен Свиден) (10 юни 1896, Варна — 1987) — писател — 364, 386, 388, 389, 435, 584, 587, 589, 590
Добрев, С. — вж Чилингиров, Стилиян — 257, 259
Добринов, Васил Христов — ПЛ 1 — 151, 303, 361, 365, 366, 391
Добричлиев, П. — вж Господинов, Печо Цанев — 570
Добриян — 590
Добриянов, Васил — вер. Донев, Сава (С. Д. Събев) (Добриянов) (28 ноем. 1876, Жеравна — 24 май 1946, София) — публицист (срв. и Добринов, Васил)
Добровски, Йозеф — ПЛ 2 — 188
Добрович — 524
Добромир — 108
Дограмаджиев, Апостол — лит. деец — 504
Доде, Алфонс — ПЛ 1 — 31, 89, 351
Дозон, Огюст — ПЛ 1 — 83
Дойков, Иван — 51
Дойл, Артър Конан — ПЛ 2 — 142
Дойчин — 519, 520
Докузанов, Лука — лит. деец — 125
Докумов, Ив. — 173
Долинов, Ю. — вж Карановски, Ив. — 341, 342
Доля, Иво — вж Турлаков, Иван М.
Домусчиев, Георги Пенчев — ПЛ 2 — 211, 227
Домусчиев, Коста Пенчев — ПЛ 3 — 209, 211
Дон Жуан (псевд.) — 441
Дон Хаплю (псевд.) — 441
Донев, Иван — 292

Донев, Христо Костов (Урсус) (6 февр. 1889, Летница, Ловешко — 13 авг. 1913, Кукуш) — хумо-
рист — 587
Дончев (печ.) — 239
Дончев, Генчо Петров — ПЛ 3 — 504, 505
Дончев, Н. — 147
Дончев, Николай (Н. Д. Джаров) (Н. Бисерин) (29 окт. 1898, София — 1 ян. 1988, София) — лит.
критик, поет — 584, 586, 587, 589
Доросиев, Лука Иванов — ПЛ 1 — 406, 407
Дорошевич, Влас Михайлович — ПЛ 2 — 89, 142
Достоевски, Ф. М. — ПЛ 1 — 76, 187, 193, 237, 361
Дочев, Хр. — вер. Досев, Христо (5 февр. 1887, Ст. Загора — 1919, Ясна поляна) — просв. деец,
публицист, толстоист — 84
Драганов, Борис — 201, 203, 223, 389
Драганов, Димитър Анастасов — писател хуморист — 235, 253, 254
Драганов, Др. — вер. Драганов, Драган (Драгомир) Христосков (11 дек. 1890, Мирково, Софий-
ско — 30 юни 1946, Пирдоп) — публицист, участник в кооперативното движение — 291
Драганов, Н. — вер. Драганов, Никола (8 ноем. 1862, Габрово — ?) — лит. деец — 254
Драгеле — 407
Драгели — 121, 311
Драгиша — вж Попов, Драгомир Т. — 493, 551, 558
Драгоманов, Михаил Петрович — ПЛ 1 — 278
Дрангов, Борис, подп. — ПЛ 2 — 300
Древний Рицар — 441
Дрегели, Г. (срв. Драгели, Драгеле)
Дренски, Станчо — лит. деец — 405, 406
Дринов, Д. — 185, 195
Дринов, Марин — ПЛ 1 — 21, 94, 96, 99, 332
Дринов, Стоян Пеев — ПЛ 2 — 42, 87, 89, 165, 168, 209, 210, 259, 291, 301, 403, 413, 414
Друмев, Б. — 346
Друмев, Борис В. — лит. деец — 395
Друмев, Васил — ПЛ 1 — 13, 16, 21, 54, 112, 115, 182, 194, 418, 419
Дръж се! — 505
Дрън-Дрън — вж Левенсон, Хенри — 480
Дуван-Торцов, И. — драм. артист, лит. деец — 152, 561
Дум-дум — 529, 530
Дуриданов, Иван Василев (22 февр. 1920, Комщица, Софийско) — езиковед
Дуров, Владимир Леонидович (1863—1934) — знаменит рус. цирков артист и звероукротител —
31
Дучич, Йован — ПЛ 2 — 81
Душечка — вж Константинов, Константин — 325, 456, 457, 476, 478
Душков, Атанас Гаврилов (10 окт. 1909, Копривщица) — поет и белетрист — 22, 23
Дьолакроа, Йожен (1798—1863) — фр. живописец и график — 198
Дьолгер, Франц (1891—?) — нем. византолог — 103
Дьошанел, Емил Огюст Етиен (1819—1904) — фр. критик и публицист — 257, 260, 261
Дю-дю-дю — 529, 530
Дюамел, Жорж (1884—1966) — фр. писател — 189
Дюлгеров, Т. — 415, 417
Дюма, Александър — ПЛ 1 — 340
Дядо Альоша — вер. Петър К. Попов — 502
Дядо Гошо — вж Гешев, Иван Евстр.
Дядо Чешлю (псевд.) — 442—444
Дядя Костя Моховой — вж Георгиев, Константин — 547
Дякович, Борис Иванов — ПЛ 1 — 74, 223
Дякович, Владимир (15 авг. 1864, Болград, Бесарабия — 1930, София) — учител, общественик —
124

Е. П. — вж Елин Пелин
Е. В-а — 173
Евг. В. — 234
Ел. П-ва — 33
Ебнер-Еспенбан, М. — 237
Евалд, Карл (1856—1908) — датски писател и публицист — 31
Евлогий, архимандрит — 437

Еврипид — ПЛ 1 — 262, 333, 361
Евтимий, патриарх — ПЛ 1 — 219, 336
Евтимов, Симеон (11 авг. 1897, с. Емборе, Кайлярско — 31 дек. 1932, София) — публицист — 180
Едгар Хоп (псевд.) — 560
Еди-кой-си (псевд.) — 510
Едиб, Ханъм-Хамиде — 237
Еже, Макс (1861—1919) — фр. литературовед — 257, 260, 261
Езоп — ПЛ 1 — 94, 99
Екерман, Йохан-Петер (1792—1854) — нем. писател, известен с обнародваните си разговори с Гьоте — 188
Експресионист (псевд.) — 562
Елеонора фон Ройс-Кьостриц (22 авг. 1860 — 12 септ. 1917, Евскиноград) — бълг. царица, втората съпруга на цар Фердинанд — 285, 384, 437
Елизабет I (1533—1603) — кралица на Великобритания, последна от династията на Тюдорите — 89, 250
Елин Пелин — ПЛ 1 — 9, 16, 24, 43, 44, 70, 94, 106, 109, 120, 121, 126, 209, 211, 264, 283, 284, 293, 294, 298, 299, 304, 307, 324, 325, 346, 397, 402, 422, 431, 433, 436, 437, 439, 447, 482, 534, 538, 589
Елхов — вер. Елхов, Николай (Йордан Ников Просенички) (1906—1923) — лит. деец — 378, 379
Емануилов, Н. — вж Начов, Никола Енев — 148
Емерсон — ПЛ 1 — 128
Еминеску, Михай — ПЛ 3 — 424
Енигма (псевд.) — 473
Енчев, Иван Стефанов — ПЛ 3 — 82, 83, 229
Енчев, Илия — ПЛ 3 — 26, 30
Еол Бо (псевд.) — 585, 589
Епелрот — вер. Апелрот, В. Я. — 76
Епигрим (псевд.) — 578, 579
Епифанов, Сергей Алексеевич (? — 1899) — руски поет и писател — 578, 580, 581
Ерберг, Константин — 236
Ерик Светлооки — вж Андрейчин, Иван — 6
Еристави, Георгий Давидович (1811—1864) — грузински драматург, поет, режисьор, актьор, преводач и общественик
Еристави, Рафаел Давидович (1824—1901) — грузински поет, етнограф, общественик и преводач
Еристов, княз — груз. поет — вж Еристави, Рафаел Давидович или Еристави, Георгий Давидович — 85
Ерлих, Роза — цигуларка — 384
Есекс, Робърт Деверьо, граф (1567—1601) — англ. благородник — 259
Еспарбе, Жорж д' (1863—1944) — фр. писател — 137
Есхил — ПЛ 1 — 74, 76, 194, 262, 333, 361
Етлингер, Карл (1882—1946) — нем. писател хуморист — 500
Ефименко, Я. — вер. Ефименко, Александра Яковлевна (1848—1919) — руска историчка и фолклористка — 33

Ж. — 582
Ж. А. — 194
Жан (псевд.) — 350
Жан П. — вж Петков, Иван — 491, 584
Жанроа, Алфред (1859—1953) — фр. литературовед-позитивист — 257, 260, 261
Желев, П. — вер. Желев, Петър Пенев — 262
Желев, Петър Пенев — ПЛ 3 — 262
Железничар (псевд.) — 489
Желязков, Анастас (22 апр. 1878, Г. Оряховица — ?) — бълг. русист — 259
Жендов, Александър — ПЛ 3 — 543, 576, 585, 591
Женисти, П. — 106
Жеромски, Стефан — ПЛ 3 — 319
Животец — вж Нойков, Цветан — 584
Жигарев, С. — 123
Жиле, Луи — 195
Жилчо — 502
Жинзифов, Райко — ПЛ 1 — 228
Жора — вж Караиванов, Георги — 578
Жора Г. К. — вж Караиванов, Георги — 578
Жорж Морж Кюс — вер. Киселинов, Георги — 442—444, 446

Жорж Кюслен — вж Киселинов, Георги — 214, 442, 510
Жорж С. — вер. Караиванов, Георги — 580
Жорин — вж Караиванов, Георги — 578
Жорин, Г. К. — вж Караиванов, Георги — 235, 236, 578
Жорин, К. — вер. Караиванов, Георги
Жоро — вж Караиванов, Георги — 548, 556, 557, 560, 562, 565, 584
Жуковски, В. А. — ПЛ 1 — 42
Жулавски, Юрий — 398

З. Т. — 300
Забравен талант — вж Подвързачов, Димитър — 441
Завоев, Петър Иванов (Отец Онуфрий) (5 юни 1880, Щип, Македония — 19 февр. 1965, София) — журналист, фейлетонист
Загорски — 206
Заимов, Стоян — ПЛ 1 — 98, 149
Закариевски, Александър — полски литературовед — 319
Залтен, Феликс (ист. име Зигмунд Залцман) (1869—1945) — австр. писател, театрален критик
Заменхов, Лудвиг — ПЛ 3 — 84
Занетов, Гаврил — ПЛ 1 — 102
Зарев, М. — 240, 241
Зарин, А. — 236
Засодимски, Павел Владимирович — ПЛ 3 — 129
Захариев, Васил Стоянов (8 юни 1895, Самоков — 28 ноем. 1971, София) — художник, изкуствовед — 126
Захариев, Ив. С. — 529, 530
Захариев, Иван Христов (Иван Знахар) (24 май 1895, София — 28 дек. 1965, София) — лит. деец — 158, 176
Звездин — вж Павурджиев, Васил — 584
Звездин — 320
Здеховски, Казимир — ПЛ 3 — 319
Здравец (псевд.) — 469
Зеленицкий, К. — вер. Зелински, Корнелий Люцианович (1896—1970) — рус. литературовед, през 20-те г. един от теоретиците на конструктивизма — 407
Земенски, Йордан Попянакиев (12 септ. 1889, Земен, Радомирско — ?) — публицист — 401—404
Златанов, А. — 263
Златанов, Ас. — вер. Златанов, Александър Харалампиев (1878, Пирдоп — 1940) — прев. от фр. — 46, 405, 406
Златанов, Харалампи М. (Х. М. З.) — 169, 413, 414, 419, 422—424
Златарев, А. — 223
Златарев, Христо Димитров — вж Димитров, Христо — 29
Златарева, Екатерина — актриса — 385
Златаров, Асен — ПЛ 2 — 119, 202
Златарски, Васил Николов — ПЛ 1 — 103, 257, 259, 278, 361
Златев, В. — 197
Злобний Нерон — 442
Знахар, Иван — вж Захариев, Иван Христов — 156, 158, 176, 177
Зографов, Драган Стефанов — ПЛ 3 — 58—63, 126
Зола, Емил — ПЛ 1 — 309
Зошченко, Михаил Михайлович (1894—1958) — рус. писател — 180
Зрител — 292
Зудерман, Х. — ПЛ 1 — 76, 112, 115, 121, 189, 250, 390

И. . .
И. А. — 312
И. К. (иниц. на Коларов, Иван) — 233
И. К. Х. — 395
И. К. Ц. — 89
И. Р. — вж Балканджиев, Иван
И. С. — 215
И. С. А. — вж Андрейчин, Иван — 6
И. Т. — 292
И. Х. Х. — 561
И. Хар. — 172

Ив. Г. — 395
Ив. Г. — вж Полянов, Димитър
Ив. Р. — вж Руневски, Иван — 292
Ибанес, Бласко — вж Бласко Ибанес, Висенте
Ибсен, Хенрик — ПЛ 1 — 9, 35, 69, 112, 115, 169, 195, 241, 242, 333, 399, 490, 511
Ивайло — 152, 272
Ивайло — вж Димов, Жеко — 510
Иван Р-в — 563
Иван Рилски — ПЛ 1 — 97, 99
Иван-Александър — ПЛ 3 — 103, 335
Иван-Асен II — бълг. цар (1218—1241), син на Асен I — 382
Иван-Шишман — ПЛ 1 — 335
Иванов, А. Г. — 89
Иванов, В. — 198, 199
Иванов, В. — 186
Иванов, Васил (14 март 1888, Враца — 9 февр. 1934, гара Зверино, Врачанско) — поет — 174, 300
Иванов, Васил — 510
Иванов, Вячеслав Иванович — ПЛ 3 — 180, 228, 424
Иванов, Г. — 578, 579
Иванов, Г. П. — 292
Иванов, Ем. — 590
Иванов, Еманоил (Ем. Ив. Анов) — 584
Иванов, Ив. Д. — ПЛ 1 — 106, 112
Иванов, Илия (И. И. Илие) — ПЛ 1 — 233, 272, 509
Иванов, Йордан — ПЛ 1 — 100, 262, 278, 285, 302
Иванов, Петър — ПЛ 1 — 368
Иванов, Ст. — 323
Иванов, Я. — 196
Иванохиме, императрица (поч. 347 г.) — японска поетеса, съпруга на император Нинтоку, чиито 4 песни се смятат за най-древните в антологията „Манйошу“ — 415
Иванчев, Димитър — ПЛ 1 — 376, 527
Иво Доля — вж Турлаков, Иван М. — 161, 166
Игнатиев, Николай Павлович, граф (1828—1908) — рус. генерал и дипломат — 219
Игнатиев, А. — 65, 66
Игнатов, Ив. Т. — печ. — ПЛ 1 — 5, 533
Игнатов, Ив. П. (печ.) — 326
Идзуми Шикибу — знаменита японска поетеса от края на X и началото на XI в.
Изволски, Александър Петрович (1856—1919) — рус. дипломат, автор на мемоари — 123
Изворов, Атанас Василев — ПЛ 3 — 82, 143
Изворски, А. В. — 90, 96
Изворски, Стефан (Стефан Попниколов) — ПЛ 1 — 218, 219
Измирлиев, Тома — ПЛ 3 — 537
Измирлиев, Христо — вж Смирненски, Христо — 350, 386, 388, 585
Измирски, Д. Н. (вар. Н. Д.) — 378, 379
Изтърваният заек — вж Бобчев, С. С.
Иисус Христос — 166, 551, 562
Иканов, д-р — 489
Икономов, Георги — 214
Икономов, Евтим — 407
Икономов, Иван Тодоров — 361
Икономов, Н. Т. — 237
Икономов, Никола (Николай Голготкин) — 372—374
Икономов, Никола Петков (вар. Попикономов, Никола) (26 февр. 1896, Ст. Загора — 17 февр. 1959, София) — драм. артист, режисьор, драматург — 318
Илайяли — вер. Казанкалов, С.Д. — 377, 378
Илиев, Ан. — 120
Илиев, Атанас Трифонов — ПЛ 1 — 83, 101, 157
Илиев, В. — 94
Илиев, Георги (Г. И. Георгиев) — ПЛ 3
Илиев, Л. — 59
Илиев, Ненчо — ПЛ 2 — 206, 207, 264, 293, 295, 298, 299, 301, 397, 436, 449, 499, 500, 537, 540, 564, 567, 569, 573

Илиев, Стоян — ПЛ 3 — 270
Илиев, Харалампи Маринов (19 ян. 1873, Видин — 22 май 1955, София) — живописец, пейзажист — 153
Илиев, Христо (Илич) (1890, Севлиево — 1924) — поет — 323
Илински, Григорий Андреевич (1876—1937) — рус. филолог-славист, проф., чл.-кор. АН СССР (1921) — 212
Илич — вж Илиев, Христо — 130, 247
Илчев, Стефан Петров (Стефанос, Свиларов, Crown) (29 септ. 1898, Ботевград — 4 март 1983, София) — езиковед, лексиколог — 561, 563, 564
Илья Мурин (псевд.) — 573
Ина — 8
Ино Бетто — 415
Инфузория — вж Язаджиев, Аспарух — 491, 496
Иречек, Константин — ПЛ 1 — 212, 276
Ирина, царица — 297
Ирод Велики (ок. 73—4 пр. Хр.) — цар на Юдея — 487
Исаев, Младен (Мл. И. Младенов) (7 юни 1907, Балювица, Михайловгр. — 14 май 1991, София) — поет — 17—19, 221 120
Итко — 236
Ицуми Шикибу — вж Идзуми Шикибу — 415
Ишикава но Ирацуме (края на VII — нач. на VIII в.) — японска поетеса, включена в най-старата японска антология „Манйошу“ — 415
Иширков, Атанас — ПЛ 1 — 223, 285, 303, 315, 364

Й. Бак. — вж Стубел, Йордан — 109, 473
Й. Й. — вж Йовков, Йордан — 269
Йа. Зински (псевд.) — 576
Йенсен, А. д-р — 184, 225
Йеретов, Р. — 71
Йоан Екзарх — ПЛ 1 — 100
Йоан Хризис — вж Мирчев, Иван
Йовков, Арс. — ПЛ 3 — 61
Йовков, Йордан — ПЛ 1 — 6—8, 17, 25, 120, 179, 201, 204—206, 208, 264, 268, 269, 273, 283, 285, 290, 294, 303, 365—367, 416, 422, 423, 581
Йовчев, Димитър — ПЛ 3 — 133, 134
Йовчев, Иван — 557
Йокай, Мор — ПЛ 1 — 90
Йонков-Владикин, Никола — вж Владикин, Н. Й. — 134, 135, 594
Йонов, Георги — печатница в Пловдив — 67, 317
Йончев, Иван Петров — ПЛ 1 — 124, 202, 204, 292, 355, 391, 397, 428, 474, 588
Йоргенсон, Нилс — норв. писател — 399
Йорго (от Кливланд) — 525
Йорданов, Васил (В. Й. Върбев) (1857, Шумен — 4 март 1921, София) — преводач, лит. деец — 185, 191
Йорданов, Велико — ПЛ 2 — 303
Йорданов, Н. Д. — ПЛ 2 — 42, 43, 50, 54, 86
Йосиф (Библ.) — еврейски патриарх, син на Яков и на Рахил — 562
Йосифов, Йосиф Стефанов (20 март 1897, Хасково — ?) — журналист — 169
Йохан Бегимуцки — вж Бохор, Хаим — 307
Йохан из мертвых (псевд.) — 236
Йоцов, Борис — ПЛ 2 — 7, 42, 157, 176, 181, 182, 184, 227, 235, 510
Йоцов, Димитър — ПЛ 3 — 406

К. — 141
К., подпор. — 390
К. Г. — 46, 429
К. Д. М. — вж Мутафов, Константин Д. — 424
К. Жорин (псевд.) — 473
К. К. — вж Константинов, Константин — 271
К. П. Х. — 129
К. Сатирик — вж Граблашев, Н. — 338
К. С-к — вж Граблашев, Никола
Кр. К-ва — авт. на разкази — 88

Кр. П. — вж Пенчев, Кр. — 516
Кабакчиев — 489
Кабарналиев, Хр. — вж Каварналиев, Христо
Каблешков, Антон Недков (28 юли 1891, Пловдив — 25 окт. 1912, Турция) — поет — 240
Каблешков, Тодор — ПЛ 1 — 21
Каварналиев, Христо Николов (8 май 1892, Варна — 18 май 1951, Варна) — художник-маринист — 353
Каверин, Вениамин Александрович (1902—1988) — рус. писател — 180
Кавлаков, Христо Стоянов — лит. деец. — 292
Казанджиев, Христо Г. (9 ноем 1896, Кюстендил — 3 септ. 1955, Пловдив) — писател-драматург — 171
Казанкалов, С. Д. — изд. на сп.Чайка — 376
Каикчиев — 530
Кай Плавций (псевд.) — 567
Какиномото-но Хитомаро — знаменит японски поет от края на VII и нач. на VIII в., смятан за майстор на елегията
Калдерон де ла Барка, Педро — ПЛ 1 — 157, 175, 190
Калев, Т. — 522, 523
Калин Странник (псевд.) — 490
Калоянов, Асен Браянов (Ясенин) (13 септ. 1900, Пазарджик — 25 март 1974, София) — поет, писател, публицист — 18, 21, 584
Калфов, Христо Димов (16 окт. 1883, Калофер — ?) — полковник — 570
Калфов, Дамян Тодоров — ПЛ 1 — 133, 135, 228, 253, 254, 295, 299, 300, 367, 391, 397, 415—417, 419, 420, 425, 512, 537, 581
Калчев, Цоньо — ПЛ 1 — 31, 321, 335, 336
Камбуров, Иван Димитров (26 септ. 1883, Лясковец — 23 ян. 1955, София) — музикален писател, критик и лексикограф — 176, 196
Камбуров, Светослав Димитров (Медуза, Сирано Д. Б., Театрал, Фурен) (20 окт. 1885, Лясковец — 1977) — публицист, театр. критик — 10, 397, 510
Камен Дерзкий — вж Божинов, Ал. — 452
Камен-Роза (псевд.) — 65
Кампильо, Р. — 90
Каназирски, Георги Иванов (Верин) (13 ноем. 1883, Пловдив — 1954) — журналист, хуморист — 292
Кандид — вер. Страшимиров, Антон — 391
Кандидат войник — вж Смирненски, Христо — 584
Кандиларов, Д. — 57
Канели, Радул — ПЛ 1 — 112, 242
Каниц, Феликс — ПЛ 1 — 96, 97, 104
Кантарджиев (печ.) — ПЛ 1 — 122
Кантарджиев, Хр. — 12
Капуана, Луиджи — ПЛ 3 — 399
Капю, Алфред — ПЛ 3 — 46, 47
Кар — вж Попов, Добчо — 214
Каравелов, Любен — ПЛ 1 — 13, 16, 53, 101, 118, 148, 182, 194, 219, 228, 229, 332, 492
Каравелова, Лора — ПЛ 1 — 510, 512
Карагьозов, Васил Георгиев — ПЛ 2 — 7, 9, 18, 23, 39, 41, 45, 70, 147, 156, 157, 159, 161, 165, 263, 292, 341, 343, 344, 386, 387, 545, 546
Караджич, Вук Стефанович — ПЛ 1 — 223
Караджова, Райна — 373
Караиванов, Георги Иванов (Жоро) (25 март 1897, Кюстендил — 28 март 1985, София) — поет, белетрист, драматург — 17, 18, 109, 235, 292, 346, 388, 548, 556, 557, 560, 562, 565, 579, 581, 584, 589
Караиванов, Ст. — 180, 191
Каралийчев, Ангел — ПЛ 2 — 17, 18, 24—27, 29, 30, 120, 476
Каран — вер. Кюлявков, Крум
Каранджов, Д. Н. — вер. Караджов, Д. Н. — 396
Карановски, Иван (Иван Тодоров Атанасов) — ПЛ 2 — 17, 29, 156, 171, 172, 209—211, 341—344, 558, 565, 573
Карапетков, М. — 302
Карасавин, Л. П. — вж Карсавин, Лев Платонович
Караславов, Георги — ПЛ 1 — 179, 587

Караюрданов, Ал. (др. ф. Ал. Карайорданов; псевд. Ал. Кара) (3 ян. 1886, София — ?) — поет, драматург — 292
Карбонар — вж Попов, Добчо — 214, 563
Кардамин, Т. — вж Христов, Тодор — 169
Кардучи, Джозуе — ПЛ 1 — 169
Карима, Ана (Ана Тодорова Велкова) — ПЛ 1 — 71, 72, 74, 75, 80—83, 87, 88, 90, 91, 112, 121, 142, 397, 406, 415, 416, 423, 425, 499, 513, 534
Карлик (псевд.) — 292
Карловска, Мара (Ада) (1891—1918) — лит. деец — 496
Кармил — 381
Карпаров, Александър Маринов (2 март 1904, Тополовград) — проф. по медицина, писател — 167
Карсавин, Лев Платонович (1882—1952) — рус. религиозен философ и историк-медиевист — 127
Каспрович, Ян (1860—1926) — полски поет — 11, 157, 169, 188, 192, 193, 319
Катен, Пиер — вж Хранов, Пантелей — 254
Кацаров, Георги И. — вер. Кацаров, Гавраил И. — ПЛ 3 — 285, 437
Кацев-Бурски, Данаил — 415—417
Кацунов — худ. — 253
Квинтилиан, Марк Фабий (35—100) — римски писател, учител по реторика и оратор — 263
Кей, Елен — ПЛ 2 — 33
Кепов, Иван — ПЛ 1 — 48, 49, 51
Кер, А. — 181
Кер, Б. М. — прев. — 237
Керанова-Милева, Мила — вж Милева, Мила Гео — 371
Керемедчиев, Панайот Петров — ПЛ 3 — 165, 166, 235, 237, 253, 389
Керенски, Александър Фьодорович — ПЛ 3 — 576, 587
Керф, Ю. — 90
Кесар (псевд.) — 471
Кесяков, Богдан Д. — 84
Киланд, А. — ПЛ 1 — 148, 174, 189
Килифарев, Н. (вар. Килифаров) — срв. Килифаров, Никола — 254
Килифаров, Никола Енчев (26 юни 1895 — ?) — офицер — 67, 291, 323
Ки-но Томонори — японски поет от X в., един от съставителите на антологията „Кокиншу“
Ки-но Цураюки (872—945) — японски поет и държавник, един от съставителите на антологията „Кокиншу“
Кипиловски, Д. — 98
Киплинг, Ръдиард — ПЛ 1 — 228, 399
Кипров, Александър — ПЛ 2 — 61, 111, 282, 290, 293, 295, 417, 498
Кир Франгя — вж Франгя, Антон
Кир Ябанчо — вж Яблански, Димитър
Кирил Философ — ПЛ 1 — 304, 320, 323, 335, 435
Кирил и Методий — ПЛ 1 — 13, 93, 97, 99, 103
Кирилов, Г. К. — 229
Кирилов, Иван Христов — ПЛ 1 — 17, 24, 29, 71, 75, 124, 156, 159, 417, 424, 425
Киркегор, Сьорен (1813—1855) — датски писател и философ, предшественик на екзистенциализма — 312
Кирков, Васил Киров — ПЛ 1 — 105, 107, 109
Киров, Гено (Г. К. Генов) — ПЛ 1 — 157, 193, 225, 489, 497
Кирчев, Атанас Илиев — ПЛ 3 — 154, 172, 253
Кирчев, Методи Илиев (11 авг. 1893, Варна — 1925) — ред.-стоп. на „Факел“, брат на артиста Атанас Кирчев — 253—255
Киселинов, Георги (Жорж Кюслен) — хуморист — 214, 442—444, 446, 510
Киселков, Васил Славов — ПЛ 1 — 96, 182
Киселков, Хр. — 120
Кисьов, Георги — ПЛ 2 — 292, 350
Китляревски, М. — 81, 87
Киутсуне — япон. поет — вер. Фудживара-но Кийосуке (1104—1177) — япон. поет и критик, син на поета Фудживара-но Акисуке — 415
Кичев, Добри — вж Димитров, Михаил — 146
Кйовлиев, Ив. — 254
Клавел, Л. — вер. Кладел, Леон — 80
Кладел, Леон — ПЛ 1 — 80
Клайст, Хайнрих фон (1777—1811) — нем. писател — 175

Клара, Б. — 70
Клареси, Жюл — ПЛ 1 — 398
Кларети, Жул — вж Клареси, Жюл
Клемансо, Жорж — ПЛ 3 — 556
Клеопатра (69—30 пр. Хр.) — египетска царица, прочута с красотата и интелигентността си — 152, 235
Климент, митрополит — вж Друмев, Васил — 182, 236, 419
Климент Охридски — ПЛ 1 — 13, 133, 278, 303, 323
Климент Римски — 99
Клинчаров, Иван — ПЛ 1 — 97
Клисурски, Асен Иванов (9 май 1886, Троян — 1949) — журналист — 119, 120
Кнауер, Коста — ПЛ 1 — 207, 267
Кнауер, Франц — 207
Кобал, Фиозарен — 240
Ковачев, Владислав — ПЛ 3 — 315
Ковачев, Янко Стефанов — ПЛ 1 — 96
Кожухаров, Борис — 105
Кожухаров, Константин Д. — 237
Кожухаров, Никола Атанасов (11 ян. 1892, Казанлък — 1 юни 1971, София) — художник — 199
Кожухаров, Тодор Павлов (Федя Чорни, Щабс-капитан Копейкин) (23 юли 1891 — 1 февр. 1945, София) — журналист, фейлетонист, директор на в. „Слово“ — 201, 203, 571
Кожухарова, Румяна — 331, 334
Козерка — 530
Козлов — 325
Козма, презвитер — ПЛ 2 — 99, 100, 335
Кокенов, Стоян А. — 368, 372
Коклен, Констан (1841—1909) — знаменит фр. комедиен актьор — 106
Коларов, Дамян Т. (Ларс) — 561
Коларов, Ив. — 231—234
Коларова, Д. — 163
Колев, Б. — 318
Коледаров, Стоян Николов (С. Н. К.) — ПЛ 1 — 89, 90, 105, 112, 115, 120, 143, 187, 233, 384
Колцов, А. В. — ПЛ 1 — 47, 48, 197
Колцов, Михаил Ефимович — ПЛ 2 — 236
Команахи — 415
Комисаржевская, Вера Фьодоровна (1864—1910) — знаменита рус. актриса — 312
Кондаков, Никодим Павлович (1844—1925) — рус. историк византолог, академик (1898) в Петерб. АН — 101
Кондорсе, Жан-Антоан-Никола, маркиз дьо (1743—1797) — фр. философ, математик, социолог и политик — 361
Конопницка, Мария — ПЛ 1 — 11, 33, 34, 72, 76, 90, 228
Константин Костенечки (ок. 1380 — I пол. на XV в.) — българ. книжовник, ученик на Евтимий Търновски — 97, 99
Константинов, Алеко — ПЛ 1 — 16, 46, 51, 57, 212, 213, 229, 271, 281, 327, 328, 365, 429, 439, 444, 482, 490, 493, 496
Константинов, Венцислав Константинов (14 септ. 1940, София) — преводач — 420
Константинов, Георги Гогов — ПЛ 1 — 31, 118, 120, 265
Константинов, Георги — карикатурист — 273
Константинов, Д. — 203
Константинов, Константин — ПЛ 1 — 37, 38, 43, 47, 156, 207, 222, 225, 234, 264, 266—268, 271, 301, 308—311, 325, 397, 448, 455, 456, 476, 478, 483, 573
Константинов, Н. — 452
Константинов, Стоян Попгеоргиев — вж Стефан, екзарх
Консулова-Вазова, Елисавета — ПЛ 3 — 198, 316
Копай, Н. Г. — вер. Стоянов, И.
Копе, Франсоа — ПЛ 1 — 142
Копитар, Вартоломей (1780—1844) — словенски филолог-славист и просветител, създател на първата словенска граматика — 103
Коралов, Емил (Емил Дончев Станчев) (2 ноем. 1906, с. Славотин, Михайловградско — 29 юли 1986, София)) — писател — 179
Корде, Шарлот (Шарлот Корде Д'Армон) (1768—1793) — френска аристократка, родственица на Пиер Корней, известна най-вече като убийца на Марат, осъдена на смърт и гилотинирана — 15

Кордели, М. — вер. Корели, Мария — 213
Корели, Мария — ПЛ 2 — 213
Корнеев, А. — 237
Корней, Пиер — ПЛ 1 — 334
Короленко, Владимир Галактионович — ПЛ 1 — 46, 151, 170, 187, 398, 399
Косине — вер. Стаматова, Олга
Коскин, Рада — 319
Коскин, С. — 318
Костенечки, К. — вж Константин Костенечки
Костенцев, Арсени Георгиев (15 авг. 1842, Ново село, Щипско — 6 ноем. 1921, София) — лит. деец, участник в освободителното движение, учител, фолклорист, книжар — 219, 391
Костенцев, Михаил Георгиев (1822, Ново село, Щипско — ?) — книжар, брат на Арсени Костенцев — 96
Костов, Дончо (Д. К. Стоянов) (Феникс) (19 юни 1897, Локорско, Софийско — 9 авг. 1949, София) — биолог-генетик, академик (1946), хуморист
Костов, З. — 206, 272
Костов, Стефан Лазаров — ПЛ 1 — 9, 10, 94, 101, 102, 11, 112, 120, 121 152, 179, 195, 228, 256, 266, 272, 295
Костов, Тодор Иванов (Parsifal) (9 март 1898, Севлиево) — поет, художник-карикатурист — 389, 585
Костурков, Стоян — ПЛ 2 — 405
Кохан, П. С. — ПЛ 2 — 152, 257, 259
Кохановски, Ян (1530—1584) — полски поет — 188
Коцев, Владимир — ПЛ 3 — 70
Краев, Ал. — 352
Крайчевски — 33
Кралевски, Ст. — 328
Крали Марко — 100, 289, 294, 303
Красински, Зигмунд — ПЛ 3 — 84
Красински, Славчо (псевд. на Венцеслав Генков Кръстев) (25 дек. 1909, Фердинанд, дн. Монтана — 22 март 1984, София) — поет, публицист и драматург — 18, 19, 21, 22, 24—26, 29, 30
Крачунов, Кръстю (25 окт. 1881, с. Златарица, Търновско — ?)— лит. критик — 51
Крашински, Сигизмунд — вж Красински, Зигмунд — 84
Крек, Грегор — ПЛ 1 — 107
Кремен, Михаил — ПЛ 1 — 43, 44, 195, 206, 265, 470, 485
Крестовска, Мария Всеволодовна (1862—1910) — руска писателка и актриса, дъщеря на В. В. Крестовски — 33, 34
Крилов, И. А. — ПЛ 1 — 121, 193
Кринчев, Страшимир Димитров — ПЛ 1 — 154, 156, 172, 176, 177, 212, 213, 233, 262, 263, 339, 341, 343
Криспи, Франческо (1819—1901) — итал. политик, съратник на Гарибалди, по-късно министър-председател, автор на мемоари — 361
Кроазе, Алфред (1845—1923) — фр. елинист, автор (заедно с брат си Морис) на една петтомна история на старогръцката литература — 263
Кроче, Бенедето (1866—1952) — итал. философ, историк, литературовед и общ. деец — 190
Крум (незив. — 13 апр. 814) — бълг. хан, царувал от 803 до 814 г., родоначалник на нова династия — 297, 489, 545
Крупни, Марсел — 237
Крусев, Й. Д. — 195
Кръстанов, Иван Х. — ПЛ 3 — 75, 90, 212
Кръстев, Александър (А. К. Георгиев) — ПЛ 1 — 402
Кръстев, Г. — 146
Кръстев, И. К. — 84
Кръстев, Ив. — 419
Кръстев, Кръстьо, д-р — ПЛ 1 — 10, 79, 94, 97, 177, 184, 221, 225, 277, 365, 397, 422, 425
Кръстевич, Гаврил — ПЛ 1 — 259, 262, 361
Кубратов, Крум — вж Шишманов, Иван — 227
Кубка, Фр. — 188
Кузмин, М. — 180
Кузминский, Константин — ПЛ 3 — 126
Кулелиев, Йордан Христов (17 ян. 1877, В. Търново — 23 март 1966, Кюстендил) — лит. деец — 120

Куликовски, А., проф. — вер. Тиняков, Александър Иванович (А. Куликовски) (?—1922) — рус. поет и журналист — 319
Кунев, Трифон — ПЛ 1 — 9, 109, 111, 112, 115, 179, 183, 209, 317, 442, 446, 468, 477, 500
Кунчев, Хр. — 153
Куприн, Александър Иванов — ПЛ 2 — 58, 148, 259
Куприн, М. — вж Куприн, Александър — 89
Курбе, Гюстав (1819—1877) — фр. живописец — 198
Кусев, Г. — 140
Кутинчев, Стилиян Атанасов — ПЛ 1 — 202
Кутуч — 519
Куцарова, Димитра — поетеса, преводачка с псевд. Д. Омортага — 386, 389
Къдрева, Татяна — художничка, приятелка на Гео Милев — 371
Кънев, Генчо (Уста Генчо Кънев) — 104
Кънчев, Минчо, поп (Минчо Кънчев Стоянов) (6 авг. 1836, Арабаджиево, Старозагорско — 2 окт. 1904, Ст. Загора) — свещеник, книжовник и революционен деец, автор на мемоарната книга „Видрица“ — 98
Кърджиев, Крум — 509
Кьорнер, Теодор — ПЛ 1 — 292
Кьорчев, Димо Петров — ПЛ 1 — 10, 58, 108, 114, 157
Кьостер, Х. Л. — 257, 259, 260
Кюлявков, Крум — ПЛ 3 — 198, 289, 300, 324, 378, 469, 475, 500, 545, 549, 551, 556—558, 564—568, 584, 588, 589
Кюри, Мария (Мария Склодовска-Кюри) (1867—1934) — полска изследователка и съпруга на фр. учен Пиер Кюри, носителка на Нобелова награда — 33

Л. Гр. — вер. Лютаков, Григор — 42
Л. П. — вж Паспалеев, Леонид Иванов — 84
Л. Р. (прев.) — 390
Л. С. — 292
Ла Брюер, Жан дьо (1645—1696) — фр. философ и писател, представител на класицизма, известен с произведението си „Характери“ — 9
Лагерльоф, Селма — ПЛ 3 — 31, 46, 89, 143, 237, 365, 428
Лада (псевд.) — 441
Лазаревич, Лазо — ПЛ 2 — 46, 47
Лазаревска, Е. — 58
Лазаров, Ив. — ПЛ 3 — 153, 272, 283
Лакшин, Н. В. — вж Граблашев, Никола
Ламар (Лалю Маринов Пончев) (1 ян. 1898, Калейца, Ловешко — 21 февр. 1974, София) — писател — 386—388, 392, 558
Ламартин, Алфонс дьо — ПЛ 1 — 43, 47, 81, 83, 86, 344, 414
Ламение, Фелисите Робер дьо — ПЛ 1 — 364
Ламуш, Леон — ПЛ 1 — 225
Ланге, В. — вер. псевдоним — 514
Ланкло, Нинон дьо (ист. име Ан Ланкло) (1616—1706) — знаменита френска куртизанка, известна и със своя литературен салон, покровителка на Волтер — 492
Лансон, Гюстав — ПЛ 2 — 414
Ланчелото — вж Кунев, Трифон — 111, 441, 468
Лапни муха — вж Стоянов, И. — 439
Ларс — вж Калфов, Дамян Т. — 561
Лафонтен — ПЛ 1 — 142
Лафорг, Жюл — ПЛ 3 — 374
Лашев, Н. В. — вж Граблашев, Н. — 339, 340, 396, 584
Лвов-Рогачевски, В. (Василий Лвович Рогачевски) (1873—1930) — рус. критик и литературовед — 151
Лебедев, Владимир Иванович (1882—1956) — рус. емигрант, публицист — 48, 49, 235
Лебедин — вж Димитров, Георги Тодоров 519, 520
Леваков, Радослав (Р. Г. Л.) — 247
Левенсон, Хенри Улрих — ПЛ 3 — 447, 448, 450, 451, 457, 458, 480—483, 500, 558
Левертин, Оскар (1862—1906) — шведски поет, белетрист, лит. историк — 189
Леврол, Леон — 257, 260, 261
Левски, Васил — ПЛ 1 — 21, 120, 167
Леже, Луи — ПЛ 1 — 79, 225, 278
Лезгинка (псевд.) — 130

Леков, Иван — ПЛ 3 — 103
Леметр, Жюл — ПЛ 1 — 46, 47
Лемоне, К. (1844—1913) — белг. писател — 142
Ленау, Николаус — ПЛ 1 — 234, 236
Ленин, Владимир Илич — ПЛ 1 — 406
Ленкова, К. — 33
Ленска, Юлия — 33
Лео — вж Сакаров, Никола Илиев — 83
Леонардо да Винчи — ПЛ 1 — 90
Леонов, Леонид Максимович (1899 — 1994) — рус. писател — 564
Леопард — вж Арнаудов, Иван Хр. — 533
Леопарди, Джакомо — ПЛ 1 — 157, 170
Лепо — вж Марчевски, Денчо Станчев — 6
Лер-Сплавински, Т. — ПЛ 3 — 103
Лермонтов, М. Ю. — ПЛ 1 — 42, 62, 143, 157, 158, 168, 193, 228, 260, 346
Леруа-Болийо, Анри-Жан Батист Анатол (1842—1912) — фр. историк — 74
Лерш, Хайнрих (1889—1936) — нем. писател, свързан с експресионизма — 414
Лесинг, Г. Е. — ПЛ 1 — 188, 227, 236, 329
Лесичков, Иван Пенчев (1876—1958) — лит. деец, книгоиздател — 262, 329
Лескин, Август — ПЛ 1 — 277
Либкхнехт, Карл — ПЛ 3 — 148
Лидия Бр-ская — 83
Лизис (V в. пр. Хр.) — философ от школата на Питагор — 281
Лил, Роже дьо — вж Руже дьо Лил, Клод Жозеф — 147, 327
Лилиев, Николай — ПЛ 1 — 6, 7, 17, 134, 147, 151, 180, 186, 202, 204, 234, 264—267, 269, 272, 273, 286, 288, 292, 302, 317, 368, 370, 372, 374, 375, 448, 449, 452, 464—466, 500, 538, 541, 560
Лилиенкрон, Детлев фон — ПЛ 1 — 46, 236, 414, 419
Лилиян — вж Петков, Камен — 292
Линденберг, Паул (1859—?) — нем. писател — 125
Липовски, Бойчо (Никола Василиев Кюркчийски) — ПЛ 1 — 70—72, 74, 76, 154, 242, 250
Липоцвят (псевд.) — 490, 493
Лирик Вокалоч (Кирил Маринов Чолаков) — лит. деец — 236
Лист, Ференц (1811—1886) — унгарски композитор, пианист, диригент — 196
Лицедей (псевд.) — 111
Личев, Христо — 373
Лойд Джордж, Дейвид (1863—1945) — британски политик
Лойтус Димитри — вж Осинин, Димитър — 169
Лом Лида Ро (псевд.) — 504
Ломоносов, Михаил Василиевич — ПЛ 1 — 84
Лонгфелоу, Хенри — ПЛ 1 — 157, 158, 169, 181
Лондон, Джек (1876—1916) — американски писател — 399
Лопе де Вега (1562—1635) — виден испански драматург и поет
Лорд — вер. Смирненски, Христо — 576
Лорд Вилмон — вж Смирненски, Христо — 576, 584
Лорънс, Дейвид Хърбърт (1885—1930) — англ. писател и драматург — 106
Лос, Раф — 237
Лоти, Пиер — ПЛ 1 — 31, 80, 90, 157, 225, 232
Лотусов, В. — преводач — 43
Луис, Пиер — ПЛ 3 — 254, 318, 398, 463
Лукиан от Самосата (120—190) — античен писател, по произход сириец — 365
Лулчев, Кръстю — ред. на „Художествена седмица“ — 348
Лулчев, Любомир — ПЛ 2 — 566, 568
Луначарски, Анатолий — ПЛ 2 — 151, 152
Лундберг, Е. — 187
Лунин, К. — 130
Лурие, Осип — ПЛ 3 — 35
Люба — вж Георгиева, Люба Драгиева — 70, 138, 141
Любкин — 530, 531
Людов, Л. — 510
Люксембург, Роза — ПЛ 3 — 148
Люнге — вж Атанасов, Петко — 566
Люне, Нилс — вж Душков, Атанас Гарилов
Лютаков, Григор — вж Чешмеджиев, Григор — 42

Люцифер — вж Бояджиев, Иван Иванов — 529, 531
Люцифер I — вер. Бояджиев, Иван Иванов
Ляшев, Н. В. — вер. Лашев, Н. В.

М. Б. — вж Грудев, Стефан — 578—581
М. В. (прев.) — 399
М. В. — вж Стефков, Методий Петков (М. Вечеров)
М. Г. — вж Граблашев, Никола
М. Г. — вж Янакиев, Михаил Георгиев
М. Гр. — вж Граблашев, Никола
М. Д. — вж Джераси, Марко — 394
М. К-ва — 33
М. О. — 34
М. П. — 292
М. Ст. (прев.) — 181
М. Ст. В-ров — 428
М. Т. — 312
М. Ш. — вер. Шойлев, Михаил — 253
М-ев, П. — 340
Маркс, Алберт — 328, 329
Мавродиев, Ст. — ПЛ 2 — 110, 410, 492—494, 500
Мавродинов, Никола — ПЛ 1 — 104
Мавър — вж Мавродиев, Ст. —110, 492
Магдалов, Д. — вж Карановски, Иван — 343
Магнус — вж Нейков, Петър Т. — 500
Мадам Помпадур — вж Помпадур
Маджаров, Михаил — ПЛ 1 — 84, 443, 450
Мазон, Андре (1881—1967) — фр. славист, дописен член на БАН (1930) — 278
Мак — вж Първанов, Борис Иванов
Мак Гро — вж Граблашев, Никола — 584, 589
Македонец — вж Ризов, Д. — 223
Македонски, Матьо (Методи Николов) (7 ян. 1891, Самоков — 25 авг. 1958, София) — драматичен артист и режисьор — 385
Македонски, Стефан Спиров (25 март 1885, Сливен — 31 май 1952, София) — виден български оперен певец — 385
Маков, Б. — вер. Първанов, Борис Иванов — 378, 380, 590
Маковски, Борис — вж Първанов, Борис Иванов
Макс Ринк (прев.) — 399
Максимов, Димитър Христов — 6, 10, 166, 227, 251, 413, 416
Максимов, Христо Димитров — ПЛ 1 — 161, 227, 307, 355, 358, 510
Маларме, Стефан — ПЛ 1 — 269, 272, 374
Малеев, Лука — ПЛ 1 — 202, 295, 299, 419
Малерб, Франсоа (ок. 1555—1628) — фр. лирически поет, теоретик на класицизма — 409
Малинов, Александър Павлов (21 апр. 1867, Ландъклий, Бесарабия — 20 март 1938, София) — бълг. политик и държавник, лидер на Демократическата партия — 405, 524
Мамин-Сибиряк — ПЛ 2 — 29
Манделщам, Осип Емилевич (1891—1938) — рус. поет — 180
Мандес, Катюл — вж Мендес, Катюл
Ман, Томас (1875—1955) — нем. писател — 174
Манес, Роджър — вж Ръгланд, Роджър Манърс — 259
Манкин, Ан. Вел. — 586, 588, 589
Манов, В. А., д-р — ПЛ 2 — 406
Манолов, Ив. — 407
Мар Т — вер. Смирненски, Христо — 587
Мара — вер. Даскалова, Мара — 253
Марангозов, Николай (Николай Нейков Цанев) (2 ян. 1900, с. Късовци — 3 ноем. 1967, София) — бълг. поет — 561
Марат, Жан-Пол (1743—1793) — фр. политик и обществен деец, революционер, учен, публицист — 15
Марзоханов, Борис (Бориченко) (24 ян. 1896, Ст. Загора — ?) — писател — 214
Маринов — 236
Маринов, Димитър — ПЛ 1 — 101, 123
Маринов, Лалю — вж Ламар — 558

Маринов, Никола — ПЛ 3 — 152, 153
Маринов, Т. — 159
Маринополски, Йордан — ПЛ 1 — 50, 55, 270, 271, 315
Марион, Ц. — вж Глюксман, Ц. — 148
Мария — 562
Мария Стюарт (1542—1587) — шотл. кралица — 191, 420
Марко Д. — вж Джераси, Марко — 394
Марко Кралевики — вж Турлаков, Марко
Марков, Спиридон Г. (18 авг. 1877, Пирдоп — ?) — учител — 36
Маркович, Андрей (29 юни 1872, Измир, Турция — 22 юли 1939, София) — биолог, антрополог и автор на пътеписи и научни студии, един от основателите на Българското ентомологическо дружество — 48
Марковски, Герчо, д-р (3 ян. 1869, Шумен — ?) — д-р физически науки — 36
Марни, Ж. — 142
Марс, Евгения (Евгения Димитрова) — ПЛ 1 — 70, 71, 90, 111, 114, 231, 237, 271, 390, 498, 499
Марчев, Грозю — 529, 530
Марчевски, Денчо Станчев (Лепо) (3 септ. 1893, Дряново — 14 май 1973, София) — белетрист — 6, 9, 17, 24, 26, 28
Марянович, Милан (1879—1955) — хърватски литературовед — 132
Масов, фон (1869—?) — германски военен пълномощник в София, флигел-адютант на герм. император — 384
Матов, Димитър Апостолов — ПЛ 1 — 278
Матош, Антун Густав (1873—1914) — хърв. критик и писател — 234
Маутнер, Ф. — ПЛ 2 — 254
Мачадо и Руис, Антонио (1875—1939) — исп. поет — 170
Мачадо и Руис, Мануел (1874—1947) — исп. поет и драматург, брат на поета Антонио Мачадо — 170, 190
Маша (псевд.) — 237, 585, 589
Машев, Георги — ПЛ 3 — 199, 268, 450, 500
Машков, М. — 395
Медуза — вж Камбуров, Светослав Димитров — 510
Мезеруа, Р. — 142
Мезон, Андре — вж Мазон, Андре — 278
Мекленбургски херцог — 221
Мелнишки, Любен Костадинов (16 март 1905, София — 23 ян. 1967) — географ — 14, 30
Мендес, Катюл — ПЛ 1 — 248, 358
Мережковски, Дмитрий — ПЛ 1 — 42, 360
Мери — вер. Мара Юрукова — 419
Мерил, Стюарт — ПЛ 3 — 353, 358
Месалина, Валерия (25—48) — знаменита римска развратница, съпруга на император Клавдий, екзекутирана за държавна измяна — 492
Метерлинк, Морис — ПЛ 1 — 8, 9, 69, 82, 228, 234, 269, 272, 273, 310, 344, 374
Метлински, В. — белоруски писател — 81, 87
Методий — ПЛ 1 — 304, 320, 323, 335, 435
Метрович, Иван — вж Мещрович, Иван
Мечкаров, Йордан — ПЛ 1 — 477, 479, 480, 495
Мещрович, Иван (1883—1962) — хърватски скулптор, след 1947 г. живял и работил в САЩ — 131
Мибу но Тадамине (поч. ок. 920 г.) — японски поет, един от съставителите на антологията „Кокиншу“
Мидили Ханъм (псевд.) — 564
Микроб (псевд.) — 513
Мил, К. — 91
Миладинов, Димитър — вж Миладинови, братя
Миладинов, Константин — вж Миладинови, братя
Миладинови, братя — ПЛ 1 — 13, 50, 53, 61, 83, 86, 95, 102, 219, 346
Миларов, Илия — ПЛ 1 — 112, 384
Милев, Гео — ПЛ 1 — 147, 157, 164, 168, 169, 175—178, 187, 196, 231, 235—237, 266, 270, 272, 273, 306, 317, 368, 370—372, 374, 375, 538, 560—563
Милев, Иван — ПЛ 3 — 380
Милев, М. Д. — 235
Милев, Н. — 97
Милев, Никола И. (20 май 1881, с. Мокрени, Костурско — 13 февр. 1925, София) — професор по история — 57, 97, 202, 206, 211

Милева, Мила Гео (Милица Димова Керанова) (11 март 1891, Брезник — 10 март 1969, София) — драм. актриса, преводачка; съпруга на Гео Милев — 371
Миленков, Стоян Иванов (1889, Брезник — 30 юни 1953, София) — поет хуморист — 535, 536
Миленов, Ст. — 254
Милетич, Любомир — ПЛ 1 — 91, 94, 100—103, 231, 276—278, 314, 316
Милетич-Букурещлиева, Мария Любомирова (1894, София — 14 ян. 1973, Париж) — лит. деец, дъщеря на Л.Милетич — 120
Мило Т. — 346
Милошев, Евстати (28 авг. 1883, с. Родово, Трънско — ?) — учител — 50, 55
Милчева, Надежда — вж Бабев, Д. — 157, 164
Милюков, П. — ПЛ 2 — 123
Минамото но Хатоши — вер. Минамото но Тошийори (1055—1129) — японски поет, потомък на един от най-могъщите кланове в империята и съставител на антологията „Киньо уакашу“ (1127 г.) — 415
Миндов, Георги А. — ПЛ 1 — 74
Миндов, Христо Д. — ПЛ 1 — 6, 29, 30, 236, 495
Минев, Владимир (Владимир Карагьозов) — лит. деец — 6, 8, 11, 165, 183, 191, 192, 307, 308, 311, 313, 370
Минев, Георги (Г. Нимве) — лит. деец — 9, 169, 189, 385
Минев, Димо — ПЛ 1 — 96
Минев, Петър (1872, Малък Вършец, Севлиевско — 1946) — учител — 209
Минев, Христо Цанев (Борина) — вж Борина, Хр. — 6
Минзухар (псевд.) — 502
Минко Вечерник (псевд.) — 396
Минков, Светослав — ПЛ 2 — 17, 489, 558, 563—565, 573, 574
Минков, Цветан — ПЛ 1 — 33, 71, 119, 120, 157, 171, 176, 177, 183, 192
Минский, Н. — ПЛ 1 — 414
Минчев, Г. — 87
Минчев, Георги П. — ПЛ 3 — 87
Минчев, М. Г. — 195
Минчев, Стефан Макавеев — ПЛ 1 — 177
Миод, Ги де ла — 142
Мирбо, Октав — ПЛ 2 — 235, 244, 245
Миров, Е. — 212
Мировски, Иван Н. — ПЛ 3 — 124, 442, 445
Миролюбов, В. — вж Кръстев, Кръстьо, д-р — 184, 365, 397
Мирски, Кръстьо Ив. — ПЛ 1 — 112, 276
Мирски, Ст. — 578, 580
Мируги (псевд.) — 561
Мирчев, Иван (И. М. Мирев) (Биби, Йоан Хризис, Adelina Mortua) (11 окт. 1897, Ст. Загора — 14 апр. 1982, Ст. Загора) — поет — 6, 7, 214, 215, 317, 368, 372—375, 378
Мирчев, Кирил — ПЛ 3 — 103
Мисанов, Ив. — 118
Мистер Имп — вж Белковски, Асен — 469, 470
Мистрал, Фредерик (1830—1914) — провансалски поет — 170, 373
Митишев, К. Т. — ПЛ 2 — 193
Митов, Антон — ПЛ 1 — 153, 278
Митов, Димитър Б. — ПЛ 2 — 150
Митя Страшний — 529, 531
Михайлов, А. — 50
Михайлов, Валерий — 510
Михайлов, Г. — 157, 168, 169, 312, 514
Михайлов, Георги Иванов — ПЛ 1 — 510
Михайлов, К. — 331
Михайлов, Карл Иванов (Виола, Карл Виолетов) (1894—1975) — литературен деец — 331
Михайлов, Н. — ПЛ 2 — 206, 289, 385
Михайлов, П. — 171, 172
Михайлова, А. — 54
Михайлова, Вера — 237
Михайловски, Ив. — 148
Михайловски, Стоян — ПЛ 1 — 16, 37, 38, 51, 52, 70, 80, 81, 86, 90, 94, 124, 166, 174, 185, 210, 211, 270, 277, 286, 287, 292, 306—309, 314, 316, 356, 362, 363, 365, 367, 384—387, 392, 397, 408, 410, 426, 431—433, 471, 479, 508, 509

Михалчев, Димитър — ПЛ 1 — 94
Михборг (вар. Мих борт) (псевд.) — 585, 590
Михов, Д. — 225
Михов, Н., д-р — ПЛ 1 — 195
Михумор — 529, 531
Мишайков, Владимир Михайлов (1892—1971) — карикатурист, адвокат — 450
Мишев, Александър Д. (? — 17 окт. 1912) — прев. от фр., загинал при Люлебургас — 260, 261
Мишев, Димитър Димитров (Д. М.) — ПЛ 1 — 221—223, 225, 228, 256—263, 360—366, 397, 407, 436
Младенов, Асен — ПЛ 3 — 31, 46, 189, 260, 304
Младенов, И. — 100
Младенов, Петър (П. М. Апостолов) (5 май 1887, София — 17 дек. 1978, София) — художник пейзажист, майстор на акварела — 312
Младенов, Рангел (печ.) — 12, 117
Младенов, Стефан — ПЛ 1 — 93, 94, 97, 102, 103, 121, 156, 158, 176—179, 183, 184, 188, 191, 192, 223, 277, 278, 420
Млади Плам — 529—531
Мойсей (XVI—XV в. пр. Хр.) — най-великата личност на еврейската история: едновременно воин, държавник, моралист и законодател — 487
Молеров, Димитър — ПЛ 3 — 61
Молиер, Жан-Батист — ПЛ 1 — 50, 195, 263, 329, 333
Моллов, Владимир Димитров (4 юли 1873, Киев, Русия — 29 апр. 1935, София) — проф. по право — 223
Моллов, Иван Недялков (1 септ. 1868, Беброво, Търновско — 27 авг. 1953, Шумен) — литератор, преводач — 99, 100
Молнар, Ференц — ПЛ 3 — 353, 407
Моне, Клод (1840—1926) — фр. живописец-импресионист — 198
Монев, Никола — ПЛ 3 — 117, 119
Монна Ванна — вж Сливополски, Йордан — 568
Монтез, Лола (1818—1861) — знаменита балерина, фаворитка на Лудвиг I Баварски — 492
Монтен — ПЛ 3 — 343
Мончев, Борис Василев (15 авг. 1881, Прилеп — 4 окт. 1942) — нар. представител — 56, 57
Моню — вж Попов, Симеон — 584
Мопасан, Ги дьо — ПЛ 1 — 46, 47, 80, 82, 89, 90, 137, 157, 173, 236, 325, 398, 399
Мор (псевд.) — 470
Моравчик, Гюла (1892—1972) — унгарски византолог и филолог-класик, дописен член на БАН (1942 г.) — 103
Мордохай — вж Стоянов, И. — 439
Мореас, Жан — ПЛ 2 — 73, 75, 273
Морен брат — вж Първанов, Първан — 564
Морозов, Петър — ПЛ 3 — 198, 284, 312
Москов, Моско — ПЛ 1 — 80, 81, 87, 88, 237, 292, 364, 421
Моцарт, В. А. — ПЛ 1 — 260
Мошев, Ив. — ПЛ 2 — 398
Мошелет, Чарлс — 573
Мравчик, Г. — вж Моравчик, Гюла
Муненага, принц (Муненага Шино) (1311—1385) — японски поет, син на император Годайго, водач на будистката секта Тендай, военоначалник и съставител на антологията „Шиньо уакашу“ (1381 г.) — 415
Мунето — вер. Мунетака (1242—1274) — японски поет, син на император Госага и шести шогун на Камакура, след абдикацията си — будистки монах, автор на няколко поетични сборника — 415
Мунчо (псевд.) — 490, 491
Мур, Томас — ПЛ 1 — 81, 87
Муратов, Александър (псевд. на Христо Мотов Мишев) (15 юни 1914, с. Ясен, Ловешка обл. — 1995) — поет, преводач — 18, 23
Мусаков, Владимир — ПЛ 1 — 236, 237, 253—255, 307, 311, 355, 356
Мустейкис, К. — лит. критик — 187, 188
Мутафов, Ал. — ПЛ 2 — 283, 284
Мутафов, Константин Д. — ПЛ 2 — 24, 30, 112, 114, 121, 311, 312, 397, 407, 408, 415—417, 419, 422, 424
Мутафов, Христо — ПЛ 1 — 223, 229, 364, 388, 413
Мутафов, Чавдар — ПЛ 3 — 17, 157, 179, 199, 538, 562, 563
Мутафчиев, Петър — ПЛ 3 — 100, 103

Мутсуне — вж Ошикоши но Мицуне — 415
Муш (псевд.) — 497
Мушимаро — вж Такахаши но Мушимаро — 415
Мую Адвокатина (псевд.) — 505
Мърквичка, Иван — ПЛ 1 — 278
Мюлентал, А. — 75, 76
Мюлер, д-р — вж Гендов, Стефан — 353, 355
Мюсе, Алфред дьо — ПЛ 1 — 66, 81, 86, 169, 236, 334

Н. — 284, 292, 299
Н. Ат. Р. — 535
Н. Б. — 292
Н. Т. Копай — вж Стоянов, И. — 439
Н. Д. — 47, 129
Н. К. — вж Подвързачов, Димитър
Н. К. Р. — 203
Н. Л. — вер. Лилиев, Николай — 398
Н. Н. — вж Подвързачов, Димитър — 458—461
Н. Н. — вер. Никитов, Никола — 202
Ник. Н. — вер. Никитов, Никола — 206
Н. Я. — вер. Янев, Никола Иванов — 188
На баща ми син — вж Кюлявков, Крум — 324, 475, 545, 549, 551, 556, 558, 564, 567, 584
Наваро, А. С. — вж Новаро, Анджело Силвио — 169
Нагел Смуглий — вж Смирненски, Христо — 570
Надежда — 395
Надински, Ванка — вж Андрейчин, Ив.
Надсон, С. Я. — ПЛ 1 — 75, 76, 157, 187, 398
Наимович, Исак — ПЛ 3 — 151
Найден (псевд.) — 582
Найденов, А. — 168
Найденов, С. — 75, 115
Накамаро — вж Абе но Накамаро
Нал., Ю. В. (псевд.) (или Ю. В. Нал?)
Нансен, Петер — ПЛ 2 — 237, 399
Наполеон (псевд.) — 340
Наполеон Бонапарт — ПЛ 1 — 361
Нарихира — вж Аривара но Нарихира — 415
Нарцисов, Н. — вж Савов Попов, Ненчо — 342
Наумов, И. — 176, 196, 197
Наумова, Дана — 133
Начов, Никола Енев — ПЛ 1 219, 262
Неверов, Т. — вж Карановски, Иван — 341
Неволин, Минко (Минко Савов Попов) — ПЛ 1 — 70, 151, 156—158, 191, 209, 341, 342, 344, 410, 411
Негри, Ада — ПЛ 1 — 33, 34
Недев, Владимир (Вл. Н. Самин) — лит. деец — 340
Неделев, Ангел (1869, Стрелча — ?) — лит. деец — 334, 386, 433, 434
Неделчев, Д. — 206
Недков, Павел (1873, Зайчар, Югославия — 28 ян. 1932, Пловдив) — естественик, лит. деец, преводач — 76
Недков, Тодор Славов (Вихров) (1898—1958) — лит. деец, журналист
Недялков, Ал. д-р — 199, 200
Нежданов, Б. — вж Зографов, Драган Стефанов — 62
Нейков, Петър Тодоров (Магнус, M-s, Перси) (10 апр 1880, Браила — 1968, София) — лит. деец, дипломат — 500
Нейчев, Ив. (7 ян. 1871, Габрово — 10 дек. 1913, София) — учител — 36
Нейчев, Тихомир — 312
Некий Нагел — вж Подвързачов, Димитър — 454, 458, 459, 460, 483, 499, 539, 543, 545
Некрасов, Н. — ПЛ 1 — 42, 361, 406
Нелли — 65
Не-мил — псевд. — 66
Немиров, Добри — ПЛ 1 — 17, 24, 27, 28, 44, 47, 48, 50, 87, 120, 142, 151, 156, 171, 172, 209, 229, 237, 268, 283, 294, 299, 366, 397
Немирович-Данченко, В. — ПЛ 1 — 126, 147

Немо — вж Николов, Георги Иванов — 83
Ненков, Д. — 348
Ненов, Васил Иванов — ПЛ 1 — 146, 147
Ненов, Гр. — 84
Ненчева, Екатерина — ПЛ 1 — 156, 158, 164—166, 186
Неофит Хилендарски — Бозвели — ПЛ 1 — 96, 185, 217
Неофит Рилски — ПЛ 1 — 61, 217
Неофит (псевд.) — 188
Нер, Анри (Ринер, Ан) (1861—1938) — фр. писател
Нервал, Ж. дьо — ПЛ 3 — 272
Нервозний Г. — 530
Нерон — ПЛ 3 — 339, 552
Неруда, Ян — ПЛ 1 — 157, 173, 188
Несретник — вж Гинев, Никола Филипов — 528
Нестроевая Сволоч — вж Подвързачов, Димитър — 545
Нечаев, Сергей Генадиев (1847—1882) — рус. революционер — 148
Нешет, Осман — тур. писател и публицист — 352
Нещастний — 531
Нещастник — вер. Казанкалов, С. Д. — 377
Ник Картер Лумпацович — 499
Никитин, Иван Савич (1824—1861) — рус. поет — 42, 147
Никитов, Гатю Савов (1883, Севлиево — 1946) — преводач от рус. и фр. — 35
Никитов, Никола — ПЛ 3 — 17, 22, 24, 28, 29, 202, 203
Никифор I Логотет, византийски император от 802 до 811 г. — 489
Ник-Нам — 531
Ников, Петър — ПЛ 3 — 278
Никодимов, Н. Д. — 331
Николаев, Н. П. — ПЛ 3 — 228
Николаевич, Николай — вж Николай II
Николай II, имп. — ПЛ 3 — 15, 546
Николай — 66
Николов, Ат. — 197
Николов, Б. — 248
Николов, Георги Иванов — ПЛ 2 — 80, 83, 89
Николов, Д. — 157, 169
Николов, Коста — ПЛ 1 — 201—203, 206
Николов, М. — 193
Николов, Н. — 318
Николчов, Васил (21 окт. 1873, Самоков — ?) — педагог, преводач — 125
Нилс, Люке (прев.) — 398
Нинон — 585
Ницше, Фридрих — ПЛ 1 — 134, 181, 200, 250, 272, 373, 374, 531, 562
Ничев, С. Т. — ПЛ 3 — 187, 262
Ноай, Ана дьо (1876—1933) — фр. поетеса — 170
Новаро, Анджело Силвио (1866—1938) — итал. писател — 190
Ново, Людвик — 225
Нойков, Ив. — 435
Нойков, Цветан — ПЛ 3 — 584, 585, 587—590, 635
Нойман, Алис — 428
Нордау, Макс — ПЛ 1 — 241
Норманди, Ж. — 147
Нукада, принцеса — вж Нуката но Окими — 415
Нуката но Окими (630—690) — най-изтъкнатата японска поетеса на своето време, дъщеря на принц Кагами и наложница на император Тему. Стиховете ѝ са включени в антологията „Манйошу“ (759 г.) — 415
Нушич, Бранислав — ПЛ 2 — 132
Нютон, Исак — ПЛ 1 — 565
Някой — 65

Обрадович, Доситей — ПЛ 1 — 94
Образописов, Борис (19 юни 1870, Русе — ?) — преводач — 72, 74, 75
Обретенов, капитан — 390
Обрешкова, Евдокия (1900) — поетеса — 120

Ованесян — 236
Овесянин, Богдан (Тодор Кръстев Натов) (11 окт. 1908, Панагюрище — 11 окт. 1948, с. Стрелча, Панагюрско) — писател — 18
Овидий — ПЛ 2 — 166, 170
Овсянико-Куликовски, Д. Н. — ПЛ 1 — 257, 260
Огнянов, Сава — ПЛ 1 — 261
Огнянович, Константин — 98
Огойска, В. — 331, 333
Одуванчик — вж Лилиев, Николай — 464, 465
Ожешкова, Елиза — ПЛ 1 — 33, 34
Ойен С. — вж Симидов, Димитър — 584
Оки Касеи — 415
Олга — вж Скаклев, Иван — 519
Д'Оливет, Фабр — вж Фабр Д'Оливет — 281
Олнем, О. Н. (псевд. на Цеховская, Варвара Николаевна) (1872—?) — рус. писателка и журналистка — 33, 34
Олур — 567
Олчев, Стоян Наумов (31 ян. 1896, София — 8 юли 1934) — писател — 162, 292
Омарчевски, Стоян — ПЛ 2 — 119, 225, 552
Омир — ПЛ 1 — 54, 260, 261, 263, 410
Омпеда, Георг фон — вж Омптеда, Георг фон — 398
Омптеда, Георг фон (1863—1931) — германец, офицер, автор на развлекателни романи — 390
Омразното вам копойче — вж Стоянов, И. — 439
Омтеда, Георг фон — вж Омптеда, Георг фон
Омулевски, И. В. (И. В. Фьодоров) (1836—1883/84) — рус. писател — 211
Он — вж Фердинанд Кобургготски
Оно-но Комачи (ок.830 — сл. 873) — знаменита японска поетеса, с чието име се свързват 118 стихотворения
Оптимист — 490, 491
Оргиев, Г. — 137
Орешков, П. — ПЛ 3 — 101
Орландо, Джовано (вер. Ненчо Илиев—Сириус) — 486, 487
Орлов, Г. — 578, 579
Орфей — 272, 421
Осинин, Димитър (Димитър Николов Попов) — ПЛ 2
Оскар Уялса — вж Балтаджиев, Стефан
Осоргин, Михаил Андреевич (ист. фамилия Илин) — (1878—1942) — рус. писател — 181
Островски, А. Н. — ПЛ 1 — 122, 152, 235
Отец Онуфрий — вж Завоев, Петър Иванов — 568
Отец Чиприяни — 441, 443, 444
Откровенов — вер. Казанкалов, С. Д. — 377
Отломка — 378
Отомо-но Якамочи (718—785) — знаменит японски поет, съставител на антологията „Манйошу“ — 415
Офенбах, Жак (1819—1880) — нем. композитор, натурализиран французин, автор на много оперети — 196
Охи — 415
Охотсуне Оци [?] — вер. двама японски поети — Йошицуне и Оцу — 415
Ошикоши но Мицуне — японски придворен поет от края на IX и началото на X в., един от съставителите на антологията „Кокиншу“

П. А. — 180, 510
П. А. Х-ва — 33
П. И. — 48
П. К. — 137, 450, 488, 500
П-б (вер. Пантофоб) — 494
П. Марийкин (псевд.) — 502
П. Гирляндин (псевд.) — 502
Пе Любин (псевд.) — 502
Пе. Пе. (вер. Попов, Петър) — 500
Павдан, А. — 80
Павле Алексич — вж Павлов, Александър
Павлов, Александър — 421

Павлов, Александър Александров (Павле Алексич) (27 юни 1880, Казанлък — 2 дек. 1937, София) — публицист, писател — 408, 492, 513
Павлов, Г. — ПЛ 3 — 130, 587
Павлов, Н. Т. — 241
Павлов, Павел — ПЛ 3 — 450
Павлов, Тихомир — ПЛ 2 — 8, 133, 134, 253, 308, 312, 507
Павлович, Христаки (ок. 1804, Дупница — 21 юли 1848, Свищов) — бълг. книжовник — 96
Павурджиев, Васил — ПЛ 3 — 291, 550, 555—557, 584, 586—589, 591
Падалист — 519, 520
Паисий Хилендарски — ПЛ 1 — 50, 51, 61, 95, 98, 140, 183, 258, 259, 262, 302, 303, 323, 335
Палаузов, Никола(й) Степанович (1776 — 2 юли 1853) — бълг. родолюбец, съратник на В. Априлов и радетел за откриване на взаимно училище в Габрово — 407
Палашев, Георги — ПЛ 3 — 262
Палеолог, Морис (1859—1944) — фр. дипломат и писател, пълном. м-р в България — 79
Пан. — 130
Панайотова, В. Н. — 6, 8, 142
Пандов, Д. П. — 57, 58
Панов, Тодор — ПЛ 1 — 280, 322
Пантагрюел — вж Мечкаров, Йордан — 469, 472
Пантелеев, Димитър — ПЛ 3 — 18, 22
Пантофоб (псевд.) — 494
Панчев, Стамен — ПЛ 1 — 18, 23, 39, 41, 42, 210, 211, 213, 227, 322, 325
Папазов, Димитър Ив. — ПЛ 1 — 219
Парашкевов, Цветан — ПЛ 2 — 390
Парнов, Георги — 386
Паскалев, Александър — ПЛ 1 — 201
Пасков, Васил — ПЛ 3 — 211, 295
Пасколи, Джовани — ПЛ 1 — 169
Паспалев, Григор — ПЛ 3 — 448
Паспалев, И. — 515
Паспалев, П. — карикатурист — 395, 398, 399, 450, 500
Паспалеев, Леонид Иванов (4 септ. 1896, с. Мариуном, Украйна — 1976) — лит. деец — 84
Пата, Йозеф — ПЛ 3 — 100
Пашев, Ганчо Стефанов — ПЛ 1 — 182
Пашев, К. С. — 177
Пашич (псевд.) — 497
Пеев, Владимир Хр. — ПЛ 3 — 291, 355, 356, 413, 414, 425
Пеев, Иван — ПЛ 1 — 79
Пеева, Г. — 332
Пейкич, Кръсто (вар. Кръстю, Христофор) (1665, Чипровци — 1731, Турну Северин) — католически духовник, богослов и писател — 220
Пейчинович, Кирил — ПЛ 1 — 299
Пеки (псевд.) — 450
Пеков, Н. М. — 419
Пелисие, Жорж — фр. литератор — 419
Пенаков, Иван Стефанов (23 август 1888, Кюстенджа, Румъния — 1 февр. 1971, София) — деец на добрудж. нац.-осв. движение, общественик, историк — 424
Пендо Кондофренски — вж. Божинов, Ал. — 453
Пенев, Боян — ПЛ 1 — 59, 94, 95, 108, 150, 151, 178, 184, 188, 192, 218, 221, 223, 270, 278, 421, 422, 564
Пенев, Пенчо Пенчев (7 дек. 1911, с. Патреш, Павликенско — 6 март 1968, София) — писател, театрален историк — 119
Пенчев, Кр. — 515, 516
Перец, Ицхок Лейбуш (Леон) (1852—1915) — лит. деец — 148
Пернов, Г. — 388, 389
Перо — 519, 520
Перси — вж Нейков, Петър Тодоров — 474
Перун — вж Петров, Александър Малчев — 564
Перфанов, Лука Пейов (2 юли 1882, Панагюрище — 17 септ. 1940, София) — учител — 348
Петканов, Константин — ПЛ 2 — 17, 18, 24—26, 29, 156, 167, 170, 172
Петков, Иван — вж Грозев, Иван Петков — 584, 588, 589
Петков, Камен (Лилиян) — свещеник — 292
Петков, Никола, д-р — 383, 385, 391
Петков, Цвятко (24 юли 1890, с. Долна Кремена, Врачанско — ?) — педагог, земеделец — 120

Петлешков, Никола Христов — ПЛ 2 — 406
Петрарка, Франческо — ПЛ 1 — 228
Петров, Александър (А. П. Малчев) (Перун) — лит. деец — 564
Петров, Йосиф (Й. П. Лалов) (14 май 1909, с. Чирен, Врачанско) — общ. деец, политик, поет — 413
Петров, Никола — ПЛ 3 — 153, 272, 385
Петров, Панайот — 17, 19
Петровский, Нестор Мемнонович (1875—1921) — рус. езиковед — 103
Петрунова, Елена — приятелка на Д. Дебелянов — 463
Петър, крал — вж Петър I Карагеоргевич
Петър, цар — вж Петър I Карагеоргевич
Петър I Карагеоргевич (1846—1921) — крал на Сърбия от 1903 до смъртта си — 103, 324, 546
Петьофи, Шандор — ПЛ 1 — 228, 236, 414
Печенег — вж Арабов, Владимир — 567
Печорин, Гриша — вж Райчев, Георги
Пешо Босяцкий — вж Хаджиделев, Петър
Пиер Катен — вж Хранов, П. — 513
Пиери — вж Илиев, Георги — 496, 563
Пиеро — вж Балтаджиев, Стефан — 548, 565, 589
Пиеро № 1 — вж Балтаджиев, Стефан — 584
Пижо — 452
Пикола — 215
Пиколини (псевд.) — 473
Пилигрим — вж Сливополски, Йордан — 6, 10, 11, 307, 494, 511, 512, 566, 567, 569
Пинтев, Любен (4 ноем. 1887, Ловеч — ?) — лит. деец — 291
Пион, Рене — 57
Пипин, Александър Николаевич — ПЛ 1 — 127
Пипков, Панайот — ПЛ 2 — 105, 108, 141, 353
Пиргулян — вж Стоянов, И. — 439
Пиронков, Александър Димитров — 50, 53
Писарев, Никола Ангелов (15 март 1896, Разград —?) — секр. Амбулантен съюз — 361, 517
Писковски, Иван Лазаров (23 ян. 1891, Сливен — ?) — журналист — 352
Питагор — ПЛ 1 — 281
Пити, Буко — журналист, публицист, деец на ционисткото движение, емигрирал в Израел
Пишурка, Кръстю — ПЛ 1 — 120
Платон — ПЛ 1 — 263, 580
Плещеев, А. — ПЛ 1 — 31, 211
Плутарх — ПЛ 1 — 263
По, Едгар Алън — ПЛ 1 — 82, 90, 181, 334, 561
Поанкаре, Ремон (1860—1935) — фр. политик, министър- председател и президент на Франция — 544
Поатие, Е. — 147
Погорелов, В. А., проф. — ПЛ 3 — 219
Подвързачов, Димитър — ПЛ 1 — 72—74, 77, 156, 204, 264, 265, 267, 268, 273, 283, 286, 288, 289, 292, 311, 324, 325, 368, 442, 448, 451, 454, 456—461, 464, 465, 472, 477, 481, 483—485, 499, 500, 537, 539, 540, 541, 543—545, 547, 554, 559, 574
Пол Февал (псевд.) — 513
Поле, Херман — 154
Полежаев, Ал. Ив. (1804—1838) — рус. поет
Поливка, Иржи — ПЛ 1 — 278
Полилов, Григорий Тихонович (1859—1915) — рус. писател, драматург и преводач — 126, 127
Полянов, Владимир — ПЛ 2 — 17, 24, 25, 27, 118, 578, 579, 581
Полянов, Димитър — ПЛ 1 — 146—148, 244, 245
Поляров, Иван — 377, 380
Помпадур, Жана-Антоанета Поасон, маркиза де (Мадам Помпадур) (1721—1764) — фаворитка на фр. крал Луи XV — 570
Пончев, Стефан Божков (1868, с. Бара, Габровско — 1953) — публицист — 401, 404
Попанастасов, Владимир (В. П. Кръстев) — ПЛ 3 — 61, 154, 167, 172
Попвасилев, Стефан — вж Василев, Стефан — 182, 184
Попдимитров, Александър (10 февр. 1892, Кратово — ?) — военен, публицист
Попдимитров, Еманоил — ПЛ 2 — 18, 19, 23, 156, 174, 180, 181, 194, 253—255, 264, 266, 317, 373, 375, 561
Попиванов, Георги — 51, 413

Попикономов, Никола — вж Икономов, Никола
Попов, Борис — 517, 518
Попов, Григор — 450, 489
Попов, Д. — 318
Попов, Димитър Николов (Осинин) — вж Осинин, Димитър — 169
Попов, Добчо (Кар, Карбонар) (1897—1929) — лит. деец — 214, 215, 372, 563
Попов, Драгомир Тодоров — ПЛ 3 — 147, 364, 493, 551, 558
Попов, Иван — ПЛ 1 — 105, 106, 109, 110
Попов, Ив. Г. — 298
Попов, И. С. — ПЛ 1 — 247
Попов, Константин — 547
Попов, Ламби И. — 191, 420
Попов, Минко Савов — вж Неволин, Минко — 341
Попов, Никола Т. (1869, Пловдив — 25 февр. 1919, София) — поет — 323
Попов, П. Х. — ПЛ 3 — 355
Попов, Петко Пав. — 404
Попов, Петър Кр. — 502
Попов, Рафаил — ПЛ 3 — 14, 103
Попов, Симеон (Моню) — хумурист — 584, 586, 587, 589
Попов, Христо Ив. (Капнилов) (13 апр. 1868, Лясковец — 9 авг. 1935, София) — учител — 437
Попова, Ст. — вж Попова-Бакалова, Стефана — 152
Попова-Бакалова, Стефана (16 окт. 1881, Трявна — 1955) — преводачка — 152
Попович, Райно — ПЛ 1 — 98
Попратилов, Тома (Тома Садукей) (1892—1937) — публицист — 413
Попруженко, М. Г., проф. — ПЛ 2 — 94, 95, 218
Попстефанов, Д. Г. — ПЛ 3 — 235
Попстоилов, Антон — ПЛ 1 — 101, 102, 298, 300, 361, 421, 425, 437
Попфилипов, Никифор — ПЛ 1 — 24, 29, 424, 245
Попцвятков, Генчо (Г. П. Пеев) (1905) — журналист — 183
Попянакиев, Й. — 344
Порук, Янис Екабович (1871—1911) — латишки писател — 364, 365, 367
Пран Гого (псевд.) — 490
Прево, Марсел — ПЛ 2 — 33, 89, 90, 142, 157, 173, 419
Прогресист — вж Чилингиров, Стилиян — 223
Проданов, Петър — 119
Пройдоха — вж Стойчев, Димитър — 469, 494
Пройков, Ив. — 247
Пролетников (псевд.) — 233, 234, 236
Протич, Андрей — ПЛ 1 — 111, 157, 199, 231, 233, 236, 283, 301, 567
Прус, Болеслав — ПЛ 1 — 90
Прюдом, Сюли — ПЛ 2 — 312, 344, 414, 573
Пуасон, Жана — 492
Пундев, Васил — ПЛ 1 — 59, 98, 99
Пунев, Христо — ПЛ 2 — 147
Пухев, Р. — вж Пухлев, Роман
Пухлев, Роман Иванов (11 авг. 1868, Русе — 24 окт. 1936, София) — просв. деец — 199, 331
Пушкарева, В. — 194
Пушкин, А. С. — ПЛ 1 — 31, 42, 47, 62, 81, 84, 86, 143, 157, 166, 168, 187, 191, 218, 227, 228, 236, 254, 257, 259, 260, 340, 364, 573, 591
Пшибишевска, Догна — 248
Пшибишевски, Станислав — ПЛ 2 — 66, 311, 318, 319, 398
Първанов, Борис Иванов (Мак, Борис Маковски, Червен мак) (2 авг. 1897, Никопол — 1969) — поет, преводач — 378, 557
Първанов, Първан Иванов (Морен брат) (1903—1962) — хумурист — 564
Пърличев, Григор — ПЛ 1 — 95, 120, 315
Пърличев, Кирил (1 март 1875, Охрид — 9 февр. 1944, Охрид) — учител, общественик — 56, 57
Пюеш, А. — 257, 260, 261

Р. Г. К. — 124
Р. Г. Л. — вж Леваков, Радослав — 247
Р. Д. — 91
Радевски, Христо — ПЛ 3 — 17—19, 23
Радивоев, Т. — 115

Радишчев, А. Н. (1749—1802) — рус. просветител, писател — 55
Радичевич, Бранко — ПЛ 1 — 157
Радославов, Александър — ПЛ 3 — 36
Радославов, Асен Иванов (10 окт. 1884, Г. Оряховица — ?) — преводач — 206
Радославов, Богомил Минков (4 юли 1881, В. Търново — 8 ноем. 1953) — минен инженер — 385
Радославов, Васил, д-р — ПЛ 1 — 450, 481, 487, 488, 548, 549
Радославов, Иван — ПЛ 1 — 151, 177—179, 234, 264—267, 269, 285, 306, 308—311, 313, 524
Разбойников, Анастас Спасов (ок. 1883 — февр. 1967, София) — учител — 56, 57
Разбойников, Ст. М. — 57
Разцветников, Асен — ПЛ 2 — 17—19, 23, 179, 180
Райнов, Николай — ПЛ 1 — 17, 118, 120, 156, 174, 200, 283, 289, 297, 300, 301, 397, 422, 562, 563
Райнхард, Макс — ПЛ 3 — 312
Райчев, Георги Михайлов — ПЛ 1 — 17, 18, 23, 24, 26—30, 44, 120, 156, 185, 234, 264, 266—268, 273, 289, 296, 340, 365, 397, 416, 448, 451, 469, 477—479, 538, 574
Ракитин, Никола — ПЛ 1 — 17, 18, 23, 24, 29, 37, 38, 51, 68—70, 72, 76, 77, 82, 85, 118, 119, 124, 147, 156, 158, 160, 161, 166, 167, 173, 179, 191, 192, 209—211, 286, 289, 292, 301, 410, 411, 424, 426, 469, 502
Раковски, Г. С. — ПЛ 1 — 13, 21, 53, 95, 96, 100, 101, 120, 217—219, 336, 365, 418, 437
Раковски, Кръстьо, д-р — ПЛ 1 — 146
Ралев, Петко — ПЛ 2 — 146
Ралчев, Милко Димитров (16 юли 1905, Варна — 3 май 1960, София) — поет, белетрист, драматург, лит. историк и критик, есеист и преводач — 157, 170, 173—176, 183, 189, 190, 192
Ран Босилек — ПЛ 3 — 120, 179
Ранков, Иван (с псевд. Властми) — 584, 590, 591
Расин, Жан — ПЛ 1 — 263, 333
Рат, Мориц — съдържател на казино — 498
Раумер, М. — вер. Раумер, К. — ПЛ 1 — 328, 329
Рафаелов, А. — вж. Хлебаров, Ячо
Рафаилов, А. — вер. Рафаелов, А. — 212
Рачев, К. — 48, 299, 300, 350
Рачев, Косьо (2 февр. 1868, Габрово — ?) — учител по география, автор на пътеписи — 30
Рачев, Р. М. — ПЛ 1 — 218
Ребу, П. — 189
Редъ (псевд.) — 493
Рембо, Артюр — ПЛ 1 90
Ренан, Ернест — ПЛ 1 — 76
Рение, Анри дьо — ПЛ 3 — 273
Репортер — вж Подвързачов, Димитър — 458, 459
Репортер — вж Смирненски, Христо — 570
Републикански, Ас. Ив. — 235
Ризов, Димитър Христов — ПЛ 1 — 223, 486
Рилке, Райнер Мария (1875—1926) — австр. поет — 170, 181, 302
Ринер, Ан — вж Нер, Анри — 365
Робев, К. — 346
Робъртс, Чарлз (1860—1943) — канадски писател — 31
Род, Едуард — ПЛ 1 — 74, 76
Рода Рода, Александър (1872—1945) — австр. хуморист и журналист — 407
Роден, Ж. — 90
Роден, Огюст (1840—1917) — фр. скулптор — 273
Роденбах, Жорж — ПЛ 1 — 157, 173, 419
Родолюбов, В. (псевд.) — 585, 586
Родопски — вж Стефан, екзарх — 83, 84
Розев, Л. Н. — 295
Розентал, Август — ПЛ 1 — 231
Ролан, Ромен — ПЛ 2 — 148, 152, 189, 225, 228
Романска-Вранска, Цветана — ПЛ 2
Романски, Стоян — ПЛ 1 — 96, 97, 102, 277, 303
Ромолов, Ст. — вж Карановски, Иван — 343
Рони, братя — Жозеф (1856—1940) и Серафен (1859—1948) Бьокс — фр. романисти, известни с общ псевдоним — 152
Росалиев, К. — вер. Карановски, Иван — 341
Росен-Пресен — 529, 531
Росен, Петко — ПЛ 1 — 229

Роста — 590
Ростан, Едмон — ПЛ 3 — 90, 189, 228
Ростан, Морис (1891—1968) — фр. литературовед
Рошон, Жан — 33
Рудар, Кириак — 582
Руже дьо Лил, Клод Жозеф (1760—1836) — фр. поет и композитор, автор на Марсилезата — 147, 327
Румянцев, Сергей — ПЛ 3 — 290, 349, 395, 552
Руненберг, Йохан Лудвиг — ПЛ 1 — 158, 169
Руневски, Иван — 292
Руневски, Стефан — ПЛ 1 — 51, 71, 74, 75, 156, 171, 186, 193, 272, 389, 390, 417, 424
Русалиев, Владимир — ПЛ 3 — 22, 134, 167
Русафов, Георги Иванов (13 септ. 1912, Берковица — 20 окт. 1981, София) — детски писател, хумористи — 24
Русев, Руси Стоянов (Ст. Свиларов) (4/17 авг. 1900, Разград — 19 март 1988, София) — преводач
Русо, Жан-Жак — ПЛ 1 — 244, 246, 340
Рустан, М. — вж Ростан, Морис — 257, 259, 260
Русчева, Стела Андонова (Михайлова) (Astra Kid) (16 авг. 1888, София — 24 дек. 1964, София) — публицист-социолог — 436
Ръков, В. — 520
Ръскин, Джон (1819—1900) — англ. писател, критик, социолог — 74
Ръгланд, Роджър Манърс, граф (1576—1612) — англ. аристократ
Ръотленд, граф — вж Ръгланд, Роджър Манърс
Ряховски, Христо, д-р — ПЛ 3 — 234, 235, 513

С. — 121, 527
С. — вер. Г. Милев — 237
С. Б. — вж Бъчваров, Стоян — 107
С. Д. — 358
С. Д. — вж Дринов, Стоян
С. И. Л. — 89
С. М. — 173
С. Н. К. — вж Коледаров, Стоян — 89
С. Н. Л. — вер. Лафчиев, Стефан Николов — 82
С. П. — 260
С. Слав — вж Полянов, Владимир
С. Сп. — вж Чилингиров, Стилиян — 257, 262
С. Я. — вж Янев, Сотир — 391
С. Я. Я. — 191
С-й-в, Хр. — Сийков, Христо, майор
Сп. — вж Чилингиров, Стилиян — 257, 262
Ст. — 350
С. С. — вж Чилингиров, Стилиян — 257, 292
С. Т., д-р — 57
Ст. А. — 24
Ст. Г. — вж Гендов, Стефан
Ст. Д. — 331, 336
Ст. Кр. — вер. Караиванов, Ст. — 191
Ст. Мавър — вж Мавродиев, Ст. — 494
Саади (1203 (1210) — 1292) — персийски писател и мислител — 87, 339
Савински — 222
Савов, Ангел — майор — 280, 419
Савов, Ботьо — ПЛ 2 — 133, 134, 165, 292, 309, 368, 372, 373, 509
Савов Попов, Ненчо (Н. Нарцисов) (1896 — ?) — лит. деец — 17
Савов, И . — 236
Савчев, Георги — ПЛ 1 — 159, 171, 186, 227, 235, 236, 254, 286, 306—308, 428, 469—473, 510, 558
Савчева, Олга — поетеса — 558
Сагаев, Константин (Константин Димитров Стаматов) (7 дек. 1889, с. Фердинандово, Пловдивско — 27 авг. 1963, София) — театрален деец, писател — 249, 250, 264, 265
Сагио — вж Сайгьо — 415
Садукей, Тома — вж Попратилов, Тома — 417
Сайгьо (1118—1190) — японски поет, будистки монах (светско име Сато Норикийо) — 415
Сакаров, Никола Илиев — ПЛ 3 — 146

Саков, Дим. — 396
Сакъзов, Янко — ПЛ 1 — 53, 79, 183, 280, 397, 421, 481, 497
Саливрев, В. — 53
Салиери, Антонио (1750—1825) — итал. композитор — 260
Салвини, Л. — 197
Салтен, Феликс — вж Залтен, Феликс — 250
Салтиков-Шчедрин — ПЛ 1 — 144
Сам Самотен (псевд.) — 495
Самарджиев, К. Г. — ПЛ 1 — 56
Самев, Никола — 317—319
Самен, Албер — ПЛ 1 — 169, 189, 269, 272, 273, 310, 414
Самин, Вл. Н. — вж Недев, Владимир — 340, 393, 394, 396—399
Самотник — вж Текелиев, Георги Жечев
Самотница — вер. Казанкалов, С.Д. — 377, 378
Самсаров, М. Хр. — 137
Самсон, Ирина — 318
Самуил, цар — ПЛ 2 — 285, 288, 437
Самуров, А. — вж Карима, Ана — 72, 74, 75, 82
Санд, Жорж — ПЛ 1 — 88
Сандо Кесаджия — вж Стамболийски, Александър
Сандрар, Блез (1887—1961) — фр. писател — 563
Санктис, Франческо де — 190
Сантанели, Енрико — 351
Санчо (псевд.) — 66
Санчо Панса (псевд.) — 520
Санчо Панса на дон Кихот Стамболийски — вж Даскалов, Райко
Сапунов, К. П. — ПЛ 3 — 105, 106
Сарандев, Ив. — ПЛ 1 — 387
Сарафов, А., д-р — 211
Сарду, В. — ПЛ 1 — 112
Сару, А., кап. — 59
Сатанин (псевд.) — 125
Сатирик, К. — вж Граблашев, Никола
Сафо — ПЛ 2 — 170
Саша Ив. (псевд.) — 510
Сашка — вж Смирненски, Христо — 584
Сашо (псевд.) — 510, 514
Сашо Актьорът (псевд.) — 490, 491
Сашо Г-н (псевд.) — 474
Св. Кирил II (псевд.) — 561
Светлов, Хр. — 83
Светослав М. — вж Минков, Светослав — 565
Светославов, Йордан (Ювенал) (1892—1958) — публицист, свещеник — 469, 510
Светославов, С. — 586
Свиларов, С. — вж Русев, Руси Стоянов — 414
Свилен Свиден — вж Добрев, Кирил — 584
Свиленов, Васил — 42
Свинск II (псевд.) — 497
Сганарел — вж Павурджиев, Васил — 584
Северина — вж Тенева, Ружа Драганова — 33, 167
Северянин, И. — 157
Сеизова-Юрукова, Мара — вж Дамова, Мара Юрукова — 419
Селимински, Иван Георгиев, д-р — ПЛ 1 — 13
Семен — 374
Семенов, Дмитрий (1834—?) — рус. педагог и писател — 64
Семков, Н. К. — 178, 564
Сен Маврикий — вж Мавродиев, Ст. — 493
Сенделбах, А. — 254
Сенека — ПЛ 1 — 580
Сенкевич, Хенрих — ПЛ 1 — 188
Сенко Трендафилчето — 443
Сент Бьов, Шарл — ПЛ 1 — 260
Сеньор Фердьо — вж Фердинанд

Сеньор Фердьо Бурбоноолу — вж Фердинанд
Серао, Матилда — ПЛ 1 — 88, 90, 142, 157, 173, 399
Сервантес — ПЛ 1 — 190
Сетън-Томпсън, Ърнест (1860—1946) — канадски писател, художник — 291
Сидерин, Г. — 520
Сидзука Гозен — 415
Сийков, Христо — 279
Силва, Кармен (Елизабета) — ПЛ 2 — 80, 89
Силвиус (псевд.) — 566
Силянов, Христо — ПЛ 1 — 61, 158, 205, 226, 291, 298
Симеон I, цар — ПЛ 1 — 13, 24, 182, 297
Симеонов, Александър С. — ПЛ 3 — 549, 552, 553, 561, 569
Симеонов, Стоян (14 окт. 1880, Велес — 9 дек. 1946, София) — учител, журналист, деец на ВМРО — 56, 57, 59
Симеонов, Трайко — ПЛ 2 — 17, 19, 21, 22, 364, 473
Симеонов, Трифон (Трайко) Стоянов — ПЛ 2 — 473
Симеонови, братя — 32
Симидов, Димитър Асенов (Д-р Ойен С.) (4 дек. 1898, Оряхово — 1984) — преводач, писател, хуморист — 292, 355, 413, 548, 552, 553, 557, 562, 563, 568, 584, 589, 590
Симптоним, С. С. — вер. псевд. — 292
Синигерски, Младен — 419
Сирак Скитник — ПЛ 1 — 6, 39, 42, 43, 108, 199, 271, 291, 317, 391, 557, 561, 563
Сирак Скитник (вер. различен) — 130
Сиракин, Г. К. — 378
Сираков, П. — 213, 237
Сирано дьо Бержерак — вж Камбуров, Светослав Димитров
Сирейски (псевд.) — 531
Сириус — вж Илиев, Ненчо — 264, 448—450, 485—487, 499, 500, 537, 540, 564, 567, 569, 573
Сис, Владимир — ПЛ 3 — 207, 225
Ситин, Иван Дмитриевич (1851—1934) — рус. издател-просветител — 138
Скаклев, Иван (Олга) — 519
Скиталец — 110
Скитник Перо — вж Алексиев, Райко — 508, 511
Скордев, Иван (21 авг. 1878, Казанлък — ?) — преподавател по музика, композитор на „Съюзници—разбойници“ и други военни маршове — 327
Скот, Уолтър — ПЛ 1 — 351
Скръбен-Весел (псевд.) — 582
Слав С. — вж Тодоров, Георги Шванов (Полянов) — 578, 579
Славейков, Ив. П. — ПЛ 1 — 101
Славейков, П. П. — ПЛ 1 — 11, 16, 35, 39, 42, 48, 53, 54, 62, 72, 77, 80, 81, 86, 90, 108, 109, 114, 134, 135, 140, 143, 144, 156, 158, 161, 166, 169, 173, 178, 183, 184, 186, 229, 244, 271, 303, 307, 365, 377, 380, 381, 397, 422, 423, 425, 439, 448, 454, 456, 471, 498, 500, 502, 513, 589
Славейков, П. Р. — ПЛ 1 — 16, 51—53, 98, 99, 101, 120, 151, 182, 212, 213, 219, 228, 336, 580
Славиковски — 131
Славин, Райчо — 235, 241
Славов, Г. Ив. — ПЛ 1 — 336
Славчев, поруч. — 388
Славчев, Асен — 364, 392, 413, 434
Славчев, Георги — 355
Славчев, Дойчо — учител, стоп. деец — 14, 331, 333, 336
Славчев, Никола — 331, 332, 334—336
Славчев, С. Д. — 7
Славчева, Олга (Асинета, Хелмира) (окт. 1894, Цариброд, Югославия — 2 ян. 1967, София) — писателка — 339
Сладин, О. — вж Мишев, Димитър — 223
Сладин, Д. — вж Мишев, Димитър — 361
Слепцова, М. — 142
Сливополски, Йордан — ПЛ 3 — 69, 307, 308, 312, 494, 507, 511, 512, 514, 539, 566—569
Случевски, К. К. — 236
Слънчоглед (псевд.) — 513
Смайлс, С. — ПЛ 1 — 332
Сметана, Бедржих (1824—1884) — чеш. композитор, диригент, пианист, основоположник на чеш. опера — 198

Смирненски, Христо — ПЛ 1 — 17, 147, 158, 192, 338—340, 349, 386, 388, 392, 482, 537, 540, 543, 545, 549, 551, 554, 558, 559, 562, 565, 567, 570, 573, 574, 576, 584—591
Смок свири на върба — вж Дончев, Генчо Петров — 504, 505
Смолницки, Коста — 231
Снегаров, Иван Йончев (12 окт. 1883, Охрид — 1 март 1971, София) — църковен деятел, проф. по църковна история — 100, 407, 431, 432, 437
Снежин, Ярослав — вж Симеонов, Трифон (Трайко) Стоянов — 181
Снежина, Е. — ПЛ 2 — 112
Снежине (псевд.) — 589
Совински — 180
Сокачев, Иван Ангелов (7 ноем. 1887, Враца — 1949, София) — публицист, военен — 388, 389
Сократ — ПЛ 1 — 128
Соловьов, Владимир — ПЛ 1 — 236, 422
Сологуб, Владимир Михайлович (1814—1882) — рус. писател, граф — 142
Сологуб, Фьодор — ПЛ 2 — 110, 237, 398, 424
Соня — вж Чилингиров, Стилиян
Сорелен, Шарл — 373
Софокъл — ПЛ 1 — 194, 260, 261, 333, 361
Софроний Врачански — ПЛ 1 — 94, 96, 99, 100, 336
Спартакус — вж Алексиев, Райко — 551, 557
Спартански, С. — вж Чилингиров, Стилиян — 229
Сперанский, В. — 35
Спиров, Георги — 156, 157, 176, 194, 195
Спис, Анри (1876—1940) — швейц. поет — 43, 47
Спространов, Димитър Евтимов (30 окт. 1897, София — 8 юли 1967, София) — белетрист и драматург — 419
Спространов, Евтим — ПЛ 1 — 437
Срезневски, Измаил Иванович — ПЛ 1 — 97
Ставрев, Васил — ПЛ 3 — 37, 39, 42, 51, 72, 74, 75, 157, 181—184
Стаев, С. Н. — 167
Стайков, С. М. — печатница — 133, 264, 274, 306, 427
Стайнов, Петко — ПЛ 3 — 223
Сталийски, Александър Цанов (1894, Видин — февр. 1945, София) — адвокат, министър — 135, 222
Стакети, Лоренцо — вж Стекети, Лоренцо — 33
Стаматов, Георги — ПЛ 1 — 24, 27, 156, 171, 271, 494, 499
Стаматов, Константин Димитров — вж Сагаев, Константин — 249, 250
Стаматова, Олга — 250
Стамболийски, Александър — ПЛ 2 — 542, 551, 552, 568—571
Стамболов, Стефан — ПЛ 1 — 98, 182, 206
Станев, Емилиян — ПЛ 1 — 17, 24, 30
Станев, Никола — ПЛ 1 — 12—16, 31, 117, 118, 223
Станиславович, Филип — ПЛ 1 — 335
Станиславски, К. С. — ПЛ 3 — 312
Станчев, Димитър — 211
Станчев, Л. — 160—162
Станчев, Н. — вж Станев, Н.
Станчев, Петър (10 септ. 1850, Търново — 20 апр. 1913, София) — учител, книжовник — 489
Станчев-Черна, Панайот — 424
Стар Воин — вж Подвързачов, Димитър — 545, 547
Статев, Христо Попов (27 септ. 1887, Русе — 1970, Рим) — адвокат, общ. деец — 299
Стекети, Лоренцо — ПЛ 1 — 33
Стелински — 504
Стендал — ПЛ 2 — 143
Стерев, Д. — 233
Стерн, Асам — 365
Стефан, екзарх — ПЛ 1 — 83, 84
Стефан Караджа — ПЛ 1 — 300
Стефанов, Александър — 388
Стефанов, В. — 353
Стефанов, Георги — ПЛ 1 — 218, 314
Стефанов, Д. П. — 510
Стефанов, Евстати — 207

Стефанов, Константин — ПЛ 3 — 158, 160, 161, 167, 169, 174, 189—191, 253, 373
Стефанов, Найден — 306
Стефанов, Стефан — загива през 1917 г. на Южния фронт — 201—203
Стефанов, Стефан — диригент — 312, 353
Стефанос — вж Илчев, Стефан — 561, 563, 564, 573
Стефков, Васил (В. С. Атанасов) (28 ноем. 1891, Карнобат — 20 окт. 1973, София) — журналист, театр. критик, преводач — 6, 8, 11, 312, 353, 358
Стефков, Методий Петков — ПЛ 3 — 341
Стоев, Д. — 399
Стоилов, Антон П. — вж Попстоилов, Антон — 101, 406, 407, 420
Стоименов, А. — 228, 234—237
Стоименов, Г. — 234
Стоименов-Грустин, О. — 361, 384
Стоименов, Стоян Василев (20 февр. 1908, с. Ресен, Кюстендилско) — книгоиздател, деец на БКП — 58
Стоин, Васил Стоянов — ПЛ 1 — 197
Стойков, Ив. Д. — 46
Стойчев, Димитър — ПЛ 3 — 133, 292, 299, 312, 448, 469, 494—496, 567
Стойчев, Н. — 262
Стойчев, Т. Г. — 228
Стойчев, Филип Стоянов (Баранов, Филип Стойчев) (30 дек. 1877, с. Гарваново, Хасковско — ?) — пише в областта на военното дело — 202
Стойчева, П. — актриса — 233
Стол (псевд.) — 563
Столичанин — вж. Смирненски, Хр. — 584
Стоянов, Андрей Анастасов (23 март 1890, Шумен — 28 апр. 1969, София) — пианист, педагог, композитор, муз. публицист, академик (1942) — 218
Стоянов, Васил Иванов — ПЛ 2 — 290, 425, 470
Стоянов, Г. — 235
Стоянов, Евгени — 234
Стоянов, Захари — ПЛ 1 — 13, 16, 54, 98, 120, 149
Стоянов, И. (Мордохай, Омразното вам копойче, Пиргулян) — 439, 440
Стоянов, К. Вълканов — 74
Стоянов, Людмил — ПЛ 1 — 42, 61, 118, 177—179, 202, 204, 207, 235, 264, 266, 267, 272, 289, 306, 307, 317, 346, 354, 366, 372, 375, 423, 424, 449, 461, 464, 467, 468, 500, 557, 558, 563, 564
Стоянов, Параскев Иванов (30 ян. 1871, Гюргево, Румъния — 21 ноем. 1940, София) — лекар-хирург, професор, общ. деец — 148
Стоянов, Св. — 235
Стоянов, Ст. (вер. Стефан Йончев) — ПЛ 2 — 389
Стоянов, Стефан Иванов — поет — 378, 379
Стоянов, Стоян — поет-символист — 350, 402
Стоянов, Хр. П. — 437
Стоянова, Зора — 428
Стоянович, Георги — ПЛ 3 — 373
Странник Недоволник — вж Гаврийски, Димитър Василев — 44, 45, 50
Стратиев, Йордан Стефанов — ПЛ 3 — 412, 413, 426, 473, 474, 540, 555—557, 561, 572, 584, 588
Страшимиров, Антон — ПЛ 1 — 17, 24, 27, 28, 30, 31, 48, 49, 53, 56, 59, 71, 75, 81, 82, 85, 87, 112, 115, 119, 121, 126, 149, 151, 179, 185, 193, 283, 296, 299, 300, 324, 353, 358, 385, 389, 391, 397, 407, 415—418, 420, 422—426, 454, 499, 534
Страшимиров, Димитър — ПЛ 1 — 228, 391, 499
Страшимирова, Весела — 162, 163
Страшимирови, братя — 499
Страшний Прашний — вж Вачков, Тодор — 441, 445
Стрезов, Ст. К. — 212
Стриндберг, Август — ПЛ 1 — 89, 174, 196, 272, 514, 531, 564
Стубел, Йордан — ПЛ 2 — 16—20, 22, 24, 346, 412, 413, 469, 473, 555, 589
Стъпов, Петър — ПЛ 1 — 24
Суворин, Александър Сергеевич (1834—1912) — рус. журналист, книгоиздател, театр. критик, драматург — 138, 144
Сугарев, Едвин Стефанов (27 дек. 1953, София) — бълг. поет, обществ. деец — 270, 388
Суинберг, Алжерон — вж Суинбърн, Алджернън — 319
Суинбърн, Алджернън Чарлз (1837—1909) — англ. поет — 319
Супе, Франц фон (1819—1895) — австр. композитор от белгийски произход — 196

Сурсин, А. В.— вж Изворов, Атанас Василев — 82, 89
Сълзорон — 519, 520
Сър Джан — вж Сливополски, Йордан — 511, 512, 568
Сър Михаил Конски (прозвище на Михаил Маджаров)
Сяров, Димо Петров (1 окт. 1888, Ловеч — 4 авг. 1965, София) — писател, драматург — 315

Т. — 253, 582
Т. (иниц. на Гео Милев) — 236
Т. Н. Ч. — 308
Т. Х. — вер. Христов, Тодор — 186
Т. Ц. — 250
Табаков, С., д-р — ПЛ 1 — 57, 187, 406
Тагор, Рабиндранат — ПЛ 1 — 170, 195, 213, 231, 235, 250, 358, 573
Тадамине — вж Мибу но Тадамине — 415
Таи (псевд.) — 33
Такахаши но Мушимаро — японски поет от първата половина на VIII в. (поч. ок. 730 г.), включен в антологията „Манйошу“
Такев, Михаил — ПЛ 3 — 443
Такева, Е. — 237
Талев, Димитър (Димитър Талев Петров-Палисламов) (1 септ. 1898, Прилеп — 20 окт. 1966, София) — бълг. писател — 120
Тамара (псевд.) — 302, 441
Танев, Никола Димитров — ПЛ 3 — 108, 283, 385, 407
Танев, Тачо Иванов (13 окт. 1882, с. Малко Търново, Чепинско — 23 юни 1962, София) — артист, режисьор — 105
Танчева, Пенева, Мара — 187
Тасо, Торквато — ПЛ 1 — 191, 420, 426
Тахов, Георги Иванов (15 април 1932, София) — лит. историк, критик, публицист, есеист, поет — 138, 143
Тацит, Публий Корнелий (ок. 55 — 120 сл. Хр.) — римски историк и писател, бележит оратор — 263, 430
Твен, Марк — ПЛ 1 — 31, 80, 82, 89, 181, 399, 500, 502, 514, 573
Твърдовски — 414
Театрал — псевд., използван от Игнатов, Георги Иванов и Камбуров, Светослав Димитров
Текелиев, Георги Жечев — ПЛ 3
Текери, Уилям — ПЛ 1 — 90
Текст, Жозеф — 77
Тен, Иполит — ПЛ 1 — 54, 257, 259, 260, 334
Тенев, Никола Д. — вж Танев, Никола
Тенева, Ружа Драганова — ПЛ 2 — 167
Теодоров, Петко, д-р — 384
Теодоров, Теодор Иванов (1859, Елена — 1924, София) — бълг. юрист и държавник — 450, 505
Теодоров-Балан, Александър Ст. — ПЛ 1 — 74, 95, 99, 103, 223, 225, 257, 258, 262, 270, 271, 307, 361, 559, 560, 562
Теодосий, митрополит Скопски (Васил Илиев Гологанов) (7 ян. 1846, с. Търлис, Неврокопско — 1 февр. 1926, София) — висш духовник, книжовник, действ. член на БАН (1910), управлявал и Гюмюрджинската епархия (1914—1921) — 421
Теофилов, Михаил — ПЛ 1 — 12, 14, 17, 22, 23, 28, 31, 39, 41, 43, 47, 48, 118, 120, 188, 199, 229, 390, 391
Теранаге — яп. поет — 415
Терзиев, Т. — 237
Тетмайер, Казимир — ПЛ 1 — 35, 130, 157, 170, 237, 248, 250, 312, 398
Теурайуки — вж Ки но Цураюки — 415
Тимовски, И. — 8
Тинтеров, Стефан Константинов — ПЛ 3 — 32, 162
Тит Ливий (псевд.) — 473
Тихов, Михаил, д-р — ПЛ 2 — 50, 54, 59, 91, 112—114, 229, 405—408, 421, 424
Тихова, Н. — 229
Тихонов, Н. — 180
Тичини, Драгомир — вж Тишинов, Драгоман — 133, 135, 253, 254
Тишинов, Драгоман — ПЛ 3 — 133, 135, 253, 254
Тодоров, министър — вж Теодоров, Теодор — 484
Тодоров, Веселин Д. — 564

Тодоров, Георги Иванов — вж Полянов, Владимир — 578
Тодоров, Д., д-р — ПЛ 2 — 152
Тодоров, Димо — 315
Тодоров, Добри — 130
Тодоров, К., д-р — 196
Тодоров, Николай (Н. Т. Георгиев, Николай Фол) (1898—1969) — писател, театрален деец — 537, 540, 574, 591
Тодоров, П. Ю. — ПЛ 1 — 8, 11, 16, 53, 71, 80, 82, 87, 90, 106, 108, 111, 112, 114, 115, 126, 184, 193, 194, 225, 284, 333, 397, 422, 423, 425, 446, 499, 511, 513
Тодоров, С. — 146
Тодоров, Т. — вер. Боров, Тодор — 150
Тодоров, Цено Диков (20 март 1877, Враца — 20 ноем. 1953, София) — художник — 153, 272, 283
Тодоров, Цветан — ПЛ 3 — 102
Толев, Владимир — издател — 517, 518
Толстая, София (София Андреевна Берс) (Усталая) (1844—1919) — руска писателка, съпруга на Л. Н. Толстой
Толстой, Алексей — ПЛ 3 — 118, 143, 228
Толстой, Лев Николаевич — ПЛ 1 — 31, 35, 52, 58, 74, 80, 81, 112, 115, 121, 142, 143, 187, 211, 262, 272, 312, 329, 361, 364
Тома Садукий — вж Попратилов, Тома — 413, 415
Тома, Феликс — 246
Томич, Фердинанд (Федя) — публицист — 390
Томов, Г. — 57
Томонори — вж Ки но Томонори — 415
Томпсън-Сетон, Ернст — вж Сетън-Томпсън, Ърнест — 29, 100
Тончев, Димитър — 450, 488
Тончев, Стефан Г. (юни 1865, с. Владимирово, Добричко — 20 дек. 1933, София) — лекар — 392
Топенчаров, Владимир — ПЛ 1 — 138, 222
Торком, А. — бълг. офицер и журналист — 232
Тошев, Г., д-р икон. — 385
Тошкин, Рафаил Ст. (1879—1931) — литер. деец — 378, 379, 435
Траянов, Теодор — ПЛ 1 — 94, 98—100, 102, 158, 177—181, 186, 202, 204, 231, 235, 253—255, 266, 267, 273, 329, 370, 372, 375, 447, 500, 541, 561
Тренев, П. — 413
Трио (псевд.) — 494
Трио Люцифер — 529, 531
Трифонов, Йордан (вар. Юрдан) Цветков — ПЛ 1 — 278
Тричков, Борис Ст. — ПЛ 1 — 402
Тръпков, Н. — 345
Тръпко — вж Василев, Тръпко
Туков, Ник. С. — 413
Тумпаров, Никола (5 акт. 1886, Кюстендил — ?) — лит. деец — 157, 174, 180, 184, 185, 196, 300
Тургенев, Н. С. — ПЛ 1 — 129, 143, 193, 361
Турлаков, Иван Марков (Иво Доля) — лит. деец — 161, 166
Турлаков, Марко — ПЛ 3 — 552
Тухов, Н. С. — 398
Тъорие, А. — вж Тъорие, Огюст — 46
Тъорие, Огюст — ПЛ 1 — 46
Тъпанарчев (псевд.) — 247
Търнев, П. — 76
Тютчев, Ф. И. — ПЛ 1 — 42, 398

Уайлд, Оскар — ПЛ 1 — 11, 110, 130, 157, 191, 195, 242, 250, 269, 310, 329, 399, 573, 580
Уайт, Фред — 328
Увалиев, Христо (Хр. Ув.) — ПЛ 2 — 72—77
Узунов, Васил — ПЛ 2 — 415, 417, 431, 433, 435—437
Узунов, Ст. — 189
Уилсън, Томас Удро — ПЛ 3 — 544
Уитман, Уолт — ПЛ 2 — 147, 152, 181
Уланд, Лудвиг — ПЛ 2 — 43, 47, 48
Уманов, В. В. (псевд. на Каплуновски, Владимир Василевич) (1865—?) — рус. поет и писател — 114

Унамуно и Хуго, Мигел да (1864—1936) — исп. поет, есеист, романист, драматург и философ — 174, 190
Унтерберг, Е., д-р — 211
Уотман, М. — 34
Урсус — вж Донев, Христо Костов — 491
Уста Генчов, Дабко — вж. Генчов, Дабко — ПЛ 1— 104
Усталая — вж Толстая, София — 398
Учител — вж Кепов, Иван — 51
Уърдсуърт, Уилям — ПЛ 3 — 31

Ф. Ф. З. — 425
Фабр Д'Оливет, Антоан (1768—1825) — фр. философ
Фаге, Емил — ПЛ 1 — 257, 260, 261
Фаденхехт, Йосиф Максимов — ПЛ 1 — 169
Факелист (псевд.) — 254
Фалк — вж Чешмеджиев, Григор — 515
Фантома — вж Върбанов, Йордан — 584
Федин, Константин — (1892—1977) — рус. писател — 180
Федя Чорни — вж Кожухаров, Тодор — 203, 206, 571
Феникс — вж Костов Стоянов, Дончо — 495
Фердинанд Кобургготски, цар — ПЛ 1 — 15, 79, 254, 285, 384, 419, 437, 443, 449, 450, 452, 453, 459, 464, 484, 497, 498, 524, 541, 551
Фет, Афанасий Афанасиевич — ПЛ 1 — 42, 398, 414
Фехер, Геза — ПЛ 3 — 96
Фибих, Клара (1860—1952) — немска писателка — 33, 34
Фигаро — вж Тодоров, Николай — 573
Филип, Шарл Луи (1874—1909) — фр. писател-натуралист — 157, 173
Филипов, Ал. — ПЛ 2 — 31
Филипов, Н., поручик — 286
Филипов, Никола п. — ПЛ 1 — 17, 182, 184, 195
Филов, Богдан — ПЛ 1 — 14, 103, 285, 437
Фирсов, В. (псевд. на Форселес, Виктор Едуардович) — рус. драматург и преводач — 254
Фи-тео (псевд.) — 560
Фичев, Г. И. — 122, 127
Флобер, Гюстав — ПЛ 1 — 90
Флорински — вж Полянов, Владимир — 578, 579
Фол, Николай (Николай Теодоров Георгиев) — ПЛ 2 — 537, 540, 574, 591
Фон-Три — вж Кунев, Трифон
Фостер, Шарл — 573
Фотинов, Константин — ПЛ 1 — 98
Фофанов, Константин Михайлович — ПЛ 3 — 42
Фохт, Анд., проф. — 125
Фрайлиграт, Фердинанд — ПЛ 2 — 147
Франгя, Антон (1856, Русе — 1917) — адвокат, общ. деец — 443
Франко, Иван — ПЛ 1 — 157, 187
Франс, Анатол — ПЛ 1 — 9, 46, 47, 148, 152, 200, 228, 500
Франц Йосиф (1830—1916) — австрийски император и крал на Унгария, внук на Франц II. Възкачил се на трона в 1848 г. и царувал 68 години — 494
Францев, Владимир Андреев (1867—1942) — литературовед — 98
Фрина (IV в. пр. Хр.) — атинска куртизанка, родена в Беотия — 492
Фрич, Й. В. — 182
Фриче, Владимир Максимович — ПЛ 2 — 152
Фуджибара но Харотсугу — вж Фудзивара-но Хироцугу — 415
Фудзивара-но Хироцугу — японски аристократ, екзекутиран през 740 г. след неуспешен опит за дворцов преврат — 415
Фулда, Лудвиг — ПЛ 2 — 385
Фурен — вж Камбуров, Светослав Димитров
Фурнаджиев, Игнат (Валентин, Валя) — хуморист — 584, 587—591
Фурнаджиев, Никола — ПЛ 2 — 16, 18, 19, 21—23, 120, 180
Фьорстер, Фридрих Вилхелм (1869—1966) — герм. педагог — 84

Х. — 251, 437
Х. Б-в — вж Бръзицов, Христо — 338, 339
Х. Б-ов — вж Бръзицов, Христо
Х. М. З. (иниц. на Златанов, Харалампи) — 346, 424
Х. Ц. — вж Цанков, Христо — 424
Хар. Б. — 236
Хр. Б. (вер. Христо Цанев Борина) — 173
Хр. Г. И. — 82
Хр. Ув. — вж Увалиев, Христо — 73
Хр. Ц. — вж Цанков, Христо — 424
Хаджи Димитър — ПЛ 1 — 149, 159, 195, 300
Хаджибонев, Бончо — вж Бонев, Бончо — 236
Хаджибончева, Б. — 335
Хаджигендов, Стефан Димов — вж Гендов, Стефан
Хаджиделев, Петър Христов (Пешо Босяцкий) (1889—1960) — хуморист — 584, 588
Хаджилуков — 49
Хаджихристов, Иван — ПЛ 3 — 42, 373, 375
Хаджов, Ив. — ПЛ 2 — 97, 98, 149, 182
Хайдн, Йозеф (1732—1809) — австр. композитор — 196
Хайзе, Паул (1830—1914) — нем. писател, лауреат на Нобелова премия (1910) — 311
Хайлбуза-Ваке — 415
Хайман, Роберт (1879—1963) — нем. писател — 428
Хайне, Хайнрих — ПЛ 1 — 43, 62, 147, 157, 169, 184, 197, 236, 246, 319, 344, 374, 389, 414, 477, 500, 573, 591
Хайнрих сие Джо — вж Левенсон, Хенри Улрих — 457
Хайям, Омар (ок. 1040—1123) — персийски поет, математик и философ — 87
Халагински, Ив. — 81
Халосник — вж Стефанов Янков, Константин — 158, 167
Хамлет — вж Подвързачов, Димитър — 268
Хамсун, Кнут — ПЛ 1 — 89, 110, 148, 237, 248, 250, 308, 321, 399, 463
Ханка, Й. — вер. Ханка, Вацлав (1791—1861) — чешки поет и филолог — 98
Ханс — вж Генадиев, Иван Харитонов — 473, 509, 537, 548, 550, 559—561, 564, 568, 570, 571, 584
Хансон, Ола (Ула) (1860—1925) — шв. писателка — 237
Харалампи — вж Кръстев, Захарий Димитров — 513
Харизанов, Любомир (2 ян. 1882, Дупница — 12 дек. 1927, София) — журналист — 573
Харизанова, Валерина — вж Ненчева, Ек. — 164, 166
Хартман, М. — ПЛ 1 — 324
Хауптман, Герхард — ПЛ 1 — 82, 112, 157, 175, 181, 189, 228
Хафиз (ок. 1325—1389 или 1390) — персийски поет — 87
Хебел, Фридрих — ПЛ 3 — 74, 76, 188
Хегел, Г. — ПЛ 1 — 188, 200
Хелер, Лео (1876—1949) — немски поет и писател — 414
Хербст, Йосиф — ПЛ 1 — 571, 572
Хердер, Й. Г. — ПЛ 1 — 334
Хесе, Херман — ПЛ 3 — 181
Хисаров, Вл. — 176, 179, 180, 186
Хитев, Ярослав Иванов (ок. 1878, Карлово — ?) — лит. деец — 112
Хитилов, Карл — ПЛ 2 — 6, 7, 290, 413, 414
Хитлер, Адолф (1889—1945) — нем. политик и държ. деец — 15
Хито, император — вж Дзито, императрица — 87
Хитов, Панайот — ПЛ 1 — 300
Хитомеро — вж Какиномото-но Хитомаро — 415
Хитров, Панайот Станчев (18 септ. 1891, Търново — 1945) — преводач, лит. деец — 328
Хлебаров, Ячо С. — ПЛ 3 — 117—119, 191
Хлебников, П. (псевд. на Буланже, Павел Александрович) (1864—1925) — изследовател на Лев Толстой — 213
Ховард, В. — 143
Холмс, Шерлок (псевд.) — 499
Холц, Арно (1863—1929) — нем. писател и теоретик на натурализма — 147, 181
Хораций — ПЛ 2 — 166
Хорачек, Димитър (19 септ. 1890, Плевен — ?) — лит. деец — 6, 9
Хофман, Е. Т. А. — ПЛ 1 — 180
Хофманстал, Хуго фон — ПЛ 3 — 181, 273

Храбър войн — вж Подвързачов, Димитър — 460
Хранов, Пантелей (Пиер Катен) — ПЛ 3 — 254, 513
Хрелков, Николайа — ПЛ 3 — 168
Христакиев, Иван Г. — 519
Християнсен, Бродер (1869—1958) — датски философ, неокантианец — 187
Христов, Антон — ПЛ 3 — 211
Христов Д. — 198
Христов, Иван Х. — вж Хаджихристов, Иван
Христов, Кирил — ПЛ 1 — 9, 10, 17, 18, 23, 37, 38, 51—53, 73, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 120, 121, 150, 156, 158, 164, 183, 185, 191, 233, 250, 283, 286, 288, 292, 294, 299, 302, 303, 311, 357, 368, 388, 391, 397, 408, 410, 414—416, 421, 422, 426, 431, 433, 436, 437, 446, 472, 499, 508, 511—513, 534, 549, 578, 589, 590
Христов, Н. — 105, 108, 112
Христов, Николай (Lacrima) — хуморист — 553
Христов, Панайот Т. — вж Сирак Скитник
Христов, Т. — вж Христов, Тодор — 165, 169, 173, 174, 193, 227, 292
Христов, Тодор — ПЛ 3 — 8, 186, 189
Христов, Харалампи — ПЛ 3 — 126
Христова, Л. — 333
Христодоров, Димитър — ПЛ 1 — 107, 236, 237, 254, 255, 307
Хрулев, Тодор Тодоров (1821, Лясковец — 30 ян. 1865, Диарбекир) — бълг. книжовник и педагог — 96
Хус, Ян — ПЛ 1 — 225, 226
Хух, Рикарда — ПЛ 1 — 181
Хърлев, Н. — 57

Ц. С. — 34
Ц. С-ва — 34
Цв. Ц. — 396
Цаков, Т. — 250
Цанев, Георги — ПЛ 1 — 118
Цанев, Христо (Борина) — ПЛ 1 — 156, 158—161, 168, 173, 229, 231, 235, 397, 417, 424, 502
Цанков, Александър — ПЛ 2 — 553, 570, 571
Цанков, Ан. Ст. (печ.) — 130, 214
Цанков, Асен (печ.) — 214
Цанков, Атанас (печ.) — 441
Цанков, Драган Кириаков — ПЛ 1 — 84
Цанков, Христо (Дерижан) — ПЛ 2 — 39, 40, 81, 85, 87, 107, 115, 133, 191, 209, 397, 407, 419, 422—425
Цанкова, Стефана — 189, 414, 425
Цветинов, Г. Д. — 143
Цветков, Андрей (21 окт. 1893, с. Долна Кремена, Врачанско — 1975) — учител, общественик — 117, 118, 120
Цезар, Гай Юлий (ок. 100 — 44 пр. Хр.) — римски диктатор, пълководец — 152, 235
Цензор, Дмитрий Михайлович (1877—1947) — рус. поет — 33
Ценов, Ганчо (Г. Ц. Оковски) (6 юни 1870, с. Бойница, Михайловгр. — ?) — историк — 361
Ценов, К., д-р — протойерей — 430—432
Цербер (псевд.) — 529—531
Церетели, Акакий Ростомович (1840—1915) — груз. поет и общ. деец — 85
Церковски, Цанко — ПЛ 1 — 17, 37, 39, 70, 80, 81, 86, 87, 90, 106, 114, 120, 179, 183, 185, 225, 289, 290, 296, 306, 307, 402, 408, 410, 469, 474, 500
Циклон (псевд.) — 492
Циклоп (псевд.) — 519, 520
Циник (псевд.) — 450, 493
Цита (псевд.) — 214
Цитатор (псевд.) — 214
Цонев, Беньо — ПЛ 1 — 97, 100, 103, 108, 114, 220, 223, 225, 257, 258, 277, 278, 303
Цонев, М. — 439
Цукерман, Хуго — 414

Чавчавадзе, Александър Гарсеванович (1786—1846) — основоположник на романтизма в грузинската поезия — 81, 85
Чайков, Т. Р. — вж Радев, Теньо

Чайковски, Пьотър Илич — ПЛ 3 — 108
Чакалов, Антим (1874, Самоков — 25 авг. 1964, София) — учител, семинарист, търговец — 292
Чакалов, Христо Н. (12 ян. 1868, Търново — 30 юни 1931, София) — икономист, общественик
Чакъров, Л. — 6, 7, 9, 42
Чапек, Карел — ПЛ 3 — 188
Чапликов, В. — 46
Чапрашик Ефенди — вж Шиков, Димитър — 442, 443
Чарска, Лидия Александровна (ист. име Чурилова) (1875—1937) — руска писателка — 142
Чаулев, Петър — 299
Чачановски, Цветан Иванов (1895—1968) — лит. деец — 292, 386, 388, 389
Чачаров, Г. — 390
Червен дедо (псевд.) — 519
Червен мак — вж Първанов, Борис — 378
Червенков, Димитър — лит. деец — 239—241
Черен — вж Иванов, Илия
Черен, Илия — вж Иванов, Илия — 11, 329, 373, 509, 519
Чермак (авиатор) — 454
Чернишев, Н. — 119
Чернишевски — ПЛ 1 — 361
Чернокожев, Вихрен (5 юли 1951, Пловдив) — лит. историк — 282, 300
Чернопеев, Христо (1868, с. Дерманци, Луковитско — 6 ноем. 1915, Криволак) — македонски революционер — 300
Черноризец Храбър — ПЛ 1 — 53, 335
Черняев, Петър Д. (22 дек. 1878, Трявна — ?) — педагог — 84, 406
Черняк (псевд.) — 582
Черска, Л. — вж Чарска, Лидия Александровна — 142
Чехов, А. П. — ПЛ 1 — 31, 58, 80, 89, 110, 112, 115, 121, 193, 195, 251, 500, 575
Чешмеджиев, Григор Иванов — ПЛ 1 — 42, 179, 515
Чил — вж Чилингиров, Стилиян — 257, 259
Чилингиров, Стилиян — ПЛ 1—17, 24, 27—31, 39, 42, 74, 81, 86, 89, 108, 115, 119, 120, 141, 143, 156—158, 160, 165, 166, 168—170, 176, 177, 179, 180, 185, 192, 209—211, 218, 221, 223, 225, 226, 228, 229, 256—263, 290, 299, 303, 304, 306, 312, 388, 397, 402, 413—415, 417, 418, 421, 423, 435, 509, 561, 573
Чилов, Никола (5 окт. 1885, Славейно, Смолянско — 16 юни 1936, София) — лит. деец — 57
Чинков, Панайот Костов (9 ноем. 1898, Елена — 1970) — журналист — 181, 254, 346, 389, 390, 395, 399
Чиновника (псевд.) — 590
Чинтулов, Добри — ПЛ 1 — 53, 120, 182, 336
Чириков, Евгений — ПЛ 3 — 126, 212
Чичо Бешко — 519, 520
Чолаков, К. — 262
Чолаков, Кирил Маринов (1897, Русе — ?) — проф. медицина — 234—237, 253
Чолаков, Н. — 437
Чолчев, Хр. — ПЛ 1 — 301
Чомонев, Г. М. (печ.) — 253, 306
Чорни — вж Машев, Георги — 450
Чудилов, Вл. — 398
Чудомир — ПЛ 2 — 24, 29, 119, 253
Чулев, Петър (вер. Чаулев, Петър) — 299

Ш. — 211
Ш. Р. — 129
Шагал, Марк (1887—1985) — фр. живописец и график — 563
Шапкарев, Кузман — ПЛ 1 — 13, 61, 95, 102, 193, 219
Шапир, Олга Андреева (1850—1916) — руска писателка — 33, 34
Шатев, Павел Поцев (2 юни 1882, Кратово, Македония — 29 ян. 1951, Битоля) — юрист, общественик, деец на ВМОРО — 57
Шатобриан, Ф. Р. дьо — ПЛ 1 — 263, 334
Шафарик, П. — ПЛ 1 — 98
Шафелхофер, Ханс фон — 302
Шахов, А. А. — 54
Шван, Ив. Ив. — 143
Шевале, Н. — 123

Шевченко, Тарас — ПЛ 2 — 81, 87, 151, 157, 168, 188, 197, 228, 235
Шейновски, Панде — 299
Шекспир, Уилям — ПЛ 1 — 54, 83, 91, 112, 121, 148, 152, 228, 259
Шели, Пърси Биш — ПЛ 1 — 157, 169, 189, 399
Шение, Андре — ПЛ 1 — 363, 387
Шепстон, Г., д-р — 83
Шерадам, Андре — 315
Шиваров, Николай — лит. деец — 364, 558
Шивачев, Антим — вж Антим, митрополит Ловчански — 430—432
Шивачев, Б. — вер. Шивачев, Борис Константинов (24 март 1892, Плевен — 30 ян. 1932, София) — лит. деец — 170
Шивачов, С. — 83
Шиков, Димитър (Чапрашик Ефенди) — ПЛ 3 — 37, 38, 130, 214
Шилер, Ф. — ПЛ 1 — 43, 51, 54, 112, 152, 190, 191, 236, 420, 430
Шилер, Карл (1807—1874) — нем. писател, литер. историк и изкуствовед — 414
Шишков, Г. — 131
Шишков, Д. — 17
Шишманов, Димитър — ПЛ 1 — 148, 228, 229, 269, 278
Шишманов, Иван Димитров (Крум Кубратов) — ПЛ 1 — 31, 95, 97, 100, 106, 108, 119, 133, 150, 151, 157, 188, 192, 216, 217, 223—225, 227, 228, 278, 362, 363, 425, 505
Шишманова, Лидия Иванова (1866—1937) — преводачка — 121, 229, 385
Шлаф, Йоханес — ПЛ 2 — 147
Шлегел, А. В. — ПЛ 1 — 334
Шмаха-Огнянова, П. — оперетна актриса, съпруга на Сава Огнянов — 385
Шмитбон, Вилхелм (1876—1952) — псевд. на нем. писател и драматург Вилхелм Шмид — 148
Шойлев, Михаил (М. Ш.) — 253
Шолохов, Михаил (1905—1984) — рус. писател, общ. деец — 118
Шопов, Георги С. — ПЛ 3 — 262
Шоу, Бърнард — ПЛ 3 — 107, 112, 115, 152, 195, 228, 235
Шпенглер, Освалд — ПЛ 3 — 199, 200
Шпетер, В. — 177, 196, 358
Шпилхаген, Фридрих — ПЛ 2 — 74
Шприц — вж Дебелянов, Димчо — 462
Шрайнер, Оливия (1855—1920) — писателка от ЮАР — 248
Шуберт, Франц — ПЛ 2 — 196
Шумков, Георги Иванов (1872—1940) — публицист — 58
Шумналиев, М., д-р — ПЛ 3 — 348
Шумолико — 520
Шушулова, П. — 149

Щ. — вер. Алексиев, Райко — 561
Щ. к. Р. (вер. Щабс-капитан Рибников) — вж Кожухаров, Тодор — 561
Щолба, Йосиф (1846—1930) — чешки писател драматург — 121
Щорм, Теодор — ПЛ 1 — 419
Щраус, Рихард (1864—1949) — нем. композитор и диригент — 196
Щросмайер, Й. Ю. — ПЛ 1 — 131
Щъркелов, Константин — ПЛ 2 — 10, 153, 155, 204, 272, 283, 284, 407

Ю. В. Нал — вер. Светославов, Йордан (Ювенал) — 469, 510
Ювенал — ПЛ 2 — 261, 263
Юго, Виктор — ПЛ 1 — 62, 81, 86, 118, 235, 310, 324, 334
Южен (псевд.) — 582
Южен северняк — вж Смирненски, Христо — 584
Юлий Б. — вж Стубел, Йордан — 472, 473
Юнге — вж Калфов, Дамян — 537
Юпитер (псевд.) — 441
Юрданов, Васил (В. Ю. Върбев) — ПЛ 1 — 360
Юрий Б. — вж Стубел, Йордан — 550, 555, 556
Юрий (псевд.) — 247
Юруков, Васил, кап. (В. Ю.) — ПЛ 1 — 282, 284
Юруков, Георги Данаилов — ПЛ 2 — 437
Юруков, Д. — 414
Юрукова, София Данаилова (24 февр. 1881, Пазарджик — 10 окт. 1918, Париж) — преводачка — 11, 73

Юстиниан (псевд.) — 84

Яблански, Димитър М. (21 окт. 1861, Ябланица — ?) — общественик — 443, 489
Яворов, П. К. — ПЛ 1 — 6, 9, 16, 31, 35, 44, 53, 59—61, 71, 73, 80, 81, 85, 86, 90, 91, 106, 108, 109, 112—115, 120, 150, 166, 167, 172, 173, 178, 184, 186, 193, 194, 231, 232, 235, 240, 244, 245, 249, 272, 286, 303, 304, 311, 372, 397, 422, 425, 446, 454, 498, 508, 511—514, 526, 580, 589, 590
Яворова, Лора — ПЛ 1
Ягич, Ватрослав — ПЛ 1 — 277
Яз. — вж Балканджиев, Иван Радев — 575
Язаджиев, Аспарух — ПЛ 3 — 491, 496
Язека — вж Бръзицов, Христо — 340, 584, 589
Язислав Тиловакин — вж Балканджиев, Иван — 575
Якамохи — вж Отомо-но Якамочи
Якимов, Н. — 140
Яков I (Джеймз I) (1566—1625) — шотландски крал, син на Мария Стюарт, след 1603 г. крал на Англия и Шотландия — 259
Яковлев, Н. — 308
Яковлев, Ник. — 33
Якубович, П. Ф. — ПЛ 1 — 147
Ямабе но Акахито (поч. ок. 736 г.) — японски поет, живял през т. нар. Трети период на епохата „Манйо“, смятан за най-добрия „поет на природата“ на своето време
Янакиев, И. п. (Попянакиев) — 344
Янакиев, Михаил Георгиев — 340
Янакиев, Никола Димитров (23 юни 1871, Сестримо, Пазарджишко — 31 юли 1954, София) — лит. деец — 291, 304
Янев, Д. Т. — 96
Янев, Никола — ПЛ 2 — 188, 264, 267, 268, 272
Янев, Р. — 402
Янев, Сотир (С. Я.) (28 окт. 1891, с. Стоб, Дупнишко — 1942, София) — публицист, общественик, ш.с. — 390—392
Янев, Янко — ПЛ 2 — 176, 188, 192, 199, 200
Янев, Ив. — 171
Яничек, Мария (1859—1927) — нем. писателка — 428
Янков, Тодор — ПЛ 1 — 125
Яновски, Г. — 166
Янулов, Ил. — ПЛ 3 — 94
Ясенин — вж Калоянов, Асен — 584
Ясенов, Христо — ПЛ 2 — 17, 133, 135, 202, 204, 264—266, 268, 273, 306, 449, 461, 464, 466, 467
Ястреб — вж Дебелянов, Димчо — 462
Яцимирски — ПЛ 2 — 316
Ячершмид, Ив. — 79

* * * — 219, 591

Adelina Mortua — вж Мирчев, Иван — 372
Adler, P. — 247
Alkal (псевд.) — 562
Amer — вж Дебелянов, Димчо — 165
Amicus Plato — вж Атанасов, Павел — 406
Anet, Claude (1868—1931) — френско-швейц. писател — 9
Antifa — вж Жендов, Александър — 585
Apollo (псевд.) — 65
Arioso — вж Атанасов, Петко — 494
Astra Kid — вж Русчева, Стела — 436

Bensi — 235
Boulenger, Marcel (1873—1932) — фр. писател — 9
Brutt, Adolf, prof. — 236

Charles, Geo F. — 390
Cobal, Fiozaren (псевд.) — 65, 66
Cogito (псевд.) — 406
Crown — вж Илчев, Стефан — 564

Dolores — 33
Dufau (псевд.) — 233
Dupit (псевд.) — 66
Drandar, A. C. (Драндар, Антон) (1837—1925) — публицист — 58

Exselsior (псевд.) — 393
Extravag — вж Подвързачов, Димитър — 458, 483—485

Fol — вж Фол, Николай — 555, 556, 563—565, 573
Fra Diavolo — вж Алексиев, Райко — 507, 511, 546, 548, 550
Franc-macon — вж Карагьозов, Васил — 546
Frau Sorge — вж Дебелянов, Димчо

Gilkin, Iwan (1858—1924) — белгийски писател — 9
Golberg, Mecislav — 9
Grande Gueule — вж Мечкаров, Йордан — 479

Holera Nostra — вж Лулчев, Любомир — 566, 568
Homo abstinens (псевд.) — 515
Homo duplex — вж Бабев, Димитър — 157
Homo Sapiens — вж Гендов, Стефан — 513
Homo simplex (псевд.) — 510

J. K. — вж Милев, Гео — 374
Jean, Lucien — 9
Jenrich, Walter — 414

K. R. S. — 128
Kamerton — 519, 520
Kost-Anar — 531

Lacrima — вж Павлов, Александър Ал. (сътр. на „Смях“) — 492
Lacrima — вж Христов, Николай (сътр. на „Българан“) — 553
Lagerlof, Selma — вж Лагерльоф, Селма — 9
Luminis — вж Арабов, Владимир — 578, 580
Lumpacius — вж Божинов, Александър — 452, 548, 550, 552

M-s (срв Магнус) — вж Нейков, Петър Т. — 500
Manjouny, Francius — 428
Maret, Henry — 50
Matyra — 531
Merky-Richard, S. — 437
Michel — вж Герджиков, Михаил — 89
Mihayloff, N. D.
Mimi — 517, 518
Mio Jordano — 312

N. — 474

Olra Drohta — 520
Orlando — вж Божинов, Александър — 562, 569

P. F. — вер. Попфилов, Никифор — 424, 425
Paleologue, M. — вж Палеолог, Морис — 79
Parsifal — вж Костов, Тодор Ив. — 389, 585
Perjocum — 473
Poeta Thrax — вж Иван Т. Атанасов—Карановски — 565
Potio Mortifera — 445

Renald, G. — вер. Renard, G. 54
Renard, G. (1847—1930) — фр. писател — 54
Renzir — 519, 520
Rid — 406

Sarrou, A. — вж Сару, А. — 57
Satirik — вж Граблашев, Н. — 584
Schmitthenner, Adolf (1854—1907) — нем. писател — 390
Semper idem — вж Константинов, Константин — 225
Shery Brendy (псевд.) — 573
Sigele, Scipio (1868—1913) — итал. психолог — 9
Simpinius — вж Нойков, Цветан — 584
Simplex (псевд.) — 582
Strom (псевд.) — 561

Ter. — 406
Tolouse, Dr — 9
Travatore (псевд.) — 504

Ulten, L. — 419
Uzanne, Ostave — 9

V. Tin. — вер. Вен Тин — 573
Valdi Brugge (псевд.) — 517, 518
Vilmar, A. — 419
Vi-veur — вж Стойчев, Димитър — 469, 472, 473, 494, 495, 567
Voisin — 528

X. Z. — 203
Yus (псевд.) — 406
Zeop (псевд.) — 497
Zoris, Z. — 82

АЗБУЧНО СЪДЪРЖАНИЕ
НА РАЗРАБОТЕНИТЕ ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ

Бисери (1911—1914) — Милена Савова. 5
Бич (1911) — Борис Тодоров. 439
Бомба (1917) — Захари Василев. 575
Борба (1913—1914, 1919—1922) — Жак Ескенази. 146
Брезда (1914—1915) — Ралица Маркова. 256
Будилник (1917) — Венета Михова. 577
Българан (1916—1924) — Едвин Сугарев. 537
Български архив (1912—1922) — Емилия Стаматова, Пенка Иванова. 122

Венец (1911—1943) — Едвин Сугарев. 12
Венец (1915) — Цвета Трифонова. 320
Веселият шофьор (1917) — Венета Михова. 582
Войнишка библиотека (1915—1916) — Илиана Монова. 322
Всеобщ преглед (1917—1920) — Пенка Ватова. 383

Гражданка (1911—1912) — Людмила Малинова. 32

Духовно-обществен преглед (1917—1919) — Пенка Ватова. 430

Жило (1913) — Милена Савова. 502
Жило (1915) — Румяна Койчева. 522

Звено (1914) — Вихрен Чернокожев. 246
Знание (1911—1914) — Антоанета Зоткова. 36

Искра (1911—1912) — Керяна Даскалова. 56

Кукуригу (1913) — Ралица Маркова. 504

Летопис на Българската академия на науките (1914—1943) — Емилия Стаматова. 274
Листопад (1913—1935) — Ралица Маркова. 154
Литературен лист (1911) — Цветанка Атанасова. 64
Литературна беседа (1911) — Цветанка Атанасова. 67
Литературна ехо (1917—1918) — Захари Василев. 393
Людокс (1913—1914) — Илиана Монова. 507

Мир (лит. прибавка) (1911) — Дора Димитрова. 78

Младежки другар (1917) — Елеонора Гайдарова. 401

Народ и армия (1913—1914) — Пенка Ватова. 201
Наука (1912) — Пенка Ватова. 128
Наша мисъл (1916) — Захари Василев. 352
Наша родина (1913—1915) — Веселина Димитрова. 209

Обновление (1914) — Захари Василев. 279
Общ подем (1917—1919) — Пенка Ватова. 405
Отечество (1914—1918) — Нина Иванова, Пенка Ватова. 282
Панорама из целия свят (1915) — Цвета Трифонова. 326
Планове и теми (1915—1927) — Маргарита Илчева. 331

Раздумка (1915) — Захари Василев. 527
Ранни цветя (1912) — Пенка Ватова. 130
Ранни цветя (1913) — Христо Д. Христов. 214
Родна лира (1915—1916) — Дора Димитрова. 338
Родно изкуство (1914) — Сабина Беляева. 306

Сатира (1913—1914) — Жана Маринова. 515
Сборник на Българската академия на науките (1913—1942) — Емилия Стаматова. 216
Свободно мнение (1913—1922) — Катя Бъклова. 221
Седмица (1914) — Анелия Герасимова. 427
Седмица (1917) — Елка Трайкова. 314
Седмичен преглед (1917) — Пенка Иванова. 360
Седмична илюстрация „Принос“ (1913—1914) — Юлиян К. Папазян. 231
Славянски мир (1912) — Пенка Иванова. 131
Смях (1911—1915) — Желязко Желязков. 448
Смях и сълзи (1917) — Веска Иванова. 584
Списание на Българската академия на науките (1911—1943) — Дора Димитрова. 92
Студентска вечер (1912) — Христо Д. Христов. 133
Сълзи (1913) — Венета Михова. 517

Театър (1911—1915) — Антонина Йотова. 105
Театър (1913—1914) — Ралица Маркова. 239
Теменужки (1912) — Стефка Вълева. 137
Тирбушон (1915) — Веселина Димитрова. 529
Тракийска лира (1915) — Христо Д. Христов. 341
Трептящи акорди (1914) — Росица Чернокожева. 317

Умник (1915) — Жана Маринова. 533
Ученическа брошура (1913) — Христо Йорданов. 244
Ученическа заря (1913) — Милена Савова. 247
Ученическа трибуна (1913—1914) — Сабина Беляева. 249
Ученически вестник (1913, 1919) — Сабина Беляева. 251
Ученишка мисъл, Ученишко ехо (1915) — Елка Трайкова. 345

Факел (1913—1914) — Веселина Димитрова. 253

Хризантеми (1916—1919) — Христо Д. Христов. 368
Художествена седмица (1915—1917) — Елка Трайкова. 348

Чайка (1917) — Венета Михова. 376
Чесало (1912) — Румяна Пашалийска. 441
Четиво за свободното време (1912) — Антонина Йотова. 138
Читалище (1911—1943) — Росица Спиридонова. 117
Чудо (1915) — Захари Василев. 535

Щурец (1913) — Захари Василев. 519

СЪДЪРЖАНИЕ

Бисери (1911—1914) — Милена Савова 5
Венец (1911—1943) — Едвин Сугарев 12
Гражданка (1911—1912) — Людмила Малинова 32
Знание (1911—1914) — Антоанета Зоткова 36
Искра (1911—1912) — Керяна Даскалова 56
Литературен лист (1911) — Цветанка Атанасова 64
Литературна беседа (1911) — Цветанка Атанасова 67
Мир (лит. прибавка) (1911) — Дора Димитрова 78
Списание на Българската академия на науките (1911—1943) — Дора Димитрова 92
Театър (1911—1915) — Антонина Йотова 105
Читалище (1911—1943) — Росица Спиридонова 117
Български архив (1912—1922) — Емилия Стаматова, Пенка Ватова 122
Наука (1912) — Пенка Ватова 128
Ранни цветя (1912) — Пенка Ватова 130
Славянски мир (1912) — Пенка Иванова 131
Студентска вечер (1912) — Христо Д. Христов 133
Теменужки (1912) — Стефка Вълева 137
Четиво за свободно време (1912) — Антонина Йотова 138
Борба (1913—1914, 1919—1922) — Жак Ескенази 146
Листопад (1913—1935) — Ралица Маркова 154
Народ и армия (1913—1914) — Пенка Ватова 201
Наша родина (1913—1914) — Веселина Димитрова 209
Ранни цветя (1913) — Христо Д. Христов 214
Сборник на Българската академия на науките (1913—1942) — Емилия Стаматова 216
Свободно мнение (1913—1922) — Катя Бъклова 221
Седмична илюстрация „Принос“ (1913—1914) — Юлиян К. Папазян 231
Театър (1913—1914) — Ралица Маркова 239
Ученическа брошура (1913) — Христо Йорданов 244
Ученическа заря (1913) — Милена Савова 247
Ученическа трибуна (1913—1914) — Сабина Беляева 249
Ученически вестник (1913, 1919) — Сабина Беляева 251
Факел (1913—1914) — Веселина Димитрова 253
Бреэда (1914—1915) — Ралица Маркова 256
Звено (1914) — Вихрен Чернокожев 264
Летопис на Българската академия на науките (1914—1943) — Емилия Стаматова 274
Обновление (1914) — Захари Василев 279

Отечество (1914—1918) — Нина Иванова, Пенка Ватова. 282
Родно изкуство (1914) — Сабина Беляева 306
Седмица (1914) — Анелия Герасимова. 314
Трептящи акорди (1914) — Росица Чернокожева. 317
Венец (1915) — Цвета Трифонова. 320
Войнишка библиотека (1915—1916) — Илиана Монова. 322
Панорама из целия свят (1915) — Цвета Трифонова. 326
Планове и теми (1915—1927) — Маргарита Илчева. 331
Родна лира (1915—1916) — Дора Димитрова. 338
Тракийска лира (1915) — Христо Д. Христов. 341
Ученишка мисъл, Ученишко ехо (1915) — Елка Трайкова. 345
Художествена седмица (1915—1917) — Елка Трайкова. 348
Наша мисъл (1916) — Захари Василев. 352
Седмичен преглед (1917) — Пенка Ватова. 360
Хризантеми (1916—1919) — Христо Д. Христов. 368
Чайка (1917) — Венета Михова. 376
Всеобщ преглед (1917—1920) — Пенка Ватова. 383
Литературно ехо (1917) — Захари Василев. 393
Младежки другар (1917) — Елеонора Гайдарова. 401
Общ подем (1917—1919) — Пенка Ватова. 405
Седмица (1917) — Елка Трайкова. 427
Духовно-обществен преглед (1917—1919) — Пенка Ватова. 430

ХУМОРИСТИЧНИ ИЗДАНИЯ

Бич (1911) — Борис Тодоров. 439
Чесало (1912) — Румяна Пашалийска. 441
Смях (1911—1915) — Желязко Желязков. 448
Жило (1913) — Милена Савова. 502
Кукуригу (1913) — Ралица Маркова. 504
Людокс (1913—1914) — Илиана Монова. 507
Сатира (1913—1914) — Жана Маринова. 515
Сълзи (1913) — Венета Михова. 517
Щурец (1913) — Захари Василев. 519
Жило (1915) — Румяна Койчева. 522
Раздумка (1915) — Захари Василев. 527
Тирбушон (1915) — Веселина Димитрова. 529
Умник (1915) — Жана Маринова. 533
Чудо (1915) — Захари Василев. 535
Българан (1916—1924) — Едвин Сугарев. 537
Бомба (1917) — Захари Василев. 575
Будилник (1917) — Венета Михова. 577
Веселият шофьор (1917) — Венета Михова. 582
Смях и сълзи (1917) — Веска Иванова. 584
Именен показалец-речник 592
Азбучно съдържание на разработените периодични издания 643

ПЕРИОДИКА И ЛИТЕРАТУРА, ТОМ 4 (1911—1917)

Редактор *Мариана Видулова*
Художник *Емил Станкулов*
Технически редактор *Донка Костова*
Коректор *Надежда Димитрова*

Издателски индекс 65
Формат 70×100/16 Тираж 1500
Печатни коли 40, 50 Издателски коли 52, 49

Печатница на Академично издателство „Проф. Марин Дринов"
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев", бл. 6
Поръчка № 159

ISBN 954-430-304-9